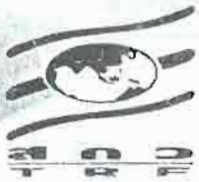

สารานุกรม

แนะนำหนังสือดี ที่คนไทยควรอ่าน

โดย วิทยากร เชียงกูล และคณะ

สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ตุลาคม
2541

สารานุกรม

แนะนำหนังสือดี ที่คนไทยน่าจะได้อ่าน

คณะผู้วิจัย

วิทยากร เชียงกูล
ชลธิรา สัตยาวัฒนา
พรภิรมณ์ เชียงกูล
ธัญญา ผลอนันต์
กมล กมลตระกูล
ทวีป วรดิลก
ไชยันต์ รัชชกูล
ธรรมเกียรติ กันอริ
พิทยา ว่องกุล
พรพิไล เลิศวิชา
พิมล เมฆสวัสดิ์

คณะกรรมการชี้ทิศทาง

เจตนา นาควัชระ
ชัยวัฒน์ คุประตกุล
คำสิงห์ ศรีนอก
นิตยา มาศะวิสุทธิ์
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
อำพล สุวรรณธาดา

ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ต้นฉบับงานวิจัย เอกสารมีชุดเดียว
ใช้แล้วโปรดส่งคืน ฝ่าย 1

บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร (EXECUTIVE SUMMARY)
รายงานวิจัย "โครงการคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน"

เหตุผลที่มาของโครงการ

ต้องการกระตุ้นให้คนไทยรู้จักและสนใจที่จะอ่านหนังสือดี ๆ เพื่อประโยชน์ของการพัฒนาทางด้านภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากคนไทยโดยทั่วไป ยังสนใจ การอ่านหนังสือ และการศึกษาด้วยตนเองน้อย แม้คนที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูง ขั้นมหาวิทยาลัยก็มักจะอ่านเฉพาะ ตำรา, เอกสารประกอบคำบรรยาย ในช่วงที่กำลังศึกษาอยู่หรืออ่านเฉพาะหนังสือจากตะวันตก หรือหนังสือในสาขาวิชาเฉพาะทางของตน ไม่ได้สนใจอ่านหนังสืออื่น ๆ ขณะที่ผู้ที่เรียนจบชั้นมัธยมปลายหรือเรียนถึงขั้นมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ไม่ได้อ่านหนังสือชั้นดีที่ควรจัดได้ว่าเป็นแบบฉบับของไทย ทั้งเพราะไม่สนใจเรื่องการอ่าน และเพราะไม่รู้ว่าเมืองไทยมีหนังสือคลาสสิกหรือหนังสือดี ๆ ให้อ่านอยู่จำนวนมาก

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑) เพื่อผลิตและประชาสัมพันธ์ "สารานุกรมแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่านที่จะกระตุ้นให้คนไทยมองเห็นว่ามีหนังสือดีที่น่าจะอ่าน เกิดความสนใจที่จะอ่านหนังสือ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาความรู้สติปัญญา และยกระดับรสนิยมและจิตใจ

๒) เพื่อสนับสนุนการศึกษาด้วยตนเอง การอ่านอย่างวิเคราะห์ และการคิดอย่างสร้างสรรค์

๓) เพื่อให้เกิดการประมวลแหล่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ "ไทยศึกษา" ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ของสังคมไทยและสิ่งที่คนไทยและคนที่ศึกษาเรื่องไทยคิดและเขียนไว้

หลักเกณฑ์พิจารณาคัดเลือกหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน

๑. เป็นหนังสือภาษาไทยที่เขียนขึ้นในช่วงประมาณสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ในสาขาวิชาความรู้ต่าง ๆ และวรรณกรรมที่ดีเด่น, สำคัญ, เป็นแบบฉบับที่มีค่าควรอ่านได้ทุกยุคสมัย โดยควรเป็นหนังสือวรรณกรรม หรือสารคดีให้ความรู้พื้นฐานที่คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ไม่ยากเกินไป ไม่ใช่หนังสือวิชาการเฉพาะด้านระดับสูงที่อ่านเข้าใจเฉพาะผู้เชี่ยวชาญแขนงนั้น

๒. เป็นหนังสือที่มีศิลปะในการเขียนและการใช้ภาษาที่ดี ถ้าเป็นประเภทบันเทิงคดีก็คือหนังสือที่มีคุณค่าทางศิลปวรรณกรรมทั้งในแง่รูปแบบ (ความงาม, ความไพเราะ, ความสะเทือนอารมณ์)

และเนื้อหาสาระที่ตีความหมาย, สะท้อนชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปในการพิจารณาตามแนวของวรรณกรรมโลกหรือ วรรณกรรมสากล

๓. เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระที่แสดงออกถึงความริเริ่มสร้างสรรค์ สะท้อนให้เห็นความคิดอ่าน ความรู้ ประสบการณ์ สภาพของสังคม ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านมีทัศนะต่อชีวิตและต่อโลกที่ กว้างขึ้น ได้รับความรู้ ความคิดอ่านความบันเทิงทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ ทำให้ผู้อ่านฉลาดและมีความคิดแบบเสรี หรือใจกว้าง (liberal) มากขึ้น เข้าใจชีวิตและสังคมมากขึ้น มีอคติในเรื่องเผ่าพันธุ์, เพศ ฯลฯ ลดลง

๔. เป็นหนังสือที่โดดเด่น มีอิทธิพลต่อความคิดอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านจำนวนมากในยุคหนึ่งๆ ที่มีผลสะเทือนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

สรุปสาระสำคัญของผลงานวิจัย

งานวิจัยซึ่งดำเนินงานโดยคณะผู้วิจัย ๑๑ คน และกรรมการชี้ทิศทาง ๖ คน เป็นเวลาประมาณ ๑ ปีครึ่ง ได้คัดเลือกหนังสือดีในรอบศตวรรษที่คนไทยน่าจะได้อ่านมา ๑๐๐ รายชื่อ เป็นหนังสือประเภทสารคดี/บทความ (Non-fiction) ๔๕ รายชื่อ และหนังสือประเภทบันเทิงคดี (นิยาย, เรื่องสั้น, บทกวี) ๕๕ รายชื่อ

หนังสือดีรายชื่อแรก ๆ ที่คณะผู้วิจัยเลือกมาประกอบด้วย **โคลงโลกนิติ เสภาเรื่องศรีธนญไชย เชียงเมี่ยง** ซึ่งเป็นศรีธนญไชยฉบับชาวบ้านล้านนาล้านช้าง ซึ่งต่างจากฉบับเล่าใหม่สมัยหลังอย่างมีนัยสำคัญ **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ** อธิบายธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ตามความรู้และเข้าใจของปัญญาชนไทยในยุคนั้น โดยที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าหนังสือเหล่านี้แม้จะมีเค้าเรื่องเดิมหรือเขียนขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ยังมีภูมิปัญญามีวัฒนธรรมที่สืบต่อมาได้จนถึงยุคใหม่ และคนรุ่นปัจจุบันน่าจะยังอ่านได้รสชาติและความเพลิดเพลิน

หนังสือในยุครัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๒๔๕๓) ที่คณะผู้วิจัยเลือกมามีอาทิเช่น **นิราศหนองคาย**(๒๔๑๒) นิราศที่สะท้อนชีวิตผู้คนที่ถูกเกณฑ์ไปรบได้อย่างสมจริงมีชีวิตชีวา หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือต้องห้ามในยุคนั้น ที่ถูกสั่งเผาเพราะวิจารณ์พวกเจ้านายอย่างแหลมคม **สามัคคีเภทคำฉันท์**(๒๔๕๘) ของชิต บุรทัต กวีนิพนธ์คำฉันท์ที่โดดเด่น **แพทยศาสตร์สงเคราะห์**(๒๔๕๐) ตำราแพทย์แผนโบราณฉบับชำระใหม่ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** (๒๔๕๔) พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๕ ที่วรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ยกย่องให้เป็นหนังสือประเภทความเรียงอธิบายที่ดีที่สุด

สมัยรัชกาลที่ ๖ (๒๔๕๓-๒๔๖๘) เป็นยุคที่มีงานเขียนงานพิมพ์พัฒนามากยิ่งขึ้น ทำให้คณะผู้วิจัยเราสามารถเลือกหนังสือดีในยุคสมัยนี้ได้มากขึ้น **ทรัพยศาสตร์**(๒๔๕๔) ของพระยาสุริยานุวัติ

ตำราเศรษฐศาสตร์ภาษาไทยเล่มแรกที่ถูกรัฐบาลยุคนั้นห้ามเผยแพร่เพราะเกรงว่าประชาชนจะรู้ความจริงเรื่องฐานะของคนมากเกินไป **สาส์นสมเด็จ**(๒๔๕๗-๒๔๘๖)รวมจดหมายโต้ตอบว่าด้วยความรู้หลายแขนงของปัญญาชนสำคัญของยุค คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นหนังสือคลาสสิกที่ผู้สนใจเรื่องไทยศึกษา คงจะต้องกลับไปอ่าน **น.ม.ส.** หรือ**พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ** เป็นกวีและนักเขียนคนสำคัญในยุคนี้ ที่คณะผู้วิจัยเลือกเรื่อง**นิทานเวตาล**(๒๔๖๑) เพราะเห็นว่าอ่านได้เพลิดเพลินกว่าและมีปัญหาการตีความที่ต่างกันน้อยกว่ากวีนิพนธ์การเมืองอย่าง**สามกรุง** ในด้านหนังสือความรู้ คณะผู้วิจัยได้เลือก **พระประวัติตรัสเล่า**(๒๔๖๗) ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นสารคดีเชิงประวัติศาสตร์สังคมของปัญญาชนสำคัญท่านหนึ่งในยุคนั้น ด้านกวีนิพนธ์ คณะผู้วิจัยได้เลือกบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง**มัทนะพาธา(๒๔๖๐)** งานที่แสดงถึงความเป็นกวีโรแมนติกที่อ่อนไหวของ**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** ที่มีความเป็นสากล เข้าถึงใจคนมากกว่าพระราชนิพนธ์ปลุกใจทางการเมือง ซึ่งเนื้อหาสาระส่วนใหญ่กลายเป็นเรื่องพ้นยุคไปแล้วในปัจจุบัน

ในยุครัชกาลที่ ๗ เป็นยุคที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารยิ่งเฟื่องฟูอย่างต่อเนื่องและเป็นยุคของนวนิยายสมัยใหม่ ที่**ละครแห่งชีวิต**(๒๔๗๒) ของม.จ.อากาศดำเกิง ระพีพัฒน์ คือผู้เปิดศักราช **ละครแห่งชีวิต**ไม่เพียงแต่เปิดโลกทัศน์ของคนไทยให้รู้จักชาวต่างประเทศในรูปนวนิยายโรแมนติกที่สวยงามประทับใจเท่านั้น หากยังเป็นการเปิดฉากวิจารณ์ค่านิยมเก่าของสังคมเจ้าขุนมูลนาย การที่เจ้านายและขุนนางนิยมการมีเมียมาก, ความเห่อยศเห่อความมั่งคั่ง นับเป็นการวิจารณ์ที่เสียงดังที่สุด

นักเขียนร่วมสมัยอีก ๒-๓ ท่าน ที่ผลิตงานดีเด่นในยุคเดียวกัน คือ ดอกไม้สด ศรีบูรพา และเวทางค์ สำหรับ**ดอกไม้สด** นั้นคณะผู้วิจัยเลือกเรื่อง **หนึ่งในร้อย** แทนที่จะเป็นเรื่อง **ผู้ดี** ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา เพราะคณะผู้วิจัยชอบคุณค่าของวรรณศิลป์และความเป็นธรรมชาติตรงไปตรงมา มากกว่าเรื่อง**ผู้ดี** ที่มีลักษณะแก้ต่างหรือปกป้องชนชั้นผู้ดีช่วงกำลังจะก้าวเข้าสู่ยุคตกต่ำ เพราะการเข้ามาของนายทุนหรือเศรษฐีใหม่ซึ่งเห็นได้ชัดกว่าในเรื่อง**ข้างหลังภาพ** (๒๔๘๐) ของ**ศรีบูรพา** สำหรับนิยายของ**ศรีบูรพา** คณะผู้วิจัยเลือกเรื่อง**แลไปข้างหน้า** (๒๔๙๘) แทนที่จะเลือกเรื่อง**ข้างหลังภาพ** ที่คนอ่านส่วนใหญ่นิยม เพราะเห็นว่า**แลไปข้างหน้า** เป็นงานที่แสดงถึงวุฒิภาวะทางความคิดและความเป็นตัวตนของศรีบูรพาได้กว้างไกลกว่างานยุคต้น ๆ ของเขา

เวทางค์(ทองอิน บุณยเสนา) เป็นนักเขียนนิยายและเรื่องสั้นรุ่นแรก ๆ ที่ถูกลืมไปอย่างน่าเสียดาย **ดำรงประเทศ** ซึ่งเขียนในปี ๒๔๗๔ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ท่วงทำนองเป็นแบบเทพนิยาย แต่เนื้อหากล่าวถึงปรัชญาแห่งสันติภาพ, การเป็นรัฐบาลที่ดี, การให้ความสำคัญแก่บทบาท

ของผู้หญิง ที่มีแนวคิดที่ก้าวหน้ามากกว่านักเขียนไทยส่วนใหญ่ในยุคใกล้เคียงกัน รวมทั้งยุคหลังจากนั้นด้วยซ้ำ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นช่วงที่คนไทยพยายามพัฒนาประชาธิปไตยและสร้างประเทศให้ทันสมัยแบบประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก เป็นยุคทองของนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ที่สะท้อนทั้งสังคมและความงามของชีวิต นักเขียนเด่น ๆ ในยุคนี้มีทั้งเชื้อพระวงศ์, ปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ และสามัญชน โดยนักเขียนในยุคนั้นส่วนใหญ่เรียนเพียงชั้นมัธยมปลาย แต่เรียนรู้จากชีวิตจริงและจากการอ่านอย่างกว้างขวาง งานเขียนของพวกเขา (ซึ่งรวมทั้งนักเขียนหญิงด้วย) มีความหลากหลายและมีคุณภาพทั้งในเชิงวรรณศิลป์และในเชิงสะท้อนชีวิตและสังคมไทยในยุคนั้น นับตั้งแต่เรื่องแบบลูกทุ่ง และเรื่องอิงประวัติศาสตร์ ของ**ไม้ เมืองเดิม** ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่า **บางระจัน** (๒๔๗๕) เป็นตัวแทนที่ดีที่สุดของเขา หนังสือดีอื่น ๆ คือ นิยายรักรบโรแมนติก**ผู้ชนะสิบทิศ**(๒๔๗๔) ของยาขอบ **พล นิกร กิมหงวน** เรื่องตลกล้อเลียนชีวิตและสังคมของป.อินทรปาลิต เรื่องโรแมนติกแฝงปรัชญาชีวิต เช่น **ปักกิ่งนครแห่งความหลัง** (๒๔๘๖) ของสด กูรมะโรหิต เรื่องสะท้อนชีวิตและสังคมเมืองอย่าง**หญิงคนชั่ว** (๒๔๘๐) ของ ก. สุรางคนางค์ **โคลงกลอนของครูเทพ** (๒๔๘๕) บทกวีที่สะท้อนชีวิตและค่านิยมและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง เขียนโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ปัญญาชนคนสำคัญคนหนึ่งของยุคนั้น

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง(พ.ศ.๒๔๘๘) จนถึงปีพ.ศ. ๒๕๐๑ กระแสความคิดสังคมนิยมและวรรณกรรมเพื่อชีวิตแผ่เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น มีงานเขียนประเภทสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างแหลมคม ของ**ศรีบูรพา เสนีย์ เสาวพงศ์ ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ ป. บูรณปกรณ์ อิศรา อมันตกุล นายผี จิตร ภูมิศักดิ์ เปลื้อง วรรณศรี ทวีปวร ลาว คำหอม** ฯลฯ เป็นยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมเพื่อชีวิต ทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ที่มีทั้งเนื้อหาและวรรณศิลป์ แม้ว่าพวกเขาจะถูกเซ็นเซอร์ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงระลอกแล้วระลอกเล่า ในยุค ๒๔๘๙-๒๕๐๑ จะมีงานของฝ่ายอื่นที่เด่น ๆ ก็คืองานของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน**สี่แผ่นดิน**(๒๔๙๔) ที่คณะผู้วิจัยเลือกให้เป็นหนังสือดี ๑ ใน ๑๐๐ รายชื่อ แม้ว่าหลายคนจะชอบเรื่อง**หลายชีวิต**ของเขาว่าสะท้อนชีวิตของชาวบ้านได้อย่างมีเนื้อหาสาระศิลปะมากกว่า**สี่แผ่นดิน**ที่เป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของผู้เขียน แต่**สี่แผ่นดิน**ก็คืองานหลักที่สะท้อนตัวตน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และสะท้อนยุคสมัยของการต่อสู้ทางความคิดระหว่างฝ่ายหัวเก่ากับฝ่ายหัวก้าวหน้าได้มากที่สุด

อย่างไรก็ตามงานเด่น ๆ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์และสะท้อนภาพชีวิตและสังคมอย่างกลาง ๆ ไม่สนใจเรื่องซ้ายหรือขวา ก็มีไม่น้อย เช่น นวนิยายเสียดสีการเมืองเรื่อง**พัทยา** (๒๔๙๔) ของดาวหาง **ทุ่งมหาราช** ของมาลัย ชูพินิจ **เราลิขิต-บนหลุมศพวาสิฎฐี**

ของร.จันทพิมพะ **เรื่องสั้นของส.ธรรมยศ พลายมลิวัลลิ์ และเรื่องสั้นของถนอม มหาเปารยะ เรื่องสั้นของมนัส จรรยงค์ บทกวี ของอุชเชนี เมืองนิมิตร ของม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ บทละครเรื่องพระลอ** ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ฯลฯ

งานของ**อุชเชนี ถนอม มหาเปารยะ อ.ไชยวรศิลป์** และ**ร.จันทพิมพะ** สะท้อนว่านักเขียนสตรีไทยก็เป็นนักคิดไม่น้อยกว่านักเขียนชาย โดยเฉพาะนวนิยายของ**ร.จันทพิมพะ**ได้สะท้อนว่านักเขียนไทยที่เขียนให้ตัวละครมีชีวิตชีวามีเลือดเนื้อหัวใจอารมณ์ความรู้สึกนั้นมีอยู่ ไม่ใช่เขียนตัวละครแบบแบน ๆ ใส่แต่ความคิดเข้าไปอย่างที่นักวิจารณ์ที่อ่านนวนิยายฝรั่งมากกว่านวนิยายไทยบางคนเคยวิจารณ์นวนิยายไทยแบบเหมารวมเอาไว้

หลังจากรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ปี ๒๕๐๑ ซึ่งได้จับกุมคุมขังนักการเมืองและปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าไปจำนวนมาก ทำให้วงวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่คึกคักต้องซบเซาไปเป็นเวลาหลายปี กว่าจะเกิดวรรณกรรมรุ่นใหม่ที่สะท้อนชีวิตสังคมทั่วไป ๆ มากกว่าที่จะวิพากษ์การเมือง เช่น งานเรื่องสั้นและนวนิยายของอาจินต์ ปัญจพรรค์ รงค์ วงษ์สวรรค์ เสนอ อินทรสุขศรี กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ กลอนเปล่าของ ราช รังรอง เรื่องล้อเลียนของฮิวเมอร์ริสต์ นิยายวิทยาศาสตร์ของจันตรี ศิริบุญรอด นวนิยายเรื่อง**จดหมายจากเมืองไทย** ของโบตั๋น **เขาชื่อกานต์** ของสุวรรณี สุคนธา **สร้างชีวิต** ของหลวงวิจิตรวาทการ **ตะวันตกดิน** ของกฤษณา อโศกสิน ฯลฯ

ยุคเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ (๒๕๐๑-๒๕๐๖) และจอมพลถนอม กิตติขจร (๒๕๐๖-๒๕๑๖) ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งเพิ่มขึ้นในทศวรรษ ๒๕๑๐ ทำให้เกิดงานเขียนที่แสดงความแปลกแยก และแสวงหาความหมายใหม่ ๆ ของคนหนุ่มสาวในยุคนั้น เช่น **ฉันจึงมาหาความหมาย** ของวิทยากร เชียงกูล และ**คนบนต้นไม้** ของนิคม รายวา ก่อนที่จะเกิดกรณีนักศึกษาประชาชนเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

ในช่วงประชาธิปไตยเบ่งบานระยะสั้น ๆ ๓ ปี คือ ๒๕๑๖-๒๕๑๙ ความสนใจอ่านหนังสือและความตื่นตัวที่จะเขียนวรรณกรรมสะท้อนสังคมได้กลับมาอย่างคึกคัก แต่งานในช่วง ๓ ปีของการฟื้นฟูวรรณกรรมเพื่อชีวิตนี้หลายชิ้นนิยมเขียนถึงการต่อสู้ของชาวนากรรมกรแบบเป็นสูตรสำเร็จ และคุณค่าทางวรรณศิลป์จะอ่อนไปหน่อย เมื่อเทียบกับวรรณกรรมเพื่อชีวิตในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปี ๒๕๐๑ ในช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๑๙ คณะผู้วิจัยจึงเลือกงานที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ และมีเนื้อหาสาระสะท้อนชีวิตและสังคมในช่วงประชาธิปไตยเบ่งบาน ๒๕๑๖-๒๕๑๙ มาได้เพียงจำนวนหนึ่ง เช่น **สร้อยทอง** ของนิมิตร ภูมิถาวร **พิราบแดง** ของสุวัฒน์ วรดิลก **ลูกอีสาน** ของคำพูน บุญทวี **เพียงความเคลื่อนไหว** ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นต้น

กล่าวในแง่หนังสือประเภทสารคดีบทความ ซึ่งคณะผู้วิจัยคัดเลือกมาจำนวน ๔๕ รายชื่อ จากทั้งหมด ๑๐๐ รายชื่อ มีความหลากหลายมากจนยากที่จะฉายให้เห็นภาพรวมที่เป็นเอกภาพได้ วิธีการเลือกของเราคือ พยายามรวบรวมรายชื่อนักเขียนและชื่อหนังสือดีเด่นในสาขาวิชาความรู้ต่างๆ ในยุคที่คณะผู้วิจัยวางเป็นเกณฑ์ไว้ (๒๔๐๘-๒๕๑๕) ออกมาให้ได้มากที่สุด แล้วก็ค่อย ๆ อภิปรายประเมินคุณค่าและคัดออก โดยพยายามจะให้มีหนังสือที่ครอบคลุมสาขาวิชาความรู้หลัก ๆ ในทุกด้านเท่าที่จะครอบคลุมไปถึงได้ หนังสือส่วนใหญ่เป็นหนังสือดีที่น่าอ่านเพื่อการเพิ่มเติมความรู้ด้านไทยศึกษา และความรู้ด้านต่างจากแง่มุมมองของคนไทย รวมทั้งชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่นานและซึมซับความเป็นไทยอย่าง ร. แลงกาต์ หรือศิลป พีระศรี

ภาพรวมของหนังสือคลาสสิกใหม่ประเภทสารคดี/บทความที่คณะผู้วิจัยเลือกมา เป็นหนังสือเชิงประวัติศาสตร์ ปรัชญา วัฒนธรรม ศิลปวรรณกรรม ค่อนข้างมาก ซึ่งสะท้อนความสนใจของคนไทยรุ่นก่อนในเรื่องเหล่านี้ ถ้ามองแบบเปรียบเทียบกับการเขียนหนังสือของตะวันตกจะเห็นได้ว่า ของไทยส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์แบบคลาสสิกหรือเชิงพรรณนามากกว่าเชิงวิพากษ์วิจารณ์แบบสังคมศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งก็คงเป็นผลมาจากสภาพการเมืองสังคมการศึกษาไทย ที่เริ่มต้นและพัฒนาโดยชนชั้นสูง และกระแสภูมิปัญญาหลักเป็นกระแสจารีตนิยม ขณะที่กระแสความคิดแบบก้าวหน้าวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสามัญชนมักจะถูกเซ็นเซอร์ ถูกปราบปราม ทำให้กระแสความคิดแบบก้าวหน้าไม่มีโอกาสได้พัฒนาต่อเนื่องและอย่างมีอิสระเสรี

อย่างไรก็ตามนอกจากวรรณกรรมเพื่อชีวิตแล้ว เรายังมีหนังสือประเภทสารคดี บทความ ของนักเขียนฝ่ายก้าวหน้า ที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาภูมิปัญญาไทยจำนวนหนึ่งไม่ว่าจะเป็น **วรรณสาส์นสำนึก** ของสุภา ศิริมานนท์ **ปัญญาวิวัฒน์** ของสมัคร บุราวาศ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ของปรีดี พนมยงค์ **โฉมหน้าศักดินาไทย** และ**ความเป็นมาของคำสยาม ไท ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ** ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งสำหรับจิตร ภูมิศักดิ์ คณะผู้วิจัยเลือกงานประเภทสารคดีของเขาทั้งสองเล่ม เพราะเป็นงานที่โดดเด่นกันคนละอย่าง แม้**โฉมหน้าศักดินาไทย** อาจจะมีข้อจำกัดเรื่องความถูกต้องแม่นยำอยู่บ้าง (เนื่องจากข้อจำกัดในการค้นคว้า และอคติในการยึดกุมทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่างเคร่งครัด) แต่ก็เป็นหนังสือที่เป็นหลักเขตของหนังสือประวัติศาสตร์ในปี ๒๕๐๐ ที่มองจากประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงของสามัญชนอย่างจริงจัง และได้ก่อผลสะเทือนต่อแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์นักศึกษาประชาชนเรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อย่างสำคัญ

ส่วนหนังสือสำนักคิดอื่น ๆ นั้น ถ้าได้อ่านหนังสือเหล่านี้อย่างวิพากษ์โดยคำนึงถึงบริบทและพัฒนาการของสังคมการเมืองไทยแล้วเราก็จะพบว่ามีภูมิปัญญาแบบไทยและแบบตะวันออกที่มี

เอกลักษณ์และมีแง่คิดมีความพยายามในการวาดภาพสังคมไทยที่ดีโดยต้องการรากฐานที่เป็นแบบไทยมากกว่าจะรับตะวันตกทั้งดุ้นอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นในหนังสือของ**สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระยาอนุมานราชธน, พุทธทาสภิกขุ, พระธรรมปิฎก, น. ณ ปากน้ำ, ป๋วย อึ๊งภากรณ์, วิทย์ ศิวะศริยานนท์, แสงอรุณ รัตกสิกร, ประยูร จรรยาวงษ์, มล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ฯลฯ** แม้ในงานของนักศึกษาด้วยตัวเองอย่าง**ชัย เรืองศิลป์, ประยุทธ สิทธิพันธุ์, สงบ สุริยินทร์ ฯลฯ** ก็มีความพยายามที่จะเรียนรู้ และทำความเข้าใจกับสังคมไทยอย่างพินิจพิเคราะห์อยู่มาก โดยวางอยู่บนพื้นฐานของระบบความคิดความรู้แบบไทย ๆ ที่พวกเขาซึมซับมาจากการอ่าน การค้นคว้าและประสบการณ์โดยตรง

กล่าวโดยรวมแล้วในช่วงเวลาประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา คนไทยมีงานวรรณกรรมและหนังสือหนังหาที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่มรวยและความหลากหลายทางภูมิปัญญา ภาษาและศิลปวัฒนธรรมที่ไม่น้อยหน้าประเทศอื่น หนังสือ ๑๐๐ รายชื่อที่คณะผู้วิจัยเลือกมาคงจะเป็นแค่ส่วนหนึ่งของความร่ำรวยทางปัญญาที่เรามีอยู่เท่านั้น หนังสือทั้ง ๑๐๐ รายชื่อ มีความหลากหลาย และมีความสมดุล เช่น มีทั้งงานของเจ้า ขุนนาง และสามัญชน, มีงานของนักเขียนหญิงและนักเขียนที่มีพื้นเพมาจากต่างจังหวัดอยู่จำนวนไม่น้อย มีทั้งงานของนักเขียนแนวจารีตนิยม และนักเขียนแนวก้าวหน้า งานเหล่านี้โดยเฉพาะบันเทิงคดีไม่ได้เป็นเพียงมรดกล้ำค่าของชาวไทยเท่านั้น หากเป็นมรดกของชาวโลกด้วย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร ๑

คำนำ ๘

บันทึกความเห็นเกี่ยวกับการสำรวจและคัดเลือกหนังสือทางวิทยาศาสตร์ ๓๓

ลำดับเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองและสังคมของไทย ๓๕

หนังสือดี ๑๐๐ รายชื่อ ที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ๔๘

ประเภทบันเทิงคดี (FICTION) ๔๘

ก. กวีนิพนธ์ และบทละคร ๔๘

๑. ประชุมโคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ๔๘

๒. เสภาศรีธนญไชยเชียงเมี่ยง ๕๔

๓. นิราศหนองคาย - หลวงพัฒนพงศ์ภักดี ๖๑

๔. สามัคคีเภทคำฉันท์ - ชิต บุรทัต ๖๗

๕. มัทนะพาธา - พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖๖

๖. โคลงกลอนของครูเทพ - เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ๗๕

๗. บทละครเรื่องพระลอ - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ๘๔

๘. ขอบฟ้าชลิบทอง - อุชเชนี ๘๕

๙. เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า. - นายผี ๙๗

๑๐. บทกวีของเปลื้อง วรรณศรี ๑๐๓

๑๑. บทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ - จิตร ภูมิศักดิ์ ๑๐๗

๑๒. จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย - ทวีปวร ๑๑๖

๑๓. กวีนิพนธ์ - อังคาร กัลยาณพงศ์ ๑๒๒

๑๔. ขอบกรุง - ราช รังรอง ๑๒๘

๑๕. เพียงความเคลื่อนไหว - เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ๑๓๕

ข. นิยาย

๑๖. ละครแห่งชีวิต - ม.จ. อากาศดำเกิง รพีพัฒน์ ๑๔๒

๑๗. กามนิต - เสฐียรโกเศศ, นาคะประทีป ๑๔๗

๑๘. ดำรงประเทศ - เวทางค์ ๑๕๓

๑๙. ผู้ชนะสิบทิศ - ยาขอบ ๑๕๙

๒๐. หนึ่งในร้อย - ดอกไม้สด ๑๖๖

๒๑. บางระจัน - ไม้ เมืองเดิม ๑๗๐

๒๒. หญิงคนชั่ว - ก. สุรางคนางค์ ๑๗๖
๒๓. พล นิกร กิมหงวน - ป. อินทรปาลิต ๑๘๓
๒๔. ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง - สด กูรมะโรหิต ๑๙๐
๒๕. เราลิขิต-บทหลุมศพวาสิฏฐี - ร.จันทพิมพะ ๑๙๕
๒๖. เมืองนิมิตร - ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ ๒๐๓
๒๗. แม่สายสะอื้น - อ. ไชยวรศิลป์ ๒๐๗
๒๘. พัทยา - ดาวหาง ๒๑๔
๒๙. แผ่นดินนี้ของใคร - ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ ๒๑๗
๓๐. มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร - แย้ม ประพัฒน์ทอง ๒๒๒
๓๑. ปีศาจ - เสนีย์ เสาวพงศ์ ๒๓๐
๓๒. สี่แผ่นดิน - ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๓๔
๓๓. ทุ่งมหาราช - มาลัย ชูพินิจ ๒๔๐
๓๔. แลไปข้างหน้า - ศรีบูรพา ๒๔๓
๓๕. เสเพลบอยชาวไร่ - รงค์ วงษ์สวรรค์ ๒๔๗
๓๖. จดหมายจากเมืองไทย - โบตั๋น ๒๕๒
๓๗. เขาชื่อกานต์ - สุวรรณี สุคนธา ๒๕๖
๓๘. สร้างชีวิต - หลวงวิจิตรวาทการ ๒๕๙
๓๙. ตะวันตกดิน - กฤษณา อโศกสิน ๒๖๕
๔๐. สร้อยทอง - นิมิตร ภูมิถาวร ๒๗๐
๔๑. พิราบแดง - สุวัฒน์ วรดิลก ๒๗๔
๔๒. ลูกอีสาน - คำพูน บุญทวี ๒๗๗

ค. เรื่องสั้น

๔๓. นิทานเวตาล - น.ม.ส. ๒๘๐
๔๔. จับตาย : รวมเรื่องเอก - มนัส จรรยงค์ ๒๘๘
๔๕. เรื่องสั้นของป. บูรณปกรณ์(ชีวิตจากมุมมืด, ดาวเงิน) - ป. บูรณปกรณ์ ๒๙๓
๔๖. เสาชิงช้า, เอแลนบารอง และเรื่องสั้นอื่น ๆ ของ ส. ธรรมยศ ๒๙๖
๔๗. พลายมลิวัลลี์ และเรื่องสั้นบางเรื่อง ของถนอม มหาเปารยะ ๓๐๐
๔๘. ผู้ดับดวงอาทิตย์ และเรื่องสั้นอื่น ๆ - จันตรี ศิริบุญรอด ๓๐๓
๔๙. ยุคทมิฬ และเรื่องสั้นอื่น ๆ ของ อิศรา อมันตกุล ๓๐๗
๕๐. เรื่องสั้นชุดเหมืองแร่ - อาจินต์ ปัญจพรรค์ ๓๑๑
๕๑. ฟ้าบ่กั้น - ลาว คำหอม ๓๑๗
๕๒. ชุดเพื่อนนักเรียนเก่า "เพื่อนเก่า" - เสนอ อินทรสุขศรี ๓๒๑
๕๓. รวมเรื่องสั้นบางเรื่องของฮิวเมอร์ริสต์ - ฮิวเมอร์ริสต์ ๓๒๔

๕๔. ฉันจึงมาหาความหมาย - วิทยากร เชียงกูล ๓๓๓
๕๕. คนบนต้นไม้ - นิคม รายวา ๓๓๗

ประเภทสารคดี/บทความ (NON FICTION)

ก. ประวัติศาสตร์

๕๖. ประวัติกฎหมายไทย - ร. แลงกาต์ ๓๔๐
๕๗. นิทานโบราณคดี - สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๓๔๔
๕๘. โฉมหน้าศักดินาไทย - จิตร ภูมิศักดิ์ ๓๕๑
๕๙. กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ - เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ ๓๕๘
๖๐. เจ้าชีวิต - พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ๓๖๔
๖๑. ศาลไทยในอดีต - ประยุทธ สิทธิพันธ์ ๓๖๗
๖๒. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม - ชัย เรืองศิลป์ ๓๗๒
๖๓. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖ - ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ๓๗๙

ข. การเมือง,ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย, เศรษฐศาสตร์

๖๔. ทรัพยศาสตร์ - พระยาสุริยานุวัตร ๓๘๓
๖๕. เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ - กุหลาบ สายประดิษฐ์ ๓๘๗
๖๖. ความเป็นอนิจจังของสังคม - ปรีดี พนมยงค์ ๓๙๒
๖๗. ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก - เดือน บุนนาค ๓๙๘
๖๘. โอ้ว่าอาณาประชาราษฎร - สนิท เจริญรัฐ ๔๐๔
๖๙. ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง - คิเรก ชัยนาม ๔๐๙
๗๐. สันติประชาธรรม - ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ๔๑๕
๗๑. ห้าปีปริทัศน์ - ส. ศิวรักษ์ ๔๒๑
๗๒. "วันมหาปิติ" วารสาร อมธ.ฉบับพิเศษ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ๔๒๖
- องค์การบริหารกิจกรรมนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ค. ศิลปะ ภาษาและวรรณกรรม วรรณกรรมวิจารณ์

๗๓. วรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์ - วิทย์ ศิวะศิริยานนท์ ๔๓๐
๗๔. ประติมากรรมไทย - ศิลป พีระศรี ๔๔๑
๗๕. วรรณสาส์นสำนึก - สุภา ศิริมานนท์ ๔๔๔
๗๖. วิทยาวรรณกรรม - พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ๔๔๘
๗๗. ความงามของศิลปไทย - น. ณ ปากน้ำ ๔๕๕
๗๘. ภาษากฎหมายไทย - ธานินทร์ กรัยวิเชียร ๔๕๘
๗๙. วรรณไวทยากร ชุมนุมบทความทางวิชาการ ฉบับวรรณคดี ๔๖๓
- เจตนา นาควัชระ และมล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ
๘๐. แสงอรุณ ๒ - แสงอรุณ รัตกสิกร ๔๗๒

ง. สังคมวิทยา, มานุษยวิทยา, ประวัติศาสตร์สังคม

๘๑. พระราชพิธีสิบสองเดือน - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔๗๕

๘๒. สาส์นสมเด็จ - สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ๔๗๘

๘๓. ๓๐ ชาติในเชียงราย - บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๔๘๔

๘๔. เทียนวรรณ - สงบ สุริยินทร์ ๔๕๐

๘๕. กาเลหม่านไต - บรรจบ พันธุเมธา ๔๕๔

๘๖. นิทานชาวไร่ - น.อ.สวัสดิ์ จันทนี ๕๐๐

๘๗. ภารตวิทยา - กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย ๕๐๕

๘๘. พื้นความหลัง - พระยาอนุมานราชธน ๕๑๐

๘๙. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ - จิตร ภูมิศักดิ์ ๕๑๔

๙๐. อัตชีวประวัติ หม่อมศรีพรหมา กฤดากร - หม่อมศรีพรหมา กฤดากร ๕๒๐

๙๑. ๘๐ ปีในชีวิตข้าพเจ้า - กาญจนาคพันธ์ ๕๒๔

จ. ศาสนา, ปรัชญา

๙๒. พระประวัติตรัสเล่า - สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ๕๓๑

๙๓. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน - สุชีพ ปุญญานุภาพ ๕๓๖

๙๔. ปัญญาวิวัฒน์ - สมัคร บุราวาศ ๕๔๐

๙๕. พุทธธรรม - พระธรรมปิฎก ๕๔๖

๙๖. อิทัปปัจจยตา - พุทธทาสภิกขุ ๕๕๐

ฉ. ธรรมชาติ, วิทยาศาสตร์

๙๗. หนังสือแสดงกิจจานุกิจ - เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ ๕๓๕

๙๘. แพทยศาสตร์สงเคราะห์ - คณะกรรมการแพทย์หลวงในรัชกาลที่ ๕ ๕๖๐

๙๙. ธรรมชาตินานาสัตว์ - บุญส่ง เลขะกุล ๕๖๗

๑๐๐. ขบวนการแก้จน - ประยูร จรรยาวงษ์ ๕๗๐

รายนามผู้มีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็นเรื่องหนังสือดี ๕๗๔

บรรณานุกรม ๕๗๗

ดรรชนีชื่อเรื่อง ๕๘๗

ดรรชนีชื่อผู้แต่ง ๕๙๑

สารานุกรมแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน (พ.ศ.๒๔๐๘-๒๕๑๕)

คำนำ

เอกสารฉบับนี้เป็นสรุปรายงานของ โครงการวิจัยคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปลายปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ถึงต้นปี๒๕๔๑ และเป็นฉบับที่ได้มีการแก้ไขภายหลังจากที่ได้เสนอรายงานในการสัมมนาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๔๑ แล้ว

รายงานนี้แบ่งเป็น ๓ ภาค คือ ภาคแรก ประกอบไปด้วย คำนำ บันทึกความเห็นเกี่ยวกับหนังสือวิทยาศาสตร์ และสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในรอบศตวรรษ ภาคสอง บทแนะนำเชิงวิจารณ์หนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง และภาคสาม รายชื่อผู้ร่วมแสดงความคิดเห็น, บรรณานุกรม ดัชนีค้นเรื่อง และดัชนีค้นชื่อผู้เขียน

คำนำนี้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกว่าด้วยเหตุผลที่มา, กระบวนการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ส่วนที่ ๒ ว่าด้วยภาพรวมของหนังสือทั้งร้อยชื่อเรื่องที่เราได้คัดเลือกมา ที่แยกมาเป็น ๒ ส่วนก็เพื่อจะแยกการลำดับเรื่องที่มีลักษณะต่างกันให้ชัดเจน และเพื่อที่ผู้สนใจเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งจะเลือกพลิกอ่านได้สะดวก

๑. เหตุผลที่มาของโครงการ และกระบวนการวิจัย

ผู้ทำหน้าที่แกนกลางในการประสานให้คณะบุคคลดังกล่าวทำงานวิจัยร่วมกันคือ วิทยากร เชียงกูล และองค์การที่ทำให้งานชิ้นนี้เกิดขึ้นได้คือ สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ผู้ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในช่วงปลายปี ๒๕๓๘ ถึงต้นปี ๒๕๔๑ คำว่าคณะกรรมการชี้ทิศทางเป็นคำที่ สกว. ใช้ หน้าที่ก็คล้าย ๆ กับที่ปรึกษานั่นเอง

เหตุผลที่มาของโครงการนี้คือ คณะผู้วิจัยซึ่งริเริ่มและประสานงานโดย วิทยากร เชียงกูล เห็นว่าคนไทยโดยทั่วไป ยังสนใจต่อการอ่านหนังสือ และการศึกษาด้วยตนเองน้อย แม้คนที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขั้นมหาวิทยาลัย ก็มักจะอ่านเฉพาะ ตำรา, เอกสารประกอบคำบรรยายในช่วงที่กำลังศึกษาอยู่เท่านั้น นอกจากนี้แล้วผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับสูงจำนวนหนึ่ง มุ่งอ่านเฉพาะตำราหนังสือจากตะวันตก เพราะมักมีทัศนะว่าวิชาการความรู้มาจากตะวันตก หรือประเทศที่เจริญกว่าเท่านั้น รวมทั้งหลายคน ก็อ่านเฉพาะหนังสือในสาขาวิชาเฉพาะทางของตน ไม่ได้สนใจอ่านหนังสืออื่น ๆ กล่าวโดยภาพรวมก็คือ ผู้ที่เรียนถึงขั้นมหาวิทยาลัยจำนวนมาก ไม่ได้อ่านหนังสือชั้นดีที่ควรจัดได้ว่าเป็นคลาสสิก หรือ โมเดรินคลาสสิกของไทย เช่น **พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนิพนธ์ของสม**

เด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, งานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, พระยาอนุมานราชธน, ปรีดี พนมยงค์, ศรีบูรพา, หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง, ดอกไม้สด, มาลัย ชูพินิจ, ป๋วย อึ๊งภากรณ์, สมัคร บุราวาศ, พุทธทาส, พระธรรมปิฎก ฯลฯ ผู้มีการศึกษาสูงบางคนที่ใช้เวลาเรียนในต่างประเทศส่วนใหญ่อาจคิดว่าเมืองไทยไม่มีหนังสือคลาสสิกหรือหนังสือ ดี ๆ ให้อ่านด้วยซ้ำ

นอกจากนี้การจัดการศึกษาในประเทศไทยปัจจุบัน ก็ไม่เน้นการส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาอ่านหนังสือไทยดี ๆ นักเรียนนักศึกษามักจะถูกกำหนดให้อ่านแต่ตำราหรือแบบเรียนที่ตัดตอนมาจากหนังสือบางเล่มที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ มีลักษณะเป็นโปรแกรมสำเร็จรูป และหรือมักได้อิทธิพลจากแบบเรียนจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาในสถาบันการศึกษาโดยทั่วไป ยังไม่ทำให้คนรุ่นปัจจุบันรู้สึกว่าสนุก หรือมีความจำเป็นที่จะต้องอ่าน ต้องศึกษาค้นคว้าหนังสือด้วยตัวเอง ความสนใจ และการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ด้านไทยศึกษา และการแสวงหาภูมิปัญญาแบบไทย ๆ ก็ยังอยู่ในคนกลุ่ม เล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยขยายตัวไปสู่วงกว้าง เนื่องจากบางครั้งกลุ่มนักวิชาการด้านนี้มองแบบอุดมคติ หรือ เน้นการวิจัยค้นคว้าแบบเจาะลึกเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากเกินไป อีกทั้งไม่ค่อยมีการเชื่อมโยงงานวิจัยด้านไทยศึกษากับสหวิทยาการ และสภาพและปัญหาของสังคมยุคใหม่ในปัจจุบันอย่างรอบด้าน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อผลิตและประชาสัมพันธ์ "สารานุกรมแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน" ที่จะกระตุ้นให้คนไทยมองเห็นว่ามีหนังสือดีที่น่าจะอ่าน และรักการอ่านหนังสือ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาความรู้สติปัญญา และยกระดับรสนิยมและจิตใจ

๒. เพื่อสนับสนุนการศึกษาด้วยตนเอง การอ่านอย่างวิเคราะห์ และการคิดอย่างสร้างสรรค์

๓. เพื่อให้เกิดการประมวลแหล่งข้อมูลข่าวสาร ที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ "ไทยศึกษา" ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ของสังคมไทยและสิ่งที่คนไทยคิดและเขียนไว้

หลักเกณฑ์พิจารณาคัดเลือกหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน

๑. เป็นหนังสือภาษาไทยที่เขียนหรือจัดพิมพ์ครั้งแรกในช่วงประมาณสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ในสาขาวิชาความรู้ต่าง ๆ และวรรณกรรมที่ดีเด่น, สำคัญ, เป็นแบบฉบับ จัดเป็นหนังสือประเภทคลาสสิก หรือโมเดรินคลาสสิกที่มีค่าควรอ่านได้ทุกยุคสมัย โดยควรเป็นหนังสือวรรณกรรมหรือสารคดีให้ความรู้พื้นฐานที่คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ไม่ยากเกินไป ไม่ใช่หนังสือวิชาการเฉพาะด้านระดับสูงที่อ่านเข้าใจเฉพาะผู้เชี่ยวชาญแขนงนั้น

ที่เลือกช่วงระยะเวลาตั้งต้นดังกล่าว เพราะเห็นว่าช่วงรัชกาลที่ ๕ เป็นยุคที่เริ่มพัฒนาประเทศแบบสมัยใหม่ที่ย้อนกลับไปจากยุคปัจจุบันไม่ไกลนัก และเป็นช่วงที่เราเริ่มเขียนหนังสือแบบร้อยแก้ว นวนิยาย, เรื่องสั้น แบบตะวันตก จึงเป็นหนังสือในยุคที่คนอ่านรุ่นปัจจุบันจะสามารถอ่านโดยรู้สึกมีความ**เชื่อมโยง**สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ได้มากกว่าหนังสือที่เขียนในยุคเก่าไปกว่านั้น ซึ่งจัดว่าเป็นหนังสือคลาสสิกรุ่นเก่า ที่โบราณคดีสโมสร ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เคยประกาศชื่อไว้แล้ว (เช่น **ลิลิตยวนพ่าย, โคลงทวาทศมาศ, ลิลิตพระลอ, ขุนช้าง ขุนแผน, สมุทรโฆษคำฉันท์, มหาชาติกลอนเทศน์, อิเหนา** ฯลฯ)

ส่วนที่กำหนดไว้เพียงแค่ปี ๒๕๑๕ ก็เพราะเห็นว่าควรจะเลือกจากหนังสือเก่ากว่า ยุคปัจจุบันเกิน ๒๐ ปีขึ้นไป เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นหนังสือดีข้ามยุค ไม่ใช่หนังสือที่เด่นดังแค่ ๒-๓ ปีแล้วก็พ้นสมัยนิยม หรือล้าสมัยไป และที่เลือกปี ๒๕๑๕ เพราะว่าเป็นปีเปลี่ยนผ่านทางการเมืองที่สำคัญปีหนึ่ง คือ เกิดเหตุการณ์สังหารหมู่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นการปิดฉากยุคเสรีภาพประชาธิปไตยและเข้าสู่ยุคแห่งการปิดกั้นเสรีภาพในการเขียนและการพิมพ์ครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง

การเลือกหนังสือจะเลือกจากช่วงเวลาที่งานชิ้นนั้นผลิตขึ้นเป็นสำคัญ เพราะงานเขียนจำนวนมากจะทยอยพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารก่อน แม้ว่าจะมีการมารวมเล่มภายหลังปี ๒๕๑๕ แต่ก็ถือว่าเป็นงานที่เขียนขึ้นในยุคที่เราตั้งเกณฑ์ไว้

๒. เป็นหนังสือที่มีศิลปะในการเขียนและการใช้ภาษาที่ดี ถ้าเป็นวรรณกรรมก็คือ หนังสือที่มีคุณค่าทางศิลปวรรณกรรมทั้งในแง่รูปแบบ (ความงาม, ความไพเราะ, ความสะเทือนอารมณ์) และเนื้อหาสาระที่มีความหมาย, สะท้อนชีวิตและสังคม อันเป็นหลักเกณฑ์ที่ยอมรับทั่วไปในการพิจารณาตามแนวของวรรณกรรมโลก หรือ วรรณกรรมสากล

๓. เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระที่แสดงออกถึงความริเริ่มสร้างสรรค์ สะท้อนให้เห็นความคิดอ่าน ความรู้ ประสบการณ์ สภาพของสังคม ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านมีทัศนะต่อชีวิตและต่อโลกกว้างขึ้น ได้รับความรู้ ความคิดอ่านความบันเทิงทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ ทำให้ผู้อ่านฉลาดและมีความคิดแบบเสรี หรือใจกว้าง (liberal) มากขึ้น เข้าใจชีวิตและสังคมมากขึ้น มีอคติในเรื่องเผ่าพันธุ์, เพศ ฯลฯ ลดลง

๔. เป็นหนังสือที่โดดเด่น มีอิทธิพลต่อความคิดอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านจำนวนมากในยุคหนึ่งๆ ที่มีผลสะเทือนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้จะเป็นหนังสือที่ถ้าพิจารณาโดด ๆ โดยไม่คำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์แล้ว อาจไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานในข้อ ๒ และข้อ ๓ เสียทีเดียวนัก แต่ก็อาจจะคัดเลือกเข้ามา ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักเขตทางประวัติศาสตร์วรรณกรรม และเป็นบันไดให้นักอ่านได้พัฒนาการอ่านสู่หนังสือเล่มอื่น ๆ ที่เขียนในภายหลังได้ต่อไป

การดำเนินการวิจัย

หลังจากคณะกรรมการชี้ทิศทางได้ตกลงกันในเรื่องหลักเกณฑ์ การพิจารณาคัดเลือกหนังสือที่คนไทยน่าจะได้อ่านแล้ว คณะผู้วิจัยจึงเริ่มสำรวจและคัดเลือกรายชื่อหนังสือจากการอ่านวิทยานิพนธ์และงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์วรรณกรรม, บทวิจารณ์หนังสือ, อัตชีวประวัติของคนสำคัญว่าเคยอ่านหนังสืออะไร ได้อิทธิพลจากหนังสือหรือเห็นว่าหนังสืออะไรดี รวมทั้งการสำรวจเลือกอ่านหนังสือตัวจริงโดยคณะผู้วิจัย, การสัมภาษณ์พูดคุย และออกแบบสอบถามนักวิชาการ นักเขียน นักอ่านประชาชนสาขาอาชีพต่างๆนับร้อยคน(ดูรายชื่อในภาคผนวก) ว่าบุคคลดังกล่าวเห็นว่าหนังสืออะไรดีเด่นสำคัญบ้าง และการจัดสนทนากลุ่มย่อยเกี่ยวกับหนังสือดีเด่นของไทยในรอบ ๑๐๐ ปี ประมาณ ๓-๔ ครั้ง ฯลฯ

การออกแบบสอบถามได้ทำ ๒ ครั้ง คือครั้งแรกได้ส่งคำอธิบายที่มาของโครงการ, หลักเกณฑ์ของคณะผู้วิจัย และให้ตัวอย่างรายชื่อนักเขียนที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะคัดเลือกได้ และให้ผู้ตอบตอบรายชื่อหนังสือที่ตนว่าคิดว่าดีที่สุดโดยเสรี แบบสอบถามครั้งที่สอง เราได้เสนอรายชื่อหนังสือที่เรารวบรวมและคัดเลือกขั้นต้นมาได้ราว ๓๐๐ กว่าชื่อ ให้ผู้ตอบให้คะแนนว่าเล่มไหนควรคัดเป็นหนังสือดี, ควรพิจารณาอีกครั้ง หรือ ควรตัดออกไป การออกแบบสอบถามทั้ง ๒ ครั้ง รวมทั้งการสัมภาษณ์สอบถามพูดคุยกับนักวิชาการ และนักอ่านกลุ่มต่างๆ เราถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลเพื่อให้คณะนักวิจัยเป็นผู้พิจารณาตัดสินใจ ไม่ได้เอาคะแนนรวมจากแบบสอบถามเป็นตัวหลักในการคัดเลือก

หลังจากรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของผู้อื่นประกอบกับการวิจัยของตนเอง คณะผู้วิจัยก็ได้รวบรวมและคัดเลือกรายชื่อหนังสือที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์ที่จะพิจารณาคัดเลือก นำมาอภิปรายให้คะแนนกันว่าคณะนักวิจัยส่วนใหญ่เห็นว่าหนังสือเล่มไหนสำคัญ ไม่สำคัญ ดี ไม่ดี อย่างไร เพื่อคัดหนังสือที่คิดว่าดีที่สุด น่าจะเสนอแนะคนไทยได้อ่านมากที่สุด

นอกจากจะมีการกระจายงานและแบ่งงานกันทำอย่างต่อเนื่องแล้ว ทางคณะนักวิจัยและคณะกรรมการชี้ทิศทางประชุมเพื่อทำงานคัดเลือกรายชื่อหนังสือกันประมาณเดือนละ ๑ ครั้ง การประชุมแต่ละครั้งใช้เวลาประชุมอภิปรายเรื่องหนังสือกันไม่ต่ำกว่า ๖ ชั่วโมง เนื่องจากรายชื่อหนังสือที่อยู่ในข่ายคัดเลือกว่าเป็นหนังสือดีมีจำนวนหลายพันรายชื่อด้วยกัน ในการประชุม ๒-๓ ครั้งแรก ๆ เราได้คัดตามที่คณะนักวิจัย และบุคคลภายนอกได้ช่วยกันเสนอรายชื่อมาได้ทั้งหมดประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ รายชื่อ หลังจากนั้น ก็ค่อย ๆ คัดออก โดยใช้วิธีการพิจารณาตั้งต้นเลือกจากนักเขียนเป็นหลัก ว่านักเขียนสำคัญ ๆ ในยุคดังกล่าวมีใครบ้าง งานชิ้นไหนจะเป็นงานที่ดีที่สุด หรือน่าอ่านที่สุดของนักเขียนแต่ละท่าน เพราะถึงแม้ว่าเมืองไทยในรอบ ๑๐๐ ปีจะมีหนังสือหลายพันหรือหลายหมื่นเล่ม แต่นักเขียนที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับว่าเป็นนักเขียนระดับชาติก็มีอยู่ไม่กี่ร้อยคน และเมื่อค่อย ๆ คัดจริง ๆ ก็จะเหลือสัก

ร้อยกว่าคน วิธีการพิจารณาจากการใช้นักเขียนเป็นตัวตั้ง ช่วยให้กระบวนการวิจัยและคัดเลือกทำได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

การคัดเลือกโดยเน้นนักเขียนควบคู่ไปกับผลงาน

การพิจารณาโดยเริ่มมองจากตัวนักเขียนนี้สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของเรา ที่มุ่งกระตุ้นให้คนรู้จักและเกิดความสนใจที่จะอ่านหนังสือที่สำคัญ ดังนั้นเราจึงตกลงกันว่าในการเขียนแนะนำหนังสือดีของนักเขียนท่านใดท่านหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว เราจะแนะนำงานเขียนชิ้นอื่น ๆ ของท่านผู้นั้น ซึ่งบางเล่มดีพอ ๆ กันให้ผู้อ่านได้รู้จักด้วย โดยเราพยายามหลีกเลี่ยงที่จะคัดเลือกหนังสือของนักเขียนท่านใดท่านหนึ่งเกิน ๑ ชื่อเรื่อง ยกเว้นแต่เป็นงานคนละประเภทกัน เช่นถ้าชื่อเรื่องหนึ่งเป็นบันเทิงคดีอีกชื่อเรื่องหนึ่งเป็นสารคดี ก็อนุโลมให้ได้สำหรับนักเขียนสำคัญที่มีผลงานทั้ง ๒ ประเภทดีเด่นพอ ๆ กัน ด้วยวิธีนี้ก็จะทำให้ผลงานวิจัยเพื่อสร้างสารานุกรมแนะนำหนังสือดีของเรา สามารถแนะนำนักเขียนและหนังสือได้มากกว่าจำนวน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง ที่เราตั้งเป้าไว้ เพราะนักเขียนเด่น ๆ แต่ละท่านนั้นเขียนหนังสือไว้ท่านละหลายสิบชื่อเรื่อง บางท่านเขียนไว้ถึง ๑๐๐-๒๐๐ ชื่อเรื่องก็มี แต่เราจะเน้นเล่มเด่น ๆ เพียง ๑๐๐ ชื่อเรื่อง (ผลการเลือกจริง ๆ มีนักเขียนที่มีผลงานมากกว่า ๑ ชื่อเรื่อง อยู่ ๔ ท่าน คือ **สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระยาอนุมานราชธน, ศรีบูรพา, จิตร ภูมิศักดิ์)**

เหตุผลที่เลือกหนังสือจำนวน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง

การกำหนดจำนวนหนังสือ ๑๐๐ ชื่อเรื่องที่ดีที่สุดที่คนไทยควรจะได้อ่าน เดิมเราตั้งไว้คร่าว ๆ ว่าเป็นจำนวนที่เหมาะสมสำหรับช่วงเวลา ๑ ศตวรรษ หรือช่วงประมาณ ๑๐๐ ปี ที่กำหนดเป็นเกณฑ์ไว้ และเหมาะสมที่ผู้สนใจอาจจะใช้เวลา ๔-๕ ปี แบบนักศึกษามหาวิทยาลัย (หรือมากกว่านั้นก็แล้วแต่ผู้อ่านแต่ละคน) อ่านหนังสือ ๑๐๐ ชื่อเรื่องด้วยตัวเอง แล้วได้ความรู้ความบันเทิงที่ประโยชน์ต่อชีวิตเขามากพอสมควร เราใช้คำว่าชื่อเรื่อง เพราะแม้หนังสือส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือเล่มเดียวจบ แต่บางชื่อเรื่องก็มีตั้งแต่ ๒ เล่มไปจนถึง ๒๐-๓๐ เล่มจบก็มี

หลังจากที่เราได้ทำงานวิจัยกันและประชุมคัดเลือกหนังสือกันตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ก็เริ่มเห็นรูปร่างหน้าตาหนังสือที่อยู่ในเกณฑ์จะเลือกชัดขึ้น และเห็นพ้องกันว่า จำนวน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง น่าจะเป็นจำนวนที่เหมาะสมกับหนังสือดีในช่วงรัชกาลที่ ๕ ถึงปี ๒๕๑๙ ตามเกณฑ์ เราเห็นว่าการแนะนำหนังสือ ๑๐๐ ชื่อเรื่อง หรือนักเขียนเกือบ ๑๐๐ คนนี้รวมทั้งนักเขียนท่านอื่น ๆ ที่เขียนเชื่อมโยงกันได้ จะเป็นคู่มือการอ่านที่จะช่วยแนะนำให้ผู้อ่านก้าวไปสู่หนังสืออื่น ๆ ของนักเขียนเกือบ ๑๐๐ ท่านนี้อีกหลายร้อยรายชื่อได้ด้วยในขณะเดียวกัน

วิธีการเลือกหนังสือควบคู่กันไปกับการแนะนำนักเขียนนี้เป็นการประนีประนอมกับทัศนะของนักวิชาการและคนที่มีจิตใจรักการอ่านหนังสือหลายท่าน ที่มองว่าทำไมถึงจะเลือกแค่ ๑๐๐ ชื่อเรื่อง หนังสือภาษาไทยดี ๆ ที่น่าอ่านมีหลายร้อยหลายพัน ๆ เล่ม ที่เราอาจจะหาอ่านได้ในชั่วชีวิตของเรา เพราะคณะนักวิจัยมองว่าสำหรับประชาชาทั่วไปที่ไม่ใช่นักวิชาการ, ไม่ใช่หนอนหนังสือ การที่ประชาชนทั่วไปจะได้มีโอกาสเลือกอ่านหนังสือดีสัก ๑๐๐ ชื่อเรื่อง ก็น่าจะเป็นจำนวนที่เหมาะสม นิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยในปัจจุบันของเราส่วนใหญ่แล้ว ยังใช้เวลา ๔ ปีในมหาวิทยาลัยอ่านหนังสือดี ๆ ไม่ถึง ๕๐ เล่มด้วยซ้ำ และหลายคนอาจจะจบไปโดยไม่ได้อ่านหนังสืออื่นนอกจากตำราที่ใช้สอบเท่านั้น การเสนอหนังสือดีให้อ่าน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง จึงน่าจะเป็นปริมาณที่เหมาะสม เรายังคุยกันเล่น ๆ ว่าน่าจะออกประกาศนียบัตรให้แก่ผู้ที่อ่านหนังสือ ๑๐๐ ชื่อเรื่องนี้จบ เพื่อเทียบรัศมีกับปริญญาของมหาวิทยาลัยไทยส่วนใหญ่ที่ให้กับบัณฑิตหลายหมื่นคนที่ทั้งชีวิตอ่านหนังสือดี ๆ ไม่กี่เล่ม !

กระบวนการตัดสินใจ

ในการทำงานวิจัยคัดเลือกหนังสือดี คณะผู้วิจัยใช้วิธีประชุมอภิปรายและสรุปความเห็นลงมติกัน บางครั้งกรรมการก็มีความคิดเห็นแตกต่างกันบ้าง แต่ก็อาศัยหลักเสียงส่วนใหญ่ หนังสือประเภทบันเทิงคดี (นิยาย เรื่องสั้น บทกวี) เราใช้หลักเกณฑ์ของวรรณคดีสากล คือ เป็นหนังสือที่มีทั้งศิลปะการเขียนที่ดี (ความงาม, ความไพเราะ, ความสะเทือนใจ) และเนื้อหาสาระที่ตีความหมาย, สะท้อนชีวิตของมนุษย์และสังคมได้อย่างสมจริงและลึกซึ้ง สำหรับหนังสือกลุ่มนี้เราได้เลือกงานบางชิ้น เช่น **โคลงโลกนิติ, เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมี่ยง** แม้เป็นงานดั้งเดิมที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ แต่มาเรียบเรียงขึ้นใหม่ในภายหลัง เพราะเห็นว่าเป็นวรรณกรรมที่เข้าถึงประชาชนมาช้านานและเป็นรากฐานของภูมิปัญญาไทยที่ไม่น่ามองข้าม และเลือกงานเช่น **กามนิต** และ **นิทานเวตาล** ซึ่งเป็นงานแปลเรียบเรียงจากงานดั้งเดิมของคนอื่น แต่เป็นงานแปลเรียบเรียงที่สละสลวย ไพเราะ โดยผู้ที่มีฝีมือทางวรรณศิลป์มากจนแทบเป็นการแต่งใหม่ สำหรับเรื่องสั้น , บทกวี เนื่องจากหนังสือรวมงานบางเล่มไม่ใช่รวมงานที่ดีที่สุดของนักเขียนแต่ละท่าน หากกระจายไปอยู่หลายเล่ม เราจึงใช้วิธีแนะนำรวมโดยเน้นที่ตัวนักเขียนและกวีเป็นสำคัญ รวมทั้งเลือกงานเขียนตามช่วงเวลาที่เขียนและเผยแพร่ในนิตยสารเป็นหลัก แม้จะมาพิมพ์รวมเล่มภายหลังปี ๒๕๑๙ ยังถือว่าเป็นงานที่ผลิตขึ้นก่อนปี ๒๕๑๙

การเลือกหนังสือประเภทสารคดี, บทความ ค่อนข้างยากกว่าและมีปัญหาให้ถกเถียงกันได้มากกว่าหนังสือประเภทบันเทิงคดี เนื่องจากหนังสือกลุ่มนี้มีหลายประเภทและมีจำนวนมากเมื่อเทียบกับเวลาในการวิจัยที่มีจำกัดเพียงแค่ ๑ ปี การเลือกหนังสือคลาสสิกของฝรั่งเขามักจะเลือกบันเทิงคดี ถ้าเป็นสารคดีก็ต้องมีวรรณศิลป์ในเชิงภาษาด้วย ไม่ใช่ดูแค่เนื้อหาสาระ แต่เราคิดในเชิงประนีประนอมให้

มีการเลือกหนังสือประเภทนี้เข้ามาด้วยเพราะต้องการให้คนไทยได้อ่านหนังสือสารคดีที่ให้ความรู้ให้ภูมิปัญญาโดยตรงด้วย โดยพยายามเลือกหนังสือให้ครอบคลุมความรู้หลายสาขาเท่าที่จะทำได้ และคิดว่าคนไทยน่าจะได้อ่านเพื่อการเรียนรู้สังคมไทย และสังคมโลกที่เกี่ยวข้องหนังสือที่เราเลือกมาบางรายชื่อแม้จะเขียนเป็นภาษาอังกฤษก่อนแล้วมาแปลเป็นไทยทีหลัง แต่เนื่องจากเราเห็นว่าเป็นเรื่องไทยศึกษาที่เป็นประโยชน์เราจึงเลือกเข้ามา เช่น **ประติมากรรมไทย** ของศิลป พีระศรี และ**สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์** ของอคิน รพีพัฒน์ หนังสือด้านวิชาการที่คนไทยแต่งเองบางประเภทเช่น แนววิทยาศาสตร์เทคโนโลยีก่อนหน้าปี ๒๕๑๙ มีน้อย ที่มีอยู่ ก็อาจจะล้าสมัยด้วยกาลเวลา เพราะวิชาการด้านนี้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วมาก ทำให้เลือกหนังสือประเภทนี้เข้ามาได้น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือประวัติศาสตร์การเมืองสังคมวัฒนธรรม แม้หนังสือแนวประวัติศาสตร์ การเมือง สังคมวัฒนธรรม ก็อาจจะมีส่วนที่ล้าสมัยด้วยกาลเวลา, มีส่วนบกพร่องในเรื่องข้อเท็จจริง ซึ่งมาทราบกันภายหลังบ้าง แต่นั่นคงจะเป็นส่วนน้อย จึงได้พยายามเสนอแนะไว้บ้างในคำนำเชิงวิจารณ์สำหรับหนังสือแต่ละเล่ม และพยายามเสนอให้ผู้อ่านตระหนักว่าผู้อ่านควรอ่านโดยคำนึงถึงยุคสมัยที่เขียนหนังสือเล่มนั้นด้วย

สำหรับหนังสือประเภทสารคดี, บทความ ได้ตกลงที่จะตัดหนังสือประเภทพงศาวดารออกไป เพราะคิดว่าจะยากเกินไปสำหรับผู้อ่านทั่วไป และถ้าอ่านเฉพาะพงศาวดารของราชสำนัก ก็จะไม่ยุติธรรม ควรจะอ่านพงศาวดารท้องถิ่นด้วยซึ่งยิ่งจะยากใหญ่ ต้องถือว่าเป็นหนังสือประเภทพงศาวดารเป็นหนังสือคลาสสิกยุคเก่า ที่ผู้สนใจน่าจะพึงอ่านได้ ส่วนหนังสือวรรณกรรมและความรู้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ไม่ได้รวมเข้ามา เพราะคิดว่าคงจะยากเกินไปสำหรับผู้อ่านทั่วไป ซึ่งไม่ได้มีความรู้ภาษาถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ที่ต้องอาศัยการแปล การอธิบายความอยู่มาก แม้เราจะรู้สึกว่าการคัดเลือกเฉพาะหนังสือที่เขียนและผลิตขึ้นในเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ ๆ อาจไม่เป็นธรรมและไม่ครอบคลุมอย่างกว้างขวางเพียงพอ แต่เราก็คงจำเป็นต้องจำกัดวงสำหรับโครงการวิจัยในครั้งนี้ของเรา จะให้ครอบคลุมทุกอย่างคงเป็นไปไม่ได้ น่าจะมีโครงการสำหรับทำเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะ

ปัญหา, ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ

ความจริงแล้วงานสารคดี, บทความ, วิชาการ ช่วงหลังปี ๒๕๑๙ ถึงปัจจุบัน มีงานดี ๆ จำนวนมากในแทบทุกสาขา การที่คณะวิจัยนี้ตั้งเกณฑ์การเลือกหนังสือดีที่น่าอ่าน เฉพาะที่เขียนก่อนปี ๒๕๑๙ ไว้ เพื่อจะให้เป็นหนังสือที่เวลาพิสูจน์ตนเองอย่างน้อย ๒๐ ปี ทำให้เราไม่อาจจะรวมเอางานเด่นของ **เสน่ห์ จามริก, นิธิ เอียวศรีวงศ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ศรีศักร วัลลิโภดม, ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สมบัติ จันทรวงศ์, รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, ชัยวัฒน์ คุประตกุล, ประเวศ วะสี ฯลฯ** และนักวิชาการนักเขียนร่วมสมัยจำนวนมาก ในรายชื่อหนังสือดีตามเกณฑ์ที่เราตั้งไว้ได้ รวมทั้ง

นักเขียนนิยาย เรื่องสั้น และบทกวีร่วมสมัยอีกจำนวนมากที่เขียนงานดี ๆ ไว้หลังปี ๒๕๑๕ แต่งานเหล่านี้เราถือว่าผู้อ่านรุ่นปัจจุบันจะรู้จักมากพอสมควรอยู่แล้ว และเป็นหนังสือที่มีอยู่ในห้องสมุดและร้านขายหนังสือที่ยังมีโอกาสที่จะมีการคัดเลือกแนะนำกันได้อีกภายหลัง

การประเมินอย่างคร่าวๆ ของเราเห็นว่าในช่วงสมัยใหม่มากคือ ช่วงปี ๒๕๑๕-๒๕๔๐ ถ้าจะคัดเลือกหนังสือดีร่วมสมัยที่คนไทยน่าจะได้อ่านนั้น น่าจะคัดได้อีกสัก ๑๐๐ ชื่อเรื่อง หรือถ้าจะคัดเลือกเฉพาะ **หนังสือแปล** ที่คนไทยน่าจะได้อ่านตั้งแต่ยุครัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบันก็คงจะคัดได้ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐-๒๐๐ ชื่อเรื่องเช่นกัน หรือจะคัดเลือก **หนังสือดีเด่นสำหรับเยาวชน** ก็คงจะคัดได้อีกสัก ๑๐๐ ชื่อเรื่องเช่นกัน แต่นั่นน่าจะเป็นโครงการอื่น นอกเหนือไปจากโครงการวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งมีกรอบมีเกณฑ์โดยเฉพาะของตนอยู่แล้วและมีเงื่อนไขของเวลาในการทำวิจัยที่จะทำให้เสร็จตามกำหนดในระยะเวลาประมาณ ๑ ปีด้วย

ข้อจำกัดอื่น ๆ ของโครงการวิจัยนี้คือ แม้จะได้พยายามอย่างมากแล้วก็ยังตามหาต้นฉบับหนังสือเก่า ๆ บางเล่มไม่ได้ แม้จะได้เห็นชื่อหรือเห็นมีการกล่าวขวัญถึงในเอกสารอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยเรายังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเรื่องระบบจัดเก็บหนังสือและเอกสารเก่า ๆ เท่าที่ควร แม้แต่หอสมุดแห่งชาติและหอสมุดของมหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ก็ไม่ได้มีหนังสือและเอกสารเก่า ๆ ที่ควรจะมีเหมือนในประเทศอื่น ๆ การวิจัยครั้งนี้ต้องอาศัยการไปตระเวนหาหนังสือเก่าและห้องสมุดส่วนบุคคลจำนวนมาก (อาทิเช่น ห้องสมุดจำกัด พลางกูร, คุณอาจิณ จันทรัมพร, คุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี, คุณนพพร สุวรรณพานิช ฯลฯ) ข้อจำกัดเรื่องเวลาในการทำวิจัยซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑ ปี ก็เป็นข้อจำกัดอีกด้านหนึ่ง แต่กล่าวโดยรวมแล้วเราก็ถือว่าได้พยายามสำรวจหนังสือไทยในรอบศตวรรษอย่างกว้างขวางมาก และใช้เวลาอ่านหนังสือกันรวมทั้งกลับไปอ่านใหม่เล่มที่เคยอ่านมาแล้วมากจริง ๆ หนังสือดีที่เคยพิมพ์เป็นเล่มแล้วจะตกสำรวจไปจากการคัดเลือกนี้คงมีน้อยมาก หนังสือที่ไม่ได้รับการคัดเลือกเข้ามา ส่วนใหญ่คงเนื่องมาจากการตัดสินใจคัดออกของคณะนักวิจัย มากกว่าการไม่ได้สำรวจหรือไม่ได้อ่าน (คณะนักวิจัยทุกคนอาจจะไม่ได้อ่านหนังสือที่เสนอรายชื่อเข้ามาทุกเล่ม แต่จะมีอย่างน้อย ๒-๓ คนที่อ่าน หนังสือที่ได้รับการเสนอชื่อมาจากนักวิจัยเพียงคนเดียวจะต้องให้นักวิจัยอย่างน้อย ๒-๓ คนอ่านและยืนยันความเห็นเดียวกัน ที่ประชุมจึงยอมรับ)

ในการคัดเลือกหนังสือดี ก็คงมีลักษณะคล้ายกับการพิจารณาตัดสินให้รางวัลหนังสือดี คือ ย่อมก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์, การตั้งคำถามกันได้ว่าทำไมถึงไม่เลือกหนังสือเล่มนั้นเล่มนี้ แทนที่จะเป็นเล่มนั้นเล่มนี้ แม้เราจะได้พยายามวางหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ไว้อย่างละเอียดพอสมควรแล้วก็ตาม แต่การวินิจฉัยหลักเกณฑ์ดังกล่าว ก็ขึ้นอยู่กับการวิจารณญาณของผู้เลือก

หนังสือดีแต่ละท่านด้วย แม้แต่ในหมู่คณะนักวิจัยเองบางท่านก็มีวิจารณญาณต่อหนังสือบางเล่มแตกต่างกัน แต่ภายหลังจากการถกเถียงอภิปรายข้อดีข้อเสียกันแล้ว เราก็พยายามหาเสียงส่วนใหญ่หรือพยายามรอมชอมกัน เพื่อให้ได้หนังสือที่เราคิดว่าดีที่สุดเท่าที่เราจะทำได้ หรือเหมาะที่จะแนะนำให้ประชาชนไทยระดับการศึกษาปานกลางขึ้นไปได้อ่านกันมากที่สุด โดยได้พยายามมองภาพรวมที่จะให้ได้หนังสือดีที่ครอบคลุมนักเขียน นักคิดสำนักต่าง ๆ สาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และครอบคลุมความรู้เรื่องประวัติศาสตร์สังคมไทยอย่างรอบด้านเท่าที่จะทำได้

สำหรับหนังสือที่เป็นงานของที่ปรึกษาและนักวิจัยบางคนเอง ก็มีการถกเถียงกันมากเช่นกันว่าถ้าหนังสือของท่านเหล่านั้นได้รับการคัดเลือกเข้าไปด้วยจะมีผลทำให้เกิดปฏิกิริยาจากผู้อ่าน คณะผู้วิจัยจะลำเอียงหรือไม่ แต่เมื่ออภิปรายแล้วเราก็ได้ข้อสรุปว่า นี่ไม่ใช่การให้รางวัลใคร แต่เป็นการเลือกหนังสือให้คนอ่านในบริบทของประวัติศาสตร์จึงต้องพิจารณาหนังสือทั้งหมดโดยไม่ตัดออกและคัดเลือกกันตามเนื้อผ้า โดยถือเสียงส่วนใหญ่ของคณะผู้วิจัยและโดยไม่ต้องสนใจว่าผู้เขียนเป็นใคร เพราะถึงอย่างไรคณะนักวิจัยก็มีถึงสิบกว่าคน และเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมกันทั้งนั้น ถ้าตัดหนังสือออกไปก่อนด้วยเหตุผลเพียงเพราะว่าเป็นหนังสือของที่ปรึกษาหรือนักวิจัยเองจะเป็นการลำเอียงอีกแบบหนึ่ง และอาจจะทำให้เกิดการตกหล่นหนังสือดีในยุคสมัยที่เราเลือกไป ผลของการคัดเลือกหนังสือแบบไม่สนใจว่าเป็นงานของใครที่ออกมาก็คือ มีหนังสือบางเล่มของที่ปรึกษาและนักวิจัยติดกลุ่มเข้ามาด้วย (งานของ **ลาว คำหอม, ทวีป่วร, เจตนา นาควัชระ** และ**วิทยากร เชียงกูล**) คงเป็นหน้าที่ผู้อ่านที่ต้องช่วยตัดสินการประเมินของคณะนักวิจัยอีกทีหนึ่ง

เราตระหนักถึงปัญหาความเห็นที่แตกต่างกัน ในเรื่องการคัดเลือกหนังสือดีนี้อย่างมากเช่นกัน แต่สามารถที่จะอธิบายการทำงานในแง่ที่ว่า การทำงานคัดเลือกหนังสือดีครั้งนี้ทำในฐานะ**กองบรรณาธิการชุดหนึ่ง** มากกว่าที่จะคิดว่าตนเองเป็นกรรมการตัดสินให้รางวัลหนังสือดี การทำงานในฐานะกองบรรณาธิการ หมายความว่า ผู้อ่านมีสิทธิที่จะเลือกว่าจะเชื่อถือกองบรรณาธิการชุดนี้แค่ไหนอย่างไร และหมายความว่าสามารถจะมีกองบรรณาธิการชุดอื่นเพื่อทำหน้าที่ทำนองนี้ให้ผู้อ่านได้เลือกเปรียบเทียบในโอกาสต่อไปได้

เราทำสิ่งนี้อย่างไม่ต้องการรอหรือคาดหวังให้เกิดความสมบูรณ์ เพราะเห็นว่าตั้งแต่ **วรรณคดีสโมสร**สมัยรัชกาลที่ ๖ เคยคัดเลือกหนังสือดี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยประกาศยกย่องหนังสือ ๑๑ เล่ม ว่าเป็นยอดหนังสือประเภทต่าง ๆ (**ราชกิจจานุเบกษา**. ล. ๓๑,๒ สิงหาคม ๒๔๕๗ : ๓๐๘-๓๑๓) ก็ไม่ได้มีใครทำกันอีก นอกจากการประกวดหนังสือร่วมสมัย ซึ่งมักจะพิจารณาหนังสือในรอบปี หรือในรอบไม่เกิน ๕ ปี และเราไม่คิดว่าควรที่จะนั่งรอนักปราชญ์, ราชบัณฑิต, สมาคม หรือสถาบันใดเป็นผู้จัดทำ เพราะไม่ทราบว่าจะต้องรอกันไปอีกกี่สิบปี ผลการทำงานวิจัยและคัดเลือกของเรา แม้จะมีข้อจำกัด

อยู่บ้าง แต่คณะนักวิจัยก็มีความพอใจในระดับหนึ่งว่า หนังสือภาษาไทยจำนวน ๑๐๐ ชื่อเรื่อง ที่ได้คัดเลือกนำมาเขียนแนะนำเชิงวิจารณ์ให้คนไทยได้อ่านกันนี้ น่าจะเป็นคู่มือที่ดีที่จะช่วยให้คนที่ต้องการอ่านหนังสือดี, ใฝ่การเรียนรู้ สามารถเลือกอ่านหนังสือเลือกศึกษาค้นคว้าต่อได้กว้างขวางรอบด้านพอสมควร สมดังวัตถุประสงค์ที่เราได้วางไว้แต่แรก

เรายังหวังด้วยว่างานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยกระตุ้นให้มีการนำหนังสือดีเหล่านี้ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ใหม่ มีบรรณาธิการเขียนคำนำเขียนคำวิจารณ์กันใหม่ รวมทั้งจะช่วยให้นิสิตนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และนักวิชาการคนอื่น ๆ มองเห็นแนวทางที่จะทำวิทยานิพนธ์ หรือทำงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง หรือสืบเนื่องกันกับงานวิจัยของเราได้อีกหลายหัวข้อหลายประเด็น เช่น การเจาะลึกคัดเลือกหนังสือดีประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ รวมทั้งหนังสือแปล, หนังสือสำหรับเด็กและเยาวชน การทำบรรณานุกรมหนังสือประเภทต่างๆ, การสืบหา, อนุรักษ์ และเผยแพร่หนังสือเก่า, การทำงานบรรณาธิการรวบรวมคัดเลือกเรื่องสั้น, บทกวี, บทความสั้น ๆ ฯลฯ

งานวิจัยค้นคว้าเรื่องเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่มีการทำกันน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นงานที่ถ้าไม่รีบทำแล้ว หนังสือเก่า ๆ ดี ๆ มีโอกาสสูญหาย ถูกทำลายไปด้วยกาลเวลา และความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของลูกหลานที่ไม่รู้คุณค่าหนังสือเก่าอยู่มาก รวมทั้งถูกขายให้ต่างประเทศไปแล้วไม่น้อย งานวิจัยทางด้านหนังสือและภูมิปัญญาไทย น่าจะเป็นงานที่มีบทบาทในการพัฒนาภูมิปัญญาของชาวไทยอย่างสำคัญ ไม่น้อยไปกว่าการทำวิจัยเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ บริหารธุรกิจ ซึ่งมักจะมีโอกาสได้รับงบประมาณสนับสนุนมากกว่า หรือหาทุนสนับสนุนได้ง่ายกว่างานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์

การคัดเลือกหนังสือทั้ง ๑๐๐ ชื่อเรื่อง มีการวางหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนพอสมควร และผู้วิจัยสามารถอธิบายได้ว่าทำไมถึงเลือกเล่มนั้นเล่มนี้ รวมทั้งเมื่อเลือกได้ราว ๑๐๐ ชื่อเรื่องแล้วก็ยังได้พิจารณาถึงภาพรวมว่าได้สะท้อนงานหนังสือไทยในยุคดังกล่าวได้ครอบคลุมรอบด้าน จากนักคิดนัก

[illegible]

ความชอบพอ" ของคณะนักวิจัยอยู่ด้วย ในหมู่นักวิจัยเองและกรรมการที่ปรึกษาก็ไม่ใช่ว่าจะมีความเห็นตรงกันไปทุกคน มีการถกเถียง อภิปรายต่อสู้กันทางเหตุผลในหลาย ๆ เรื่อง แต่ก็ต้องหาทางตกลงกันให้ได้ โดยอาศัยเสียงส่วนใหญ่ และการยอมรับความจำเป็นของการทำงานวิจัยว่าต้องทำตามกรอบของเวลาและกรอบของเงื่อนไขที่จะต้องทำให้เสร็จ ให้ได้ผลงานขึ้นมาชิ้นหนึ่งตามหลักเกณฑ์ที่ตั้งเป้าไว้ ดังนั้น งานชิ้นนี้จะเรียกว่า "หนังสือดี" ในทัศนะของกองบรรณาธิการชุดหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยคณะนักวิจัย ๑๑ คน ก็คงได้

สำหรับการแบ่งงานกันว่านักวิจัยควรจะเขียนแนะนำหนังสือเล่มไหน เราใช้ทั้งวิธีอาสาสมัครและวิธีแบ่งงานกันตามความสนใจของนักวิจัยแต่ละคน แนวการเขียนแนะนำหนังสือแต่ละเล่มเราได้วางเกณฑ์ไว้กว้าง ๆ ว่า ควรเขียนให้ผู้อ่านที่ไม่รู้จักหรือไม่เคยอ่านหนังสือเล่มนั้น ได้รู้ว่าหนังสือเล่มนี้เขียนโดยใครมีภูมิหลังอย่างไร ดีเด่นอย่างไร มีจุดด้อยหรือข้อจำกัดอย่างไร แต่ท่วงทำนองการเขียนเป็นอิสระของผู้เขียนแนะนำแต่ละท่าน รวมทั้งคนนอกคณะวิจัยบางคนซึ่งเราได้เชิญให้เขียนเป็นกรณีๆ ไป (มีนพพร สุวรรณพานิช, ไพลิน รุ้งรัตน์ และพิรุณ ฉัตรวณิชกุล) ในบทแนะนำเชิงวิจารณ์ เราพยายามบอกถึงประวัติของผู้เขียนทั้งโดยตรงและทางอ้อม เท่าที่จะหาได้ เพื่อให้ท่านผู้อ่านเข้าใจภูมิหลังผู้เขียน แต่ผู้เขียนบางท่านก็หาประวัติไม่ได้ ด้วยการพิมพ์หนังสือของคนไทยสมัยก่อนไม่นิยมระบุประวัติของผู้เขียนเหมือนหนังสือในต่างประเทศ รวมทั้งสำนักพิมพ์ไม่สนใจจะสืบค้น และตีพิมพ์ประวัติการพิมพ์ของหนังสือแต่ละเล่ม ทำให้การสืบหาประวัติผู้เขียนและประวัติการพิมพ์ทำได้ยากมาก นี่คือจุดอ่อนของวงการพิมพ์หนังสือในบ้านเรา นอกเหนือจากจุดอ่อนของการเก็บรักษาหนังสือไว้ไม่ได้ครบถ้วนของหอสมุดใหญ่ๆ ทุกแห่งในประเทศ

งานชิ้นนี้ไม่ใช่งานให้รางวัลใคร จุดมุ่งหมายของเราคือ ต้องการเสนอแนะ ยั่วยุให้คนไทยอ่านหนังสือดีๆ ของไทยมากขึ้น ถึงแม้จะมีความเป็นไปได้ที่เราอาจจะหลงหูหลงตา มองข้ามหนังสือบางเล่ม และอาจจะมีหนังสืออื่นที่ดีเด่นใกล้เคียงกันมากกว่า ๑๐๐ ชื่อเรื่องที่เราเลือกมา เราก็ยังเชื่อมั่นว่าถ้าท่านได้อ่านหนังสือทั้ง ๑๐๐ ชื่อเรื่องนี้ หรือส่วนใหญ่ ท่านจะได้เรียนรู้และมีความมั่งคั่งทางภูมิปัญญาทางจิตวิญญาณเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการอ่านอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ในสถานการณ์วิกฤติทางเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน จะช่วยให้เรามองเห็นว่าภูมิปัญญาของคนไทยรุ่นก่อนที่มีจิตใจใฝ่การเรียนรู้ ใฝ่การแสวงหาความจริง หาความหมาย ที่มีพื้นฐานของการแสวงหาภูมิปัญญาแบบไทย แบบตะวันออกที่รวมถึงการให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ การเอื้ออาทรต่อกัน ให้ความสำคัญกับการเจริญงอกงามทางจิตใจ และวัฒนธรรมที่ดีงามอื่น ๆ ในยุคก่อนการพัฒนาทุนนิยมอุตสาหกรรมนั้น น่าจะเป็นภูมิปัญญาที่คนรุ่นหลังน่าจะเรียนรู้และนำกลับมาคิดกันใหม่สานต่อกันใหม่ เพื่อหาทางออกจากปัญหาวิกฤติสังคมไทยในขณะนี้ได้อยู่มากทีเดียว

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับข้อคิดเห็นจากบุคคลจำนวนหลายร้อยคน จึงขอขอบคุณท่านทั้งหลาย ที่มีชื่ออยู่ในรายชื่อผู้ร่วมแสดงความคิดเห็นในช่วงท้าย ๆ ของรายงานชิ้นนี้ รวมทั้งผู้ช่วยนักวิจัย ๒ ท่าน คือ อาจารย์พรทิพย์ หวังชนะ และคุณธวัชชัย ดุลยสุจริต

๒. ภาพรวมของหนังสือดียุคใหม่ของไทย

คำว่า**หนังสือดี** เราใช้ในความหมายเปรียบเทียบกับหนังสือที่เรียกว่าคลาสสิกของฝรั่ง คำ ๆ นี้อาจจะแปลว่าหนังสือชั้นเลิศ, หนังสือชั้นครู, หนังสือที่เป็นแบบฉบับ แต่ยังไม่มีใครบัญญัติคำไทยที่

ยอมรับกันมากนักจึงขอใช้คำง่าย ๆ หนังสือดีไปก่อน เราใช้คำนี้ในความหมายกว้างว่า หมายถึงผลงานที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว ทรงคุณค่า เป็นอมตะได้รับความสนใจตลอดกาล มีความเป็นสากล มีลักษณะสมบูรณ์แบบจนคนรุ่นหลังนิยมเลียนแบบ (กอบกุล อิงคุทานนท์, **ศัพท์วรรณกรรม**, ยรฉัตร : ๒๕๔๐)

เมื่อกล่าวถึงหนังสือคลาสสิกของไทย นักวิชาการมักจะนึกถึงหนังสืออย่างเช่น **ไตรภูมิพระร่วง พระไตรปิฎก กฎหมายตราสามดวง ประชุมพงศาวดารต่าง ๆ** ที่เป็นงานพื้นฐาน เพื่อความเข้าใจสังคมไทย คลอบคลุมวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์แทบทุกสาขา หรือถ้าเป็นนักอ่านวรรณคดีรุ่นเก่า ๆ ก็จะนึกถึงงานอย่างเช่น **ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ กาพย์มหาชาติ ขุนช้างขุนแผน อิเหนา สามก๊ก รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ฯลฯ** บางส่วนวรรณคดีสโมสรสมัยรัชกาลที่ ๖ เคยประกาศเป็นหนังสือดีไปแล้ว สิ่งที่เราอยากจะเลือกคือ หนังสือที่พอจะจัดได้ว่าเป็นหนังสือคลาสสิกยุคใหม่ (Modern Classic) ที่อายุไม่ควรเกินหนึ่งร้อยปีหรือถึงเกินก็ไม่มากและคนรุ่นปัจจุบันยังพอจะอ่านได้เพลิดเพลินและเชื่อมโยงกับชีวิตยุคปัจจุบันของพวกเขาได้พอสมควร

ยุคอาณานิคมกับการปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตก

ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของไทยมักจะใช้ยุคสมัยของรัชกาลที่ ๔-๕ เป็นยุคสมัยที่ประเทศไทยเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตกเป็นเส้นแบ่ง (**ดูลำดับเหตุการณ์สำคัญทางเศรษฐกิจสังคมในรอบศตวรรษ**) ในทางวรรณกรรมเราก็เห็นว่าน่าจะใช้ยุคสมัยนี้เป็นเกณฑ์แบ่งหนังสือดียุคใหม่(Modern Classic) ที่ต่างจากหนังสือคลาสสิกยุคอยุธยาหรือต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกวีนิพนธ์ หรือหนังสือแปลเรียบเรียง เช่น **สามก๊ก, ราชาธิราช**ได้ เพราะยุครัชกาลที่ ๔-๕ เป็นยุคที่เราเริ่มศึกษาวิชาความรู้ และอ่านวรรณกรรมจากฝรั่งมากขึ้น มีการแปลและต่อมาคือการเขียนเอง เรื่องสั้น นิยายสมัยใหม่ ความเรียง หรือร้อยแก้วแบบฝรั่งมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมยุคก่อนหน้ารัชกาลที่ ๔-๕ ที่มักจะเป็นกวีนิพนธ์และงานแปลง โดยรับอิทธิพลจากอินเดีย จีน และประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ

แต่การจะใช้ปีพ.ศ. เป็นเส้นแบ่งจริง ๆ ก็ไม่ใช่ง่ายนัก เดิมเราคิดว่าน่าจะเริ่มจากสมัยรัชกาลที่ ๕ (ปีพ.ศ.๒๔๑๑)เป็นจุดเริ่มต้น แต่วิธีการแบ่งยุคประวัติศาสตร์ตามรัชสมัยก็เป็นวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารที่ไม่ได้สะท้อนความเป็นจริงเสมอไป เพราะประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องกัน ไม่ได้หยุดชะงักและตั้งต้นใหม่ตอนเปลี่ยนรัชกาล เราจึงพยายามมองกลับไปที่หนังสือสมัยก่อนหน้ารัชกาลที่ ๕ อย่างคร่าว ๆ และตกลงกันว่าน่าจะรวมงานอย่าง**โคลงโลกนิติ เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมี่ยง** ซึ่งเป็นศรีธนญไชยฉบับชาวบ้านล้านนาล้านช้าง โดยต่างจากฉบับเล่าใหม่สมัยหลังอย่างมีนัยสำคัญ **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** และ**หนังสือแสดงกิจจานุกิจ**เข้ามาด้วย แม้ว่า

หนังสือเหล่านี้จะมีเค้าเรื่องเดิมหรือเขียนขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ยังมีภูมิปัญญามีวัฒนธรรมที่สืบต่อมาได้จนถึงยุคใหม่ และคนรุ่นปัจจุบันน่าจะยังอ่านได้รสชาติและความเพลิดเพลิน

หนังสือ ๒ รายชื่อแรกคือ **โคลงโลกนิติ** และ**ศรีธนญไชย** นั้นเป็นหนังสือคลาสสิกที่แพร่หลายคนยังจดจำและเล่ากันสืบมาจนถึงวันนี้ ส่วน ๒ รายชื่อหลัง **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ และแพทยศาสตร์สงเคราะห์** คนจะรู้จักน้อยหน่อย และอาจเป็นหนังสือที่อ่านได้สนุกน้อยกว่า ๒ รายชื่อแรก แต่ก็เป็นหนังสือรวมองค์ความรู้แบบไทยในยุคการปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตกที่มีอยู่เพียงน้อยเล่ม ที่เราไม่อยากให้พลาดไปจากรายชื่อหนังสือดี ๑๐๐ ชื่อเรื่อง ในรอบศตวรรษที่เราอยากให้คนไทยได้อ่านกัน

"หนังสือแสดงกิจนานุกิจ" เขียนโดยเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ผู้เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการคลัง พิมพ์แบบโรงพิมพ์หิน คือ ใช้ลายมือแกะสลักบนแผ่นหินอ่อน ในปีพ.ศ. ๒๔๐๘ ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ หนังสือเล่มนี้ประมวลความรู้ทางภูมิศาสนา วิทยาศาสตร์ศาสนาเปรียบเทียบแบบสมัยใหม่ของไทย เพื่อตอบโต้กับความพยายามในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของชาวตะวันตก รัฐบาลไทยต้องยอมอนุญาตเพราะเป็นเงื่อนไขที่มาพร้อมกับการเปิดประตูเสรีทางการค้ากับตะวันตกในยุคแรก ขณะเดียวกันก็เป็นหนังสือที่มุ่งขยายพรมแดนความรู้ด้านวิทยาการต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนไทยในยุคที่ท่านผู้เขียนเองมองเห็นว่า

"อนึ่งเห็นว่าในประเทศสยามนี้ มีหนังสือสำหรับที่จะอ่านนั้นน้อยนัก แล้วหนังสือที่จะอ่านนั้นเล่า ก็เป็นแต่เรื่องประโลมโลกีย์ ยักษ์ลักนาง มนุษย์รบกับยักษ์ มีฤทธิ์เหาะได้ ฆ่าไม่ตาย... ถ้าจะเป็นเรื่องราวตำราบ้าง ก็เป็นตำราภาหลงนั้นมีมาก ตำราภาให้ฉลาดนั้นมีน้อย"

(หนังสือ**แสดงกิจนานุกิจ** ฉบับพิมพ์ครั้งแรก หน้า ๓๘๓ ตัวสะกดคงไว้ตามเดิม)

หนังสือเล่มนี้มีลักษณะเป็นถามตอบ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิศาสตร์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ วัฒนธรรม และศาสนา ซึ่งเป็นการผสมผสานความรู้แบบไทยเข้ากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตก ที่ชนชั้นนำของไทยในสมัยนั้นเริ่มศึกษา กล่าวในแง่ของความรู้สมัยใหม่ หนังสือเล่มนี้คงจะค่อนข้างล้าหลัง และความรู้ทางวิทยาศาสตร์บางอย่างอาจจะคลาดเคลื่อน แต่ที่เราเลือกเป็นหนังสือดียุคใหม่เล่มแรก เพราะเราเห็นว่านี่เป็นหนังสือที่สะท้อนภูมิปัญญาไทยในยุคการเริ่มรับอารยธรรมตะวันตกเล่มแรก ที่น่ากลับไปศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและศิลปวรรณกรรม การนำเสนอเนื้อหาสาระ และภาษาที่ใช้ฟังดูแปลก ๆ เข้าใจยากหรือติดตามได้ยากอยู่บ้าง แต่สำหรับคนที่อยากรู้ว่าคนไทยสมัยร้อยกว่าปีที่แล้วมีความเชื่อและคิดอย่างไร น่าจะอ่านให้เกิดความประเทืองปัญญาและความเพลิดเพลินได้

หนังสือแสดงกิจจานุกิจ เป็นหนังสือเด่นของยุคสมัยนั้นจริง ๆ เพราะในปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ ต่อจนถึงต้นรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๑๑)นั้น โรงพิมพ์ที่มีอยู่ไม่กี่แห่ง ส่วนใหญ่ยังพิมพ์งานเก่าของสุนทรภู่

เรื่องจีนเช่น **สามก๊ก** และพงศาวดารจีนอื่น ๆ. นิราศและบทกลอน, เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ, หนังสือแบบเรียนและ**ราชกิจจานุเบกษา**ของราชการ ในยุคนั้นเริ่มมีการออกหนังสือพิมพ์และนิตยสารที่น่าสนใจออกมาหลายฉบับ เช่น **ดรุโณวาท**(๒๔๑๗) **วชิรญาณวิเสส**(๒๔๒๗-๒๔๒๘) **วชิรญาณ**(๒๔๓๗-๒๔๔๘) **ลักวิทยา**(๒๔๔๓-๒๔๔๕) **ถลกวิทยา**(๒๔๔๓-๒๔๔๘) **ทวีปัญญา**(๒๔๔๗-๒๔๕๐) **ตุลวิภาคพจนกิจ** (๒๔๔๓-๒๔๔๘) ของเทียนวรรณ **สยามประเภท** (๒๔๔๑-) ของก.ศ.ร.กุหลาบ แต่ก็ยังไม่มีการพิมพ์หนังสือเป็นเล่มที่น่าสนใจออกมามากนัก ยกเว้น**นิราศหนองคาย**(๒๔๑๒) ที่ถูกสั่งเผาเพราะวิจารณ์พวกเจ้านายอย่างแหลมคม

จนกระทั่งในยุคทศวรรษ ๒๔๕๐ ค่อนไปทางปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เริ่มมีการพิมพ์หนังสืออย่าง**สามัคคีเภทคำฉันท์**(๒๔๕๘) ของชิต บุรทัต ซึ่งเป็นกวีนิพนธ์ที่โดดเด่น **แพทยศาสตร์สงเคราะห์**(๒๔๕๐) ตำราแพทย์แผนโบราณฉบับชำระใหม่ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** (๒๔๕๔) ของรัชกาลที่ ๕ ที่วรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ยกย่องให้เป็นหนังสือประเภทความเรียงอธิบายที่ดีที่สุด **ทรัพยศาสตร์**(๒๔๕๔) ของพระยาสุริยานุวัติ ตำราเศรษฐศาสตร์ภาษาไทยเล่มแรกที่ถูกรัฐบาลยุคนั้นห้ามเผยแพร่เพราะเกรงว่าประชาชนจะรู้ความจริงเรื่องฐานะของคนมากเกินไป ให้เราได้เลือกเป็นหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่านกัน

ความจริงในสมัยรัชกาลที่ ๕ (๒๔๑๑-๒๔๕๓) ก็เริ่มมีผู้เขียนเรื่องสั้น กวีนิพนธ์ ความเรียง บทวิจารณ์ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ที่น่าสนใจออกมามากพอสมควร รวมทั้งงานของนักคิดนักเขียนสามัญชน เช่น **เทียนวรรณ**(๒๓๘๕-๒๔๕๘) และ**ก.ศ.ร.กุหลาบ**(๒๓๗๗-๒๔๕๖) แต่เนื่องจากในสมัยนั้นการรวบรวมงานสั้น ๆ ที่พิมพ์ในนิตยสารมาพิมพ์เป็นหนังสือเล่มยังมีน้อย เพราะมีผู้ที่รู้หนังสือและอ่านหนังสือน้อย งานเหล่านี้จึงไม่เข้าข่ายหนังสือเล่มที่เราจะเลือกให้เป็นหนังสือดีที่น่าอ่าน ถ้าหากจะมีผู้ทำวิจัยและรวบรวมงานเขียนสั้น ๆ ดี ๆ ที่พิมพ์อยู่ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารตั้งแต่สมัยรัชกาล ที่ ๕ เป็นต้นมาจนถึงปี ๒๔๗๕ มาจัดทำเป็นหนังสือรวมงานพิมพ์ประเภทรวมงาน (Anthology) เป็นเล่ม ๆ เราก็คงจะได้หนังสือดีเพิ่มขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง

สมัยรัชกาลที่ ๖ (๒๔๕๓-๒๔๖๘) เป็นยุคที่มีงานเขียนงานพิมพ์พัฒนามากยิ่งขึ้น ทำให้เราสามารถเลือกหนังสือดีในยุคสมัยนี้ได้มากขึ้น **สาส์นสมเด็จ** (๒๔๕๗-๒๔๘๖)รวมจดหมายโต้ตอบว่าด้วยความรู้หลายแขนงของปัญญาชนสำคัญของยุค คือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นหนังสือคลาสสิกที่ผู้สนใจเรื่องไทยศึกษา คงจะต้องกลับไปอ่าน **น.ม.ส.** หรือ **พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ** เป็นกวีและนักเขียนคนสำคัญในยุคนี้ ที่เราเลือกเรื่อง**นิทานเวตาล**(๒๔๖๑) เพราะเห็นว่าอ่านได้เพลิดเพลินกว่าและมีปัญหาการตีความที่ต่างกันน้อยกว่ากวีนิพนธ์การเมืองอย่าง**สามกรุง** ในด้านหนังสือความรู้ เราได้เลือก **พระประวัติตรัส**

เล่า(๒๔๖๗) ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นสารคดีเชิงประวัติศาสตร์สังคมของปัญญาชนสำคัญท่านหนึ่งในยุคนั้น ด้านกวีนิพนธ์ เราได้เลือกบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง **มัทนะพาธา**(๒๔๖๐) งานที่แสดงถึงความเป็นกวีโรแมนติคที่อ่อนไหวของ**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎกล้าเจ้าอยู่หัว** ด้วยเรามองว่ามีความเป็นสากล เข้าถึงใจคนมากกว่าพระราชนิพนธ์ปลุกใจทางการเมือง ซึ่งเนื้อหาสาระส่วนใหญ่กลายเป็นเรื่องพ้นยุคไปแล้วในปัจจุบัน

กล่าวในแง่ความคิดแล้ว หนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ในยุคใหม่ประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๒ แนว ประชันกันตลอดมา คือ แนวคิดเชิงปรับตัวของชนชั้นนำฝ่ายที่มีอำนาจ กับแนวคิดเชิงปฏิรูปปฏิวัติของปัญญาชนฝ่ายที่มองปัญหาอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เราได้พยายามเลือกหนังสือดีจากทั้ง ๒ แนวความคิดของคน ๒ กลุ่มนี้ โดยเน้นความเป็นหนังสือที่เขียนได้ดีเป็นข้อแรก แต่ผู้อ่านนอกจากจะได้อ่านหนังสือดีแล้วก็จะได้เห็นความเคลื่อนไหวและการต่อสู้ทางความคิดภูมิปัญญาไทยได้อย่างครอบคลุมมากพอสมควรอีกด้วย

ยุคเสรีประชาธิปไตยของชนชั้นกลางรุ่นใหม่

ในยุครัชกาลที่ ๗ เป็นยุคที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารยิ่งเฟื่องฟูอย่างต่อเนื่องและเป็นยุคของนิยายสมัยใหม่ (หรือนวนิยายสมัยใหม่) ที่**ละครแห่งชีวิต**(๒๔๗๒) ของม.จ.อากาศดำเกิง ระพีพัฒน์ คือผู้เปิดศักราช แม้ก่อนหน้านี้จะมีนิยายไทยเรื่องแรกชื่อ **ความไม่พยาบาท** ของหลวงวิลาสปริวัตร ปรากฏขึ้นมาตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๔๕๘ และนิยายอีกจำนวนหนึ่งตามมาหลังจากนั้น แต่ก็เป็นนิยายเพื่อความบันเทิงซึ่งเลียนแบบจากนิยายผจญภัย และเรื่องรักโศก ของฝรั่ง มากกว่าจะเป็นนิยายประเภทที่สะท้อนชีวิตและสังคมอย่างสมจริงและมีเนื้อหาสาระ **ละครแห่งชีวิต**ไม่เพียงแต่เปิดโลกทัศน์ของคนไทยให้รู้จักชาวต่างประเทศในรูปนวนิยายโรแมนติกที่สวยงามประทับใจเท่านั้น หากยังเป็นการเปิดฉากวิจารณ์ค่านิยมเก่าของสังคมเจ้าขุนมูลนาย การที่เจ้านายและขุนนางนิยมการมีเมียมาก, ความเห่อยศเห่อความมั่งคั่ง นับเป็นการวิจารณ์ที่เสียงดังที่สุด (เป็นหนังสือพิมพ์ปกแข็งราคาสูงมาก คือ ๒.๕๐ บาท เทียบกับข้าวสารกระสอบละ ๓ บาท แต่ก็เป็นหนังสือขายดีพิมพ์ซ้ำ ๒ หน ใน ๑-๒ ปี ขายได้หลายพันเล่ม ในยุคที่มีคนไทยทั้งประเทศมีเพียง ๕-๑๐ ล้านคน)

นักเขียนร่วมสมัยอีก ๒-๓ ท่าน ที่ผลิตงานดีมาในยุคเดียวกัน คือ ดอกไม้สด ศรีบูรพา และเวทางค์ สำหรับ**ดอกไม้สด** นั้นเราเลือกเรื่อง **หนึ่งในร้อย** แทนที่จะเป็นเรื่อง **ผู้ดี** ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา เพราะชอบคุณค่าของวรรณศิลป์และความเป็นธรรมชาติตรงไปตรงมา มากกว่าเรื่อง**ผู้ดี** ที่มีลักษณะแก้ต่างหรือปกป้องชนชั้นผู้ดีช่วงกำลังจะก้าวเข้าสู่ยุคตกต่ำ เพราะการเข้ามาของนายทุนหรือเศรษฐีใหม่ซึ่งเห็นได้ชัดกว่าในเรื่อง**ข้างหลังภาพ** (๒๔๘๐) ของ**ศรีบูรพา**

สำหรับนิยายของ**ศรีบูรพา**เราเลือกเรื่อง**แลไปข้างหน้า** (๒๔๘๘) แทนที่จะเลือกเรื่อง**ข้างหลังภาพ** ที่คนอ่านส่วนใหญ่นิยม เพราะเห็นว่าเป็นงานที่แสดงถึงวุฒิภาวะทางความคิดและความเป็นตัวตนของศรีบูรพาได้กว้างไกลกว่า**ข้างหลังภาพ** แท้ที่จริงสำหรับนักเขียนใหญ่เหล่าระดับศรีบูรพาเป็นการยากที่จะอ่านเรื่องของท่านเพียงเล่มใดเล่มหนึ่ง เพราะเรื่องสั้นที่ดีของศรีบูรพาก็มีอยู่จำนวนมาก เรื่องสั้นขนาดยาวชื่อ**พลเมืองดี** ของดอกไม้สด ก็ดีกว่านิยายอีกหลายเรื่องของเธอ

เวทางค์(ทองอิน บุณยเสนา) เป็นนักเขียนนิยายและเรื่องสั้นรุ่นแรก ๆ ที่ถูกลืมไปอย่างน่าเสียดาย **ดำรงประเทศ** ซึ่งเขียนในปี ๒๔๗๔ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ท่วงทำนองเป็นแบบเทพนิยาย แต่เนื้อหากล่าวถึงปรัชญาแห่งสันติภาพ, การเป็นรัฐบาลที่ดี, การให้ความสำคัญแก่บทบาทของผู้หญิง ที่มีแนวคิดที่ก้าวหน้ามากกว่านักเขียนไทยส่วนใหญ่ในยุคใกล้เคียงกัน รวมทั้งยุคหลังจากนั้นด้วยซ้ำ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ จนถึงการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในปี ๒๕๐๑ เป็นช่วงที่คนไทยพยายามพัฒนาประชาธิปไตยและสร้างประเทศให้ทันสมัยแบบประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก เป็นยุคทองของนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ที่สะท้อนทั้งสังคมและความงามของชีวิต นักเขียนเด่น ๆ ในยุคนี้มีทั้งเชื้อพระวงศ์, ปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ และสามัญชน โดยนักเขียนในยุคนั้นส่วนใหญ่เรียนเพียงชั้นมัธยมปลาย แต่เรียนรู้จากชีวิตจริงและจากการอ่านอย่างกว้างขวาง งานเขียนของพวกเขา (ซึ่งรวมทั้งนักเขียนหญิงด้วย) มีความหลากหลายและมีคุณภาพทั้งในเชิงวรรณศิลป์และในเชิงสะท้อนชีวิตและสังคมไทยในยุคนั้น

ในยุคที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังเป็นสถาบันเล็กๆ รับนิสิตได้ไม่มาก และมหาวิทยาลัยสำหรับคนส่วนใหญ่คือ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพิ่งตั้งในปี ๒๔๗๗ คนที่เรียนจบมัธยมในยุคนั้นถือได้ว่ามีความรู้ระดับสูงแล้ว บางทีโรงเรียนมัธยมสมัยนั้นคงจะมีคุณภาพสูงกว่าโรงเรียนมัธยมสมัยนี้ หรืออย่างน้อยนักเรียนมัธยมสมัยนั้นอ่านหนังสือกันจริงจังมากกว่านักเรียนมหาวิทยาลัยสมัยนี้ ที่น่าสังเกตคือความรักในความรู้ในหมู่คนที่สนใจการอ่านการเขียนหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ อันเป็นยุคของการเปิดประเทศเข้าสู่สังคมโลกเพิ่มมากขึ้น มีมหาศาลยิ่งนัก แม้ว่าหนังสือจะมีราคาสูง เทียบกับค่าครองชีพ เช่น ราคาข้าวสารในยุคนั้น แต่กิจกรรมการอ่านการเขียน การพิมพ์หนังสือก็เป็นกิจกรรมที่ผู้คนที่ใฝ่หาความรู้ในยุคนั้นเข้าร่วมอย่างคึกคัก แม้ว่าประชากรในยุคนั้นจะต่ำกว่ายุคปัจจุบันหลายเท่าตัว (เช่น ช่วง ๒๔๗๕ มีประชากรสิบเอ็ดล้านคน) แต่ยอดพิมพ์หนังสือสมัยนั้นก็พิมพ์ครั้งละ ๒-๓ พันเล่ม ไม่ได้ต่ำไปกว่ายุคปัจจุบันที่มีคนไทยเพิ่มเป็น ๖๐ ล้านคน และมีโอกาสได้เรียนหนังสือสูงกว่าเมื่อ ๖๐-๗๐ ปีที่แล้วมาก

กว่าหลายเท่า แต่ยอดพิมพ์หนังสือในปัจจุบันไม่ได้เพิ่มขึ้นเลย (ยกเว้นเล่มที่ขายดีจริง ๆ ซึ่งปีหนึ่งจะมีไม่กี่เล่ม)

ช่วงหลัง ๒๔๗๕ ถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒๔๘๕-๒๔๘๘) บรรยากาศทางการเมืองอาจจะแบ่งเป็นฝ่ายนิยมระบอบเก่ากับฝ่ายนิยมประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่งานวรรณกรรมในยุคนั้นไม่ได้สะท้อนจุดยืนแบบขาวดำอย่างสุดโต่ง วรรณกรรมในช่วงเริ่มเปิดรับความคิดเสรีประชาธิปไตยมีความหลากหลายน่าสนใจมาก นับตั้งแต่เรื่องแบบลูกทุ่ง และเรื่องอิงประวัติศาสตร์ ของ**ไม้ เมืองเดิม** เราคิดว่า**บางระจัน** (๒๔๗๘) เป็นตัวแทนที่ดีที่สุดของเขา นิยายรักรบโรแมนติก**ผู้ชนะสิบทิศ** (๒๔๗๔) ของยาขอบ **พล นิกร กิมหงวน** เรื่องตลกล้อเลียนชีวิตและสังคมของป.อินทรปาลิต เรื่องโรแมนติกแฝงปรัชญาชีวิต เช่น **ปักกิ่งนครแห่งความหลัง** (๒๔๘๖) ของ สด กูรมะโรหิต เรื่องสะท้อนชีวิตและสังคมเมืองอย่าง**หญิงคนชั่ว** (๒๔๘๐) ของ ก. สุรางคนางค์ **โคลงกลอนของครูเทพ** บทกวีที่สะท้อนชีวิตและค่านิยมและสังคม ที่กำลังเปลี่ยนแปลง เขียนโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ปัญญาชนคนสำคัญคนหนึ่งของยุคนั้น

การต่อสู้ ๓ เส้าระหว่างเผด็จการทหาร, ราชาธิปไตยนิยม และฝ่ายประชาธิปไตย

จนช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่กระแสความคิดสังคมนิยมและวรรณกรรมเพื่อชีวิตแผ่เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นแล้วนั่นแหละ ที่เริ่มมีงานเขียนประเภทสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างแหลมคม ของ**ศรีบูรพา เสนีย์ เสาวพงศ์ ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ ป.บูรณปกรณ์ อิศรา อมันตกุล นายผี จิตรภูมิศักดิ์ เปลื้อง วรรณศรี ทวีปวร** ฯลฯ นั่นคือยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมเพื่อชีวิต ทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ที่มีทั้งเนื้อหาและวรรณศิลป์ แม้ว่าพวกเขาจะถูกเซ็นเซอร์ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงระลอกแล้วระลอกเล่า ในยุค ๒๔๘๕-๒๕๐๑ จะมีงานของฝ่ายต่อต้านวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เด่น ๆ ก็แค่งานของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน**สี่แผ่นดิน** ที่เราเลือกมา แม้ว่าหลายคนจะชอบเรื่อง**หลายชีวิต**ว่าสะท้อนชีวิตของชาวบ้านได้อย่างมีเนื้อหาสาระศิลปะมากกว่า**สี่แผ่นดิน**ที่เป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของผู้เขียน แต่**สี่แผ่นดิน**ก็คืองานหลักที่สะท้อนตัวตน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และสะท้อนยุคสมัยของการต่อสู้ทางความคิดระหว่างฝ่ายหัวเก่ากับฝ่ายหัวก้าวหน้าได้มากที่สุด ความจริงแล้ววรรณกรรมประเภทพาฝันในยุคเดียวกันนี้อย่างรุ่งเรือง ก็มีผู้เขียนอย่างต่อเนื่องแต่ไม่โดดเด่น

งานเด่น ๆ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์และสะท้อนภาพชีวิตและสังคมอย่างกลาง ๆ ไม่สนใจเรื่องซ้ายหรือขวา ก็มีไม่น้อย เช่น นวนิยายเสียดสีการเมืองเรื่อง**พัทยา** (๒๔๙๔) ของดาวหาง **ทุ่งมหาราช** ของมาลัย ชูพินิจ **เราลิขิต-บนหลุมศพวาสิฏฐี** ของร.จันทพิมพะ **เรื่องสั้น**ของส.ธรรมยศ **พลายมลิวัลย์ และเรื่องสั้น**ของ ถนอม มหาเปารยะ **เรื่องสั้น**ของมนัส จรรยงค์

บทกวีของอุชเชนี **เมืองนิมิตร** ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ **บทละครเรื่องพระลอ** ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ฯลฯ

งานของ**อุชเชนี ถนอม มหาปารยะ อ.ไชยวรศิลป์** และ**ร.จันทพิมพะ** สะท้อนว่านักเขียนสตรีไทยก็เป็นนักคิดไม่น้อยกว่านักเขียนชาย โดยเฉพาะนวนิยายของ**ร.จันทพิมพะ**ได้สะท้อนว่านักเขียนไทยที่เขียนให้ตัวละครมีชีวิตชีวามีเลือดเนื้อหัวใจอารมณ์ความรู้สึกนั้นมีอยู่ ไม่ใช่เขียนตัวละครแบบแบน ๆ ใส่แต่ความคิดเข้าไปอย่าง ที่นักวิจารณ์ผู้อ่านนวนิยายฝรั่งมากกว่านวนิยายไทยบางคน เคยวิจารณ์นวนิยายไทยแบบเหมารวมเอาไว้

หลังจากรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ปี ๒๕๐๑ ซึ่งได้จับกุมคุมขังนักการเมืองและปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าไปจำนวนมาก ทำให้วงวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่คึกคักต้องซบเซาไปเป็นเวลาหลายปี กว่าจะเกิดวรรณกรรมรุ่นใหม่ที่สะท้อนชีวิตสังคมทั่วไป ๆ มากกว่าที่จะวิพากษ์การเมือง เช่น งานเรื่องสั้นและนวนิยายของอาจินต์ ปัญจพรรค์ รงค์ วงษ์สวรรค์ เสนอ อินทรสุขศรี กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ กลอนเปล่าของ ราช รังรอง เรื่องล้อเลียนของฮิวเมอร์ริสต์ นิยายวิทยาศาสตร์ของจันตรี ศิริบุญรอด นวนิยายเรื่อง**จดหมายจากเมืองไทย** ของโบตั๋น **เขาชื่อกานต์** ของสุวรรณี สุคนธา **สร้างชีวิต** ของหลวงวิจิตรวาทการ ฯลฯ

ความจริงหลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักเขียนรุ่นอาวุโส ทำงานเขียนมาตั้งแต่หลังปีพ.ศ. ๒๔๗๕ แต่งานระยะแรกของเขาเป็นสารคดีเกี่ยวกับการสร้างตัวเองที่ได้อิทธิพลจากหนังสือต่างประเทศ, งานด้านประวัติศาสตร์ และต่อมาคือนวนิยายและบทละครปลุกใจให้รักชาติในสมัยจอมพลป. ซึ่งเหมาะที่จะอ่านในยุคนั้นมากกว่าที่จะกลับมาอ่านใหม่ ขณะที่**สร้างชีวิต** นวนิยายเล่มสุดท้ายที่พิมพ์ครั้งแรก ในปี ๒๕๑๔ เป็นนวนิยายสมัยใหม่เกี่ยวกับการสร้างตัวเองในชนบทที่มีทั้งลักษณะสมจริง มีความเป็นวรรณศิลป์ และแง่คิดที่น่าสนใจกว่างานยุคก่อนหน้านี้ของเขา ได้ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยของผู้มีอำนาจทางการเมือง

ยุคเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ (๒๕๐๑-๒๕๐๖) และจอมพลถนอม กิตติขจร(๒๕๐๖-๒๕๑๖) ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งเพิ่มขึ้นในทศวรรษ ๒๕๑๐ ทำให้เกิดงานเขียนที่แสดงความแปลกแยก และแสวงหาความหมายใหม่ ๆ ของคนหนุ่มสาวในยุคนั้น เช่น **ฉันจึงมาหาความหมาย** ของวิทยากร เชียงกูล และ**คนบนต้นไม้** ของนิคม รายยวา ก่อนที่จะเกิดกรณีนักศึกษาประชาชนเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

ในช่วงประชาธิปไตยเบ่งบานระยะสั้น ๆ ๓ ปี คือ ๒๕๑๖-๒๕๑๙ ความสนใจอ่านหนังสือและความตื่นตัวที่จะเขียนวรรณกรรมสะท้อนสังคมได้กลับมาอย่างคึกคักมากกว่าในยุคทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วยซ้ำ เพราะเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีคนเข้า

ร่วมด้วยมากกว่าเหตุการณ์อย่างกรณีเรียกร้องสันติภาพ พ.ศ. ๒๔๘๕ มากและมีจำนวนนักศึกษาประชาชนที่สนใจการบ้านการเมืองเพิ่มมากขึ้น แต่งานในช่วง ๓ ปีของการฟื้นฟูวรรณกรรมเพื่อชีวิตนี้หลายชิ้นนิยมเขียนถึงการต่อสู้ของชาวนากรรมกรแบบเป็นสูตรสำเร็จ และคุณค่าทางวรรณศิลป์จะอ่อนไปหน่อย เมื่อเทียบกับวรรณกรรมเพื่อชีวิตในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถึงปี ๒๕๐๑ เราจึงเลือกงานที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ และมีเนื้อหาสาระสะท้อนชีวิตและสังคมในช่วงประชาธิปไตยเบ่งบาน ๒๕๑๖-๒๕๑๙ มาได้เพียงจำนวนหนึ่ง เช่น **สร้อยทอง** ของนิมิตร ภูมิถาวร **พิราบแดง** ของสุวัฒน์ วรดิลก **ลูกอีสาน** ของคำพูน บุญทวี **เพียงความเคลื่อนไหว** ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นต้น

หนังสือสารคดี, บทความ

สำหรับหนังสือประเภทสารคดีบทความ ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมานั้น มีความหลากหลายมากจนยากที่จะฉายให้เห็นภาพรวมที่เป็นเอกภาพได้ วิธีการเลือกของเราคือ พยายามรวบรวมรายชื่อนักเขียนและชื่อหนังสือดีเด่นในสาขาวิชาความรู้ต่างๆ ในยุคที่เราขีดเส้นแบ่งไว้ (๒๔๐๘-๒๕๑๙) ออกมาให้ได้มากที่สุด แล้วก็ค่อย ๆ อภิปรายประเมินคุณค่าและคัดออก โดยพยายามจะให้มีหนังสือที่ครอบคลุมสาขาวิชาความรู้หลัก ๆ ในทุกด้านเท่าที่จะครอบคลุมไปถึงได้ ผลงานที่เลือกมามากกว่าครึ่งหนึ่งคงจะเป็นที่รู้จัก และยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นหนังสือดีระดับคลาสสิกหรือเป็นแบบฉบับ เช่น **พระราชพิธีสิบสองเดือน, สาส์นสมเด็จ, นิทานโบราณคดี, ประวัติกฎหมายไทย, พระประวัติตรัสเล่า, พุทธธรรม, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, ปัญญาวิวัฒน์, ฟื้นความหลัง ฯลฯ** ส่วนที่เหลือบางเล่มอาจเป็นที่รู้จักน้อย หรือรู้จักเฉพาะบางกลุ่มบางคนที่สนใจ แต่ก็เป็นหนังสือที่น่าอ่านเพื่อการเพิ่มเติมความรู้ด้านไทยศึกษา และความรู้ด้านต่างจากแง่มุมมองของคนไทย รวมทั้งชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่นานและซึมซับความเป็นไทยอย่าง ร.แลงกาต์ หรือศิลป พีระศรี

หนังสือประเภทสารคดีบทความ มักจะมีข้อบกพร่อง มีข้อจำกัด เมื่อกาลเวลาได้ผ่านไป และเรามีข้อมูลใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น มีวิธีการตีความใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น เพราะหนังสือด้านความรู้นั้นยากที่จะเป็นอมตะได้เหมือนหนังสือที่เป็นเรื่องแต่งหรือบันเทิงคดี ซึ่งไม่ขึ้นต่อข้อมูลใหม่ เราตัดสินใจที่จะรวมหนังสือสารคดี บทความเข้ามา ด้วยเหตุผลที่ว่าการอ่านเรื่องบันเทิงคดี(นิยาย, เรื่องสั้น, บทกวี, ละคร) ด้านเดียวคงไม่เพียงพอที่จะทำให้คนไทยรุ่นปัจจุบันรู้จักสังคมไทยได้อย่างลึกซึ้งกว้างขวาง ความเรียงหรือสารคดีก็เป็นรูปแบบการเขียนที่สำคัญรูปแบบหนึ่งที่สามารถสื่อเรื่องราวต่างๆได้อย่างหลากหลายด้วย หนังสือในกลุ่มสารคดี, บทความ บางเล่มอาจจะอ่านไม่สนุก (ถ้าเทียบกับบันเทิงคดี) หรืออาจไม่น่าสนใจสำหรับคนทั่วไป นอกจากคนที่อยากเรียนรู้ในเรื่องนั้นจริง ๆ แต่เนื่องจากจุดประสงค์ของโครงการคัดเลือกหนังสือดีของเรา อยากกระตุ้นให้คนไทยอ่านหนังสือดี ๆ ที่จะช่วยให้รู้จักชีวิตคนไทย

และสังคม วัฒนธรรม ความคิดภูมิปัญญาไทยมากขึ้น เราจึงคิดว่าการเสนอชื่อหนังสือเหล่านี้ไว้ก็เพื่อเป็นคู่มือการติดตามอ่านศึกษาเรื่องภูมิปัญญาไทยได้ทางหนึ่ง หนังสือกลุ่มนี้แม้จะมีข้อจำกัดด้านความถูกต้องทันสมัย แต่จุดสำคัญที่เราน่าเรียนรู้คือสปิริตและท่วงทำนองในการศึกษาค้นคว้า และเขียนอธิบายของนักเขียนรุ่นผู้บุกเบิกที่ทำงานได้อย่างมีพลัง หลายคนเป็นนักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และเขียนงานไว้จำนวนมาก

ภาพรวมของหนังสือคลาสสิกใหม่ประเภทสารคดี, บทความที่เราเลือกมา เป็นหนังสือเชิงประวัติศาสตร์ ปรัชญา วัฒนธรรม ศิลปวรรณกรรม ค่อนข้างมาก ซึ่งสะท้อนความสนใจของคนไทยรุ่นก่อนในเรื่องเหล่านี้ ถ้ามองแบบเปรียบเทียบกับการเขียนหนังสือของตะวันตกจะเห็นได้ว่า ของไทยส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์แบบคลาสสิก หรือเชิงพรรณนามากกว่าเชิงวิพากษ์วิจารณ์แบบสังคมศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งนี้คงเป็นผลมาจากสภาพการเมืองสังคมการศึกษาไทย ที่เริ่มต้นและพัฒนาโดยชนชั้นสูง และกระแสภูมิปัญญาหลักเป็นกระแสจารีตนิยม ขณะที่กระแสความคิดแบบก้าวหน้าวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสามัญชนมักจะถูกเซ็นเซอร์ ถูกปราบปราม ทำให้กระแสความคิดแบบก้าวหน้าไม่มีโอกาสได้พัฒนาต่อเนื่องและอย่างมีอิสระเสรี

อย่างไรก็ตามนอกจากวรรณกรรมเพื่อชีวิตแล้วเราก็มีหนังสือประเภทสารคดี บทความ ของนักเขียนฝ่ายก้าวหน้า ที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาภูมิปัญญาไทยจำนวนหนึ่งไม่ว่าจะเป็น **วรรณสาส์นสำนึก** ของสุภา ศิริมานนท์ **ปัญญาวิวัฒน์** ของสมัคร บุราวาศ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ของปรีดี พนมยงค์ **โฉมหน้าศักดินาไทย** และ**ความเป็นมาของคำสยาม ไท ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ** ของจิตร ภูมิศักดิ์ สำหรับจิตร ภูมิศักดิ์ เราเลือกงานประเภทสารคดีของเขาทั้งสองเล่ม เพราะเป็นงานที่โดดเด่นกันคนละอย่าง แม้**โฉมหน้าศักดินาไทย** อาจจะมีข้อจำกัดเรื่องความถูกต้องแม่นยำอยู่บ้าง (เนื่องจากข้อจำกัดในการค้นคว้า และอคติในการยึดกุมทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่างเคร่งครัด) แต่ก็เป็นหนังสือที่เป็นหลักเขตของหนังสือประวัติศาสตร์ในปี ๒๕๐๐ ที่มองจากประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงของสามัญชนอย่างจริงจัง และได้ก่อผลสะเทือนต่อแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อย่างสำคัญ

ส่วนหนังสือสำนักคิดอื่น ๆ นั้น ถ้าได้อ่านหนังสือเหล่านี้อย่างวิพากษ์โดยคำนึงถึงบริบทและพัฒนาการของสังคมการเมืองไทยแล้วเราก็จะพบว่ามีภูมิปัญญาแบบไทยและแบบตะวันออกที่มีเอกลักษณ์ และมีแง่คิดมีความพยายามในการวาดภาพสังคมไทยที่ดีโดยต้องการรากฐานแบบไทยมากกว่าจะรับตะวันตกอย่างหมดหัวใจ ไม่ว่าจะเป็นในหนังสือของ**สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระยาอนุมานราชธน, พุทธทาสภิกขุ, พระธรรมปิฎก, น. ณ ปากน้ำ, ป๋วย อึ๊งภากรณ์, วิทย์ ศิวะศริยานนท์, แสงอรุณ รัตกสิกร, ประยูร จรรยาวงศ์, มล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ฯลฯ** แม้ในงานของ

นักศึกษาด้วยตัวเองอย่าง**ชัย เรืองศิลป์, ประยุทธ สิทธิพันธุ์, สงบ สุริยินทร์ ฯลฯ** ก็มีความพยายามที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจกับสังคมไทยอย่างพินิจพิเคราะห์อยู่มาก โดยวางอยู่บนพื้นฐานของระบบความคิดความรู้แบบไทย ๆ ที่พวกเขาซึมซับมาจากการอ่าน การค้นคว้าและประสบการณ์โดยตรง

น่าเสียดายที่การศึกษาค้นคว้าของคนไทยในสมัย ๓๐-๔๐ ปี หลังไม่ได้ศึกษางานที่สะท้อนภูมิปัญญาไทยเหล่านี้ และพัฒนาต่ออย่างจริงจัง หากมุ่งไปเรียนวิชาสมัยใหม่ที่เน้นวิชาชีพ, การหาเงิน, การพัฒนาทางวัตถุซึ่งเจตนา นาควัชระ เรียกว่า "วิชาปล้น" เสียมาก จนนำประเทศไปสู่วิกฤติทางเศรษฐกิจสังคมครั้งร้ายแรงที่สุด ในยุควิกฤติทางเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเป็นผลตามมาจากการศึกษาแบบฝรั่งอย่างขาดการวิพากษ์มากเกินไป น่าจะทำให้เรากลับมาอ่านหนังสือที่สะท้อนภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาตะวันออกเหล่านี้อย่างได้ประโยชน์เพิ่มขึ้น

การที่เรากำหนดปี ๒๕๑๕ (ปีแห่งเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ที่ปิดฉากยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน มีการเผาหนังสือ และลิดรอนเสรีภาพครั้งใหญ่) เป็นเส้นแบ่งทางกาลเวลาสำหรับหนังสือที่เราคัดเลือกโดยเหตุผลว่าหนังสือคลาสสิกควรจะมีอายุให้คนยังกล่าวขวัญถึงหรือนำมาพิมพ์ซ้ำได้หลังจาก ๒๐ ปีผ่านไปแล้ว ทำให้เป็นข้อจำกัดในการเลือกหนังสือ บทความสารคดีวิชาการ ดี ๆ ที่เขียนหรือพิมพ์ภายหลังปี ๒๕๑๕ ไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งเราได้ขอให้ชัยวัฒน์ คุประตกุล กรรมการที่ปรึกษาคนหนึ่งของคณะนักวิจัยของเราช่วยเขียนคำนำชี้แจงส่วนนี้ให้ แม้แต่หนังสือด้านสารคดีบทความในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ ที่เราเลือกมา เช่นของ **ส.ศิวรักษ์, เจตนา นาควัชระ ฯลฯ** ก็เป็นหนังสือที่เราเลือกตามเกณฑ์เวลาคือ เขียนในช่วงก่อนปี ๒๕๑๕ เท่านั้น แต่ไม่ใช่หนังสือที่ดีที่สุดของนักเขียนเหล่านี้ที่ได้สร้างผลงานในช่วงต่อมาอีกจำนวนมาก (เช่นเดียวกับนักเขียนด้านบันเทิงคดี เช่น **กฤษณา อโศกสิน, นิคม รายยวา** ผู้มีงานเขียนหลังปี ๒๕๑๕ ที่อาจดีกว่างานที่เราเลือกมา)

การแสวงหาความหมายของนักเขียนไทยระดับนำในรอบศตวรรษ

กล่าวโดยรวมแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกวี นักเขียนเรื่องสั้น นวนิยาย หรือนักเขียนบทความ สารคดี ไม่ว่าจะเป็นเจ้า, ขุนนาง, ไพร่, ชนชั้นกลาง หรือสามัญชน พวกนักเขียนระดับนำหรือนักเขียนเด่น ๆ ที่เราเลือกงานของเขามามีคุณสมบัติที่คล้าย ๆ กัน ๓ ข้อ คือ

๑. เป็นนักอ่านผู้ใฝ่ใจการเรียนรู้การแสวงหาความหมายหาความจริง

๒. เป็นผู้คิดถึงการพัฒนาชาติการสร้างสังคมที่ดี พยายามที่จะวาดภาพสังคมไทยที่ดีอย่างละเอียดถี่ถ้วนโดยอิงรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย ไม่ได้ตามฝรั่งทั้งดุ้น เมื่อเทียบกับคนรุ่นปัจจุบันที่ถูกตะวันตกกลืนไปโดยไม่รู้ตัว แม้ว่าแนวคิดเรื่องชาติและสังคมที่ดีของนักเขียนต่างสำนักความคิดอาจจะต่างกัน แต่พวกเขาต่างก็แสวงหา และอธิบายความหมายของชีวิต และของสังคมไทย ในโลกที่กำลัง

เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเป็นสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม และการแผ่อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจได้อย่างน่ากลับไปศึกษา (เขาในที่นี้ใช้โดยให้หมายรวมถึงเขาผู้หญิงด้วย ไม่ได้เจาะจงเฉพาะผู้ชาย)

๓. เป็นผู้ที่ค้นคว้าหรือรู้เรื่องที่เขาเขียนดี ประณีต ใช้ภาษาได้ดี และเขียนหนังสืออย่างมีพลังหรือมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง

ในช่วงแรก ๆ คนที่มีโอกาสเขียนและแสดงออกมาได้มาก คือเจ้าและขุนนางที่มีโอกาสได้รับการศึกษา, ข้อมูลข่าวสาร และเห็นโลกได้กว้างกว่า แต่เมื่อสังคมจำต้องรับเอาแนวทางการพัฒนาทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตก จำเป็นต้องพัฒนาการศึกษาและเปิดรับวัฒนธรรมข้อมูลข่าวสารจากภายนอก สามัญชนก็มีโอกาสได้รับการศึกษาอ่านหนังสือ ทำหนังสือพิมพ์และเขียนหนังสือกันมากขึ้น

โลกทัศน์, วิธีคิด, วิธีเขียน, ความเข้าใจและคำอธิบายของนักเขียนไทยในรอบศตวรรษกลุ่มที่เราเลือกผลงานของเขามามีทั้งส่วนที่คล้ายกัน ในฐานะของคนไทยที่ได้รับการหล่อหลอมมาในสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมเดียวกัน และมีทั้งส่วนที่ต่างกัน เนื่องจากฐานะ, ผลประโยชน์, จุดยืน และประสบการณ์ทางชนชั้น

ในยุคที่ประเทศสยามต้องเปิดรับและปรับตัวให้อยู่ได้ในสังคมโลกทุนนิยมพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นครั้งแรกที่ปัญญาชนของฝ่ายประชาชน ได้เสนอแนวคิดใหม่ ๆ ที่มีลักษณะตั้งคำถามและท้าทายทำให้รัฐบาลกังวลใจ และมักใช้วิธีแก้ ปิดปาก ห้ามปราม ลงโทษ นักเขียนที่ล้ำหน้านับตั้งแต่ **นายทิม สุขยางค์ (นิราศหนองคาย), เทียนวรรณ, พระยาสุริยานุวัตร, ศรีบูรพา, ส. ธรรมยศ** เรื่อยมาจนถึง **นายผี, สุภา ศิริมานนท์, จิตร ภูมิศักดิ์** แต่ก็ไม่สามารถที่จะหยุดยั้งความคิดใหม่ ๆ ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ให้มีที่ยืนอยู่ในประวัติศาสตร์ และส่งผลสะเทือนได้ แม้แต่เผด็จการเบ็ดเสร็จอย่างจอมพลสฤษดิ์ ที่การจับกุมกวาดล้างฝ่ายค้านในปี ๒๕๐๑ ทำให้วงการภูมิปัญญาไทยหยุดชะงักไปหลายปี ก็ไม่สามารถยับยั้งความคิดใหม่ ๆ ได้อย่างแท้จริง นอกจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จะผลักดันให้ปัญญาชนก้าวหน้าในยุคนั้น เช่น นายผี, เปลื้อง วรรณศรี, จิตร ภูมิศักดิ์ต้องเข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แล้ว การมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกของเขา ก็มีส่วนทำให้ต้องลงทุนทางด้านการศึกษา และสื่อสารมวลชน จนทำให้เกิดปัญญาชนเสรีนิยมรุ่นใหม่ขึ้นในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐

ความคิดแบบจารีตนิยม ที่ล้าหลังของสังคมไทย อาจมีผลให้สังคมไทย เปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าได้ช้าไปบ้างเพื่อเทียบกับประเทศอย่างญี่ปุ่น ที่เปิดประเทศในสมัยรัชกาลที่ ๕ พอ ๆ กับไทย แต่ญี่ปุ่นรับการศึกษาและรับความคิดใหม่ ๆ จากตะวันตกทุกด้านได้มากกว่า ขณะที่คนญี่ปุ่นระดมแปลหนังสือคลาสสิกของฝรั่งทุกด้าน รวมทั้งหนังสือของ**รุสโซ, คาร์ล มาร์กซ์** และนักคิดฝ่ายก้าวหน้าอื่น ๆ คนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ และ ๖ ยังแปลแต่นิยายผจญภัย หรือเรื่องรักโศกออกมาไม่กี่เรื่อง

และหวาดกลัวกระทั่งตำราเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (ทุนนิยม) ของ**พระยาสุริยานุวัตร** ความคิดที่ก้าวล้ำหน้ายุคสมัยของ**เทียนวรรณ, ก.ศ.ร. กุหลาบ, ปรีดี พนมยงค์, ส. ธรรมยศ, ศรีบูรพา, ป๋วย อึ๊งภากรณ์** และคนอื่น ๆ ในหลาย ๆ เรื่อง ยังยากต่อการที่จะเกิดผลในทางปฏิบัติ (เฉพาะบางเรื่องบางประเด็น) ก็ใช้เวลาหลายสิบปี คุณูปการที่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าได้ให้แก่สังคมไทยอาจจะไม่ใช่คำตอบที่พวกเขาพยายามเสนอ อาจจะล้าสมัยเมื่อกาลเวลาผ่านไป แต่อยู่ที่การตั้งคำถาม การท้าทายเพื่อทำให้สังคมคิดทบทวนตาม และต้องปรับปรุงแก้ไขตัวเองในที่สุดมากกว่า

จะอย่างไรก็ตาม กล่าวโดยรวมแล้ว ในช่วงเวลาประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา คนไทยมีงานวรรณกรรมและหนังสือหนังหาที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่มรวยและความหลากหลายทางภูมิปัญญาภาษาและศิลปวัฒนธรรมมากทีเดียว หนังสือ ๑๐๐ ชื่อเรื่อง ที่เรากล่าวถึงคงจะเป็นแค่ส่วนหนึ่งของความร่ำรวยทางปัญญาที่เรามีอยู่เท่านั้น งานเหล่านี้โดยเฉพาะวรรณกรรมสร้างสรรค์ไม่ได้เป็นเพียงมรดกล้ำค่าของชาวไทยเท่านั้น หากเป็นมรดกของชาวโลกด้วย แต่เราจะรู้จักหาประโยชน์จากมันได้แค่ไหน ขึ้นอยู่กับคุณภาพของคนไทยรุ่นหลังปีพ.ศ. ๒๕๑๙ ว่าพวกเขาจะเป็นเพียงลิงได้แก้ว หรือจะเป็นมนุษย์ที่เรียนรู้ได้และ "ใฝ่ใจ" ที่จะเรียนรู้

โครงการวิจัยคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีชุดนี้จะมีผลในทางเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้มีภูมิปัญญามากขึ้น ถ้าหากกระทรวงศึกษาธิการและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จะสนใจนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิรูปหลักสูตรการศึกษา ภาษาวรรณคดี สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ให้นักเรียนนักศึกษาได้สนใจอ่านหนังสือกันอย่างจริงจัง และอย่างวิเคราะห์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ สภาพชีวิตและสังคมที่เป็นจริงของพวกเขา การจะทำให้นักเรียนนักศึกษาไทยเริ่มสนใจอ่านหนังสือได้ก็คงจะต้องปฏิรูปครูอาจารย์ให้สนใจการอ่านหนังสือ ทั้งอ่านหนังสืออย่างวิเคราะห์ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการเมืองสังคมไทยให้ได้เสียก่อน และที่สำคัญเราต้องส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาวัฒนธรรมของการวิจารณ์ ทั้งการวิจารณ์วรรณกรรม การวิจารณ์สังคมโดยทั่วไปกันอย่างจริงจัง ประชาชนไทยจึงจะรู้จักอ่านหนังสือดี ๆ และได้ประโยชน์จากหนังสือที่เรามีอยู่ ทั้งนี้อาจจะผลิตขึ้นใหม่ได้อีกมากมายจากพื้นฐานของมรดกทางภูมิปัญญาที่เรามีอยู่

ปัจจุบันเรากำลังพูดกันถึงการปฏิรูปการศึกษากันมากขึ้น แต่นักการศึกษามักจะสนใจการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา และปฏิรูปตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการศึกษา มากกว่าจะสนใจปฏิรูปที่หลักสูตร เนื้อหาสาระ กรอบความคิด ค่านิยมของ ตัวผู้สอน ผู้ปกครอง และผู้เรียนทั้ง ๆ ที่เรื่องกรอบความคิด ค่านิยมของคนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ถ้าหากเรายังไม่เปลี่ยนกรอบความคิด ทัศนคติ วิธีคิด วิธีการสอน วิธีการเรียนรู้ของครู ผู้ปกครอง และนักเรียน ที่เน้นการท่องจำความรู้

สำเร็จรูป ไปสู่กรอบความคิดเสรีนิยมที่เน้นสร้างสรรค์การเรียนรู้อย่างคิดวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์แล้ว การเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการ หรือกฎหมายใด ๆ รวมทั้งรัฐธรรมนูญ, พระราชบัญญัติปฏิรูปการศึกษา และกฎหมายสำคัญอื่น ๆ ก็จะเป็นการเปลี่ยนแค่กรอบนอกเท่านั้น แต่ไม่ได้เปลี่ยนเนื้อหาสาระ ของการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่แท้จริง

การจะได้อ่านหนังสือทั้ง ๑๐๐ ชื่อเรื่องนี้ก็เช่นกัน ประโยชน์จริง ๆ คงไม่ใช่เพื่อที่จะกลับมาอ่านอย่างยกย่องด้านเดียว หรือใช้เป็นข้ออวดอ้างความความภาคภูมิใจในชาติว่าคนไทยก็มีมรดกทางปัญญาและศิลปวัฒนธรรมกับเขาเหมือนกัน ประโยชน์คงจะอยู่ที่การอ่าน ทั้งอย่างหาความชื่นชม หาสุนทรีย์ ความพอใจ และอ่านอย่างวิพากษ์วิจารณ์ อย่างหาบทเรียน หาแง่คิด หาข้อโต้แย้ง ข้อบกพร่อง เพื่อก่อให้เกิดภูมิปัญญา และการสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ที่ทันสมัยกว่าและสมบูรณ์กว่า มีคุณภาพไม่ด้อยไปกว่าของเดิม

สปิริตของการอ่านหนังสือและการแสวงหาการเรียนรู้อย่างวิพากษ์วิจารณ์และอย่างมีจินตนาการ คือสปิริตที่นักเขียนตั้งแต่รุ่นอาวุโสผู้ล่วงลับไปแล้ว จนถึงรุ่นร่วมสมัย ได้ยึดถือกันมาโดยตลอด สปิริตเช่นนี้เองที่ทำให้สายธารวรรณกรรมไทยไม่เคยแห้งเหือด และประชาชนไทยไม่ยอมหยุดนิ่ง ไม่ยอมจำนน จากยุคที่ชาวบ้านบางระจันตั้งป้อมค่ายสู้กับทหารข้าศึกเมื่อ ๒๐๐ ปีที่แล้ว มาถึงยุคที่สมัชชาคนจนและคนงานที่ถูกปลดงาน ยังคงผนึกกำลังกันสู้กับรัฐบาลและนายทุนต่างชาติอย่างที่เราได้เห็นกัน เหมือนฉากละครแห่งชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่ไม่เคยจบสิ้นของประชาชนไทย

วิทยากร เชียงกูล

หมายเหตุ การเรียงลำดับก่อนหลังของหนังสือดี ๑๐๐ ชื่อเรื่อง จะใช้วิธีเริ่มจากหนังสือประเภทบันเทิงคดีก่อน แล้วจึงเป็นหนังสือประเภทสารคดี, บทความ แต่ละประเภทเราแบ่งเป็นหมวดย่อยอีกจากหมวดย่อยเราเรียงตามลำดับ พ.ศ. ของการเขียนหรือตีพิมพ์ครั้งแรก การเรียงลำดับแบบนี้เป็นการลำดับตามประเภทและลำดับตามยุคสมัย เพื่อความสะดวกสำหรับผู้อ่านเท่านั้น ไม่ได้สะท้อนว่ารายชื่อต้น ๆ สำคัญกว่ารายชื่อหลัง ๆ ในท้ายเล่มเรายังได้ทำดัชนีเรื่อง และดัชนีค้นชื่อผู้เขียน ตามลำดับอักษรไว้ต่างหาก

ภูมิหลังของคณะผู้วิจัย

วิทยากร เชียงกูล เรียนมาทางด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ทำงานด้านวิจัย เขียนหนังสือและสอนหนังสือมหาวิทยาลัยรังสิต

ทวีป วรดิลก เรียนมาทางด้านกฎหมาย ทำงานด้านหนังสือพิมพ์ กฎหมาย เขียนบทกวี-บทความ และแปลหนังสือ เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์

ชลธิรา สัตยาวัฒนา เรียนมาทางอักษรศาสตร์ ภาษาไทย มานุษยวิทยา ฯลฯ เป็นอาจารย์ นักเขียน นักวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

ไชยันต์ รัชชกูล เรียนมาทางด้านสังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พรภิรมณ์ เชียงกูล เรียนมาทางประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมเกียรติ กันอริ เรียนมาทางด้านการศึกษา และทางกฎหมาย เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักเขียน นักวิจัย บรรณาธิการ

ธัญญา ผลอนันต์ เรียนมาทางด้านเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ เป็นนักพัฒนาสังคม นักเขียน นักแปล ปัจจุบันทำงานภาคธุรกิจเอกชน

พิทยา ว่องกุล เรียนมาทางสื่อสารมวลชน เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักเขียน นักพัฒนาสังคม

กมล กมลตระกูล เรียนมาทางเศรษฐศาสตร์ เป็นนักเขียน นักแปล นักพัฒนาสังคม

พรพิไล เลิศวิชา เรียนทางด้านศึกษาศาสตร์ เป็นนักหนังสือพิมพ์ บรรณาธิการ นักเขียน นักวิจัย ผู้ผลิตสื่อเพื่อการศึกษาและการพัฒนา

พิมล เมฆสวัสดิ์ เรียนมาทางด้านศิลปศาสตร์และบรรณารักษ์ ปัจจุบันเป็นรองผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

บันทึกความเห็นเกี่ยวกับการสำรวจและคัดเลือกหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์

จากผลการคัดเลือกรอบสุดท้ายหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน จะเห็นชัดเจนว่ามีหนังสือที่เข้าข่ายเป็นหนังสือวิทยาศาสตร์ดังที่เข้าใจกันน้อย เพียงไม่กี่เล่ม จากหนังสือทั้งหมด ๑๐๐ เล่ม บันทึกนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสรุปรายงานวิธีการวิจัยเพื่อให้ได้หนังสือดีทางวิทยาศาสตร์ สำหรับส่วนที่ผมเกี่ยวข้องโดยตรง และชี้แจงข้อสรุปสุดท้ายเกี่ยวกับจำนวนหนังสือวิทยาศาสตร์ผ่านการคัดเลือก และข้อเสนอแนะสำหรับโครงการวิจัยต่อเนื่องสำหรับหนังสือภาษาไทยทางด้านวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย

วิธีการวิจัยเพื่อให้ได้ชื่อและข้อมูลหนังสือวิทยาศาสตร์ ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๕๑๘ ผมอาศัยข้อมูลจากแหล่งหนังสือที่มีอยู่ในห้องสมุดส่วนตัวของผม จากข้อมูลเท่าที่เคยมีอยู่หรือเคยทราบว่ามีอยู่ แต่ข้อมูลที่ได้มาอย่างเป็นระบบส่วนใหญ่ ได้มาจากการทำงานของผู้ช่วยทำงานวิจัยบางคน สำคัญที่สุด คือ คุณธวัชชัย ดุลยสุจริต ผู้ลงสนามทำการติดตามแสวงหาหนังสือดีทางด้านวิทยาศาสตร์ โดยเน้นแหล่งข้อมูลหลัก ๆ คือ แหล่งบุคคล, ห้องสมุด, สำนักพิมพ์

แหล่งบุคคล ส่วนใหญ่เป็นนักวิทยาศาสตร์หรือผู้ที่คร่ำหวอดอยู่ในวงการหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็มีทั้งผู้เป็นนักเขียนเองและนักสะสมหนังสือ ในขั้นต้นได้กำหนดไว้ประมาณ ๒๕ ท่าน

ห้องสมุด เน้นห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และหอสมุดแห่งชาติ

สำนักพิมพ์ เน้นสำนักพิมพ์ที่พิมพ์หนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์ และอื่น ๆ

ผลการติดตามแสวงหาหนังสือดีจากแหล่งทั้งสาม โดยสรุปรวมแล้วได้ผลออกมาเพียงระดับหนึ่ง เนื่องจากสาเหตุขีดจำกัดช่วงเวลาสำหรับการแสวงหาหนังสือ และขีดจำกัดของช่วงปีพ.ศ. สำหรับหนังสือที่อยู่ในเกณฑ์ของโครงการวิจัย ที่กำหนดให้เป็นหนังสือดีที่เขียนและตีพิมพ์ไม่เกินปีพ.ศ. ๒๕๑๘ เท่านั้น

สำหรับผลการเสาะแสวงหาหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์จากแหล่งข้อมูลหลักทั้ง ๓ เป็นดังนี้

แหล่งข้อมูลบุคคล จากจำนวนแหล่งบุคคลประมาณ ๒๕ ท่าน (บัญชีผนวกหมายเลข ๑) ได้รับข้อมูลโดยตรงจำนวน ๖ ท่าน ที่สำคัญ มีเช่น อาจารย์นิพนธ์ ทรายเพชร, ดร.ปรีชา อมาตยกุล, ศ.ดร.พิมล กลกิจ, ศ.ระพี สาคริก และอาจารย์สิงห์โต ปุกหุต

แหล่งข้อมูล ที่เป็นหลัก คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งที่ท่าพระจันทร์ และที่รังสิต หอสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร และหอสมุดแห่งชาติ

แหล่งสำนักพิมพ์ มีเช่น สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ และสำนักพิมพ์อื่น ๆ ที่ยินดีจะให้ความร่วมมือ และก็ได้ข้อมูลมาบ้าง แต่ยังไม่มีโอกาสติดตามแสวงหาหนังสือที่ต้องการอย่างเต็มที่

จากปัญหาช่วงเวลาสำหรับการวิจัยที่ผู้ช่วยทำการวิจัยได้ติดตามแสวงหาหนังสือดีตามโครงการ ที่มีอยู่สั้นเกินไปเพียงไม่กี่เดือนทำให้ข้อมูลได้มาอย่างค่อนข้างจำกัด

ส่วนปัญหาช่วงเวลาของปีพ.ศ. ของหนังสืออยู่ในข่ายการพิจารณา คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๕๑๙ ทำให้หนังสือวิทยาศาสตร์น่าสนใจหลายเล่ม ไม่อยู่ในเกณฑ์การพิจารณา เพราะตีพิมพ์หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือวิทยาศาสตร์ตีพิมพ์หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ถึงปัจจุบัน มีอยู่เป็นจำนวนมาก และอยู่หลายเล่มที่เป็นหนังสืออยู่ในเกณฑ์น่าสนใจเป็นหนังสือดีมีคุณภาพ

นอกเหนือไปจากปัญหาช่วงเวลาของการวิจัยแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งทำให้หนังสือดีทางด้านวิทยาศาสตร์ ได้รับการคัดเลือกเป็นจำนวนน้อย (เพียงไม่กี่เล่ม จากหนังสือที่เสนอชื่อมาทั้งหมดประมาณ ๕๐ เล่ม ดังบัญชีผนวกหมายเลข ๒) คือ ธรรมชาติของหนังสือประเภทวิทยาศาสตร์เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือประเภทอื่น ๆ ที่สำคัญมี เช่น เนื้อหาสาระของหนังสือวิทยาศาสตร์จะล้าสมัยหรือผิดข้อเท็จจริงได้ง่ายเมื่อกาลเวลาได้ผ่านไป มีการค้นพบใหม่ ๆ มีทฤษฎีใหม่ ๆ เกิดขึ้น และหนังสือวิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งเนื้อหา และคุณภาพเชิงวรรณศิลป์มีค่อนข้างน้อย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้หนังสือที่ปรากฏเป็นหนังสือวิทยาศาสตร์ดังความเข้าใจโดยทั่วไป (ประเภทเป็นหนังสือวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ และวิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี) จะได้รับการคัดเลือกน้อย แต่เมื่อพิจารณาหนังสือตามความหมายที่กว้างขึ้นของวิทยาศาสตร์ ที่ไม่จำกัดอยู่เพียงเรื่อง ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ เท่านั้น หากรวมถึงหนังสือที่เป็นเรื่องของธรรมชาติโดยทั่วไป เรื่องของความรู้และความคิดเชิงปรัชญา อีกทั้งเรื่องประเภทภูมิปัญญาในอดีตของนักคิดที่อาศัยระบบการคิดอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แล้ว ในบัญชีหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ก็มีหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์อยู่มากพอสมควร

ข้อสังเกตสำคัญจากการวิจัยหาหนังสือดีทางด้านวิทยาศาสตร์ข้อหนึ่ง คือ ปัญหาการเก็บหนังสือเก่า เพราะมีหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์น่าสนใจบางเล่ม ทั้งที่เป็นหนังสือวิทยาศาสตร์จริง ๆ และหนังสือนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซี ซึ่งผมเคยทราบมาก่อนว่ามีอยู่ แต่ไม่สามารถติดตามหามาศึกษาได้ ซึ่งปัญหานี้ นัยว่า น่าเป็นห่วงสำหรับการเก็บรักษามรดกภูมิปัญญาคนไทยสำหรับคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ศึกษา

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผมมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อเนื่อง สำหรับหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์ดังต่อไปนี้

(๑) ควรมีการทำการวิจัยเจาะหนังสือดีทางด้านวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะ โดยอาจกำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้ คือ ให้รวมหนังสือประเภทเป็นหนังสือวิทยาศาสตร์โดยตรง (ประเภทฟิสิกส์

เคมี ชีววิทยา คณิตศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา วิทยาศาสตร์ทั่วไป และสาขาใหม่ของวิทยาศาสตร์) หนังสือเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม หนังสือทางด้านปรัชญาที่ยึดหลักกระบวนการแสวงหาความรู้ ความคิดอย่างเช่น ระบบของวิทยาศาสตร์ หนังสือเกี่ยวกับเทคโนโลยี่ทั้งเก่าและใหม่ หนังสือประวัติพัฒนาการภูมิปัญญาของมนุษย์ นิยายวิทยาศาสตร์ บทกวีทางด้านวิทยาศาสตร์ ฯลฯ

(๒) ช่วงเวลาการตีพิมพ์ของหนังสืออยู่ในข่ายการพิจารณา ควรกำหนดช่วงให้กว้างขึ้นกว่าเดิมที่เป็นช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยอาจกำหนดให้เป็นหนังสือที่ตีพิมพ์มาแล้วอย่างน้อย ๕ ปี ก่อนปีทำการวิจัย (เช่น ถ้าการวิจัยเริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ควรพิจารณาหนังสือที่ตีพิมพ์จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๖) เพราะช่วงเวลา ๕ ปี เป็นช่วงเวลาที่น่าจะเพียงพอสำหรับการพิสูจน์คุณค่าหนังสือเอง

สำหรับจุดเริ่มต้นของการวิจัย ถ้าเป็นไปได้ ผมใคร่ขอเสนอให้ย้อนหลังไปไกลถึงจุดเริ่มต้นของการถ่ายทอดความรู้ผ่านสิ่งตีพิมพ์อย่างเป็นระบบของไทย คือ อาจย้อนหลังไปไกลถึงจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาของไทยแบบใหม่ มีสถาบันการศึกษา เปิดสำหรับประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสรับการศึกษา (แยกออกมาจากแหล่งการศึกษาเดิมได้แก่วังกับวัดในอดีต) ดังเช่น ปีการก่อตั้งโรงเรียนแห่งแรกของไทยขึ้นมาในปีพ.ศ.๒๔๑๔ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (เช่น เพื่อศึกษาหนังสือสิ่งพิมพ์ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียน) หรือใกล้เข้ามาบ้าง คือ มีการตั้งกระทรวงธรรมการ (หรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ หรือการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย ได้แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ทั้งนี้ เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ตระหนักในคุณค่าและทราบความเคลื่อนไหวอันเป็นคุณประโยชน์ต่อวงการหนังสือยุคปัจจุบัน ของวงการหนังสือหรือสิ่งตีพิมพ์ทางด้านวิทยาศาสตร์ของไทยในอดีตให้คนรุ่นใหม่ได้รู้จักและมีโอกาสศึกษาผลงานของนักเขียนไทยในอดีต ที่รังสรรค์ความรู้และความบันเทิงด้านวิทยาศาสตร์ ผ่านหนังสือ หรือนิตยสาร หรือวารสารทางด้านวิทยาศาสตร์ ดังเช่น วารสาร**เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์** (ที่มีผลงานของนักเขียนวิทยาศาสตร์ ดังเช่น หลวงสารานุประพันธ์ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒) วารสาร**วิทยาศาสตร์** ของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (ซึ่งเริ่มต้นจากวารสาร**ชุมนุมวิทยาศาสตร์** ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ และเปลี่ยนเป็นวารสาร**วิทยาศาสตร์** ในปี พ.ศ.๒๔๙๑) นิตยสาร**วิทยาศาสตร์ - มหัศจรรย์** (พ.ศ. ๒๔๙๘ -พ.ศ.๒๕๐๒ นับเป็นยุคทองของหนังสือวิทยาศาสตร์ และนิยายวิทยาศาสตร์ไทย ภายใต้การรังสรรค์คบไฟแห่งปัญญา และจินตนาการทางด้านวิทยาศาสตร์ โดย ดร.ปรีชา อมาตยกุล และจันตรี ศิริบุญรอด ผู้ได้รับการยกย่องเป็น "บิดาแห่งนิยายวิทยาศาสตร์ไทย"

หนังสือคืออาหารสำคัญของสมอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือดีเป็นอาหารเสริมปัญญามนุษย์ได้อย่างวิเศษ ถึงแม้ผลการวิจัยครั้งนี้ จะมีหนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์โดยตรงน้อย แต่ภาพรวมผลงานการวิจัยทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือที่ผ่านการคัดเลือกมาทั้งหมดล้วนเป็น

หนังสือดีมีคุณค่า อ่านแล้วเกิดประโยชน์ ประเทืองปัญญา เสริมสร้างสุนทรียภาพแห่งอารมณ์และความเป็นมนุษย์ ผมจึงขอร่วมขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ทำให้โครงการวิจัยนี้เกิดขึ้นได้ และขอขอบคุณคณะผู้วิจัยทุกท่านแทนผู้อ่านผลงานการวิจัยนี้ด้วย ที่ได้ทำงานกันอย่างหนัก และอย่างเป็นระบบ จนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย ซึ่งอาจจะยังไม่สมบูรณ์ แต่ทรงคุณค่า

ดร.ชัยวัฒน์ คุประตกุล

ตุลาคม ๒๕๔๐

บัญชีผนวก ๑

ส่วนหนึ่งของบุคคลผู้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ทางด้านวิทยาศาสตร์ของไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน

๑. ศ.ดร.พิมล	กลกิจ
๒. ศ.บุญถึง	แน่นหนา
๓. พ.อ.สุทิน	สัมปัตตะวนิช
๔. ดร.ปรีชา	อมาตยกุล
๕. ศ.วิชัย	หโยดม
๖. ศ.ดร.สิปปนนท์	เกตุทัต
๗. รศ.สมบูรณ์	พรรณาภพ
๘. ศ.ดร.บุญพฤกษ์	จาฏามระ
๙. ดร.กำจัด	มงคลกุล
๑๐. ศ.ดร.สง่า	สรรพศรี
๑๑. ศ.ดร.ระวี	ภาวิไล
๑๒. ศ.ประชุมสุข	อาชวอำรุง
๑๓. ศ.ดร.ประดิษฐ์	เชี่ยวสกุล
๑๔. ศ.ดร.สุขุม	ศรีธัญญรัตน์
๑๕. มล.ตุ้ย	ชุมสาย
๑๖. ดร.ไพเราะ	ทิพยทัศน์
๑๗. ศ.ดร.ระพี	สาคริก
๑๘. ดร.สิริวัฒน์	วงษ์ศิริ
๑๙. ศ.ดร.ทวีศักดิ์	ปิยะกาญจน์

๒๐. ดร.ครรชิต มาลัยวงศ์

๒๑. ดร.วิชัย เชิดชีวศาสตร์

๒๒. อ.มานิต รุจิโรดม

๒๓. สุชาติ สวัสดิ์ศรี

๒๔. ศ.แม้นมาส ชวลิต

บัญชีผนวก ๒

ส่วนหนึ่งของหนังสือวิทยาศาสตร์ที่ได้รับการพิจารณาตามเกณฑ์ของโครงการ

๑. กอ นาวินทร์. **ฉลามกินคน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วีระธรรม. ๒๕๑๘

๒. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะวิทยาศาสตร์ ชมรมการศึกษา. **หนทางสู่อนาคต.** กรุงเทพฯ : อักษรกราฟิก. ๒๕๑๘

๓. เฉลิมพงษ์ แย้มเอิบสิน. **โครงการอะพอลโล.** กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์. ๒๕๑๘

๔. ชิต สุนทโรทยาน. **ชีวิตนกในโลกมหัศจรรย์.** พระนคร : บำรุงสาส์น. ๒๕๐๙

๕. กนก จันทร์ขจร. **คู่มือดูดาวสำหรับผู้สนใจในการดูดาว.** ธนบุรี : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์. ๒๕๐๙. ๒๓๔ หน้า

๖. ครรชิต มาลัยวงศ์. **จากลูกคิดสู่คอมพิวเตอร์.** พระนคร:ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๑๓, ๒๑๐ หน้า

๗. ครรชิต มาลัยวงศ์. **ความลึกลับของจักรวาล.** พระนคร:ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๑๔, ๑๘๐ หน้า

๘. คึกฤทธิ์ ปราโมช. มรว. **ห้วงมหรรณพ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้าการพิมพ์. ๒๕๑๙

๙. ทัศนีย์ หงศ์ลดารมภ์. **กำเนิดรูปนั้นเป็นฉันใด การเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์.** กรุงเทพฯ : บรรณศาลา. ๒๕๑๙

๑๐. ตุ้ย ชุมสาย, มล.. **คนเกิดมาแล้วต้องกิน.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๑๘

๑๑. ธีระ สุขวัจน์. **เรื่องของคนแก่.** กรุงเทพ : โรงพิมพ์สมิทพันธ์การพิมพ์. ๒๕๑๘ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รตท.อุ่ม แสงประเสริฐ ณ เมรุวัดบางนาใน๒๙ พ.ย. ๒๕๑๘

๑๒. บุญทรง สราวุธ. ๑๐๐ **นักวิทยาศาสตร์เอก.** กรุงเทพฯ : บันดาลสาส์น. ๒๕๑๘

๑๓. บุญธรรม เอี่ยมสมบูรณ์. **ดอกไม้ป่า.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๑๘

๑๔. บุญส่ง เลขะกุล. **ธรรมชาตินานาสัตว์.** พระนคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕ (๓ เล่ม)

๑๕. บุญภักดิ์ ขวัญเจริญ. **นักวิทยาศาสตร์หนุ่ม.** พระนคร : แพร่พิทยา. ๒๕๑๓, ๒๖๑ หน้า

๑๖. ประสาท ติระนันท์. **เพชรพลอย.** ๒๕๐๘ (พิมพ์ในงานศพหลวงมัศยจิตรการ (ประสพ ติระนันท์)

๑๗. ประเสริฐ สายสิทธิ์. **การทำไวน์เป็นงานอดิเรก.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสรีภัณฑ์. ๒๕๑๘

๑๘. แม้นมาส ชวลิต. **ป่าไม้เป็นเพื่อนรักของเรา**. พระนคร : โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๐๘

๑๙. ระพี สาคริก. **ตำรากล้วยไม้**. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ. ๒๕๑๐, ๑,๐๐๐ หน้า

๒๐. ระวิ สงวนทรัพย์. **ดวงดาว ทางสู่อวกาศ**. พระนคร:โรงพิมพ์กิ่งเพ็ชร์. ๒๕๐๓

๒๑. วิเชียร ไกรแก้ว. **สวนหลังบ้าน**. พระนคร. ๒๕๐๕

๒๒. วิบุลอายุรเวท, พล.ต. พระยา (ไสว ธรรมสโรช). **เรื่องสมุนไพรในบ้านเรา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์. ๒๕๑๘

๒๓. วิรุฬห์ ไพทีกุล. **หอยเบี้ย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วีรธรรม. ๒๕๑๘

๒๔. วิรุฬห์ ไพทีกุล. **หอยในเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วีรธรรม. ๒๕๑๘

๒๕. ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ. **ท้องฟ้าจำลองกรุงเทพฯ**. พระนคร : กรมวิชาการ. ๒๕๐๘, ๒๒๕ หน้า

๒๖. สถาปัตย์ ปรีดา. **บ้านไร่ - ปลายนา**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา. ๒๕๑๘

๒๗. สรรค์ ศรีเพ็ญ. **ความรักและอารมณ์ในวัยหนุ่มสาว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์. ๒๕๑๘

๒๘. สรรพสิริ วิริยศิริ. **หลังพวงมาลัย**. พระนคร : ประพันธ์สาส์น. ๒๕๑๐

๒๙. สิรินทร์ ช่วงโชติ. **พลังงานคืออะไร**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๐๙

๓๐. สุจิต กุลยานนท์. **ช้างเผือก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย. ๒๕๑๙

๓๑. สันต์ หัตถีรัตน์ (บก). **ช็อค**. กรุงเทพ:มหาวิทยาลัยมหิดล คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

๓๒. สัมพันธ์ ปานะถึก. **ดอกไม้ป่า**. กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์. ๒๕๑๙

๓๓. สิงห์โต ปุกหุต. **ประวัติดาราศาสตร์ง่าย ๆ**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๐๗, ๑๐๓ หน้า

๓๔. สิงห์โต ปุกหุต. **ประวัติดาราศาสตร์ย่อ ๆ**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๐๗, ๗๘ หน้า

๓๕. อรรถ นาครทรรพ. **เรื่องของปรมาณู**. พระนคร : กรมวิชาการ. ๒๕๐๕

๓๖. อ.จันทร์เพ็ญ. **ชีวิตสัตว์ป่า**. พระนคร : ประมวลสาส์น. ๒๕๐๖

๓๗. อำนวย ปิ่นรัตน์. **ดอกไม้ในเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วีรธรรม. ๒๕๑๙

๓๘. อำนาจ ศิลปเจริญ. **วิทยาศาสตร์ ๕ นาที**. กรุงเทพฯ : กราฟิกอาร์ต. ๒๕๑๙

๓๙. อุดม วโรตมสิขดิตถ์ และนิตยา กาญจนะวรรณ. **คอมพิวเตอร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๑๙

๔๐. ศราวก. **โลกของหนูแหวน**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช

เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองและสังคมของไทย
ในช่วงศตวรรษของการเขียนและการเผยแพร่หนังสือดียุคใหม่

พ.ศ. ๒๓๙๘	ผู้นำสยาม (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ต้องจำใจยอมลงนามในสนธิสัญญาบาวริ่งกับอังกฤษ และต่อมากับประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ให้ประเทศเหล่านั้นมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสยาม และยกเลิกการค้าผูกขาดของพระมหากษัตริย์, เก็บภาษีสินค้าเข้า-ออก ได้ไม่เกินจากที่ประเทศมหาอำนาจกำหนด เป็นจุดที่สำคัญของการเปิดประเทศเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตก
พ.ศ. ๒๔๑๑	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์
พ.ศ. ๒๔๑๑	เริ่มเลิกทาสและเลิกหมดในปี ๒๔๔๘ แรงงานไพร่สลายตัวไปเปลี่ยนเป็นระบบการเก็บภาษีรัชชูปกาลและการเกณฑ์ทหารแบบสมัยใหม่
พ.ศ. ๒๔๑๔	ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยเป็นแห่งแรก
พ.ศ. ๒๔๒๗	เจ้านายและขุนนาง ๑๑ ท่านที่ไปศึกษาและทำงานในยุโรปร่วมกันเสนอ"คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน รศ.๑๐๓" ให้มีรัฐธรรมนูญ คณะรัฐมนตรีและมีการกระจายอำนาจการเมืองการปกครอง แต่รัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่าควรจะปฏิรูปการปกครองรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพิ่มมากขึ้น
พ.ศ. ๒๔๓๕	มีการปฏิรูปการปกครองประเทศสยาม ที่ทำให้มีการรวมอำนาจจากท้องถิ่นเข้าสู่ที่ศูนย์กลาง และทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงกลายเป็นพระมหากษัตริย์สยามที่มีพระราชอำนาจสูงสุดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชอย่างแท้จริง, มีการตั้งกระทรวงธรรมการ(ศึกษาธิการ) และกระทรวงสมัยใหม่อื่น ๆ
พ.ศ. ๒๔๓๖(รศ.๑๑๒)	เรือปืนของฝรั่งเศสได้บุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา บีบบังคับให้สยามยอมสละอำนาจของตนเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง(ลาวและบางส่วนของกัมพูชา)

พ.ศ. ๒๔๔๐ ตั้งโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เริ่มมีทุนเล่าเรียนหลวง ส่งลูกคนสามัญที่เรียนเก่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์

พ.ศ. ๒๔๕๔ (รศ.๑๓๐) นายทหารหนุ่ม ๙๑ คนวางแผนที่ยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่แผนรั่วไหลถูกรัฐบาลจับได้เสียก่อน (เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่ ดร.ซุนยัดเซ็น ปฏิวัติประชาธิปไตยในจีนเป็นผลสำเร็จประมาณ ๔ เดือน) เรียกว่ากบฏ ร.ศ. ๑๓๐

พ.ศ. ๒๔๕๗ ออกพระราชกฤษฎีการจัดตั้งวรรณคดีสโมสร

พ.ศ. ๒๔๕๙ ก. ประกาศสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๖๐

ข. สยามสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรและส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑

ค. พรรคบอลเชวิคปฏิวัติล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระเจ้าซาร์

พ.ศ. ๒๔๖๒ เกิดปัญหาข้าวยากหมากแพง รัฐบาลต้องกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ และงบประมาณขาดดุลตลอดช่วงปี ๒๔๖๒-๒๔๖๔

พ.ศ. ๒๔๖๔ ออกพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ให้เด็กชายหญิงอายุ ๗-๑๔ ปี ต้องเข้าเรียนโรงเรียนประถม แต่การบังคับใช้มีผลไม่ทั่วถึง

พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์

พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๕ สยามเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเป็นกระแสทั่วโลก รัฐบาลต้องลดงบประมาณรายจ่ายพร้อมกับคัดข้าราชการบางส่วนออก

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ คณะราษฎร์ยึดอำนาจ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญา

สิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสำเร็จ และประนีประนอมกับฝ่ายเจ้า โดยมอบหมายให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ คณะราษฎร์ ทำรัฐประหารครั้งที่ ๒ ให้พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๔๗๖ พระองค์เจ้าบวรเดชและนายทหารกลุ่มหนึ่ง พยายามยึดอำนาจจากรัฐบาลคณะราษฎร์ แต่สู้กำลังของรัฐบาลไม่ได้

พ.ศ. ๒๔๗๗ ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่รับผู้ทำงานแล้วเข้าเรียน เป็นการเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้เรียนวิทยาลัยอย่างกว้างขวาง เปิดปีแรกมีคนสมัคร ๗ พันกว่าคน เทียบกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งตั้งมาก่อน ๑๘ ปี มีนิสิตทั้งมหาวิทยาลัยในขณะนั้นเพียง ๔๐๐-๕๐๐ คน

พ.ศ. ๒๔๗๘ (ปฏิทินเก่าคือ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสละราชสมบัติ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นทรงครองราชย์ แต่เนื่องจากยังทรงพระเยาว์(พระชนมายุ ๘ พรรษา) และกำลังทรงศึกษาอยู่ในสวิสเซอร์แลนด์ จึงมีการตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พ.ศ. ๒๔๘๑ พระยาพหลพลพยุหเสนา ยุบสภา ให้มีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่ หลังการเลือกตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนา ปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายพลตรีหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีกลาโหม ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยยังคงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก และต่อมาคือ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดควบคู่ไปด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๒ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในยุโรป

๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒ เปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทย กำหนดวันที่ ๒๔ มิถุนายน เป็นวันชาติ

พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ รัฐบาลจอมพล ป. ดำเนินนโยบายลัทธิชาตินิยม-ทหาร รุกเข้าไปยึดดินแดนในลาวและกัมพูชา ส่วนที่เคยเสียให้ฝรั่งเศสไปกลับคืนมานโยบายสร้างมาตรฐานทางวัฒนธรรมและภาษาไทยแบบที่จอมพล ป. และที่ปรึกษาเห็นเหมาะสม ทำให้นักเขียนบางคน เช่น มาลัย ชูพินิจ หยุดเขียน

๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ กองทัพญี่ปุ่นยกพลเข้าประเทศไทย มีการต่อสู้กันประปราย และยุติลงเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. "ยินยอมให้ทหารญี่ปุ่นผ่านแดน" และต่อมาก็ได้ร่วมมือกับญี่ปุ่นโดยการประกาศสงครามกับฝ่ายอังกฤษและสหรัฐ ในเดือนต่อมานายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถูกโยกย้ายจากตำแหน่งรัฐมนตรีไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ตั้งขบวนการใต้ดินเสรีไทย เตรียมต่อต้านญี่ปุ่น

๒๔ กรกฎาคม ๒๔๘๗ จอมพล ป.ถูกเสียงส่วนใหญ่ในสภาลงมติไม่เห็นด้วยกับพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และการจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (และอีก ๑ เดือนต่อมาก็ถูกปลดจากตำแหน่ง ผู้บัญชาการทหารสูงสุด) นายควง อภัยวงศ์ ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรี

๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๘ ญี่ปุ่นยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข ภายหลังการถูกทิ้งระเบิดปรมาณู ๒ ลูกที่เมืองฮิโรชิมา และนางาซากิ ในวันที่ ๖ สิงหาคม และ ๙ สิงหาคม ตามลำดับ

๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ สิ้นสุดภาวะสงคราม เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกาศสันติภาพ มีความพยายามที่จะปรองดองกับฝ่ายกษัตริย์นิยม โดยการนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองสมัยกบฏบวรเดช หลายคนออกมาเขียนหนังสือและตั้งพรรคการเมืองแนวจารีตนิยม

๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๘ นายควง ลาออกจากนายกรัฐมนตรี นายทวี บุณยเกตุเป็นนายกรัฐมนตรีเป็นรัฐบาลรักษาการ

๑๗ กันยายน ๒๔๘๘ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชฑูตไทยประจำสหรัฐ ผู้ประสานงาน

เสรี ไทยฝ่ายสหรัฐ เดินทางกลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อทำหน้าที่เจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตร ไทยต้องเสียค่าปฏิมากรรมสงคราม ต้องคืนดินแดนในพม่าและมลายูที่ได้มาจากอังกฤษ ต้องส่งข้าวให้อังกฤษเพื่อเลี้ยงอาณานิคมของอังกฤษ๑.๕ ล้านตัน(ตอนแรกตกลงให้เปล่า ภายหลังมีการเจรจาแก้ไขเป็นการขายให้ในราคาต่ำกว่าราคาตลาด)

๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๘ รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ยุบสภาเพื่อเตรียมให้มีการเลือกตั้งใหม่

๕ ธันวาคม ๒๔๘๘ รัชกาลที่ ๘ เสด็จกลับพระนคร ยกเลิกตำแหน่งผู้ว่าสำเร็จราชการ เนื่องจากรัชกาลที่ ๘ ทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว

๖ มกราคม ๒๔๘๙ เลือกตั้งใหม่ นายควง อภัยวงศ์ได้รับเสียงสนับสนุนให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่อยู่ได้เพียงเดือนครึ่งก็ต้องลาออก หลังจากแพ้มติในสภาเรื่องพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชน นายปรีดี ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี

๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แทนฉบับ ๑๐ธันวาคม ๒๔๗๕ ซึ่งใช้มาเป็นเวลา ๑๔ ปี และมีบทบัญญัติเฉพาะกาลที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เกิดกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ เนื่องจากพระแสงปืน

๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๙ กระแสโจมตีรัฐบาลนายปรีดีจากพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นฝ่ายค้านทั้งในเรื่องชี้แจงกรณีสวรรคตไม่ชัดเจน และเรื่องการบริหารอื่น ๆ ทำให้นายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ กลุ่มสนับสนุนนายปรีดี เป็นนายกรัฐมนตรี

๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นายทหารที่คุมกำลังนำโดย พลโทผิน ชุณหะวัน พันเอกกาจ กาจสงคราม พันเอกเผ่า ศรียานนท์ พันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๔๘๙ และใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ๒๔๙๐ เชิญนายควง อภัยวงศ์ จาก

พรรคประชาธิปัตย์ มาเป็นนายกรัฐมนตรี นายปรีดี ลี้ภัยออกไปต่างประเทศ และนักการเมืองฝ่ายนายปรีดีถูกปราบปรามอย่างรุนแรง

๒๙ มกราคม ๒๔๙๑ มีการเลือกตั้งทั่วไป นักการเมืองฝ่ายจารีตนิยมและอำนาจนิยมได้คุมสภา นายควงได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อ

๘ เมษายน ๒๔๙๑ รัฐบาลนายควง ถูกทหารจี้ให้ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และทหารได้เชิญจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรี

๑ ตุลาคม ๒๔๙๑ กลุ่มเสนาธิการทหารพยายามทำรัฐประหาร แต่ไม่สำเร็จ ("กบฏเสนาธิการ")

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ กลุ่มสนับสนุนนายปรีดี ประกอบด้วยเสรีไทยและทหารเรือบางส่วน พยายามทำรัฐประหารแต่ไม่สำเร็จ ("กบฏวังหลวง")

๔ มีนาคม ๒๔๙๒ อดีตรัฐมนตรี ฝ่ายปรีดี พนมยงค์ ๔ คน ซึ่งถูกจับกุมคุมขังก่อนหน้านี้ ถูกฆ่าตายด้วยการยิงทิ้งอย่างทารุณ โดยรัฐบาลอ้างว่าผู้ก่อการร้ายมลายูพยายามแย่งตัว ในระยะเดียวกันนี้ก็มีการกวาดล้างนักการเมืองฝ่ายนายปรีดีคนอื่น ๆ ด้วย

๑ ตุลาคม ๒๔๙๒ พรรคคอมมิวนิสต์จีนสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน

๒๕ มิถุนายน ๒๔๙๓ เกิดสงครามเกาหลีระหว่างเกาหลีเหนือและใต้ รัฐบาลไทยสนับสนุนสหรัฐและเกาหลีใต้ และลงนามรับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหารจากสหรัฐ

มิถุนายน ๒๔๙๔ นายทหารเรือระดับกลางกลุ่มหนึ่งพยายามทำรัฐประหารแต่ไม่สำเร็จ ("กบฏแมนฮัตตัน")

๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๔ รัฐบาลจอมพล ป. ทำรัฐประหารเงียบ ตั้งคณะบริหารประเทศใหม่ยุบสภา ยกเลิกพรรคการเมือง ห้ามชุมนุมทางการเมือง

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๕ รัฐบาลจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่ พรรคประชาธิปัตย์ไม่ส่งผู้สมัคร ผู้สมัครส่วนใหญ่ลงสมัครอิสระโดยรับเงินทุนอุดหนุนจากรัฐบาล รัฐบาลของคณะรัฐประหารจึงควบคุมสภาได้อย่างมั่นคงมากขึ้น

๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ รัฐบาลจับกุมนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง ประชาชน ในขบวนการเรียกร้องสันติภาพ และขบวนการกู้ชาติ ตลอดจนคนที่รัฐบาลระแวงว่าอยู่คนละฝ่าย ประมาณ ๑๐๐ กว่าคน รวมทั้งกุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) อัศนีย์ พลจันทร (นายผี) เปลื้อง วรรณศรี สมัคร บุราวาส ฯลฯ ("กบฏสันติภาพ")

กันยายน ๒๔๙๘ รัฐบาลอนุญาตให้มีการตั้งพรรคการเมืองได้อีกครั้ง หลังจากห้ามไปตั้งแต่ปี ๒๔๙๔

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐ มีการเลือกตั้งทั่วไป มีพรรคการเมืองเข้าสมัครแข่งขันถึง ๒๓ พรรค ผลการเลือกตั้ง พรรคเสรีมนังคศิลาที่สนับสนุนรัฐบาลได้เสียงเกินกึ่งหนึ่ง พรรคประชาธิปัตย์ได้คะแนนรองลงไป ที่นักศึกษาประชาชนในกรุงเทพฯ เดินขบวนโจมตีว่า รัฐบาลทุจริตการเลือกตั้ง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหาร พยายามแสดงตนว่าไม่เกี่ยวข้องกับการช่วยพรรครัฐบาล และเปิดทางให้นิสิตนักศึกษาประชาชนเดินขบวนโดยดี จอมพล ป.ได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อ มีการจัดงานฉลองกึ่งพุทธกาล และนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองที่ถูกจับกรณีสันติภาพ

๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐมนตรีกลาโหมและผู้บัญชาการทหาร ก่อรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาล จอมพลป. จอมพลป. หลบหนีข้ามพรมแดนไปลี้ภัยในกัมพูชา พลเอกเผ่า ศรียานนท์ มอบตัวและขอเดินทางไปลี้ภัยในสวิสเซอร์แลนด์

๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์รัฐประหารครั้งที่ ๒ โดยใช้คำว่า"การปฏิวัติ" ยกเลิกระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ปิดหนังสือจับกุมคุมขังนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักการเมืองฝ่ายค้าน ด้วยข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์นับร้อยคน รวมทั้งอุทธรณ์ พลกุล อิศรา อมันตกุล กรุณา กุศลาศัย จิตร ภูมิศักดิ์ ฯลฯ (ส่วนใหญ่ถูกขังอยู่ราว ๔-๕ ปีจึงได้รับการปล่อยตัว)

พ.ศ. ๒๕๐๓ ทีมที่ปรึกษาธนาคารโลก พิมพ์รายงาน"โครงการพัฒนาการของรัฐสำหรับประเทศไทย" เป็นคู่มือสำหรับการร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ (๒๕๐๔-๘) และแผนฉบับต่อ ๆ มา เน้นการกู้เงินและให้ต่างชาติมาลงทุนพัฒนาเศรษฐกิจไทย ให้เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจทุนนิยมโลกเพิ่มมากขึ้น

พ.ศ. ๒๕๐๖ จอมพลสฤษดิ์เสียชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีในระบอบเผด็จการต่อ ทายาทจอมพลสฤษดิ์ซึ่งมีจำนวนมากฟ้องร้องเพื่อขอแบ่งปันทรัพย์สินซึ่งมีมูลค่าถึง ๒,๘๗๔ ล้านบาท ก่อให้เกิดกระแสวิจารณ์ว่าเป็นทรัพย์สินที่ได้มาจากการทุจริตในหน้าที่ จอมพลถนอมตั้งคณะกรรมการสอบสวนทรัพย์สินของรัฐ และยึดกลับคืนมาได้ประมาณ ๕๗๔ ล้านบาท

พ.ศ. ๒๕๐๗ ก. กองทัพสหรัฐส่งเครื่องบินและทหารจำนวนมากมาประจำการในไทย เพื่อทำสงครามกับพรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนามและลาว

ข. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทำสงครามปฏิวัติ ด้วยการใช้อาวุธทำสงครามจรยุทธต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ

พ.ศ. ๒๕๑๒ รัฐบาลจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๑ (ซึ่งใช้เวลาร่าง ๗-๘ ปี) ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคสหประชาไทยของจอมพลถนอม ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด จอมพลถนอมเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ จอมพลถนอมรัฐประหารตัวเอง ยุบรัฐสภา และพรรคการเมืองตั้งสภาปฏิวัติและออกคำสั่งคณะปฏิวัติต่าง ๆ ยกเลิกการใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และนำธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งมีลักษณะเผด็จการมาใช้ โดยให้มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จากการแต่งตั้งทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นักศึกษาประชาชนหลายแสนคนที่ชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยโดยสันติ และเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวกลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญที่ถูก

จับกุมในสัปดาห์ก่อนหน้านั้น และให้นำรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยมาใช้ ได้เดินขบวนครั้งใหญ่ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๖ และในเช้าวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถูกเจ้าหน้าที่รัฐบาลปราบปรามอย่างรุนแรง นักศึกษาประชาชนจึงก่อการจราจลเป็นการตอบโต้ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร พันเอกณรงค์ กิตติขจร ภายหลังถูกชนชั้นนำกลุ่มอื่นบีบให้ต้องเดินทางออกไปนอกประเทศ และมีการตั้งรัฐบาลพลเรือนรักษาการ โดยนายสัญญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรีเป็นนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๑๗ ดำเนินการร่างและประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ มีการเลือกตั้งทั่วไป ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พรรคกิจสังคมได้เป็นนายกรัฐมนตรี ปี ๒๕๑๘ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๙

๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นักศึกษาประชาชนชุมนุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อคัดค้านการกลับคืนสู่ประเทศไทยของจอมพลถนอม กิตติขจร หลังจากฝ่ายจารีตนิยม, กองกำลังทหาร และตำรวจตระเวณชายแดนส่วนหนึ่ง เปิดยุทธการสังหารหมู่กับผู้ชุมนุมเหล่านั้น ทหารนำโดยพลเรือตรีสงัด ชลออยู่ ถือโอกาสรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ และจับกุมคุมขังนักศึกษาประชาชนมากกว่า ๓ พันคน ได้สั่งเผาหนังสือต้องห้ามและเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด นักศึกษาประชาชนหลบภัยหนีเข้าป่าไปร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหลายพันคน

(ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จาก ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ **ประวัติการเมืองไทย** ดอกหญ้า ๒๕๓๘
รศ.พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่** เล่ม ๑ โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๕)

ประเภทบันเทิงคดี

ประชุมโคลงโลกนิติ

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๐ ฉบับหอประชุมแห่งชาติ กรมศิลปากร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

(พ.ศ. ๒๓๓๖ - ๒๔๐๒)

โลกนิติ เป็นวรรณกรรมประเภทคำสอนที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากที่สุดเรื่องหนึ่ง เชื่อกันว่าสำนวนเก่าเป็นที่นิยมกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในการรวบรวมตีพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรก ในปีพ.ศ. ๒๔๖๐ นั้น หอพระสมุดวชิรญาณ **ได้ยึดโคลงโลกนิติ**ฉบับพระนิพนธ์ของพระเจ้าน้องยาเธอ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเดชาดิศร (พระยศขณะทรงพระนิพนธ์) ที่จารึกไว้ ณ พระเชตุพนวิมลมังคลาราม จำนวน ๔๐๘ บท เป็นสำนวนหลัก และมีการพิมพ์สำนวนเก่าที่ไม่ปรากฏใครแต่งในสมัยใด ลงเปรียบเทียบไว้ด้วย พร้อมกับหลักฐานที่มา เช่น คาถาภาษาบาลี หรือสันสกฤตกำกับเท่าที่ **รองอำมาตย์เอกหลวงญาณวิจิตร** (สิทธิ โรจนานนท์) ผู้รวบรวมจะพยายามสืบค้นได้ ซึ่งไม่สมบูรณ์นัก

จากการศึกษาที่มาของ**โคลงโลกนิติ ที่ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร** แห่งภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนเลขที่ ๔๖ และ ๗๑ แผนกงานบริการเอกสารภาษาหนังสือโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งถือกันว่าเป็นฉบับหลวง และลำดับโคลงตามฉบับพิมพ์ ที่กรมศิลปากรมอบให้สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารจัดพิมพ์จำหน่ายในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ พบว่า**ประชุมโคลงโลกนิติ** พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรนั้นมีที่มาจากที่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาบาลี เช่น **คัมภีร์โลกนิติ** (โลกนิติปกรณ์) **ธรรมนิติ ราชนิติ ธรรมบท ชาดก** และที่เป็นภาษาสันสกฤต เช่น **จาณักยศตกะ วยาการศตกะ** และ**หิโตปเทศ** ในจำนวนนี้มีมาจาก**คัมภีร์โลกนิติ** มากที่สุด ประชุมโคลงชุดนี้จึงได้ชื่อว่า **โคลงโลกนิติ**[1]

นอกจากนี้โคลงโลกนิติยังมีที่มาจากพระ**ไตรปิฎก**บ้าง จาก**ชาดก** หรือ **นิทานไทย**แต่โบราณด้วยการอุปมาอุปไมยบ้าง จากวรรณคดีเก่า ๆ บ้าง จากการสร้างสรรค์ของกวีเองบ้าง แต่ก็มีบางบทที่ไม่ทราบที่มา และบางบทมีแต่คาถาบาลีไม่ทราบที่มาเหมือนกัน ซึ่งกวีผู้นิพนธ์อาจแต่งคาถาเองก็ได้

เนื้อหาของโคลงโลกนิตินั้น ถ้าจำแนกตามประเภทวรรณกรรม ก็จะอยู่ในกลุ่ม**วรรณกรรมประเภทคำสอน** เพราะเกริ่นนำไม่กี่บทแล้วล้วนเป็นสุภาษิตสอนใจทั้งสิ้น เป็นการสอนง่าย ๆ ที่ผู้มี

---

[1] ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร : โคลงโลกนิติ . การศึกษาที่มา สำนักพิมพ์แม่คำผาง กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๓๘. ๒๔๘ หน้า

พื้นฐานนิสัยที่ดีอยู่แล้ว จะซึมซับรับไว้ได้ไม่ยากเลย นอกจากคนที่มีสันดานหยาบกร้านหรือโง่เขลาทางภาษาเท่านั้นที่จะไม่เข้าใจ

กลวิธีแต่งโคลงโลกนิติแทบทุกบทพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงพระนิพนธ์ด้วยด้วยความระมัดระวังในฉันทลักษณ์จนเป็นแบบฉบับโคลง ๔ สุภาพได้ ไม่มีผิดตำแหน่งคำเอกคำโท และสัมผัสเลย แต่ละบทจะยกคาถาภาษาบาลี หรือสันสกฤตขึ้นมาก่อนให้ดูขลัง แล้วยกสำนวนเก่าที่ปรากฏมาก่อน อาจจะเป็นสำนวนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาแสดงไว้ จากนั้นจึงเป็นพระนิพนธ์ของกรมพระยาเดชาดิศร เช่น

โคลงที่ ๓

ปุติมจฺฉ กุสคฺเคน โย นโรอุปนยฺหติ
กุสาปี ปูติ วายนฺติ เอว พาลูปเสวนา
(โลกนิติ)

⊙ ปลาร้าหุ้มห่อด้วย ใบคา
คาติดแปดเหม็นปลา คละคลุ้ง
คือคนผู้ดีหา คบเพื่อน พาลนา
ความชั่วปนปานฟุ้ง เนื่องร้ายเสมอกัน
(สำนวนเก่า)

⊙ ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา คละคลุ้ง
คือคนหมู่ไปหา คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง เฟื่องให้เสียพงศ์
(กรมพระยาเดชาฯ)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า บทพระนิพนธ์ จะอ่านง่ายชัดเจน เข้าใจได้ง่ายกว่า และถูกต้องตามฉันทลักษณ์ เช่นในบาทที่ ๓ ของสำนวนเก่า ตำแหน่งคำเอกในคำที่สาม คือ "ผู้"สำนวนเก่าใช้คำโท กรมสมเด็จพระเดชาฯ ทรงเปลี่ยนเป็นหมู่ซึ่งเป็นคำเอก ความไม่เสีย และเข้าใจง่ายด้วย

ในการแต่งเนื้อความของโคลงโลกนิติ แต่ละบทจะใช้วิธีการอุปมาอุปไมยทั้งสิ้น คือจะยกอุปมาขึ้นตั้งสองหรือสามบาทแรกของโคลงแล้วอุปไมยด้วยบาทสุดท้าย เป็นการสรุปให้คิด หรือไม่ก็สอนตรง ๆ เลย

เช่น ผลเดื่อเมื่อสุกไซร้ มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉัน ชาดป้าย
ภายในย่อมแมลงวัน หนอนบ่อน
ดุจดั่งคนใจร้าย นอกนั้นดูงาม (๕)
หรือ ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น รักเรียน

ฝนทั่งเท่าเข็มเพียร ผ่ายหน้า
คนเกียจเกลียดหน่ายเวียน วนจิต
กลอุทกในตระกร้า เปี่ยมล้น ฤามี (๒๓)

แต่ในส่วนที่เป็นโคลงกระทู้ชุดหนึ่งนั้น ก็เลือกกระทู้ที่เป็นคำพังเพยหรือสุภาษิต มาเป็นตัวตั้งแล้วขยายความเป็นโคลงอธิบายเป็นสุภาษิต เช่นเดียวกับ ตัวอย่าง

อา สาสุดสิ้นเรี่ยว แรงกาย
ภัพ และผลพังหาย โหดเศร้า
เหมือน เพลิงตกสินธุ์สาย สูญดับ ไปนา
ปูน ต่อขาดขอดเต้า จึ่งรู้คุณปูน (๓๘๕)

ช้างสาร หกศอกไซร้ เสียงา
งูเห่า กลายเป็นปลา อย่าต้อง
ข้าเก่า เกิดแต่ตา ตนปู่ ก็ดี
เมียรัก อยู่ร่วมห้อง อย่าไว้วางใจ (๓๙๘)

ไปเห็นน้ำ หน้าด่วน ชวนกัน
ตัดกระบอก แบ่งปัน ส่วนไซร้
ไปเห็นรอก อวดขัน มือแม่น
ขึ้นหน้าไม้ ไว้ให้ หย่อนแท้เสียสาย (๔๐๐)

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพูดถึงเนื้อเรื่องในประชุมโคลงโลกนิติแล้ว ก็ไม่มีอะไรน่าสนใจไปกว่าการประชุมคำสอน คนที่ไม่ค่อยสนใจกวีนิพนธ์ อาจจะรู้สึกว่าน่าเบื่อ แต่คนที่ชอบอ่านกวีนิพนธ์จะชื่นชมซาบซึ้งทั้งรสความ รสคำ และรสอารมณ์ เพราะแต่ละคำที่ใช้มีอรรถรส มีชีวิต และมีวิญญาณแห่งถ้อยคำ ประเทืองทั้งปัญญาและอารมณ์

กระทรวงศึกษาธิการเคยคัดเลือกโคลงโลกนิติบางบท มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์สำหรับชั้น ม. ๓ (ปัจจุบัน) อยู่ระยะหนึ่ง ให้นักเรียนวัยรุ่นได้อ่านเพื่อซึมซับคำสอนกว่า ๓๐ บท ก่อนที่จะปรับเปลี่ยนหลักสูตรเป็นไม่สอนศีลธรรมในโรงเรียนในระยะต่อมา เด็ก ๆ ในสมัยนั้นจะซาบซึ้งและเข้าใจคำสอนเหล่านี้ นำไปเป็นอุดมคติประจำใจตนเอง ผู้เขียนเคยสัมภาษณ์นิสิตใหม่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มหนึ่งเมื่อ ๔๐ ปีมาแล้ว เมื่อถามถึงคติประจำใจ ร้อยละกว่า ๖๐ ของผู้ตอบ นำโคลงโลกนิติที่จำได้ มาเป็นคติประจำใจ จะขอยกตัวอย่างโคลงโลกนิติที่ได้รับคัดเลือก

จากกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นมาให้พิจารณากันสัก ๑๐ บท ซึ่งมาจากพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระเดชาดิศรทั้งสิ้น

ขนุนสุกสล้างแห่ง สาขา
ภายนอกเห็นหนามหนา หนั่นแท้
ภายในย่อมรสา เอมโอช
สาธุชนนั้นแล้ เลิศด้วยดวงใจ (๖)

นาคีมีพิษเพี้ยง สุริโย
เลื้อยบ่ทำเดโช แช่มช้า
พิษน้อยหยิ่งโยโส แมลงป่อง
ชูแต่หางเองอ้า อวดอ้างฤทธี (๒๒)

หมาใดตัวร้ายขบ บาทา
อย่าขบตอบต่อหมา อย่าขึ้ง
ทรชนชาติช่วงทา รุณโทษ
อย่าโกรธอย่าหน้าบึ้ง ตอบถ้อยถือความ (๒๘)

ห้ามเพลิงอย่าให้ มีควัน
ห้ามสุริยะแสงจันทร์ ส่องไซร้
ห้ามอายุให้หัน คืนเล่า
ห้ามดั่งนี้ไว้ได้ จึ่งห้ามนินทา (๓๕)

ตีนงูงูไซร้หาก เห็นกัน
นมไก่ไก่สำคัญ ไก่รู้
หมู่โจรต่อโจรหัน เห็นเล่ห์ กันนา
เชิงปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้ ปราชญ์รู้เชิงกัน (๔๘)

เว้นวิจารณ์ว่างเว้น สดับฟัง
เว้นที่ถามอันยัง ไป่รู้
เว้นเล่าลิขิตสัง เกตว่าง เว้นนา
เว้นดั่งกล่าวว่าผู้ ปราชญ์ได้ฤๅมี (๕๔)

รู้น้อยว่ามากรู้ เริงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน สระจ้อย
ไป่เห็นชะเลไกล กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย มากล้ำลึกเหลือ (๕๖)

เสียสินสงวนศักดิ์ไว้ วงศ์หงส์
เสียศักดิ์สู้ประสงค์ สิ่งรู้
เสียรู้เร่งดำรง ความสัตย์ ไว้นา
เสียสัตย์อย่าเสียสู้ ชีพม้วยมรณา (๖๘)

พระสมุทรสุดลึกล้น คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซร้ ยากแท้หยั่งถึง (๗๖)

ให้ท่านท่านจักให้ ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง นอบไหว้
รักท่านท่านควรครอง ความรัก เรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้ แต่ผู้ทรชน (๘๘)

สำหรับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ผู้ทรงนิพนธ์โคลงโลกนิติชุดนี้มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายมั่ง เป็นโอรสองค์ที่ ๑๕ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ดำรงพระยศเป็น กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ในรัชกาลที่ ๓ นิพนธ์โคลงจารึก ณ วัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ในรัชกาลที่ ๔ ได้เคยกำกับกรมพระอาลักษณ์ในรัชกาลที่ ๒ ด้วยเรื่องอื่น ๆ ที่ทรงนิพนธ์มี**คำฉันท์กล่อมพระเสวตกาพย์ดุษฎีสังเวย นิราศไปทัพเมืองเวียงจัน คำโคลงบางเรื่อง**

โลกนิติคำโคลง นับเป็นเรื่องเอกของพระองค์ ดังได้กล่าวแล้วว่า รัดกุมเข้าใจง่ายทุกบท แสดงว่าผู้นิพนธ์เชี่ยวชาญอย่างยิ่งในการแต่งโคลง**โลกนิติ** ตามความหมายก็คือ ระเบียบแบบแผนของโลก เป็นความรู้สึกนึกคิดที่ฝังในจิตใจมนุษย์ เป็นหลักในการดำรงชีวิตในโลกอย่างดียิ่งเรื่องหนึ่ง หลักในการดำรงชีวิตที่เด่น ๆ มีอาทิเช่น

จำสารสับปลอกเกี้ยว ตีนสาร
จำนาคมนตร์โอพาร ผูกแท้
จำคนเพื่อใจหวาน ต่างปลอก
จำโลกนี้มั่นแล้ แต่ด้วยไมตรี (๑๐๑)

คนใดหนหนึ่งผู้ ใจฉกรรจ์
เคียดฆ่าคนอนันต์ หนักแท้
ไป่ปานบุรุษอัน ผจญจิต เองนา
เธียรท่านเยินยอแล้ ว่าผู้มีชัย (๑๐๕)

คนใดโผงผูดโอ้ อึงดัง
อวดอ้างกล้าอย่าฟัง สับปลี้
หมาเห่าเล่าอย่าหวัง จักขบ ใครนา
สองเหล่าเขาหมู่นี้ ชาติเชื้อเดียวกัน (๑๒๖)

โทษท่านผู้อื่นเพี้ยง เมล็ดงา
ปองติฉินนินทา ห่อนเว้น
โทษตนเท่าภูผา หนักยิ่ง
ป้องปิดคิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ (๑๗๑)

ประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

ประสูติ พ.ศ.๒๓๓๖ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงกำกับทรงกรมอาลักษณ์ (กรมที่เกี่ยวกับการหนังสือ) ต่อมา สมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร รวบรวม**โคลงโลกนิติ** ซึ่งปราชญ์อินเดียแต่งไว้แต่โบราณมาชำระแก้ไขใหม่เพื่อจารึกลงในแผ่นดิน ไว้ ณ วัดพระเชตุพน กับเป็นงานชิ้นเอกของท่าน นอกจากนี้ยังทรงนิพนธ์**โคลงนิราศเสด็จไปพักเวียงจันทน์** และคำฉันท์กล่อมพระโอรส

อำพล สุวรรณธาดา

ศรีทะนนไชย

ศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์ สำนวนเก่าที่สุดที่ค้นพบพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๑

เสภาเรื่องศรีทะนนไชยเซียงเหมี้ยง สำนวนแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๔

ศรีทะนนไชย เป็นชื่อที่ไม่ต้องการคำอธิบายขยายความมากนักสำหรับคนไทยเรา ผู้คนมักรู้จัก เคยฟัง หรือเคยอ่าน เรื่องศรีทะนนไชยกันมาแล้วทั้งนั้น มักมีผู้กล่าวถึงศรีทะนนไชยในแง่มุมที่ว่า เขาเป็นผู้มีปัญญา มีปฏิภาณไหวพริบดี และมีเล่ห์เหลี่ยม หรือฉลาดแกมโกงอยู่พอตัว ความนิยมชมชอบนิทานศรีทะนนไชยก็ดี ความนิยมในบุคลิกของศรีทะนนไชยก็ดี การที่นิทานถูกเล่าซ้ำและถูกดัดแปลงเสริมแต่งมากเหลือเกินในแง่มุมต่าง ๆ ก็ดี เป็นภาพสะท้อนกลับที่น่าสนใจยิ่งว่า คนไทยมีความนิยมชมชอบ มีความยอมรับ หรือมีความต้องใจอยู่กับบุคลิกภาพ ของ ศรีทะนนไชยอยู่ไม่น้อย

เรื่องของศรีทะนนไชย เป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป ว่าอ่านเพลิน ฟังสนุก นับเป็นนิทานพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมสูงมากเรื่องหนึ่ง ต้นเค้าเรื่องเดิมของศรีทะนนไชยจะมาจากไหน ใครเป็นผู้แต่งนั้นไม่อาจรู้ได้ เพราะเป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน ศรีทะนนไชยในยุคหลังๆ มีการดัดแปลงแต่งเติมเสริมต่อกันเรื่อยมา เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยยิ่งขึ้น อนึ่งแม้แต่ศรีทะนนไชย ที่ปรากฏเป็นเรื่องเล่าอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ก็มีเรื่องราวต่างกันอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะที่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนคือ เซียงเหมี้ยง ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับศรีทะนนไชยที่แพร่หลายในภาคเหนือและภาคอีสาน ก็แตกต่างกับ ศรีทะนนไชย ฉบับที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางในสาระสำคัญมากทีเดียว

เรื่องโดยย่อของศรีทะนนไชยนั้น เล่าได้ยากเอาการอยู่ เพราะไม่อาจยึดเอาสำนวนใดสำนวนหนึ่งว่าเป็นฉบับที่ถูกต้อง เนื่องจากว่ามีผู้เล่าเรื่องศรีทะนนไชยไว้ ไม่ต่ำกว่า ๒๒ สำนวน เขียน ในหมู่ชาวบ้านทั่วไปนอกจากฟังจากนิทานเรื่องเล่าแล้ว อาจจะได้อ่านศรีทะนนไชยจากนิทานของ พ.บางพลี ของ พ.ณ.ประมวลมารค ของ ประยูร พิศนาคะ วรวรรณ กาญจนา นาคนันท์ หรือของ คำหมาน คนไค เป็นต้น ถ้าย้อนขึ้นไปค้นดูศรีทะนนไชยฉบับเก่าแก่สักหน่อย ก็เห็นจะนับได้สองฉบับซึ่งน่าจะเป็นแม่แบบของฉบับที่เล่าต่อกันมาคือ เสภาศรีทะนนไชยเซียงเหมี้ยง ซึ่งแต่งขึ้นตามนิทานที่เล่ากันอยู่ในมณฑลอุดร ในสมัยรัชกาลที่สี่ และศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์ฉบับพิมพ์ครั้งแรกโรงพิมพ์หมอสมิทธ์ ซึ่งกล่าวว่า ศรีทะนนไชยถือกำเนิดในกรุงศรีอยุธยา อีกฉบับหนึ่ง แต่ต้นฉบับ ศรีอยุธยา นั้นหาได้ยากจึงมีการนำมาพิมพ์ซ้ำเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ราชโกษาธิบดี ในพ.ศ.๒๕๐๑

ศรีทะนนไชยเซียงเหมี้ยง ซึ่งแพร่หลายอยู่ในภาคอีสานและภาคเหนือนั้น มีเนื้อเรื่องโดยย่อว่า ในอดีตกาลนานมา พญาทวาละครองเมืองทวาลี มีลูกสืบตระกูลคนหนึ่ง แต่ทำนายว่า กุมารน้อยจะเลี้ยงยากนัก ด้วยเหตุนั้นควรจะหาเด็กที่เกิดวันเวลาเดียวกัน มาเลี้ยงคู่กันไปเป็นการแก้เคล็ด

เด็กน้อยที่มีบุญ จะได้มาเป็นลูกเลี้ยงของพญา ก็คือเชียงเหมี้ยง ผู้เป็นลูกชาวนาสามัญชน เชียงเหมี้ยงเมื่อเติบโตขึ้นได้(ผญา)ปัญญามาจากการกินข้ออ้อย ๗ ลำที่ปลูกเสกจากป่าช้า

เมื่อลูกของพญาเจ้าเมืองขึ้นครองเมืองต่อจากพ่อแล้ว เชียงเหมี้ยงจึงกลายเป็นน้องของพญาตลอดเวลาที่อยู่ในวังกับ พี่พญา ซึ่งเป็นพญาทวาละองค์ใหม่ เชียงเหมี้ยงเป็นเสมือนผู้ใกล้ชิด เชียงเหมี้ยงก็ได้ใช้สติปัญญาของเขา ทำให้พญารู้สึกสนุกครึกครื้น หรือบันเทิงใจอยู่ไม่น้อย คล้ายกับเชียงเหมี้ยงเป็น ตลกหลวง แต่หลายครั้ง เชียงเหมี้ยงเล่นแรง โดยไม่สนใจเขตแดนแห่งความเหมาะสม และบรรดาผู้ที่อยู่ใกล้ชิดต่างพากันโกรธเคือง หรือเอือมระอา ด้วยว่าการเล่นแรง ของเชียงเหมี้ยง ทุกครั้งมีจุดมุ่งหมายจะทำให้ผู้อื่นต้องเสียหน้า เสียรู้ และ เสียที อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เสียหน้าและเสียรู้อยู่เสมอก็คือตัวพญาเจ้าเมืองนั่นเอง

การแสดงออกทางสติปัญญาของเชียงเหมี้ยงนั้น มักสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเล่นกับความจริงของโลกโดยพลิกแพลงเล่นคำ ตีโวหาร บิดผันความหมายหรือแบบแผนภาษาที่ใช้กันอยู่แบบหนึ่งให้เป็นไปในอีกแบบหนึ่ง เชียงเหมี้ยงนั้นรู้อยู่เต็มอกว่าคนทั่วไปในสังคม มีวิธีการสื่อสารกันแบบไหน และใช้แบบรูปภาษาอย่างไร ในสถานการณ์อะไร แต่เขาสามารถเล่นตลก พลิกความคาดหมายของผู้ฟัง โดยใช้คำหรือภาษาชุดเดียวกันนั้นไปในความหมายอื่น

ครั้งหนึ่งพวกพ่อค้าเมี่ยงพนันกับเชียงเหมี้ยงว่าพวกตนสามารถ ข้ามคลองที่ขวางอยู่ได้ แต่เชียงเหมี้ยงว่าไม่มีทาง ครั้นพ่อค้าเมี่ยงลุยน้ำข้ามมาได้แล้ว เชียงเหมี้ยงกลับบอกว่าพ่อค้าไม่ได้ข้าม แต่ลุยน้ำว่ายมาต่างหาก ในที่สุดพ่อค้าเมี่ยงต้องยอมแพ้ยกเมี่ยงให้เชียงเหมี้ยง สี่ซ้าห้าบาท ตามคำตัดสินของพญา ซึ่งเชียงเหมี้ยงกลับตีความว่าหมายถึง ๔ ซ้า (ตะกร้า) กับอีก ๕ บาท ต่างหาก

เชียงเหมี้ยง เล่นตลกภาษากับพญา พญาให้พวกขุนนางไปหาผ้าซิ่นตีนแต้ม ซึ่ง ตีนแต้ม หมายถึงลวดลายที่ชายผ้าถุง แต่เชียงเหมี้ยงบอกว่าหาไม่ได้หรอก ใครเล่าจะเอา "ตีน" มาทำงานอย่างนั้นได้

ครั้นพญาบอกให้เชี้ยงเหมี้ยงมาเฝ้าแต่เช้าโดยให้ มาก่อนไก่ (หมายความว่าก่อนไก่ขัน) แต่เชียงเหมี้ยงทำเฉไฉตีความหมาย มาก่อนไก่ ตามแบบของเขานั่นคือเขามาเมื่อเวลาสายโด่ง และลากเอาไก่ตามหลังมาด้วย

ครั้นพญาโกรธเชียงเหมี้ยงมากเข้า จึงไล่ตะเพิดไม่ให้เชียงเหมี้ยงมาให้เห็นหน้าอีกเลย เชียงเหมี้ยงก็มายืนเฝ้าอยู่ริมทางในวันหนึ่งพร้อมกับหัน ก้น ให้แก่พญาแทนที่จะหันหน้า

พญาบอกแก่เชียงเหมี้ยงว่าหาก ยังไม่ กลับแผ่นดิน (หมายถึงเปลี่ยนกษัตริย์) ก็อย่าได้เห็นกันอีกเลย เชียงเหมี้ยงรอจนถึงฤดูกาลที่ชาวนาไถคราด เตรียมทำนา ก็มาเฝ้าพญา และบอกแก่พญาว่าบัดนี้แผ่นดินกลับแล้ว เพราะชาวนาต้องพลิกหน้าดินขึ้นเพื่อการไถหว่าน เล่นเอาพญาถึงกับอึ้งไป

ความฉลาดมีไหวพริบ แกมโกงของเชียงเหมี้ยงเช่นนี้ น่าจะถูกอกถูกใจคนไทยส่วนมาก เพราะคนไทยเป็นชนชาติที่ชอบการเล่นคำหรือการตีโวหารมาแต่ไหนแต่ไร ยิ่งการตีโวหารทำต่อ

กษัตริย์หรือสถาบันที่ชาวบ้านอยากจะได้สิทธิ์วิพากษ์วิจารณ์เป็นพื้นอยู่แล้วเช่นนี้ ก็ยิ่งทำให้ศรีทะนนไชยกลายเป็น ทหารเอกในใจของคนไทยอยู่สืบมา

มองย้อนไปในอดีต เป็นสิ่งอันเข้าใจได้ดีทีเดียวว่า ปัญญาของเซียงเหมี้ยงในการเล่นกับภาษานี้ ไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีรากฐานที่มา ชนชาติไท-ลาว (บางที่อาจรวมชุมชนกสิกรรมยุคแรกๆ ทั่วไปไว้ด้วย) ต่างก็มักมีความสามารถในการเล่นกับภาษาในหลายรูปแบบอยู่ก่อนแล้ว อาทิ เราจะเห็นได้ว่า ผญา ของชาวอีสานก็ดี ปริศนาคำทายต่างๆ ของชาวบ้านภาคต่าง ๆ ก็ดี การเล่นกับภาษาด้วยกลบทอันแยบคายในเพลงพื้นบ้านก็ดี เป็นมรดกวัฒนธรรมซึ่งยังสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

ศรีทะนนไชยเซียงเหมี้ยงเองก็เป็นผลผลิตหรือภาพสะท้อนของวัฒนธรรมในการเล่นกับความคิดและภาษาของคนไทยนั่นเอง คำถามห้าข้อที่เซียงเหมี้ยงใช้ถามพระผู้บวชมาก่อนเพื่อลองภูมิรู้ว่า "ดังวา ซาโต ครุชรา สิงคาวา และ แปะๆ ซ้อนๆ แปะๆ ยายหยาด คืออะไร" นั้น เซียงเหมี้ยงเฉลยว่า

ดังวา คือ งวงช้าง (ดัง=จมูก/วา=๑วา)
ซาโต คือ คางคก (ซาโตเป็นคำลาว แปลว่า ขรุขระ คือ หนังคางคก)
ครุชรา คือ ภาชนะตักน้ำเก่า (ครุ=ภาชนะบรรจุน้ำ/ชรา=แก่)
สิงคาวา คือ งูสิงยาวราววาหนึ่ง (สิง=งูชนิดหนึ่ง/คา=ประมาณ/วา=๑วา)
แปะๆ ซ้อนๆ แปะๆ ยายหยาด คือ ควายขี้ไปตามทางเดิน

(แปะๆ-ควายขี้ลงดิน/ยายหยาด=หยดกระจัดกระจาย)

ปริศนาคำทายของเซียงเหมี้ยงก็เหมือนกับปริศนาคำทายพื้นบ้านทั่วไปที่เรารู้จักอย่างเช่น ปริศนาคำทายของภาคเหนือ ข้างนอกขรุขระ ข้างในต๊ะติ้งโหน่ง ซึ่งหมายถึงขนุน แต๊บแป๊บเต้าห่อเกลือ ไปเมืองเหนือก็ฮอด คือ เท้าของคนเรา ตกบ่ดัง ก็คือ ลักษณะของตะวันตกดิน เป็นต้น

ถ้าการเล่นพลิกแพลงกับภาษาสะท้อนให้เห็นถึงความช่างสังเกต ความเอาใจใส่ต่อรายละเอียด และการปรากฏตัวของสิ่งต่างๆในธรรมชาติและชีวิตต่างกรรมต่างวาระ เซียงเหมี้ยงก็ได้รวมเอาบุคลิกภาพเช่นนั้นไว้ในตัวของเขา จนสามารถนำเอาความรู้ ความเข้าใจเช่นนั้นมาเล่นพลิกแพลงในสถานการณ์ต่างๆได้

เซียงเหมี้ยงไม่ได้ใช้แต่ภาษาอย่างเดียว เป็นเครื่องมือในการแยกตัวของเขาออกมาเป็นคนประเภทพิเศษ กว่าผู้อื่น แต่เขามีความสามารถในการหยั่งรู้ความคิดของผู้คน รู้จักคิดวางแผนในสิ่งที่คนคิดไปได้ไม่ถึง ถนัดรู้เรื่อง หญ้าปากคอก ที่ผู้คนมักจะมองผ่านไป เขาสนใจสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติ และรู้จักวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เขาเผชิญอย่างมีชั้นเชิง หลังจากไตร่ตรองแล้วเซียงเหมี้ยงมักใช้วิธีการ กลับหัวเป็นหาง เสีย ในการจัดการปัญหานั้นๆ เมื่อพญาบอกเซียงเหมี้ยงว่า อยากจะได้ยากินข้าวแซบ เซียงเหมี้ยงทำทีไปหายาปล่อยให้พญารอจนหิว ทนไม่ไหวก็ต้องกินข้าวเองโดยไม่ต้องกินยาขนานใด หรือเมื่อพญาสั่งว่าให้ข้าราชบริพารเล่นเป็นไก่ออกไข่ เซียงเหมี้ยง

ก็เล่นเป็นไก่ตัวผู้ และบอกพญาว่าเป็นไปไม่ได้ที่ตัวผู้จะออกไข่ ดังนั้นตนจึงไม่ออกไข่ แต่ไล่ปล้ำไก่ตัวเมียแทน

การเล่นตลกพนันให้คนอื่นพ่ายแพ้ และเสียรู้โดยตัวเราไม่ต้องเสียทีแบบนี้ เป็นการเล่นกันด้วยปัญญา และเพราะว่า ปัญญา ที่เซียงเหมี้ยงใช้เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่าย และดูเหมือนเข้าถึงได้ง่าย จึงทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเรื่อง เซียงเหมี้ยง อาจรู้สึกว่าตนเองก็พอจะเข้าถึงสิ่งนั้นได้เหมือนกัน คล้ายๆ กับที่คนไทยชอบเล่นปริศนาคำทาย เราชอบทายแม้จะทายไม่ถูก ก็เพราะว่าคำตอบของคำทายนั้นโดยมากมักเป็นสิ่งที่เรารู้แล้วแต่คิดไม่ถึงหรือลืมไป ลองนึกดูว่าถ้าเซียงเหมี้ยงต้องแก้โจทย์อันยากและซับซ้อน มิหนำซ้ำคำตอบที่เฉลยออกมายากหนักขึ้นไปอีก เราก็คงไม่นึกอยากจะเล่นทายปัญหานั้นเลย เพราะเรื่องแบบนั้นมีไว้สำหรับพวก นักปราชญ์ มากกว่า และถ้าเป็นนิทานของพวกปราชญ์เซียงเหมี้ยงคงจะน่าเบื่อไปถนัดใจสำหรับคนธรรมดา

ตลกของเซียงเหมี้ยงหลายตอนมักเล่นกับเรื่องขี้ เรื่องเยี่ยว หรือ เรื่องตด เป็นต้น เช่นเมื่อพญาหลอกให้เซียงเหมี้ยงกินแกงอีแร้ง เซียงเหมี้ยงก็หลอกให้พญากินขี้อีแร้ง เมื่อพญาบอกว่าอยากจะได้สิ่งของที่เซียงเหมี้ยงนำมาถวายบ้าง เซียงเหมี้ยงตดใส่หม้อมาถวายให้พญา และเมื่อพญาบอกให้พวกนางสนมพากันเยี่ยวรดธาตุของเซียงเหมี้ยงเมื่อเผาแล้ว เซียงเหมี้ยงรู้แล้วจึงวางแผนล่วงหน้าให้ใช้ไม้ลังเผาศพของเขา เพื่อว่าเถ้าไม้ลังจะได้กระเด็นขึ้น เป็นผลให้ต้องของสงวนพวกนางสนมจนฟกบวม เป็นการสั่งลา ตลกชนิดนี้เป็นตลกที่ถึงอกถึงใจ เป็นตลกธรรมดาสำหรับนิทานไทยโบราณ แต่ไหนแต่ไรมาในชีวิตจริงเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องสามานย์ นิทานไทยเล่นกับเรื่อง ขี้ เยี่ยว หรือเรื่องเพศ อย่างเปิดเผยคล้ายกับเป็นการเล่นกับส่วน ต่ำ หรือส่วน ลึก ของมนุษย์ด้วยท่าทีปกติธรรมดา เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปแล้วต่างหาก เรื่องราวแบบนี้กลับเป็นของ สกปรก หรือ ต้องห้าม จนกระทั่งนิทานศรีทะนนไชยบางเล่มถึงกับตัดทอนตอนเหล่านี้ออก ทำให้เสียอรรถรสไปมาก

การใช้ปัญญาของเซียงเหมี้ยง มีรสชาติกว่าคำสอนประเภทปริศนาคำทายหรือ ผญา และบทเพลงพื้นบ้าน ก็เพราะว่า เซียงเหมี้ยง ใช้ปัญญาในบริบทที่ท้าทาย นั่นคือใช้ปัญญากับคนชั้นสูงที่เป็นตัวแทนของสถาบัน เช่น กษัตริย์และพระสงฆ์ และยังก้าวไปถึงขั้นทำให้กษัตริย์ และพระสงฆ์กลายเป็นตัวตลกต้องขอมแพ้เขาอีกด้วย

แม้ว่ากษัตริย์ และพระสงฆ์จะเป็นสถาบันอันสูงส่งที่ชนชาติไท-ลาวยอมรับนับถือมาช้านาน แต่ก็มิใช่ว่า สถาบันจะเป็นสิ่งที่ขาวสะอาด นิทานเซียงเหมี้ยงชี้ให้เห็นเรื่องราวอย่างธรรมดาของกษัตริย์และพระสงฆ์ที่มีรัก โลภ โกรธ หลง และเพราะเหตุที่เป็น นิทาน ไม่ใช่เรื่องจริง ผู้เล่าจึงมีสิทธิจะวิจารณ์หรือล้อเล่นกับความรัก โลภ โกรธ หลง เหล่านั้นโดยไม่มีความผิด นี่เป็นช่องระบายออกที่สังคมมีไว้ให้แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ผู้ที่คุ้นเคยกับนิทานพื้นบ้านล้านนาและล้านช้างจะสังเกตว่า ทั้งกษัตริย์และพระนั่นแหละที่จะถูกนำมาเป็นตัวละครที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุดในอันดับต้นๆ ค่าที่เป็นสถาบันอันมาจากนอกหมู่บ้าน

ศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์

ยังมีศรีทะนนไชย ที่นิยมเล่ากันมาอีกแบบหรือแนวเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาต่างกับศรีทะนนไชยเชียงเหมี้ยงที่กล่าวมาข้างต้นอยู่ไม่น้อย ในท้องเรื่องระบุชัดเจนว่าศรีทะนนไชยเป็นชาวศรีอยุธยา ปรากฏเป็นสำนวนเก่าแก่ที่พิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรว่า ศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกโดยโรงพิมพ์หมอสมิทธิ์ ในฉบับที่กล่าวนี้ ศรีทะนนไชยถูกทำให้กลายเป็นบุคคลพิเศษ เพราะเขาไม่ใช่ลูกชาวนาอย่างเชียงเหมี้ยง แต่เขาเป็นลูกขุนนางผู้ซึ่งต้องการจะมีลูกเหลือเกิน และเทวดาก็ได้มาถือกำเนิดเป็นตัวเขา ถึงตอนนี้ศรีทะนนไชยก็กลายเป็นพระเอก ตามแบบวรรณคดีราชสำนักไป ชีวิตของศรีทะนนไชยระหกระเหินมาก่อนที่จะได้เข้าวัง เริ่มตั้งแต่ศรีทะนนไชยผ่าท้องน้องของตนเองเพื่อชำระล้างให้สะอาดตามคำสั่งของมารดา เมื่อถูกขับจากเรือนไปอยู่กับยายแก่ขายขนมก็เอาขนมนั้นเททิ้งน้ำหมดตามคำสั่งของยายที่ให้ ขายเป็น เทน้ำเทท่า เรื่อยไปจนได้ไปรับใช้หลวงนาย และหลวงนายทนความกะล่อนของศรีทะนนไชยไม่ไหว จึงนำตัวศรีทะนนไชยถวายพระเจ้าเจษฎา ถึงตรงนี้ พญา ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงเจ้าหลวงของเชียงเหมี้ยง กลายเป็น "พระเจ้าแผ่นดิน" ไปแล้ว

ศรีทะนนไชยฉบับ ศรีอยุธยา นั้นมีบทบาทตัวโกงรุนแรงกว่าเชียงเหมี้ยงหลายเท่า ในขณะที่ศรีทะนนไชย เชียงเหมี้ยง ยังเล่นตลกอยู่ในกรอบประเพณี และชุมชน ศรีทะนนไชยฉบับศรีอยุธยาใช้ปัญญาในการเกะกะระราน เอารัดเอาเปรียบไปจนถึงขูดรีด เพื่อประโยชน์แก่ฐานะและความสำเร็จของตนเอง และกระทำเอาแก่ทุกคนที่ขวางหน้า ไม่ใช่แก่กษัตริย์และพระสงฆ์ ซึ่งชุมชนก็ถือว่าเป็นส่วนนอกที่เข้ามาทีหลังชุมชนสถาปนาแล้ว

บทศรีทะนนไชยฆ่าน้อง *"แขวนคอควาย" "บีบลูกอัณฑะของนาย" "เอาสารหนูให้ยายกิน" "ไล่ตีแมวรุกไปในที่ดินของชาวบ้านเพื่อเอาที่เท่าแมวดิ้นตาย"* หลอกพนันเพื่อจะได้ทรัพย์สินเงินทองของบรรดาข้าหลวง เหล่านี้ ทำให้ศรีทะนนไชยมีบุคลิกใกล้เข้าไปสู่เป็นการแสดงออกถึงความเป็นคนชั่วมากขึ้นทุกที และเป็นการสะท้อนให้เห็นบริบทของสังคมที่ศรีทะนนไชยอาศัยอยู่ว่ามีเขตแดนกว้างขวางมีชนชั้นอยู่หลากหลาย เป็นสังคมใหญ่ซึ่งผู้คนเริ่มจะหันไปใช้ไหวพริบฉลาดแกมโกงไปเพื่อการเอาเปรียบ ทำร้าย และเอาประโยชน์จากกันและกันเสียแล้ว จึงเห็นได้ว่าไหวพริบและความฉลาดแกมโกงนี้ เมื่อพ้นจากขีดความพอดีแล้วมันจะก้าวไปสู่อะไร

มีประเด็นที่น่าสนใจมากทีเดียวว่า เกือบครึ่งหนึ่งของศรีทะนนไชยฉบับ ศรีอยุธยา นี้ เป็นเรื่องราวที่ ศรีทะนนไชยใช้ปัญญาต่อสู้ประลองกับชนชาติอื่น ที่มาเกี่ยวข้องกับศรีอยุธยาด้วยเหตุต่างๆ เช่น กรณีแข่งขันนกพูดได้ กรณีลังกาขอท้าอยุธยาตอบปัญหาธรรม กรณีแข่งขันผ้าวิเศษกับชาวฝรั่งเศส กรณีมวยปล้ำ กรณีแข่งกันสร้างเจดีย์ กรณีแข่งดำน้ำให้นานที่สุด รวมไปจนถึงตอนศรีทะนนไชยไปค้าสำเภาถึงเมืองจีน จนได้หลอกดูพระพักตร์ของพระเจ้าหน้าหมาเป็นผลสำเร็จ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในทุกๆ กรณีการแข่งขันศรีทะนนไชยเป็นฝ่ายชนะโดยง่าย โดยอาศัยเล่ห์เพทุบาย กล่าวในแง่นี้ ศรีทะนนไชยได้ขยายบทบาทจากการล้อเลียนต่อสถาบันกษัตริย์ และสถาบันสงฆ์ไปเป็นการรักษาชาติบ้านเมืองเอาไว้จากการเสียทีและเสียหน้าแก่ชนชาติอื่น นิทานที่แต่งขึ้นในแนวนี้ตอบสนองต่อความรู้สึกของชนชาติเป็นอย่างดี ในสภาพที่ศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับหลายชนชาติในสมัยนั้น ถ้าคนไทยสมัยศรีอยุธยาจะมีความรู้สึกเปรียบเทียบระหว่างอารยธรรมของชาติตนว่ามีอะไรต่ำต้อยกว่าชาติอื่น ศรีทะนนไชยก็ได้ช่วย *"กู้หน้าไว้"* ด้วยการใช้ ไหวพริบแกมโกง ว่าศรีอยุธยาเหนือกว่า ทั้งๆ ที่พระเจ้าเจษฎาเองทรงวิตกกำสรวลทุกครั้งว่าก่รุงศรีอยุธยาจะไปสู้กับชาติอื่นได้อย่างไร ในเรื่องซึ่งศรีอยุธยาไม่ได้เคยสะสมความรู้มาก่อน

จะเห็นได้ว่าคนไทยสมัยศรีอยุธยาได้นำเอาบุคลิกของศรีทะนนไชยมาปรับใช้อธิบายหาที่ยืนของตน เพื่อความสบายใจโดยผ่านนิทานพื้นบ้าน ซึ่งไกลออกไปจากการใช้ภูมิปัญญาของตนเองจริง ๆ แบบเชียงเหมี้ยงมาก

สิ่งอันพึงพิจารณามีอยู่ว่า พื้นฐานวิธีคิดแบบศรีทะนนไชยที่คนไทยนิยมชมชอบนี้ได้สะท้อนให้เห็นด้วยหรือเปล่าว่าคนไทยพอใจที่จะได้ชัยชนะทั้งๆ ที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะสู้เขาได้ ชัยชนะแบบนี้จะมีอยู่ชั่วระยะหนึ่งของการแข่งขันดำเนินอยู่ แต่เมื่อการแข่งขันจบลงแล้ว นกที่พูดได้เจื้อยแจ้ว ผ้าวิเศษที่มีควันลอยออกมา นักมวยปล้ำชั้นเลิศ นักดำน้ำที่อยู่ใต้น้ำได้เป็นเวลานาน หรือนักสร้างเจดีย์ตัวจริงนั้น ก็ล้วนแต่เป็นของชาติอื่นหาใช่ของชาติไทยเราไม่ เราอาจพอใจที่หลอกเขาได้หรือมี เหลี่ยม เหนือเขา แต่เราปฏิเสธไม่ได้ว่าคนที่เป็นผู้รู้หรือเก่งจริง คือ เขา ซึ่งเป็นชนชาติอื่นไม่ใช่ เรา นี่คือเรื่องในนิทานที่จะสะท้อนหรือทวงถามความจริงต่อคนไทยยุคปัจจุบัน

ประเด็นที่น่าสงสัย เรื่องราวของศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์ฉบับศรีอยุธยา เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสังคมที่มีการไปมาค้าขายติดต่อ เรื่องนิทานบางอย่างดูน่าสงสัยว่าจะเป็นวิธีการคิดหรือการเล่นแบบของคนไทยจริงไหม อย่างเช่นการแข่งขันผ้าวิเศษ หรือการแข่งขันมวยปล้ำ ซึ่งเราไม่เคยรู้จักในสมัยดังกล่าว บางทีก็จะเป็นไปได้ว่าในท่ามกลางสังคมการค้า และมีการไปมาค้าขายอยู่ในหมู่พ่อค้าและมีพวกกุลี พวกชาวเรือ ก็จะมีการแลกเปลี่ยนสนทนากัน และนิทานของหลายชนชาติก็อาจจะถูกเล่าสู่กันฟัง การแลกเปลี่ยนนิทานกันเช่นนี้ ไม่ใช่มีแต่เฉพาะว่า นิทานแขก นิทานฝรั่งจะมีอิทธิพลต่อนิทานไทย นิทานไทยเองก็อาจไปมีอิทธิพลต่อนิทานของชาติอื่นได้เช่นเดียวกัน อย่างเช่นนิทานเรื่องผ้าวิเศษของศรีทะนนไชยนั้น มีโครงเรื่องแนวคิดคล้ายเรื่อง *เสื้อใหม่พระราชา* ซึ่งแต่งโดย *ฮันส์ คริสเตียน* แอนเดอร์สัน ชาวเดนมาร์ก ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงพ.ศ.๒๓๔๗-๒๔๑๕ มากทีเดียว เป็นต้น แต่นั่นก็ไม่ใช่ประเด็นที่จะสรุปได้ว่า เรานำต้นเค้ามาจากแอนเดอร์สัน หรือว่าแอนเดอร์สันได้ฟังเรื่องเล่านิทานประเภท *ผ้าทิพย์* ของคนไทยกันแน่ ที่แน่ๆ ก็คือศรีทะนนไชยสำนวนกาพย์ฉบับศรีอยุธยานี้ไม่ใช่นิทานพื้นบ้านของชาวบ้านอย่างเชียงเหมี้ยง แต่เป็นนิทานที่พัฒนาขึ้นมาแล้วในสังคมที่มีการติดต่อค้าขายกันอย่างกว้างขวาง

ในขณะที่นิทานเรื่องศรีทะนนไชยเซียงเหมี้ยงเป็นนิทานระดับท้องถิ่น และกล่าวได้ว่าเป็นนิทานที่มีกลิ่นอายพื้นบ้านจริงๆ นิทาน *"ศรีธนญชัย"* สำนวนกาพย์ฉบับศรีอยุธยา เป็นนิทานที่สะท้อนสภาพของบุคคล และชีวิตสังคมเปิดที่มีการไปมาติดต่อกันอย่างกว้างขวาง นิทานเซียงเหมี้ยงได้สะท้อนให้เห็นมรดกวิธีคิดหรือปัญญาที่อิงแอบอยู่กับวัฒนธรรมแบบท้องถิ่นของชนชาติไท-ลาว ขณะที่นิทานศรีทะนนไชย *"ศรีอยุธยา"* เป็นการใช้ปัญญาและแสดงให้เห็นการพลิกแพลงอย่างสูง ซึ่งต้องประกอบเข้าด้วยเล่ห์เหลี่ยมกลโกง และการใช้อำนาจ รวมทั้งจิตใจอาฆาต พยาบาท จองเวร สมบัติ จันทรวงศ์ เสนอความเห็นไว้ในบทความ *"ศรีธนญชัย ความคิดเรื่องอำนาจ ปัญญาและความหมายทางการเมือง"* พอสรุปได้ว่า ด้วยเหตุนั้นเอง ศรีทะนนไชยฉบับศรีอยุธยาจึงเต็มไปด้วยการสอดแทรกเรื่องกรรมและ กฎแห่งกรรม เพื่อแก้ต่างให้แก่การทำความผิดของศรีทะนนไชยแทบจะทุกฝีก้าว มิฉะนั้นก็เห็นจะปกป้อง *"พระเอก"* ของเราให้เป็น *"พระเอก"* อยู่ได้ยาก

พรพิไล เลิศวิชา

หนังสืออ้างอิง

สมบัติ จันทรวงศ์ **บทวิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์** สำนักพิมพ์คบไฟ ๒๕๔๐

นิราศหนองคาย

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๑๒ พิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ.๒๕๑๖

นายทิม สุขยางค์ (หลวงพัฒนพงษ์ภักดี)

(พ.ศ. ๒๓๕๐-๒๔๕๘)

นิราศหนองคาย เป็นวรรณคดีที่อื้อฉาวมา ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อมีการตีพิมพ์โฆษณา ในพ.ศ. ๒๔๑๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือได้ถูกสั่งให้เก็บทั้งหมดทั้งที่เย็บเล่มแล้วและยังมิได้เย็บเล่ม ทรงมี พระราชวินิจฉัยให้เผาเสียให้สิ้นหลังจากหนังสือออกวางจำหน่ายไม่กี่วัน ส่วนตัวผู้แต่งนิราศ คือ *นายทิม สุขยางค์* หรือ *หลวงพัฒนพงศ์ภักดี* ถูกโบย ๕๐ ที และพิพากษาจำคุก ๘ เดือน

ครั้งที่สองภายหลังเหตุการณ์เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ กระแสความตื่นตัวทางการเมืองและบรรยากาศประชาธิปไตยเบ่งบานหลังยุคมืดของอำนาจเผด็จการ สภานักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงได้จัดพิมพ์ *นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา* ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์นิราศหนองคายของจิตร ภูมิศักดิ์ และได้พิมพ์นิราศหนองคาย ของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี ฉบับตัดทอนแก้ไขแล้วโดยกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ รวมไว้ด้วยท้ายเล่ม หนังสือเล่มนี้ก็เป็นที่ฮือฮากันอีกครั้งหนึ่ง แต่ในอีก ๓ ปีต่อมาก็ถูกรัฐบาลเผด็จการประกาศให้เป็นหนังสือต้องห้ามภายหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

การที่ **นิราศหนองคาย** ถูกสั่งเผาย่อมเป็นสาเหตุให้ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากผู้คน เพราะความลับมักเป็นที่กระหายใคร่รู้ แต่ผู้อ่านจะรู้สึกผิดหวังอยู่บ้าง เพราะข้อความอันเป็นความลับ ซึ่งเป็นมูลเหตุให้หนังสือถูกสั่งเผา และตัวผู้เขียนถึงกับถูกโบย และติดคุกนั้นได้ถูกตัดทอนออกเสียแล้วในการจัดพิมพ์ครั้งต่อๆ มา

แม้กระนั้น **นิราศหนองคาย** ฉบับพิมพ์โดยสภานักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงก็ยังคงเป็นวรรณคดีที่อ่านได้และน่าสนใจดีอยู่ ด้วยเหตุว่านิราศหนองคายมีเนื้อหาสาระแปลกกว่านิราศอื่นอยู่มาก อีกทั้งการวิจารณ์วรรณคดีของสิทธิ ศรีสยาม หรือ จิตร ภูมิศักดิ์ ผ่านการค้นคว้ามาอย่างดีและมีทัศนะอันเฉียบคม และ*สาว* เอาประเด็น *ความลับ* ของนิราศออกมาให้ได้รู้กันได้กระจ่างพอควรทีเดียว

นิราศหนองคาย เป็นนิราศซึ่ง *นายทิม สุขยางค์ หรือ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี* แต่งขึ้นขณะที่เขาอายุเพียง ๒๘ ปี นายทิมได้ทำหน้าที่เป็นทนายหน้าหอของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) โดยได้ติดตามเจ้าพระยามหินทรฯ แม่ทัพไปในกองทัพที่ยกไปหมายจะปราบฮ่อ ซึ่งเข้ามาก่อกวนอยู่ทางนครหลวงพระบาง อันยังเป็นประเทศราชของไทยอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองอันเป็นมูลเหตุให้*นิราศหนองคาย*ถูกสั่งเผานี้ จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายไว้ว่าเป็นความขัดแย้งทางอำนาจการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ฝ่ายของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้นำของตระกูลบุนนาค ที่กุมอำนาจทางทหาร การคลัง และการต่างประเทศอยู่ ขัดแย้งกับฝ่ายของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ผู้เป็นข้าหลวงเดิม และเป็นบุตรบุญธรรมของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงชุบเลี้ยงไว้แต่เล็ก

เหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างตระกูลบุนนาค กับฝ่ายเจ้าพระยามหินทรฯ นั้นคงจะมีพัฒนาการมาอยู่หลายประการ เฉพาะสำหรับใน**นิราศหนองคาย**นี้ ประเด็นความขัดแย้งเกี่ยวข้องกับความเห็นไม่ตรงกันเรื่องการยกกองทัพไปปราบฮ่อ ฝ่ายผู้เป็นประธานการจัดทัพคือสมเด็จเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ เห็นไปทางหนึ่ง ฝ่ายแม่ทัพคือผู้รับบังคับบัญชา คือเจ้าพระยามหินทรฯ เห็นไปอีกทางหนึ่ง นายทิม สุขยางค์ ในฐานะที่เป็นข้าเก่าเต่าเลี้ยง แต่ครั้งพ่อของเจ้าพระยามหินทรฯ ได้เข้าเป็นฝ่ายปกป้อง เถียงแทนเจ้าพระยามหินทรฯอย่างเต็มที่ ในคำทูลฟ้องของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นั้นระบุรายละเอียดว่า นายทิมเอาพระนามสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาดัดแปลงสร้อยลงประกอบนิราศ นอกเหนือไปจากนี้**นิราศหนองคาย**ติเตียนผู้บังคับการว่าไม่รู้จักฤดูกาลที่ควรไม่ควร กล่าวคือบัญชาให้กองทัพยกไปปราบฮ่อในฤดูฝน นอกจากนี้นิราศยังมีข้อความกระทบกระเทียบเปรียบเปรย กล่าวหาว่าผู้บังคับการขาดเมตตาจิต ขาดความกรุณาแก่ไพร่พลของกองทัพ และสุดท้ายมีข้อความหยาบคายด่าผู้บังคับการอีกด้วย (*นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา*, หน้า ๒๘-๓๑)

เมื่ออ่านดู**นิราศหนองคาย**แล้ว เราจะได้พบข้อความอันแสดงนัยะตามมูลฟ้องของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อยู่บ้างเท่านั้น ด้วยเหตุว่าเนื้อหาอัน *รุนแรง* กว่านี้คงจะได้ถูกตัดทอนออกไปแล้ว อย่างไรก็ดีข้อวิเคราะห์ ของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้ช่วยชี้ให้เห็นเป็นข้อๆ ว่า คำฟ้องน่าจะมีมูลอยู่อย่างไร และความในนิราศปรากฏเป็นจริงอยู่อย่างไร รวมความได้ว่านายทิม สุขยางค์ เขียนนิราศนี้โดยเจตนาจะตำหนิติเตียนสมเด็จเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์จริง

นิราศหนองคาย คงจะมีความหมายเป็นเพียงงานวรรณคดีที่กลุ่มอำนาจหนึ่งใช้กล่าวหาโจมตีอีกกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หากว่าสาระของ**นิราศหนองคาย**มีอยู่แต่เพียงการวิจารณ์ กระทบกระเทียบต่อสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นสำคัญ แต่ในความเป็นจริง**นิราศหนองคาย** ยังมีสาระอย่างอื่นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง จิตร ภูมิศักดิ์กล่าวว่า **นิราศหนองคาย** *"เป็นอาวุธทางวรรณคดีของพวกชนชั้นกลางที่เริ่มก่อกำเนิดขึ้นใช้ต้านทานกับกรอบประเพณีอันอึดอัด และการปกครองรวมอำนาจของศักดินา ตลอดจนความฉ้อราษฎร์บังหลวงอันเน่าเฟะในวงราชการ" (หน้า ๖๒)*

นอกไปจากนี้ยังมีแง่มุมที่จิตร ภูมิศักดิ์ ไม่สนใจ แต่ผู้อ่านสมัยนี้อาจจะสนใจก็**คือ นิราศหนองคาย** เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่ช่วยให้เราเข้าใจความหมายของคำว่า การยกทัพ การเกณฑ์

ทัพ การพักพล รวมทั้งเส้นทางระหว่างเดินทัพก็ช่วยให้เห็นสภาพบ้านเมืองไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เป็นอย่างดี เพราะนายทิมได้เขียนไว้โดยละเอียดได้ภาพกระจ่าง

ความบรรยายของ**นิราศหนองคาย**ระหว่างทางยกทัพจากกรุงเทพฯไปนครราชสีมาต่อไปยังพิมาย เมืองพุทไธสง แล้วเดินทางกลับมาทางดงพระยากลางกินเวลาถึง ๘ เดือนนั้น เป็นสำนวนนิราศที่ไม่มีจุดเด่นด้านศิลปะประการใดเป็นพิเศษอันควรกล่าวถึง เพราะว่าตัวนายทิมเอง ไม่ใช่เป็นผู้มีชื่อทางการกวี แต่เนื้อหาที่บรรยายไว้นั้นกลับมีอิทธิพลทำให้ผู้อ่านอาจจะลืมการซึมซับท่วงทำนองกวีเสียชั่วคราว

ความเริ่มต้นจากเจ้าพระยามหินธรรับสนองพระบรมราชโองการเตรียมทัพไปปราบฮ่อเมืองหนองคาย จะช่วยให้คนรุ่นหลัง-ผู้อ่าน-ได้ทราบว่าการที่จะออกรบทัพจับศึกกันคราวหนึ่งๆ นั้นต้องมีการจัดพระยา พระหลวง ขุน ให้เป็นทัพปีกซ้ายปีกขวาและเป็นทัพหน้า ต้องมีการเกณฑ์เลขสมฉกรรจ์ ต้องเกณฑ์ทาส พวกมูลนายนั้นเล่าใช้ปัญญาซ่อนทาสไว้เสียจากการเกณฑ์ทัพ รวมทั้งว่าผู้มีทรัพย์สินเงินทอง *สู้ข้างคนแทนตัวกลัวไพรี* นั้นนิยมใช้เงินจ้างคนออกรบแทนตน พิธีการเคลื่อนพลที่นายทิมแต่งขึ้นมาเล่าในนิราศนั้น เป็นพิธีการอันสง่างามยิ่งใหญ่ ดูองอาจ ประสมประสานด้วยพิธีการทางโลกและทางธรรม เสียงโห่ร้องเอาชัยของทหารกึกก้องท้องน้ำ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมารับกองทัพอยู่ ณ พระตำหนักแพริมน้ำพร้อมเหล่าขุนนาง เรือของกองทัพจะเคลื่อนเข้าเทียบ

นายทิมบันทึกไว้ด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานนาฬิกาทองคำ และสายสร้อยสามกษัตริย์ลงพระปรมาภิไธยแก่แม่ทัพ ดูเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดผูกพันระหว่างกษัตริย์กับขุนทหาร น่าแปลกที่ขบวนเรือแวะจอดให้ท่านเจ้าพระยามหินทรฯไหว้ทักทายผู้ที่เคารพนับถือที่มาส่งขบวนเรือของกองทัพด้วย เป็นพิธีการเคลื่อนกองทัพออกศึกที่ไม่เคยอ่านที่ไหนมาก่อนเลย

กองทัพปราบฮ่อ เดินทางทั้งโดยทางเรือและทางบก ผ่านเมืองผ่านป่าวันแล้ววันเล่า เป็นเวลาไปกลับทั้งสิ้นถึง ๘ เดือน ในท่ามกลางสภาพเช่นนั้นเอง นิราศหนองคายได้แสดงให้เห็นภาพแห่งความลำบากยากแค้นอย่างแท้จริงของกองทหาร ซึ่งต้องทนต่อความหนาวเหน็บ ความหิวโหย ไข้ป่าและฝนหนัก ได้ซาบซึ้งถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายทหารกับพลทหาร ระหว่างทางร่วมรบในชะตากรรมเดียวกัน

นายทิมได้ใช้โวหารกวีอย่างธรรมดาที่สุดสำหรับนิราศหนองคาย แต่กลับทำให้เกิดมโนสำนึกถึงกองทัพไทยในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมาแต่อดีตซึ่งเคยผ่านสงครามกอบกู้ชาติ ทำให้ได้เข้าใจว่าวีรบุรุษผู้ผ่านสงคราม ไม่ว่าจะเป็นมูลนายหรือไพร่ ทาส ก็ล้วนแต่ ได้ผ่านความความยากลำบาก ความเสียสละ อดทน มาด้วยกันทั้งสิ้น

จิตร ภูมิศักดิ์ ถึงกับสรุปไว้ว่า *"สำนวนที่เด่นที่สุดของนิราศหนองคายก็อยู่ในตอนพรรณนาถึงความยากลำบาก การผจญภัยวีรกรรมของพวกไพร่นี้เอง"* (หน้า ๘๖) แต่สำหรับข้าพเจ้าเองผู้

วิจารณ์ก็เห็นเพิ่มเติมว่าบรรดาเจ้านาย นายทหารทั้งหลายก็ผ่านยากลำบากไม่น้อยไปกว่าสักเท่าใดนัก

ดังจะยกความระหว่างเดินทัพผ่านป่าต่อกับเมืองพิมายมาประกอบไว้ตอนหนึ่งดังนี้

"ที่ผืนแผ่นดินบางแห่งบ้างแดงล้ำ *บ้างก็ดำเหมือนแสร้งแกล้งมุสา*
บางแห่งเหลืองสีซ้ำดอกจำปา *พื้นสุธาบางแห่งขาวไม่ร้าวราน*
ที่ในดงพงพฤกษ์นึกประหลาด *ด้วยอากาศดงร้ายหลายสถาน*
บางแห่งร้อนบางแห่งเย็นเป็นวิการ *บ้างสะท้านจับเท้าหนาวขึ้นมา*
บ้างครั่นเนื้อตัวร้าวซักหาวนอน *บ้างก็ร้อนวิบัติขัดนาสา*
บางแห่งวิงเวียนหัวมืดมัวตา *บ้างจับนาสิกให้ชักไอจาม*
บ้างก็เหม็นขื่นเขียวเหม็นเปรี้ยวบูด *ไม่อาจสูดด้วยว่าจิตนั้นคิดขาม*
ด้วยอายแร่แต่ดินมักกินลาม *ตลอดตามสองข้างหนทางจร*
อีกอายว่านอายยาในป่าชิด *ล้วนมีพิษขึ้นอยู่ดูสลอน*
ครั้นต้องแสงสุริยาทิพากร *กำเริบร้อนด้วยพิษฤทธิ์วิกล*
อายพื้นดินนำพาให้อาพาธ *วิปลาสแรงกล้าเมื่อหน้าฝน*
ตกแล้งหมาดขาดเหงื่อยังเหลือทน *จึ่งพาคนให้เป็นไข้ได้รำคาญ*
คนเดินเท้าก้าวหล่มบ้างล้มลุก *ช้างเดินบุกหล่มล้าน่าสงสาร*
เหล่าโคต่างล้าล้มอยู่ซมซาน *บ้างวายปราณกลิ้งตายเป็นหลายโค*
ช้างบุกหล่มบ้างล้มด้วยเต็มล้า *ดูก็น่าสมเพชสังเวชโข*
เจ้าของช้างเสียใจร้องไห้โฮ *ว่าพุทโธ่ซื้อมาราคาแพง*
ที่ช้างใหญ่ไม่สู้ล้ามาติดติด *พระอาทิตย์คล้อยบ่ายลงชายแสง*
คนเดินเท้าอ่อนล้าระอาแรง *บ้างย่องแย่งเท้าพุปะทุพอง"*

(หน้า ๒๑๖-๒๑๘)

ด้วยเหตุผลที่ว่านิราศที่เคยอ่านผ่านมาอาจเป็นนิราศแรมร้างจากรักไปชมเพลินไพร อาจเป็นนิราศนำเที่ยวสำราญใจ อาจเป็นนิราศแสดงจดหมายเหตุการเดินทาง ยังไม่เคยมีนิราศทุกข์ร้อนของไพร่พลผู้ออกศึกสงครามดังนี้ *นิราศหนองคาย*จึงถือได้ว่าเป็นวรรณคดีชิ้นพิเศษที่ *แตกแถว* ออกมาจากนิราศธรรมดาทั่วไป

ถ้าเช่นนั้น**นิราศหนองคาย** เป็นนิราศเชิดชูเกียรติยศ และความองอาจหาญกล้าของกองทัพและไพร่พลหรือ เช่นนี้ก็เปล่าอีกเหมือนกัน เพราะนายทิม สุขยางค์ ไม่ใช่บุคคลประเภทนักเขียนรับใช้การเมือง นายทิมนั้นมีชีวิตอยู่ในหมู่เหล่ามูลนายระดับสูง แต่กลับมีจิตใจอย่างคนสามัญ ผู้ยอมรับในความเป็น *คนธรรมดา* **นิราศหนองคาย**จึงบรรยายถึงความเหน็ดเหนื่อย เบื่อหน่าย ความอิดหนา

ระอาใจ ความท้อถอยหมดกำลัง ตัวนายทิมเองออกตัวอยู่ชัดเจนว่าเขาไม่ใช่นักรบ และไม่สนใจการรบ นายทิมเป็นศิลปิน มีจิตใจละเอียดอ่อน จึงมองไพร่พลอย่างสายตาของนักมนุษยธรรม เขาไม่เห็นความจำเป็นเลยว่าจะต้องวาดภาพวีรบุรุษสงครามจนเกินกว่าความจริงที่มีอยู่ เขาทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าทหารต้องฝ่าฟันความยากลำบากกว่าจะผ่านการยุทธ์หนึ่งๆ แต่นั่นแหละสงครามนั้นเองก็คือสิ่งที่ทหารผู้เป็นสามัญชนอยากจะหลีกหนี และอยากจะให้มันสิ้นสุดลงเสียที

ในตอนหนึ่งนายทิมเล่าความกระหายใคร่เลิกทัพกลับบ้านของทหารไว้ดังนี้

"ครั้นเดือนยี่แรมแปดค่ำมีกำหนด *ได้จำจดมั่นคงไม่สงสัย*
พอท้องตรามาถึงอีกหนึ่งใบ *พลไพร่บันเทิงเริงสำราญ*
หมายใจว่าท้องตราให้หากลับ *คนกองทัพปรีดิ์เปรมเกษมศานต์*
ด้วยหนองคายวายศึกนึกประมาณ *ไม่มีการคงหาทัพกลับนคร*
เหล่าไพร่พลกองทัพมาคับคั่ง *อยากจะฟังท้องตราหน้าสลอน*
เหมือนสัตว์นรกหมกไหม้ในไฟฟอน *ที่รนร้อนเหลือกำลังประทังทน*
เหมือนเห็นพระมาลัยเสร็จเสด็จมา *ปรารถนาจะให้โปรดประโยชน์ผล*
สัตว์นรกวิ่งแซ่มาแจจน *เหมือนไพร่พลมาทัพที่คับใจ" (หน้า ๒๔๕-๒๔๖)*

(ท้องตรา หมายถึง คำสั่งจากเมืองหลวง)

การเดินทัพของกองทัพจากเมืองหลวงได้ผ่านบ้านผ่านเมืองสำคัญๆ หลายเมืองเช่น อยุธยา สระบุรี สีคิ้ว พิมาย โคราช เป็นต้น ตลอดเส้นทางนี้ นายทิมเขียนนิราศอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาโดยไม่ปิดบังว่าข้าราชการไม่ว่าในกองทัพหรือหัวเมืองเอารัดเอาเปรียบ รีดไถราษฎรหรือฉ้อราษฎร์บังหลวงกันด้วยวิธีไหนและอย่างไร ตัวอย่างเช่น พวกข้าราชการเมืองสีคิ้วอ้างอาญาทัพ เก็บข้าวสารจากประชาชนมาเปล่าๆ แล้วเอามาขายให้แก่กองทัพ และยังมีการรับสินบนในการเลี่ยงเกณฑ์วัว ควาย เป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างข้อความที่ไม่น่าเชื่อว่านายทิมจะกล้าเขียนไว้ดังนี้

"ราษฎรที่มีช้างโคต่างเกวียน *บ้างถูกเฆี่ยนด้วยนำช้างโคต่างหนี*
ราษฎรยับเยินบ้างเงินมี *เสียให้ที่กรมการผ่านผู้เกณฑ์*
กรมการได้ทีดีใจหาย *ผู้จัดจ่ายหน้าแดงเป็นแสงเสน*
ได้เงินทองของตระการกระช่านกระเช็น *ด้วยจัดเจนเคยฉ้อพอสบาย" (หน้า ๖๕)*

จิตร ภูมิศักดิ์จึงได้สรุปเอาไว้ว่า

"ในการยกทัพจากกรุงเทพฯไปปราบฮ่อ ณ เมืองหนองคายคราวนั้น ถ้ามีการประมูล การซื้อ การเกณฑ์กันครั้งใด เป็นต้องมีการ กิน กันขนานใหญ่ทุกครั้ง" ไม่ต่างจากการคอร์รัปชั่นที่มีมาทุกยุคทุกสมัย (หน้า ๖๕)

นอกเหนือไปจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงแล้ว *นิราศหนองคาย*ยังได้บันทึกเรื่องราวสารพันเปิดเผยให้รู้ว่ามีการใช้อำนาจตำแหน่งหน้าที่ ข่มขู่ กักขัง ข่มเหง ประชาชนในรูปแบบต่างๆ อีกด้วย

นิราศหนองคาย ความจริงเป็นนิราศเล่าเรื่องกองทัพเดินทางไปปราบฮ่อเมืองหนองคาย แต่ลงท้ายเรื่องกลับตาลปัตรว่า *ฮ่อ* ที่คอยก่อเรื่องก่อราวเป็นจราจลอยู่บริเวณหลวงพระบางและแดนอีสานของไทยนี้ที่แท้ไม่รู้ว่าเป็นใคร หน้าตาเป็นอย่างไร หรือเป็นชนชาติไหนกันแน่ เพราะบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องถูกจับมาด้วยเหตุก่อการไม่สงบนั้น เมื่อสืบสวนเข้าแล้วก็มักกลายเป็นลาวบ้าง เป็นจีนบ้าง เป็นญวนบ้าง เป็นต้น บ้างก็ไม่รับว่าตนเป็นญวนเลยด้วยซ้ำไป ซึ่งก็ต้องแปลว่าเป็นลาว ตกลงเป็นใครกันแน่ก็สุดจะรู้ได้ หรือว่าเป็นการจับผิดตัวเสียแล้ว

นายทิม เขียน**นิราศหนองคาย** เหมือนกับผู้สื่อข่าวสารคดี และผู้สื่อข่าวการเมือง มารวมกันอยู่ในตัวเขาคนเดียว เขาเขียนบันทึกนิราศเกี่ยวกับอะไรทุกอย่างสำหรับเขาเองและสำหรับผู้อ่าน บางครั้งเขาบอกเล่าเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ พืชพรรณไม้ในป่า ลมฟ้าอากาศ บางครั้งสนใจเรื่องการเมืองเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน อารมณ์และจิตใจของผู้คนในกองทัพ ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างนายของเขากับผู้อื่น บางครั้งเล่าเรื่องความคิดและความเชื่อของตนเองในเรื่องต่างๆ ทำให้**นิราศหนองคาย**เป็นหนังสือที่มีหลายรสชาติ หลายประสบการณ์ ดูไม่ใช่งานที่เขียนขึ้นเพื่อ *เอาใจนาย* อย่างที่ถูกกล่าวหาเลย

แม้นายทิมจะถูกกล่าวหาว่า เขาเขียนนิราศยกย่องเจ้าพระยามหินทรเหลือเกิน ขณะที่วิพากษ์วิจารณ์ระบบและผู้คนทั้งหลายอื่นหมดสิ้น แต่เห็นจะต้องยอมรับว่านายทิมเขียนนิราศได้แนบเนียนดีจนทำให้เจ้าพระยามหินทรนี้ก็ดูเป็นบุคคลที่น่าสนใจคนหนึ่ง กล่าวคือดูเป็นแบบอย่างของนายทหาร ผู้ซึ่งรักใคร่เห็นอกเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชา จิตใจสัตย์ซื่อ ปฏิเสธการรับสินบาทคาดสินบน และมีเมตตาแก่ประชาชนทั่วไป สมควรที่บรรดาผู้นำทั้งหลายจะพิจารณาเป็นแบบอย่าง แต่จิตร ภูมิศักดิ์นั้นเห็นจะไม่เชื่อเรื่องยกย่องกันซึ่งหน้าแบบนี้เลย เขาเขียนไว้ว่า

"นายทิมเปิดโปงวิพากษ์วิจารณ์ความไม่ดีงามของสังคมเข้าขุนมูลนายไว้รอบทิศ เพียงเพื่อจะมาลงเอยด้วยการสรรเสริญเยินยอเจ้าพระยามหินธรศักดิ์ธำรง ผู้เป็นนายว่าเป็นคนดีที่สุดในโลกเท่านั้น"(หน้า ๖๓)

ผลงานชิ้นอื่นๆ ของนายทิม สุขยางค์ ส่วนมากเป็นบทละคร กลอน และโคลงเบ็ดเตล็ดต่างๆ เนื้อหามักนำมาจากเรื่องเก่าจำพวก พระอภัยมณี ราชาธิราช ลักษณวงศ์ อาบูหะซัน เป็นต้น งานของนายทิมที่เป็นบทละครมี ๑๗ เรื่อง และที่เป็นกลอนมี ๕ เรื่อง นอกเหนือไปจากนี้มีงานกลอนและโคลงเบ็ดเตล็ดอีกจำนวนหนึ่ง

นายทิม สุขยางค์ หลังจากถูกโบยและจำคุก ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเขียนประกาศด้วยพระองค์เองใน *ประกาศเรื่องอ้ายทิมแต่งนิราศ* แล้ว นายทิมก็ไม่มีผลงานวรรณคดีชนิดที่น่าตื่นเต้นอีกเลยในชีวิตของเขา

พรพิไล เลิศวิชา

สามัคคีเภทคำฉันท์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๕๐

ชิต บุรทัต

(พ.ศ. ๒๔๓๕–๒๔๘๕)

งานชิ้นเอกในชีวิตการประพันธ์ ของ ชิต บุรทัต หนึ่งในกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็น "มหาเศรษฐีแห่งศัพท์ภาษา" ร่ำรวยถ้อยคำจนสามารถนำไปใช้ได้อย่างงดงาม ให้อารมณ์ และเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง จนเป็นแบบฉบับการแต่งฉันท์ให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ยึดถือสืบไป

สามัคคีเภทคำฉันท์ เป็นบทกวีนิทานสุภาษิต ว่าด้วย "โทษแห่งการแตกสามัคคี" ภายหลังได้รับการยกย่องเป็นตำราเรียนวรรณกรรมไทยที่สำคัญเล่มหนึ่งทั้งในอดีตและปัจจุบัน ชิต บุรทัต แต่งเสร็จในราวเดือนสิงหาคม - ตุลาคม ปีพ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมา พระสันทัดอักษรสาร (ฮอก อักษราเคราะห์) บรรณาธิการสำนักงานหนังสือพิมพ์ไทย จัดพิมพ์เป็นครั้งแรก จำนวน ๕๐๐ เล่ม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และกระทรวงศึกษาธิการออกใบอนุญาตให้เป็นแบบเรียนใช้สอนในโรงเรียนได้ครั้งแรก ปีพ.ศ. ๒๔๗๑ นับเป็นกวีนิพนธ์เล่มสำคัญของระบบการศึกษาไทย ที่ใช้สอนมาเป็นเวลานาน มีจำนวนครั้งการตีพิมพ์มากที่สุดเล่มหนึ่ง

ขุนสุนทรภาษิต (ถนอม เกยานนท์) นักการศึกษา ผู้เป็นครูภาษาไทยและวิชากวีสมัยนั้น ได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ ว่าหนังสือ**สามัคคีเภทคำฉันท์**เป็นหนังสือที่เหมาะกับเด็กนักเรียนทั้งในด้านชั้นเชิงการประพันธ์ ฉันทลักษณ์ การใช้ภาษาได้สุนทรียรส และเนื้อหาที่สอนคติธรรมว่าด้วยความสามัคคี ดังนั้นเมื่อกระทรวงศึกษาธิการยอมรับและอนุญาต ก็ปรากฏว่ามีการพิมพ์ออกมา ๑,๐๐๐ เล่ม แต่กลับระบุว่าเป็นการพิมพ์ครั้งแรก (ทั้งที่ควรจะเป็น "การพิมพ์ครั้งที่ ๒)

ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๔๗๒ กระทรวงศึกษาธิการ พิจารณาเห็นว่า สามัคคีเภทคำฉันท์ เป็นแบบเรียนที่มีลักษณะสมควรจะใช้สอนในวิชากวีนิพนธ์ จึงประกาศทั่วไปว่า ให้ใช้เป็นแบบเรียนที่บังคับ และในการสอบไล่ชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ม. ๘) นั้น จะต้องใช้บทประพันธ์นี้ด้วย

ลักษณะเด่นของ **สามัคคีเภทคำฉันท์** เป็นกวีที่มีความงดงาม ใช้ถ้อยคำอย่างละเมียดละไม โอ่อ่าอลังการในการใช้แบบแผนฉันทลักษณ์ของกาพย์และฉันท์ เช่น การใช้สัททุลลวิกกีฬิตฉันท์แต่งบทไหว้ครู หรือการใช้มาลินีฉันท์ และสัทธราฉันท์แต่งบทชรีมขลัง การใช้กาพย์และฉันท์ลักษณะอื่น ๆ ที่ให้อารมณ์ความรู้สึกสอดคล้องกับเนื้อหาอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องน่าหวาดกลัวเกรี้ยวกราด ตกใจ ผาดโผน ลีลาอ่อนไหวโน้มน้าวใจ หรือเศร้าสังเวช จนกล่าวได้ว่า เอกภาพของเนื้อหาและรูปแบบฉันทลักษณ์ใน สามัคคีเภทคำฉันท์นั้นแต่งได้ดียิ่ง ควรเป็นแบบอย่างในการศึกษาเรียนรู้

โดยเฉพาะด้านการใช้ถ้อยคำ สะท้อนให้เห็นความช่ำชองในเรื่องภาษาเป็นอย่างสูงอุดมด้วยความรู้ด้านคำศัพท์ และสามารถพลิกแพลงใช้ได้สอดคล้องกับกฎข้อบังคับของฉันทลักษณ์แต่ละประเภท ไม่ว่าจะใช้คำไทยให้อ่านออกเสียงครุลหุอย่างภาษาบาลี สันสกฤต หรือการผสมคำใหม่ที่มาจากการสมาสหรือสนธิตามหลักภาษาศาสตร์ หรือการแยกศัพท์ออกจากกัน หรือแผลงคำเมื่ออ่านแล้วยังสื่อความได้เข้าใจดังเดิม ตัวอย่าง เช่น

โบราณะกาลบรมะขัต ติยรัชชเกรียงไกร
ท้าวทรงพระนามะอภิไธ ยะอชาตะศัตรู
ครอบครองมไหยศุริยเอก อภิเษกประสิทธิ์ภูว์
อาณาปวัตติบริบู รณะบรรพ์ประเพณี
แว่นแคว้นมคธนครา ชคฤห์ฐานบูรี
สืบราชวัตวิธทวี ทศธรรมจรรยา

หรือในบทที่ว่า

เนืองแน่นขนัดอัศว์พา หนะชาติกุญชร
ชาญศึกสมรรถะสุรสมร ชยะเพิกริปูภินท์
ความสุขก็แสนบรมสุข และสนุกสนานยิน
ดีในไผทรัฐะบุริน ทรรัตน์จรูญเรือง
กลางวันอนันตคณนา นรคลาคระไลเนือง
กลางคืนมหุศวะประเทือง ดุริย์ศัพทะดีดสี...

คำ "สหุศวะ" หมายถึงมหรสพหรือการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ ชิต บุรทัต อาศัยความช่ำชองภาษา แผลงมาจากคำว่า "มหรสพ" เพื่อให้ถูกต้องกับครุลหุตามฉันทลักษณ์ที่แท้จริง ซึ่งความสามารถทางภาษานี้ ช่วยให้ชิต บุรทัตแต่งฉันท์แล้วอ่านเข้าใจง่ายกว่ากวีอื่น ๆ อีกหลายคน

ในด้านเนื้อหาสาระ ชิต บุรทัตนำเอาเค้าโครงจากคติธรรมอันมีอยู่ใน สุมังคลวิลาสินี อรรถกถา ทีฆนิกาย มหาวรรค ซึ่ง พระสุคุณคณาภรณ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์ ต่อมาทรงดำรงสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดบวรนิเวศวิหาร) เรียบเรียงไว้ในหนังสือพิมพ์รายคาบ **ธรรมจักษุ**

หลักธรรมสำคัญของ**สามัคคีเภทคำฉันท์** สะท้อนให้เห็นถึงการแตกความสามัคคีกันระหว่างเหล่ากษัตริย์ลิจฉวี เป็นสาเหตุนำไปสู่การเสียแคว้นวัชชีแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ครองแคว้นมคธ ทั้งที่แต่เดิมนั้น กษัตริย์ลิจฉวีทุกองค์ล้วนตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่เรียกว่า "อปริหานิยธรรม" คือ ธรรมอันเป็นไปเพื่อเหตุแห่งความเจริญฝ่ายเดียว ผู้ปฏิบัติจักไม่เป็นไปในทางเสื่อม อันได้แก่

๑. เมื่อมีกิจใดเกิดขึ้น ก็ประชุมกันปรึกษาในกิจนั้น

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันกระทำกิจอันควรทำ

๓. ถือมั่นตามขนบธรรมเนียมหรือประเพณีอันดีอันชอบที่มีอยู่ ไม่เลิกถอนหรือดัดแปลงเสียใหม่

๔. มีความเคารพยำเกรงผู้ที่อยู่ในฐานะเป็นผู้ใหญ่ ทั้งเชื่อถือกระทำตามถ้อยคำบัญชาและคำแนะนำสั่งสอนของผู้เป็นใหญ่นั้น

๕. ไม่ประทุษร้ายข่มเหงบุตรและภริยาของกันและกันด้วยประการใด ๆ

๖. ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นต่อเจดียสถาน หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำพลีกรรมบวงสรวงก็กระทำตามควร

๗. อำนวยความคุ้มครองป้องกันแก่พระอรหันต์ บรรดาที่มีอยู่ในแว่นแคว้นวัชชีให้เป็นสุขและปราศจากภัย

เนื้องเรื่องโดยย่อของ **สามัคคีเภทคำฉันท์** มีว่า สมัยก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไม่นานนัก พระเจ้าอชาตศัตรูทรงครองราชสมบัติที่นครราชคฤห์ แคว้นมคธ พระองค์ทรงมีวัสสการพราหมณ์ ผู้ฉลาดและรอบรู้ศิลปศาสตร์ เป็นที่ปรึกษาราชกิจทั่วไป ขณะนั้นทรงปรารภจะแผ่พระราชอาณาเขตเข้าไปถึงแคว้นวัชชี แต่กริ่งเกรงว่า มิอาจเอาชนะได้ด้วยการส่งกองทัพเข้ารุกราน เนื่องจากบรรดากษัตริย์ลิจฉวีมีความสามัคคีสูง และการปกครองอาณาประชาราษฎร์ด้วยธรรม อันนำความเจริญความเข้มแข็งมาสู่แว่นแคว้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงหารือเรื่องนี้เป็นการเฉพาะกับวัสสการพราหมณ์ จึงเห็นแจ้งในอุบายจะเอาชนะด้วยปัญญา

วันหนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จออกว่าราชการ พร้อมพรั่งด้วยเสนาอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ เมื่อเสร็จวาระเรื่องอื่น ๆ ลงแล้ว จึงตรัสในเชิงหารือว่า หากพระองค์จะยกทัพไปปราบแคว้นวัชชี ใครจะเห็นคัดค้านประการใด

วัสสการพราหมณ์ฉวยโอกาสเหมาะกับอุบายตนที่วางไว้ ก็กราบทูลท้วงว่า เห็นทีจะเอาชนะไม่ได้เลย เพราะกษัตริย์ลิจฉวีทุกองค์ล้วนผูกพันเป็นกัลยาณมิตรอย่างมั่นคง มีความสามารถในการศึก และกล้าหาญ อีกทั้งโลกจะติเตียน หากฝ่ายมคธจงใจประทุษร้ายรุกรานเมืองอื่น ขอให้ยับยั้งการทำศึกเอาไว้เพื่อความสงบของประชาราษฎร์

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงแสร้งแสดงพระอาการพิโรธหนัก ถึงขั้นรับสั่งจะให้ประหารชีวิตเสีย แต่ทรงเห็นว่าวัสสการพราหมณ์รับราชการมานาน จึงลดโทษการดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพครั้งนั้น เพียงแค่ลงพระราชอาญาเฆี่ยนตีอย่างแสนสาหัสจนสลบไสล ถูกโกนหัวประจานและเนรเทศออกไปจากแคว้นมคธ

ข่าววัสสการพราหมณ์เดินทางไปถึงนครเวสาลี เมืองหลวงของแคว้นวัชชี ทราบไปถึงพระกรรณของหมู่กษัตริย์ลิจฉวี จึงรับสั่งให้เจ้าพนักงานตีกลองสำคัญ เรียกประชุมราชสภาว่า

ควรจะขับไล่หรือเลี้ยงเอาไว้ดี ในที่สุดที่ประชุมราชสภาลงมติให้นำเข้าเฝ้าเพื่อหยั่งท่าทีและฟังคารมก่อน

แต่หลังจากกษัตริย์ลิจฉวีทรงซักไซ้ไล่เลียงด้วยประการต่าง ๆ ก็หลงกลวัสสการพราหมณ์ ทรงรับไว้ทำราชการในตำแหน่งอำมาตย์ผู้พิจารณาพิพากษาคดี และตั้งเป็นครูฝึกสอนศิลปวิทยาแก่ราชกุมารของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีด้วย จากนั้นต่อมา พราหมณ์เฒ่าก็ทำที่ปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างดี ไม่มีสิ่งใดบกพร่อง จนหมู่กษัตริย์ลิจฉวีไว้วางพระทัย

แผนการทำลายความสามัคคีได้เริ่มจากวัสสการพราหมณ์ใช้กลอุบายให้บรรดาราชโอรสกษัตริย์ลิจฉวีระแวงกัน โดยแกล้งเชิญแต่ละองค์ไปพบเป็นการส่วนตัว แล้วถามปัญหาธรรมดาที่รู้ๆ กันอยู่ เมื่อองค์อื่นซักเรื่องราวว่าสนทนาอะไรกับอาจารย์บ้าง แม้ราชกุมารองค์นั้นจะตอบความจริง แต่ก็ไม่มีใครเชื่อถือ ก่อให้เกิดความระแวงและแตกร้าวในบรรดาราชกุมาร กระทั่งลุกลามไปสู่กษัตริย์ลิจฉวีผู้เป็นพระราชบิดาทุกองค์ ทำให้ความสามัคคีค่อย ๆ เสื่อมลง จนกระทั่งไม่เข้าร่วมประชุมราชสภา หรือได้ยินเสียงกลองก็ไม่สนใจประชุม เมื่อมาถึงขั้นนี้วัสสการพราหมณ์จึงลอบส่งข่าวไปให้พระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพมาตีแคว้นวัชชีได้เป็นผลสำเร็จ

สามัคคีเภทคำฉันท์แต่งขึ้นจากเจตนารมณ์ของชิต บุรทัต ที่มุ่งสรรเสริญธรรมแห่งความสามัคคีเป็นแก่นของเรื่อง และหลักธรรมข้อนี้ไม่ล้าสมัย สามารถยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่หมู่ชนที่มีความพร้อมเพรียงกันพัฒนาสังคม หากนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง แม้ว่าปัจจุบันนี้ความรอบรู้ด้านภาษาไทยของเยาวชนจะจะอ่อนลง จนยากจะเข้าถึงความลุ่มลึกและความงดงามของกวีนิพนธ์เรื่องนี้มากยิ่งขึ้นทุกที แต่สำหรับบุคคลที่ใฝ่ใจแต่งฉันท์ การศึกษาสามัคคีเภทคำฉันท์เป็นแบบฉบับนั้น จักก่อให้เกิดคุณประโยชน์และทักษะได้ดีทีเดียว

ส่วนมูลเหตุที่ ชิต บุรทัต แต่ง**สามัคคีเภทคำฉันท์**นั้น นายเปลื้อง ณ นคร เขียนไว้ว่า มาจาก ชิต บุรทัต ได้อ่าน "อิลราชคำฉันท์" ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์) ซึ่งมีพระราชนิพนธ์ได้กล่าวถึง "การพระราชทานวโรกาสแก่บรรดาผู้สนใจในทางประพันธ์ที่ได้แต่งหนังสือเช่น เรื่องอิลราชคำฉันท์นั้นแล้ว และหากนำขึ้นน้อมเกล้าฯถวาย ก็จะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ เพื่อทรงตรวจแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นด้วย" ชิต บุรทัตจึงแต่งเรื่องนี้ ด้วยหวังเพื่อจะได้รับพระบรมราชานุเคราะห์ดังกล่าวแล้ว

ประกอบผู้ประพันธ์ได้อ่านนิทานสุภาษิตเรื่องหนึ่ง ลงในหนังสือออกประจำ ชื่อ **ธรรมจักษุ** บอกนามพระสุคุณคณาภรณ์ "เป็นผู้แปลและเรียบเรียงจากภาษาบาลี โดยนัยอันมาจากสุมังคลาวิสาสินีอรรถกถา ทีฆนิกายมหาวรรค เห็นเป็นเรื่องดี เพราะมีคติธรรมและมีท่าทางเหมาะที่จะดำเนินบทประพันธ์เป็นเชิงกวีได้ จึงเริ่มลงมือแต่งโดยยึดคำแปลและเรียบเรียงในเรื่องนั้นเป็นหลัก แต่เมื่อเห็นว่าตรงไหนสะดวกที่จะแสดงเป็นกวีโวหารได้ก็ดำริเพิ่มเติมและดัดแปลงแต่งไปตามความคิดเท่าที่สามารถจะกระทำให้ไพเราะสละสลวยได้"

ชิต บุรทัตแต่ง**สามัคคีเภทคำฉันท์**สำเร็จ ขณะมีอายุเพียง ๒๓ ปี ต้นฉบับร่างเดิมมิได้นำขึ้นทูลเกล้าฯถวายเพื่อรับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ตามที่คิดหวัง เพราะเกรงจะผิดพระราชนิยม ทั้งคิดว่าตนเองยังด้อยความสามารถด้วยเยาว์วัย แต่อย่างไรก็ดี กลอน โคลง ฉันท์ ซึ่งมีจำนวนมากมายที่ลงพิมพ์ในหนังสือต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เช่น **ประตูใหม่ เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ ศัพท์ไทย พิมพ์ไทย ศรีกรุง ไทยเขษม สมุทสาร** โดยใช้นามแฝงว่า "เอกชน" "แมวคราว" "เจ้าเงาะ"

สมัยที่บวชเป็นสามเณรอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ผลงานที่ตีพิมพ์ในหนังสือ**ประตูใหม่**เป็นที่โปรดของสมเด็จฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและองค์สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณสมัยนั้น และที่โปรดมากได้แก่บทกวีที่แต่งเป็นกาพย์ ยอพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราช จึงมีรับสั่งไปยังบรรณาธิการหนังสือ**ประตูใหม่** อยากรู้จัก "เอกชน" คือใคร และขอให้ไปเฝ้าได้ทอดพระเนตร ก่อนสามเณรชิตทูลลา สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพรับสั่งว่า "เณรต้องเป็นจินตกวีของรัชกาลที่ ๖ เชียวนะ"

ผลงานเกียรติยศชิ้นหนึ่งของสามเณรชิต ได้แก่ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอาราธนาให้แต่งฉันท์สมโภชพระมหาเศวตฉัตรในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ พร้อมด้วยกวีผู้มีเกียรติ อาทิ หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก) พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา และพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

นอกจากนี้ สามเณรชิต ยังแต่งบทละครร้องให้คณะปราโมทัย โดยใช้นามแฝงว่า "เจ้าเงาะ" (หมายความว่ายังเป็นเณรไม่ได้ถอดรูป) ตามคำอาราธนาของนายเล็ก (พระโสภณอักษรกิต) เจ้าของคณะ ได้ค่าประพันธ์เรื่องละ ๕๐ บาทหรือ ๑๐๐ บาท

ส่วนผลงานอื่น ๆ ที่รวมพิมพ์เป็นเล่ม ได้แก่ **วรรณกรรมของกวีเอก ชิต บุรทัต** ฉบับบริษัทโอเดียนสโตร์ พ.ศ. ๒๔๕๔ **กวีนิพนธ์บางเรื่องของชิต บุรทัต** กรมศิลปากร รวบรวมจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ **กรุงเทพฯคำฉันท์** ขุนสุนทรภาษิต กับชิต บุรทัตร่วมประพันธ์และ **วรรนกัม[1]ของชิต บุรทัต** ("แมวคราว" "เจ้าเงาะ" "เอกชน" ฯลฯ) พิมพ์แจกในการปลงศพชิต บุรทัต ณ วัดไตรมิตรวิทยาราม วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ วรรณกรรมที่แต่งค้างไว้ ๒ เรื่อง ได้แก่ **คนอกตัญญูคำฉันท์** กับ**ธรรมบทสุภาษิตคำฉันท์** น่าเสียดายที่ผลงานในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ มากมาย ยังไม่มีการรวบรวมมาพิมพ์เป็นเล่มได้ครบถ้วน

ประวัติชิต บุรทัต

ชิต บุรทัต เป็นบุตรของนายชู เปรียญ ๕ ประโยค มารดาชื่อปริก เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ การศึกษาในวัยเด็กได้รับการสอนภาษาไทยและบาลีเป็นมูลจากบิดามารดา พออายุสมควรก็เข้า

---

[1] สะกดตามอักษรไทยสมัยนั้น

เรียนที่โรงเรียนวัดราชบพิธฯ และวัดสุทัศนเทพวราราม กระทั่งปี ๒๔๔๘ สอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยมศึกษาเมื่ออายุได้ ๑๔ ปี แล้วบวชเป็นสามเณรที่วัดราชบพิธฯ อยู่ได้ ๒ พรรษา จึงลาสิกขาไปประกอบอาชีพอื่นในปี ๒๔๕๐ สองปีต่อมากลับบรรพชาเป็นสามเณรอีกที่วัดเทพศิรินทราวาส

ปีพ.ศ. ๒๔๕๓ ย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศ เป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สืบมาจนได้อุปสมบทเป็นภิกษุ พระองค์โปรดใช้ในหน้าที่เลขานุการ รับสั่งว่าไม่ยอมให้สึก จะเอาไว้ใช้ แต่ก็ต้องลาเพศบรรพชิตเมื่อถูกจับได้ว่าแอบดื่มสุราในปี ๒๔๕๔ และภายหลังเป็นกวีที่เสพสุราเป็นอาจิณ

ขณะเป็นสามเณรได้เขียนบทกวีชิ้นแรกลงพิมพ์ในหนังสือประตูใหม่ ใช้นามแฝงว่าเอกชน ไม่นานนักก็มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในวงการประพันธ์ จึงหันไปเขียนบทละครร้องให้คณะปราโมทัย ใช้นามแฝง "เจ้าเงาะ" และยังเขียนต่อหลังจากสึกออกมาแล้ว ปีพ.ศ. ๒๔๕๖ สมัครเข้าเป็นครูสังกัดกระทรวงธรรมการ แต่อยู่ได้ไม่นานก็ลาออกมาทำหนังสือรายเดือนศรีกรุง ก่อนไปรับหน้าที่แต่งภาษิตเป็นกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ คอลัมน์ "นิจจกาลานุสรณ์" ในหนังสือพิมพ์ไทย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ

ปีพ.ศ. ๒๔๕๘ แต่งกาพย์ปลุกใจส่งไปหนังสือสมุทสาร ของราชนาวีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ รัชกาลที่ ๖ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้อำนวยการ ทอดพระเนตรแล้วโปรดปรานมาก โปรดเกล้าฯ ให้รับลงพิมพ์ พร้อมกับรับสั่งให้ขอรูปผู้แต่งลงประกอบด้วย

วันหนึ่ง พระยาธนกิจรักษา ผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์ไทยเข้าเฝ้า ก็มีพระราชดำรัสถึงชิต บุรทัต ว่า "ให้มันขอนามสกุลมา" ข้าจะให้ได้รับพระราชทานนามสกุล "บุรทัต" เป็นมงคลนาม แทน "ชวางกูร" แต่นั้นมา

กวีเอกชิต บุรทัตแต่งงานกับสตรีชื่อ "จั่น" ในปีพ.ศ. ๒๔๖๕ ครองคู่กันจนกระทั่ง ถึงแก่กรรม วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๘๕ ตลอดชีวิตของชิต บุรทัต สร้างผลงานไว้มากมาย ทั้งบทกวีประเภทสดุดี ชาดก คติคำสอน ชมธรรมชาติ และเบ็ดเตล็ด แต่เนื่องจากเจ้าของผลงานไม่ได้รวบรวมเอาไว้ บทกวีจึงสูญหายไปเป็นจำนวนมาก

พิทยา ว่องกุล

บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๖๘)

พระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธา เป็นบทละครพูดคำฉันท์ ๕ องก์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ วรรณคดีสโมสรได้ยกย่องไว้ในประกาศนียบัตร ซึ่งคณะกรรมการวรรณคดีสโมสรได้ทูลเกล้าฯถวายองค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ดังข้อความดังต่อไปนี้

"กรรมการวรรณคดีสโมสรประชุมพร้อมกัน ณ หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ในคราวประชุมครั้งที่สาม เมื่อเสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ปฤกษาเห็นชอบพร้อมกันว่า หนังสือบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพ.ศ. ๒๔๖๖ และพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นหนังสือแต่งดี เพราะทรงพระราชดำริห์ใช้คำฉันท์เป็นละคอนพูด อันเป็นของแปลกในกระบวนวรรณคดีและแต่งได้โดยยาก ยังไม่เคยมีกวีคนใดได้พยายามแต่งมาแต่ก่อน อีกประการหนึ่ง ในทางภาษาซึ่งปรุงชื่อตัวละคอนและภูมิประเทศถูกต้องตามขุดแห่งการตวรรษ อันจำนงให้เป็นตัวเรื่อง นับว่ารูปเรื่องปรุงดี จะแต่งได้ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถและสุตาญาณอันกว้างขวาง สมควรจะยกย่องตามพระราชบัญญัติแห่งวรรณคดีสโมสร จึงพร้อมกันทำประกาศนียบัตรฉบับนี้ ลงนามกรรมการ และประทับตราพระราชลัญจกรพระคเณศรสำหรับวรรณคดีสโมสรเป็นสำคัญ ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อ ณ วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๗"

อนึ่ง ในพระราชนิพนธ์นำในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าความเป็นมาที่ทรงพระราชนิพนธ์นี้ไว้ ดังนี้

> *"ละครเรื่องนี้ไม่ใช่ได้เนื้อเรื่องหรือตัดตอนมาจากแห่งใด ๆ เลย, จึงขอบอกไว้ให้ผู้อ่านทราบเพื่อไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวค้นหาเรื่องนี้ในหนังสือโบราณใด ๆ. แก่นแห่งเรื่องนี้. ได้เคยมีติดอยู่ในใจของข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว แต่เพราะเหตุต่าง ๆ ซึ่งไม่จำจะต้องแถลงในที่นี้ ข้าพเจ้ามิได้ลงมือแต่งเรื่องนี้, จนมาเมื่อกลางปีพ.ศ. ๒๔๖๖, เมื่อได้บังเกิดมีเหตุบังคับให้ข้าพเจ้าต้องอยู่นิ่ง ๆ เงียบ ๆ ข้าพเจ้าจึงได้หวลนึกถึงเรื่องนี้, เมื่อนึกตั้งโครงเรื่องขึ้นได้แล้ว ได้เกิดมีปัญหาขึ้นว่า จะให้นางในเรื่องนี้ถูกสาปเป็นดอกไม้อย่างใด มีผู้เห็นกันโดยมากว่าควรให้เป็นดอกกุหลาบ เพราะเป็นดอกไม้ที่คนทั้งโลกทุกชาติทุกภาษาว่างามและหอมชื่นใจยิ่งกว่าดอกไม้อย่างอื่น ๆ ฯลฯ"*

"ก่อนที่ได้ทราบว่าดอกกุหลาบเรียกว่าอย่างไรในภาษาสันสกฤตนั้น ข้าพเจ้าได้นึกไว้ว่าจะให้ชื่อนางเอกในเรื่องนี้ตามนามแห่งดอกไม้ แต่เมื่อได้ทราบแล้วว่า ดอกกุหลาบคือ "กุพฺชกะ" เลยต้องเปลี่ยนความคิด, เพราะถ้าแม้ว่าจะให้ชื่อนางว่า "กุพฺชกา" ก็จะกลายเป็นนางค่อมไป ข้าพเจ้าจึงค้นหาดูศัพท์ต่าง ๆ ที่พอจะใช้ได้เป็นนามสตรี ตกลงเลือกเอา "มัทนา" จากศัพท์ "มทน" ซึ่งแปลว่า ความลุ่มหลงหรือความรัก พะเอินในขณะที่ค้นนั้นเองก็ได้พบศัพท์ "มทนะพาธา" ซึ่งโมเนียร์ วิลเลี่ยมส์ แปลไว้ว่า "the pain or disquietude of love" ("ความเจ็บหรือเดือดร้อนแห่งความรัก") ซึ่งข้าพเจ้าได้ฉวยเอาทันที เพราะเหมาะกับลักษณะแห่งเรื่องทีเดียว เรื่องนี้จึงได้นามว่า "มัทนะพาธา" หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ" ด้วยประการฉะนี้

(ในการคัดลอกทั้งข้อความที่กรรมการวรรณคดีสโมสรได้ทูลเกล้าฯถวายองค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์, พระราชนิพนธ์คำนำและคำฉันท์บางตอน ได้รักษาตัวสะกดการันต์ให้คงไว้ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ)

ตามคำสดุดีของกรรมการวรรณคดีสโมสร "มัทนะพาธา" เป็น "หนังสือแต่งดี" กล่าวคือ ในประการแรก ทรงใช้คำฉันท์เป็นบทละครพูด "อันเป็นของแปลกในกระบวนวรรณคดีและแต่งได้โดยยาก" ความจริง ที่เรียกว่าของแปลกนี้ก็คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความคิดริเริ่ม เพราะทรงสร้างโครงเรื่องมัทนะพาธาโดยไม่เลียนแบบหรือเอาอย่างวรรณคดีเรื่องใดไม่ว่าจะของไทยหรือต่างประเทศ นี้เป็นคุณลักษณะที่เด่นประการแรกของมัทนะพาธา

บทละครคำฉันท์เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงพิษร้ายอันเนื่องมาจากความรัก ตรงตามความหมายของชื่อเรื่องกล่าวคือ สุเทษณ์เทพผู้ทรงฤทธานุภาพหลงรักมัทนาเทพธิดา แต่มัทนาไม่รักตอบ สุเทษณ์ผิดหวังและโกรธ ถึงกับสาปมัทนาให้ไปเป็นดอกไม้ในโลกมนุษย์ เดือนหนึ่งเมื่อถึงวันเพ็ญจึงกลายร่างเป็นมนุษย์ที่สาวและสวยได้วันหนึ่ง ต่อเมื่อใดได้พบรัก โดยมีความรักกับบุรุษเพศจึงจะเป็นมนุษย์ตลอดไป

มายาวัน *"เทวะอันไม้งามสรรพ มีลักษณ์ต้องกับ พระองค์ดำรัสนั้นมี*
ในนันทะโนทยานศรี องค์พระศจี ธโปรดเป็นยอดมาลา
เห็นมีแต่ในฟากฟ้า ในแดนคนหา ไม้นี้มิได้แห่งไหน"

แล้วมายาวันก็ได้ชี้แจงถึงดอกไม้ซึ่งมีนามว่ากุพฺชะกะ

"ไม้เรียกผะกากุพฺ ชะกะสีอรุณแสง
ปานแก้มแฉล้มแดง ดรุณี ณ ยามอาย
ดอกใหญ่และเกสร สุวคนธะมากมาย
อยู่ทนบวางวาย มธุรสขจรไกล"

เมื่อมาอยู่ในโลกมนุษย์ มัทนามีรักเป็นครั้งแรกกับท้าวชัยเสน กษัตริย์จันทรวงศ์ผู้ครองราชย์นครหัสตินาปุระซึ่งมีมเหสีอยู่แล้ว "ความเจ็บหรือเดือดร้อนแห่งความรัก" จึงเกิดขึ้นหลังจากท้าวชัยเสนพามัทนามาอยู่ในวัง เพราะมเหสีหึงหวง ถึงขนาดปั้นเรื่องเท็จใส่ร้ายจนท้าวชัยเสนหลง

เชื่อ ทั้งๆ ที่ท้าวชัยเสนไม่ได้รักมเหสีเลย หากอภิเษกสมรสด้วยความจำเป็นจากการดำเนินนโยบายการเมือง เพื่อหลีกเลี่ยงสงคราม

มัทนาวอนขอให้สุเทษณ์ช่วยเหลือให้ตนได้ครองรักกับท้าวชัยเสนดังเดิม แต่สุเทษณ์รักมัทนาอยู่แล้ว ย่อมต้องการให้มัทนารับรักตนยิ่งกว่าจะได้คืนดีกับท้าวชัยเสน ผลก็คือ มัทนายืนกรานปฏิเสธรักของสุเทษณ์เหมือนดังที่เคยปฏิเสธมาแล้ว สุเทษณ์จึงสาปมัทนาให้กลายเป็นดอกกุหลาบตลอดไป ผลที่สุด มัทนาก็เลยกลายเป็นดอกกุหลาบ ดอกไม้ที่ทั้งงามทั้งหอม แถมมีหนาม ดอกกุหลาบก็ได้เป็นสัญลักษณ์แห่งความรักของมนุษยชาติตลอดมา

คุณลักษณะที่เด่นประการที่สองของมัทนะพาธาในฐานะที่เป็นโศกนาฏกรรมจึงได้แก่แก่นของเรื่อง (Theme) คือ ความรักและสัญลักษณ์แห่งความรักอันได้แก่ดอกกุหลาบซึ่งถือได้ว่า เป็นภาษาสากลของมนุษย์

"เป็นสิ่งยวนชวนจิตตะนรสุวคนธ์
ช่วยระงับสรร- พะทุกข์หนัก
หญิงชายยามเริ่มรู้ระสะ ณ ฤดิรัก
ใช้กุหลาบจัก ระเริงใจ
อันดวงมาลีกุพฺชะกะสิผิวะให้
พึงจะรู้ได้ ว่ะรักแท้
แลยามดมดอกกุพฺชะกะก็จะแก้
เดือด ณ ดวงแด และสุขพลัน
ขอมาลีศรีกุพชะกะสิริสุคันธ์
จงประดิษฐ์พรรณ นิรันดร"

จะเห็นได้ว่า เค้าโครงของเรื่องที่ดำเนินมาตามลำดับ เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน สองบุรุษเพศผู้รักมัทนาอย่างแท้จริง ต้องผิดหวังเพราะ "มัทนะพาธา" ด้วยกัน ตราบจนถึงไคลแม็กซ์ของเรื่องเมื่อมัทนาถูกสาปให้กลายเป็นดอกกุหลาบนิรันดร

คุณลักษณะที่เด่นประการที่สามของมัทนะพาธาได้แก่คำสดุดีของกรรมการวรรณคดีสโมสรที่ว่า "อีกประการหนึ่งในทางภาษา ซึ่งทรงปรุงแต่งชื่อตัวละครและภูมิประเทศถูกต้องตามยุกแห่งภารต อันจำนงให้เป็นตัวเรื่อง นับว่ารูปเรื่องปรุงดี จะแต่งได้ด้วยพระปรีชาญาณและสุตาญาณอันกว้างขวาง" ถ้าใช้ในสมัยนี้น่าจะได้แก่ความสมจริง เป็นที่เชื่อถือได้ทุกประการ แม้แต่ชื่อราชวงศ์ของกษัตริย์

คุณลักษณะที่เด่นเป็นประการสุดท้ายก็คือ ความงดงามในแง่วรรณศิลป์ ในบรรดารูปแบบของกวีนิพนธ์ไทยหรือฉันทลักษณ์นั้น เป็นที่ยอมรับกันว่า ฉันท์เป็นรูปแบบคำประพันธ์ ให้

ไพเราะงดงามทั้งรสคำ (Form) และรสความ (Content) ได้ยาก เนื่องจากฉันท์เป็นรูปแบบที่ประพันธ์ที่ไทยเรารับมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต คำไทยแท้มักจะเป็นคำหนักโดดๆ ต่างกับบาลีและสันสกฤตที่มีผสมทั้งครุ (หนัก) และลหุ (เบา) เมื่อกวีไทยแต่งฉันท์ จำเป็นต้องใช้คำบาลีและสันสกฤต จึงจะแต่งได้โดยสะดวก เมื่อพิจารณาในแง่นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มัทนะพาธาโดยพยายามใช้คำที่ง่ายแก่ความเข้าใจของผู้อ่าน ขณะเดียวกันก็ทรงรักษาฉันทลักษณ์ไว้ไม่ให้ผิดไปจากแบบฉบับที่มีอยู่ดั้งเดิมด้วย ยังผลให้รสคำและรสความมีทั้งความไพเราะและหมดจดงดงาม อย่างเช่นฉากปฏิญาณรักระหว่างท้าวชัยเสนกับมัทนาในยามรุ่งอรุณ ดังนี้

ชัยเสน อ้าอรุณแอร่มระเรื่อรุจี
ประดุจมโนภิรมย์ระตี ณ แรกรัก
แสงอะรุณวิโรจน์นะภาประจักษ์
แจ้มเฉลาและโสภินัก นะฉันใด
หญิงและชาย ณ ยามระตีอุทัย
ส่วาง ณ กลางกมลละไม ก็ฉันนั้น
แสงอุษาสะกาวพะพราว ณ สรรค์
ก็เหมือนระตีวิสุทธิอัน สว่างจิต
อ้าอนงคะเชิญดำเนิรสนิธ
ณ ข้าตะนูประดุจสุมิตร มโนมาน
ไปกระทั่ง ณ ฝั่งอุทกจีระธาร
และเปล่งพจี ณ สัจจะการ ประกาศหมั้น
ต่อพระพักตร์สุราภิรักษะอัน
เสด็จสถิต ณ เขตอะรัณ - ยะนี่ไซร้
ว่าตะนูและน้องจะเคียงคระไล
และครองตลอด ณ อายุขัย บ่คลาดคลา

มัทนา สูรยะส่องสว่าง ณ กลางนะภา
ก็พลอยสว่าง ณ ภูมิหล้า แหละฉันใด
อันพระโปรด ณ จิตตะข้าก็ได้
สว่างกระจ่างและสดและใส ณ บัดนี้
ข้าพระบาทจะสุขสราญฤดี
ก็ย่อมจะโดยพระบารมี พระปกเกล้า
พึ่งพระคุณกะรุณยะค่ำและเช้า

จะปราศะโศกบ่มี* เศร้า ฤทุกข์
ใจจะอิ่มจะเอมเพราะเปรมปริยุ
และรื่น ณ รสระตีจิรุ ระรวยใจ
ทูลกระหม่อมเสด็จ ณ เทศะใด
ก็ข้าพระบาทจะตาม ธ ไป พระเจ้าข้า

อีทิสะหรืออีทิสังฉันท์เป็นรูปแบบคำประพันธ์ฉันท์ที่กวีส่วนมากมักประพันธ์เพื่อแสดงความรู้สึกโกรธ เกรี้ยวกราด ตื่นเต้น พระยาอุปกิตกิจศิลปสาร (พ.ศ. ๒๔๒๒ - ๒๔๘๔) กวี, อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออกแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและกรรมการชำระปทานุกรมได้อธิบายถึงวิธีแต่งอีทิสะฉันท์ไว้ใน "ฉันทลักษณ์" (หลักภาษาไทย, พิมพ์โดยไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๒๒) หน้า ๔๕๘ - ๔๕๙ ดังนี้

"ฉันท์บทนี้ที่นิยมแต่งกันมากก็เล่นคำสั้นยาว (ลหุ ครุ) เป็นคู่ ๆ กันไป เป็นการไพเราะขึ้นคล้ายกลบทชนิดหนึ่ง ดังนั้น ในการทอดจังหวะ จึงควรทอดจังหวะตรงคำครุเสมอไป แต่ครุต้นบาทต้องทอดให้นานหน่อยแล้วทอดจังหวะที่ครุเรื่อย ๆ ไป จบวรรคก็ทอดให้ยาว ท้ายวรรคที่ ๒ ยาวกว่าที่อื่น วรรคที่ ๓ ไปทอดที่คำท้ายทีเดียวสังเกตดู ท่านแต่งในเรื่องที่คิดวิตกหรือโกรธ แล้วรำพึงจุกจิก หรือตื่นเต้นในสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น"

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงยึดถือหลักเกณฑ์ที่เคยมีมาดั้งเดิม หากทรงพระราชนิพนธ์อิทิสะฉันท์ถ่ายทอดความรู้สึกของหนุ่มสาวขณะมีความรัก คำโต้ตอบกันนั้นจะเห็นได้ว่า มีทั้งความรู้สึกดื่มด่ำในความรัก มองเห็นสรรพสิ่งสวยสดงดงามและก็หมดจดสดใสไปทั้งสิ้น อีทิสะฉันท์ที่คัดมานี้ไพเราะทั้งรสคำและรสความ มีสุนทรียรสในทางวรรณศิลป์โดยสมบูรณ์

---

* ระหว่างคำว่า "มี" กับคำว่า "เศร้า" ขาดคำลหุ (เสียงเบา) ไปคำหนึ่ง ได้ตรวจสอบกับหนังสือมัทนะพาธา ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานพระเพลิงพระศพสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี (พ.ศ. ๒๕๑๙) กับฉบับที่องค์การค้าคุรุสภาพิมพ์จำหน่าย (พ.ศ. ๒๕๒๕) มีข้อความตามที่คัดมาตรงกัน จึงคงไว้ดังเดิม"

พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเป็นราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๒๔ เสด็จทรงไปศึกษาในประเทศอังกฤษ เมื่อพระชันษาได้ ๑๔ พรรษา เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงเชี่ยวชาญในทางอักษรศาสตร์ ทรงพระราชนิพนธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน บทละครพูด บทละครรำ ละครร้อง บทความ สารคดี รวมทั้งงานแปล ไว้หลายร้อยเรื่อง โดยใช้พระนามแฝง เช่น ศรีอยุธยา, รามจิตติ, อัศวพาหุ, ฯลฯ งานเด่น ๆ มีอาทิ **พระนลคำหลวง, เวนิสวาณิช, โคลงสุภาษิต, บทละครเรื่องพระร่วง** เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนพรรษาได้ ๔๔ พรรษา

ทวีป วรดิลก

โคลงกลอน ของครูเทพ

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๘๕ พิมพ์ครั้งล่าสุด ๒๕๑๕

โดยองค์การคุรุสภาเป็นหนังสือพ็อกเกตบุ๊ครวม ๓ เล่ม

ครูเทพ

(พ.ศ. ๒๔๑๘-๒๔๘๖)

ครูเทพ เป็นนามแฝงของนายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในสมัยราชาธิปไตย โคลงกลอนที่ทุกคนจำได้ โดยอาจไม่รู้ชื่อผู้แต่ง คือ "บทเพลงกราวกีฬา" (พ.ศ.๒๔๗๗) ซึ่งเริ่มต้นด้วย

"พวกเรานักกีฬา ใจกล้าหาญ
เชี่ยวชาญชิงชัย ไม่ย่นย่อ
คราวชนะรุกใหญ่ ไม่รีรอ
คราวแพ้ก็ไม่ท้อกัดฟันทน"

ครูเทพมีชื่อเสียงในฐานะนักการศึกษา ท่านเป็นนักเรียนอังกฤษรุ่นเดียวกับน.ม.ส. (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ), แม่วัน(ผู้แปลเรื่อง**ความพยาบาท**) ท่านเป็นผู้ที่ตั้งนิตยสาร**ลักวิทยา** และนิตยสารทางการศึกษาที่มีชื่อเสียงมาก คือ **วิทยาจารย์** เป็นผู้เขียน**แบบเรียนธรรมจริยา** เป็นผู้ต้นคิดให้ออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อให้เด็กไทยได้เรียนหนังสือกันทุกคน เป็นผู้สนับสนุนผลักดันให้มีการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรก คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยที่คนรุ่นหลังไม่ค่อยรู้และไม่ได้ให้เกียรติท่านเท่าที่ควร เคยเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ชื่อเดิมของกระทรวงศึกษาธิการ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ถึงต้นรัชกาลที่ ๗) งานด้านการประพันธ์ของท่านนอกจากตำราเรียนแล้ว ก็ยังมีความเรียง, เรื่องสั้น, บทละคร และโคลงกลอน เรื่องสั้นที่มีชื่อเสียง ซึ่งเคยนำไปใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบในโรงเรียนในสมัยหนึ่ง คือเรื่อง "คุณย่าเพิ้ง"

โคลงกลอนครูเทพ ที่นำมารวมเล่ม ส่วนใหญ่เขียนขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๘๔ ท่านเขียนทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน รวมทั้งร่าย ส่วนใหญ่จะเป็น กลอนมากกว่าประเภทอื่น งานร้อยกรองของท่านมีหลากหลาย มีทั้งที่เป็นการแสดงทัศนะของท่านในเรื่องการศึกษา, เรื่องเศรษฐกิจ, สังคม การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาประเทศ, เหตุการณ์บ้านเมืองทั้งของต่างประเทศและของไทย, โคลงกลอนที่เป็นคติคำสอน, โคลงกลอนสดุดีพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่นิยมเขียนกันในสมัยก่อนในวาระสำคัญต่าง ๆ โคลงกลอนของท่านหลายชิ้น มีลักษณะเป็นบทความแสดงทัศนะ เพียงแต่ท่านเขียนออกมาเป็นร้อยกรอง แต่ก็มีหลายชิ้นเป็นร้อยกรองที่มีความงดงามทาง

วรรณศิลป์ และมีเนื้อหาสาระที่สะท้อน ปรัชญาชีวิต สะท้อนสังคมในยุคนั้น ความที่ท่านเป็นครู ทำให้ท่านชอบทำเชิงอรรถ อธิบายความหมายในโคลงกลอนของท่าน เป็นเชิงให้ความรู้แก่ประชาชนด้วย

งานเด่น ๆ มีอาทิ **ประชาสามัญของเรา** (๒๑ ธ.ค. ๒๔๗๒) ที่ท่านนำทำนองเพลงชาวบ้าน คือลำนำพวงมาลัย - ลำนำนกกระทุง มาใช้อย่างได้จังหวะจะโคนและงดงาม กลอนชิ้นนี้ กล่าวถึงชีวิตของชาวนาชาวไร่ ซึ่งเคยใช้ชีวิตตามสบายแบบทำงานบ้างพักเล่นในช่วงเทศกาลบ้าง ไม่ได้ห่วงเรื่องเวลาหรือการทำงานเพื่อเงิน แต่วิถีชีวิตเช่นนี้กำลังเปลี่ยนไป เพราะ

"เจ้าพวงมาลัยเอย
เจ้าเกิดทุรนทุราย เพราะเจ๊กแขกเข้ามาล่อ
ทั้งเครื่องกินเครื่องใช้ เจ้าทนไม่ไหวจริงหนอ
แม้แต่ข้าวก็ มีโรงรับจ้างสีเอย"

ชาวนาชาวไร่ เริ่มเปลี่ยนไปเป็นลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งท่านมองเห็นว่า ไม่ได้มีความเป็นอิสระ เหมือนกสิกรอีกต่อไป

"เจ้ากรรมกรเอย
อยู่ในนาคร หรือป่าดอนชนบท
เวลาเป็นของเขา ไม่ใช่ของเจ้าทั้งหมด
ขาดเงินทองก็ต้องอด ทุกสิ่งกำหนดค่าเอย"

นี่คือข้อสังเกตต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยุคแรก ๆ และรุนแรงมากขึ้นในหลายสิบปีต่อมา ครูเทพเอง แม้ท่านจะได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจให้ทันสมัยอยู่มาก ดังจะเห็นได้ในความเรียงและโคลงกลอนเรื่องเศรษฐกิจหลายชิ้น แต่ความเป็นกวีของท่าน ก็ยังทำให้ท่านเขียนถึงสังคมชนบทเกษตรแบบดั้งเดิมด้วยความหวนหาอาลัย ต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น

กลอนอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนทัศนะที่มองสังคมอย่างที่เป็นจริง และรักความเป็นธรรมของท่าน คือ **เกร็ดเรื่องภาษี** (๑๙ พ.ค. ๒๔๗๒) ท่านวิจารณ์ว่าการเก็บภาษีรัชชูปการคนละ ๖ บาทนั้น เป็นภาระหนักสำหรับคนจนมาก นอกจากนี้ชาวนาก็ยังต้องเสียค่านา และถูกพ่อค้าโรงสีกดราคาอีก

" พวกเราทั้งหลาย ยังต้องเสียค่านา
จึงไม่มั่งมี ปันปี้มากกว่า
หาให้พ่อค้า สาแก่ใจเอย
---------- ----------
---------- ----------

โรงสีทั้งหมด เขากดราคา
พวกแกชาวนา ต่อมากก็ไม่ให้
กดทั้งขึ้นทั้งล่อง ได้คล่องเมื่อไร
แกอย่าเจ็บใจ ลูกค้าเลยเอย. "

ความคิดของท่านคือ อยากให้มีการปฏิรูปการเก็บภาษีให้เป็นธรรม คือเก็บจากคนรวย โดยเฉพาะพ่อค้าให้มากกว่าที่ทำอยู่ในสมัยนั้น เพื่อที่จะได้มีเงินไปพัฒนาประเทศมากขึ้น

สำหรับทัศนะของท่านเกี่ยวกับพ่อค้าคนจีนนั้น ท่านมีทั้งส่วนที่วิพากษ์วิจารณ์และชื่นชมในความขยันขันแข็ง ความเป็นนักประกอบการ แม้ท่านจะมีความคิดแบบชาตินิยม ซึ่งเป็นความคิดกระแสหลักที่นำโดยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยนั้น แต่ครูเทพก็มีทัศนะที่เสรีมากกว่า ท่านเห็นว่าคนไทยน่าจะเรียนรู้จากคนจีน การที่หญิงไทยแต่งงานกับคนจีน จะช่วยให้เกิดคนไทยรุ่นใหม่ที่จะช่วยพัฒนาประเทศได้ ท่านถึงกับวิจารณ์ว่า การที่คนจีนอพยพรุ่นหลังเริ่มนำเข้าผู้หญิงจีนเข้ามาแต่งงานด้วย จะทำให้กระบวนการสร้างคนไทย "พันธุ์ใหม่" หยุดชะงักไปนั้น จึงเป็นทัศนะที่แปลกไปจากคนอื่น ๆ อย่างน่าสนใจ

กลอนชื่อ "**เป็นตัวเราดีกว่า**" (ต.ค. ๒๔๗๓) สะท้อนทัศนะการมองคนไทยสมัยนั้นอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ว่า ชอบเลียนแบบหรืออยากรวยเร็ว โดยไม่มีความมานะพยายาม ไม่ดูธรรมชาติของตนเอง

"ฉุยฉายเอย
ไม่เคยเป็นบ่าว เฝ้าอยากจะเป็นนาย
ไม่เป็นลูกจ้าง จะเป็นนายห้างง่าย
กิจการทั้งหลาย เจ้าจะตรัสรู้
ฝืนธรรมชาติ แม้สามารถก็ยากอยู่
ที่ไหนจะสู้ ตามธรรมชาติเอย.

โคลงกลอนหลายชิ้นของท่าน เน้นการให้การศึกษาแก่คนไทยให้รู้จักเลี้ยงลูกให้ถูกอนามัย อบรมลูกโดยไม่ใช้วิธีเฆี่ยนตี, ให้มีความยุติธรรม มีน้ำใจนักกีฬา (FAIR PLAY) นิสิตมหาวิทยาลัย

จะต้องรู้จักศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งสะท้อนทัศนะเสรีนิยม มากกว่าทัศนะแบบศักดินานิยม อันเป็นแนวคิดกระแสหลักในสมัยนั้น แม้ว่าท่านจะเป็นลูกขุนนาง และตัวท่านก็เป็นขุนนางในสมัยราชาธิปไตยก็ตาม แต่ท่านก็ยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้อย่างไม่ลำบากใจมากนัก ทางผู้ก่อการ ๒๔๗๕ ก็ดูจะยอมรับท่านอยู่มาก ท่านเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรก และเป็นประธานคณะกรรมการวางโครงการการศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ด้วย

กลอนสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เด่น ๆ มี อาทิ **"กระดูกสันหลัง"** (เม.ย. ๒๔๗๗)

"ข้าแต่สูเจ้าชาวนา ข้าขอบูชา
ว่าสูเลิศมนุษย์สุดแสวง
รูปร่างกำยำดำแดง เจ้าเป็นหัวแรง
กระดูกสันหลังรัฐเรา
---------- ----------

โอ้สูผู้พร่องศึกษา อดทนนักหนา
โทษใดไปโทษโทษกรรม
สูไม่มากปากมากคำ สูเป็นคนทำ
ได้เท่าไรทำไป
ขาคเคลนแสนเข็ญเป็นไฉน สูเจ้าอยู่ได้
ด้วยดวงหน้ายิ้มพริ้มพราย
อิ่มประโยชน์โปรดคนทั้งหลาย เอือมกายใจสบาย
พ่อเพื่อนยากแห่งสยาม
เป็นไฉนอย่างไรก็ตาม เจ้ายอมพยายาม
เป็นผู้คู่ควรบูชา "

กลอนชื่อ **"แม้เมฆดำยังแรขอบน้ำเงิน"** (๑๕ ม.ค. ๒๔๗๗) เป็นกลอนเชิงปรัชญาชีวิตที่ปลุกปลอบให้กำลังใจคนที่เด่นอีกชิ้นหนึ่ง

" อนิจจาเมฆคล้ำดำแน่แท้ อุตส่าห์แรขอบน้ำเงินเพลิดเพลินได้
อันคนเราถึงเศร้าโศกเพียงไร ก็เบาใจเมื่อเขารู้เท่าทุกข์
พอเล็งเห็นโลกธรรมนำข้อนี้ ค่อยใจดียิ้มออกบอกสนุก
สติคืนเข้าแหล่งแห่งประมุข แลเห็นสุขและทุกข์เทียมคู่กัน
ทุกข์คือร้อนถอนทุกข์เหลือสุขเย็น ของเห็นเห็นไม่ยากพอบากบั่น
เมฆก้อนนี้จึงมีคุณอนันต์ ไม่เช่นนั้นมรณ์ภัยได้พบแล้ว "

กล่าวโดยรวมแล้ว **โคลงกลอนของครูเทพ** เป็นหนังสือที่น่าสนใจทั้งในเชิงประวัติศาสตร์สังคม, ประวัติศาสตร์วรรณกรรม และในแง่วรรณศิลป์โดยตัวของมันเอง ส. ธรรมยศ เคยยกย่องว่าท่าน เป็นกวีนักปรัชญาที่เด่นคนหนึ่งของไทย โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เคยจัดตั้งทีมสำรวจ และประเมินงานของครูเทพ ในช่วงปี ๒๕๑๘ โดยมีอาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนา เป็นบรรณาธิการ มีนักวิชาการเขียนวิเคราะห์งานของครูเทพในแง่ต่าง ๆ หลายท่าน (ดูชลธิรา สัตยาวัฒนา บก. **ครูเทพ** พิมพ์ครั้งที่ ๓ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕)

งานโคลงกลอนของครูเทพอาจจะห่างไกลอารมณ์ความรู้สึกของคนรุ่นปัจจุบันอยู่บ้าง แต่ถ้ารู้จักเลือกอ่านก็จะได้ทั้งประโยชน์และความงาม งานอื่น ๆ ของครูเทพที่น่าอ่าน คือ เรื่องสั้นบางเรื่อง ส่วนความเรียงของท่านนั้นอิงอยู่กับยุคสมัยค่อนข้างมาก เหมาะสำหรับผู้สนใจศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และการบริหารการศึกษาของไทยมากกว่าผู้อ่านทั่วไป

ประวัติ ครูเทพ

ชื่อจริงคือ สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พ.ศ.๒๔๑๕-๒๔๘๖) หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นบุตรพระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน ณ อยุธยา)เกิดที่กรุงเทพฯ เรียนที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข พระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์รุ่นแรก สำเร็จการศึกษาปีพ.ศ.๒๔๓๗ ทำงานเป็นครูได้ ๒ ปี ได้ทุนกระทรวงศึกษาธิการ ไปศึกษาวิชาครูที่อังกฤษ ๓ ปี กลับมารับราชการกระทรวงศึกษา จนได้เป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษา ในปีพ.ศ.๒๔๕๘ หน้าที่สำคัญอื่น ๆ คือ เป็นกรรมการองคมนตรี กรรมการราชบัณฑิตยสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร์ ประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรก เมื่อพ.ศ.๒๔๗๕

นอกจากเขียนโคลงกลอนแล้ว ยังเขียนบทละครพูด เรื่องสั้น ความเรียงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และแบบสอนอ่านธรรมจริยา

วิทยากร เชียงกูล

บทละครเรื่องพระลอ

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๖

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

(พ.ศ.๒๔๐๔-๒๔๗๔)

เรื่องราวความรักอมตะของชายหนึ่งหญิงสอง คือ พระลอ พระเพื่อน พระแพง เป็นเรื่องรักโศกสลดของพระลอรูปงาม พ่อขุนแห่งเมืองแมนสรวง เดินทางไปหมายสมภิรมย์รัก กับพระเพื่อนพระแพง สองอ่อนไท้แห่งเมืองสรอง เมืองแมนสรวงและเมืองสรองนั้นเป็นศัตรูกันมาช้านาน ด้วยเหตุที่เจ้าพ่อของพระลอครั้งหนึ่งเคยยกทัพประชิดเมืองสรอง และสังหารกษัตริย์เมืองสรอง ความแค้นของพระเจ้าย่าทำให้ความรักของพระลอ พระเพื่อน พระแพง กลายเป็นรักรันทด สามเยาวกษัตริย์ถือดาบยืนเคียงกันสู้กับทหารของพระเจ้าย่า ซึ่งหมายสังหารพระลอและยืนตายในลักษณาการอันสง่างามราวภาพประติมากรรม

พระลอฉบับแรกเริ่มเดิมทีนั้นแต่งเป็นลิลิต ชื่อ ลิลิตพระลอ มีผู้สันนิษฐานไว้ว่าลิลิตพระลอแต่งโดยพระมหาราชครู กวีเอกแห่งราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่นักวรรณคดีรุ่นหลังได้ศึกษาวิจารณ์ว่าน่าจะอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ได้มีการศึกษาค้นคว้ารวบรวมหลักฐานทางวรรณคดี จนพอจะพิสูจน์ได้ว่าลิลิตพระลอนำเค้าเรื่องเล่ามาจากท้องถิ่นภาคเหนือ เข้าใจกันว่าเป็นเรื่องจริง มีหลักฐานจากพงศาวดารกล่าวถึงแถนลอ ซึ่งเข้าใจกันว่าจะเป็นพระลอ ซึ่งตกสมัยเดียวกับท้าวฮุ่ง จึงได้มีผู้สันนิษฐานต่อไปว่าเรื่องราวของพระลอคงเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ.๑๖๑๖-๑๖๙๓ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ แสดงข้อมูลไว้โดยละเอียดในหนังสือ เล่าเรื่องลิลิตพระลอ เพื่อชี้ให้เห็นเบาะแสว่าแท้จริงแล้ว เมืองสรองคือบริเวณตอนเหนือของอำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ส่วนสำหรับแมนสรวง คงจะได้แก่พื้นที่เขตอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

ลิลิตพระลอนั้นได้รับการยอมรับว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งในวรรณคดี วรรณคดีสโมสรยกย่องให้เป็นยอดวรรณคดีประเภทลิลิต เนื้อหาของเรื่องผสานอารมณ์รัก อารมณ์โศก อารมณ์แค้น ถ้าจัดว่าเป็นนิยายท้องถิ่นก็ถือเป็นเรื่องที่แต่งได้สนุกมาก รสชาติของเรื่องเข้มข้น และล้วนแต่พัดพาไปด้วยอารมณ์แห่งความเป็นปุถุชน กิเลสวิสัย และสุดท้ายก็จบลงที่กฎแห่งกรรม ส่วนสำนวนโวหารของลิลิตนั้นเป็นเอก ถือเป็นหนึ่งในสามลิลิตเอกของอยุธยา คือ ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และลิลิตโองการแช่งน้ำ

ข้อถกเถียงที่ยังหาข้อยุติไม่ได้เกี่ยวแก่ลิลิตพระลอเห็นจะได้แก่ สัมพันธ์รักอันอัศจรรย์ระหว่างหนึ่งชายสองหญิง รวมทั้งบทอัศจรรย์อันพิสดารล้นพ้นนั้นได้นำไปสู่ข้อถกเถียงที่ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ลิลิตพระลอเป็นหนังสือโป๊ของราชสำนัก ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งมองเห็นเป็นความงามทาง

วรรณคดี และมีบ้างที่สนใจมรดกความงดงามและกลวิธีแต่งลิลิตพระลอ โดยที่เห็นว่าเรื่อง โป๊ หรือไม่นั้นอาจไม่ใช่สาระสำคัญ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นยุคที่สังคมไทยปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมตะวันตกครั้งใหญ่ครั้งหนึ่ง วงการละครของไทยก็มีการปรับตัวครั้งสำคัญ มีละครแบบใหม่ที่เกิดจากการปรับปรุงแก้ไขแนวทางการละครอย่างดึกดำบรรพ์ รวมทั้งประยุกต์แบบอย่างของต่างประเทศเข้ามาด้วย กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธุ์เอง ทรงมีวิกละครเรียกว่า ละครกรมพระปรีดาลัย ซึ่งนิยมดัดแปลงมาจากรูปแบบของการแสดงละครนอกอีกทีหนึ่ง ถือกันว่าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครร้องโดยดัดแปลงมาจากละครตะวันตก ละครร้องแบบปรีดาลัย นี้เป็นละครร้องและรำสลับกับพูด และเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง ละครปรีดาลัยได้รับความนิยมมาก เช่น สาวเครือฟ้า และ สีป้อมินทร์ เป็นต้น บทละครเรื่องพระลอ นี้ก็เป็นบทละครที่คนนิยมกันมากอีกเรื่องหนึ่งจนกลายเป็นที่รู้จักกันกว้างขวาง เรียกชื่อตามที่ทรงเรียกว่า ละครพันทาง อนึ่งนอกจากจะนิยมดูละครกันแล้ว ประชาชนในสมัยดังกล่าวยังนิยมซื้อบทละครมาอ่านด้วย ถึงกับมีโรงพิมพ์จัดพิมพ์เป็นล่ำเป็นสันและเขียนแจ้งความไว้ในปกหลังว่า "เล่มละสลึงถึงรู้ท่านผู้ซื้อ ร้านหนังสือหน้าวัดเกาะเพราะหนักหนา"

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้นำเอาลิลิตพระลอมาเล่าใหม่ในรูปของบทละคร เพื่อสนองรสนิยมบันเทิงของผู้คนในสมัยนั้น ม.จ.หญิงพรพิมลพรรณ รัชนี ทรงนิพนธ์คำนำอธิบายบทละครเรื่องพระลอไว้ในคราวพิมพ์แจกงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมผัน วรวรรณ ณ อยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๖ ว่า

> *"บทละครเรื่องพระลอ นี้ เป็นพระนิพนธ์ของละครเรื่องแรกในจำนวนบทละครหลายสิบเรื่องของเสด็จพ่อ พระเจ้าบรมวงศ์เธอขั้น ๔ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อประมาณ ๔๕ ปีมาแล้ว ท่านทรงถอดจากลิลิตพระลอมาเป็นบทสำหรับเล่นละคร เป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่าลิลิตพระลอเป็นกวีนิพนธ์ชิ้นหนึ่งในวรรณคดีของเรา เสด็จพ่อจึงทรงระวังหนักหนาในการรักษาเนื้อเรื่องและถ้อยคำในลิลิตไว้มากที่สุดที่จะมากได้ บทร้องตอนสำคัญๆ เช่น ตอนพระชนนีของพระลอประทานโอวาทแก่พระลอ เมื่อพระลอจะเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรอง ตอนพระลอเสี่ยงน้ำที่แม่น้ำกาหลง ตอนปู่เจ้าเรียกไก่มาแล้วปล่อยผีเข้าสิงไก่ สั่งให้ไก่ไปล่อพระลอมาเมืองสรอง ตอนพระลอชมดง ตอนต่อสู้ และตอนที่พระชนนีรำพันต่อหน้าศพพระเพื่อนพระแพง เหล่านี้ก็ทรงนำร่ายและโคลงในลิลิตพระลอมาโดยมาก" (คำนำ)*

ในด้านของการดัดแปลงลิลิตมาเป็นบทละคร ถือได้ว่าบทละครเรื่องพระลอเป็นละครที่สนุกมากเรื่องหนึ่ง ใช้บทร้องผสมผสานกับบทเจรจา สลับกับบทประพันธ์เป็นช่วงๆ บทร้องนั้นทรงแต่งขึ้นอย่างประณีต ได้อารมณ์ ถ้อยคำไพเราะ กะทัดรัด เพื่อใช้เป็นบทร้องในการแสดงบท

เวทีทำให้ไม่ยืดเยื้อ ภาษาแต่ละตอนสอดคล้องกับอารมณ์ของเหตุการณ์เป็นอย่างดี สมกับที่ยกย่องกันว่าทรงเป็นเจ้านายที่มีความรอบรู้ทางอักษรศาสตร์อย่างยอดเยี่ยม

อย่างเช่นบทหนึ่งในฉากเจ้าป่าแต่งทัพผี ต้องการความรู้สึกเกี่ยวกับอำนาจ ขณะเดียวกันต้องแทรกความขบขันตามแบบฉบับของละคร ทรงนิพนธ์ไว้เป็นสำนวนว่า

"ผองพลผีภูตปีศาจ ล้วนร้ายกาจสาหัส มาแออัดฟังพระป่า กำยำดูน่าสยดแสยง บ้างสำแดงฤทธิ์เดช อาเพศพิกลกายฤทธิ์ แกล้งนฤมิตให้น่ากลัว ขนหัวพองขมองมึน ตัวขุนขึ้นขี่ช้าง บ้างขี่เสือขี่สิงห์ บ้างขี่หมีขี่หมู บ้างขี่งูขี่ลา ขี่เยียงผาขี่แรด (ผีเข้าไปขี่สัตว์ตามบท) แผดร้องก้องกระหึ่มบน บ้างแปลงตนหลายหลาก แปรเป็นกากภาษาเป็นหัวกาหัวแร้ง แปลงเป็นหัวควายหัวช้าง เป็นหัวกลางหัวนกฮูก หัวนกตู้กหัววัว (ผีแปลงตนขี่สัตว์ออกมาตามบท) ตัวต่างกันพันลึก คะคึกคระวีอาวุธ เครื่องจะยุทธยงยิ่ง.... (หน้า ๓๖)

สำนวนกวีของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นไพเราะเพียงใดก็เป็นที่รู้กันดีอยู่ในหมู่กวี ท่านจันทร์จิรายุ รัชนีถึงกับทรงกล่าวไว้ว่า การอ่านกวีนิพนธ์ต้องออกเสียงด้วยจึงจะสมบูรณ์ ยิ่งของกรมพระนราฯ ถ้าเพียงดูด้วยตาตามอักษร บางทีจะพลอยเห็นไปว่า ทรงใช้คำไม่มีคำแปลในพจนานุกรรมเข้ามาตั้งหลายคำ หากลองอ่านออกเสียงแล้วจึงจะประจักษ์ความไพเราะ ดังตัวอย่างบทร้องลำวางแผนใหญ่ ณ แม่น้ำกาหลง บนนี้

"น้ำกาหลงใสไหวคลั่งควะคว้างคว้าง แลอ้างว้างหวิวหวน
กำสรวลแสน คำนึงความยามยากจากเมืองแมน ตกมาอยู่ด้าวแดน
อรัญญา (หน้า ๘๒)

และในบทร้องลำลาวเซิ้ง ตามไก่ปู่เจ้า บทนี้

"ปู่กระสันถึงไก่ในไพรพฤกษ์ ปู่รำลึกถึงไก่ไก่ก็มา (ไก่ออก) บรู้กี่คณากี่หมู่ ปู่เลือกไก่ตัวงาม ทรงทรามวัยทรามแรง สร้อยแสงแดงพระพาย ขนเขียวลายระยับ ปีกสลับเบญจรงค์ เลื่อมลายยงหงสบาท ขอบตาชาดพระพริ้ง สิงคลิ้งหงอนพรายพรรณ ขานขันเสียงเอาใจ เดือยหงอนใสสีลำยอง สองเท้าเทียมนพมาศ ปานฉลุชาดทารง ปู่ก็ใช้ผีลงแก่ไก่ (ผีเป็นเพลิงพลุ่งขึ้นมาลงไก่) ไก่แก้วไซร้บมิกลัว ขุกผกหัวองอาจ ผาดผันตีปีกป้อง ร้องเรื่อยเฉื่อยฉาดฉาน (รัวไก่สามัญหนีเข้าโรง ไก่ที่ผีลงเคล้ากับผีหายไปข้างโรง กลายเป็นไก่นฤมิตออกมา) เสียงขันขานแจ้วแจ้ว ปู่สั่งแล้วทุกประการบ่มินาน ผาดโผนผยอง โลดลำพองคะนองบหึง มุ่งถั่นถึงพระเรืองลอ ยกคอขันขานร้อง ตีปีกป้องผายผัน ขันเอื้อยเจื้อยไจ้ไจ้ แล้วไซ้

ปีกไซ้หาง โฉมสำอางสำอาด กรีดปีกวาดเวียดเย้า คอยล่อพระลอเจ้า จักต้องดำเนินแลนา" (หน้า ๕๑,๕๒)

ผู้ที่เคยฟังเพลงร้องลำ**ลาวครวญ**บทต่อไปนี้ก็คงจะจำได้ดีว่าเป็นบทเพลงกินใจที่ไม่เคยเสื่อมคลายนิยมเลย ซึ่งก็ตัดตอนไปจากบทครวญถึงพระมารดาของพระลอ ขณะอยู่ในแดนป่าบ่ายหน้าสู่เมืองสรองดังนี้

"โอ้พระชนนีศรีแมนสรวง จะโศกทรวงเสียวรู้สึกรำลึกถึง ไหนทุกข์ถึงปิ้ตุรงค์ทรงรำพึง ไหนโศกซึ้งถึงกูคู่หทัย ร้อยชู้ฤๅเท่าเนื้อเมียตน เมียร้อยคนฤๅเท่าพระแม่ได้ พระแม่อยู่เยือกเย็นไม่เห็นใคร ฤๅกลับไปสู่นครก่อนจะดี (หน้า ๘๓)

ในตอนจบของบทละครเรื่องพระลอนี้ สามเยาวกษัตริย์ยืนเคียงกันสู้กับทหารของพระเจ้าย่าอย่างองอาจ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงดัดแปลงมาจากสำนวนลิลิตเดิมบางส่วน แต่ยังคงความไพเราะสง่างามยิ่งดังนี้

"ไล่ฟอนฟันผันแทง แว้งวัดตัดหัวฆ่า ดูมหึมาทั้งสาม งามเงื่อนพฉาราชสีห์ กรคระวีวราวุธองอาจ เอิบอำนาจบมิยั่น ยิ้มแย้มหยันบมิย่อ ตรัสจ้อล้อเล่นพลาง กางกรร่อนรำรบ รื่นรมย์พิภพสำทับ เขาก็ขับกันเข้ารบรอบ ตามหมอบเหมือนแมลงเม่า บินโผเข้าหาไฟ เขาอยู่ไกลบมิกล้า สร้าโทรมยิ่งสามกษัตริย์ ธก็เอาดาบปัดป้องพระกาย เขาระดมหลายเหลือป้อง จึงปืนต้องพระลอราช สองสุรนาฏบมิพรั่น หันเอาองค์ออกรับปืน ยืนประคององค์พระจอมราช เขาก็เร่งสาดศรสุรพิษ ติดสามกษัตริย์สะพรั่ง พระโลหิตหลั่งนองลง สามอรองค์อิงกัน ผันพระพักตร์ต่อศัตรู พิศดูดุจนฤมิตร น่าสยองจิตเสียวใจยั่น พระองค์พระลอธสั่นอยู่ทะท้าว พระองค์พระน้องสาวธสะดุ้งอยู่ระรัวระรัว น่ากลัวน่าสังเวช พระนัยน์เนตรธ ก็กลับ หับพระอรโอษฐ์แสล้ม เสมือนหนึ่งจะแย้มสรวลสักนิด สิ้นพระชีวิตพร้อมกัน ยืนอยู่ฉันบมิม้วย เผยอพระยศปรากฏด้วย ท่านแกล้วกลางณรงค์ บารนี"

(หน้า ๑๕๑, ๑๕๒)

รสชาติที่เปลี่ยนไปจากฉบับลิลิต ในบทละครเรื่องพระลอนี้ เห็นจะได้แก่บทเจรจา และการสอดแทรกบทตลก รวมทั้งบทร้องที่เสียดสีและขบขันต่างๆ ซึ่งย่อมมีผลให้วรรณคดีที่คลาสสิกกลายเป็นวรรณคดีตลาดมากขึ้นในบางด้าน แต่นี่เองก็คือลักษณะพิเศษของวรรณคดีที่เป็นบทละคร เพราะบทละครต้องการสื่อสารกับชาวบ้าน ซึ่งเห็นว่าบทสนุกสนานเป็นส่วนจำเป็นของละครไทย ส่วนประเด็นที่ตั้งไว้ก่อนข้างต้นเรื่องโป๊หรือไม่โป๊นั้น เป็นอันตกไปสำหรับบทละครเรื่องพระลอ เพราะเหตุว่ากรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงตัดตอนที่กล่าวนั้นออกจนหมด ในตอนที่พระลอพบพระเพื่อนพระแพงในสวนนั้น ทรงสรุปลงสั้นๆ ได้ใจความยังงดงามและไม่โป๊เลย ความว่า

"พระลอสร้วมสอดกอดสองสาว ปรีดีราวเสวยสวรรค์บันเทิงจิต สามสุข เกษม สามแย้มสรวล ง่วนเชยชิด สามระรื่น สามชื่นชีวิต สมหวังดังหมายเอย"

"สามกษัตริย์ สามกษัตริย์สุดสวาท สองสาวรักแสน รักแม้นพระลอราช สามสมมาดยั่วยวนชม สามสุดเสน่หา ปรีดาภิรมย์ ชื่นชิดสนิทสนม สามเป็นบรม สุขแสนเอย"

"เสียงใจเจิ่งสุด แสนมนุษย์ปานไฉน บปูนใจพระลอราช ชื่นแก้มแนมถัน รับขวัญสองนาฏ เพิ่มพิศวาสเสมือนชีวี สาวสองอ่อนไท้ ปลื้มฤทัยแสนทวี หลงเสน่ห์ประเวณี อยู่ในที่ไสยาเอย" (หน้า ๑๒๔-๑๒๕)

ประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พ.ศ. ๒๔๐๔-๒๔๗๔) ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกวี และนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงจากงานพระนิพนธ์หลายชิ้นของท่านที่รู้จักกันได้แก่ บทละครพูดเรื่อง สร้อยคอที่หาย ที่เคยได้บรรจุอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยเมื่อหลายสิบปีก่อน บทละครร้อง สาวเครือฟ้า ซึ่งได้สร้างตัวละครให้กลายเป็นคนที่เหมือนกับมีตัวจริงขึ้นมา ๒ คน คือ ร้อยตรีพร้อม และ สาวเครือฟ้า นอกจากนี้ยังมีงานพระนิพนธ์สำคัญคือ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ที่แปลมาจากฉบับภาษาอังกฤษ ตำนานพระแท่นมนังคศิลาอาสน์ รุไบยาต และนรางกุโรวาท เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ทรงใช้นามปากกา *ประเสริฐอักษร* นิพนธ์เรื่องสั้นไว้อีกด้วย

พรพิไล เลิศวิชา

ขอบฟ้าขลิบทอง

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๘ โดยสำนักพิมพ์ดวงกมล

อุชเชนี

(พ.ศ.๒๔๖๒-)

ถ้ากล่าวถึงกวี *ยุค ๒๕๐๐* มักจะเป็นที่รู้กันอยู่ว่า เป็นยุคทองของกวีแนวต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม หรือต่อต้านอำนาจเผด็จการ คิดไปก็น่าแปลกใจที่ดูเหมือนมีกวีชั้นครู พร้อมใจกันมาเกิดร่วมยุคร่วมสมัยกันหลายคนอย่างเช่น *จิตร ภูมิศักดิ์ นายผี (อัศนีย์ พลจันทร) ทวีปวร (ทวีป วรดิลก)* เป็นต้น การเกิดขึ้นมาของกวีแนว *เพื่อชีวิต* ในยุคนั้น มีบทบาทโดดเด่นต่อวงการวรรณกรรมยุคต่อๆ มา จนแทบจะลบบทบาทของงานกาพย์กลอนในแนว *พาฝัน* ลงไปหมดสิ้น

แต่ไม่มีใครอาจยกเว้นไม่กล่าวถึง *อุชเชนี* ผู้ซึ่งเราไม่อาจจัดประเภทลงไปว่า เธอเป็นกวีประชาชน หรือกวีฝ่ายซ้าย ด้วยเหตุผลสำคัญก็คือแนวโน้มของกวีเพื่อชีวิตยุค ๒๕๐๐ พุ่งเป้าหมายชัดเจนไปที่การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองหรือสังคมเป็นสำคัญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งบทกวีของยุคนั้นเป็นกวีการเมืองโดยสาระ แต่ไม่ใช่สำหรับอุชเชนี

แม้ว่าอุชเชนีจะพินิจสังคมการเมืองด้วยความเอาใจใส่ และเธอก็เป็นอีกคนหนึ่งที่รู้สึกไม่พึงพอใจต่อสภาพสังคมที่ไร้ความเป็นธรรม และผลงานของเธอเกือบครึ่งหนึ่งก็เป็นกวีวิจารณ์สังคมและการเมือง แต่อุชเชนีมีสิ่งที่เธอสนใจละเอียดไปกว่านั้นอีก คือ ทุกๆ ชีวิต ทุกๆ ผู้คนที่มีชีวิตมีลมหายใจอยู่ภายใต้วันเวลาอันอัปลักษณ์นี้

อุชเชนี เริ่มบทกวียุคแรกๆ ของเธอ ด้วยการสนใจสิ่งเล็กๆ บางสิ่ง เธอเริ่มต้นเขียนว่า

สวนฉันสรรปลูกแต่มะลิ ยามผลิดอกบานหวานชื่น
เพลินตาพาฝันวันคืน ไม้อื่นไม่ปองต้องชม
ขาวสวยรวยกลิ่นไกลใกล้ ยากไร้ยังได้แซมผม
ไร้หนามหยามใจให้ระทม นิยมชมไปไม่ลืม (๒๔๘๘, หน้า ๑๔)

อุชเชนี กล่าวถึงดอกมะลิดอกไม้ธรรมดาๆ (๒๔๘๘) ที่สวยสงบเงียบหากแต่มีเสน่ห์ลึกและไม่มีพิษภัย ดังเช่นดอกไม้ซึ่งอาจดูสวย หวือหวา แต่มีหนามแหลมคม อุชเชนีใช้คำธรรมดาๆ อธิบายดอกไม้ที่อยู่นอกสายตาของผู้คน

บทกวีชิ้นเล็กๆ นี้เองเป็นบทกวีที่สะท้อนให้เห็นวิธีคิดและวิธีที่อุชเชนีพิจารณาสิ่งรอบตัวเธอซึ่งจะชัดเจนยิ่งขึ้นทุกทีในงานชิ้นต่อๆไป อุชเชนีเอาใจใส่ชีวิตของผู้คนในสังคมรอบตัวเธอโดย

ละเอียดถี่ถ้วน เธอบันทึกความรู้สึกของผู้คนในอารมณ์ต่างๆ และในบรรยากาศ หรือภาวะความรู้สึกที่แผกกันออกไป ในขณะที่จิตร ภูมิศักดิ์ และนายผี เป็นต้น ได้วาดภาพและสะท้อนสังคมการเมืองไทยผ่านบทกวีของเขาทั้งสองอย่างชัดเจน อุชเชนีก็เอาใจใส่บันทึกภาพชีวิต อารมณ์ความรู้สึกของผู้คนทุกภาพที่เธอรู้จักราวกับเธอเป็นนักวาดรูปแนวอิมเพรชชั่นนิสต์ ซึ่งไม่สนใจจัดตั้งเป้าหมายของการบันทึก สนใจแต่ว่าเรื่องราวสีและแสงที่มีอยู่แท้จริงของภาพนั้นเป็นอย่างไร และก็บันทึกลงไปโดยที่มิได้แยกตัวเองออกจากงานที่สร้างขึ้นมา

อุชเชนีบันทึกรายละเอียดความรู้สึกของชีวิตด้วยจิตใจของนักมนุษยธรรม อันเปี่ยมด้วยความเมตตาเห็นใจในทุกข์ของผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง *เธอหมายจะเห็น "ความหวัง ความสุขทั่วทุกทิศ ทุกชีวิตขึ้นดับกลับเฉิดฉาย"* : ๒๔๕๒

อุชเชนีเขียนถึงผู้ที่กำลังวาดหวังว่า *"เราจูงกันเดินเพลินเดือน สุขสันต์มั่นเหมือนจักหยาม บัลลังก์ตั่งรัตน์เรืองราม ฤๅงามเท่ารักรุ่งอุรา"* : ๒๔๕๓

ผู้ซึ่ง *หมายจะอยู่เพื่อดวงใจที่ไร้ญาติ ที่แร้นแค้นแคลนขาดวาสนา*
เพื่อรอยยิ้มพริ้มยลปนน้ำตา บนตรงหน้าโศกช้ำระกำกรม : ๒๔๕๓

ผู้ซึ่ง *ถึงยากดีมีจนใช่คนทราม ยอมกราบงามขายงานวิญญาณตน*

ผู้ซึ่ง *ฝันฝ่าพุ่งมุ่งงามและความดี หยั่งในศรีศักดิ์ตนวิมลนาน* : ๒๔๕๓
ผู้ไร้อาหารบ้านนาที่อาศัย ไร้เพื่อนใจจึงฟกขื่นอกขม : ๒๔๕๓

ผู้ซึ่ง *ใต้โค้งสะพาน ต่างบ้านคุ้มหัวไม่เห็น แต่เช้าถึงค่ำลำเค็ญ*
หลบเร้นฝนร้าวหนาวกาย : ๒๔๕๓

และอุชเชนีเขียนถึงผู้ซึ่ง *หลังก้มโค้งโก่งขึงตรึงแต่รุ่ง จนเวิ้งวุ้งตะวันเวียนเปลี่ยนลับหาย*
กระทั่งตามิกล้าเหลือบขึ้นแลกราย เหมือนวัวควายค้อมกุ่มดุ่ม
มองดิน : ๒๔๕๓

อุชเชนีได้พูดแทนผู้คน หลายคน หลายกลุ่ม หลายพวก เธอพยายามเข้าไปอ่านชีวิต และเข้าใจความรู้สึกพวกเขาทุกๆ คน

ถ้าสุนทรภู่เป็น *กวีกฎุมพี* ผู้เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้สะท้อนความรู้สึก และสิทธิเสรีภาพของชนชั้นใหม่ในยุคดังกล่าว อุชเชนีก็เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางเหมือนๆกัน แต่เธอเป็นชนชั้นกลางของยุคใหม่ที่ไม่ผูกพันกับความรุ่งเรืองยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกต่อไป เธอเป็นคนของยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งตระหนักในจิตวิญญาณของเสรีชน เสรีภาพ และความเสมอภาค ที่จะมีฐานะนำหรือเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ เธออยู่ในยุคซึ่งชนชั้นกลางกำลังแสวงหาความหมาย ที่ยืนของตัวเขาเอง อุชเชนีก้าวพ้นออกมาจากประเพณี

กลอนสุนทรภู่ทั่วไป ๒ อย่างคือ หนึ่ง อุชเชนี ไม่เน้นการใช้กลอนแปดและท่วงทำนองความรู้สึกของกาพย์กลอนที่มีกลิ่นอายของกลอนบทละคร *สอง* อุชเชนีเลือกใช้กลอนหกซึ่งเธอรักษาความอ่อนหวานของกลอนแปด แต่เพิ่มความกะทัดรัด และไม่เน้นความลงตัวหมดจดแบบกลอนหกของ น.ม.ส. หากว่าจังหวะของกลอนแปดจะพ้องกับจังหวะของดนตรีไทยด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตาม จังหวะของกลอนหกแบบอุชเชนี ก็สอดคล้องกับเพลงไทยยุคใหม่ที่ตัดทอนรายละเอียดของดนตรีไทยที่ดูรุงรัง ไปเสียแล้วสำหรับยุคใหม่ กลอนหกที่อุชเชนีถนัดได้เปิดโอกาสให้เน้นความหนักเบาของเสียงและแสดงอารมณ์ที่ผันแปรได้มาก ทำให้อุชเชนีและงานของเธอประทับอยู่ในใจของผู้คนหลายสมัยต่อเนื่องกันมานับแต่ *ยุค ๒๕๐๐* จนปัจจุบัน ก็เพราะว่าเธอเป็นตัวแทนความรู้สึกและผลประโยชน์ของชนชั้นใหม่นี้ คือชนชั้นกลางแห่งยุคยิ่งกว่าอื่น

สาระสำคัญในบทกวีของอุชเชนีที่มีอยู่เสมอต้นเสมอปลายก็คือ อุชเชนีรับรองและยืนเคียงความรู้สึกของชนชั้นกลาง แต่ชนชั้นกลางของอุชเชนีนั้นมีลักษณะเฉพาะอยู่อย่างหนึ่งคือ เป็นชนชั้นกลางผู้เห็นคุณค่าของชนชั้นที่ต่ำกว่า เขาช่วยเหลือ และยืนหยัดอยู่ด้วยกัน เธอมองเห็นคนจนผู้ซึ่งอาจก้าวขึ้นมาหรือทลายลงไปจากการเคยเป็นชนชั้นกลางมาก่อน ดังเช่นในบทนี้ เธอเขียนไว้ว่า

เพียงโค้งสะพานอันเดิม — ช่วยเสริมความหวังช่างเขลา
แต่คนยากเข็ญเช่นเรา — มีมากมิเบาเจ้าเอย...
ด้วยใจแนบเรียงเคียงสนิท — มิ่งมิตรจงพิงอกข้า
หยัดอยู่สู้โลกพาลา — จนกว่าอรุณรุ่งราง (๒๔๙๓ หน้า ๕๗)

ด้วยเหตุที่ยุคหลัง ๒๕๐๐ มีความหมายสำหรับขบวนการต่อสู้ทางการเมือง (๒๔๙๓) เราต้องยอมรับว่าอุชเชนี ขณะที่บรรเลงความรู้สึกของชนชั้นกลางนั้น เธอสนับสนุนหรือทุกข์ร้อนแทนผู้ที่ต่อสู้ความยุติธรรมในสังคม ดังที่เธอเคยเขียนไว้ครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ว่า

กับเธอฉันกล้าก้าวไป — เพราะรวมกันไซร้เราหาญ
กับเธอขมุกรุกราน — แหลกลาญหวานรื่นชื่นแทน
กับเธอขัดสนจนยับ — จักดับร้อนเข็ญเย็นแสน
กับเธอฉันดั้นทั่วแดน — ด้วยแขนสองสู้ชูใจ
เพราะเธอใช่คนคนเดียว — จักเที่ยวดับทุกข์ใครได้
เธอคือทัพทาสกาจไกร — ผู้ไฝ่เสรีชีวา (๒๔๙๓, หน้า ๘๘)

แม้ว่าจะเป็นยุคมืด-มืดมิด ซึ่งมีการจับกุมคุมขังบรรดานักคิดนักเขียนผู้ต่อสู้กับอำนาจเผด็จการครั้งใหม่ อุชเชนียังเลือกยืนอยู่ที่เดิม แต่วิธีเขียนของเธอยู่อมพลิกพลิ้วให้เหมาะแก่สถานการณ์ แม้กระนั้นก็ยังแพรวพราวไปด้วยคารมอันคมคาย และมีชั้นเชิงยิ่งนัก ดังเช่นบทนี้

มืดมิด... *ดวงจิตดุจถ้ำดำเหลือ*
ทางออกซอกซุ่มคลุมเครือ *ไหนเหนือไหนใต้ไปรู้*
เดี๋ยวคดลดล่อล้อหลอก *เดี๋ยวกลอกเดี๋ยวกลับคับคู่*
เดี๋ยวรื่นเดี๋ยวรกปรกรู *เดี๋ยวชูเดี๋ยวชักผลักทิ้ง...*
โอ้แสงแรงเรื่อหลือลิบ *สุดหยิบหรือจึงขึ้งขม?*
รวมเข้า! เราแข็ง, แรงคม *จักถล่มมือมั่นบรรลัย* (๒๕๐๐, หน้า ๑๔๕)

จะเห็นได้ว่า อุชเชนีเขียนบทกวีที่มีสีสันการเมืองได้ดีเยี่ยมในแบบของเธอเอง แต่น่าแปลกการชูกำปั้นของเธอก็ยังเป็นเสมือนการชูกำปั้นของผู้หญิงตัวเล็กๆ ที่ไม่มีภาพแห่งความรุนแรงเกรี้ยวกราดปนอยู่เลย และเหตุสำคัญที่กวีการเมืองของอุชเชนีไม่ล้าสมัย เหมือนกวีการเมืองอื่นๆ คงจะเป็นเพราะอุชเชนีใช้สัญลักษณ์เกือบทั้งหมดในงานของเธอ แทนที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์อย่างอัตถนิยมธรรมดา ซึ่งมักจะจืดชืดลงเมื่อเวลาล่วงไป อุชเชนีมักจะถอดเหตุการณ์บนท้องถนน ในข่าวสาร ในเหตุการณ์ ออกเป็นสาระนามธรรมก่อน แล้วจึงถ่ายทอดความรู้สึกของเธอผ่านเหตุการณ์ที่เธอ *กลั่น* และ *กรอง* แล้วนั้น ด้วยเหตุนี้บทกวีสีสันการเมืองของเธอจึงกลายเป็นบทกวีที่มีความเป็นสากลว่าด้วยความทุกข์และความขมขื่น อำนาจการกดขี่ และความยากไร้ ความคลั่งอำนาจและการต่อสู้เพื่อช่วงชิงสิทธิเสรีภาพของคนยังคงมีความหมายเป็นสากลสืบมา ดังเช่นบทกวี *เราชุบด้วยใด* ถือว่าเป็นบทกวีปลุกใจ แต่ไม่เคยล้าสมัยเลยแม้ในยุคนี้

ฉันใครเห็นเธอก้าวไป *กลางไพรเกลื่อนพฤกษ์ลึกหนา*
กลางแดดแผดลวกมรรคา *กลางฟ้าปริปรวนครวญครืน*
กลางน้ำกรรชากกรากเชี่ยว *กลางเกลียวฝนกราดฟาดฝืน*
กลางโคลนคลุกครูดดูดกลืน *กลางคืนครอบคิดมิดมูล*
ก้าวไปแม้ไฟล่มโลก *ก้าวไปแม้โชคดับสูญ*
ก้าวไปแม้ไร้คนทูน *ก้าวไปแม้พูนคนชัง* (๒๔๘๖, หน้า ๑๐๖)

งานกวีของอุชเชนีส่วนมาก เป็นงานเปี่ยมด้วยพลัง แต่กลับมีน้ำเสียงระคนเศร้าไปด้วยพร้อมกัน และเพราะเหตุที่เข้าใจถึงความเศร้า และความหวังของผู้อื่น บทกวีของเธอจึงกินใจยิ่งนัก งานกวีของอุชเชนีมีไม่มากชิ้นนัก เล่มแรกคือ **ขอบฟ้าขลิบทอง** และต่อมาก็คือ *ดาวผ่องนภาดิน* เล่ม

หลังนี้รวมเอาบทร้อยแก้วของเธอไว้จำนวนหนึ่ง นอกจากนี้ก็ยังมี *เพียงแค่เม็ดทราย* รวมบทร้อยแก้วของเธอ ซึ่งใช้นามว่า นิด นรารักษ์ พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดวงกมล ในปีพ.ศ.๒๕๒๓

ฝีมือเขียนกลอนหกของอุชเชนีนั้นไม่มีอะไรจะต้องกังขา อุชเชนีเป็นคนเขียนหนังสือละเอียดมาก เธอวางพล็อตได้แปลกและน่าทึ่ง ไม่มีบทกวีใดเลยที่ตรงไปตรงมาเหมือนความเรียง จากนี้เธอเลือกสรรคำมาใช้ได้เหมาะเจาะพอดี น่าแปลกที่ทุกๆ คำของเธอสวยงามเอิบอาบไปด้วยความรู้สึกเมตตาอย่างลึกซึ้ง ยิ่งเรียกร้องความเห็นใจจากผู้อ่านได้มาก

อุชเชนีเป็นกวีผู้ร่ำรวยถ้อยคำเหลือเกิน เพราะเธอรู้จักคำศัพท์ของไทยมากอย่างหนึ่ง และเพราะเธอเข้าใจนำเอาคำมาวางไว้ในตำแหน่งที่แปลกที่ไม่เคยมีใครวางมาก่อน นี่เป็นงานของนักสร้างสรรค์ทางภาษาอย่างแท้จริง อย่างเช่นคำว่า **ขอบฟ้าขลิบทอง** นี้ ทุกๆ คนรู้ว่าเจ้าของลิขสิทธิ์คืออุชเชนีนี่เอง ลองพิจารณาดูตัวอย่างบทนี้ เป็นบทกวีชื่นชมผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่อย่างมีความหมายเกินกว่าที่ใครจะคาดเดา

ครั้นได้รู้เธอสู้ลุกทุกยามสาม
ไม่ครั้นคร้ามผองภัยใจผยอง
พาเรือพลิ้วลิ่วลัดตัดลำคลอง
ตามลำพังกับน้องเพียงสองคน

ต้องแจวสวนทวนกระแสที่แผ่เชี่ยว
สุดแรงเรี่ยวไหล่ล้าไขว่คว้าผล
กำไรเพียงไม่กี่อัฐกัดฟันทน
ประสาจนสุจริตไม่คิดกลัว

อีกนั่นแหละดวงใจสมัยนั้น
สมองฉันตื้นโขโอเต็มหัว
คล้ายสะเออะเซอะคิดตามจิตตัว
เออ น่าหัวตามวิสัยคนใจทราม

แต่เมื่อเธอหาญทะยานหยัด
กลางแดดจัดที่ผู้ดีผลีผลาม
หลบเข้าร่มบ่มพรรณประหวั่นคร้าม
เธอกลับงามเกินคำจะรำพัน

เธอโอบอ้อยร้อยมั่นกระสันรัด
หนักถนัดข้อลำใช่ล่ำสัน
ใบอ้อยกรีดแก้มกลับเลือดซิบพลัน
เธอกลับผันยิ้มกว้างอย่างสุขใจ

(และตอนจบอุชเชนีจบลงว่า)
ขอเพียงแต่ได้จุมพิตมือนิดนั้น
ที่หยาบครันกร้านแข็งแกร่งหนักหนา
เพราะมือคู่นี้หรือคือธารา
รินศรัทธานุ่มสนิทติดดวงใจ

ในบทกวีที่ยกมานี้ อุชเชนีเขียนเป็นกลอน ผูกเรื่องลำดับความได้เด็ดขาด แท้จริง *เธอ* ในบทกวีนี้ไม่ใช่ใคร เป็นสาวชาวไร่อ้อยนี่เอง เสียงของคำในทุกๆ วรรค วางซ้อนๆ กันไว้ไล่เสียงสูงต่ำอย่างไพเราะยิ่ง บางวรรคเล่นเสียงเอกกับโท บางวรรคเล่นตรีกับเสียงเอก ในแต่ละวรรคมีสัมผัสทั้งอักษร และสัมผัสกลุ่มคำภายใน เช่น ในวรรคแรก มีการสัมผัสกลุ่มคำ ที่อ่านได้ดังนี้

ครั้นได้รู้ - เธอสู้ลุก - ทุกยามสาม
ไม่ครั้นคร้าม - ผองภัย - ใจผยอง
พาเรือพลิ้ว - ลิ่วลัด - ตัดลำคลอง
ตามลำพัง - กับน้อง - เพียงสองคน
นอกจากนี้ยังมีสัมผัส ลุก - ทุก, ภัย - ใจ, ลัด- ตัด เป็นเช่นนี้อยู่ทุกวรรค

ในกลอนหกอันอ่อนหวาน ซึ่งเธอได้บุกเบิกไว้แก่นักเขียนกวีรุ่นต่อๆ มานั้น นำเสนอเนื้อหา เล่นคำ เล่นสัมผัส แบบมือชั้นครูเช่นเดียวกัน

ในบทนี้ "มิช้าฟ้าสางรางรอง" ขึ้นต้นวรรคแรกว่า
เพื่อนรัก.... *หนาวหนักเหนื่อยเหน็บเจ็บหรือ*
หลับเถิดลมร้ายลายระบือ *หวีดหวือเรียนใจใกล้แล้ว* (หน้า ๗๖)

จะเห็นได้ว่าเล่นตัวอักษร น/ล/ร/ว ในแต่ละวรรค นอกจากนี้ที่ เล่น เหมือนกัน แต่เรามองไม่เห็นรูปอักษรก็คือ เล่น กับความรู้สึกที่ผันผวน เจ็บร้อน ว้าวุ่นเสียจริงๆ

ที่อัศจรรย์อยู่สักหน่อย เห็นจะเป็นบทกวีนามธรรม หลายบทของอุชเชนี ซึ่งเปิดโอกาสให้ตีความไปได้หลายแบบตามจิตของผู้อ่าน ดังเช่น

เนินนั้นนูนพูนนุ่มชอุ่มเอิบ
เรียวหญ้าเนิบชุกยอดพลอดเมฆขาว
น้ำระริกกระซิกไหลทอดใสวาว
แดดผ่านพราวสวยพรายเพียงสายเงิน (หน้า ๘๓)

เคยมีผู้ทรงความรู้ทางกาพย์กลอนท่านหนึ่ง เคยกล่าวว่าบทกวีทำนองนี้ของอุชเชนี อาจตีความไปได้หลายอย่าง เป็นสนามหญ้าเขียวขจียาวเหยียดสุดลูกหูลูกตาที่ให้ความรู้สึกสุขสงบลึกซึ้งก็ได้ หรือถ้าจะตีความว่าเป็นเนินแห่งความหฤหรรษ์อันนำวินาทีที่บรรมสุขมาสู่ก็เห็นจะได้เช่นกัน แต่ไม่ว่าจะตีความอย่างไหน อุชเชนีก็ได้จบบทกวีของเธอว่าเขา *"ทิ้งเนินฝันนั้นไว้ไกลลิบลับ"* และ *"ได้ชื่นเชยเพียงฝันเท่านั้นเอง"* (หน้า ๘๓-๘๔)

เพราะความสามารถอันเป็นเลิศของอุชเชนีในงานกวี และความเข้าใจในเพื่อนมนุษย์รวมเข้ากับ ความสนใจและช่างสังเกตชีวิต อุชเชนีเขียนบทกวีเหมือนกำลังสร้างภาพยนตร์ ซึ่งเน้นการใช้พล็อตเรื่องอันลงตัว ประกอบเข้ากับการเลือกฉาก การใช้มุมกล้อง การให้แสงเงา และฝีมือตัดต่ออันเป็นเลิศ ตัวละครทุกๆ ตัวใน *ภาพยนตร์* ของอุชเชนี มีชีวิตชีวา เคลื่อนไหว และเร้าความสนใจของผู้ชม ฉากที่ภาพยนตร์เริ่มต้นขึ้น และจบลงนั้น ล้วนแต่แสดงพลังของธรรมชาติ และการต่อสู้ของชีวิตผู้คนที่วนเวียนไปไม่รู้สิ้นสุด

เพื่อโค้งเคียวเรียวเดือนและเพื่อนโพ้น
เพื่อไผ่โอนพลิ้วพ้อล้อภูผา
เพื่อเรืองข้าวพราวแพร้วทั่วแนวนา
เพื่อขอบฟ้าขลิบทองรองอรุณ

ประวัติอุชเชนี

อุชเชนี นามจริงคือ ประคิณ ชุมสาย ณ อยุธยา เกิดปีพ.ศ. ๒๔๖๒ ที่กรุงเทพฯ เรียนหนังสือที่โรงเรียนเซ็นโยเซฟ คอนแวนต์ จบชั้นมัธยม ๘ ทางภาษาฝรั่งเศส เมื่ออายุ ๑๖ และเรียนซ้ำมัธยม ๘ ทางภาษาอังกฤษ เรียนมหาวิทยาลัยที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จบปริญญาโท เกียรตินิยมภาษาฝรั่งเศส ๒๔๘๘ และได้ทุนไปศึกษาต่อที่ปารีส ๑ ปี กลับมาเป็นอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างศึกษาที่ฝรั่งเศสได้อ่านหนังสือวรรณคดีชั้นเยี่ยมของฝรั่งเศสจำนวนมาก ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดที่จะสร้างสรรค์งานที่มีค่าต่อ

สังคม เมื่อกลับมาเป็นอาจารย์มีโอกาสได้ติดตามนายแพทย์และบาทหลวงเข้าไปทำงานที่แหล่งเสื่อมโทรม และมีจิตสำนึกแบบชาวคาทอลิกที่เคร่งครัดว่าควรจะต้องทำอะไรเพื่อคนจน ทำให้เธอเขียนบทกวีที่สะท้อนภาพสังคมในเชิงมนุษยธรรม ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๖

พรพิไล เลิศวิชา

เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า

เขียนในช่วงปีพ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๖ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๗

นายผี (อัศนี พลจันทร)

(พ.ศ.๒๔๖๑-๒๕๓๐)

ในบรรดาบทเพลงแห่งชีวิต เสียงเพลง *"เดือนเพ็ญ สวยแย็นเห็นอร่าม นภาแจ่มนวลดูงาม เย็นชื่นหนอยามเมื่อลมพัดมา....."* เป็นเพลงที่จับใจผู้คนยิ่งนัก เนื้อหาและลีลาถ้อยคำเป็นส่วนผสมระหว่างอารมณ์ละเมียดละไมอ่อนโยนแบบชนชั้นกลาง กับบรรยากาศของอันสงบและอบอุ่นของสังคมชาวนา เป็นบทกวีที่แสดงอัจฉริยภาพแห่งความเป็นกวีอย่างแท้จริง

วงการนักอ่านนักเขียนรู้กันดีว่าผู้ประพันธ์เพลง *"เดือนเพ็ญ"* อันสงบเย็นแต่รุ่มเร้าใจนี้ เป็นคนๆ เดียวกันกับ *นายผี* ผู้ซึ่งวายชนม์เสียแล้วในเขตประเทศอื่นดินแดนอื่นที่ไม่ใช่แผ่นดินแม่ ที่เขาทิ้งท้ายไว้ด้วยความหวังในบทเพลงว่า *"ไม่นานลูกที่จากมา จะไปซบหน้าแทบอกแม่เอย"* อันที่จริงมีบทเพลงอีกสองเพลง คือ เพลง*อีศานกำสรวล* ซึ่ง สมาน กาญจนผลิน นำเอาเนื้อร้องมาจากบทกวี *อีศาน* และสุรชัย จันทิมาธร แห่งวงคาราวานได้นำมาประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่อีกครั้ง และได้รับความนิยมมาก สำหรับเพลง *ลำน้ำเจ้าพระยา* ซึ่งนายผีประพันธ์ไว้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ ก็มีเนื้อหาของเพลงไพเราะจับใจไม่น้อย เนื้อเพลงขึ้นต้นว่า *"ลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อครามีแสงจันทร์ส่องมองเป็นประกาย..."* (บทวิพากษ์ว่าด้วยศิลปวัฒนธรรม, หน้า ๒๐๒ และ ๒๐๕-๒๑๐)

นายผีนั้นเป็นมากกว่านักประพันธ์เพลงมากนัก นอกจากบทกวี *อีศาน* ("ในฟ้าบ่มีน้ำ ในดินซ้ำมีแต่ทราย...") อันเป็นอมตะแล้ว เขายังเขียนบทกวีไว้อีกมาก ในจำนวนนั้น **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** เป็นบทกวีที่กล่าวกันว่าแสดงฝีไม้ลายมือชั้นครูแห่งวงการกวีอย่างแท้จริง

เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า เป็นบทกวีประเภทฉันท์ ซึ่งผูกขึ้นเป็นเรื่องราวของชีวิตกรรมกรหญิงในโรงเลื่อยแห่งหนึ่ง กับแม่และน้องชายของเธอ...ในราตรีอันพิกลพิการเงียบสงัดราตรีหนึ่ง ไม่มีแม้แสงดาวและแสงเดือน มีก็เพียงแสงอนาถแห่งนัยน์ตาของลูกน้อยและแม่ มองดูกันด้วยความรันทดและสิ้นหวัง ผู้เป็นลูกน้อยนั้นป่วยหนักและกำลังจะจากโลกไป ฝ่ายแม่ซึ่งกำลังเจ็บนั้นเล่าสุดจะหาหยูกยามาหยุดความตายของลูกน้อย เธอผู้เป็นพี่ เป็นกรรมกรหญิงโรงเลื่อย เป็นผู้นำการต่อสู้ของเพื่อนกรรมกร จะต้องไปร่วมการต่อสู้นัดหยุดงานประท้วงของเพื่อนกรรมกร แต่ทว่า

"เพื่อน้องนี่มาเจ็บ *ก็ประจักษ์ว่ายากใจ*
จักปองแลมองไป *ก็ปั่นป่วนอยู่รวนเร*
กำลังแม่อิดโรย *ละเหี่ยโหยให้โผเผ*
ลุกนั่งยังโงเง *ด้วยหง่อมงุ้มอยู่งันงัน*

อุ้มน้องอันนอนแบบ *กับอกแนบบ่จำนรร*
จานิ่งคำนึงอัน *ใดแลแม่มาทรมาน*
น้ำตาแม่ตกต้อง *ทั้งสองแก้มยิ่งสงสาร*
แม่จำอย่าทนทาน *ให้ทุกข์ท่วมบ่ทานทน*
อ้าน้องนี่มาไข้ *ยิ่งเจ็บใจในความจน*
แม่ลูกเราสามคน *จะกอดคอเข้าคร่ำครวญ"* (หน้า ๖๗)

เรื่องราวของกรรมกรหญิงผู้นี้เป็นเรื่องในทำนองวีรสตรีสู้รบ เป็นการวาดภาพวีรบุคคลซึ่งเชิดชูการต่อสู้ของฝ่ายกรรมกร แม่ของกรรมกรหญิงเป็น *แม่* ซึ่งนายผีสร้างขึ้นมาเพื่อแทนความหมายของแม่ในอุดมคติ เป็นสัญลักษณ์ของความรักอันเปี่ยมด้วยการเสียสละเพื่อสวนรวม เป็นอุดมการณ์แรงกล้าในยุคที่ความคิดและกระแสแห่งการปฏิวัติกำลังรุนแรง แม่จึงเป็นฝ่ายปลุกเร้าและให้กำลังใจให้กรรมกรหญิงสลัดความโลเลสับสนเสีย ในวาระสุดท้าย น้องชายของเธอได้จบชีวิตลงท่ามกลางความเศร้าโศกยิ่ง ค่ำแล้ว ในที่สุดผีตากผ้าอ้อมก็ย้อมฟ้าเป็นสีแดง ดวงอาทิตย์จะลับโลก เช่นเดียวกับชีวิตน้อยๆ ที่ด่วนลาลับลงเสียแล้ว

สามร่างสามรักสามลาญ
สามพ่ายภัยพาล *ลำพังเพราะไร้ลำเค็ญ*
สามแสนลำบากยากเย็น
สามแม้เมื่อเป็น *ประดุจสามยามตาย*
สามกายสอดกอดสามกาย
กายหนึ่งนั้นวาย *ชีวิตแต่สองยังทรง*
คำรงชีพิตคือผง
คลีดินดำรง *ประดายอยู่เพี้ยงร่างผีฯ* (หน้า ๗๘)

กวีประพันธ์บทอันสลดรันทดระคนแค้นนี้ด้วยอารมณ์รัก คล้ายกับมีเจตจำนงร่วมเป็นร่วมตายกับสามแม่ลูกผู้เจ็บปวดจากชะตากรรมอย่างแท้จริง การเล่นคำว่า *สาม* ในบทกวีบทนี้เด่นมากพอที่จะเทียบกับการเล่นคำว่า *สอง* ใน *ลิลิตพระลอ* และ *สาม* ใน *"นิราศธารโศก"* การเล่นคำดังนี้เป็นเรื่องสามัญสำหรับงานของนายผี เพราะบทกวีของนายผีทุกๆ บท กลั่นกรองออกมาจากสุดยอดแห่งความรู้เรื่องฉันท์และกาพย์ที่เขามีอยู่

กรรมกรหญิงร่วมกันกับเพื่อนกรรมกรของเธอต่อสู้จนได้รับชัยชนะ เจ้าของโรงเลื่อยยินยอมเจรจาตกลงผลประโยชน์ อ่อนข้อให้แก่กรรมกร ครั้นกรรมกรหญิงกลับถึงที่พักของเธอ ก็พบว่าแม่ผู้เจ็บอยู่มาจากไปอีกคนหนึ่ง

แสนแค้นแสนเคียดแสนระคาง
แสนป่วยใจปาง *ประจักษ์ว่าแม่มามรณ์*
แสนรักแสนโรคแสนรอน
แสนทุกท่วมทอน *แสนถวิลจินดา*
สุดจะร่ำรำพันพรรณนา
เสียดศัลย์สหสา *ก็สุดสระอื้นอาลัย*
ขืนคิดคิดขืนคืนไป
ขืนจักเข้าใจ *ว่าแม่ยังมีชีวา*
เคียดคลุ้มอุ้มแม่ขึ้นมา
กระซิบ... "แม่จ๋า *เราชะนะแล้ว...แม่จ๋า" (หน้า ๕๕)*

ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า การเล่นเสียงยาวในสามบทแรกนั้นให้ความรู้สึกโศกเศร้า ขณะที่การเปลี่ยนมาเล่นเสียงสั้นอย่างฉับพลันในสองบทหลังนั้นให้ความรู้สึกคับแค้น ทุกๆ วรรคมีจังหวะแห่งเสียงขึ้นลงไปตามอารมณ์ของเหตุการณ์ ไม่ใช่เปลี่ยนมาเพียงตามบังคับ บางทีอาจจะเป็นฝีมือแต่งกาพย์แบบนี้ ที่คนสมัยก่อนยกย่องว่าไพเราะเต้นได้เหมือน *"ดุดทะราดเหยียบกรวด"*

สาระของ **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** ต้องการชี้ให้เห็นถึงชีวิตยากแค้น และถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน ต้องการแสดงจุดยืนอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่และจิตใจเสียสละ ต่อสู้องอาจของกรรมกรหญิง และแม้แต่แม่ของเธอซึ่งแก่ชราแล้วก็ยังยินดีกับการต่อสู้เพื่อเอาชัยชนะของลูก **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** ประกาศชัยชนะของกรรมกรหญิงจากการประท้วง ยิ่งกว่านั้นผู้ประพันธ์ได้ประกาศความอัปลักษณ์ของระบบสังคมทุนนิยม กับชะตากรรมอนาถของมนุษย์ที่ตกเป็นผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบนับเป็นวรรณกรรมแนวสัจนิยมที่รุนแรงมากชิ้นหนึ่ง สำหรับสังคมไทยในยุค ๒๕๐๐

บทกวีเรื่อง **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** เป็นวรรณกรรมที่มีจุดมุ่งหมายทางสังคมและการเมืองอย่างเด่นชัด แสดงจุดยืนของผู้แต่งอย่างแน่วแน่ บทกวีชนิดนี้เขียนขึ้นเพื่อสะท้อนความจริง ตั้งใจเขียนให้เห็นด้านของความรุนแรง เพื่อปลุกเร้าและเป็นพลังสนับสนุนให้แก่การต่อสู้

นายผีเขียน **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** ก็เพื่อจะเข้าร่วมการต่อสู้ของขบวนการกรรมกร เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการกรรมกร ในตอนหนึ่งของบทกวี เขาถึงกับนำตัวตนของเขาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งแห่งความผูกพันกับตัวละครกรรมกรสามแม่ลูก ที่เขาสร้างขึ้นมา

ทุขลูกและจะคือใครคำ
นวณหมดจดจำ *ก็จักมิได้โดยดี*
มาตรแม้นบ่มีกวี
คือเพื่อนนายผี *มาผูกเป็นกาพยกลอนกล*

สำหรับขับขานทานทน
ท่าวฟ้าดินดล *อันดรธานดูทีฯ*
(หน้า ๘๕)

การระบุตัวผู้แต่งไว้ในงานวรรณคดี เคยมีมาเป็นประเพณีของการประพันธ์ก็จริงอยู่ ยกเว้นแต่นิราศแล้ว ทั้งหมดจะระบุเป็นส่วนแยกออกไปจากเนื้อหาของงาน เช่น เมื่อจบการประพันธ์เรื่องแล้ว ก็มักจะระบุว่าใครแต่งหนังสือนี้ แต่งเพื่ออะไร เป็นต้น แต่นายผีระบุชื่อของตนไว้ว่า เขาผู้แต่งเป็น *เพื่อน* ของสามแม่ลูกผู้ลำเค็ญ

นักวรรณคดีบางท่านอาจเห็นว่างานเขียนอย่าง **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** นี้มีข้อจำกัด เพราะเนื้อหาย่อมจะล้าสมัยไปกับกาลเวลา เนื่องจากเขียนขึ้นเพื่อรับใช้ตอบสนองต่อเหตุการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะที่มิได้ยกปัญหาขึ้นไปให้ถึงระดับอภิปรัชญา แต่มีความจำเป็นเสมอไปหรือที่งานอันมีคุณค่าจะพิสูจน์ได้โดยผ่านความ *คงทน* ของกาลเวลาเท่านั้น กวีหรือผู้แต่งอาจจะเป็นฝ่ายเลือกโดยจงใจที่จะเขียนบทกวีเพื่อสนองความเรียกร้องของใจตนเอง ที่จะเขียนบทกวีเพื่อผู้คนที่เขารักหรือที่เขามีชีวิตอยู่เพื่อ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้เขียนตั้งใจเขียนกวีเพื่อเป็นอาวุธในการต่อสู้ทางการเมืองมากกว่าที่จะคิดว่ากำลังผลิตงานเพื่อสร้าง *วรรณคดี* ขึ้นมาประดับหิ้งวรรณกรรมคลาสสิก และคงไม่มีใครปฏิเสธว่า งานของนายผี เป็นงานที่มีค่าแก่มวลชนคนงาน และก็บรรลุเป้าหมายดังที่เขาปรารถนาแล้ว

พินิจดูให้ดีจะเห็นว่านายผีเขียน **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** เหมือนกับเขียนบทละคร ทุกๆ ตอน อธิบายฉากหลัง มุมที่แสงตก ท่วงทีของตัวละครแล้ว *กล้องจับเข้าไปที่ใบหน้า* โดยอาศัยแสง ฉาก เงา การเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนฉาก รวมทั้งการเลือกใช้ลีลาแต่งแบบฉันท์สลับกับกาพย์ ตามจังหวะลีลาเร็ว ช้า รุนแรง อ่อนโยน ตามความเหมาะสม เหมือนกับน้ำเสียงดนตรีที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละฉาก ขณะที่อ่านบางทีรู้สึกคล้ายกำลังดูละคร และเชื่อว่า บทกวีเรื่องนี้นำไปสร้างละครได้ไม่ยากนัก เนื่องจากโครงเรื่องพร้อมอยู่แล้ว และเหตุที่ผู้อ่านรู้สึกเหมือนกับกำลังดูละคร ดังนั้นแม้เนื้อเรื่องจะ *ดรามาติก* แต่ผู้ชมก็ย่อมรับได้ไม่ยาก

กล่าวในแง่ศิลปะ ความสามารถของนายผีไม่มีอะไรจะต้องสงสัย นายผีนั้นเป็นผู้ศึกษาศิลปะวรรณคดีอย่างแตกฉาน และเป็นที่รู้กันว่าเขา *เข้าถึง* วรรณกรรมอยุธยาซึ่งเป็นแม่แบบของวรรณกรรมยุคหลังๆ อย่างลึกซึ้ง กล่าวโดยข้อเท็จจริง **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** ก็คือมรดกทางวรรณคดี เราจะรู้สึกถึงกลิ่นอายท่วงทำนองของ *สมุทรโฆษคำฉันท์* ซึ่งเป็นสุดยอดของการเขียนฉันท์ และ *กาพย์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์* ซึ่งเป็นสุดยอดแห่งการเขียนกาพย์รวมกัน ที่ต่างกันเป็นตรงข้ามก็คือ *กาพย์ห่อโคลงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์* และ*สมุทรโฆษคำฉันท์* คร่ำครวญเกี่ยวแก่ความรักและไอศูรย์สมบัติ แต่ **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** คร่ำครวญถึงความทุกข์ยากการต่อสู้ของกรรมกร และประกาศโลกทรรศน์ของกรรมกร

เมื่ออ่าน ***เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า*** จะรู้สึกว่าแทบทุกตอน *ล้อ* วรรณกรรมโบราณไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ ชลธิรา สัตยาวัฒนาได้เคยสรุปไว้ในงานวิจารณ์ **เราชนะแล้ว, แม่จ๋า** ว่างานของนายผีปฏิวัติการให้ความหมายเกี่ยวกับความงามคุณค่าของสตรีเพศ ความรักและการเสียสละเป็นต้น นั่นก็คือลักษณะเด่นของงานวรรณกรรมต่อต้านระบบเก่าที่นายผีเลือกเป็นจุดยืนของเขา ทั้งเราอาจกล่าวได้ด้วยว่า **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** เป็นฉันท์ของสามัญชนเล่มแรกในวงการวรรณคดี

น่าประหลาดใจ ที่นายผีนำเอาความงดงามอหังการ์ของกวีสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำหรับราชสำนักมาใช้กับวรรณกรรมของสามัญชนชั้นล่างได้อย่างกลมกลืน ด้วยเหตุนี้เราจะพบว่า **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** ร่ำรวยถ้อยคำและฉันทลักษณ์อันเป็นมรดกตกทอดมาแต่สมัยอยุธยา ขณะที่คนรุ่นเดียวกันกับนายผีก็ค่อยๆ หลงลืมมรดกเช่นนั้นไปแล้ว กล่าวโดยเฉพาะผู้ที่ชื่นชมวรรณกรรมอยุธยาอาจรู้สึกชื่นชม **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** เป็นพิเศษ ถ้าไม่รังเกียจ "ทัศนะทางชนชั้น" ของผู้ประพันธ์

นายผียังมีงานกวีที่ดีเด่นอีกหลายชิ้น เช่น *ความเปลี่ยนแปลง* ซึ่งเป็นประวัติของนายผีเอง *อหังการของ กวี! ดูที่ไหน? อันความรักแท้แน่ฉะนี้อยู่ที่ไหน? สุขหรือสงคราม พวกเรานายแย็ก, จงฆ่ายักษ์ ค้ากำไรเกินควร* ฯลฯ

สำหรับผลงาน *จิตรา* ซึ่งนายแต่งขึ้นโดยเอาเค้าโครงเรื่องมาจากงานของ*รพินทรนาถฐากูร* นั้น เป็นงานชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งในยุคแรกๆ ของเขา ที่สะท้อนให้เห็นทัศนะต่อสตรี และความศรัทธาต่อการต่อสู้กับการกดขี่ *แสงทอง* ครูกวีอีกท่านหนึ่งถึงกับกล่าวชื่นชมงานชิ้นนี้ของนายผีว่า *"วรรณกรรมของนายอัศนี พลจันทร ถ้ายังไม่มีใครเห็นเด่นว่ามีแววทางกวี "จิตรา" นี่แหละที่เป็นวัจนะของกวีตามที่ข้าพเจ้าและท่านผู้อ่านย่อมจะเห็นพ้องต้องกันเชิดชู"* (จิตรา, ๗)

มีผู้กล่าวว่านายผีใช้ภาษายากเกินไปในงานเขียนของเขา คำปรารภนี้ควรแก่การรับฟังอยู่เหมือนกัน นายผีเองขณะที่ใช้นามปากกา *อินทรายุธ* ก็ได้วิจารณ์งานของตนเองไว้ว่ากลอนของเขาบางชิ้นบางสมัยใช้ถ้อยคำยากๆ หรือวกวนเวียน เพราะนำเอาภาษาแขกเข้ามาใช้ในงานมากเกินไป ใน **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า** นี้ยังมีคำยากอยู่นั่นเอง แต่ที่จริงก็นับว่าน้อยมากสำหรับการแต่งฉันท์ เพราะเหตุว่าฉันท์ย่อมต้องอาศัยครุ ลหุ และนักวรรณคดีย่อมรู้ดีว่า คำไทยแท้ๆ ที่เป็น *ลหุ* นั้นมีน้อยหรือมีไม่พอใช้ นอกจากนี้ต้องยอมรับว่าคนรุ่นใหม่ ๆ ส่วนมากซึ่งอ่านหนังสือไม่แตกฉาน และหรือรู้จักคำและความหมายของคำน้อยลงทุกที ก็เห็นจะอ่านงานของนายผีได้ลำบาก ในประการสุดท้ายนี้หาใช่ปัญหาที่นายผีจะต้องรับผิดชอบด้วยไม่ เพราะนั่นเป็นชะตากรรมของยุคสมัย

นายผีนั้นถือว่าเป็นครูของวงการวรรณคดีไทยคนหนึ่ง มีงานของเขาที่แสดงให้เห็นการสะสมความรู้เก่าของไทยสืบสายย้อนไปจนถึงวรรณกรรมอื่นด้วยได้แก่ *ข้อคิดจากวรรณคดี* ใช้นามปากกา *อินทรายุธ* รวมบทความแสดงทัศนะของเขาต่อการสร้างงานวรรณคดีในแง่มุมต่างๆ มีบทความน่าสนใจของ*ศรี รักไทย* กวีเชื้อสายลูกครึ่งไทย-มอญและเยอรมัน นายผีนับถือเป็นครูร่วมอยู่ด้วย ผู้ที่อยากรู้จัก *นายผี* อาจพิจารณาจากบทความของศรี รักไทย นามจริงคือ ร.อ.หลวงบวร

บรรณารักษ์ (นิยม รักไทย) *ครู* ที่นายผีนับถือดูได้อีกทางหนึ่ง อีกเล่มหนึ่งคือ *เคล็ดกลอน : เคล็ดแห่งอหังการ์* ใช้นามปากกา *ประไพ วิเศษธานี* เขียนอธิบายวิธีการแต่งกาพย์กลอนต่างๆ ไว้โดยถี่ถ้วน ผู้แต่งถ่ายทอดองค์ความรู้โดยไม่กักเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนตน

นายผีเคยผลิตงานเป็นประจำลงตีพิมพ์ใน *สายธาร สยามสมัย* และ*อักษรสาส์น* อย่างต่อเนื่องในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา หนังสือทั้ง ๓ เล่ม เป็นหนังสือด้านความคิดที่ต้องการสนับสนุนทิศทางก้าวหน้าทางการเมืองของประชาชน บางทีอาจมีวรรณกรรมอีกหลายชิ้นที่นายผีเขียน แต่ใช้นามปากกา ที่เราอาจยังรู้จักไม่หมดก็เป็นได้ นามปากกาของนายผีที่รู้จักกันดีได้แก่ *อินทรายุธ กุลิศ อินทุศักดิ์ สายฟ้า ศรีอินทรายุธ* และ*ประไพ วิเศษธานี* เป็นต้น ขอให้สังเกตว่า ทุกๆ นามปากกาของนายผี เกี่ยวข้องกับพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ทวยเทพทั้งปวง อย่างเช่น *สายฟ้า* ก็คืออาวุธของพระอินทร์ *นายผี* ก็หมายถึง นายของผี ก็คือพระอินทร์ ผู้สร้างปีศาจขึ้นมานั่นเอง ชื่อของนายผี แสดงความผูกพันระหว่างเขากับความรู้อันลึกซึ้งแห่งอารยธรรมอินเดีย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุว่าอู่อารยธรรมอินเดียเป็นรากฐานแห่งความรู้ของสังคมไทยสมัยอยุธยา ต้นธารแห่งวรรณกรรมไทย และนายผีได้พยายามก้าวไปศึกษามรดกความรู้นี้จนถึงต้นธารของมันแล้ว

ประวัติ นายผี (อัศนี พลจันทร)

เกิดปีพ.ศ. ๒๔๖๑ ที่จังหวัดราชบุรี เป็นลูกของพระมนูกิจวิมลอรรถ (เจียร พลจันทร์) ปู่เป็นเศรษฐี เจ้าที่ดินและพ่อค้า หลังจากเรียนชั้นมัธยม ๕ ที่โรงเรียนประจำจังหวัด มาเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยจนชั้นมัธยม ๘ แผนกภาษา พ.ศ. ๒๔๗๕ เข้าศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้ปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิตปีพ.ศ. ๒๔๘๓ ทำงานกรมอัยการและต่อมาย้ายไปปัตตานี, สระบุรี, อยุธยา และลาออกจากอาชีพอัยการในปี ๒๔๘๕ อัศนีเริ่มเขียนบทกวีในนิตยสาร**เอกชน** ตั้งแต่ปี ๒๔๘๔ และได้เขียนทั้งบทกวี บทวิจารณ์วรรณกรรม เรื่องสั้น เรื่องแปล ลงในนิตยสารต่าง ๆ มากมาย เช่น ใน**อักษรสาส์น สยามนิกร ปิยะมิตร สยามสมัย** ในช่วงเกิดกรณีกบฏสันติภาพ (๒๔๘๕) เขาหลบลงใต้ดิน และหลังจากปี ๒๕๐๒ ก็ได้หลบไปเข้าร่วมกับพรรคปฏิวัติ ซึ่งนักเขียนรุ่นใหม่ที่เข้าป่าหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ หลายคนได้ไปพบ เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์แตกก็ลี้ภัยไปอยู่ที่ลาว จนเสียชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บในปี ๒๕๓๐

พรพิไล เลิศวิชา

บทกวีของเปลื้อง วรรณศรี

พิมพ์อยู่ใน กวีประชาชน (๒๕๑๗) ประวัติผลงานและคำรำลึกเปลื้อง วรรณศรี (๒๕๔๐)

เปลื้อง วรรณศรี

(พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๕๓๕)

งานบทกวีของเปลื้อง วรรณศรี (พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๕๓๕) พิมพ์อยู่ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ และ ๒๕๐๐ (บางครั้งใช้นามแฝงว่า "นายสาง") บางส่วนพิมพ์รวมเล่มรวมกับกวีคนอื่น ๆ ในหนังสือ **กวีประชาชน** จัดพิมพ์โดยกลุ่มวรรณกรรม - ธรรมศาสตร์ในปี ๒๕๑๗ บางส่วนพิมพ์อยู่ใน **ประวัติ,ผลงานและคำรำลึก, เปลื้อง วรรณศรี** จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานรำลึกเปลื้อง วรรณศรี ในปี ๒๕๔๐

เปลื้อง เป็นชาวจังหวัดสุรินทร์ ที่มีโอกาสได้มาเรียนเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองรุ่นที่ ๕ เป็นหนึ่งในผู้นำการต่อสู้ของ "ขบวนการ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๙๔" ซึ่งชุมนุมและเดินขบวนเรียกร้องมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองคืนจากการยึดครองของรัฐบาลเผด็จการทหาร จนเป็นผลสำเร็จ เป็นผู้เขียนวรรคทอง "ถ้าขาดโดมเจ้าพระยาท่าพระจันทร์ก็ขาดสัญญลักษณ์พิทักษ์ธรรม" ซึ่งนักศึกษาธรรมศาสตร์ท่องจำกันสืบมา

นอกจากนั้นเปลื้องยังได้เข้าร่วมองค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย เพื่อคัดค้านการส่งทหารไทยไปร่วมรบกับอเมริกาในสงครามเกาหลี จนถูกจับกุมในข้อหากบฏในภายนอกราชอาณาจักร เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ที่นิยมเรียกว่า "กบฏสันติภาพ ๑๐ พ.ย." พร้อมกับคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย และนักการเมือง ปัญญาชนจำนวนมาก เช่น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นายแพทย์เจริญ สืบแสง กุหลาบ สายประดิษฐ์ สมัคร บุราวาศ สุภา ศิริมานนท์ ฯลฯ

งานบทกวีของเปลื้อง วรรณศรี ส่วนใหญ่เป็นกวีการเมืองหรือกวีเพื่อชีวิต กล่าวถึงความไม่ยุติธรรมในสังคม และการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน มีเนื้อหาทำนองวิพากษ์วิจารณ์การกดขี่เอารัดเอาเปรียบ ปลุกใจประชาชนให้ยืนหยัดต่อสู้ ที่มีลักษณะซ้ำซากอยู่บ้าง แต่มีหลายชิ้นที่เขียนได้อย่างเห็นภาพชัดเจน, ได้อารมณ์ความรู้สึก ใช้คำง่าย ๆ สั้น ๆ สัมผัสและจังหวะที่กินใจ ไม่ว่าจะเป็นชื่อบทกวี เช่น **เห็นอยู่แต่ผู้ยากเข็ญ, ใครไปจุดแสงไฟให้ดาวเด่น, ใช่น้ำตาข้าทาส, เพื่อชีวิตที่ดีกว่า** หรือบางประโยคบางวรรคที่เห็นภาพชัด มีจังหวะจะโคนที่ปลุกเร้าอารมณ์ ความรู้สึกสะท้อนใจในสภาพความเป็นอยู่ของสามัญชนที่ยากจน

ตัวอย่างเช่น "หน้าหนาวโอ้หนาวร้าวเหลือ
ขาดเสื้อผ้าคราวหนาวใหญ่

ขาดยาอาหารสะท้านใจ
เจ็บไข้อนาถาข้าทน

เห็นอยู่แต่ผู้ยากเข็ญ
ทุกข์เช่นพวกข้าทุกหน
เป็นเพื่อนเยือนถามยามจน
ล้วนคนยากเข็ญเช่นเรา

เออ - ถ้าคนจนเรือนแสน
ล้าน, - แล่นไล่ล้างความเศร้า
ความทุกข์ทั้งปีนี้เอา
แรงเข้าหักเหี้ยนเตียนกอง

น้ำตาที่ไหลหลั่งเลือด
เช็ดเหือดด้วยมือทั้งผอง
ทุกข์ที่คนจนทนครอง
คือคุกจำจองไม่มี"

เห็นอยู่แต่ผู้ยากเข็ญ
(ข่าวภาพ,๒๔๙๔)

บทกวีบางชิ้น เช่น **ข้างกองไฟ** เขียนที่สถานีรถไฟสุรินทร์ คืนวันที่ ๑๔ ก.พ. ๒๕๐๑ แม้จะไม่ได้ใช้ถ้อยคำที่คมคาย แต่ก็เป็นกวีสัจนิยม ที่สะท้อนภาพชีวิตของคนจนชาวอีสานในหน้าหนาวในยุคนั้นได้อย่างเห็นภาพชัดเจน และสะเทือนอารมณ์

ข้างกองไฟ

ใต้โค้งฟ้าอ้าขอบออกครอบโลก
แคนวิโยคยอกกายช่างร้ายเหลือ
โอ้ละหนอ...คลอคำน้ำเสียงเครือ
ทั้งเลือดเนื้อแสบแค้นเสียงแคนนั้น

ลมยะเยียบเฉียบเย็นทุกเส้นขน
น้ำค้างหล่นต้องไม้คนใจสั่น
นกละเมอเพ้อหลงหนาวงงงัน

เรไรมันหริ่งหรีดกรีดสำนึก
เดือนรูปเคียวเกี่ยวฟ้าฝ้าเฟือนแสง
ดาราแดงหรี่ร่วงด้วยล่วงดึก
แต่ความหนาวร้าวที่ทวีลึก
ให้แสนบึกบึนต้านสะท้านทน

นอนเสียเถิดลูกแม่แผ่อกป้อง
อยู่ข้างกองไฟผ่าวกลางหาวหน
จงอ้าปากผากแห้งเพราะแล้งลน
ดื่มนมปนสายเลือดที่เดือดร้อน

หากแม้นชีพไม่สิ้นดิ้นกระเดือก
จักไม่เลือกหนักแบกแลกไว้ก่อน
ขอแต่เจ้าขวัญตาไร้อาวรณ์
ได้พักผ่อนเอาแรงแกร่งพรุ่งนี้"

สำหรับคนรุ่นหลัง โดยเฉพาะคนชั้นกลางที่ไม่ค่อยได้สัมผัสคนชั้นล่างผู้ยากจน อาจจะเข้าใจได้ยากกว่า ทำไมเปลื้องถึงได้เขียนแต่บทกวีประเภทเพื่อชีวิตของผู้ยากไร้ และการปลุกระดมให้คนเกิดกำลังใจลุกขึ้นต่อสู้เป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนาทางการเมืองและสังคม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปี ๒๕๐๑ และตระหนักว่ายุคสมัยนั้นเป็นยุคที่มีการเอารัดเอาเปรียบอย่างเห็นได้ชัด และคนส่วนใหญ่ในอีสานก็ยากจนทุกข์เข็ญจริง ๆ เราจึงจะเข้าใจได้ว่าเปลื้อง ไม่ได้เขียนแบบนักปลุกระดมที่เขียนตามสูตรสำเร็จ หากกลั่นมาจากประสบการณ์ จากความรู้สึกนึกคิดอารมณ์ของเขาในฐานะ "ผู้แทน" หรือสมาชิกรัฐสภาของชาวอีสาน ในยุคที่พวกผู้แทนอีสานคลุกคลีกับประชาชน และรู้สึกเป็นผู้แทนของประชาชนจริง ๆ ไม่ใช่อยากเป็นผู้แทนเพื่อที่จะไต่เต้าไปเป็นรัฐมนตรีเท่านั้น

การกลับไปอ่านบทกวีของเปลื้อง จึงไม่เพียงแต่ได้รสชาติทางวรรณศิลป์ของงานที่มีความงามแบบศิลปะเพื่อชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะเท่านั้น หากยังทำให้เราได้รับรู้ถึงภาวะ อารมณ์ความรู้สึกของสังคมไทยในยุคทศวรรษ ๒๔๕๐ และ ๒๕๐๐ ได้อย่างแจ่มชัดด้วย แม้นักประวัติศาสตร์ก็ไม่อาจบันทึกยุคสมัยนี้ได้สะท้อนความจริงอย่างมีชีวิตชีวาเท่ากับกวีที่คลุกคลีและยืนอยู่ข้างประชาชนอย่างเปลื้องและกวีเพื่อชีวิตคนอื่น ๆ เช่น นายผี, จิตร ภูมิศักดิ์

"ใช่น้ำตาข้าทาสประกาศก้อง

กรประนมย่อท้อก็หาไม่
ขอสายเลือดเดือดทั่วในตัวไทย
จงพร้อมใจเช็ดน้ำตากล้ำฝ่าฟัน"

(จงพร้อมใจเช็ดน้ำตากล้ำฝ่าฟัน !, ๒๕๐๐)

อย่างไรก็ตาม บทกวีหลายชิ้นของเปลื้อง ก็มีลักษณะเป็นงานแบบปลุกเร้า ที่มีลักษณะสำเร็จรูป ซ้ำซากอยู่บ้าง โดยเฉพาะงานหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ในยุคเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งมีผลให้เปลื้องและปัญญาชนก้าวหน้าหลายช่วงคน ต้องลี้ภัยเผด็จการไปร่วมขบวนการปฏิวัติ และภายหลังเขาได้ไปลี้ภัยอยู่ประเทศจีน จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ บทกวีของเขา ในยุคหลังจากเข้าร่วมกับพรรคปฏิวัติ มักเขียนในช่วงวันสำคัญ, เพื่อรำลึกเหตุการณ์, ปลุกปลอบให้กำลังใจ หรือไว้อาลัยเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่เสียชีวิต ในบรรดางานยุคหลัง บทที่เขียนถึงศรีบูรพา เป็นบทที่สะท้อนถึงทั้งฝีมือ และอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างดีเยี่ยมชิ้นหนึ่ง

รำลึกศรีบูรพา

ธรณีจักร่ำไห้	แลน้ำไหลจักรำพัน
ลมพัดจักตื้นตัน	แลดาวเดือนจักอับดวง
ดอกไม้จักโรยร้าง	แลที่ทางจักโรยร่วง
เสียงสรวลกระสันทรวง	จักโศกศัลย์อนิจจา
อินทรีแห่งวรรณศิลป์	ผงาดบินต้านพาลา
ศรีเอ๋ยศรีบูรพา...	มาจากไทยตลอดกาล
รูปกายสลายสูญ	จักไพบูลย์บรรลือบาน
แต่สมองและผลงาน	ดำรงอยู่นิรันดร

(ปักกิ่ง ๑ พ.ย. ๒๕๑๘)

บทกวีของเปลื้อง วรรณศรี ค่อนข้างกระจัดกระจาย ฉบับที่พิมพ์มาแล้วยังรวมงานได้ไม่ครบถ้วน กวีที่กล่าวถึงบางชิ้นได้จากต้นฉบับสำเนาที่สำนักพิมพ์ชนนิยม รวบรวมให้ งานของเขาอาจไม่ยิ่งใหญ่และรุ่มรวย เมื่อเทียบกับงานของนายผี และจิตร ภูมิศักดิ์ แต่เป็นงานกวีของสามัญชนที่มีเลือดเนื้อ มีความจริงใจที่ควรค่าแก่การศึกษา และรำลึกถึง

วิทยากร เชียงกูล

บทกวีของ จิตร ภูมิศักดิ์

พิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐

จิตร ภูมิศักดิ์

(พ.ศ.๒๔๗๓-๒๕๐๘)

ชื่อ **จิตร ภูมิศักดิ์** นั้น โด่งดังเสียยิ่งกว่าผลงานของเขา บทเพลงที่วงดนตรีคาราวานแต่งขึ้นเพื่อรำลึกถึงเขา ถูกนำไปร้องแทบทุกเวทีจากเหนือจรดใต้ อาจมีน้อยคนที่ได้อ่านงานของเขา แต่เป็นที่รู้กันว่า **จิตร ภูมิศักดิ์** เป็นศิลปิน *"นักรบของประชาชน"*

จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นวีรบุรุษในใจของคนจำนวนมาก การที่สังคมไทยมีคนอย่างจิตร ภูมิศักดิ์ ก็เป็นเรื่องพิเศษเช่นกัน ชั่วชีวิตของเขา จิตรทำงานอย่างหนักหน่วง เขาเป็นนักประวัติศาสตร์ เป็นกวี เป็นนักแต่งเพลง และยังเป็นนักวิจารณ์ศิลปวรรณคดีที่เฉียบคมที่สุดคนหนึ่ง หนังสือแต่ละเล่มที่จิตรเขียน ล้วนแต่บุกเบิกและเขย่าวงการวิชาการนั้นๆ

ดังเช่นโฉมหน้าศักดินาไทย และ โองการแช่งน้ำ:ประวัติศาสตร์สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

ผลงานกวีนิพนธ์ของ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้รับการรวบรวมหลายครั้ง ต่างกรรมต่างวาระ หนังสือ *"กวีการเมือง"* เป็นหนังสือที่ตีพิมพ์รวมผลงานของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่เขียนขึ้นระหว่างถูกจำคุกอยู่ในคุกลาดยาว ด้วยข้อหาทางการเมือง ภาคแรกของผลงานชุดนี้เป็นบทกวีการเมือง ที่ได้ลักลอบนำมาลงพิมพ์ในหนังสือ *"ประชาธิปไตย"* ประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๗ ต่อมาได้มีผู้นำลงพิมพ์อีกครั้งในวารสาร *"เศรษฐกร"* พ.ศ.๒๕๑๔ สำหรับส่วนภาคที่สองของหนังสือเล่มนี้เป็นบทความทางความคิดเกี่ยวกับศิลปกรรมในแง่มุมต่าง ๆ คัดมาจากหนังสือ *สารเสรี* ในนามปากกาซึ่งใช้เวลานั้นว่า *"สมชาย ปรีชาเจริญ"* เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๐๑ กลุ่มแนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ จัดรวบรวมบทกวีและบทความนี้ขึ้นเป็นรูปเล่ม ออกเผยแพร่ในท่ามกลางสถานการณ์ร้อนทางการเมืองของไทย หลังเหตุการณ์เรียกร้องรัฐธรรมนูญ หรือเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคมราวครึ่งปี

หนังสือ *กวีประชาชน* รวบรวมบทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่เขียนระหว่างที่อยู่ในคุกเช่นเดียวกัน โดยกลุ่มวรรณกรรมธรรมศาสตร์ ได้คัดต้นฉบับบทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ จากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย และได้คัดบทกวีของนายผี นายสาง อุชเชนี ทวีปวร มณี โชติรส ผา เพลิงไทย และนรี นันทวัทน์ เป็นต้น มาจากหนังสือ*อักษรสาส์น ปิตุภูมิ* และ*สยามสมัย* เพื่อรวบรวมบทกวีนักเขียน *"ประชาชน"* ไว้ให้หลากหลาย *"กวีประชาชน"* เล่มนี้ พิมพ์ขึ้นราวเดือนตุลาคม ๒๕๑๗ ไล่ๆ กัน กับเวลาที่นิสิต จิรโสภณ และเพื่อนของเขา กำลังจัดพิมพ์ *"กวีการเมือง"*

นามจิตร ภูมิศักดิ์ เลื่องลือออกไปอย่างรวดเร็วในหมู่นิสิตนักศึกษา และกลุ่มที่เรียกว่าหัวก้าวหน้า เวลานั้น เพราะช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม เป็นช่วงเวลาที่บรรยากาศทางการเมือง การศึกษา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เวทีการเมืองเปิดออกอย่างกว้างขวาง เป็นบรรยากาศคึกคักทางการเมืองที่ไม่เคยมีมาก่อน และก็ไม่เคยเห็นมีอีกเลย

บทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นบทกวีวิพากษ์วิจารณ์สภาพเศรษฐกิจสังคมและการเมืองไทยในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ ที่สังคมไทยอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการทหารเต็มไปด้วยการโกงกินของผู้อยู่ในอำนาจปกครอง อีกทั้งการครอบงำตลอดจนการ *เอาเปรียบ* จากลัทธิจักรวรรดินิยม

จิตร ภูมิศักดิ์ กับ *นายผี* นั้น เป็นนักเขียนกวีร่วมยุคสมัยเดียวกัน *นายผี* เป็นกวีผู้สืบทอดความรู้สึกขลังแห่งท่วงทำนองกวีโบราณ แม้จะนำเสนอเนื้อหาใหม่ๆเขาก็ยังชมชอบฉันทลักษณ์อันสืบมาแต่โบราณ และเคร่งครัดกับฉันทลักษณ์นั้น ส่วนจิตรนั้นตรงกันข้าม เขานำเอาท่วงทำนองวรรณกรรมโบราณมาล้อเล่นได้อย่างหน้าตาเฉย *ในโคลงสรรเสริญเกียรติกรุงเทพมหานคร* ยุคไทยพัฒนา *จิตร ภูมิศักดิ์* ได้ล้อ พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติของรัชกาลที่ ๑ โดย ร่ายดั้นซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นบทพรรณนาความรุ่งเรืองและอานุภาพของกรุงเทพมหานครและการสาปแช่งผู้ที่โกงบ้านกินเมือง ด้วยสำนวนเผ็ดร้อนรุนแรง และเย้ยหยันดังเช่น *ร่ายพัฒนา* บทนี้

โอม...ละลายมหาละลายควายเขาระฟ้า บ้าเลือดเดือดดุตาประทุเป็นเปลวเพลิง เคี้ยวดินกระเจิงอยู่คะคึกคะคึก เขมือบป่าลึกอยู่คะโครมคะโครม โฉมหน้าฉุบวมสวมชาติหิรัญยักษ์ แหกหักมหาอเวจี ผุดปฐพีมาเกิด พื้นกำเนิดจากรามเกียรติ์ จากภาพเขียนกลียุค บุกบุ่มบ่ามห่ามห้าวก้าวสามขุม ป่าวชุมนุมไพร่พล ขนสมุนมาระรี่ ปรี่มาระรั้ง ตั้งโห่สามลำบา...กูจะราญผลาญพระนคร อมรรัตนโกสินทร์สยาม สวาปามแผ่นดินไทย... โอม...

ด้วยเดชหมิพหินชาติ อำนาจเผด็จการหาญหัก
ถือคธานำหน้าพลพรรค ขุนยักษ์ไล่ม้วนแผ่นดิน!
ดอกเอ๋ยเจ้าดอกขจร จะม้วนให้สิ้นหรือดินดอน ไว้กอดเมื่อตอนเข้าโกศเอย.

กวีการเมือง, (หน้า ๑๒)

ร่ายบทนี้แสดงให้เห็นว่า จิตรมีความเข้าใจปัญหาของสังคมไทยสลับซับซ้อนอย่างดียิ่ง จิตรเข้าใจนำเอา ชื่อ หิรัญยักษ์ม้วนแผ่นดิน จากรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยของคนไทยมาเปรียบเทียบกับบรรดาผู้นำที่โกงกินบ้านเมืองเปรียบเสมือน *"ชาติหิรัญยักษ์ แหกหักมหาอเวจี ผุดปฐพีมาเกิด"* เพื่อที่จะ *"ผลาญพระนครอมรรัตน์โกสินทร์สยาม สวาปามแผ่นดินไทย"*

แต่ร่ายที่ขึ้นต้นอย่างศักดิ์สิทธิ์ ขรึมขลังเช่นนี้มาลงท้ายด้วย กลอนเสภาของชาวบ้าน ง่ายๆ บทนี้ *"ดอกเอ๋ยเจ้าดอกขจร จะม้วนให้สิ้นหรือดินดอน ไว้กอดเมื่อตอนเข้าโกศเอย"* ร่ายผสมกับกลอนเสภาอย่างนี้แหละที่จิตร *"บังอาจ"* ตั้งชื่อให้ว่า *"ร่ายพัฒนา"*

กลอนหกที่ น.ม.ส.ได้คิดขึ้นมาเพื่อสื่อสารกวีที่มีความกระชับรัดกุมแผกไปจากกลอนแปดนั้น จิตรนำมาเพิ่มสัมผัสในแบ่งวรรคในแต่ละบาทเพิ่มเสี่ยงสัมผัสเอกโท และเลือกภาษาเสียดสีแบบชาวบ้านมาใส่ไว้ จนเกือบจะใช้เป็นบทร้องสำหรับแสดงละครได้ดังเช่นบทนี้

"ไร่นา ป่าดง พงพฤกษ์ ขุนศึกเขมือบสิ้นกินดิบ
ทุ่งนา ป่ารัฐ ภูริบ โอนกันงุบงิบง่านงก"

กวีการเมือง, (หน้า ๑๔)

ในบทถัดมาชื่อ *หนุมานอมพลับพลา* จิตรก็ได้นำเข้าปัญญาการคอรัปชั่นมาล้อเลียนแต่งไว้ในรูป โคลงสี่สุภาพ ซึ่งบัดนี้ไม่ *สุภาพ* เสียแล้วความว่า

"โอม....
หนุมานกลับชาติฟื้น ขึ้นมา มาฮา
กูไป่อมพลับพลา ดอกเฮ้ย
กูลิงยุคพัฒนา ฤทธิ์มาก (โอยพ่อ!)
กองสลากฯ ตะหากเว้ย..." ว่าแล้ว อมเสีย"

กวีการเมือง, (หน้า ๒๐)

ตามประเพณีการแต่งบทกวีนั้น การแต่งโคลงสรรเสริญเกียรติหากขึ้นต้นด้วยร่ายก็มักจะตามมาด้วย โคลง กาพย์ หรือฉันท์ อันเป็นแผนกวีนิพนธ์สืบทอดมาแต่โบราณ แต่จิตรกบฏต่อแบบแผนนี้เขาได้นำ *เพลงกลองยาว* และ *กลอนเพลงฉ่อย* ซึ่งเป็น *ของพื้นบ้าน* ไม่เคยมีที่ทางมาก่อนเลยในงาน *วรรณคดี* มาวางเรียงไว้ต่อจากร่ายและโคลงสี่ (ไม่) สุภาพของเขา

ลองฟังดูเถิด...เพลงกลองยาวของจิตรยังไม่ล้าสมัยเลยไม่ใช่หรือ

"บ็อง บ็อง บ็อง
เอ้ามาละโหวย เอ้ามาละวา เจ้าพญาลิงลม ไม่ยักกะอมพลับพลา
หนุมานยุคใหม่ ยุคไทยพัฒนา ตะละล้า...
เอ้ามีอำนาจ ก็เที่ยวกวาดแผ่นดิน ไม่ต้องทำกิน ก็รวยขึ้นมา
ตะละล้า...

เอ้ากินโขมง เอ้าโกงขม้ำ ยงโย่ยงหยก ก็เลยหกคะมำ ทั่วทั้งเมืองไทย เขาเห็นไต๋ดำดำ หุยฮา! หุยฮา!" กวีการเมือง, (หน้า ๒๐)

นอกจากนี้จิตรยังล้อเล่นกับลีลากวีอย่างสนุกสนาน เขานำเอาอารมณ์ลูกทุ่งแบบคนไทย (ซึ่งไม่ใช่และไม่สามารถจะขลังแบบกวีโบราณ) มาประยุกต์เข้าไว้ จิตรได้นำเอาถ้อยคำถามสามัญ คำเสียดสี คำผรุสวาท คำสแลง และ *"ภาษาชาวบ้าน"* เข้าไปวางไว้ในบทกวี ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นของสำหรับราชสำนัก จิตรเคยกล่าวไว้ว่า *"หนังสือที่วิเศษของโลกก็ไม่ได้เขียนด้วยภาษาพิเศษของวรรณคดี แต่ใช้ภาษาสามัญของคนสามัญ"*

ด้วยวิธีการที่กล่าวมานี้เองที่ จิตร ภูมิศักดิ์ จึงเท่ากับเป็นกวีกบฏ กบฏต่อกฎ และประเพณีนิยมของวงการกวี เขาประกาศความเสมอภาคของสามัญชน ด้วยวิธีการที่คมคายที่สุดทางกวี ดูเหมือนว่า จิตรไม่ได้ต้องการจะเป็นกวีผู้เขียนบทกวีได้ดีเลิศในแง่ภาษา สัมผัส ฉันทลักษณ์ เขาไม่ต้องการจะให้บทกวีของเขาเป็นอมตะในแง่ของงาน *"แบบแผนทางวรรณคดี"* เขาเขียนบทกวีเพื่อภารกิจการเมืองแท้ ๆ โดยไม่มุ่งหวังสิ่งใดอื่นเลย ท่าทีของจิตรชนิดนี้นับว่าท้าทายสถาบันศิลปวรรณคดีสำนัก *คลาสสิก* มากทีเดียว

โคลงห้าพัฒนา เป็นผลงานของจิตรที่รู้จักกันดีว่าเขาเป็นผู้คิดขึ้นมาโดยพัฒนามาจากโคลงห้า ซึ่งเป็นโคลงโบราณยุคเก่าของชนชาติไทย-ลาว เขาใช้โคลงห้ามากแห่งในจังหวะความคิดและอารมณ์ที่ต้องการความเด็ดขาด-เข้มแข็ง-จริงจัง ดังเช่นในบท *ดาวกลางดืน* จิตรสะท้อนใจเหลือเกินต่อชีวิตกลางคืนกรุงเทพฯ ที่ *ดาว* จนไม่น่าเชื่อว่าที่นี่เมืองไทย *"เมืองทองที่เรืองรองด้วยความดี"*

กรุงเทพฯคลุ้ง ดาวหืน
ควันกามกลืน กลบไหม้
ดาวกลางดืน คลุมทาบ
เมืองร้องไห้ เหือดขวัญฯ
น้ำฟ้าฟาด ฟองหาว
คือกามฉาว ชุ่มฟ้า
กลิ่นสาปสาว กำซาบ
กามย้อมหล้า แหล่งสยามฯ กวีการเมือง, (หน้า ๓๔)

ในโคลงสี่สุภาพขยายความ *ดาวกลางดืน* เป็นอีกบทหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า จิตร ภูมิศักดิ์ เอาใจใส่สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วอย่างถี่ถ้วน เขาไม่ใช่กวี *นักวิชาการ* ที่ห่างเหินต่อความรู้ทางสังคม งานของจิตรเขียนเพื่อรับใช้ยุคสมัยผลักดันการเปลี่ยนแปลงเป็นปากเสียง เป็นอาวุธทางศิลปวรรณคดี ต่อสู้ในแนวรบนี้อย่างแท้จริง

กรุงสยามดาวกว่าดลุ้ง *ดาวปลา*

จอมถ่อยกลืนกามา เมือบม้าม
"บังเงา" ทาสแมงดา เดียวดาด
ภายนอกกฎหมายห้าม หุบเข้างาแฝง
มีนางโทรศัพท์เนื้อ นวลหวาน
แม่ม่ายผัวเผลอบาน แบะท่า
มีเรือเร่สำราญ เริงสวาท
แสนแสบแสบกามบ้า กลิ่นคลุ้งคาวคลอง
บริการอาบน้ำนวด เนืองนันต์
สาวหนุ่มนวดกันกระสัน แสบไส้
ตัดผมยุคใหม่มัน ลืมเมื่อย จริงพ่อ
"คุณตัดแล้วนวดมั้ย.... นวดมั้ยหมอสาว?"

กวีประชาชน, (หน้า ๓๕)

งานของจิตร ภูมิศักดิ์ นั้นมักสร้างสรรรูปแบบที่สามารถและจงใจจะสื่อความหมาย สื่อความรู้สึกได้ตรงและดี มากกว่าที่จะติดยึดอยู่กับรูปแบบตายตัวที่สืบทอดกันมาของกวีนิพนธ์ ด้วยเหตุนี้จิตรมักนิยมใช้คำหรือความแทรกลงในบทกวีแต่ละบทแต่ละตอนในแบบแผน *นอก* รูปแบบที่เคยมีมา ดังเช่นโคลงสี่สุภาพใน *วิญญาณสยาม* ซึ่งจิตรแสดงความสะท้อนใจต่อการปกครองระบอบเผด็จการ โดยตอกย้ำไว้หลังจบบทโคลง ดังนี้

"สยองเสียงปีศาจก้อง กรรหาย หิวเอย
สยามสั่นทรุดฟูมฟาย ฟุบหน้า
แสยงภัยกราบภัยตาย.... ตายราบ ณะนี้ฤา
ยอมสยบซบให้หล้า โลกเย้ยฤาสยาม
อหา สยามเอ๋ย....จักสยบซบให้หล้า โลกเย้ย....
....ให้โลกเย้ย ฤาสยาม?" กวีการเมือง, (หน้า ๒๘)

โคลงสี่สุภาพบวกกับ ๒ บทที่เป็นอิสระเช่นนี้ ได้เปลี่ยนโคลงสี่สุภาพที่มีฐานะเป็น *งานวรรณกรรม* ให้เป็น คำประกาศทางการเมือง เต็มตัว

จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นนายของภาษา และเป็นคนคิดละเอียดละเมียดละไมในงานที่เขาทำ ลองสังเกตดูว่า ใน*กลอนสุภาพ* ที่ยกมานี้ข้างล่างนี้ แม้จิตรมิได้แก้ไขแบบแผนสัมผัส แต่จิตรก็ได้จัดการจัดวรรคเสียใหม่

(๑) *อา...นามไทย ใช่ทาส พิลาศนัก*

ธำรงสิทธิ์ อิสรศักดิ์ อันสูงส่ง
"ไท" นามนี้ มีกังวาน สร้านทระนง
ไทยต้องคง คุณค่านั้นนิรันดร

กวีการเมือง, (หน้า ๒๘)

แทนที่จะเป็นวรรคแบบนี้

(๒) อา...นามไทยใช่ทาสพิลาสนัก

หรือแบบนี้

(๓) อา....นามไทย ใช่ทาส พิลาสนัก

การจัดวรรคแบบ (๑) ยังผลให้ผู้อ่านต้องเว้นช่วงเสียงใน ๓ คำแรกมากกว่า ๒ วรรคหลัง กล่าวคือต้องอ่านว่า

อา...นามไทย///ใช่ทาส/พิลาสนัก

แทนที่จะเป็น

อา...นามไทย / ใช่ทาส / พิลาสนัก

หรืออ่านวรรคเดียวทั้งวรรค โดยไม่เว้นช่วงหายใจ แบบนี้

อา...นามไทยใช่ทาสพิลาสนัก

บทกวีที่เด่น และเป็นตำนานของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ผู้คนกล่าวขวัญถึงอยู่เสมอในยามต่อสู้กับอำนาจเผด็จการหลากหลายรูปแบบ ก็คือ บทกวี **"คำเตือน...จากเพื่อนเก่า"** ซึ่งจิตรเขียนวิพากษ์วิจารณ์นักหนังสือพิมพ์ที่ *"ขายตัว"* เพื่อแลกกับเงิน แทนที่จะยึดถือความจริงและสัจจะ กลับใช้ปากกาป้ายสีข้อหาคอมมิวนิสต์ให้แก่ประชาชนผู้รักชาติ นอกจากนี้ยังปกป้องและพิทักษ์อำนาจเผด็จการ บทกวีเหล่านี้เคยถูกอ่านบ่อยครั้งบนเวทีการต่อสู้สนามหลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอื่นๆ ช่วงหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม เมื่อขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนถูกบิดเบือนให้ร้ายจากหน้าหนังสือพิมพ์ ดังเช่นบทนี้

"มวลชนย่อมเป็นคน มิใช่ควายที่โง่งม
ทองแท้หรืออาจม เขาย่อมรู้กระจ่างใจ
ใครชั่วสกุลถ่อย จะถูกฉุยทั้งเมืองไทย
รัศมีที่เรืองไกร จะสิ้นแววที่เคยงาม
รักเสือต้องรักศักดิ์ เยี่ยงพยัคฆ์สง่างาม
อย่าเพียงพยักตาม ต่อแส้เงินที่กวัดไกว
รักเพื่อนจึงเตือนมั่ง ถ้าไม่ฟังก็ตามใจ
ป้ายสีสาดโคลนไป เยี่ยงนักสู้แบบเฮงซวย"

กวีการเมือง, (หน้า ๕๔)

กวีอีกบทหนึ่งที่จะละเว้นเสียมิได้ก็คือบทกวี ซึ่งโด่งดังคู่มากับ อีศาน ของ *นายผี* ที่ผู้คนมักตั้งชื่อเรียกว่า *"เปิบข้าว"* อันที่จริงเป็นส่วนหนึ่งของบทกวีชื่อ *"วิญญาณหนังสือพิมพ์"* ซึ่งมีใจความสะท้อนอัจฉริยะในการถอดความจริงอันทุกข์ยากของชาวนากับอุดมการณ์แห่งชนชั้นผู้ถูกกดขี่ผสานมาเป็นกวีอมตะ และในที่สุดมีผู้นำมาแต่งเป็นบทเพลงกินใจ และปลุกระดมมโนสำนึก ในความสำคัญของชนชั้นชาวนาได้ดียิ่ง ทำนองและจังหวะเพลงเป็นไปอย่างเรียบๆ เท่านั้น แต่เนื้อหาถ้อยคำ *"แรงพอ"* ที่จะเหนี่ยวนำให้ผู้คนนิ่งฟังเพลงด้วยความเจ็บปวดและสะท้อนใจ

"เปิบข้าวทุกคราวคำ *จงสูจำเป็นอาจิณ*
เหงื่อกูที่สูกิน *จึงก่อเกิดมาเป็นคน*
ข้าวนี้น่ะมีรส *ให้ชนชิมทุกชั้นชน*
เบื้องหลังสิทุกข์ทน *และขมขื่นจนเขียวคาว*
จากแรงมาเป็นรวง *ระยะทางนั้นเหยียดยาว*
จากรวงเป็นเม็ดพราว *ล้วนทุกข์ยากลำบากเข็ญ...."* (กวีประชาชน)

ผลงานของกวีจิตรด้านกวีนิพนธ์มีอยู่เป็นจำนวนมาก ภายหลังปี พ.ศ.๒๕๑๙ ได้สำนักพิมพ์ดอกหญ้ารวบรวมงานกวีของจิตรไว้ใน *พระเจ้ากำเนิดข้ามาเสรี* เล่มหนึ่ง และ *เมือง บ่อยาง* ได้รวบรวมงานกวีของจิตร ไว้ใน *ความใฝ่ฝันแสนงาม* ซึ่งรวมกวีนิพนธ์ของจิตรตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๙ -๒๕๐๙ กระนั้นก็ดี *เมือง บ่อยาง* ได้ชี้แจงไว้ในคำนำว่า ในจำนวนกวีนิพนธ์เหล่านั้นเขาจำเป็นต้องคัดบทกวีบางบทออกไป ไม่สามารถนำตีพิมพ์ลงได้เนื่องจากเหตุการณ์การเมืองไม่อำนวย อีกทั้งเขาแน่ใจว่ายังอาจมีกวีชิ้นอื่นอีกที่ผู้คนยังค้นคว้าไม่พบว่าจิตรแต่งอะไรไว้ที่ไหน เขาคิดว่า *ความใฝ่ฝันแสนงาม* อาจรวบรวมงานของจิตร ภูมิศักดิ์ ไว้ราว ๘๐% เท่านั้น

ผลงานการแต่งเพลงของจิตรนั้นได้ชื่อว่ายอดเยี่ยมไม่แพ้กว่างานกวีนิพนธ์ของเขาเลย จิตรศึกษาดนตรีไทยอย่างแตกฉาน และเชื่อว่าเขามีความรู้โน้ตสากลพอตัวทีเดียว ผลงานประพันธ์เพลงของจิตร มีทั้งเพลงปลุกเร้าจิตใจ เพลงปลอบประโลม เพลงเศร้าเยียบเย็น มีบทเพลงจำนวนมากที่จิตรแต่งขณะอยู่ในคุกระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๐๕ โดยใช้นามปากกา *สุธรรม บุญรุ่ง* ในจำนวนผลงานเพลงเหล่านี้ เพลง *มาร์ชชาวนาไทย เรารำวงวันเมย์เดย์ ฟ้าใหม่ ศักดิ์ศรีของแรงงาน แสงดาวแห่งศรัทธา เสียงเพรียกจากมาตุภูมิ* เป็นเพลงที่กินใจและยังคงถูกนำมาร้องใหม่โดยวงดนตรีหลายคณะ นับครั้งไม่ถ้วน จนถึงทุกวันนี้

จิตร ภูมิศักดิ์ มีผลงานวิพากษ์วิจารณ์ศิลปวรรณกรรม ที่เฉียบคม ทั้งที่เป็นเล่มโตขนาดหลายร้อยหน้าจบอย่างเช่น *โองการแช่งน้ำ โคลงห้าพัฒนา* ขณะวิจารณ์งานด้านศิลปวัฒนธรรม

จิตรมักใช้นามปากกว่า *ศิลป์ พิทักษ์ชน* ผลงานที่รู้จักกันดีได้แก่ *บทวิพากษ์ว่าด้วยศิลปวัฒนธรรม* (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑)

ใน *กวีการเมือง* มีบทวิจารณ์ศิลปวรรณกรรมของจิตรอยู่ด้วยถึง ๒๘ บทความ แต่ละบทความแสดงภูมิรู้อันลึกซึ้งของจิตรต่อศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และยังแสดงความวิตกของเขาต่อการครอบงำของอิทธิพลตะวันตก อย่างมากด้วย บทความแต่ละบทสะท้อนให้เห็นว่าจิตรได้บุกเบิกความคิดอ่านและความรู้ด้านทฤษฎีของศิลปวัฒนธรรมไทยขึ้นมาอย่างสูงยิ่ง เป็นการวางรากฐานการศึกษาภูมิปัญญาไทยไว้อย่างดีด้วย น่าเสียดายที่ในสถานการณ์ที่จิตรเขียนบทความนี้หรือภายหลังจากนั้นมาหลายสิบปี กระแสความตื่นตัวด้านภูมิปัญญาไทยยังไม่เกิดขึ้น บทความของจิตรจึงคล้ายกับมาก่อนกาล ในวันนี้ซึ่งเรื่องของภูมิปัญญาไทย เป็นสิ่งอันตระหนักกันดีขึ้นมากแล้ว การหวนกลับไปอ่านงานของเขาในเรื่องนี้เป็นสิ่งอันพึงทำอย่างยิ่ง

จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกล้อมยิงและเสียชีวิตที่ชายป่าจังหวัดสกลนครใน ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ในเขตงานเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชั่วชีวิตของจิตร เขาทำงานประวัติศาสตร์ศิลปวรรณคดีไว้มากมายชนิดหาตัวจับยาก นามปากกาของจิตร เท่าที่รู้จักกันได้แก่ *ศรีนาคร ศิลป์ พิทักษ์ชน ขวัญนรา ทีปกร สมชาย ปรีชาเจริญ สมสมัย ศรีศูทรพรรณ กวีการเมือง* และ *กวี ศรีสยาม*

ประวัติจิตร ภูมิศักดิ์

เดิมชื่อสมจิตร ต่อมาตัดให้สั้นเหลือแต่จิตร เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๗๓ ที่จังหวัดปราจีนบุรี ช่วงเยาว์วัย จิตร โยกย้ายตามคุณพ่อที่รับราชการไปตามที่ต่าง ๆ สถานที่สำคัญคือ ที่จังหวัดพระตะบอง ที่จิตรเรียนรู้อารยธรรมเขมร และภาษาเขมรอย่างแตกฉาน จิตรสนใจในอดีตและวัฒนธรรมไทย เขาแสวงหาความรู้จากหลักฐานโบราณ และจากเอกสารในหอสมุดแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๓ จิตรเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แสดงความสามารถทางภาษาและทางดนตรีไทย

ปี ๒๔๘๖ จิตรถูกพักการเรียนเพราะเขาทำและเขียนหนังสือ วิพากษ์วิจารณ์สังคม ในช่วงที่ถูกพักการเรียน จิตรมีโอกาสอ่านหนังสือของฝ่ายซ้าย ทั้งไทยและต่างประเทศ หลังจากนั้น บทความงานทางวิชาการที่ก่อนหน้านั้นมีลักษณะเป็นวิชาการและอย่างสันติ ได้เปลี่ยนไปเป็นการเขียนที่มีลักษณะเย้ยหยันรุนแรง วิพากษ์วิจารณ์ ในช่วงปี ๒๔๘๗-๒๕๐๐ จิตรใช้นามปากกาทีปกร ซึ่งแปลว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง, ไฟ เขียนหนังสือที่มีอิทธิพลยิ่งเล่มหนึ่ง คือ **ศิลปเพื่อชีวิต และศิลปเพื่อประชาชน** ในปี ๒๕๐๐ และในปีเดียวกันนี้ จิตรได้เขียน บทความชื่อ "บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี" ผู้เขียน **ระเด่นลันได** มีเนื้อหาล้อเลียนวัฒนธรรมพวกศักดินา โดยเฉพาะ

วรรณกรรมของชนชั้นสูงในเรื่อง **อิเหนา** **เพลงยาวบัตรสนเท่ห์** สะท้อนการฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น

ในปี ๒๕๐๑ จิตรถูกจับกุมในข้อหาการเมือง พร้อมกับนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง นักเขียนปัญญาชนจำนวนมาก หลังจากได้รับการปล่อยตัวในปี ๒๕๐๗ เขาได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และต้องจบชีวิตลงในระหว่างทำงานปฏิวัติ ในปีพ.ศ.๒๕๐๙ ขณะที่มีอายุได้ ๓๖ ปี ผลงานทางวิชาการ วรรณกรรม และบทเพลงจำนวนมากของเขาส่งอิทธิพลทางภูมิปัญญาไทย ภายใต้นามปากกา เช่น สมสมัย ศรีศูทรพรรณ ทีปกร ศิลป์ พิทักษ์ชน กวี ศรีสยาม สมชาย ปรีชาเจริญ สิทธิ ศรีสยาม ศรีนาคร นาครทาส

พรพิไล เลิศวิชา

จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย

รวมบทกวีพิมพ์อยู่ในนิตยสารต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๒๒

รวมเล่มครั้งแรกพ.ศ. ๒๕๓๒

ทวีปวร (ทวีป วรดิลก)

(พ.ศ.๒๔๗๑-)

ในหมู่นักเขียนและนักอ่านทั่วไปรู้กันดีว่า *ทวีป วรดิลก* ผู้ใช้นามปากกา*ทวีปวร* เป็นนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ผู้มีประวัติโดดเด่นในการต่อสู้กับอำนาจรัฐเผด็จการไทยในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา ในระหว่างต้นทศวรรษ ๒๔๙๐ นั้น นักศึกษาธรรมศาสตร์มีบทบาทเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลอย่างแข็งขัน นับตั้งแต่คัดค้านเนติบัณฑิตยสภาที่พยายามลิดรอนสิทธิธรรมศาสตร์บัณฑิต ริเริ่มให้สิทธิผู้จบรัฐศาสตร์จุฬาฯ เหนือกว่าผู้จบรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ จนถึงกบฏแมนฮัตตันพ.ศ.๒๔๙๔ และขบวนการสันติภาพในระยะเดียวกัน ในปีพ.ศ.๒๔๙๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีคำสั่งให้ลบชื่อนักศึกษา ๕ คน ฐานยุยงให้นักศึกษากระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ในจำนวนนี้รวม *ทวีป วรดิลก* ไว้ด้วยคนหนึ่ง ... แม้เพียงอีกวิชาเดียวเท่านั้นเขาจะเรียนสำเร็จ

คราใดที่เสียงเพลงแว่วมา
"ฟากฟ้าคราม งามประกายเฉิดฉายโดม
รับแสงโสมส่องหล้ารุ่งราศี.
เหนือลำน้ำเจ้าพระยาพาชีวี
เริงฤดีคลื่นขับกล่อมยิ่งน้อมใจ"
ครานั้นหวนนึกถึง**ทวีป วรดิลก**

มีน้อยคนที่ทราบว่าเพลง *โดมในดวงใจ* นี้ เป็นเพลงที่ ทวีป วรดิลก แต่งให้แก่คุณเอื้อ สุนทรสนาน เป็นที่ระลึกงานชุมนุมศิษย์เก่า เตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรุ่นที่ ๖ และบางทีชาวธรรมศาสตร์ในยุคนี้อาจไม่ทราบว่าผู้แต่งเพลงอันไพเราะนี้ เป็นผู้ถูกลบชื่อออกจากมหาวิทยาลัยแห่งนั้น

นับแต่ออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทวีป วรดิลก ยังคงยืนหยัดอยู่บนเส้นทางการต่อสู้กับอำนาจเผด็จการ เขาได้เข้าทำงานในฐานะนักหนังสือพิมพ์ของ *สยามนิกร* จากนั้นย้ายไปเป็นบรรณาธิการข่าวต่างประเทศของ *พิมพ์ไทย สุภาพบุรุษ-ประชามิตร* และ *เสียงอ่างทอง* ตามลำดับ และด้วยเหตุจากทัศนะอันแหลมคมของ**ทวีปวร**ในฐานะผู้เขียนบทบรรณาธิการ อีกครั้งหนึ่งในปี

พ.ศ. ๒๕๐๓ เขาจึงถูกจับกุมข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร และกระทำผิดต่อพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พร้อมๆ กับผองเพื่อน

ผู้ที่เคยรู้จัก**ทวีปวร** ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ นักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย หรือในฐานะนักแปลคารมกล้า ถ้าติดตามผลงานของทวีปอย่างใกล้ชิด ย่อมจะทราบว่า ทวีปยังเป็นเจ้าของบทกวีอันไพเราะอ่อนโยนแต่องอาจอีกด้วย **จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย** เป็นหนังสือรวมบทกวีในรอบสี่ทศวรรษของ *"ทวีปวร"* นับแต่ทศวรรษ ๒๔๕๐ จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่ของบทกวีเหล่านี้สะท้อนชีวิตและทัศนะของทวีปวร ต่อสถานการณ์ร้อนร้ายของบ้านเมืองที่เขาเผชิญ บทกวีการเมืองของทวีปวร เริ่มต้นจากความสงสัยหรือความไม่พอใจต่อระบบเผด็จการในทศวรรษ ๒๔๕๐ เป็นต้นมา ความไม่พอใจขยายเหตุผลของมันเองเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ตามความรุนแรงทางการเมือง ถึงขั้นมีการใช้อาวุธและมีการฆาตกรรมการเมือง ที่**ทวีปวร**เคยเรียกว่า *ยุคท็อปบู๊ตหมิพ* ความรู้สึกไม่พอใจ เดียดแค้น สิ้นหวัง หรือพลังใจต่อการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชน เป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้บทกวีของเขาทุกชิ้นมีชีวิตชีวาและเปี่ยมด้วยพลัง ในเวลาที่เขาเดียดแค้น ทวีปวรประกาศภาษาแค้นของเขา เวลาที่เขารันทดหดหู่ใจ เขารินภาษาอันเจ็บปวดนั้นออกมาจากเบื้องลึก เวลาที่ปลุกปลอบผองเพื่อน และตนเอง เขาค่อยบรรจงใช้ภาษาอันสงบกดค่วามรู้สึกเลวร้าย ให้ผู้สิ้นหวังเชื่อมั่นว่าจะมีวันพรุ่งนี้ ลีลากวีของทวีปวรหนักแน่น เปี่ยมด้วยความองอาจแม้ในวันเวลาอันมืดมิด **ทวีปวร** เขียนบทกวีจากหัวใจของเขาอย่างแท้จริง

บทกวีของทวีปวรนั้นแปลกอยู่อย่างหนึ่ง คือ *ไม่มียุค* หรืออาจกล่าวว่าเมื่อเริ่มต้นก็ถึงเส้นชัยที่หมายปลายทาง ทวีปวร เริ่มต้นเขียนบทกวีด้วย *กลอนรัก* ก็จริงอยู่ แต่*กลอนรัก*ของเขา (ซึ่งข้าพเจ้าสมัครใจจะไม่เรียกว่า *พาฝัน*) ไม่ใช่กลอนประเภทคลั่งรัก หากแต่เป็นความรักที่รองรับอยู่ด้วยความศรัทธาในความงาม ความดี เมตตาธรรม และวันพรุ่งนี้ เป็นกลอนรักที่เข้าใจในกฎเกณฑ์แห่งการเกิดและการดับ ความหวังและความสิ้นหวัง ซึ่งบางทีอาจละม้ายงานของ**อุชเชนี**ในบางแง่ กลอนรักของ**ทวีปวร**จึงไม่ใช่กลอนรักล้วนๆ แต่เป็นบทกลอนที่ปลอบประโลมและให้สติแก่ผู้คน

ในบทกวี **ที่สุดของชีวิต** (๒๔๘๖-๒๔๕๐) เป็นงานชิ้นแรกๆ ของทวีปวรนั้นได้รำพันตัดพ้อความผิดหวัง (ของเขา) ไว้ดังนี้

"ที่สุดดุจดังหวังวาด *ชีวิตผิดพลาดมาดหมาย*
ที่สุดดุจสว่างพร่างพราย *กลับกลายมืดหมองครองครวญ*
สุดที่ชีวิตคิดหวัง *ภินท์พังพิมานพร่ำกำสรวล*
สุดที่ชีวิตคิดมวล *แลล้วนทลายลับดับไป"* (หน้า ๕)

ทวีปวรเข้าใจว่า การได้มาและการสูญเสียเป็นสิ่งเที่ยงแท้ เขาวาดหวังไว้สูงส่ง แต่มาบัดนี้ดับวูบลง ทวีปวรเปรียบความผิดหวังของเขากับความสว่าง และความมืดกับความหวังของชีวิตทั้งหลาย ล้วนแต่ที่สุดก็จบด้วยการ *"หลายลับดับไป"* ไม่มีใครจะหนีพ้น
เขาเย้ยหยันความเจ็บปวดไว้ว่า

"นี่หรือคือพรอมรสรร จากสวรรค์ชี้ชัดขัดเขิน
นี่หรือคือโลกวิโยคเกิน ดำเนินโดยนำกรรมกง" (หน้า ๕)

ทวีปวร หมายความว่า ความทุกข์และเจ็บปวดนี้ แม้จะเป็นของเขา แต่มันก็ดำเนินไปด้วยกฎเกณฑ์ที่เขามิอาจควบคุมได้ มันดำเนินไปโดยกฎแห่งกรรม

ทวีปวร ทำเช่นนี้อีกหลายครั้ง หรือทุกๆ ครั้ง เขาไม่ค่อยปล่อยให้ความรู้สึกที่ปราศจากตรรกะควบคุมตัวเขาได้สักครั้ง

เมื่อทวีปวรเขียนกลอนให้แก่ *ร.จันทพิมพะ* ผู้ต้อนรับเขาเข้าสู่วงการกวี อันนำความประทับใจมาสู่เขา ใน **เหนือนิรันดร** (๒๔๕๒) ทวีปวรจารึกความทรงจำไว้ว่า

ความหมุนเวียนเปลี่ยนแปรอาจแท้เที่ยง
ยิ่งกว่าเสียงโกสินทร์ปี่นสวรรค์
ด้วยเมตตาปรานีเหนือชีวัน
เหนือนิรันดร์กรุณาไม่ราโรย (หน้า ๕)

คล้ายกับเป็นการจารึกกฎเกณฑ์สากลที่อยู่คู่กับมนุษย์ เช่นที่ว่าแม้ตัวตาย แต่ชื่อยัง แม้ทุกสิ่งหมุนเวียนเปลี่ยนแปร ความเมตตาเป็นนิรันดร

และจากบทกวี "เหนือนิรันดร" นี้เองที่ ทำให้ทวีปวร ได้ *เกิด* ในวงการกวี สุภา สิริมานนท์ บก. และ *"นายผี"* แห่งกองบรรณาธิการ**อักษรสาส์น**นำลงตีพิมพ์ในนิตยสาร อักษรสาสน์ทันที

แต่ตัวทวีปวร ออกตัวไว้ในคำนำของหนังสือ **จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย** ว่า

"ผมก็เห็นจำเป็นที่จะแยกบทกวีที่เขียนในวัยเพียงสิบแปดสิบเก้าจนถึงยี่สิบเศษๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบทกวีโรแมนติกไว้ก่อน โดยคัดเลือกมารวมพิมพ์เป็นเล่มเฉพาะไม่กี่ชิ้นที่พอจะถือได้ว่าเป็นหลักฐานเด่นชัด บ่งบอกถึงความคิดของตนเองในวัยนั้นๆ ไม่ว่าวัยดังกล่าวจะมีความคิดทวนกระแสหรือไม่เช่นไร" (หน้า ๑๒)

ข้าพเจ้ายืนอยู่อีกข้างหนึ่งของความคิดเห็นนี้ กล่าวคือเห็นว่างานของทวีปไม่มียุค แม้หัวเรื่องที่เขียนจะเปลี่ยนจากรักไปรบ แต่สาระแห่งวิธีคิดของเขาที่เข้าใจกฎเกณฑ์ของโลก และของสัจจธรรม ก็ยังคงอยู่คู่กับตัวเขาเสมอมา และเป็นอุดมทรรศน์ที่เป็นสาระคุณค่าแห่งบทกวีของเขา จึงหวังว่าจะมีสักวันข้างหน้าที่ **ทวีปวร** จะนำเสนอผลงานชิ้นอื่นๆ ที่เรียกว่างาน *"โรแมนติก"* ของเขาออกสู่บรรณพิภพ

ควรจะกล่าวไว้ในที่นี้ว่า **ทวีป วรดิลก** ในวัยเยาว์ เขาเป็นเด็กพิเศษ เขาลงมืออ่านหนังสือเล่มเขื่อง อย่างเช่น **รามเกียรติ์ สามก๊ก** และ**ไซ่ฮั่น** จากตู้หนังสือของพ่อตั้งแต่อยู่เพียงชั้นประถมสองเท่านั้นเอง และที่สำคัญผู้ที่ใกล้ชิดเขาย่อมจะทราบเขามีความทรงจำเป็นเลิศ เขาไม่เพียงแต่ได้อ่านแต่ยังเข้าใจ และจดจำเนื้อความในหนังสือเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี การอ่านหนังสือดีทั้งหลายตั้งแต่ยังเยาว์วัยจนกระทั่งเติบโตขึ้น และเพราะอิทธิพลแห่งโลกความรู้อันกว้างขวางเช่นนี้เอง ที่ทำให้งานของทวีปวรเปี่ยมด้วยความเข้าใจโลกในแง่มุมต่างๆ หลายหลากมุม มาตั้งแต่เริ่มต้น และทำให้งานเขียนของเขาไม่เคยมีมุมมองที่คับแคบไม่ว่าจะมองมาจากมุมใด

ทวีปวร ก็เป็นเช่นเดียวกับนักเขียนกลอนในยุคของเขาดังเช่น *นายผี จิตร ภูมิศักดิ์ เปลื้อง วรรณศรี* และ *ช.สัจจวจี* เป็นต้น ซึ่งเติบใหญ่บนเส้นทางกวี โดยมิได้ดูหมิ่น (หรือบางทีดูเบา) งานกวีไทยแต่ครั้งโบราณ แบบแผนงานกวีที่**ทวีปวร**ใช้ ไม่ว่าจะเป็นกลอน ฉันท์ กาพย์ หรือ โคลง แสดงและสะท้อนให้เห็นรอยต่อเชื่อมกับบทกวียุคเก่า **ทวีปวร**เองก็กล่าวว่าเขาได้รับอิทธิพลในการเขียนกวีจาก *กนกนคร* และ *พระนลคำฉันท์* ของ *น.ม.ส.* เป็นต้น แต่อันที่จริงประเด็นนี้ฟังดูน่าแปลกอยู่เหมือนกัน ด้วยว่า *กนกนคร* และ*พระนลคำฉันท์* (ตลอดจนงานอื่นๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๖) ส่วนมากที่ก้าวเข้าสู่ยุคเคร่งครัดในรูปแบบ จนปิดกั้นเนื้อหาหรือลีลากวีอันอาจอยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ จะว่ากันไปตามจริงแล้ว ทวีปวร เขียนกลอนหกและฉันท์อย่างเคร่งครัดจริงๆ ตามนั้น แต่บทกวีของเขา (ซึ่งอาจรวมอิทธิพลของกวีท่านอื่นไว้ด้วย) มีความงดงามและหาได้ถูกกักขังไว้ด้วยบังคับด้านฉันทลักษณ์ไม่

ภายหลังจาก**ทวีป วรดิลก** ออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้วเขาหันไปประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์หลายฉบับจาก สยามนิกร เขาย้ายไปเป็นบรรณาธิการข่าวต่างประเทศของ *พิมพ์ไทย* ย้ายไป *สุภาพบุรุษ-ประชามิตร* แล้ว*เสียงอ่างทอง* ความคิดเห็นของทวีปรุนแรงตรงไปตรงมา และทำให้เขาถูกจับกุมในข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร และกระทำผิดต่อ พ.ร.บ.ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓

บรรยากาศการเมืองในสังคมไทยร้อนระอุไปด้วยสงครามเย็น ซึ่งรัฐบาลโหมกระแสต่อต้านคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกับบรรยากาศของโลกเวลานั้นโลกคอมมิวนิสต์กำลังก้าวขึ้นสู่ฐานะเข้มแข็งขึ้นทุกที และกลายเป็นขวัญใจของขบวนการทั้งโลก

บรรยากาศการเมืองเช่นนี้โอกาสให้งานกวีของ**ทวีปวร**ก้าวสู่ยุคใหม่ เหตุการณ์การเมือง บรรยากาศทางการเมือง กรณีทางการเมือง และอารมณ์ของผู้คน ในบรรยากาศการต่อสู้เพื่อสิทธิ

เสรีภาพ นี่เป็นการเปิดโอกาสใหม่ๆ อีกชนิดหนึ่งให้วงการกวีถ่ายทอดอัจฉริยภาพของตนออกมา ผู้อ่านบทกวีของ**ทวีปวร** อาจสังเกตได้ว่า เขาได้ใช้ถ้อยคำสำนวนใหม่ๆ จังหวะอารมณ์ใหม่ๆ ความรุนแรงของภาพประจำยุค มีที่ยืนของมันอยู่างเต็มภาคภูมิ และอันที่จริงอาจกล่าวอย่างรวมๆ ว่าลักษณะเช่นนี้ก็ปรากฏในงานของจิตร ภูมิศักดิ์ นายผี เปลื้อง วรรณศรี และกวี *ฝ่ายซ้าย* คนอื่นๆ เช่นกัน

ในจำนวนบทกวีการเมืองที่โด่งดังของ**ทวีปวร** วรรคของที่ตรึงใจนิสิตนักศึกษา ประชาชนผู้อยู่ในขบวนการต่อสู้กับอำนาจเผด็จการและอำนาจไม่เป็นธรรมสืบมาก็คือ *"ชัยชนะจะสมปองต้องต่อสู้"* และ *"จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย เกรียงไกรในพลังสร้างสรรค์"* ซึ่ง แม้ไม่ใช่วรรคที่ไพเราะที่สุด แต่เป็นวรรคอันเป็นที่สุดแห่งภารกิจของ **กวีการเมือง ที่ทวีปวร**ได้ทำในชีวิตของเขา

ทวีป วรดิลก เข้าร่วมขบวนการต่อสู้ทางการเมือง ดังนั้นเขาจึงเขียนกวีสัมพันธ์กับเหตุการณ์อันเป็นแรงบันดาลใจทางการเมืองมากคล้ายกับจิตร ภูมิศักดิ์ ดังเช่น แด่ *ผู้สร้างโลก* เขียนให้แก่วันเมย์เดย์ *ชัยชนะจักสมปองต้องต่อสู้* เขียนให้แก่การชุมนุมประท้วงให้รัฐบาลถอนกำลังทหารที่เข้ายึดมหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๙๔ *เพื่อนของเธอยังอยู่* เขียนให้แก่คำพิพากษาตัดสินจำคุกผู้เรียกร้องสันติภาพยี่สิบปี ลดฐานปรานีสิบสามปีสี่เดือน *ถ้ารักจะอยู่อย่างทาส* เขียนให้แก่ข่าวการ *ขายตัว* ของนักหนังสือพิมพ์ในระยะเสนอข่าวกบฏสันติภาพ ปีพ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นต้น

นอกเหนือไปจากนี้ มือของทวีปวร ได้เขียนบทกวีไว้อาลัยแก่ความตาย ความอยุติธรรม และการจากไปของนักต่อสู้ทั้งหลายคนแล้วคนเล่า ไม่ว่าจะเป็นกรณีฆาตกรรม ๔ อดีตรัฐมนตรีสมัย พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ *จิตร ภูมิศักดิ์ อิศรา อมันตกุล นายแพทย์เจริญ สืบแสง ทวี เกตะวันดี* และ*อารี ลีวีระ* เป็นต้น ผู้ที่อ่านบทกวีทั้งหมดนี้จะร่วมรู้สึกไปกับทวีปวรว่าเขาถอดหัวใจเขียนด้วยความเจ็บแค้น

จะมีใครสังเกตบ้างหรือไม่ว่า ลีลากวีของทวีปวรละม้ายคล้ายคลึงลีลาของอุชเชนี เจ้าของงานกวีอมตะ *"ขอบฟ้าชลิบทอง"* ความคล้ายกันอยู่ที่ความอ่อนโยนของภาษา ความสงบของอารมณ์กวี ลีลากลอนหกของทั้งสองต่างก็ให้จังหวะลงตัวหมดจดไม่แพ้กัน และการเลือกและรู้จักใช้คำที่แสดงภูมิรู้แห่งการใช้ภาษาที่ไม่อ่อนด้อยไปกว่ากัน ความต่างอยู่ที่อุชเชนีสนใจชีวิตของผู้คนและมองเหตุการณ์สังคมด้วยจิตใจอันละเอียดอ่อน ละเมียดละไม ส่วนทวีปวรสนใจเหตุการณ์ทางการเมืองความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย มองเหตุการณ์สังคมด้วยสายตาทางการเมือง และความต่างประการสุดท้ายก็คือบทกวีของอุชเชนี อ่อนโยนและอ่อนหวาน ส่วนของทวีปวรอ่อนโยนก็จริง หากแต่ทระนงองอาจยิ่งนัก

นอกเหนือไปจากงานกวีของเขาเล่มนี้แล้ว ทวีปวรได้ศึกษาบทกวีของชาติต่างๆ โดยเฉพาะบทกวีคลาสสิก ในจำนวนนี้เขาหลงใหล เชกสเปียร์ ยิ่งนัก อีกทั้งลอร์ด ไบรอน เชลลีย์ และจอห์น คีตส์ เป็นต้น ผลงานของคนเหล่านี้เป็นแรงบันดาลใจอันสำคัญ เขาแปลบทกวีคลาสสิคเหล่า

นี้ออกเป็นภาษาไทยหลายเล่ม เช่น *บทละครจูเลียส ซีซาร์* *ดวงใจในแดนฟ้า* ของ แมกซิม กอร์กี้ เป็นต้น (หน้า ๑๕-๒๕)

นอกจากนี้ **ทวีปวร**ยังผลิตงานแปลที่มีชื่อเสียงอีกหลายเล่มที่รู้จักกันดีคือ *คนขี่เสือ* ของ ภาวนี ภัฏฏาจารย์ และเขียนถึงชีวิตและผลงานกวีทางสากลได้แก่ *ปาโปล เนรูด้า มหากวีชิลี* และ *กวีนิพนธ์หลู่ซิ่น* เป็นต้น ในระยะหลังมานี้ **ทวีปวร** มีผลงานความเรียงเกี่ยวกับกวีประชาชาติต่างๆ ลงใน *มติชนสุดสัปดาห์* และมีผลงานวิเคราะห์การเมืองโลกอยู่เนื่องๆ ผลงานชิ้นล่าสุดที่ได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งก็คือ *ประวัติศาสตร์จีน* หนังสือเล่มใหญ่ ขนาด ๘ หน้ายกมีความยาวถึง ๑๓๕๐ หน้า **ทวีป วรดิลก** เรียบเรียงขึ้นมาจากการค้นคว้าอย่างหนัก และนั่นก็คืออีกภาพหนึ่งของเขา **ทวีปวร** ผู้เป็นทั้งกวี และนักคิดนักเขียนคนสำคัญผู้ทำงานหนักเหลือเกินคนหนึ่งของเมืองไทย

ประวัติ ทวีปวร

ชื่อจริงคือ ทวีป วรดิลก เกิดพ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นบุตรพระทวีปธุรประศาสน์ (วร วรดิลก) และเป็นน้องชายของสุวัฒน์ วรดิลก (รพีพร) นักเขียนนิยาย เรื่องสั้น บทละคร จบชั้นมัธยม ๖ จากโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้วเข้าศึกษาต่อโรงเรียนเตรียมปริญญา และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ขณะที่เรียนวิชากฎหมายใกล้จะจบได้ปริญญา ในปีพ.ศ. ๒๔๙๔ ถูกลบชื่อจากมหาวิทยาลัย ในข้อหายุยงให้นักศึกษากระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล เริ่มเขียนบทกวีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ และเขียนจริงจัง ในช่วงพ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๒ ช่วงพ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๐๖ ทำงานหนังสือพิมพ์ และสมัครสอบเนติบัณฑิตได้ ๒๕๐๗ ประกอบอาชีพทนายความและเขียนหนังสือ นอกจากงานกวีแล้วยังมีผลงานทั้งเขียนและแปลเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ, กวีและวรรณกรรมต่างประเทศ, ประวัติศาสตร์และการเมืองต่างประเทศหลายเล่ม ได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๘

พรพิไล เลิศวิชา

กวีนิพนธ์ ของ อังคาร กัลยาณพงศ์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๐๗

อังคาร กัลยาณพงศ์

(พ.ศ. ๒๔๖๘ -)

อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นกวีและศิลปิน ผู้มีผลงานด้านกวีนิพนธ์โดดเด่นเป็นที่ยอมรับในวงวรรณกรรมไทยร่วมสมัย แม้จะมีผลงานนับเล่มแล้วไม่มากเท่ากวีไทยที่มีชื่อเสียงท่านอื่น ๆ แต่กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ก็ยืนยงคงคู่กับกาลเวลา

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนสยาม เป็นผู้เห็นคุณค่างานกวีนิพนธ์ของอังคาร ตั้งแต่อังคารเริ่มส่งงานกวีเป็นของตนเป็นบท ๆ ไปยังวารสาร**สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ที่ส.ศิวรักษ์เป็นบรรณาธิการ บทกวีนิพนธ์ของอังคารได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนี้ ตั้งแต่ฉบับปฐมฤกษ์เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ต่อมา ส.ศิวรักษ์ได้สนับสนุนอังคารในการจัดรวบรวมบทกวีที่กระจัดกระจายอยู่ตามหนังสืออนุสรณ์ต่าง ๆ มาตีพิมพ์เป็นเล่มเสนอต่อสาธารณชนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ และได้รวมเล่มอื่น ๆ ต่อมา เช่น **ลำนำภูกระดึง บางกอกแก้วกำสรวล** หรือ **นิราศนครศรีธรรมราช** และ **ปณิธานกวี** อย่างไรก็ตาม งานรวมเล่มชุดแรก คือ **กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์** จัดเป็นงานที่ได้รับการต้อนรับและประสบความสำเร็จมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเป็นงานกวีนิพนธ์ที่มีบุคลิกแตกต่างจากงานชิ้นอื่น เนื่องจากเป็นงานที่เกิดจากแรงบันดาลใจในวัยหนุ่ม ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า เป็น "ไฟกวีในช่วงแห่งการแสวงหา" ที่ "เปล่งประกายพวยพุ่งอย่างอหังการ์" มีเอกลักษณ์โดดเด่นเหนืองานกวีร่วมสมัยเล่มอื่น ๆ

หลังจากงานกวีนิพนธ์เล่มแรกนี้ได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นเกินคาด จนต้องตีพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาอีกหลายครั้ง รวมระยะเวลาร่วมสี่สิบปี ชื่อและผลงานกวีนิพนธ์ของอังคาร ยังไม่เคยตกไปจากเวที หากยังได้รับการกล่าวขวัญ ศึกษา วิเคราะห์ ตีความ วิพากษ์วิจารณ์ ซ้ำแล้วซ้ำอีก ส่งผลกระทบต่อวงการวรรณกรรมในด้านแนวการแต่งกวีนิพนธ์ที่ให้อิทธิพลต่อกวีรุ่นหลัง และด้านการวิจารณ์ศิลปวรรณกรรมที่สามารถชี้ออกมาได้ชัดเจนว่า อังคารเป็นผู้บุกเบิกงานกวีนิพนธ์ไทยแนวใหม่แนวหนึ่ง ที่ฉีกออกจากกรอบประเพณีวรรณกรรมดั้งเดิมได้อย่างแท้จริง ทั้งด้านเนื้อหาและลีลา กระนั้นก็ตาม ผู้อ่านก็จะยังคงรับรู้สัมผัสได้ถึงกลิ่นอายของอดีตทั้งในรูปแบบคำประพันธ์ และบรรยากาศ นับได้ว่าอังคารเป็นหนึ่งในกวีศรีอยุธยาที่รู้จักนำอดีตมารับใช้ปัจจุบัน และประสานเข้ากับตนเองได้อย่างกลมกลืนจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

ผลงานด้านกวีนิพนธ์ของอังคาร ได้รับการรวบรวมและตีพิมพ์เป็นเล่มดังต่อไปนี้

กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์, ๒๕๐๗.

ลำนำภูกระดึง, ๒๕๑๒.

บางบทจากสวนแก้ว, ๒๕๑๕.

บางกอกกำสรวล (นิราศนครศรีธรรมราช), ๒๕๒๑.

ปณิธานกวี, ๒๕๒๘.

หยาดน้ำค้างคือน้ำตาของเวลา, ๒๕๓๐.

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้เชิดชูเกียรติอังคาร กัลยาณพงศ์ ให้เป็นกวีเด่นของมูลนิธิ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ อังคาร กัลยาณพงศ์ ก็ได้รับรางวัลวรรณกรรมยอดเยี่ยมแห่งเอเชีย ที่รู้จักกันในนามรางวัลซีไรท์ (Sea Write Award) ประเภทกวีนิพนธ์ จากบทกวีรวมเล่มชื่อ **ปณิธานกวี**

จากเกียรติประวัติและผลงานดังกล่าว คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (กวีนิพนธ์) เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

เมื่อแรกเผยแพร่งานกวีนิพนธ์และเริ่มเป็นที่รู้จักนั้น อาจกล่าวได้ว่าบทกวีของอังคารผาดโผนและแหวกแนว จนเป็นที่กล่าวขวัญ วิพากษ์วิจารณ์กันมาก โดยเฉพาะโดยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมแนวจารีตนิยม เช่น บทที่ว่าด้วย "ปณิธานกวี"

ฉันเอาฟ้าห่มให้ หายหนาว
ดึกดื่นกินแสงดาว ต่างข้าว
น้ำค้างพร่างกลางหาว หาดื่ม
ไหลหลั่งกวีไว้เช้า ชั่วฟ้าดินสมัยฯ

ส. ศิวรักษ์ ผู้เขียนแนะนำ **กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์** ได้ชี้ชัดว่า ในทางฉันทลักษณ์ อังคาร กัลยาณพงศ์ "มิได้เดินตามแบบท่านแต่ก่อน กลอนของเขาละสัมผัสในแบบสุนทรภู่สิ้น กาพย์ของเขามิได้เลียนลีลาของเจ้าฟ้ากุ้ง โคลงของเขาก็ไม่ได้ตกเป็นทาสของศรีปราชญ์หรือนรินทร์อิน แต่แล้วข้อเขียนของเขาก็มิได้ทิ้งแบบแผนโบราณ หากส่อให้เห็นว่าเขาทั้งเข้าใจและเคารพนับถือกวีแต่ก่อน เป็นแต่เขาเขียนในสมัยของเขาเอง การแสดงออกจึงไม่ได้เป็นไปตามแบบโบราณ แต่ก็แต่งได้ถึงฝีมือท่านนั้น ๆ โคลงกระทู้ของเขาก็ดี กาพย์ห่อโคลงชุดอยุธยาก็ดี ล้วนยืนยันคำกล่าวข้างต้นทั้งสิ้น"

แม้ว่าอังคารจะได้ชื่อว่าเป็นเอกในเชิงโคลงและกาพย์ กวีนิพนธ์ประเภทฉันท์ของอังคารก็มิได้หย่อนกว่าใคร บท "ไหว้พระรัตนไตร" ในช่วงต้นสะท้อนให้เห็นความเป็นผู้ถ่อมตน เช่นที่ได้เปรียบตนว่า "ข้อยต่ำติดเส้นหญ้า นอบไหว้ไปถึง" และหลังจากที่ได้ไหว้ทั้งพระรัตนไตร ทวยเทพ ดิน น้ำ ลม ไฟ พ่อ แม่ กษัตริย์ ปู่ครู "ทุกทศทิศ" แล้ว อังคารก็ลงท้ายอย่างกวีผู้มีอหังการด้วยลีลาฉันท์อันไพเราะว่า

ข้าน้อยนิ่งรจนาตริตรองวจนะศานติ์
จุ่งกาพย์และกลกานท์ *สฤษดิ์*
แม้ใดดีก็ประสงค์กุศลสละอุทิศ
ผู้ทรงพระคุณนิจ *ะกาล*
เพื่อชัยเดชะประโยชน์อุโฆษคติบุราณ
ว่าแล้งกวีนาน *อนาถ ฯ*
ด้วยรักอักขระไทยก็อัจฉริยชาติ
ข้าน้อยมุบังอาจ *ประพันธ์ ฯ*
ตามรอยบรรพบุรุษกวีวิริยฉันท์
ไว้วาทะอาถรรพ์ *วิเวก ฯ*
บรรลือลานหฤทัยสะเทื้อนดุริยเอก
ถึงทิพย์วิมานเมฆ *นิมิต ฯ*
โอมจุ่งอักขระวรรณศิลปวิจิตร์
อวยศานติทุกทิศ *นิรันดร์ ฯ*
ตราบมอดม้วยปฐวีวิจุณมรณทัณฑ์
สุดสิ้นประลัยกัลป์ *เถอะเทอญ ฯ*

อังคารเป็นกวีที่รู้ตัวว่า "มือถึง" จึงกล้าแสดงความอหังการที่จะฝากฝีมือไว้ให้สถิตย์จวบจนไฟประลัยกัลป์ล้างโลก ขณะเดียวกันก็แถลงความมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนว่าแต่งกวีเพื่อ "ศานติ" อาจจะเป็นเพราะ "แล้งกวี" มาเนานาน กวีนิพนธ์ของอังคารจึงกร้าวทั้งคำและความ สร้างความหวั่นไหวให้กับผู้อ่านที่ไม่อาจจะไม่เคยชินกับบทกวีฝีปากห้าวหาญ ถึงขั้นสาปแช่งผู้คน เช่นในกาพย์บทนี้

ใครดูถูกดูหมิ่นศิลปะ *อนารยะไร้สกุลสถุลสัตว์*
ราวลิงค่างเสือสางกลางป่าชัฏ *ใจมืดจัดกว่าน้ำหมึกดำ*
เพียงกินนอนสืบพันธุ์นั้นฤา *ชื่อว่าสิ่งประเสริฐเลิศล้ำ*

หยาบยโสกักขพะอธรรม เหยียบย่ำทุกหย่อมหญ้าสาธารณ์
ภพหน้าอย่ามีรูปมนุษย์ จงผุดเกิดในร่างดิรัจฉาน
หน้าติดดินกินขี้เลื้อยคลาน ทรมานทุกข์ร้อนร้ายนิรันดร์เอย ฯ

ถึงยามหวาน กวีอังคารก็หวานได้ ถึงยามเศร้าก็โศกสะเทือนอารมณ์ไม่แพ้กวีใดในโลกวรรณกรรมไทย ด้วยลีลากลอนที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ไม่ติดแบบครูกลอนสุนทรภู่ เช่นที่กวีไทยส่วนใหญ่มักจะเป็นกัน เช่น

รื่นรื่นชื่นหอมบุหงาป่าชัฏ พระพายพัดฟ้ามาวางถวาย
กระสันถึงเอวบางนางไม้ ฤาหักหายเสน่หาอาลัย
ชะโงกโตรกตรวยสวยงามง้ำเงื้อม เอื้อมเก็บดาราระย้าระยับไหว
ป่วยเปล่าจะเอาฝากใคร น้องข้าหาไม่ทั้งแดนดิน
เผาะเผาะลำนำน้ำค้างหยาด หนาวพฤกษชาติซอกเหวหิน
จบภวัครอักนิษฐ์พรหมินทร์ หลับสิ้นสุดเวิ้งจักรวาล
ข้าน้อยขลาดเขลาเบาปัญญา ตื่นตาละเมอไปใจสะท้าน
น่าอิจฉาหินผาบาดาล อาภัพอัประมาณนานนักเอย

ในบรรดากวีศรีสยามทั้งหลาย อังคารเป็นหนึ่งในจำนวนน้อยนิดที่ได้ฝากฝีมือเชิงร้อยแก้วไว้ในวงวรรณ และก็ทำได้ถึงอย่างหาตัวจับยาก อังคารจึงควรได้ชื่อว่าเป็น “กวีร้อยแก้ว” ด้วย เช่นที่ได้แสดงความเป็นนายของภาษาในงานร้อยแก้ว ที่สะท้อนตัวตนของอังคารด้วยภาษาร้อยแก้วที่ไพเราะ และภาพพจน์เชิงกวีที่โลดโผน เนื้อหาในงานร้อยแก้วชื่อ “บันทึกของจิตรกร” ยังสะท้อนให้เห็นว่า กวีอังคารเป็นผู้นำหน้าในด้าน “ธรรมชาตินิยม” ซึ่งคงคู่ยุคสมัย จวบจนวันนี้งานกวีแนวธรรมชาตินิยมของอังคารซึ่งรจนาไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ สามารถรับใช้สังคมไทยและโลกในยามที่เราเริ่มตระหนักถึงปัญหาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็อวลด้วยบรรยากาศชมนกชมไม้ชมธรรมชาติตามขนบวรรณคดีไทยโบราณ อันเป็นเอกลักษณ์ของกวีนิพนธ์อังคาร กัลยาณพงศ์

> *กระทั่งนกน้อยคู่หนึ่งกลับมาค่ำคบไม้เก่า รอนรอนโพล้เพล้ง จนเหือกขุนผาป่าชัฏ จ่อมจมในสีเงินยวงนวลละอองของรัตติกาล เสี้ยวเดือนทอง ทอแสงสุกสกาว ราวประทีปแก้วของเมืองแมนแดนสวรรค์ แสงนั้นยะเยือกเย็นจับหัวใจ ห้วงนภากาศอันประมาณขอบเขตมิได้ ประดับด้วยกลุ่มดาราระย้าระยับไหว ราวผลึกแก้วมณีวิเศษ สะท้อนประกายลงในห้วยลึกพริ้วระลอกเกล็ดแก้วเงินยวง แพรวพรายวนวังสายน้ำไหลจากพู้นพิมาน*

สถานทิพย์ ดวงดาว ฉายแสงตรงมาถึงตัวเรารู้สึกเสมือนมิตรสนิทสนมกัน มาแล้วหลายพันปี คืนนี้มาพบกันอีก ท่ามกลางหุบผาป่าพงดงเปลี่ยว ถึงแม้ จะไม่มีภาษาถึงกันได้ แต่แสงของท่านก็ฉายละอองอบอุ่นถึงดวงวิญญาณเรา ปีติล้นเหลือแล้วที่มีมิตรสนิทเป็นดวงดาว

ในทศวรรษปัจจุบัน บทกวีบางบทในงานกวีนิพนธ์เล่มแรกของอังคาร ยังคงถูกหยิบยกเป็นประเด็นการตีความ ที่เชื่อมโยงถึงศิลปะบางสำนัก เช่นสำนักเซอเรียลิสม์ งานวิจัยบางโครงการได้ใช้งานกวีนิพนธ์ของอังคารเป็นสาระสำคัญของการศึกษา วิจารณ์ รวมทั้งอภิปรายโต้แย้ง ว่าอังคารเป็นกวีแนว "เซอเรียลิสต์" ที่ตรงตามแบบแผนของสำนักศิลปะเซอเรียลิสม์ของฝรั่งเศสหรือไม่ ปฏิกิริยาและผลสะเทือนต่อวงวรรณกรรมและวงวิชาการดังกล่าว เป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า **กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์** เป็นงานกวีที่น่าสนใจท้าทายต่อการตรวจสอบและตีความตามระดับความเข้าใจของผู้อ่าน ซึ่งอาจมีทั้งตื้น ลึก หนา บางต่าง ๆ กัน หากผู้อ่านใช้ทฤษฎีตะวันตกทั้งดุ้นมาตีความและประเมินค่างานของอังคาร กัลยาณพงศ์ และใช้มาตรฐานตะวันตกเข้าวัด ความเข้าใจก็อาจจะออกมาเป็นแบบหนึ่ง แต่ถ้าผู้อ่านเข้าใจซาบซึ้งมิติด้านลึก ทั้งด้านปรัชญา โลกทัศน์ ประเพณีวรรณกรรม และบริบทสังคมไทย นำเอาองค์รวมทั้งหมดมาตีความและประเมินค่างานกวีนิพนธ์ของอังคาร ผลการประเมินก็จะสอดคล้องกับความเป็นจริงยิ่งกว่า และจะยิ่งเห็นว่ากวีไทยมีความหยั่งเห็น สุขุมคัมภีรภาพเพียงพอที่จะไม่ใช้สิ่งที่เป็น "ตะวันตกทั้งดุ้น" มาสร้างสรรค์งานศิลปะวรรณกรรมไทย ที่มีอารยะธรรมที่ตกผลึกแบบ "ตะวันออก" กับทั้งที่มีความเป็น "สากล" อยู่ในตัวเอง เพื่อความเป็น "อนันตกาล" ของงาน

ประวัติอังคาร กัลยาณพงศ์

อังคาร กัลยาณพงศ์ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๙ ณ บ้านหลังวัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช บิดาเป็นกำนันตำบลท่าวัง ชื่อเจ็บ มารดา ชื่อ ขุ้ม สืบสาวสาแหรกเครือญาติได้ว่า เป็นสายช่างใหญ่ ทวดเป็นช่างทอง ยายก็เป็นช่างทอง ชีวิตวัยเด็กมีสุขภาพไม่แข็งแรงเคยป่วยเจียนตาย แต่ก็ชอบเรียนหนังสือ อังคารเข้าเรียนโรงเรียนวัดมาตั้งแต่เด็ก คือ โรงเรียนวัดจันทาราม ต่อมาก็เรียนที่วัดใหญ่จนจบประถมสี่ แล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด คือ โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่พระพุทธเจ้าหลวงทรงอุปถัมภ์

อังคารรักและหลงใหลกาพย์กลอนมาตั้งแต่เด็ก ชอบอ่านวรรณคดีตั้งแต่อยู่ชั้นประถมศึกษา เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา ขุนช้างขุนแผน นอกจากนั้นยังชอบวาดรูป เล่นสร้างโบสถ์ เจดีย์ กำแพงเมือง ที่ใต้ถุนบ้าน เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาแล้ว ก็ได้เข้าเรียนวิชาศิลปะที่โรงเรียนเพาะช่าง และเข้าศึกษาต่อในคณะจิตรกรรม-ปฏิมากรรม เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ศิลป์ พีระศรี รุ่นแรก ๆ

ต่อมาก็ได้ไปช่วยอาจารย์เฟื้อ หริพิทักษ์ คัดลอกจิตรกรรมโบราณตามเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่น สุโขทัย ศรีสัชนาลัย อยุธยา และเพชรบุรี จึงอาจกล่าวได้ว่า อังคารมีความผูกพันใกล้ชิดกับศิลปะและวรรณคดีแนวจารีตนิยมมาตั้งแต่วัยเยาว์ และยังได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผ่านการปฏิบัติและมีประสบการณ์เชิงศิลป์ทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งเป็นศิษย์มีอาจารย์ ที่เป็นเอกทัคคะทั้งด้านศิลปะไทยและศิลปะสากล ผลงานทั้งด้านจิตรกรรมและวรรณกรรมจึงเป็นผลึกของการสั่งสมความรับรู้และความจัดเจนอย่างต่อเนื่องแล้วจึงปรับสร้างสรรค์ให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

ขอบกรุง

ทยอยลงในนิตยสาร**ชาวกรุง**ในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๑๐

ราช รังรอง (รัตนะ ยาวะประภาษ)

(พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕๓๔)

ราช รังรอง คือนามแฝงของ *รัตนะ ยาวะประภาษ* เขาเป็นนักเขียนผู้มีชื่อเสียงที่ใครๆ ก็รู้จัก เขาเป็นหนึ่งในจำนวนนักเขียนสี่มือทอง ยุคเดียวกันกับ*อาจินต์ ปัญจพรรค์ รงษ์ วงษ์สวรรค์* และ นพพร บุณยฤทธิ์ ทั้งสี่คน *รุ่ง* ขึ้นมาเนื่องจากและเพื่อเป็นตัวแทนกระแสหนึ่ง ของชนชั้นผู้บุกเบิกการแสวงหาประสบการณ์ชีวิต และผลิตผลงานที่แหวกกรอบ ระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่จำเจซ้ำซาก

แม้ว่าบทกวีซึ่งในสมัยที่เขียนนั้นนิยมเรียกกันว่า กลอนเปล่า ของราช รังรอง จะไม่เป็นที่รู้จักในหมู่ผู้อ่าน เท่ากับงานเขียนประเภทนวนิยาย บทบรรณาธิการ หรือสารคดีชีวิตของเขา แต่บทกวีของราช รังรอง ก็เป็นงานถ่ายทอดความคิดและประสบการณ์การแสวงหาความหมายที่คมคายและมีพลังมากเอาการอยู่ ราช รังรอง ไม่ได้ใช้รูปแบบกลอนแปด กลอนหก หรือกระทั่งกาพย์ที่นิยมใช้กันมากในเวลานั้น เขาปล่อยถ้อยคำจากห้วงความคิดหรือไหลออกมาทางปลายปากกา จากบทหนึ่งสู่อีกบทหนึ่ง แต่ละบทประกอบด้วยข้อความหลายบรรทัด แบ่งเป็นห้วงความคิดหลายห้วงที่สืบเนื่องกัน แต่ไม่ใช่หรือไม่จำเป็นต้องติดต่อกัน ทุกๆ ห้วงความคิด ร้อยโยงกันไว้ด้วยโครงสร้างของตรรกะอันแข็งแรง บทเริ่มต้น บทต่อมา และบทท้ายๆ สอดรับกัน ขยายความหรือคัดค้านขัดแย้งกันให้เป็นดุลยภาพอันเหมาะสม ผู้คนพากันตั้งชื่อเรียกบทกวีแนวนี้ว่า *กลอนเปล่า* ให้ตรงกับแนวเขียนแบบ Free Verse ของ ตะวันตก ราช รังรอง เขียนไว้ในคำนำของเขาในการจัดพิมพ์ครั้งใหม่นี้ว่า

> *"กวีแบบราช รังรองนั้น ก็คือ รอยเท้าของราช รังรอง*
> *ไม่มีใครอื่นอีกแล้ว และไม่มีใครมาก่อนเลย" (หน้า ๘)*

นับเป็นการประกาศความอหังการ์ได้ความรู้สึกดีทีเดียว แต่พูดกันอย่างตรงไปตรงมาแล้ว เขาไม่ใช่คนแรก นักเขียนชาวไทยหลายคนก็ได้เคยเขียนกลอนเปล่ามาบ้างแล้วเช่นกัน อย่างเช่น *อิศรา อมันตกุล ศรีบูรพา* และแม้กระทั่งอุชเชนี เป็นต้น แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า **ขอบกรุง** คอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์ชาวกรุง ในยุคนั้นได้บุกเบิกงาน *กลอนเปล่า* เป็นกอบเป็นกำ เป็นเรื่องเป็นราวที่สุดเป็นแห่งแรก และราช รังรอง ก็เป็นคนแรกแท้จริงในความหมายนี้ ผู้คนยอมรับว่าเขาเขียนได้ดี จนตั้งชื่อขึ้นมาเรียกเขาให้ต่างออกไปจากกวีธรรมดาว่า *กวีร้อยแก้ว*

ในชั่วชีวิตหนึ่งๆ คนเราเผชิญชีวิตหลายอย่าง ยิ่งเราใช้ชีวิตผาดโผนมากก็จะยิ่งได้ประสบการณ์หลายแบบ พลิกแพลง หลากหลาย บางคนจบชีวิตโชกโชนลงไปโดยที่เข้าใจสิ่งที่ได้ผ่านมาน้อยมาก และในบางคน ช่างเพ่งพินิจพิจารณาไปหมดทุกสิ่ง คนชนิดนี้อาจจะได้ตัวบททางทฤษฎีจากชีวิตจริง จากบทนี้ไปสู่บทนั้น ถ้ามีเข็มทิศความคิดที่ดี ความคิดจะตกผลึกเข้าไปได้จนถึงสาระที่แท้ของปรากฏการณ์

ประกาศ วัชราภรณ์ กล่าวถึง ราช รังรอง ว่า *"(รัตนะ ยาวะประภาย) แตะต้องเกมชีวิตมาแล้วพอตัวทีเดียว เขาเดินอยู่บนถนนแห่งชีวิต นับว่าโชกโชนพอใช้ บางถนนก็ขรุขระ บางแห่งก็แสนสบาย และบางทีก็สมถะสิ้นดี...รัตนะ ยาวะประภาย นอกจากจะท่องเที่ยวไปบนพื้นรองเท้า เขายังท่องเที่ยวไปในอารมณ์ไกลแสนไกล เขาสัมผัสชีวิต ผู้หญิง และความรักใคร่มาพอเพียง สันทัดจัดเจนกับมัน พอที่จะขอดเกล็ดออกมาเป็นตัวหนังสือ เป็นเรื่องสั้นที่น่าอ่านมาแล้วกว่า ๒๐๐ เรื่อง"* (ประวัตินักประพันธ์, ๒๕๒๖, ๓๓๕)

จากประสบการณ์ชีวิตอันล้นปรี่ของ ราช รังรองเช่นนี้ เขาจึงเล่นกับความคิดของเขาได้ไม่รู้เบื่อ และไม่รู้จักหมด เพื่อไปสู่การค้นพบความหมายของนักเดินทาง

ราช รังรอง ทำงานอยู่กับคนหมู่มาก์ จำพวกงานหนังสือพิมพ์ งานวิทยุ โทรทัศน์ รวมทั้งงานเขียนหนังสือ แต่เขากลับพุ่งสมาธิไปที่การพิจารณาความจริงจากชนบทมากจนน่าประหลาดใจ และเขามักจะถอดความคิดหลากหลายออกมาจากลมหายใจของชนบท

บทกวีร้อยแก้วของ ราช รังรอง **ในขอบกรุง** นี้ จับต้องหลักการที่สำคัญของชีวิต ข้อพิจารณาของเขาเกี่ยวข้องกับ ความมั่งคั่ง ความยากจน ความสวยงาม ความขี้เหร่ ความแข็งแรง ความอ่อนแอ ความจริง ความเท็จ ความรัก ความเกลียด ความเปลี่ยนแปลง ความดี ความเลว การให้ การรับ เป็นต้น คำถามหรือหลักการเหล่านี้ ใช่ว่าจะเป็นเรื่องใหม่เอี่ยมก็หาไม่ มันเป็นคำถามเก่าๆ ที่ได้มีผู้ถามและผู้ให้คำตอบมาแล้ว ซ้ำซากหลายพันปี คำตอบก็หมุนเวียนเปลี่ยนไป มีบ้างที่ดูเหมือนว่าจะลงตัวดีแล้ว แต่บางทีอีกสักพัก ก็โดนกระแสคลื่นของปรากฏการณ์ใหม่ๆ สั่นคลอน จนล่าถอยไปอีก ความน่าสนใจของ **ขอบกรุง** จึงอาจมิได้อยู่ที่คำถามหรือคำตอบที่ได้มา แต่อยู่ที่วิธีการคิดหรือวิธีเข้าหาความจริงของเขานั่นต่างหาก

ราช รังรอง เป็นคนใช้ความคิดมากคนหนึ่ง เขาไม่เคยเหน็ดเหนื่อยที่จะนำสิ่งที่พบเห็นเผชิญ ประจญ หรือฟันฝ่านั้นมาลำดับเรียงกันแล้วพินิจดู เขาคลี่มันออกหลายชั้น เพื่อดูลึกลงไปภายใน บางครั้งเขาเอาอันสุดท้ายมาวางข้างบน ย้ายอันข้างบนลงไปข้างล่าง บางครั้งเขาตั้งของที่เห็นนั้นกลับหัวเสียก่อน แล้วค่อยดูใหม่อีกทีว่ามันเป็นอะไรกันแน่

แต่การหาคำตอบก็ยังไม่ง่ายอยู่ดี เขาต้องชำระฟอกล้าง กวาดความคิดแบบหนึ่งออกไปเสียก่อน บางครั้งเขาต้องหาอะไรใหม่อีกบางอย่างใส่เข้าไป เพื่อให้แว่นขยายในสมองเขามีกำลังขยายสูงขึ้นอีกสักหน่อย ก่อนที่จะมองดูสิ่งอื่นๆ ภายนอกรอบตัว บางครั้งฟอกแล้วมันก็ยังกลับเปื้อนใหม่อีก จนเขาต้องหวนกลับไปหาเรื่องเดิม ที่เคย *คิดได้* หรือ *คิดตก* มาแล้วก็มี

ไม่มีที่ไหนที่จะช่วยให้การค้นหากฎของชีวิตได้ดีในสายตาของราช รังรองเท่ากับท้องนา ผืนน้ำ ท้องฟ้า สายลม และแสงแดด สิ่งที่เขาค้นพบคือลมหายใจของรูปแบบชีวิตหลากหลายที่ชายสวน และในท้องทุ่ง เขาสนใจสำรวจตรวจสอบ จังหวะ เวลา รหัส การเคลื่อนไหว แสง เสียง อุณหภูมิ รูปทรง ผัสสะ ของปรากฏการณ์ต่างๆ และด้วยเหตุนี้ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้สีสวย นกร้องเพลง ใบไม้ร่วง ลมพัด คนพายเรือ น้ำไหล ฝนตก เมฆลอย ดวงดาวที่เปล่งแสง สำหรับเขาไม่เคยเป็นเพียงปรากฏการณ์เพียงเท่านั้นเลย

ราช รังรอง ใช้วิธีคิดแบบนี้ มานำเสนอความนึกคิดที่น่าฟังจำนวนมาก ซึ่งในหลายกรณีก็เข้าใกล้ไปสู่ปรัชญาแห่งศาสนา และปรัชญาจากธรรมชาติ ในขณะอารมณ์สงบนิ่ง อยู่ในความวิเวก แต่หลายครั้งผู้อ่านก็จะรู้สึกว่าเขาออกห่างจากปรัชญานี้ หวนกลับไปสู่การเสพย์สุขจากอารมณ์ที่ปรุงแต่งเสียจนล้นปรี่ เส้นทางเดินของ ราช รังรอง จึงดูยอกย้อน วกวน ตามฤทธิ์เดชของอารมณ์นั่นเอง ราช รังรอง เคยพูดไว้ว่าอย่างนี้

"สิ่งที่เป็นคู่นั้นย่อมไม่มีอยู่อย่างแท้จริงในโลก
และแม้ไกลออกไปในจักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุด
ทุกสิ่งล้วนแล้วแต่มีรูปทรง
และส่วนสัดอันเป็นแบบฉบับของตนเอง
และความสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อสิ่งอื่นนั้น
ก็ย่อมแผ่ขยายออกไปตามกลไก
ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างเหมาะเจาะตามธรรมชาติ
หาได้มีความสัมพันธ์แต่เพียงต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะไม่
เมื่อเรามองออกไปด้วยสายตาที่มีดวงกมล
เราก็ย่อมจะแลเห็น
ว่าเรานั้นมิได้เป็นคู่ของใครและอะไรเลย
เราอยู่อย่างโดดเดี่ยวและเปลี่ยวเปล่า
ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย
ตั้งแต่โลกเริ่มสร้าง จนกระทั่งวาระสิ้นสุดมาถึง" (หน้า ๑๑๖-๑๑๗)

แต่การค้นพบของคนเราจะตกผลึกเป็นปัญญา จะอยู่ถาวรกับเขาหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับความคงทนของความคิด วันนี้ขึ้น พรุ่งนี้อาจจะลง บางวัน ราช รังรองได้ละทิ้ง *ความโดดเดี่ยว* เข้าสู่อารมณ์รักดูดดื่ม เขาเดินย้อนกลับไปเสพอารมณ์ และเขียนบทกวีด้วยความศรัทธา "ความคู่" เสียจริงๆ

"แสงแห่งทิวาวารนั้นคือแสงแห่งรักของเรา
แสงซึ่งปฏิเสธความสว่างใดๆ ในปฐพี
และแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็หยุดนิ่ง
เพื่อที่จะได้สดับฟังกังวานหวาน
จากระฆังแห่งดวงใจ...ของเราทั้งสอง
ทะเลนั้นเปล่าเปลี่ยว รักของเราสร้างฝูงปลาและหมู่เกาะให้
ท้องฟ้านั้นอ้างว้าง รักของเราสร้างปุยเมฆขาวและดวงดาวให้
แผ่นดินนั้นแห้งแล้ง รักของเราสร้างน้ำค้างและหยาดน้ำฝนให้
รักของเราสามารถหยุดโลก ดวงตะวัน และจันทรา
เพราะเธอ เพราะเธอ" (หน้า ๘๖)

บทกวีของราช รังรอง ใน**ขอบกรุง** นี้ มีอยู่ **๕๒** บท ในจำนวนนี้บทกวี **๒๗** บทแรก สามารถสะท้อนจิตใจอันดิ้นรนอยู่ระหว่างอารมณ์รักใคร่กับการก้าวไปสู่ความสงบนิ่ง และความสำนึกในดุลยภาพของธรรมชาติ นับแต่เดือนพฤษภาคม **๒๕๐๕** เป็นต้นไป เริ่มต้นจากการตัดพ้อต่อว่าโชคชะตาของตนเองในฐานะยาจกผู้หลงรักดอกฟ้าแล้ว บทกวีร้อยแก้วของราช รังรอง กลับลำหมุนเข้าสู่ *โลกร้อน* มากขึ้นเรื่อยๆ มีหลายสิ่งที่ปลุกจิตวิญญาณของเขาให้กลายเป็นนักสู้ เขาวางอารมณ์อ่อนไหวลง และหันไปเลือกเอาความเคลื่อนไหวทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากการรุกของอิทธิพลอารยธรรมตะวันตก ปัญหาความแตกแยกในสังคม วัฒนธรรมป่าคอนกรีต หรือกระทั่งปัญหาชนชั้น ในบทที่ว่าด้วย *ความปวดร้าว* ราช รังรอง เขียนไว้อย่างนี้

"ตู้เย็นใบใหญ่จากอเมริกามีแต่ความแห้งแล้ง
ฉันรู้ว่ามันจะเย็นไปอีกไม่ได้
เมื่อไฟฟ้าแรงสูงจากเขื่อนยันฮีไม่ปล่อยลงมา
นมสดจากสวิตเซอร์แลนด์เหลือแต่กระป๋องเปล่า
ฉันรู้ว่ามันจะสร้างความแข็งแรงให้แก่ใครอีกไม่ได้
เมื่อเรือบรรทุกสินค้าไม่มา
ฉันได้แต่ยื่นมืออันซีดเซียวออกไป
เปิดทรานซิสเตอร์จากญี่ปุ่นที่เพิ่งซื้อถ่านมาใส่ใหม่เมื่อวานนี้
ถ่านไฟฉายที่ทำในเมืองไทยโดยฝีมือคนจีน..."

และบางทีอาจเป็นข้อสรุปนี้ของราช รังรอง ที่ยังเป็นอมตะมาจนถึงทุกวันนี้

"จากหน้าต่างที่เปิดอ้า ฉันมองเห็น
ความว่างเปล่ากำลังรุมล้อมตัวบ้าน
อันว่างเปล่ายิ่งกว่าความว่างเปล่า
เมื่อฉันทรุดตัวลงนั่ง
ฉันก็รู้ว่าฉันกำลังทำความรู้จักกับความปวดร้าว
ความปวดร้าวที่เกิดจากการเสพย์ติดอารยธรรมของตะวันตก" (หน้า ๑๕๒-๑๕๓)

นับแต่บัดนี้ไป ราช รังรอง ไม่ถอยกลับไปเล่นกับความรู้สึกนามธรรมของเขาอีกเลย **ขอบกรุง**บทสุดท้ายของเขามีชื่อว่า "พรุ่งนี้" เขาเขียนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๐ ราช รังรอง ได้ก้าวเข้าสู่กระแสการต่อสู้ต่อต้านอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกอย่างจริงจัง

"ฉันเห็นทางสายนั้นยาวเหยียดออกไป
และเธอก็อาจมองเห็น หากขนตายาวของเธอไม่หรุบลงมาต่ำ
ทางสายนั้นดูธรรมดา
เป็นทางดินที่เพิ่งคายหญ้า และถอนตอไม้ใหญ่ออกไปอย่างทุลักทุเล
ด้วยมือ ไม่ใช่เครื่องจักร
และมันคดเคี้ยวไปมาเหมือนทางเดินของปู"

"ทางสายนั้นไม่ได้ผ่าเข้าไปใจกลางอารยธรรม
สองข้างของมันไม่ใช่ศูนย์การค้าอย่างราชประสงค์
หรือย่านเมืองใหม่ของเพชรบุรีตัดใหม่
ปลายทางของมันไม่ได้อยู่ที่บริเวณแสดงสินค้านานาชาติ
หรือสนามบินขนาดหนัก
และผู้คนที่อยู่กับมันก็มิได้มีเครื่องแต่งกายอันโอ่อ่า
แต่กลิ่นของมันก็หอมตรลบ
และมีดอกไม้บานสะพรั่งอยู่เป็นทิวทุ่ง"

เขาได้แสดงความศรัทธาต่อการกิจของคนหนุ่มสาวยุคต่อสู้กับ *"จักรดิวรรดินิยม"* ไว้ว่า

"บนไหล่ที่หนาปึกของเพื่อนเรา
บนดวงใจของเพื่อนหนุ่มเพื่อนสาว
ที่รักอิสระและเสรี

ที่รักความเป็นไทและสามัคคี
บนทางสายธรรมดาสายนั้น
บนทางของสยาม.....สยามของวันพรุ่งนี้" (หน้า ๒๓๐-๒๓๑)

พิจารณาในแง่ศิลปะในการเขียนกลอนเปล่า เป็นการสมควรทีเดียวที่**ขอบกรุง**จะได้รับการยกย่องว่าเป็น กลอนเปล่าชั้นดี แม้ว่าครั้งหนึ่งเขาอาจจะเคยถูกกล่าวหามาก่อนว่าเป็น *"กวีนอกคอก"* เพราะเหตุว่ากลอนเปล่าไม่ใช่รูปแบบกวีที่ได้รับการยอมรับกันมาก่อน ราช รังรอง เป็นคนที่เขียนบทกวีบังคับฉันทลักษณ์ได้ดีคนหนึ่งเหมือนกัน แต่กลอนเปล่าที่เขาเลือกใช้นี้ ได้เปิดทางให้แก่เขาได้ระบายความคิดและอารมณ์ที่ถูกกักขังไว้ภายในอย่างมีเสรีภาพมากกว่า

ราช รังรอง นั้นเดิมที่เป็นเจ้าของสำนวนภาษาที่หวือหวาละเมียดละไมอยู่แล้ว ดังนั้นกลอนเปล่าของเขาก็ยิ่งถูกถ่ายทอดด้วยภาษาสำนวนที่ถูกเลือกสรรมาอย่างดี และถูกจัดวางลงในที่อันเหมาะสม บทกลอนเปล่าของเขามีความคิดหลัก และการคลี่คลายของเรื่องราวในแต่ละบทชัดเจนและแน่นหนาด้วยความคิดกับจินตนาการ ที่เข้าตัวตอกลงไปด้วยหมุดอันแข็งแรง หาใช่กลอนเปล่าที่ *เปล่า* เสียจริงๆ อย่างเช่นที่เห็นกันเกลื่อนแผงหนังสือในระยะ ๑๐ ปีมานี้ไม่ มีสำนวนภาษาอันบ่งบอกความเข้าใจ และความสามารถในการใช้ภาษาระดับสูงเท่านั้นหรือ เปล่าเลย บรรยากาศของทุกชิ้นยังสะท้อนไปพร้อมกันอีกด้วยว่า ราช รังรอง เกิดและเติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมที่ยังเอื้ออำนวยต่อการประดิษฐานวัฒนธรรมแห่งการสร้างวิธีคิด และระบบคิดอยู่มากทีเดียว

ควรจะกล่าวไว้ด้วยในที่นี้ว่า เมื่อก่อน ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น **ขอบกรุง** อยู่ในรูปแบบความเรียงมาก่อน ซึ่งทั้งหมดได้ตีพิมพ์รวมไว้แล้วในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้ แม้ว่างาน **ขอบกรุง** ยุคแรกจะไม่ได้บังคับด้วยการกลั่นกรอง แบบกวีแท้ ๆ แต่เรากลับสามารถสัมผัสกับเรื่องราว ความจริงใจ และเนื้อหาแท้จริงทางความคิดของผู้เขียนได้มากพอๆ กับ **ขอบกรุง** ยุคหลัง เหมือนกัน

ใคร่จะขอยกตัวอย่าง *สิ่งที่ได้จากแมงมุม* ที่ เขียนเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งราช รังรอง บันทึกไว้อย่างน่าประทับใจ ดังนี้

"ตรงจุดสุดท้ายที่ควันบุหรี่จางหายนั่นเอง ข้าพเจ้าได้เห็นเส้นใยบางๆ สีเทาอ่อนห้า-หกเส้นยึดกันเป็นสายระโยงสามเหลี่ยมด้านไม่เท่า มีปลายอยู่ที่ขอบหลังคา ก้านบวบ และฝากระท่อม แต่ละมุมมีเส้นใยเล็กๆ ลากเข้าไปหาจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีสีขาวหม่นเหมือนปุยสำลี ที่นั่นข้าพเจ้าได้เห็นเจ้าสัตว์น้อยสีน้ำตาลแก่ ตัวโตขนาดมดคง่ามกำลังเดินไปมา"

"ข้าพเจ้ารู้สึกพิศวงใจยิ่งนัก จึงยืนดูต่อไปว่า มันกำลังทำอะไรอยู่ ข้าพเจ้าเห็นมันไต่ออกจากจุดศูนย์กลางไปตามสายใยจนสุดมุม แล้วก็ไต่ต่อไปตามสายใยซึ่งมีลักษณะเป็นด้านหนึ่งของสามเหลี่ยมแล้วก็หยุดอยู่ตรงที่ซึ่งประมาณกึ่งกลางของเส้นนั้น มันเกาะอยู่ชั่วอึดใจหนึ่งก็หันหลังกลับ ไต่ไปตามทางเก่า จนกระทั่งถึงจุดศูนย์กลาง น่าทึ่งอะไรเช่นนั้น! ระหว่างจุดที่มันไปหยุดอยู่เมื่อสักครู่นี้กับจุดศูนย์กลาง ข้าพเจ้าได้เห็นสายใยเกิดขึ้นใหม่อีก

สายหนึ่ง และด้วยวิธีเช่นนี้ จุดกึ่งกลางของด้านสามด้านจึงถูกลากเข้ามาต่อกับจุดศูนย์กลางได้ เมื่อเสร็จแล้ว เจ้าแมงมุมตัวน้อยก็ได้ทำการแบ่งครึ่งของครึ่งด้านสามเหลี่ยมต่อไปอีกด้วยวิธีเดิม เส้นใยจึงเพิ่มขึ้นอีกหกเส้น รวมเป็นสิบสองสองเส้นแล้วที่ลากเข้ามารวมอยู่ในจุดศูนย์กลาง"

"มันเกาะนิ่งอยู่ที่จุดศูนย์กลางชั่วครู่หนึ่ง แล้วก็กางวงเวียนลากวงกลม เชื่อมสายใยทั้งสิบสองเส้นนั้นด้วยสายใยอันใหม่ ซึ่งยาวลงไปเหมือนก้นหอย แต่ถ้าดูเผินๆ จะเห็นเป็นรูปสิบสองเหลี่ยมซ้อนกันอยู่ ตั้งแต่เล็กจิ๋วไปจนถึงขนาดใหญ่ เป็นงานที่ประณีตและสละสลวยอะไรเช่นนั้น!" (หน้า๒๕๗-๒๕๘)

ประวัติ รัตนะ ยาวะประภาษ

เกิดปี **๒๔๗๑** จบชั้นมัธยมหกจากโรงเรียนเทพศิรินทร และสอบเข้าเตรียมนักเรียนนายเรือ เรียนไม่สำเร็จ กลับมาเรียนเตรียมอุดม และสอบผ่านเข้าคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ก็เรียนไม่สำเร็จ

รัตนะ ยาวะประภาษ เริ่มชีวิตนักเขียน โดยเขียนบทกวีและเรื่องสั้นลงใน**ประชามิตร-สุภาพบุรุษ** ตั้งแต่ยังเป็นนักเรียน ต่อมาเขาได้เข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์เต็มตัว จาก **ภาพข่าวสยามนิกร** ไป **ชาวกรุง** และยังย้ายไปทำฉบับอื่นๆ อีกหลายฉบับ ออกหนังสือพิมพ์เองคือ **หลักไท** ที่ปรับมาจาก**สุภาพบุรุษประชามิตร** หนังสือแปลที่มีชื่อเสียงของเขา ซึ่งแปลคู่กับ ถาวร ชนะภัย คือ **อักลี่ อเมริกัน** ซึ่งมีชื่อภาษาไทยว่า **อเมริกันสวะ** รัตนะชอบเล่นกับอารมณ์ของตัวเอง และนี่เองเป็นที่มาของเรื่องสั้นกว่า ๒๐๐ เรื่องของเขา และนิยาย ๒-๓ เรื่อง ถึงแก่กรรมในปี **๒๕๓๔**

พรพิไล เลิศวิชา

เพียงความเคลื่อนไหว

พิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ ในช่วงปี 2516-2522 และพิมพ์รวมเล่มครั้งแรก 2517

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

(พ.ศ. 2483-)

วังเวงกลอนกล่อมมาเพลาดึก
เสนาะนึกลำนำร่ำเฉลย
เพลงเสภามาเตือนไม่เลือนเลย
ลมรำเพยพัดเคล้าแต่เบาบาง
ว่า "โอ้พิมนิ่มนวลของเณรแก้ว
เจ้าไปแล้วจะรำลึกถึงพี่บ้าง
ฤางามปลื้มแม่จะลืมน้ำใจจาง
แต่ครุ่นคร่างครวญคิดจนค่อนคืนฯ"

(คำหยาด-2512)

ฝีมือกลอนแปดของ **เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์** นั้น ไม่มีอะไรจะต้องกังขาเลย เนาวรัตน์ เป็นกวีผู้สืบทอดขนบนิยมและภูมิปัญญาแห่งวรรณศิลป์ไทย ชนิดหาตัวจับได้ยาก เนาวรัตน์เดินตามรอยครูกลอนสุนทรภู่มาโดยความศรัทธาและสมัครใจ และโดยเหตุที่เนาวรัตน์เป็นชาวชนชท เขาเติบโตขึ้นมาท่ามกลางไร่นา และอยู่ในลมหายใจของชนบท เขาจึงสามารถเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของกลอนเสภาหรือกลอนบทละครแบบสุนทรภู่ได้ดี แม้ว่าใน *ยุคหลัง 2500* นั้นจะมีกวีจำนวนไม่น้อยที่นิยมการใช้กลอนแปด และเขียนกลอนแปดได้อย่างดี แต่จะหาผู้เข้าถึงเอกลักษณ์กลอนเสภาขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นต้นแบบกลอนลูกทุ่งแท้ๆ ได้สักกี่คน

ความเป็น *คนบ้านนอก* ของเนาวรัตน์ ทำให้เขารู้จักกับความรู้สึกนึกคิด ภาวะดินฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ความคิด ความเชื่อ รสนิยม ตลอดจนถึงมรดกวัฒนธรรมของชาวชนบทได้เป็นอย่างดี และนี่เป็นที่มาที่ทำให้บทกลอนของเนาวรัตน์ มีลูกเล่นแพรวพราวตามแนวสุนทรภู่ไปได้ การแสดงความรู้สึกของเนาวรัตน์มิได้มาจากมุมของชีวิตที่ห่างเหินจากความมั่งคั่งซับซ้อนของธรรมชาติแบบชนชั้นกลาง ในอีกแง่หนึ่ง เนาวรัตน์เป็นกวีผู้ให้ความสนใจศึกษาวรรณกรรมและศิลปะไทยอย่างลึกซึ้ง เขาเป็นนักอ่านตัวฉกาจคนหนึ่ง เขาจึงสามารถใช้มรดกภูมิปัญญานี้ได้อย่างกลมกลืน แม้ว่ากลอนยุคแรกๆ ของเนาวรัตน์ อย่างเช่น บทกวีรวมเล่มใน *คำหยาด* (2512) ส่วนมากจะเป็นกลอนรักเว้าวอนอ้อนออด แต่มุมมองความรักของเขามีโลกอันซับซ้อนและกฎของธรรมชาติรวมอยู่ด้วย ทำให้ไม่น่าจะพูดได้ทีเดียวว่าเป็นกลอนสังวาส มี *น้ำเสียง*

บางอย่างที่บอกว่า เนาวรัตน์จะก้าวพ้นไปจากขอบเขตอารมณ์รักเพียงอย่างเดียวได้ในที่สุด ดังเช่นบทกวี *ลูกข่าง ของเล่น และความรัก* บทนี้

ฉักอกหักตามระเบียบเรียบร้อยแล้ว
เหลือแต่แววสังเวชซากเศษหวัง
ธงปราชัยชักปราดขึ้นพาดพัง
ความจริงจังทั้งสิ้นจึงชินชา

เหวี่ยงลูกดิ่งทิ้งสายด้วยปลายนิ้ว
มันวู่หวิวลิ่ววงลงหวือหวา
แล้วล้อสายร่ายกลับรับขึ้นมา
เกลียวเชือกพาพันสายเป็นหลายเกลียว
……
……
……
……
อารมณ์คือเครื่องเล่นเป็นนามรูป
ย่อมวาบวูบเวียนตามความยึดถือ
เมื่อใจแตกแหลกยับลงกับมือ
ใครเล่าคือคนที่ขยี้มัน

(คำหยาด, 2512, หน้า 76)

บทกวีของเนาวรัตน์ เริ่มหันเข้าหาพุทธธรรมและธรรมชาติยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ จนดูทีว่าเนาวรัตน์กำลังก้าวเดินไปสู่การแสวงหาศิลปะบริสุทธิ์ ดังเช่นคำวิจารณ์ของ **เสถียร จันทิมาธร** ในคำนำที่เขาเขียนให้แก่ *คำหยาด* เมื่อปีพ.ศ.2502 แต่แล้วเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ขบวนการนักศึกษาประชาชนได้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ และขยายตัวเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมด้านต่างๆ ของสังคมในเวลาต่อมา ก็ได้เปลี่ยนแปลงนำพาเนาวรัตน์ไป สู่เส้นทางที่เขาคงจะไม่เคยคิดจะเลือกมาก่อน ในบทกวี *หนทางแห่งหอยทาก* เนาวรัตน์เขียนเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2516 ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เพียงวันเดียวเปลี่ยนเนาวรัตน์ไปเป็นอีกคนหนึ่ง เขาจงใจใช้กาพย์ยานี 11 ปลดปล่อยเขาจากกลอนแปดที่ผูกพันตลอดมา เพื่อให้ความรู้สึกกระชากกระชั้นของอารมณ์ เขียนบทกวีสนับสนุนการต่อสู้ครั้งนั้น ใจความตอนหนึ่งว่า

การเกิดต้องเจ็บปวด
ต้องร้าวรวดและทรมา
ในสายฝนมีสายฟ้า
ในผาทึบมีถ้ำทอง

มาเถิดมาทุกข์ยาก
มาบั่นบากกับเพื่อนพ้อง
อย่าหวังเลยรังรอง
จะเรืองไรในชีพนี้

ก้าวแรกที่เราย่าง
จะสร้างทางในทุกที่
ป่าเถื่อนในปฐพี
ยังมีไว้รอให้เดิน"

(เพียงความเคลื่อนไหว, หน้า 108-109)

เนาวรัตน์ *"วางมือ"* จากกลอนรักโดยเด็ดขาดนับแต่บัดนั้น และเมื่อเขาเริ่มเขียนบทกวีในแนวใหม่นี้ เนาวรัตน์ได้แสดงให้เห็นว่าเขาเจตนาก้าวพ้นจากอิทธิพลของครูกลอนสุนทรภู่ไปมิใช่น้อย บทกวีที่เขียนขึ้นเพื่อตอบโต้กับสังคมและการเมืองไทยยุคหลัง 14 ตุลาคมของเนาวรัตน์ ต้องการอารมณ์ความรู้สึกอย่างใหม่ ที่ไม่ใช่ท้องนาทุ่งข้าว และลมรำเพย ไม่ใช้จังหวะกลอนที่หวิวไหวราบเรียบ เยือกเย็นและอบอุ่นอีกต่อไป

เสถียร จันทิมาธร เคยตั้งคำถามแรงๆ เอากับเนาวรัตน์ในคำนำ คำหยาด สมัยที่เนาวรัตน์ยังยัง ติด สุนทรภู่ว่า *"แต่ในท่ามกลางความงามความไพเราะเหล่านั้น เขาน่าจะเติมสัญญาณ เติมไฟ เติมพลังลงไปด้วย มิฉะนั้นงานของเขาก็จะเป็นเหมือนแสงแดดอ่อนให้ความอุ่นเพียงเล็กน้อย เหมือนลายลมแผ่วพัดผ่านมาก็ผ่านไป มิได้กระทบความรู้สึก และอารมณ์ของคนจนเกิดความคิดแยกกอแยกสาขากว้างขวางออกไปอีกเลย"* เสถียร จันทิมาธรคงจะได้คำตอบที่เขาพอใจแล้วเริ่มตั้งแต่งานชิ้นนี้ ของเนาวรัตน์คือ *"หนทางแห่งหอยทาก"* ได้เริ่มต้นขึ้น

เมื่อเนื้อหาสาระของบทกวีขยายออกไปถึงชีวิตผู้คน และมีเหตุการณ์อันซับซ้อน และรุนแรงของสังคมการเมืองไทยหลังยุค 14 ตุลาคม 2516 การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิเสรีภาพ และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของกรรมกร ชาวนา นักศึกษา และบุคคลอาชีพต่าง ๆ ทำให้เนาวรัตน์ก็ยิ่งค้นพบตนเองรวมทั้งค้นพบแก่นแท้ของบ้านเมืองที่เขาอยู่มากขึ้นเรื่อย ๆ

งานเนาวรัตน์มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวอยู่แล้วในข้อที่ว่า เขาจริงใจเหลือเกินกับความคิดและความรู้สึกที่แสดงออกมา ดังนั้น เนาวรัตน์จึงมิได้เขียนบทกวีการเมืองจากทฤษฎีหรือตรรกะ แต่เขาเริ่มต้นจากความรู้สึกลึกซึ้งต่อเหตุการณ์ทั้งหลายที่ระเบิดออกมาจากภายใน ในบท **เพียงความเคลื่อนไหว** เนาวรัตน์ระบายความรู้สึกของเขาออกมาจากความกดดันของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 25169 ว่า

ชั่วเหยี่ยวกระหยับปีกกลางเปลวแดด
ร้อนที่แผดก็ผ่อนเพลาพระเวหา
พอใบไม้ไหวพลิกริกริกมา
ก็รู้ว่าวันนี้มีลมวก

จาก *ลมวก* นี้ เนาวรัตน์นำคลี่คลายเหตุการณ์ตอนจบบทกวี **เพียงความเคลื่อนไหว** ของเขาว่า

"พอเสียงร่ำรัวกลองประกาศกล้า
ก็รู้ว่าวันพระมาอีกหน
พอปืนเปรี้ยงแปลบไปในมณฑล
ก็รู้ว่าประชาชนจะชิงชัย" **(หน้า 55)**

ภาพ *"เหยี่ยวกระหยับปีกกลางเปลวแดด"* ในวรรคแรกนั้นเป็นประสบการณ์จริงๆ ของเนาวรัตน์ ขณะที่เขาอยู่ภาคใต้ เขาได้มีประสบการณ์เช่นนั้นและคิดวรรคอันทรงพลังนี้ขึ้นมา เขายังไม่รู้ว่าเหตุการณ์นี้ควรนำไปใช้ที่ไหน จะเอาไปเปรียบกับอะไร จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เขาจึงรู้ว่าถึงเวลาของ *ลมวก* แล้ว นี่คือประสบการณ์ของ กวีที่มีความหมายต่อการสร้างสรรค์งานของเขา

มาถึงตอนนี้เราเห็นแล้วว่าจังหวะกลอนสนุกๆ และอ่อนโยน หรืออ่อนหวานแบบกลอนแปดที่อยู่กับมาเนาวรัตน์เหนียวแน่นนั้นซาลงไปมากทีเดียว เหตุการณ์อันถึงเลือดถึงเนื้อทำให้เนาวรัตน์ตัดสินใจเลือกทางใหม่

สิ่งที่เข้ามาแทนที่ก็คือจังหวะที่เร็ว แรง และองอาจ
เวลาที่เขาใช้จังหวะช้า ก็เป็นความช้าเย็บเยียบที่ใช้สยบความเคลื่อนไหวทั้งปวง

บทกวีหลายบทต่อ ๆ มาของเนาวรัตน์ สอดคล้องกับเหตุการณ์การเมืองแต่ละช่วงดังเช่น บทกวี วันฆ่านกพิราบ กล่าวถึงการฆาตกรรมการเมืองที่เหี้ยมโหด *เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว* รำลึกการจากไปของนักศึกษาประชาชนในเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2519 *ลำนำบ้านนาทราย* เขียนให้แก่เหตุการณ์เผาหมู่บ้านนาทราย ในปีพ.ศ.2518 เป็นต้น

บทกลอนรักสังวาสนั้นมีความหมายจากแรงบันดาลใจของกวีเกือบทั้งโลกก็จริงอยู่ แต่สาระของความรักเช่นนั้นก็มีอยู่จำกัด เหตุการณ์และสาระของสังคมอันกว้างขวางซับซ้อนต่างหากที่ได้เบิกทางให้เนาวรัตน์ได้ปล่อยฝีมือกวีชั้นครูของออกมาได้ไม่หยุดยั้ง ความสามารถในการใช้รูปคำอันหลากหลาย การเขียนสัมผัสที่หลุดพ้นไปจากการบังคับด้วยวรรณยุกต์อย่างตายตัว ลีลาสัมผัสในตามจังหวะคำ ความสามารถในการใช้อุปมาอุปไมย เหล่านี้ล้วนยิ่งปรากฏในงานชิ้นต่อๆมาอย่างมีพลัง

บทกวีที่ดีเยี่ยมชั้นหนึ่งเห็นจะได้แก่ บทกวีซึ่งเนาวรัตน์เขียนเพื่อรำลึกการตายจากไปของจิตร ภูมิศักดิ์ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม เขาถอดหัวใจเขียนว่า

"ใบไม้ร่วงหนึ่งใบในราวป่า
ยังดีกว่าใบไม้เหลืองในเมืองหลวง
ที่รอปลิดหล่นเปล่าประโยชน์ปวง
เป็นด่างดวงดำเปื้อนในป่าคน
ใบไม้ป่าร่วงแล้วได้เลี้ยงป่า
ทิ้งลงมาเลี้ยงรากเลี้ยงลำต้น
เหมือนแม่ให้นมลูกปลูกฝังจน
ลูกเติบตนโตแทนเต็มแผ่นดิน (หน้า 91)

ในบทกวีบทนี้ เนาวรัตน์ใช้ศิลปะอย่างสมบูรณ์แบบยิ่งของเล่นเสียงตัวอักษรทุกๆวรรค เล่นการสัมผัสใน การเล่นสัมผัสกลุ่มคำ การใช้หลักอุโฆษแห่งเสียง รวมทั้งเคล็ดในการลำดับความโดยใช้ใบไม้กับป่า บทกวีบทนี้มีทั้งน้ำเสียงอหังการ์ต่อความตาย และเศร้าสลดต่อความตายได้ทั้งสองความรู้สึกพร้อมๆ กัน เรากล่าวได้หรือไม่ว่าเพราะมีมหากาพย์แห่งชีวิตแบบจิตร ภูมิศักดิ์นี้เอง จึงสามารถมีบทกวีที่มีความลึกซึ้งไม่แพ้กันขึ้นมาจารึกนามของเขา เนาวรัตน์ได้สร้าง *"วรรคทอง"* ขึ้นมาวรรคหนึ่งในบทกวีนี้มีใจความว่า

"กาลเวลาฆ่าจิตร ภูมิศักดิ์
กาลเวลาก็ตระหนักประจักษ์ค่า
กาลเวลาฆ่าคนดีทุกทีมา
กาลเวลาก็ทูนเทิดเชิดคนดี"

เป็นการประกาศสัจจะ และเป็นข้อหาที่รุนแรงแต่เงียบสงบที่สุด ที่เนาวรัตน์ได้กล่าวหาต่อยุคสมัย

บทกวี *"กระทุ่มแบน"* นั้นเป็นผลจากการที่เนาวรัตน์ได้โถมตัวเข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรม เนาวรัตน์เริ่มเป่าขลุ่ยและเล่นดนตรีไทย เพื่อบรรเลงบทเพลงเพื่อชีวิตสำหรับ *"ผู้ถูกกดขี่"* วงดนตรี *"ต้นกล้า"* เริ่มกลายเป็นสัญลักษณ์ของวงดนตรีเพื่อชีวิตตามแบบ*"ไทย"* เคียงคู่กับ *"คาราวาน"* ซึ่งเป็นวงดนตรีแนวสตริงเพื่อชีวิตในเวลานั้น

เนาวรัตน์ได้สร้างประวัติศาสตร์การนำเอาดนตรีและเพลงไทยเดิมมาบรรเลงในสถานการณ์การเมืองอันรุ่มร้อน เพลง *"กระทุ่มแบน"* นี้เขาเขียนเพื่ออุทิศให้แก่ สำราญ คำกลั่น กรรมกรหญิงแห่งโรงงานในเขตกระทุ่มแบน ผู้ถูกยิงตาย ขณะเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อพี่น้องกรรมกรของเธอ
บทกวี *"กระทุ่มแบน"* เริ่มต้นว่า

"เมื่อความเลวความร้ายเข้าครองโลก
ความวิโยคก็จะเยือนทุกหย่อมหญ้า
คนกับคนที่เคยอยู่คู่กันมา
คนกับคนก็หันหน้าฆ่ากันเอง...
และจบลงว่า
"เธอตายเพื่อจะปลุกให้คนตื่น
เธอตายเพื่อผู้อื่นอีกหมื่นแสน
เธอคือดินก้อนเดียวในดินแดน
แต่จะหนักและจะแน่นเต็มแผ่นดิน
เราจะยืนหยัดเหยียดให้เสียดฟ้า
เราจะลุกขึ้นท้าภูผาหิน
กระชากฟ้าห่าโหดโขมดทมิฬ
ฉีกเป็นชิ้นกระทุ่มขยี้ให้บี้แบน" **(หน้า 100)**

ในบทกวีบทนี้เนาวรัตน์เลือกหันกลับไปใช้กลอนเสภา ซึ่งมีจังหวะร้องเป็นเพลงไทยเดิมได้ จะเห็นได้ว่าเนาวรัตน์นำเอาคำว่า *"กระทุ่มแบน"* อันเป็นที่เกิดเหตุมาใช้อย่างชาญฉลาด บทเพลงบทนี้นำความรู้สึกเศร้าสลด หวนหาอาลัย มาประสานกับความคับแค้น เนาวรัตน์จึงใช้ตัวอักษร ข ค ฆ ก ซึ่งเป็นเสียงหนัก รวมเข้ากับแบบฉบับกลอนเสภาที่เน้นความรู้สึกยิ่งกว่าสัมผัสเสียง การเล่นคำในทุกๆ วรรคนั้นเป็นฝีมือชั้นครูอย่างแท้จริง สองวรรคท้ายที่ว่า *"กระชากฟ้าห่าโหดโขมดทมิฬ ฉีกเป็นชิ้นกระทุ่มขยี้ให้บี้แบน"* นั้น ไม่หลงเหลือตัวเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ซึ่งเขียนบทกวีคราใดก็เดินเข้าใกล้กระแสแห่งธรรมครานั้นอีกเลย

บทกวีแบบนี้เขียนขึ้นได้ก็เพราะว่ายืนอยู่ในสถานการณ์แห่งความคับแค้นด้วยตัวเขาเอง จะเขียนขึ้นมาจากการสังเกตการณ์ได้โดยยาก

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้รับรางวัลซีไรท์ จากผลงาน *"เพียงความเคลื่อนไหว"* นี้ ในปี พ.ศ. 2523 คณะกรรมการตัดสินในปีนั้นกล่าวว่า

> *"ความสามารถในการใช้รูปแบบกวีนิพนธ์ของเขานั้น เป็นที่ยอมรับอยู่แล้ว เขาเป็นศิลปินผู้เชี่ยวชาญทั้งในด้านฉันทลักษณ์ตามแบบแผนและทั้งด้านเพลงพื้นบ้านถึงขนาดที่เรียกว่าในเพลงกล่อมเด็ก เนาวรัตน์ก็อาจสอดสาระทางการเมือง และสังคมที่ร้อนแรงได้"* **(หน้า 12)**

ในเวลาต่อ ๆ มาเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ใช้ลีลากวีหลากหลายไม่ว่าจะเป็นโคลงฉันท์ กาพย์กลอน สะท้อนเหตุการณ์เรื่องราวด้วยงานที่ถึงระดับ *"ปรัชญา"* เนาวรัตน์อ่านทะลุสถานการณ์ลงไปถึงเนื้อหาด้านในเพื่อค้นหาความหมายอันเป็นสาระแท้จริง เนาวรัตน์ยังคงรักษาแบบแผนการใช้ฉันทลักษณ์อยู่เสมอตามแบบฉบับของเขา แต่ฝีมือชั้นครูทำให้ความเคร่งครัดนั้นหาเป็นกรง *"ขัง"* งานกวีของเนาวรัตน์ได้ไม่

เพียงความเคลื่อนไหว ที่เริ่มต้นเมื่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้นำเนาวรัตน์มาสู่เส้นทางใหม่ไกลจาก*คำหยาด* ผลงานรวมเล่มชิ้นแรกของเขา และจากก้าวนี้ไปสู่ก้าวหลังๆ เนาวรัตน์บ่ายหน้าไปสู่ทางแห่งพุทธธรรมยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ผลงานปรัชญาของเขาซึ่งเป็นงานร้อยแก้วอย่างเช่น *ที่นี่ขัดข้องหนอ* (2518) *ดาบที่หมกในจีวร* (2520) *ความคิดในดอกบัว* (2522) *เจ้าพระคุณเอ๋ย* (2522) *บังอบายเบิกฟ้า* (2522) และ *ฝึกฟื้นใจเมือง* ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มอย่างเดียวกัน

ประวัติเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

เกิดปีพ.ศ. 2483 ที่กาญจนบุรี เรียนหนังสือที่กาญจนบุรีจนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 จึงย้ายมาเรียนต่อชั้น ม. 7-8 ในกรุงเทพฯ และเข้าศึกษาต่อคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จบปี 2508 บวชและไปศึกษาพระพุทธศาสนากับท่านพุทธทาส ลาสิกขามาทำงานไทยวัฒนาพานิช, อาจารย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และฝ่ายการประชาสัมพันธ์ธนาคารกรุงเทพ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2516 จนถึงปัจจุบัน ได้รับรางวัลทางวรรณกรรม ทั้งซีไรท์, ศรีบูรพา และศิลปินแห่งชาติ มีผลงานทั้งบทกวีและบทความสารคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า 30 เล่ม

พรพิไล เลิศวิชา

ละครแห่งชีวิต

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๒

ม.จ. อากาศดำเกิง รพีพัฒน์

(พ.ศ. ๒๔๔๘ - พ.ศ. ๒๔๗๕)

ละครแห่งชีวิตเป็นนวนิยายที่ตีพิมพ์ครั้งแรกก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๓ ปี และเป็นหนังสือที่ก่อให้เกิดผลสะเทือนทั้งในวงวรรณกรรม และวงสังคมคนชั้นสูงในสมัยนั้น หนังสือเล่มแรกของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ถือกันว่าเป็นนวนิยายที่ใช้ฉากในประเทศและต่างประเทศเป็นเรื่องแรก ทั้งยังเป็นเรื่องเศร้า รักไม่สมหวัง ซึ่งเป็นเรื่องแหวกแนวนิยมในยุคนั้น และเป็นหนังสือที่ปลุกกระแสการวิจารณ์หนังสือด้วย ส่วนวงการค้าหนังสือ **ละครแห่งชีวิต** ก็"เป็นหนังสือราคาแพงที่ขายดีที่สุด" ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การพิมพ์สองครั้งแรกหนังสือขายได้ถึง ๔,๐๐๐ เล่ม ดีกว่าสถิติหนังสือที่ขายดีเดิมถึงพันกว่าเล่ม (พิมพ์ครั้งแรกราคาเล่มละ ๒ บาท และพิมพ์ครั้งที่สองราคาเล่มละ ๓.๕๐ บาท นับว่าเป็นหนังสือที่ราคาแพงมากในสมัยปี พ.ศ. ๒๔๗๒)

การใช้ฉากทั้งในประเทศสยามและต่างประเทศหลายประเทศ ตัวละครเป็นคนไทยและชาวต่างชาติเป็นเสน่ห์ที่ทำให้ชาวสยามในยุคนั้นสนใจนวนิยายเล่มนี้ แต่สิ่งที่เป็นมนตราที่ดูดดึงคนไทยในยุคต่อมา รุ่นแล้วรุ่นเล่าให้อ่านหนังสือเล่มนี้ คนแล้วคนเล่า และหลายคนก็อ่านหนังสือเล่มนี้มากกว่าหนึ่งเที่ยว ก็คือ การวางโครงเรื่อง วิธีการเดินเรื่อง ข้อคิดเห็นที่แทรกอยู่ และการบรรยายฉากและตัวละครที่ชวนให้ติดตาม

ละครแห่งชีวิตเป็นเรื่องของผู้คนที่อยู่ในชนชั้นผู้ดี หรือชนชั้นสูงในสมัยรัชกาลที่ ๗ ตัวเอกของเรื่องคือ **นายวิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยา** ผู้เป็นบุตรของพระยาวิเศษศุภลักษณ์ ซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง มีตำแหน่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ในกระทรวงมหาดไทย เป็นปราชญ์ของชาวไทย เขียนหนังสือวิทยาการไว้มากมาย สำเร็จปริญญาวิชากฎหมายจากเมืองนอก บิดาของวิสูตรเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์ มีเกียรติ มีบรรดาศักดิ์ และมีอำนาจ อยู่คฤหาสน์อันโอ่โถงสง่างาม และมีบุตรธิดาหลายคน

วิสูตรรู้สึกแปลกแยกในแวดวงญาติพี่น้อง มองตัวเองเป็น **คนนอก** ท่ามกลางสังคมชนชั้นสูง เขามองตนเองว่าเป็นลูกชังของพ่อแม่ เขาไม่รับรู้ความกลมเกลียวฉันพี่น้องกับลูกคนอื่น ๆ ของพ่อแม่ เขาไม่เคยได้ลิ้มรสความสุข ความหรูหรา ฟุ่มเฟือยที่ชนชั้นปกครองในยุคนั้นสามารถบันดาลให้ได้ ผู้หญิงสองคนที่มีบทบาทในชีวิตวัยเยาว์ของวิสูตรคือ **ยายพร้อม** หญิงชาวบ้านผู้เป็น

พี่เลี้ยง และ **บุญเฮียง** เด็กลูกสาวเจ๊กตี๋ หลานเขยของยายพร้อม ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ คฤหาสน์ของครอบครัวของวิสูตร วิสูตรถือว่าบุญเฮียงเป็นเพื่อนรักและยายพร้อมเป็นเพื่อนตายในสมัยที่เขายังอยู่กับครอบครัวในบ้านของพ่อ

ยายพร้อมได้ถ่ายทอดความคิดเรื่อง "อาภัพ" และ "โชค" ให้แก่วิสูตร โดยปลอบใจวิสูตรว่าแม้จะอาภัพในเรื่องความรักจากพ่อแม่ แต่เขาก็มีโชคทางการพนัน วิสูตรเป็นเด็กที่เกเร หัวไม้ ใจบึกบึน หัวเรือใหญ่ เจ้าคิดเจ้าแค้น ไม่เชื่อใจในเพื่อนมนุษย์

เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี **ประดิษฐ์ บุญญารัตน์**เพื่อนร่วมชั้นเรียนของวิสูตรเป็นผู้ทำให้วิสูตรเรียนรู้คำว่า "น้ำใจ" และ "มิตรภาพ" จากเหตุการณ์วิวาทจนถึงขั้นชกต่อยกันระหว่างเขาทั้งสอง และประดิษฐ์ยอมรับผิดรับโทษจากครูเสียเองแต่ผู้เดียว ทำให้วิสูตรพ้นโทษไป ทั้ง ๆ ที่ผู้ก่อเรื่องคือตัววิสูตรเอง

ในช่วงนี้เองแม่ของวิสูตรก็ต้องขยับขยายย้ายออกมาจากคฤหาสน์ของพ่อ เพื่อหลีกทางให้กับผู้หญิงที่สาวกว่า วิสูตรตามแม่มาอยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกับประดิษฐ์ที่ฝั่งธนบุรี และได้บ่มเพาะความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ **ลำจวน** น้องสาวของประดิษฐ์

ต่อมาเมื่อประดิษฐ์ได้รับทุนไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ วิสูตรนอกจากจะขาดเพื่อนคู่ใจแล้ว หลังจากนั้นไม่นาน ลำจวน ซึ่งเคยเป็นเพื่อนหญิงที่สนิทสนมก็ตีจากไปคบหาสมาคมกับร้อยโทกมล จิตรปรีดี หนุ่มนักเรียนนอก

หลังจากวิสูตรจบจากโรงเรียนเทพศิรินทร์แล้ว ก็มีความต้องการจะ "ไปเมืองนอก" เพื่อแสวงหา ความลับแห่งความเจริญรุ่งเรือง ค้นหาสระอโนดาต เขาคิดว่า **ขอแต่เพียงได้ไปเห็นก็จะเป็นที่พอใจแล้ว** วิสูตรจึงตัดสินใจใช้เงิน สองหมื่นบาทที่ปู่ได้ทำพินัยกรรมไว้ให้ ทั้ง ๆที่ตระหนักดีว่าเงินจำนวนนี้ใช้ไปเมืองนอกได้ไม่กี่ปี และเมื่อกลับมาแล้วเขาจะไม่เหลืออะไรติดตัวเลย

ช่วงแรกของชีวิตในต่างแดนของวิสูตรเต็มไปด้วยความรักและความอบอุ่นจากครอบครัวและสมาคมของ**ร้อยเอกแอนดรูว์และนางเอลซี** จนวิสูตรเห็นว่า กระท่อมนางพญา ในเมืองเบกส์ฮิลล์-ออน-ซี เป็นสวรรค์สำหรับเขาทีเดียว เขาได้พบ**มาเรีย เกรย์** สาวนักหนังสือพิมพ์ลูกครึ่งอังกฤษอิตาเลียน ซึ่งต่อมาชักชวนให้วิสูตรเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์ โดยใช้นามปากกา **บ็อบบี้** ชีวิตช่วงนี้ของวิสูตรเต็มไปด้วยเรื่องราวของการผจญภัย ได้เรียนรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ได้มีโอกาสไป โรม ปารีส รีเวียรา มอนติคาร์โล ได้สัมภาษณ์บุคคลสำคัญระดับโลก และอิ่มเอิบกับความรักและมิตรภาพในแวดวงของคนหนังสือพิมพ์ และได้สัมผัสกับผู้หญิงอีกหลายคน เช่น **คาสลิน ไมลส์** อดีตเพื่อนสาวของประดิษฐ์ **โอเด็ตต์ มาเซลลา** หญิงนักเที่ยวแห่งปารีส และ **เคาน์เตส บรินเดนฮาบรูก** สตรีผู้สูงศักดิ์รักสนุกชาวฮังกาเรียน

จุดหักเหของชีวิตมาถึงเมื่อวิสูตรประสบอุบัติเหตุ จนต้องเลิกอาชีพนักหนังสือพิมพ์ สุขภาพทรุดโทรม ฐานะทางการเงินตกต่ำ เขาจึงตัดสินใจไปตายดาบหน้า เดินทางต่อไปเผชิญโชคในอเมริกา ในอเมริกาเขาได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง เรียนวิชาต่างประเทศที่มหาวิทยาลัย

ยอร์จเทาน์ และพบ **อุไร สุวรรณะวนิตย์** นักเรียนแพทย์สาวสวยรวยอิสรภาพ แต่วิสูตรก็ไม่สามารถเรียนหนังสือต่อได้เพราะสายตาของเขาได้รับความกระทบกระเทือนจากอุบัติเหตุรถยนต์สมัยอยู่อังกฤษ เขาจึงต้องทิ้งชีวิตนักเรียนนอก และเดินทางกลับบ้านเกิดผ่านญี่ปุ่น และ จีน โดยมี **พอลลีน เดอร์ควูด** ลูกสาวนักค้าของเก่าและบิดา **เซอร์ เปอร์ซีเวิล ฮัมเฟรย์** เป็นเพื่อนร่วมทาง วิสูตรและมาเรียพบกันเป็นครั้งสุดท้ายที่ท่าเรือเมืองเซี่ยงไฮ้

เขาเดินทางรอบโลก ใช้เวลาในต่างแดนหกปี แต่กลับถึงเมืองไทยเขาก็ยังเป็น "คนไม่มีปริญญา" เช่นเดียวกับที่เขาออกจากเมืองไทย แต่วิสูตรไม่ได้มองตนเป็นคนอาภัพอีกต่อไป เขากลับเข้าไปอยู่บ้านเดิมของพ่อ และเข้ากับพี่น้องได้ดี เขาไม่มีความน้อยใจที่ยากจน เพราะถือว่าประสบการณ์ที่เห็นสิ่งดีงามมามากแล้วทั่วโลกสำคัญกว่าความยากดีมีจน สิ่งที่เขาค้นพบจากการแสวงหาอันยาวนานนี้ก็คือการรู้จักตัวเองและเพื่อนร่วมโลกมากขึ้น และสามารถปรับตนให้เป็นคนในสังคมได้มากขึ้น

ฉากสุดท้ายของละครแห่งชีวิตของวิสูตรคือหน้าหีบศพของร้อยโทกมล จิตร์ปรีดีสามีของลำจวน เพื่อนหญิงในวัยเยาว์ของวิสูตร

หลังจากที่ **ละครแห่งชีวิต** ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกไม่นาน ก็เกิดกระแสการวิจารณ์และตอบโต้ที่นับได้ว่าเป็นนัดสำคัญในแวดวงวรรณกรรมของเมืองไทยนัดหนึ่งทีเดียว **พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์**ทรงวิจารณ์เป็นภาษาอังกฤษลงในสามัคคีสาร ซึ่งเป็นหนังสือของสามัคคีสมาคมของชาวไทยในสหราชอาณาจักร ฉบับประจำเดือนกันยายน ๒๔๗๓ บทความนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำใน **Bangkok Daily Mail** และ **ศรีกรุง** ในเดือนธันวาคม ปีเดียวกัน

พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงได้ข่าวว่า ละครแห่งชีวิตได้รับความสนใจมีผู้อ่านมาก และมีทั้งผู้ชื่นชมและติเตียนอย่างรุนแรง แต่พระองค์ไม่เห็นด้วยกับทั้งสองฝ่าย ทรงวิจารณ์ตั้งแต่ชื่อเรื่องว่า สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษได้สองแบบ คือ The World's a Stage แบบหนึ่ง Life's Play หรือ Life's Drama อีกแบบหนึ่ง และตั้งข้อสงสัยว่าผู้แต่งคงจะนำมาจาก เรื่อง ตามใจท่าน ของเชคสเปียร์ และรัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาไทย พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ตำหนิการอุทิศหนังสือให้กับบุคคลสองคน คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ และ Maria Vanzini มีฐานะต่างกัน ขณะเดียวกันพระองค์ก็ชมว่า มี "น้ำใจจริง แปลกกว่าหนังสืออื่น ๆ ที่เพียงแต่แปลมาจากภาษาอังกฤษ" เป็นหนังสือที่หม่อมเจ้าอากาศได้ทรงผูกเรื่องด้วยพระองค์เอง สามารถบรรยายสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างจับใจ ชีวิตในวัยเยาว์ของวิสูตรได้บรรยายอย่างน่าฟังจับใจ และการบรรยายความรู้สึกจัดได้ว่าอยู่ในชั้นสูง ส่วนการพาผู้อ่านท่องเที่ยวไปตามเมืองต่าง ๆ รอบโลกก็เป็นการให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่คนอ่านที่ไม่มีโอกาสไปพบเห็นสถานที่เหล่านั้น

ข้อตำหนิอื่นก็มีเรื่องของการใช้ตัวละครจริงปนกับตัวละครที่แต่งขึ้นมา เช่น ให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรซึ่งเป็นบุคคลที่มีอยู่จริง รับสั่งข้อความกับ วิสูตร ที่เป็นคนสมมติเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง และตำหนิฉากที่ปรักปรำพระยาจำนงค์อย่างรุนแรงที่ไม่ได้ช่วยเหลือวิสูตรที่แต่งขึ้นนั้นไม่ยุติธรรม

พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงวิจารณ์ว่าแม้ตอนบรรยายถึงเมืองและภูมิประเทศได้อย่างดี แต่เมื่อกล่าวถึงผู้หญิงแล้วกลับบอกว่าทุกคนมีหน้าเป็นรูปไข่ ทั้งยังใช้ราชาศัพท์กับอวัยวะของสตรี การวางโครงเรื่องให้นักเรียนไทยที่เคยมาอยู่ในอังกฤษเพียงปีเดียวสามารถเป็นผู้ส่งข่าวหนังสือพิมพ์ "Times" ได้นั้นดูออกจะเกินไป และสุดท้ายทรงเห็นว่าหม่อมเจ้าอากาศดำเกิงไม่ควรเขียนเรื่องจริงและเรื่องสมมติพร้อม ๆ กัน

หม่อมเจ้าอากาศดำเกิงโต้กลับว่า การวิจารณ์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เปรียบเสมือน "การวางยาเบื่อสุนัขตามถนน" และได้ชี้ว่า เชคสเปียร์เขียนว่า "โลกนี้คือเวทีละคร"ในเวนิสวาณิช และแก้คำวิจารณ์อื่นอย่างแหลมคม

หม่อมเจ้าอากาศดำเกิงเรียกนวนิยายเล่มนี้ของท่านเป็นภาษาอังกฤษว่า **The Circus of Life**

อิทธิพลของ **ละครแห่งชีวิต** ต่อวงการวรรณกรรมไทยมีมากทีเดียว นักอ่านหลายท่านให้ความเห็นว่า หนังสือเล่มนี้เป็นต้นแบบ ของนวนิยายชีวิตต่างแดน และมีผลต่อนักประพันธ์ร่วมสมัยของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิงเอง เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ หรือ ศรีบูรพาในเรื่อง **ข้างหลังภาพ** และ สด กูรมะโรหิต ในเรื่อง **ปักกิ่งนครแห่งความหลัง** และนักเขียนรุ่นต่อมา คือ เสนีย์ เสาวพงศ์ ใน **ความรักของวัลยา** มาจนถึงนักเขียนยุคปัจจุบัน เช่น **ถนนไปสู่ก้อนเมฆ** ของธัญญา ผลอนันต์ นอกจากวงวรรณกรรมแล้ว **ละครแห่งชีวิต**ก็มีส่วนช่วยดึงดูดให้เยาวชนคนหนุ่มสาวเป็นจำนวนมากใฝ่ฝันอยากจะเป็นนักหนังสือพิมพ์ และมองงานนักหนังสือพิมพ์ว่าเป็นงานที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี

ประวัติ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์

หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ ประสูติในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นพระโอรสองค์ที่ ๖ ใน**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์** (ซึ่งทรงเป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับ**หม่อมอ่อน** ประสูติที่วังราชบุรี เชิงสะพานเทเวศรนฤมิตร ทรงศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และโรงเรียนเทพศิรินทร์ สำเร็จการศึกษาในเมืองไทยเมื่อปี ๒๔๖๗ แล้วเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ถึงลอนดอนเมื่อวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๖๗ โดยทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และประวัติศาสตร์อยู่กับ ร้อยเอก Fraser ที่เมือง Bexhill-on-Sea ในแคว้น Sussex ระหว่างวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๔๖๗ ถึง กุมภาพันธ์ปีถัดมา ท่านกลับเข้ามาลอนดอนเพื่อทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ และการประพันธ์ กับ นาย L. W. T. Cooper ที่ St. John's College และออกจากความดูแลของ ก.พ. ในกรุงลอนดอนเมื่อเดือนมีนาคม ๒๔๖๘ กลับมาประเทศไทยในปี ๒๔๗๑ สิ้นพระชนม์ที่ฮ่องกงเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๗๕

หม่อมเจ้าอากาศดำเกิงทรงประพันธ์นวนิยายไว้สามเรื่อง คือ **ละครแห่งชีวิต ผิวขาวผิวเหลือง** และ **วิมานทลาย** งานนิพนธ์อื่น ๆ สมัยเรียนอยู่ชั้นมัธยม ๖ คือ **เอนีวาซองครัวต์** ลงในหนังสือ **แถลงการณ์ศึกษาเทพศิรินทร์** ประจำเดือนธันวาคม ๒๔๖๖ ในปีเดียวกันนั้นท่านได้แปลเรื่องสั้นอีกสองสามเรื่องลงหนังสือรายเดือน ศัพท์ไทย โดยใช้นามปากกาว่า **วรเศวต**

ธัญญา ผลอนันต์

กามนิต : ภาคบนดินและภาคบนสวรรค์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๓

เสฐียรโกเศศ (๒๔๓๑-๒๕๑๒) **- นาคะประทีป** (๒๔๓๒-๒๔๘๘)

กามนิตเป็นงานที่เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป แปลเรียบเรียงจากฉบับแปลภาษาอังกฤษของ จอห์น. อี. โลจี (John E. Logie) จากเรื่อง The Pilgrim Kamanita โดยที่จอห์น อี. โลจี แปลอีกต่อหนึ่งจากบทประพันธ์ภาษาเยอรมันของ คาร์ล อดอล์ฟ เจลลิรูป (Karl Adolph Gjellerup) กวีและนักเขียนชาวเดนมาร์ค (พ.ศ.๒๔๐๐-๒๔๖๒) ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม พ.ศ. ๒๔๖๐ ฉบับภาษาไทยจัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๓

ถึง**กามนิต**จะเป็นวรรณกรรมแปลเรียบเรียงมาจากภาษาอื่น แต่ด้วยความปรีชาชาญทางภาษาและความรู้เรื่องต่าง ๆ อันเนื่องด้วยข้อความแปลของผู้แปลทั้งสอง ผู้เป็นปราชญ์ทางภาษาและวัฒนธรรมของไทย รวมทั้งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประเทศอินเดียที่คนไทยคุ้นเคย ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องแปล กลายเป็นเรื่องไทยซึ่งอ่านได้สนิทใจ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิกุลนักอักษรศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวไว้เมื่อพฤศจิกายน ๒๔๘๖ ว่า "การแปลจากภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทยนั้น สังเกตเห็นว่าผู้แปลได้พยายามจะรักษาต้นฉบับเดิมไว้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และได้กระทำอย่างประณีตบรรจง ฉะนั้น เมื่อได้ลิ้มรส**กามนิต**ในภาษาเยอรมัน อังกฤษ และไทยแล้ว จะเห็นได้ว่ารสในภาษาไทยดีเลิศไม่แพ้ทั้งสองภาษา เหมาะและควรกับที่จะเป็นของไทยโดยแท้" (สุมนชาติ สวัสดิกุล, ม.ร.ว., **กามนิต สืบเนื่องมาจากพระสูตรไหน** พระนคร:เลี่ยง เซียงจง เจริญ, ๒๕๑๓)

คำปรารภของ ส. ศิวรักษ์ในหนังสือ**กามนิต วาสิฏฐี** ฉบับสำนักพิมพ์ศยาม พ.ศ.๒๕๓๔ (คำปรารภนี้เขียนเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๒๐) มีความบางตอนว่า

> *" คุณค่าของกามนิตในทางวรรณคดีนั้นไม่เป็นที่กังขา แต่คนส่วนใหญ่สมัยนี้คงไม่ทราบว่า หนังสือนี้เป็นหัวเลี้ยวที่สำคัญในทางวรรณกรรมไทยฝ่ายพระพุทธศาสนาด้วย ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ปัญญาชนสมัยนั้นเริ่มรู้สึกแล้วว่า ไม่มีหนังสือสมัยใหม่สอนพระพุทธศาสนาแก่คนรุ่นใหม่.....พอกามนิตเผยร่างออกมาทางสำนักไทยเขษม ปัญญาชนในสมัยนั้นก็เลยโล่งอกไปว่า ในรัชกาลที่เจ็ดมีหนังสือดีในทางพระศาสนาปรากฏออกมาแล้ว "*

ฉากแรกของ**กามนิต** ประทับใจคนด้วยพรรณนาโวหารก่อภาพพจน์แห่งจินตภาพดังนี้ "ขณะพระองค์เสด็จมาใกล้เบญจคีรีนคร คือ ราชคฤห์ เป็นเวลาจวนสิ้นทิวาวาร แดดในยามเย็นกำลังอ่อนลงสู่สมัยใกล้วิกาล ทอแสงแผ่ซ่านไปยังสาลีเกษตร แลละลิ่วเห็นเป็นทางสว่างไปทั่ว

ประเทศสุดสายตา ประหนึ่งมีหัตถ์ทิพย์มาปกแผ่อำนวยสวัสดี เบื้องบนมีกลุ่มเมฆเป็นคลื่นซ้อนซับสลับกันเป็นทิวแถว ต้องแสงแดดจับเป็นสีระยับวะวับแวว ประหนึ่งเอาทรายทองไปโปรยปรายเลื่อนลอยลิ่ว ๆ เรื่อย ๆ รายลงจรดฟ้า ชาวนาและโคก็เมื่อยล้า ด้วยตรากตรำทำงาน ต่างพากันเดินดุ่ม ๆ เดินกลับเคหสถาน เห็นไร ๆ เงาหมู่ไม้อันโดดเดี่ยวอยู่กอเดียว ก็ยืดยาวออกมาทุกที ๆ มีขอบปริมณฑลเป็นรัศมีแห่งสีรุ้ง อันกำแพงเชิงเทินป้อมปราการที่ล้อมกรุง รวมทั้งทวารบถทางเข้านครเล่า มองดูในขณะนั้นเห็นรูปเค้าได้ชัดถนัดแจ้งดั่งว่านิรมิตไว้ มีสุมทุมพุ่มไม้ดอกออกดก โอบอ้อมล้อมแน่นเป็นขนัด ถัดไปเป็นทิวเขาสูงตระหง่าน มีสีในเวลาตะวันยอแสง ปานจะฉายไว้เพื่อแข่งกับแสงมณีวิเศษ มีบุษราคบัณฑรวรรณและก่องแก้วโกเมน แม้รวมกันให้พ่ายแพ้ ฉะนั้น”

ณ จุดเริ่มเรื่องที่พระบรมศาสดาพบกามนิตยังบ้านช่างปั้นหม้อ ด้วยสถานะผู้แรมทาง เป็นจุดใกล้จบชีวิตของกามนิตภาคบนดิน กามนิตแสวงหาพระศาสดาโดยยึดศรัทธาในพระองค์ ขณะที่ความปลงใจศึกษาธรรมนั้นน้อย ลักษณะดื้อรั้นเชื่อมั่นตน จึงมิได้รับรสพระธรรมที่ประทานโอวาทและไม่ทราบว่าอาคันตุกะนั้น คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ใฝ่หา เรื่องราวภาคบนดินของกามนิต เริ่มจากการเล่าเรื่องถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ต่อมาเมื่อกามนิตตายลงและด้วยอำนาจตถาคตโพธิศรัทธา จึงไปเกิด ณ สวรรค์ชั้นสุขาวดี เป็นกามนิตภาคบนสวรรค์ ปมของเรื่องราวชีวิตหนหลังครั้งภาคพื้นดิน จึงคลี่คลายเมื่อพบกับวาสิฏฐีในสรวงสรรค์ ธรรมะที่วาสิฏฐีสดับจากพุทธโอษฐ์ครั้งเธอยังอยู่ในภาคบนดิน ได้ถ่ายทอดสู่กามนิตชายคนรัก กระทั่งกามนิตสามารถพิจารณาธรรมนั้น หวนระลึกพระโอวาทที่ตนได้รับโดยตรง ณ บ้านช่างปั้นหม้อ และเข้าใจธรรมอย่างรู้แจ้งถึงที่สุดแห่งทุกข์ ดับเหตุแห่งทุกข์จนเข้าถึงพระนิพพานในที่สุด

กลวิธีการประพันธ์มีส่วนเร้าใจคนอ่านอย่างยิ่ง แม้ว่าเริ่มจากวิธีเล่าเรื่อง แต่ก็มิได้ใช้การบรรยายโวหารล้วน ๆ แต่ละฉากแต่ละตอนมีตัวละครเคลื่อนไหว แสดงลีลาบทบาทและมี “ปม”เรื่อง ชวนให้ติดตามด้วยความกระหายใคร่รู้ตลอดเรื่อง กามนิตแสวงหาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อเริ่มเรื่อง เขารู้ว่ามีโอกาสสนทนาธรรมกับพระองค์เมื่อถึงตอนจบ กามนิตชายหนุ่มผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ ความสามารถ และแคล่งคล่องว่องไวดังคำกล่าวขานว่า “ปานกามนิตหนุ่ม” แต่ทว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ของเขามิได้ช่วยให้พ้นจากความตรอมตรม เพราะความดื้อรั้นและผ่อนปรนให้แก่ตน วาสิฏฐีผู้หญิงที่เหมาะแก่การเป็นคู่ครองของกามนิต ด้วยต่างมีอุดมคติและดูเหมือนวาสิฏฐีจะมีอุดมคติยิ่งกว่ากามนิต กลับถูกพรากไปแต่งงานกับชายอื่น กามนิตยังแปรปรวนตามสถานการณ์ของการต่อสู้ภายในแห่งความใฝ่ดีกับโลกที่เป็นจริง โลกที่มีมายาการเย้ายวน กระนั้น วาสิฏฐีไม่วายถลำใจคิดปลงชีวิตสามี สาตาเคียรชายที่มีชื่อว่าสามีด้วยการแต่งงานวิธีคลุมถุงชนอุดมคติของเธอเข้มแข็งกว่ากามนิต ประกอบกับสถานการณ์เปลี่ยนแปรไป เมื่อองคุลิมาลผู้จะร่วมแผนฆาตกรรม ก็เปลี่ยนใจกลับความประพฤติตนภายหลังเมื่อพบพระพุทธองค์

แก่นอันเป็นคุณค่าของเรื่องกามนิต คือ ความรัก ความทุกข์จากรัก และดับทุกข์ด้วยธรรมมะ นวนิยายนี้เป็นงานโรแมนติกอันมีความลึกซึ้ง รสรักทางวรรณกรรมได้เจือธรรมรสเข้าด้วย

กันกลมกลืน ทรงพลัง ประทับใจ มิใช่งานประพันธ์ดาด ๆ สำหรับชั่วเวลาสักระยะหนึ่ง งานวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงอยู่ในเกราะกำบังของกาลเวลา เนื่องจากความถึงพร้อมของเนื้อหาและรูปแบบศิลปะ

การจัดพิมพ์**กามนิต**ฉบับภาษาไทยมีประวัติน่าสนใจ เดิมนั้นแปลเป็นตอน ๆ เผยแพร่ในไทยเขษม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เข้าใจว่าพิมพ์รวมเล่มเป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๓ เนื่องในโอกาสวันเกิดหลวงสรรสารกิจ (เคล้า คชนันทน์) ซึ่งเป็นเกลอของผู้แปล เพราะคำนำการจัดพิมพ์ครั้งแรกพร้อมการลงนามปากกาผู้แปลสองท่าน ระบุเดือนกันยายน ๒๔๗๓

กามนิตได้รับการตีพิมพ์ในช่วงปี ๒๔๗๓ - ๒๕๐๘ ประมาณ ๑๕ ครั้ง หลังจาก ๒๕๐๘ แล้วก็มีผู้นำมาตีพิมพ์ใหม่หลายสิบครั้ง รวมแล้วคงไม่ต่ำกว่า ๑ แสนเล่ม รวมทั้งการพิมพ์ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษในเล่มเดียวกันอย่างสมบูรณ์ทั้งภาคบนดินกับภาคสวรรค์ กระทรวงศึกษาเคยกำหนดให้กามนิตภาคบนดิน เป็นหนังสือแบบเรียนวรรณคดีชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยเปลี่ยนชื่อเป็น**วาสิฏฐี** เพราะความไม่รู้ของกระทรวงศึกษาธิการที่มองว่า การใช้ชื่อ**กามนิต**ดูจะส่อว่าเป็นเรื่องกามมากไป แต่ภายหลังก็ยกเลิกเป็นหนังสือแบบเรียน สำหรับภาคบนสวรรค์นั้นก็เป็นหนังสืออ่านประกอบนอกเวลาเรียนของนักเรียนฝึกหัดครู และเป็นหนังสือในชั้นเรียนระดับอุดมศึกษา ผู้ศึกษาวิชาเอกภาษาไทย ดังนั้นจึงเป็นหนังสือที่มีแพร่หลาย และคนไทยรุ่นก่อนได้อ่านและประทับใจกันมาก

กามนิตที่ผู้แต่งเดิมแต่งอย่างดีและผู้แปลทั้งฉบับภาษาอังกฤษฉบับภาษาไทย แปลดีเยี่ยมทั้งสองภาษา มิใช่ว่าจะปราศจากข้อตำหนิเสียทีเดียว โดยเฉพาะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปรัชญาฮินดูและธรรมเนียมทางพุทธศาสนา (ดู ธรรมเกียรติ กันอริ **คุณค่าทางปรัชญาและความเชื่อที่แฝงในกามนิต** เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "กามนิต เนื้อเรื่องอินเดีย แต่งเป็นภาษาเยอรมันปรับสรรค์เป็นวรรณคดีไทย" ศูนย์อินเดียศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดสัมมนาเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๓๕) เช่น การปะปนความคิดทางปรัชญาหลังพุทธกาล เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องครั้งพุทธกาล และคติพุทธธรรมอันถือว่าเฉพาะการบรรลุนิพพาน จะประสบความสำเร็จเมื่อเป็นมนุษย์เท่านั้น (มีบางคัมภีร์อธิบายว่า พระอริยบุคคลชั้นอนาคามี สามารถบรรลุนิพพานในชั้นพรหมสุทธาวาส โดยไม่ต้องกลับมาเป็นมนุษย์ก่อน) แต่ทั้งกามนิตและวาสิฏฐีโดยสภาวะพรหมกลับบรรลุนิพพานในสถานภาพนั้น เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตาม เราควรมองหนังสือเล่มนี้ในฐานะวรรณคดีมากกว่าหนังสืออธิบายพุทธศาสนา สิ่งที่คลาดเคลื่อนนี้จึงมิใช่ข้ออาบัติหนัก จนถึงกับจะปรับโทษพ้นชั้นจากการเป็นหนังสือดีหาได้ไม่

ประวัติผู้เสฐียรโกเศศ

เสฐียรโกเศศ เป็นนามปากกาของพระยาอนุมานราช เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ สิริรวมอายุ ๘๐ ปี ๖ เดือน เป็นบุตร

นายหลีหรือมะลิกับนางเฮียะ มีนามเดิมภาษาจีนว่าหลีกวงหยงเปลี่ยนชื่อเป็นยงในเวลาต่อมา และรับพระราชทานนามสกุลจากรัชกาลที่ ๖ ว่า เสฐียรโกเศศ ภายหลังจึงเปลี่ยนนามสกุลเป็นอนุมานราชธน ตามบรรดาศักดิ์ที่ท่านรับพระราชทานในราชทินนามเดียวกัน โดยลำดับบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ กันจากขุน หลวง พระและพระยาอนุมานราชธน

เข้าเรียนอัสสัมชัญ พ.ศ. ๒๔๔๓ เล่าเรียนจบชั้น ๔ พอขึ้นชั้น ๕ ก็ออกจากโรงเรียน ทั้งนี้ครอบครัวมีฐานะไม่ดีรวมทั้งมีพี่น้องหลายคน และพระยาอนุมานราชธนเป็นบุตรคนโต กระนั้นท่านกลับศึกษานอกระบบโรงเรียนและศึกษาตลอดชีวิต ด้วยมีนิสัยรักความรู้ กระทั่งได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์คนสำคัญของไทย ชีวิตการงานเริ่มจากฝึกหัดผสมยาที่โอสถศาลาของรัฐบาล เมื่อมิได้รับเบี้ยเลี้ยงจึงลาออกมาทำงานโรงแรมโอเรียนเต็ล ได้เงินเดือน ๆ ละ ๖๐ บาท ทำได้ไม่ถึงปีจึงลาออก เมื่อกรมศุลกากรรับสมัครเสมียน เงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท ทั้งนี้เพื่อมีเวลาพักผ่อนมากกว่า และรับยกเว้นเกณฑ์เข้าเป็นทหาร ที่กรมศุลกากร พระยาอนุมานราชธนได้พบนายนอรแมน แมกสแวล ผู้เป็นทั้งหัวหน้าและครูผู้สอนภาษาอังกฤษให้พระยาอนุมานราชธนจนแตกฉาน

ชีวิตข้าราชการของพระยาอนุมานราชธนในกรมศุลกากร มีความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับ ได้เป็นพระยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ขณะมีอายุ ๓๖ ปี แต่กลับมาสิ้นสุดลง พ.ศ. ๒๔๗๖ ถูกปลดฐานรับราชการนาน ความจริงเป็นผลของการปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ คณะผู้มีอำนาจใหม่ระแวงพวกข้าราชการเก่า จึงกลายเป็นผู้ว่างงาน เว้นแต่การชำระปทานุกรมของกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรจึงชวนเข้ารับราชการในกรม เป็นหัวหน้ากองศิลปวิทยา มีตำแหน่งต่ำกว่าเดิม ด้วยความรู้ความสามารถและคุณธรรม พระยาอนุมานราชธนจึงได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น และดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร โดยที่หลังจากนั้นรับการต่ออายุราชการในตำแหน่งหลายครั้ง ตราบจนเกษียณอายุราชการในที่สุด นอกจากงานประจำตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ที่ทำคุณประโยชน์แก่ศิลปวัฒนธรรมเป็นเอนกประการแล้ว ยังเป็นผู้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการสำคัญทางวิชาการหลายคณะ ทั้งเป็นศาสตราจารย์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย ชีวิตส่วนตัวนั้น ท่านสมรสกับคุณหญิงละไม มีบุตรธิดารวม ๙ คน ในด้านผลงานนิพนธ์ พระยาอนุมานราชธนมีงานศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงจำนวนมาก งานที่ร่วมกันแปลกับกัลยาณมิตรของท่าน คือ คุณพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) **งานนั้นจะใช้นามปากกาแฝดว่า เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป**

ประวัตินาคะประทีป

นาคะประทีป เป็นนามปากกาของพระสารประเสริฐ นามเดิมตรี นาคะประทีป เกิดวันจันทร์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๓ ถึงแก่กรรมตรงกับวันจันทร์ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นบุตรหลวงพิพิธวิรัชการ (นามเดิมเทียน ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ) กับนางพิพิธวิรัชการ (สวน) รับพระราชทานนามสกุลว่า นาคะประทีป เกิดที่บ้านถนนตรีเพชร พาหุรัด จังหวัด

พระนคร เริ่มเรียนหนังสือที่บ้านตั้งแต่อายุ ๓-๔ ปี จึงอ่านหนังสือออกก่อนเข้าโรงเรียน เช่น อ่านสามก๊กด้วยความชื่นชอบ เข้าโรงเรียนในพระตำหนักสวนกุหลาบเมื่ออายุ ๘ ขวบจนจบชั้น ๖ สมัยนั้น แล้วย้ายไปโรงเรียนมัธยมศึกษาสวนกุหลาบ อายุ ๑๕ ปีสอบไล่ได้มัธยมศึกษาบริบูรณ์ เป็นนักเรียนมัธยมรุ่นแรกของสยาม

ขณะอายุ ๑๑ ปี คุณย่าถึงแก่กรรม ด้วยความรักและกตัญญูมีความใคร่บรรพชาอุทิศ หากยังติดการเล่าเรียน เมื่อสำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์จึงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดเทพศิรินทราวาส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อจากนั้น สามเณรตรี (อยู่ อุดมศิลป์ ปธ.๙) สามเณรตรีเมื่ออายุ ๑๘ ปี มีโอกาสติดตามพระอมราภิลักขิตไปลังกาเมื่ออายุครบบาชได้อุปสมบทและมีนามฉายาว่า กนฺตวาโร และศึกษาเล่าเรียนจนสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค มีความรู้ภาษาบาลีดีเท่า ๆ กับความรู้ภาษาไทยดี ได้เป็นอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนภาษาบาลี สำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส และเป็นเลขานุการในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต่อมาลาสิกขาเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ขณะอายุ ๓๐ ปี รวมเวลาบรรพชาอุปสมบท ๑๕ ปี เดิมมิได้ตั้งใจอุปสมบทตลอดไป หากเพลิดเพลินกับงาน ครั้นบวชได้พรรษาที่สิบ (ไม่นับบวชเณรก่อนนั้น ๕ ปี) ทราบว่าจะได้รับพระราชทานสมณศักดิ์พัดยศเป็นเจ้าคุณจึงเห็นว่าถ้ารับพัดยศแล้วไม่ควรสึก กับโยมบิดากำลังป่วย ดังนั้น จึงประทานกราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิราญาณโรรส เพื่อขอลาสิกขา

ภายหลังพระสารประเสริฐลาสิกขา เริ่มรับราชการกระทรวงกลาโหม เป็นอนุศาสนาจารย์ประจำกรมตำรา เจ้ากรมคือพระธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) ต่อมาเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ขอตัวมาช่วยราชการกระทรวงธรรมการ เป็นผู้ช่วยอภิธานสยาม ในปีพ.ศ. ๒๔๖๖ ขณะรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังทรงพระนิพนธ์ มัทนะพาธา จึงโปรดให้รับราชการใกล้ชิดพระองค์ชั่วคราว สำหรับถวายความเห็นเรื่องศัพท์ ความใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทนี้ถึงขนาดมีรับสั่งว่า “มนตรีจะเข้าเฝ้าเมื่อไหร่ก็เข้ามาได้นะ นุ่งผ้าขาวม้ามาเฝ้าก็ได้” เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ กรมราชเลขาธิการขอย้ายตัวพระสารประเสริฐ (ขณะนั้นบรรดาศักดิ์ที่หลวงธุรกิจภิธาน) ไปรับราชการตำแหน่งปลัดกรมพระอาลักษณ์ ปฏิบัติราชการด้านอาลักษณ์รวมทั้งอ่านประกาศในงานพระราชพิธีต่าง ๆ กับมีหน้าที่คิดตั้งชื่อถวายฯ เมื่อมีผู้ขอพระราชทานนามบุตรธิดา เนื่องจากพระสารประเสริฐมีความรู้ทางโหราศาสตร์ การเปลี่ยนบรรดาศักดิ์ได้เตรียมเลื่อนขึ้นเป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร คงเหลือเพียงรอลงพระปรมาภิไธย แต่ในที่สุดเกิดปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เรื่องจึงระงับไป

พระสารประเสริฐ แต่งงานกับนางสารประเสริฐ (สิริพันธ์) เป็นคู่ทุกข์คู่ยากตราบจนความตายมาพราก มีบุตร ๕ คนเป็นหญิงสองคนแรก ส่วนสามคนหลังเป็นชาย ในด้านวรรณกรรมมีมิตรที่รักหนังสือคบกันตั้งแต่สมัยอุปสมบท ใช้นามปากการ่วมกับเสฐียรโกเศศเป็นนามปากกาแฝดมาแต่แรกทำงานพิเศษที่โรงพิมพ์ไท (เวลานอกราชการ สมัยรับราชการ อนุศาสนาจารย์) เฉพาะ

ผลงานที่เขียนลำพังได้แก่ : **ประวัติราชทินนาม, สมญาภิธานรามเกียรติ์ โลกธาตุ** เป็นต้น งานเด่น ๆ ที่ร่วมกันโดยนามปากกา เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป นั้นได้แก่ **กามนิต หิโตปเทศ กถาสริตสาคร ลัทธิของเพื่อน ทศมนตรีและนิยายเบงคลี** เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อครบร้อยปีพระยาอนุมานราชธน ยูเนสโกให้ประกาศสรรเสริญว่าพระยาอนุมานราชธนหรือเสฐียรโกเศศเป็นบุคคลสำคัญของโลก ภายหลังท่านเสฐียรโกเศศอนิจกรรมแล้วเพื่อเชิดชูเกียรติท่านทั้งสอง คือ พระยาอนุมานราชธนและพระสารประเสริฐ จึงมีญาติมิตรและศิษย์จัดตั้งมูลนิธิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป.

ธรรมเกียรติ กันอริ

ดำรงประเทศ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๔

โดย **เวทางค์**

(พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๕๒๒)

ดำรงประเทศเป็นจินตนิยายของ **เวทางค์** หรือนามจริง **ร้อยตรีทองอิน บุณยเสนา**(ยศเวลานั้น) ที่เสนอปรัชญาการเมืองในแนว "ธรรมาธิปไตย" ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เนื้อหาสาระและบทสนทนาของตัวละครสำคัญ ชี้ให้เห็นเด่นชัดว่า เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของรัฐหรือการปกครองคือธรรมะ "เป็นการปกครองโดยธรรมเพื่อความเป็นธรรมของราษฎร"

วิสัยทัศน์ของเวทางค์ดังกล่าวมานี้ แสดงถึงความกว้างไกลและเข้าถึงสัจธรรมอย่างแท้จริง อันได้แก่ยึดเอาสาระการปกครอง(ธรรมะ)เป็นหลัก ไม่ใช่ยึดเอารูปแบบหรือระบบการปกครองเป็นหลัก เพราะเป้าหมายที่เป็นธรรม ย่อมกำหนดหน้าที่ให้ผู้นำหรือผู้ปกครองต้องหารูปแบบที่เป็นธรรมมาใช้ ด้วยจิตสำนึกที่มีคุณธรรมสูง รูปแบบกับเนื้อหาจึงสอดคล้องกันและเป็นเอกภาพกันได้

อะไรคือความก้าวหน้า อะไรคือแก่นสัจธรรมหรือคุณค่าของจินตนิยายเรื่อง "ดำรงประเทศ" คำตอบจะปรากฏอยู่ในหนังสืออย่างกระจ่างชัดและตรงไปตรงมา

การเข้าถึงหลักปรัชญาชีวิตและปรัชญาการเมือง

ดำรงประเทศ นำเสนอจุดมุ่งหมายของการปกครองคือความเป็นธรรม ด้วยหลักการเช่นนี้ ผู้ปกครองจักต้องมีหน้าที่เสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อปกป้องประชาราษฎร์และราชอาณาจักร รวมถึงการใช้สงครามด้วยกำลังอาวุธต่อต้านการรุกรานจากอริราชศัตรูทุกรูปแบบ

เวทางค์กำหนดให้ตัวละครฝ่ายที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรมะ ชื่อว่า "พระธรรมาธิป"แปลว่าธรรมะเป็นใหญ่ ทรงปกครองกรุงเทวะปุระอย่างสงบร่มเย็นมาเป็นเวลานาน ภายหลังเจ้าชายเดชานุชิต กษัตริย์กรุงราชภุชยกกองทัพมารุกราน ด้วยข้ออ้างจะเอาตัวเจ้าหญิงกนกเลขา ราชธิดาแห่งกรุงเทวะปุระไปเป็นมเหสี และต้องการเป็นมหาจักรพรรดิ

ระหว่างการสู้รบกัน กองทัพแห่งกรุงเทวะปุระพ่ายแพ้ฝ่ายกรุงราชภุชหลายครั้ง กระทั่งต่อมาพระเจ้าธรรมาธิปต้องสูญเสียพระกรข้างซ้ายไป แต่ก็ยังคงทำการรบพุ่งอย่างไม่ลดละ ทั้งได้วางกลอุบายให้เจ้าหญิงกนกเลขาโต้เถียงพระราชบิดาต่อหน้าแม่ทัพนายกองอย่างรุนแรง เรื่องขอให้ส่งตัวท้าวเธอไปให้ศัตรู เพื่อยุติสงครามลง

พระเจ้าธรรมาธิปแสร้งพิโรธหนัก ทรงเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการสูญเสียเอกราชให้กับอริราชศัตรู และถือเป็นหน้าที่อันชอบธรรมของพระองค์ในการปกครองราษฎร ทรงเน้นการ

ปกครองโดยธรรมและพร้อมเสียสละทุกประการ ดังจะเห็นถึงจุดยืนจากการโต้เถียงกับพระราชชิดาว่า

"พ่อได้ยึดถือจาตุกรณีย์ที่กษัตราธิราชควรมีอยู่อย่างพร้อมบริบูรณ์ คือพ่อยอมสละทุกสิ่งทุกอย่าง ที่จะตัดสินความเมืองด้วยความยุติธรรม, บำรุงราษฎรด้วยให้มีความสุข, บำรุงผลประโยชน์ของบ้านเมืองที่ควรจะมีและควรจะได้ กับทั้งได้ป้องกันพระนครให้ดำรงคงไว้ซึ่งความมีอิสระภาพ ฉะนั้นในบัดนี้, เมื่อคนของเรายังตายไม่หมด และแขนของพ่อขาดไปเพียงข้างเดียว พ่อและคนทั้งหลายจะยอมเสียผลประโยชน์กับความมีอิสระภาพของเราให้กับใครไปไม่ได้เลย"[1]

หรือตรัสถึงหน้าที่ของผู้ปกครองว่า

"หัวหน้าทุกคนในโลกก็มีลักษณะคล้ายกันหมด ทุกคนต้องทำความดี,ทุกคนต้องทำความสำเร็จ ถ้าคนใดไม่สามารถจะทำได้ คือเห็นแก่ตัวมากที่สุด เห็นแก่คณะญาติโดยขาดความยุติธรรมแก่คนทั่วไป หรือเห็นแก่อำนาจราชศักดิ์เกินไป หัวหน้าเช่นนั้นต้องเปนไม่ได้ หรือต้องตาย ไม่มีใครจะเชิดชูเอาไว้เลย..."

ความก้าวหน้าทางความคิดที่อิงกับสัจธรรมหรือธรรมะในพุทธศาสนาดังกล่าวนี้มีอยู่มากมาย แม้ว่าบางครั้งจะนำมาใช้ได้ไม่สมจริงสมจัง และเป็นการยัดเยียดความคิดของผู้เขียนให้กับตัวละคร แต่ถ้าพิจารณากระบวนการประพันธ์ที่มุ่งเสนอปรัชญาความคิดเป็นหลัก โดยแฝงไว้ในรูปแบบนวนิยาย ข้อบกพร่องเช่นนี้คงพอจะอนุโลมให้ได้

โดยเฉพาะความคิดของเจ้าหญิงกนกเลขาที่แสดงออกมา เมื่อพิจารณาตามยุคสมัยที่เขียน **ดำรงประเทศ**ขึ้นมา จะพบว่าผู้เขียนเสนอความคิดที่ก้าวหน้าวิพากษ์วิจารณ์ระบบศักดินา ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดังจะเห็นได้จาก เจ้าหญิงกนกเลขาทรงตระหนักว่า การที่องค์ทรงอยู่อย่างสุขสมบูรณ์ไปทุกสิ่งทุกอย่าง มีชีวิตอย่างสุขสำราญในปราสาทราชวัง ราชอุทยาน และแวดล้อมด้วยนางกำนัลนั้น คุณค่าของพระองค์

"เปนเพียงดอกไม้ที่ล้อมรอบไว้ด้วยความอับเฉา เปนเพียงหุ่นของการเมือง และเปนเพียงรูปปั้นอันงามที่มีไว้สำหรับประดับพระราชวังหรือบ้านเมือง แต่แล้วจะหาคุณค่าอะไรให้มากไปกว่านั้นอีกไม่ได้ ไม่มีความรู้สึก, ไม่มีหัวใจนอกจากมีแต่ความเปลืองในค่าบำรุงรักษา มากกว่าสิ่งอันใดทั้งหลายทั้งนั้น ซึ่งค่าบำรุงรักษาเหล่านี้ ล้วนแต่เปนน้ำแรงของชาวเทวะปุระทั้งสิ้น คิดดังนั้นแล้ว เจ้าหญิงทรงพระกรรแสง อย่างมีความเจ็บช้ำอย่างหนักที่ดวงใจและที่หน่วยตา และ

---

[1] เวทางค์,**ดำรงประเทศ**, โรงพิมพ์พานิชศุภผล,๒๔๗๔,หน้า๓๔-๓๕และ ๓๗.

ทั้งๆที่ทุกสิ่งที่ล้อมพระองค์อยู่โดยรอบนั้น เต็มไปด้วยความเกษม, เต็มไปด้วยความหอมหวน และเต็มไปด้วยพิภพแห่งอุทยานสวรรค์"[2]

เพื่อชาติบ้านเมือง เจ้าหญิงทรงตัดสินขัดพระทัยพระราชบิดา จนต้องอาญาโบยตีอย่างหนัก และถูกขับไล่ออกจากเมืองอย่างทุกขเวทนา พระองค์มุ่งหน้าไปหาเจ้าชายเดชานุชิต ทรงใช้ความงามแห่งรูป รส กลิ่น เสียง (ตามหลักพุทธธรรม) และการโต้เถียงกันด้วยสติปัญญาหรือปรัชญาชีวิต ทำให้เจ้าชายผู้แข็งแกร่ง พระทัยอ่อนตกหลุมรัก มิอาจห้ามดำกฤษณาในการประเวณีได้

ในการประพันธ์หนังสือ**ดำรงประเทศ** เวหางค์จงใจใช้ปรัชญาว่าด้วยสงคราม สันติภาพ และหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแก่นดำเนินเรื่อง มีจุดประสงค์ใช้รูปแบบนวนิยายทั้งคำบรรยายและบทสนทนาเป็นสื่อเสนอสัจธรรมความคิดที่ลึกซึ้ง เต็มไปด้วยความงามทางปัญญา คุณธรรม และความหมายแฝงเร้นระหว่างบรรทัดที่มีลักษณะวิภาษวิธีอย่างเด่นชัด

ปัญญาที่ผู้เขียนมุ่งหมายคัดค้านสงคราม ด้วยการเสนอปรัชญาการปกครองที่เป็นธรรม ถ้าผู้ปกครอง**มีคุณธรรมทั้งหมด** สงครามจักไม่บังเกิดขึ้นในโลก ประชาราษฎร์ย่อมร่มเย็นเป็นสุขถ้วนหน้า ในด้านตรงกันข้ามกัน กษัตริย์ที่หวังความสงบสุขโดยไม่ทนุบำรุงกองทัพให้เข้มแข็ง ก็ย่อมพ่ายแพ้แก่ผู้แสวงหาอำนาจ และบางครั้งหากต้องการปกครองโดยธรรม กษัตริย์เมืองขึ้นจำเป็นต้องใช้สงครามปลดปล่อยตนเอง

ดำรงประเทศยังได้ให้สัจจะความจริงของสงครามอย่างเป็นวิภาษวิธี เช่น กล่าวถึงการดำรงฐานะของชาติ เป็นสาเหตุหนึ่งของสงคราม แต่ที่ชาติจะทำความต้องการให้สำเร็จลงได้เพียงใดนั้นย่อมแล้วแต่ความสามารถของผู้ทำ กษัตริย์จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดสงครามขึ้นได้

> *"การสงครามทำให้คนทั้งหลาย ไม่คิดถึงชั้น, ฐานะ, ศักดิ์, ความฟุ้งเฟ้อ, ความสำราญ และการถือพวกแม้แต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย, โดยที่เมื่อใดได้ถึงคราวสงครามแล้ว ทั้งความลำบากยากแค้น, ทั้งความอดอยาก, ทั้งความตาย เปนตุลาการอันดีที่จะสอบสวนถึงความสามัคคีและความรัก ว่าคนในชาติจะมีอยู่ต่อกันสักเพียงใด นอกจากนั้น, สงครามยังทำให้เกิดของแปลก และของใหม่ซึ่งโลกปรารถนา ซึ่งอารยะธรรมต้องการใช้อีกอย่างเหลือที่จะนับได้ เพราะการทำงานเพื่อแลกกับชีวิต มีคุณสมบัติต่างกันมากในที่สุด, สงครามก็เปนเหมือนอำนาจที่ปลุกชาติให้ตื่น, ให้ขะมักขะเม้นต่อการงาน, และให้รู้จักถึงผลร้ายของการขาดอารยะธรรม คือเปนบทเรียนอันดีของคนเกียจคร้าน, ของคนที่โง่เขลา, ของคนที่ไม่พยายามจะสร้างตนให้เปนคน และข้อสุดท้าย, ชัยชะนะของสงครามย่อมเปนผลของความมีอิสระภาพ,เสรีภาพ, สภาพของชาติและของคนจึงมีคุณค่าดังนี้*

---

[2]เพิ่งอ้าง,หน้า๒๑-๒๒.

เพราะฉะนั้น, บัดนี้, จึงถึงเวลาอันสำคัญแล้วที่ชาวนครเทวะปุระจะต้องทำหน้าที่ของตนต่อไป...หน้าที่นั้นคือ ทำสงคราม!สงคราม! แต่สงคราม...พุทโธ่เอ๋ย!" [3]

ความลุ่มลึกในการเสนอปรัชญาชีวิต การปกครอง สังคม สงคราม และความสงบสุขในลักษณะวิภาษวิธี จักพบเห็นอยู่ตลอดในทุกบททุกตอน กระทั่งกล่าวได้ว่า **ดำรงประเทศ**เป็นจินตนิยายทางความคิดที่สำคัญเล่มหนึ่งของนวนิยายไทย หรืออาจกล่าวได้ว่า *แท้จริง* **ดำรงประเทศ** พยายามนำเสนอปรัชญาในลักษณะ เช่น **มหาภารตยุทธ** วรรณคดีอันยิ่งใหญ่ของอินเดีย จะแตกต่างกันที่ *มหาภารตยุทธ*เป็นมหากาพย์ เนื้อหาเน้นเรื่องปรัชญาการทำสงครามภายในหมู่พี่น้องเชื้อสายเดียวกัน ระหว่างฝ่ายเการพกับฝ่ายปาณฑพในพงศาวดารเก่าแก่ของอินเดีย

แต่**ดำรงประเทศ**เป็นร้อยแก้วที่อาศัยรูปแบบนวนิยายเสนอปรัชญาการปกครอง ชีวิต และสงครามที่แอบอิงปรัชญาพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง และจบลงด้วยธรรมะชนะอธรรม สงครามระหว่างสายเลือดยุติลงด้วยการไม่จองเวรและคุณความดี ซึ่งเวทางค์เขียนแหวกแนวออกไปจาก **"มหาภารตยุทธ"** เหตุนี้ **ดำรงประเทศ**จึงเป็นหนังสือที่อุดมไปด้วยปรัชญาคำสอนมากกว่าจะเป็นเรื่องบรรเทิงคดี แม้ว่าผู้เขียนประสงค์จะให้เป็นเรื่องเริงรมย์ก็ตามที

ด้านความสัมพันธ์ระหว่าง **"มหาภารตยุทธ"** กับ **"ดำรงประเทศ"** จากการศึกษาพบว่า **มหาภารตยุทธ** มีอิทธิพลต่อเวทางค์มาก ถึงกับยอมรับในการเขียนไว้ในคำนำว่า **"ดำรงประเทศ** เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีต้นฉบับเดิมมาแต่ก่อน ที่เปนรูปเปนเรื่องขึ้นมาได้ ก็ด้วยข้าพเจ้าได้อาศัยหลักฐานเดิมในวรรณคดีที่ได้มีมาแล้วมาประกอบเปนโครงขึ้น และวางเรื่องให้เปนไปในทำนองที่จะเปนไปได้ในสมัยที่สมมุตินั้น..."

เนื่องจากไม่กี่ปีก่อนที่เวทางค์ประพันธ์จินตนิยาย**ดำรงประเทศ** นับเป็นช่วงเวลาที่วรรณคดี**มหาภารตยุทธ**เฟื่องฟู ได้รับความนิยมในหมู่นักอ่านไทย โดย หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย) แปล**มหาภารตยุทธ**เป็นร้อยแก้วก่อน ภายหลังยังได้ประพันธ์เป็นคำกลอนขึ้นใหม่และพิมพ์จำหน่ายเป็นเล่มเล็ก ๆ อีกทั้งพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) ก็ได้แต่งเรื่อง **สงครามภารตะ คำกลอน** ขึ้นในปี ๒๔๗๐ ต่อมาได้พิมพ์เป็นเล่มในปี๒๔๗๕ [4]

นอกจากนี้ เวทางค์ยังได้รับอิทธิพลความคิดจากการอ่านตำรากฎหมายปกครองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม(ปรีดี พนมยงค์) ซึ่งปอง ทรัพย์สุนทร (นามปากกา "พลับพลึง") เพื่อนรักผู้เป็นบุตรเจ้าของโรงพิมพ์พาณิชย์ศุภผล ผู้เป็นนักเรียนโรงเรียนกฎหมายหอบมาทิ้งไว้ที่ตึกเช่าริมถนนตะนาว เขาซาบซึ้งในหลักสำคัญของคำว่า อิสรภาพ เสรีภาพ และภราดรภาพ ในหนังสือนี้ที่สอดคล้องกับตำราประวัติศาสตร์สากล ตอนปฏิวัติฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ สมัยที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการทหารสอนเขาสมัยศึกษาในโรงเรียนนายร้อย

---

[3] อ้างแล้ว,หน้า๗-๘.

[4] พระยาอุปกิตศิลปสาร(นิ่ม กาญจนาชีวะ), "คำนำ;"**สงครามภารต คำกลอน**,สำนักพิมพ์บรรณาคาร,๒๕๑๖.

ดำรงประเทศเป็นนวนิยายเรื่องแรกของเวทางค์ พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกปี พ.ศ.๒๔๗๔ ขนาดพ็อกเก็ตบุค ๒๕๒ หน้า

ประวัติเวทางค์

เวทางค์ เป็นนามปากกาของ เรืออากาศโท ทองอิน บุณยเสนา นักเขียนผู้นิยมชมชื่นงานศิลปการประพันธ์ ถึงขนาดลาออกจากราชการทหาร ละทิ้งตำแหน่งยศร้อยตรีและแวดวงเพื่อนนักเรียนโรงเรียนนายร้อย มาเป็นนักประพันธ์อย่างจริงจังในปี๒๔๗๔ ซึ่งเป็นปีที่ได้พิมพ์นวนิยายเรื่องแรกชื่อ**ดำรงประเทศ** ขณะอายุได้ ๒๓ปีเท่านั้น

ทองอิน บุณยเสนา เกิดวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑ ที่บ้านหม้อ ตำบลหนองหลวง อำเภอระแหง(เมือง) จังหวัดตาก เป็นบุตรจ่านายสิบ หมื่นไวว่องวิธียุทธ(ทองอ่อน)กับนางเกด มีน้องชายชื่อทองอู๋(พลอากาศโท พิชิต บุณยเสนา) เป็นทั้งญาติและเพื่อนกับ จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งช่วงในวัยเด็กบ้านอยู่ติดกัน

การศึกษา พ่อสอนหนังสือให้เด็กชายทองอินในเวลากลางคืนจนจบแบบเรียนเร็วเล่ม๓ ราวปี๒๔๕๘ คุณลุงชื่อพระไกรสรสิทธิ์สราวุธ(ทับ บุณยภูติ) ผู้บังคับกองร้อยที่ ๓ โรงเรียนนายร้อย (ชั้นปฐม)ไปรับตัวมาพร้อมกับเด็กชายถนอมและบุญเทิน ล้วนโคกทอง มาเรียนหนังสือในกรุงเทพฯ และเข้าชั้น ป.๓ โรงเรียนพร้อมพิทยามูล หลังวัดโสมนัสวิหารในปี๒๔๖๐

ปี๒๔๖๑ เข้าเรียนโรงเรียนนายร้อย ระหว่างเรียนอยู่ชั้นประถม ๖ (เทียบเท่า ม.๘) คุณพระพิสิษฐ์พจนการ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์**เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์** ได้คัดเลือกงานประพันธ์ชิ้นแรกในชีวิตไปลงพิมพ์

เขาใช้ชีวิตในโรงเรียนนายร้อยสิบปี จบเป็นร้อยตรีประจำกรมทหารช่างที่๑ กองทัพทหารสื่อสารที่๑ ร.อ.ในปี ๒๔๗๑ และเริ่มงานเขียนในนามปากกา "เวทางค์"ตามหนังสือพิมพ์ปี ๒๔๗๓ ซึ่งเป็นระยะที่หนังสือพิมพ์รายปักษ์**สุภาพบุรุษ** อันมีกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบรรณาธิการ กำลังเป็นที่นิยมของคนอ่าน

ปี๒๕๗๔ หนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษหยุดกิจการชั่วคราว ร.ต.ทองอิน และ "ยาขอบ"ไปเช่าตึกแถวใหม่อยู่ที่ถนนตะนาว มีเพื่อนนักเรียนกฎหมายหนีโรงเรียนมาขลุกด้วย โดยเฉพาะ ปอง ทรัพย์สุนทร บุตรชายเจ้าของโรงพิมพ์พานิชศุภผล ผู้นำเรื่อง**ดำรงประเทศ** นวนิยายเรื่องแรกของเวทางค์ไปพิมพ์ในปีเดียวกัน ซึ่งขณะนั้น ร.ต.ทองอินได้ลาออกจากราชการทหาร(กลางปี)เพื่อจับงานเขียนหนังสืออย่างจริงจังแล้ว

จากนั้นก็ย้ายไปเช่าบ้านในซอยวัดตรีทศเทพ ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ **"ผู้นำ"** เป็นบรรณาธิการจนเกิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แล้วมาทำหนังสือ**ประชาชาติ**ของพระองค์วรรณฯ จนถึงปี ๒๔๗๖ ย้ายไปเป็นบรรณาธิการหนังสือ **ประชาธิปไตย**ได้ ๓ เดือนก็ล้มเลิกกิจการ

ในปี ๒๔๗๗ ร.ต.ทองอินไปออกหนังสือ**วัฒนธรรม**ที่บำรุงนุกูลกิจ อยู่ไม่นานก็ไปเป็นบรรณาธิการหนังสือ**ดาวนคร** ปี ๒๔๗๘ ออกหนังสือ**ผิวเหลือง** ของบริษัทวัฒนธรรม และในปี ๒๔๘๒ เข้าไปทำหนังสือ**ประชามิตร** ก่อนหันไปจับงานภาพยนตร์เรื่อง **สามปอยหลวง** ที่ออกฉายในเดือนธันวาคม ๒๔๘๓ แล้วเข้าทำงานกองภาพยนตร์ทหารอากาศในปี ๒๔๘๔

ในเดือนมกราคม ปี ๒๔๘๕ ทางการเรียกระดมเข้าประจำกรมทหารสื่อสาร จึงกลับเข้ามารับราชการและถูกย้ายไปอยู่ทุ่งสง จากนั้นอีกไม่กี่เดือนต่อมา ก็ย้ายกลับไป เป็นผู้จัดการฝ่ายโฆษณา กองภาพยนตร์ทหารอากาศ จนกระทั่งได้เลื่อนยศเป็นเรืออากาศโทปี ๒๔๘๖ ชีวิตราชการครั้งที่๒สิ้นสุดลง เมื่อ เรืออากาศโท ทองอิน บุณยเสนาลาออกในปี ๒๔๘๙ และถึงแก่กรรมเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๒

ผลงานด้านการเขียนนวนิยายอื่นที่สำคัญ ได้แก่ เรื่อง **รักหน้าราชบัลลังก์** (๒๔๗๙) **คนทิพย์** (๒๔๘๒) และ **ดำรงฤทธิ์**

พิทยา ว่องกุล

ผู้ชนะสิบทิศ

พิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๘๒

ยาขอบ (โชติ แพร่พันธุ์)

(พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๘๘)

ผู้ชนะสิบทิศ นิยาย "ปลอม" พงศาวดารจากเค้าเดิม ๘ บรรทัด เป็นนิยายยาวเหยียด ใช้เวลาประพันธ์ในช่วง ๘ ปี และเป็นผลงานอันส่งให้โชติ แพร่พันธุ์หรือยาขอบ เกิดอย่างภาคภูมิและเข้าไปนั่งในหัวใจคนอ่านทุกชั้นชน ทุกเพศวัย รวมทั้งเพศบรรพชิตก็อ่านอย่างสิ้นเกรงอาบัติ ดัง ศิวะ รณชิต (สุวัฒน์ วรดิลก) เล่าว่าสมัยวัยหนุ่มของตนนั้น

"พระเณรหนอนหนังสือวัดมกุฎกษัตริย์ เวียนกันอ่านกุฏิแล้วกุฏิเล่า หลวงพี่ประวิทย์ (สุจริตจันทร์) ต่อมาเป็นศิลปินนักแสดง พี่ชายของเพื่อนสนิท ถนอม สุจริตจันทร์ ติดคารมยาขอบเหมือนคนติดฝิ่น คุยเรื่องราวของจะเด็ดได้ตั้งแต่หัวค่ำจนถึงเวลาออกบิณฑบาต ชื่อหนังสือกับชื่อนักเขียน คือ ผู้ชนะสิบทิศกับยาขอบ เป็นเสมือนพายุไต้ฝุ่น ที่จู่ ๆ ก็อุบัติขึ้นกลางทะเลวรรณกรรม ก่อมรสุมด้วยคลื่นลูกใหม่มหึมากว่าเก่าสาดทะลักขึ้นท่วมฟากฝั่ง ยังผลให้บรรดานักอ่านไม่เลือกเพศหรือวัย ต้องเปียกปอนไปด้วยความนิยมชมชื่น เหตุแห่งอรรถรสแปลกใหม่ผสมกับเป็นงานเขียนขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ ของนักเขียนไทย ไม่ได้ลอกเอากากหรือเกร็ดพงศาวดารมาแต่ง"

ยาขอบรับอย่างหน้าชื่นที่ปลอมพงศาวดาร จนเกิดเข้าใจผิดว่าไทยพบพงศาวดารพม่าฉบับใหม่ และมีการเจรจาทาบทามขอซื้อต้นฉบับ ยาขอบแต่งด้วยหวังเพียง "บำเรอผู้อ่านให้สนุกยิ่งกว่ากอดพงศาวดารเดิม" ครั้นจำเรียงถ้อยถักร้อยชีวิตให้โลดแล่น และระบือชื่อ มือที่เสกวิญญาณจะเด็ด, จันทรา, กุสุมา, สอพินยา, ไขลู ฯลฯ มือนั้นเขียนรำพึงในงานตนว่า "ถ้าจะสำคัญราคาชีวิตของคนเล็กน้อยอย่างข้าพเจ้าเช่นวัวกับควาย ข้าพเจ้าก็ได้ลากคันไถผ่านเนื้อนาอันใช้หว่านความหฤหรรษ์บันเทิง บำเรอท่านไปจนสุดหูสุดตา อย่างน่าจะเรียกว่าเกินกำลังวังชาของวัวตัวหนึ่งทีเดียว"

ผู้ชนะสิบทิศ นิยายที่มีเนื้อหาประโลมโลกขนาดยาว เริ่มด้วยเค้าความจริงจากประวัติศาสตร์พม่า มหาราชพม่าพระองค์หนึ่งมีพื้นตระกูลกำเนิดสามัญชน จากนั้นสร้างเรื่องให้แม่ของตัวเอกคือจะเด็ดเป็นพระนมลูกหลวง จึงพลอยได้สมาคมกับพระราชวงศ์ นับแต่ร่วมน้ำนมกับมังตราราชบุตรและตะละแม่จันทราพระราชธิดา ต่อมาเป็นดั่งดวงใจจะเด็ด ฉากของเรื่องมีสามเมืองใหญ่ที่ถูกผูกเหตุการณ์เกี่ยวเนื่องกัน ด้วยการเมือง การรบ ความรักและความแค้น คือ ตองอูเมืองพม่าอันมีจะเด็ดเป็นหนึ่งในตองอู กับเมืองแปรและเมืองหงสาวดีอันเป็นเมืองมอญ ตองอูนั้นสร้างด้วยสามเกลอร่วมใจกัน คือ มังสินธุ ขุนพลผู้ออกบวช ภายหลังเป็นมหาเถรกุโสดออาจารย์ของจะเด็ด, ทะกะยอดินขุนพลผู้พอใจเป็นขุนวัง และเมงกะยินโยขุนพลผู้ยกเศวตฉัตรเหนือตองอู มีพระราช

ธิดาเกิดแต่พระอัครมเหสีนามว่าตะละแม่จันทรา มีพระราชโอรสเกิดด้วยพระมหาเทวีเป็นรัชทายาทนามว่ามังตรา ส่วนจะเด็ดเป็นลูกคนปาดตาลที่แม่ชื่อนางเลาชี ซึ่งมหาเถรกุโสดอถวายคำแนะนำกษัตริย์ตองอู รับเป็นพระนมของมังตราและจันทรา

ฝ่ายเมืองแปร หญิงผู้เป็นแสนรักของจะเด็ดอีกคนเกิดที่นี่นามตะละแม่กุสุมา พระธิดาพระเจ้าเมืองแปรหรือพระเจ้านรบดี พระเจ้าแปรเป็นพระอนุชาของผู้ครองหงสาวดีคือพระยาราม มีราชบุตรชื่อสอพินยา ซึ่งมีบริวารนามว่าไขลู ตัวละครนี้ยาขอบรักที่สุด เพราะจะสร้างพระเอกอย่างจะเด็ดเท่าไร สร้างได้ไม่ยากนัก แต่จะสร้างคนชั่วช้าอย่างไขลูสร้างได้ยาก ตัวละครใน**ผู้ชนะสิบทิศ**มีเป็นอันมาก และเวลาในเรื่องกินเวลายาว กระนั้น การที่คนอ่านตราตรึงไม่เพียงบทของตัวละครเอก ยังแผ่ใจจดจำตัวประกอบรอง ๆ ไม่สับสนหลงลืม เพราะผู้ประพันธ์กำหนดบทบาทและบุคลิกภาพของตัวละครชัดเจน กินใจ เป็นกระพี้ที่สำคัญต่อแก่น ประสมประสานเป็นองค์เอกภาพเดียวกัน

จะเด็ดเจ้าชู้และเป็นชายชาตรีลูกคนธรรมดาเกือบจะพิมพ์เดียวกับขุนแผน ขณะที่ขุนแผนใช้เวทย์มนต์และวิ่งหาความรัก ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตรักโดยเฉพาะชีวิตครอบครัว ส่วนบทบาทของขุนแผนในทางสังคมก็เพียงขุนนางชาวบ้านผู้จงรักภักดี แต่จะเด็ดหนุ่มรูปงามคารมดีมิได้ใช้เวทย์มนต์ใด หากกิริยาวาจานั้นกำใจทั้งสาว ๆ ตัวละครและทั้งคนอ่าน แม้ผู้หญิงตามปกติไม่เห็นใจชายเจ้าชู้ ทว่าจะเด็ดดูว่าเป็นข้อยกเว้น เพราะเคลิ้มตนด้วยความอยากจะเป็นตะละแม่สักนางหนึ่ง เมื่อจะเด็ดอ้อนรำพัน “ข้าพเจ้ารักจันทราด้วยใจภักดิ์ แต่รักกุสุมาด้วยใจปอง” ซึ่งหัวใจจะเด็ดยังกว้างเหมือนมหาสมุทรที่ไม่เลือกเรือสำหรับหญิงอื่น ๆ อีกด้วย ในความเป็นสามัญชนของจะเด็ดยังแตกต่างจากขุนแผน ที่เป็นเพียงข้าผู้ภักดีในฐานะขุนนาง ทว่าจะเด็ดไม่เพียงเด็ดดอกฟ้าโดยเป็นสวามีพระพี่นางของมังตรา หากสิ้นมังตรายังขึ้นเป็นจอมคนของทั้งแผ่นดิน **ผู้ชนะสิบทิศ**

นฤมิตวรรณกรรมของยาขอบเรื่อง**ผู้ชนะสิบทิศ**ในทางรูปแบบ นับเป็นนิยายมิใช่นวนิยาย แต่ก็ต่างจากนิยายอื่น ๆ จากบทความเรื่อง**หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย** ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ เริ่มเอ่ยถึงยาขอบว่า “ยักษ์ตนหนึ่งในโลกวรรณกรรมที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องกล่าวถึง คือ “ยาขอบ” และชี้ลงไปถึงประเด็นนิยาย**ผู้ชนะสิบทิศ**อีก

“นิยายเรื่องนี้ดำเนินตามกลวิธีนิยายโบราณทุกประการ เนื้อเรื่องอิงพงศาวดารพม่าและไทยและอิงอย่างนิยายทั้งหลาย คือไม่ถือภูมิศาสตร์หรือกาลเวลาอย่างกวดขัน...ความเยี่ยมของ**ผู้ชนะสิบทิศ**อยู่ที่ลักษณะอันประกอบกันขึ้นเป็นนิยาย ยาขอบใช้ชีวิตบรรยายตามเหตุการณ์ ผู้แต่งอยู่ในฐานะเป็นสัพพัญญูเกี่ยวกับตัวละครในเรื่อง คือ รู้และชี้แจงความคิด ความรู้สึกอารมณ์ในขณะต่าง ๆ ของตัวละคร ตัวละครใช้สำนวนเดียวกันหมด แต่เช่นเดียวกับนิยายชั้นดีของโบราณ ลักษณะนิสัยของตัวละครแต่ละตัว เป็นบุคคลที่กำใจคนอ่านได้ ส่วนสำนวนภาษาเป็นสำนวนของยาขอบเอง เป็นสำนวนร้อยแก้วที่ละม้ายสำนวนในหนังสือราชาธิราช และหนังสืออิงพงศาวดารจีนแต่ไม่เหมือนทีเดียว...

"ในเรื่อง**ผู้ชนะสิบทิศ** ยาขอบรับว่าได้ลอกแบบเรื่องที่เคยอ่านทุกเรื่อง มีทั้งฉากที่คล้าย **สามก๊ก อิเหนา ราชาธิราช** แต่ยาขอบไม่ได้เอาอย่างโดยไม่ใช้สมอง ทุกฉากที่คนอ่านระลึกได้ว่าฉวยมาจากนิยายเรื่องนั้นเรื่องนี้ **ยาขอบ**ก็จะดัดแปลงให้ผิดแผก เข้ากับสมัยของผู้อ่านของยาขอบได้"

ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิจารณ์เชิงประเมินผลงานของยาขอบในบทความเดียวกัน ดังนี้

"ยาขอบเข้าข่ายของกวีและนักประพันธ์เอกทั้งหลายของโลกคือมีอำนาจเหนือคนอ่าน แต่ไม่มีอำนาจเหนือตนเอง...

> *"ชีวิตของยาขอบตกอยู่ในการบีบคั้น ซึ่งยาขอบมีส่วนนำมาให้ตนเอง ดังนั้น นิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศ จึงเป็นวรรณกรรมชิ้นมหึมาของยาขอบ แต่เป็นชิ้นเปรียบได้กับเพชรร้าว อย่างไรก็ตามนิยายเรื่องนี้ก็ไม่ควรถูกละเลย เพราะกาลเวลาล่วงไป ควรเป็นงานสำหรับนักศึกษาทางวรรณกรรมของไทย เอาใจใส่พิจารณาเป็นครั้งคราว แต่ยาขอบมีเพชรทิ้งไว้ให้แก่วรรณกรรมไทย นอกเหนือจากนิยายเรื่องมหึมาดังกล่าวแล้ว ยาขอบเป็นนักเขียนเรื่องสั้นด้วยฝีมือชั้นดีเยี่ยมคนหนึ่งในสมัยของยาขอบ แม้มาอ่านซ้ำใหม่ในปัจจุบันนี้ ก็จะพบว่ายาขอบมีความจำเป็นอัจฉริยะ มีความสามารถสังเกตชีวิต และอารมณ์มนุษย์อย่างประณีต และเรื่องสั้นของยาขอบนั้น เป็นงานเขียนของคนที่เกิดมาเป็นนักประพันธ์จริง ๆ เป็นงานที่ผู้สนใจทางวรรณกรรมของไทย ไม่ควรละเลยเป็นอันขาด"*

ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ ในฐานะนักวิชาการทางอักษรศาสตร์และเป็นนักประพันธ์ด้วยคนหนึ่ง วินิจฉัย**ผู้ชนะสิบทิศ**และประเมินค่าผลงานเรื่องนี้ รวมทั้งผลงานอื่น ๆ ของยาขอบอย่างน่ารับฟัง แลเห็นประกายเพชรน้ำเอกจากวรรณกรรมอื่นของยาขอบ เท่ากับเห็นรอยร้าวของเพชรผู้ชนะสิบทิศ

อะไรคือรอยร้าวของเพชรน้ำงามนี้ บทความที่อ้างถึงมิได้กล่าวไว้ชัดเจนนัก เว้นแต่แสดงทัศนวิจารณ์ตอนหนึ่งว่า

> *"เมื่อพิจารณาสำนวนของยาขอบ โดยไม่ตกอยู่ในมนต์สะกดของตัวพระเอก หรือความตื่นเต้นของเนื้อเรื่อง จะพบว่ามีหลายตอนที่ยาขอบใช้ภาษาที่ไม่คงตัว มีความเหลื่อมล้ำระหว่างสำนวนดีและสำนวนที่ดาดอยู่ บ่อย ๆ แต่ที่เป็นเช่นนี้จะพบในตอนหลัง ๆ ของเรื่อง เมื่อถูกเร่งรัดหลายทาง"*

เพชรจะร้าวหรือไม่ยังอยู่ในการวินิจฉัยของนักอ่านคนอื่น ๆ แต่สิ่งจริงแท้แน่นอนคือ **ผู้ชนะสิบทิศ**เป็นเพชรที่เจียระไนไม่สมบูรณ์ เป็นเรื่องที่แต่งไม่จบ หากใช้วิธีเล่าเค้าโครงเรื่องตอนจบไว้ขมวดท้าย เพียงมังตราสิ้นพระชนม์ และขุนพลมอญเข้าครองตองอู หากถึงที่สุดจะเด็ดกู้กรุงคืนแล้วสถาปนาตนขึ้นเป็นบุเรงนอง ซึ่งจบแต่เพียงนั้น ยาขอบไขความกับ**อรวรรณ**นักประพันธ์ร่วมสมัยกันว่า "บุเรงนองเป็นพระเจ้าสิบทิศได้ก็ต่อเมื่อตีเมืองไทยแตก แล้วผมจะให้มันตีบ้านเมืองเราแตกได้อย่างไร คนรักชาติไทยจะได้กระทืบผมตายซี" กระนั้น ยังมีเหตุสำคัญที่ไม่แต่งต่อจนบริบูรณ์ความที่จะเด็ดขึ้นเป็นกษัตริย์ คือ ยาขอบหาตำราและผู้ให้ความรู้เรื่องเพชรไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อจะเด็ดปลอมตัวเป็นพ่อค้าเพชรก่อนกลับมากู้กรุง ยาขอบไม่มีความรู้เรื่องเพชรดีพอจะเขียนให้สมจริง จึงต้องหยุดไว้

คุณค่าของ**ผู้ชนะสิบทิศ**นอกจากความเริงรมย์ อรรถรสทางภาษาที่ไม่เหมือนใคร มีความไพเราะงดงามยังเป็นค่าควรเมือง การสรรค์สร้างผลงานนี้แม้จะมีเค้าของวรรณคดีดั้งเดิม แต่การพลิกปลายปากกาในอีกเหลี่ยมหรือมุมใหม่ เป็นเยี่ยงและอย่างของการอนุรักษ์กับพัฒนาที่ทำอย่างสมน้ำสมเนื้อ เราได้เห็นเงาก่อวิญญาณใหม่เป็นคู่บารมีจะเด็ด นั่นคือจาเลงกะโบ เนงบาและสีอ่อง ความชำนาญการแห่งการประพันธ์ของ**ยาขอบ** มิใช่เพียงการอ่านมากฟังมากแล้วจึงเขียนได้วิเศษ ความวิเศษของความสมจริงจากการประพันธ์จินตนิยายนี้ คุณค่าสำคัญอย่างหนึ่งมาจากประสบการณ์ตรง กลั่นมาจากชีวิตที่เคยผ่านพบ คำฝากรักวอนสวาท คำตัดพ้อ ใช่เรื่องประดิษฐ์รจนาล้วน ๆ ก็หาไม่ คำบางคำสรรมาแล้วจากชีวิตจริง หยิบเพชรร่วงในจดหมายรักของตนเองจากเคยมีไป-มาระหว่างคนรักที่ต่างนาง ต่างกรรมและวาระ สิริรวมจดหมายรักของยาขอบประมาณ ๗๐๐ ฉบับ หรือความสมจริงแห่งการบรรยายเรื่องม้าศึกก็มาจากวัยเยาว์ยาขอบเคยควบอาชาในฐานะจ็อกกี้

ผลสะเทือนเลื่อนลั่นแห่งอมตนิยาย**ผู้ชนะสิบทิศ** มิใช่เพียงอ่านเมื่อไหร่ย่อมบันเทิงใจเมื่อนั้น ผู้มีฉันทะต่อรสภาษาย่อมยินดี และเป็นประจักษ์ต่ออัจฉริยภาพภาษาไทย อัศจรรย์ใจต่อความเป็นนายภาษาของยาขอบ การถือกำเนิดของ**ผู้ชนะสิบทิศ**เป็นการเกิดในอีกหัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย ซึ่งคนกำลังเสื่อมความนิยมในนิยายอิงพงศาวดารจีนตามหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน การผุดขึ้นมาของสิ่งใหม่กว่าเพื่อแทนสิ่งเก่าคือนิยายอิงพงศาวดารไทยหรือมอญ อาทิ **เรื่องยอดทหารเอก** ของศรีบูรพา แต่การรับสืบทอดที่ยิ่งใหญ่กว่าคือการแปลงพงศาวดารของยาขอบ แม้จะปลอมพงศาวดารอย่างไร นักประวัติศาสตร์เช่น **ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์**ต้องศึกษา**ผู้ชนะสิบทิศ** และจัดแบ่งหน้ากระดาษเขียนถึงโดยเป็นหนึ่งภาคในสามภาคของงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้วยฐานะ "ขุนพลผู้ทรงเสน่ห์" ต่างจากความรู้สึกของคนไทยมีต่อบุเรงนองในพงศาวดาร (ไม่ปลอม) ที่ยาตราทัพในศึกไทยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ **ดร.ธิดา สาระยา** นักวิชาการประวัติศาสตร์ให้คำนิยามเกี่ยวเนื่องนิยาย**ผู้ชนะสิบทิศ** ตามอ้างอิง ในผลงานเดียวกันของ**ดร.สุเนตร**ว่า **ประวัติศาสตร์ประโลมโลก** นี่คือ "ตัวเชื่อมระหว่างเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในพงศาวดาร กับการตีความและการ

เข้าใจประวัติศาสตร์ของสาธารณชน ทำให้สามัญชนมีโอกาสเป็นส่วนหนึ่งของอดีตในพงศาวดาร เป็นรูปแบบหนึ่งของการที่ประวัติศาสตร์แตกตัวออกสู่มวลชน"

ผู้ชนะสิบทิศเป็นศิลปวรรณกรรม หากขยายผลสู่ศิลปะแขนงอื่น ๆ นับแต่จิตรกรรม ภาพประกอบเรื่องโดยฝีมือ**เหม เวชกร** และ**พนม สุวรรณบุณย์** สู่การเป็นละครเวที ละครวิทยุกระจายเสียง ละครวิทยุโทรทัศน์ ลิเกและภาพยนตร์ ครั้งแล้วครั้งเล่า รวมทั้งละครพันทางของกรมศิลปากร จวบจนบันดาลใจต่อศิลปินเพลง เกิดเพลงไทยสากลจากเรื่อง**ผู้ชนะสิบทิศ**ถึง ๑๗ เพลง ทั้งในวงการศึกษาวรรณกรรม ยังมีความจำเป็นศึกษางานนี้ ดังที่บางคนศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัยศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ด้วย

ประวัติยาขอบ

ยาขอบมีนามจริงว่า**โชติ แพร่พันธุ์** เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๕๐ และมรณกรรมวันที่ ๕ เมษายน ๒๔๘๘ มีเชื้อสายเจ้าเมืองแพร่ คือเป็นบุตรเจ้าอินแปง เทพวงศ์ มารดาชื่อจ้อย เป็นต้นห้องของหม่อมเฉื่อย หม่อมใน**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** พ่อกับแม่มิได้อยู่ด้วยกันเพราะพ่อแต่งงานกับธิดาผู้ครองนครน่าน แม่จึงพยายามกีดกันพ่อลูกพบกันด้วยชังสามีตน ทั้งที่พ่อพยายามติดต่อและพบโชติเมื่อเยาว์ ความตั้งใจก่อนโชติเกิด เจ้าอินแปงเตรียมตั้งชื่อลูกและให้ใช้นามสกุลตนว่า อินทรเดช เทพวงศ์ ชื่อโชตินั้นแม่จ้อยตั้ง แต่นามสกุลแพร่พันธุ์ เป็นนามสกุลที่เสด็จในกรมพระยาดำรงฯ ทรงประทาน

ยาขอบเมื่อเยาว์เป็นเด็กซุกซนมากกว่ารักเรียน ทว่ามีลักษณะนิสัยรักการอ่าน รักการผจญภัย ร่างเล็กผอมแต่แกร่ง การศึกษาสอบได้บ้างตกบ้าง จนเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ แล้วจึงลาออกจากโรงเรียนเทพศิรินทร์ เพื่อนร่วมรุ่นของยาขอบมีนักประพันธ์ชาวเทพศิรินทร์หลายคน อาทิ **ม.จ. อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, ศรีบูรพา, สด กูรมะโรหิต, ม.ล.ต้อย ชุมสาย** เป็นต้น แม่จ้อยไม่อาจจะมีชีวิตอยู่เลี้ยงดูจนถึงวันที่ลูกประสบความสำเร็จ เพราะตายเสียก่อนวันนั้น หากทันเห็นความเกเรจึงนำลูกไปฝากพระยาบริหารนครินทร์ (เติม จามรกุล) ขุนนางคนดุและเข้มงวด **ยาขอบ** ถูกขับเคี่ยวมากและมีหน้าที่อ่านหนังสือให้ฟัง ทั้งต้องเก็บความเล่าเรื่องได้ถูกต้อง ยามที่เจ้าคุณหลับแล้วพอตื่นขึ้นมาก่อนอ่านต่อไปต้องเล่าเรื่องโดยย่อก่อน **ยาขอบ**หนีจากบ้านนี้ เที่ยวพเนจรไปจนต่อมาฝากตัวอยู่กับพระยาพิทักษ์ภูบาล (สวัสดิ์ วิเศษศิริ) ตำรวจหลวงผู้ใกล้ชิดรัชกาลที่ ๖ เจ้าคุณเป็นคนเจ้าระเบียบ ที่นี่ยาขอบมีโอกาสอ่านหนังสือมาขึ้น ทั้งโดยหน้าที่อ่านให้นายฟัง และอ่านเองจากหนังสือในห้องสมุดของบ้าน

ยาขอบเป็นเสรีชนประเภทไร้บ้านสังกัดจึงรอนแรมต่อไป มีโอกาสทำงานหนังสือเมื่อครูถนิม เลาหะวิไล ฝากกับนายพร้อม วีระสัมฤทธิ์ เจ้าของ**สยามรีวิวรายสัปดาห์** แล้วไปทำหนังสือพิมพ์**ธงไทย**ของเพื่อนร่วมรุ่นที่เทพศิรินทร์ หนังสือถูกสั่งปิด จึงหันไปทำโฆษณาขณะอายุ ๒๐ ปี การคลุกคลีกับเพื่อนนักหนังสือพิมพ์กลุ่มสุภาพบุรุษ เมื่อฮิวเมอริสต์ไม่ส่งต้นฉบับ ศรีบูรพาจึงสั่ง

ยาขอบเขียนเรื่องอารมณ์ขันแทน ตั้งนามปากกาให้ว่า ยาขอบ โดยเลียนแบบชื่อนักเขียนอารมณ์ขันของอังกฤษ J.W. Jacob นักเขียนแห่งหนังสือพิมพ์**สแทรนด์** (Strand) หากศรีบูรพาระบุชัดเจนว่าต้องเป็น "ขอบ" มิใช่ "ค็อบ" เรื่องขำขันเรื่องแรกคือ "จดหมายจากเจ้าแก้ว" พิมพ์ในหนังสือพิมพ์**สุภาพบุรุษ** ครั้นศรีบูรพาไปออกหนังสือพิมพ์**ไทยใหม่** บริษัทในเครือเดียวกันจึงออกหนังสือพิมพ์อีกเล่มชื่อว่า**สุริยา** มอบให้ยาขอบเป็นบรรณาธิการ ศรีบูรพาเสนอแนะให้ยาขอบเขียนนิยายอิงพงศาวดารลงใน**สุริยา** เพราะยาขอบเคยเขียนนิยายลีลาเดียวกันเรื่องยอดทหารเอก แทนศรีบูรพาในบางคราวที่ตนไม่ว่าง ดังนั้นยาขอบจึงเริ่มนิยายปลอมพงศาวดาร "ยอดขุนพล" อันเป็นตอนต้นของ**ผู้ชนะสิบทิศ** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ในสุริยา

ยาขอบมีผลงานวรรณกรรมดีเด่นอื่น ๆ เช่น **สามก๊กฉบับวณิพก** และงานเขียนเรื่องสั้นที่ยอดเยี่ยม มีงานแปลบ้างเท่ากับมีกวีนิพนธ์เพียงเล็กน้อย ลักษณะเด่นทางเนื้อหาในงานของ**ยาขอบ**คือ การให้เกียรติสตรี และมีความสามารถทางรูปแบบการประพันธ์ด้วยการใช้คำที่กินใจลึกซึ้ง นอกจากงานหนังสือพิมพ์และงานประพันธ์แล้ว ยาขอบเคยกำกับภาพยนตร์ที่ตนเขียนบทเองสองเรื่อง เป็นผู้ร่วมร่างหลักสูตรวิชาการหนังสือพิมพ์ และเป็นอาจารย์พิเศษบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยดำรงตำแหน่งนายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และรับการเชิญชวนไปสมัครส.ส.กลายเป็นส.ส.สอบตกคราวหนึ่ง

ชีวิตส่วนตัวเป็นคนร่าเริง แม้เคยบวชช่วงสั้นดูจะรักษาพระวินัยไม่เคร่งครัดนัก มีความสามารถเล่าเรื่องให้คนฟังเกิดความครึกครื้น เป็นผู้ดื่มสุราหนักหน่วงจนจบชีวิตด้วยพิษสุรา การเป็นนักเขียนดื่มเหล้าจัด จึงปรากฏบุคลิกภาพส่วนหนึ่งในงานวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คือตอนโนรีในวรรณกรรมเรื่อง**หลายชีวิต** ยาขอบเป็นเช่นเดียวกับสุนทรภู่ตรงที่ไม่อาจระบุชัดว่ามีภรรยากี่คน ก่อนวายชนม์ทราบเพียงว่ามีภรรยา ๕ คน และผู้ที่อยู่กันจนยาขอบตายจากไป และเป็นภรรยาผู้รับภาระจัดงานศพ คือ ประกายศรี ศรุตานนท์ ยาขอบจากไปโดยไม่เหลือทรัพย์สินใดเว้นแต่งานวรรณกรรม ซึ่งยาขอบยกลิขสิทธิ์**ผู้ชนะสิบทิศ**ให้แก่นางวรกิจบรรหาร หรือคุณนายชลอ รังควร อันนับถือเป็นมารดาอุปถัมภ์ นอกนั้นเป็นของประกายศรี ยาขอบมีบุตรกับภรรยาลำดับต้น ๆ หนึ่งคน แต่นัยว่ายังมีบุตรสาวด้วย เพราะมีผู้อ้างตนเป็นบุตรสาวยาขอบ

นามปากกาที่ใช้ในงานประพันธ์ นิยมใช้**ยาขอบ**เป็นส่วนมาก แต่มีผลงานเขียนที่ใช้นามปากกาอื่นที่อยู่บ้าง คือ ใช้ **"กฤษณา"** เมื่อเขียนนวนิยายเรื่องแรก "มารหัวใจ" **กรทอง**ใช้กับงานประพันธ์ ส่วน **ช. ช้าง** ใช้เขียนบทความหนังสือพิมพ์บางครั้ง

ประวัติการพิมพ์ผู้ชนะสิบทิศ

ยอดขุนพล คือตอนต้นของ**ผู้ชนะสิบทิศ** ลงพิมพ์ในหนังสือ**สุริยา** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้รวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๗๖ ครั้นหนังสือพิมพ์**สุริยา**เลิกกิจการ คณะสุภาพบุรุษมาทำหนังสือพิมพ์**ประชา**

ชาติจึงเขียนต่อยอดขุนพล แม่อนงค์หรือมาลัย ชูพินิจตั้งชื่อให้ว่า **ผู้ชนะสิบทิศ** การจัดพิมพ์**ผู้ชนะสิบทิศ**รวมเล่มมีหลายลักษณะและทั้งเคยพยายามกระจายให้แก่สำนักพิมพ์ต่างกัน มิให้จัดพิมพ์ติดต่อกัน ด้วยรักษาสัจวาจามอบลิขสิทธิ์บูชาคุณแก่นางวรกิจบรรหารไปแล้ว แต่มอบให้ผู้อื่นพิมพ์ก็ขออนุญาตแม่อุปถัมภ์เพราะต้องการใช้เงิน ตามวิสัยคนใจกว้างราวแม่น้ำของ**ยาขอบ** งานพิมพ์รวมเล่ม**ผู้ชนะสิบทิศ**จึงเริ่มจาก พ.ศ. ๒๔๗๖ ที่พิมพ์ยอดขุนพล จากนั้นทยอยพิมพ์เป็นภาค ๆ รวม ๖ ครั้งระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๘๕ การจัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์คือพิมพ์สามภาคกับสรุปเรื่องจบรวมนวนิยายทั้งชุดเป็นหนังสือปกแข็ง ๘ เล่ม พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๘ และพิมพ์ซ้ำชุดสมบูรณ์นี้ต่อมาในปี ๒๕๐๖, ๒๕๐๕, ๒๕๑๔ และ ๒๕๒๐ รวมการพิมพ์ทั้งสิ้น ๑๑ ครั้ง การจัดพิมพ์ชุด ๘ เล่มมีสำนักพิมพ์ผดุงศึกษา พิมพ์โดยตลอด

ขนาดรูปเล่มของการพิมพ์ชุด ๘ เล่ม คือ ๑๓.๕ X ๑๕ ซม. รวมการพิมพ์ทั้งสิ้น ๕ ~~๓๐~~ หน้า

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

ยาขอบ (นามแฝง). **ผู้ชนะสิบทิศ. เล่ม** ๑-๘. ผดุงศึกษา : กรุงเทพฯ. ๒๕๒๐.

สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. **ยาขอบอนุสรณ์.** ธนะการพิมพ์:พระนคร. ๒๕๒๐

สุเนตร ชุตินธรานนท์. **บุเรงนองกะยอดินนรธา กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย.** อมรินทร์วิชาการ : กรุงเทพฯ ๒๕๓๘,

หลานสาวยาขอบ (นามแฝง). **ยาขอบผู้ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน.** แพร่พิทยา: กทม.

หนึ่งในร้อย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๗

ดอกไม้สด

(พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๕๐๖)

ดอกไม้สด นามแฝงของ ม.ล.บุปผา (กุญชร) นิมมานเหมินทร์ (๒๔๔๘ - ๒๕๐๖) เป็นนักเขียนนิยายสมัยใหม่ ที่เป็นสตรีคนแรก ๆ เริ่มเขียนนิยายในยุคเดียวกับ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง และศรีบูรพา เธอเป็นธิดาของเจ้าพระยาเทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์ และเคยใช้ชีวิตในวังจนถึงอายุ ๑๓ ปี จึงได้กลับมาอยู่บ้าน และเข้าเรียนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟ คอนแวนต์ จนจบมัธยมปีที่ ๘ ทางภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดและการเขียนนิยายของเธออยู่มาก งานของเธอส่วนใหญ่แม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตครอบครัว โดยเฉพาะเรื่องความรักและการหาคู่ของคนหนุ่มสาว ในยุคทศวรรษ ๒๔๗๐ - ๒๔๘๐ แต่ก็เป็นงานที่เขียนด้วยความประณีต เอาใจใส่ในเรื่องความคิดและพฤติกรรมของตัวละคร, การใช้ภาษา การบรรยายฉากและเหตุการณ์ เป็นนิยายกึ่งพาฝันกึ่งสมจริงรุ่นบุกเบิก ที่ควรจัดได้ว่าเป็นนิยายคลาสสิคของไทย งานเด่น ๆ ของเธอมี อาทิเช่น **หนึ่งในร้อย** (๒๔๗๗) **ผู้ดี** (๒๔๘๐) **นี่แหละโลก** (๒๔๘๓) **พลเมืองดี** (๒๔๘๐)

ผู้แนะนำเลือก**หนึ่งในร้อย** งานรุ่นแรก ๆ ของเธอ (เขียนเมื่อตอนอายุ ๒๙ ปี) เพราะเห็นว่า ดีทั้งในแง่เนื้อหาที่สะท้อนชีวิตและสังคมในสมัยนั้น และดีในเชิงวรรณศิลป์ เค้าโครงเรื่องกระชับ กระทัดรัด มีลักษณะหักมุมที่น่าสนใจ ตัวละครสมจริงมีชีวิตชีวา มีความเป็นไปได้ไม่ถึงกับเป็นอุดมคติ หรือตั้งใจปั้นแต่งตั้งใจสอนมากเกินไป เหมือนกับเรื่องอย่าง**ผู้ดี**

นิยายของดอกไม้สดส่วนใหญ่เป็นเรื่องของคนหนุ่มสาวในวัยหาคู่ครอง ซึ่งมักจะมีทัศนะเกี่ยวกับความรักและการแต่งงานที่ต่างกันกับคนรุ่นพ่อแม่ ในสังคมไทยหลังปีพ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเริ่มรับแนวการพัฒนาประเทศและแนวคิดของประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมตะวันตกมากขึ้น อย่างไรก็ตามหนุ่มสาวแต่ละคนก็ยังคงมีทัศนะต่อเรื่องความรักและการแต่งงานแตกต่างกันไป แล้วแต่ภูมิหลัง การศึกษา และทัศนะคติของแต่ละคน เค้าโครงเรื่องนิยายส่วนใหญ่ของดอกไม้สดก็เป็นเรื่องชีวิตของครอบครัวคนชั้นสูงและคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ การคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศและจบลงด้วยการแต่งงานหรือการพลาดหวัง ฟังดูก็เหมือนกับนิยายพาฝันทั่ว ๆ ไป แต่งานของดอกไม้สด เป็นนิยายสมัยใหม่ของไทยรุ่นแรก ๆ ที่ค่อนข้างประณีตกับอุปนิสัยความคิดความอ่านและชีวิตความเป็นอยู่ของตัวละคร ทำให้เราเห็นว่าตัวละครทำงานอะไร มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร มีทัศนะคติในเรื่องต่าง ๆ อย่างไร ชีวิตความเป็นอยู่การสมาคม การใช้เวลาว่าง เป็นอย่างไร ไม่ใช่มีแต่คำพูดจีบกันแบบคนปัญญาอ่อนของนักเขียนนิยายพื้น ๆ แบบน้ำเน่าในระยะหลัง

นิยายหลายเรื่องของดอกไม้สด แม้จะเขียนคล้าย ๆ กัน แต่เรื่องเด่น ๆ ของเธอสร้างอารมณ์ความรู้สึกได้ มีศิลปในการเล่าที่ดึงดูดใจ แม้ดอกไม้สดจะนิยมเขียนเรื่องแบบมุ่งแสดงคติธรรมอยู่บ้าง จนบางคนวิจารณ์เธอว่าเป็นนักเทศน์ที่มาเขียนนิยาย แต่เรื่อง**หนึ่งในร้อย** ก็แทรกคติธรรมได้อย่างแนบเนียน ไม่ค่อยรู้สึกว่ามุ่งสอนคนอ่านเหมือนอย่างเรื่อง**ผู้ดี** เรื่อง**พลเมืองดี** ซึ่งเป็นเรื่องสั้นนั้นเธอเขียนได้อย่างเป็นเรื่องสมจริงเป็นธรรมชาติมาก โดยไม่รู้สึกว่าตั้งใจจะสอนอะไร

ตัวละครเด่นในเรื่อง**หนึ่งในร้อย** คือ วิชัย หรือพระอรรถคดี ซึ่งเป็นพระเอกแบบนิยายไทยในยุคหลัง ๒๔๗๕ เป็นผู้ชายแบบสุภาพบุรุษที่เสียสละเพื่อน้อง ๆ และแม่, ดูขรึม ๆ เชย ๆ แต่ก็ฉลาดและเก่งในการทำงานราชการจนได้เป็นคุณพระแต่ยังหนุ่ม มีความคิดแบบชาตินิยมกึ่งเสรีนิยม มีวุฒิภาวะ ใจกว้าง มีความเป็นธรรม อดกลั้นใจเย็น เป็นคนดีไม่เห็นแก่ตัวอย่างหาได้ยาก อาจจะเป็นพระเอกชนิดหนึ่งในร้อย ในใจของดอกไม้สด ผู้มีพื้นเพมาจากลูกเจ้าพระยา และได้รับการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนฝรั่ง ซึ่งมีครูที่มีแนวคิดทางศาสนาและจริยธรรม แม้ตัวละครอย่างวิชัยจะดูเหมือนเป็นคนในอุดมคติอยู่มาก แต่ดอกไม้สดก็วาดภาพตัวละครวิชัยได้สมจริงมีชีวิตชีวา เช่นอารมณ์กลัดกลุ้มตอนโดนแม่ต่อว่าที่ไม่ช่วยหนุนให้น้องชายแต่งงานกับคนที่แม่ต้องการได้เป็นลูกสะใภ้ ทั้งที่ตนเองเป็นผู้พร้อมเสียสละให้น้องชายทุกอย่าง ทั้งเรื่องทรัพย์สมบัติ หรือแม้แต่ผู้หญิงที่ตนหลงรักในตอนแรก, อารมณ์อกหัก การวาดภาพบุคลิกนิสัย คำพูดคำจาของตัวละครเด่น ๆ ก็สอดคล้องกัน ทำให้รู้สึกว่าตัวละครมีความเป็นไปได้ แต่ทั้งนี้ผู้อ่านรุ่นปัจจุบัน ต้องพยายามทำความเข้าในด้วยว่าในสมัย ๖๐ - ๗๐ ปีที่แล้ว ความคิด ค่านิยมแบบปัจเจกชนนิยมในระบบทุนนิยมยังไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลมากเหมือนสมัยนี้ ดังนั้นการที่คนไทยสมัยนั้นยังมีค่านิยมแบบรักแม่ รักพี่รักน้องมากจึงไม่ใช่เรื่องแปลก

การวางเค้าโครงเรื่อง ให้อนงค์ซึ่งเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ ที่ทั้งสวยทั้งฉลาดปฏิเสธผู้ชายคนอื่น ๆ ที่มาติดพัน หันไปชอบวิชัย ที่เธอเห็นว่าเป็นคนขรึม ๆ เชย ๆ และวิชัยซึ่งชอบผู้หญิงเรียบร้อยแบบไทยมากกว่าภายหลังก็เปลี่ยนใจมาชอบอนงค์ซึ่งดูภายนอกเป็นคนได้รับอิทธิพลฝรั่งเกินไปสำหรับเขา นับเป็นการผูกเรื่องได้อย่างน่าสนใจ ฉากที่อนงค์แสดงท่าทีชื่นชมวิชัยก่อนอย่างตรงไปตรงมาก็ทำได้อย่างริเริ่มมากสำหรับผู้หญิงในปี ๒๔๗๗ และก็ดูมีเหตุผลน่ารับได้ เป็นฉากโรแมนติคที่มีความคิดอ่านอยู่มาก

ตัวละครที่น่าสนใจไม่น้อยกว่าวิชัย คือ อนงค์ ซึ่งคงเป็นผู้หญิงที่ล้ำหน้าทั้งในเรื่องการแสดงออกและการคิดการพูดมากสำหรับปี ๒๔๗๗ แต่ก็เป็นคนที่มีความเป็นไปได้และไม่ถึงกับ "เว่อ" มากเกินไป แม้ว่าจะทั้งสวยทั้งฉลาดแบบนางเอกมากไปหน่อย แต่ก็เป็นตัวละครที่มีชีวิตชีวาและสะท้อนความคิดว่าคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาในสมัยนั้น เริ่มท้าทายคัดค้านความคิด

เก่า ๆ เช่น เรื่อง การแต่งงานเพื่อความมีหน้ามีตาของพ่อแม่ หรือเพื่อความมั่งคั่ง ท้าทายความคิดว่าผู้หญิงต้องสงบเสงี่ยมปิดบังซ่อนเร้นความรู้สึกของตน ฯลฯ

ข้อที่น่าสังเกตจากการอ่านนิยายของดอกไม้สดคือ ได้เห็นว่าสังคมชั้นกลางกรุงเทพฯ ในช่วงหลังปี ๒๔๗๕ ค่อนข้างเห่อวัฒนธรรมฝรั่ง ในเรื่องการจัดงานเลี้ยง, การเต้นรำ, การสูบบุหรี่, ดูภาพยนตร์ อยู่มาก แต่ก็มีคนอย่างวิชัย ซึ่งยังมีความคิดในเชิงปกป้องวัฒนธรรมไทยในบางเรื่อง เช่น วิจารณ์การแต่งตัว การใช้สินค้าฝรั่งมากเกินไป จนทำให้ไทยเสียเปรียบ ซึ่งน่าจะให้คนรุ่นปัจจุบันที่ฟุ่มเฟือยกันจนเป็นหนี้ต่างชาติหัวปักหัวปำ ต้องเป็นทาสของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ได้อ่านและเกิดแง่คิดกันว่ามีคนไทยที่เริ่มเห็นปัญหานี้ มาตั้งแต่ ๖๐ กว่าปีมาแล้ว

ตัวละครอื่น ๆ เช่น คุณนายชื่น แม่ของวิชัย ที่รักชัด น้องชายของวิชัย มากกว่า และมีความคิดแบบคนหัวเก่าที่เอาแต่ใจ ดอกไม้สดก็สะท้อนภาพได้ดี ฉากที่คุณนายชื่นฟูมฟายเล่นงานวิชัยด้วยอดติ หาว่าไม่ช่วยหนุนให้ชัดน้องชายได้แต่งงานกับผู้หญิงที่เธออยากได้เป็นลูกสะใภ้ เป็นฉากที่แสดงความเจ็บปวดในใจของวิชัยอย่างได้อารมณ์สะเทือนใจ

ตัวละครอื่น ๆ ก็สะท้อนหนุ่มสาวชั้นกลางในกรุงเทพฯ ที่มีลักษณะต่าง ๆ กันในสังคมไทยสมัยนั้น ได้อย่างหลากหลาย ที่น่าสนใจ คือ ตัวละครอย่างน้อย ๒ - ๓ คน ใช้เวลาว่างอ่านหนังสือ รวมทั้งตัวละครบางคนก็แสดงความคิดเห็นวิจารณ์เรื่องทหาร และเรื่องอื่น ๆ ในสังคมอยู่พอสมควร (เช่นพี่ชายของอนงค์ที่เป็นพลเรือนพูดว่า ทหารเป็นพวกหลงตัวเอง ไม่ชอบคนอื่น) แม้ว่าตัวละครจะไม่ได้พูดเรื่องการเมืองในยุคนั้นเลยก็ตาม คงไม่ใช่ดอกไม้สดเป็นนักเขียนที่ไม่สนใจจะแสดงความคิดเห็นทางการเมืองเท่านั้น อาจจะเป็นเพราะว่าคนที่เธอมีโอกาสพบปะสมาคมก็คงไม่ค่อยคุยเรื่องการเมืองกับเธอด้วย เพราะคนชั้นสูงในสมัยนั้นคงจะระวังตัวเรื่องวิจารณ์การเมือง อย่างไรก็ตามเรื่องสมัยหลัง เช่น **นี่แหละโลก** (๒๔๘๐) เริ่มวิจารณ์การเมืองแบบรัฐนิยมสมัยจอมพลป. อาจเป็นเพราะเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ มาก

แม้เรื่องยุคแรก ๆ อย่าง**หนึ่งในร้อย**ของเธอจะไม่สะท้อนการเมืองโดยตรง แต่ถ้าอ่านอย่างตั้งใจสังเกต ก็จะเห็นความคิดทัศนะของคนชั้นสูงและชั้นกลางในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นมากพอสมควรทีเดียว และในแง่วรรณศิลป์แล้ว เรื่องของเธอก็เขียนได้น่าติดตาม ให้เรารู้สึกโหยหาสังคมกรุงเทพฯ สมัยก่อน ซึ่ง ดูจากสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้นจะดีกว่ากรุงเทพฯ ในปัจจุบันมาก โดยอ่านนวนิยายของเธอแล้วจะรู้สึกว่ากรุงเทพฯ ในสมัยนั้นน่าจะมีคนดีและค่อนข้างดีอยู่มากกว่าคนกรุงเทพฯ ยุคปัจจุบันเยอะทีเดียว

คำบรรยายและบทสนทนา ดอกไม้สดเขียนด้วยภาษาที่เรียบง่ายชัดเจนและรัดกุม แม้ว่าสำนวนและภาษาในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ จะต่างไปจากปัจจุบัน แต่ก็ดูเป็นธรรมชาติเหมาะกับยุคสมัย มาอ่านสมัยนี้ก็ยังรู้สึกว่าเป็นภาษาเก่า ๆ ที่น่ารักมากกว่าล้าสมัย ลองดูสำนวนภาษาตอนที่วิชัยอกหัก เพราะหญิงที่เขาแอบรัก ไปชอบชัดน้องชาย ผู้เป็นนายทหารหน้าตาดี คล่องแคล่วกว่า

"วิชัยพยายามผลักไสและบอกตัวเองว่าเขาไม่เสียดายหญิงคนนี้ หญิงที่เขาสละแล้วเพื่อความสุขและความพอใจของตัวหล่อน และทั้งของน้องด้วย แต่ความไม่เสียดายนี้ก็เป็นแต่เพียงความไม่เสียดายที่วิชัยบอกกับตัวเอง เพื่อทรงระดับแห่งดวงใจ ไว้ในความบริสุทธิ์ แต่ก็ดวงใจนั่นแหละ ทั้งที่ได้รับความฟักฟูมเป็นหนักหนาบางคราวก็ซวนเซไปได้เพราะความพลั้งเผลอแห่งคนผู้เป็นเจ้าของ แล้วก็เป็นพิษทำอันตรายแก่เจ้าของเองประดุจสนิมแห่งเหล็กเกิดแต่เหล็กแล้วก็ทำลายเนื้อเหล็กให้กร่อนไปฉะนั้น .

กิเลสอย่างหยาบ มีละโมบ ๑ โกรธแล้วประทุษร้าย ๑ รักจนมืดหน้า ๑ ผู้มีธรรมกำกับในเช่นพระอรรถคดีฯ ย่อมสลัดเสียได้โดยเด็ดขาด เพราะเล็งเห็นแล้วทั้งโดยตัวอย่างและโดยรู้สึก ว่ากิเลสเหล่านี้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ใด ก็ชักพามนุษย์นั้นให้ทำกรรมอันลามก แต่ความรักที่ละเอียดอ่อนละมุนละม่อมค่อยเป็นค่อยไป แต่ทว่าซาบซึ้งดูดดื่ม ความรักที่หวังทะนุถนอมเชิดชูผู้ที่ตนรัก ความรักชนิดนี้วิชัยมิได้สำนึกว่าอาจจะนำมาซึ่งความทรมานร้ายแรงดังที่เขาผจญอยู่ จึงบัดนี้ตัวเขาเปรียบทหารที่ถลำเข้าไปในแนวรบโดยปราศจากอาวุธ สำหรับป้องกันตัวและสิ้นปัญญาในอันที่จะออกอุบายเอาตัวรอดจากน้ำมือศัตรู ความทุกข์ในใจก็เปรียบได้ดังไฟสุมขอน คุระอุเตรียมจะพลุ่งโพลงขึ้นทุกเวลา"

ประวัติดอกไม้สด

นามแฝงของ ม.ล.บุปผา (กุญชร) นิมมานเหมินทร์ (พ.ศ.๒๔๔๘-๒๕๐๖) เป็นธิดาของเจ้าพระยาเทวศร์ วงศ์วิวัฒน์ เคยใช้ชีวิตอยู่ในวังหลวงจนถึงอายุ ๑๓ ปี จึงได้กลับมาอยู่บ้าน และได้เรียนต่อที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ทางภาษาฝรั่งเศส เริ่มเขียนนิยายเรื่อง **ศัตรูของเจ้าหล่อน** ในปีพ.ศ.๒๔๗๒ และเขียนนิยายไว้ ๑๒ เรื่อง รวมทั้งเรื่อง **ผู้ดี** (๒๔๘๐) **นี่แหละโลก** (๒๔๘๓) เรื่องสั้น ๒๐ เรื่อง รวมทั้งเรื่อง **พลเมืองดี** (๒๔๕๐)

วิทยากร เชียงกูล

บางระจัน

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๑ สำนักพิมพ์เหม เวชกร

ไม้ เมืองเดิม

(พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๔๘๕)

ในหนังสือ "อนุสรณ์ แด่ ไม้ เมืองเดิม" (พ.ศ. ๒๔๘๕) เหม เวชกรได้เล่าถึงชีวิตไม้ เมืองเดิมในฐานะเพื่อนสนิทว่า นามจริงของไม้ เมืองเดิมคือก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา (พ.ศ. ๒๔๔๘-๒๔๘๕) นักประพันธ์ซึ่งงานของท่านยกย่องว่า เป็นยอดนิยมในสมัยนั้น มีชีวิตที่ยากแค้นและสั้นมาก อายุเพียง ๓๗ ปีเท่านั้น คงมีเวลาในการผลิตนวนิยายเพียงหกปี แต่ในช่วงเวลาเพียงเท่านี้ ก็สามารถผลิตนวนิยายได้ไม่ต่ำกว่า ๓๘ เรื่อง ส่วนใหญ่พิมพ์จำหน่ายเป็นเล่ม มีลงพิมพ์ติดต่อกันในหนังสือพิมพ์รายวันเป็นเรื่องยาวบ้างในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง ๒๔๘๕ เรื่อง "ขุนศึก" เป็นนวนิยายที่ยาวที่สุด แต่เรื่องนี้ผู้เขียนเขียนไว้ไม่จบ เนื่องจากต้องจบชีวิตเสียก่อน

ไม้ เมืองเดิมตั้งต้นเขียนนวนิยายเรื่องแรกและเรื่องที่สองแต่ก็ต้องประสบความผิดหวัง เนื่องจากสำนักพิมพ์ไม่รับพิมพ์ จนถึงเรื่องที่สามคือ **คนดีศรีอยุธยา** (ใช้นามปากกาว่า "ฮ. ไพรวัลล์") สำนักพิมพ์เหม เวชกรเป็นผู้พิมพ์จำหน่ายในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ปรากฏว่านวนิยายเรื่องนี้จำหน่ายได้ดีพอสมควร แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ นวนิยายเรื่องนี้มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นนักประพันธ์ของไม้ เมืองเดิมมาก เพราะทำให้ไม้ เมืองเดิมมีความเข้าใจและก็ตระหนักได้ดีว่า สไตล์ในการประพันธ์ "คนดีศรีอยุธยา" นี้เองที่ตนถนัด และเป็นสไตล์ที่ถูกใจผู้อ่านส่วนใหญ่ด้วย

ในระยะต้น ๆ นวนิยายเรื่องที่ประสบความสำเร็จอย่างงดงามที่สุดของไม้ เมืองเดิมก็คือ **แผลเก่า** ซึ่งยังผลให้นามปากกาไม้ เมืองเดิมที่นิยมชมชอบของผู้อ่าน "แผลเก่า" ถูกสร้างเป็นภาพยนต์โดยศรีกรุงซึ่งเป็นผู้สร้างภาพยนตร์ไทยที่สำคัญในสมัยนั้น (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๑) "แผลเก่า" ฉายครั้งแรกที่โรงภาพยนตร์เฉลิมกรุงซึ่งเป็นโรงภาพยนตร์ชั้นหนึ่งโรงเดียวในกรุงเทพฯ

ความจริง **แผลเก่า** เป็นนวนิยายที่มีพล็อตเรื่องธรรมดา ๆ เป็นเรื่องของความรักความแค้น ความหวังและความผิดหวัง อย่างนิยายทั่วไป แต่ที่มีผู้นิยมอ่านจนถึงนิยมชมภาพยนตร์ เมื่อสร้างขึ้นจากนวนิยาย น่าจะเป็นเพราะไม้ เมืองเดิมสามารถถ่ายทอดชีวิตชาวชนบทได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง แม้จนกระทั่งความรู้สึกนึกคิดของชาวนาชาวไร่ที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญของเมือง แม้แต่ภาษาที่ชาวชนบทใช้พูดกัน ไม้ เมืองเดิมก็รักษาความสมจริงไว้ ด้วยการใช้คำแทนตัวว่า "กู มึง เอ็ง ข้า ฯลฯ..." ซึ่งภาษาดังกล่าว คนมีการศึกษามีฐานะในกรุงถือกันว่า หยาบคาย

จากผลสำเร็จในการสร้างนวนิยายที่ถ่ายทอดชีวิตจริงของชาวชนบทหรือคนบ้านนอกที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างสมจริง และก็หมดจดงดงามในแง่วรรณศิลป์ เราน่าจะยกย่องไม้ เมืองเดิมได้ว่า เป็นนักประพันธ์อรรถนิยมหรือสัจนิยม (Realism) ชั้นนำคนหนึ่งของวรรณกรรม

ไทย คุณสมบัติพิเศษของไม้ เมืองเดิมน่าจะอยู่ที่ ความกล้าริเริ่มสไตล์การประพันธ์นวนิยายที่พอจะเรียกง่าย ๆ ในสมัยนี้ว่า "แหวกแนว" กล่าวคือ "ไม่มีใครเหมือน และก็ไม่เหมือนใคร" ด้วยอย่างไรก็ดี สไตล์การประพันธ์ของไม้ เมืองเดิมที่ว่านี้ ในระยะแรกก็ใช่ว่าจะไม่มีปฏิกิริยาในด้านลบเสียเลย ตามที่"บรรเลง"(บรรพต สิงหพันธุ์) นักประพันธ์รุ่นน้องที่เขียนสไตล์เดียวกับไม้ เมืองเดิมเล่าไว้ใน"อนุสรณ์ แด่ ไม้ เมืองเดิม" ว่า "ไม้ เมืองเดิมถูกกล่าวหาในระยะแรกเริ่มการประพันธ์นิยายของอ้ายลูกทุ่งชาวนาและอีสาวชาวไร่ไร่เดิม ๆ มาว่า เป็นผู้ทำลายภาษา เพราะถอดคำเจรจาและอุปนิสัยของชาวป่าชาวไร่ตามบ้านนอกมาไว้อย่างแนบเนียนรัดกุมไม่ผิดเพี้ยน แม้กระทั่งความรู้สึกซึ่งคนบ้านนอกในนิยายเหล่านั้นรู้สึก..."

นี่คือ เคล็ดลับของความสำเร็จในฐานะนักประพันธ์ผู้สร้างนวนิยายที่แหวกแนวออกไปจากนวนิยายส่วนใหญ่ในสมัยก่อนจนถึงสมัยไม้ เมืองเดิม เสน่ห์ของนวนิยายที่ไม้ เมืองเดิมสร้างจนกลายมาเป็นมนตร์ขลังที่นักอ่านสมัยนั้นติดกันงอมแงม โดยเฉพาะผู้อ่านที่มีพื้นเพเดิมเป็นชาวชนบท แล้วเข้ามาศึกษา ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ

ผมยังจำได้ว่าในสมัย พ.ศ. ๒๔๘๐ เศษ ๆ นวนิยายขายดีของไม้ เมืองเดิมที่สำนักพิมพ์เหม เวชกรจัดพิมพ์จำหน่าย จะมีราคาเล่มละ ๑๕ สตางค์ มีขนาดที่เรียกกันว่า แปดหน้ายก ภาพหน้าปกและภาพประกอบเรื่องลายเส้นฝีมือ เหม เวชกร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๕ ผมเป็นนักเรียนชั้นมัธยมสี่-ห้า-หกอยู่ที่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร ที่โรงเรียนมีที่ใส่หนังสือพิมพ์ขนาดใหญ่สำหรับหนังสือพิมพ์รายวันเพื่อให้นักเรียนมายืนพลิกอ่าน ปรากฏว่าหนังสือพิมพ์รายวันที่ลงพิมพ์นวนิยายของไม้ เมืองเดิม จะมีนักเรียนมายืนอ่านกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเรื่องชายสามโบสถ์และขุนศึก จะมีนักเรียนมายืนอ่านมากเป็นพิเศษ พูดง่าย ๆ ว่า อ่านจนติด ถ้าพูดอย่างสมัยนี้ เพื่อนนักเรียนดังกล่าวล้วนเป็น "แฟน" ไม้ เมืองเดิมทั้งนั้น และแฟนไม้ เมืองเดิมที่ว่านี้ล้วนมาจากต่างจังหวัดหรือชนบททั้งสิ้น เป็นลูกชาวนา ชาวสวน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่นิยมชมชอบนวนิยายที่ตัวละครมีชีวิต ความเป็นอยู่ แม้จนกระทั่งพูดจากันด้วยภาษาที่ตนเองคุ้นเคยมาตั้งแต่จำความได้ นี่เองเป็นเคล็ดลับของความสำเร็จดังกล่าว ทำให้ไม้ เมืองเดิมต้องเร่งผลิตงานประพันธ์ประเภทนี้ เนื่องจากมี "แฟน" นิยมอ่านเป็นจำนวนมาก

ในบรรดานวนิยายชีวิตชาวนาชาวไร่หรือชาวประมง ที่พอจะพูดรวม ๆ ว่า เป็นชีวิตชาวนาชนบท ที่นับว่าประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม มีผู้นิยมยกย่องอยู่จนทุกวันนี้ก็เช่น ชายสามโบสถ์ ศาลเพียงตา สินในน้ำ เรือเพลงเรือเร่ ฯลฯ นวนิยายประเภทนี้ ถ้าจะพิจารณาโดยรวมแล้ว ทั้งเนื้อหาและรูปแบบ (วรรณศิลป์) ไม่แตกต่างกันมากนัก มักสะท้อนถึงชีวิตการต่อสู้ ความรัก ความแค้น ความหวังและความผิดหวัง บ้างก็ต้องต่อสู้กับอิทธิพลเถื่อนหรือความอยุติธรรม ที่คนส่วนใหญ่ของประเทศคือชาวนาต้องเผชิญอยู่ และปัญหาที่ว่า ผู้ต้องประสบเคราะห์กรรมอยู่เสมอมานั้น ก็ยังเป็นชาวนาอยู่ มาจนกระทั่งทุกวันนี้ เว้นเสียแต่ว่า จากชาวนาชาวไร่ ตาสีตาสา ก็เปลี่ยนมาเป็นสมัชชาคนจน หากแต่สมัชชาคนจนทุกวันนี้ไม่มีไม้ เมืองเดิมเสียแล้ว

นอกจากนวนิยายประเภทอรรถนิยมหรือสัจนิยมที่ถ่ายทอดชีวิตจริงของลูกทุ่ง นวนิยายอีกประเภทหนึ่งที่ไม้ เมืองเดิมมีความสามารถเป็นพิเศษในการประพันธ์ก็คือ นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Novel) นวนิยายประเภทนี้ที่ไม้ เมืองเดิมสร้างขึ้น มีจำนวนน้อยกว่านวนิยายประเภทชีวิตลูกทุ่ง น่าจะเป็นเพราะว่า นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์นั้น ไม้ เมืองเดิมต้องใช้เวลาศึกษาค้นคว้ามาก ส่วนมากจึงไม่มีตำหนิในแง่ของประวัติ และก็สามารถสร้างบรรยากาศในรั้วในวังได้อย่างหมดจดงดงาม อย่างเรื่อง**ทหารเอกพระบัณฑูร** เป็นต้น

นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นงานประพันธ์ที่เด่นที่สุดของไม้ เมืองเดิม และก็น่าจะถือได้ว่า เป็นงานชิ้นเอกของนักประพันธ์ท่านนี้ก็คือ **บางระจัน** นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์เรื่องนี้สมบูรณ์พร้อม นับตั้งแต่หัวใจของเรื่อง (Theme) ซึ่งได้แก่ วีรกรรมของชาวบ้านบางระจันในการสู้พม่าข้าศึกจนตายหมดทุกคน ท่ามกลางความขลาดเขลาและเห็นแก่ตัวของชนชั้นปกครอง ในส่วนเนื้อหาของเรื่อง ไม้ เมืองเดิมสามารถสร้างวีรบุรุษของชาวบ้านบางระจันให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก และก็อย่างสอดคล้องกับความจริง เว้นเสียแต่ว่า จะมีข้อเท็จจริงใหม่ ๆ ที่นักประวัติศาสตร์สมัยหลังไม้ เมืองเดิมได้ค้นพบ ซึ่งเป็นเรื่องพ้นวิสัย สำหรับรูปแบบนั้นนับว่าหมดจดงดงาม ทั้งในแง่ของความสมจริง และในแง่ของวรรณศิลป์ โดยเฉพาะฉากสุดท้ายที่ชาวบ้านบางระจันสู้ตายหมดทุกคน แต่ละชีวิตที่ล้มลงด้วยดาบพม่า คนแล้วคนเล่า สามารถเรียกน้ำตาจากผู้อ่านได้

ไม้ เมืองเดิมตั้งต้นเรื่อง**บางระจัน** โดยแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างทัพบุตรชายนายทหารยอดฝีมือที่ถูกสังข์กลั่นแกล้ง เพราะรักผู้หญิงคนเดียวกัน ทัพตกเป็นเป้าหมายของสังข์ที่อาศัยอำนาจในตำแหน่งหน้าที่ในฐานะทหาร คุมพลออกมาไล่ล่าจับตัวทัพ ความจำเป็นบังคับให้ทัพต้องคุมสมัครพรรคพวกออกไปเป็นโจรแบบโรบินฮู้ด แต่เนื่องจากเป็นช่วงจังหวะที่พม่ารุกรานไทย ส่งทหารออกปล้นสดมภ์และทำร้ายชาวบ้านอย่างโหดร้าย ทัพจึงหันดาบใส่พม่า ยังผลให้คู่แค้นคู่ฆ่ากลายมาเป็นเพื่อนรักที่ต่างฝ่ายต่างก็ยอมสละความอาฆาตบาดหมางด้วยเรื่องส่วนตัว กอดคอกันสู้ศัตรูของแผ่นดิน ทัพเกิดความสำนึกผิดจากการที่ต้องสู้รบกับทหารหลวง จนคนของตนต้องเสียชีวิตไปด้วย ฉากนี้ไม้ เมืองเดิมบรรยายได้อย่างสมจริงและก็มีชีวิตชีวา สะท้อนถึงความเชื่ออันเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของคนไทยสมัยก่อน ทุกวันนี้เห็นจะไม่มีเสียแล้ว

> *"ทัพยืนดูสีแดงเพิ่งจะหมาดของเลือดที่เช็ด แล้วก็หวนนึกสงสารซากศพที่นอนดิ้น ๗-๘ คน และเจ็บอีกมาก แล้วเรียกพลให้มายืนอยู่โคนไม้นั้น*
>
> *"น้องกู มึงเป็นพยานด้วยกันทุก ๆ คนเถอะ กูทำผิดเพราะรักชีวิตพวกเราเหล่านี้เท่านั้น แต่..." มันชี้มือไปที่รอยไม้ "นั่นมันเป็นเลือดข้าแผ่นดิน เลือดทหารที่กูไม่ยอมให้เปื้อนมืออ้ายโจรอย่างกู ก็ไม่รู้จะแก้ตัวขอขมาโทษกะใคร กูต้องพึ่งต้นไม้นี้ กูขอเชิญผีเจ้าของเลือดมันมาเป็นเทวดาอยู่นี่ กูจะคุกเข่ากราบขอขมาไปถึงผีที่นอนดินอยู่บ้านคำหยาดโน่น และขอให้น้องกูสามคนที่นอนตายกลางรบนั่นขึ้นสวรรค์เถิด" สิ้นคำมันจึงคุกเข่าลง พลทั้งหมดก็ทำตามมัน*

"ทัพอธิษฐานนิ่งนาน หัวใจเงียบสนิทหวนไปบ้านคำหยาด หวนไปยังศพที่มันกำลังรำลึกขอขมาโทษ เพราะอ้ายสังข์และอ้ายขาบแท้ที่เห็นแก่สุขข้างเดียวตัวคนเดียว จึงพลอยให้ข้าแผ่นดินต้องมายับเพราะหันสู้กันเอง ทหารและน้องกูมึงจักชื่อเรียงเสียงไรก็แล้วแต่ ชีวิตมึงดับไปแล้วอยู่หนไหน แต่เลือดมึงจะติดไม้กร่างนี่อยู่ ให้คนบูชาตลอดชีวิตไม้ แล้วมันลุกโชเชหักกิ่งไม้ปักโคนต้นเป็นการคำนับ และก็ได้ผ้าห่มอีแฟงมันอุทิศให้เป็นผ้าห่มไม้กร่างเทพารักษ์นั้นต่อไป"

บางระจันถ่ายทอดจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ และวีรชนของประชาชนชาวไทยก็มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง วีรชนเหล่านี้สู้ตายกับค่ายบางระจัน กว่าคนรุ่นหลังจะสร้างอนุสาวรีย์ให้ เวลาก็ล่วงไปถึงร่วมสองศตวรรษ

"ใช่ว่าเมืองไทยจะสิ้นคนดีก็หาไม่ ชายชาติทหารของไทยยังจะพอมีพอหา นายแท่นชาวบ้านศรีบัวทองแขวงเมืองสิงห์ซึ่งหลบตัวซุ่มอยู่พร้อมด้วยพวกพ้องเพื่อนฝูงอีกสามคนล้วนแต่มีฝีมือเป็นหัวหน้า และชาวพื้นบ้านศรีบัวทองด้วยกันคือ นายโชติ นายอิน นายเมือง ส่วนพวกชาวบ้านพื้นวิเศษชัยชาญ ต่างก็บอกเล่าถึงข้อปรึกษาตกลงกับผู้เป็นหัวหน้ามีฝีมือพวกบ้านเดียว คือ นายทองแก้วบ้านโพธิ์ทะเลกับนายดอกไม้ชาวบ้านกรับ เมื่อต่างรู้และหัวใจตรงกันว่า จะขอกอดคอสู้ตายทุกยิบตา ตายไหนตายกัน แล้วพวกชายใจทหารทั้งหกก็ประชุมปรึกษาถึงอุบายที่จะทำกันในวันรุ่งขึ้น..."

ภาพของการร่วมแรงร่วมใจอย่างที่หาได้ยากในหมู่คนไทยทุกวันนี้ ไม้ เมืองเดิมพรรณนาออกมาแจ่มชัดด้วยความรู้สึก

"เสียงตะโกนกู่ก้องยังอึงคนึงไปอีกนาน กอดคอกันสะอื้น...รักบ้านเกิดเมืองนอน แขนเลือดไหลย้อยเพราะปลายมีดจ้ำ ดาบเฉือนเนื้อให้เลือดมันไหลร้อยแผลนี่ยังไม่เจ็บเหมือนแผลใจที่ถูกข่มเหง ปากก็พร่ำสาบานไม่ขาด บ้างคุกเข่าหันหน้าสู่ทิศกรุง...แล้วกราบลงบนผืนนาบ้านระจัน ทั้งดาบมีดชูร่อน มือประนมอธิษฐานพลีชีวิตให้แก่ชาติ...สองแขนจะขอทำศึกให้ถวายแผ่นดิน...สองมือจะกำดาบกันประเทศ สองแขนทั้งสี่ร้อยคนของบ้านบางระจันและชาวแขวงอื่นจักเป็นกำแพงเหล็กล้อมชีวิตเด็กชีวิตหญิงและปู่ย่าตาทวด แล้วก็เสียงกึกก้องดังไปอีก ตะโกนไปอีกว่า ตั้งค่าย...ตั้งค่ายรบกับมัน...เมื่อเสียค่ายก็จะขอเอาค่าย

เป็นหลุมผี เอาบ้านระจันนี่แหละเป็นป่าช้าฝังอ้ายนักรบบ้านระจันโดยไม่ยอมถอย หรือทิ้งค่ายโดยเด็ดขาด"

พม่ายกกำลังเข้าปราบถึงเจ็ดครั้ง ค่ายบางระจันสามารถต่อต้านอย่างกล้าหาญจนแตกพ่ายไปทุกครั้ง หากแต่ครั้งสุดท้าย พม่าได้แม่ทัพคือ สุกี้พระนายกองที่เคยอยู่เมืองไทยมาก่อน และก็ใช้ปืนใหญ่ยิงกระหน่ำเข้าใส่ ไม่รุกฮวบฮาบ โดยที่บางระจันเป็นรองอยู่แล้วตรงที่ไม่มีปืนใหญ่ สุกี้พระนายกองจึงใช้จุดเด่นของตนทำลายจุดด้อยของบางระจัน เมื่อบางระจันไปขอปืนใหญ่จากกรุงศรีอยุธยา ทางกรุงก็ไม่ยอมให้ ด้วยเหตุผลของทารกที่ไร้เดียงสา เช่นเดียวกับเมื่อพระเจ้าตากยิงปืนใหญ่ต่อต้านพม่าก็ถูกห้าม เพราะเกรงว่า สาวสนมนางกำนัลจะเสียขวัญ ภายหลังมีผู้สันนิษฐานกันว่า ความจริง กษัตริย์และชนชั้นปกครองกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้น เกรงพระเจ้าตากจะตั้งตัวเป็นใหญ่ และก็จะมีความสำคัญเหนือพวกตน ถ้าสามารถพิชิตพม่าได้

เหตุผลดังกล่าวน่าจะนำมาใช้กับการที่กรุงศรีอยุธยาไม่ยอมให้ปืนใหญ่แก่ชาวบ้านบางระจัน ไม่ใช่เพราะเกรงว่าจะตกไปอยู่กับพม่า หากแต่เกรงว่า ชาวบางระจันจะมีอาวุธเข้มแข็ง ถ้าสามารถต่อต้านพม่าได้แล้ว ทางกรุงศรีอยุธยาเองจะไม่สามารถปกครองได้อีกต่อไป เหตุผลสำคัญก็คือ กรุงศรีอยุธยาพินาศได้ เอกราชของชาติก็สูญเสียได้ แต่ฐานะของชนชั้นปกครองต้องคงอยู่อย่างเดิม ถ้าสถานะเดิมต้องเปลี่ยนไป กรุงศรีอยุธยาพินาศเสียดีกว่า

ฉากสุดท้ายซึ่งเป็นอวสานของชาวบ้านบางระจัน เป็นฉากที่สามารถเรียกน้ำตาจากผู้อ่านได้ ขณะชาวบางระจันตายลงไปเกือบหมดนั้น

"บุตรชายนายทหารอาทมาตเมื่อปลงชีวิต ถวายเป็นที่ระลึกบูชาชาติเสร็จก็ร่ำลาและให้สติคนอื่น

"สังข์ เราจะตายพร้อมกันหมด เราไม่รอดแล้ว บ้านระจันก็ล่มแล้ว เราจะอยู่ดูหน้าใครอีก"

น้องเขยทหารกล้ามองมันเศร้าใจ รอบค่ายก็ล้วนแต่หน้าศึกพรั่งพร้อม แต่ไทยนั้นนอนสนิทหน้าแนบแผ่นดินซบไปแล้วทั้งสิ้น

"ฉันจะตามไปตายร่วมทุกแห่ง แต่หญ้าหย่อมไหนเล่าจะยอมตาย"

"หย่อมศึกมากข้างหน้านี้แหละ แฟงเอ๋ย ขึ้นมาเคียงพี่เถิด มาตายเคียงพี่ ใกล้ผัวใกล้เมีย" มันกวักมือแฟงเมื่อเจ้าประชิดมาแล้ว และจวงก็ขึ้นคู่นายสังข์ ยืนหยัดรับศึกเป็นสองคู่ ทัพก็กล่าวไปอีก "เราจักยืนตายตรงนี้ ก้าวเดียวก็จะไม่ยอมถอย และไม่รุกล้ำหน้า เพราะจะทำให้แยกกันตาย..."

นักวิจารณ์ศิลปวรรณกรรมชาวตะวันตกสมัยใหม่เคยสรุปไว้ว่า นวนิยายคือมหากาพย์ของชนชั้นกลาง ด้วยคุณค่าทางวรรณศิลป์อันสูงส่งของบางระจันที่ไม้ เมืองเดิมประพันธ์ บางระจันก็

คือมหากาพย์ของประชาชนไทย ที่ได้สดุดีวีรกรรมอันเป็นอมตะของชาวบ้านบางระจันชั่วนิรันร์กาล

ประวัติ ไม้ เมืองเดิม

เป็นนามแฝงของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เกิดวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๔๘ ที่พระนคร เป็นบุตรของ ม.ล.ปลี และม.ล.หญิงแสง พึ่งบุญ ได้รับการศึกษาจนชั้นมัธยมโรงเรียนวัดบวรนิเวศ และรับราชการในกรมบัญชาการ มหาดเล็ก ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ อยู่ระยะหนึ่งก็ออกไปประกอบอาชีพส่วนตัวตามหัวเมืองต่าง ๆ แม้เขาจะมาจากตระกูลราชนิกุล แต่ครอบครัวก็ยากจน ตัวเขาเองก็อยู่อย่างซอมซ่อ แต่เขาเป็นนักอ่านและนักศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง เริ่มเขียนหนังสือในปลายปี ๒๔๗๘ เมื่ออายุได้ ๓๐ ปี โดยใช้นามแฝงว่า ฮ. ไพรวัลล์ ภายหลังเปลี่ยนมาใช้นามแฝง **ไม้ เมืองเดิม** เขียนเรื่องแรกคือ **แผลเก่า** ซึ่งเป็นเรื่องโรแมนติกที่คนชื่นชอบกันมาก หลังจากนั้นก็เขียนนิยายแนวลูกทุ่งและแนวประวัติศาสตร์ออกมารวมแล้วราว ๔๐ เล่ม ในช่วง ๖-๗ ปี ก่อนที่เขาจะเสียชีวิตในปี ๒๔๘๕ (ในวัยเพียง ๓๗ ปี) เนื่องจากโรคภัยไข้เจ็บอันเป็นผลมาจากการดื่มสุราจัด นิยายเด่น ๆ เรื่องอื่น ๆ ของเขาคือ **ชายสามโบสถ์ ทหารเอกพระบัณฑูร ขุนศึก** (นิยายขนาดยาวที่เขียนไม่จบ)

ทวีป วรดิลก

หญิงคนชั่ว

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๐

ก.สุรางคนางค์

(พ.ศ.๒๔๕๔-)

เมื่อเอ่ยชื่อ ก.สุรางคนางค์ ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่อง *หญิงคนชั่ว* ในปีพ.ศ. ๒๔๘๐ ขณะที่เธอมีอายุ ๒๖ ปี บางทีอาจมีผู้อ่านไม่มากนักที่ผู้จักผลงานของเธอชิ้นนี้ หากแต่ผู้จักเธอจากผลงานอันโด่งดัง *"บ้านทรายทอง"* ซึ่งถูกนำมาดัดแปลงเป็นบทละครทางโทรทัศน์ และภาพยนตร์ ครั้งแล้วครั้งเล่ามากกว่า

นวนิยายเรื่อง *บ้านทรายทอง* (ลงใน**ปิยมิตร** ๒๔๕๓)อยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ *หญิงคนชั่ว* ในหลายประการ ก่อนอื่นใดทั้งหมด *บ้านทรายทอง* เป็นชีวิตในฉากละครโรงใหญ่ของผู้มั่งคั่ง มีชีวิตแวดล้อมด้วยทรัพย์ศฤงคาร *พจมาน สว่างวงศ์* นางเอกของเรื่องนั้น แม้เธอจะต้องเหน็ดเหนื่อยต่อสู้กับการดูหมิ่นนานาประการ แต่เธอเป็นตัวแทนความคิดใหม่แบบชนชั้นกลาง เธอกล่าววาจาอันคมคายวิพากษ์วิจารณ์พวกชนชั้นสูง อันเป็นความปรารถนา ที่ต้องตรงกันกับผู้อ่านส่วนใหญ่ที่สังกัดชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง เธอกลายเป็นผู้ชนะใจ*"คุณชายกลาง"*และเปลี่ยนฐานะไปเป็นเจ้าของบ้านทรายทอง เป็นผู้สืบทอดตระกูลผู้มั่งคั่งอย่างแท้จริงในที่สุด ซึ่งนี่ก็เป็นความหวังความฝันอีกด้านหนึ่งของคนชั้นกลางอีกเหมือนกัน

ผู้ที่อ่านบ้านทรายทองแล้วรู้สึกพึงพอใจ อิ่มใจ กลับจะรู้สึกตรงกันข้าม เมื่ออ่านเรื่องราวของ รื่น*"หญิงคนชั่ว"* ซึ่งทั้งยากจนและต่ำต้อย รื่นเป็นหญิงสาวลูกชาวนาฉะเชิงเทรา แม้รื่นจะเป็นเด็กสาวสะสวยบริสุทธิ์ แต่เธอก็เป็นเพียงชาวนา เป็นชนชั้นล่างตามที่สังคมมักเข้าใจ ต่อมาเธอหลงคารมของชายหนุ่มผู้มาจากกรุงเทพฯ ตามเขาเข้าเมืองกรุง จนกระทั่งเธอถูกนำไปขายเป็นหญิงโสเภณี (ถึงตอนนี้เธอจะเลื่อนฐานะลงไปต่ำยิ่งกว่าชนชั้นชาวนา)

ไม่มีเหตุการณ์มหัศจรรย์ใดได้เกิดขึ้น แม้ผู้อ่านจะภาวนาให้เป็นเช่นนั้น นอกเสียจากว่า รื่นได้กลายเป็นหญิงสาวที่ถูกบังคับให้*"ขายตัว"* แม้ผู้อ่านจะรู้สึกใจชื้นขึ้นมาบ้าง เมื่อรื่นของเรามีโอกาสพบกับชายหนุ่มน้ำใจดีนามว่า วิทย์ เขาทำท่าเข้าใจรื่น เขาดูจริงใจ และเขาบอกว่าเตรียมจะพารื่น *"ออกไป"* จากที่ๆ รื่นเคยอยู่ เพื่อไปเป็น *"ภรรยา"* ของเขา แต่สุดท้าย ความโหดร้ายของสังคมต่างหากที่ยึดครองพื้นที่ได้มากกว่าตามความเป็นจริงของโลก วิทย์พระเอกของรื่นตัดสินใจไปเรียนต่อเมืองนอกเพราะเหตุว่า ครอบครัว *"ผู้ดีผู้มั่งคั่ง"* ไม่มีวันยอมรับสะใภ้ *"คนชั่ว"*

แต่ทว่ารื่นตั้งครรภ์เสียแล้ว และเธอกำลังจะให้กำเนิดบุตรกับวิทย์คนหนึ่ง....ณ ใจกลาง *"สำนักโสเภณี"* ที่เธอ *"ทำงาน"* อยู่นั้นเอง

ผู้อ่านคงจะเห็นใจรื่น เห็นใจที่ชะตากรรมนำให้เธอมาพบกับเหตุการณ์อันเลวร้าย และในฐานะที่เธอเป็นนางเอก ควรจะมีอะไรดลบันดาลให้รื่นมีทางออกอะไรสักทางหนึ่งบ้าง แต่ ก.สุรางคนางค์ ใจเด็ดนัก เธอให้ไม่ได้ เพราะว่า ก.สุรางคนางค์ ไม่ได้ *"ปั้น"* รื่นขึ้นมาให้เล่นตลกกับผู้อ่าน ก.สุรางคนางค์ไม่ได้ต้องการเอาใจผู้อ่าน เธอได้ตัดสินใจแล้วว่า เธอจะเขียนเรื่องราวรันทดของหญิงคนชั่ว ผู้อ่านจะต้องเตรียมใจไว้เสียแต่เนิ่น ๆ เธอได้เตือนผู้อ่านไว้แล้วในคำนำของเธอว่า

> *"โลกทั้งโลกย่อมต้องอยู่ด้วยสุขและทุกข์ เมื่อมีความแจ่มใสสดชื่น ก็ต้องมีความเศร้าหมองเป็นของคู่กัน โลกจะเพลิดเพลินไปด้วยความสนุกสนาน ร่าเริง มั่งคั่ง สมบูรณ์ แต่เพียงด้านเดียวหาได้ไม่"* (หน้าคำนำ)

ความเศร้าหมอง ที่ ก.สุรางคนางค์ว่านั้นมีไว้สำหรับรื่นนี่แหละ รื่นต้องหอบลูกสาวของเธอไปฝากคนอื่นเลี้ยง และตนเองก็แสวงหาหนทางเลี้ยงชีพด้วยหนทางแห่งอาชีพบริสุทธิ์ เพื่อหาทางเลี้ยงดูลูกน้อย ผู้อ่านอาจจะรู้สึกว่า ก.สุรางคนางค์ ใช้ความพยายามน้อยไปหน่อยที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่ารื่นได้พยายามเพียงใดที่จะประกอบสัมมาอาชีพ เพราะ ก.สุรางคนางค์ต้องการตัดลัดไปสู่ *พล็อต* ของเธอที่ว่า โชคชะตาทำให้รื่นกลายเป็นผู้ต้องสาป กลายเป็นหญิงโสเภณีที่ร่อนเร่ขายตัวตั้งแต่เหนือจรดใต้ เรื่องของรื่นไม่ *"สนุก"* เสียแล้ว ลำพังการขายตัวของหญิงผู้มีน้ำใจซื่อใสสะอาด เช่นรื่น ผู้อ่านก็รู้สึกสลดใจอยู่พอแรง เป็นสิ่งที่เหลือจะทนที่รื่นถึงกับต้องประพฤติตนเช่นคนอับจนสิ้นคิดเช่นนั้น รื่นไม่มีทางอื่นเลยจริงๆ หรือ เช่นสะสมเงินจากการขายตัวมาขายของเล็กๆ น้อยๆ หัดเย็บผ้า ทำงานแบกหาม หรืออะไรอื่นสักอย่างหนึ่ง ผู้อ่านเพียงแต่อาจตั้งคำถามด้วยไม่พอใจที่ชีวิตรื่นลำเค็ญเกินไป

วิทย์เป็นผู้ผิดหรือไม่ ผู้อ่านคงจะลงโทษวิทย์ได้ไม่เต็มที่นัก แม้วิทย์จะไม่ได้รักษาสัญญาที่ให้ไว้แก่รื่น เขาไม่กลับมารับรื่นไปเป็นภรรยา แต่ก็น่าเห็นใจเขาอยู่บ้างเหมือนกัน เขาถูกคัดค้านทัดทานจากทุกคน แม้แต่จากรื่นเองว่าเขาจะรักหญิงโสเภณีได้อย่างไร เขากำลังจะทำในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ วิทย์เองก็ไม่ใช่ชายที่เข้าใจโลก หรือเป็นตัวของตัวเองมากนัก เมื่อรื่นทัดทานว่าเขาแน่ใจหรือว่าจะเดินคู่กับรื่นเคียงกันไปได้ในทุกที่ เขาลังเลใจ เขาเพียงแต่เป็นคนที่มีน้ำใจ แต่เขาไม่ใช่ *"พ่อพระ"* และทำไมเล่าจะต้องเกณฑ์ให้เขาเป็น ในเมื่อในสังคมก็ยากนักที่จะเกิดมี *"พ่อพระ"* ขึ้นมาได้ ถึงตอนนี้ผู้อ่านเองก็ยังอาจลังเลใจว่า ถ้าเราจะต้องเป็นผู้ร่วมแบกรับชะตากรรมไปกับรื่น เราจะทนได้หรือไม่ จะทำอย่างไรในสถานการณ์เช่นนั้น

สิ่งอันจรรโลงใจและทำให้เราต้องอ่านชีวิตของรื่นให้ *"จบ"* ก็คือสิ่งที่ ก.สุรางคนางค์เรียกว่า *"ความดี"* ซึ่งข้าพเจ้าใคร่จะขอเรียกว่า *"เจียมตัว"* ไปพลางก่อน แม้รื่นจะเป็นหญิงขายตัว แต่เธอรักษาความเจียมตัวไว้ได้เสมอต้นเสมอปลาย รื่นไม่ได้ยินดีที่จะได้เป็นภรรยาของวิทย์ เธอวิตก

กังวล และเศร้าหมอง เมื่อวิทย์จากไปอย่างแน่นอนแล้ว รื่นก็ไม่ได้ประหลาดใจจนคุมชีวิตไว้ไม่ได้ เธอก้มหน้าเลี้ยงดูลูก ประคองชีวิตของเธอ เธอนึกถึงโลกในทางที่ดีและพยายามไม่คิดร้ายผู้อื่น เธอมิได้ทวงสิทธิแห่งการเป็นแม่ของลูกจากวิทย์ (ซึ่งแม้ว่าเธอทำก็ไม่แน่ว่าเธอจะเป็นฝ่ายได้) ตลอดฉากชีวิตของรื่น เธอมองเห็นแต่ความผิดพลาด ความไร้ค่าความต่ำต้อยของตัวเอง เธอไม่เคยคิดลงโทษใครเลย ถ้าความตระหนักในความต่ำต้อยของตนเช่นนี้คือ *"ความดี"* รื่นก็ *ดี* อยู่พอแรงทีเดียว

รื่นมี *สมร* หญิงโสเภณีอีกคนหนึ่งเป็นเพื่อนคู่ใจ สมรช่วยให้รื่นได้พักฟื้นอยู่ในระยะสั้นๆ หลังจากที่ชีวิตรื่นทำท่าจะเลวร้ายจนหม่นไหม้ สมรช่วยให้รื่นได้ *ออกจาก* สำนักโสเภณี ไปเป็นคนใช้เขาอยู่สักพัก สมรยังคงมีสถานะเป็นหญิงคนชั่ว เพื่อเลี้ยงตนและเลี้ยงดูรื่น และปลุกปลอบใจรื่นอยู่ตลอดมาระหว่างที่รื่นตั้งครรภ์ จนรื่นคลอดลูกหญิงของเธอ แต่สุดท้ายรื่นต่างหากต้องออกไปขายตัวอีกครั้งเพราะสมรล้มเจ็บ และเพื่อเลี้ยงดูตัวเธอเองและลูกน้อย น้ำใจของสมรและรื่นที่มีต่อกันและกันในยามนี้สะท้อนให้เห็นถึงมิตรแท้ในหมู่คนยาก

วันหนึ่งอีกไม่นานเลย รื่นก็หมดสภาพแห่งการเป็นหญิงสาวสวยเสียแล้ว รื่นทรุดโทรมลงจนจำไม่ได้ เธอกำลังตัดสินใจจะเลิกอาชีพหญิงขายตัวอีกครั้งหนึ่ง และในเวลาเช่นนี้เองเธอกลับได้พบวิทย์โดยบังเอิญ ซึ่งบัดนี้จบการศึกษาจากต่างประเทศแล้ว รื่นไม่อาจหวังสิ่งใดได้อีกแล้ว แม้ว่าวิทย์จะเข้าใจรื่นได้ในที่สุด และเชื่อว่าลูกของเธอเกิดมาจากเขา แต่เธอไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่อีกเลย ที่ตนเองหรือวิทย์จะนับถืออยู่ร่วมกัน

บัดนี้เธอไม่ใช่รื่นที่เพียงแต่ถูกหลอกมาจากบ้านนอก แต่เธอกลายเป็นโสเภณีอาชีพโดยแท้ เธอไม่มีสิ่งใดอีก นอกเสียจากลูกน้อยวัย ๗ ขวบ ซึ่งฝากให้ผู้อื่นเลี้ยงไว้ รื่นเพียงแต่ขอให้วิทย์รับภาระเลี้ยงดูลูกของเขา ส่วนรื่นคิดว่าเธอไม่ควรเข้าใกล้ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ลูกน้อยผู้เป็นหญิง ผู้อ่านคงจะนึกชมเชยที่แม้วิทย์ *ของรื่น* จะแต่งงานไปแล้วกับหญิงอื่น แต่เขาก็ยังแสดงเจตนารับผิดชอบต่อรื่นและลูก ก.สุรางคนางค์ พยายามจะเปิดช่องให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ยืนอยู่ในชนชั้นที่สูงกว่ารื่นอยู่มากทีเดียว เพื่อหาทางออกให้ผู้อ่านเชื่อมั่นในความดีว่ามีอยู่ในที่ที่เราอยากให้มีเหมือนกัน กล่าวคือแม้หญิงคนชั่วเช่นรื่นจะมีน้ำใจดี แต่บรรดาพวกคนร่ำรวยมั่งคั่งก็ใช่ว่าจะต้องเป็น *"คนชั่ว"* อย่างน้อยในกรณีของวิทย์เขาก็ไม่ใช่คนเลว เขาอาจไม่ดีอย่างพระเอกในฝัน แต่เขาก็มีความดีบางอย่าง มีความรับผิดชอบแบบที่มนุษย์พึงมี อย่างน้อยก็ต่อลูกในไส้ของเขาเอง นอกจากนี้ จิตราภรรยาของเขาก็ยังมีน้ำใจดียอมรับเลี้ยงลูกของรื่นไว้โดยเต็มใจ นี่ก็เป็นการช่วยยืนยันความใจกว้างของ *"ผู้ดี"* อีกแรงหนึ่ง ลองคิดดูเล่นๆ ว่า ถ้ารื่นของเราลุกขึ้นมาเรียกร้องวิทย์เกินกว่าที่เขาจะ *ให้* ได้ และรื่นก็กล่าวโทษต่อเขา คราวนี้วิทย์จะยังเป็นผู้ซึ่ง *ดูดี* อยู่ไหม และรื่นเล่า เธอจะกลายเป็นคน *ไม่ดี* ไม่ผู้จักประมาณตนไปหรือเปล่า

นวนิยายในแนว *"หญิงคนชั่ว"* นี้เป็นเส้นทางชีวิตของหญิงสาวชาวบ้านนอกผู้ถูกหลอกมาขายเมืองกรุงในยุคเก่าก่อน ประมาณว่าในราวปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ในสมัยเช่นนั้นการที่หญิงถูกล่อลวงจากหมู่บ้านมาขายตัวเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องขายหน้าของพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร จนไม่อาจย้อน

คืน การหายไปจากบ้านเป็นปัญหาร้ายแรงๆ พอๆ กับปัญหาที่รื่นเธอถูกหลอกไปขาย รื่นเองก็ผู้สึกว่า เธอไม่อาจกลับบ้านไปเป็นหญิงชาวนาเช่นเดิมได้อีก เพราะตราหน้าที่ว่าเธอถูกหลอกเข้ากรุงแสดงให้เห็นว่าเส้นศีลธรรมเวลานั้นเป็นเส้นที่เด็ดขาดรุนแรงเอาการอยู่ หวนคิดว่าถ้าเป็นในปัจจุบันนี้ ความร้ายแรงของเรื่องก็อาจจะลดลง เพราะเด็กสาวๆ มีกฎเกณฑ์ทางเพศควบคุมน้อยลง รวมทั้งการไปมาระหว่างต่างจังหวัดกับกรุงเทพฯก็ดูเป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว แม้ว่าหญิงอาจพลาดพลั้ง เพราะถูกลวงก็ดี หรือเพราะใจสมัครก็ดี เพียงระยะเวลาหนึ่ง เธออาจจะกลับเลือกทางชีวิตอื่นๆ อีกทางหนึ่งก็ได้ และโดยที่อาจไม่ได้ถูกประณามรุนแรง และไม่จำเป็นต้องหลุดเข้าไปเป็น *หญิงคนชั่ว* เต็มตัวอย่างกรณีของรื่น

กล่าวในแง่นี้จะเห็นได้ว่า การยอมรับเรื่องความดี-ชั่วนั้นแปลก มันเปลี่ยนแปลงความหมายไปตามยุคตามสมัย ตามแต่ช่องทางของมัน มันไม่ใช่สิ่งที่เป็นสัจจะนิรันดร

ฝ่ายสมรนั้นเล่า เธอเป็นใครอีกคนหนึ่งที่น่าสนใจทีเดียว สมรเป็นหญิงโสเภณีผู้มีน้ำใจงาม เธอมอบความช่วยเหลือให้แก่รื่นอยู่เสมอ แม้กระทั่งเสี่ยงภัยเพื่อเพื่อนในยามยาก สมรต่างกับรื่น เธออาจจะเสียใจสำหรับชีวิตหญิงโสเภณี แต่เธอไม่เสียเวลา หรือทุกข์ระทมอยู่กับคำถามทางศีลธรรมแห่งอาชีพ สมรเสียดสีผู้คนในอาชีพอื่นสังคมอื่นไว้อย่างคมคาย เธอรู้ว่ามีความดีเลวปะปนอยู่ในหลายที่ สมรมีความสุขตามสมควร แม้จะอยู่ในอาชีพ *"ชั้นต่ำ"* สมรคิดว่าคนที่อยู่ในอาชีพ *"ดีๆ"* ก็ไม่แน่ว่าจะสะอาดไปกว่าผู้หญิงขายตัวอย่างเธอเสมอไป สมรรู้จักตัวของเธอดีพอทีเดียว กล่าวในแง่นี้ต่างกันกับรื่น ซึ่งต้องคอยปกปิดตนเอง หลบหนีสังคม เพราะสำนึกฝ่ายดีของเธอเปี่ยมด้วยความละอาย และความรู้สึกต่ำต้อยเป็นสาระสำคัญ รวมทั้งว่าเธอมองโลกภายนอกในด้านดีงามจนเกินไป ทำให้ยิ่งเห็นตนเองต่ำต้อยลงไปอีกมาก หากว่าความรู้สึกเจียมตัวของรื่นเป็นความดีชนิดหนึ่ง ความผู้สึก *"ไม่เจียมตัว"* ของสมรเป็น *"ความดี"* หรือเปล่า

กล่าวในแง่โครงเรื่อง หญิงคนชั่ว เป็นนวนิยายที่มีโครงเรื่องธรรมดาๆ หากแต่ความสามารถในการสร้างรายละเอียดเหตุการณ์ และการผูกบุคลิกตัวละครสร้างความซับซ้อนเหตุการณ์ต่างๆ ช่วยให้เรื่องราวน่าติดตามได้มากขึ้น และประการสำคัญคงจะอยู่ที่ว่า "หญิงคนชั่ว" เล่มนี้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ซึ่งเวลานั้นการที่นักเขียนหญิงจะเขียนนวนิยายแบบนี้ และโดยที่มีโสเภณีเป็นตัวเอกคงจะเป็นเรื่องแปลกเอาการอยู่ บ้างก็คิดว่าคงจะเป็นนวนิยายเรื่องโป๊ เล่นเอาวงการนักเขียน นักอ่านกล่าวขวัญเรื่อง "หญิงคนชั่ว" กันอยู่นานทีเดียว ร้อนถึงพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ต้องทรงออกมาวิจารณ์หนังสือเล่มนี้เพื่อปกป้อง "หญิงคนชั่ว" ใจความสำคัญว่า

> *"เรื่อง "หญิงคนชั่ว" สมจะเป็นจริงได้ ตัวละครทุกตัวดูเป็นคนจริงๆ มีเลือดมีเนื้อ มิใช่แต่เป็น "เงา" ทั้งตอนเล็กๆ น้อยๆ เช่น การเล่าถึงสภาพการในบ้านนอก ถึงการทำบุญที่*

วัดในบ้านนอก การละเล่นต่างๆ สภาพการอยู่กินของหญิงคนชั่ว ชีวิตในสถานที่ซึ่งเรียกกันว่า "ซ่อง" ก็ดูน่าจะเป็นจริงได้ทั้งสิ้น ทั้งยังแสดงนิสัยอันดีงามของนางเอกที่ถูกเป็นคนชั่วโดยฝืนนิสัย และแสดงนิสัยของเพื่อนที่ดี สุจริต และความรักลูกและความกตัญญูอย่างน่าอ่าน ทั้งมีตอนที่ทำให้ผู้อ่านใจเต้น และตอนขบขัน ทั้งอาจจะเป็นบทเรียนและเป็นตัวอย่างให้แก่หญิงสาวให้ระวังตัว มิฉะนั้น จะตกอยู่ในสภาพอันน่าทุเรศอย่างนางเอก หนังสือนี้จึงเป็นเรื่องที่จะอ่านให้สนุกเพลิดเพลินก็ได้ จะอ่านให้เป็นประโยชน์ก็ได้ ทั้งไม่มีเรื่องหยาบลามก หญิงสาวอ่านจะได้แต่ความรู้ไม่มีอันตราย สรุปรวมว่า มีข้อทุกๆ ข้อที่จะทำให้หนังสือนี้เป็นหนังสืออ่านเล่นที่ดี และเป็นประโยชน์ หวังว่าจะมีผู้ซื้ออ่านแพร่หลาย เพื่อที่จะเป็นการชักนำอุดหนุนให้ ก.สุรางคนางค์ จะแสดงความสามารถของตนอีกโดยนิพนธ์เรื่องอ่านเล่นอื่นๆ มาชุมนุมในหมู่อักษรศาสตร์ของไทยเรา ซึ่งต้องการคนแต่งอยู่อีกเสมอ" (หน้าคำวิจารณ์ฯ)

มองในแง่จุดอ่อนของนวนิยาย รื่นหญิงสาวชาวนาออกจะมีความสามารถสูงไปสักหน่อยในการวิเคราะห์ชีวิตด้วยสำนวนภาษาอันคมคายในหลายตอน เธอให้สติแก่วิทย์ หลายครั้งหลายครา ด้วยตรรกะที่เสียดแทงลึกซึ้ง ภาษาที่เธอใช้หลายครั้งก็ดูไม่ใช่ภาษาคิดของรื่นหญิงชาวนา

"ดิฉันจะมีชีวิตอยู่นานพอที่จะเอาความชั่วเลี้ยงลูกไปอีกสักกี่วัน ก็เป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ เพราะสังขารร่างกายมนุษย์ย่อมไม่เที่ยงแท้ ห่วงแต่ว่า ถ้าไม่มีดิฉันแล้ว ลูกจะได้รับความลำบากยากแค้นขาดคนพิทักษ์รักษา ลูกจะพลอยได้รับกรรมไปด้วย โดยที่ไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำของผู้ให้กำเนิดเลย สิ่งที่คุณคิดว่าเป็นไปไม่ได้นั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ขึ้นมาแล้ว จริงอยู่, คุณเป็นชายที่มีเกียรติคุณงาม มีชื่อเสียง มีคนต้อนรับด้วยความนิยมนับถือในทุกๆ แห่งที่คุณย่างเหยียบเข้าไป แต่อย่างไรก็ดี ยังมีหญิงคนหนึ่ง ไม่ใช่คนดีอะไรหรอกค่ะ คนชั่วช้าเช่นดิฉันนี่แหละ ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าใจคุณดีว่า คุณเป็นผู้ที่ปราศจากเกียรติคุณของลูกผู้ชาย ขาดมนุษยธรรมในการที่คุณปฏิเสธไม่รับเลี้ยงดูเลือดของตนก้อนหนึ่งตามหน้าที่อันควร คุณว่าสิ่งแวดล้อมอันเป็นความจำเป็นของมนุษย์บังคับให้ทุกคนมีบาป และเผชิญบาปอย่างกล้าหาญ คนอ่อนแอจะเป็นเหยื่อของความบาปและจะรู้สึกบริสุทธิ์ใจไม่ได้เลย ถ้าหากยังไม่ได้ใช้หนี้ความบาปนั้น ดิฉันขอนำเอาคำพูดของคุณมาปรักปรำคุณ ว่าคุณเป็นชายที่ไม่กล้าเผชิญบาป และยังไม่ได้ใช้หนี้ความบาปที่คุณสร้างไว้ ส่วนดิฉันน่ะหรือ ดิฉันบริสุทธิ์ใจแล้ว ที่ยอมทนเป็นคนชั่วยอมยากแค้นแสนเข็ญ ยอมก้มหน้ารับกรรมทุกๆ อย่างเพื่อใช้หนี้ความบาปที่สร้างไว้" (หน้า ๒๑๗)

เมื่ออ่านดูแล้วบางครากี็ไม่แน่ใจว่าควรจะเป็นคำพูดของรื่นจริงๆ หรือไม่ ถ้ารื่นช่างคิดถึงเพียงนี้ วิพากษ์วิจารณ์ได้ลึกซึ้งเช่นนี้ เธอจะยอมเลือกหรือยอมถูกบังคับให้เดินทางชีวิต หญิงคนชั่วเช่นนี้หรือ และถ้าเธอเป็นคนเจ้าความคิดแบบนี้ เธออาจไม่ใช่รื่นที่ช่างเจียมตัว และ *ย่อม* คนอื่นอยู่เป็นนิจกระมัง

อย่างไรก็ดีเรายอมรับได้ว่า ก.สุรางคนางค์ เป็นนักเขียนผู้มีมนุษยธรรม ในงานเขียนของเธอเธอกล่าวไว้ในคำนำว่า *"หญิงชั้นสูงอาจมีจิตใจต่ำ เช่นเดียวกับหญิงชั้นต่ำอาจมีจิตใจสูง ความชั่วถ้ายังไม่มีผู้รู้เห็นก็ยังคงเป็นความดี แต่ในโลกนี้จะมีสักกี่คนเล่าที่เชื่อว่า "ความดี" นั้นย่อมมีอยู่แม้ในหมู่ของหญิงที่ได้ชื่อว่า "โสเภณี""* (คำนำ)

ความประสงค์ของ ก.สุรางคนางค์ มีอยู่เช่นนี้ คือขอให้เราเชื่อว่าความดีเลวอาจมีอยู่ในตัวของใครก็ได้ โดยตัดสินไม่ได้จากรูปการภายนอก เธอเรียกร้องให้มนุษย์มีความเป็นธรรมในการพิจารณาชีวิตผู้อื่น ซึ่งเธอประสบความสำเร็จแน่นอนในงานชิ้นนี้

แต่ผู้อ่านคงจะต้องใช้เวลาพิจารณาความดีของรื่นอีกหน่อยหนึ่งก่อนที่เรื่องนี้จะจบลง ว่าความรู้มีความหมายว่าอย่างไร เพราะคำว่า "ความดี" มีความหมายกว้างขวาง ความดีของรื่น คือความผู้จักเจียมตัวว่าตนต้อยต่ำ ความดีของรื่นคือการไม่คิดอาฆาตพยาบาทจองเวรผู้ที่ทำให้ชีวิตเธอจมปลักไปสู่การเป็นหญิงคนชั่ว ความดีของรื่นคือว่ารื่นก้มหน้ารับกรรมที่เกิดแก่ตนโดยไม่เปลี่ยนเป็นความก้าวร้าวต่อผู้อื่น ถ้าเผอิญรื่นเลือกทำอย่างอื่นที่ผิดแผกไปจากนี้ เช่น รื่นยอมจำนนน้อยกว่านี้และรื่นต่อสู้กับการถูกรังแกมากกว่านี้ เรายังจะเห็นว่ารื่นเป็นหญิงผู้มีความคือยู่หรือไม่

แม้จะยังคงข้องใจเรื่องความดี-เลวอยู่ แต่เราก็ยอมรับว่า ก.สุรางคนางค์เป็นนักเขียนที่มีความกล้าหาญ และกล้ายืนยันความคิดของเธอเอง บทนำของเธอ และบทวิจารณ์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ต่องานของเธอชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า ก.สุรางคนางค์ ต้องฝ่าอุปสรรค ฝ่าสายตา และคำวิจารณ์นานา จึงจะเผยแพร่หนังสือเล่มนี้ออกมาได้ งานของ ก.สุรางคนางค์ นี้เป็นงานรุ่นบุกเบิกและถูกปฏิเสธ หรือถูกวิพากษ์วิจารณ์รุนแรง จากคนบางกลุ่มเท่าๆ กับที่ได้รับการต้อนรับอย่างฮือฮา ในขณะที่หนังสือเล่มนี้ถูกตีพิมพ์ออกมาเป็นครั้งแรกก็เพราะเป็นงานแนวใหม่ และเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่เธอในฐานะนักเขียนหญิงยกเอาเรื่องราวของ *"ชนชั้นต่ำ"* ขึ้นมาพิเคราะห์ ควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า นับจากปีพ.ศ.๒๔๘๐ ไปอีกราว ๑๕-๒๐ ปี นวนิยายสะท้อนชีวิตแนวอัตถนิยมจะเติบโตอย่างเต็มที่ และก้าวหน้าไปถึงขั้นวิพากษ์วิจารณ์ระบบสังคมทั้งระบบอย่างรุนแรง *"ความดี"*ของตัวละครในนวนิยายยุคถัดๆไปจะมีความหมายในเชิงการต่อสู้มากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

ก.สุรางคนางค์ ชื่อจริงว่า *กัณหา เดียงศิริ* เธอเขียนงานนวนิยายออกมาจำนวนทั้งสิ้น ๔๗ เรื่อง แทบทุกเรื่องได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างดี เล่มที่โด่งดังในหมู่นักอ่านนวนิยาย คือ *บ้านทรายทอง พจมาน สว่างวงศ์ ดอกฟ้าและโคมผู้จองหอง* เป็นต้น ก.สุรางคนางค์ยังใช้นามปากกาอื่นอีกได้แก่ *"รสมาลิน"* ใช้เขียนคอลัมน์ *"นคร สุรพันธ์"* เขียนงานสารคดีและ *"มลฤดี"* ใช้ตอบ

ปัญหาผู้อ่านในนิตยสารสกุลไทยระยะหนึ่ง เธอได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เป็นคนที่สองถัดจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ประวัติ ก. สุรางคนางค์

ชื่อจริงคือ กัณหา เดียงศิริ (นามสกุลเดิม วรรธนะภัฏ) เกิดปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ที่ธนบุรี เป็นธิดาคนโตของ พระสุริยภักดี พระตำรวจหลวง จบการศึกษาชั้นมัธยม ๘ จากโรงเรียนราชินีบน เป็นครูสอนภาษาไทยอยู่ ๓-๔ ปี ก่อนที่จะมาทำหนังสือและเขียนหนังสือเป็นอาชีพ เริ่มสนใจเขียนเรื่องสั้นตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๗๕ ขณะอยู่ชั้นมัธยม ๖ แต่งงานกับป่วน บูรณศิลปิน หรือ ป. บูรณปกรณ์นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่ง ซึ่งงานรวมเรื่องสั้นของเขาได้รับคัดเลือกให้เป็นหนังสือดี ๑ ใน ๑๐๐ เล่มด้วยเช่นกัน

ก. สุรางคนางค์ เขียนหนังสือไว้ประมาณ ๔๗ เล่ม เป็นนิยายส่วนใหญ่อีก ๓-๔ เล่ม เป็นเรื่องสั้น, สารคดี, ข้อเขียนสั้น ๆ นิยายที่สำคัญเรื่องอื่น ๆ มี **ดุหลาบแดง, รักอันสุนทรี, ความคิดคำนึง** ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ในปีพ.ศ.๒๕๒๘ พร้อมกับ อบ ไชยวสุ (ฮิวเมอริสต์)

พรพิไล เลิศวิชา

พล นิกร กิมหงวน

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๕๑๐

ป. อินทรปาลิต

(พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๕๑๑)

ในบรรดางานประพันธ์รูปนวนิยายของไทย งานที่เขียนชวนให้ขัน หรือเรียกกันว่า "หัสนิยาย" มีอยู่น้อย งานที่อ่านกันแพร่หลาย คือ เรื่องชุด**สามเกลอ** หรือเป็นที่รู้จักกันดีกว่าในชื่อ **พล นิกร กิมหงวน** โดย ป. อินทรปาลิต ซึ่งเขียนต่อเนื่องเป็นเวลาถึง ๓ ทศวรรษ เริ่มตั้งแต่ปี ๒๔๘๑ จนถึงก่อนปีวาระสุดท้ายของชีวิตในปี ๒๕๑๑ (เทียบกับ**ผู้ชนะสิบทิศ** ของยาขอบ และ**เพชรพระอุมา** ของพนมเทียน เขียนต่อเนื่องประมาณ ๒๐ ปี) ในชุด**สามเกลอ**นั้นมีตัวละครหลักที่นอกเหนือจาก พล พัชราภรณ์ นิกร การุณวงศ์ และกิมหงวน ไทยแท้ หรือสงวน ไทยเทียมแล้ว ตัวละครอย่างเจ้าคุณปัจจนึกฯ ดร.ดิเรก ดำรงฤทธิ์ นายแห้ว โหระพากุล นั้นเป็นชื่อติดปาก จน "เกือบจะเป็นคนจริง ๆ"ไปแล้ว และตัวละครที่เขาสร้างขึ้นมานี้นั้น อาจจะเป็นที่รู้จักกันอย่างคุ้นหูและคุ้นตา (จากภาพวาดประกอบเรื่อง และหน้าปกหนังสือ) มากกว่าผู้ประพันธ์เสียอีก ตัวละครเหล่านั้นยังเป็นภาพลักษณ์ที่คงอยู่ในความจำของคนรุ่นอายุ ๓๐ ขึ้นไป รวมไปถึงตัวละครบางตัวที่กลายเป็นศัพท์แสงที่อธิบายบุคคลิกบางอย่างเป็นที่เข้าใจกันทั่วไป เช่น เชย แจ๋ว

นวนิยายนี้ที่ผู้ประพันธ์เปรียบเสมือนเป็น "ตลกหลวง" ซึ่งมีหน้าที่แต่งเรื่องขำขันพร้อม ๆ ไปกับให้ข้อชวนคิดแก่พระราชา แต่ตลกหลวงผู้นี้มิได้ประจำอยู่ในพระราชวัง เขากลับอยู่กับอาณาประชาราษฎร์ทั้งแง่จุดยืนในการมองโลกและในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์ของเขา ถ้าจะมีการตั้งฉายาให้ ป. อินทรปาลิต เพื่อความเข้าใจงานชุดงานชุดสามเกลอนี้ได้ดีขึ้น เราอาจจะเรียกว่าเขาเป็น "ตลกหลวงของมวลประชาราษฎร์" ผู้เล่าเรื่องไว้อย่างมากมาย ซึ่งสมัยนั้นลงพิมพ์ใน**นิตยสารเพลินจิตต์** เป็นเรื่อง ๆ ตอน ๆ แต่ละเรื่องจบในตัว รวมทั้งหมดแล้วนับเป็นพันเรื่อง เมื่อคิดถึงแง่ปริมาณก็น่าประทับใจมากอยู่แล้ว ที่ยิ่งชวนให้น่าประทับใจยิ่งขึ้นไปอีกก็คือ มุขตลกมิได้อ่อนฤทธิ์ลง และก็มิได้ซ้ำมุขเดิม ๆ เฉพาะในแง่นี้ย่อมถือได้ว่า ป. อินทรปาลิตเป็นนักประพันธ์ที่รุ่มรวยอารมณ์ขันเป็นดาวที่ส่องแสงจ้าเด่นที่สุดดวงหนึ่งในประวัติการประพันธ์สมัยใหม่ของเรา

เรื่องที่เขาเขียนนั้นมาจากวัตถุดิบที่เป็นเหตุการณ์ที่คนทั่ว ๆ ไปได้พบเห็น หรือได้ยินได้ฟัง ตั้งแต่เรื่องการบ้านการเมืองไปจนถึงเรื่องผี เรื่องจรเข้ เรื่องมวย เรื่องผัว ๆ เมีย ๆ เรื่องสงคราม เรื่องอาชญากรรมตามหน้าหนังสือพิมพ์ เรื่องเกี่ยวกับเมืองหลวง บ้านนอก ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นประสบการณ์ของประชาชนคนเดินดิน จากเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ป. อินทรปาลิตนำมาเป็นจุดเริ่มในการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ ลักษณะนี้คงเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของงานของเขา สำหรับผู้คนร่วมสมัยกับเขาก็จะรื่นเริงบันเทิงใจไปกับเรื่องราวในยุคนั้นที่เขานำมาปรุงแต่งเสียใหม่

ด้วยอารมณ์ขัน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นลักษณะจุดอ่อนของงาน กล่าวคือเมื่อเวลาผ่านไป ผู้อ่านที่ไม่ได้อ่าน "เรื่องแต่ง" จากเบื้องหลังของ "เรื่องจริง" ย่อมได้อรรถรสต่างออกไป งานในชุดสามเกลอเป็นจำนวนมากจึง "ตกเวทีประวัติศาสตร์" ไปตามกาลสมัย

จากแง่มุมของผู้อ่านปัจจุบัน ชิ้นส่วนประวัติศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบของเรื่องราวในชุดสามเกลอ มี ๒ แง่ คือเป็นทั้งฉากและเนื้อหา ในแง่ที่เป็นฉาก เรื่องราวเกิดขึ้นในสถานที่ และกับบุคคลที่ผ่านไปแล้ว สถานที่ที่เกิดเหตุส่วนใหญ่อยู่ในเขตที่เราคงเรียกกันด้วยศัพท์สมัยใหม่ว่าเขตกรุงเทพฯ ชั้นใน เช่น เจริญกรุง รองเมือง สี่พระยา สาธร ถนนเพชรบุรี ในสมัยที่ปัญหารถติดเป็นเรื่องที่ยังไม่อยู่แม้แต่ในจินตนาการ ถนนโล่งเตียนจนกิมหงวนสามารถขับฟอร์ดเก๋ง "โกยแน่บไปตามถนนวิทยุราวกับลมพัด...ถึง ๖๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง" ตัวละครเป็นเจ้าคุณ ขุน หลวง พระยา กินน้ำยาอุทัย นักเรียนนอกที่วางท่าคาบไปป์ เศรษฐีขี้เหนียวบ้านนอกอย่างลุงเชย ฯลฯ

ส่วนแง่ที่เป็นเนื้อหา นอกเหนือจากเรื่องราวในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไปแล้ว คือเหตุการณ์บ้านเมืองที่ความทรงจำของคนสมัยปัจจุบันอาจจะซีดจางไป เช่น สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงครามเกาหลี สงครามอินโดจีน นโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น ๆ **พล นิกร กิมหงวน**เป็นบันเทิงคดีที่ล้ำค่าในฐานะที่เป็น "บันทึกความรู้สึกของสมัย" ในฐานะนี้ งานเขียนจะยิ่งให้คุณค่าทั้งที่ปรากฏชัดและแฝงอยู่ เมื่อการอ่านอยู่ในระดับที่นอกเหนือจากที่ปรากฏเป็นตัวเขียน ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง "ศึกหม้ายสาว" นั้นเหตุการณ์ของเรื่องคือการฉลองวันชาติ (๒๔ มิถุนายน) เป็นวันครบรอบปีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีการจัดแสดงงานรื่นเริงฉลอง คณะสามเกลอแสดงละครรีวิว ถึงเรื่องจะสนุกสนาน แต่เมื่อจะจบปิดฉาก ก็โดนคนดูขว้างปาผลไม้ขึ้นมาบนเวที แม้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่ของเรื่องจะเป็นการแสดงเฉลิมฉลอง แต่อีกเรื่องหนึ่งที่ขนานกันไปและเกิดนอกเวที **พ้นสายตาคน**ดูนั้นคือการจะชิงนางผู้เป็นแม่หม้ายทรงเครื่อง ผู้อ่านอาจจะชวนให้คิดไปถึงว่าทำไมการฉลองการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงอยู่ในรูปการแสดงละคร ทำไมเรื่องของเรื่องนอกเวทีจึงเป็นเรื่องจะแย่งในสิ่งที่ตัวละครปรารถนา เรื่องนี้สะท้อนถึงการเมืองในช่วงปี **๒๔๗๕-๒๔๘๔** ในเชิงสัญลักษณ์ในรูปแบบเรื่องขำขันหรือไม่ งานชุด**พล นิกร กิมหงวน** อาจมีค่าแฝงนอกเหนือไปจากที่ปรากฏอยู่มากกว่าที่เราเข้าใจ

แนวหลัก ๆ ในมุขตลกของ ป. อินทรปาลิต ก็เข้าแม่แบบของการทำให้ขำในสองลักษณะ คือลักษณะแรกอยู่ที่คำพูดที่แสดงความคมคาย หรือเชาว์ปัญญาของตัวละคร ลักษณะที่สองอยู่ที่การกระทำกับเรื่องราวที่ดำเนินไปในลักษณะการแสดงเชาว์ เช่น จากเรื่อง "ศึกหม้ายสาว"

"เสี่ยกิมหงวนหัวเราะ (เมื่อมีการพูดกันถึงการอบรมมรรยาทตั้งแต่สมัยเด็ก) กล่าวว่า

ผมก็ผู้ดีเก่าเหมือนกันนี่ครับ คุณลุงของผมคือพี่ชายของคุณแม่ผมก็ไม่ใช่คนธรรมดา ใหญ่โตเหมือนกัน

เจ้าคุณปัจจนึกฯ หัวเราะคิก

เ้ป็นอะไรวะถึงใหญ่โต?

เ้ป็นคุณพระซีครับ

ถุ้ย...อ้ายโม้ พระอะไรวะ

พระภิกษุน่ะซีครับ เดี๋ยวนี้ยังบวชที่วัดสระเกศ ไม่เชื่อไปถามดูซีครับ ท่านพระครูตึ๋งน่ะลุงผมใช่ไหม?

ส่วนลักษณะประการที่สองจะเป็นหลักมากกว่าลักษณะประการแรก ป. อินทรปาลิตเขียนบรรยายเหตุการณ์ประหนึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กำลังดำเนินอยู่บนเวทีละคร หรือภาพที่เคลื่อนไหวบนจอภาพยนตร์ หรืออาจจะพูดอีกนัยหนึ่งว่า ป. อินทรปาลิต เขียนราวกับให้สามารถนำไปทำเป็นละครตลกสั้น ๆ เพราะฉะนั้นผู้อ่านจึงมิใช่เพียงผู้เก็บความทำความเข้าใจของเรื่องราว แต่ที่สำคัญกว่าคือ เขาทำให้ผู้อ่านเป็นผู้กำกับการแสดงบนเวทีละครในอากาศ และ "ผู้กำกับ" นี้เมื่อมีอารมณ์ขันร่วมกับ "ผู้เขียนบท" ด้วย ก็จะสร้าง "ละคร" ให้ครื้นเครงขึ้นได้

ในเรื่อง "ขาวทะโมน" ตอนที่ พล นิกร กิมหงวน คบคิดกันเป็นไอ้โม่งปีนเข้าบ้าน*พิทยเสถียร* ให้ผ่องผิวกับแพรวพรรณลูกสาวของเจ้าพระยาราชมณเฑียรพิทักษ์ตกใจ เมื่อเสี่ยกิมหงวนส่งเสียงดังขณะที่ยืนบนหลังของพล

"เฮ้ย ! พลตวาด "โธ่- อยากติดตะรางหรืออ้ายเสี่ย" พูดจบก็ยกมือหมายเขกหน้าแข้งกิมหงวนเต็มแรง กิมหงวนเป็นนักสังเกตการณ์ที่อยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ เขารู้ตัวอยู่แล้วว่าตาตุ่มของเขาจะต้องเป็นอันตราย พอพลเขก ก็รีบยกเท้าขวาขึ้น มะเหงกของนายพัชราภรณ์เลยสัมผัสกับศีรษะตนเองดังสนั่นหวั่นไหว ... พลชักฉิวก็เลยสปริงตัวออกจากกำแพง ร่างอันชะลูดของ กิมหงวน "แขวนต่องแต่งอาเสี่ยซอยเท้าทั้งสองถีบอากาศเหมือนกับถีบจักรยาน เกร็งข้อทั้งสองโหนราวเหล็กเหนือกำแพง"

ปัจจุบันวิธีการนำเสนอในทำนองนี้อาจจะไม่เป็นที่นิยม แต่ในสมัยก่อนสงครามสำหรับผู้อ่านวงกว้างที่คุ้นเคยกับการแสดงละครย่อมเป็นที่น่าชื่นชม

ตัวละครหลัก ๆ ใน **พล นิกร กิมหงวน** เป็นคนที่ใกล้ชิดอยู่ในแวดวงเดียวกัน เป็นญาติสนิทมิตรสหาย ที่มีความสัมพันธ์ที่รักใคร่กลมเกลียว เป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องอย่างที่ควรจะเป็นตัวละครโยงใยและปฏิบัติต่อกันอย่างกันเอง ถ้อยทีถ้อยอาศัยและอย่างจริงใจ เราจะไม่พบพฤติกรรมที่คอยใช้คนอื่นให้เป็นประโยชน์ และพฤติการณ์ที่ให้คอยคิดคำนวณในเชิงได้เชิงเสีย แต่ถ้าไม่มีความขัดแย้งเลย การดำเนินเรื่องก็คงจะเป็นไปไม่ได้ แต่เรื่องดำเนินไปจบลงด้วยดีเสมอ ๆ และที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะเมื่อมีเรื่องล่วงเกินซึ่งกันและกัน ก็มิได้ผูกใจเจ็บ หรือโกรธขึ้งเป็นเวลานาน หรือแม้กระทั่งถือสาหาความ ฉะนั้นเหตุการณ์ของเรื่องแต่ละตอนที่ปรากฏชัดเจนต่อผู้อ่านคือ เป็นความสนุกสนานครื้นเครง บ่อย ๆ ครั้งเป็นการเล่นแบบเด็ก ๆ เป็นการรื้อฟื้น

ความหรรษาของชีวิตวัยเยาว์ ชุบชีวิตชีวาวัยที่กำลังจะร่วงโรยให้สำราญอารมณ์ ในส่วนที่เป็นพื้นฐานซึ่งแฝงอยู่เป็นการกำหนดวางสีสันบรรยากาศของโลกใน พล นิกร กิมหงวน คือความรัก ความสมานฉันท์ และความให้อภัยต่อกันและกัน ซึ่งก็เป็นโลกของอุดมคติในการใช้ชีวิตของครอบครัวไทย และอยู่ในความปรารถนาตามหลักธรรมที่คนไทยทั่วไปรับสืบต่อมา จนเป็นแสงเป็นความหวังในการดำรงชีวิตที่ต้องผจญกับขวากหนามของความทุกข์อยู่เสมอ ๆ ฉะนั้นความรู้สึกที่ผู้อ่านคนแล้วคนเล่าได้รับก็คือ อ่านแล้วสนุก สบายใจ คลายเครียด และนี่คืออีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้เราได้เห็นถึงเสน่ห์ในงานประพันธ์ของป. อินทรปาลิตนี้

ทั้งนี้ทั้งนั้น มิได้หมายความว่า ป. อินทรปาลิตจะมองโลกแต่ด้วยแว่นสีชมพู ในฐานะที่มาจากครอบครัวข้าราชการ อาศัยอยู่ในเมืองหลวง และผ่านระบบการศึกษาทางทหารมาหลายปี ป. อินทรปาลิต มีลักษณะของคนร่วมสมัยที่อยู่ในหลอมของสังคมเดียวกันอยู่ค่อนข้างมาก เขาจะได้รับความคิดชาตินิยมซึ่งเป็นเชื้อของการสร้างทัศนะต่อสาธารณชนตั้งแต่สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ และข้อคิดความเห็นทางการเมืองอาจจะเอนเอียงไปทางนิยมทหารระเบียบตามนโยบายของรัฐข้าราชการ และผู้อ่านสามารถจะจับน้ำเสียง ป. อินทรปาลิต ได้ว่า เขาไม่ชอบ หรือถึงขั้นชิงชังคนประเภทไหนบ้าง พวกงกเงิน พวกเห่อยศ คนจีนที่กอบโกย (เพราะฉะนั้นเสี่ยกิมหงวน หนึ่งในพระเอกของเขาถึงต้องเป็นคนชอบฉีกแบ็งค์เล่น) พวกอวดรู้ คนอวดเก่ง คนประเภทที่ตามสำนวนสมัยนี้คงเรียกว่า นักวิชาการ เรื่องความแตกต่างกันทางฐานะในสังคม สังคมที่ลดหลั่นกันตามชนชั้น เป็นฉากของสภาพการณ์อยู่ตลอดเวลานั้น เขาก็มิได้เป็นใจด้วย แต่เขาเขียนถึงในลักษณะแบบหยิกแกมหยอกในเชิงกระเซ้าเย้าแหย่ หรืออย่างมากก็เพียงกระแนะกระแหน มากกว่าจะเป็นการประชด แดกดัน หรือเรียกได้ว่าวิธีของเขาเป็นการ “ตอด” มิใช่เป็นการ “ตี” ฉะนั้นเมื่อเขานำคนมาทำตลก หรือเพียงการพูดถึงบุคคลประเภทไหน ชนชั้นใด ก็ไม่ทำร้ายจิตใจใคร เขา “ตอด” คนประเภทที่เขาไม่ค่อยถูกโฉลกด้วยอยู่เสมอ ๆ คงจะมีแต่ทหารเท่านั้นที่เขาไม่เคยเอ่ยถึงในแง่ลบเลย จะอธิบายว่าเขาเคยเป็นนักเรียนทหารก็อาจจะขัดกับข้อที่ว่าความเป็นลูกพระยาของเขา หาได้ทำให้เขาละเลยจะหยอกล้อฝ่ายที่มียศถาบรรดาศักดิ์ไม่ (เขาล้อเรียกชื่อพระยาว่า พระยามูลเหล็ก) การเขียนให้ขำของเขาจึงเป็นที่เพลิดเพลินใจ มิใช่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์สังคมด้วยกาทำให้ตลกรูปแบบนี้เป็นหลักหนึ่งของหัสนิยายไทยก็จริงอยู่ แต่ความเด่นใน พล นิกร กิมหงวน ยังอยู่ที่ความสามารถของป. อินทรปาลิตในการสร้างเรื่องให้มีเงื่อนไขปมชวนให้ติดตาม แม้แต่ละตอนจะถือได้ว่าเป็นเรื่องสั้น แต่บางตอน ก็มีเรื่องรอง (Sub-Plot) ในเรื่องใหญ่ทำได้สอดคล้อง กลมกลืน และส่วนใหญ่เรียกได้ว่าลงตัว เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนการแบ่งแต่ละฉาก และความสมเหตุสมผลในการนำเรื่องให้ไปสู่ข้อสรุป เพราะฉะนั้นเรื่องของเขาจึง “อ่านแล้วติด”

เนื่องจากนวนิยายชุดพล นิกร กิมหงวน มีเป็นจำนวนมาก และอาจจะมีภาพลักษณ์ที่เป็นนิยายประโลมโลก นิยายระดับตลาด หรือตามศัพท์แสงที่เรียกกันในสมัยนั้นว่าเป็น “นิยายสิบ

สตางค์" ซึ่งก็อาจจะสมเหตุผล ถ้าจะกล่าวหาว่า หลายต่อหลายเรื่องในชุดนี้ "เชย" ไปเสียแล้ว สำหรับคนรุ่นใหม่ หลายต่อหลายเรื่องอ่านแล้วก็ไม่ขำ ถึงจะมิใช่เป็นงานประพันธ์ที่เขียนด้วยภาษาที่ประดิษฐ์ประดอย หรือเสนอความคิดชนิดที่นิยมของปัญญาชน ทำให้ชุดสามเกลอาจจะเป็น "ม้านอกสายตา" ของบรรดานักวิชาการและนักอ่านที่หาสาระทางข้อคิดเกี่ยวกับสังคม การเมือง และปรัชญาชีวิต แต่สำหรับผู้ร่วมสมัยกับ ป. อินทรปาลิต จะให้ค่ากับงานชุดนี้ในเชิงส่งเสริมให้รักการอ่าน อ่านเพื่อการพักสมอง อ่านเพื่อความชุ่มชื่นของจิตใจ ทั้งนี้มิได้หมายความว่า พล นิกร กิมหงวนจะเข้ากันไม่ได้กับผู้อ่านในสมัยปัจจุบัน การที่เราสามารถหางานชุดนี้ได้ตามร้านหนังสือโดยเฉพาะให้เช่าหนังสือทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ย่อมแสดงถึงว่า ป. อินทรปาลิต คงเป็นนักเขียนที่ยังมิได้คลายมนต์ การที่งานของเขายังอ่านสนุกย่อมชวนให้เราพยายามทำความเข้าใจลักษณะงานประพันธ์ชุดนี้

เรื่องเอกเรื่องหนึ่งซึ่งถึงแม้จะเป็นเรื่องนโยบายของรัฐบาลที่ป่าวประกาศก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่ก็ยังเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ดี คือเรื่อง **รัฐนิยม** เรื่องนี้เกี่ยวกับประกาศรัฐนิยมของจอมพลป. ๒๔๘๒ ฉบับหนึ่งเรียกร้อง "ให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย" เจ้าคุณปัจจานึกฯ ก็ตั้งตนเป็น "ผู้นำ" ให้สามเกลอจอมทะเล้น และผู้คนในแวดวงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามนโยบายนี้ ใครที่ถูกจับได้ว่าใช้ของต่างชาติจะถูกปรับครั้งละร้อยบาท (ตามค่าเงินในสมัยนั้นซึ่งคงสูงถึงเรือนพันในสมัยนี้) และสิ่งของนั้นก็จะถูกทำลาย เพราะฉะนั้นดินสอเขียนคิ้วของผู้หญิงก็จะต้องหันมาใช้ "เนื้อมะพร้าวห้าวหั่นเป็นแท่ง ๆ ยาวขนาดก้านไม้ขีดไฟ แล้วตากให้แห้ง เวลาใช้เอาไม้ขีดจุดลนมะพร้าวจนดำแล้วทาได้" เจ้าคุณปัจจานึกฯ ในฐานะที่ "เลือดรักชาติได้ร้อนระอุกรุ่น" ก็ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นี้อย่างชูธง คนขับรถคนหนึ่งถูกไล่ออก "ในฐานะซื้อเต้าส่วนกินที่หน้าประตูบ้าน" สาวใช้ก็ถูกมาตรการตักเตือนถูกตัดเงินเดือน "ในฐานที่ซื้อส้มฟักมาจากแม่ค้าไทยคนหนึ่งซึ่งมีผัวเป็นแจ๊ก" บรรดาข้าวของที่ไม่ใช่ของไทย เจ้าคุณปัจจานึกฯ ก็ทำลายเสีย นกคีรีบูนเยอรมัน หมาฝรั่ง ไก่ฝรั่งก็ขายไป ของพล ด้วยการ "ขึ้นรถบัสสีแดงเหลืองเก่าคร่ำคร่า...(และต่อ) รถบัสของเทศบาล" เพราะว่าไม่สามารถจะใช้รถเก๋งได้ แล้วก็ไปบ้านไทยแท้ จากนั้นก็บ้านการุณวงศ์ แต่ละบ้านก็ไปเอาขนมปังกับไข่ลวกเททิ้งกระโถน เพราะซื้อมาจากร้าน "ตงเฮง" เทหมึกทิ้งเพราะมีคำภาษาอังกฤษอยู่ที่ขวด พร้อมแนะนำให้ใช้ "หมึกสุวรรณตราแพะ" แทน ทิ้งตะไกรตัดเล็บ ให้ใช้มีดพับแทน เสื้อกางเกงตัดด้วยผ้าจากนอกก็ทำให้เสียใส่ไม่ได้อีกต่อไป เทนนิสก็เล่นไม่ได้ ให้เล่น "อีกาฝักไข่ก็ได้ หรือตี่จับ วิ่งเปี้ยว มอญซ่อนผ้า ช่วงรำ เขย่งเก็งกอย ต้องเต ขี่ม้าส่งเมือง หรือตะกร้อ" แทน แต่นิกรก็สามารถแก้ลำพ่อตาเขาได้ เพราะไม่ว่าท่านเจ้าคุณจะระมัดระวังเรื่องใช้ของไทยเพียงไร เข็มขัดที่คาดโจงกระเบนก็เป็นของนำเข้า ต้องถูกริบและใช้ผ้าพันแผลแทน ระหว่างที่เปลี่ยนนี้

"มือซ้ายจับชายพก มือขวาพยายามคลี่ผ้าพันแผลให้รอบเอว มัวพะวังมือที่จับชายพกก็หลุด ผ้าม่วงหางกระรอกหล่นพลุบลงไปกองที่ตาตุ่ม แลเห็นกางเกงในลายพร้อย เจ้าคุณรีบก้มลงหยิบผ้าขึ้นมานุ่งโดยเร็ว"

ถึงกระนั้นผ้าพันแผลก็เป็นของนอก แต่ถ้าไม่ใช่เจ้าคุณปัจจานึกฯ ก็จะต้องใช้เชือกกล้วยหรือไม่ก็ต้อง "คลี่ชายกระเบนออกเป็นโสร่ง" เจ้าคุณฯ กลับบ้านไปอย่างหัวเสีย วันต่อมาฝ่ายครอบครัวของสามเกลอก็เล่นบทตำรวจโดยไปตรวจค้นบ้านเจ้าคุณฯบ้าง และด้วยหลักปฏิบัติเดียวกัน กิมหงวนคว้าขวาน นิกรใช้ค้อน พลเอาแซลง "สำหรับทำลายของชนต่างชาติ" กล้องถ่ายรูปแว่นตา แจกันเครื่องลายครามของจีน ก็แตกเป็นเสี่ยง ๆ ด้วยเครื่องมือก่อสร้างนั้น ๆ เกิดฉากโกลาหลวุ่นวาย และในที่สุดเรื่องกลับมาจบอย่างนอนหลับฝันดี เมื่อไฟดับจากการซ้อมป้องกันภัยทางอากาศ พลกับนิกรถือโอกาสแอบจูบผู้หญิง เป็นที่สนุกสนาน แล้วก็พากันออกจากบ้าน "ศิริสวัสดิ์" "ก่อนที่รถจะเลี้ยวออกจากบ้านท่านเจ้าคุณ ได้ยินเสียงเพลงหมู่ร้องประสานเสียงในทำนองโอละเฮ โอละหึก"

เรื่องจบลงอย่างรื่นเริงเช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ ของเขา เนื้อเรื่องนั้นเสียดสีนโยบายรัฐบาลซึ่งตลกในตัวของมันเอง ป. อินทรปาลิตลองให้เรื่องดำเนินตามนโยบายนี้ ถึงขั้นที่ว่า ถ้าไม่ให้ใครใช้ของที่ไม่ใช่ของไทย แล้วอะไรจะเกิดขึ้น นั่นก็คือนโยบายใช้ของไทย ซึ่งก็ทำนองเดียวกับที่รัฐบาลปัจจุบันป่าวร้องให้ราษฎรใช้ของไทยในปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๑ นี้ นั้น เมื่อทำอย่างที่พูดแล้วก็คือความตลกอย่างเหลวไหลและวุ่นวาย ชีวิตของผู้คนในเมืองตามปกติก็จะกลายเป็นเรื่องเหลือวิสัย

เรื่องมีนัยทางการเมืองและสังคมอย่างคมคาย ผู้อ่านไม่สู้แน่ใจนักว่าเรื่องนี้ วิจารณ์ความบ้องตื้นของวิธีคิดของรัฐบาล หรือวิพากษ์ระบบเศรษฐกิจไทยที่พึ่งพิงอยู่กับตะวันตกและการที่ชาวจีนควบคุมโภคทรัพย์ในประเทศกันแน่ หรือว่าทั้งสองแง่ต่างก็ตกเป็นเป้า แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้อ่านกันเป็นเรื่องชวนหัว มากกว่าจะเป็นเรื่องโจมตีรัฐบาลหรือคนจีนในเมืองไทย และด้วยน้ำเสียงกระแนะกระแหนล้อกันเล่น มากกว่าด้วยความขึ้งโกรธคับข้องใจ และนี่คือเสน่ห์ในเรื่องในเชิงวรรณศิลป์ ควบคู่ไปกับสาส์นในเนื้อหาที่ยังคงมีพลังทางความหมายจนในทุกวันนี้ และนี่คือคำตอบที่ว่าทำไมเรื่องที่เลือกสรรในชุดสามเกลอนี้ย่อมยังเป็นสวนอักษรที่ชวนเชิญนักอ่านทั้งหลายให้ชื่นชม

ประวัติ ป. อินทรปาลิต

ป. อินทรปาลิต เคยเรียนโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งสมัยก่อนรับตั้งแต่ชั้นประถม เป็นนักเรียนรุ่นเดียวกับ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่เขาออกมาศึกษาต่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ (ม. ๖ ปัจจุบัน) ที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ เมื่อปีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ นั้นเขาอายุย่าง ๒๓ ปีแล้ว และได้เริ่มเขียนหนังสือ ที่เรียกกันว่า หนังสือสิบสตางค์ มาได้ ๒ ปี ส่วน **พล นิกร กิมหงวน** นั้นมาเริ่มตอนแรกเมื่อ ๒๔๘๑ และเขียนเรื่อยมาจนถึงปี ๒๕๑๐ ก่อนที่จะ

ถึงวาระสุดท้ายของชีวิตในปี ๒๕๑๑ ซึ่งช่วงท้ายนี้ มีโรคภัยไข้เจ็บรบกวนการทำงาน บางช่วงจึงเป็นการบอกปากเปล่าให้หลาน (ปริญญา อินทรปาลิต) พิมพ์แทน ถือได้ว่าป. อินทรปาลิตเป็นนักเขียนมืออาชีพรุ่นแรก ๆ ของไทย นอกจากเขียนหนังสือเลี้ยงชีพแล้ว เขาเคยได้ผ่านงานอื่น ๆ หลายอย่างมาก่อน เช่น รับราชการ ขับแท็กซี่ ล่องเรือโยงขนส่งข้าวสาร ทำค่ายมวย โดยเฉพาะเขียนบทและกำกับละคร พากย์หนัง ซึ่งมีส่วนในการสร้างสรรค์งานประพันธ์ของเขาอย่างมาก ในปี ๒๔๘๔ ป. อินทรปาลิต ได้รับการขนานนามว่า "นักประพันธ์เอกผู้เขียนหนังสือได้ทุกรส" ซึ่งหมายถึงเรื่องบู๊ เรื่องรัก เรื่องเศร้า แต่ปัจจุบันชื่อของเขาคือนักเขียนเรื่องชวนหัว ซึ่งคงคู่อยู่กับงานประพันธ์ชุด**พล นิกร กิมหงวน** แต่ส่วนงานอื่น ๆ นอกเหนืองานชุดนี้แล้วคงสูญค่าไปตามกาล สำหรับงานที่ยังคงเป็นที่รู้จักกันอยู่บ้างก็คือ ชุด**เสือใบ เสือดำ** และ**ดาวโจร ลูกดาวโจร** ชื่อจริงของเขาคือ ปรีชา อินทรปาลิต เป็นลูกคนโตของบรรดาพี่น้อง ๗ คนของ พ.ท. พระวิสิษฐพจนาการ (อ่อน) กับนางชื่น เกิดเมื่อปี ๒๔๕๓ ในกรุงเทพฯ และในชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเมืองหลวงจนสิ้นชีวิต เมื่ออายุ ๕๘ ปี

ไชยันต์ รัชชกูล

หนังสืออ้างอิง

เริงชัย พุทธาโร. **ป. อินทรปาลิต ชีวิตของคนขายฝัน.** กองบรรณาธิการนิตยสารถนนหนังสือ ๒๕๒๕.

ปริญญา อินทรปาลิต. **โลกส่วนตัวของ ป. อินทรปาลิต**. แสงดาว ๒๕๓๒.

สมเกียรติ วันทะนะ. **"วิเคราะห์เสือใบ - เสือดำ วีรบุรุษคนยากของ ป. อินทรปาลิต".** โลกหนังสือปีที่ ๑ ฉบับที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๑

ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๖

สด กูรมะโรหิต

(พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๕๒๑)

ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง เป็นนวนิยายที่ใช้ฉากต่างประเทศซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยหนึ่ง เช่นเรื่อง **ละครแห่งชีวิต** โดย หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง **พิราบแดง** โดย สุวัฒน์ วรดิลก หรือ**ข้างหลังภาพ** โดย ศรีบูรพา

แก่นเรื่องของสองเรื่องแรก คือ ความรักระหว่างคนต่างผิว ส่วน**ข้างหลังภาพ**เป็นความรักของคนต่างวัยของระหว่างชนชั้นใหม่กับชนชั้นเก่า

แก่นเรื่องของ**ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง** เป็นเรื่องของความรักที่เน้นในเรื่องความเสียสละโดยไม่เอาอารมณ์เป็นใหญ่ ความรักในเรื่อง**ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง** ได้ขยายกว้างคลุมออกไปถึงความรักระหว่างพ่อลูก โดยเน้นที่ความเสียสละเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นจุดเด่นที่แตกต่างจากเรื่อง ๒ เรื่องข้างต้น

โครงสร้างของการเขียนนวนิยาย**ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง**เป็นการเล่าเรื่องจากมุมมองของระพินทร์ หนุ่มไทยที่ได้รับทุนการศึกษาไปเรียนที่กรุงปักกิ่ง หรือ เป่จิงตามการออกเสียงของภาษาจีนกลาง

ตัวละครเอกของเรื่อง คือ วารยา ราเนฟสกายา ซึ่งเป็นหญิงในชนชั้นศักดินาของรัสเซียผู้ลี้ภัยการปฏิวัติของบอลเชวิกมาอยู่ในประเทศจีน และระพินทร์ หนุ่มไทยผู้ได้รู้จักวารยาจนกระทั่งภูมิหลัง และความผิดหวังต่าง ๆ นานาในชีวิตทั้งด้านความรัก ความสูญเสียแม่และพี่ ๆ น้อง ๆ รวมทั้งทรัพย์สิน เหลือกันอยู่ ๒ คนพ่อลูกที่ต้องอยู่กันอย่างกระเหม็ดกระแหม่

เค้าโครงเรื่อง คือ ความใกล้ชิดของระพินทร์ และวารยา ได้เป็นตัวเดินเรื่องไปสู่การเรียนรู้ภูมิหลังของกันและกัน โดยเฉพาะโศกนาฏกรรมในชีวิตของครอบครัวของวารยา ซึ่งมีเชื้อสายในตระกูลโรมานอฟ ผู้เป็นเจ้าปกครองรัสเซียในสมัยก่อนการปฏิวัติ วารยาต้องสูญเสียแม่ไปในการปฏิวัติ และเมื่ออพยพมาอยู่ที่เมืองฮาร์บินในแมนจูเรีย ก็ยังต้องสูญเสียพี่น้องไปอีก จนเหลืออยู่ตัวเองและพ่อที่ชราภาพ ความใกล้ชิดของคนทั้งคู่ได้ก่อให้เกิดความเห็นใจและแปรเป็นความรัก ความเข้าใจ ที่บริสุทธิ์ใจต่อกัน และนำไปสู่ความพยายามที่จะช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ซึ่งกันและกัน โดยตัดเอาอารมณ์ส่วนตัวออก เป็นความรักที่บริสุทธิ์ที่ถือเอาความเสียสละให้กับคนที่ตนรักเป็นสรณะ

วลาดิมีร์ ยอมสละชีวิตตัวเองเพื่อให้วารยาหมดพันพันธะมาเป็นธุระเป็นห่วงเป็นใยและต้องมุ่งหาเลี้ยงชีพเพื่อช่วยเหลือตนในการดำรงชีพ นับเป็นความเสียสละอันยิ่งใหญ่ของพ่อที่มีต่อลูก โดยต้องการให้ลูกมีทางออก และทางเลือกในชีวิต ซึ่งเขาคิดว่าการที่เธอจะไปบวชชีเพื่ออุทิศตัวให้กับศาสนาโดยไม่ต้องมีห่วงเป็นหนทางที่ดีที่สุดในทัศนะของเขา ดังบทสนทนากับระพินทร์ดังนี้

"วารยาอาจลำบากเพราะเป็นห่วงตัวฉันมากไป ถ้าไม่มีฉันเสีย เขาก็คงจะไม่ต้องยุ่งยากเช่นนี้ ฉันเป็นคนทำให้วารยาต้องดิ้นรน ฉันควรจะตัดสินใจทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้วารยาเลิกคิดเลิกกังวลในตัวฉัน"

และจดหมายลาตายที่เขาเขียนถึงวารยา

"วารยา ลูกรัก

พ่อจากไปเพื่อความสุขของลูก พ่อได้ตัดสินใจเด็ดขาดแล้ว พ่อแก่ลงทุกวัน ไม่มีประโยชน์แก่ใครอีกต่อไป ถ้าพ่อขืนอยู่ ลูกจะต้องกังวลและจะทิ้งชีวิตอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ไม่ได้ พ่อต้องการให้ลูกเปลี่ยนชีวิตใหม่ ต้องการให้มีชีวิตที่เงียบสงบ ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับความยุ่งร้อยแปดในโลกนี้ จงเชื่อพ่อ อย่าเสียใจ จงยินดี และจงทำตามที่พ่อเคยสั่งไว้ ถึงเวลาที่พ่อจะไปแล้ว นาฬิกาตีสี่เดี๋ยวนี้เอง ขอให้ลูกมีความสุขเสมอ"

พ่อที่รัก"

วรายาตัดสินใจไปบวชตามความปรารถนาของพ่อทั้งที่มีใจรักระพินทร์ แต่ก็ไม่เรียกร้องตามหัวใจปรารถนา แต่กลับตัดสินใจไปบวชแทนเมื่อได้รับรู้คำโกหกของระพินทร์ว่าตนมีคู่รักและคู่หมั้นแล้วในเมืองไทย และนี่คือ คำพูดของวารยา อันแสดงถึงความรักที่บริสุทธิ์ และความเสียสละเพื่อความรักอันบริสุทธิ์นั้น

"ขอให้เชื่อเถิด ระพินทร์ ว่าฉันไม่ได้รักเธอ ฉันต้องการเธอเป็นเพื่อน และเธอก็ได้อุปการะฉันมาก ข้อนี้ฉันไม่ขอลืม ขอให้ฉันได้ตอบแทนความรักของเธอด้วยความกตัญญูจะดีกว่า เธอต้องเป็นผู้ชายตัวอย่างที่เคยเป็นมาแล้ว เธอมีคนคอยอยู่ในเมืองไทยไม่ใช่หรือ ระพินทร์ เธอต้องไม่ทำให้เขาผิดหวัง"

"นี่เป็นแหวนที่แม่ให้ไว้แก่ฉัน เป็นของมีค่าสิ่งเดียวที่ฉันมีอยู่ เธอจงเอาไปสวมให้แก่ประนุทของเธอเถิด บอกว่าเธอซื้อมาจากปักกิ่งก็แล้วกัน"

ระพินทร์เองทั้งที่ใจรักวารยา และก็ปั้นเรื่องขึ้นมาโกหกว่าตนมีคู่รักแล้วเพื่อปิดหนทางความสัมพันธ์และเปิดโอกาสให้วารยาได้บวชตามความปรารถนาของพ่ออย่างไม่ต้องมีกังวล

คุณค่าโดยรวมของ**ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง** นอกจากแก่นเรื่อง หรือ "สาร" ที่ผู้เขียนต้องการสื่อ คือ ความรักเป็นเรื่องของความเสียสละ และการให้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ฉากที่นำมาใช้ประกอบซึ่งเป็นเหตุการณ์จริงของประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งที่ผู้เขียนได้สัมผัส คือ ภาวะสงครามกลางเมือง ที่ประเทศกำลังถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก และการต่อสู้ภายในระหว่างขบวนการประชาชนที่ต้องการปลดปล่อยประเทศจากแอกของต่างชาติ และแอกของชนชั้นปกครองที่เป็นนายหน้าของต่างชาติ รวมทั้งการกล่าวโยงถึงสถานการณ์ปฏิวัติในประเทศรัสเซียซึ่งส่งผลให้ตัวละครเอกในเรื่องต้องลี้ภัยการเมืองมาอยู่ในประเทศจีนด้วย

"ในสันนิบาตชาติ มหาอำนาจหลายชาติในที่ประชุมแห่งนี้ ได้พยายามพูดเพื่อตัวของเขาเอง พูดเพื่อตลาดและดินแดนที่เขาปล้นเอาไปจากชาติมนุษย์ที่อ่อนแอ ตามส่วนต่าง ๆ ของโลกตลอดเวลา ๓๐๐ ปี ที่ได้ผ่านไปแล้ว-พูดเพื่อรักษาทรัพย์สมบัติที่เขาสะสมไว้โดยอาศัยอำนาจเป็นธรรม พูดเพื่อกอบโกยทุกสิ่งทุกอย่างให้มากขึ้นโดยไม่มีอัตราจำกัด อนิจจา..."

ฉากที่ใช้นี้ทำให้เราเห็นธาตุแท้ของมนุษย์ในภาวะบ้านเมืองมีวิกฤติได้หลาย ๆ แบบเช่น

"ความทารุณในรัสเซียเมื่อคราวปฏิวัติใหญ่ เขาทำกันอย่างเลือดร้อน ความโกรธ ความไม่พอใจ อาจทำให้ขาดสติไปได้ แต่ความทารุณที่ฉันได้พบเห็นในฮาร์บินและปักกิ่ง เขาทำกันอย่างเลือดเย็น ฉันคิดว่าเลือดเย็น ป่าเถื่อนกว่า เลือดร้อนกว่ามาก"

การใช้ฉากดังกล่าวถึงแม้จะมีจุดอ่อนอย่างมากในการใช้มุมมองที่ค่อนข้างด้านเดียว และขาดการศึกษาถึงสถานการณ์ และเหตุการณ์ที่เป็นจริงทางการเมืองอย่างลึกซึ้งจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของสถานการณ์ ผู้ได้เขียนสรุปไปเลยว่าฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายขาว อีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายดำ ซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นตามมาได้พิสูจน์ว่าข้อสรุปของผู้เขียนนั้นเป็นข้อสรุปที่ขาดการศึกษาสถานการณ์อย่างถ่องแท้ เพราะข้อเท็จจริงนั้นเป็นตรงกันข้ามมากกว่า เช่น สด ได้กล่าวถึงการปฏิวัติในประเทศจีนไว้ดังนี้

"วิธีการของคอมมิวนิสต์ มีอยู่ว่า ต้องพยายามก่อความปั่นป่วน ขึ้นเสมอทุก ๆ โอกาส เพื่อทำลายความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม เมื่อบ้านเมืองปั่นป่วนอยู่เรื่อย โอกาสที่จะเข้าชิงอำนาจการปกครองก็ย่อมจะมีมากขึ้น

ภัยคอมมิวนิสต์ในเมืองจีนเป็นภัยที่ทำลายความสงบเรียบร้อยของสังคม เป็นภัยซึ่งสร้างความปั่นป่วนขึ้นภายใน เป็นผลให้จีนต้องแตกแยกกันในทางใจ"

แต่การใช้จุดยืนทางด้านมนุษยธรรม มาจับสถานการณ์ที่ใช้เป็นฉาก ก็เป็นการให้แง่คิดและกระตุ้นให้ผู้อ่านได้คิดที่ดี เช่น

"ภาพที่ทำให้ไม่สบายก็คือภาพของคนจน ชาวปักกิ่งจนมาก-จนอย่างที่เราคาดไม่ถึง-จนอย่างที่จะเป็นจะตายเอาทีเดียว พวกเราคนไทยไม่เคยจนอย่างนั้น คนจนของเมืองไทยไม่เคยจนตาย

แต่คนจนของปักกิ่งและตลอดจีนเหนือจนตายเอาบ่อย ๆ วันที่ร้ายกาจที่สุดสำหรับคนจนในจีนเหนือก็คือ วันในฤดูเหมันต์"

จุดอ่อนอีกจุดหนึ่งของ **ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง** คือ การเดินเรื่องในช่วงแรกค่อนข้างยืดยาด และเต็มไปด้วยความคิดเห็นของผู้เขียน แม้ว่าจะเป็นความคิดที่ดี แต่ก็ไม่เกี่ยวกับเรื่องหรือ การเดินเรื่องไปสู่จุดหมายตามหลักเกณฑ์การเขียนนวนิยาย

นอกจากจุดอ่อนข้างต้น กล่าวโดยรวมแล้ว **ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง-** เป็นหนังสือโศกนาฏกรรมที่น่าอ่านเล่มหนึ่ง สำหรับการทำความเข้าใจถึงการเกิดและการเติบโตของนวนิยายไทยที่ใช้ฉากต่างประเทศ นอกจากนวนิยาย เล่มนี้แล้วเขายังได้เขียนนวนิยายเชิงโรแมนติก และอุดมคติไว้อีกหลายเรื่อง เฉพาะชุดปักกิ่งนี้ นอกจากเรื่องแรกที่เป็นที่รู้จักกันดี คือ วารยา ราเนฟสกายา ที่กล่าวมาแล้ว ยังประกอบไปด้วยเรื่อง **คนดีที่โลกไม่ต้องการ เมื่อหิมะละลาย** และ **ผู้เสียสละ**

ประวัติสด กูรมะโรหิต

สด กูรมะโรหิต เกิดที่ตำบลท่าเรือจ้าง อำเภอเมือง จันทบุรี เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ มีอายุ ๖๙ ปี

การศึกษา เริ่มการศึกษาเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๑ เมื่อมีอายุได้ ๕ ขวบ เข้าเรียนครั้งแรกที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ราชบุรี เพียงปีเดียวก็มาเรียนต่อที่โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย นครปฐม จนจบชั้นมูล แล้วจึงเข้ามาเรียนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ในชั้นประถมปีที่ ๑ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ โดยเป็นเด็กเรียนดี มีคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๘๐-๙๐ % เป็นที่ ๑ มาโดยตลอด

ได้ทุนจากกระทรวงธรรมการไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยปักกิ่ง ในแผนกประวัติศาสตร์และเรียนเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาเลือก

ชีวิตข้าราชการ ได้ทำงานใช้หนี้รัฐบาลตามสัญญา ในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ตรวจสอบดูแลโรงเรียนจีน หัวหน้าแผนกตำรา กองการศึกษาผู้ใหญ่ ขณะนั้นลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังแทรกซึมเข้าเมืองไทยในโรงเรียนจีน จึงออกปราบปรามและปิดโรงเรียนจีนไปหลายแห่ง กวาดเก็บหนังสือต้องห้ามส่งสันติบาล

งานการประพันธ์ เป็นนักเขียนที่มีผลงานมาก มีทั้ง นวนิยาย สารคดี งานแปล บทละคร บทภาพยนตร์ บทเพลง และเรื่องสั้น

งานเขียนด้านนวนิยายที่เด่น เช่น ชุด **ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง** อันได้แก่**วารยา ราเนฟสกายา**, **คนดีที่โลกไม่ต้องการ**, **และเมื่อหิมะละลาย**, **เลือดสีน้ำเงิน**, **นักปฏิวัติ**, **ขบวนเสรีจีน**, **ชีวิตคือความฝัน, นี่แหละชีวิต** และ **ระย้า**

งานสารคดี คือ **มหายุทธสงคราม, ข้อคิดจากไร่แผ่นดินไทย, เมืองสหกรณ์, โครงการบูรณะชนบท, ไขปัญหาชีวิตของขุนลีลาศาตรสุนทร, บทความบาร์บารา, ขบถเมืองซีอาน**

งานแปล ได้แก่**ชู้รักเลดี้แชตเตอร์เลย์, อัชฌาเทวี,** และ**แซวลไวท์ ใต้ธงสยาม**

บทละคร ได้เขียนบทละครเวทีประมาณ ๑๐ เรื่อง ละครวิทยุมากกว่า ๕๐ เรื่อง บทละครโทรทัศน์ประมาณ ๕-๖ เรื่อง

บทภาพยนตร์ ได้แก่ **ทาสหัวใจ, ขบวนเสรีจีน, ไฟชีวิต**, และ**พลายมะลิวัลลิ์**

เรื่องสั้น เขียนไว้หลายร้อยเรื่อง โดยลงพิมพ์ใน **ศัพท์ไทย, ไทยเขษม, ประชาชาติ, เสนาศึกษา, สุภาพบุรุษ, ไทยใหม่, เดลิเมล์วันจันทร์, ประชามิตร, ปิยะมิตร, วิทยาจารย์, เอกชน, สวนอักษร, ศิลปิน**, และ**รุ่งอรุณ**

กมล กมลตระกูล

เราลิขิต-บนหลุมศพวาสิฏฐี

พิมพ์ครั้งแรก ในนิตยสาร ปี ๒๔๘๔ และ ๒๔๙๓

ร.จันทพิมพะ

(พ.ศ.๒๔๕๒-๒๔๙๗)

นวนิยายสองภาคจบ ภาคแรกชื่อว่า *"เราลิขิต"* ลงตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารประชามิตร-สุภาพบุรุษ พ.ศ. ๒๔๘๔ และต่อมาภาค สอง ซึ่งเป็นภาคจบ ได้ลงพิมพ์ในนิตยสารสยามสมัย ในพ.ศ. ๒๔๙๓ ในชื่อ *"บนหลุมศพวาสิฏฐี"* พิมพ์รวมเล่มในปี ๒๕๐๕

นวนิยายที่ชื่อฟังดูแปลกเรื่องนี้มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับ *"วาสิฏฐี"* ของกามนิต ผู้เขียน-ร.จันทพิมพะ เขียนคำนำให้แก่หนังสือนวนิยายอันโด่งดังเรื่องนี้ของเธอไว้ดังนี้

> *"ปรากฏว่าก่อนพุทธกาลหรือต้นพุทธกาลก็ดี หญิงได้ยึดถือความรักเป็นพรหมลิขิตของตน และต้องฉุดชีวิตตนลงไปสู่ความทุกข์ระทมที่เหมือนกับหลุมฝังศพอันมืดมัวมากแล้ว*
> *เดี๋ยวนี้เป็นกึ่งพุทธกาลที่ดูเหมือนจะกลายเป็นกลียุคยิ่งขึ้น เรามีอดีตอยู่ในปัจจุบัน เราอาจจะมีหรือไม่มีอะไรเลยในอนาคตของเรา นอกจาก "กรรม" ของเราเอง ซึ่งบังคับบัญชาอยู่เหนือสิ่งซึ่งกำลังมีกำลังเป็นอยู่ ตลอดจนโชคชะตาสุดท้ายและอนาคตของมนุษย์*
> *ถึงกระนั้นหญิงก็ยังยึดถือ "ความรัก" เป็นสิ่งบังคับบัญชาชีวิตผู้ใหญ่ยิ่งอยู่เสมอ หญิงจึงมักจะเขียนโชคชะตาตัวเองบนหลุมศพอันมืดมัวเหมือนเก่า"* (หน้าคำนำ)

ถูกละ บนหลุมฝังศพอันมืดมัวที่หญิงยึดถือ *ความรัก* เป็นสรณะนี้เอง ที่ร.จันทพิมพะ-ผู้เขียน เห็นว่า หญิงก็ล้วนแต่เดินตามรอย *วาสิฏฐี* ของกามนิตหนุ่ม ผู้ปลีกตนไปจากโลกแล้วตามลำพัง

จิตรี รัถการ และกานดา ดิเรกกุล หญิงสาวในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองอยู่ในร่มไม้ชายคาเดียวกัน และเขาทั้งสองเกี่ยวดองเป็นญาติสนิท ต่างมีความรักที่มุ่งมาดปรารถนา กานดารักกันเงียบๆ อยู่กับวิชัยลูกพี่ลูกน้องของเธอเอง ซึ่งอยู่ในบ้านเดียวกัน ส่วนจิตรีนั้นเธอมีที่หมายแล้ว เขาเป็นนายพันตรีรูปงาม เข้ามาพัวพันกับเธอเมื่อคราวเธอและกานดาอพยพหลบภัยสงครามไปพร้อมกับวิชัย ที่จะไปรับราชการที่แหลมเหลือ เมืองพะเยา แหลมเหลือจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่เปิดโอกาสให้แก่หนุ่มสาวสองคู่คือจิตรีกับพันตรีตะวัน วงศ์วิโรจน์ คู่หนึ่ง กับกานดา ดิเรกกุล กับวิชัย เชาวรัตน์ อีกคู่หนึ่ง

จิตรีและกานดา ดูเป็นผู้หญิงสองแบบที่ไม่เหมือนกันเลย จิตรีเป็นคนหัวแข็ง มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ท้าทาย ชอบนำชีวิตไปเป็นเดิมพันกับอนาคต ส่วนกานดาเป็นหญิงสาวผู้มีจิตใจอ่อนโยน

รักสงบอีกทั้งใจอ่อน เธอเป็นแบบของหญิงผู้แบกทุกข์ของใครทั้งโลกไว้ เพื่อรักษาสถานการณ์ให้สงบตลอดไป

จิตรีเป็นหญิงสาวที่อยู่ในอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงของยุคปรมาณูภายหลังสงครามโลก นั่นคือ เธอต้องการแสวงหาความหมายทุกอย่างด้วยตัวของตัวเอง ด้วยเหตุนี้เมื่อกลับมาเรียนวิทยาศาสตร์ปีสุดท้าย นิสิตจุฬาฯ ที่มีผลการเรียนดีผู้นี้จึงรีไทร์ตัวเองออกมาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ในธนาคารแห่งหนึ่ง *ดูเหมือนจะมีมนต์ประหลาดและวิเศษสักอย่างมาทำให้จิตรีลืมตัวและปล่อยตามเหตุการณ์เกินไป ดูเหมือนไม่มีมนต์จะแก้กันอีกด้วย ...* จิตรีจึงลอยคว้างไปตามกระแสคลื่นของความเป็นอยู่อย่างใหม่ ฟุ้งเฟ้อและสนุกสนาน เสรีอย่างเต็มที่ จิตรีพอใจชีวิตแบบที่เธอเป็น เพราะเธอได้พบกับความตื่นเต้น ความแปลกใหม่ที่ไม่จืดชืดเหมือนครั้งยังเป็นนิสิต แต่วันหนึ่งจิตรีก็พลาด เธอหยิบเงินของธนาคารไปให้พันตรีตะวันใช้ก่อนจำนวนหนึ่ง เพราะแน่ใจว่าเขาจะนำเงินมาคืนทันเวลาเนื่องด้วยความจำเป็นบางอย่าง ทว่าเขากลับหายตัวไปไร้ร่องรอย ความผิดของจิตรีถึงขั้นที่เธอควรลาออก และยังต้องหาเงินไปชดใช้คืนแก่ธนาคาร คุณจรวยผู้เป็นเสมือนพี่สาวของจิตรีเสียใจนัก เมื่อประกอบเข้ากับความไม่พอใจในการดำเนินชีวิตแบบจิตรี เธอตัดสินใจบอกความจริงเพื่อแก้แค้นให้แก่ความปรารถนาดีของตัวเธอเองว่า จิตรีไม่ใช่ลูกสาวที่แท้จริงของผดุง เธอเพียงแต่เป็นลูกติดภรรยาของเขาเท่านั้น และความเหลวไหลของจิตรีก็มาจากเลือดเลวฝ่ายแม่ของเธอนั่นเอง

ความหยิ่งผยอง และความสำราญใจของจิตรีสะดุดหยุดลงแล้ว จิตรีรู้สึกตัวว่าเธอสูญเสียไปหมดทุกสิ่งอย่างไม่น่าเชื่อ ความสับสนจู่โจมเข้ามา และความมั่นคงของจิตใจคลายลง จิตรีรับไม่ได้ที่ว่าเธอใช้นามสกุลของผู้ที่หาใช่พ่อที่แท้ของเธอไม่

ร.จันทพิมพะได้นำเผด็จก้าวเข้ามาในชีวิตของจิตรีแบบฉับพลัน เธอต้องการสื่อสารให้ผู้อ่านรู้จักธาตุแท้ของคนที่ *เข้า* กันได้ดี เผด็จมีบุคลิกสอดคล้องกับจิตวิญญาณหยิ่งผยองของจิตรียิ่งนัก เขากล่าวเย้ยหยันชะตากรรมต่อจิตรีว่า *"ชีวิตที่ถูกกำหนดมาหมดสิ้นแล้ว เหมือนอย่างที่เขาว่าพรหมลิขิตแค่นี้เอง แต่เราไม่รู้เรื่องพรหม เรารู้เรื่องของเราตลอดชาติ เรารู้ว่าเราทำชั่วใช่ไหม?"* และเขายังสำทับแก่เธอว่า

"ตกลงเรื่องอะไรๆ ของเราไม่ว่าความเชื่อความหวัง หรือเรื่องชีวิตวันนี้ วันไหนทั้งนั้นจิตรี เราลิขิต ของเราเองอีกเหมือนกัน คราวนี้เราลิขิตของเราเปื้อนเปรอะไปแล้ว คราวหน้าเรามาตั้งใจลิขิตของเราให้สวยสดเสียใหม่"

คำพูดอันหนักแน่นเช่นนี้เพียงวูบเดียว จิตรีได้ตัดสินใจจะแต่งงานกับเขา การตัดสินใจวูบนี้ของจิตรีเป็นการป้องกันตัวเธอเอง ขณะเดียวกันก็เป็นความประมาท ร.จันทพิมพะได้ชี้ให้เห็นว่าคนเรานี้บ่อยครั้งหาทางออกง่ายๆ เร็วๆ ให้พ้นไปเสียจากความอัปยศ โดยไม่รู้ว่ามีความอัปยศอื่นรออยู่ข้างหน้า *"ความสามารถและความอดทนของจิตรีทรงตัวอยู่ได้ด้วยความหยิ่งผยองอย่างเดียว ความเย่อหยิ่งย่อมนำไปสู่ความประมาท และความประมาทก็คือความตาย"*

จิตรีแต่งงานแล้ว แต่ความผูกพันที่เธอมีต่อคนรักเก่า ประกอบกับความรักใหม่มิได้ก่อตัวขึ้นมาโดยธรรมชาติ ทำให้จิตรีกำลังสับสนใหม่อีก จิตรีสงสัยว่าเขาไม่ได้รักเธอ เขาเพียงแต่ฉวยโอกาสจากความสับสนของเธอ และเพียงแต่หมายจะครอบครองเสน่ห์แห่งความเป็นหญิงของเธอเท่านั้น

ร.จันทพิมพะ สร้างจิตรีขึ้นมาเป็นตัวแทนของผู้หญิงคนหนึ่ง ซึ่งเฝ้าดูว่าตัวเองได้รับความยุติธรรมดีอยู่ทุกขณะหรือไม่ คอยตรวจสอบดูแต่ว่าใครทำร้ายเธอตั้งแต่เมื่อไหร่และทำไม จิตรีแต่งงานกับเผด็จ แล้วเธอก็ร้องไห้กับ สิ่ง ที่เธอเสียเปรียบไปแล้ว เธอน้อยใจคนอื่น เวลานี้สำหรับจิตรีมีมนุษย์อยู่เพียงสองคนในโลกที่เธอมองไม่เห็นความผิด คือพันตรีตะวัน และอีกคนหนึ่งก็คือตัวเธอเอง

จิตรีมีชีวิตใหม่แล้วกับเผด็จ แต่เธอกลับมิได้เริ่มต้นชีวิตใหม่ เธอจมอยู่กับความรักความปรารถนาและขุ่นเคืองใจ เผด็จเองไม่ใช่ผู้ชายธรรมดาที่ผู้หญิงจะเอาชนะเขาได้ด้วยน้ำตาหรือการกดดันและข่มขู่ เขาเป็นคนมีความคิดอ่านและเป็นตัวของเขาเองเอาการอยู่ แต่ความเจนโลก ธุรกิจการค้าทำให้เขาไม่เสียเวลากับชีวิตที่มีรายละเอียดมากเกินไป ดูเหมือนเผด็จเลือกเอาการตัดนิสัยจิตรี ยิ่งเธอต่อว่าเขา ผลักไสเขา เขาก็ยิ่งใช้อำนาจ หยาบคายลง และกดดันเธอยิ่งขึ้น เผด็จไม่ใช่ผู้ชายแบบที่ผู้หญิงใฝ่ฝันถึง เขาเป็นคนซื่อตรงเอาการอยู่ แต่เขาไม่ใช่คนอ่อนโยน ช่างปลอบ หรือเอาอกเอาใจ เผด็จปล่อยให้จิตรีต่อสู้กับสำนึกร้อนร้ายของหล่อน วาจาที่เขากล่าวแก่หล่อนนั้นเล่า รุนแรงเกินกว่าที่จิตรีจะรับเอาไว้ได้

ร.จันทพิมพะ บอกเราว่า ชีวิตนี้ไม่มี อะไร ผ่านไปง่ายๆ ดอก วันหนึ่งจิตรีจึงได้รับรู้ความจริงโดยบังเอิญว่าแท้จริงแล้วตะวันของเธอหาได้ทรยศต่อเธอไม่ เขาเขียนจดหมายมาขอให้เธอรอเขาสองปี แต่จดหมายนี้กลับกลายเป็นความลับอยู่ในมือของเผด็จแทนที่จะถึงมือเธอเผด็จรู้เรื่องนี้แล้วเขาก็ยังปล่อยให้มีการแต่งงานระหว่างเขากับจิตรี จิตรีเธอรู้สึกว่าเธอถูกโกงโดยทั้งคุณจรวยและเผด็จซึ่งบัดนี้คือสามีของเธอเสียแล้ว จิตรีไม่เพียงแต่อาละวาด แต่เธอยังตั้งความหวังใหม่อีกครั้ง หมายจะลิขิตชีวิตของตัวเอง ด้วยการหย่ากับเผด็จ และรอการกลับมาของตะวัน

เผด็จหาได้ยอมปล่อยให้เกมรักของเขากับจิตรีจบลงง่ายๆ ดังนี้ไม่ เผด็จหลอกจิตรีว่า เขาเองมีภรรยาแล้ว เป็นชาวต่างประเทศ จิตรีเป็นก็แต่เพียงเมียน้อย จะหย่าให้อายคนเขาหรือ จิตรีล้มลงอีกครั้ง *คราวนี้เธอหกคะเมนหมดทั้งตัว จิตรีหมดมุมซุกซ่อนเสียแล้ว หล่อนแลเห็นคุกชีวิตอันชื่นขมของหล่อนในวงแขนของเผด็จ (๑๔๕) ชีวิตของจิตรีผ่านความจัดเจนเกินวัย ผ่านมุมมืดมุมโกงและมุมหลอกลวงมาแล้วหลายอย่างก่อนจะถลำเข้ามาจนมุมอยู่ในอ้อมแขนของเผด็จดังนี้ (๒๔๔)*

ร.จันทพิมพะ หาได้ปล่อยให้ตัวละครของเธอลอยนวลไปง่ายๆ ไม่ เธอย้อนถามจิตรีให้โอกาสจิตรีทบทวนตัวด้วยสารที่รุนแรงไม่แพ้กันว่า

"แต่หล่อนเองไม่เคยบอก (เผด็จ) สักครั้งว่าหล่อนเจตนาแต่งงานกับเขาเพราะหล่อนจนมุมหมดแล้ว และเขาไม่เคยรู้กำเนิดอันไขว้เขวของหล่อน จิตรี (เองนั่นแหละ) ก็ไม่ได้ตรงต่อเผด็จ ก็ไฉนเล่าเผด็จจึงจะหลอกลวงว่าหล่อนไม่ได้ดังนี้" (ถ้าการหลอกลวงของเขาเป็นเรื่องจริง) (๒๔๕)

ร.จันทพิมพะถ่ายทอดให้เราได้เห็นประจักษ์วิธีการที่คนเรายอมจำนนเมื่อจนมุมชีวิต ชีวิตของจิตรีไม่อาจรอดพ้นไปสู่สถานภาพอื่น ถึงอย่างไรเธอก็แต่งงานแล้ว ความอัปยศของเธอไม่ปรากฏแก่ตาโลก มันเป็นเพียงเรื่องภายใน ไม่ว่าในใจ ในบ้าน หรือในครอบครัว จิตรีเลือกเอาการวางยศอยู่ในกลุ่มกุลสตรีต่อไปได้อีกด้วยเกียรติยศ แม้ว่าจะเป็นเกียรติยศของผู้อื่น แม้ความจริงล่อนจ้อนประจักษ์แก่ใจจิตรีอย่างลึกซึ้ง แต่มันก็เป็นชนักสนิมในอก มันทิ่มแทงเชือดเฉือนหัวใจ ร.จันทพิมพะสรุปลงแล้วว่า หญิงมักไม่อาจทำลายเกียรติยศในปัจจุบันของตนเอง

ผู้อ่านย่อมจะเห็นด้วยว่า เมื่อจิตรีและเผด็จร่วมกันลิขิตชีวิตของเขาทั้งสองแล้ว มันกลับมิได้เป็นพลังแห่งจุดเริ่มต้นที่ดีพอที่จะทำให้เกิดความอดทนอย่างแท้จริง นอกจากว่า มันกลับทำให้หล่อนทะนงในความสามารถที่จะกำชะตาชีวิต และหวังก็เฉพาะผลตอบแทนที่ดี คนเรามักลืมไปว่าความสำเร็จทุกสิ่งย่อมเกิดจากการเผชิญอุปสรรคมาก่อน และความล้มเหลวครั้งแรกของชีวิตเป็นเพียงบทเรียน จิตรีไม่ได้ศรัทธาในสิ่งที่เธอและเขาลิขิตขึ้นมา แต่กลับจมอยู่กับลิขิตของพรหม เธอจึงสูญเสียศรัทธาไปทุกสิ่ง

กานดา ดิเรกกุล นั้นตรงกันข้ามกับ *จิตรี รัถการ* ร.จันทพิมพะเอาใจใส่ต่อที่มาของบุคลิกตัวละครของเธอเสมอ เราจึงได้พบว่า กานดาเป็นคนดีเพียบพูนด้วยความเป็นหญิง และอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ กานดาไม่เคยดิ้นรนเที่ยวเตร่ ไม่ผูกพันกับเพื่อนฝูงคนใดหรือมีความสนใจในการใช้ชีวิตด้านไหนเป็นพิเศษ การที่มารดาของกานดาตายตั้งแต่เธอเกิดนั้นยิ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เธอชอบอยู่กับการเก็บงำ ขณะที่จิตรีชอบแสดงตัวของเธอต่อโลก กานดากลับหลบหน้าตลอดเวลา ทั้งที่เธอมิได้มีความลับอะไรซ่อนอยู่ หากแต่เธอหวั่นไหวต่อโลกอันซับซ้อนใบนี้มากกว่า

กานดากับวิชัยรักกันอยู่อย่างเงียบๆ ชีวิตของกานดาไม่มีสิ่งใดนอกจากบ้าน และวิชัย *"ไม่ผูกพันกับเพื่อนฝูงคนไหนพอที่จะชดเชยช่องว่างในชีวิตที่เชื่อมอยู่กับวิชัย นิสัยของกานดามักน้อยและเจาะจงจำเพาะทิศเพาะทาง เมื่อผูกพันกับเรื่องใดแล้วก็ไม่มีการเหลียวแลเรื่องอื่น ๆ ถ้าพูดเฉพาะเรื่องความรักใคร่นี้ กานดาน่าจะไปเกิดในดินแดนที่หญิงฆ่าตัวตายตามคู่ครองมากกว่า"* (๓๖๕) ความสัมพันธ์ระหว่างกานดากับวิชัยเป็นความลับแม้จะไม่มิดชิดนัก แต่ก็มิได้แสดงออกโดยเปิดเผย โดยที่วิชัยมักชอบครอบงำ และกานดาก็พอใจให้เป็นเช่นนั้น ความสัมพันธ์ของทั้งสองจึงเป็นไปโดยความสมยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง ร.จันทพิมพะเป็นผู้เชื่อว่ารูปแบบความสัมพันธ์จะดำเนินไปก็ด้วยความสอดคล้องของสองฝ่าย

นับตั้งแต่กานดาได้รู้ความจริงโดยบังเอิญเรื่องที่ว่า จิตรีอาจไม่ใช่ลูกแท้ ๆ ของคุณผดุง รู้ว่าคุณจรวยพี่สาวของเธอเองเป็นผู้เก็บจดหมายของพันตรีตะวัน อดีตคนรักของจิตรีไว้ ทำให้จิตรีได้เข้าพิธีสมรสกับเผด็จโดยที่เธอเข้าใจผิดว่าตะวันทรยศต่อความรักของเธอ เมื่อจดหมายของผู้บริสุทธิ์

ผ่านมาถึงมือเผดิจ น้าชายของเธอ แทนที่เขาจะหลีกทางให้แก่ความหวังและความฝันของจิตรี เขากลับเก็บงำความลับนี้ไว้ และฉกฉวยโอกาสเช่นนั้นเข้าพิธีแต่งงาน กานดารู้ต่อไปอีกด้วยว่า ชีวิตคู่ของเผดิจกับจิตรีเต็มไปด้วยความเจ็บปวด และน่าหวั่นกลัว กานดาคนใจอ่อนและหวั่นไหว นอกจากนี้ยังอ่อนต่อโลก จึงจมปลักสู่ความหวาดหวั่นและสับสนอีกคนหนึ่ง กานดาไม่แน่ใจเสียแล้วว่าระหว่างเธอกับวิชัยเล่า ความรักจะกลายเป็นสิ่งน่ากลัวหรือไม่

ในที่สุดความสัมพันธ์ระหว่างกานดากับวิชัยถึงแก่เกิดรอยร้าว มีโอกาสทำให้มีหญิงหนึ่งแทรกตัวเข้ามา ทำให้กานดาน้อยใจ และวิชัยเองก็ต้องการประชดกานดา ทั้งสองฉลำลงไปในเกมที่ยิ่งทำให้ความรักร้าวฉานหนักขึ้น

ร.จันทพิมพะ คลี่คลายเรื่องให้จบลงอย่างชาญฉลาด การกลับมาของตะวันนำไปสู่การคลายปมปัญหาทั้งหมด หรืออาจกล่าวได้ว่าทำให้ปมที่แน่นจนเกินไปนั้นขาดสะบั้นลง ความใกล้ชิดที่บริสุทธิ์ใจระหว่างกานดากับตะวัน ทำให้วิชัยเข้าใจผิดหนักขึ้นถึงแก่ประกาศแต่งงานกับวันวิภาผู้เตรียมจะ *มัด* เขาอยู่แล้ว และนี่ก็เท่ากับผลักกานดาให้ค้นพบตัวเธอเองอย่างถ่องแท้ว่าเธอยังคงพร้อมจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์กับคนที่เธอรักและหมกมุ่นอยู่กับรักนี้ แม้ความหวังของเธอจะขาดสะบั้นลง กานดาจำนองบ้านของเธอเพื่อนำเงินมาชดใช้หนี้อัปยศของวิชัย ทั้งๆ ที่เธอไม่มีความหวังเกี่ยวกับตัวเขา

ตะวันกลับมาแล้วและเขาเป็นพยานรู้เห็นเหตุการณ์เช่นนี้ ธรรมชาตินิสัยของตะวันทำให้เขามองว่า ผู้หญิงอย่างกานดานี้น่ายกย่องยิ่งนัก เพราะความรักของเธอเปี่ยมด้วยความเมตตา ให้อภัยและความอ่อนโยน หญิงที่อ่อนแอคนนี้ไม่ใช่คนอ่อนแอในความหมายที่โลกเข้าใจเสียแล้ว เธอทรหดมากทีเดียว เธอเพียงแต่อ่อนแอต่อการเผชิญหรือไม่ต้องการเผชิญกับความซับซ้อน เขรอะขระของโลกที่เธอไม่อยากสนใจ ร.จันทพิมพะ ช่างสร้างตัวละครที่อดทนอย่างร้ายกาจต่อสิ่งที่ตั้งใจมั่นว่าจะทำ ความรักของกานดามีความบริสุทธิ์ใจปนอยู่มากกว่าเรื่องความหมายทางเพศ กานดาทนทุกข์ได้อย่างเยือกเย็นเพื่อทุกๆ คนที่เธอรัก

ตะวันผู้ขุ่นแค้นใจในความรักความหลังของเขา เริ่มรู้สึกตัวจากภาพสะท้อนของกานดา กานดาให้สติเขา และเขาก็สำนึกได้ว่าจิตรีกับความรักที่แหลมเหลือ เป็นเพียงภาพฝันแห่งวัยเยาว์ ทั้งเขาและจิตรียังไม่เคยแสดงความรอบคอบและเสียสละอย่างทุ่มเททั้งหมดแก่ความรัก มาบัดนี้จะมาทวงเอาประโยชน์แห่งรักได้อย่างไร กานดาต่างหากเป็นผู้รู้จักได้และรู้จักเสีย เธอไม่ทำร้ายใครและไม่เคยตีโพยตีพายเลย ตะวันตัดสินใจพาชีวิตของเขาไปจากเมืองหลวงเพื่อจบเรื่องของเขา จิตรีและเผดิจลงอย่างแน่นอนแล้ว

ร.จันทพิมพะ จงใจจะเปรียบเทียบให้เห็นความรักของผู้คนหลายแบบ ในเรื่องนี้ความรักของวิชัยเป็นความรักแบบที่ไม่ยอมเสีย ความผิดหวังทำให้เขาปล่อยตัวเลื่อนลอยหละหลวม สิ้นศรัทธาในความหมดจดงดงามทุกอย่าง วิชัยเข้าใจผิดว่าตะวันมีอะไรกับกานดา ในที่สุดเขาก็ *ข่ม* *ขืน* ความรักของกานดาเสียด้วยสำนึกอันบ้าคลั่ง กานดาเป็นของเขาในคืนหนึ่ง เพราะความแค้นแต่

ไม่ใช่ความรักของเขา จิตรีเป็นผู้ไขความลับทั้งหมดในที่สุดว่า กานดาไม่ได้มีอะไรกับตะวัน เรื่องทั้งหมดจิตรีเสกสรรค์ปั้นแต่งขึ้นเพื่อแก้แค้นให้แก่ตนเอง และคิดบัญชีวิชัยที่ประกาศจะแต่งงานกับหญิงอื่นที่มิใช่กานดาต่างหาก

กว่าวิชัยจะรู้ว่ากานดาเป็นยอดหญิงก็สายเสียแล้ว กานดาจบชีวิตของเธอด้วยโรคปอดบวมหลังจากช่วยทำคลอดให้จิตรีที่บ้านสวน เผด็จเดินทางมารับลูกของเขาและบอกจิตรีว่า เอลิซาเบ็ธ เบิร์น เป็นเพียงเพื่อนของเขา หาได้มีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาไม่ เป็นแต่เขาต้องการแก้แค้นจิตรีเสียบ้างเท่านั้น จึงแต่งเรื่องขึ้นมาเพื่อ *ปราบ* ภรรยาให้อยู่มือ

ร.จันทพิมพะสร้างโครงเรื่องเราลิขิต-บนหลุมฝังศพวาสิฏฐีได้ดีเยี่ยมในแบบฉบับของเธอ ผู้ยังอยู่หรือผู้อยู่รอด ไม่ใช่ผู้ชนะ อีกทั้งอาจมีหรือย่อมมีบาดแผลทั้งตัว เบื้องหลังของความสวยงามและความอยู่รอดอาจเต็มไปด้วย *อาชญากรรม* แต่ผู้อยู่รอดก็ไม่รอดพ้นไปจากสำนึกที่รู้อยู่เต็มอกสิ่งที่ขังนิ่งลึกอยู่ภายในย่อมแสดงออกมาที่ดวงตา หรือมีการระแวดระวังชีวิตอีกหลายเท่าของที่มีอยู่เดิม

ส่วนผู้สูญเสียหรือผู้จากไปนั้นเล่ามีอยู่สองแบบ แบบหนึ่งเขาสูญเสียและพ่ายแพ้จากความหลงผิดเพื่อเป็นบทเรียนที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าเดิมหรือรู้จักตนเองยิ่งกว่าเดิม อีกแบบหนึ่งผู้แพ้อาจสมัครใจแพ้ตั้งแต่หมากรุกตาแรกๆ เพราะเขาไม่ต้องการเผชิญความน่าเกลียดหรือเผชิญอุปสรรคอันเข้มข้นของโลกมากไปกว่าที่เป็นอยู่ อย่างเช่นชีวิตกานดา เป็นต้น

แต่กระนั้นฉากจบของนวนิยายก็ยังคงอาจเป็นฉากที่สะเทือนใจ สำหรับผู้ที่ยึดมั่นถือมั่นต่อการวางรากฐานทางวัฒนธรรม เพราะ *"ชีวิตคู่ของจิตรีและเผด็จเกิดขึ้นด้วยการบีบบังคับของเหตุการณ์ ปราศจาก ก.ข.ความรักและทัศนะในการสมรสอันถูกต้องตามจารีต"* การสมรสชนิดนี้เป็นสิ่งที่ *"ชายหญิงยุคปรมาณูช่วยกันลิขิตขึ้นสนองความนึกคิดอันไขว้เขวของตน ขณะที่ตกเข้าไปอยู่ในความคับข้นของมุมมืด"* (หน้า ๑๘๖) จริงละที่ว่า *"เขาทั้งสองได้ชดใช้การกระทำที่กล่าวแล้วด้วยหัวใจที่เจ็บช้ำ ด้วยชีวิตขื่นขมและด้วยน้ำตาตกใน"* (หน้า ๑๘๗) แต่ก็ยังอาจมีผู้อ่านหลายท่านรู้สึกว่าจิตรีในฐานะผู้ชอบทำร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ ไม่ควรจะมีบทลงท้ายอันแจ่มใสดังนี้ก็เป็นได้ แต่นี่เองก็คือความจงใจของ ร.จันทพิมพะ เพื่อยืนยันแก่ผู้อ่านว่า ในยุคอันแสนเข็ญเช่นนี้ ผู้ยังอยู่อาจไม่ใช่ผู้ครองจริยธรรม

จบเสียที เรื่องราวอันยืดเยื้อของสองหญิงสาวผู้อุทิศตนสังเวยความรัก

นวนิยายของร.จันทพิมพะเป็นนวนิยายที่ไม่เคยเห็นใครเป็นพระเอกและนางเอก หรือมองเห็นใครเป็นผู้ร้าย และตัวโกง ร.จันทพิมพะไม่ต้องใช้ความพยายามเลยที่จะ *แจกบท* อย่างยุติธรรมให้แก่ตัวละครที่เธอสร้างขึ้นมา เพราะ ร.จันทพิมพะ มองเห็นชีวิตทะลุไปถึงแรงขับเคลื่อนที่อยู่ภายใน และเธอพิจารณาไปทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องชาติกำเนิด สภาพครอบครัว วงศ์

ตระกูล สิ่งแวดล้อม สภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม และสุดท้ายกระทั่งธรรมชาตินิสัยที่อาจติดตัวมาตั้งแต่ถือกำเนิดอันจะหามูลเหตุพิสูจน์หาได้ไม่

ตัวละครของ ร.จันทพิมพะ จึง *พิมพ์* ขึ้นมาหลายแบบแตกต่างกัน และล้วนแต่มีเสน่ห์น่าสนใจติดตาม เธอเป็นนักวิเคราะห์คนในแนวจิตวิทยาที่เยี่ยมยอดมากคนหนึ่ง เพราะเธอให้สนใจต่อความปรวนแปรของจิตใจที่สัมพันธ์กับความอยู่รอดของมนุษย์ และสัญชาติญาณของเขาทุกคน ร.จันทพิมพะ แทบจะเชื่อว่า พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์อธิบายได้ วิเคราะห์ได้ หาแบบแผนที่แน่นอนได้ แม้จะมีแบบแผนเช่นว่านั้นอยู่หลายชุดก็ตาม และก็เพราะ ร.จันทพิมพะ สนใจเรื่องชีวิตของคน จนมีความมั่นใจว่าเธอเข้าใจชีวิตอย่างดีเช่นนี้เอง ตัวละครของเธอจึงถูกคุมทิศทางไว้อย่างดีไม่มีทางสับสนได้

นวนิยายของ ร.จันทพิมพะ รวมทั้งเรื่องสั้นซึ่งเธอถนัดมากนั้น อ่านสนุก ชวนติดตาม รวมทั้งได้ช่วยให้เราเข้าใจสังคมไทยที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย ตัวประกอบของเรื่องไม่ใช่เพียงตัวประกอบฉาก แต่พวกเขามักเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมทั้งหมดที่เธอจัดวางไว้อย่างลงตัว ฉากเหตุการณ์นั้นระบุสภาพสังคมการเมือง หรือเศรษฐกิจที่มีผลต่อตัวละครอย่างชัดแจ้ง ผู้อ่านจะเกิดความเข้าใจเป็นอย่างดีว่ายุคสมัย วันเวลาที่เหตุการณ์เหล่านั้นได้เกิดขึ้นมา มีพื้นเพที่จะเป็นเช่นนั้นได้อย่างไร รวมทั้งกำหนดบุคลิกภาพของผู้คนให้เปลี่ยนไปได้อย่างไรด้วย

บางครั้ง อยากจะคิดว่าเธอเป็นเหมือนนักคิดหรือนักปรัชญา ผู้ต้องการหรือพยายามสะสมความชำนาญในการเข้าใจโลกและเข้าใจมนุษย์ และนวนิยายของเธอถูกเขียนขึ้นก็เพื่อจะถ่ายทอดความคิดและปรัชญาที่เธอยึดถืออยู่ บ่อยครั้งทีเดียว ร.จันทพิมพะ วิเคราะห์ตัวละครของเธออย่างละเอียดถี่ถ้วนจนไม่เหลือข้อกังขาใดๆ ไว้เลย หรืออาจกล่าวว่าไม่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านคิดไปเป็นอย่างอื่นก็ได้ ดังเช่น *เราลิขิต-บนหลุมฝังศพวาสิฏฐี* นี้ มีคำอธิบายประกอบเหตุการณ์หรือความมีอยู่ความเป็นอยู่ และการตัดสินใจของตัวละคร เป็นสัดส่วนเกือบหนึ่งในสามของหนังสือ ทั้งหมด แต่เราอาจไม่ได้รู้สึกว่ามันเป็น *เลกเชอร์* เพราะเหตุว่าข้อวิเคราะห์ของเธอ คมคายน่าฟังไปจนถึงน่าทึ่ง ภาษาเขียนของ ร.จันทพิมพะนั้น ควรจะได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ คำทุกคำที่เธอใช้ล้วนแต่เป็นคำที่ผ่านการคิดและกลั่นกรองแล้วรวมกันเข้าเป็นข้อความ หรือประโยคที่วิเศษมาก สำนวนโวหารของเธอ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกับสำนวน *"เหตุการณ์ริมตายของจิตรี" "เธออาจเอาตัวไม่รอดเหมือนที่จิตรีรอดตัว" "การลิขิตของหล่อนเป็นการกระเสือกกระสนเปล่าไปหมด" "จิตรีหกคะเมนหมดทั้งตัว"* นวนิยายของเธอจึงเหมือนกับปาฐกถาที่มีชีวิตชีวาของนักพูดคนสำคัญ แต่หากจะกล่าวโดยเข้มงวดในแง่ทฤษฎี ผู้อ่านบางท่านอาจจะรู้สึกว่า เธอไม่ควรจะชี้แนะหรือแทรกแซงความคิดของผู้อ่านมากมายถึงอย่างนั้นก็ได้

เวลาที่เราฟังนิทานที่แม่เล่าให้ฟัง คงจะจำได้ว่าแม่ช่วยวิเคราะห์และชี้แนะเสมอว่าเราควรคิดเห็นเช่นไรต่อนิทานเรื่องนั้น เมื่อฟังนิทานจบลงเราเกือบไม่ต้องคิดอะไรเพิ่มเติม เพราะนิทานนั้นกระจ่างแจ้งดีแล้ว ร.จันทพิมพะ ได้เขียนนวนิยายยอดเยี่ยมเล่มนี้ด้วยวิธีการอย่างเดียวกัน

ร.จันทพิมพะ เป็นศิษย์เก่าโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย เป็นนักเขียนรุ่นเดียวกันกับ *น.ประภาสถิต เนียน ถนอม มหาเปารยะ อ.สนิทวงศ์* และ*อมราวดี* เป็นต้น นวนิยายเรื่องแรกของเธอชื่อว่า *"อวสานของสวนกุหลาบ"* หลังจากนั้นเธอยังเขียนนวนิยายคุณภาพอีกราว ๘ เรื่อง

สันต์ เทวรักษ์ เคยกล่าวว่า *"บทประพันธ์ของ ร.จันทพิมพะ ได้พุ่งโพลงขึ้นสู่เวหาของโลกวรรณกรรมด้วยอาการรวดเร็วประดุจดาวหาง เป็นข้อตื่นตระหนกระคนปราโมทย์ของบุคคลทั่วไปภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา ด้วยลีลาเฉิดฉันและรัดกุม งานของเธอเป็นงานสร้างสรรค์ยิ่งกว่าเป็นงานที่คล้อยตามใจคนอ่านสมัยนี้"* (ประวัตินักเขียนไทย, หน้า ๒๐๑)

เรื่องสั้นของ *ร.จันทพิมพะ* ซึ่งเธอเขียนไว้ไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เรื่องนั้น เป็นที่ยอมรับกันดีในหมู่นักเขียนและนักอ่าน ศรีบูรพาเคยกล่าวถึง เรื่องสั้น *"ชายคนที่สาม"* ของเธอว่า *"ร.จันทพิมพะได้แสดงทรรศนะของเธอต่อหลักการดำเนินชีวิตของสตรีอันควรค่าแก่การยกย่อง เธอได้ชี้แนะผู้อ่านโดยเฉพาะสตรีเพศให้ลังเลในทางที่ถูกต้อง" ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่ารวมเรื่องสั้น "จำเลยรัก"* (๒๕๑๔) และ *"รวมเรื่องสั้นเกียรติยศ"* (๒๕๑๓) ของเธอเมื่ออ่านแล้ว จะวางลงได้ยากยิ่งนัก

ประวัติ ร.จันทพิมพะ

ร. จันทพิมพะ ชื่อจริงว่า รวงทอง หรือ เริ่ม จันทพิมพะ เกิดพ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นบุตรคนที่สองของรองอำมาตย์โทพระประจำคดี เรียนหนังสือโรงเรียนราชินีล่างและวัฒนาวิทยาลัย จบชั้นมัธยม ๘ และเป็นครูสอนหนังสืออยู่กว่า ๑ ปี จึงย้ายตามบิดาไปอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมาและทำงานเป็นครูโรงเรียนประจำจังหวัด อยู่ ๖ ปี หลังจากนั้นจึงมาทำงานหนังสือพิมพ์ ประชามิตร และประชามิตร สุภาพบุรุษ มีผลงานทั้งเรื่องยาว เรื่องสั้น บทร้อยกรอง สารคดี ทั้งที่ลงในนิตยสารต่าง ๆ และที่พิมพ์เป็นเล่มอยู่หลายเล่มแต่ยังไม่มีการค้นคว้ารวบรวมนำมาพิมพ์ใหม่อย่างจริงจัง เธอเสียชีวิตในปี ๒๔๘๗ ในวัยเพียง ๔๕ ปี นายผีเคยเขียนว่าการจากไปของเธอเป็นเรื่องที่น่าเสียใจอย่างยิ่ง

สุภา ศิริมานนท์ บรรณาธิการ**อักษรสาส์น** และ**นักวิจารณ์วรรณกรรม**รุ่นแรก ๆ เคยเขียนถึงร. จันทรพิมพะ ในเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๒ ว่า *"เธอเป็นทั้งนักแต่งนวนิยาย, เรื่องสั้นและบทกวี ซึ่งบทกวีของเธอก็เป็นอีกแบบหนึ่ง ในปัจจุบันคือ เธอนิยมใช้คำง่าย ๆ ที่เหมาะเหม็งสูงด้วยความคิด และความหมาย และเป็นน้ำทิพย์แด่ผู้อ่าน"*

พรพิไล เลิศวิชา

เมืองนิมิตร และชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๙๑

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์

(พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๔๙๑)

หนังสือเล่มนี้เดิมมีชื่อว่า **ความฝันของนักอุดมคติ** ผู้เขียน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ (๒๔๕๑-๒๔๙๑) เป็นเรืออากาศโทผู้ต้องให้ออกจากประจำการในปี ๒๔๗๖ ด้วยกรณีศาลพิเศษ ในคดีกบฏบวรเดช ถูกตัดสินจำคุก ๙ ปี ต่อมาได้รับการอภัยโทษ รับโทษจริง ๆ ๔ ปีเศษ กลับมารับราชการอยู่กรมชลประทานได้ ๘ เดือนก็ถูกจับครั้งที่ ๒ ในข้อหากบฏ ขณะที่ต้องโทษครั้งหลังได้เขียนเรื่อง **ความฝันของนักอุดมคติ** เป็นภาษาอังกฤษ แต่ถูกทางการทำลายต้นฉบับ หลังจากได้รับการอภัยโทษ เขาได้เขียนหนังสือนี้เป็นภาคภาษาไทย และเป็นผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเอง ก่อนที่เขาจะเสียชีวิตด้วยโรคมาลาเรียและวัณโรคปอด ในปี ๒๔๙๑ ด้วยวัยเพียง ๔๐ ปี

สำนักพิมพ์ก้าวหน้าได้พิมพ์งานชิ้นนี้ ในชื่อว่า **เมืองนิมิตร** เขียนโดยนิมิตรมงคล ในปี ๒๕๐๙ โดยผู้เขียนคำนิยมประกอบไปด้วย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, บรรจบพันธ์ นวรัตน์ ณ อยุธยา(คู่ชีวิตของผู้แต่ง), ม.ล.ตุ้ย ชุมสาย, สด กูรมะโรหิต และวิลาศ มณีวัต บางท่านลงวันที่เขียนว่าเขียนในปี ๒๔๙๒ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนปี ๒๔๙๔ มล. ชัยนิมิตร นวรัตน์ ทายาทของผู้แต่ง จัดพิมพ์อีกครั้งในปี ๒๕๑๓ โดยมีการนำบันทึกจากชีวิตจริงเรื่อง **ชีวิตแห่งการกบฏ ๒ ครั้ง** มาพิมพ์ด้วย

เมืองนิมิตร เป็นนิยายโรแมนติกกึ่งสมจริง แทรกความรู้และทัศนะทางชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งก็เป็นความรู้ที่ใหม่สำหรับคนไทยยุคนั้น ถ้าอ่านในยุคนี้ก็ไม่มีอะไรใหม่นัก แต่เนื่องจาก**เมืองนิมิตร**เป็นทั้งวรรณกรรม และบันทึกทางประวัติศาสตร์ และเนื่องจากประเทศที่งานชิ้นนี้อุบัติขึ้นมา ก็ยังคงเป็นประเทศที่มีอะไรล้าหลัง กว่าประเทศอื่นในยุคสมัยเดียวกันอยู่อีกมาก งานชิ้นดังกล่าวจึงยังคงเป็นงานที่คนไทยน่าจะได้อ่าน

สิ่งที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ก็คือแนวคิดของผู้แต่ง ผู้แต่งต้องถูกจำคุกในข้อหากบฏถึง ๒ ครั้ง เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๘ ปี ทั้ง ๆ ที่ครั้งแรกผู้เขียนกล่าวว่าเป็นการเข้าไปพัวพันโดยบังเอิญ และครั้งที่สองเข้าใจว่าเป็นผลมาจากการเขียนหนังสือเรื่อง **ความฝันของนักอุดมคติ** หรือ **เมืองนิมิตร** เล่มนี้ขึ้น ประสบการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะผสมกับฝีมือการเขียนทำให้หนังสือดังกล่าวมีค่าควรแก่การศึกษา ในฐานะที่เป็นงานวรรณกรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือมุมของฝ่ายค้านหรือผู้ที่มีมุมมองแตกต่างรัฐบาลผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

เมืองนิมิตรเป็นงานเขียนในรูปนวนิยาย กล่าวถึงชีวิตของ "รุ้ง" ผู้ถูกรัฐบาลในสมัยนั้นจับขังคุกในข้อหากบฏบวรเดช ทั้ง ๆ ที่สิ่งที่เขาทำมีเพียงแค่การกล่าวคำปราศรัยต่อต้านรัฐบาลในที่ชุมนุมชน เมื่อเขาได้รับอภัยโทษเขาก็หลีกเลี่ยงจากงานราชการที่คนโน้นคนนี้ชวน พยายามหางานทำด้วยการเป็นเสมียน และต่อมาด้วยการเขียนหนังสือขาย ระหว่างนั้นก็มีเรื่องรักแทรกประปรายและจนในที่สุดเขาก็ถูกจับอีกครั้งหนึ่งเพราะการเขียนหนังสือ ที่มีข้อความสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลในสมัยนั้น

ว่าด้วยบุคลิกของตัวละคร แม้รุ้งจะดูเป็นเพียงคนง่าย ๆ ธรรมดา ผู้พยายามจะใช้เหตุผลความเป็นตัวของตัวเองเป็นเครื่องตัดสินสิ่งต่าง ๆ แต่การที่เขาไม่ได้รู้สึกอาฆาตมาดร้ายฝ่ายรัฐบาลที่จับเขาไปขัง และไม่เห็นว่าโทษการเมืองเป็นการเสียเกียรติก็ดี การไม่ดูถูกงานที่ให้เงินเดือนต่ำก็ดี การแยกเรื่องแต่งงานออกจากความรัก อะไรเหล่านี้ ทำให้ต้องนับว่า รุ้งมีลักษณะนิสัยใจคอต่างกับคนไทยทั่วไปในสังคมสมัยนั้นไม่น้อยทีเดียว และความคิดที่ "นำสมัย" นี่เองที่ช่วยให้งานชิ้นนี้น่าสนใจมากขึ้น

ว่าด้วยการผูกโครงเรื่อง บางครั้งก็ทำให้รู้สึกว่าขัดแย้งอยู่บ้าง เช่น การที่รุ้งซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาดี และเป็นคนที่สนใจอ่านหนังสือหนังหาทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่ด้วย จะไปยอมทำงานรับใช้แขกฟรี ๆ เป็นเวลาหลายเดือนกว่าจะได้เรียนรู้เอาทีหลังนั้น ออกจะเป็นความซื่อที่มากเกินไปหน่อย เพราะคนที่อุตส่าห์ฝันถึง **เมืองนิมิตร** ได้ ก็น่าที่จะรู้ตั้งแต่ก่อนไปทำงานให้แขกแล้วว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้นสามารถที่จะ "เอารัดเอาเปรียบ" คนได้แค่ไหน การกระทำของรุ้งจึงออกจะเป็นเรื่องเพ้อฝันอยู่ไม่น้อย แต่ก็สะท้อนว่าคนไทยในสมัยทศวรรษ ๒๔๘๐ เริ่มให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ธุรกิจมากขึ้น

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว แนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับ**เมืองนิมิตร** ออกมาในรูปความฝันแบบยูโทเปีย (โลกพระศรีอารีย์) เสียมาก ไม่ว่าจะในเรื่องการสร้างนิสัยและอบรมพลเมืองของโลก การหางานให้คนทำโดยคำนึงถึงหลักจิตวิทยา การสร้างองค์การเศรษฐกิจหรือองค์การปกครองชนิดที่จะไม่มีข้อขัดแย้งเหลืออยู่ ฯลฯ

แม้กระนั้น เมื่อพูดโดยส่วนรวมแล้ว**เมืองนิมิตร** ก็ยังคงเป็นนิยายที่เขียนได้สละสลวย และดำเนินเรื่องได้ค่อนข้างดีเรื่องหนึ่ง การใช้ภาษา (ยกเว้นบทโรแมนติกที่ออกจะล้าสมัย) เป็นไปอย่างชัดเจน รัดกุม ความคิดความอ่านโดยทั่วไปน่าสนใจอยู่หลายตอน เช่นการวิจารณ์การเอารัดเอาเปรียบของเศรษฐกิจที่เน้นการหาเงินและกำไร นับเป็นงานวรรณกรรมภาษาไทยที่คุ้มค่ากับการอ่านมาก โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการเข้าใจภาวะและความคิดของสังคมไทยในสมัย ๒๔๗๕ ถึงสงครามโลกครั้งที่สอง

งานของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล อีกชิ้นหนึ่งซึ่งนำมาพิมพ์รวมอยู่ในเล่มเดียวกัน **ชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง** เป็นบันทึกจากชีวิตจริง ๆ ของผู้เขียน น่าสนใจตรงที่ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องที่แต่ง หรือฝันขึ้นเท่านั้น ผู้เขียนลำดับเหตุการณ์ไปทีละตอนได้อย่างแจ่มชัด ให้เหตุผลที่น่าฟัง ไม่ตีโพยตี

พาย และดูจริงใจในการแสดงความคิดเห็นมาก ดังนั้นไม่ว่าประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของช่วงนี้จะเป็นอย่างไรผู้อ่านคงต้องตีความเอง

หนังสือเล่มนี้ไม่ได้รับการกล่าวขวัญถึง หรือเป็นที่ยอมรับมากนัก โดยเฉพาะในช่วงที่ฝ่ายผู้ก่อการ ๒๔๗๕ ยังมีอำนาจอยู่ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะคนไทยจำนวนมากในสมัยนั้นมักจะมองอะไรแบบแบ่งเป็น ๒ ขั้วสุดโต่ง ไม่ขาวก็ต้องดำ คนส่วนหนึ่งพอทราบว่า ม.ร.ว. นิมิตร มงคล ถูกจับในคดีกบฏบวรเดช ก็คงมองว่าเขาเป็นพวกปฏิกิริยาล้าหลัง ต่อต้านการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ซึ่งถือกันว่าเป็นการปฏิวัติเพื่อประชาธิปไตย แต่ถ้าใครอ่านงานของเขาด้วยใจที่เป็นกลาง ก็จะเห็นได้ว่าเขาเป็นนักเสรีประชาธิปไตยที่ใฝ่ฝันถึงสังคมที่ให้สิทธิประชาธิปไตย ความเสมอภาค แก่ประชาชนมากขึ้น คนหนึ่ง และกล่าวในแง่วรรณกรรม ควรจะนับได้ว่าเป็นงานที่น่าอ่านชิ้นหนึ่ง

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ สมัยเป็นบรรณาธิการ**สังคมศาสตร์ปริทัศน์** เคยวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ไว้ใน**วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์** ฉบับที่ ๒ ปีที่ ๔ ว่า

> *"ถึงจะไม่เป็นนิยายที่ยิ่งใหญ่เนื่องจากโครงเรื่องบางตอนอ่อน และบุคลิกตัวละครเป็นพระเอกหรือผู้ร้ายมากไป แต่ก็ควรอ่านในฐานะเอกสารทางการเมืองและประวัติศาสตร์สังคมที่มีค่า เป็นพยานหลักฐานแห่งปรัชญาของคนไทยคนหนึ่ง ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก แต่แล้วก็แสดงหลักวาทะออกมาด้วยสำนวนโวหารคมคายน่าฟัง แสดงให้เห็นความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ในขณะที่เป็นคนมีใจรัก ความงาม ความไพเราะ และพร้อม ๆ กันนั้น ก็แสดงถึงความมีอนุสสติ รำลึกถึงพระไตรลักษณ์อย่างรู้เท่าทันโลก"*

ถึงแม้ว่าแนวความคิดของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลจะเป็นแบบยูโทเปียเพ้อฝัน หรือได้รับอิทธิพลแนวปรัชญา แนวชีววิทยาตะวันตกมากไปสักหน่อย แต่เขาก็ได้เสนอความคิดที่มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ และน่าสนใจไว้หลายแง่ น่าทึ่งพอสมควร ที่คนที่ถูกจับในคดีกบฏบวรเดช ซึ่งถูกมองว่าเป็นพวกกษัตริย์นิยม จะให้ตัวละครเอกพูดแนวคิดที่ยังทันสมัยอยู่มากในยุคปัจจุบันประโยคนี้ออกมา

> *"แกอาจยังไม่รู้ว่าพวกเจ้าหรือพวกขุนนางก็คือ กษัตริย์ ซึ่งสืบเชื้อสายจากพวกพเนจรในยุคต้นประวัติศาสตร์ พวกพเนจรนี้ได้เข้าแย่งดินแดนของพวกกสิกร แล้วเลยทึกทักเอาว่าตนเป็นเจ้าของแผ่นดิน และพวกกสิกรเป็นข้าทาสบริวาร ตรงไหนล่ะ เป็นความสูงของพวกกษัตริย์ ควรหรือที่เราจะนับถือ*

ฝีมือในการต่อสู้ว่าเป็นความสูง เดี๋ยวนี้ขอให้เรานับถือกษัตริย์แห่งปรัชญา และเลิกนับถือกษัตริย์แห่งสงครามเสียที เดี๋ยวนี้พวกกษัตริย์แห่งสงครามก็ยังกุมอำนาจบริหารอยู่ โดยเป็นข้าราชการตามกระทรวงต่าง ๆ รัฐจึงกลายเป็นองคาพยพแห่งสงคราม" (หน้า ๒๔๗-๒๔๘ ในฉบับพิมพ์ ปี ๒๕๐๕ โดยสำนักพิมพ์ก้าวหน้า)

ประวัติ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์

เกิดปีพ.ศ.๒๔๕๑ เป็นเรืออากาศโท ถูกจับกรณีกบฏบวรเดช ปีพ.ศ.๒๔๗๖ เป็นเวลา ๔ ปีเศษ จึงได้รับการอภัยโทษ กลับมารับราชการอยู่กรมชลประทานได้ ๘ เดือน ก็ถูกจับครั้งที่ ๒ ในข้อหากบฏ ได้เขียนนิยายเรื่อง "ความฝันของนักอุดมคติ" เป็นภาษาอังกฤษ แต่ต้นฉบับถูกทำลาย ภายหลังได้รับการอภัยโทษ ได้เขียนนิยายเรื่องนี้เป็นภาษาไทย เสียชีวิตในปี ๒๔๙๑

วิทยากร เชียงกูล

แม่สายสะอื้น

พิมพ์ครั้งแรกในสยามสมัย พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔

อ.ไชยวรศิลป์

(พ.ศ.๒๔๖๑-๒๕๓๓)

ตำนานรักของสาวเหนือนั้นโดยมากมักจบลงอย่างเศร้า เรื่องราวผูกขึ้นมาว่าเธอเหล่านั้นมักจะหลงคารมชายแสนง่าย ยอมตามหนุ่ม(ซึ่งมักเป็นหนุ่มรูปงามจากกรุงเทพ) เข้าเมืองกรุง และสุดท้ายถูกขายเป็นหญิงโสเภณี บ้างก็ยอมหลงเชื่อชายหนุ่มแปลกถิ่น จงรักภักดีต่อเขา แต่สุดท้ายเขาจากเธอไปมีหรือบ้างเขาก็มีหญิงอื่นอยู่แล้ว ตำนานรักของ *สาวเครือฟ้า* ก็เป็นมรดกแห่งแบบแผนของความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงภาคเหนือแบบนี้ คนจำนวนไม่น้อยคิดว่าเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นเรื่องจริง ทั้งที่เป็นเรื่องแต่งขึ้นจากเค้าโครงเรื่อง**มาดามบัตเตอร์ฟลาย** และตามแบบแผนความเชื่อของชาวกรุงเมื่อไม่ถึงร้อยปีมานี้เอง แม้ว่า นวนิยายเรื่องของหญิงสาวชาวเหนือมักจะกล่าวถึงเธอเหล่านั้น ด้วยความเวทนาและเห็นอกเห็นใจ แต่มักไม่ได้ขยายความให้เข้าใจต่อไปว่าความซื่อ และ *ความง่าย* ที่กล่าวนั้นมีสาระแท้จริงของมันอย่างไร และเพราะเหตุอะไรดินแดนล้านนาจึงสามารถผลิต *"หญิงใจง่าย"* และ *"หลอกง่าย"* ขึ้นมาได้มากผิดไปกว่าดินแดนอื่นของเมืองไทย คำถามนี้ขอฝากไว้ให้คิด

อ.ไชยวรศิลป์ ผู้แต่งเรื่อง *"แม่สายสะอื้น"* เป็นชาวจังหวัดแพร่โดยกำเนิด เธอเติบโตขึ้นมาในสังคมชนบทในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง๒๔๗๕ เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของผืนแผ่นดินล้านนาแท้ๆ *อ.ไชยวรศิลป์* เริ่มต้นเขียนนวนิยายและเรื่องสั้นในแนว *"พาฝัน"* ก่อน และต่อมาเธอได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดกับนักคิดนักเขียนคนสำคัญของไทยหลายท่าน เช่น *ส.ธรรมยศ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์* และท่านอื่นๆ รวมทั้งศึกษาแนวคิดทางสังคมต่างๆของนักเขียนก่อนหน้าเธอด้วย จนกระทั่งความคิดของเธอเริ่มหันเหมาสู่การคิดว่านักเขียนควรจะศึกษาชีวิตและสิ่งรอบตัว รวมทั้งกว้างออกไปถึงสังคม ในที่สุดเธอผลิตงานแนวอัตถนิยมขึ้นเป็นจำนวนมาก และจุดเด่นของนวนิยายของ *อ.ไชยวรศิลป์* ก็คือ เธอมีความสามารถอย่างสูงที่จะถ่ายทอดความเป็นจริงของหมู่บ้านและชุมชนล้านนาออกมาจากสายตาของผู้ที่อยู่ ภายใน สังคมนั่นเอง

นวนิยายขนาดยาวเล่มเดียวจบ *"แม่สายสะอื้น"* นี้ มีโครงเรื่องแปลกออกไปสักหน่อย แม้จะยังรักษาแนวทาง *"พระเอกเมืองกรุง นางเอกเอื้องเหนือ"* อยู่ก็ตาม ที่กล่าวว่าแปลกก็คือ นันทาวดี นางเอกเป็นเอื้องเหนือ ผู้นี้ไม่ใช่หญิงที่ง่ายนักสำหรับการเด็ดดอมของชาย

นันทาวดี ศรีสุริยวงศ์ เป็นบุตรีคนเดียวของเจ้าหม่อมแว่นทิพย์ เจ้านายไทยลื้อ แห่งนครเชียงรุ้ง นาถ ศรีสุริยวงศ์ บิดาของเธอเป็นพ่อค้า ผู้เป็นนักเผชิญโชคจากพระนคร เขามีความเด็ดเดี่ยว และเป็นนักอุดมคติผู้ศรัทธาในความดีงาม เมื่อนันทาวดีอายุเพียง ๕ ขวบ มารดาของเธอก็วาย

ชนม์ ผู้เป็นบิดาจึงต้องเลี้ยงดูเธอมาตามลำพัง นันทาวดีสำเร็จการศึกษาพับบลิกสกูลในเชียงตุงก่อน แล้วเธอจึงเข้ามาเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ตลอดเวลาที่เธอเติบโตขึ้นมานี้ นันทาวดีได้รับการปลูกฝังนิสัยเด็ดเดี่ยว อดทน เสียสละ และความคิดเกี่ยวกับเรื่องการอุทิศตนเพื่อการศึกษาให้แก่เยาวชนตามความฝันของบิดา

โครงเรื่องของ *"แม่สายสะอื้น"* ให้ความสำคัญเท่าๆ กัน ระหว่างความรักของนันทาวดีที่มีต่อชายต่างถิ่นจากเมืองกรุง *รัชต์ วัฒนา* กับการดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยอุดมคติของ*นาถ ศรีสุริยวงศ์* และ *วิฑูรย์ อินทร* ชายหนุ่มผู้มีศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่อนาถ และชุมชนชาวแม่สาย ผู้แสวงหาอนาคตการศึกษาให้แก่ลูกหลานของตนด้วยการก่อตั้งโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกขึ้นในอำเภอแม่สาย สุดท้ายเหตุการณ์ต่างก็จบลงเหมือนกันคือชีวิตของนันทาวดีแหลกสลาย ความรักของเธอเป็นสิ่งลวง เถมรัชต์ วัฒนา ยังทรยศ หลอกลวงน้องเลี้ยงของเธออีกคนหนึ่ง และการก่อสร้างเพื่อขยายโรงเรียนใหม่ก็ล้มเหลว เพราะเงินทองที่สู้สะสมมาจากการบริจาคของผู้มีน้ำใจและศรัทธานั้น ถูกขโมยไปหมดโดยนายรัชต์ วัฒนา จึ้งจอกเมืองกรุง

เค้าโครงเรื่องอาจจะไม่ใช่เรื่องที่ใหม่หรือแปลก เป็นของเก่าที่นักประพันธ์เคยใช้มาแล้วไม่ว่ายุคใดหรือชาติใด แต่ความเก่านี้กลับยังคงทันสมัยและน่าสนใจอยู่เสมอ เพราะมันสามารถทำให้รู้สึกว่ายังคงมีเรื่องเช่นนี้ปรากฏเป็นความจริง และยังจับใจอยู่นั่นเอง

บุคคล ๒ คน ในเรื่องนี้ต่างดึงดูดใจผู้อ่านเท่า ๆ กันคือ นาถ ศรีสุริยวงศ์ ผู้เป็นพ่อ และนันทาวดี บุตรีของเขา

นาถ ศรีสุริยวงศ์ ดูเป็นคนเฉลียวฉลาด รู้เท่าทันโลก เข้าใจความมีอยู่ เป็นอยู่ และสิ่งที่ต้องเป็นไป เขามีศรัทธาล้นปรี่ที่จะมีชีวิตอยู่ และทั้งหมดของชีวิตเขา นาถอุทิศเพื่อการศึกษาของเยาวชนชนบท นาถผู้นี้เป็นผู้มีปรัชญาอยู่ว่ามนุษย์ควรมีชีวิตอยู่โดยยังประโยชน์ให้แก่สังคม นาถสร้างโรงเรียนราษฎร์ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนแห่งแรกขึ้นที่อำเภอแม่สาย ซึ่งอยู่ติดกับเขตภูเขาเชื่อมต่อกับรัฐฉานของพม่า เขาเห็นว่าการศึกษาเป็นเครื่องมืออันยิ่งใหญ่ที่จะเปลี่ยนความโง่เป็นความฉลาด การศึกษาเท่านั้นจะสร้างคนให้เป็นคนที่แท้ และการศึกษาสำหรับเขาต้องไม่ใช่การค้าด้วย อุดมการณ์อันหนักแน่นของนาถ ดูเป็นจริงเป็นจังอยู่ทุกนาที ทั้งในตัวของเขาและผู้คนที่แวดล้อมได้รับการถ่ายทอดความคิดไปจากเขา น่าเสียดายที่เรารู้ภูมิหลังของนาถแต่เพียงว่า ครั้งหนึ่งเขาเป็นชายผู้ทำการค้าอยู่ในเขตนครเชียงรุ้ง และแคว้นฉาน แต่ผู้เขียนมิได้เปิดโอกาสให้เราได้รู้ว่าอะไรเล่าคืออดีตของเขาที่ได้วางรากฐานแห่งอุดมคติอันแข็งแรงและมั่นคงที่เขามีอยู่ จนสามารถรวบรวมผู้คน รวบรวมพลังใจของชุมชนมารวมไว้ที่เขาได้ จนชาวบ้านท้องถิ่นแห่งแม่สายพากันเรียกเขาว่า "พ่อครู"

นันทาวดี บุตรีของนาถ เป็นผู้ร่วมก่อสานให้อุดมการณ์ของนาถ ศรีสุริยวงศ์ เป็นจริง เธอสืบทอดเจตนาของบิดาทุกประการด้วยความศรัทธา และความเข้าใจชีวิตตามที่บิดาวางแนวทางไว้ การที่นันทาวดีเกิดเติบโตขึ้นในสังคมชนบท ยิ่งทำให้อุดมคติของเธอไม่ใช่สิ่งลำบากที่เธอจะยึดถือ

เพราะนันทาวดีเข้ากันได้กับชีวิตชนบทอย่างถ่องแท้ เธอเป็นส่วนหนึ่งของแม่สาย และเป็นส่วนหนึ่งของชาวเขาชาวดอยโดยปราศจากช่องว่างหรือความดูหมิ่นถิ่นแคลน ความสดใส ซื่อบริสุทธิ์ของ *ครูนันท์* ตลอดเรื่องนี้เป็นสิ่งอันน่ารักใสสะอาด ที่ชุบชีวิตหมู่บ้านให้มีชีวิตชีวา ยิ่งสังคมเมืองชุบชีวิตคนหนุ่มสาวให้มีจริตจก้าน ประดับด้วยแสงสีอารยธรรมอันผิวเผินเพียงใด ผู้อ่านชีวิตของนันทาวดี ก็จะรู้สึกว่าชีวิตของเธอช่างเรียบง่ายแต่มีความหมายและมีสาระอยู่ทุกเวลานาที

ชีวิตของชุมชนดำเนินไปโดยเอิบอาบด้วยน้ำใจไมตรีดังนี้คือ โรงเรียนนันทาวิทยา ต้อนรับนักเรียนจากทุ่งนาป่าเขาโดยไม่แยกเผ่าพันธุ์ นาถผู้เป็นบิดาให้ความรักใคร่ และช่วยเหลือเจือจานชาวบ้านดุจญาติสนิท ในฐานะที่เขาเป็นพ่อค้ามาก่อนและได้มาลงทุนลงแรงตั้งโรงเรียนขึ้น ช่วยให้ลูกหลานชาวบ้านได้เรียนหนังสือ นาถได้วิฑูรย์หนุ่มชาวไทยลื้อผู้ศรัทธาต่อเขาอย่างจริงใจมาเป็นครูใหญ่ ช่วยงานเขาทุกอย่าง นันทาวดี หรือ ครูนันท์เป็นที่รักของชาวบ้านและเด็กๆ ชาวดอยยิ่งนัก ครูนันท์พร้อมกับเพื่อนครูของเธอ ขี่จักรยานคู่ชีพออกไปเยี่ยมลูกหลานของชาวบ้าน และช่วยดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้พวกเขาอีกด้วย

ความหวังและเส้นทางชีวิตของนาถ ศรีสุริยวงศ์ และบุตรีของเขาไม่อาจดำเนินไปดังที่หวังไว้ รัชต์ วัฒนา เป็นคนจำพวกจิ้งจอกสังคม ที่บังเอิญพลัดหลงเข้ามาสมัครเป็นครู ณ โรงเรียนนันทาวิทยาแห่งนี้ เขาลวงให้นันทาวดีหลงรักเขา และสุดท้ายเขาตอบสนองเธอด้วยความหลอกลวง เห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบ ทรยศหักหลัง *"ชีวิตและโลกเป็นเช่นนี้เอง คนดีที่สุดคือคนที่ต้องทนทรมานมากที่สุด คนซื่อคือผู้ถูกหลอกลวงอยู่เสมอ"* (๒๔๗) รัชต์ วัฒนา *"ต้อน"* สาวน้อยนันทาวดี ผู้แสนซื่อ ด้วยคารมหวานหู ด้วยท่วงทีกิริยาที่ปรุงแต่งให้ดูน่ายกย่องแบบชาวกรุง ด้วยการเสแสร้งว่าเขาศรัทธาในคุณงามความดีของเธออย่างแท้จริง

นันทาวดีไม่ใช่สาวเหนือใจง่ายอย่างในนิยายน้ำเน่า ความคิดเรื่องคุณค่าของชีวิตที่พ่อปลูกฝังให้แก่เธอ และวิถีชีวิตแบบ *ติดดิน* ของชาวชนบท ทำให้เธอไม่อาจตกลงปลงใจไปกับเขาสุดตัว เธอมีสติยั้งคิดและสงสัยในตัวรัชต์ วัฒนาผู้ซึ่งดูมีชีวิตหยิบหย่งและไร้สาระอยู่เสมอ รัชต์ วัฒนาผู้ถอดแบบบุคลิกของมนุษย์ลวงโลกจึงต้องใช้อุบายเพิ่มเติมอีกมากเพื่อเผด็จความสงสัยสับสนของเธอเสีย เขาต้องใช้วิธีลวงล่อให้เธอลงมาพบเขาในที่สงัดในคืนวันหนึ่ง และแน่ละหลังจากคืนนี้เป็นต้นไป นันทาวดีก็จะพลัดตกลงสู่บ่วงแห่งกิเลสรักตามธรรมชาติวิสัย เกินกำลังที่เธอจะต้านทานไว้ได้อีก

เป็นไปไม่ได้เลยที่รัชต์ วัฒนา จะได้เชยชมนันทาวดี ครั้งต่อๆ ไปอย่างง่ายๆ สภาพสังคมถิ่นชนบท ขนบประเพณี รวมทั้งความยึดมั่นต่ออุดมคติ และศักดิ์ศรีที่ได้รับถ่ายทอดมาจากพ่อ ทำให้นันทาวดีเก็บความรู้สึกแห่งความอ่อนไหวไว้เสียแต่ภายใน เธอรับรักเขาแล้ว เธอให้ความหวังแต่เขาจะต้องพิสูจน์ตนเองต่อหน้าพ่อและผู้คนไปอีกนานทีเดียวกว่าจะได้ครอบครองหรือเสพสุขจากเธอ

อ.ไชยวรศิลป์ สามารถทำให้ผู้อ่านเห็นได้ว่า ชีวิตจริงของการทำงานและขนบประเพณีเป็นปราการด่านสำคัญที่รัชต์ไม่อาจใช้ความล่อลวงของเขาฝ่าเข้าไปได้ รัชต์ วัฒนา ไม่สามารถสู้กับการงาน และเปลี่ยนตัวของเขาให้เคารพศักดิ์ศรีของชนพื้นถิ่น และแน่ละเขาไม่มีวันที่จะมีแม้แต่อุดมคติชีวิตแบบนั้น ในเวลาอันบังเอิญยิ่ง รัชต์ วัฒนา ได้ล่อลวงหน่าซอ น้องสาวเลี้ยงของนันทาวดี ให้ตกเป็นของเขาอีกคนหนึ่ง และนี่กลายเป็นชนวนให้นันทาวดีได้มีโอกาสรู้เช่นเห็นชาติในตัวเขา และเธอตัดสินใจเด็ดขาดบอกเลิกความรักของเธอกับรัชต์ วัฒนา

มันยังไม่สายเกินไปหรือ เปล่าเลยมันสายไปเสียแล้ว นันทาวดีได้สูญเสียความรักอันบริสุทธิ์ใจ สูญเสียความเชื่อมั่นศรัทธาที่เธอมีต่อโลก สายตาอันซื่อบริสุทธิ์ ซึ่งเคยเป็นพลังให้เธอทำงานเพื่อชาวบ้านโดยไม่รู้เหน็ดเหนื่อยนั้น มาบัดนี้เต็มไปด้วยความขุ่นมัว และชืดชา อ.ไชยวรศิลป์ได้แสดงให้เราเห็นว่า หญิงสาวชาวเหนือคนหนึ่งให้คุณค่าแก่ความรักของเธอด้วยความบริสุทธิ์ใจเพียงใด

ชะตากรรมได้กระหน่ำซ้ำเติมผู้คนแห่งชนบทเหล่านี้อีก ด้วยการที่รัชต์ วัฒนา ตัดสินใจลาจากโรงเรียนนันทาวิทยา เพราะเขาไม่มีความหวังจะใช้ความหลอกลวงที่นี่ต่อไปได้อีก แต่เขาไม่ได้จากไปเปล่า เขาขโมยเงินบริจาคสร้างโรงเรียน *นันทาวิทยา* แห่งใหม่จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท ไปด้วย และนี่ก็คือมูลเหตุที่ทำให้ นาถ ศรีสุริยวงศ์ ต้องมาไต่สวนจนรู้ความจริงเรื่องนันทาวดี ที่สามารถทำลายความใฝ่ฝันของเขาลงยับเยินในพริบตาเดียว

นาถ ไม่มีอนาคตอีกแล้ว เขาจะหาเงินที่ไหนมาชดใช้ให้แก่เรื่องราวเช่นนี้ ใครจะเชื่อบ้างว่าเรื่องเช่นนี้เกิดขึ้น เกียรติยศ และความเชื่อมั่นศรัทธาที่พวกเขาสร้างขึ้นมาย่อมจะเป็นที่เคลือบแคลงสำหรับชาวบ้าน และค่อยๆ หมดสิ้นไป และนันทาวดี บุตรีคนเดียวของเขาเล่า เธอไม่ได้ขยี้หัวใจของเขาเสียแล้วหรือ และยังจะหน่าซอลูกเลี้ยงของเขาอีกคนหนึ่ง ที่ต้องสังเวยความบริสุทธิ์ให้แก่จิ้งจอกเมืองกรุง นาถจึงได้เลือกเอาการดื่มสุราเช้าจรดเย็นเป็นทางออก และไม่สามารถจะมีนาถ-พ่อครูคนเดิมอีกแล้ว

สุดท้ายไม่มีคำให้อภัยจากนาถ เขาไม่ยอมให้อภัยแก่ความผิดของนันทาวดีเลย นันทาวดีได้ตัดสินใจเดินทางเข้ากรุงหมายล้างแค้นของเธอและของพ่อ รวมทั้งของชาวบ้าน ความยับเยินทางใจทำให้นันทาวดีผู้แสนซื่อกร้านแกร่งต่อชีวิต แต่แล้วมีดที่เธอใช้เป็นอาวุธจ้วงแทงเขาก็เพียงแต่แฉลบแขนขวาของเขาเท่านั้น นันทาวดีกลับบ้านอย่างคนไร้หวัง แต่ทว่าเธอกลับมาเพื่อจะรับข่าวร้ายยิ่งกว่าเดิม หน่าซอน้องเลี้ยงของเธอแท้งลูกซึ่งมีคนเลวอย่างรัชต์เป็นผู้ให้กำเนิดและเธอสิ้นชีวิตในวงแขนของนันทาวดี พ่อของเธอก็เสียชีวิตลงเพราะเขาดื่มอย่างหนัก

ทั้งหมดนี้เพียงพอแล้วที่ครูนันท์ของทุกคนจะอยู่ในภาวะจิตสลาย เธอเดินทางออกจากหมู่บ้านอย่างเลื่อนลอย พันโทหย่างซี ผู้บังคับการทหารชาวต่างชาติแห่งดอยสูง เขตติดต่อไทยกับแคว้นฉาน พบเธอในป่าในสภาพคนที่ตัดสินใจตายไปจากโลก เขาให้สติแก่เธอ แต่นันทาวดีได้ทำร้ายชีวิตของเธออย่างรุนแรงซ้ำลงไปอีก นันทาวดีกล่าวว่า

"ดิฉันต้องการหนีจากสิ่งเก่าๆ ทุกอย่าง พาดิฉันไปเถอะค่ะ พาไปให้พ้นจากทุกๆ คน วิญญาณของพ่อคงสาปแช่งดิฉันอยู่ที่นั่น ท่านไม่มีวันจะอภัยให้แก่ความเลวทรามของดิฉัน....ดิฉันไม่มีความรัก....ดิฉันจะไปกับคุณและตายกับทหารของคุณ ดิฉันไม่มีค่าสำหรับคนไทย ไม่มีค่าแม้แต่กับชาวชนบทชายแดนซึ่งเคยรักเชื่อถือเหลือเกิน"
(หน้า ๖๔๕ และ ๖๕๔)

นันทาวดีได้ทุ่มชีวิตของเธอลงไปกับเปลวไฟชีวิตที่เผาไหม้ทำลายเธอหมดสิ้น เธอเป็นภรรยา *"แต่ตัว"* โดยปราศจากหัวใจของพันตรีหย่างซีเหยิน ผู้รับเธอไว้ด้วยความเข้าใจและปรานีอย่างลูกผู้ชาย ทั้งๆ ที่รู้ว่าเขาไม่ได้หัวใจของเธอมาเลย

นันทาวดีใช้ชีวิตอยู่บนค่ายทหารบนดอยสูง เป็นเวลาราว ๖ เดือน ตลอดเวลานี้เธอมิได้มีสติสมบูรณ์เยี่ยงคนทั้งหลายอีก เธอไม่ได้รักผู้การหย่างซีซึ่งยอมรับเธอไว้โดยความจำเป็น แต่เธอก็มิได้รังเกียจที่จะอิงแอบแนบชิดอยู่กับเขา บางเวลา เมื่อหลุดพ้นจากอารมณ์อันมืดคลุ้มของกิเลสวิสัย เธอก็เกิดความขยะแขยงในสภาพของตนเองอย่างบอกไม่ถูก และเมื่อหาทางออกใดไม่พบ เธอก็เดินกลับเข้าสู่ความมืดเหมือนเก่า

พื้นที่ ๑๐๐ หน้ากระดาษสุดท้ายที่ อ.ไชยวรศิลป์ได้ลิขิตและบรรยายความแตกสลายแห่งชีวิตให้แก่ นันทาวดี เป็น ๑๐๐ หน้า ที่จะทำให้รู้สึกร่วมชะตากรรมไปกับผู้เจ็บปวด และผิดหวังอย่างถ่องแท้ ผู้เขียนแสดงฝีมือเขียน ที่กลั่นความรักมาตุภูมิ ความศรัทธา และความสิ้นหวังที่มีต่อความดีไปพร้อมๆ กัน ชีวิตของนันทาวดีจะทวงถามเราอยู่เสมอว่า ในสังคมนี้ยังมีช่องว่างเหลืออยู่เพื่อความดีงาม ความซื่อตรง และอุดมคติหรือเปล่า

'เสียงสะอื้นของแม่สาย' ไม่ใช่เสียงสะอื้นของสาวเหนือใจง่าย ผู้พลีชีวิตให้แก่ชายลวงโลก แต่เสียงสะอื้นของแม่สาย เป็นเสียงสะอื้นเพื่อแสดงความอาลัยรักต่อการจากไปและความพ่ายแพ้ของผู้เพียรกอปรคุณงามความดี เสียงสะอื้นนี้แสดงความสิ้นหวังต่อผู้อ่อนแอเสียเปรียบที่คอยแต่จะถูกเหยียบย่ำทำลายจากผู้ที่ *"เหนือกว่า"* อย่างไม่รู้จบสิ้น โดยที่ป่วยการจะถามหาความเป็นธรรมจากโลก *แม่สาย* เป็นชายเขตแดนที่ชาวบ้านห่างไกลจากสีสันอารยธรรม แต่ก็ยังไม่วายจะถูกทำร้ายโดยความอำมหิตของสังคมเมืองเช่นนี้

อากาศเดือนธันวาคมหนาวจัด และหนาวอย่างทารุณ วิฑูรย์ อินทร ผู้จงรักภักดีต่อนันทาวดี มิเสื่อมคลายได้พบศพของนันทาวดีในลำน้ำแม่สาย พันโทอย่างซีเหยินเดินทางกลับได้หวันตามภาระหน้าที่ของเขา โดยที่เขาอ้อนวอนขอร้องให้นันทาวดีกลับไปอยู่ในความอุปการะของวิฑูรย์ อินทร ซึ่งย่อมรอให้ความจงรักแก่เธอเสมอโดยเต็มใจ แต่นันทาวดีได้เลือกใช้ชีวิตช่วงสุดท้ายของเธอในกระต๊อบไม้ไผ่กับครอบครัวมูเซอที่ยากจน นันทาวดีเดินฝ่าความหนาวเย็นจากหมู่บ้านบน

ดอยไปยังแม่สายก็เพื่อหาซื้อยาให้แก่ลูกน้อยของหญิงมูเซอนั้น และเธอก็เสียชีวิตลงขณะข้ามลำน้ำแม่สายทั้งที่ในมือก็ยังกำยาไว้แน่นนั่นเอง

เรื่องราวสลดใจทั้งหมดนี้ อ.ไชยวรศิลป์ ดำเนินเรื่องอย่างชาญฉลาด โดยกำหนดเป็นฉากการสนทนาระหว่าง วิฑูรย์ อินทรผู้ยังอยู่ กับชาวกรุง ๓ คน ผู้กระหายใคร่รู้เรื่องราวของรัชต์ วัฒนา ชายเสียสติที่เพียรเดินร้องหานันทาวดีอยู่ตามท้องถนน รัชต์ วัฒนาได้หวนกลับมาแม่สาย โรงเรียนนันทาวิทยากลายเป็นโรงเรียนร้าง ไม่มีใครรู้ว่ารัชต์กลับมาทำไม บ้างก็ว่ารัชต์ถูกเรียกวิญญาณโดยไสยศาสตร์ของชาวไทยใหญ่ บ้างก็ว่าเขาหนีคดีมาจากกรุงเทพฯ แต่ไม่ว่าจะเพราะเหตุใด เขาได้ถูกรุมทำร้ายอย่างสาหัสโดยชาวบ้านผู้รู้ความจริงอุบาทว์ของจิ้งจอกชาวกรุง ผลก็คือเขากลายเป็นคนเสียสติ และเพียรเร่ร่อนอยู่ในเขตแม่สาย ลำปาง เชียงของ เชียงผา และเวียงเก่า และคอยร้องตะโกนปาวๆ อย่างไร้สติว่า *"คุณรู้จักนันทาวดีไหมครับ เธออยู่ที่ไหน"*

ผู้ฟังชาวกรุงทั้งสามฟังตำนานของคนบ้าจากปากคำของวิฑูรย์อย่างสนใจ และตลอดเวลากระจกแห่งความคิดเห็นของชาวเมืองหลวงทั้งสาม ก็ช่วยสะท้อนการยอมรับความยิ่งใหญ่แห่งความคิดของคนธรรมดาสามัญอย่าง นาถ วิฑูรย์ และ นันทวาดี ซึ่งช่วยให้เรื่องหลีกห่างออกจากนิยายน้ำเน่าที่ดูหมิ่นสาวชาวเหนืออีกอักโข

นวนิยายเรื่อง *"แม่สายสะอื้น"* นี้ มีเสน่ห์พิเศษอยู่ที่ว่า เป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวของกับดินแดน ชนชาติ และ ชาวภาคเหนือ ที่ผู้เขียนมีความเข้าใจจิตวิญญาณ และลมหายใจของพื้นที่แห่งนั้นอย่างลึกซึ้ง รายละเอียดของการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นวิธีไปมาติดต่อ การทำมาหากิน พิธีกรรม งานฉลอง ขนบประเพณี อีกทั้งลมฟ้าอากาศ ล้วนแต่เร้าใจให้อยากรู้จักและอยากจะติดตามความลี้ลับชนิดนั้น การเรียนรู้เรื่องราวเช่นนี้อาจช่วยปลูกฝังความรู้สึกรักท้องถิ่น หรือการเคารพในเกียรติยศ ศักดิ์ศรีของกันและกันระหว่างถิ่นต่างๆ ขึ้นอีกมากทีเดียว

ถ้าจะมองหาจุดอ่อนของนวนิยายเรื่องนี้ บางทีอาจจะมีคำถามได้เหมือนกันว่า ผู้เขียนจงใจจะวาดภาพหนุ่มชาวกรุง รัชต์ วัฒนา ให้ดูเป็น *"ผู้ร้าย"* เกินไปหรือเปล่า ทำไมเขาจึงสารพัดจะเลวและยังปราศจากความเฉลียวฉลาดอีกด้วยไม่ว่าเรื่องใดๆ เมื่อเปรียบเทียบกับ วิฑูรย์ อินทร หรือนันทาวดี ชีวิตของรัชต์ ดูเบาโหวง ไร้สาระ และไม่มีประโยชน์หรือไม่จำเป็นต้องมีชีวิตอยู่เลย แต่บุคลิกผู้ชาย *"น้ำน่า"* อย่างรัชต์นี้ เราจะปฏิเสธได้จริงหรือว่าไม่มีอยู่ ประการสำคัญกว่าก็คือ อ.ไชยวรศิลป์ ได้ตั้งคำถามไว้ว่า *"สภาพสังคมชนิดนี้จะผลิตคนอย่างรัชต์ วัฒนาขึ้นมาอีกกี่คน"*

นี่เป็นการให้ความเป็นธรรมพอแล้วสำหรับรัชต์ วัฒนา อย่างน้อยที่สุด ผู้แต่งก็ยอมรับว่าเขาไม่ใช่คนเดียวที่ต้องรับกรรมจากความชั่วของเขา สังคมนั่นแหละจะต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วย

อ.ไชยวรศิลป์ เขียนนวนิยายไว้ประมาณ ๔๐ เรื่อง นอกจากนี้เธอยังเขียนงานค้นคว้าเชิงวิชาการและสารคดีเกี่ยวกับเมืองเหนือ และ ส. ธรรมยศซึ่งเธอมักใช้นามปากกาว่า *"อสิธารา"* ในจำนวนนวนิยาย ๔๐ เรื่อง บางเรื่องถูกนำไปสร้างเป็นบทละครวิทยุในยุควิทยุกำลังเฟื่องฟู มี ๒ เรื่อง สร้างเป็นภาพยนตร์แล้ว คือ ริมฝั่งแม่ระมิงค์ และ เอื้องม่านฟ้า ผลงานเรื่องสั้นของเธอนับ

รวมได้ถึงกว่า ๓๐๐ เรื่อง ที่โด่งดังมากรวมอยู่ในหนังสือ *"ฟ้ามืดใต้ดวงอาทิตย์"* ซึ่งสะท้อนชีวิตคนไทยในภาพชีวิตต่างกัน ๑๐ แบบ แต่มาบัดนี้คงจะกลายเป็นหนังสือหายากไปแล้ว

ประวัติ อ.ไชยวรศิลป์

ชื่อจริงคือ อำพัน ไชยวรศิลป์ เกิดปีพ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นลูกสาวคนเดียวของนายดาบพรหมินทร์ และนางตุ่นคำ ชาวเชียงใหม่ เกิดที่แพร่เพราะพ่อย้ายมารับราชการที่นั่น เรียนโรงเรียนคริสต์ประดิษฐ์มโนวงศ์ และมีโอกาสได้อ่านหนังสือดี ๆ มาแต่เด็ก เริ่มสนใจเขียนหนังสือตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ได้รู้จักกับส. ธรรมยศปี ๒๔๘๐ ซึ่งเธอยกย่องเป็นอาจารย์ ส. ธรรมยศได้ช่วยชี้แนะส่งหนังสือให้และเขียนจดหมายถามข่าวคราวเธอตลอด ปี ๒๔๘๓ เขียนนิยาย **ฉันเขียนเรื่องนี้เพื่อเธอ** และ **แม่สายสะอื้น** ลงติดต่อกันในสยามสมัย เป็นนักเขียนอาชีพมาตลอด มีงานเขียนเรื่องสั้นประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ เรื่อง นวนิยายประมาณ ๔๐ เรื่อง เขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง **นิยายเมืองเหนือ** ได้รับรางวัลประเภทสารคดีของยูเนสโก ประจำปี ๒๕๑๐ และเขียน **ชีวิตและงานของส. ธรรมยศ** อ.ไชยวรศิลป์ ได้รับรางวัลศรีบูรพา ประจำปี ๒๕๓๒ และเสียชีวิตในปี ๒๕๓๓

พรพิไล เลิศวิชา

หนังสืออ้างอิง

อ.ไชยวรศิลป์ **ผลงานสร้างสรรค์บนบรรณภพ** สำนักพิมพ์ดอกมะลิ ๒๕๓๔

พัทยา

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๔

ดาวหาง

พัทยา เป็นนวนิยายขนาดสองเล่มจบที่คนรู้จักกันน้อย เพราะเคยพิมพ์เป็นเล่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๕๕ แล้วไม่มีการพิมพ์ซ้ำ ทำให้หาหนังสือสองเล่มนี้ได้ยาก ผู้เขียนใช้นามแฝงว่า **ดาวหาง** ก็ค่อนข้างลึกลับเหมือนชื่อ จนบัดนี้ยังไม่ทราบว่าเป็นใคร ก่อนที่บริษัทประชาช่างจะนำมาพิมพ์เป็นเล่มนั้น นวนิยายเรื่องนี้เคยตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ลงใน**สุวันภูมิ** คุณศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ ผู้เคยทำงานที่**สุวันภูมิ**ในช่วงเวลานั้น กล่าวว่านวนิยายเรื่องนี้ส่งมาทางไปรษณีย์จากจังหวัดชลบุรี โดยไม่ระบุตัวผู้เขียนว่าเป็นใคร

ผู้เขียนกล่าวไว้ในคำนำว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๐ พัทยาเป็นตำบลเล็ก ๆ ในฝันของผู้เขียน พัทยาอาจไม่เหมือนพัทยาที่แท้จริง แต่เข้าใจว่าผู้เขียนคงได้เค้ามาจากตำบลพัทยาในอดีตนั่นเอง นวนิยายเรื่องนี้สะท้อนว่าผู้เขียนมีการศึกษาดี มีความรู้เรื่องเศรษฐกิจการเมือง อ่านหนังสือมากทั้งที่เป็นวรรณกรรมไทยและต่างประเทศ ลักษณะคงเคยอยู่ต่างประเทศมาก่อน หรือต้องอ่านเรื่องราวของต่างประเทศจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็เป็นคนที่รู้เรื่องภูมิปัญญาไทย ท้องถิ่นไทยอย่างดีทีเดียวด้วยเช่นกัน ดังที่ผู้เขียนให้ตัวเอกรำพึงว่า

"...ชาติจะอยู่ได้ไม่แค่รักษาภาษาสำเนียงอย่างเดียว ยังต้องรักษาแบบแต่งกายกับรักษาประเพณีคงไว้ ท่านเห็นหรือยังว่าจำเป็นต้องฟื้นฟูขนบธรรมเนียมโบราณขึ้นอีกนะท่าน เหล่านี้เป็นเกียรติยศอย่างหนึ่งของชาติ"

เนื้อหาของเรื่องนี้กล่าวถึง พระไมตรีราชรักษา ทูตไทยในญี่ปุ่นซึ่งเป็นคนโสด ถึงวัยเกษียณอายุราชการและเตรียมตัวกลับมาใช้ชีวิตที่พัทยาอันเป็นบ้านเกิด ขณะเดินทางไปเที่ยวที่มอสโคว์ ก็ได้พบกับอวงเจ็งยี่ เพื่อนทูตชาวจีนซึ่งลี้ภัยไปเป็นกรรมกรอยู่ที่โซเวียตรุสเซีย เพื่อนเก่าแก่คนนี้ได้ขอยืมเงินเพื่อเป็นทุนเดินทางในการแอบกลับไปเอาทรัพย์สมบัติที่ซ่อนไว้ในเมืองจีน และได้ฝากลูกสาวให้กลับมาอยู่ที่เมืองไทยด้วย เพราะไม่อยากทิ้งลูกสาวไว้ตามลำพังในโซเวียตรุสเซีย

เรื่องราวส่วนใหญ่เป็นฉากในพัทยา ตำบลเล็ก ๆแห่งหนึ่งในชลบุรีเมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว ตัวละครสำคัญมี **พระไมตรีราชรักษา** ข้าราชการ(ทูต)เกษียณที่มีความคิดทางการเมืองแบบเสรีนิยม ผู้เล่าเรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นในสังคมเล็ก ๆ แห่งนี้โดยใช้ข้าพเจ้าเป็นคำแทนตัวเอง **หลวงพี่อู๋** เจ้าอาวาสของวัดพัทยา และมีฐานะเป็นพี่ชายของพระราชไมตรีราชรักษา **พระมหากลึง กิมสกุล** พระหนุ่มซึ่งมีแนวคิดแบบสังคมนิยม **มาลี** (ชื่อเดิมคืออวงเจ็งท้อ) เด็กสาวสวยชาวจีนที่อวงเจ็งยี่เพื่อนทูตชาวจีนฝากมากับพระไมตรีราชรักษาให้มาอยู่ที่พัทยาด้วย และได้กลายเป็นบุตรบุญธรรมของพระไมตรีราชรักษา มีแนวคิดแบบต้านระบบสังคมนิยม และ**แม่หนู** น้องสาวโสดของพระ

ราชไมตรีรักษาเป็นผู้คอยเลี้ยงดูมาลี เป็นผู้หญิงแบบชาวบ้าน ๆ ทั่วไปที่ไม่ได้สนใจเรื่องการเมือง อีกทั้งไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมที่ตัวเองอยู่

เหตุการณ์ในพัทยาสงบราบรื่นมาด้วยดี จนกระทั่งพระมหากลึงได้เข้ามาอยู่ที่วัดพัทยาของหลวงพี่อู๋ ขณะที่มาลีได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าในการจัดตั้งกลุ่ม "คณะลูกหมี" หรือในลักษณะขององค์กรยุวชนทหาร เพื่อฝึกระเบียบวินัยให้แก่บรรดาเด็ก ๆ หรือเยาวชนที่อยู่ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวต้านความคิดแบบสังคมนิยมที่พระมหากลึงนำมาเผยแพร่ในพัทยา จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นเพราะอุดมการณ์ที่ต่างกัน

"...สหายท่านมหากลึงต้องต่อสู้เพื่อโซเชียลลิสม์แห่งพุทธิสม์ ปฏิวัติพัทยาใหม่ลออ ส่วนมาลีเพื่อสถานการณ์คงเดิมของพัทยา..."

ผู้เขียนแสดงภาพการปะทะกันของทั้งสองฝ่ายในลักษณะของการล้อเล่นมากกว่าเป็นจริงเป็นจัง คือเป็นการวิวาทระดับเด็ก ๆ เช่น แอบเลาะกระดุมกางเกงชั้นในของฝ่ายตรงข้าม เพื่อให้เกิดความอับอาย เป็นต้น มากกว่าจะเป็นการปะทะกันทางการเมือง นอกจากการปะทะกันทางลัทธิการเมืองแล้ว ผู้เขียนยังสอดแทรกการล้อเลียนรัฐนิยมในสมัยจอมพล ป. เช่น การตั้งชื่อและการใช้สรรพนาม

"...ข้าพเจ้าควรชูช่วยแก้มหากลึง กิมสกุลได้เมื่อไปจำพรรษาที่พัทยาแล้ว ซึ่งอาจเริ่มด้วยการเปลี่ยนนามสกุลให้ถูกต้องรัฐนิยม เป็นว่า ไทยสกุลแทนกิมสกุลก็ได้..."

และ "...เมื่อก่อนขามคุ้นเคยสนิทสนม เราเคยพูดคลื้อ ๆ อั๊ว ๆ เดี๋ยวนี้รัฐนิยมให้เราพูดแก ๆ กัน ๆ แบบไทยดีกว่า"

นอกจากนั้นยังมีบางตอนได้ล้อเลียนนโนบายจอมพล ป. ที่สนับสนุนให้คนไทยแต่งงานและมีบุตรเพื่อการสร้างชาติ เพราะถือว่าจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจะบอกถึงความเป็นมหาอำนาจของชาติ แต่เป็นแนวคิดที่ต่างไปจากผู้เขียน

"...การสร้างชาตินั้น ข้าพเจ้ามีโอกาสสร้างในทางอื่นมากกว่าโดยไม่จำเป็นต้องมีเมีย"

ผู้เขียนเขียนเรื่องนี้แบบเสียดสีทางการเมือง พร้อมแทรกอารมณ์ขันไปด้วย ในด้านแนวการเขียนนั้นผู้เขียนจะค่อย ๆ สอดแทรกความคิดของตนเองไปเรื่อย ๆ กว่าจะวกกลับมาเล่าเรื่องต่อ และเป็นการแสดงแนวความคิดแบบเสรีนิยม มีการวิจารณ์ฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาจัดฟาสซิสม์ ด้วยทัศนะของคนที่มีการศึกษา ไม่ได้วิจารณ์ฝ่ายซ้ายแบบคนหัวเก่าปฏิกิริยาเหมือนดังในเรื่อง**ไผ่แดง** ของคึกฤทธิ์ ปราโมช

ที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การที่ผู้เขียนให้หลวงพี่อู๋ เป็นตัวแทนของพระนักพัฒนาสังคมที่ดูแลโรงเรียนสำหรับเด็กหลายร้อยคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ยากจน เรื่องราวในพัทยาจึงเป็นเรื่องของปัญญาชนท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งที่พยายามพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง นับเป็นนวนิยายที่แปลกออกไป คือไม่ใช่นวนิยายเพื่อชีวิตแบบนักเขียนกลุ่มก้าวหน้า แต่ก็เป็นนวนิยายที่มีสาระมากกว่าเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ หรือชีวิตครอบครัวแบบที่นิยมเขียนกันในสมัยนั้นหรือจนในสมัยต่อมา

นวนิยายเล่มนี้สะท้อนให้เห็นสภาพการเมืองสังคมไทยในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้หลายด้าน ทั้งการหวาดกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ และการที่รัฐบาลใช้วิธีการจัดตั้งยุวชนทหารตามแบบฟาสซิสม์ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ ซึ่งประทะกับวิถีชีวิตดั้งเดิม และวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ

นับได้ว่าเรื่องนี้เป็นนวนิยายล้อเลียนการเมือง และสังคมชั้นดีเล่มแรก ๆ ของไทย นอกจากจะมีเนื้อหาสาระแล้ว ก็มีศิลปะในการเขียนอยู่ในเกณฑ์ดี แม้บางครั้งจะเป็นการรำพึง หรือวิจารณ์ออกไปนอกเรื่องนอกราวบ้าง จนทำให้นวนิยายเรื่องนี้ออกจะยาวยืดยาดไปสักหน่อย แต่ก็อ่านได้สนุก ถ้าผู้อ่านสนใจว่าคนไทยสมัยก่อนเขาคิดอะไรกัน

นอกจากงานนิยายชิ้นนี้แล้ว ผู้เขียนก็เขียนเรื่องสั้น ๆ ไว้อีกหลายเรื่อง เช่น **จุดดำ และเรื่องอื่น ๆ** (เขษมบรรณกิจ ๒๕๐๒) เป็นงานสะท้อนสังคมและการเมืองที่น่าสนใจ แต่ไม่เด่นเท่าเรื่อง **พัทยา**

พิมล เมฆสวัสดิ์

แผ่นดินนี้ของใคร

พิมพ์ครั้งแรก เป็นตอนๆ ใน ปิยะมิตร พ.ศ.๒๔๘๕

ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์

(พ.ศ.๒๔๖๑-๒๕๑๘)

ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ เป็นนักเขียนรุ่นอมตะ เช่นเดียวกับ **เสนีย์ เสาวพงศ์ อิศรา อมันตกุล** หรือ **ร.จันทพิมพะ** และคนอื่นๆ ผู้ซึ่งมักจะยืนขึ้นวิจารณ์สังคมด้วยความคิดและวาจาอันดุเดือดหรือคมคาย พร้อมด้วยบุคลิกกล้าหาญ เป็นตัวของตัวเองและหยิ่งทะนงของตัวละคร สงครามโลกครั้งที่สอง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐประหาร และการแสวงหาสิทธิเสรีภาพ เป็นฉากหลังหรือพื้นฐานที่เหตุการณ์ และบุคคลชนิดต่างๆ ได้ถือกำเนิดขึ้นมาในประวัติศาสตร์หน้าใหม่ๆ ของสังคมไทย นักเขียนกลุ่มนี้ได้สร้างตัวละครและเรื่องราวของประชาชนผู้ซึ่งแสวงหาความยุติธรรม ความเสมอภาค และความดีงาม

ในนวนิยายขนาดสิบหกตอนจบ เรื่อง *แผ่นดินนี้ของใคร* เจน วนาสัย และกุณฑลี วนาสัย เป็นสองหนุ่มสาว ผู้ฝ่ากำแพงชนชั้นมารักกัน และลาจากกรุงเทพฯไปหมายสร้างครอบครัวในฝันของตนที่บ้านไร่ในอำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ กุณฑลีเธอเป็นลูกสาวคนเดียวของเจ้าคุณพ่อ ผู้ซึ่งต้องการให้เธอแต่งงานกับผู้ดีสูงศักดิ์ ส่วนเจนนั้นด้วยเหตุใดไม่ปรากฏเขาเป็นเด็กรับใช้ในบ้านของกุณฑลี ภายหลังเขาได้เข้ารับราชการแต่ก็ต้องละทิ้งงานนี้เสีย เนื่องจากการใช้อิทธิพลของเจ้าคุณพ่อตาผู้ไม่ชอบหน้าเขาเลย จุดเริ่มต้นชีวิตของตัวละครทั้งสองฟังดูเป็นเรื่องที่ผูกขึ้นมาแบบสูตรสำเร็จ ตามทฤษฎีกำแพงชนชั้น แต่ชีวิตของเขาทั้งสองที่ดำเนินสืบไปกลับนำไปสู่เรื่องราวอันซับซ้อน และเป็นการพิเคราะห์อย่างลึกซึ้งต่อวิถีของอำนาจในสังคมไทย

ชนบทมักจะถูกใช้เป็นเขตแดนแห่งความฝันของคนหนุ่มสาวจากเมืองหลวง ทุกยุคทุกสมัยในนวนิยายหลายเรื่อง ซึ่งสะท้อนออกมาจากชีวิตจริง ชนชั้นกลางมักใฝ่หาดินแดนที่เขาสามารถสร้างฐานะขึ้นมาทัดเทียมผู้อื่นได้ไม่ยากนัก ที่นั่นเขาหมายว่าจะมีความสงบ มีความเมตตาอนาทร มีช่องว่างที่ชนชั้นกลางพอจะยืนอยู่ได้อาจเป็นตรงกลาง หรือข้างบน เพราะโดยมากชนชั้นกลางจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านมองเห็นว่าเป็นผู้มีการศึกษาดี เป็นผู้มีความรู้ และ (รวมทั้ง) เป็นผู้มีทุนรอนที่ติดตัวมาด้วย ในชนบทเช่นนั้น ชนชั้นกลางอาจจะไม่ถูกบีบบังคับ หรือกดดันให้สยบต่ออำนาจหรือกฎเกณฑ์บางอย่างอย่างที่สังคมเมืองวางเอาไว้ให้ก่อนนานแล้ว

ศรีรัตน์ ตั้งคำถามจากชื่อเรื่องว่า *แผ่นดินนี้ของใคร* เพราะความฝันของชนชั้นกลางอย่าง เจน และ*กุณฑลี วนาสัย* แหลกยับกลับกลายเป็นฝันสลายหมดสิ้น เขาทั้งสองหนีไปจากความไม่เสมอภาคทางชนชั้น จากสายตาดูหมิ่นถิ่นแคลน จากกรอบประเพณีคร่ำครึล้าสมัยที่ปิดทางของเขาจากเมืองหลวง แต่กลับเผชิญกับอำนาจเถื่อนที่ไม่เพียงแต่ทำร้ายจิตใจ แต่มันกลับเป็นอันตราย

รุนแรงพนันกันถึงชีวิตและเลือดเนื้อ และผลสุดท้ายก็คือความตายและความสูญสิ้น ไม่มีเขตแดนแผ่นดินที่ใฝ่ฝันไว้ว่าจะเป็นที่อันสงบเงียบสำหรับผู้ใฝ่หาความหมายของชีวิตที่แท้

ด่านแรกที่ *เจน* และ *กุณฑลี* เผชิญก็คือ การใช้อำนาจข่มขู่รีดไถราษฎรของพวกนายตรวจสรรพสามิต คนของรัฐใช้ตำแหน่งและอาชีพหากินในทางมิชอบ แสวงหาความสุขสบายบนความยากลำบากของราษฎร เจนคนทระนงผู้ซึ่งไม่ยอมสยบให้แก่อธรรม ได้สังเวยอำนาจเถื่อนที่กฎหมายคุ้มครองนี้ ด้วยการถูกส่งไปอยู่ในคุกถึง ๔ ปีเต็ม

กุณฑลี หอบลูกน้อยของเธอเดินทางไปขออาศัยอยู่กับฤทธิ์ รณชัย เพื่อนเก่าของเจน ที่ดอนปาน จังหวัดลำปาง ตามคำฝากฝังจากจดหมายของเจน วนาสัย เป็นครั้งที่สองที่กุณฑลีได้เห็นกับตาว่าแม้ว่าจะย้ายมาจากผืนแผ่นดินหนึ่ง ผืนแผ่นดินใหม่ก็เต็มไปด้วยอำนาจของศาลเตี้ย อันธพาลและพวกฉ้อฉลในคราบทหาร วันหนึ่งฤทธิ์ รณชัยถูกรุมกระทืบด้วยทอปบู๊ตจนหมดสติ เพราะเขากล้าท้าทายอำนาจศาลเตี้ยของพวกทหาร-ตำรวจ สมคบกันรีดไถราษฎร และยังไม่ทันที่บาดแผลจะหายดี เขาก็ตกเป็นแพะรับบาปถูกพวกมหามิตรยามสงคราม คือพวกทหารญี่ปุ่นรุมทำร้าย และซ้อมอย่างทารุณเพราะจับผิดตัว คิดว่าเขาเป็นคนร้ายผู้ขโมยเสบียงยามสงคราม บัดนี้ กุณฑลีเข้าใจแจ่มแจ้งว่าไม่มีที่ไหนปลอดจากภัยเสียแล้ว และท่ามกลางชีวิตรันทด ระหกระเหินสิ้นหวังนี้ มิตรภาพอันลึกซึ้งระหว่างฤทธิ์และเจนได้ก่อตัวขึ้นเงียบๆ ในใจของเขาทั้งสอง คอยดูกันต่อไปว่าศรีรัตน์ก่อเชื้อไฟนี้เพื่อจะบอกชะตากรรมชนิดใดแก่ผู้อ่านของเขา

ชีวิตของเจน และ กุณฑลี วนาสัย ก็เหมือนกับการต้มน้ำ มันค่อยๆ ร้อนขึ้นๆ แล้วก็ไปจนถึงจุดเดือด ไม่มีทางจะราและเย็นลง ด้วยว่าสิ่งที่แวดล้อมนั้นร้อนร้ายยิ่งนัก สำหรับผู้ที่ไม่ยอมสยบศิโรราบให้แก่มัน เจนพ้นโทษออกจากคุกและพากุณฑลีพร้อมกับลูกน้อยของเขาเดินทางไปตั้งรกรากใหม่ในอำเภอห่างไกลของจังหวัดเชียงราย ท่ามกลางการทำงานอย่างหนักจนไร่นาของเขาให้ดอกผลงดงามสมดังหวังนั้นเอง เจนพบกับอำนาจเดิมอีก เขาต่อต้านอำนาจเจ้านายอีกครั้ง ด้วยการปฏิเสธการขอยืมเกวียนของปลัดชูศักดิ์ ความอาฆาตจองเวรนี้ได้ทำให้เจนถูกกลั่นแกล้งด้วยข้อหาต่างๆ และสุดท้ายบ้านและไร่นาของเขา ถูกเผาทำลายไปกว่าครึ่งหนึ่ง เจนบอกแก่กุณฑลีว่า *"เขาไม่ยอมให้ผมเป็นคนดีเสียแล้ว"*

น่าตกใจหรือไม่ที่ **ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์** อาจเป็นผู้หนึ่งซึ่งรู้สึกว่าโลกนี้มีชะตากรรมของมันเอง ชะตากรรมชนิดนี้มีอำนาจเหนือสองมือและศรัทธาของมนุษย์เสียอีก โชคชะตาไม่เข้าข้างเจนและครอบครัวของเขาเลย เจน วนาสัยได้เป็นผู้พิสูจน์ให้เห็นว่า ชีวิตของเขา กุณฑลีและตาต้อ ไม่มีคำว่าชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน เมื่อล้มลงแล้วก็ไม่มีทางจะลุกขึ้นมาใหม่ แม้ไม่ใช่ด้วยเคราะห์ร้ายก็ด้วยบาปของมนุษย์ด้วยกันเอง ที่บ้านไร่ในเชียงรายนี้ เจนจึงได้เผชิญกับอำนาจของปลัดชูศักดิ์ และนายอำเภอ ผู้สมคบกันขูดรีด โกงกิน รีดไถชาวบ้านทั้งโดยตรงและโดยเล่ห์เพทุบาย แม้ตัวเขาก็หนีอำนาจเถื่อนนี้ไม่พ้น

เจน ได้วางแผนร่วมกับชาวบ้าน จับได้คาหนังคาเขาว่าปลัดชูศักดิ์และลูกน้อง สมคบกันใช้ยาเบื่อควายของชาวบ้านตายลงตัวแล้วตัวเล่า เพื่อจะได้เนื้อควายที่ทิ้งแล้วนี้ไปขายมาแบ่งกันเอง ความคับแค้นทำให้ **เรือง**หนุ่มชาวบ้านยิงปลัดชูศักดิ์จนดับดิ้น แต่ชะตากรรมของเจนได้กลับกลายเป็นว่าเรืองหลบหนีไป และเจนถูกตั้งข้อหาฆ่าเจ้าหน้าที่

ชะตากรรมพาเจนเข้าไปติดคุกอีกครั้งหนึ่ง และการลาจากกุณฑลีครั้งนี้กลายเป็นครั้งสุดท้าย ฤทธิ์ตัดสินใจขายทรัพย์สินของเขา หมายว่าจะมาอยู่เป็นเพื่อนเจนและกุณฑลี ด้วยความซื่อสัตย์ต่อมิตร และบูชาในความรักที่เขามีต่อกุณฑลีโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน แต่ก็สายเสียแล้ว เพราะในที่สุด เรืองหนุ่มชาวนาตัดสินใจหวนกลับมาพาเจนหนีออกจากที่คุมขัง คิดบัญชีแค้นด้วยการยิงเผาขนนายอำเภอ และทั้งคู่ก็ได้ถูกพวกตำรวจยิงตายในที่สุด

ยังเหลืออยู่ก็แต่ฤทธิ์ และกุณฑลี และตาต้อ ทั้งสามจะกลายมาเป็นครอบครัวเดียวกัน เพื่อคุ้มครองก่อสานความหวังริบหรี่ของผู้อ่านหรือ เปล่าเลย *พระเจ้า* เล่นตลกกับมนุษย์แน่นอนแล้ว กุณฑลีถูกนายอำเภอและพวกข่มขืน และด้วยเหตุที่เธอต่อสู้ดิ้นรน มีดปลายแหลมจึงปักลงบนอกจนเธอขาดใจ ลูกน้อยของเธอถูกทำร้าย และผู้ช่วยคนงานของเจน วนาสัย ก็ถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยม

ฤทธิ์คนซื่อยังเหลือตาต้อลูกน้อยของกุณฑลี สำหรับเป็นกำลังใจของเขาที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป หรือ บางทีอาจจะเปล่า ชะตากรรมของเขา ของเจน ของกุณฑลี ความรักซ้อนที่ไม่อาจเป็นจริงขึ้นมาได้ สภาพไร้ความหวังที่จะมีชีวิตอยู่อย่างทะนงองอาจ ท่ามกลางอำนาจเถื่อนนานาชนิดในชนบทบ้านป่าเหล่านี้ พอเพียงแล้วที่นวนิยายจะจบลงอย่างสมบูรณ์ด้วยความสิ้นหวัง

แผ่นดินนี้ของใคร ไม่เพียงแต่เป็นการยื่นคำฟ้องด้วยสำนวนรุนแรงและเด็ดขาด ต่อกฎเกณฑ์ทางสังคม ระบบการเมือง กลไกรัฐที่พิการ รวมทั้งวิถีทางแห่งการประกอบสัมมาอาชีพ แต่ยังตั้งคำถามต่อชะตากรรมที่ซ้ำเติมชีวิตอยู่ไม่รู้จักจบสิ้น หลายครั้งหลายคราที่มนุษย์มักตั้งคำถามว่า ชีวิตของเราอยู่ในมือของเราจริงๆ ละหรือ **ศรีรัตน์**แทบจะไม่มีศรัทธาอยู่เลย เขาแทบจะไม่เชื่อว่ามีความยุติธรรมอยู่บ้างในโลกนี้โดยวิถีทางใดๆ นวนิยายของศรีรัตน์ทุกเล่มอาจจะไม่ได้มีความสม่ำเสมอแบบนี้ตลอดไป ในยุคที่เขาเริ่มเขียนหนังสือและยุคหลังการจับกุมปราบปรามนักเขียนหัวก้าวหน้าครั้งใหญ่ เขาได้ปรับตัวเลือกเขียนนวนิยายในแนวอื่นด้วยเหตุผลของเขาเอง แต่กระนั้นนวนิยายและเรื่องสั้นของเขาหลายเรื่องเดินตามแนวทางนี้เสมอมา อาทิ *ทาสชีวิต เมืองทาส ก่อนจะสิ้นแสงตะวัน โศกนาฏกรรมของสัตว์เมือง* และเรื่องที่โด่งดังมากอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเปิดเผยอำนาจอธรรม และความขัดแย้งระหว่างชนชั้นไว้อย่างน่าสนใจคือ *พรุ่งนี้ต้องมีอรุณรุ่ง*

แม้ศรีรัตน์จะจบนวนิยาย *แผ่นดินนี้ของใคร* ด้วยการฝากความหวังไว้กับคำประกาศการยึดมั่นในปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของรัฐบาล จอมพลป. พิบูลสงคราม ภายหลังรัฐประหาร พ.ศ.๒๔๙๔ ว่า *"เมืองไทยอาจไปพ้นเสียจากทุรยุค"* แต่ผู้อ่านอาจไม่รู้สึกคล้อยตามตัวอักษรในหน้าสุดท้ายนี้ ด้วยว่าคำวิพากษ์วิจารณ์ถึงระบบอำนาจ บารมี อิทธิพล และการท้าของเขาตลอดเล่มของ

นวนิยายก็ได้สะท้อนว่า เขาเข้าใจโครงสร้างสังคมไทยดีพอที่จะไม่มีทางฝากความหวังไว้กับรัฐประหารชนิดไหนทั้งนั้น

ชีวิตในวัยเด็กของศรีรัตน์ ย้ายสถานที่เรียนตามบิดาของเขาที่ต้องย้ายราชการไปหลายจังหวัด และศรีรัตน์ เคยเป็นตำรวจ เคยทำหนังสือพิมพ์ เคยทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ ป่าไม้ เคยเป็นครู และเคยดูแลไร่ยาสูบ โดยเฉพาะงานไร่ยาสูบที่เชียงรายนี้เขาทำอยู่ถึง ๗ ปี การที่ศรีรัตน์ผ่านชีวิตมาหลายด้านทำให้ แผ่นดินนี้ของใคร มีกลิ่นอายของชีวิตจริงอยู่ล้นเหลือ และให้รายละเอียดด้านข้อมูลสังคม ชวนติดตามและฟังดูเป็นจริงเป็นจังอย่างยิ่ง กระนั้นก็ยังคงมีความผิดพลาดในการทำความเข้าใจชีวิตของชาวบ้าน-ชาวนา-ชาวไร่ อยู่บ้างในเรื่องนี้ ทำให้การจัดการไร่นาผิดรูปแบบไปบ้างในบางแห่ง เขาใช้ความเข้าใจชีวิตของชาวสุพรรณ และท้องทุ่งภาคกลาง มาเข้าใจทุ่งนาในเขตหุบเขาภาคเหนือ ทำให้วงจรชีวิตของเขาในด้านงานไร่นาผิดไปจากปกติ และด้วยเหตุนี้ทำให้พื้นที่ไร่นา ๕๐ ไร่ของเขาเลือกเอาการจ้างคนงานมาช่วย ๔ คน โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือด้านแรงงานจากหมู่บ้านเลย การที่บ้านไร่ของเจนและกุณฑลีโดดเดี่ยวออกไปจากการผลิตร่วมกันของหมู่บ้านในยามปกติ ในเวลาที่ความโดดเดี่ยวเป็นไปได้น้อย (ในปีก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ) เช่นนั้นยิ่งเร่งเร้าให้ชะตากรรมของครอบครัวเจน วน่าสัย เลวร้ายลงเร็วขึ้นอีก แต่กระนั้นเราก็ยังคงกล่าวได้ว่ารายละเอียดของชีวิตชนบทอื่นๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการใช้อำนาจ การจัดความสัมพันธ์ของกลุ่ม และอิทธิพลต่างๆ อ้างอิงอยู่กับความเป็นจริงอย่างแน่นแฟ้น และมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง

สุวิทย์ ว่องวีระ บรรณาธิการสำนักพิมพ์**สายไท** ผู้นำหนังสือเล่มนี้มาพิมพ์ใหม่ในพ.ศ.๒๕๓๒ คือ ๘ ปีมาแล้ว ได้เขียนบทบรรณาธิการเอาไว้ว่า

"เมื่อแผ่นดินนี้ของใคร ได้รับการตีพิมพ์ใน ปิยะมิตร รายสัปดาห์ ปี ๒๔๕๕ นั้น บรรณาธิการนิตยสารฉบับดังกล่าวไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลยว่า นวนิยายเรื่องนี้จะจับใจผู้อ่านอย่างมาก เพราะผู้เขียนมิใช่นักประพันธ์ชั้นแนวหน้า และทั้งยังเป็นนวนิยายเรื่องแรกที่เขาริเขียนอีกต่างหาก หลังจากพอมีชื่อประปรายในฐานะนักเขียนเรื่องสั้นอยู่นานปี แต่ผลสำเร็จของ แผ่นดินนี้ของใคร รวดเร็วจนเขาแทบตั้งตัวไม่ติด มีจดหมายและโทรศัพท์จากผู้อ่านทยอยเข้ามายังสำนักงานอย่างคับคั่ง และอบอุ่น บ้างเรียกร้องให้บรรณาธิการลงภาพนักประพันธ์ขวัญใจของตน บ้างชื่นชมให้กำลังใจในความกล้ากระชากหน้ากากอันโสมมของชนชั้นปกครอง และบ้างก็เกรงว่าความกล้านั้นจะกลับกลายเป็นหอกให้ศัตรูของประชาชนใช้ทิ่มแทงเอาภายหลัง จึงอดเตือนไม่ได้ด้วยความหวังดี"

(หน้า ๑๓)

วิทยากร เชียงกูล นักวิจารณ์หนังสือรุ่น ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เคยวิจารณ์ไว้ว่า *"นวนิยายเล่มนี้คงจะต้องเป็นที่กล่าวถึงกันอยู่ต่อไปในประวัติศาสตร์วรรณกรรมสมัยใหม่อันไม่สู้จะรุ่มรวยนักของเรา"* (ปกหลัง)

นวนิยาย ของศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ ที่เขียนต่อไปหลังจากนี้จะยิ่งเพิ่มความเข้มข้น รุนแรง และตรงไปตรงมา เขาจะขยายเรื่องราวไปยังชีวิตของกรรมกรชาวนาและอื่นอีกด้วย ในนวนิยายเรื่อง *เมืองทาส* เขาถึงกับเสนอแนวคิดเรื่องสังคมอันปราศจากการกดขี่ขูดรีด ในขณะที่ *พรุ่งนี้ต้องมีอรุณรุ่ง* เป็นนวนิยายที่โด่งดังอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งชี้ให้เห็นผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันชนิดประนีประนอมไม่ได้ระหว่างชนชั้นต่างๆ ของสังคมไทย

รัฐประหารปี ๒๕๐๑ ได้นำไปสู่การจับกุมฝ่ายก้าวหน้าครั้งสำคัญ และด้วยเหตุนั้น ศรีรัตน์จึงยุติบทบาทของเขา หันไปเขียนนวนิยายฝันแนวทางอื่น น่าเสียดายที่ไม่มีสถานการณ์เอื้ออำนวยต่อนวนิยายเรื่องใหม่ที่คิดไว้ลึกซึ้งจากศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ อีกเลยนับแต่บัดนั้น

ประวัติ ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์

เกิดปีพ.ศ. ๒๔๖๑ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตร ร.ต.ขุนเถลิงเดชขจร เรียนหนังสือในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดหลายแห่ง และมาจบชั้นมัธยม ๘ ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แต่เรียนไม่สำเร็จ หันไปเรียนและทำงานเป็นตำรวจอยู่ปีเศษ ๆ จึงออกมาทำงานหนังสือพิมพ์และต่อมาทำงานโรงงานยาสูบที่เชียงรายหลายปี เขียนเรื่องส่งมาลงพิมพ์ในนิตยสารและหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ อยู่เสมอจนพ.ศ. ๒๕๐๖ จึงกลับมากรุงเทพฯ ทำงานหนังสือพิมพ์และเขียนอย่างจริงจัง เขียนนิยายไว้ไม่ต่ำกว่า ๒๗ เรื่อง เสียชีวิตในปีพ.ศ. ๒๕๑๘

พรพิไล เลิศวิชา

มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๕

น.อ. แย้ม ประพัฒน์ทอง

ในยุคสมัยที่สังคมไทยผนวกเข้ากับโลกประจิมทิศทางเศรษฐกิจนั้น ทางภูมิปัญญาก็ดุจเดียวกัน คลังปัญญาโบราณถูกมองข้าม เป็นผลให้ไม่ได้รับการรักษาไว้หรือค้นคว้าเสริมต่อให้ลึกซึ้งขึ้นและขยายวงออกไป มองในแง่นี้ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** ถือได้ว่าเป็นสมบัติล้ายครามล้ำค่าที่ถูกละเลย ความพิเศษของหนังสือเล่มนี้ไม่ได้อยู่ที่เพียงเป็นงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องดั้งเดิมของไทยๆเท่านั้น สิ่งที่ทำให้งานนี้ล้ำค่าคือ ความเป็นงานประพันธ์ที่เลอเลิศทั้งในเชิงการใช้ภาษาอย่างประณีตเป็นร้อยแก้วที่อลังการ และเชิงเนื้อหาที่ลุ่มลึกเปี่ยมด้วยข้อคิด หลักธรรมประเทืองปัญญา

มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร อาจจะจัดเข้าประเภทเป็นนวนิยายไม่สู้สนิทนัก ถ้าจะใช้ความสมจริงเป็นมาตราการสำคัญ แต่ถ้าจะนำไปเข้าเป็นประเภทนิทานปรัมปรา รูปแบบการเขียนเชิงนิยายก็จะไม่สู้ลงรอยกับประเภทเรื่องปรัมปราทั่วๆไป งานที่พอจะถือว่าอยู่ในกลุ่มเดียวกับ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** มีอยู่เพียงไม่กี่เล่ม นักเขียนที่เขียนแนวทำนองนี้มีอยู่น้อยคน เช่นวศิน อินทรสะ, สุชีพ ปุญญานุภาพ, ธรรมโฆษ ผู้ประพันธ์ชี้แจงลักษณะของงานไว้ว่า *"ถ่ายทอดมโหสถชาดกจากต้นฉบับภาษาบาลีมาสู่ภาษาไทย ไม่ใช่เป็นการแปลคำต่อคำ หรือประโยคต่อประโยค แต่เป็นการถอดความและเรียงความใหม่ ตามแบบแผนการประพันธ์เรื่องยาว ... เนื้อหาค้าโครงของเรื่องคงเป็นไปตามต้นฉบับเดิมทุกประการ สำนวนและจินตนาการบางส่วนที่มีเพิ่มเข้ามาบ้างเป็นเพียงส่วนประกอบ"* (คำปรารภ)

คำชี้แจงนี้ออกจะอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่มาก ด้วยว่า มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร มิเพียงเป็นงานที่นำเรื่องเก่ามาเล่าใหม่เท่านั้น แต่ได้ประดิษฐ์การนำเสนอขึ้นใหม่โดยสิ้นเชิง ตั้งแต่วิธีการดำเนินเรื่อง กลวิธีการนำเสนอให้ชวนติดตาม การบรรยายฉากเหตุการณ์ การสร้างบุคลิกตัวละครจนถึงการเสริมข้อคิด หลักปรัชญา และอื่นๆ จริงอยู่ที่เรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆนั้นมาจากเนื้อหาในชาดก ซึ่งเดิมอยู่ในภาษาที่สาธารณชนไม่สามารถเข้าใจได้ และเป็นงานเขียนในวัฒนธรรมมุขปาฐะคืออยู่ในรูปบันทึกเพื่อการสื่อสารด้วยการบอกเล่า ส่วนในฉบับภาษาไทยเพื่อให้คนเดินถนนอ่านเองได้ที่มีอยู่หลายสำนวน ก็ล้วนอยู่ในลักษณะที่เป็นเค้าโครง ซึ่งปกติก็จะมีความยาวประมาณ ๒๐ หน้ากระดาษพิมพ์ และรวมพิมพ์อยู่กับเรื่องพระโพธิสัตว์ชาติอื่นๆ แต่ มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร นี้หนากว่า ๖๐๐ หน้า อยู่ในวัฒนธรรมการอ่านหนังสือโดยแท้ การเสริมแต่งจากต้นฉบับนั้นจึงเป็นการนำเนื้อหาจากสมัยโบราณมานำเสนอในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นการแปลงงานเขียนจากขนบหนึ่งมาสู่อีกขนบหนึ่ง และผู้ประพันธ์สามารถสร้างสรรค์จนเป็นวรรณศิลป์ในตัวเอง

ส่วนว่าเป็นเรื่องที่อิงกับประวัติศาสตร์ทางศาสนาตามความเห็นของผู้ประพันธ์ หรือเป็นเรื่องเชิงจินตนาการซ้อนเรื่องจินตนาการ ก็คงเป็นเรื่องถกเถียงกันตามความเชื่อของแต่ละคน ผู้ประพันธ์แถลงไว้ว่าได้แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานนี้จากขงเบ้ง ซึ่งความสำคัญของสามก๊กมิได้อยู่ที่ *"จะเป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรม จะเป็นเรื่องจริงอิงประวัติศาสตร์ พงศาวดารตำนานของจีน หรือจะเป็นเรื่องไม่จริงและไม่อิงอะไรเลยก็ตาม"* แต่อยู่ที่ *"ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน สารคดี ปรัชญา ชีวิต เล่ห์เหลี่ยมชั้นเชิงทางการทูต กลยุทธในการสงคราม ความรัก ความแกล้วกล้าอาจหาญ หลักการต่อสู้ในวิถีต่างๆ ฯลฯ ...และประทับใจที่สุดเหนือสิ่งอื่นใดคือ ความเปรื่องปราดฉลาดล้ำในกระบวนการต่างๆของขงเบ้ง"* (คำปรารภ) ความสำคัญและไม่สำคัญนี้ประยุกต์ใช้ได้คำต่อคำกับ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร**

ในบรรดาทศชาดกหรือทศชาติของพระพุทธองค์นั้น สำหรับพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยแล้ว พระเวสสันดรชาดกเป็นที่รู้จักกันดีมากกว่าชาติอื่นๆ จะด้วยเหตุผลที่เป็นพระโพธิสัตว์ชาติสุดท้ายก่อนจะเสวยชาติพระพุทธเจ้า หรือเป็นเพราะทานบารมีสำคัญยิ่ง หรือด้วยเหตุอื่นๆยังมิได้มีคำอธิบายปรากฏชัด ส่วนชาดกอื่นๆอีกหลายชาดก เช่น พระเนมิราช พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระนารทะเกือบจะไม่เป็นที่รู้จักกันเลย พระมโหสถชาดกอาจจะเป็นที่คุ้นเคยอยู่บ้าง (โรงพยาบาลหลักที่เวียงจันทน์ชื่อว่าโรงยามโหสถ) แต่สำหรับสาธารณชนแล้ว ก็ไม่เป็นที่รู้จักกันในรายละเอียด

ในหมู่ผู้รู้ แม้ว่าจะมีความเข้าใจรวมๆว่าพระมโหสถชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นเลิศทางปัญญา แต่เรื่องราวของพระมโหสถก็คงเข้าทำนองเดียวกับเรื่องเล่าขานสืบต่อกันมานานทั้งหลาย ที่ย่อมมีจุดเน้น การตีความ การทำความเข้าใจไปต่างๆตามยุคสมัย ตามชีวทัศน์ของบุคคล เพราะฉะนั้นก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่ในบรรดาผู้สันทัดกรณีนั้น ภาพของพระมโหสถจะมิได้มีอยู่ภาพเดียว **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** อันเป็นงานวรรณกรรมในรูปนิยายจากเค้าโครงเรื่องพระมโหสถชาดกนี้ก็ถือได้ว่าเป็นการวาดภาพของพระมโหสถภาพหนึ่ง การจะนำ**มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** ไปเปรียบเทียบว่าตรงกันอย่างเคร่งครัดกับที่ปรากฏในต้นฉบับตามตำนานพุทธศาสนาในภาษาบาลีหรือไม่ ย่อมมิใช่แนวการอ่านที่จะชื่นชมงานนี้ได้ยิ่งยวดนัก ผู้ที่ยึดคัมภีร์เป็นสรณะอาจจะประหลาดใจที่เนื้อหาใจความหลักของเรื่องนี้ มิเชิงเป็นการสอนศาสนา หรือแสดงอัจฉริยภาพเหนือมนุษยชาติ ที่ไม่ว่าพระมโหสถคิดหรือทำการใดก็มิเคยพลั้งพลาด หรือเป็นนักบุญผู้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ส่วนผู้ที่ให้ความสำคัญแก่เจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ ก็อาจจะเห็นไปได้ว่า พระมโหสถได้กลายเป็นขงเบ้งแห่งภารตประเทศ จริงอยู่ที่แนวคิดของผู้ประพันธ์ย่อมมีส่วนกำหนดความเป็นไปของเรื่อง แต่กระนั้นก็มิได้หมายความว่า ผู้อ่านจะต้องอ่านไปตามเจตนารมณ์ของผู้เขียนเสมอไป

แท้ที่จริงแล้วโครงเรื่องใหญ่ของ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** นั้นไม่สู้พิสดารนัก เสนอชีวิตตั้งแต่วัยเด็กซึ่งเข้ารับราชการตั้งแต่ ๗ ขวบ มีความปรีชาสามารถในการขบคิดปริศนา แก้ปัญหาให้ลุล่วงไป ไม่ว่าจะเป็นการเล่นตามประสาเด็ก หรือในการดำรงชีวิตส่วนตัว และรัฐกิจ ชีวิตจึงรุ่งเรือง

เป็นที่โปรดปรานของพระราชา เมื่อวัยสูงขึ้นก็เลื่อนจากตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นผู้สำเร็จราชการ บริหารปกครองบ้านเมืองโดยตรง

ความธรรมดาของโครงเรื่องนี้อุ้มความพิสดารอยู่ ความพิสดารของ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** อยู่ที่เป็นเรื่องซึ่งประกอบด้วยเรื่องย่อยๆมากมาย ทั้งจบในตัวเองและเป็นส่วนหนึ่งของแกนของเรื่องใหญ่ ความจริงจะมองได้ว่าชีวิตของพระมโหสถก็เฉกเช่นชีวิตทั้งหลาย ที่ชีวิตแต่ละชีวิตแม้ว่าจะเป็นเรื่องหนึ่งก็จริง แต่แต่ละชีวิตนั้นมีเหตุการณ์ มีเรื่องต่างๆนับสิบนับร้อย ประกอบกันขึ้น อาจจะมองได้ว่า โครงเรื่องใหญ่นั้นทำหน้าที่รองรับเรื่องย่อยๆหลายสิบเรื่อง ประหนึ่งอาคารใหญ่ที่ดูราบเรียบภายนอกนั้น ความน่าชื่นชมอยู่ที่แต่ละห้อง เรื่องย่อยแต่ละเรื่องเหล่านี้คือห้อง ให้ผู้ประพันธ์ได้แสดงและประดับ ความวิจิตรพิสดาร คือ แสดงความล้ำเลิศของความเป็นปราชญ์ และประดับด้วยความอลังการของการใช้ภาษา คุณค่าทั้งสองนี้มิได้มีอยู่เป็นระยะเท่านั้น แต่เต็มเปี่ยมไปอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่หน้าแรกจนหน้าสุดท้าย

เรื่องย่อยๆในเรื่องใหญ่ของ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** นั้นอยู่ในหลายๆลักษณะ ต่างๆสถานการณ์ เป็นต้นว่า การแสวงหาความจริงดุจผู้พิพากษา ดังเรื่องตัดสินว่าเด็กเป็นบุตรของใครและหญิงเป็นภรรยาของชายใด การแก้ไขปมปัญหาด้วยความรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่ง ดังเรื่องพิเคราะห์ท่อนไม้ว่าทางไหนเป็นโคนทางไหนเป็นปลาย อันแสดงให้เห็นถึงแววปราชญ์ตั้งแต่เล็กครั้นเมื่อรับราชการก็ผจญกับศึก ทั้งศึกที่เป็นการต่อสู้กันทางปัญญาและศึกสงครามที่ต่อสู้กันด้วยอาวุธและเล่ห์กลยุทธ์ รวมถึงธรรมยุทธ์ แต่ใช่ว่าชัยชนะทั้งหมดที่ได้รับในท้ายที่สุดนั้นเป็นเพราะความเป็นซูเปอร์แมนของพระมโหสถ แท้จริงแล้วมีบางครั้งที่พระมโหสถตัดสินใจผิด ตกอยู่ในที่คับขัน การแก้ไขสถานการณ์จากร้ายให้กลายเป็นดี ร่วมทั้งความสำเร็จในหลายกรณีนั้นมิสามารถเกิดขึ้นได้ ถ้ามิใช่เป็นเพราะความช่วยเหลือของภรรยา ของผู้ร่วมงาน ของนกแขกเต้า นับว่าการวาดภาพพระมโหสถเช่นนี้แสดงถึงความหลักแหลมของผู้ประพันธ์ ที่ยกเรื่องชาดกให้พ้นเหนือจากการเป็นเพียง เรื่องโฆษณาชวนเชื่อทางศาสนา และมิใช่แสดงเพียงด้านความเก่งกล้าทางปัญญาเท่านั้น เพราะนอกจากพระมโหสถแล้ว ก็มีผู้ที่ฉลาดปราดเปรื่องอีกหลายคน ความพิเศษของพระมโหสถอยู่ที่การประสานกันระหว่างปัญญากับคุณธรรม จนกระทั่งในตอนท้ายของเรื่อง อดีตศัตรูที่เคยคั่งแค้นพระมโหสถอย่างถึงที่สุดก็กลับลำดับค่าชีวิตของพระมโหสถสูงกว่าค่าของชีวิตของคนสำคัญของตน ไม่ว่าจะเป็นมารดา ภรรยา น้องชายคู่บัลลังก์ สหายสหชาติ ราชครู และกระทั่งชีวิตตนเอง นับว่าเป็นความรุ่งโรจน์สูงสุดที่พระมหาราชาพระองค์หนึ่งจะเทิดทูนพระมโหสถถึงขั้นนั้น

เนื่องจากว่าเรื่องย่อยๆนั้นแตกต่างไปตามเหตุการณ์ ความอลังการในการใช้ภาษาก็ใช้บรรยายฉากต่างๆจึงหลากหลาย ตั้งแต่ฉากรบ ถึงฉากรัญจวนใจ

"โอ! พ่อมโหสถ มองดูให้ตลอด มองดูให้รอบมิถิลาราชธานีของชาววิเท
หะ ถูกแสนยากร กรุงปัญจาละล้อมไว้ถึง ๓ ชั้น ปราการช้างเป็นชั้นแรก ถัด

ออกไปเป็นรถปราการ - กำแพงรถ ถัดนั้นอัศวปราการ - กำแพงม้า ถัดนั้นขัตติปราการ - กำแพงพลรบ ทุกๆกำแพงแข็งแรงประหนึ่งวชิรปราการ ดูแน่นขนัดยัดเยียดกัน ระวางกองช้างกับกองรถนับเป็นชั้น ๑ ระวางกองรถกับกองม้าเป็นชั้น ๑ ระวางกองม้ากับกองพลรบเป็นชั้น ๑ รวมเป็น ๓ ชั้นฉะนี้ ไพร่พลกรุงปัญจาละมาล้อมมิถิลา...ครั้งนี้ ประหนึ่งว่าเขาจะขุดเมืองมิถิลาโดยรอบแล้วช่วยกันยกไปด้วยมือบัดนี้ก็ได้ทีเดียว พ่อช่างไม่ครั่นคร้ามขามเกรงเขาบ้างเลยหรือ?" (น. ๓๗๑)

หรือการบรรยาที่มิใช่ฉากรบ

"ศรพระเนตรตรึงตรา ศรพระสุรเสียงตรึงหู ศรพระสรีรโฉมตรึงใจ แต่ละเล่มทรงมหิทธิพลกระนี้หรือ ไตรเพทที่จบเจนจะมาทานทนอยู่ได้ ไตรเพทของท่านพราหมณ์พ่ายไตรศรของพระนางอย่างสิ้นท่าทีเดียว สิเนหานุภาพได้กำหนดหัวใจของท่านพราหมณ์ไว้อย่างเหนียวแน่น ท่านพราหมณ์ต้องพยายามที่จะได้พบโอกาสซึ่งตนจะได้ดื่มหฤหรรษาจากสายพระเนตร ดื่มมธุรสจากพระสุรเสียงและดื่มอภิรมย์จากพระสรีรสัมผัส ...พิษแห่งไตรศรแสดงอานุภาพแล้ว" (น. ๒๕๖-๗)

ศัพท์แสง และลักษณะการเขียนอยู่ในแนวนี้โดยตลอด นับว่าถ้าผู้ประพันธ์มิได้เป็นนายของภาษา หรือฝีมือไม่ถึงระดับชั้นครูแล้ว การเขียนทำนองนี้ก็จะเป็นการกระทำแสร้งจริต จริงอยู่ที่มีศัพท์บางคำอยู่พ้นความเข้าใจของผู้ศึกษาภาษาไทยโดยทั่วไป เช่น สิงคารรส อารัมมณูปเพช แต่ก็มีเพียงเป็นกระสายอยู่ประปรายเท่านั้น และเมื่ออ่านโดยรวมแล้วมิได้หมายความว่าผู้ประพันธ์มุ่งที่จะสาธิตความรู้ทางศัพท์ การนำเสนอด้วยสำนวนและศัพท์สอดคล้องกับเนื้อหาที่เค้าโครงของเรื่องมาจากชาดก

ในเชิงเทคนิคการดำเนินเรื่อง **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** ใช้วิธีวางตัวละครสำคัญๆที่กำหนดความเป็นไปของแกนเรื่องด้วยนักปราชญ์ ในเมืองมิถิลานครเองก็เพราะบทบาทของราชบัณฑิตประจำสำนักทั้ง ๔ นายที่ตั้งแต่คอยริษยา กีดกัน ลองดี จนถึงใส่ร้ายป้ายสีพระมโหสถ ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างชวนติดตามในส่วนใหญ่ของภาคแรก ส่วนตลอดภาคที่สองและที่สามนั้นอันเป็นเรื่องราวของการทำสงครามระหว่างมิถิลานครกับปัญจาลนคร รวมทั้งการวางแผนต่างๆล้วนมาจาก ราชปุโรหิตาจารย์เกวัฏราชมนตรีเอก ผู้เรืองวิทยาถึงขนาด "เป็นผู้ฉลาดในนิมิตทั้งปวง สามารถทราบเสียงร้องของสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวท ทั้งมีความรอบรู้ในเรื่องอุบาทว์คือจันทรคราสสุริยคราสอุกกาบาตและลำพู่กันว่าจะเกิดขึ้นเมื่อนั้นเมื่อนี้...ทั้งรอบรู้ในเรื่องสุบิน...มีความชำนาญในการหาฤกษ์ยามการยกทัพและการจะเข้ารบ..." (น.๖๒๐) วิทยาภูมิสูงส่งยากหาผู้ใดเสมอเหมือนในสกลชมพูทวีป แม้ในภาคที่สี่ ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วเป็นเพียงบทสรุปขนาด

สั้นให้เรื่องจบลงอย่างสมบูรณ์เท่านั้น บทบาทหลักก็อยู่ที่พระแม่เภรี บัณฑิตผู้ชาญฉลาดในจริยธรรมและราชธรรม

การวางโครงเรื่องให้ผู้มีปัญญาเป็นอาวุธเป็นผู้กำหนดความเป็นไปนี้ เป็นการวางเวทีและสถานการณ์ให้พระมโหสถตอบโต้ต่อความเป็นปรปักษ์ของบัณฑิต มหาบัณฑิต และคู่กรณีต่อพระมโหสถทั้งหลาย ได้เต็มสติปัญญาความสามารถ ทำให้ภาพของพระมโหสถในฐานะผู้ทรงปัญญาและวิทยาคุณยิ่งปรากฏเด่นชัด อาจเปรียบเทียบการโต้ตอบกันระหว่างพระมโหสถกับฝ่ายกระทำทั้งหลายนั้น เข้าทำนองการขับเคี่ยวแข่งขันกันในการกีฬาของบรรดาผู้มีฝีมือเป็นเลิศด้วยกัน เป็นการยิ่งทำให้ความเก่งกล้าสามารถของแต่ละคนได้แสดงออกอย่างตื่นตาตื่นใจแก่ผู้ชมเป็นทวีคูณ

เวทีที่แสดงภูมิปัญญากับข้อวิวาทะ และสถานการณ์ที่ต้องให้แก้ปัญหา รวมไปถึงการชิงชัยในสงครามนั้นทำให้ มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร เป็นเสมือนหนังสือที่รวบรวมภาษิต ข้อคิด คำคม คารมโวหาร อุปมาอุปไมย หลักธรรม หลักปรัชญาในการดำเนินชีวิต การครองเรือน การทำงาน รวมไปจนถึงปัญหาทางปรัชญา ไว้เกือบไม่เว้นแต่ละหน้า ไม่ว่าจะเปิดหนังสือไปที่หน้าใดก็มีแนวโน้มที่จะพบข้อความสำคัญๆที่ทำเครื่องหมายให้เห็นชัดไว้จากการอ่านครั้งก่อนๆได้เสมอๆ ข้อความที่จะขอยกมาเป็นตัวอย่างนี้นั้น เป็นเพียงข้าวหยิบมือจากยุ้งฉาง และการชิมรสเพียงน้อยนิดย่อมไม่สามารถชดเชยความอิ่มเอิบใจในอาหารครบมื้อได้

ในโอกาสสนทนากันเรื่องความรู้ คำกราบทูลของปราชญ์ประจำสำนักมีว่า นิติธรรมแต่โบราณกาลท่านนักปราชญ์ในยุคนั้นๆได้เห็นพ้องกันตลอดมา และตราไว้ในคติอันควรดำเนินทุกยุคทุกสมัยว่า "สูเจ้าจงเรียนศิลปะทุกอย่าง ไม่เลือกว่าหยาบ ปานกลาง หรืออุกฤษ สูเอยเจ้าต้องเข้าใจประโยชน์ของศิลปะทุกอย่างไว้ด้วย แต่ไม่พึงประกอบไปเสียทุกอย่าง กาละที่ศิลปะนั้นๆจะนำประโยชน์มาให้มีอยู่ คติอันน่าสดับบทนี้ส่องชัดว่า ...การเล่าเรียนศิลปะไว้เป็นความรู้มากๆนั้นถึงจะยากปานใดก็ยังไม่ยากเท่ากับที่จะมีความรู้ว่า ศิลปะอย่างนี้มีประโยชน์อย่างนั้น ความรู้ยากกว่าแต่ก็ยังไม่ยากถึงความรู้จักประกอบให้ชอบกับกาล ความรู้จักประกอบให้ชอบกับกาลนี้แหละพระพุทธเจ้าข้าเป็นความหลักแหลมและเป็นเครื่องหมายแห่งปรีชาญาณ อันมีแก่ท่านผู้ควรยกย่องว่าเป็นบัณฑิตเท่านั้น ไม่มีแก่ผู้อื่นเลย" (น. ๓๖)

ครั้งหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชมีพระประสงค์จะทดลองน้ำใจพระมโหสถ ได้ตรัสว่า

> *"...คนในโลกที่ไม่กระทำชั่วนั้นเพราะเหตุ ๓ ประการ คือ เพราะมีความสุขพอแล้วสถาน ๑ เพราะกลัวจะถูกตำหนิติเตียนสถาน ๑ และเป็นคนโง่เขลาไม่รู้จักคิดอ่านสถาน ๑ นี้เป็นข้อที่ปรากฏอยู่ในโลกสันนิวาสอันนี้ แต่เจ้าเป็นผู้สามารถฉลาดเฉลียว เฉียบแหลมลึกซึ้ง มีความคิดเห็นความเจริญได้กว้างขวาง ถ้า*

เจ้าปรารถนาละก็พึงดำรงราชาชัยในสกลชมพูทวีปได้แน่นอน เหตุไรเล่านะ ถึงไม่ชิงราชสมบัติของเรา ไม่กระทำความเดือดร้อนให้แก่เรา"

(น.๒๑๔)

พระมโหสถบังคมทูลตอบเป็นความสาระหนักแน่น แล้วลงท้ายว่า

"บุคคลนั่งหรือนอนในร่มของต้นไม้ใด ไม่ควรหักกิ่งก้านของต้นไม้นั้น เพราะคนที่ประทุษร้ายมิตรเป็นคนชั่วแท้" (น.๒๑๕)

เมื่อพระมโหสถกลับมาจากการหลบลี้ราชภัยไปอยู่บ้านนายช่างหม้อ ได้แสดงคติในการดำรงชีวิตของตนว่า

"... แม้ถึงพระเจ้ามันธาตุราชอันเป็นองค์จักรพรรดิราชปางอดีตทรงมีบุญญาธิการ เหลือคณา ทรงสามารถปรบพระหัตถ์เรียกห่าฝนแก้ว ๗ ประการให้ตกลงมาได้ กระนั้นพระองค์ก็ยังไม่อิ่ม ทรงต้องการจะเป็นพระอินทร์ครองดาวดึงส์เทวโลกกึ่งหนึ่ง กระนั้นก็ยังไม่อิ่ม ทรงต้องการจะเป็นพระอินทร์ครองดาวดึงส์ผู้เดียวตลอดไป ดังนั้นจึงเป็นนิทัศนะให้เห็นประจักษ์ได้ว่า บรรดากามพัสดุทั้งมวลนั้น ถึงจะมีมากมายเพียงไรก็มิได้ทำให้ใจคนเรารู้จักอิ่มได้ หมายความว่า มีเท่าไรก็ไม่พอใจ ก็เมื่อความมีใคร ๆ ก็ไม่อาจจะทำให้เป็นความพอใจได้ เนื่องด้วยความพร่องในตนนั้นอย่างหนึ่ง และเนื่องด้วยผู้อื่นเป็นปัจจัย คือต้องอาศัยผู้อื่นนั้นอย่างหนึ่งเช่นนี้ เห็นได้ว่า ความมีนั้นเป็นเรื่องสุด วสัยที่มนุษย์ จะกระทำให้พอขึ้นมาได้ แต่ความพอเล่าอยู่ในวิสัยแท้ คือคนทุกคนอาจสร้างความพอใจให้แก่ตนได้ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นความรู้จักหน้าตาของความพอ คือความรู้จักพอ ...ความมีทำให้พอไม่ได้ แต่ความพอทำให้มีได้ เมื่อทำความไม่พอให้มีได้แล้ว ความมีย่อมพอไปเอง"

(น. ๒๑๗)

บางตอนก็เป็นเรื่องปัญหาทางปรัชญา ดังเช่นประเด็นว่าอะไรเป็นความจริงหรือความลวงนั้น มิเพียงตัดสินด้วยเพียงสายตา ปุโรหิตาจารย์กราบทูลวิงวอนต่อพระเจ้าอธิราชจุลนีว่า

"รูปที่ปรากฏในทัศนวิถีนั้นๆ ไม่พึงเป็นความจริงของเหตุการณ์เสมอไป อายตนะกล่าวคือจักษุของมนุษย์นี้แม้จะดำรงความเป็นใหญ่ในเรื่องเห็น ก็มิสามารถชำแรกให้ปรุโปร่งในเหตุการณ์อันแสดงเป็นรูปารมณ์โดยถ่องแท้ และถูก

ต้องตรงกับความเป็นจริงได้ ความจริงของเหตุการณ์นั้นเล่าก็มิใช่จะปรากฏในรูปารมณ์ให้อายตนะได้เห็นไปทุกโอกาส นี่เป็นหลักแห่งทัศนะ ความรู้ในเหตุการณ์อันอาศัยทัศนะเป็นปทัสถาน บัณฑิตมิได้ยึดถือเห็นประจักษ์ภาพไปทุกกรณี ต่อได้ใช้ญาณความรู้หลักแหลมกลั่นกรองโดยละเอียดแล้วนั่นแหละ ความจริงของรูปารมณ์จึงจะปรากฏดูประจักษ์"

(น.๔๐๓)

แม้แต่ในเรื่องที่ใครๆ ก็รู้ แต่เมื่อนำมากล่าวอย่างคมคายก็ชวนให้น่าฟัง เมื่อครั้งที่มิถิลานครถูกล้อมด้วยแสนยานุภาพของจอมราชจุลนีกับกองทัพของ ๑๐๑ พระราชา พระมโหสถต้องพยายามรักษาขวัญของชาวเมืองให้คงดี *"เพราะชาวเมืองกับกองทัพเนื่องกัน แยกกันไม่ได้ ... นักรบทุกคนจะต้องมีพวกพ้องพี่ป้าน้าอาบิดามารดาอยู่เบื้องหลัง อิสรชนต้องดูแลเอาใจใส่โดยรอบคอบ ... อิสรชนทุกยุคทุกสมัยที่ฉลาดปราดเปรื่องย่อมตระหนักในความเป็นไปของมนุษย์อันข้อยุติในข้อว่ากระบวนประโยชน์แล้ว ประโยชน์ของตนเป็นเยี่ยม ดังนั้นแม้จะเห็นการกระทำของนักรบเป็นประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งผู้เป็นนักรบตลอดถึงวงศ์วานมีส่วนได้เสียร่วมด้วย ก็มิได้ละเมิดประโยชน์ส่วนที่เขาเคยมีควร และมิได้ลืมว่า ประโยชน์ส่วนรวมจะไพศาลก็เพราะประโยชน์ส่วนตนไพบูลย์"*

(น.๓๙๑)

ความ "รอบรู้ หลักแหลม และคมคาย" อันเป็นหลักเกณฑ์ ๓ สถานของความรู้ความฉลาด (น.๓) ซึ่ง ปรากฏอยู่ในการเสนอตอบโต้ของบรรดาปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายนั้น อยู่ในลักษณะต่างๆกันหลายแบบ บ้างเป็นนิทานซ้อนนิทาน บ้างเป็นภาษิต ที่เป็นประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ก็มี ที่เป็นหลักการที่ผ่านการทดสอบมาหลายชั่วอายุคนแล้วก็มากฯลฯ แต่ไม่ว่าจะอยู่ในแบบใด ก็มิได้นำมาวางอยู่ให้ผู้อ่านรู้สึกได้ว่า เป็นส่วนเกินอยู่นอกปริบท หรือนำมาสอดใส่เพื่อเป็นการแสดงภูมิของผู้ประพันธ์ หรือเพื่อสั่งสอนศีลธรรม แต่ได้วางอยู่ในที่ที่ควรอยู่ ตามความเป็นไปของเรื่อง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปฏิภาณ เชาวน์ปัญญา ไหวพริบ คติเตือนใจ ข้อคิด ต่างๆนานานั้น ผสานกลมกลืนอยู่กับกาละ เทศะ และบุคคลในท้องเรื่อง

อนึ่ง การเขียนในรูปนิยายนั้นทำให้เอื้อต่อการสร้างบทสนทนาระหว่างตัวละคร อันต่างไปจากการพูดอยู่ข้างเดียวเช่นการเทศน์ การบรรยายให้โอวาท กล่าวคือ ในรูปนวนิยายนั้น ความเห็นหนึ่ง ประเด็นจากตัวละครหนึ่ง อาจจะถูกขัด ถูกแย้ง หรือมีความเห็นอื่น ประเด็นอื่นเสนอให้ผู้อ่านนำมาชั่งน้ำหนักเองได้ ทั้งเป็นการเชื้อชวนให้ผู้อ่านได้เข้าร่วมวงสนทนา ด้วย เช่นกรณีภาษิต ภาษิตมิใช่เป็นสัจพจน์ในตัวของมันเอง เพราะมีภาษิตที่ขัดกันอยู่มากมาย ภาษิตจึงใช้ตามเงื่อนไขและสถานการณ์ เมื่อมีการวิสาสะระหว่างฝ่ายที่มีความเห็นขัดกัน ผู้ประพันธ์ก็พยายามให้ข้อถกเถียงหนักแน่นทั้งสองข้าง และต่างฝ่ายต่างก็ยกภาษิตซึ่งขัดกันอย่างตรงกันข้าม มาสนับสนุนการใช้เหตุ

ใช้ผลของตน อย่างสมสถานะของการลองกำลังทางปัญญาของหมู่ผู้เป็นปราชญ์ หลายๆ ปัญหาก็เป็นเรื่องยากที่จะหาข้อยุติ เช่นความสำคัญระหว่างปัญญากับทรัพย์ อำนาจกับธรรมะ แม้ว่าผู้อ่านจะหยั่งได้ว่าผู้ประพันธ์เองมีทัศนะไปในทางใด แต่ก็มิได้เสนอในเชิงโฆษณาให้คล้อยตาม

เนื่องจากคุณค่าหลายด้านของ **มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** ทำให้อ่านได้จากหลายนัย บ้างอาจจะถือเป็นงานที่ให้เนื้อหาสาระเป็นหลัก บ้างอาจจะอ่านเป็นบันเทิงคดี บ้างอาจจะถือเป็นงานเผยแพร่ศาสนาด้วยวิธีที่แยบยล บ้างอาจจะถือเป็นงานโดยคนไทย ของคนไทย เพื่อคนไทย ฯลฯ ทั้งนี้ตามโลกทัศน์และความมุ่งหมายในการอ่านของแต่ละคน สำหรับผู้ที่รับอิทธิพลพุทธศาสนาไม่ว่าจะตามแบบฉบับชาวบ้านหรือตามภูมินักวิชาการ คงโน้มเอียงที่จะถือเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นชาดก ความจริงมีงานเกี่ยวกับทศชาดกนี้อยู่มาก ทั้งที่เป็นงานเขียนสิ่งพิมพ์และอาจจะนับรวมจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์และภาพวาดไว้ด้วย แต่งานในรูปแบบ**มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร** นี้หาได้ยากอย่างยิ่ง ด้วยว่าเป็นงานริเริ่มที่สร้างสรรค์ได้งดงาม ควรแก่การตั้งความหวังว่าอาจจะเป็นตัวอย่างแก่ทั้งนักประพันธ์และผู้อ่านให้ก่อจินตนาการในทำนองนี้จากเนื้อหาชาดกเรื่องอื่นๆ คุณค่าทางใจจากภูมิปัญญาพุทธศาสนาจะได้งอกงามนอกเหนือออกไปจากเพียงสถาบันสงฆ์

สำหรับผู้ที่มิได้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาโดยตรง ย่อมไม่จำเป็นต้องถือ **บัณฑิตแห่งมิถิลานคร** เป็นเรื่องประเภทใด นอกจากงานประพันธ์ที่สูงค่าในเนื้อหาและรูปแบบ ตามคำนิยามที่เคร่งครัดของความเป็นวรรณศิลป์

ไชยันต์ รัชชกูล

ปีศาจ

พิมพ์เป็นเล่มครั้งแรก ปี ๒๕๐๐ โดยสำนักพิมพ์เกวียนทอง

เสนีย์ เสาวพงศ์

(พ.ศ. ๒๔๖๑-)

ปีศาจเป็นนิยายชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งของ เสนีย์ เสาวพงศ์(นามแฝงของศักดิ์ชัย บำรุงพงษ์ ๒๔๖๑-) นักเขียนนิยายและเรื่องสั้น ผู้มีชื่อเสียงในช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ และกลับมาเขียนอีกครั้งในทศวรรษ ๒๕๒๐ และ ๒๕๓๐ งานเด่น ๆ ชิ้นอื่นของเขา คือ **ความรักของวัลยา** (๒๔๙๕) **ชัยชนะของคนแพ้** (๒๔๘๖) **ชีวิตบนความตาย** (๒๔๘๙) **ทานตะวันดอกหนึ่ง** (รวมเรื่องสั้น)

ปีศาจ พิมพ์เป็นตอน ๆ ใน**นิตยสารสยามสมัย** ระหว่างปี ๒๔๙๖-๗ ซึ่งเป็นยุคภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่นักเขียนนักหนังสือพิมพ์ไทย มีความตื่นตัวทางความคิดความอ่านเกี่ยวกับการเมือง และสังคมค่อนข้างมาก เสนีย์ซึ่งขณะนั้นเป็นข้าราชการกระทรวงต่างประเทศอายุ ๓๕ปี ได้เขียนเรื่องนี้ภายหลังจากการที่หนังสือพิมพ์รายงานข่าวกรณีพิพาทที่ดินที่บางบ่อ ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของเขา ผู้มีพื้นเพมาจากชาวนาชาวสวน

งานนิยายชิ้นนี้เมื่อพิมพ์เป็นตอน ๆ ในสยามสมัย ๒๔๙๖-๙๗ ไม่ถึงกับเป็นที่ฮือฮามากนัก จนกระทั่งสำนักพิมพ์เกวียนทอง โดย คำสิงห์ ศรีนอก (ลาว คำหอม) ได้พิมพ์เป็นเล่มในปี ๒๕๐๐ แต่หลังจากนั้นก็เป็นยุคเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้งานวรรณกรรมที่มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ถูกเพ่งเล็ง ไม่ค่อยมีคนกล้าพูดถึง จนภระทั่งหนุ่มสาวรุ่นใหม่ในปี ๒๕๑๓ คือ วิทยากร เชียงกูล ได้เขียนบทความเรื่อง"ไม่มีข่าวจากเสนีย์ เสาวพงศ์" ลงพิมพ์ในนิตยสาร**จัตุรัส** (ฉ. ๓, ตุลาคม ๒๕๑๓) และสำนักพิมพ์มิตรนราได้พิมพ์**ปีศาจ**ครั้งใหม่ ในปี ๒๕๑๔ เรื่องปีศาจและงานอื่น ๆ ของเสนีย์ เสาวพงศ์ จึงได้เริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่ผู้อ่านรุ่นหลังอีกครั้งหนึ่ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้เกิดความตื่นตัวทางภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมครั้งใหญ่ มีการนำงานวรรณกรรมเด่น ๆ ของศรีบูรพา เสนีย์ เสาวพงศ์ จิตร ภูมิศักดิ์ ฯลฯ มาพิมพ์และพูดถึงกันอย่างแพร่หลาย ปีศาจของเสนีย์ เสาวพงศ์ ได้รับการคัดเลือกเป็น ๑ ในนิยายที่ดีที่สุดของไทย ๒๐ เล่ม ที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยโครงการ MODERN THAI CLASSICS ที่มาเซล บารัง เป็นบรรณาธิการ และยังได้รับการแปลเป็นภาษาจีน, ญี่ปุ่นด้วย

ปีศาจ เป็นนิยายประเภทอัตถนิยมสะท้อนภาพสามัญชนที่สำคัญเรื่องหนึ่ง**วิทยากร เชียงกูล** สมัยที่เพิ่งจบจากมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ได้เขียนถึงหนังสือเล่มนี้ไว้ในปี ๒๕๑๓ ว่า **"ควรจะเรียกได้ว่านวนิยายที่ยิ่งใหญ่สำหรับประเทศเล็ก ๆ ซึ่งไม่เคยสร้างสมอะไรไว้มากกว่านิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ และคำประพันธ์หวานหูอย่างประเทศนี้ ควรจะยังเรียกได้เช่นนั้นเพราะถึงเวลาจะล่วงมาถึงปี

๒๕๑๓ นี้ *หนังสือเล่มดังกล่าวก็ยังอ่านกันได้อยู่* แม้ในหมู่คนรุ่นใหม่หัวก้าวหน้า และเพราะยังไม่ปรากฏเลยว่าจะมีใครเขียนนวนิยายขนาดยาวที่ยิ่งใหญ่กว่านี้ขึ้นมา (แน่ละผู้เขียนไม่ได้ลืมที่จะนับ *สี่แผ่นดิน* เข้าไว้ด้วยแล้ว)..." (ไม่มีข่าวจากเสนีย์ เสาวพงศ์ "จัตุรัส" ฉ. ๓, ตุลาคม ๒๕๑๓)

สิ่งที่น่าประทับใจเกี่ยวกับเรื่อง **ปีศาจ** ไม่ใช่เพราะเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตและปัญหาของคนส่วนใหญ่คือชาวนา อย่างใกล้เคียงชีวิตจริงเท่าที่นักเขียนนิยายไทยเคยทำมาเท่านั้น เพราะนักเขียนหลายคนในกลุ่ม "ศิลปะเพื่อชีวิต" เช่น **ศรีบูรพา, อิศรา อมันตกุล** หรือแม้แต่ **มาลัย ชูพินิจ** ก็ได้เคยทำหรือพยายามจะทำเช่นนั้นเหมือนกัน หากแต่ว่า**ปีศาจ**ยังเป็นงานศิลปะที่แสดงถึงจุดมุ่งหมายและความคิดที่เด่นชัดมากที่สุดสำหรับเมืองไทยในยุคนั้น หรือแม้แต่ในยุค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ คนอย่าง สาย สีมา, รัชนี ผู้รักความเป็นธรรมและเห็นใจคนยากคนจน อาจจะดูเป็นคนในอุดมคติสำหรับสังคมไทยใน พ.ศ. ๒๕๔๐ มากเกินไป แต่เขาเหล่านั้นก็เป็นเสมือนตัวแทนของคนรุ่นใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ผู้เริ่มปฏิเสธค่านิยมเก่า ๆ ของสังคมโบร่ำโบราณ ซึ่งไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่เลยตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา - สังคมอภิสิทธิชนซึ่งพร้อมที่จะดูดกลืนคนอยู่เสมอเพราะความเจ้าเล่ห์ซึ่งเติบโตขึ้นตามอายุขัยขนาดของมัน

เฮอร์เบิต ฟิลลิปส์ อาจารย์มหาวิทยาลัยเบริกเล่ย์ แคลิฟอร์เนีย ผู้เข้ามาทำวิจัยเรื่องปัญญาชนสยามในทศวรรษ ๒๕๑๐ กล่าวว่า "เนื่องจากความสำคัญของเหตุการณ์ ขอบเขตของท้องเรื่อง และความลึกซึ้งของแนวคิดของเสนีย์ จึงไม่เป็นการเกินเลยนักที่จะถือว่าหนังสือเล่มนี้เป็น**สงคราม และสันติภาพ** ของไทย" (ส. ศิวรักษ์ **ปัญญาชนสยาม** ๒๕๑๒)

เสนีย์ เสาวพงศ์ วาดภาพสาย สีมา "ชาวบ้านนอก" ผู้มีโอกาสดีได้เรียนถึงขั้นมหาวิทยาลัยได้อย่างสมจริงในรายละเอียด ภาพแรกที่เราเห็นเขาคือความสงบเสงี่ยมเจียมตัว ซึ่งมากจนถึงขนาดที่เราอาจจะเรียกได้ว่าเป็นความไม่มั่นใจของเขา ในโอกาสแรกที่เขาได้รู้จักกับรัชนี หญิงสาวผู้มาจากตระกูลขุนนางและมีการศึกษา และภาพทั่วไปของ สาย สีมา ก็คือความเป็น "คนดี" ตามลักษณะของสังคมแบบเก่า ไม่สูบบุรี่ ไม่กินเหล้า เห็นใจคนยากคนจน แต่เมื่อเขาได้มีประสบการณ์ในการทำงานมากขึ้นและต้องเผชิญกับเหตุการณ์สำคัญที่เขาจะต้องตัดสินใจเลือกเอาระหว่างมหาจวน, ผู้เคยมีบุญคุณให้เขาได้เล่าเรียน และกำลังต้องการให้เขาช่วยฟ้องขับไล่ชาวบ้านเดียวกันกับเขาออกจากที่จำนองไป, กับชาวบ้านซึ่งเขาเห็นว่าเป็นผู้ที่ไม่ได้รับความยุติธรรม สาย สีมา ถึงได้แหวกวงล้อมออกจากคุณค่าเก่าของสังคม ในเรื่องเกี่ยวกับ "ความกตัญญู" หันไปเลือกเอา "ความยุติธรรม" แทน ด้วยการปฏิเสธการเป็นทนายให้มหาจวน

หลังจากนั้นสาย สีมา ก็ได้ค่อย ๆ แสดงให้เราเห็นความเข้มแข็งในตัวเองมากขึ้นตามลำดับ เมื่อเขาเริ่มปะทะคารมกับเจ้าคุณพ่อของหญิงสาวคนรักอย่างฉาดฉานตั้งแต่ยกต้น ๆ ลาออกจากการเป็นทนายความประจำธนาคาร ซึ่งกำลังเตรียมเรื่องจะขับไล่คนจนออกจากห้องแถว และตอกกลับเพื่อนทนายคู่คดีขับไล่ที่ฝ่ายนายทุนอย่างไม่ไว้หน้า ไปจนถึงการโต้ตอบกับพวกผู้ดีแปดสาแหรก

ใน "งานเลี้ยงสำหรับการสบประมาท" ซึ่งเจ้าคุณพ่อของรัชนีเป็นผู้จัดสำหรับเขาได้อย่างสะใจอย่างถึงที่สุด

ในเรื่องนี้ สาย สีมา มีบุคลิกที่เด่นออกมามากที่สุดในบรรดาตัวละครทั้งหมด ส่วนรัชนีนั้นผู้เขียนยังไม่สามารถเขียนความรู้สึกการต่อสู้ภายในจิตใจของเธอออกมาได้ละเอียดเท่าที่ควร เพราะการที่ลูกผู้ดีจะเปลี่ยนใจมาชอบลูกชาวนา นักอุดมคติ นั้นคงจะต้องผ่านความคิด, ความกังวล, ความสงสัย มามากพอสมควร ดังนั้นนักวิจารณ์บางคนจึงมองว่า ปีศาจ เป็นนิยายที่มุ่งเสนอแนวคิดทางการเมืองมากเกินไป เป็นเรื่องที่บางครั้งเขียนแบบ ขาว ดำ หรือหวือหวาเป็นเมโลดราม่าจนขาดความลุ่มลึก ความสมจริงทางศิลปะ เมื่อเทียบกับนิยายคลาสสิกของตะวันตกซึ่งจะไม่พูดวิจารณ์อะไรตรง ๆ ขนาดนี้

อย่างไรก็ตาม ในแง่ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา **ปีศาจ** ที่เสนีย์ เสาวพงศ์สร้างขึ้นมาก็เป็นตัวแทน "การเริ่มต้นที่จะประท้วงโดยคนรุ่นใหม่" ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่กลับมาจับใจคนรุ่นใหม่ช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๑๙ อย่างมีนัยสำคัญ เพราะเป็นยุคสมัยที่คนหนุ่มสาวกำลังตื่นตัวที่จะแสวงหาสังคมอุดมคติ คล้าย ๆ กัน ปีศาจอย่างสาย สีมา ตัวที่ "...กาลเวลาได้สร้างขึ้นมาหลอกหลอนคนที่อยู่ในโลกเก่า ความคิดเก่า ทำให้เกิดความละเมอหวาดกลัว..." อาจจะเป็นเพียงนักฝันนักอุดมคติในยุคหนึ่ง แต่เขาได้สร้างแรงบันดาลใจให้คนจำนวนไม่น้อยได้ลงมือใช้ชีวิตต่อสู้เพื่อความยุติธรรมจริง ๆ ทั้งในป่าเขา ในชนบท ในโรงงาน ในวงการศึกษา, สื่อสารมวลชน และอื่น ๆ (เช่นเดียวกับนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งของเสนีย์- **ความรักของวัลยา** ซึ่งโรแมนติกอ่อนโยนกว่าแต่ก็เป็นเรื่องเชิงอุดมคติที่ให้แรงบันดาลใจเช่นกัน)

คำพูดของสาย สีมาที่ว่า "...ไม่มีอะไรหยุดยั้งความรุดหน้าของกาลเวลาที่จะสร้างปีศาจเหล่านี้ให้มากขึ้นทุกที ท่านคิดจะทำลายปีศาจตัวนี้ในคืนวันนี้...แต่ไม่มีทางจะเป็นไปได้... เพราะเขาอยู่ในเกราะกำบังแห่งกาลเวลา ท่านอาจจะเหนี่ยวรั้งอะไรไว้ได้บางสิ่งบางอย่างชั่วครั้งชั่วคราว แต่ท่านไม่สามารถจะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ตลอดไป..." อาจจะฟังดูเหมือนกับคำประกาศของฝ่ายซ้ายในปี ๒๔๙๖ แต่หากเรามามองในแง่ปรัชญา โดยไม่มองเรื่องซ้ายหรือขวาแล้ว มันก็ยังเป็นความจริงทั่วไปอยู่จนถึงทุกวันนี้นั่นเอง

ประวัติเสนีย์ เสาวพงศ์

เสนีย์ เสาวพงศ์ เป็นนามแฝงของศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ (๒๔๖๑-) เกิดที่บางบ่อ สมุทรปราการ เป็นลูกของชาวสวนมะพร้าวและชาวนา ฐานะปานกลางค่อนข้างจน บิดาเสียชีวิตเมื่อศักดิ์ชัย อายุได้ ๑๙ ปี ทำให้ไม่มีเงินเรียนมหาวิทยาลัย จึงไปทำงานเป็นผู้แปลข่าวต่างประเทศและเขียนคอลัมน์ให้หนังสือพิมพ์**สยามราษฎร** ต่อมาก็สมัครเข้าเรียนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แบบเรียนไปด้วยทำงานไปด้วย จนจบปริญญาตรี สอบได้ทุนไปเรียนต่อที่เยอรมัน พอดีเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เลยไม่สามารถเดินทางไปถึงได้ กลับมาทำงานหนังสือพิมพ์ และ

ภายหลังได้ไปทำงานกระทรวงต่างประเทศ คุณศักดิ์ชัยได้ไปประจำสถานทูตหลายแห่ง รวมทั้งที่สหภาพโซเวียต อาร์เยนตินา อินเดีย ออสเตรเลีย อังกฤษ เอธิโอเปีย พม่า เกษียณราชการปี ๒๕๒๑ กลับมาอยู่กรุงเทพฯ และเป็นประธานที่ปรึกษาบริษัทมติชน นอกจากเรื่องปีศาจ (๒๔๙๖-๙๗) แล้วเขามีผลงานนิยายหลายชิ้น นับตั้งแต่**ชัยชนะของคนแพ้** (๒๔๘๖) **ชีวิตบนความตาย** (๒๔๘๙) **ความรักของวัลยา** (๒๔๙๕) **ไฟเย็น** (๒๕๐๔) **บัวบานในอะมาซอน** (๒๕๐๔) **คนดีศรีอยุธยา** (๒๕๒๕) นอกจากนั้นยังมีงานสารคดี เรื่องแปล รวมเรื่องสั้น และรวมงานเขียนสั้น ๆ อีกหลายเล่ม ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ และนักเขียนรางวัลศรีบูรพา

วิทยากร เชียงกูล

สี่แผ่นดิน

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๔

ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

(พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๕๓๘)

ถ้ายังมีวรรณคดีสโมสรอยู่จนถึงปัจจุบัน นวนิยายเรื่อง**สี่แผ่นดิน** ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ย่อมได้รับการประกาศจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นวรรณคดีสำคัญเรื่องหนึ่ง เหมือนกับเรื่อง **ขุนช้าง-ขุนแผน** เคยได้รับการยกย่องแต่กาลก่อน **ขุนช้าง-ขุนแผน** มีเค้าเรื่องเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่กวีท่านแต่งใหม่เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ชีวิตไทย วัฒนธรรมไทย และเหตุการณ์บ้านเมืองอันเป็นฉากหรือบริบททางสังคม มีลักษณะสะท้อนภาพเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์เจืออยู่มาก หลังจากนั้นดูจะขาดแคลนวรรณคดีที่จะให้ "ภาพ" สะท้อนวิวัฒนาการบ้านเมืองในกาลต่อมา ดุจเดียวกันกับ **ขุนช้าง-ขุนแผน**เคยแสดงไว้ เมื่อเกิดนวนิยายเรื่อง**สี่แผ่นดิน**ขึ้นแล้ว ช่องที่เคยว่างดูจะรับอานิสงส์จากงานประพันธ์ชิ้นเอกนี้ ทำให้เต็มสมเจตนาของท่านผู้ประพันธ์ซึ่งตั้งใจให้ความสำคัญแก่ "ฉาก" ยิ่งกว่าตัวละคร แม้จะมีผู้วิจารณ์บางท่านไม่เห็นด้วยกับคนปั้นเรื่อง เพราะกลับเห็นว่าท่านผู้แต่งประสบความสำเร็จในการสร้างตัวละครยิ่งกว่า ซึ่งเป็นเรื่องนานาทัศนะ ต่างจิตต่างใจ

กระนั้น ใจหลาย ๆ ควงรู้สึกคล้าย ๆ กันว่า **สี่แผ่นดิน**นี้ เป็นผลงานประพันธ์สำคัญ ทั้งเป็นงานชิ้นเอกของท่านผู้แต่งด้วย มีผู้แปลออกเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา เช่น ตุลจันทร แปลเป็นฉบับภาษาอังกฤษ เคอิโกะ โยชิกาวา แปลเป็นฉบับภาษาญี่ปุ่น และเธอผู้แปลพลอยได้รับรางวัล Japan Translation Culture Prize ผู้แปลคนเดียวกันนี้เชื่อว่า **สี่แผ่นดิน**เป็นมาสเตอร์พีซ (งานชิ้นสำคัญที่สุด) ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ใช่แต่เท่านั้น เธอยังเห็นไกลออกไปว่า **สี่แผ่นดิน**เป็นดุจ "ไทย เอ็นไซโคลพีเดีย" (สารานุกรมไทย) ใครจะเห็นอย่างไรในต่างแดนก็ช่างเถิด สำหรับคนไทยด้วยกัน เราตระหนักดีว่า **สี่แผ่นดิน** เป็นหนังสือที่มีผู้วิจัย วิจารณ์ เขียนถึง หรือบ้างนำเสนอในวิทยานิพนธ์ตลอดจนหยิบขึ้นมากล่าวในวงสนทนาหรือการอภิปรายอยู่เสมอ ๆ กล่าวโดยรวมได้ว่าเป็นนวนิยายที่มีปฏิกิริยาจากผู้อ่านผู้ศึกษามากที่สุด

รูปแบบและเนื้อหา สี่แผ่นดินเป็นบทประพันธ์ลักษณะนวนิยายสมัยใหม่ มุ่งสื่อสารกับคนร่วมสมัย หากโดยมิติกาลเวลาในเรื่อง ตลอดจนฉากทางสังคม ย้อนอดีตขึ้นไปไกลถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นแผ่นดินที่หนึ่ง ปิดฉากแผ่นดินแรกเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคต แผ่นดินที่สองเป็นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นยุคความสำเริงสราญในพระราชสำนัก แม้จะมีสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งอาจจะดูไกลตัว สิ้นแผ่นดินนี้เมื่อสิ้นกษัตริย์ แผ่นดินที่สามคือรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ การปิดฉากแผ่นดินนี้มิใช่ด้วยเหตุเดียวกับสองแผ่นดินแรก แต่

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลนี้ต้องทรงเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงเป็นราชันย์ผู้เสด็จนิราศและทรงสละสิริราชสมบัติ แผ่นดินที่สี่เป็นแผ่นดินที่มี ยุวกษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ นวนิยายจบลงที่รัชกาลที่ ๘ เสด็จสวรรคตอย่างไม่คาดฝัน พร้อมกันนั้นแม่พลอยซึ่งเป็นตัวเอกในการเดินเรื่อง ก็ปิดฉากชีวิตลงเมื่อ "วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ น้ำในคลองบางหลวงลงแห้งเกือบขอดคลอง หัวใจพลอยที่อ่อนแอด้วยโรคและความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง ก็หลุดลอยตามน้ำไป..."

รวมเวลาในเรื่องสี่แผ่นดินเป็นระยะเวลาครึ่งศตวรรษ นานพอจะเห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระยะผ่านและคนเปลี่ยนรุ่น บ้างล้มหายตายจากเหมือนไม้ผลัดใบ ใบที่เก่าจนดูเหลืองอมน้ำตาลปลิดขั้วร่วงหล่น ใบอ่อนก็ผลิขึ้นมาแทนที่ แม่พลอยตัวเอกดูจะถูกสร้างให้เป็นพยานทางประวัติศาสตร์ แต่มิใช่เพียงเพื่อเป็นพยานเท่านั้น เธอโลดแล่นเป็นผู้สำแดงความรับรู้เข้าใจสื่ออารมณ์ความรู้สึก ทำไมตัวเอกของเรื่องสี่แผ่นดินจะต้องเป็นผู้หญิง ความจำเป็นของกลวิธีการประพันธ์ที่ผูกปมเรื่องสะท้อนเมืองหรือโลกอีกโลกหนึ่ง คือ พระราชฐานชั้นในแห่งพระบรมมหาราชวังนั้น มีองค์พระประมุขเป็นศูนย์กลางแล้วรายล้อมด้วยผู้หญิง จะมีผู้ชายปะปนอยู่บ้างก็ล้วนเป็นเด็ก ๆ เท่านั้น ครั้นโตขึ้นถึงวัยอันควรตัดจุกแล้ว ถ้าเป็นชายก็ต้องออกจากวัง ดังนั้นการให้ตัวเอกหรือแม่พลอย จึงเป็นความสมเหตุสมผลทางการประพันธ์อย่างยิ่ง

แก่นของนวนิยายสี่แผ่นดินคืออะไร มีนักวิชาการทางวรรณกรรมต่างรุ่นกันอย่างน้อยสองราย เห็นพ้องกันว่าความเป็นอนิจจังคือแก่นของเรื่อง ความเป็นอนิจจังนั้นซึมซ่านผ่านระดับเครือครัวของตัวละคร และระดับสังคมของประเทศ ในสมัยราชาธิปไตย ความเป็นอนิจจังของแผ่นดินหนึ่งกับอีกแผ่นดินหนึ่งยังไม่เหมือนกัน จากสมบูรณาญาสิทธิราชกลายเป็นประชาธิปไตย สิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนเดิม ความผันแปรทั้งปวงนั้นสัมผัสได้จากพฤติกรรมตัวละคร คำพูดของเขาหล่อนทรรศนะที่ผู้ประพันธ์แทรกไว้ระหว่างบรรทัด ชีวิตเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและผลจากวัฒนธรรมตะวันตก ดูจะเกาะกุมเข้ามากระทบนโยบายรัฐบาลสยาม ส่งผลต่อการปรับตัวของการศึกษาเล่าเรียน การรับวัฒนธรรมและเทคโนโลยี เริ่มจากพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลาง แต่คนต่างชาติที่อาจจะยังดูไกลออกไปจากชีวิตครอบครัวไทยนั้น ไม่นานนักก็เข้ามาประชิดตัวแม่พลอย โดยมีลูกสะใภ้แหม่ม เป็นการข้ามวัฒนธรรมของแต่ละฝ่าย เกิดการประทะสังสรรค์ระดับสถาบันครอบครัว

ความสามารถทางวรรณศิลป์ของผู้ประพันธ์ "ฉาก" ที่ดูจะเป็นความในใจต้องการถ่ายทอดได้รับการปรับให้กลมกลืนพอเหมาะพองาม ไม่กลบตัวละครที่อาศัยฉาก และทำให้ฉากอันมีสาระนั้น โดยสารไปถึงพฤติกรรมของตัวละครด้วยบางส่วน บุคลิกภาพที่ใจดีจนเป็นกิเลสของแม่พลอย หรือบุคลิกภาพชาววังแท้ ๆ ของแม่ช้อย ผู้มีความคมคายในการเจรจาและอารมณ์ขัน ความคล่องแคล่วในงาน สิ่งเหล่านี้ในอรรถรสสร้างความตราตรึง จึงไม่แปลกใจนักต่อเรื่องเล่ากันว่า เมื่อคุณชายคึกฤทธิ์เขียนถึงตอนแม่พลอยตั้งท้องและอยากกินมะม่วง เจ้าจอมอาบในรัชกาลที่ ๕ ส่งมะม่วง

ดิบไปให้ ม.ร.ว.ดึกฤทธิ์ เพื่อฝากถึงแม่พลอย ซึ่งในเรื่องนั้นแม่พลอยเธอเป็นพวก "ก๊กฟากฉะโน้น" หมายถึง ตระกูลบุนนาค เจ้าจอมอาบแห่งก๊กออ-อิ่ม เอิบ อาบ ล้วนเป็นญาติร่วมตระกูลแม่พลอย คู จะไม่แปลก แต่คนอื่น ๆ นอกตระกูลนี้ พลอยนับญาติกับแม่พลอยด้วย ถือว่าเกิดจากอานุภาพฝีมือการประพันธ์ ที่โน้มน้าวจูงใจและเกิดอารมณ์สะเทือนใจ อย่างที่วรรณคดีเท่านั้นจะให้ความสะเทือนใจเช่นนี้ได้ **สี่แผ่นดิน**เมื่อรวมพิมพ์ครั้งแรก **ก. สุรางคนางค์** นักประพันธ์หญิงผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งกล่าวว่า "ได้มาจับอ่านเมื่อพิมพ์เป็นเล่มแล้ว ข้าพเจ้าต้องปิดหนังสือ ใช้ผ้าเช็ดน้ำตาหลายครั้ง"

คุณค่าของสี่แผ่นดิน คือ ผลงานสร้างสรรค์เสมอด้วยเพชรน้ำเอกของวงวรรณกรรมไทย ให้ความรื่นรมย์และสั่นสะเทือนความรู้สึก เช่นเดียวกับได้ความรู้ความคิดเกี่ยวกับสังคมไทยในช่วงสี่แผ่นดิน นับแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ถึงแผ่นดินรัชกาลที่ ๘ แม้ว่าการสะท้อนเรื่องราวของสังคมไทย โดยเฉพาะวิถีชีวิตชาววัง ขนบประเพณี จะสะท้อนผ่านสายตาของผู้มีความคิดอนุรักษ์นิยมผสมเสรีนิยม พร้อมกับจุดยืนทางการเมืองที่แน่นอนแนบแน่นกับฝ่ายราชาธิปไตย ภาพตัวละครที่เกี่ยวพันกับคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ อาจดูว่าเป็นตัวละครที่มีบุคลิกภาพไม่น่าชื่นชมนัก อย่างไรก็ตาม นวนิยายมิใช่การบันทึกประวัติศาสตร์ถึงจะอิงประวัติศาสตร์ นักวิชาการอักษรศาสตร์บางท่านบ่นเสียดายที่นวนิยายเรื่องนี้ไฉนถึงขาดภาพสะท้อนเรื่องการเลิกทาสในรัชสมัย ร.๕ ประเด็นเดียวกันนี้ถ้าคำนึงสาระทางประวัติศาสตร์ที่มีความหมายยิ่งกว่า นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงของฐานันดรไพร่ เพราะเป็นคนส่วนใหญ่และมีผลกระทบต่อสังคมมากกว่าทาสที่เป็นคนส่วนน้อย กระนั้นเราไม่สามารถเรียกร้องนักประพันธ์ให้ช่วยทำหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ เว้นแต่ว่าอาจจะปรับโทษนักประพันธ์ได้บ้าง หากนวนิยายที่เขาเขียนมีเรื่องราวประวัติศาสตร์แต่กลับดูไม่สมจริง แต่สี่แผ่นดินไม่มีข้อตินั้น

ประเด็นน่าสนใจยิ่งกว่านั้นคือ ทั้งนักประวัติศาสตร์และนักประพันธ์ ถึงจะมีทางต่างกันก็ยังต้องวินิจฉัยหรือตีความประวัติศาสตร์ เพื่อส่ง "สาร" ตามทางของตน ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ เปรียบเทียบการสะท้อนชีวิตในพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง ของนวนิยายเรื่อง **เดอะโรมานซ์ ออฟ เดอะฮาเร็ม** ของแหม่มแอนนา ซึ่งประดุจสี่แผ่นดินฝรั่ง กับการสะท้อนภาพทำนองเดียวกันหากต่างมิติ จาก**สี่แผ่นดิน**ของ ม.ร.ว.ดึกฤทธิ์ ปราโมช ภาพสะท้อนจากนวนิยายของแหม่มแอนนา จะเห็นว่าการที่พระราชฐานชั้นในมีสีสัน มีความสนุกสนานมาก ก็ด้วยมีคนเล็ก ๆ ทำงานรับใช้ แม้คนชั้นสูงที่เป็นเจ้าจอมหม่อมห้ามก็ใช่อยู่ในภาวะพึงพอใจ เมื่อคิดถึงสิทธิสตรีตามความคิดของฝรั่งเวลานั้น และในทางประวัติศาสตร์ไทย อาจารย์นิธิกล่าวว่า "นิยายของแหม่มแอนนาจึงแตกต่างตรงข้ามกับนิยายเรื่อง**สี่แผ่นดิน** ซึ่งเป็นนิยายที่ให้ภาพพระราชฐานชั้นในของสมัยก่อน แก่คนไทยสมัยนี้มากที่สุด"

สี่แผ่นดินไม่เพียงสร้างความสั่นสะเทือน โดยฐานะวรรณกรรมที่พิมพ์ซ้ำหลายครั้ง หรือมีผลต่อการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม **สี่แผ่นดิน**ยังข้ามโลกวรรณกรรมไปสู่โลกการ

แสดงผ่านละครวิทยุกระจายเสียง ละครโทรทัศน์หลายครั้งหลายหน สิ่งเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานของผลสำเร็จที่งดงามของนวนิยายชั้นเยี่ยมของไทย บทวิพากษ์วิจารณ์หรือข้อเขียนอันเขียนถึงสี่แผ่นดิน เฉพาะจากนักเขียนชั้นนำก็สามารถนำมารวมเล่มเป็นผลงานวรรณกรรมอันเกี่ยวเนื่องน่าสนใจอีกเล่มหนึ่ง ทั้งได้รับการต้อนรับจากนักอ่านจนต้องพิมพ์ซ้ำ นั่นคือหนังสือรวมบทวิจารณ์ "**พิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน**" (ดอกหญ้า ๒๕๓๔)

ประวัติ ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เกิดวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๔ บนเรือที่ลอยลำกลางน้ำเจ้าพระยา จังหวัดสิงห์บุรี เป็นโอรสคนสุดท้องของพลโทพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบ กับหม่อมแดง(บุนนาค) ปราโมช ณ อยุธยา มีพี่ร่วมบิดามารดา คือ ม.ร.ว.หญิงบุญรับ พินิจชนคดี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ม.ร.ว.หญิงอุไรวรรณ ปราโมช และม.ร.ว.ถ้วนเท่านึก ปราโมช

สมรสกับ ม.ร.ว.หญิงพักตร์พริ้ง ทองใหญ่ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ ม.ล.รองฤทธิ์ ปราโมช และม.ล.หญิงวิสุมิตรา ปราโมช

การศึกษา เริ่มต้นเรียนเขียนอ่านที่บ้าน มีม.ร.ว.หญิงบุญรับ พี่สาวเป็นผู้สอน จนอ่านหนังสือไทยออกเมื่อ ๔ ขวบ จึงไปเข้าโรงเรียนวัฒนาวังหลัง และศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาที่สวนกุหลาบวิทยาลัย ก่อนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ไปเรียนต่อ ณ ประเทศอังกฤษ โดยศึกษาชั้นมัธยมที่อ็อกซ์ฟอร์ด สำเร็จปริญญาตรีเกียรตินิยม สาขาปรัชญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์ กลับคืนสู่สยามเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ ธรรมเนียมผู้สำเร็จปริญญาตรีเกียรตินิยมของอ๊อกซ์ฟอร์ด เมื่อสำเร็จไปแล้ว ๓ ปี จะได้รับปริญญาโทด้วย แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้รับปริญญาเมื่อพ.ศ.๒๕๒๕ ขณะไปเยี่ยมหลานที่อังกฤษ สำหรับการศึกษาอบรมตามธรรมเนียมลูกผู้ชายไทย คือ การบวชเรียน ได้อุปสมบทถวายเป็นพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ ๘ เมื่อเดือนเมษายน ๒๔๙๓ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ลาสิกขาภายหลังงานถวาย พระเพลิงรัชกาลที่ ๘ รวมเวลาอุปสมบท ๕๐ วัน

การทำงาน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เคยรับราชการครั้งแรก กองภาษีประเมิน กรมสรรพากร แล้วลาออกไปเป็นผู้ช่วยสมุหบัญชี สำนักงานกลางของธนาคารสยามกัมมาจล จากนั้นจึงไปเป็นผู้จัดการธนาคารสาขาลำปาง เป็นเวลา ๘ ปี จนเมื่อพ.ศ.๒๔๘๖ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยขอตัว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มาดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายสำนักผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย แล้วลาออกเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๙ มีบทบาทก่อตั้งธนาคารพาณิชย์สองแห่งคือ ธนาคารกรุงเทพฯพณิชยการ หุ้นส่วนใหญ่เป็นของม.ร.ว.บุญรับ พี่สาว กับร่วมก่อตั้งธนาคารแหลมทอง ของกลุ่มนันทาภิวัฒน์

การรับราชการทหาร ขณะทำธนาคารที่ลำปาง ถูกเกณฑ์ทหารสองครั้งในสงครามอินโดจีน และสงครามมหาเอเชียบูรพา รับพระราชทานยศสิบตรี ต่อมาเมื่อพ.ศ.๒๕๓๑ รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นพลตรี นายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์

งานการเมือง เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งพรรคการเมืองพรรคแรกของไทย คือ พรรคก้าวหน้า เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๘ สมัครสส.และรับเลือกตั้งเป็นสส.ในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.๒๔๘๙ ภายหลังริเริ่มก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ โดยยุบพรรคก้าวหน้าเข้ารวมกันเป็นพรรคใหญ่ เมื่อพ.ศ.๒๔๙๐ นายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรคคนแรก และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นเลขาธิการพรรคคนแรก และตั้งพรรคกิจสังคมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นหัวหน้าพรรค ตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญคือ ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ๒๕๑๖-๒๕๑๗ และเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ยุติชีวิตทางการเมืองเมื่อลาออกจากหัวหน้าพรรคกิจสังคมเป็นการถาวรเมื่อพ.ศ.๒๕๓๔

งานวรรณกรรมและหนังสือพิมพ์ เริ่มเขียนหนังสือเผยแพร่ตั้งแต่ยังเรียนที่อังกฤษ เป็นบรรณาธิการ “สามัคคีสาร” วารสารของสามัคคีสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ ภายหลังคืนสู่ไทยเริ่มเขียนบทความภาษาอังกฤษลงพิมพ์ในน.ส.พ.ลิเบอร์ตี้ของค่ายศรีกรุง และแปลเป็นภาษาไทยสำหรับลงหนังสือพิมพ์ **ศรีกรุง** ต่อมาเขียนบทความภาษาไทยลงที่หนังสือพิมพ์**เกียรติศักดิ์** เริ่มชีวิตนักหนังสือพิมพ์จริงจังเมื่อก่อตั้งหนังสือพิมพ์**สยามรัฐ** เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๙๓ โดยเป็นเจ้าของผู้อำนวยการและนักเขียนประจำ มีนายสละ ลิขิตกุล เป็นบรรณาธิการคนแรก งานเขียนของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในเวทีสยามรัฐ มีทั้งบทบรรณาธิการ บทความ กวี เรื่องสั้น และนวนิยาย สามารถเขียนติดต่อกันยาวนาน เป็นที่นิยมและทรงพลังในระดับที่แน่นอน

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เริ่มสร้างผลงานเขียนด้านเริงรมย์ครั้งแรก ด้วยเรื่องสั้นชื่อ “จนกว่าเพลิงจะมอด” พิมพ์**ในปิยมิตร**รายสัปดาห์ ฉบับที่ ๙๙ วันอาทิตย์ที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๙๒ ปีเดียวกันนี้เขียนนวนิยาย**เบ้งเฮ็ก, สามก๊ก** ฉบับนายทุน **ตอนโจโฉนายกฯตลอดกาล**, พ.ศ.๒๔๙๓ เขียนเรื่อง**ฮวนนั้ง**, ๒๔๙๔ เขียน**สี่แผ่นดิน,** ๒๔๙๖ เขียน**หลายชีวิต,** ๒๔๙๗ เขียน **ไผ่แดง**, ๒๕๐๐ เขียน**ฝรั่งศักดินา**, ๒๕๑๔ เขียนเรื่อง**โครงกระดูกในตู้,** ๒๕๓๐ เขียนเรื่อง**กาเหว่าที่บางเพลง** และ ๒๕๓๒ เขียนเรื่อง **ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่** ทั้งนี้ไม่นับรวมผลงานเขียนสารคดีหรือบทความที่รวมเล่ม เช่น **ฉากญี่ปุ่น, เซ็น** หรือ **ธรรมะแห่งอาริยะ** เป็นต้น เช่นเดียวกับวรรณกรรมที่เป็นรวมเรื่องสั้น, บทละครโทรทัศน์ และอื่น ๆ งานเขียนของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่ว่าจะเป็นประเภทใดมีความน่าอ่าน ด้วยลีลาภาษาสละสลวย มีอารมณ์ขัน ชวนคิดและสามารถทำเรื่องยากให้เข้าใจได้ง่าย

บทบาททางการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีลักษณะของครูผู้มีเมตตาต่อศิษย์และเป็นศิลปินใหญ่ จนรับการประกาศเกียรติคุณว่าเป็นศิลปินแห่งชาติ มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งคณะศิลปศาสตร์ ก่อตั้งสถาบันไทยคดีศึกษา ธรรมศาสตร์ ริเริ่มและอำนวยการสร้างโขนธรรมศาสตร์ เล่นโขน, ละครได้อย่างเข้าถึงบท รวมทั้งเคยแสดงทีวี ทั้งไทยและบีบีซี.อังกฤษ ทั้งอยู่ระดับดาราสำคัญในการแสดงภาพยนตร์ฮอลิวู้ดกับพระเอกมาลอน แบรนโด ความสำคัญในศิลปะการแสดงของไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาฯครอบครูพระพิราพ นับว่าสำคัญยิ่งใหญ่ของครูโขนละครไทย การยกย่องม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จากประชาคมทางวิชาการ

มหาวิทยาลัยมีชื่อของไทยหลายแห่ง โดยสภามหาวิทยาลัย มีมติให้มอบปริญญาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อาทิวารสารศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงแก่สัญกรรมเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๓๘ สิริรวมอายุ ๘๔ ปี ๕ เดือน ๒๐ วัน

ประวัติการพิมพ์สี่แผ่นดิน

นวนิยายเรื่อง**สี่แผ่นดิน**ทยอยพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์**สยามรัฐรายวัน** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นครั้งแรก ต่อมาจึงรวมเล่มเมื่อพ.ศ.๒๔๙๖ หลังจากนั้นรับการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง รวมทั้งเป็นหนึ่งเรื่องในจำนวนผลงานที่พิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพของเจ้าของบทประพันธ์

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว. : **สี่แผ่นดิน.** ธนาคารกรุงเทพฯพาณิชย์การ, กทม.๒๕๓๘.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. มูลนิธิคึกฤทธิ์ ๘๐, กทม. ๒๕๓๘.

นิติ กสิโกศล, **บรรณานิทัศน์งานเขียน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.** สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กทม.๒๕๓๘.

สุวิทย์ ว่องวีระ (บรรณาธิการ). **พิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน** .สำนักพิมพ์ดอกหญ้า กทม. ๒๕๓๔.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ "สโมสรศิลปวรรณกรรม" **นิตยสารศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๓๗) หน้า ๑๘๐-๑๘๒.

ทุ่งมหาราช

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗

เรียมเอง

(พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๕๐๖)

เรียมเองเป็นนามแฝงของ**มาลัย ชูพินิจ** (๒๔๔๕-๒๕๐๖) ซึ่งนอกจากจะเป็นนักหนังสือพิมพ์ผู้มีชื่อเสียงแล้วยังเป็นนักเขียนเรื่องหลายประเภทที่รู้จักกันดีในวงการนักอ่าน ไม่ว่าจะใช้นามจริงหรือนามแฝง เช่น แม่อนงค์, นายฉันทนา, น้อย อินทนนท์, ผุสดี เรไร, สมิงกะหร่อง, ม. ชูพินิจ

จากประสบการณ์ชีวิตวัยเยาว์ในชนบท และการชอบเที่ยวป่า ทำให้นวนิยายหลายเรื่องของมาลัย ชูพินิจ สะท้อนให้เห็นถึงภาพชีวิตท้องถิ่นแต่ละแห่งของเมืองไทย โดยเฉพาะแถบจังหวัดนครสวรรค์และกำแพงเพชร ดังเช่นปรากฏในเรื่อง **ล่องไพร ทุ่งมหาราช** หรือสะท้อนช่วงที่ไปทำไร่ที่จะจังหวัดชุมพร ในเรื่อง **แผ่นดินของเรา** เป็นต้น

สำหรับ **ทุ่งมหาราช** เล่มนี้ นับได้ว่าเป็นเรื่องราวที่เปรียบเสมือนบันทึกเหตุการณ์ของผู้เขียนสมัยเมื่อครั้งใช้ชีวิตอยู่กับบิดา และมารดา ที่คลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งในยุคนั้นผู้คนต้องประสบกับความยากลำบากนานับประการ ตั้งแต่ความอดอยากยากแค้น โรคภัยไข้เจ็บโดยเฉพาะไข้ทรพิษ และภัยจากธรรมชาติ คือไฟป่า หนังสือเล่มนี้จึงเท่ากับเป็นการสะท้อนภาพของเรื่องราวดังกล่าวโดยผ่านตัวละครที่มีเลือดเนื้อและวิญญาณ ดังเช่น รุ่ง หรือขุนนิคมบริบาล ตัวเอกของเรื่องที่ตัดสินใจลงหลักปักฐานเมื่อได้พบกับสุดใจ ผู้หญิงที่เขารักเมื่อแรกพบที่คลองสวนหมาก

หลังการแต่งงานกับสุดใจ รุ่งเฝ้าคำนึงถึงการทำมาหากินในอนาคต ด้วยการที่เขาไม่ใช่ผู้คนในถิ่นนี้ มุมมองของรุ่งจึงแตกต่างออกไปจากชาวบ้านในละแวกนี้ เขามองหาหนทางที่จะทำให้ครอบครัวมีความก้าวหน้าต่อไป รวมทั้งผู้คนในครัวเรือนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนนี้ด้วย ชาวบ้านในละแวกคลองสวนหมากส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการทำไร่ ค้าของป่า และขายไม้ให้กับคนกลาง คือพะโป้ ซึ่งเป็นคนทางเหนือ

เนื่องจากความสมบูรณ์ของที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ ทำให้รุ่งเกิดความคิดว่าควรจะรวบรวมพรรคพวกของตน และขนไม้ล่องไปขายเองโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง อีกประการหนึ่งที่ดินในสมัยก่อนยังไม่มีใครทำการจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย นอกเสียจากว่าใครมีกำลังและความสามารถที่จะใช้ประโยชน์ ก็สามารถเข้าไปครอบครองได้ ความคิดนี้ของรุ่งถือว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับผู้คนในแถบนั้นโดยเฉพาะ เพราะพวกเขายังไม่เคยมีประสบการณ์ในการทำแพล่องไม้เพื่อทำการค้าขายด้วยตนเองมาก่อน

“เจตนาอันเด็ดเดี่ยวของเขา เป็นสิ่งยากที่ใครจะทัดทานได้ หารล่องแพในสมัยนั้น หมายถึงการเสี่ยงสารพัดตลอดระยะทาง ๕ คืน ๖ คืน หรือน้อยและมากกว่านั้น แล้วแต่น้ำและอุปสรรค

หรือความสะดวกในการเดินทาง จากกำแพงเพชรถึงปากน้ำโพ เขารู้ดีว่าในฐานที่เป็นคนแรกในบ้านคลองสวนหมากใต้ ที่จะริอ่านค้าไม้และล่องแพด้วยตนเองย่อมจะตกอยู่ในสายตาของคนทั่วไปอย่างคนที่มีความคิดวิตถาร การค้าไม้ของคนใหญ่คนโตทุนรอนนับเล่มเกวียนอย่างพะโป้ และบริษัทฝรั่ง ไม่ใช่คนอย่างเขา ซึ่งขาดเครื่องมือเกือบทุกสิ่งทุกอย่างนอกจากความทะเยอทะยาน ความฝันและกำลังใจอันแรงกล้า"

การเริ่มต้นค้าขายไม้ด้วยตนเองของรุ่งนั้นใช้วิธีการให้สัจจะวาจา และรักษาคำพูดเป็นหลัก ซึ่งแสดงถึงจิตใจที่กล้าหาญ และจริงใจเป็นสำคัญ แน่นอนที่เขาต้องพบกับอุปสรรคทั้งจากชาวบ้านที่หาไม้มาให้ และผู้รับซื้ออีกทอดหนึ่ง ตลอดจนการแย่งสัมปทานกับผู้ค้าเก่าเมื่อมีการแข่งขันเกิดขึ้น เรื่องเหล่านี้กลายเป็นปัญหาที่ให้เขาต้องหาวิธีการแก้ไขอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามโชคยังเข้าข้างเขาอยู่ มีผู้มองเห็นเจตนาดีของรุ่งในเรื่องของการรักษาสิทธิผลประโยชน์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่ คุณละเมียด ผู้หญิงอีกคนที่เข้ามาในชีวิตของรุงและให้ความช่วยเหลือสนับสนุนโดยตลอด นับเป็นผู้หญิงที่รุ่งยกย่องและนับถือในน้ำใจนอกจากสุดใจผู้เป็นภรรยาคนที่สองคือ พะโป้ซึ่งเป็นเจ้าของสัมปทานป่าไม้คนหนึ่ง ที่ท้ายที่สุดยังยอมจำนนต่อความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ และจิตใจอันแน่วแน่ของรุ่งที่ต้องการให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิในถิ่นทำมาหากินของตนเช่นกัน และอีกคนหนึ่งก็คือ เจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น

"ท่านเจ้าคุณผู้ว่าราชการจังหวัด รู้อย่างผู้ที่มองเห็นการณ์ไกลทั้งหลายพึงจะรู้ว่าโดยการปฏิเสธสัมปทานป่าไม้แห่งนั้น ชาวบ้านปากคลองเท่ากับปฏิเสธอนาคตที่สดใสปลอดภัย และสถาพรของเขาต่อไปอีกหลายปี บางทีอาจชั่วอายุคน แต่ประเพณีเป็นของตายยาก ศรัทธาและความเป็นไทก็เช่นเดียวกัน การฝืนความประสงค์ชาวบ้านด้วยการให้สัมปทานฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหมายถึงการหมดสิทธิ์อิสระของเขาที่จะอยู่อย่างเคยอยู่กิน"

ผู้เขียนไม่ได้ทำให้ภาพของรุ่งเป็นตัวเอกที่ประสบแต่ความสำเร็จเพียงฝ่ายเดียว ในชีวิตของรุ่ง เขาต้องผ่านอุปสรรค การต่อสู้มากมาย ตลอดจนการสูญเสียบุตรชาย และการต่อสู้กับจิตใจของตนเองเมื่อเผชิญกับความรักครั้งที่สองกับคุณละเมียด รุ่งยังเป็นตัวละครที่สะท้อนให้เห็นถึงความได้เปรียบทางเพศของผู้ชาย ด้วยการมีรักและความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นนอกเหนือจากภรรยาของตน ในขณะที่ สุดใจ เป็นภรรยาที่ยอมจำนนในความรักและฝากทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่สามี ซึ่งต่างกับละเมียด ผู้ให้สติแก่รุ่งและเป็นกำลังใจช่วยให้เขาสานฝันให้เป็นจริงในที่สุด แม้ว่าทั้งสองคนจะรู้สึกซึ้งถึงความต้องการในกันและกันสักเพียงใดก็ตาม หรือแม้แต่ เสถียร ซึ่งเป็นสามีของละเมียดที่รักภรรยาอย่างมากมาย แต่หมกมุ่นอยู่กับการงานมากเกินไปจนเกือบจะสูญเสียภรรยาสุดที่รัก ตัวละครเหล่านี้จึงเป็นตัวแทนปุถุชนธรรมดาทั้งหลายที่มีทั้งความโลภ โกรธ หลง

นับได้ว่า **ทุ่งมหาราช** เป็นนวนิยายที่แฝงแนวคิดของการปกปักรักษาแผ่นดินที่ทางทำมาหากินของชาวบ้าน ความรักอิสระในการประกอบอาชีพ ความสามัคคีของคนในชุมชนเมื่อเกิดปัญหาหรือภัยพิบัติขึ้นมา พร้อมกับการเรียงร้อยด้วยถ้อยคำที่ตรงไปตรงมา อ่านเข้าใจง่ายการ

พรรณนาความที่ทำให้มองเห็นได้หนังสือเล่มนี้น่าอ่าน และทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนุกสนาน เพลิดเพลินไปด้วยนอกเหนือจากการได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคมของไทยในยุคก่อนการพัฒนาทุนนิยมสมัยใหม่ได้อย่างมีชีวิตชีวา

ประวัติเรียมเอง

มาลัย ชูพินิจ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ที่ตำบลคลองสวนหมาก (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นนครชุม) อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร บิดา และมารดาประกอบอาชีพทางด้านการค้าไม้สัก และไม้กระยาเลย เริ่มเรียนหนังสือชั้นต้นที่จังหวัดกำแพงเพชร เมื่ออายุ ๑๐ ขวบได้เข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนเทพศิรินทราวาส โรงเรียนบพิตรพิมุข โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จนสำเร็จมัธยมศึกษาปีที่ ๘ หลังจากนั้นได้เข้ารับราชการครูที่โรงเรียนวัดสระเกศเป็นเวลา ๒ ปี จึงลาออกมาเขียนหนังสือและทำงานหนังสือพิมพ์ เริ่มต้นด้วยการล่องใต้ไปจังหวัดสงขลาทำหนังสือพิมพ์**ไทยใต้** ในตำแหน่งบรรณาธิการช่วงระยะหนึ่งปี แล้วกลับกรุงเทพฯ เข้าทำงานหนังสือพิมพ์รายปักษ์ **สุภาพบุรุษ** ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นเวลา ๒ ปี ไปอยู่หนังสือพิมพ์**ไทยใหม่** อีก ๑ ปี นอกจาก**ไทยใหม่** ได้รวบรวมเพื่อน ๆ ออกหนังสือพิมพ์**ผู้นำ** จนกระทั่งปีพ.ศ. ๒๔๗๕ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ออกหนังสือพิมพ์ **ประชาชาติ** และ**ประชาชาติรายสัปดาห์** ตามลำดับ ก็ได้ร่วมงานด้วยเช่นกัน

ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๘ มาลัย ชูพินิจ หยุดงานหนังสือพิมพ์ระยะหนึ่ง แล้วหันไปทำสวนมะพร้าวที่ภาคใต้ และไร่ถั่วเหลืองที่อ่าวพนังตัก จังหวัดชุมพร เป็นเวลา ๑ ปีก็เลิก เดินทางกลับกรุงเทพฯ รวบรวมเพื่อนฝูงอีกครั้งเพื่อออกหนังสือพิมพ์**ประชามิตรรายวัน** จนพ.ศ. ๒๔๘๐ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาหนังสือพิมพ์**พิมพ์ไทย** และเขียนหนังสือให้กับสำนักพิมพ์ด้วย มาลัย ชูพินิจเริ่มเขียนเรื่องสั้นครั้งแรกราวปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ผลงานที่สร้างชื่อเสียงเรื่องแรก คือเรื่อง **ธาตุรัก** พิมพ์ลงในสุภาพบุรุษรายปักษ์ ระหว่างที่ทำงานในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เขามีผลงานเขียนหลายประเภท เช่น เรื่องสั้น เรื่องยาว บทนำ บทความ สารคดี วิจารณ์และกีฬา โดยเฉพาะกีฬามวยโดยมีผลงานเขียนเรื่องสั้นประมาณ ๒๕๐๐ เรื่อง นวนิยายและข้อเขียนอื่น ๆ พิมพ์เป็นเล่ม ประมาณ ๕๐ เรื่อง

พิมล เมฆสวัสดิ์

หนังสืออ่านเพิ่มเติม

สุทธิรา สุขนิยม. **มาลัย ชูพินิจ และผลงานประพันธ์เชิงสร้างสรรค์.** แสงดาว ๒๕๓๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒

แลไปข้างหน้า

ภาคปฐมวัย และภาคมัชฌิมวัย

(เขียนในช่วงปี ๒๔๕๕-๒๕๐๐)

ภาคปฐมวัยพิมพ์ครั้งแรกใน ปี ๒๔๕๘

ภาคมัชฌิมวัย พิมพ์ลงเป็นตอน ๆ ในนิตยสารปิยมิตร ปี ๒๕๐๐ และรวมเล่ม ปี ๒๕๑๘

โดย ชมรมหนังสืออุดมธรรม

ศรีบูรพา

(พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๕๑๗)

ศรีบูรพา เป็นนามปากกาของกุหลาบ สายประดิษฐ์ (๒๔๔๘-๒๕๑๗) นักเขียนนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญของไทยในช่วงตั้งแต่ ทศวรรษ ๒๔๗๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๐๐ มีผลงานเขียนทั้งนิยาย เรื่องสั้น บทความ จำนวนมาก งานเด่น ๆ มี อาทิ **สงครามชีวิต**(๒๔๗๕) **ข้างหลังภาพ** (๒๔๘๐) **เบื้องหลังการปฏิวัติ** (๒๔๘๔) **จนกว่าเราจะพบกันอีก**(๒๔๕๓) **แลไปข้างหน้า**(๒๔๕๘) รวมเรื่องสั้น และรวมบทความสั้นหลายเล่ม

แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัยและภาคมัชฌิมวัย) เป็นนวนิยายชิ้นสำคัญของศรีบูรพา เขียนขึ้นระหว่างปี ๒๔๕๕-๒๕๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่ศรีบูรพาใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในที่คุมขัง ในฐานะนักโทษการเมืองผู้คัดค้านนโยบายของรัฐบาลที่ส่งทหารไทยไปเข้าร่วมรบในสงครามกลางเมืองของเกาหลี ขณะที่ถูกจับกุม เขามีอายุ ๔๗ ปี เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักเขียนที่มีชื่อเสียงมากแล้ว นิยายเรื่องนี้ศรีบูรพาเขียนไม่จบ เนื่องจากหลังจากที่เขาพ้นโทษออกจากที่คุมขังมา ก็มีภารกิจด้านอื่น และในปี ๒๕๐๑ ขณะที่เขาเดินทางไปประเทศจีนในนามหัวหน้าคณะวัฒนธรรมไทย ก็ได้เกิดการทำรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ขึ้น มีการกวาดล้างจับกุมนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ และนักเขียนจำนวนมาก ทำให้ศรีบูรพาต้องขอลี้ภัยอยู่ในประเทศจีนเรื่อยมาจนถึงแก่กรรมใน ปี ๒๕๑๗

สำหรับ **แลไปข้างหน้า** ภาคปฐมวัยนั้น เป็นเรื่องสมัยเด็กของจันทา โนนดินแดง เด็กบ้านนอกซึ่งมีโอกาสเข้ามาเรียนหนังสือชั้นมัธยมในโรงเรียนผู้ดีในกรุงเทพฯ เพราะการฝากฝังของเจ้าอาวาส และเพื่อจะได้เป็น "องครักษ์" ของลูกชายของขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง เวลาที่กล่าวถึงในท้องเรื่องเป็นช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๐ กว่า ๆ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรยากาศสะท้อนสังคมของชนชั้นสูง ที่ถือชั้นวรรณะ ทั้งที่บ้านของท่านเจ้าคุณ ที่จันทาอาศัยอยู่ในฐานะบ่าวไพร่ หรือในโรงเรียนเทเวศร์รังสฤษดิ์ (ภาพจำลองของโรงเรียนเทพศิรินทร์ที่ศรีบูรพาได้ไปเรียนในยุคใกล้ ๆ กันนั่นเอง) ซึ่งจันทาถูกมองเหมือนคนที่มาจาก"โลกอีกโลกหนึ่ง"

บทแรก ๆ เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องเมืองกับบ้านนอกระหว่าง จันทากับนิทัศน์ซึ่งเป็นคนที่มาจากครอบครัวฐานะปานกลางค่อนข้างยากจนในเมือง และเป็นคนที่มีทัศนะ

เป็นนักประชาธิปไตยมากกว่าใครในชั้น นวนิยายของศรีบูรพามักมีลักษณะเป็นเรื่องเล่า และเป็นเรื่องที่อธิบายความคิดเห็น โดยเฉพาะ **แลไปข้างหน้า** เรื่องนี้ เป็นงานในช่วงหลังของศรีบูรพาที่ตั้งใจจะสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมการเมืองที่ไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องตามคติของศิลปะเพื่อชีวิต จนทำให้มีนักวิจารณ์บางคนมองว่าเป็นงานที่มีศิลปะด้อยกว่านิยายยุคแรกของศรีบูรพาอย่าง **ข้างหลังภาพ** อย่างไรก็ตาม ในภาคปฐมวัย ศรีบูรพาได้ผูกเรื่องและดำเนินเรื่องอย่างมีศิลปะ นอกเหนือไปจากสำนวนการเขียนที่เขาเป็นนายแห่งภาษาอยู่แล้ว มีบทที่ให้ความสะเทือนใจ ซึ่งเป็นคุณค่าของงานศิลปะที่เห็นได้ชัดอย่างน้อยก็สองตอนด้วยกัน

ตอนแรกคือ ตอนที่จันทาป่วยอยู่ที่บ้าน คุณลมัยแม่บ้าน ซึ่งความจริงเลื่อนชั้นไปจากคนรับใช้ธรรมดา แต่กลับถูกหลอมให้มีทัศนคติแบบเจ้าขุนมูลนาย โกรธที่เด็กของตนให้ยาฝรั่งแก่จันทาไปกิน โดยพูดว่า

"พวกคนบ้านนอกน่ะ เวลาเจ็บป่วยเขาก็ใช้รากไม้ฝนกินฝนทากันทั้งนั้น เขาอยู่มากันอย่างนี้ตั้งบรมกัลป์มาแล้ว ชีวิตเขาไม่เหมือนกับพวกเรา" และ

"มันไม่มีธรรมเนียม แม่สายที่บ่าวจะใช้นายแพทย์ร่วมกับนาย ฉันรู้สึกว่าการที่จะไปเอานายแพทย์ของคุณวัชรินทร์มารักษาอ้ายจันนั้น จะเป็นการทำผิดที่ร้ายแรงเสียยิ่งกว่าจะปล่อยให้อ้ายจันมันตายไป"

แต่ศรีบูรพาก็ได้เสนอใช้ภาพตัวละครอีกผู้หนึ่งในเชิงตัดกัน ให้เห็นถึงคนที่มีมนุษยธรรมอย่างแม่สาย คนรับใช้อีกคนหนึ่งที่ต่อสู้เพื่อให้จันทาได้รับการดูแลรักษาเยี่ยงคน ๆ หนึ่ง จนจันทาหายป่วย

อีกตอนหนึ่งของฉากโรงเรียน ตอนที่เซ้ง เด็กลูกจีนฐานะยากจนผู้ศรัทธาในศาสนาและเห็นแก่มนุษยธรรม ถูกลงโทษอย่างรุนแรงจากอาจารย์ใหญ่ฐานปัสสาวะริมรั้ว โดยไม่สอบถามความจริงที่ว่า มันเป็นเพราะเขาต้องอธิบายการบ้านให้เพื่อนจนระฆังตีเวลาเข้าเรียนและเขาปวดปัสสาวะเต็มที่ กลัวว่าถ้าวิ่งไปห้องน้ำจะเข้าเรียนสายถูกลงโทษ แต่อาจารย์ใหญ่ก็ลงโทษเขาหนัก เนื่องจากอาจารย์มีอคติต่อเขาล่วงหน้าแล้วว่า ลูกจีน เป็นพวกไพร่ เป็นคนอีกวรรณะหนึ่งซึ่งมีแนวโน้มจะทำลายชื่อเสียงของโรงเรียนผู้ดี ฉากนี้ศรีบูรพา บรรยายความรู้สึกเจ็บปวดรวดร้าวของเซ้งผู้เป็นคนดีไม่เคยทำความผิดมาก่อนเลยได้สมจริงมาก แสดงให้เห็นความรู้สึกละเอียดอ่อน ความเป็นนักมนุษยธรรมของศรีบูรพาได้อย่างแจ่มชัด

ในภาคปฐมวัยนี้ นอกจากศรีบูรพาจะเขียนถึงความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท การแบ่งแยกชนชั้น ทัศนคติ ค่านิยมที่ล้าหลังต่าง ๆ ไว้อย่างกว้างขวางแล้ว บทสนทนายังมีข้อความที่เสียดสีหรือโต้แย้งทัศนคติแบบจารีตนิยมในสมัยนั้นได้อย่างคมคายหลายตอน เช่นตอนที่หลังจากถูกอาจารย์ใหญ่ลงโทษแล้ว เซ้งพูดกับจันทาซึ่งมาปลอบใจเขาว่า

"เธอกับฉันมีสิ่งที่เหมือนกันอยู่ข้อหนึ่งคือ มาจากครอบครัวที่ยากจน มันอาจจะเป็นเจ้าความยากจนนี่เอง ที่ทำให้เรากลายเป็นคนเลวร้ายไป"

หรืออย่างตอนที่นิทัศน์แสดงความเห็นกรณีที่เซ้งถูกลงโทษว่า ถ้าเป็นเขา เขาจะเถียง เพราะเขาไม่เชื่อว่าพวกผู้ดีเป็นญาติกับเทวดา

"พระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางท่านก็มาจากคนธรรมดาเหมือนอย่างเรา ๆ ทั้งนี้ท่านอาจารย์เจ้าคุณเองแต่เดิมท่านก็ชื่อแป้ง"

สำหรับภาคมัชฌิมวัย เป็นเรื่องสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เรื่อยมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตัวละครสมัยเด็กต่างก็โตเป็นผู้หลักผู้ใหญ่และแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพ ภาคนี้เค้าโครงเรื่องมีลักษณะสะท้อนภาพของสังคมการเมือง ที่มีผลกระทบต่อตัวละครต่าง ๆ กันมากกว่าภาคแรก และเนื่องจากผู้เขียนเขียนเรื่องนี้ไม่จบ จึงยากจะวิจารณ์ในแง่ของงานศิลปะได้เต็มที่ อย่างไรก็ตาม ศิลปะการเขียนโดยทั่วไปก็อยู่ในเกณฑ์ดีใกล้เคียงกับภาคปฐมวัย แม้จะไม่มีตอนที่สะเทือนใจนัก และมีลักษณะเป็นการแสดงทัศนะที่คล้ายบทความอยู่หลายตอน แต่ก็เป็นความเรียงที่สละสลวย โดยเฉพาะในบทแรก ที่บรรยายถึงเหตุการณ์วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้นศรีบูรพาบรรยายได้อย่างสง่างามและมีพลังมาก

มองในแง่ความคิดแล้ว นิยายเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความคิดที่ก้าวหน้ามากกว่านิยายเรื่องอื่น ๆ ก่อนหน้านั้นของศรีบูรพาได้อย่างชัดเจน ความคิดที่เด่นชัดของเขาคือ ความเชื่อในเรื่องความเสมอภาค ความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพ ความเจริญก้าวหน้า ความสงบสุขของประเทศ และของโลก เขาได้สอดแทรกความคิดเหล่านี้ไว้ในนิยายได้อย่างค่อนข้างแนบเนียน ด้วยความเป็นคนช่างสังเกตถี่ถ้วน และละเอียดอ่อน สิ่งหนึ่งเขาทำได้ดีในนวนิยายเรื่องนี้คือ การสะท้อนภาพสังคมการเมืองและวัฒนธรรม ในยุคสมัยดังกล่าวออกมาได้อย่างง่าย ๆ แจ่มชัด ขณะที่นักเขียนนวนิยายคนอื่น ๆ มักจะสนใจแต่ตัวละครของตน จนลืมไปว่าตัวละครนั้นจักต้องอยู่ในสังคมใดสังคมหนึ่งในสถานที่และกาลเวลาหนึ่งอยู่เสมอ ไม่ได้มีชีวิตอยู่ลอย ๆ

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าศรีบูรพาเพียงแต่จะใช้ตัวละครเป็นเครื่องมืออธิบายปรากฏการณ์ของสังคมและเพื่อแสดงทัศนะของเขาเท่านั้น หากแต่เขาเขียนถึงตัวละคร อย่างมีชีวิตเป็นคนจริง ๆ ไม่น้อยทีเดียว อย่างเช่นตัวจันทานั้นเห็นได้ว่า แม้เขาจะมาจากครอบครัวชาวนาที่ยากจนเคยถูกกดขี่ ถูกทอดทิ้ง แต่ก็ไม่ใช่ว่าเขาจะกลายเป็นคนมีความคิดก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะเขาถูกครอบงำจากวัฒนธรรมของสังคมเก่าให้มีปมด้อย เจียมเนื้อเจียมตัวสำนึกในบุญคุณของเจ้านายมาตลอด การจะพัฒนาความคิดได้จึงต้องผ่านกระบวนการที่ปัจจัยต่าง ๆ ส่งเสริมไม่น้อย ตัวละครของศรีบูรพาจึงไม่มีลักษณะเกินความสมจริงหรือเป็นอุดมคติเกินไปจนเหลือเชื่อเหมือนนักเขียนนิยายเพื่อชีวิตที่ค่อนข้างรีบร้อนบางคน หากเป็นตัวละครที่มีทางเป็นไปได้และที่เป็นคนจริง ๆ ที่กำลังมีบทบาทอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันก็คงมีไม่น้อย

นิยายเรื่องนี้จบลงตรงที่เซ้งซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่รักความเป็นธรรม รักประชาธิปไตย ถูกรัฐบาลจอมพล ป. สมัยร่วมมือกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ ๒ จับตัวไป ขณะที่นิทัศน์เริ่มไปเรียนต่อที่อังกฤษ และจันทาเพิ่งออกไปเป็นอัยการในต่างจังหวัดได้ไม่นาน แม้ว่างานชิ้นนี้ผู้เขียน

จะเขียนไม่จบ แต่ก็เป็นงานที่มีความสมบูรณ์ในตัวเองในระดับหนึ่ง ทั้งในแง่เนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนภาพสังคมไทยในช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐-๒๕๐๐ ได้ดีเยี่ยมเล่มหนึ่ง

ประวัติศรีบูรพา

ชื่อจริง คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เกิดปี ๒๔๔๘ ที่พระนคร มาจากครอบครัวสามัญชนฐานะปานกลางค่อนข้างจน กำพร้าพ่อตั้งแต่อายุ ๖ ขวบ แม่เปิดร้านเย็บผ้าที่บ้าน พี่สาวเล่นละครช่วยหาเงินเลี้ยงครอบครัว เขาเรียนจบชั้นมัธยม ๘ โรงเรียนเทพศิรินทร์ ทำหนังสือ **เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์** ปี๒๔๗๒ ก่อตั้งคณะสุภาพบุรุษ ปี๒๔๗๕ ทำหนังสือพิมพ์**ประชาชาติ** ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และทำงานหนังสือพิมพ์ควบคู่ไปกับการเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น บทความ เรื่องแปล ฯลฯ รวมทั้งได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่๒ ได้ไปศึกษาค้นคว้าต่อที่ออสเตรเลียอยู่ประมาณ ๒ ปีกลับมาช่วยเขียนหนังสือที่**อักษรสาสน์** และทำสำนักพิมพ์**สุภาพบุรุษ** ปีพ.ศ. ๒๔๙๕ ถูกรัฐบาลจับกุมคุมขังในกรณีเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ คัดค้านการเข้าร่วมสงครามเกาหลี ขณะที่อยู่ในที่คุมขังคงเขียนหนังสืออย่างต่อเนื่อง ได้รับอิสรภาพในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับเชิญให้ไปเยือน โซเวียตรุสเซีย และจีน ขณะที่กำลังเยือนจีนในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารครั้งที่ ๒ และกวาดล้างจับกุมนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักเขียนฝ่ายค้านจำนวนมาก เขาจึงตัดสินใจขอลี้ภัยที่เมืองจีนจนเสียชีวิตในปี ๒๕๑๗ ด้วยโรคภัยไข้เจ็บ เขามีงานเขียนนวนิยาย เรื่องสั้นเด่น ๆ จำนวนมาก ทั้งรวมบทความ และหนังสือแปลก็เป็นงานที่มีคุณภาพทั้งสิ้น นวนิยายและเรื่องสั้นของเขาบางเรื่องได้รับการแปลและพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

วิทยากร เชียงกูล

เสเพลบอยชาวไร่

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๒

์รงค์ วงษ์สวรรค์

(พ.ศ.๒๔๗๔-)

เสเพลบอยชาวไร่ ปรากฏโฉมครั้งแรกใน**สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์** ผ่านคอลัมน์รำพึงรำพัน โดย "ลำพู" เป็นผลงานที่แปลกออกไปจากแนวเรื่องของนักเขียนคนเดียวกัน ซึ่งเวลาก่อนหน้านั้น ผู้คนที่ปรากฏบนหน้าวรรณกรรมของเขา ล้วนอยู่ในแวดวงโสเภณี ผู้หญิงบาร์ แมงดา แม่เล้า โลกีย ชนในสังคมเมือง และประสบการณ์ของเขาและหล่อน โดยเฉพาะนวนิยายเรื่อง**สนิมสร้อย**ของ "รงค์ วงษ์สวรรค์ ประดุจวิทยานิพนธ์โสเภณีในรูปนวนิยาย อันผู้รจนาปล่อยตัวละครได้เล่นเต็มบท สมจริงและมี "รงค์ วงษ์สวรรค์ วางอุเบกขากับทุกข์สุขของผู้คนในหน้ากระดาษ

ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ขณะเสเพลบอยชาวไร่ปรากฏขึ้นในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์อย่างครึ้นเครง พร้อมภาพวาดลายเส้นสวย ๆ ของช่วง มูลพินิจ ประกอบเรื่อง ์รงค์ วงษ์สวรรค์ เล่าว่า เขานั่งเหงาริมบานหน้าต่างของลาร์กินอพาร์ตเมนท์ นครแซนแฟรนซิสโก กินเหล้าเบอร์เบิ้นและมองลงบนถนน มันเหมือนอย่างนั้น ทุกเย็นในเวลาหลายเดือน แล้วบางเย็นในท้ายฤดูร้อน ข้าพเจ้าก็พลันมองเห็น **เผิน ข้าวโพด** เดินแบกจอบกลับจากไร่ เขาเดินผ่านเข้ามาในความคิด แล้วเดินขึ้นมาบนแป้นพิมพ์ดีด

"ข้าพเจ้าเขียน **โทโสชาวไร่** เป็นบทแรกในเย็นวันนั้น" (คำนำ**เสเพลบอยชาวไร่**) ท่ามกลางกาลเวลาและยุคสมัยที่เสเพลบอยชาวไร่เกิดขึ้น สามารถศึกษาเพิ่มเติมด้วยบทความของ ดร.บรรพต วีระสัย เรื่อง **กระเทาะเวลาค้นหาอดีต : ์รงค์ วงษ์สวรรค์ ในแคลิฟอร์เนียเหนือ** (นิตยสาร**ต่วย"ตูน หนอนหนังสือ** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ เดือนมิถุนายน ๒๕๓๑)

รูปแบบเสเพลบอยชาวไร่ ตามคำของ ์รงค์ วงษ์สวรรค์ มีคำบอกกล่าวในคำนำว่า "ข้าพเจ้าเขียนนวนิยายแห่งชนบทขบวนนี้" คำถามคงเกิดขึ้นต่อไป-แล้วเขาเขียนกี่ขบวน เหตุไฉนสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย จึงดึง**แจ้ง ใบตอง ผู้ยิ่งยงแห่งสวนกล้วย** จากขบวนเดียวกันไปรวมเล่มเดียวกันกับเรื่องสั้นคัดสรรเกียรติยศ ที่สมาคมประกาศนักเขียนกับเรื่องสั้นดีเด่นในวาระครบรอบร้อยปีของเรื่องสั้นไทย คำตอบสำหรับนวนิยายแห่งชนบทตัวเอกของเรื่องชุดเดียวกัน เริงโลดในเวทีเดียวและต่อเนื่องกัน จากรำพึงรำพันโดยลำพู มีเสเพลบอยชาวไร่ เป็นขบวนแรก ตามต่ออย่างอิสระด้วยเรื่อง **ผู้มียี่เกในหัวใจ** เป็นขบวนที่สอง ซึ่งมีบทที่สุดเป็น "ไม่มียี่เกในหัวใจ เสเพลบอยชาวไร่ขอลาโรง"

เนื้อหากับรูปแบบ กลวิธีการเขียนของรงค์เรื่องนี้ ควรเป็นคำตอบว่า **เสเพลบอยชาวไร่** เป็นนวนิยายหรือเรื่องสั้น ขึ้นอยู่กับการมองงานเขียนชุดหรือขบวนนี้อย่างไร ถ้ามองภาพรวมของ

เนื้อหา ฉาก ตัวละครที่มีปฏิสัมพันธ์กันและร่วมสมัย เรื่องนี้ย่อมเป็นนวนิยาย แต่ถ้าแยกส่วนโดยอ่านเฉพาะบทที่กลวิธีการเขียนที่กระชับและจบในตอน เหมือนลูกชิ้นเด้งออกจากไม้เสียบเป็นอิสระลูกเดียว นี่ก็เป็นเรื่องสั้น

เสเพลบอยชาวไร่รวมถึงผู้มียี่เกในหัวใจ มีจุดเริ่มต้นจาก "โทโสชาวไร่" และปิดท้ายที่ "ไม่มียี่เกในหัวใจ เสเพลบอยชาวไร่ขอลาโรง" ต่างเป็นอิสระในการผนึกแนบแน่นของกลุ่มตัวละครกลุ่มเดียวกัน รสสัมผัสจากเนื้อหาบ่งบอกได้ว่านวนิยายชนบทตามคำของรงค์นี้ เป็นบรรยากาศชนบทภาคกลาง มีวัตถุดิบจากชีวิตวัยเด็กของผู้ประพันธ์ (น่าจะเป็นละแวกราชบุรี) จึงมีสีสันแตกต่างจากชุดเฒ่าโพล้ง เฒ่าหนู ครูสง่า ของมนัส จรรยงค์

นวนิยายแห่งชนบทของ ์รงค์ มีเพราะเนื้อหาสะท้อนโลกียวิสัย ที่ ์รงค์มีความสันทัดจากการผ่านงานอื่น ๆ ของตนมาก่อน "หัสการธรรม"-ความรู้จักขำขัน ในการมองชีวิต การเสียดเย้ยกิเลสนั้นเล่า ล้วนเป็นคุณลักษณะที่พบได้จากงานของเขา สมัยที่สังคมไทยยังไม่ขาดแคลนรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ "มุขไทย ๆ" และลักษณะนิสัยของคนอย่างแจ้ง ใบตองกับพวกพ้อง เป็นประสบการณ์ร่วมที่สื่อด้วยความเป็นไทย ชนิดไม่เกินเลยกันมากนัก

 ์รงค์ วงษ์สวรรค์ ให้ลมหายใจ*แจ้ง ใบตอง เณ มะเขือพวง ทอง มะขามอ่อน ฝืด ตำแย* และ ฯลฯ ด้วยความชำนิทางภาษาและดูแปลกนับแต่ชื่อของเขาหล่อน กวักความรู้สึกน่าสนใจ ฉากข้างหลังตัวละคร คือ ชนบทที่ผู้คนยังเป็นสุข(หรืออาจทุกข์) ตามอัตภาพ รัฐดูจะเข้าไปเกี่ยวข้องน้อยเต็มที่ ชีวิตพออยู่พอกิน เพราะความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ลักษณะทางสังคมยังให้ความสนใจแก่กัน จนมีประเด็นนินทาอย่างสราญรมย์ กลุ่มตัวละครที่มีแจ้ง ใบตอง เป็นสายใยหรือแกนสัมพันธ์เขาเป็นโลกียชนระดับไม่ล้ำหน้าไปกว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของสังคมไทย แม้พวกเขาจะเป็นคนส่วนน้อยที่อาจจะล่วงศีลข้อกาเม ขโมยไก่วัดหรือบางรายพี้กัญชาและกินใบกระท่อม แต่ยังคงมีบรรทัดฐานวัดใจเรื่องความดีงาม ดังการตั้งคำถามต่อคำสรรเสริญชนิดพอเขาตายไปแล้ว ใคร ๆ ก็ว่าเขาดีทั้งนั้น ขณะที่มีชีวิตอยู่ คน ๆ นั้นดูจะเป็นคนละคนกับคำสรรเสริญหลังตาย (เมืองข้างโลงของจอนบางขนุน)

เวลาที่ปรากฏใน**เสเพลบอยชาวไร่** แม้ผู้ประพันธ์จะมิได้จงใจตั้งนาฬิกาให้แก่ตัวละครหรือมีปฏิทินประดับฉาก การทำความเข้าใจเรื่องนี้ก็น่าเป็นข้อควรพิจารณาสำหรับการเข้าใจ "นวนิยายแห่งชนบท" ซึ่งเป็นชนบทที่ต่างกับปัจจุบัน แม้ความงมงายยังมีอยู่บ้าง ไม่ต่างกันต่อความเชื่อผู้วิเศษ *(ไม่มีเสียงหัวเราะและร้องไห้ที่บ้านไร่-กรณีหลวงน้ำหญิงอนงค์โสภา)* กระนั้นอิทธิพลของเมืองรวมทั้งวัฒนธรรมผู้บริโภค ยังไม่ปรากฏอิทธิพลในชนบทของแจ้ง ใบตอง ถึงสาวของหมู่บ้านบางคนออกไปอยู่ในเมืองและกลับคืนบ้านเกิดอีกหน และรับอิทธิพลวิถีชีวิตเมืองมาสวมทับแทน นั่นก็เป็นเมืองในระยะก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมบริโภค มันจึงแค่"หล่อนจะซักกางเกงยกทรงและกางเกงในในล่อน ตากไว้บนราวหน้าบ้าน อวดสาวบางเดียวกันว่าใครอื่นมีไม่เหมือน หล่อนมีท้อง ยามดึกหล่อนรำพึงว่าถึงจะไม่มีพ่อ ลูกของหล่อนย่อมจะดีและมีวาสนากว่าลูก

บางนี้ เพราะคนในเมืองเขาทำให้" *(รื่นผู้กลับมา)* อีกส่วนหนึ่งของเวลา นวนิยายแห่งชนบทเรื่องเดียวกันของรงค์ จากเรื่อง *"ชีวิตเป็นหยั่งนี้"* การบันทึกภาพสะท้อนสังคมเรื่องภาษาและวัฒนธรรมดังที่ชาวบ้านใช้ภาษาที่เรียกว่า ภาษากบ ได้บอกว่าผ่านระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองไม่นานนัก ซึ่งรู้ได้จากภาษากบที่ฝืด ตำแยนำมาใช้

คุณค่าของเสเพลบอยชาวไร่ นอกจากให้ความประเทืองอารมณ์แก่ผู้อ่าน พร้อม ๆ กับแสดงฝีมือการเขียนของรงค์ ที่บ่งบอกว่าแม้จะฉีกแนวเนื้อหานวนิยายจากเคยเขียนก่อนหน้านี้ ความยรรยงมิได้ถดถอย แนวเรื่องชนบทที่มุ่งแสดงโลกียชนอันเริงรื่น เขาได้พิสูจน์ความสามารถทางการประพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับ และรวมถึงนวนิยายแห่งชนบทอีกแนวหนึ่งของเขา คือ เรื่อง**ครูสีดา** ที่เขียนในกาลต่อมา เขาสมควรแก่คำสรรเสริญว่าเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ โดยเฉพาะลีลาการใช้ภาษาซึ่งเป็นบุคลิกภาพเฉพาะตน ้รงค์ วงษ์สวรรค์ ทำให้ถ้อยคำของเขาใช้อธิบายความหมายคำว่า "ภาพพจน์" ง่ายขึ้น และคำว่า "อรรถรส" ก็จริงเต็มคำ อาทิ"หวาน บวบหอม....หวานเหมือนชื่อ เปรี้ยวเหมือนมะนาว ฝาดเหมือนกระท้อนดิบ และเติมไม่เต็มอย่างคนโทน้ำก้นรั่ว" *(โทโสชาวไร่)* หรือ "ใบหน้าของเขาสวยกว่าเทพบุตรยี่เกที่เคยเร่ผ่านมา ร่างตระหง่านเทียมสุภาพบุรุษแห่งหนังขายยาทุกคน ยิ้มหวานจัดเหมือนจาวตาลเชื่อม และไฝดำเม็ดเขื่องตรงริมจมูก และผิวคล้ำของเขา ฉุดใจให้หญิงสาวและแม่ม่ายรัญจวนจิต" *(ริมธารบ่ายวันนั้น)*

ลำพังเฉพาะภาษาของ้รงค์ วงษ์สวรรค์ ก็เป็นการสรรค์สร้างคำและความร่ำรวยแก่สมบัติภาษา เท่า ๆ กับก่อปฏิกิริยาทั้งในเชิงปฏิเสธของนักภาษาพวกอนุรักษ์นิยม หากส่งผลสะเทือนแก่คนรุ่นใหม่ที่ชื่นชม และใคร่เอาอย่าง แต่ทว่า ้รงค์ วงษ์สวรรค์ มีได้คนเดียว คำประกาศเกียรติคุณ ้รงค์ วงษ์สวรรค์ ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ๒๕๓๘ แม้จะเป็นคำประกาศจากผลงานโดยรวมก็ตาม นั่นยังเป็นส่วนหนึ่งของความจริงที่พบได้ในเสเพลบอยชาวไร่ด้วย จากคำประกาศที่ว่า :-

ลีลาการเขียนที่มีอิทธิพลสูงทั้งต่อนักเขียนและนักอ่านนี้ มีรากฐานอยู่ที่ประสบการณ์ชีวิตของตนเอง และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประสบการณ์ของผู้ร่วมสังคมของเขา ความจริงใจในการสะท้อนภาพชีวิตดังกล่าวจึงแจ่มชัด และกระทบใจผู้อ่าน....โลกทัศน์อันอิสระและความจริงใจที่ถ่ายทอดผ่านเอกลักษณ์ทางวรรณศิลป์ดังกล่าว ทำให้งานของ้รงค์ วงษ์สวรรค์ เป็นบันทึกทางสังคมที่ทรงคุณค่า และทำให้เขาสามารถสร้างสรรค์งานได้อย่างต่อเนื่อง มาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาร่วม ๔ ทศวรรษ"

ประวัติ ้รงค์ วงษ์สวรรค์

เกิดวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๕ ที่ตำบลคลองมะขามเฒ่า จังหวัดชัยนาท บิดารับราชการเป็นวิศวกร กรมชลประทาน แม่เป็นชาวสวน รงค์ สมรสกับสุมาลี ตระการไทย มีบุตรสองคนคือ วงศ์ดำเลิง กับสเริงรงค์

ชีวิตวัยเด็กอยู่กับยายที่โพธาราม จังหวัดราชบุรี เพราะพ่อต้องออกไปทำงานตามป่าเขา ้รงค์ช่วยแม่ทำมาหากินอีกทางหนึ่ง ตั้งแต่ยังเรียนชั้นประถมศึกษา โรงเรียนโพธาวัฒนาเสนี อำเภอ

โพธาราม ราชบุรี โดยนำท็อฟฟี่ที่แม่ทำไปขายที่โรงเรียน แม้ภายหลังจะเข้ามาเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนอำนวยศิลป์ ปิดเทอมจะกลับบ้านไปช่วยแม่หาบแตงโมขาย การเรียนที่อำนวยศิลป์รุ่นลมหวลจึงมีเพื่อนร่วมรุ่น เช่น พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ, พล.อ.วันชัย เรืองตระกูล และ ทวี ชูทรัพย์ (อดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์) เป็นต้น เข้าเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มีผลการเรียนดีแต่ถูกให้ออกเพราะทะเลาะกับครู

ผ่านชีวิตโชกโชนจึงมีวัตถุดิบสำหรับงานประพันธ์ มีใจรักหนังสือและรับรสวรรณคดีจากการอ่านให้พ่อและยายฟัง เริ่มเขียนหนังสือลงจุลสารของโรงเรียนเตรียมอุดม พึงใจและรับผลสะเทือนจากสำนวน "สวิง" หรือสำนวนเพรียวลมของวิตต์ สุทธเสถียร ครั้น รงค์ เขียนหนังสือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เรียกสำนวนของเขาว่าสำนวน "เพรียวนม" เมื่อออกจากโรงเรียนเขาเคยเป็นนายท้ายเรือโยงจากบางบัวทอง นนทบุรีไปสุพรรณบุรี เคยขึ้นไปอำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนคุมปางไม้ เมื่อกลับกรุงเทพฯ ได้แสดงภาพยนตร์ในบทพระรอง จากเรื่อง**ชั่วฟ้าดินสลาย** บทประพันธ์ของเรียมเอง และเป็นนายแบบของนิตยสาร จึงรู้จัก ม.ล.ต้อย ชุมสาย ศิลปินทางการถ่ายภาพนู้ดของไทย รงค์ ได้เรียนการถ่ายภาพจาก ม.ล.ต้อย และเป็นผู้พาไปรู้จักคนในวงหนังสือพิมพ์ กระทั่งได้เข้าทำงานที่หนังสือพิมพ์**สยามรัฐ** พ.ศ.๒๔๘๗ ต่อมาเริ่มถ่ายภาพที่ชวนสนใจทั้งภาพและการเขียนคำบรรยาย จากนั้นเริ่มเขียนคอลัมน์"รำพึง-รำพัน" ด้วยนามปากกา "ลำพู" ในสยามรัฐสัปดาหวิจารณ์ ทำให้ชื่อเสียงเริ่มรู้จักทั่วไป และมีผลงานรวมเล่มเรื่อง**หนาวผู้หญิง** ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

งานเขียนของ รงค์ วงษ์สวรรค์ มีหลายประเภท อาทิ นวนิยาย เรื่องสั้น ปกิณกะ บทความ และ ฯลฯ ผลงานที่จัดพิมพ์รวมเล่มมีประมาณหนึ่งร้อยเล่ม เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๘ สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ประกาศเกียรติคุณว่า รงค์เป็นหนึ่งในจำนวนนักเขียนเรื่องสั้นดีเด่นของไทยในวาระครบรอบร้อยปี เรื่องสั้นไทย พร้อมกับพิมพ์เรื่อง "แจ้ง ใบตอง ผู้ยิ่งยงแห่งสวนกล้วย" อันเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเสเพลบอยชาวไร่ อีกสิบปีต่อมา คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติให้ รงค์ วงษ์สวรรค์ เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๘

ผลงานรวมเล่มที่ชื่อเสียงนอกจากเสเพลบอยชาวไร่แล้ว ยังมีอีกหลายเล่ม อาทิ **สารคดีใจไล คลาสสิค เถ้าอารมณ์ สนิมสร้อย สนิมกรุงเทพฯ ปืนตลิ่ง คืนรัก และผู้ดีน้ำครำ** เป็นต้น ล้วนได้รับความชื่นชมเป็นที่กล่าวขวัญ

เสเพลบอยชาวไร่ รวมพิมพ์ในรูปเล่มหนังสือปกอ่อนครั้งแรกเมื่อพ.ศ.๒๕๑๒ โดยสำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น ราคาเล่มละ ๖ บาท ต่อมาสำนักพิมพ์ดวงกมลพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ.๒๕๒๓ และสำนักพิมพ์หนังสือสายคำ พิมพ์ครั้งที่สาม พ.ศ. ๒๕๓๑ ราคาเล่มละ ๕๐ บาท

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

มติชน, **ไรงค์ วงษ์สวรรค์สำเริง งานของเขาในความคิดของคนอื่น,** สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๓๙

ไรงค์ วงษ์สวรรค์, **เสเพลบอยชาวไร่**, สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น ๒๕๑๒

ไรงค์ วงษ์สวรรค์, **ผู้มียี่เกในหัวใจ**, สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๑๒

"ประวัติชีวิตและผลงานไรงค์ วงษ์สวรรค์" **วารสารกองทุนศรีบูรพา** ในวันนักเขียนแห่งประเทศไทย ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๙

ไรงค์ วงษ์สวรรค์ พ.ศ.นี้ทำอะไรอยู่" **นิตยสารไฮคลาส** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖ (มกราคม ๒๕๓๓)

ไรงค์ วงษ์สวรรค์ ในแคลิฟอร์เนียเหนือ" **นิตยสารหนอนหนังสือ** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (มิถุนายน ๒๕๓๑)

จดหมายจากเมืองไทย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๓ สำนักพิมพ์แพร่พิทยา

โบตั๋น

(พ.ศ. ๒๔๘๘-)

นวนิยายเรื่อง **จดหมายจากเมืองไทย** เป็นที่กล่าวขวัญถึงกันมากตั้งแต่ครั้งตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิตยสาร**สตรีสาร** เมื่อรวมเล่มจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ก็ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านจำนวนมากจนต้องพิมพ์ซ้ำหลายครั้งในเวลาต่อมา

การที่ผู้อ่านสนใจ **จดหมายจากเมืองไทย** มากเป็นเพราะ **จดหมายจากเมืองไทย** เป็นนวนิยายเล่มแรกที่สะท้อนความเป็นจริง ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และความคิดจิตใจของคนที่อพยพมาจากจีนผืนแผ่นดินใหญ่ในช่วงเวลาที่ประเทศจีนกำลังเผชิญกับสงครามภายในหมู่ขุนศึกและสงครามรุกรานจากญี่ปุ่น ก่อนที่จะจบลงด้วยสงครามปฏิวัติที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์

ความนิยมที่มีต่อ **จดหมายจากเมืองไทย** ได้จุดประกายให้มีการเขียนนวนิยายและสารคดีเกี่ยวกับคนที่อพยพจากเมืองจีนเพิ่มขึ้นหลายเล่ม เช่น **อยู่กับก๋ง** ของหยก บูรพา **ลอดลายมังกร** ของประภัสสร เสวิกุล รวมทั้ง **มงกุฎดอกส้ม** ของโบตั๋นเอง จนเมื่อมีการนำไปดัดแปลงสร้างเป็นละครโทรทัศน์ แนวเรื่องที่อิงกับชีวิตของคนจีนรุ่น "เสื่อผืนหมอนใบ" กับลูกจีนเกิดในเมืองไทยก็มีผู้ชมติดกันงอมแงมหน้าจอโทรทัศน์แทบทุกหลังคาเรือน

การดำเนินเรื่อง**จดหมายจากเมืองไทย** โบตั๋นใช้กลวิธีให้ตัวเอกคือ **ต้นส่วงอู๋** เขียนจดหมายเล่าสารทุกข์สุกดิบถึงแม่ผู้ที่เขาหนีจากมา โดยต้นส่วงอู๋เริ่มเขียนจดหมายฉบับแรกตั้งแต่อยู่ในเรือเดินทางทะเล "ไหอ๊วง" ซึ่งแปลว่า "เจ้าทะเล" สภาพของคนจีนอพยพในเรือ และเรื่องโชคดีที่เขาได้บรรยาย กราบ "ล้อหย่งจั๊ว" กลาสีเรือท่านหนึ่งเป็นพ่ออุปถัมภ์หรือพ่อบุญธรรม อันเป็นเหตุชักนำให้ต้นส่วงอู๋ได้ไปทำงานเป็นเสมียนที่ร้านค้าริมคลองโอ่งอ่าง ย่านสำเพ็งของ"ล้องวนทง" ญาติแซ่เดียวกันกับพ่ออุปถัมภ์ และในที่สุดต้นส่วงอู๋ได้ผูกสมัครรักใคร่กับ"หมุยเอ็ง" ลูกสาวคนโตของ "ล้องวนทง" กลายเป็นเขยใหญ่ ช่วยรับผิดชอบบัญชีการค้าขาย จนเปิดร้านชำขายปลีกของตนเอง รับช่วงกิจการซื้อขายส่งของพ่อตา และเปิดโรงงานทำขนมเปี๊ยะในภายหลัง สร้างเนื้อสร้างตัวกลายเป็น "เถ้าแก่" ที่ร่ำรวยใช่ย่อยคนหนึ่งในหมู่คนจีนอพยพ

การใช้ "จดหมาย" เป็นตัวดำเนินเรื่องนั้น อาจจะทำให้ผู้อ่านบางส่วนรู้สึกเป็นรูปแบบที่ **"แข็ง"** และจริงจังเกินไปบ้าง แต่ไปกันได้ดีกับเจตนารมณ์ของ**โบตั๋น** ที่ประกาศไว้ล่วงหน้าในบทนำเรื่อง**จดหมายจากเมืองไทย** เป็นนวนิยายแนวเรียลลิสต์ คือ **สมจริง** อิงตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม และฉากจริงของชุมชนจีนสำคัญในเขตกรุงเทพฯ และธนบุรี แต่แม้จะเป็นนวนิยายแนวสมจริงที่ขึง

ขังเข้มข้น ไม่มีการพร่ำพรรณาเยิ่นเย้อเพ้อฝัน **จดหมายจากเมืองไทย** ก็อ่านได้สนุกชวนติดตามแต่ต้นจนจบรวดเดียวโดยไม่รู้สึกเบื่อหน่าย

การเขียน **"จดหมาย"** ติดต่อกันนั้น กล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชนชาวจีน และจดหมายติดต่อทางราชการ การค้าขาย บางส่วนก็กลายเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ช่วยสอบเทียบกับเอกสารทางการอื่น ๆ ได้ การศึกษาของคนจีนไม่ว่าจะเป็นในโรงเรียนหรือเรียนกับครูตามบ้านส่วนตัวจะมีการสอนวิธีเขียนจดหมายทั้งนั้น เริ่มตั้งแต่รูปแบบ คำขึ้นต้นจดหมาย ถึงพ่อแม่ก็เรียกหาคารวะกันแบบหนึ่ง ถึงเพื่อนหรือญาติรุ่นเดียวกันก็อย่างหนึ่ง วิชาเขียนจดหมายจะสอนการลำดับญาติซึ่งคนจีนเรียกต่างกัน ญาติข้างพ่อหรือญาติข้างแม่ต้องชัดเจนคำแทนตัวผู้เขียนจดหมาย และคำลงท้าย ล้วนมีแบบเฉพาะที่แน่นอนการที่ **"โบตั๋น"** เลือกรูปแบบให้ตันส่วงอู๋ ตัวเอกเขียนจดหมายถึงแม่จึงสมเหตุสมผลมาก

ข้อชวนสะกิดใจก็อาจมีบ้าง กล่าวคือ ตันส่วงอู๋ส่งจดหมายและเมื่อได้งานทำมีเงินเดือนแล้ว ก็ส่งเงินช่วยเลี้ยงดูแม่ด้วยความกตัญญูทุกครั้ง ทว่าจดหมายจำนวนหนึ่งร้อยฉบับของตันส่วงอู๋ไม่เคยได้รับตอบจากแม่เลย ตันส่วงอู๋ก็เคยสงสัยบ้าง แต่ไม่ได้ตรวจสอบหาข้อเท็จจริงถึงที่สุด ซึ่งผิดวิสัยคนละเอียดละออและเคยชินกับการตรวจสอบบัญชี การรับส่งสินค้าอยู่กันประจำ ต่อมาภายหลัง ปรากฏว่า จดหมายของตันส่วงอู๋ทั้งหมดไปตกอยู่ในมือของหลีบ้วนสุนอดีตบุรุษไปรษณีย์ ซึ่งต่อมาได้รับการเลือกเลื่อนจากรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ให้เป็นเจ้าหน้าที่เซ็นเซอร์จดหมาย ตรวจตราจดหมายทุกฉบับจากต่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนได้รับข่าวความสุขสนุกสนานของญาติมิตร เมื่อหลีบ้วนสุนอ่านจดหมายจากชาวจีนโพ้นทะเลที่เขียนเข้าไปติดต่อครอบครัวมากเข้า เลยเตลิดหนีจากจีนหลบเข้ามาเมืองไทย ทางตำรวจไทยยึดได้จดหมายที่ตันส่วงอู๋เขียนถึงแม่ทั้งร้อยฉบับจากหลีบ้วนสุน เห็นว่าเนื้อหาในจดหมายมีประโยชน์ในทางให้ข้อคิดและเตือนสติแก่คนไทยได้ จึงได้แปลออกมาเผยแพร่สู่สายตาคนไทย

เห็นชัดว่า **จดหมายจากเมืองไทย** มีลักษณะสมจริงตั้งแต่เปิดฉากดำเนินเรื่อง นั่นคือคนจีนในเมืองไทยหรือคนไทยทั่วไปมักมองรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. ที่ผู้แต่งเขียนนั้นไปในแง่จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกย่างก้าว กระทั่งตรวจและกักจดหมายติดต่อของแม่ลูกแทบทุกฉบับ แต่อาจพลาดข้อมูลด้านประสิทธิภาพการสั่งโพยก๊วนของคนจีนในเมืองไทยที่ทำได้ทั้งวิธีเปิดเผยและวิธีลับ ๆ คือการฝากจดหมายไปกับพวก **"จุ๊ยแคะ"** หรือฝากไปกับญาติคนรู้จักที่จะเดินทางไปประเทศจีน อันเป็นวิธีส่งจดหมายและเงินไปถึงมือผู้รับได้เร็วกว่าทางไปรษณีย์ปรกติ แถมยังมีระบบเครดิตคือ ลูกค้าคนจีนในเมืองไทยจะจ่ายเงินโพยก๊วนต่อเมื่อผู้รับทางเมืองจีนตอบมาก่อนว่าได้รับจดหมายและเงินเรียบร้อยแล้ว (อ่าน **"ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและในภูมิลำเนาเดิมที่เฉาซัน สมัยที่หนึ่ง ท่าเรือจางหล่น (๒๓๑๐ - ๒๓๕๓)** สถาบันเอเชียศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า ๑๔๐ - ๑๔๑)

อย่างไรก็ดี การละเลยข้อเท็จจริงประเด็นนี้ทำให้ท่านผู้อ่านมีโอกาสอ่านจดหมายทั้งร้อยฉบับของตันส่วงอู๋อย่างจุใจ พร้อมทั้งตั้งข้อสงสัย คาดเดาไปได้ร้อยแปดโดยไม่รู้แน่ชัดว่า แม่ของตันส่วงอู๋ในเมืองจีนยังมีชีวิตอยู่หรือไม่หรือถูกรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์เอาไปทำเป็นปุ๋ยที่มีการโฆษณาชวนเชื่อในเมืองไทยยุคนั้นบ่อย ๆ

พิจารณาเฉพาะเนื้อหาจดหมายร้อยฉบับของตันส่วงอู๋แล้วจะพบว่าตันส่วงอู๋เป็นแบบฉบับของจีนฮั่นที่ถือความสำคัญสูงสุดของผู้ชายเป็นหลักประกอบกับยึดมั่นในความเชื่อแบบ **ลัทธิขงจื้อ** ตันส่วงอู๋จึงเป็นคนที่รับผิดชอบในหน้าที่การงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตและขยันหมั่นเพียรหนักเอาเบาสู้ทุกสภาพการณ์ต่อคนจีนที่สัมพันธ์ในระดับชั้นต่าง ๆ ตันส่วงอู๋ก็มีความนอบน้อมคาราวะ มีกตัญญูรู้เคารพเทิดทูน**"เถ้าแก่"** ผู้เป็นนายจ้างซึ่งต่อมาเปลี่ยนฐานะเป็นพ่อตา รู้บุญคุณของพ่ออุปถัมภ์ที่ช่วยฝากฝังให้ได้งานทำทันทีที่ขึ้นจากเรือเดินทะเลทั้งต่อมา พ่ออุปถัมภ์ยังช่วยลงทุนเปิดร้านชำให้ตันส่วงอู๋อีกด้วย ตันส่วงอู๋ก็ทดแทนบุญคุณพ่ออุปถัมภ์ด้วยการปฏิบัติต่อท่านเสมือนพ่อแท้ ๆ เลี้ยงดูจนถึงสิ้นอายุขัย ช่วยทำกงเต็กและจัดหาฮวงซุ้ยอย่างสมเกียรติให้กับพ่ออุปถัมภ์อย่างหาข้อตำหนิมิได้ ธรรมเนียมการกราบพ่ออุปถัมภ์หรือพ่อบุญธรรมที่คนจีนเรียก "จี่แป๋" นี้ก็มีอยู่ทั่วไปในหมู่คนจีนยุคก่อน ทั้งด้วยความเชื่อทางด้านโชคชะตาราศรี และการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมให้โยงใยกว้างขวางยิ่งขึ้น แม้ทุกวันนี้ลูกจีนเกิดเมืองไทยจำนวนไม่น้อยก็มี **"พ่อบุญธรรม"** นักธุรกิจบางคนเปิดความสัมพันธ์ทางการค้าในฮ่องกง ไต้หวันก็เริ่มด้วยการกราบพ่อบุญธรรมก่อนเหมือนกัน

การกตัญญูต่อผู้ให้กำเนิด ตันส่วงอู๋ก็ไม่เคยบกพร่อง เขียนจดหมายส่งเงินไปเลี้ยงดูแม่ตลอดหลายสิบปีโดยไม่ได้รับจดหมายตอบจากแม่เลย ไม่รู้ล้มหายตายจากไปหรือยัง แต่ก็ส่งเสียประจำไม่เคยขาดโดยเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญของจีน นอกจากกตัญญูแล้ว ตันส่วงอู๋ก็รักเพื่อนช่วยเหลือเพื่อนที่โยสารเรือมาด้วยกัน จนในที่สุดก็สนับสนุนให้เพื่อนตั้งเนื้อตั้งตัวมีกิจการของตนเอง และให้ลูกชายคนเดียวของตนแต่งงานกับลูกสาวเพื่อนเป็นทองแผ่นเดียวกัน

เมื่อแต่งงานมีลูก ตันส่วงอู๋ต้องการ **"ลูกชาย"** มาก และเสียอกเสียใจที่ลูกคนต่อ ๆ มาเป็น **"ผู้หญิง"** เพราะถือคติว่าเลี้ยงลูกสาวเปลืองข้าวสุก โตแล้วก็ต้องแต่งออกไปเป็นของคนอื่น แต่ตันส่วงอู๋กลับมีลูกชายคนโตได้เพียงคนเดียวลูกลำดับต่อมาเป็นผู้หญิงหมดทั้งสามคน ลูกสาวคนสุดท้องนั้น ตันส่วงอู๋ถึงขั้นเกลียดชัง ไม่ยอมอุ้มหรือแม้มองหน้าเลย เพราะถือว่าลูกสาวคนนี้เป็นตัวอัปโชค ทำให้แม่หกล้ม ต้องคลอดก่อนกำหนด และเป็นเหตุให้แม่ไม่สามารถมีลูกต่อไปได้อีก

ต่อคนภายนอก ตันส่วงอู๋เกลียดและดูหมิ่นเหยียดหยาม **"คนไทย"** คนท้องถิ่นเจ้าของประเทศว่าเป็นคนขี้เกลียดสันหลังยาวเอาแต่เมาเหล้า เล่นการพนัน ไม่รับผิดชอบครอบครัว ไม่ตั้งหลักฐานทำมาหากิน ชอบเป็นคนรับใช้หรือเที่ยวขอทานกระทั่งขายตัวในบาร์เหล้า ฯลฯ

แต่ในที่สุด ตันส่วงอู๋ก็มีประสบการณ์เจ็บปวดทำให้เขาเข้าใจชีวิต เข้าใจความเป็นจริงทางสังคมด้านต่าง ๆ มากขึ้น เช่นระหว่างลูกสาวกับลูกชาย ลูกชายทำเรื่องเหลวแหลกประชดและต่อ

ด้านการเลี้ยงดูครอบงำแบบเผด็จการของพ่อจนหนีไปใช้ชีวิตกับหญิงพาร์ตเนอร์ เป็นโสเภณีขายตัว แต่ลูกสาวคนเล็กกลับขยันขันแข็ง เล่าเรียนสูงจนช่วยทำบัญชีให้พ่อได้ ถึงลูกสาวคนเล็กจะแต่งงานกับ **"ผู้ชายไทย"** ที่พ่อเกลียด ทว่า **"เขยใหม่"** คนนี้กลับเป็นคนมีอุดมคติ มีอาชีพเป็นครูโรงเรียนสาธิต เรียนจนจบปริญญาโท เป็นคนรักศักดิ์ศรีและหยิ่งในเกียรติ ไม่ยอมรับเงินช่วยเหลือจากพ่อตาเลยสักบาท สุดท้ายยามตันส่วงอู่ตัดสินใจเลิกกิจการค้า แบ่งมรดกให้ลูกชายและลูกสาวเกือบหมดนั้น ก็ไม่มีลูกคนไหนเหลียวแลเลี้ยงดู จนลูกสาวคนเล็กและลูกเขยคนไทยต้องเอาตัวไปอยู่ด้วยในชุมชนเล็ก ๆ ของกลุ่มคนไทย ตันส่วงอู่จึงได้เรียนรู้เข้าใจวิถีชีวิตของคนไทยลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ตอนที่ "โบตั๋น" เขียน "จดหมายจากเมืองไทย" ลงเป็นตอน ๆ ใน**สตรีสาร** เคยถูกโจมตีว่า สร้างความแตกแยกระหว่างคนจีนคนไทยในสังคม แต่หากอ่านแต่ต้นจนจบโดยไม่มีอคติล่วงหน้าแล้ว "จดหมายจากเมืองไทย" จะมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจพื้นฐานความคิดจิตใจวัฒนธรรมของคนจีนในเมืองไทยและคนไทยเจ้าของแผ่นดินมากขึ้น จึงจัดเป็นหนังสือที่ควรค่าแก่การอ่านอย่างยิ่งเล่มหนึ่ง

ประวัติ โบตั๋น

โบตั๋น เป็นนามแฝงของนักเขียนสตรี ชื่อสุภา สิริสิงห สกุลเดิม ลือศิริ เกิดปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นชาวกรุงเทพฯ เป็นบุตรคนที่ ๓ ในจำนวนพี่น้อง ๗ คน บิดาชื่อเตี้ยน มารดาชื่องั้อ ลือศิริ อาชีพทำสวน จบการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี ๒๕๐๙ เคยทำงานครูโรงเรียนเอกชน เลขานุการ กองบรรณาธิการชัยพฤกษ์ ผู้ช่วยบรรณาธิการนิตยสารสตรีสาร (จัดทำเฉพาะภาคพิเศษ) พนักงานแปลหนังสือในบริษัทของชาวต่างประเทศ วิทยากรตรวจแก้ไขแบบเรียนของบริษัท ไทยวัฒนาพานิช จำกัด และเขียนนิยายอีกหลายเรื่อง

พิรุฬ ฉัตรวนิชกุล

เขาชื่อกานต์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๓

สุวรรณี สุคนธา

(พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๒๗)

เขาชื่อกานต์ เป็นนวนิยายที่ได้รับรางวัลทางวรรณกรรมประเภทนวนิยาย จากองค์การสนธิสัญญาร่วมป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) ประจำปีพ.ศ. ๒๕๑๓ นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของชีวิตหมออุดมคติผู้มีอดีตที่ยากจน และต้องการออกไปอยู่ในชนบท เพื่อจะได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนออกรับใช้บริการคนบ้านนอก คนยากจนผู้มีชีวิตอย่างยากจนแร้นแค้น และขาดแคลนแพทย์สมัยใหม่

คุณค่าของนวนิยายเรื่องนี้อยู่ที่จุดเกิดของนวนิยายที่เกิดขึ้นมาในยุคมืดช่วงที่ ๒ ของสังคมไทย คือ ช่วงรัฐบาลถนอม-ประภาส ที่สืบอำนาจต่อจากยุคเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งในยุคนี้ นวนิยายต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่อยู่ในบรรณพิภพส่วนใหญ่เป็นนวนิยายพาฝัน เรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ ในครอบครัว ที่เรียกกันว่า "น้ำเน่า" เป็นส่วนใหญ่ **เขาชื่อกานต์** จึงถือได้ว่าเป็นงานวรรณกรรมที่มีลักษณะบุกเบิกทางความคิด ซึ่งขาดช่วงหายไปเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี

เนื่องจากข้อจำกัดทางการเมือง และข้อจำกัดของผู้เขียน **เขาชื่อกานต์** เมื่อนำมาเทียบกับงานวรรณกรรมเพื่อชีวิตของรุ่นก่อนหน้า เช่น งานของเสนีย์ เสาวพงศ์ และงานของกุหลาบ สายประดิษฐ์ จึงยังไม่อาจจะเทียบกันได้ แต่ก็ต้องยอมรับว่า **เขาชื่อกานต์** เป็นงานที่มีลักษณะเป็นหลักเขตของประวัติศาสตร์วรรณกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ที่เงื่อนไขความขัดแย้งทางการเมืองกำลังจะสุกงอมในอีก ๓ ปี ต่อมาในกรณีนักศึกษาประชาชนเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ อันเป็นผลให้ประชาชนได้รับระบอบประชาธิปไตย กลับคืนมาจากระบอบคณาธิปไตย

แก่นเรื่องของ **เขาชื่อกานต์** เป็นเรื่องราวของหมอกานต์ ผู้มีอุดมคติที่ต้องออกไปเผชิญกับอำนาจเถื่อนของข้าราชการท้องถิ่น จนกระทั่งต้องพบจุดจบในที่สุด ในแก่นเรื่องนี้ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ข้าราชการท้องถิ่นอย่างกล้าหาญ และเขียนบนพื้นฐานของความเป็นจริงที่ยังดำรงอยู่แม้แต่ในยุคนี้ เช่น กรณีโรงพยาบาลเอกชนที่เห็นแก่เงิน

"นี่หมอ... หมอที่นี่เขากระดูกกว่าหมออีก เขาทำไงรู้ไหมล่ะหมอ... ไอ้คนก็เจ็บผงาบ ๆ จวนจะไปนรกอยู่แล้ว ก่อนจะเข้าโรงพยาบาลเขายังขอเก็บเงินก่อนอีก ไม่รู้ว่าทำตามกฎเกณฑ์ของใครที่ไหน ถ้าคนยากจนมารักษาจะทำยังไง"

หรือ ความบกพร่องของข้าราชการที่ไม่เคยนึกถึงปัญหาของชาวบ้าน

"ควายชาวบ้านหายเรื่องเล็ก ก็ใครจะมัวมานั่งทำคดี ...อย่าให้ของบ้านนายอำเภอหรือ ผู้ยิ่งใหญ่หายก็แล้วกัน ครกตำน้ำพริกใบหนึ่งก็ต้องตามกันสุดฤทธิ์ คนเรามันก็ต้องเอาตัวรอดกันไว้ก่อน"

หรือ ทัศนคติในการเข้ารับราชการ และข้าราชการที่คิดแต่จะเข้าไปอาศัยระบบราชการมาแสวงหาความร่ำรวยส่วนตัว มิใช่คิดจะเข้าไปทำหน้าที่รับใช้ราษฎรอย่างบริสุทธิ์ใจ

"แกว่าถ้าโกงเป็นก็ทำเข้าไปเถอราชการน่ะ รวยเร็วดี แต่ถ้าโกงไม่ได้ก็อย่าไปทำเข้า จนทั้งตาปีตาชาติ...บ้านเมืองไม่ใช่ของเรานี่หว่า มันจะล่มจมอยู่แล้วเราก็โกยให้เต็มที่...เป็นไง..."

หรือ ในเรื่องความอยุติธรรมทางเศรษฐกิจ

"เงินย่อมไหลไปสู่มือคนฉลาดกว่าเสมอ คนโง่ คนสิ้นหวังทำงานให้คนที่ร่ำรวยรวยยิ่งขึ้นไป นี่คือความจริงซึ่งมีให้เห็นอยู่ในสังคมเมืองของเราในขณะนี้"

ในด้านมนุษยธรรม สุวรรณี มีความเห็นใจคนทุกข์ยากเสมอ เช่น

"นี่ถ้าหากว่า ไม่สงสารแม่ป่านนี้นังสาเปิดไปแล้ว รอให้โตอีกหน่อย เถอะน่า จะไม่อยู่ให้จิกหัวใช้เป็นขี้ข้าอีกต่อไป... เด็กสาไม่เข้าใจเลยว่าแรงงานของตนที่ทำไปนั้นเป็นแรงงานที่สูญเปล่า หล่อนรู้จักแต่คำว่าตอบแทนบุญคุณของแม่เท่านั้นเอง"

และ

"หล่อนไม่เคยไปบ้านนอกสักที รถไฟก็ไม่เคยขึ้น เติบโตมีชีวิตขึ้นมากับบ้านในดงน้ำครำ พี่น้องมากมายจนต้องแย่งกันกินไม่เต็มกระเพาะสักมื้อ... อาหารที่เหลือจากขายวันหนึ่ง ๆ มากมายจนกินไม่ไหว บางทีนึกอยากจะเม้มไปให้พวกพี่น้องที่แย่งกันกินซ้ำไป ติดที่ว่ากลับบ้านไม่ค่อยจะถูก"

สาระข้างต้นเหล่านี้เองที่สุวรรณี สุคนธา ต้องการสื่อให้ถึงผู้อ่านรับรู้ ได้ช่วยทำให้ **เขาชื่อกานต์**มีลักษณะเด่น และเป็นหนังสือที่มีคุณค่าเล่มหนึ่งในวงวรรณกรรมประเภทนวนิยายของบ้านเรา

บุคลิกตัวละครมี หมอกานต์ หฤทัย และโตมร ผู้ที่สุวรรณี สุคนธา ใช้ความละเอียดลออในการสร้างตัวละครเหล่านี้ขึ้นมาอย่างสมเหตุสมผลในการปูพื้นภูมิหลังของชีวิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดความคิด และพฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัว เช่น หมอกานต์ มีเหตุผลในการที่เขามีความมุ่งมั่นที่จะย้ายไปทำงานรับราชการในหมู่บ้านที่ไกลโพ้นอันสุดกันดาร เพื่อจะได้มีโอกาสรักษาให้แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาส เพราะว่าเขาเคยโตมาในบรรยากาศเช่นนี้มาก่อน จึงเห็นถึงความจำเป็นของชาวบ้านเหล่านี้ แต่สิ่งที่เขามองไม่เห็นมาก่อนคือ ข้าราชการท้องถิ่นที่ฉ้อฉล และต้องการดึงเขาเข้าไปในสังคมอันฉ้อฉล การวางอำนาจบาตรใหญ่กับชาวบ้าน การคอรัปชั่นในรูปแบบต่าง ๆ

ในอีกด้านหนึ่งที่หมอกานต์มองข้าม คือ ความรู้สึกนึกคิด และความเคยชินในการใช้ชีวิตในเมืองของหฤทัย ภรรยาของเขาเองที่ยังไม่อาจจะปรับตัวได้อย่างง่าย ๆ จากจุดอ่อนนี้เองที่นำมาสู่อุบัติเหตุและโศกนาฏกรรมในเวลาต่อมา

พฤติกรรม และความคิดทั้งของหฤทัย และโตมรก็มีความสมเหตุสมผลจากภูมิหลังของคนทั้งคู่

โครงเรื่องเป็นการวางโครงเรื่องที่แฝงเรื่องโรแมนติก ในเชิงชิงรักหักสวาทที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในยุคขณะนั้น ในด้านการสร้างโครงเรื่องของ**เขาชื่อกานต์** ค่อนข้างจะเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน เมื่อเทียบกับจุดเด่นในการสร้างตัวละครของสุวรรณี ในด้านภาษาเขียนสุวรรณี สุคนธาเขียนได้เรียบง่ายและสละสลวย

กล่าวโดยรวม สุวรรณี สุคนธา ได้ฝากงานที่เขียนอย่างมีอุดมคติไว้ อันเป็นการทำให้เกิดความสมดุลของผลงานวรรณกรรมของตน ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายหลากหลาย บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอารมณ์และความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ ในหมู่นักอ่าน และนักวิจารณ์งานวรรณกรรม แต่ผลงานเรื่อง **เขาชื่อกานต์** นี้ คงจะหาผู้วิจารณ์ในเชิงลบได้ยาก และเป็นผลงานที่สะท้อนสังคมไทยในทศวรรษ ๒๕๑๐ ที่ดีที่สุดของเธอ

ประวัติ สุวรรณี สุคนธา

นามจริงคือ สุวรรณี สุคนธ์เที่ยง เกิด พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่จังหวัดพิษณุโลก เรียนที่จังหวัดพิษณุโลก จนจบมัธยม ๖ จึงเข้ามาศึกษาต่อที่โรงเรียนเพาะช่าง และคณะจิตรกรรม-ประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หลังจากจบแล้วเป็นอาจารย์อยู่ในคณะนั้นระยะหนึ่ง ก่อนที่จะออกมาเขียนหนังสือและเป็นบรรณาธิการนิตยสาร**ฉลนา** เขียนเรื่องสั้นเรื่องแรกในปี ๒๕๐๖ หลังจากนั้นก็มีผลงานเรื่องสั้นและเรื่องยาวจำนวนมาก อาทิ **ความรักครั้งสุดท้าย, พระจันทร์สีน้ำเงิน, ทะเลฤาอิ่ม, น้ำพุ** ฯลฯ เสียชีวิตจากการถูกคนร้ายฆาตกรรมเพื่อแย่งชิงทรัพย์ในปี ๒๕๒๗ นับเป็นการสูญเสียที่สะท้อนให้เห็นความฉ้อฉลเลวร้ายของสังคมไทยในยุคที่เงินเป็นพระเจ้าที่ยังไม่ได้เปลี่ยนไปจากยุคสมัยของ**เขาชื่อกานต์** ที่เธอเขียนถึงแต่อย่างใด

กมล กมลตระกูล

สร้างชีวิต

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๔

หลวงวิจิตรวาทการ

(พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๕๐๕)

ใครที่เคยฟังเพลงปลุกใจ ตื่นเถิดชาวไทย ต้นตระกูลไทย หรือ เลือดสุพรรณ ย่อมรู้จักกรสชาติฝีมือปลุกใจของหลวงวิจิตรวาทการอยู่แล้วไม่น้อย หลวงวิจิตรวาทการมีชีวิตรุ่งเรืองอยู่ในยุคที่ประเทศไทยกำลังแสวงหาจุดยืน หรือฐานะและทิศทางของประเทศในสถานการณ์คุกรุ่นแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติต่างๆ ในโลกสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ และการแพร่ขยายของลัทธินาซี จอมพลป.พิบูลสงครามได้ดำเนินนโยบายชาตินิยม และหลวงวิจิตรวาทการมีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างบทละครและเพลงปลุกใจประชาชน ได้แต่งบทละครที่เป็นที่นิยมในยุคนั้นไว้ ๔๐ เรื่อง

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักเขียน ข้าราชการ นักการเมือง นักเขียนบทละคร เพลงปลุกใจ มีชื่อเสียงประสบความสำเร็จในทุกๆ ทางตามสภาพเงื่อนไขของสังคมไทยในสมัยนั้น ผลงานของเขาที่รู้จักกันดียิ่ง เป็นผลงานด้านวิชาการและสารคดี เช่น หนังสือเรื่อง **วิชชาแปดประการ ประวัติศาสตร์สากล มหาบุรุษ มันสมอง กุศโลบาย** และ **ศาสนาสากล** เป็นต้น รวมจำนวนหนังสือด้านนี้ที่แต่งไว้มีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม และที่เป็นปาฐกถาคำบรรยายสอนในสถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศอีกจำนวน ๒๔ เรื่อง ไม่เพียงแต่เท่านี้ หลวงวิจิตรวาทการ ยังได้แสดงฝีมือการแต่งนวนิยายทั้งเรื่องยาว และเรื่องสั้น ในแนวทางอันจรรโลงโลก สนับสนุนให้ผู้คนต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงถึง ๘๔ เรื่อง

ในช่วงก่อนที่เขาจะร่วมงานใกล้ชิดกับจอมพล ป. เขาเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากโดยเฉพาะหนังสือประเภทสร้างตัวเอง ประวัติศาสตร์ และความรู้ด้านต่าง ๆ แต่หลังจากที่เขาเล่นการเมืองแบบรับใช้ผู้มีอำนาจอย่างถึงที่สุดทั้งในยุคจอมพลป. และยุคจอมพลสฤษดิ์ ทำให้ปัญญาชนมักจะมองเขาในแง่ไม่ค่อยให้ความสำคัญ แต่กล่าวในเชิงบทบาททางวรรณกรรมแล้ว เขามีบทบาทสูงคนหนึ่ง

นวนิยายแนวแปลกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ หลวงวิจิตรวาทการได้แต่งไว้เป็นวรรณกรรมชิ้นสุดท้ายในชีวิตของเขาคือ นวนิยายเรื่อง *สร้างชีวิต* ซึ่งอาจเป็นงานที่มีชื่อเสียงน้อยกว่างานชิ้นอื่น ๆ แต่มีความล้าสมัยด้วยกาลเวลาน้อยกว่าด้วยเช่นกัน

โครงสร้างของหนังสือเรื่อง *สร้างชีวิต* คงประกาศความเป็นหลวงวิจิตรวาทการผู้คงเส้นคงวาในบางเรื่อง ที่เขาเชื่อโดยไม่เปลี่ยนแปลง เขาได้เขียนคำนำสั้นๆ ให้แก่นวนิยายเล่มนี้ว่า

"เรื่อง สร้างชีวิต" เป็นนวนิยายที่สอนให้เรารู้จักการต่อสู้ในชีวิตอย่างแท้จริง สมกับคติพจน์ดังนี้...ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือยากำลัง อุปสรรคคือหนทางแห่งความสำเร็จอันดี ชีวิตที่ไม่เคยประสบการต่อสู้ย่อมเป็นชีวิตที่อ่อนแอ บุคคลที่ไม่เคยมีศัตรูจะเป็นผู้ที่เข้มแข็งไม่ได้ งานที่สำเร็จราบรื่นไป โดยไม่มีอุปสรรค ย่อมเป็นงานที่ไม่หนักแน่นถาวร ขอให้เราทั้งหลายพอใจในการต่อสู้ ยินดีเผชิญหน้าศัตรูกล้าฝ่าฟันอุปสรรค" (คำนำ)

ผู้เป็นตัวเอก และนางเอก บุคคลตัวอย่าง ในนวนิยายเรื่องนี้คือ หญิงสาวจากครอบครัวชาวนา นามว่าเรไร

การต่อสู้ชีวิตของเรไรนั้น เธอต่อสู้กับข้อจำกัดแห่งการเป็นชาวนาที่ไร้ทั้งทรัพย์สิน เงินทอง ไร้ทั้งการศึกษา แม้เรไรจะได้เรียนเพียงชั้นประถม แต่เธอขวนขวายช่วยพ่อแม่ทำงาน พ่อแม่ทำนา ตัวเธอปลูกผักและเลี้ยงไก่ เรไรเจียดเงินจากการขายผักและไก่นั้น มาเพื่อซื้อหนังสืออ่านเพิ่มความเข้าใจโลกให้แก่ตัวเธอเอง วันหนึ่งเรไรได้รู้จักกับคฤหบดี บ้านนายสมพร ผู้ซึ่งเมื่อรู้จักประวัติชีวิตของเธอก็นึกเอ็นดู จึงอนุญาตให้เธอมายืมหนังสือไปอ่าน เรไรจึงเติบโตขึ้นมาอย่างผู้มีความรู้คนหนึ่ง ประกอบกับการช่างคิด ช่างสงสัย ก็ยิ่งทำให้เรไรกลายเป็นชาวนาที่มีความคิดและบุคลิกภาพแบบปัญญาชน

ด่านต่อไปที่เรไรจะต้องต่อสู้ก็คือความยากจนแร้นแค้น เพราะเรไรได้รู้เข้าวันหนึ่งว่า ที่ดินที่ครอบครัวของเธออยู่อาศัยทำไร่ทำนาอยู่นี้ ที่แท้ได้ถูกจำนองไว้เสียแล้วกับเศรษฐีผู้มีอิทธิพลในตัวเมือง และเพราะว่าไม่มีเงินจะไถ่ถอนที่ดินคืนมาได้ และเศรษฐีนั้นก็ฉลาดพอจะไม่ยึดที่ดินนั้น เขาได้เลือกที่จะเอาพ่อแม่ของเรไรเป็น *พวก* คอยรับใช้ทำสิ่ง *ป่า* และ *เถื่อน* ต่างๆ เหมือนอย่างเป็นการเลี้ยงลูกสมุนหรือที่เรไรเรียกว่าเป็นทาสนั่นเอง มีทางเดียวเท่านั้นที่เรไรจะได้ที่ดินผืนนี้คืนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของพ่อแม่ นั่นคือ เรไรต้องเอาความเป็นหญิงของเธอเข้าแลก เนื่องจากเศรษฐีผู้นี้มุ่งหมายต่อตัวเรไร เช่นเดียวกับที่เขาเคย *ได้* หญิงอื่นมานักต่อนัก

เรไรมีความคิดอ่าน และคิดเห็นต่อสังคมในทางที่รุนแรง เพราะสภาพแวดล้อมอย่างหนึ่ง และเพราะสิ่งที่เรไรอ่านมานั้นอย่างหนึ่ง ทั้งสองสิ่งนี้ประกอบกันเข้าทำให้เรไรตาสว่าง เรไรคิดและเห็นว่าพวกคนร่ำรวยถูกจัดเป็นพวกฉลาด พวกคนโง่อย่างครอบครัวเรไร เป็นผู้ลงแรงโค่นถางทำให้ที่ดินรกร้างเป็นประโยชน์เกิดผล พวกฉลาดก็ใช้อำนาจอิทธิพลและกำลังเงินมาเอาไปเป็นของตัว เรไรไม่ต้องได้รับการปลุกระดมจากลัทธิการเมืองรุนแรงอะไรที่ไหน เธอก็สำนึกได้ว่ามีการสูบเลือดกินแรงในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้เรไรเริ่มรู้จักกับความเกลียดชัง

เรไรไม่สนใจว่าความเป็นหญิงสาวสวยและเฉลียวฉลาด จะมีความหมายอะไรต่ออนาคตของเธอเองในทางที่ดี เพราะบัดนี้เรไรคิดว่าเธอมีงานสำคัญจะต้องทำ เธอตัดสินใจยอมเป็นเมียน้อยเศรษฐี แลกกับหนี้สินของพ่อโดยเต็มใจ

ที่กล่าวว่า *โดยเต็มใจ* นั้นเรไรมิได้ตัดสินใจด้วยความรู้สึก แต่เธอตริตรองด้วยเหตุผล ถูกแล้วด้วยเหตุผลที่เธอคิดมาจากการอ่านหนังสือว่า หากเธอแต่งงานโดยที่เธอไม่รักเสียแล้ว เธอก็ไม่มีอะไรต้องเสียใจ เธอไม่มีจุดประสงค์อะไรในชีวิตอีก นอกเสียจากต้องการแบ่งเบาความทุกข์ยากลำบากของพ่อแม่เท่านั้น เรไรคิดโดยใช้ตรรกะมาต่อกันเข้าว่าการเป็นเมียของคนที่ตัวไม่รักเป็นทุกข์ก็จริงอยู่ แต่ในเมื่อเรไรไม่มีคู่รักและไม่เคยรัก แล้วจะมีทุกข์อะไรกันหนักหนา ความแข็งแกร่งทางจิตใจต่างกับหญิงทั่วไป เป็นอีกแรงหนึ่งที่เรไรได้ยอมตนเป็นเมียน้อยเศรษฐีไปในที่สุด

การเป็นเมียน้อยของเศรษฐีไม่ใช่จุดจบของชีวิตสำหรับเรไร แต่มันกลายเป็นจุดตั้งต้นแห่งการต่อสู้อย่างแท้จริง หลวงวิจิตรวาทการซ้อนเนื้อหาแห่งการต่อสู้ชีวิตในมุมกว้าง และลึกยิ่งขึ้นให้แก่เรไรอย่างชาญฉลาด เรไรได้พบว่าที่แท้เศรษฐีเป็นทั้งนายเงิน เป็นอาชญากร เป็นนักเลงอิทธิพล โดยที่มีชาวนาเป็นเหยื่อ อำนาจของเศรษฐีทำให้เรไรต้องวางแผนการต่อสู้ครั้งใหม่อีก เพื่อช่วยเหลือคนยากจน คราวนี้ไม่ใช่พ่อกับแม่ ๒ คน แต่เป็นชาวไร่ชาวนาจำนวนมากที่ถูกเศรษฐีคดโกงและเอารัดเอาเปรียบโดยวิธีการต่างๆ

เรื่องราวของเรไร ซึ่งตอนต้นทำท่าทางว่าจะเป็นนิยายเสียสละรันทดของหญิงสาว กลายเป็นนิยายประเภทการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และมีการวางแผนซ้อนซ่อนเงื่อน ผูกปมได้อย่างน่าสนใจและชวนคิดตาม เพราะเรไรของเราเริ่มวางแผนว่าเธอจะขโมยโฉนดที่ดินและสัญญาเงินกู้หน้าเลือดในตู้เซฟของเศรษฐีเอามาทำลายเสีย เรไรคิดว่าวิธีนี้จะทำให้เธอช่วยพี่น้องชาวนาของเธอได้ ความรู้สึกอย่างมนุษย์เริ่มดุกคามเรไรบ้างแล้ว เพราะเธอเริ่มรู้ว่าเธอมีความทุกข์ ที่มาอยู่ในท่ามกลางอิทธิพลอำนาจเถื่อน ที่สำคัญเธอโหยหาเสรีภาพ ซึ่งเธอไม่เคยคิดมาก่อนว่าสิ่งนี้จะสำคัญ เรไรคิดทำการตามแผนนี้ให้สำเร็จ เพื่อว่าเธอเองก็จะหนีให้ไกลเพื่อเป็นไทแก่ตัว

เรไรวางแผนอย่างดีจนการ *ขโมยเพื่ออุดมการณ์* ของเธอเป็นผลสำเร็จ โดยการใช้กุญแจไขเซฟเอาเอกสารนั้นออกมา ระหว่างที่เรไรรอเวลาจะออกจากบ้านอย่างแนบเนียบไปพร้อมกับเอกสารนี้เอง กลับมีเรื่องประหลาดเกิดขึ้น มีใครคนหนึ่งวางแผนให้เรไรมีโอกาสออกไปเสียจากบ้านเศรษฐี ซ้อนเข้ามาอีกแผนหนึ่ง

ระหว่างแผนหนีของเรไร และแผนของใครคนหนึ่งที่เปิดโอกาสให้เรไรพ้นจากบ้านเศรษฐีนั้นวางซ้อนกันอยู่ และดำเนินไปพร้อมๆ กัน ทำให้เรไรงุนงง ไม่สามารถกำหนดชีวิตของเธอและความลับของเธอตามลำพังอีกต่อไป แผนซ้อนแผนที่มีจุดหมายเดียวกันนี้ ทำให้เรื่องราวเข้มข้นขึ้น สนุกสนานขึ้น มีเงื่อนไขขบคิด ให้เดาไปต่างๆ และในระหว่างนี้ เรื่องราวของเรไรจะยิ่งเปิดโอกาสให้เธอได้ใช้สมอง ใช้ความแข็งแกร่ง และสุขุมมากยิ่งขึ้น เรไรได้พ้นออกมาจากบ้านเศรษฐีจริงๆ พร้อมกับเอกสารของชาวนา และในระหว่างนี้ห่อเอกสารนี้ก็ยิ่งกลายเป็นห่อสัมภาระ ที่เดิมพันกันด้วยชีวิต

ผู้อ่านย่อมรู้ดีว่า ถึงอย่างไรแผนการของเรไรก็ต้องสำเร็จ เรไรได้จัดการส่งจดหมายบรรจงคัดลายมือให้แปลกกว่าเดิม พร้อมส่งเอกสารต่างๆ กลับไปยังบ้านของชาวนาผู้เป็นเจ้าของที่ดินแต่ละรายรวม ๓๙ คน มีใจความว่า

"พี่น้องชาวไร่ชาวนาทั้งหลาย อานุภาพพระผู้ศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยท่านให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของนายเงินผู้ใจร้าย หนังสือสัญญากู้ และใบมอบฉันทะได้ถูกเผาไปหมดแล้ว โฉนดตราจองของท่าน ได้ลอยกลับมาหาท่านใหม่ ท่านไม่ต้องส่งดอกเบี้ยหรือต้นเงินอย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่นายเงินอีกต่อไป เก็บโฉนดตราจองของท่านไว้ให้ดี เผ้าซอง เผากระดาษแผ่นนี้ แล้วตั้งหน้าทำมาหากิน เริ่มต้นชีวิตใหม่ อย่าทำหนี้สินขึ้นมาอีก" (หน้า ๑๗๑)

ช่างเป็นอุดมการณ์แจ่มใสซื่อบริสุทธิ์อะไรอย่างนั้น

ในที่สุดเรไรได้ทราบว่า บุรุษลึกลับผู้ส่งจดหมายปริศนาพร้อมยาพิษไปยังบ้านเศรษฐีคือสุธี ชายหนุ่มผู้อนุเคราะห์ให้พ่อแม่ของเธอทำงานอยู่ในไร่ของเขา และเพราะเขารู้เรื่องราวของเธอด้วยความสงสารจึงเอื้ออารีช่วยเธอด้วยวิธีเช่นนั้น

ไมตรีจิตมิตรภาพของสุธีทำให้ทั้งสองกลายเป็นมิตร และสุธีเป็นฝ่ายรักเรไรในที่สุด เรไรนั้นเป็นคนพิเศษสมกับที่หลวงวิจิตรวาทการเลือกเธอมาเพื่อเป็นบุคคลตัวอย่าง เธอต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการ ดูเรไรเกิดมาเพื่อสั่งสอนใจตนเอง และสั่งสอนผู้อื่น มากกว่าที่จะเกิดมาเพื่อมีชีวิตอยู่ไปอย่างคนสามัญ เรไรหาได้มีความรู้สึกใดๆ ตอบแก่สุธีไม่ และด้วยเหตุนี้เองสุธีจึงตัดสินใจแต่งงานกับหญิงที่พ่อของเขาต้องการให้แต่งด้วย โดยที่เขาไม่เคยรักหญิงนั้น ผู้อ่านเชื่อหรือไม่ว่าของขวัญแต่งงานที่เรไรให้แก่สุธี คือจดหมายฉบับหนึ่งว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับการเป็นสามีที่ดี ตามหลักคำสอนทางศาสนาและจิตวิทยา แม้ว่าผู้อ่านจะรู้สึกพิพักพิพ่วนใจเสียจริงๆ กับท่าทีของ *เรไรสอนโลก* แต่เห็นจะปฏิเสธไม่ได้ว่า *เลกเชอร์ของเรไร* น่าฟังมากทีเดียว

เรไรได้กลับไปเมืองใต้บ้านเกิดของเธออีกครั้ง เพื่อเผด็จศึกคดีขโมยเอกสาร ที่เศรษฐีนำเรื่องแจ้งความต่อตำรวจ เรไรแน่ใจในทุกๆ กรณีว่าเศรษฐีไม่มีทางจะมีหลักฐานอะไรมาต่อสู้กับเธอได้ การพิสูจน์ *ความบริสุทธิ์* ของเรไรเป็นตอนที่สนุกมากอีกตอนหนึ่ง เพราะเรื่องราวจะแสดงให้เห็นว่าเรไรได้วางแผนทุกอย่างมาดีเกินกว่าจะมีหลักฐานอะไรมามัดตัวเธอได้ นอกจากนี้ความแข็งแกร่งราวกับเหล็กของจิตใจเรไรนั้น ก็ทำให้เศรษฐีแพ้แล้วตั้งแต่เริ่มต้น เพราะว่า จำเลย วางตนเหนือชั้นกว่าโจทก์ มิหนำซ้ำยังยื่นฟ้องหมิ่นประมาทต่อโจทก์อีกด้วย

สุธียังคงทำใจไม่ได้เรื่องของเรไร เขาตามลงใต้หมายช่วยเธอ แต่การณ์กลับกลายเป็นว่าเรไรชนะคดี และชนะใจชาวบ้านทุกคนที่เกลียดเศรษฐี ชาวบ้านไม่เปิดปากแต่นึกรู้ว่าต้องเป็นเธออย่างแน่นอนที่ได้ขโมยเอกสารสำคัญปลดหนี้ให้แก่พวกเขา เรไรกลายเป็นวีรสตรีไปแล้ว แต่เรื่องของสุธีก็ยังไม่จบ เมื่อกลับถึงกรุงเทพฯแล้ว สุธีถูกขับออกมาจากบ้านภรรยาและถึงกับหย่าร้าง เพราะพ่อตาและภรรยาของเขารู้สึกเสียหน้ารุนแรงนัก จึงเป็นโอกาสที่ทำให้สุธีย้อนมาขอแต่งงาน

กับเรไรอีกครั้ง ไม่แปลกเลยที่คราวนี้เรไรกลับเล่นบทบาทผู้พิทักษ์สถาบัน เธอคิดว่าเธอเป็นหญิงมีราคีแล้วไม่เหมาะแก่สุธี และสุธีควรจะต้องคืนดีกับภรรยาของเขา เรไรได้วางแผน (อีก) จนทำให้สุธีและอดีตภรรยาของเขาคืนดีกันได้สำเร็จ แม้ว่าสุธีจะยังงงๆ อยู่บ้างก็ตาม ทั้งนี้โดยที่หัวใจของเรไรหามีความบอบช้ำสักนิดหนึ่งจากการนึกเห็นอกเห็นใจที่สุธีรักเธอก็หาไม่

เรไรกับพ่อและแม่พร้อมกับใครคนหนึ่งที่เธอแต่งงานกับเขา ได้แยกตัวออกไปบุกเบิกที่ดินติดชายทะเลภาคตะวันออก เพื่อสร้างชีวิตจนสำเร็จลงในที่สุด ตามแผนที่เรไรวางไว้ทุกประการ

เรไร "สร้างชีวิต" ของเธอได้สำเร็จ แม้จะได้รับบาดแผลอยู่ไม่น้อย แต่กลับดูไม่สลักสำคัญ เรไรฟันฝ่าอุปสรรคครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยท่าทีของผู้เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต เรไรดูแข็งแกร่ง มีสติ และมั่นใจในชัยชนะของเธอที่จะต้องมีมาทุกครั้งหลังคลื่นใหญ่ลมแรง เรไรเริ่มต้นจากการออกจากอ้อมอกครอบครัวไปเป็นเมียน้อยเศรษฐีอย่างไม่สะทกสะท้าน และรับมือกับทุกๆ เหตุการณ์ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ด้วยจิตใจอันเข้มแข็ง มั่นคง และบางทีอาจบวกความเย็นชาเอาไว้ด้วย ผู้อ่านชาวไทยอาจจะประหลาดใจอยู่บ้างเหมือนกัน กับผู้หญิงบุคลิกที่เต็มไปด้วยเหตุผล และเกือบปราศจากความรู้สึกแบบเรไร

"สร้างชีวิต" ของหลวงวิจิตรวาทการเล่มนี้ คล้ายละครสอนใจที่แต่งมาสำหรับเล่นบนเวทีในยุคจอมพลป.พิบูลสงคราม มากกว่าที่จะเป็นนวนิยาย ตัวละครที่เด่นจริงๆ ดูมีเลือดมีเนื้อเห็นจะได้แก่เรไร ตัวละครที่เหลือทุกๆ ตัว เป็นตัวประกอบดูไม่มีตัวมีตนพอจะจับต้องได้ เขาเดินเข้ามาในฉากเพื่อจะบอกว่าละครเรื่องนี้ไม่ได้มีเรไรคนเดียว แต่เขาทุกๆ คนมักจะเดินความคิดไปตามแต่เรไรจะขีดเส้นเห็นอย่างไร ดูทุกคนเป็นหมากรุกไปหมดสำหรับเรไร ในโลกแห่งความเป็นจริงเห็นจะไม่ง่ายอย่างนี้ บทสนทนาของตัวละครขาดอารมณ์ บุคลิกภาพ และฐานะ หรือตำแหน่งแห่งที่ บางทีดูคล้าย *บท* ที่เขียนให้ตัวละครพูดในบทละครร้อง ไม่ต้องการความซับซ้อนเหมือนตัวละครใน *นวนิยาย* ผู้อ่านอาจจะลองนึกถึงบทสนทนาในบทละครเรื่อง *เลือดสุพรรณ* หรือ *พระลอ* เป็นต้น

ถึงอย่างไรหนังสือ *"สร้างชีวิต"* ก็มีประเด็นทางความคิดที่น่าสนใจมาก นั่นก็คือว่าหลวงวิจิตรวาทการได้นำเสนอวิธีการมองปัญหาชาวนาอย่างใหม่ สำหรับเวลานั้น(๒๕๑๔)เขากล้าที่จะแฉโพยปัญหาเรื่องชนชั้น และกล้าโต้แย้งว่าปัญหาลัทธิ (คอมมิวนิสต์) ยังไม่สำคัญเท่ากับปัญหาการขูดรีดที่มีอยู่จริงๆ นอกจากนี้ *สร้างชีวิต* ยังปลุกใจให้คนกล้าต่อสู้ กล้าเอาชนะโลก ซึ่งแม้จะดูมืดมิดแล้วก็ยังคงมีทางสู้อยู่นั่นเอง

ในตอนหนึ่งเรไรได้รำพึงว่า *"โลกเป็นของคนร้าย ไม่ใช่ของคนดี เพราะคนร้ายย่อมเป็นคนฉลาด คนดีย่อมเป็นคนโง่ ทางเดียวที่จะปฏิวัติสังคมมนุษย์ก็คือ ทำให้คนดีมีความฉลาดขึ้นมา ด้วยการศึกษาหาความรู้ให้ทันคนร้าย จนกระทั่งมันจะทำร้ายไม่ได้ นั่นแหละสังคมจึงจะได้รับความยุติธรรม ตราบใดที่โลกยังเป็นสมบัติของคนร้าย โลกก็ไม่มีความผาสุก โลกจะมีความผาสุก ต่อเมื่อโลกกลับกลายเป็นสมบัติของคนดี"* (หน้า ๕๓)

อย่างไรก็ตาม เห็นจะต้องยอมรับว่าหนังสือเล่มนี้มีจุดอ่อนบางอย่างกล่าวคือ การพูดถึงชีวิตของชาวนาของหลวงวิจิตรวาทการ ใช้จินตนาการมากกว่าการมีประสบการณ์ในท้องถิ่น ทำให้รายละเอียดอาจจะคลาดเคลื่อนไปบ้าง เช่น การที่เรไรสาวชาวนาภาคใต้เดินไปกลับ ๑๐ กิโลเมตรเพื่อขายไก่และผัก หรือพ่อกับแม่ของเรไรจำนองที่ดินกับเศรษฐีเนื่องจากฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ ควายตายลงด้วยโรคระบาด ไม่มีพันธุ์ข้าว ไม่มีอะไรจะกิน ฟังดูเป็นสภาพของชาวนาอีสานมากกว่าจะเป็นชาวภาคใต้

บรรยากาศของเรื่องคอยจะโน้มไปให้คิดถึงภาคอีสานอยู่บ่อยๆ ต้องคอยกำกับตัวเองไว้ในขณะที่อ่านเสมอว่านี่เป็นเรื่องของสาวชาวนาภาคใต้ แต่เพราะสารอื่นที่หลวงวิจิตรวาทการต้องการสื่อแน่วแน่มากกว่าจุดด้อยนี้จึงเลือนไป และดูไม่สำคัญ

ท่านที่คิดว่าหลวงวิจิตรวาทการเป็นแค่นักวิชาการหรือนักโฆษณาทางการเมืองน่าจะลองอ่านหนังสือเล่มนี้ดู บางทีอาจจะนึกอยากจะตามไปอ่านนวนิยายเรื่องอื่นๆ ของเขาที่โด่งดังมากกว่า เช่น *ห้วงรักเหวลึก* (๕ เล่ม) และ *พานทองรองเลือด* แต่นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ไม่ใช่นวนิยายที่มุ่งสร้างชาติแบบที่ *สร้างชีวิต* ได้เป็น

ประวัติ หลวงวิจิตรวาทการ

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ นามเดิม กิมเหลียง วัฒนปฤดา ภายหลังเปลี่ยนเป็น วิจิตร วิจิตรวาทการ เกิดวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๔๔๑ จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรของนายอิน วัฒนปฤดา มารดา นางคล้าย วัฒนปฤดา ประกอบอาชีพค้าขาย จบการศึกษาจากโรงเรียนจังหวัดอุทัยธานี จบเปรียญ ๕ ประโยค สำนักวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เรียนกฎหมายไทย สอบได้ภาค ๑ แล้วออกไปรับราชการเป็นผู้ช่วยเลขาฯนุการ ในสถานทูตไทย พ.ศ.๒๔๖๓ เรียนกฎหมายและรัฐศาสตร์ที่ฝรั่งเศส พ.ศ.๒๔๖๙ กลับมาอยู่กระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ.๒๔๗๗ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน และผู้สอนประวัติศาสตร์การปกครองในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.๒๔๘๐ เป็นรัฐมนตรี และอธิบดีกรมศิลปากร พ.ศ.๒๔๘๔ เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างประเทศ พ.ศ.๒๔๘๕ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ.๒๔๘๖ เป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศญี่ปุ่น หลังจากนั้นก็มีตำแหน่งสำคัญในราชการ และการเมืองมาตลอด แม้จอมพล ป. พิบูลสงครามจะหมดอำนาจไป จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ยังชวนให้มาทำงานด้วย

มีผลงานเขียนทั้งวิชาการ ทางประวัติศาสตร์ ความรู้ทั่วไป บทความ สารคดี นิยาย บทละคร คำบรรยายปาฐกถา จำนวนหลายร้อยเล่ม

พรพิไล เลิศวิชา

ตะวันตกดิน

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๑๕ โดยบริษัทสำนักพิมพ์โชคชัยเทเวศร์

กฤษณา อโศกสิน

(พ.ศ. ๒๔๗๔ -)

ตะวันตกดิน เป็นนวนิยายเรื่องที่สองของกฤษณา อโศกสิน ที่ได้รับรางวัล ส.ป.อ. (องค์การร่วมป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้-๒๔๙๗-๒๕๑๙)ในปี พ.ศ.๒๕๑๕ หลังจากที่นวนิยายเรื่องแรกของเธอคือ **เรือมนุษย์** ได้รับรางวัลดังกล่าวเป็นเรื่องแรกในปี พ.ศ.๒๕๑๑

กฤษณา อโศกสิน เป็นนักเขียนนวนิยายที่มีความสามารถในด้านการสะท้อนภาพชีวิตมนุษย์อย่างเป็นจริง **ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ** นักวิจารณ์ชั้นครูผู้ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปในหมู่นักวิชาการวรรณกรรม ได้กล่าวถึงการเขียนของกฤษณา อโศกสินไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๔ อันเป็นปีที่เรื่อง "ตะวันตกดิน" ยังไม่ได้รับรางวัลใด ๆ ว่า

> *"นวนิยายของกฤษณา อโศกสิน เป็นประเภทภาพถ่ายชีวิต นามปากกานี้ไม่ทำให้ภาพในเรื่องงดงามกว่าชีวิตจริง พยายามจะแสดงให้เห็นทั้งด้านดีและด้านชั่ว และคน ๆ หนึ่งมักมีทั้งความดีและความชั่วปะปนกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับกามารมณ์ ต้องการจะให้เห็นว่า ในชีวิตคนทั้งหลาย ความใคร่และความรักจะเข้ามีส่วนสำคัญ ไม่เลือกวัยเลือกชั้นในสังคม"*

ตะวันตกดินสะท้อนให้เห็นด้านดีและด้านชั่วของมนุษย์ และได้ขยายจากเรื่องกามารมณ์ให้กว้างออกไปสู่เรื่องของการดำเนินไปของชีวิตในสังคมด้วย โดยผู้เขียนสร้างให้โสรวาร ปสันนาวิทย์ ข้าราชการหนุ่ม ตัวละครเอกของเรื่องเป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้เต็มไปด้วยกิเลส ตัวที่ว่าด้วยความทะเยอทะยานอยากมี อยากเป็น ชีวิตครอบครัวที่ยากจนทำให้เขาปรารถนาการได้รับการยอมรับ มีสถานภาพในสังคมที่ดีขึ้น ดำรงตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี มีความร่ำรวยสุขสบาย จนยอมทำในสิ่งที่ขัดต่อความดีงามในมโนสำนึก

กฤษณา อโศกสิน ยังชี้ให้เห็นตัวปัญหาสำคัญที่มาจากเรื่องกามารมณ์ ตัวละครทุกตัวที่พยายามดำรงสถานภาพในสังคมแก่งแย่งแข่งขันต่างใช้กามารมณ์เป็นเครื่องมือในการพาตนเองไต่เต้าไปสู่จุดหมาย หรือสู่จุดหวัง โดยไม่จำกัดเพศ วัย หรืออายุ หรือสถานะทางสังคมในลักษณะจำยอม และหรือไร้อายในที่สุด

ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่า มนุษย์โดยทั่วไปนั้นมีทั้งดีและทั้งชั่ว เพียงแต่ว่าใครจะมีสิ่งใดมากกว่ากัน และในความดี ความชั่วที่มีอยู่นั้น ก็มักจะเกิดการต่อสู้กันอย่างรุนแรงเสมอ จนกว่าข้างใดข้างหนึ่งจะชนะ โสรวาร ปสันนาวิทย์ ข้าราชการหนุ่มผู้ดำรงตำแหน่งเลขานุการของนายเวศม์ แมนสรวง ผู้บังคับบัญชาระดับสูงในหน่วยงานแห่งหนึ่ง ก็เช่นเดียวกัน เขาเป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้

กิเลสฝ่ายต่ำและกิเลสฝ่ายดีต่อสู้กันอย่างรุนแรง ขณะกำลังรุ่งโรจน์ในหน้าที่การงานในฐานะ "มือขวา" ของนายเวศม์ และดูเหมือนฝ่ายดีกำลังชนะขาดลอย นายเวศม์ก็ตายลงอย่างกระทันหัน ทิ้งภรรยาม่ายวัยงามและลูกชายอีกสามคนไว้เบื้องหลัง กิเลสฝ่ายดีของโสรวารจึงถูกท้าทายในทันที โดยอาวุธที่ชื่อว่า กามารมณ์ วิฐู แมนสรวง ภรรยาม่ายของนายเวศม์ อาศัยความเหงา ความเพริดและความเย้ายวนใจกลายเป็นชู้รักของโสรวารตั้งแต่ศพของนายเวศม์ยังไม่ได้เผา และโสรวารเองก็ก้าวเข้าไปในบ่วงกิเลสนี้โดยง่ายดายทั้งที่หัวใจของเขานั้นรักและพึงใจทัณฑิกา ผู้เป็นหลานสาวของวิฐู

เส้นทางกิเลสของโสรวารถูกทำให้แคบและเป็นร่องลึกลงไปอีกเมื่อเขาหลุดออกจากตำแหน่งการงาน และจำเป็นต้องหาทางถีบตัวเองให้สูงขึ้นให้ได้ "นาย" ซึ่งเป็นข้าราชการระดับสูงขนาดผู้นำประเทศ ผู้ตกเป็นทาสจิตวิปริตในด้านกิเลสกามารณ์ของตนเอง ก็ได้ก้าวเข้ามาอุปถัมภ์เขา โดยมีข้อแลกเปลี่ยนเป็น "ว่าที่ภรรยา" ของเขาก็คือ วิฐู แมนสรวง อันเป็นกรณีเดียวกับที่ "นาย" ได้กระทำต่อคุณหญิงศาวิกากับนายชนะ ศิวา ในทำนองเดียวกันอยู่แล้ว

ไม่เพียงเพราะอยากมีสถานภาพทางสังคมสูงอย่างเดียว หากแต่เป็นเพราะหนทางชั่วนั้นเมื่อล่วงเดินลึกเข้าไปแล้วย่อมยากที่จะปฏิเสธ โสรวาร จึงตกอยู่ในภาวะน้ำท่วมปากเรื่อง วิฐู ในขณะเดียวกันเขาก็ยังรักทัณฑิกา และพยายามหาทางสลัดวิฐู ท้ายที่สุด เขาคือชนวนที่เกือบทำให้น้าฆ่าหลาน และทัณฑิกาก็ได้มองเห็นธาตุแท้อันแจ่มชัดแล้วว่า สันดานของผู้ชายที่ยังติดอยู่กับทรรศนะเอาเปรียบผู้หญิงนั้นคืออย่างไร

เมื่อวิฐูพบว่าโสรวารไปกับทัณฑิกา และเธอพยายามแสดงตัวเป็นภรรยา โสรวาร กลับบอกว่า

"เราต่างก็รับผิดชอบตัวเราเองได้นี่ครับ เราทำอะไรลงไปก็ด้วยความยินดีจากตัวเอง..."

(หน้า ๑๑๑๒)

และ

"...อายุคุณก็ปูนนี้แล้ว คุณน่าจะเข้าใจดีถึงความแตกต่างระหว่างคำว่า คู่นอน กับ ภรรยา"

(หน้า ๑๑๑๓)

เพราะธาตุฝ่ายเลวที่ปรากฏชัดแจ้งเหนือฝ่ายดีนี่เองที่ทำให้ทัณฑิกาตาสว่าง และมองเห็นความจริง แม้รักและพอใจเพียงใดทัณฑิกาจึงต้องตัดใจจากเขา และเขาก็เช่นกันแม้รักและพึงใจทัณฑิกาแค่ไหน แต่เส้นทางฝ่ายต่ำที่เขาเดินมานี้ก็ลึกเกินกว่าที่เขาจะยกเท้าก้าวเดินไปอีกแล้ว

สถานะทางการงานของโสรวาร ปสันนาวิทย์ยังรุ่งเรืองต่อไป ทั้งที่หัวใจของเขามืดมนเช่นดังตะวันตกดิน

กฤษณา อโศกสิน ประณีตกับการใช้ภาษาในการพรรณนาภาพ และการดำเนินเรื่อง เดินเรื่องอย่างช้า ๆ และสามารถทำให้ผู้อ่านซึมซับลักษณะนิสัยและเห็นพัฒนาการทางจิตใจของตัวละครได้อย่างชัดแจ้ง

ข้อคิดชีวิตบางประการปรากฏอยู่ในบทสนทนาหรือความคิดของตัวละครอย่างกลมกลืน เช่น วิฐู พูดกับคุณหญิงศาวิกา ในการสนทนาครั้งหนึ่งว่า

"วิสัยมนุษย์ก็อยากรู้ อยากลอง ทุกคน...อิ่มแล้วก็หิว หิวแล้วก็อิ่ม ไม่ได้อยู่นิ่ง...มีสมองให้คิด ก็คิดเรื่อยไป คะเนเรื่อยไปว่าอย่างนั้นอย่างนี้คงดีกว่า คงสบายกว่า ตราบใด ยังไม่รู้ ก็อยากรู้ ตราบใดยังไม่ได้ลอง ก็อยากลอง แน่ละ เพื่อให้รู้และพูดว่าก็ไม่เห็นมีอะไร..." (หน้า ๖๓๐)

หรือทัณฑิกาคิดเมื่อตอนที่รู้สึกว่าตนเองรักโสรวารว่า

"ความยากของชีวิตอยู่ที่ตรงนี้เป็นแน่แท้...คนที่ "ควร" กลับไม่รัก คนที่รักกลับ "ไม่ควร")

หรือทัณฑิกาพูดกับไอยราถึง"นาย"ว่า

"ความใจกว้างของนักปกครองเป็นสิ่งที่ราษฎรเล็ก ๆ อย่างเราต้องการ ไม่มีใครทำอะไรถูกหมดในโลกนี้ แต่ก็ไม่ควรทำความผิดซ้ำ ๆ ซาก ๆ"

ข้อน่าสนใจที่แตกต่างจากการเขียนของคนอื่น ๆ ก็คือ โดยปกตินักเขียนมักจะแสดงพัฒนาการทางจิตใจของตัวละครจากเลวไปสู่ดี และคนอ่านจะชื่นชมกับความดีนั้นเป็นท้ายสุด แต่สำหรับ**ตะวันตกดิน** ตัวละคร**พัฒนาจิตใจจากดีไปสู่เลว**อย่างไม่มีทางเลือกหรือแบบจำยอมต่อความปรารถนาในชีวิตของตนเอง โดยท้ายสุดผู้อ่านจะรู้สึกสลดใจกับความเลวที่เขาเลือกนั้น โสรวาร ปสันนาวิทย์ ผู้ขึ้นสู่ตำแหน่งทางการงานได้ด้วยการ "ขาย" วิฐู ผู้เป็นชู้รักให้กับ "นาย" จึงต้องยอมรับความเป็นจริงว่า เขาต้องรับผิดชอบต่อวิฐู และเขาไม่มีวันได้ครอบครองหัวใจของผู้หญิงดีที่เพียบพร้อมอย่างทัณฑิกา

ตัวละครใน**ตะวันตกดิน** มีลักษณะสมจริงสูง เพราะไม่ดีจนเกินไปหรือเลวจนเกินไป หากแต่ทุกตัวประกอบด้วยข้อดีและข้อบกพร่องอย่างเป็นจริงเสมอ เช่น โสรวาร ตัวเองฝ่ายชายของเรื่อง แม้จะก้าวไปสู่ความเลวอย่างช้า ๆ แต่ตลอดเวลานั้นคนอ่านก็เห็นคุณลักษณะที่ดีและเห็นเหตุผลหลายประการที่ผลักดันเขาไปสู่ภาวะเช่นนั้น ทัณฑิกา ตัวเอกฝ่ายหญิงที่ดูเหมือนจะดีเป็นพิเศษ แต่ก็มีลักษณะนิสัยที่แข็งกระด้างเกินไปในบางครั้ง จนอาจเป็นอันตรายได้ในการดำเนินชีวิต "นาย"ที่เป็นคนเอาแต่ใจตัวเอง และมีอาการทางจิตอย่างน่าเกลียด แต่ก็แสดงให้เห็นคุณสมบัติของผู้นำหลายอย่างที่น่าพอใจ รวมทั้งการ "ใจกว้าง" ยอมรับฟังคนอื่นกับการมีเมตตาต่อคนรอบข้าง ไอยรา ตัวละครชายรองที่หลงรักนางเอกแต่ก็มี"คุณ"ที่เป็นผู้อุปการะอยู่แล้ว ดูว่าเป็นคนเลวแต่แท้จิตใจก็ใฝ่ดีงาม วิฐูที่ดูเป็นหญิงที่เห็นแก่ตัณหาอารมณ์ของตน แต่ความรักและความสำนึกในความเป็นแม่ก็มีมากไม่น้อย เช่นเดียวกับศรีวิกาที่ดูเป็นผู้หญิงเลวที่ยอมเอาตนเข้าแลกกับความสุขทางวัตถุในชีวิต แต่โดยเนื้อแท้เธอก็มีความจริงใจกับคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับวิฐูไม่น้อยเลย

แม้มุมและภาพชีวิตที่กฤษณา อโศกสิน เลือกสะท้อนจะเป็นมุมและภาพที่เน้นการเกี่ยวพันกับคนระดับสูงของสังคม ทั้งยังเน้นให้เห็นบรรยากาศของการฟุ้งเฟ้อและการหมกมุ่นอยู่กับชีวิตส่วนตัวที่น่าละอายเป็นอย่างยิ่ง แต่เราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าภาพและมุมชีวิตเหล่านั้นก็คือ ความเป็นไปของชีวิตของคนในสังคมที่มีอยู่จริง ทั้งผู้เขียนยังทำให้เกิดการตระหนักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์คนหนึ่ง ๆ ที่ดูว่ามีปัจจัยต่าง ๆ มากมายเหลือเกินเข้ามาเกี่ยวข้อง และคนที่มี "สติ" ไม่เลื่อนไหลไปตามวัตถุหรือผู้คนที่แวดล้อมโดยง่ายเท่านั้นจึงจะสามารถพาชีวิตไปสู่ความถูกต้องดีงามอันน่าภาคภูมิใจได้

การดำเนินชีวิตของวิฐู แมนสรวง และทัณฑิกา ทิวัสภาค คือตัวอย่างของผู้หญิงสองคนที่ตรงกันข้าม คนหนึ่งไปสู่ความดีงามได้อย่างภาคภูมิ ในขณะที่อีกคนหนึ่งยับเยินและทุกข์ทรมานอย่างไม่มีทางเลือก

การได้รางวัลส.ป.อ.ของ **"ตะวันตกดิน"** และเป็นการได้เป็นครั้งที่สองของนักเขียนคนเดียวกันทำให้นาม "กฤษณา อโศกสิน" ถูกจับตามองจากนักอ่านเป็นกรณีพิเศษ ในขณะที่ **"เรือมนุษย์"** เรื่องแรกที่ได้รับรางวัลสะท้อนภาพโลกียวิถีในครอบครัว ในบ้านหลังเล็ก ๆ **"ตะวันตกดิน"** เรื่องที่สองของเธอก็ขยายภาพโลกียวิถีจากครอบครัวไปสู่สังคม ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ที่น่ารังเกียจได้นำเอาโลกียวิสัยเข้าไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องมือในการไต่เต้าพาชีวิตขึ้นไปสู่สถานะอันน่าพึงใจทางวัตถุ ทั้งที่การไต่เต้าขึ้นไปนั้นไม่ได้ทำให้จิตใจของเขามีความสุขสงบเลยแม้แต่น้อย

ประวัติกฤษณา อโศกสิน

กฤษณา อโศกสิน เป็นนามปากกาของ นางสุกัญญา ชลศึกษ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๔ ที่ตำบลสำราญราษฎร์ กรุงเทพมหานคร ได้รับการศึกษาชั้นประถมศึกษาที่จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนราชินี(ล่าง) จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ แผนกวิทยาศาสตร์ เข้าศึกษาต่อชั้นอุดมศึกษาที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระยะนั้นเป็นระยะที่ชีวิตมีความยากลำบาก เนื่องจากขาดที่พึ่งจึงยุติการศึกษาระดับอุดมศึกษากลางคัน แล้วออกมารับราชการที่กรมประมง กระทรวงเกษตร ได้ดำรงตำแหน่งบรรณารักษ์ตรีของห้องสมุดกรมประมง จนถึง พ.ศ.๒๕๑๓ จึงลาออกและยึดอาชีพเขียนหนังสือ

กฤษณา อโศกสิน เริ่มต้นด้วยการเขียนบทร้อยกรอง ตามด้วยเรื่องสั้นและเรื่องยาว มีผลงานเรื่องสั้น ๑๐๐ กว่าเรื่อง นวนิยายเรื่องแรกชื่อว่า "ชีวิตเป็นของเรา" ใช้นามปากกา"กัญญ์ชลา" เขียนเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๗ ลงในนิตยสาร "ศรีสัปดาห์" ซึ่งขณะนั้นได้รับความนิยมจากมหาชนอย่างมาก ต่อมาได้เขียนเรื่อง "วิหคที่หลงทาง" ลง "สตรีสาร" โดยใช้นามปากกาใหม่คือ "กฤษณา อโศก

สิน" จากนั้นก็ได้สร้างสรรค์ผลงานต่อเนื่องเรื่อยมา ส่วนใหญ่เขียนในนาม "กฤษณา อโศกสิน" ตีพิมพ์ในนิตยสารหลายเล่ม อาทิ **สกุลไทย สตรีสาร ลลนา ดิฉัน**

ผลงานของกฤษณา อโศกสิน ได้รับความนิยมอย่างสูง เกือบทุกเรื่องได้ตีพิมพ์รวมเล่ม บางเรื่องได้จัดพิมพ์หลายครั้ง และหลายเรื่องได้รับรางวัล ทั้งระดับนานาชาติ และระดับชาติ สร้างสรรค์ผลงานมาแล้วกว่า ๔๔ ปี และมีผลงานรวมเล่มแล้วร้อยกว่าเรื่อง ได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๑ ผลงานที่เป็นที่รู้จักกันดี นอกจาก**เรือมนุษย์** และ**ตะวันตกดิน** แล้วยังมี **ปูนปิดทอง** ได้รับรางวัลซีไรต์ ปี พ.ศ.๒๕๒๘ และมีนวนิยายที่ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือเป็นจำนวนมาก อาทิ **รากแก้ว** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๑๗) **ไม้ผลัดใบ** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๑๘) **ฉมที่เปลี่ยนทาง** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๒๐) **ไฟหนาว** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๒๑) **กระเช้าสีดา**(รางวัลชมเชย ปี ๒๕๒๗) **บุษบกใบไม้** (รางวัลดีเด่น ปี ๒๕๒๘) **ลานลูกไม้** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๑) **ไฟทะเล** (รางวัลดีเด่น ปี ๒๕๓๒) **ภมร**(รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๒) **ถ่านเก่าไฟใหม่** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๓) **เพลงบินใบงิ้ว** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๔) **ชาวกรง** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๖) **เนื้อใน** (รางวัลชมเชย ปี ๒๕๓๘) **ข้ามสีทันดร** (รางวัลดีเด่น ปี ๒๕๓๙)

นอกจากนี้ เมื่อปี ๒๕๓๙ กฤษณา อโศกสิน ยังเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากศูนย์วัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการแห่งประเทศชิลี ให้เป็นหนึ่งในห้าสิบนักเขียนทั่วโลกที่มีผลงานดีเด่น ผู้ได้รับเหรียญที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปีของ GABRIELA MISTRAL นักเขียนหญิงชาวชิลีคนแรกที่ได้รับรางวัลโนเบล สาขาวรรณกรรม

ไพลิน รุ้งรัตน์

สร้อยทอง

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๗

นิมิตร ภูมิถาวร

(พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๒๔)

ในฐานะนักเขียนร่วมสมัย นิมิตร ภูมิถาวรอาจจะมิได้อยู่ในหมวดหมู่ที่แบ่งกันกว้างๆ เป็น นักเขียนประเภทเริงรมย์ หรือ เป็น นักเขียนประเภท"ปัญญาชน นักคิด นักเขียน" เขาเติบโตมาจาก นิตยสาร **ฟ้าเมืองไทย** ที่อาจินต์ ปัญจพรรค์ เป็นนายท้ายถือหางเสือ อันมีลักษณะเฉพาะต่างไปจาก นิตยสารผู้หญิงอย่าง**สกุลไทย สตรีสาร** หรือนิตยสารของกลุ่มที่เติบโตมาจากแวดวงรั้วการศึกษา

แต่ถ้าวางนิมิตร ในสายนักเขียนนวนิยายที่ใช้ฉากชนบท ตัวละครเป็นชาวบ้านร้านทุ่ง เรา อาจจะถือว่าเขาสืบสาย "นักเขียนพี่เอื้อยนิยายลูกทุ่ง" (สำนวนของอาจิณ จันทรัมพร) ไม้ เมืองเดิม แต่สำหรับเรื่อง **สร้อยทอง** ใจผู้อ่านอาจประหวัดไปถึงว่ามีเนื้อหา ท่วงทำนอง และสารกระเดียดไป ทาง **ฟ้าบ่กั้น** ของลาวคำหอมมากกว่า

ไม่ว่าจะมองนิมิตร ในฐานะใด เขาเป็นนักเขียนที่มีคุณลักษณะวิเศษหลายประการ คือ พื้นเพประสบการณ์ชีวิต เนื้อหาของบรรดานิยายที่เขาสร้าง และ คุณค่าของงานในฐานะงาน วรรณกรรม

ประสบการณ์ทั้งจากการรับราชการครู และอยู่ในชนบทเป็นเวลานาน เป็นเสมือน ประหนึ่ง"ข้อมูลพื้นฐาน" ให้นิยายของเขาไม่ฟุ้งลอยจากความสมจริง **แด่คุณครูด้วยดมแฝก** เป็น ตัวอย่างตรงๆตัวอย่างหนึ่ง และ ตัวอย่างเสริมอีกตัวอย่างหนึ่งคือ **คนเผาถ่าน** แต่การถ่ายทอด ประสบการณ์ซึ่งดูเหมือนจะเฉพาะเจาะจงอยู่ที่โรงเรียนหนึ่ง ตำบลหนึ่ง (เขาเคยเป็นครูอยู่ที่ โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอศรีสำโรง สุโขทัย) แต่แท้จริงแล้วเป็นการมองจากมุมจุลภาค ที่ส่องขยายให้ เห็นลักษณะทั่วไป เพราะฉะนั้นในแง่เนื้อหา นิมิตรได้แสดงให้เห็นถึงปัญหาในชนบทในรูปต่างๆ ตั้งแต่เรื่องความยากจนที่รู้ๆกันอยู่ ไปถึงเรื่องความขัดแย้งระหว่างคนต่างกลุ่มในหมู่บ้าน และการที่ ข้าราชการใช้อำนาจบาทใหญ่ต่อราษฎรอย่างแยบยล ไปถึงรังแกกันตรงๆ

มีข้อสังเกต อยู่ว่าคนที่มองชนบทเป็นภาพที่สดสวย ผู้คนรวยน้ำใจนั้นมักเป็นคนที่มีพื้นเพ อาศัยอยู่ หรือมองจากมุมของคนในเมือง นิมิตรมิได้มองชีวิตบ้านนอกด้วยแว่นตาสีชมพู ชีวิตครู และชีวิตในชนบทบางด้านนั้น รันทด แร้นแค้นเกินกว่าคนที่จำเจอยู่ชั่วนาตาปีจะฝันเป็นอย่างอื่นไป ได้ แต่กระนั้นในงานเขียนรูปนิยายนี้ นิมิตรสามารถวาดภาพให้เห็นความงามในความหม่นหมอง ของชนบทได้

"เดือนแปดแล้ว บ้านโคกยังคงแห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่มีวี่แววว่าจะตก เปลวแดดเต้นระยิบตลอดทุ่งหญ้าคามุงศาลาแห้งกรอบ งอหงิก แทบลุกเป็นไฟ ลมร้อนหมุนฝุ่นละอองเศษฟางแห้งพวยพุ่งขึ้นเป็นหย่อมๆ

ชาวบ้านนั่งหลบลมร้อนตามใต้ถุนและร่มไม้ บ้างก็นอนเอาแรงไว้ถ่างตาเฝ้าวัวควายตอนกลางคืน" (**แด่คุณครูด้วยคมแฝก**)

แต่เนื้อหาภาพชีวิตชนบท บ่อยครั้งก็มิได้เป็นเพียงฉากหลังของเรื่อง กลับมาเป็นการบรรยายให้เป็นเสน่ห์ด้วยคุณค่าของตัวเอง สำหรับนักวิจารณ์ที่จะชี้ด้านด้อยของงาน ก็จะมีตัวอย่างให้ยกได้มาก แต่อีกนัยหนึ่ง การบรรยายฉากชีวิต ธรรมชาติก็ถือได้ว่าเป็นการบันทึกภาพไว้ ซึ่งนับวันเราจะยิ่งขาดงานที่นักเขียนมีประสบการณ์ และความสามารถในการบรรยายฉากโลกที่กำลังค่อยๆหายไป

"ดอกทองกวาวเปลี่ยนสี เหี่ยวโรยแล้วร่วง พร้อมกับผลัดใบ ลมร้อนสวนทางกับลมหนาวทุ่งนาเป็นสีน้ำตาลเข้มขึ้นทุกวัน ความร้อนอ้าวของท้องทุ่งทำให้คนหรือแม้แต่ควายไม่อยากโผล่หน้าออกไปพ้นร่มไม้ชายคา วัวควายนอนเคี้ยวฟางแห้งฝืดคออยู่ตามร่มไม้" (*สร้อยทอง* น. ๔๒)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการเขียนทำนองนี้ มิได้เสมอต้นเสมอปลายไปตลอด โดยเฉพาะในงานช่วงแรก มีการบรรยายที่ดูเป็นเหมือนรูปบทความ หรือเข้าลักษณะบ่นถึงสภาพสังคมประเภทตามแบบฉบับ"หัวก้าวหน้า"ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่สมัยหนึ่ง แต่ในงานเขียนที่เมื่อมือเขาฉมังขึ้น ข้อด้อยในงานเขียนฐานะนิยายนั้นลดหายไป นิมิตร ภูมิถาวรจึงอาจจะเป็นชื่อนักเขียนตัวอย่างที่แสดงว่าปากกาที่ฝึกฝนอย่างยิ่งยวดนั้นทำให้เฉียบคมได้ เขาเขียนหนังสือรวมทั้งหมด ๑๗ เล่ม เล่มที่ฉายแสงประกายกว่าเล่มอื่นๆของเขา คือ **สร้อยทอง** ที่แสดงชั้นเชิงลวดลายการประพันธ์ไว้อย่างน่านิยม

สร้อยทอง เป็นนวนิยายขนาดสั้นที่ดำเนินเรื่องกระชับ ปมประเด็นของเรื่องเปิดตั้งแต่บทต้นพร้อมๆไปกับการปล่อยตัวละครสำคัญๆออกมา การเริ่มต้นเช่นนี้เชื้อชวนให้ผู้อ่านใช้จินตนาการเป็น"ผู้ประพันธ์"เรื่องควบคู่ไปด้วย ทำให้การอ่านกับการวาดเรื่องในใจปะทะสังสรรค์กันระหว่าง 'ผู้ประพันธ์ในกระดาษ' กับ 'ผู้ประพันธ์ในใจ' ความสัมพันธ์นี้มิเพียงแต่จะทำให้เรื่องอ่านสนุก มีรสมีชาติในแง่ของผู้อ่านเท่านั้น สำหรับในแง่ของผู้เขียนแล้ว ยังเป็นการแสดงชั้นเชิงใน"ล้อ"กับฉบับในใจของผู้อ่านอีกด้วย กล่าวคือการกำหนดเรื่องต้องไม่ลอยเตลิดไปตามแรงฝัน แต่ต้องกำกับให้สมจริง (และนี่คือกุญแจสำคัญดอกหนึ่งของนวนิยายแนวประหนึ่งเหมือนจริง : Realism) ในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ให้เรื่องดำเนินไปอย่างพื้นๆ อย่างผู้อ่านทั่วๆไปคาดการณ์ เดาเรื่องได้อย่างทะลุปรุโปร่ง เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น เสน่ห์ของการอ่านก็สิ้นสุดลง ใน **สร้อยทอง** นิมิตร แสดงถึงความสามารถนี้อย่างมิต้องจงใจนัก ด้วยว่าเชิงการเขียนของเขามาจากความชำชองในเรื่องเกี่ยวกับที่เขาสันทัดอยู่เป็นทุน ในหลาย ๆ บทเขามีฉากบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตในชนบทอยู่มาก จนบางครั้งอาจจะมากเกินไป แต่ก็ใช่ว่าจะเสียรสสำหรับผู้อ่านที่ส่วนใหญ่แล้วเห็นเป็นเรื่องแปลกใหม่ เช่นการดัก

นกเขา การหากบ การไปติดต่ออำเภอ การซ่อมกระท่อม ฯลฯ ฉากชนบทเหล่านี้บ้างก็เล่าด้วยว่ามีค่าในตัวของมันเอง แต่โดยรวมๆแล้วก็ประสานกลืนกันกับท้องเรื่อง

แต่ละบทของ **สร้อยทอง** แบ่งตามฉากเหตุการณ์ และตัวละครที่มีบทบาทหลัก เนื้อหาอยู่ทั้งในลักษณะที่ปิดฉากนั้นๆไปในขณะเดียวกันก็"ส่งลูก"ต่อไปให้บทที่ตามมาได้อย่างต่อเนื่อง การแบ่งเนื้อหาทั้งเรื่องเป็นส่วนๆนั้นมีสัดส่วนกะทัดรัดหมาะสม การเล่าเรื่องนั้นเนิบนาบทำนองเดียวกับความเชื่องช้าในชนบท ทั้งๆที่เหตุการณ์ที่เป็นไปอย่างไม่เร่งรีบ แต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นหนักหน่วงในความรู้สึกของตัวเอกของเรื่อง คนที่ไร้อำนาจในสังคม ปัญหาที่ดูเหมือนเล็กน้อย สามารถนำไปสู่ปัญหาอื่นๆและรวมสั่งสมจนเป็นเรื่องใหญ่โตได้ เรื่องจึงดำเนินไปเหมือนคลื่นใต้น้ำ ส่วนผิวน้ำที่สังเกตเห็นได้นั้นเรื่องไหลไปอย่างราบเรียบ น้ำเสียงของผู้เล่าเป็นน้ำเสียงของเรื่องบนผิวน้ำ เพราะฉะนั้นจึงเป็นน้ำเสียงที่ไม่ได้มุ่งจะเร้าอารมณ์เศร้า หรือให้สงสาร ความจริงแล้วก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำอยู่แล้วในชนบทไทย จึงเป็นเรื่องที่ไม่ได้เรียกน้ำตา แต่ชี้ให้รู้สึกที่จะแก้ไขส่วนจะรู้สึกหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ'ผู้ประพันธ์ในใจ' ที่จะเล่าให้มโนธรรมของตนเองฟังด้วยน้ำเสียงอย่างไร และจะแต่งเรื่องต่อไปจากที่นิมิตรได้จบลงแล้วอย่างไร สำหรับผู้อ่านที่มิได้มีภูมิหลังใกล้เคียงคงมิได้รู้สึกนำตัวเองไปร่วมกับตัวเอก อาจจะเป็นข้อดีที่ผู้อ่านมองจากมุมนอก ทำให้ครองสติในการพิจารณาได้มั่นกว่า

สร้อยทอง เริ่มเรื่องเปิดฉากด้วยเสียงขันอันเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตของ "สร้อยทอง" ชื่อนกเขาที่ตัวเอกของเรื่องประคบประหงม และจบลงด้วยสภาพไร้เสียงของสร้อยทอง "สิ้นเสียงขันคู" ถือได้ว่าเป็นศิลปะของการเปิดและปิดเรื่องที่ลงตัว "สร้อยทอง" คือตัวดำเนินเรื่อง เพราะมิเพียงแต่เรื่องจะใช้ชีวิตของ"สร้อยทอง" เป็นแกนนำดำเนินเรื่องเท่านั้น การเปิดและปิดเรื่องเช่นนี้ยังเป็นข้อกำหนดที่สำคัญระหว่างจุดเริ่มจนจุดจบอีกด้วย แต่ **สร้อยทอง** ไม่ใช่เรื่องของ"สร้อยทอง" โดยตรง แต่เป็นเรื่องพยาธิสภาพของสังคมไทยและระบบราชการ "สร้อยทอง"ตกเข้าไปอยู่ในกระแสของอำนาจที่'ผู้อยู่ในกรง'ไม่อยู่ในฐานะเป็นผู้กระทำแต่ถูกกำหนด **สร้อยทอง** จึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ชะตากรรมของนก เป็นมรณกรรมของมนุษย์

กระนั้นก็ใช่ว่า **สร้อยทอง** มีค่าเพียงเป็นสารที่บอกถึงสภาพที่ไม่มีทางออกของชาวบ้านเมื่อเผชิญกับอำนาจของข้าราชการ เพราะมีเรื่องทำนองนี้มากมายในคลังหนังสือของเรา และสารก็ ใช่ว่าจะแปลกใหม่นัก ด้วยว่าเป็นเรื่องที่คุ้นเคยกันกว้างขวางอยู่แล้ว การอ่าน*สร้อยทอง* ตามการตีความนี้ย่อมมิใช่เป็นเพียงการตีความเดียว แต่เป็นการตีความหนึ่ง

การที่**สร้อยทอง**ประกอบไปด้วยตัวละครหลากหลาย แม้ว่าจะเป็นนิยายขนาดสั้น ขนาดเพียง ๑๓๕ หน้า แต่ในเชิงกลยุทธการประพันธ์แล้ว เป็นเสมือนหนึ่งเป็นการกวาดกล้องไปในมุมกว้าง ทั้งในหมู่บ้านเอง กล้องก็จับไปที่หลายหน้าตา ไปจนถึงฉากที่อำเภอ ซึ่งยังให้เสียงพูดแก่ตัวละครรองๆลงไปอีก และการที่มี"มากหน้าหลายตา"ในเรื่องมิใช่ว่าจะเป็นการเสริมเข้ามาอย่างลอยๆ ตรงกันข้าม ตัวละครแต่ละตัวมีบทบาทในการทำให้เรื่องดำเนินไป หรือจะเรียกว่าแต่ละตัวละครมี

ส่วนเสริมให้ชะตาชีวิตของตัวเอกจบลงอย่างชวนหดหู่ใจอย่างที่เป็น ทำให้เมื่ออ่านเรื่องตลอดแล้ว ผู้อ่านอาจจะคิดไปถึงคำถามที่ถกเถียงกันในวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่ว่า อะไรกำหนดชีวิตของมนุษย์ ชะตากรรมของตน เงื่อนไขสภาพทางสังคม-เศรษฐกิจ คนแวดล้อมรอบข้าง หรือตัวเองเป็นผู้ลิขิต *สร้อยทอง* เป็นเรื่องตัวอย่างหนึ่งที่ชวนให้คิดได้มาก เนื่องจากว่าปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่อย่างยิ่ง เรื่องที่ให้คำตอบง่ายๆจึงด้อยค่าเชิงให้ความคิด และ *สร้อยทอง* ห่างไกลจากความง่ายเช่นนั้น

สร้อยทอง ได้รับเลือกเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ย่อมมิได้หมายความว่า สำหรับผู้อ่านทั่วไปแล้วจะถือว่าเป็นหนังสือสำหรับเยาวชนเท่านั้น เพราะสิ่งที่สำคัญกว่าคือการให้ความหมายต่อเรื่องโดยผู้อ่านแต่ละคนเอง และค่าที่ไม่คลายมนต์ในการอ่านแต่ละครั้ง คือ ความต่างระหว่าง **สร้อยทอง** ฉบับของ 'ผู้ประพันธ์ในกระดาษ' กับ **สร้อยทอง** ฉบับของ 'ผู้ประพันธ์ในใจ'

ประวัติ นิมิตร ภูมิถาวร

เกิดปีพ.ศ. ๒๔๗๘ ที่สุโขทัย บิดามารดาเป็นชาวนา เรียนจบชั้นประถม มัธยม ที่สุโขทัย และจบจากวิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ จบแล้วทำงานสหกรณ์ที่ดินระยะหนึ่ง ก่อนที่จะออกมาเป็นครูที่บ้านเกิด คือที่โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอศรีสำโรง สุโขทัย เขียนเรื่องสั้นลงในนิตยสารตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มีผลงานเรื่องสั้นกว่า ๖๐ เรื่อง นิยายประมาณ ๑๐ เรื่อง เรื่องสั้นเด่น ๆ มีอาทิ **เด็กที่ครูไม่ต้องการ, มรดก** เรื่องยาวอื่น ๆ มี **แด่คุณครูด้วยคมแฝก, คนเผาถ่าน** ช่วงหลังลาออกจากการเป็นครูมาเขียนหนังสือ และถึงแก่กรรม ในปีพ.ศ. ๒๕๒๔

ไชยันต์ รัชชกูล

พิราบแดง

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๗

สุวัฒน์ วรดิลก

(พ.ศ. ๒๔๖๖-)

สุวัฒน์เริ่มเขียนพิราบแดงเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๐ เมื่อเขามีวัย ๓๔ ปี ในปีนั้นเขาผู้นำคณะศิลปินไทยเดินทางไปแสดงในประเทศจีนใหม่เพื่อกระชับและเปิดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนไทยและจีนเป็นคณะแรก ภายหลังจากจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารในปีพ.ศ. ๒๕๐๑ ได้จับกุมนักการเมือง นักเขียน ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าจำนวนมาก สุวัฒน์ก็ถูกจับกุมคุมขังข้อหาการเมืองด้วย

สาระ หรือ แก่นเรื่อง ที่ผู้เขียนต้องการสื่อ หรือ ส่งให้ผู้อ่านผ่านเรื่องและตัวละคร คือ การอุทิศตัวเสียสละเพื่อพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของประชาชนชั้นล่างผู้เสียเปรียบ และอุทิศตัวเสียสละต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของประเทศชาติที่ถูกต่างชาติเข้ามาเอาเปรียบและสันติภาพที่ถาวรจะได้มาก็ด้วยการต่อสู้และการเสียสละอย่างไม่เห็นแก่ตัวอย่างแท้จริง นกพิราบที่เป็นสัญลักษณ์ของสันติภาพ จึงมีสีแดง มิใช่สีขาว

ประวัติชีวิตจริงของผู้เขียนนั้นก็สอดคล้องกับสาระของนวนิยายเรื่องนี้ คือ ผู้เขียนได้ถูกจับด้วยข้อกล่าวหาทางการเมืองและถูกจำคุกถึง ๔ ปีเต็ม ตั้งแต่ ๒๕๐๑-๒๕๐๕ เรื่องพิราบแดงนี้ ซึ่งเริ่มเขียนได้ ๔ ตอน ก่อนถูกจับ จึงมีอันต้องหยุดไป และมาเขียนต่อเอาภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

ตัวละครที่เด่นและสำคัญในพิราบแดงได้แก่ ไห่เยี่ยน ซึ่งเป็นตัวแทน หรือสัญลักษณ์ของเยาวชนรุ่นใหม่ผู้เปี่ยมไปด้วยพลังงาน ความบริสุทธิ์ใจ และพร้อมที่จะอุทิศตนเสียสละเพื่อบรรลุเป้าหมาย ความเชื่อ หรือ อุดมคติของตน ด้วยเงื่อนไขภาวะความเป็นเผด็จการฟาสซิสต์ในขณะที่คุณสุวัฒน์เริ่มเขียนเรื่องพิราบแดง จึงจำต้องใช้ฉากต่างประเทศ และตัวละครไทย และฉากในประเทศไทย ในกรณีของไห่เยี่ยน ในพิราบแดง หล่อนคือ สัญลักษณ์ ของเยาวชนรุ่นใหม่ ผู้อุทิศตนต่อสู้ คัดค้าน นายทุนนายหน้าต่างชาติ และนายทุนขุนศึกผู้ขายชาติ ซึ่งในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีน เป็นผู้นำความหายนะอันใหญ่หลวงมาสู่ประชาชนจีน และสังคมจีน จนเป็นเงื่อนไขให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะ

ตัวละคร อื่นที่เป็นองค์ประกอบในการเดินเรื่องคือ ชิว แม่ของไห่เยี่ยน เจี่ยนโก๊ะ พี่ชายของไห่เยี่ยน และนายวัชระ ชาติพัฒน์ นักเขียนจากแผ่นดินไทย

มุมการเดินเรื่องของพิราบแดง เป็นการเล่าย้อนอดีตของนักเขียนไทย วัชระ ชาติพัฒน์นักเขียนแขกรับเชิญจากประเทศไทยไปเยือนจีน และพบรักกับไห่เยี่ยน และนำเรื่องราวประวัติของเธอมาเล่าต่อ

คุณค่าของนวนิยายเรื่องพิราบแดงที่เด่น ๆ มีอยู่ อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑. สาระ ๒. ตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์ หรือตัวแทนของเยาวชนผู้มีความเสียสละและอุทิศตนเพื่อบรรลุอุดมคติของตน และ ๓. บทบาททางประวัติศาสตร์ของนวนิยายเล่มนี้เมื่อตีพิมพ์ออกมา

สาระของพิราบแดงมีลักษณะเป็นสากล และไม่ขึ้นต่อกาลเวลา มีลักษณะสร้างสรรค์ต่อสังคม โดยการเรียกร้องความเสียสละเพื่อพิทักษ์รักษาความยุติธรรมของสังคม เรียกร้องสันติภาพถาวร และ คัดค้านการเอารัดเอาเปรียบของมหาอำนาจต่างชาติ

ตัวละครเป็นตัวแทนของผู้หญิงยุคใหม่ที่ผู้เขียนต้องการจะเห็น หรือให้เกิดขึ้นในสังคมไทย คือ เป็นผู้หญิงที่มีความคิด มีความเสียสละ มีความรักชาติ รักความเป็นธรรม โดยเฉพาะในภาวะที่ผู้หญิง ในสังคมตะวันออกไม่ว่าจะเป็นจีน ญี่ปุ่น หรือ ไทย ยังมีค่านิยมว่าเป็นช้างเท้าหลังอยู่ และตัวละครเช่นนี้ยังมีไม่มากในนวนิยายไทย ไห่เยี่ยนจึงเป็นแบบอย่างของผู้หญิงยุคใหม่ ของเยาวชนรุ่นใหม่ และเป็นตัวละครที่ควรจะมีมากกว่านี้ในนวนิยายไทย

โครงเรื่อง หรือ การผูกเรื่อง และการเดินเรื่องของพิราบแดงไม่น่าเบื่อหน่ายมีความผสมผสานกลมกลืนชวนติดตาม อ่านสนุก และสร้างความสะเทือนใจ เช่น **บทที่ ๙** ตอนแม่ของประชาชน เป็นต้น

ความรักระหว่าง**วัชระ** และ**ไห่เยี่ยน** ซึ่งมีโอกาสได้ใกล้ชิดกัน และทั้งคู่มีอุดมคติ และทัศนะคติในการมองดูโลก โดยเฉพาะทางด้านการเมืองที่คล้ายคลึงกัน ก็เป็นความรักที่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ได้ปล่อยให้อารมณ์นำพาไปสู่การละเมิดจารีต ประเพณี และศิลธรรม แต่เป็นความรักในทรรศนะใหม่

> *"ดิฉันรักคุณมิใช่เพื่อได้ชีวิตของคุณมาครอบครองในฐานะชีวิตร่วมที่สมรัก หรือ รักคุณเพื่อความเพ้อฝันอันแสนสุขของหัวใจหญิงสาว แต่ดิฉันรักคุณด้วยดวงตาที่ฝากมากับดวงดาวบนท้องฟ้า ซึ่งมันจะตั้งคำถามคุณว่า คุณได้ปฏิบัติภาระกิจที่มุ่งรับใช้มวลชนแล้วหรือยัง คุณพร้อมแล้วที่จะเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว เพื่อความสงบสุขและเป็นธรรมของสังคมแล้วหรือยัง คุณได้ใช้ปากกาของคุณพันตูกับอำนาจเผด็จการฟาสซิสต์ หรือ อำนาจอธรรมที่กดขี่ประชาชนอย่างเปิดเผยแล้วหรือยัง"*

บทบาททางประวัติศาสตร์ **ของพิราบแดง** ซึ่งตีพิมพ์ออกมาภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เล็กน้อยนั้น ประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นประจักษ์แล้วว่า ไห่เยี่ยนได้มีบทบาทเป็นแบบอย่างให้กับเยาวชนไทยจำนวนไม่น้อยในยุคนั้น และได้มี "ไห่เยี่ยน" ไทยเป็นพันเป็นหมื่นคนทั้งชายและหญิง ที่เสียสละอุทิศตนเพื่ออุดมคติ ในการพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของชาติจากการครอบงำของมหาอำนาจอเมริกา ดังกรณีเดินขบวนขับไล่ฐานทัพ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๙ และการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับกรรมกรและชาวนาเพื่อเรียกร้องความสงบสุขและความเป็น

ธรรมของสังคม และ "ไห่เยี่ยน" พิราบแดงตัวน้อย ๆ ตัวนี้ก็ได้สร้างขึ้นมาจากบทบาทที่มีอยู่จริงของหนุ่มสาวไทยในยุคนั้นนั่นเอง

พิราบแดงนับเป็นหนังสือที่น่าอ่านเล่มหนึ่งทั้งในเชิงการศึกษาวิธีเขียนนวนิยายสังคมที่มีวรรณศิลป์ชวนอ่าน เมื่ออ่านแล้วก็ได้ทั้งความบันเทิง มุมมอง และทัศนะคติใหม่ในการมองดูโลก เข้าใจโลก เข้าใจจิตใจของเยาวชนและบทบาทของเขาเหล่านี้ ซึ่งมักจะเป็นแนวหน้าหรือ กองหน้าของการเคลื่อนไหวในสังคมในช่วงวิกฤติของประวัติศาสตร์เสมอ เหตุการณ์เช่นนี้มักจะเกิดซ้ำอีกและอาจจะเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต ไห่เยี่ยนจึงเป็นสัญลักษณ์ที่จีรัง ในเงื่อนไขเฉพาะทางประวัติศาสตร์ทั้งในอดีต และในอนาคต

หลังจากเขียน**พิราบแดง** ภายหลังเขาได้เขียน**พิราบเมิน** ซึ่งมองจีนยุคเปลี่ยนแปลง หนังสือที่น่าสนใจของเขาอีกเล่มหนึ่งคือ รวมเรื่องสั้น "เหนือจอมพลยังมีจอมคน" (๒๕๓๓)

ประวัติ สุวัฒน์ วรดิลก

สุวัฒน์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นบุตรคนที่ ๒ ในจำนวนพี่น้องชายหญิงทั้งหมด ๙ คน ของอำมาตย์โทพระทวีปธุรประศาสน์ (วร วรดิลก) และนางจำรัส วรดิลก จบการศึกษามัธยมต้นที่โรงเรียนวัดโสมนัสวรวิหาร และมัธยมปลายที่ โรงเรียนเบญจมบพิตร ได้เข้าศึกษาต่อที่แผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง รุ่นที่ ๓ หรือ ต.ม.ธ.ก. รุ่น ๓ ในพ.ศ. ๒๔๘๓ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี ๒๔๘๕ แต่ไม่ชอบกฎหมาย จึงเรียนไม่สำเร็จ และหันมาเขียนหนังสืออย่างจริงจัง

สุวัฒน์เขียนเรื่องสั้น, นิยาย, และบทละคร ไว้จำนวนมาก เขามีนามปากกาหลายนาม โดยใช้ แตกต่างกันไปตามลักษณะของข้อเขียน เช่น นามปากกา **รพีพร** ใช้เขียนเรื่องแนวรัก ๆ ใคร่ ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายในการเขียนเพื่อหารายได้มายังชีพ นามปากกา **ไพร วิษณุ** ใช้เขียนเรื่องเกี่ยวกับป่าเขาลำเนาไพร โดยมีจุดมุ่งหมายในการเขียน เช่นเดียวกันกับนามปากกาแรก นามปากกา **ศิวะ รณชิต** ใช้สำหรับเขียนสารคดีทั่วไป ส่วนชื่อจริงมักใช้กับงานเขียนเชิงสังคม ที่มีจุดมุ่งหมาย **เพื่อชีวิตที่ดีงาม** ของสังคมและประชาชนระดับล่างที่ยังลืมตาอ้าปากไม่ขึ้น เขาได้รับการคัดเลือกเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ในปี ๒๕๓๔

กมล กมลตระกูล

ลูกอีสาน

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๙ (บรรณกิจ)

คำพูน บุญทวี

(พ.ศ. ๒๔๗๑-)

ลูกอีสาน เป็นการนำเอาเรื่องราวจากประสบการณ์ที่ผู้เขียนพบเห็นถ่ายทอดในรูปของนิยาย โดยได้เขียนเป็นตอน ๆ ประมาณ ๓๖ ตอน เพื่อพิมพ์ลงในนิตยสาร**ฟ้าเมืองไทย** ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ผู้เขียนใช้วิธีการเล่าเรื่องราวโดยผ่านเด็กชายคูน ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในถิ่นชนบทของอีสาน แถบที่จัดได้ว่าเป็นถิ่นที่แห้งแล้งแห่งหนึ่งของไทย ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวเด็กชายคูน ประกอบด้วยพ่อแม่ และลูก ๓ คนและเพื่อนบ้านในละแวกนั้นไม่มีความแตกต่างกันนัก นั่นก็คือ ความจนข้นแค้นต้องหาอาหารตามธรรมชาติทุกอย่างที่กินได้ เมื่อความแห้งแล้งอย่างรุนแรงมาเยือน ครอบครัวเพื่อนบ้านก็เริ่มอพยพออกไป แต่ครอบครัวของเด็กชายคูนและกลุ่มที่สนิทชิดเชื้อกันยังคงอยู่ เพราะเขามีพ่อและแม่ที่เอาใจใส่ ขยันขันแข็งไม่ย่อท้อภัยและอุปสรรคต่าง ๆ ตลอดจนมองเห็นความสำคัญของการศึกษา แม้จะยากจนอย่างไร เด็กชายคูนก็ได้เข้าเรียนในระดับการศึกษาประชาบาล เด็กชายคูนมีเพื่อนสนิทชื่อจันดี ผู้เป็นคู่หูในการทำอะไรด้วยกันตามประสาเด็กผู้ชาย แล้วยังมีครอบครัวของทิดจุ่นและพี่คำกอง สองสามีภรรยา เป็นต้น

ผู้เขียนได้เล่าถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนความเชื่อของชาวอีสาน โดยผ่านเด็กชายคูน รวมไปถึงการบรรยายถึงสภาพความเป็นไปตามธรรมชาติของผู้คนและสภาพแวดล้อม เช่น การเกี้ยวพาราสีกันของทิดจุ่นและพี่คำกอง จนท้ายที่สุดก็ได้แต่งงานกัน การออกไปจับจิ้งหรีดของคูน การเดินทางไปหาปลาที่ลำน้ำชีเพื่อนำปลามาทำอาหาร และเก็บถนอมเอาไว้กินนาน ๆ ด้วย การทำปลาร้า เป็นต้น เรื่องราวทั้งหมดนั้นเน้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แสดงวิธีการของการดำรงชีวิตตามธรรมชาติในถิ่นอีสานเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังแทรกความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการทำบุญตามประเพณีไว้หลายตอนด้วยเช่นกัน ได้แก่ การจ้างหมอลำหนู ซึ่งเป็นหมอลำประจำหมู่บ้าน ลำคู่กับหมอลำฝ่ายหญิงที่ว่าจ้างมาจากหมู่บ้านอื่น ทั้งกลอนลำและการแสดงออกของหมอลำทั้งสองได้สร้างความสนุกสนานครึกครื้นแก่ผู้ชมที่มาเที่ยวงานอย่างมาก

ผู้เขียนนิยมยกย่องความขยันหมั่นเพียรของผู้ชาย ดังข้อความในตอน จับกบ จับเขียด ว่า

> *"สักครู่มีเสียงแคนของพ่อเบา ๆ ดังอยู่บนเกวียน คูนมองไปเห็นยี่สุ่นกับบุญหลายตบมืออยู่แปะ ๆ แม่พูดว่า พ่อนั้นไม่เคยบ่นว่าเหน็ดเหนื่อยอยู่สักหน เมื่อคูนใหญ่ขึ้นมาทำงานได้มาก ๆ ก็ต้องมีความอดทนเหมือนพ่อ"*

หรืออีกนัยหนึ่งก็กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างภาพลักษณะนิสัยของคนอีสานให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันซึ่งกันและกันในเรื่องของอาหารการกิน เช่น ในตอน ยิงนกแลกแกงหม้อ

"แม่รับยอดผักจากยายแล้วส่งให้คูนถือ แล้วล้วงปลาส้มปลาขาวขึ้นมาห่อให้แกถึง ๔ ตัว ยายก็พูดพึมพำว่าขอให้เจ้ากับลูกอยู่เย็นเป็นสุขเถอะ"

ลูกอีสานเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวจากประสบการณ์ด้วยภาษาที่ตรงไปตรงมา และแสดงให้เห็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวอีสานว่าต้องเผชิญกับความยากลำบากอย่างไร การเรียนรู้ที่จะอดทนเพื่อเอาชนะกับความยากแค้นตามธรรมชาติ ด้วยความมานะบากบั่น ความเอื้ออารีที่มีให้กันในหมู่คณะ ความเคารพในระบบอาวุโส สิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในแต่ละตอนของลูกอีสาน ดังที่พ่อของคูณบอกว่า

"...เรื่องน้ำใจ พ่อของคูณเคยสอนคูณเหมือนกันว่าคนมีชื่อนั้น คือ คนรู้จักสงสารคนและช่วยเหลือคนตกทุกข์ ถ้าไม่มีสิ่งของช่วย ก็เอาแรงกายช่วย และไม่เลือกว่าคน ๆ นั้นจะอยู่บ้านใดอำเภอใด"

อาจินต์ ปัญจพรรค์วิจารณ์คำพูนผู้เขียนเรื่องนี้ไว้ว่า *"เจ้าหนุ่มอีสานที่พ่อให้มรดกสำคัญคือ กำปั้น ๒ อัน ได้ตะลุยจากอีสานลงมาเมืองล่างแล้วล่องไปใต้ ได้กลายเป็นนักเขียนเรื่องอิงประสบการณ์ชีวิตจริง หลีกความยากลำบากยากเข็ญออกมาเป็นตัวหนังสือทำชื่อเสียงและรายได้ด้วยสำนวนลุ่น ๆ แบบแปลกประหลาด ซึ่งมีลีลาอารมณ์ขัน และความทรหดอดทนอย่างกร้านเกรียมผสมกันอยู่ในเนื้อความและอารมณ์มาเป็นแกนเสริมความคิดและอารมณ์"*

ลูกอีสานได้รับรางวัลดีเด่น ประเภทนิยาย ของคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ และรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรท์) ปีพ.ศ. ๒๕๒๒ นักวิจารณ์บางท่านมองว่าเป็นเหมือนนิยายกึ่งสารคดีมากกว่าจะเป็นนิยายที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ถึงระดับ แต่กล่าวโดยรวมแล้วก็เป็นหนังสือดีที่สะท้อนสังคมชนบทอีสานในแง่มุมหนึ่งได้อย่างน่าสนใจ

ประวัติ คำพูน บุญทวี

คำพูน (หรือชื่อเดิมว่านายคูน) บุญทวี เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๗๑ ที่บ้านทรายมูล ตำบลทรายมูล กิ่งอำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร บิดาเป็นครูประชาบาล ชื่อนายสนิท บุญทวี มารดาชื่อนางลุน บุญทวี เป็นบุตรคนโตในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๗ คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนบ้านเกิด และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่โรงเรียนสายปรีชาบัณฑิต จังหวัดยโสธร

คำพูนเดินทางเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ โดยรับจ้างทำงานเป็นกรรมกรเป็นเวลา ๓ ปี และจึงลงไปทำงานอยู่ทางภาคใต้ คำพูนสอบเข้าเป็นครูประชาบาล โดยสอบบรรจุสอนได้ที่

โรงเรียนบ้านควนชัย หรือบ้านกะเต็ จังหวัดสตูล จากนั้นจึงย้ายไปอยู่อำเภอละงู ในจังหวัดสตูล คำพูนแต่งงานและมีบุตรสาว ๓ คน เขาได้ยึดอาชีพครูสอนหนังสืออยู่ ๑๐ ปี ก็ต้องลาออก แล้วกลับลงไปสอบเป็นผู้คุมนักโทษอยู่ทางภาคใต้อีก เคยเป็นผู้คุมอยู่ถึง ๕ แห่ง

คำพูนเริ่มเขียนหนังสือเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เรื่องสั้นเรื่องแรกที่เขาส่งไปยังนิตยสาร**ฟ้าเมืองไทย** คือเรื่อง **รักในเหวลึก** แต่อาจินต์ ปัญจพรรค์เปลี่ยนชื่อให้ใหม่เป็น**นิทานลูกทุ่ง** จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เขาเขียนเรื่องสั้นได้ประมาณ ๑๐ เรื่อง และยังมีเรื่องสั้นขนาดยาวอีก ๓ เรื่อง ในช่วงนี้เอง อาจินต์ ปัญจพรรค์ แนะนำให้คำพูน อ่านหนังสือแปลเรื่อง**บ้านเล็กในป่าใหญ่** (ของลอร่า อิงเกิล ไวล์เดอร์) จึงทำให้เขาเกิดแรงบันดาลใจ เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบทในอีสาน เขาจึงลงมือเขียนเรื่อง **ลูกอีสาน** พิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิตยสาร**ฟ้าเมืองไทย** ในปีพ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ซึ่งเป็นนิยายที่ได้รับรางวัลนวนิยายดีเด่นในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ปีพ.ศ. ๒๕๑๙ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ก็ได้รับอีกรางวัลหนึ่ง คือรางวัลซีไรต์ (รางวัลวรรณกรรมอาเซียน) ประเภทนิยายดีเด่น นอกจากนั้นยังมีเรื่อง**นายอ้อยทมิฬ**อีกเรื่องที่ได้รับรางวัลจากสมาคมผู้พิมพ์และผู้จัดจำหน่ายหนังสือเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๑ หลังจากนั้นมา คำพูนได้ผลิตผลงานเขียนออกมาเรื่อย ๆ โดยเฉพาะเรื่องสั้น และนวนิยาย เช่น **เฉือดอีสาน คำให้การของคนคุก หอมกลิ่นปลาร้า ชุดนักเลงลูกทุ่ง** เป็นต้น ปัจจุบันคำพูนเขียนหนังสือเป็นอาชีพ

พิมล เมฆสวัสดิ์

นิทานเวตาล

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๑

โดย น.ม.ส. (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์)

(พ.ศ. ๒๔๑๙ - ๒๔๘๘)

นิทานเวตาล จัดเป็นเพชรน้ำเอกในวรรณกรรมไทยเม็ดหนึ่ง ที่อุบัติขึ้นในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ (พระนามเดิม : พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส) ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๑ และทรงจัดพิมพ์ออกสู่ท้องตลาดเป็นครั้งแรกโดยพระองค์เองในปีเดียวกัน **นิทานเวตาล** จัดเป็นพระนิพนธ์ น.ม.ส. ที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูง เพราะได้รับการต้อนรับชื่นชมจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง นับแต่เริ่มเผยแพร่ และมีจำนวนพิมพ์นับครั้งไม่ถ้วนในโอกาสวาระต่าง ๆ จนเมื่อหลัง ๒๕ พุทธศตวรรษ ก็ยังมีความนิยมในหมู่เชื้อพระวงศ์นำ **นิทานเวตาล** มาจัดพิมพ์เผยแพร่ในงานพระราชทานเพลิงศพ ดังที่ปรากฏในคำนำหนังสืองานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสิทธนฤมล ดังนี้

> *"**นิทานเวตาล** เป็นนิทานอ่านเพลิน ให้ความรู้ ให้แนวคิดเพิ่มพูนสติปัญญาและไหวพริบ มีขันติธรรม เป็นหนังสือประเภทที่ท่านแม่โปรดทรง ลูก ๆ จึงได้ขอประทานอนุญาต หม่อมเจ้าพรพิมลพรรณรัชนี[1] มาจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงพระศพท่านแม่..."* (**นิทานเวตาล** ของ น.ม.ส. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสิทธนฤมล ในพลเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ณ เมรุวัดเทพศรินทราวาส, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๖)

นอกจากนี้ **นิทานเวตาล** ยังได้รับคัดเลือกให้เป็นแบบเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการในบางยุคสมัยแม้เมื่อหลัง ๒๕ พุทธศตวรรษ เช่นกัน แสดงว่า ผลงานของน.ม.ส. เป็นที่รู้จักและยกย่องในหมู่ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวรรณคดีของชาติ นอกจาก**นิทานเวตาล**แล้ว ก็ยังมี **จดหมายจางวางหร่ำ** และ **สามกรุง** เป็นนิพนธ์ของพระองค์ท่านเช่นกัน ได้รับการคัดเลือก

---

[1] ชายาองค์ที่ ๒ ของน.ม.ส. พระนามเดิมคือ หม่อมเจ้าหญิงพรพิมลพรรณ วรวรรณ พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, มีพระโอรสและพระธิดาสองพระองค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี รังสิต (ว. ณ ประมวลมารค) และหม่อมเจ้าภัษเดช รัชนี

ติดกลุ่มวรรณคดีของชาติในหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ รวมไปถึงงานด้านวรรณคดีอื่น ๆ ที่ผู้ได้ชื่อว่านักอักษรศาสตร์มิอาจละเลยได้ เช่น **กนกนคร** และ **พระนลคำฉันท์**

นิทานเวตาล จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีนิทานร้อยแก้ว มีร้อยกรองแทรกเป็นบางตอน ต้นเค้าของ **นิทานเวตาล** มาจากวรรณคดีอินเดียโบราณ ที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤต ชื่อ **เวตาลปัญจวีศติ** (คือ **นิทานเวตาล ๒๕** เรื่อง) ซึ่ง **ศิวทาส** กวีสันสกฤตแต่งไว้แต่โบราณกาล มีความเก่าแก่ก่อนพุทธกาล คือ เกินกว่า ๒๕๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ต่อมา **โสมเทวะ** ได้นำมารวมเข้าไว้ใน **กถาสริตสาคร** ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมนิทานต่าง ๆ ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั่วอินเดีย ต้นฉบับ **เวตาลปัญจวีศติ** ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งสำนวนฉบับภาษาสันสกฤตและฉบับภาษาฮินดี ครั้นอินเดียตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ **เวตาลปัญจวีศติ** ได้เป็นที่รู้จักและสนใจของผู้รู้ชาวอังกฤษ มีการแปลเป็นฉบับภาษาอังกฤษอีกหลายสำนวน น.ม.ส. ทรงเลือกฉบับของเซอร์ริชาร์ด เบอร์ตัน (Sir Richard Burton)[2] ซึ่งมีนิทาน ๑๑ เรื่อง โดยทรงแปลเรียบเรียงจากฉบับของเซอร์ริชาร์ด เบอร์ตัน ๙ เรื่อง จากฉบับภาษาอังกฤษอีกสำนวนหนึ่งของ ซี. เอช. ทอว์นีย์ (C. H. Tawney)[3] อีก ๑ เรื่อง **นิทานเวตาล** สำนวนภาษาไทย ฉบับของน.ม.ส. จึงประกอบด้วยนิทานทั้งหมด ๑๐ เรื่อง

จากความเป็นมาดังกล่าว แม้ว่าฉบับของน.ม.ส. จะแปลเรียบเรียงจากฉบับภาษาอังกฤษ แต่ก็กล่าวได้ว่า **นิทานเวตาล** ของน.ม.ส. มีที่มาจากขุมคลังภูมิปัญญาตะวันออก (อินเดีย) โดยแท้จริง และยังถือได้ว่า **นิทานเวตาล** มีที่มาแรกเริ่มจากวรรณคดีมุขปาฐะ (Oral Literature) เพราะเป็นนิทานที่เล่าสู่กันฟัง รู้จัก สืบทอด และเผยแพร่กันอย่างกว้างขวางหลายสำนวน ผ่านกันมาหลายชั่วรุ่นคน **นิทานเวตาล** จึงเป็นหนังสือที่ใช้อ่านเพื่อความสนุกเพลิดเพลินก็ได้ หรือจะนำมาใช้ศึกษาเพื่อเข้าใจโลกทัศน์ วิธีคิด สภาพสังคม พฤติกรรมมนุษย์ และภูมิปัญญาของชาวอินเดียโบราณอย่างจริงจังก็ได้ คุณค่าของ**นิทานเวตาล** จึงมิได้จำกัดเพียงเป็นประโยชน์ด้าน "วรรณคดีศึกษา" หากยังเป็นความรู้ด้าน "คติชนวิทยาตะวันออก" อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก และ**นิทานเวตาล**ก็ติดอันดับเป็นงานวรรณคดีเรื่องสำคัญของ น.ม.ส. ที่ได้รับยกย่องว่า

> *"เป็นงานประพันธ์ชิ้นสำคัญที่แสดงลีลาการเขียนร้อยแก้วของน.ม.ส.ได้อย่างดีเยี่ยม...ความไพเราะและความแจ่มแจ้งในท่วงทำนองการบรรยายร้อยแก้วของ น.ม.ส. ในเรื่องนี้มีเพียงใด ไม่จำเป็นต้องกล่าว ผู้ที่อ่านมาแล้วย่อมตระหนัก*

---

[2] ฉบับของ Sir Richard Burton ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า Vikram and the Vampire พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. ๑๘๗๐ มีชื่อว่า Tales of Hindu Devilry

[3] ฉบับของ C.H. Tawney (Tawney and Penzer) พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. ๑๘๘๐

ในความจริงข้อนี้ได้ดีด้วยตนเอง" (ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, "น.ม.ส. กับวรรณคดี*สันสกฤต"* ใน "ชุดชีวิตและงาน" **น.ม.ส.** โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๙ : ๘๙)

แต่ดูเหมือนว่า **นิทานเวตาล** ของน.ม.ส. จะได้รับความสนใจน้อยที่สุดในหมู่นักวรรณคดีศึกษา ที่ศึกษา น.ม.ส. อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นในงานของยุพร แสงทักษิณ (๒๕๑๙:๑๒๘,๑๔๑) และศักดิ์ศรี แย้มนัดดา (๒๕๑๙ : ๘๙) เหตุผลประการสำคัญ อาจจะเป็นเพราะนักวรรณคดีศึกษาท่านเหล่านี้ มีกรอบวิธีคิดและวิธีการประเมินคุณค่างานวรรณคดีที่เป็นแนว "แบบแผน" เน้นที่ความอลังการของภาษา ความงดงามเชิงวรรณศิลป์ โครงสร้างทางวรรณคดี และโยงเปรียบเทียบกับคุณค่าวรรณคดีสันสกฤตแนวคลาสสิค ดังที่ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา ให้คำวิจารณ์เชิงประเมินคุณค่า

> *"หนังสือเรื่องนี้ (**นิทานเวตาล**) ไม่ใช่งานที่แสดงคำสอนแท้จริงในศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ไม่แสดงคำสอนในศาสนาพุทธและศาสนาชินะอย่างแจ้งชัด แม้จะมีปรากฏอยู่บ้าง เพียงแต่มีแนวสั่งสอนบางอย่างเอนเอียงไปทางลัทธิตันตระ และอธิบายเกี่ยวกับธรรมศาสตร์ นิติศาสตร์ และกามศาสตร์อยู่บ้างบางตอน อย่างไรก็ดี เราอาจจะนับเรื่องนี้เป็นวรรณคดีคำสอน (Didactic Literature) ได้เรื่องหนึ่ง แม้จะไม่ค่อยมีอะไรเป็นชิ้นเป็นอันในทางสั่งสอนเท่าใดนัก"*
>
> (ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. ๒๕๑๙:๘๙)

แนวคิดวิจารณ์และประเมินคุณค่างานวรรณคดีลักษณะนี้ จัดเป็น "สำนักคิด" หนึ่งที่เป็น "กระแสหลัก" ใน "เทวาลัย" หรือภาควิชาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาเป็นระยะเวลายาวนาน แม้จนถึงช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่ อาจารย์สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือ ชุด **"ชีวิตและงาน" ของ น.ม.ส.** โดยคำเชิญของคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ระยะที่มี อาจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นประธานกรรมการ อาจารย์สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ ในขณะนั้นก็อยู่ใน "กระแสหลัก" นี้ ดังที่ได้สะท้อนออกมาในการประเมินค่า "น.ม.ส." โดยตรงว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเชิงกวียิ่งกว่าอื่น :

> *"พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ประสูติ ณ วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๙ บัดนี้ครบรอบหนึ่งศตวรรษแห่งวาระประสูติของพระองค์ท่าน ผู้ทรงได้รับคำยกย่องว่า ทรงเป็นหนึ่งในกวีแห่งยุครัตนโกสินทร์*
>
> *อันที่จริง พระองค์มิได้ทรงเป็นเพียงกวีเท่านั้น หากยังทรงเป็นนักเศรษฐศาสตร์ นักสหกรณ์ นักหนังสือพิมพ์ นักปาฐกถา และตลอดถึงนักกีฬาด้วย*

แต่ในบรรดาความเชี่ยวชาญทั้งปวงนี้ ที่เด่นอยู่ในความคิดของคนทั้งหลาย คงจะเป็นความเชี่ยวชาญในเชิงกวียิ่งกว่าสิ่งอื่น

พระนาม "น.ม.ส." เป็นที่รู้จักกันทั่วถึงไม่ว่าในหมู่นักวรรณคดีรุ่นอาวุโส หรือนักเรียนชั้นมัธยม ฉะนั้นน่าจะกล่าวได้ว่า ในความคิด ความรู้สึกของคนทั้งหลาย พระองค์ทรงเป็น "กวี" ยิ่งกว่าที่ทรงเป็น "นัก..." อื่นๆ"

(สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ ๒๕๑๙ : คำนำเสนอ)

อย่างไรก็ตาม หนังสือ "ชีวิตและงาน" ของ **น.ม.ส.** เล่มนี้ก็ได้ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระประวัติของน.ม.ส.อย่างกว้างขวางรวมทั้งมี "บรรณนิทัศน์" แสดงผลงานพระนิพนธ์ของท่านอย่างละเอียด ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อความเข้าใจใน "พระอัจฉริยภาพ" และ "พระปรีชาสามารถ" ของพระองค์ท่านอย่างรอบด้านลึกซึ้งต่อไปสำหรับผู้สนใจรุ่นหลัง โดยเฉพาะเมื่อเวลาได้ผันผ่านไปกว่า ๒๐ ปี ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๔๑) สังคมไทยและโลกปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วค่อนข้างมาก ทฤษฎีทางการศึกษาวรรณคดีและฐานความคิดใหม่ ๆ ได้เข้ามาเป็นตัวแปรที่ทำให้น่าจะต้องมีการ "ทบทวน" การประเมินบุคคล ชีวิตและผลงาน อย่างจริงจัง ด้วยโลกทัศน์และมุมมองที่เปิดกว้างและหลากหลายยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ต่อวงวิชาการและความเป็นไปของโลกปัจจุบัน

โครงเรื่องของ **นิทานเวตาล** เริ่มต้นที่เรื่องราวของพระเจ้าวิกรมาทิตย์ ในฐานะกษัตริย์แห่งสังคมอินเดียยุคโบราณองค์หนึ่ง พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์นามระบือสามารถทั้งการศึกและการปกครองไพร่ฟ้า แต่ถูก "โยคี" ตนหนึ่ง ซึ่งปลอมตัวเป็นพ่อค้า มาทำอุบายแยบยลใกล้ชิด และลวงพระองค์ให้หลงกล ต้องสัญญากับ "โยคี" ว่าจะทรงช่วยให้โยคีกระทำ "พิธี" สำคัญหนึ่งให้สำเร็จ พระองค์กับราชโอรส ทรงต้องทั้งปฏิบัติตามคำสัญญา และระแวดระวังพระองค์มิให้ถูกทำร้ายด้วยการบำเพ็ญความ "ข่ม" คือ อดกลั้น ต่อความจ้วงจาบ เย้ยเยาะของ "เวตาล" ค้างคาวตัวใหญ่ทรวดทรงหน้าตาอัปลักษณ์ดังซากศพ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวเดินเรื่อง เล่านิทานซ้อนนิทาน เป็นช่วง ๆ นำพาพระเจ้าวิกรมาทิตย์เดินทางมาถึงจุดหมายที่ "โยคี" กำลังกระทำพิธีสำคัญ ซึ่งก็คือพิธีลอบปลงพระชนม์พระองค์และพระราชโอรสนั่นเอง ความเพียรพยายามในการ "ข่ม" พระองค์เอง ให้ "นิ่ง" เป็นและ "แกล้งโง่" เป็น รวมทั้งการรู้จักระแวดระวังพระองค์ทุกระยะทุกฝีก้าวทุกขณะจิต เป็นผลให้เวตาลผู้ทำหน้าที่ตามคำบัญชาของ "โยคี" ผู้หมายปองร้ายพระราชา ล่อลวง หยามหยันพระองค์ต่าง ๆ นานาไม่สำเร็จ และยังเกิดความสะเทือนใจ กลับเป็นฝ่ายช่วยเหลือแนะนำพระองค์ให้พ้นภัย ในตอนท้ายเรื่อง น.ม.ส. ทรงไขปัญหาความเป็นมาของเรื่องราว ผ่านคำพูดของเวตาล

"ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่นักรบ พระองค์จะรำลึกถึงคำซึ่งอสูรปัดพิบาลได้ทูลไว้ว่า ผู้ใดมุ่งจะฆ่าชีวิตพระองค์ ๆ อาจตัดหัวผู้นั้นเสียก่อนได้โดย

ครองธรรม แลในการข้างหน้าซึ่งจะเป็นไปตั้งแต่บัดนี้ พระองค์พึงปฏิบัติตามคำที่อสูรกล่าวนั้น...ข้าพเจ้าทูลให้รู้พระองค์และระวังพระองค์ให้จงหนัก"

(นิทานเวตาล, ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๑๓ : ๓๘๒-๓๘๓)

โครงเรื่อง**นิทานเวตาล** มาลงเอยที่ **"โยคีผู้ฉลาดขุดหลุมล่อพระราชาได้ตกหลุมที่ตัวเองทำไว้"** พระเจ้าวิกรมาทิตย์ได้ถือโอกาสนั้น "ชักพระแสงดาบออก ฟาดถูกศีรษะโยคีขาดกระเด็นไป" ที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านี้ก็คือ **น.ม.ส.** ได้ทรงพระนิพนธ์บทลงท้าย**นิทานเวตาล**ว่า

*ในทันใดนั้นมีเสียงกล่าวในอากาศว่า **"บุรุษพึงฆ่าคนซึ่งตั้งใจจะฆ่าตนได้โดยครองธรรม"** กาลมีเสียงดนตรีและคำอวยชัยมาจากฟ้า ทั้งดอกไม้ทิพย์ก็ตกหล่นกล่นเกลื่อนไป*

อีกทั้งยังทรงรจนาช่วงสุดท้ายของเรื่องว่า พระอินทร์แวดล้อมด้วยเทพบริวารได้เสด็จมาเฉพาะพระพักตร์พระวิกรมาทิตย์ และทรงประทานพรให้ตามที่ขอดังนี้

*เราให้พรแก่ท่านดังขอ **แลตราบใดพระอาทิตย์และพระจันทร์ยังส่องอยู่ในท้องฟ้า แลฟ้ายังครอบดิน** ตราบนั้นเรื่องนี้ปรากฏไปในโลก"*

(นิทานเวตาล, ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๑ : ๓๘๗-๓๘๘)

จะเห็นได้ว่าเค้าโครงเรื่อง**นิทานเวตาล** ที่ขมวดปมด้วยการชี้ว่า **คนเราสามารถฆ่าคนที่ตั้งใจฆ่าเราได้โดยชอบธรรม** นั้น สะท้อนให้เห็นทัศนคติที่มีต่อการฆ่ามนุษย์ด้วยกันผิดแผกไปจากหลักพุทธศาสนาที่ว่า "เวรพึงระงับได้ด้วยการไม่จองเวร" โดยพื้นฐานยังจัดเป็นโลกทัศน์ที่ละเมิดศีลห้าข้อแรกสุดด้วย แต่โครงเรื่อง**นิทานเวตาล**กลับตอกย้ำว่า การฆ่าเพื่อป้องกันตัวและเพื่อตอบสนองผู้ประสงค์ร้ายต่อตน เป็นสิ่งพึงทำและชอบธรรม คำอวยชัยให้พรจากฟากฟ้าและการปรากฏตัวของพระอินทร์มาให้พร ได้ยืนยันแก่นความคิดนี้ พระอินทร์ยังกล่าวในเชิงสัญลักษณ์ด้วยว่า นี่คือกฎแห่งธรรมชาติ ตราบพระอาทิตย์สาดแสงแลพระจันทร์ส่องสว่าง และตราบฟ้ายังครอบดิน เรื่องเช่นนี้ก็จะยังคงปรากฏอยู่ในโลกสืบไป นี่คือกฎของแห่งโลก ซึ่งก็คือกฎแห่งความเป็นจริงนั่นเอง

เพียงตัวอย่างแนวคิดหนึ่ง ซึ่ง**น.ม.ส.**นำเสนอโดยใช้**นิทานเวตาล**เป็นอุบาย ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า การอ่าน **นิทานเวตาล** ให้ได้รสชาติสูงสุด มิใช่อ่านเพียงให้ได้รสได้ความเพลิดเพลินเท่านั้น พินิจตัวอย่างเค้าโครงหลักของเรื่องและข้อความที่ยกมาแล้วจะเห็นได้ว่า ทุกคำ ทุกความมีความหมาย ซ่อนเงื่อนซ่อนปมไว้หลายชั้นหลายเชิง การอ่านความหมายระหว่างบรรทัดจึงเป็นความสนุกทางปัญญาอย่างหนึ่ง ผู้อ่านจะพบว่า ผู้ที่ได้ชื่อว่า "ปราชญกวี" เช่น **น.ม.ส.** ทรงพระอัจฉริยภาพลึกล้ำเพียงใด และหากได้อ่านความหมายระหว่างบรรทัดของนิทานทุกเรื่องที่ซ้อนอยู่ภายในโครงเรื่องใหญ่ก็จะพบความสลับซับซ้อน และเกิดความสนุกทางปัญญาในทุกส่วนเสี้ยวของ

นิทานเวตาล โลกทัศน์และภูมิปัญญาตะวันออก ตลอดจนไหวพริบ ปฏิภาณ ที่แฝงฝังอยู่ในเรื่องบอกผู้อ่านว่า **นิทานเวตาล** โดยตัวของมันเองจากต้นฉบับสันสกฤตโบราณดั้งเดิม "มิใช่ธรรมดา" เมื่อมาบวกกับความล้ำลึกของปราชญกวีไทย เช่น **น.ม.ส.** ซึ่งเป็นรัตนกวีแห่งราชสำนักสยามด้วยแล้ว ก็ยิ่ง "ไม่ธรรมดา" อย่างแน่นอน

การอ่านเพื่อความเข้าใจว่า "สาร" ที่ซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง และน่าจะสื่อโดยความตั้งใจขององค์ผู้นิพนธ์ จะชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้าผู้อ่านเอา**นิทานเวตาล** วางลงในบริบทสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ ๖ ถึงรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ด้วย และศึกษาพระประวัติของ น.ม.ส. ควบคู่กันไป[4]

ประวัติ น.ม.ส.

น.ม.ส. หรือพระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๒๒ ในกรมพระราชวังบวรฯ บวรวิไชยชาญ (พระโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับ เจ้าจอมมารดาเลี่ยม (เล็ก) แห่งสกุลสโรบล เมื่อสมเด็จพระบิดาสวรรคต พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัสมีพระชนมายุได้เพียง ๗ ชันษา จึงอยู่ในพระราชอุปการะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมา เล่ากันว่าเมื่อชนมายุได้ ๕ ชันษา พระองค์ก็เริ่มการศึกษาหนังสือไทยจากมารดา และศึกษาหนังสือขอมจากพระเชษฐาภคินี คือ พระองค์เจ้าหญิงภัทาวดีศรีราชธิดา จนทรงสามารถอ่านหนังสือขอมที่จารลงในคัมภีร์ใบลานถวายกรมพระราชวังบวรฯได้ตั้งแต่ชนมายุเพียง ๕-๖ ชันษา และยังทรงอ่าน "วรรณคดีไทย" เช่น **อิเหนา รามเกียรติ์ สามก๊ก** ได้คล่องอีกด้วย พระองค์เสด็จเข้าเป็นนักเรียนประจำโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบใน พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อชนมายุได้ ๑๐ ชันษา พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงเริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการ ตำแหน่งนายเวรหรือเลขานุการในกรมบัญชาการ พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงรับหน้าที่พิเศษเป็นข้าหลวงสอบไล่วิชาหนังสือไทยชั้นประโยค ๑ และยังได้ทรงงานสำคัญ คือ ได้เป็นกรรมการร่างกฎหมายประมวลวิธีพิจารณาความแพ่งในรัชกาลที่ ๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ เมื่อพระชนมายุได้เพียง ๑๘ ชันษา ทรงได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษาธิการ ด้วยพระปรีชาสามารถในการตรัสภาษาอังกฤษ เพราะทรงสมาคมกับชาวต่างประเทศในด้านการกีฬา กอล์ฟ ฮ็อคกี้ เทนนิส และเรือใบ จึงทรงได้รับการขอตัวจากที่ปรึกษาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ปัจจุบัน คือกระทรวงการคลัง) มิสเตอร์วิลเลียมสัน ให้ไปปฏิบัติราชการที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จากนั้นก็ทรงไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทวีปยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ขณะพระชนมายุ ๒๐ ชันษา และได้รับพระบรมราชา

---

[4] ในการสืบค้นและเรียบเรียงพระประวัติ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลและความช่วยเหลือในการวิจัยอย่างยิ่ง จากท่านอาจารย์พรทิพย์ หวังชนะ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

นุญาตให้ทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ทว่าทรงศึกษาได้เพียงสามภาคการศึกษาก็ต้องเสด็จกลับ เพราะกระทรวงพระคลังฯ กำลังขยายงานและขาดกำลังคน[5]

พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส ทรงปฏิบัติราชการในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ด้วยพระปรีชาสามารถ จนเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลงานในการปฏิบัติหน้าที่ราชการของพระองค์ท่านมีความดีเด่นไม่หย่อนไปกว่าด้านอักษรศาสตร์ อาทิเช่น ทรงมีส่วนริเริ่มการใช้ธนบัตรแทนเงินตราภาษาปณ์แบบเก่า ทรงเชี่ยวชาญด้านสถิติพยากรณ์และการสหกรณ์ ทรงเป็นอธิบดีกรมสหกรณ์คนแรกของสยาม จึงทรงได้รับการถวายพระสมญานามว่า "พระบิดาแห่งสหกรณ์ไทย" นอกจากนี้ยังทรงเป็นรองอธิบดีกรมพาณิชย์

ในปีพ.ศ.๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เฉลิมพระองค์ให้เป็นเจ้าต่างกรม มีพระนามว่า พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ (แปลว่า มีวิชาเป็นเครื่องประดับ)

ในปีพ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอุปนายกกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ต่อมาทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสภา

ในปีพ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเริ่มโครงการทดลองการปกครองตามระบบประชาธิปไตย โดยทรงตั้ง "กรรมการองคมนตรีสภา" ๔๐ ท่าน เพื่อปูทางไปสู่การตั้งรัฐสภาต่อไป ในวาระสำคัญนี้ กรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงได้รับเลือกตั้งเป็น "สภานายกองคมนตรี" ซึ่งนับเป็นตำแหน่งสูงสุดในชีวิตของพระองค์ท่าน ด้วยคะแนนสูงสุด คือ ๒๒ คะแนน (คนที่สองได้ ๑๐ คะแนน และคนที่สามได้ ๘ คะแนน) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) หรือ "ครูเทพ" เป็นผู้เสนอพระนามพระองค์ท่านให้ที่ประชุม "กรรมการองคมนตรีสภา" พิจารณาและลงคะแนนเสียง โดยการลงคะแนนลับ กรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงได้รับเลือกตั้งเป็น สภานายกองคมนตรีถึงสองสมัย จนกระทั่งถึงปีพ.ศ. ๒๔๗๕ มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง งานของกรรมการองคมนตรีสภาจึงยุติลง ทรงเป็นสภานายกแห่งราชบัณฑิตยสภา แทนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเสด็จแปรพระสถานไปประทับต่างประเทศ (เฉลิม วุฒิโฆสิต ๒๕๑๙ : ๗ - ๘) จนในปีพ.ศ. ๒๔๗๖ มีการจัดระเบียบงานใหม่และเปลี่ยนนามราชบัณฑิตสภา เป็น "ราชบัณฑิตยสถาน" กรมหมื่นพิทยาลงกรณ จึงได้กราบถวายบังคมลาออก เพื่อรับพระราชทานบำนาญ

ผลงานสำคัญของพระองค์ท่าน ที่ปูพื้นฐานให้กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในช่วงที่พระองค์ทรงเป็นสภานายกองคมนตรี และมีผลใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การเสนอ

---

[5] เมื่อเสด็จกลับจากอังกฤษ ทรงเสกสมรสกับ น.ส. พัฒน์ บุนนาค ธิดาของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) และท่านผู้หญิงเปลี่ยน มีพระโอรสธิดา ๖ องค์

ญัตติในสภา ต้องมีผู้รับรอง และให้มีการลงคะแนนลับด้วยเบี้ยขาวและเบี้ยน้ำเงิน ศัพท์ภาษาไทยที่ใช้ในการประชุมสภาฯ เช่น "เสนอญัตติ" "มติ" "แปรญัตติ" "อนุมัติ" "อภิปราย" "ระเบียบวาระ" ฯลฯ

ผลงานสำคัญยิ่งที่พระองค์ได้ทรงฝากไว้ในวงการหนังสือ ในช่วงปลายของชีวิต เมื่อกราบถวายบังคมลาออกจากราชการแล้ว คือ ทรงบุกเบิกการทำหนังสือพิมพ์ นับแต่ปีพ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงจัดตั้งโรงพิมพ์ประมวญมารคที่วังถนนประมวญ จัดทำหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ **ประมวญมารค** โดยมีหม่อมเจ้าหญิงพรพิมลพรรณ รัชนี พระชายา เป็นบรรณาธิการ ต่อมา ยังทรงจัดทำ **ประมวญสาร** ฉบับแรก เน้นสาระประโยชน์ ความรู้ใหม่ ๆ เรื่องแปลก ๆ และเรื่องขำขัน ส่วนฉบับหลัง หนักไปทางบันเทิงเริงรมย์

ถึงต้นปีพ.ศ. ๒๔๗๘ หนังสือพิมพ์รายวัน **ประมวญวัน** ก็ก่อเกิดในเครือเดียวกัน และได้พัฒนาเป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่มีมาตรฐานเป็นที่น่าเชื่อถือในยุคนั้น โดยทรงนิพนธ์ "หน้า ๕" ด้วยพระองค์เอง (เฉลิม วุฒิโฆสิต ๒๕๑๕ : ๑๔) ด้วยการรับสั่งเป็นคำบอกให้พนักงานระดับ "มหาเปรียญ" "เขียน" ทรงอ่านตรวจแก้ด้วยพระองค์เอง แล้วจึงส่งช่างเรียง ทั้งยังทรงตรวจปรู๊ฟด้วยพระองค์เองอีกด้วย เรื่องที่ทรงเขียนมีหลายประเภท ในที่นี้จะขออัญเชิญพระนิพนธ์เรื่องว่าด้วยการทำหนังสือพิมพ์ เพื่อผู้อ่านจะได้รู้จักพระองค์ท่านอย่างรอบด้านยิ่งขึ้น

> *"การทำหนังสือพิมพ์ควรจะนับได้ว่าเป็น งานของนักปราชญ์เพราะเป็นธุรกิจที่จะต้องทำด้วยปัญญา หรือที่พูดกันเป็นภาษาสแลงว่า "ใช้หัว" ใช้ความรู้รอบข้าง แลความรู้พิเศษอันจะสะสมให้มีพอกพูนยิ่ง ๆ ขึ้น ถ้าขาด "หัว" และขาดความสั่งสมวิชา หนังสือก็โง่ ๆ บ้า ๆ ไม่เป็นรสเป็นเรื่องอะไรเข้าได้"*
>
> (เฉลิม วุฒิโฆสิต ๒๕๑๕ : ๒๔)

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคหลอดโลหิตในสมองอุดตัน เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ พระชนมายุ ๖๘ ปี ๖ เดือน ๑๓ วัน

> *"จนเมื่อพระองค์ซึ่งมีความตายเป็นสภาพ เสด็จสู่ปรโลกแล้ว พระเกียรติซึ่งมิรู้ดับยังปรากฏราบเท่าทุกวันนี้"*
>
> (วรรคสุดท้ายของ**นิทานเวตาล** พระนิพนธ์ น.ม.ส.)

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

จับตายและรวมเรื่องเอกของมนัส จรรยงค์

มนัส จรรยงค์

(พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๕๐๘)

มนัส จรรยงค์ เป็นราชานักเขียนเรื่องสั้นที่เขียนหนังสือเป็นอาชีพ ซึ่งเป็นการบ่งชี้อย่างหนึ่งถึงความสามารถในการเขียนหนังสือของเขาจนสามารถยึดเป็นอาชีพได้ในสังคมไทยที่ไม่ให้ค่าของมันสมอง หรือทรัพย์สินทางปัญญากันเท่าไรนัก และนักเขียนอาชีพที่เขียนหนังสืออย่างมีคุณภาพเช่นนี้ก็มีน้อยคนมากด้วย

มนัส จรรยงค์ เขียนเรื่องสั้นไว้ไม่ต่ำกว่า ๑ พันเรื่องด้วยกัน และเรื่องหนึ่งในจำนวนนี้คือ **"จับตาย"** ได้รับการคัดเลือกจากสมาคมนักเขียนออสเตรเลียนำไปแปลและตีพิมพ์ รวมกับนักเขียนจากออสเตรเลียและเอเชีย ในปีพ.ศ.๒๕๐๑

รวมเรื่องสั้นชั้นครูชุด "จับตาย" มีอยู่ด้วยกัน ๘ เรื่อง คือ จับตาย (รวมฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ), ซาเก๊าะ, ติดขวาก, กากมนุษยธรรม, เงินแดง, ท่อนแขนนางรำ, สลัดเดรา, ใกล้อวสาน, สัมมนาในทุ่งกว้าง

เรื่องทั้งหมดในชุดนี้เขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๕-๒๕๐๘ เรื่องสั้นที่นำมารวมอยู่ในเล่มนี้ล้วนเป็นเรื่องเด่น ๆ ที่มี "แก่นเรื่อง" ชัดเจน ในเรื่องของ"จิตมนุษย์นั้นไซร้ ยากแท้หยั่งถึง" สะท้อนถึงประสบการณ์และความจัดเจนในชีวิตของมนัสที่มีโอกาสสัมผัส พบเห็น และคบหาคนหลากหลายชีวิต หลากหลายสถานะ หลากหลายอาชีพ และหลากหลายฐานะ เรื่องทุกเรื่องของมนัสมักจะสะท้อนถึงโลกทัศน์ หรือ มุมมองชีวิตที่เขามีต่อโลก และมีต่อเพื่อนร่วมโลก คือ เขาเป็นคนมองเห็น "ความดี" ขอ มนุษย์ หรือมองโลกในแง่ดีไม่ว่ามนุษย์คนนั้นจะเป็นมหาโจร หรืออยู่ในคราบอื่น

เรื่องสั้นของมนัสส่วนใหญ่มีการคิดถึงโครงเรื่องไว้อย่างดี มีการดำเนินเรื่องที่ชวนติดตาม และมีจุดไคลแม็กซ์ มีความชัดเจนในสารที่ต้องการสื่อถึงผู้อ่านจากเรื่องของเขา แม้ว่าเขาจะเขียนหนังสือเพื่อการยังชีพก็ตาม

"จับตาย" เป็นเรื่องสั้นขนาดสั้นที่ร่ำรวยด้วยเสน่ห์ มีหลายแง่หลายมุมให้ชวนขบคิดและชื่นชม เพราะฉะนั้นคนอ่านจึงได้คุณค่าจากงานนี้ต่าง ๆ กันไป บ้างก็อ่านในแง่การใช้ชีวิตของนักโทษ บ้างก็อ่านเป็นเรื่อง ที่ให้สาส์นทางจริยธรรม ชี้ให้เห็นความขัดแย้งระหว่างมนุษยธรรมกับหน้าที่ และสายใยความผูกพันของมนุษย์ต่างบทบาท ที่มาจากการอยู่ร่วมกัน คือ เจ้าหน้าที่กับนักโทษ บ้างก็เห็นว่าเป็นการผูกเรื่องที่เยี่ยมยอดชวนให้ผู้อ่านหวั่นไหวตื่นเต้นไปกับเรื่อง และในขณะเดียวกันก็แยบยลเกินความคาดหมายของผู้อ่านทั่ว ๆ ไป บ้างก็เห็นว่าเทคนิคการเขียนนั้นแสดงถึงฝีมือชั้นครู ที่เริ่มดูเหมือนผู้เล่าจะเป็นผู้สังเกตการณ์อยู่นอกความเป็นไปของเรื่อง แต่เมื่อถึงครึ่ง

เรื่องผู้เล่าก็กลายเป็นตัวละครหลัก บ้างก็อาจจะชอบการบรรยายด้วยภาษษที่ดูเหมือนเขียนง่าย ๆ แต่สำนวนและองค์ประกอบนั้นกระชับความ บ้างก็อาจจะให้ความสนใจต่อความหมายในเชิงที่ชี้ให้เห็นถึงแก่นสาระของชีวิตที่ดูจะดำเนินไปอย่างไม่แน่นอน และยากที่จะหาหลักเกณฑ์ ฯลฯ การที่ต่างคนต่างอ่านไปต่าง ๆ มุมนั้นสะท้อนให้เห็นถึงน้ำเพชรที่เจียรไนอย่างงดงามเรื่องนี้

เรื่อง "ซาเก๊าะ" มีแก่นเรื่อง ที่ชี้ถึงความละโมภอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ มักจะนำมาสู่การต้องชดใช้กรรมของตน ยะยีซะผู้เป็นเจ้าของ ซาเก๊าะได้ใช้สัญชาติญาณป่าของตนออกมาในรูปของการทรมานทารุณสัตว์ คือวัวชนของตนซึ่งกลับมีสัญชาติญาณของความเป็นมนุษย์ คือมีศักดิ์ศรี มีความกล้าหาญ มีจิตใจสง่างามกว่ามนุษย์เสียอีก เรื่องนี้จึงกินใจผู้อ่านมาก

เรื่อง "ติดขวาก" น่าจะเป็นเรื่องสั้นที่ดีที่สุดของมนัส จรรยงค์ ทั้งในเรื่องการใช้ภาษา พรรณนาความได้ละเอียดลออประณีต ละเมียดละไม และเนื้อเรื่องที่กินใจมาก แสดงถึงความไม่รีบเร่งในขณะที่เขียน ดังตัวอย่าง

"ที่ห้องน้อยของเจ้านั้นมีหน้าต่างเล็ก ยามกลางคืนเดือนหงายเจ้าดวงก็แอบเอาลูกน้อยไว้กับอกตัวแล้วน้ำตาไหล อันลูกเขาอื่นนั้นเย็นย่ำค่ำแล้วพ่อก็จะกลับมา เสียงตวาดโคดื้อแตกฝูงดังมาถึงหูลูกในมือก็จะถือขดเชือกที่ไปไว้ในป่า จากป่าก็จะคอนอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งกล้วยอ้อยที่ไร่มาฝากลูกตามประสาคนนา แต่พ่อของเจ้าหนูน้อยนั้นไม่มีวันเสียแล้วที่เขาจะกลับ...เพราะว่ามันเป็นสมุนโจร ก็ได้แต่ชี้ให้ลูกน้อยนั้นชมพระจันทร์ ปะเผื่อมันเผอิญเลดูพระจันทร์ดวงเดียวกันขึ้นมาบ้างก็คงจะเท่ากับว่ามันได้แลมาสบนัยน์ตาลูกเมียมันบ้างสักครั้งหนึ่ง"

การวางโครงเรื่องก็กลมกลืน สมเหตุสมผล และสมจริง ควรค่ากว่าได้รับการยกย่องมีแก่นเรื่องที่ชี้ถึงธรรมชาติเบื้องลึกสุดของจิตใจมนุษย์ แม้จะเป็นโจรใจเหี้ยมก็ยังมีความดีประจำใจบางอย่าง เช่น ความรักในลูกเมีย ความรักในลูกน้อง แม้ว่าจะขัดแย้งกับหน้าที่ หรือธรรมชาติ(ของโจร) ความรักและความผูกพันนั้นจะมาก่อน และมีอำนาจเหนือการตัดสินใจ

มนัส จรรยงค์ เขียนทั้งเรื่องสั้นและเรื่องยาว และยังมีงานที่สมควรเรียกว่า "ชุดเรื่องสั้น" กล่าวคือ แม้แต่ละเรื่องจะจบในตัวของมันเอง แต่ตัวละครนั้นและฉากของเรื่องนั้นร่วมกัน รู้จักกันในชื่อว่าเรื่องสั้นชุด "เฒ่า" เขาได้สร้างตัวละครขึ้นมาหลายตัว เช่น เฒ่าโพล้ง เฒ่าหนู เฒ่าเหมือน เฒ่าไปล่ ครูสง่า "ผู้รู้หลักนักปราชญ์" ซึ่งมิได้เพียงสะท้อนชีวิตชีวาบ้านในชนบททั่วไป ๆ เท่านั้น แต่เป็นการมองโลกของชาวบ้านที่สิ้นไร้ไม้ตอก หรือภาพของคนชั้นล่าง แสดงถึงชีวิตและความใฝ่ฝันที่มีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น แต่อยู่ในเชิงเสียดสีที่มิได้โกรธขึ้งชังโลก มนัส จรรยงค์เขียนถึงวิถีชีวิต สภาพลักษณะของสังคมชนบท และความสัมพันธ์ของบุคคล รวมทั้งทัศนะคติของบุคคลต่างฐานะ ต่างอาชีพ ในสังคมชนบทด้วยอารมณ์ขัน วิทย์ ศิวศริยานนท์ ผู้ยกย่อง มนัส จรรยงค์ว่าเป็น "เพชรน้ำหนึ่งแห่งวรรณกรรมลูกทุ่ง" เขียนแทนใจบรรดาผู้นิยมเขาไว้ว่า "อารมณ์ขันของมนัส จรรยงค์ ส่อให้เห็นความเอ็นดูรักใคร่ที่มีต่อตัวละครลูกทุ่งเหล่านี้ และมิได้เคลือบแฝงไว้ด้วยเจตนาที่จะเยาะเย้ยถากถางตามสายตาของชาวกรุง" (หน้า ๒๓ *อนุสรณ์ มนัส จรรยงค์*) ถ้าจะถือว่า

งานวรรณกรรมชุดนี้เป็นวรรณกรรมลูกทุ่ง บุคลิกตัวละครของมนัสก็แตกต่างจากบุคลิกตัวละครของ ไม้ เมืองเดิม นักเขียนในสกุล "วรรณกรรมลูกทุ่ง" เช่นเดียวกัน โดย ไม้ เมืองเดิม จะเน้นที่ความเป็นลูกผู้ชาย ใจเด็ด รักความเป็นธรรม รักศักดิ์ศรี ที่ใครจะมาลบหลู่ หรือลูบคมไม่ได้

เรื่อง "สัมมนาในทุ่งกว้าง" เป็นเรื่องหนึ่งในชุด "เฒ่า" ซึ่งถ้าอ่านอย่างผิวเผินก็อาจจะนึกไม่ถึงว่า แก่นเรื่องนี้ เป็นการวิพากษ์การเมือง วิพากษ์นโยบายของรัฐและเสียดสีนักการเมืองได้อย่างแยบคายและแหลมคมที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะเขียนขึ้นในยุค "ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว" (ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) การสัมมนากลายเป็นพฤติกรรมที่ทันสมัย ที่นำเข้ามาจากนอกพร้อมกับคำขวัญของการพัฒนา (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๐๓)

มนัสเป็นนักดื่มที่มีชีวิตคลุกคลีกับชาวบ้าน เขาจึงรู้สึกมากต่อนโยบายรัฐบาลในการคอยตามจับเหล้าที่ผลิตโดยชาวบ้าน แม้เพื่อการบริโภคเอง ทั้ง ๆ ที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง "สัมมนาในทุ่งกว้าง" เป็นเรื่องที่เขียนขึ้นมาประท้วงนโยบายของรัฐอย่างแหลมคมและมีอารมณ์ขัน และยังทันสมัยแม้กระทั่งใน พ.ศ.นี้ ซึ่งนโยบายของรัฐก็ยังส่งเสริมการผูกขาด การผลิตสุราไม่เปลี่ยนแปลง

วรรณกรรมของมนัส ที่นอกจากทำให้เกิดความเพลิดเพลินแล้ว ยังช่วยให้คิดถึงและเข้าใจชีวิต ทำให้เห็นอกเห็นใจชีวิตของบุคคลที่อยู่ในสถานะยากลำบากหรืออ่อนแอกว่า แต่ขณะเดียวกันก็มักจะเสนอให้ไม่สิ้นหวังเสียทีเดียวนัก ซึ่งสอดคล้องกับชีวิตจริงและบุคลิกอุปนิสัยของเขา งานเขียนของเขาจึงเป็นวรรณกรรมที่สร้างสรรค์หรือจรรโลงใจ

เรื่องสั้นที่นำมารวมอยู่ในเล่ม "จับตายและรวมเรื่องเอก" นี้ล้วนเป็นเรื่องเด่น ๆ ที่นอกจากจะแสดงให้เห็นฝีมือทางวรรณศิลป์ ที่มีการวางโครงเรื่องไว้อย่างกระชับ มีการดำเนินเรื่องที่ชวนติดตาม และมีจุดจบที่ลงตัว ทั้งชวนให้คิดถึงสาส์นที่ต้องการสื่อแล้ว ยังสะท้อนถึงประสบการณ์และความจัดเจนในชีวิตของมนัส จรรยงค์ที่มีโอกาสสัมผัส พบเห็น และคบหาคนหลากหลายชีวิตหลากหลายทัศนะสถานะ หลากหลายอาชีพ บรรดาเรื่องต่าง ๆ ของเขามักจะแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ หรือมุมมองชีวิตที่เขามีต่อโลก และต่อเพื่อนร่วมโลก เขาเป็นคนมองเห็นแง่ดีของมนุษย์ไม่ว่ามนุษย์คนนั้นจะเป็นโจร หรืออยู่ในคราบอื่น ทำให้เขามองเห็นแง่ดีของมนุษย์อย่างเข้าใจและเห็นในภาพของตัวละครต่าง ๆ ให้ภาพที่ต่างไปจากการมองอย่างพื้น ๆ ของคนทั่วไป หลายต่อหลายเรื่องดำเนินไปและจบลงอย่างที่ผู้อ่านนักไม่ถึง และพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน จนทำให้ผู้อ่านหวลไปคิดถึงภาษิต "จิตมนุษย์นั้นไซร้ ยากแท้หยั่งถึง" ควบคู่ไปกับการเปลี่ยน "นิสัยการคิดให้ได้คิด และได้มองชีวิตจากแนวเดิมที่เราคุ้นเคย หรือจากกรอบที่ผู้มีอิทธิพลพยายามกำหนดหรือโน้มน้าวให้สาธารณชนเดินตามรอย ซึ่งมักจะชวนเชื่อให้ลงสู่ข้อสรุปหรือการตัดสินคนอื่น ๆ โดยที่เบี่ยงหันเหไปจากการเอาใจเขามาใส่ใจเรา

ผู้ที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับงานของมนัส จรรยงค์ส่วนมากจะให้ความสำคัญแก่อาชีพและประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายของเขา นอกจากจะทำงานหนังสือพิมพ์ซึ่งที่เป็นที่รับทราบกัน

ทั่วไปแล้ว เขายังทำงานอีกหลายอาชีพมาก ตั้งแต่เป็น สารวัตรศึกษา เสมียนอำเภอ นักแสดงภาพยนต์ คนทำไร่ ทำสวน ทำร้านค้าที่นิคมควบคุมนักโทษ (อันเป็นฉากและที่มาของเรื่อง "จับตาย") จนเป็นถึงนักเล่นกายกรรมและประสบการณ์พื้นเพ "คนเมืองเพชร" หล่อหลอมความเป็นนักเขียนให้เขา แต่ที่เอ่ยถึงกันอยู่อย่างจำกัดกว่าคือ ฝีมือทางดีตศิลป์ของเขา ซึ่งเล่นไวโอลิน เปียโน ขิม ซอ ได้อย่างดี นั้นมีส่วนส่งเสริมฝีมือทางวรรณศิลป์มากน้อยเพียงไร ในอนาคตเมื่อมีงานศึกษางานของมนัส จรรยงค์ ทั้งในเรื่องใดหนึ่ง เช่น "จับตาย" หรืองานโดยรวมอย่างจริงจัง ความชื่นชมของเราก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณจากที่มีอยู่ และความหวังนี้ก็คล้องกับที่เสนีย์ เสาวพงศ์ ได้ตั้งไว้เมื่อปี ๒๕๐๙ ว่า "สักวันหนึ่งคงจะมีการศึกษางานของมนัส จรรยงค์ เพื่อประเมินผลและคุณค่าของงานของเขาที่มีต่อวงการประพันธ์ของเมืองไทยและชีวิตทางวัฒนธรรมของไทยเรา" (หน้า ๑๓๙ อนุสรณ์มนัส จรรยงค์) ความหวังในวันวาน คือคำท้าทายในวันนี้

ประวัติมนัส จรรยงค์

มนัส จรรยงค์ เกิดที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๕๐ บิดาเป็นทนายความส่วนมารดาเป็นบุตรีผู้พิพากษาที่สองของจังหวัดนั้น เขาเริ่มเรียนหนังสือกับมารดาตั้งแต่อายุสามสี่ขวบ จากนั้นก็เข้าเรียนต่อที่ ศาลาคามวาสี และโรงเรียนประจำจังหวัด จนจบมัธยมปีที่สอง บิดาจึงส่งเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯที่โรงเรียนสุขุมาลัย(วัดพิชัยญาติ) โดยฝากฝังไว้กับเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี(ท้วม บุนนาค) เขาจึงมีโอกาสได้เรียนรู้ขนบประเพณีของบ้านขุนนาง และได้อ่านหนังสือดี ๆ หลายเรื่อง เช่น **สามก๊ก ฮั่นสิน** และกาพย์กลอนของ "คนดง" ต่อมาเขาย้ายไปเรียนในโรงเรียนประจำที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และที่นี่เขาสนใจฟุตบอล และดนตรีเป็นชีวิตจิตใจจนทิ้งตำรา และลาออกในที่สุดเมื่ออยู่ชั้นมัธยมที่ ๗

มนัสเคยทำงานเป็นนักเล่นกายกรรม สารวัตรศึกษา เสมียนอำเภอ ครูสอนดนตรี จนกระทั่งพาลูกศิษย์หนีตามกันไป และอยู่กินด้วยกันตราบจนตัวตาย เขาเคยเป็นนักข่าวของหนังสือพิมพ์นับจำนวนไม่ถ้วน

มนัส จรรยงค์ เป็นนักเขียนที่ดำรงชีพอยู่ด้วยการเขียนหนังสือ ถือได้ว่าเขาเป็นนักเขียนอาชีพยุคแรกของไทย และที่สำคัญกว่าคือเราเป็นหนึ่งในนักเขียนอาชีพน้อยคนที่เขียนหนังสืออย่างมีคุณภาพจนคู่บรรณพิภพมาถึงปัจจุบัน เชื่อว่างานของเขาจะคงความเป็นคลาสสิกไว้ในอนาคต

มนัสเริ่มต้นการเขียนหนังสือด้วยการเขียนนวนิยาย หรือ เรื่องยาวก่อน โดยใช้นามปากกาว่า อ.มนัสวีร์ โดยมีแรงจูงใจในการเขียนเพื่อพิสูจน์ความสามารถกันนอกเหนือจากการเป็นนักดนตรีให้หญิงสาวซึ่งเปรียบเสมือนดอกฟ้าที่ตนแอบหลงรักให้ศรัทธาตน และเขาก็ประสบความสำเร็จในเรื่อง **คู่ทุกข์ คู่ยาก** นี้ ตลอดชีวิตของการเป็นนักประพันธ์ของเขา แม้จำนวนทั้งหมดที่แท้จริงยังมิได้มีการรวบรวมกันเป็นที่แน่นอน ก็มีการประมาณไว้ว่าผลงานเรื่องสั้นของเขามีถึงกว่า ๑,๐๐๐ เรื่อง เรื่องยาวกว่า ๒๐ เรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้นามจริง และในปากกา ฤดี จรรยงค์, รุ่ง

น้ำเพชร เมื่อคิดถึงช่วงเวลานับตั้งแต่ปี ๒๔๗๓ ที่งานเขียนเรื่องแรกของเขาได้ตีพิมพ์ จนถึงบั้นปลายชีวิตในปี ๒๕๐๘ และหักลบบางปีที่เขาไปทำงานอย่างอื่นนอกจากการเขียนหนังสือ คงจะยกย่องเขาได้ว่ามีปริมาณงานเขียนที่มากมายมหาศาล จากอายุขัยเพียง ๕๘ ปี และที่น่าคารวะมากกว่าปริมาณคือคุณภาพ สมกับคำกล่าวที่ว่า "นักเขียนอย่างมนัส จรรยงค์ ร้อยปีจะมีสักหนึ่งคน" นั่นหมายถึงว่า มนัส จรรยงค์ คือนักประพันธ์ผู้ยิ่งใหญ่ของไทยอย่างแท้จริง

กมล กมลตระกูล
ไชยันต์ รัชชกูล

หนังสืออ้างอิง

อนุสรณ์ มนัส จรรยงค์ แหล่งพิมพ์ "เรือใบ" ๒๕๐๙

นักเขียนเรื่องสั้นดีเด่น วาระครบ ๑๐๐ ปีเรื่องสั้นไทย สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์ ร่วมกับสำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น พิมพ์ครั้งที่สอง ๒๕๓๐

เรื่องสั้นของ ป. บูรณปกรณ์

ดาวเงิน พ.ศ. ๒๔๙๓

ชีวิตจากมุมมืด ๒๔๙๕ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๕)

ป. บูรณปกรณ์

(พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๙๕)

เรื่องสั้นของ ป.บูรณปกรณ์ที่ตีพิมพ์ลงในนิตยสาร**ปิยะมิตร สยามสมัย เริงรมย์** ฯลฯ ในรวมเล่มที่ชื่อ **ดาวเงิน** ประกอบด้วยเรื่องสั้นจำนวน ๑๙ เรื่อง ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตของคนชั้นล่างในสังคมเมือง อย่างเช่น เรื่อง**ดาวเงิน**เป็นเรื่องของนักเขียนชื่อวิธานค์ กับดาวเงิน ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพบริการยามกลางคืน ทั้งสองคนได้พบกันอย่างบังเอิญขณะที่วิธานค์มาพักรักษาตัวที่ชายทะเล เมื่อได้พูดคุยกันทำให้ดาวเงินสนใจในชีวิตของวิธานค์ เพราะเขามีลักษณะที่แปลกไปจากผู้ชายทั่วไปที่เธอรู้จัก และด้วยศรัทธาต่อการทำงานของวิธานค์ที่ว่า

"วิธานค์ใช้สมองทำประโยชน์เพื่อคุณความดีต่อโลก...เขาต้องการปลูกสร้างหลักธรรม จริยา และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่..."

ดาวเงินจึงให้ความช่วยเหลือวิธานค์ที่มองเห็นคุณค่าของการประพันธ์เรื่องที่จรรโลงความดีงาม มากกว่าความต้องการในทรัพย์สินเงินทองเป็นสำคัญ ดาวเงินต้องการให้วิธานค์เขียนเรื่องที่เขาปรารถนาให้สำเร็จก่อนที่จะเสียชีวิตลง เพราะสำหรับวิธานค์แล้ว สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ งานและอุดมคติ ด้วยเขามีความคิดว่า "มนุษย์ทุกคนเกิดมา ควรจะทำงานและสร้างอุดมคติไว้สำหรับผู้อื่นบ้าง ถ้าทุกคนคิดแค่คืบ แค่ตัว โลกนี้จะฉิบหายวายวอดแหลกละเอียดไม่มีเหลือ..."

เรื่อง**แทบฝั่งโยธะกา** แสดงถึงความมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันของสุริยะ ชายวัยกลางคนจากกรุงเทพฯ ซึ่งไปอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโยธะกาเนื่องจากความเจ็บป่วย เขาอยู่คนเดียวไม่สุงสิงกับใครจนคนแถบนั้นคิดว่าเป็นคนไม่มีน้ำใจ แต่ในที่สุดเขาได้ช่วยเหลือลูกของชาวบ้านแถบนี้ซึ่งกำลังป่วยหนักโดยใช้ยาของตัวเองแทน เพราะรู้ว่าตัวเองก็ต้องตายในไม่ช้า ด้วยความคิดที่ว่า

"คนที่กำลังจะตาย จะต้องช่วยให้คนอื่นมีชีวิตอันยืนยาวและรุ่งเรืองต่อไป"

ยอดรักของลุงตุ๋ เป็นเรื่องราวความผูกพันของชายแก่ คนทำลูกข่างขายเด็ก ๆ กับเด็กชายตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งซึ่งเป็นลูกที่พ่อไม่ต้องการ ลุงตุ๋เป็นชายอัปลักษณ์ที่อยู่คนเดียวลำพัง ยังชีพด้วยการทำลูกข่างขาย มีเด็กชายก้อยที่แวะเวียนมาหามาเล่าทุกข์สุขให้ฟัง ลุงตุ๋จะคอยซื้อขนมไว้ให้เป็นประจำ แต่ก้อยมีโรคประจำตัว และเนื่องจากเป็นลูกที่พ่อไม่ต้องการจึงไม่ได้รับการเหลียวแล ต้องทำงานหนักเกินวัยและถูกตีเป็นประจำ

"เขาตีหนูแทบทุกวันแหละคุณลุง หนูคงต้องตาย เขาว่าคนลำบากตายเสียเร็ว ๆ ยิ่งดี หนูก็อยากตายเหมือนกัน แต่เป็นห่วงกลัวจะไม่มีใครเป็นเพื่อนคุยกับคุณลุง"
จนในตอนท้ายเด็กชายก็เสียชีวิตลง

มือที่เปิดกรง เป็นเรื่องของชายคนหนึ่งที่ทนเห็นสัตว์ถูกกักขังไม่ได้ ดังนั้นตัวเขาจึงชอบไปป้วนเปี้ยนอยู่แถวที่มีแม่ค้าขายนกปล่อยจากกรง เวลาแม่ค้าเผลอเขาก็จะแอบเปิดกรง ปล่อยให้นกบินออกไปเอง เคยถูกจับในบางครั้ง แต่ก็ไม่ยอมทิ้งความคิดของตัวเอง

"เขาเกลียดคนที่พูดถึงกฎหมาย และคนที่เขาจะเคารพ กราบไหว้ด้วยจริงใจ จะต้องเป็นคนที่พูดและทำทุกสิ่งเพื่อมนุษยธรรม"

ในรวมเล่ม **ชีวิตจากมุมมืด** มีเรื่องสั้นอยู่ ๒๔ เรื่อง แนวการเขียนส่วนใหญ่ในเล่มนี้เป็นการเล่าเรื่องราวชีวิตอีกด้านของคนกลางคืน คนที่มีชีวิตอยู่อย่างยากจนแร้นแค้น และเรื่องที่เป็นแนวคิดซึ่งแปลกออกไปโดยเพิ่มเติมเข้ามาในการพิมพ์ครั้งที่สอง เรื่อง**มนุษย์หน้าผี หรือศพเดินได้** เป็นเรื่องของตากอน ชายขอทานที่มีหน้าตาอัปลักษณ์และยึดมั่นอยู่ในอาชีพของตัวเองอย่างยิ่ง แต่มีน้ำใจเผื่อแผ่จากการที่เขามักจะซื้อซาละเปามาฝากหมาที่นอนอยู่ใต้ถุนด้วยกันอยู่เสมอ และเมื่อคู่สามีภรรยาข้างบ้านทะเลาะกัน เพราะสามีเอาแต่เล่นพนัน กินเหล้า ไม่มีเงินให้ค่าเทอมลูก ตากอนจึงแอบเอาเงินให้เด็กไปเสียค่าเทอม ภรรยาบังคับให้ลูกเอาเงินไปคืนเพราะไม่อยากได้เงินของชายอัปลักษณ์ แต่สามีแย่งไปเล่นการพนันจนหมดโดยที่ไม่ได้เสียค่าเทอมให้ลูกเลย

เรื่อง **ครอบครัวขี้เกียจในจุฬาซอย ๒** แสดงถึงอารมณ์ขันของผู้เขียนที่กล่าวถึงครอบครัวหนึ่งที่ทุกคนในบ้านล้วนมีความเกียจคร้านไปเสียทุกอย่าง ถ้าใครลุกขึ้นมาทำอะไรแบบปกติ ผู้เป็นเจ้าของบ้านก็จะรู้สึกอารมณ์เสียขึ้นมาทันที เพราะ "งานน่ะเราจะทำมันเมื่อไรก็ได้" ด้วยเหตุนี้ในบ้านนี้จึงปล่อยให้สกปรก สนามรกร้าง แม้จะมีคนรับใช้ที่เคยขยันอยู่ในบ้าน แต่เจ้าของบ้านได้สั่งสอนให้เป็นคนขี้เกียจตามไปด้วย

แนวเรื่องส่วนใหญ่ของ ป. บูรณปกรณ์ มักจะเป็นเรื่องราวของชีวิตผู้คนธรรมดา การแสดงถึงมนุษยธรรมที่มนุษย์พึงมีให้ต่อกัน รวมทั้งสัตว์ เป็นการแสดงความคิดแบบตรงไปตรงมา พร้อมไปกับการแสดงเจตนาของผู้เขียน ด้วยถ้อยคำพูดที่ไม่ปรุงแต่งให้สวยงามนัก เพื่อแสดงให้เห็นภาพชัดเจน ผู้อ่านรุ่นปัจจุบันอาจจะไม่ชอบแนวการเขียนแบบนี้ เพราะเรื่องราวของความยากจนขัดสนและการต้องดำรงชีวิตอย่างลำบากในอีกมุมหนึ่งที่นำเสนอแบบนี้ ไม่ได้เป็นภาพที่สวยงามพอ โดยเฉพาะเรื่องของคนที่ต้องหากินตอนกลางคืน คนที่หากินกับศพ หรือคนที่ยังชีพด้วยการเป็นขอทาน แต่เสน่ห์ของเรื่องก็คือความจริงใจในการนำเสนอเรื่องราวที่ผู้อ่านจะสามารถรับรู้ได้เองนั่นเอง

นอกเหนือจากผลงานสองเล่มนี้แล้ว ยังมีเรื่อง **เรือนใจ** (๒๔๘๘) ที่จัดว่าเป็นการรวมเรื่องสั้นอีกเล่มหนึ่ง วิลาศ มณีวัตเขียนคำนำโดยเน้นว่า

"ป. บูรณปกรณ์ เป็นนักคิดและนักเขียนความเรียงมากกว่า แต่ก็เช่นเดียวกัน 'ศรีบูรพา' เขามีวิธีแสดงความคิดอย่างน่าอ่านและกลมกลืนกันไปในเรื่องอย่างสนิทแนบเนียน ตัวละครของ ป. บูรณปกรณ์ เป็นเพียง 'หุ่น' เท่านั้น หุ่นซึ่งพูดเฉพาะแต่สิ่งที่เขาต้องการจะให้พูด ซึ่งอาจจะเป็นคำหรือปรัชญาของชีวิตที่เป็นสิ่งธรรมดาเหลือเกิน แต่เราผ่านกันไปโดยไม่ได้สังเกต ความสำคัญของเรื่องจึงอยู่ที่ความคิดมากกว่าตัวเรื่อง เขาเป็นนักปรัชญายิ่งกว่าศิลปิน เป็นผู้ให้คำสอนได้ดีกว่าที่จะให้ความงดงามในด้านศิลปะ เขาพยายามอยู่เสมอที่จะสอดแทรกการวิจารณ์สังคมไว้ในคำพูดของตัวละคร ในบางตอนตัวละครแทนที่จะพูดอย่าง 'มนุษย์' กลับพูดอย่าง 'หนังสือ' แต่ผู้ประพันธ์ก็มีความจงใจให้เป็นเช่นนั้น...

นอกจากนั้นเขายังนับได้ว่าเป็นนักปราชญ์ที่เขียนเรื่องในแนวของการเสียดสีสังคมได้อย่างนาสนใจ ดังเช่นในเรือนใจ ซึ่งหลายคนเห็นว่าเป็นเรื่องสั้นที่ดีที่สุดของผู้เขียน ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า จุดอ่อนของคนในศาสนานั้นอยู่ที่ตรงไหนและเราควรที่ทำกันอย่างไรต่อไป และนอกจากความรักของหนุ่มสาวแล้วยังข้อคิดอื่น ๆ ให้เขียนอีกมากมาย ดังเช่นในเรื่องพรุ่งนี้ ที่ผู้เขียนได้หยิบเอาภาพชีวิตของนักเชิดหนังตะลุงมาเขียน เพื่อแสดงว่าวิญญาณแห่งการต่อสู้ และรักเกียรตินั้นไม่จำเป็นต้องมีอยู่ในหมู่นักการเมือง ทหารหรือนักศึกษาชั้นสูงเท่านั้น ถึงแม้คนที่ไม่เคยผ่านโรงเรียนมาเลยอย่างเช่นนักหนังตะลุงก็อาจจะมีได้เหมือนกัน เรื่องเช่นนี้เกิดจากการเพ่งดูชีวิตในมุมที่ละเอียด"

ประวัติ ป. บูรณปกรณ์

ป. บูรณปกรณ์ มีชื่อจริงว่า ป่วน บูรณศิลปิน เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๔๗ เป็นบุตรชายคุณเยื้อน บูรณศิลปิน และคุณพริ้ม(บุนนาค) เรียนหนังสือชั้นต้นที่วัดสระเกศ วัดเบญจฯ และเทพศิรินทร์ เนื่องจากกำพร้าบิดาตั้งแต่อายุยังน้อย จึงต้องทำงานช่วยเหลือตัวเองมาตลอด

เริ่มต้นชีวิตนักเขียนที่หนังสือพิมพ์**สยามออบเซอเวอร์** โดยใช้นามปากกาว่า **ศิลปิน** และในช่วงนี้ได้เริ่มเขียนนิยายบ้างแล้ว เขาทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ จัดทำหนังสือพิมพ์เขียนเรื่องยาว ตลอดจนเปิดสำนักพิมพ์จำหน่ายและสั่งหนังสือจากต่างประเทศมาระยะหนึ่ง

ป. บูรณปกรณ์ ได้เขียนหนังสือไว้จำนวนมากด้วยกัน และเป็นนักประพันธ์อีกท่านหนึ่งที่มีนามปากกามาก ได้แก่ ป. บูรณศิลปิน นิพนธ์ พจนศิลป์ นิกร เทวัณ จ้าวปู่ นายศิลป์ จักรสกุลไทย อารยัน ศักดิ์ อภิสิทธิ์ ศิลปิน ฯลฯ ป. บูรณปกรณ์สมรสกับนักประพันธ์หญิงผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ชื่อ ก. สุรางคนางค์ (กัณหา วรรธนะภัฏ)

พิมล เมฆสวัสดิ์

เสาชิงช้า, เอแลนบารอง และเรื่องสั้นอื่น ๆ ของ ส. ธรรมยศ

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๙๕ โดยสำนักพิมพ์กรุงเทพ
เอแลนบารองและเรื่องสั้นที่สรรแล้ว พิมพ์ปี ๒๕๓๑ โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า

ส. ธรรมยศ

(พ. ศ. ๒๔๕๗-๒๔๙๕)

งานเรื่องสั้นของส. ธรรมยศ เป็นงานที่น่าสนใจทั้งในแง่เนื้อหาสาระ และในแง่วรรณศิลป์ เรื่องสั้นของเขา มีรวมอยู่ในหนังสือชุด **เสาชิงช้า** พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๙๕ รวม ๘ เรื่องและรวมเรื่องสั้น **เอแลนบารอง** และเรื่องสั้นที่สรรแล้ว ซึ่งโครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายากของสำนักพิมพ์ดอกหญ้า คัดมาพิมพ์ รวม ๑๕ เรื่อง (มีเรื่องที่ซ้ำกับเรื่องในเสาชิงช้า ๔ เรื่อง ๑๑ เรื่อง เป็นเรื่องที่ยังไม่เคยรวมพิมพ์เป็นเล่ม) นอกนั้นก็มีกระจัดกระจายในนิตยสารต่าง ๆ

เอแลนบารอง เรื่องสั้นเรื่องแรกที่ ส. ธรรมยศ เขียนและพิมพ์ในนิตยสารในปี ๒๔๘๔ เป็นเรื่องของสาวสวยชาวญวน ลูกคนรวยที่จบการศึกษามาจากฝรั่งเศส มีหัวเป็นนักปฏิวัติต้องการปลดปล่อยเวียดนามจากอาณานิคมของฝรั่งเศส เมื่อเตืองคู่รักชาวญวนของเธอได้ไปหลงเสน่ห์โสเภณีลูกครึ่งชาวฝรั่งเศส จนหนีตามกันไป เธอตามไปตบหน้าคู่รักและยิงหญิงผู้นี้ซึ่งเธอกล่าวหาว่า **"ทำลายความทะเยอทะยานของเพื่อนร่วมชาติของฉันไม่น้อยกว่าสี่คน"** แต่เค้าโครงเรื่องแปลกดี และสำนวนโวหารก็อยู่ในเกณฑ์ดี

เรื่องสั้นชื่อ **รวงทอง** เป็นเรื่องโรแมนติกที่ เอแลน บารอง ก่อนที่เธอจะคิดฆ่าคู่รัก เล่าให้สุจริต นักศึกษาไทยที่ไปศึกษาปรัชญาในมหาวิทยาลัยในเวียดนามฟัง เป็นเรื่องระหว่างความรักของรวงทอง จารสตรีไทย กับ เตรืองยิน นายทหารฝ่ายญวน ซึ่งได้พบกันอย่างบังเอิญในช่วงสงครามไทยญวน เตรืองยินเป็นนายทหารเชื้อพระวงศ์ที่เบื่อหน่ายสงคราม สงสารมนุษยชาติ และอยากให้โลกมีสันติภาพ เมื่อเขาแต่งงานกับรวงทองก็ถูกทหารพิจารณาโทษ กษัตริย์ญวนเสด็จมาตัดสินเรื่องด้วยพระองค์เอง ครั้งแรกทรงบังคับให้ทั้งคู่หย่าร้างกัน เมื่อรวงทองปฏิเสธ ก็ทรงให้ประหารเตรืองยิน ช่วงเพชฌฆาตจะลงดาบ รวงทองได้สลัดหลุดจากผู้คุมเข้ากันเตรืองยิน จึงโดนฟันตาย เตรืองยินรอด สงครามชะงักลง และมีการเจรจาสงบศึก รวงทองได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เสียสละ เรื่องนี้เล่าเป็นเรื่องที่เกือบซ้อนคู่ขนานไปกับเรื่องของสุจริตเอง ผู้เคยผิดหวังในผู้หญิงไทยคนหนึ่ง และมีความหวังว่าอาจจะได้แต่งงานกับเอแลน ผู้ถูกเตรืองคู่รักชาวญวนทิ้งเช่นกัน

แต่เรื่องที่ส. ธรรมยศเขียนเสียดสีความเห่อเรื่องปริญญาของคนไทยได้อย่างแหลมคม มีอารมณ์ขันและยังทันสมัยมากวันนี้ คือเรื่อง **เมืองปริญญา** แม้จะเป็นเรื่องที่เขียนตั้งแต่ปี ๒๔๙๒ แล้วก็ตาม เนื้อเรื่องมีพวกดอกเตอร์, ศาสตราจารย์ ผู้จบปริญญาทั้งจากต่างประเทศและในประเทศ ๗-๘ คน นั่งสัมมนากันว่าทำอย่างไรจึงจะให้พลเมืองของนครนี้ทุกคนมีปริญญา เอ็ม เอ ที เอช ที กิ่ง

(เขียนปริญญาไว้หน้า เพราะสำคัญกว่าชื่อ) เสนอให้คนมีปริญญาสวมหมวก และเสื้อปริญญาทุกวัน จะได้รู้ใครเป็นใคร ใครที่ไม่ได้ปริญญาจะได้เลื่อมใส อย่างน้อยก็จะไม่รู้ว่าคนมีปริญญาแตกต่างกับคนไม่มีปริญญาเพียงใด อีกคนหนึ่งสนับสนุนออกเป็นพ.ร.บ.ใหม่ว่า ผู้ไม่มีปริญญาห้ามเข้าสถานที่ มหรสพ ชั้น ๑ ห้ามฟังการประชุมที่สำคัญ, ห้ามเข้าพิพิธภัณฑ์, รถไฟชั้น ๑ ฯลฯ ... อนุชนจะได้ทะเยอทะยานยิ่งขึ้น ในการพูดคุยกันก็มีการขัดคอและพูดดูถูกกันแบบปัญญาชนที่เห่อปริญญาจากต่างประเทศ จนกระทั่งมีหมอประกิต ผู้มีปริญญาพ่วงท้ายยาวเหยียดค้นพบยาฉีดเพิ่มกำลังสมองทำให้คนสามารถจบปริญญาตรีได้ภายใน ๓ เดือน และต่อจบปริญญาเอกได้ใน ๗ วัน ทำให้คนทั้งเมืองมีปริญญาเอกห้อยท้ายทุกคน ทุกคนใส่เสื้อปริญญาหมด แม้แต่ดอกเตอร์แก้ว ซึ่งเป็นคนขอทานก็สวมเสื้อครุยปริญญาแม้จะขาดตะปุตะปะ แต่เกิดปัญหาคือ ดอกเตอร์ที่ได้ปริญญาเอกเพราะยาของหมอประกิต เกิดอายุสั้นตายเร็วขึ้น จนต้องประชุมหายามาฉีดแก้ไข พอฉีดยาใหม่ แก้โรคอายุสั้น กลายเป็นแขนขาหดสั้น หงิกงอ ผมโกร๋น ฯลฯ เมืองปริญญากลายเป็นเมืองคุดทะราด

ส. ธรรมยศได้สรุปเรื่องของเขาว่า *"การค้นคว้าใหม่เกิดขึ้นจากความล้มเหลวของหมอประกิตมากมาย ไม่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น แต่ทั่วโลก วัตถุประสงค์ของการค้นคว้าได้มุ่งเข้าสู่ความจริง ไม่ใช่ปริญญา ! บุคคลย่อมเป็นเครื่องวัดของทุกสิ่งทุกอย่าง - ไม่ใช่ปริญญา ! อารยธรรมที่ต้องยกพื้นแผ่นดินที่ให้เป็นสวรรค์ ย่อมต้องแล้วแต่สมรรถภาพตามธรรมชาติของคน ไม่ใช่ปริญญา !!!"*

เรื่องสั้น **"เสาชิงช้า"** เป็นเรื่องโด่งดังเรื่องหนึ่งของส. ธรรมยศ เพราะจินตนาการของส. ธรรมยศ ที่ปรารถนาจะให้เสาชิงช้าที่วัดสุทัศน์เป็นเครื่องมือ "กิโยติน" (เครื่องประหารชีวิตโดยมีดใหญ่ที่ใช้เครื่องทุ่นแรงชักรอกในการปฏิวัติฝรั่งเศส) ประหารหญิงอสัตย์ทุกคน ส. ธรรมยศเขียนเรื่องนี้ได้อย่างสยดสยองแบบภาพวาด เนื้อเรื่องเป็นเรื่องของหญิงสาวผู้หนึ่ง ซึ่งผละรักจากชายหนุ่มไป เพื่อไปแต่งงานกับพระยา ผู้เคยเป็นอาจารย์ของหญิงสาวผู้นั้น และมีเมียแบบแต่งแล้วหย่ามาแล้วสิบกว่าคน ทำให้ชายหนุ่มผู้นั้น ที่บรรยายคล้ายกับตัวส. ธรรมยศเองคับแค้นมาก ถึงกับวาดจินตนาการ ที่น่ากลัวต่าง ๆ นานา รวมทั้งไม่ยอมรับผู้หญิงคนนั้นจากที่เธอถูกพระยาทอดทิ้งมาแล้วด้วย

เรื่องสั้นอื่น ๆ ของ ส. ธรรมยศ ส่วนใหญ่เป็นนิยายรักที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของท่วงทำนองการเขียนแบบนักเขียนโรแมนติคยุโรปศตวรรษที่แล้ว มักเป็นเรื่องประเภทอกหักเพราะหญิงเปลี่ยนใจหรือเพราะมีประเพณีที่ล้าหลังมาขวางกั้น หรือไม่ก็มีความสัมพันธ์กับสาวสวยต่างแดนชนิดเรารักกันไม่ได้ หรือแต่งงานกันไม่ได้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา บางครั้ง ส. ธรรมยศ ก็วาดภาพเสียให้ดูยิ่งใหญ่ตามธรรมเนียมของโศกนาฏกรรม แต่ก็แทรกความคิดของผู้เขียนที่เป็นนักเขียนนักอ่านอยู่ทั่วไป รวมทั้งสะท้อนภาพสังคมในต่างจังหวัดในสมัยทศวรรษ ๒๔๘๐ และ ๒๔๙๐ ในระดับหนึ่ง อย่างเรื่อง **ดอยสุเทพร้าว** ซึ่งนางเอก (จบสังคมวิทยาจากฮาร์วาด) พูดถึงเชียงใหม่ถูกกรุงเทพฯกอบโกยได้อย่างเข้มข้น และถึงเลือดถึงเนื้อ เกือบจะเป็นเรื่องสั้นที่ดีมาก ถ้า

ไม่จบลงอย่างอ่อน ๆ เหมือนกับเป็นการยอมพ่ายแพ้ต่อสภาพที่เป็นอยู่ไปเสียเฉย ๆ ทั้งที่ตัวละครออกจะมีสติปัญญาและไฟขนาดนั้น

ถึงแม้ ส. ธรรมยศ จะพยายามแสดงตนว่าเป็นคนมีความคิดความอ่าน และต่อต้านสิ่งที่ล้าสมัยของสังคมเก่าอย่างเช่น เรื่องที่ผู้ชายชั้นสูงชอบมีเมียมาก แต่ตัวส. ธรรมยศเองบางครั้งก็ยังติดค่านิยมเก่าเช่น การยึดถือในเรื่องศักดิ์ศรี อคติต่อผู้หญิง และความหลงตัวเองแบบผู้ชายไทยรุ่นเก่าโดยทั่วไปอยู่มากเหมือนกัน อย่างเรื่อง **ระเด่น ตันหยง กุมารี** ซึ่งสาวสวยฉลาด บริสุทธิ์จากตระกูลสูงของอินโดนีเซีย ยอมเสียตัวให้กับหนุ่มไทย (ผู้เขียนใช้สรรพนามว่าข้าพเจ้าเหมือนกับเรื่องส่วนมากของเขา) เพื่อฉลองเอกราชหลังจากที่ได้รู้จักกันไม่ทันนาน ฉากรักมีการให้หญิงสาวใช้สำลีชุบน้ำในอ่างล้างหน้าเช็ดเท้าให้พระเอก (ซึ่งไม่ได้เป็นวีรบุรุษอะไรเลย นอกจากมาเจอกันในคืนนี้เท่านั้น) แล้วเอาน้ำในอ่างนั้นมาล้างหน้า นับเป็นเรื่องโรแมนติกที่นอกจากจะล้าสมัยแล้วยังอาจถูกวิจารณ์ว่าเป็นความคิดแบบผู้ชายที่หลงตัวด้วย (ส. ธรรมยศไม่ได้แต่งงาน ไม่ปรากฏว่ามีคู่รักเป็นตัวตน)

เรื่องสั้นของ ส. ธรรมยศ นั้นก็มีลักษณะเฉพาะตัว ทั้งในเรื่องความเป็นนักคิดนักฝัน, การสร้างบรรยากาศ และในแง่การใช้ภาษาที่สละสลวยและใช้อุปมาอุปมัยแบบไม่เหมือนใคร สุภา ศิริมานนท์ ก็เคยชมไว้ *"การใช้ถ้อยคำนี่เขาเก่ง.....เป็นต้นว่า ขนตาผู้หญิง เขาเปรียบว่ามันงอนเหมือนดอกเยอร์บีร่า มองปุ๊บมันเห็นจริง ๆ หรือน้ำในคูนี่มันนิ่งเสียจนมองเห็นแม่นกซึ่งกกลูกอยู่ในรังบนต้นไม้" นี่เขาเปรียบอย่างนี้ ผมอ่านแล้วพิมพ์ใจ"* **(บทสัมภาษณ์ ส. ธรรมยศในสายตาคนรู้จัก โลกหนังสือ** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๗ เมษายน ๒๕๒๑)

ความคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ และความฝันของ ส. ธรรมยศ มีทั้งเรื่องอยากให้เมืองไทยมีมหาวิทยาลัยสอนวิชาปรัชญาและศิลปศาสตร์ เพื่อให้คนมีวัฒนธรรม อยากให้เมืองไทยมีสภาวิจัย, มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพื่อจะได้เจริญเหมือนเมืองอื่น เป็นความคิดความฝันที่น่าสนใจ แม้ความคิดในเรื่องปรัชญาสำนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ของเขาอาจจะล้าสมัยแล้วในปัจจุบัน แต่ในสมัยที่คนไทยแทบไม่รู้จักปรัชญากัน นอกจากพุทธศาสนา ก็นับว่าเป็นการกระตุ้นความคิดของคนอยู่ไม่น้อย

สำนวนในการวิจารณ์ของเขาเผ็ดร้อนชวนให้นึกถึง ส. ศิวรักษ์ ในสมัยหลัง และภาษาที่ใช้ในเรื่องสั้นของเขาชวนให้นึกถึง รงค์ วงษ์สวรรค์นักเขียนรุ่นหลังเขา น่าเสียดายที่ส. ธรรมยศต้องเสียชีวิตด้วยโรควัณโรคปอด ในวัยเพียง ๓๘ ปี เพราะสมัยนั้นยาแพง และเขาก็ยากจน แต่เขาก็ทิ้งงานที่มีคุณค่าไว้มากมายพอสมควรโดยเฉพาะงานด้านประวัติศาสตร์ปรัชญาและวรรณกรรมวิจารณ์ อาทิ **ศิลปะแห่งวรรณคดี, ชีวิตและงานของศรีปราชญ์, ปรัชญาศาสตร์, ศิลปะแห่งการวิจารณ์, กศร. กุหลาบ, ตากสินมหาราช, ปรัชญาฝ่ายปฏิบัตินิยม** ฯลฯ ซึ่งยังไม่ได้มีการนำมาพิมพ์เผยแพร่ใหม่เท่าที่ควร นอกจากการสรุปความชีวิตและงานของเขาบางส่วนฉบับที่อสิธารานำมาเล่าไว้ใน อสิธารา **งานและชีวิตของ ส. ธรรมยศ** ดอกหญ้า ๒๕๓๑ ซึ่งเป็นหนังสือ

รวมเล่มเกี่ยวกับ ส. ธรรมยศ ที่น่าอ่านมากที่สุดเท่าที่จะหาได้ในตลาดหนังสือปัจจุบัน ในอนาคตน่าจะมีผู้รวบรวม และประเมินคุณค่างานทั้งหมดของเขาให้สมบูรณ์กว่านี้

ประวัติ ส. ธรรมยศ

แสน ธรรมยศ เป็นทั้งนักเขียนเรื่องสั้น, นักวิจารณ์วรรณกรรม และนักประวัติศาสตร์ เขามีเชื้อสายเจ้าทางเหนือ แต่ฐานะไม่ดี จบการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนเทพศิรินทร์ รุ่นน้องศรีบูรพา และเป็นคนไทยคนแรก (ที่อาจจะเป็นคนเดียว) ที่ได้ไปเรียนวิชาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยในอินโดจีนของฝรั่งเศสในปี ๒๔๗๗ - ๒๔๗๘ มีผลงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมวิจารณ์ และปรัชญาที่น่าสนใจ หลายชิ้น และรวมเรื่องสั้นอีกจำนวนหนึ่ง

ผลงานชิ้นสำคัญของเขาคือ **Rex Siam Sium** หรือ **พระเจ้ากรุงสยาม** (พ.ศ. ๒๔๘๔) ซึ่งเป็นสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ที่อธิบายถึงชีวิตและผลงานของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างวิพากษ์วิจารณ์และตรงไปตรงมาในฐานะนักวิชาการคนหนึ่ง เช่น วิจารณ์การมีสนมมาก แต่ก็ยอมรับในพระปรีชาสามารถในบางด้าน หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นหนังสือที่ฮือฮากันมาก แต่เมื่อสถานการณ์การเมืองในประเทศเปลี่ยนไปในทางเป็นเผด็จการมากขึ้น ภายหลังจากการพิมพ์ครั้งแรกแล้ว จึงไม่ได้มีใครกล้าพิมพ์ซ้ำหรือกล่าวขวัญถึงหนังสือเล่มนี้มากนัก อสิธารา (อ.ไชย วรศิลป์) ลูกศิษย์ของส. ธรรมยศ ได้นำมาเขียนเล่าไว้ใน**นิตยสารคุณหญิง** รายเดือน ในช่วงปี ๒๕๐๗ - ๒๕๑๘ โดยเลือกตัดตอน **พระเจ้ากรุงสยาม** เฉพาะส่วนที่ไม่วิพากษ์วิจารณ์มากมายนัก (ดู อสิธารา **งานและชีวิตของส. ธรรมยศ** ดอกหญ้า ๒๕๓๑) จนหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จึงได้มีการพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ โดยสำนักพิมพ์ศูนย์ความรู้ไทย สหรัฐอเมริกา ในปีพ.ศ. ๒๕๒๒ โดยพิมพ์เป็นหนังสือปกอ่อน ๒ เล่มจบ แต่ก็เผยแพร่ได้ในวงจำกัด

วิทยากร เชียงกูล

พลายมลิวัลลิ์ และเรื่องสั้นบางเรื่อง

พ.ศ. ๒๔๘๕

ถนอม มหาเปารยะ

(พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๕๐๔)

พลายมลิวัลลิ์ เป็นนิยายขนาดสั้นที่เด่นของถนอม มหาเปารยะ นักเขียนหญิง ซึ่งมีผลงานในช่วงตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงยุคจอมพลสฤษดิ์ พลายมลิวัลลิ์เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักของคนและสัตว์ ที่สะท้อนภาพการทำป่าไม้ที่ศรีราชาในยุคก่อนได้อย่างดี เป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการคัดเลือกเป็นหนังสืออ่านประกอบในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตามแผนการศึกษาประจำปี ๒๕๒๐ และมาร์เซล บารัง โครงการ MODERN THAI CLASSIC คัดเลือกเป็นนิยายดีเด่น ๑ ใน ๒๐ เรื่องเพื่อแปลเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษ

พลายมลิวัลลิ์มีเค้าโครงเรื่องที่แปลกพอสมควร เริ่มต้นด้วยตัวละครชายที่มีศักดิ์เป็นถึงหม่อมเจ้าซึ่งพลัดหลงจากเรือมาอยู่บนเกาะสีชัง โดยไม่ยอมแสดงตัวว่าเป็นใคร และต้องการใช้ชีวิตแบบชาวบ้านธรรมดา เขาได้พบและผูกพันกับพลายมลิวัลลิ์ช้างของบริษัทศรีราชาอย่างลึกซึ้ง มลิวัลลิ์มักแสดงความรัก และให้การคุ้มครองกับคนที่มันชอบ และในทางตรงกันข้ามจะทำร้ายคนอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ใกล้กับคนที่มันรักเหมือนกับการหวงของ นอกจากนิสัยรักอย่างแรงกล้าแบบนี้แล้ว มลิวัลลิ์ยังเป็นช้างที่ชอบกินเหล้าอีกด้วย โดยเฉพาะเหล้าขาวหรือที่ชาวบ้านแถวศรีราชาสมัยนั้นให้ชื่อว่า ไอ้เผือก หม่อมเจ้าสุริยาจึงผูกมิตร กับมลิวัลลิ์ด้วยเหล้าขาวนี้เอง ดังที่ว่า

> *"...ในลานใหญ่เบื้องหน้า เขาเห็นมลิวัลลิ์กำลังคุกเข่าใช้งวงลูบไล้ตามตัวชายคนหนึ่งที่นอนซบอยู่ข้าง ๆ ตัวมัน ในยามที่มันอยู่ในอารมณ์ดี มลิวัลลิ์รู้จักแสดงตัวเป็นมิตร รู้จัก จะให้ความคุ้มครองแก่บุคคลที่ชอบอัธยาสัยของมัน"*

มลิวัลลิ์เป็นช้างที่ค่อนข้างแตกต่างจากช้างเชือกอื่น มันไม่กลัวใครแม้กระทั่งการลงโทษด้วยการโบยอย่างหนัก มลิวัลลิ์จึงทำให้คนงานในบริษัทศรีราชารู้สึกกลัว ไม่อยากเข้าใกล้คนที่มันชอบ และต้องคอยระวังตัว ระวังอารมณ์ของมัน แต่ช้างนี้เป็นที่ต้องการของบริษัทป่าไม้นี้อย่างมาก เพราะมันทำงานได้มากเท่ากับช้างถึงสามเชือก

หม่อมเจ้าสุริยา ในฐานะชาวบ้านธรรมดา ได้อาศัยทำงานอยู่กับบริษัทป่าไม้เป็นเวลาถึง ๒ ปี เมื่อทราบข่าวว่าภรรยาเขาซึ่งคิดว่าหม่อมเจ้าสุริยาเสียชีวิตกำลังจะแต่งงานใหม่กับลูกชายเจ้าของบริษัทป่าไม้นี้ เขาจึงขอทำงานอยู่ที่บริษัทนี้ต่อไปพร้อมไปกับความสัมพันธ์กับมลิวัลลิ์ได้เพิ่มพูนขึ้น แล้ววันหนึ่งก็เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ทุกสิ่งเปลี่ยนไป เมื่อภรรยา ลูกและสามีใหม่เดินทางมาเยี่ยมดูงานที่บริษัท หม่อมเจ้าสุริยาได้ลอบมาดูลูกชายและแสดงความรักลูกออกมาทางสายตาและการ

กระทำ มลิวัลลิ์รับรู้ได้ถึงความรู้สึกของหม่อมเจ้าสุริยา ด้วยความอิจฉาจึงจะเข้าทำร้ายเด็กชายที่คนของมันรัก ทำให้หม่อมเจ้าสุริยาเข้าขวางและเสียชีวิตลงด้วยฝีมือของมลิวัลลิ์ในที่สุด

พลายมลิวัลลิ์เป็นนิยายแนวโรแมนติดที่เน้นอารมณ์มาก แต่การบรรยายภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของคนในยุคสมัยนั้น โดยเฉพาะสภาพชีวิตผู้คนแถวศรีราชา การทำกิจการป่าไม้ ภาพของการดำรงชีวิตอยู่แบบชาวบ้าน อัธยาศัยและความมีน้ำใจของคนท้องถิ่นที่เกื้อหนุนหม่อมเจ้าสุริยาให้ดำรงชีวิตอยู่ได้มีความสมจริงสูง สิ่งที่ผู้เขียนพยายามเสนอคือ ความรักความผูกพันระหว่างสายเลือดเป็นสิ่งที่ตัดไม่ขาด แม้ว่าจะพบกับอุปสรรคหรือความไม่ราบรื่นบางประการก็ตาม คนที่เป็นพ่อก็ยังรู้สึกถึงความรักและความอาทรที่ให้แก่ลูกซึ่งเป็นสายโลหิตโดยไม่คำนึงถึงความเป็นความตายของตัวเองแต่อย่างใด ซึ่งต่างจากความรักของช้างมลิวัลลิ์ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นความรักแบบหลงเพื่อเก็บเอาไว้เฉพาะตัว ไม่ต้องการให้ใครเข้าใกล้คนที่ตัวเองรักนอกจากตัวมันเอง หรือไม่ต้องการให้คนที่มันรักแสดงความรักแก่คนอื่นต่อหน้ามัน

นอกเหนือจากเรื่อง**พลายมลิวัลลิ์**แล้ว ถนอม มหาเปารยะ ยังได้เขียนเรื่องสั้นอีกหลายเรื่องที่พิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ ยังไม่ได้รวมพิมพ์เป็นเล่ม ที่นำมาแนะนำในที่นี้เพื่อชี้ว่าเธอไม่ได้มีงานที่น่าสนใจแค่**พลายมลิวัลลิ์**เล่มเดียว เรื่องสั้นหลายเรื่องของเธอมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวโดยเฉพาะพ่อกับลูกชาย เช่น เรื่อง **โดยพระเดช** (พ.ศ. ๒๕๐๑) **อันชนกชนนี** (พ.ศ.๒๔๘๒) **วันนี้ฉันมีความสุข** (พ.ศ. ๒๔๘๒) เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งที่เคยอยู่ด้วยกันสามคนพ่อแม่ลูก เมื่อพ่อติดคุกเป็นเวลานาน ลูกชายจึงทำหน้าที่ดูแลแม่แทน จนวันที่พ่อพ้นโทษออกมาโดยสองแม่ลูกยังไม่รู้ แล้วพ่อก็ตามมาพบที่บ้าน พร้อมกับความรู้สึกว่าลูกชายไม่ให้ความเคารพและยังยึดถือความคิดของตัวเองเป็นใหญ่ ไม่เชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ทำให้พ่อรู้สึกโกรธจึงออกจากบ้านไป แต่ในตอนท้ายเขาทั้งสองได้มาเจอกันที่บ้านของเจ้านายของลูกชายด้วยเหตุผลที่ต่างกัน คือว่าลูกชายต้องการมาหยิบเงินไปใช้ก่อนสองพันบาทเพื่อไปสมทบซื้อที่ต่างจังหวัดสำหรับให้สามคนพ่อแม่ลูกอพยพไปอยู่ ส่วนตัวพ่อต้องการหาเงินเอาไปให้ลูกชายเพื่อแสดงตัวว่าเขาสามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้ แต่แล้วก็หนีตำรวจไปไม่พ้น พ่อจึงยอมเสียสละตัวเองถูกจับเข้าคุกอีกหนหนึ่งแทนลูก

อันชนกชนนี (พ.ศ.๒๔๘๒) เป็นเรื่องที่มีบทสนทนาและพล็อตเรื่องที่ค่อนข้างดี เป็นเรื่องราวของพ่อ (อดีตเป็นหลวง) ที่ติดเหล้าอย่างหนักจนบางครั้งควบคุมอารมณ์ไม่อยู่ คราวที่รู้สึกตัวก็จะพร่ำพรรณนาความดีของลูก พ่อไปมีครอบครัวใหม่ที่มีสภาพตกต่ำกว่าเดิมมาก แต่ยังคงแวะเวียนมาขอเงินจากลูกๆเป็นประจำ วันหนึ่งหลังจากมาขอเงินลูกชายแล้วเมื่อลูกชายมาส่งที่บ้าน พ่อซึ่งตกอยู่ใต้อิทธิพลของเหล้าและสภาพสังคมใหม่โดยเฉพาะแม่เลี้ยงกลับกลายเป็นคนที่ใช้วาจาไม่สุภาพและคำพูดเสียดแทงลูกชายอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดลูกชายก็ลากลับไป

วันนี้ฉันมีความสุข (พ.ศ. ๒๔๘๒) นับเป็นเรื่องสั้นขนาดยาวที่กล่าวถึงชีวิตเด็กชายคนหนึ่งซึ่งกำพร้าแม่มาตั้งแต่เกิด คนที่เลี้ยงดูคืออาและพ่อ วันหนึ่งพ่อกลับบ้านมาพร้อมด้วยแม่ใหม่ การที่พ่อไม่บอกล่วงหน้า ทำให้ลูกชายและอารู้สึกไม่พอใจ แต่ด้วยความเข้าใจและจิตใจที่เปิดกว้างของ

แม่ใหม่ทำให้ลูกชายและอายอมรับสมาชิกคนใหม่นี้เข้าไว้ในครอบครัวในที่สุด ในเรื่องนี้ผู้เขียนได้บรรยายความรู้สึกของเด็ก ๆ ตลอดจนความผูกพันกับเพื่อนหรือสัตว์เลี้ยง และการไม่เหยียดเชื้อชาติโดยเฉพาะชาวจีนที่ทำมาหากินในเมืองไทย

อันความกรุณาปราณี (พ.ศ.๒๔๘๒) เป็นเรื่องราวความผูกพันระหว่างคนขับรถและเด็กหญิงตัวน้อยที่ชอบดอกไม้เป็นชีวิตจิตใจ เด็กน้อยอาศัยอยู่กับแม่และแมว ออกมาวิ่งเล่นในซอยและพบกับคนขับรถจนเกิดความผูกพันกันขึ้นมา วันหนึ่งเด็กหญิงไม่สบาย คนขับรถนำดอกไม้สดที่วางในรถไปเยี่ยม ทำให้นายจ้างไม่พอใจและเปลี่ยนไปใช้ดอกไม้ประดิษฐ์แทน เด็กน้อยไม่สบายหนักขึ้นและได้รอเพื่อนที่เป็นคนขับรถคนนี้ มาเยี่ยมเป็นครั้งสุดท้ายพร้อมกับช่อดอกไม้ก่อนที่เธอจะหมดลมหายใจไป

ข้อสังเกตอย่างหนึ่งของนักเขียนผู้นี้ คือมักจะเป็นเรื่องราวหรือชีวิตของผู้ที่เคยมีฐานะ แล้วต่อมาประสบกับชะตากรรมความยากลำบาก ดังนั้นตัวเอกของเรื่องจึงมีลักษณะของคนที่มีฐานะหรือการศึกษาดี มีความสุภาพ หรือการได้รับการขัดเกลาทางสังคมเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามแนวความคิดที่แสดงออกจะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสัตว์ไม่ว่าเรื่องจะจบลงแบบสุขนาฏกรรมหรือโศกนาฏกรรมก็ตาม นับเป็นนักเขียนผู้หญิงอีกท่านหนึ่งซึ่งสอดแทรกความรู้สึกเชิงมนุษยธรรมไว้ในผลงานการประพันธ์ ไม่ได้เขียนเรื่องแบบพาฝันที่อ่านเพื่อความสนุกเพลิดเพลินเท่านั้น

ประวัติ ถนอม มหาเปารยะ

ถนอม มหาเปารยะ เป็นนักเขียนหญิงในยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เกิดเมื่อวันที่ ๖ ก.พ. ๒๔๕๑ ที่กรุงเทพฯ เป็นบุตรสาวของขุนธนการตรวจ (ถม อรชุนกะ) และนางเนื่อง อรชุนกะ สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย สมรสกับเทพ มหาเปารยะ นักเขียนผู้เขียนเรื่อง **จำปูน** ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่ง เธอเขียนเรื่องพลายมลิวัลลี่ช่วงที่ติดตามสามีไปอยู่ที่อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ถนอมเริ่มงานเขียนหนังสือครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นเรื่องสั้นที่ส่งไปลงพิมพ์ในนิตยสารไทยใหม่ จากนั้นส่งไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ได้แก่ **ประชาชาติ สวนอักษร ประชามิตร์ สุภาพบุรุษ ศิลปิน เอกชน รุ่งอรุณ โบว์แดง พิมพ์ไทย สยามสมัย เริงรมย์ เดลิเมล์** และ**สตรีสาร** เรื่องสั้นส่วนใหญ่ไม่ได้มีการนำมาพิมพ์รวมเล่ม และมีนิยายบางเรื่องเคยพิมพ์เมื่อนานมาแล้ว แต่ระยะหลังยังไม่มีการพิมพ์และประเมินคุณค่าใหม่ เธอถึงแก่กรรมในปี ๒๕๐๔

พิมล เมฆสวัสดิ์

ผู้ดับดวงอาทิตย์ และเรื่องสั้นอื่น ๆ

พิมพ์ในนิตยสารวิทยาศาสตร์ มหัศจรรย์ ช่วงปี ๒๔๙๘-๒๕๐๓

รวมพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรก โดยสำนักพิมพ์ดวงกมล ๒๕๒๑

จันตรี ศิริบุญรอด

(พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๕๑๑)

จันตรี ศิริบุญรอด ได้ชื่อว่าเป็น "บิดาแห่งนิยายวิทยาศาสตร์ไทย" เขียนเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร**วิทยาศาสตร์-มหัศจรรย์** และ**วิทยาศาสตร์-อัศจรรย์** ในช่วงปีพ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๕ ไว้มากกว่า ๒๐ เรื่อง นอกจากนี้ก็เขียนนิยายไว้อีก ๑๓ เรื่อง อาทิ **มนุษย์อัศจรรย์, หมอวิตถาร, ผู้สร้างอนาคต, นครสายรุ้ง** ฯลฯ ส่วนใหญ่เขียนและตีพิมพ์ในยุคเดียวกัน

คำว่าจินตนิยายวิทยาศาสตร์ หรือบันเทิงคดีแนววิทยาศาสตร์ หมายถึงการเขียนเรื่องสั้นนิยายแนวจินตนาการ ที่ใช้ความรู้วิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานแสดงความเป็นไปได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นข้อเท็จจริงเสมอไป ในเมืองไทยก่อนหน้างานของจันตรี ได้มีท่านผู้อื่นเขียนนิยายและเรื่องสั้นเชิงจินตนาการแบบแฟนตาซีกันอยู่บ้าง แต่ไม่มีใครที่ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อเขียนเรื่องบันเทิงคดีแนวนี้ อย่างจริงจังเท่าจันตรี ซึ่งแม้จะจบการศึกษาชั้นมัธยม ๘ แผนกวิทยาศาสตร์ และเป็นครูวิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยม แต่ก็เป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองอย่างกว้างขวาง งานเขียนของจันตรี (ทั้งบันเทิงคดี และบทความ) และการจัดทำหนังสือวิทยาศาสตร์ของเขา **วิทยาศาสตร์-มหัศจรรย์** (๒๔๙๘-๒๕๐๕) และ**วิทยาศาสตร์-อัศจรรย์** (๒๕๐๓-๒๕๐๕) มีส่วนในการกระตุ้นให้เยาวชนในสมัยนั้นได้สนใจ เรื่องวิทยาศาสตร์ อย่างสำคัญ (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, **วิทยาศาสตร์ในนิยายวิทยาศาสตร์**, ต้นหมาก ๒๕๒๔)

ปรีชา อมาตยกุล บรรณาธิการนิตยสาร วิทยาศาสตร์-มหัศจรรย์ ช่วงปีพ.ศ. ๔๙๘-๕๐๐ ซึ่งมีจันตรีเป็นกำลังสำคัญ เคยเขียนถึงจันตรี ศิริบุญรอดไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ว่า

" จันตรี ศิริบุญรอด เป็นนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ของไทยคนแรกที่มีแนวโน้มและลีลาการเขียนแบบไทย ไม่ใช่แปลมาจากนิยายวิทยาศาสตร์ของต่างประเทศ ใช้สภาพภูมิประเทศในประเทศไทย ชื่อตัวนำของเรื่องเป็นไทย สอดแทรกเนื้อเรื่องด้วยทฤษฎีและเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ มีข้อชวนคิดและมีหลักเกณฑ์ให้ผู้อ่านฉงนฉงาย ตื่นเต้น เร้าใจ และติดตามเรื่องไปจนจบ"

สำหรับเรื่องสั้นของจันตรี ศิริบุญรอด สำนักพิมพ์ดวงกมล (โดยการสนับสนุนของสุชาติ สวัสดิ์ศรี)ได้นำมาพิมพ์รวมเล่ม ๒ เล่มในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ในชื่อปกว่า **ผู้ดับดวงอาทิตย์** และ **มนุษย์คู่**

เรื่องสั้นที่เด่นมากของจันตรี คือ เรื่อง **ผู้ดับดวงอาทิตย์** และ **หุ่นผู้สร้างมนุษย์**

สำหรับเรื่อง "ผู้ดับดวงอาทิตย์" เป็นเรื่องเชิงจินตนาการ กล่าวถึง ตูราและคาลิ นักวิทยาศาสตร์ ๒ คนจากดาวอังคาร ซึ่งมีระดับความเจริญทางเทคโนโลยีสูงกว่าโลกมนุษย์ ถูกส่งให้ลงมาแก้ปัญหาจากการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ร้อนโลกมนุษย์ เพราะการทดลองระเบิดนิวเคลียร์จำนวนมากมีผลผลักดันให้โลกต้องโคจรออกไปนอกเส้นทาง ทำให้ความสมดุลในจักรวาลเสียไป เมื่อเขาทั้งสองได้เดินทางมาถึงโลกโดยเวหาสยาน (คำของคุณจันตรี ในสมัยที่ยังไม่มีใครเรียกว่ายานอวกาศ) ก็ได้รับรู้ปัญหาความละโมภของชนชาติต่าง ๆ ในโลกมนุษย์ นอกจากการทดลองระเบิดปรมาณู แล้วก็มีการทดลองระเบิดเชื้อโรค, การทำลายป่าไม้ ไร่นาทางภาคเหนือของไทย และพม่า ลาว ด้วยตัวยาเคมี เขาทั้งสองได้ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ประเทศไทยได้

ส่วนเรื่องการพยายามหยุดยั้งการทดลองนิวเคลียร์ของหลายชาตินั้น นักวิทยาศาสตร์จากดาวอังคารทั้งสองได้ออกกระจายเสียงให้ประเทศต่าง ๆ เห็นความเลวร้ายของระเบิดนิวเคลียร์ และเรียกร้องให้ทำลายเสีย หรือให้เขาทั้งสองช่วยทำลายแต่ประกาศของเขาไม่ได้รับความสนใจ จนเขาต้องใช้วิธียุติการทำงานของนิวเคลียร์ทั่วทั้งโลก ทำให้โรงงาน เรือ รถไฟ เครื่องบิน ฯลฯ ที่ใช้พลังงานนิวเคลียร์อยู่ หยุดชะงัก ทำงานไม่ได้ เผด็จการของชาติที่มีระเบิดนิวเคลียร์บางชาติ กลับคิดว่าเป็นแผนงานของชนชาติศัตรู และส่งกองทัพอากาศ ไปทิ้งระเบิดนิวเคลียร์ชาติอื่น ๆ แต่ระเบิดนิวเคลียร์ก็ไม่ระเบิด ถึงอย่างไรพวกเขาก็ทำสงครามกัน ทำให้ตูรานักวิทยาศาสตร์จากดาวอังคารต้องใช้วิธีส่งรังสีดิวเข้าสู่ดวงอาทิตย์ระงับการสลายตัวของนิวเคลียร์ เท่ากับเป็นการดับดวงอาทิตย์ชั่วคราว จนชาวโลกต้องยินยอมเลิกรบ, เลิกระเบิดนิวเคลียร์ และมาประชุมตั้งรัฐบาลร่วมกัน เพื่อจะไม่มีสงครามอีกต่อไป ตูราจึงยกเลิกการดับดวงอาทิตย์

เรื่องสั้นเรื่องนี้ดีทั้งพล็อต และการดำเนินเรื่อง ดีทั้งความคิดที่เป็นอุดมคติและก้าวหน้า ถึงจะเป็นจินตนาการมากกว่าจะดำนึงความสมจริง แต่เรื่องที่เขียนเมื่อ ๔๐ ปีที่แล้วได้ขนาดนี้ต้องนับว่าเยี่ยม เมื่อมองในบริบทของโลกในปัจจุบัน ก็จะพบว่า ความคิดฝันในเรื่องการสร้างสันติภาพ, การรักษาความสมดุลของธรรมชาติ ยังเป็นสิ่งที่ทันสมัยอยู่มาก สำนวนภาษาก็อยู่ในเกณฑ์ที่ดี

เรื่องสั้นชื่อ "หุ่นผู้สร้างมนุษย์" เป็นเรื่องเชิงมนุษยธรรม ที่มีพล็อตเรื่องที่มีความคิดริเริ่มมีความสลับซับซ้อนและหลักแหลม เป็นเรื่องหุ่นยนต์ที่นักวิทยาศาสตร์ไทยสร้างให้มีสมองคิดได้สำเร็จ แต่หุ่นยนต์นั้นกลับกบฏต่อผู้สร้าง และสร้างเวหาสยานขับหนีไปดาวเคราะห์ดาวอื่นซึ่งมีโลหะมาก หุ่นยนต์ตัวนั้นได้สร้างหุ่นยนต์บริวาร และโลกหุ่นยนต์ขึ้น ถือตนว่า "เป็นชนชาติใหม่ในจักรวาล ผู้แข็งแรง ฉลาดและไม่รู้จักตาย" ต่อมาพลเมืองหุ่นยนต์เริ่มขัดแย้งเทลาะวิวาทกัน พวกเขาก็คิดจะหาโลกใหม่ โดยจะแย่งโลกมนุษย์ พวกเขาจึงคิดสร้าง "มนุษย์" ขึ้นมาซึ่งต่างจากหุ่นยนต์ตรงที่มีอารมณ์ความรู้สึกด้วย เมื่อพวกเขาสร้าง "มนุษย์" ผู้นี้สำเร็จ เขาก็ส่งให้มนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นควบคุมเวหาสยาน บรรทุกระเบิดโคบอลท์ซึ่งมีอานุภาพมาเพื่อไปทำลายโลกมนุษย์ แต่มนุษย์ผู้นั้นหลังจากที่ได้เห็นโทรภาพจากโลกมนุษย์ว่า ขณะที่เรือล่มในลำน้ำเชี่ยว คนหลายคนกระโดดลงไป

เพื่อช่วยผู้หญิงแก่และเด็ก เขาก็เกิดความรู้สึกว่ามนุษย์เห็นคุณค่าของการมีชีวิต ดังนั้นเขาจึงไม่เห็นด้วยที่จะไปทำลายโลกมนุษย์ ในที่สุดมนุษย์ที่หุ่นยนต์สร้างขึ้นก็ตัดสินใจว่า

"เราไม่อาจฆ่าประชาชนชาวโลกได้ พวกเขาเหล่านี้เหมือนกับเรา พวกเขาถือว่าการมีชีวิตอยู่แต่เพียงอย่างเดียวนั้นยังน้อยกว่าการมีคุณค่าของการเสียสละเพื่อคนอื่น นั่นคือความปรานีและเผื่อแผ่ซึ่งพวกหุ่นยนต์เหล่านั้นไม่มีเลย นอกจากความหฤโหด ไร้หัวใจ สังคมใดถ้าไร้ความปราณีจะมีสันติสุขได้อย่างไร ร่างกายแข็งแรงนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่หัวใจที่กระด้างจะดีได้อย่างไร โลกจะขาดสันติสุขจักรวาลอาจเดือดร้อน ฉะนั้นควรทำลายพวกนี้มากกว่า เราคือมนุษย์ผู้เดียวที่ควรยอมเสียชีวิต เพื่อมนุษยชาติทั้งโลก"

แล้วเขาก็กลับลำบินไปทำลายโลกของหุ่นยนต์ แทน

เรื่องสั้นที่เด่นชิ้นอื่น ๆ มีมนุษย์คู่ (มนุษย์บนดาวอังคารสืบเผ่าพันธุ์โดยการแยกร่าง) ศีรษะที่มีชีวิต เรื่องสั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องเชิงจินตนาการ ถึงการผจญภัย และการประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ที่มีพล็อตเรื่องไม่ซ้ำกัน สะท้อนความคิดฝันถึงโลกในอนาคต, การสำรวจอวกาศ, ความกังวลต่อสิ่งมีชีวิตจากต่างดาว, การคิดแก้ปัญหาสถานการณ์คับขัน ฯลฯ บางเรื่องดูเป็นการผจญภัยแบบสนุก ๆ แต่ก็สะท้อนความคิดของผู้เขียน ซึ่งรักในการค้นคว้าหาความรู้ อยากเห็นความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย เช่นการที่ผู้เขียนเขียนถึงพิพิธภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์, การที่คนไทยสร้างเวหาสยาน (ยานอวกาศ) ออกไปสำรวจดวงจันทร์, ดวงอาทิตย์, สร้างมนุษย์หุ่นยนต์ ฯลฯ และสะท้อนความคิดทางสังคมของผู้เขียนว่าโลกยังไม่มีการจัดระเบียบที่ดี ยังมีความเห็นแก่ตัว และสงคราม ซึ่งอาจนำโลกไปสู่ความพินาศได้ ถ้าไม่มีการจัดระเบียบให้ดีพอ

บุญสม พลเมืองดี ผู้เขียนวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย เรื่อง **"การศึกษาเรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ของจันตรี ศิริบุญรอด"** (มหาวิทยาลัยนเรศวร ๒๕๓๖) ได้กล่าวสรุปถึงงานเรื่องสั้นของจันตรีไว้ว่า "ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดความสมจริง โดยอิงหลักการทางวิทยาศาสตร์ได้สอดคล้องและใกล้เคียงหลักความเป็นจริงเกือบทุกเรื่อง ทั้งที่วิทยาศาสตร์ในสมัยของผู้เขียนยังมิได้ก้าวไกลเช่นสมัยปัจจุบัน ในด้านคุณค่าทางวรรณศิลป์ ซึ่งนับเป็นหัวใจในการแต่งเรื่องสั้นนั้น ผู้เขียนวางโครงเรื่องได้ดีเด่นด้วยแนวคิด มีปมปัญหาขัดแย้งเป็นส่วนมาก องค์ประกอบด้านอื่น ๆ ได้แก่ตัวละครบทสนทนา และฉาก ผู้เขียนนำมาแต่งเติมให้เรื่องมีสีสันน่าอ่านมากยิ่งขึ้น"

ประวัติจันตรี ศิริบุญรอด

เกิดปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นบุตรคนโตของเรือไทเสงี่ยม และนางละม้าย จบชั้นมัธยม ๘ แบบสอนเทียบ ทำงานสอนหนังสือ และกรมเชื้อเพลิง เคยไปเรียนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แต่ไม่ได้เรียนจนจบ เป็นครูสอนวิทยาศาสตร์ ระดับมัธยมปลาย ที่ลำปางช่วงปี ๒๔๘๓ - ๒๔๘๖ และเริ่มเขียนบทความและนิยายทางวิทยาศาสตร์ ร่วมมือกับอาจารย์ปรีชา อมาตยกุล ทำ

นิตยสารวิทยาศาสตร์มหัศจรรย์ ในปี ๒๔๘๘ และย้ายมาสอนที่กรุงเทพ ภายหลังลาออกจากงานสอน มาทำหนังสือเขียนหนังสือโดยตลอด จนเสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๕๑๑

วิทยากร เชียงกูล

เรื่องสั้นของอิศรา อมันตกุล

พิมพ์รวมในหนังสือรวมเรื่องสั้นหลายเล่ม (๒๔๘๕-๒๕๑๘)

อิศรา อมันตกุล

(๒๔๖๓-๒๕๑๒)

อิศรา อมันตกุล เป็นนักหนังสือพิมพ์ประเภทนักอุดมคติที่มีชื่อเสียงในทศวรรษ ๒๔๙๐ และเป็นนักเขียนเรื่องสั้นและนิยายที่มีแก่นเรื่องเชิดชูระบอบประชาธิปไตย เชิดชูศักดิ์ศรีของคนจน และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากลนิยม เชิดชูการใช้แรงงาน เชิดชูความถูกต้อง คัดค้านระบอบเผด็จการ คัดค้านการคอรัปชั่น คัดค้านนักการเมืองโกงกิน และคัดค้านการเข้าครอบครองของต่างชาติ

ผลงานเขียนของอิศรา อมันตกุล จัดได้ว่าเป็น "งานวรรณกรรมเพื่อชีวิต(ที่ดีงามกว่า)" ยุคแรกของไทย และเป็นแบบอย่าง หรือ หลักเขตของวรรณกรรมการเมืองในยุคหลัง

บุคลิกภาพของตัวละครที่อิศรา อมันตกุลสร้างขึ้นได้สะท้อนความเป็น อิศรา อมันตกุล ไว้ค่อนข้างมาก คือ มีความเป็นสุภาพบุรุษ รักศักดิ์ศรี รักสัจจะ กล้าหาญ มีคุณธรรม รังเกียจเอารัดเอาเปรียบ และไม่รังแก ไม่เอาเปรียบ หรือ ละเมิดสิทธิของหญิง

การวางโครงเรื่องของการเขียนเรื่องสั้นอิศรามักจะวางอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เพราะเขาเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่ต้องเขียนต้นฉบับแข่งกับเวลา แต่เขาจะเน้นเนื้อหาความคิดมากกว่า

ในขณะเดียวกันตัวละครของอิศรา ก็เป็นปุถุชน ที่มีเลือดเนื้อ มีอารมณ์ และมีชีวิตชีวา ไม่แห้งแล้งจืดชืดเป็นนักอุดมคติชนิดดีพร้อมไม่มีที่ติอย่างนักเขียนแนว "พาฝัน"

อิศราเขียนเรื่องสั้นตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๘๕ เรื่องสั้นที่เขียนได้ลงตีพิมพ์ใน **น.ส.พ.เอกราช สยามสมัย บางกอกสมิต อักษรสาส์น สารเสรี** และ **พิมพ์ไทย** เป็นต้น และงานเหล่านี้ต่อไปได้รับการรวมเล่มตีพิมพ์ในชื่อต่าง ๆ เช่น **หัวเราะและน้ำตา** พิมพ์ในพ.ศ. ๒๕๑๑ **ยุคทมิฬ** (๒ เล่ม) ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๕ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๘ **เหว่...ใครใช้มึงคิดกบฏ** พ.ศ. ๒๕๓๕ **เขาตะโกนหานายกรัฐมนตรี** ๒๕๓๘

ภาวะของเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่สิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ทำให้เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงขึ้นทั่วโลก รวมทั้งในประเทศไทยซึ่งต้องถูกบีบบังคับให้ขายข้าวราคาถูกให้อังกฤษด้วย ทางด้านการเมืองนั้นก็มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ปัญหาความฉ้อฉลด้อยประสิทธิภาพของระบบการเมืองและราชการ ในปี ๒๔๙๐ นายทหารบกกลุ่มหนึ่งได้ก่อการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลที่มาจากคณะราษฎร เป็นการเปิดศักราชของเผด็จการทหาร และเป็นการเริ่มต้นของ "ยุคทมิฬ" งานเขียนของอิศรา อมันตกุลในช่วงนี้ คือระ

หว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๔ จึงเป็นผลงานที่ทั้งสะท้อนภาพความเป็นเผด็จการการคอรัปชั่นโกงกิน การกดขี่ข่มเหง และการเรียกร้องเสรีภาพแทนเสียงของปวงชน

ในเรื่อง **เขาตะโกนหานายกรัฐมนตรี** อิศรา เขียนไว้ว่า

"ทุกคนเกิดมาเพื่อเสพย์สิทธิ์แห่งมนุษยภาพคุจเดียวกันทั้งสิ้น และสิทธิเสรีภาพนี้ เป็นของทุกคนเสมอกัน ไม่ใช่จะสงวนไว้ให้กับชนชั้นปกครองแต่เพียงกลุ่มเดียว"

นี่คือ ปรัชญาพื้นฐานที่อิศรามีความเชื่อ และสะท้อนออกมาในเรื่องสั้นของเขาเสมอ

คุณค่าของงานเขียนของอิศราอยู่ที่ "ความคิดที่เป็นอุดมคติ" ความเชื่อในความดีงามของความเป็นมนุษย์ และการบูชาศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ในเรื่องสั้นเรื่อง**ยุคทมิฬ** อิศราเขียน ๆ ไว้ว่า

"มีอะไรบางสิ่งบางอย่างที่ลูกผู้ชายเราจะยื่นให้แก่คนอื่นไปไม่ได้เด็ดขาด ฉันหมายถึงความนับถือตัวเอง"

เรื่องสั้นที่เด่นที่สุด และมีความสมบูรณ์ที่สุดทั้งด้านวรรณศิลป์ และด้านเนื้อหา คือ เรื่อง **เหว่...ใครใช้มีงคิดกบฏ** ซึ่งสะท้อนถึงจิตใจที่รักชาติ รักเอกราชและรักอิสรภาพของอิศราอย่างชนิดไม่มีการประนีประนอม ดังที่เขาเขียนไว้ในเรื่องสั้นชิ้นนี้

"ที่ใดที่เคยถูกกดขี่ ที่ใดที่เคยถูกทำลายล้างด้วยความไม่เป็นธรรม ที่นั่นแรงดันย่อมเกิดขึ้นเป็นพลังซึ่งจะกระตุ้นรุนเร้าให้เกิดการสร้างตัวเองขึ้นใหม่อย่างเข้มแข็ง เพราะว่าที่ใดที่ประชาชนตกเป็นขี้ข้า ที่นั่นความดิ้นรนที่จะได้เป็นตัวของตัวเองย่อมปะทุขึ้นมาอย่างมุมานะ..."

เรื่องสั้นที่ดีเด่นอีกเรื่องหนึ่งที่มี "แก่นเรื่อง" แสดงจิตใจรักชาติ รักเอกราช และรักอิสรภาพของอิศรา คือ เรื่อง **รอยเลือดที่พระแม่มาเรีย** ในเรื่องนี้อิศราได้ชี้ออกมาว่า เอกราชและอิสรภาพนั้นจะได้มาก็ด้วยการต่อสู้และต้องแลกด้วยความเสียสละ และชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเมื่อใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง ก็จะบังคับขับไส อย่างโหดร้ายทารุณ ดังที่เขาเขียนไว้ดังนี้

"หล่อนยืนตัวตรง ใช้ฟันกระชากสลักนิรภัย ชูแขนไปสูงสุดแล้วขว้าง...ทีละลูก...ทีละลูก...ทีละลูกอย่างใจเย็น กระสุนปืนกลรัวพรูตอบมาทันที หล่อนร้องเป็นคำสุดท้ายว่า "อิสรภาพ" รับมฤตยูที่ปลิวมาในอากาศด้วยเสียงอันกึกก้อง"

"และลิ้นอันแห้งของปถพี ก็ได้ดื่มเลือดสด ๆ ของหล่อน เพื่อที่จะกลายเป็นปุ๋ยอันวิเศษเพาะพืชแห่งการต่อสู้ให้เติบกล้าแกร่งไกรยิ่ง ๆ ขึ้นไป"

เรื่องสั้นที่สะท้อนกระบวนความคิดในการมองภาพสังคมโดยรวมที่ไร้ความยุติธรรม และอุดมการณ์ของอิศราที่สมบูรณ์ที่สุด คือ เรื่อง **ศตวรรษแห่งภราดรภาพ** ซึ่งเขาเขียนไว้ดังนี้

"โอ, เจ้าผู้เป็นทายาทของชนกรรมาชีพ ! โอ, เจ้าผู้เป็นพลชาติของอนาคต, ลูกหลานแห่งวันเวลาซึ่งจักต้องมาถึง ! เจ้าจะต้องสู้ และเมื่อความพ่ายแพ้ทำให้เจ้าเริ่มไม่แน่ใจในสัมฤทธิผลแห่งอุดมการณ์ของเจ้า เจ้าก็จะองอาจขึ้นอีก และพูดว่า แพ้ครั้งนี้แต่ไม่ใช่แพ้ตลอดไป เราได้เรียนรู้

อะไรหลาย ๆ อย่างจากการแพ้ พรุ่งนี้อุดมการณ์ของเราจะลุกขึ้นอีก, โดยเข้มแข็งยิ่งขึ้นทั้งในวุฒิและวินัย"

อิศราเขียนต่อว่า

"เมืองไทยไม่ต้องการนักปฏิวัติ ไม่ต้องการนักปฏิรูป ถ้าใครขืนไปทำเข้า เขาก็ลากคอเข้าคุกฐานกบฏบ้าง ฐานจลาจลบ้าง เมืองไทยเวลานี้ต้องการคนไม่มีปาก ไม่มีตา ไม่มีหู มีได้แต่จิตใจ แต่ก็ต้องระงับเงียบไว้ เหมือนบ้าใบ้ เปล่าดอก เพื่อนเอ๋ย นี่ไม่ใช่อวสานอันน่าอนาถของคนในเยเนเรชั่นนี้เท่านั้น เรายุคนี้จะจมลงกลางพายุ เหมือนตลาดสุไหงโกลกที่จมอยู่ในห่าฝนนั่น แต่เมืองไทยจักต้องไม่อวสาน...เมืองไทยจะต้องมีคนยุคหน้าและยุคต่อ ๆ ไป จรรโลงให้ออกไปสู่แสงสว่างอันแจ่มจำรูญได้ เราจะเรียกยุคนั้นว่า "ศตวรรษแห่งภราดรภาพ !"

ประวัติ อิศรา อมันตกุล

เกิดเมื่อ วันพุธที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นบุตรคนที่ ๔ ของนาย ม. ซาเลย์ และนางวัน มีพี่น้องด้วยกัน ๑๐ คน นามสกุลเดิมคือ อะมัน แปลว่าสันติ เมื่ออายุ ๕-๖ ปี ได้เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนบำรุงวิทยา ถนนจักรพงษ์ และได้เข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เมื่อปี ๒๔๗๒

เรื่องสั้นเรื่องแรกที่เขียนได้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์**ประชามิตร** โดยคุณอบ ไชยวสุ เป็นผู้พิจารณา เมื่อเรียนจบแล้วได้ไปเป็นครูสอนวิชาภาษาอังกฤษที่จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ ๒ ปี ต่อมาได้เข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ข่าวต่างประเทศที่หนังสือพิมพ์**สุภาพบุรุษ-ประชามิตร** อยู่กับคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ คุณมาลัย ชูพินิจ ต่อจากนั้นได้ย้ายไปร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์**สุวัณณภูมิ** โดยทำงานร่วมกับ คุณทองเติม เสมรสุต เสนีย์ เสาวพงศ์ และวิตต์ สุทธเสถียร ต่อมาได้ทำงานที่หนังสือพิมพ์ บางกอกรายวัน และเป็นผู้ก่อตั้ง หนังสือพิมพ์ **เอกราช** จากนั้น ก็ได้ทำงานกับหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับ เช่น **พิมพ์ไทยเบื้องหลังข่าว พิมพ์ไทยรายวัน สยามนิกร เกียรติศักดิ์ กิตติศัพท์ ไทยใหม่ยุคใหม่** และบางกอกเดลิเมล์

ในปีพ.ศ. ๒๕๐๑ หลังจากการทำรัฐประหารครั้งที่ ๒ ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ถูกปิด บรรณาธิการพร้อมด้วยนักหนังสือพิมพ์อีกหลายคนรวมทั้งอิศราถูกอำนาจเผด็จการในยุคนั้นจับกุมไปคุมขังไว้ที่เรือนจำลาดยาวด้วยข้อหามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เป็นเวลา ๕ ปี ๑๐ เดือน

อิศราได้รับการปล่อยตัวให้เป็นอิสระโดยไม่มีการฟ้องศาล เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๐๗ เมื่อออกมาแล้ว ก็เข้าทำงานกับหนังสือพิมพ์ เดลิเมล์ เป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองบรรณาธิการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ จนกระทั่งเสียชีวิต เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๑๒ ด้วยโรคมะเร็ง

ผลงานด้านการประพันธ์ ได้เขียนนิยายสั้น ๆ สำนวนสะวิง ซึ่งเป็นความแปลกใหม่ ในยุคนั้น โดยตั้งชื่อเรื่องแปลก ๆ เช่น **เอื้องฟ้ามุ่ย-กลิ่นสาปควาย, สวรรค์ขึ้นไปแล้ว หาทางลงไม่ได้**

ได้เขียนเรื่องยาวไว้เป็นจำนวนมาก เช่น **นักบุญ-คนบาป, ลูกผู้ชายชื่อไอ้แผน, ท้ามัจจุราช, เสือซ่อนเล็บ, และชุดนักสืบ พราย พิสดาร ฯลฯ**

กมล กมลตระกูล

เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๕๒๖

อาจินต์ ปัญจพรรค์

(พ.ศ. ๒๔๗๐ -)

เรื่องสั้นเรื่องแรกของชุด "เหมืองแร่" ที่อาจินต์ ปัญจพรรค์เขียนสะท้อนชีวิตสมัยที่เขาไปทำเหมืองแร่เป็นเรื่องที่คนรู้จักและพูดถึงเขามากที่สุดส่วนใหญ่เขียนในช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ และ ๒๕๐๐ โดยพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ ก่อนที่จะนำมารวมพิมพ์เป็นเล่มภายหลัง

อาจินต์ ปัญจพรรค์ รวบรวม **เรื่องสั้นชุด เหมืองแร่** พิมพ์เองครั้งแรกในชื่อ ตะลุยเหมืองแร่ และได้รับการต้อนรับจากนักอ่านอย่างดี จึงมีการรวบรวมเรื่องอื่น ๆ ในชุดนี้ เช่น **เสียงเรียกจากเหมืองแร่ สวัสดีเหมืองแร่ ในเหมืองแร่มีนิยาย ใต้แผ่นดิน** (เรื่องยาว) **เดี่ยวเหมืองแร่ นักเลงเหมืองแร่** ซึ่งพิมพ์หลายครั้งหลายหน แต่ครั้งที่ครบถ้วนมากที่สุด คือ ฉบับสมบูรณ์ ที่ตีพิมพ์โดย สำนักพิมพ์หมึกจีน เมื่อปี ๒๕๓๖ รวมเรื่องสั้นทั้งหมดในชุดนี้ถึ ๑๔๐ เรื่อง

"ไอ้การทำเหมืองแร่นี่มันก็คือขุดดินนั่นเอง พอขุดลงไปพบแร่ ก็เรียกว่าทำเหมืองแร่..เท่านั้นเอง" ตัวละครในเรื่องหนึ่งของอาจินต์พูดไว้ แต่ในคำนำ "**เหมืองมนุษย์**" ฉบับที่พิมพ์เมื่อปี ๒๕๑๐ นักเขียนคนเดียวกันนี้มองต่างมุมกับตัวละครของตนเอง โดยเรียบเรียงความคิดใหม่ว่า *"มันเป็นคำจำกัดความที่เขาให้เหมืองแร่อย่างคมคาย....คมจนระคายความรู้สึกของชาวเหมืองแร่อย่างยิ่ง"*

> *"จริง - การขุดดินเป็นงานง่ายที่สุดในบรรดางานง่ายทั้งหลาย ชาวนาขุดดินทำหัวคันนาได้โดยไม่ต้องเรียนช่าง ชาวบ้านขุดหลุมฝังเสาโรงลิเกได้โดยไม่ต้องเรียนวิชาบันเทิงธุรกิจ และกรรมกรก็ขุดดินหาท่อประปาแตกเลี้ยงชีพลูกเมียมาเสียนักแล้ว"*
>
> *"แต่การขุดดินที่เหมืองแร่ ต้องใช้เงินจำนวนล้าน ๆ เป็นใบเสียม ต้องใช้เครื่องยนต์ไม่รู้กี่ร้อยกี่พันแรงม้าเป็นแรงกด ต้องใช้แบบฟอร์มของกรมทรัพยากรธรณีไม่รู้กี่สิบแบบ เป็นใบอนุญาตให้ขุด"*
>
> *"ก่อนขุดจะต้องสำรวจเสียก่อนว่าที่ตรงนั้นมีแร่หรือไม่ เงินค่าสำรวจแร่นี้ต้องทุ่มลงไปในดิน งานเหมืองแร่มิใช่ขุดอย่างเดียวดอก หลายรายเขาต้องถมหลายสิ่งหลายอย่างลงไป และเคยมีเสมอที่คนขุดหาแร่ไม่พบ ต้องใช้หลุมที่ขุดนั้นเป็นหลุมศพของตัวเอง"*
>
> *"สำหรับข้าพเจ้า เหมืองแร่มิใช่วิชาการ มิใช่อุตสาหกรรม มิใช่การค้า เหมืองแร่สำหรับข้าพเจ้าคือเหมืองมนุษย์ ..... ข้าพเจ้าได้ความคิดว่าเทวดากับ*

ยมบาลได้เข้าหุ้นกันลงทุนทำเหมืองมนุษย์ และมนุษย์นี้เองคือ แร่ที่มีค่า หรือเศษแร่ ขี้แร่ที่ไร้ค่าของบริษัทเทวโลกันต์ไม่รู้จักจำกัด"

(เหมืองมนุษย์ หน้า ๘-๙)

ความยิ่งใหญ่ของอาจินต์ ปัญจพรรค์ประการหนึ่งก็คือ เขาใช้ชีวิตในเหมืองแร่สองแห่งรวมสี่ปี หรือ ๔๘ เดือนพอดี ถ้าจะนำมาคำนวณแบบบัญญัติไตรยางค์ก็พูดได้ว่า ทุก ๆ หนึ่งเดือนที่อาจินต์ใช้ชีวิตในเหมืองแร่ เขาสามารถสร้างสรรค์เรื่องสั้นได้ถึง สามเรื่อง ทั้งนี้โดยไม่นับเรื่องยาวอีกหนึ่งเรื่อง นับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ที่สมองของมนุษย์คนหนึ่งสามารถจดจำและสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพในปริมาณอันมหาศาลจากต้นทุนที่จำกัดเช่นนี้

นพพร สุวรรณพานิช เขียนถึงอาจินต์ไว้ว่า *"ทุกวันนี้ ชื่อของอาจินต์ ปัญจพรรค์ เทียบได้กับเหมืองแร่ของไทย ทุกครั้งที่เอ่ยชื่อเหมืองแร่ คำว่า อาจินต์กลายเป็นตำนานอีกชิ้นหนึ่ง ความเรียบง่ายในการเขียนทำให้งานของเขามีความกระชับ แฝงด้วยเสน่ห์และมองดูโลกด้วยสายตาที่มีคุณธรรม อย่างนักมนุษยธรรมโดยแท้"* และ *"ชื่อของเขากลายเป็นไวพจน์ (synonym) ของเหมืองแร่ไปเสียแล้ว"* และนพพรสรุปว่า *"ภาพที่นายอาจินต์เสนอเกี่ยวกับเมืองไทยเป็นประดุจมติที่สามของประวัติศาสตร์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทั่วไปไม่มีปัญญาเขียนและ ไม่ใช่หน้าที่โดยตรงของนักประวัติศาสตร์ที่จะต้องเขียน"*

ปรัชญาชีวิตและมุมมองวรรณกรรมของอาจินต์ได้รับการถ่ายทอดออกมาอย่างเรียบง่าย ใน **"ความพยาบาทของตาชั้น"** ว่า

"แต่ละชีวิต หั่นเข้าเป็นท่อน ๆ เลือกหั่นให้เหมาะ เราจะได้เรื่องสั้นหลาย ๆ เรื่อง มีจุดจบงาม ๆ ชีวิตคนเราเต็มไปด้วยเรื่องสั้น แต่ชีวิตทั้งดุ้น ที่ไม่ได้ตัดเป็นท่อน มันจะเป็นอะไรไปไม่ได้เลย นอกจากสิ่งที่ยืนยันบทพิสูจน์ของพระพุทธเจ้าข้อที่ว่า มันมีการเกิด แก่ เจ็บ และก็ตายเท่านั้นเอง" (**เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** หน้า ๑๔๕)

เรื่องสั้นชุด เหมืองแร่ เปรียบเสมือนกับเพชรเม็ดใหญ่ในวงวรรณกรรมไทย ดังนั้นไม่ว่าจะมองจากมุมใดก็จะพบวาวแววของความล้ำลึกทางความคิด ความประณีตของภาษา ในความเรียบง่ายของถ้อยคำ บทความสั้น ๆ นี้ไม่สามารถให้ภาพเพชรทั้งเม็ดได้ จึงขอกล่าวถึงเพียงเหลี่ยมเล็ก ๆ เหลี่ยมหนึ่งของอัญมณีค่าล้นนี้ คือ เรื่องของการบรรยายฉากออกมาให้ได้บรรยากาศสมกับเนื้อเรื่องและด้วยมุมมองที่ต่างกันออกไป เช่น ร้านกาแฟ/โรงเหล้า

ในเรื่อง **เหล้ากับยา** อาจินต์เขียนว่า

"ร้านกาแฟประจำเหมืองของเราคือสโมสร ความลึก ความทึบ และความเย็นจากพื้นดินเหนียวที่ไม่ถูกแดดเลยนับตั้งแต่มันถูกสร้างขึ้นมาเหล่านี้เป็นเสน่ห์เราพากันไปชุมนุมที่นั่น ไปคุย ไปกินเหล้า ไปนั่งเล่น แม้แต่คนขี้เหนียวที่สุดก็ไป

ไปทำเดินเกร่ ๆ ข้างโต๊ะคนกินเหล้าที่สุรุ่ยสุร่ายหวังที่จะถูกเรียกร่วมโต๊ะ แม้ไม่ถูกเรียก ก็จะฉกเอาแก้วที่เขารินเหล้าแล้ว ๆ ไปกินเสีย ฟรี ๆ"

"เราพากันมาที่นี่ มันคือห้องประชุม มันคือโรงมหรสพ เก้าอี้ทุกตัวตลอดจนธรณีประตูซึ่งเรานั่งไม่เลือกที่นั้นประดุจมียางเหนียว นั่งแล้วติดหนับ ไม่ยอมให้ลุกขึ้นง่าย ๆ มันเป็นวงเหล้า วงโต้วาที วงหมากรุก วงไฮโล ถึงเวทีมวยมันก็เคยเป็น เพราะว่าวงต่าง ๆ ที่ว่ามานั้นกับเวทีมวยมันใกล้กันเหลือเกิน ใกล้กันขนาดระยะทางจากเท้าของคนหนึ่งถึงปากของอีกคนหนึ่งเท่านั้น"

"เราเป็นพวกซุนยัดเซ็น คือหัวซุนกันมา มาแล้วก็ยัด ๆๆๆ ยัดแล้วก็เซ็นเอาไว้ สมุดบัญชีคือข้างฝา ตัวเลขเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ออกลูกออกหลานแพร่พันธุ์ได้เร็ว มันเต็มฝากระดานแล้วก็ลามขึ้นไปตามเสา ยิ่งสูงเราก็ยิ่งแหงนดูมันด้วยความท้อแท้" (**เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** หน้า ๑๐๓)

ส่วนในเรื่อง **ฟันนี่ นิวเยียร์** อาจินต์ได้เติมชีวิตชีวาให้กับร้านกาแฟด้วยการพูดถึง

"เจ้าของร้านชื่อโกต๋อง เป็นลูกจีนปนไทย อันเป็นเชื้อชาติมาตรฐานของชุมชนปักษ์ใต้ อายุราว ๔๐ สมองโปร่ง แม้จะไม่มีความสามารถอะไรมากเกินกว่าไปขนสินค้าจากภูเก็ตมาใส่ร้าน แล้วขายเชื่อแก่คนงานเหมือง เขาก็เอาตัวรอดมาได้ จากร้านซึ่งเป็นเพิงปลูกกลางดินเมื่อสามสี่ปีก่อน เดี๋ยวนี้พื้นร้านได้ราดปูนซิเมนต์และขยายฝาออกไป ตู้เย็นขนาดใหญ่เดินเครื่องน้ำมันก๊าดกำลังครางกระหึ่มอยู่ตรงที่ ๆ เคยเป็นกองกะปี ใคร ๆ ที่ผ่านไปมาก็จะรู้ได้ทันทีว่าร้านนี้มั่งคั่งไม่แพ้ร้านในตลาด และคนที่คิดนานสักหน่อยก็จะสำนึกได้ว่าทุกสตางค์ที่ประกอบกันขึ้น แม้แต่จะเป็นตัวน็อตที่ยึดตีนตู้เย็นติดกับไม้ฐาน ก็คือเงินที่ไหลออกจากกระเป๋าอันมอมแมมของเราเข้าสู่บัญชีเงินเชื่อซึ่งใช้วิธีบวกเลขระบบยืดหยุ่นตามความเผลอเรอหรือความเกรงใจของผู้ซื้อเชื่อนั่นเอง"

(**เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** หน้า ๑๑๔)

พอมาถึงเรื่อง **ยาแดง** อาจินต์ก็แทรกมุมมองในแง่การพาณิชย์ไว้ว่า

"ถ้าท่านจะไปตั้งร้านขายของในเหมืองแร่ ท่านต้องเตรียมเหล้าไปมาก ๆ เพราะที่นั่นเหล้าจะขายดีกว่าวิตามิน สิ่งต่อไปที่ท่านต้องหามาติดร้านไว้อย่าให้ขาดคือยาดมแก้หวัด ไอ้สิ่งนี้มันขายดีกว่าร่ม เหตุใดพวกเราชาวเหมืองจึงนิยมเดินตากฝนให้เป็นหวัดเสียก่อน แทนที่จะซื้อร่มป้องกันฝน นี่ก็เป็นเพราะว่ายาดมแก้หวัดนั้นขวดละบาทเดียวใช้ไปได้ตั้งหลายมื้อ ส่วนร่มนั้นราคาตั้ง ๗ บาท ถ้าเป็นร่มดีมาจากปีนังก็ตั้ง ๒๕ บาท.

"ข้าพเจ้านั่งตรวจตลาดอยู่ในโรงเหล้าประจำเหมืองนั่นเอง ข้าพเจ้าเรียนพาณิชย์จากร้านนั้น และได้มีความรู้ต่อไปว่า กาแฟกับชาขายดีจนเจ้าของร้านไม่ยอมล้างถุงชงง่าย ๆ ยาฉุนกับใบจากเป็นของคู่กัน ความจริงมันควรจะขายได้พร้อม ๆ กัน แต่กลับเป็นว่าใบจากขายดีกว่ายาฉุน เพราะเหตุว่าใบจากถูกเก็บไว้ในตู้กระจก ส่วนยาฉุนวางที่หิ้ง เวลาเจ้าของร้านเผลอก็หยิบทิ้งเอาได้ฟรี ๆ"

"หินลับมีดนั้นอย่าได้เอาเข้าไปเป็นอันขาด นี่มิได้หมายความว่าคนที่นี่ใช้มีดทื่อ หากแต่ว่าตามก้นลำธารเต็มไปด้วยหินขนาดต่าง ๆ รูปร่างต่าง ๆ จะเลือกเอาที่หยาบอย่างไร ละเอียดอย่างไรก็ได้ เวลาคนงานถางป่าต้องการจะลับมีด เขาก็เดินไปที่ลำธารได้ทั้งน้ำ ได้ทั้งหิน ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขาเสียอีกที่จะเลือกหินรูปงาม ๆ เข้ามาฝากขายในจังหวัดเป็นหินลับมีดชั้นดีเสียด้วย" (**เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** หน้า ๒๕๒-๒๕๓)

ความคิดคำนึงเปลี่ยนไปในเรื่อง **สงกรานต์เหงื่อ**

"ในร้านกาแฟ ปีแรก ๆ ก็ทำให้ข้าพเจ้าตื่นเต้นในรสชาติคิบ ๆ สุก ๆ ของมัน แต่นานวันเข้า ความจำเจและเบื่อหน่าย ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ไอ้โรงมุงหลังคาจากฝาไม้ไผ่พื้นเทปูนบาง ๆ พอเป็นพิธีจนมีรอยแตกกะเทาะเป็นหลุ่มเป็นแอ่งอยู่หลายแห่งนี้เป็นมุมอับที่อนาคตลอยข้ามไปอย่างเฉยเมย"

"ได้ฟังแต่เสียงผัวเมียเจ้าของร้านโต้เถียงกันซ้ำ ๆ ซาก ด้วยเรื่องไร้สาระ หายใจด้วยอากาศเหนือโต๊ะปูนหินอ่อนเลว ๆ ที่จำเจยิ่งกว่าใบหน้าของตัวเองในกระจกเงา มีเก้าอี้โปเกน่าเบื่อจนต้องใช้เท้ายันอีกตัวหนึ่งให้ห่างไว้ มีเหล้าประจำจังหวัดอันเหม็นเฝื่อนจากขวดที่ปิดป้ายลวก ๆ เหมือนจะทำให้พ้น ๆ จากโรงงานแก้วเหล้าทุกใบหรือก็เต็มไปด้วยคราบมัว และเกือบจะเป็นใบเดิมที่จำปากบิ่นของมันได้ มีลูกค้าขาประจำซ้ำหน้าจนเบื่อขี้หน้า และมีคนร่วมโต๊ะน่าเบื่อหน่าย เพราะว่ายิ่งนานวันขึ้นก็ยิ่งแสดงว่าไม่มีอะไรใหม่ เข้าออกทางปากหรือดวงตาของเขาเลย"

"จำเจเสียจนน่าอิจฉาปฏิทินฉีกข้างฝาที่มันเปลี่ยนโฉมหน้าได้วันละแผ่น"

(**เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** หน้า ๖๘๓)

ต่อมาในเรื่อง **มือมีดแห่งเหมืองแร่** อาจินต์บรรยายฉากว่า

"ข้าพเจ้านั่งอยู่คนเดียวในร้านเหล้า มีเจ้าของร้านนั่งหัวโค่ตากลมอยู่หน้าถัง ข้าพเจ้ากินเหล้า มันเป็นเทพธิดาส่องประทีปให้แก่ดวงใจอันว้าเหว่ และเป็นทั้งวิตามินให้แก่ร่างกายอันเมื่อยล้า มันเป็นมหรสพสำหรับคนในที่กันดาร มัน

เคยเป็นมายากลทำให้คนเห็นช้างเล็กเท่าหมูมาแล้ว บัดนี้มันกำลังทำให้ข้าพเจ้าเห็นถนนว่าง ๆ หน้าร้านกลายเป็นวิวที่น่าสนใจ เห็นพุ่มเสือหมอบฝั่งตรงข้ามอันคนแถวนั้นใช้เป็นส้วมกลายเป็นสิ่งที่ให้อารมณ์ขัน แม้แต่ควายตัวหนึ่งที่ชาวบ้านจูงใกล้เข้ามาก็ทำให้เพลิน ดูกล้ามเนื้อต้นขาของมันที่กระเพื่อมทุกย่างก้าวแทนการดูประกวดนางงามในกรุงเทพฯ ฟังเสียงกีบตีนที่ถูกร่างอันทะมึนกดลงมาย่ำดินลูกรังดังกรอบแกรบแทนจังหวะเต้นรำที่ไม่ได้เคยพบเคยเห็นมาสามปีแล้ว ดูร่างสีดำด้าน ๆ ของมันขัดแย้งกับขนอ่อนนุ่มสีนวลตามท้องและใบหู แล้วฝึกวิชาชีววิทยาว่านั่นคือลักษณะของสัตว์ที่แข็งแรงหยาบกร้านแต่มีความว่าง่าย"

(เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์ หน้า ๗๓๓-๗๓๔)

ในเรื่องโบนัส อาจินต์ให้ภาพจุดจบของเวทีละครชีวิตที่ตัวละครของเขาโลดแล่นมานับเรื่องไม่ถ้วนนี้ไว้ว่า

"ที่นั่น กลางดินแห้ง ๆ ใต้ชายคาร้านกาแฟ ซึ่งปิดกิจการแล้ว ไม่มีแม้แต่แคร่ที่เราเคยนั่งเล่นหมากรุก เพราะเจ้าของร้านเขาขนไปไว้ในตลาดแล้ว ขนหมดทุกสิ่ง เหลือแต่โรงไม้หลังนี้ที่กำลังจะงัดฝากระดานขาย และเหลือแต่ตัวเขานอนเฝ้า ไม่ใช่เฝ้าร้านที่ร้าง แต่เฝ้าคนเหมืองแร่ คนสุดท้ายที่มีบัญชีเงินติดกับมองตัวเลขบรรทัดสุดท้ายของแต่ละคน เขา ทั้งหมดที่เจ้าของร้านมีคือเสื่อผืนหมอนใบกับสมุดบัญชีเล่มเล็กอันแก่แก่ ซึ่งเขาขอร้องให้พวกเราเราก็ตัดสินใจชำระหนี้อย่างผู้ที่ต้องการสร้างความดีสักครั้งหนึ่งไว้ในชีวิตแล้ว เขาก็ร่อนสมุดเล่มนั้นลอยลมข้ามถนนแคบ ๆ ไปในพงไม้ฝั่งตรงข้าม รอยฉีกแฉกของอากาศที่สมุดเล่มนั้นถูกเหวี่ยงหวือไปก็คือเส้นกากบาทขีดฆ่าประวัติการดำรงชีพของเราในเหมืองแร่ ณ บัดนั้น"

(เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์ หน้า ๘๐๗)

อ่านเรื่องสั้นใน**ชุดเหมืองแร่** ของอาจินต์แล้วนอกจากได้ความบันเทิง ยังได้รับรู้แง่มุมต่าง ๆ ของมนุษย์ ได้สัมผัสบรรยากาศชีวิตแบบไทย ๆ ในปักษ์ใต้เมื่อสมัย ๕๐ ปีก่อน ได้รู้จักสำนวนและคำพังเพยของคนท้องถิ่น ทั้งยังได้แง่คิดและแฝงปรัชญาชีวิตไว้ด้วย ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะค้นพบความงดงามของเพชรเม็ดนี้ในมุมมองอื่น ๆ ด้วยตัวเอง

ประวัติ อาจินต์ ปัญจพรรค์

เกิดเมื่อ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๗๐ ที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม บิดาเป็นข้าราชการกระทรวงมหาดไทย เขาสนใจนิทานจากแบบเรียนไว เพลงพื้นบ้าน อ่านเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มาตั้งแต่เด็ก เรียนชั้นประถมที่โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย แล้วมาต่อมัธยมที่โรงเรียนอำนวยศิลป์ปากคลองตลาด โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และเข้าเรียนต่อในคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ถูก

รีไทร์ จึงไปสมัครเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่พักหนึ่ง แล้วไปทำงานในเหมืองแร่ที่จังหวัดพังงา ระหว่างปี ๒๔๙๒ ถึง ๒๔๙๖ จึงกลับมากรุงเทพ ฯ เริ่มเขียนละครวิทยุเรื่อง**ดอกฟ้าร่วง** ให้กับชอุ่ม ปัญจพรรค์ นวนิยายเรื่องแรกคือ **บ้านแร่** เขียนบทกลอนลงในสตรีสารบ้าง และเขียนเรื่องยาวสี่ตอนจบ ชื่อ **เหมืองแร่มีนิยาย** ลงในวารสารรายสัปดาห์ จ.ส.ช.

กลางปี ๒๔๙๗ **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** ฉบับปฐมฤกษ์ลง**สัญญาต่อหน้าเหล้า** ของอาจินต์ โดยใช้นามปากกา "จินตเทพ" ปีถัดมาเริ่มงานอาชีพเป็นคนเขียนบทประจำสถานีโทรทัศน์แห่งแรก และต่อมาก็รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการนิตยสาร**ไทยโทรทัศน์** รายเดือน และเขียนบทละครด้วย บทละครในช่วงนี้ที่เด่น ๆ คือ **ละครเพลงชีวิตศรีปราชญ์** และ **ละครเพลงมรดกสุนทรภู่** นอกจากงานเขียนเรื่องสั้น บทละครวิทยุและโทรทัศน์แล้ว

ประมาณ ปี ๒๕๐๘ สร้างตำนานให้กับวงการหนังสือไทยด้วยการเริ่มขบวนการ "เขียนเอง-พิมพ์เอง-ขายเอง" จากการพิมพ์หนังสือรวมเรื่องสั้น ชุด เหมืองแร่ ชื่อ **ตะลุยเหมืองแร่** เป็นหนังสือปกอ่อนขายในราคา ๕ บาท ซึ่งเท่ากับราคาโอเลี้ยง ๕ แก้ว ในขณะนั้นหนังสือนวนิยายสมัยนั้นนิยมพิมพ์ปกแข็งและขายกันเล่มละ ๒๐-๓๐ บาทขึ้นไป

อาจินต์ยังแต่งเพลงไว้หลายเพลง เช่น **สวัสดีบางกอก** ที่ขึ้นด้วย *"อย่าไปเลยบางกอกจะบอกให้ / พี่เคยไปมาแล้วน้องแก้วเอ๋ย"* ม.ร.ว.ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ ขับร้อง

อาจินต์ออกนิตยสาร**ฟ้าเมืองไทย** รายสัปดาห์เมื่อปี ๒๕๑๒ รวมงานของนักเขียนรุ่นเก่าที่มีชื่อเสียงแล้ว และนักเขียนรุ่นหนุ่มสาว เป็นหนังสือรายสัปดาห์ที่จัดว่าขายดี ในช่วงปี ๒๕๒๒ เคยมียอดพิมพ์ถึง ๖ หมื่นฉบับ ในปี ๒๕๑๙ ก็ออก **ฟ้าเมืองทอง** รายเดือน และมี **ฟ้าอาชีพ** ตามมาอีกเล่ม เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปนิตยสารชุดฟ้าของอาจินต์ก็มาถึงจุดสิ้นสุดเมื่อปี ๒๕๓๑ รวมเวลาเกือบ ๒๐ ปี

อาจินต์ได้รับเลือกเป็น**ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์** ในปี ๒๕๓๔ และ ได้รับ **รางวัลศรีบูรพา** ประจำปี ๒๕๓๕ งานเขียนของอาจินต์ที่รวมพิมพ์เป็นเล่มแล้ว คือ **ร่ายยาวแห่งชีวิต** (๒๕๓๕), **เจ้าหนู** (๒๕๓๓), **บอมบ์กรุงเทพฯ**(๒๕๓๕), **แม่น้ำยามศึก** (๒๕๓๕), **นิสิตเถื่อน** (๒๕๓๕), **เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์** (๒๕๓๖), **ยักษ์ปากเหลี่ยม** (๒๕๓๓), **ตะลุยอเมริกา ผ่าตัดรัสเซีย** (๒๕๓๔)

ธัญญา ผลอนันต์

หนังสืออ่านเพิ่มเติม

แน่งน้อย ปัญจพรรค์. **อาจินต์ ปัญจพรรค์**. ๒๕๓๕

ฟ้าบ่กั้น

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๑ โดยสำนักพิมพ์เกวียนทอง
พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยสำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม ของ ส. ศิวรักษ์
พิมพ์ครั้งที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยสำนักพิมพ์กำแพง

ลาว คำหอม

(พ.ศ. ๒๔๗๓ -)

เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นสะท้อนภาพชีวิตชนบทไทยที่ได้รับการยกย่องมากเล่มหนึ่ง ได้รับการแปลและพิมพ์รวมเล่มเป็นภาษาอังกฤษ โดยสำนักพิมพ์ออกซฟอร์ด และมีฉบับแปลภาษาสวีเดน เดนนิช ญี่ปุ่นด้วย ผู้เขียนได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ในปี ๒๕๓๗ จากงานชิ้นเอกชิ้นนี้

เรื่องสั้นของ "ลาว คำหอม" โดยเฉพาะในยุคแรก ๒๕๐๑-๒๕๐๕ มีลักษณะเด่นร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาพชนบทที่ยากไร้ ขมขื่น งมงาย อย่างตรงไปตรงมา และมีอารมณ์ขัน ภาพพจน์ชนบทของ "ลาว คำหอม" นั้น ไม่ใช่ภาพพจน์แบบชาวเมืองมองชนบท หากแต่เป็นภาพพจน์แบบเห็นอกเห็นใจ เย้ยหยันตนเอง เพราะ"ลาว คำหอม"เองเกิดและเติบโตมาจากชนบทที่เขาเขียนถึง ในหลายเรื่องหลายตอน "ลาว คำหอม" เขียนด้วยอารมณ์ขันอย่างมีศิลปะ และทำให้มันเป็นเรื่องที่ขมขื่น เจ็บปวดมากขึ้น สำหรับคนอ่านที่ช่างคิด

ศิลปะในการเขียนของ"ลาว คำหอม" เป็นการเขียนเรื่องแบบสมัยใหม่ คือให้เรื่องดำเนินไปเอง แทนที่จะบอกผู้อ่านทุกสิ่งทุกอย่าง ก็ให้ผู้อ่านได้ค่อย ๆ ได้รู้เรื่องไปทีละน้อย การเขียนแบบนี้ความจริงเป็นที่นิยมกันมานานแล้ว ที่ศิลปะในการเขียนเรื่องสั้นและนิยายสมัยใหม่ได้ก้าวไปไกล แต่สำหรับในประเทศไทย ซึ่งเคยชินกับเรื่องประเภทนิทาน หรือเรื่องเล่าชนิดสะท้อนคราบพระเอกผู้ร้ายชัดเจน ผู้อ่านบางคนอาจจะรับรู้ความหมายได้ไม่เท่าที่ผู้เขียนต้องการสื่อความหมายก็ได้ โดยเฉพาะเมื่อเรื่องของ "ลาว คำหอม" เป็นเรื่องประเภทท้องถิ่น(ส่วนใหญ่ภาคอีสาน) ที่ต้องการความเข้าใจเฉพาะ หรือบางเรื่องก็เป็นเรื่องทำนองเย้ยหยันที่ต้องการความเข้าใจบรรยากาศทางการเมืองในช่วงนั้นอยู่บ้างไม่น้อย

ยกตัวอย่างเรื่อง **ฟ้าโปรด** (๒๕๐๓) ซึ่งเป็นเรื่องของเด็ก ๒ คน และคนแก่แย่งขี้ควายกันเพื่อหาตัวแมงกุดจี่ไปเป็นอาหารในหน้าแล้งที่หาอาหารได้ยาก ถ้าผู้อ่านไม่ได้เกิดในชนบทอีสานไม่เคยเห็นหรือไม่เคยรู้ว่าคนในชนบทอีสานบางแห่ง ยากจนถึงขนาดกินแมลงกุดจี่ซึ่งเพาะพันธุ์เติบโตมาจากกองขี้ควายแล้ว ก็คงงงเมื่ออ่านตอนแรก ๆ และแม้จะทราบความหมายเมื่อตอนจบแต่ก็อาจจะไม่ชื่นชม ไม่รู้สึกสะเทือนใจมากเท่ากับคนที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจอยู่บ้าง หรืออย่างเรื่อง **กระดานไฟ**(๒๕๐๒) ซึ่งเป็นเรื่องเย้ยหยันความเชื่อในเรื่องกระดานไฟ ที่ทำจากไม้

ตะเกียนทอง ว่าจะทำให้คลอดลูกได้ปลอดภัย ก็ทำนองเดียวกัน คนที่ไม่เคยเห็นไม่เคยรู้เรื่องของคนที่มีความเชื่อแบบศรัทธา อาจจะรับรู้ความรู้สึกร่วมได้ยากหน่อย

ส่วนเรื่องที่ใช้สัญลักษณ์ทำนองเย้ยหยันก็มี อย่างเรื่อง**สวรรยา (๒๕๐๕) ชาวนากับนายห้าง(๒๕๐๑)** ซึ่งต้องเขียนอ้อมค้อม เพราะเขียนในยุคสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ใช้อำนาจเผด็จการปราบปรามจับกุมนักเขียน นักหนังสือพิมพ์มากมาย ("ลาว คำหอม"เองต้องเลิกเขียนหนังสือไปเป็นชาวไร่) การอ่านเรื่องแรกจึงต้องใช้จินตนาการอยู่บ้าง ขณะที่เรื่องหลังก็ควรจะรู้บรรยากาศเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์อยู่พอสมควร ถึงจะอ่านพอได้รสชาติ

อย่างไรก็ดี ถึงเรื่องบางเรื่องของ "ลาว คำหอม" น่าจะอ่านได้มีรสชาติขึ้นถ้าผู้อ่านจะมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับชนบท และเกี่ยวกับการเมืองสมัยก่อน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเรื่องส่วนใหญ่ของเขาจะเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยากสำหรับผู้อ่านทั่วไป ทั้งนี้เพราะ "ลาว คำหอม"เขียนเรื่องสั้นได้อย่างง่าย ชัดเจน เรื่องสั้นของเขาเป็นเรื่องสั้นอย่างแท้จริงในแง่ที่ว่ามีตัวละครน้อย ช่วงเวลาสั้น มีประเด็นที่จะสื่อความหมายต่อผู้อ่านประเด็นใหญ่ ๆ อยู่ประเด็นหนึ่งเสมอ นำเรื่องที่ไม่เกี่ยวกันมาพูดถึง เหมือนกับเรื่องสั้นของนักเขียนไทยคนอื่นบางเรื่องที่เขียนไปแล้วทำท่าจะกลายเป็นนิยายเรื่องยาว หรือไม่ก็เป็นเพียงบทรำพึงไป

เรื่องที่มีลักษณะของเรื่องสั้นที่ดีมากเรื่องหนึ่งของเขาคือ **เขียดขาคำ** คือดีทั้งโครงเรื่อง, สำนวน, เนื้อหา ถึงแม้จะเป็นการเย้ยหยันธรรมชาติ เย้ยหยันรัฐบาล อย่างขมขื่น โดยไม่ได้เสนอทางออกหรือความหวังอะไร แต่ก็ได้ให้ภาพพจน์ที่สะเทือนใจ พอที่เราคิดกันต่อไปได้ว่า สภาพเช่นนี้เป็นสภาพที่น่าสังเวช ควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไม่ต้องสงสัย

เรื่องสั้นส่วนใหญ่ของ "ลาว คำหอม" แม้จะพูดถึงคนยากจนอย่างเห็นใจ แต่ก็ไม่ได้เขียนโดยใช้ท่วงทำนองแบบวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่มุ่งชี้ทางออก หากมีลักษณะเป็นการเย้ยหยันธรรมชาติ เย้ยหยันวัฒนธรรมที่ล้าหลัง และเย้ยหยันชนชั้นปกครองเสียมากกว่า เช่น เรื่อง**คนพันธุ์** ซึ่งเย้ยหยันการเห่อฝรั่ง **คนหมู** เย้ยหยันนักพัฒนาจากเมือง **นักกานเมือง** เย้ยหยันผู้แทน เป็นต้น มีบางเรื่องซึ่งสะท้อนให้เห็นการกดขี่ของนายทุน เช่น **ชาวไร่เบี้ย** แต่ก็ไม่ได้เสนอหรือแนะทางออก เรื่อง**ไพร่ฟ้า**จะมีแนวคิดก้าวหน้ามากกว่าเพื่อนตรงที่ผู้ถูกกดขี่ได้ต่อสู้กับคนชั้นสูงแย่งคู่รักของเขาไปอย่างถึงเลือดถึงเนื้อ แม้ว่าจะจบค่อนข้างเศร้าตรงที่ผู้ถูกกดขี่ต้องพลอยเสียชีวิตไปด้วย

เรื่องสั้นของ "ลาว คำหอม" ซึ่งผู้เขียนเล่าเองภายหลังว่า

"เขียนขึ้นมาด้วยความรู้สึกว่าตนเองกำลังเขียนคำร้องทุกข์ให้ชาวไร่ชาวนา ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ด้วยเจตนาจะเรียกขานมโนธรรมของชาวเมือง"

จัดว่าเป็นวรรณกรรมประเภทอัตถนิยมที่เปิดโปงความเลวร้ายความไม่ยุติธรรมในสังคมอย่างถึงแก่น แม้บางเรื่องจะคล้ายกับเป็นเรื่องอ่านสนุก ๆ เช่น **หมอเถื่อน** แต่ก็ชี้ให้เห็น

สภาพทุกข์ยากของประชาชนในชนบทได้มากกว่านักเขียนเรื่องชนบทบางคน เช่น มนัส จรรยงค์ หรือ ุรงค์ วงษ์สวรรค์ ผู้มักมองชนบทแต่ในแง่รื่นรมย์เสียมากกว่า

เรื่องยุคหลัง ๒๕๐๑ ของ "ลาว คำหอม" มีลักษณะแตกต่างจากเรื่องยุคแรก ๆ อยู่บ้าง เช่น **สวรรยา** ที่เป็นเรื่องสัญลักษณ์ พูดถึงความเสมอภาคในหมู่หนอนได้อย่างมีแง่มุมเรื่องหนึ่ง เรื่องนี้คงต้องเป็นคนที่รู้จักส้วมหลุมในชนบท หรือ ใช้จินตนาการมากหน่อยจึงจะรู้ได้ว่าผู้เขียนเขียนถึงอะไร ส่วน**ชาวนาและนายห้าง** นั้นเป็นการประชดนักการเมืองผู้หนึ่ง ซึ่งฝรั่งเอาไปรักษาพยาบาลขุนเลี้ยงอย่างดีแล้วส่งมาปกครองคนไทย เรื่องหลังนี้ ถ้าผู้อ่านไม่ทราบเบื้องหลังการเมืองไทยยุคจอมพลสฤษดิ์ ที่สหรัฐเป็นผู้อุปถัมภ์คนสำคัญ อาจจะไม่เข้าใจว่าต้องการเย้ยหยันใคร แต่ถึงไม่คิดถึงประเด็นนั้นก็จะอ่านได้เนื้อหาโดยตัวของมันเองอยู่ดี ดังที่รัญจวน อินทรกำแหงคงจะชอบมากถึงเขียนถึงเรื่องนี้เป็นพิเศษจากเรื่องสั้นทั้ง ๑๓ เรื่อง (รัญจวน อินทรกำแหง. **วรรณกรรมวิจารณ์.** ต้นอ้อแกรมมี่ พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๓๙)

ส่วนเรื่อง **แขมคำ** กับ **อุบัติโหด** ที่เป็นงานยุคหลังคือปี ๒๕๑๒ นั้นบรรยากาศค่อนข้างเปลี่ยนไปไม่น้อย แต่ลักษณะเนื้อหายังคงเป็นแนวของ"ลาว คำหอม" อยู่ ใน **แขมคำ** รู้สึกว่าจะมีศิลปะของเรื่องสั้นมากกว่า **อุบัติโหด** ที่คล้ายเป็นเรื่องเล่าธรรมดา และไม่ชี้ให้เห็นว่า ทำไมคนจึงถูกสังคมทำให้กลายเป็นคนเลวร้าย (ขนาดฆ่าคนประสบอุบัติเหตุรถคว่ำเพื่อแย่งของ) ไปได้ถึงขนาดนี้

เรื่องสั้นยุคหลังปี ๒๕๑๒ อีก ๔ เรื่องที่มีการนำมารวมเพิ่มเติมในการพิมพ์ ครั้งที่ ๕ ปี ๒๕๒๒ เป็นการวิจารณ์สังคมด้วยการใช้อารมณ์ขันแบบเย้ยหยันตามท่วงทำนองของ "ลาว คำหอม" แต่ไม่มีเลือดเนื้อเข้มข้นเหมือนงานที่ใช้ฉากอีสาน และภาคเหนือในยุคแรก

เมื่อพิจารณาเรื่องสั้นในชุด**ฟ้าบ่กั้น**ของ "ลาว คำหอม" ทั้งรูปแบบและเนื้อหาแล้ว จะพบว่าจัดเป็นงานประเภทอัตถนิยมที่อยู่ในขั้นคลาสสิกของเมืองไทยได้ทีเดียว งานของเขาไม่เพียงแต่เปิดฟ้าให้กว้างขึ้นสำหรับคนในเมืองที่ไม่ค่อยรู้จักชนบทเท่านั้น แต่จากความสำเร็จในด้านนี้ของเขายังทำให้ผู้แปลงานของเขาเป็นภาษาต่างประเทศและเปิดฟ้าของชาวต่างประเทศให้เข้าใจคนไทยได้มากขึ้น เป็นการยืนยันให้เห็นว่า "ฟ้าไม่ได้กั้น" คนไว้จากกันจริง มีแต่คนเท่านั้นที่สร้างกำแพงต่าง ๆ มากั้นกันเอง

นอกจากร่วมเรื่องสั้นชุดนี้แล้ว "ลาว คำหอม"เขียนเรื่องสั้นออกมาอีกเพียงไม่กี่เรื่อง และเรื่องย่อย ๆ สำหรับคอลัมน์ **กำแพงลม** ใน **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** (กำแพง ๒๕๑๘, กำแพงลม ๒๕๓๓) อยู่ช่วงหนึ่ง และเรื่องยาวชื่อ **แมว** (๒๕๒๗) แต่คนมักจะชื่นชมกับ **ฟ้าบ่กั้น** มากกว่างานชิ้น อื่น ๆ

นพพร สุวรรณพานิช นักอ่านและนักวิจารณ์ผู้แหลมคมผู้หนึ่ง เคยกล่าวถึง **ฟ้าบ่กั้น** ว่า "จะบอกว่าเป็นคลาสสิกสมัยใหม่ก็ได้ และคนเขียนนั้นเขียนอย่างที่เข้าใจความรู้สึกไม่ต้องไปอาศัยจินตนาการจากคนอื่นมากำหนดหรือปนอยู่...สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีความเป็นวรรณคดียุคใหม่โดย

ไม่มีข้อบกพร่อง ในด้านสำนวนภาษา ดีเกินเลยด้วยซ้ำ ประณีต ไม่มีอะไรลวก ๆ เลย" (**ฟ้าบ่กั้น,** พิมพ์ครั้งที่ ๘ กำแพง ๒๕๓๕)

กุนนารี เพตเตอร์สั้น สมาชิกราชบัณฑิตยสภา สวีเดน เขียนถึงฟ้าบ่กั้นว่า

"สิ่งที่ผมชมชอบมากที่สุดก็คือความงดงามในเทคนิคการบรรยายเรื่อง และอารมณ์ขันอย่างมีแง่คิดตลอดเวลาของเขา เขาเขียนเรื่องอย่างที่ สามารถหยิบยกขึ้นมาเป็นแบบอย่างของการเขียนเรื่องสั้นได้ทุกเรื่องเลย เรื่องเล็ก ๆ, สั้น, เข้มข้นคมคาย และนำไปสู่การจบที่จางหายไปอย่างละมุนละไม" (**โลกหนังสือ,** ป.๔ ฉ.๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๓)

ประวัติ ลาว คำหอม

นามแฝงของคำสิงห์ ศรีนอก เป็นลูกชาวนาบ้านหนองบัวสะอาด อำเภอบัวใหญ่ จ.นครราชสีมา จบชั้นมัธยม ๖ (หลักสูตรเก่า) ที่โรงเรียนประจำอำเภอ ต่อมาสอบเทียบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย(ม.๘) ได้จึงสมัครเข้าเรียนแผนกวิชาการหนังสือพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับทำงานเป็นผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ เริ่มเขียนเรื่องสั้นในช่วงปี ๒๔๙๓-๒๔๙๔ ทำงานเป็นพนักงานป่าไม้ ที่เชียงใหม่ช่วงปี ๒๔๙๕-๒๔๙๙ หลังจากนั้นทำงานเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ทีมคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยคอร์แนลล์ เขียนเรื่องสั้นและทำสำนักพิมพ์ หลังจากจอมพลสฤษดิ์ ทำรัฐประหารในปี ๒๕๐๑ ไปเป็นชาวไร่ ทำฟาร์มโคนม ที่อำเภอปากช่อง นครราชสีมา และเป็นนักเขียนอิสระ จนถึงปัจจุบัน

วิทยากร เชียงกูล

เพื่อนเก่า

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๙

เสนอ อินทรสุขศรี

เพื่อนเก่า เป็นหนังสือที่สำนักพิมพ์โปรยหัวว่า รวมเรื่องสั้นจากชีวิตเพื่อนเก่าของหมอผู้รักและหวงแหนในคน ส่วนในเกริ่นนำของผู้เขียน ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตของบุคคลใด ๆ ก็ตาม ตั้งแต่เริ่มเติบโตมาเป็นอย่างไรเมื่อเด็ก ๆ พอโตขึ้น "ธาตุแท้" แห่งบุคคลนั้นก็จะยังคงเดิมอยู่ไม่หายสาบสูญไปได้ ...แม้ว่าตามสายตาคนอื่นจะมีความไม่ดีอยู่ในบุคคล ก็น่าจะคิดว่า อย่างน้อยแต่ละคนก็ต้องมีอะไรที่ดีอยู่บ้าง ที่สมควรจะใช้เป็นบทเรียน และสิ่งที่มนุษย์จะหันหลังให้กันและกันไม่ได้เลยนั้น ก็คือ "ความเป็นเพื่อน"

คำเกริ่นนำนี้เองที่เป็นแก่นเรื่องของหนังสือรวมเรื่องสั้นชุด **เพื่อนเก่า**

หนังสือเรื่องเพื่อนเก่านี้แบ่งออกเป็น ๒ เล่ม มีเรื่องทั้งหมดด้วยกัน ๑๑ เรื่อง เล่มแรกมี ๗ เรื่อง และเล่มที่ ๒ มี ๔ เรื่อง ความดีเด่นของหนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้คือ เป็นการบันทึกภาพชีวิตของยุคสมัยหนึ่งที่ผู้เขียนยังเด็กอยู่ โดยผู้เขียนได้บันทึกวิถีชีวิตของเด็ก ๆ ไว้อย่างละเอียดทำให้ได้ภาพสังคมที่กำลังถูกลืมเลือนไป แต่ที่สำคัญที่สุด คือ บุคลิกตัวละครที่เสนอ อินทรสุขศรี สร้างขึ้นมา หรือ บันทึกขึ้นมาจากชีวิตจริงของเพื่อนเก่าบางคนนั้น กลับเป็นชีวิตที่มีตัวตนอยู่ในสังคมปัจจุบัน แม้ว่าเวลาที่ผู้เขียนเขียนถึงนั้นจะผ่านไปแล้วกว่า ๓๐ ปี แล้วก็ตาม

บุคลิกตัวละครเหล่านั้น คือ คนคด คนโกง คนเอาเปรียบเพื่อนฝูง คนเอาเปรียบสังคม หรือคนที่ถูกสังคมเอาเปรียบ แล้วแต่อาชีพของแต่ละคนไป ก็ยังดำรงอยู่ในสังคมทุกวันนี้ และดูเหมือนจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นด้วย

บุคคลเหล่านี้ได้แก่ นาย ปดล ผู้ใช้ความกะล่อน หรือความเป็นศรีทะนนไชยหากินกับความไร้เดียงสาของประชาชนในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการใช้ยา หมออิศเรศ ชื่อเดิมนายเมืองผู้ตั้งตัวเองเป็นหมอเถื่อนจนร่ำรวย แม่หยิบ หรือสายรุ้ง เจ๊จี่ นายดี

จุดเด่นประการหนึ่งของหนังสือชุดนี้ คือ มีแก่นเรื่องที่มองคน และมองโลกในแง่ดี มีความเชื่อมั่นในความเป็นคน และเข้าใจคน ดั่งในเกริ่นนำที่ได้เขียนไว้ เช่นกรณีของแม่หยิบ หรือสายรุ้ง ผู้ยึดอาชีพโสเภณี

> *"เธอก็ทราบอาชีพของฉันดี ฉันไม่ได้โทษใคร ฉันโทษตัวของฉันเอง อาชีพที่ใคร ๆ ชิงชังรังเกียจ แต่ไม่มีใครเลยที่จะได้คิดไปถึงเบื้องหลังของอาชีพอย่างนี้... ถ้าเลิกแล้วล่ะ... อาชีพอยู่ในที่ใด อาชีพอะไร ใครจะเข้าใจในจิตใจของคนในอาชีพนี้...แต่คนดีที่สังคมยกย่องกันว่าดีนั่นก็อาจเป็นเพียงในสายตา เบื้อง*

หลังนั่นอาจเลวยิ่งกว่าคนที่สังคมว่าคนชั่วก็มีถมไป จิตใจก็โสมมหยาบช้า ส่วนคนชั่วอย่างพวกฉัน จิตใจไม่เคยโสมม มีความคิดแต่ต้องการสิ่งตอบแทนคือเงินรางวัลที่ได้บำเรอความสุขให้แก่ผู้ปรารถนา..."

ในขณะเดียวกันก็ใช้แก่นเรื่องวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อที่ผิด ๆ ของประชาชน เช่นในกรณีของเจ๊จี่ รวมทั้งการวิพากษ์ปัญหาสังคม เช่น การเปิดโปงการใช้อาชีพหมอมาหากินด้วยเทคนิคต่างๆ ซึ่งเทคนิคเหล่านั้นก็ยังใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ในรูปแบบที่แนบเนียนและล้ำลึกยิ่งขึ้น และวิจารณ์ปัญหาบ้านเมืองในยุคนั้นไปในตัว เช่น การขุดท่อ ขุดถนน ที่ขุดกันทั้งปีทั้งชาติตั้งแต่ในยุคเมื่อกว่า ๓๐ ปีที่แล้วมาจนถึงทุกวันนี้ ปัญหาที่คุณหมอเสนอได้วิพากษ์ไว้ก็ยังดำรงอยู่

จุดเด่นในด้านการใช้ภาษา การเล่นคำไทย การเล่นสำนวนไทย หรือเอาสำนวนไทยมาเล่นคำ มีอยู่ตลอดทั้งเล่ม เช่น การเล่นคำว่า "ขอโทษ"

"อั๊วไม่เคยมีโทษให้ใคร ถึงมีก็ไม่ใช่จะขอกันง่าย ๆ ถ้าขอยืม หรือ ทำสัญญากู้ละก็พอจะให้ขอยืมโทษหรือ กู้โทษได้"

หรือ

"ทางม้าลายที่ไม่มีลายและก็ไม่ใช่ทางที่ม้าลายเดินด้วย"

จุดเด่นอีกเรื่องหนึ่งของหนังสือชุดนี้ คือ การเขียนอย่างมีอารมณ์ขันที่ลุ่มลึก โดยเฉพาะการใช้วิธีการเขียนในสไตล์เสียดสี เช่น

"ครั้งนั้น ตลอดเมืองไทยกำลังครึกโครมอยู่ด้วยเสียงโฆษณา วันหนึ่ง... ผมลองเปิดเครื่องวิทยุฟัง แล้วลองทำสถิติโดยการหมุนหาคลื่นของสถานีต่าง ๆ หมุนไปหมุนมาเป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ปรากฏว่าผมได้ยินชื่อยาที่ไม่ซ้ำกันเลยนั้น ๗๘ ขนาน ผมคิดว่าถ้าขืนฟังต่อไปอีก จะกลายเป็นวิธีล้างกระเพาะอาหาร ด้วยการนำเอาเสียงมาประยุกต์ใช้งานทางวงการแพทย์แทนสายยางล้างกระเพาะอาหารก็อาจเป็นได้ จึงเลิกฟังเสีย"

หรือ

"ใครคนหนึ่งพูดกับใครอีกคนหนึ่งด้วยภาษาปรัชญา เอธีลแอลกอฮอลว่า "สูเจ้าเอย ความงามแห่งสาววัยรุ่น ๑ อำนาจวาสนาคราจะตกอับ ๑ แฟชั่นของสตรี ๑ คราวจะถึงที่ตาย ๑ ท้องร่วง ๑ ทั้ง ๕ ประการนี้ไม่มีสิ่งใดที่จะมายับยั้งให้หยุดอยู่กับที่ได้ มันจะผ่านไปรวดเร็วดังรถขนขยะที่วิ่งผ่านห้องแถวที่ตูข้าอาศัย เพียงได้ยินเสียงระฆังดังแก๊ง ๆ สูเจ้าก็จะคว้าถังขยะไปเทไม่ทันเสียแล้ว แต่ถ้าสูเจ้ายังขืน

จะเอาถังขยะไปวางไว้รอล่วงหน้าก่อน สูเจ้าก็อาจถูกปรับเป็นทรัพย์สินดังนี้แล ทั้ง ๕ ประการนั้น สูเจ้าไม่พึงจะต้องเป็นห่วงรอคอยมัน จะเสียประโยชน์ของสูเจ้าไปเปล่า ๆ และอย่าไปคิดยับยั้งมันเลย สูจงใช้ชีวิตในปัจจุบันให้เต็มที่เถิด เพราะโลกเรานี้เป็นอนิจจังโดยแท้"

ในด้านโครงเรื่อง เป็นการวางโครงเรื่องอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยใช้ฉากสลับกันไประหว่างชีวิตในช่วงเวลาเด็กและชีวิตที่พลิกผันไปเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ โดยที่ชีวิตและอุปนิสัยใจคอในช่วงที่เป็นเด็กได้เป็นตัวกำหนดอนาคตของชีวิตของแต่ละคนเป็นส่วนใหญ่

ในด้านมุมการเสนอเป็นการเล่าเรื่องจากมุมของบุคคลที่ ๓ คือ ตัวหมอเสนอเอง ซึ่งเล่าถึงชีวิตของเพื่อน ๆ หรือว่าไปแล้ว ชีวิตของบุคคล หรือตัวละครชีวิตต่าง ๆ ในสังคมอย่างมีอารมณ์ขันที่ลุ่มลึก

คุณค่าของหนังสือชุดเรื่อง **เพื่อนเก่า** นั้น คุณหมอเสนอมิใช่เป็นเพียงแค่นายแพทย์ผู้รักษาโรคเท่านั้น แต่คุณหมอเสนอได้ทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง คือ การเป็นหมอสังคม ที่พยายามเสนอปัญหาของไข้สังคมโดยผ่านชีวิตของเพื่อนเก่า เป็นคุณค่าในด้านการทำความเข้าใจกับชีวิตที่หลากหลายของคนในสังคม ที่ต้องมองให้เห็นถึงเบื้องหลังของชีวิตของแต่ละคนว่าล้วนมีภูมิหลังในการกำหนดให้เขาเป็นคนดี หรือคนเลวในสายตาของสังคม โดยไม่ด่วนไปลงความเห็นประณาม แต่ควรจะให้ความเห็นใจมากกว่า เปรียบเสมือนกับการมองคนไข้ของหมอ

ประวัติเสนอ อินทรสุขศรี

นายแพทย์เสนอ อินทรสุขศรี เป็นศัลยแพทย์ ทางศัลยกรรมเด็ก เคยเขียนหนังสือทั้งตำรา บทความทางวิชาการ และเรื่องอ่านเล่น ๆ ในช่วงทศวรรษ ๑๕๐๐-๒๕๑๐ ที่ผ่านมาได้ใช้ชีวิตในเวลาว่างในการทำประโยชน์ให้แก่สังคม เป็นผู้ชอบอภิปราย การเขียน การอ่าน และการพูดในที่สาธารณะ มีอารมณ์ขัน และชอบใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย

กมล กมลตระกูล

รวมเรื่องสั้นบางเรื่องของฮิวเมอร์ริสต์

พิมพ์ครั้งแรก องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๖

ฮิวเมอร์ริสต์ (อบ ไชยวสุ)

(พ.ศ.๒๔๔๔-๒๕๔๐)

ในบรรดานักเขียนเรื่องขบขันของเมืองไทยคนที่คลาสสิกและเป็นที่รู้จักในปัจจุบันมากที่สุดคงจะเป็นฮิวเมอริสต์ (อบ ไชยวสุ) ตลกของฮิวเมอร์ริสต์ ใช้ภาษาและแง่คิดเป็นเครื่องมือ ไม่ใช่ทั้งตลกคะนองและตลกโปกฮา คำว่าคะนอง ฟังดูไม่เป็นสาระเรื่องราว คำว่าโปกฮา ฟังดูเป็นเรื่องไร้สาระฟังผ่านๆ ไปไม่มีอะไรต้องเก็บมาคิดความขันของฮิวเมอร์ริสต์มีลักษณะเสียดสีเย้ยหยันแบบลึก ขณะหัวเราะและหัวเราะแล้วอาจจะรู้สึกว่าอยากจะดีดนิ้วมือเปาะชมว่า *"เด็ดแท้ๆ ลึกซึ้งจริง ๆ"* คนที่สร้างอารมณ์ขันแบบ *"มีกึ๋น"* หรือทาง *ความคิด* อยู่ในแนวนี้ที่พอจะนึกได้ ในอดีตก็มี **พระมหามนตรี** (ทรัพย์) ผู้แต่งระเด่นลันได และ**น.ม.ส.** ทุกเรื่องที่เล่า จะต้องมีความขันเฉียบขาดรวมอยู่ด้วย และ **แสงทอง** นั้นก็เป็นอีกคนหนึ่งในเวลาต่อมา

ทีเด็ดของฮิวเมอร์ริสต์อยู่ที่วิธีคิด และผลแห่งการขบคิดของเขาเอง อย่างเช่นเรื่องสั้น ๗ เรื่อง ที่ได้คัดเลือกมารวมอยู่ใน *"รวมเรื่องสั้นของฮิวเมอร์ริสต์"* นี้ เป็นตัวอย่างงานชิ้นเอกที่แสดงทัศนะอันเฉียบแหลม ด้วยสายตาที่สังเกตการณ์สังคมอย่างใกล้ชิดในอารมณ์แสนสบาย

สังคมไทยที่ฮิวเมอร์ริสต์มีชีวิตอยู่ ดำเนินผ่านคาบเกี่ยวระหว่างยุคเก่ากับยุคหลังสงครามโลกหรือยุคสมัยปรมาณู ที่วัฒนธรรมตะวันตกมีบทบาทอย่างสูงในสังคมไทย แล้วเคลื่อนไปสู่ยุคที่คอมพิวเตอร์มีบทบาทสำคัญในเมืองใหญ่ เมื่อเขาเกิดเมืองไทยมีพลเมืองแปดล้านคน เมื่อเขาแก่ตัวลงเมืองไทยมีพลเมืองกว่าหกสิบล้านคน ความมีอยู่และความเปลี่ยนแปลงที่เขาเห็น และที่เป็นความเห็นของเขา สะท้อนผ่านงานทุกชิ้นโดยนามปากกา *"ฮิวเมอร์ริสต์"*

ฮิวเมอร์ริสต์ ก็เหมือนกับ *ก้าญจนาคพันธ์* หรือ *พ.เนตรรังษี* ซึ่งเกิดมาในยุคที่สังคมดำเนินไปแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน สิ่งที่เกิดขึ้นมางอกงามจากพื้นฐานที่วางไว้ และทุกสิ่งร้อยรัดไว้ด้วยสายใยแห่งความอบอุ่นตามสมควร ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย ตึกรามบ้านช่อง ถนนหนทาง การงาน วัฒนธรรมเก่าแก่ยึดเหนี่ยวอยู่กับความเป็นญาติมิตร การนับถืออาวุโส ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่พวก การมีอยู่ของสิ่งเป็นไปโดยมีเหตุหรือผลที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชีวิต ในที่สุดสังคมก็เปลี่ยนไป และในความเปลี่ยนไปนี้ มีรายละเอียดมากมายน่าสนใจสำหรับผู้ที่คิดละเอียดถี่ถ้วน ชอบประกอบภาพปริศนาชิ้นเล็กๆ ขึ้นมาเป็นภาพขนาดใหญ่ *ฮิวเมอร์ริสต์* เป็นนักสังเกต และเป็นผู้เก็บรายละเอียดของเรื่องราว บุคลิกภาพ สถานการณ์ คำพูด อารมณ์ ความเข้าใจ และอื่นๆ มาจากสังคม ทำให้การพิจารณาสังคมและคำวินิจฉัยของเขาฟังดูมีน้ำหนัก และมีชีวิตชีวายิ่งนัก

"ฮิวเมอร์ริสต์" เป็นผู้ซึ่งรู้สึกว่า สังคมไทยซึ่งก้าวไปสู่ความเป็นสมัยใหม่และเป็นแบบตะวันตกนี้ ปราศจากรากฐานแห่งความเข้าใจสิ่งใหม่นี้อย่างถ่องแท้ ขาดความเข้าใจและกระทั่งขาดสติที่จะวินิจฉัย ผู้คนเฮโลกันไปกับการเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากการยั้งคิด คนในสังคมกำลังใช้ชีวิตหยาบลง และการดำเนินไปของสิ่งต่างๆ เริ่มไร้สาระ สิ่งใหม่ไม่ได้งอกงามมาจากของเดิม เต็มไปด้วยการก้าวกระโดดข้ามไปมาบนทางอันสับสน อย่างลวกๆ สุกเอาเผากิน และไร้เหตุผลมากขึ้นเรื่อย ๆ

"สุนทรพจน์เปิดส้วมสาธารณะ" งานชิ้นเอกที่มีชื่อเสียงมากของฮิวเมอร์ริสต์นั้นเป็นตำนานขบขันที่เล่าขานต่อกันมาในหมู่นักอ่านรุ่นเก่าๆ มีอยู่วันหนึ่ง ฮิวเมอร์ริสต์รู้สึกขึ้นมาว่าพิธีการเปิดป้ายอาคารสถานก่อสร้างใหม่ๆ ช่างทำกันจนเฟ้อ มีคนอ่านรายงาน และกล่าวสุนทรพจน์ตอบยกยอกันไปมา ทำกันพอเป็นพิธี หาได้มีความหมายตามการกระทำที่ทำกันลงไปไม่ เขาจึงเสนอมุขตลกของ "พิธีโหล" ชนิดนี้ โดยการทำพิธีเปิดส้วมโดยสุนทรพจน์ที่อ่านแล้วก็ฮาได้จนสะใจ

"ท่านผู้เป็นประธานในที่นี้

ข้าพเจ้าได้รับมอบฉันทะ จากคณะกรรมการจัดสร้างและดูแลบำรุงรักษาส้วมสาธารณะ ในอันที่จะกราบเรียนให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและจะเป็นไปของส้วมสาธารณะ ซึ่งตั้งตระหง่านอยู่ ณ ที่นี้ ด้วยได้ปรารภและได้เห็นจริงกันอยู่แล้วว่า ความจำเป็นของการดำรงชีวิตแห่งคนเราทุกวันนี้ มีอยู่เจ็ดประการ คือข้อหนึ่ง การกิน ข้อสอง การนอน ข้อสาม การตื่นนอน ข้อสี่ การนอนแล้วก็กินอีก ข้อห้า การดูหนัง ข้อหก ถ้าไม่มีสตางค์ก็ต้องทำงานบ้างตามสมควร ข้อเจ็ด การถ่าย ในบรรดาเจ็ดประการที่กล่าวแล้วนั้น ประการหลังที่สุด คือการถ่ายนั้น เป็นประการสำคัญที่สุด ที่จริงน่าจะค้านได้ว่า ก็สำคัญที่สุดทำไมไม่จัดไว้เป็นลำดับที่ต้นเล่า ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่า การถ่ายเป็นผลของการกิน ถ้าไม่กินแล้ว ก็หามีอะไรจะถ่ายได้ไม่ ครั้นจะจัดไว้เป็นลำดับต่อจากการกิน ก็ดูไม่สมกับความสำคัญ ที่กราบเรียนว่าสำคัญนั้น หาได้ตกแต่งคำพูดให้สละสลวยเพื่อจะลวงให้ใต้เท้าตายใจ จะได้ไม่นึกยินร้ายไปในทางไม่เป็นมงคล ในการมาเป็นประธานเปิดส้วมนั้น หามิได้ แต่ความจริงนั้นการถ่ายได้สำคัญที่สุดอยู่แต่เดิมแล้ว ใต้เท้าคงจะได้เคยเห็นคนกำลังกิน เกิดต้องพักการกินไว้ชั่วครู่ เพื่อไปถ่ายเสียก่อน แล้วจึงกลับมากินใหม่ นั่นแสดงว่าการถ่ายสำคัญกว่าการกินเห็นได้ชัดอยู่แล้ว"

ในตอนจบของสุนทรพจน์กล่าวเปิด ฮิวเมอร์ริสต์กล่าวสรุปด้วยข้อความอันเป็น *ศิริมงคล* ประชดประชันไว้ว่าอย่างนี้

"บัดนี้ได้ศุภฤกษ์อันดีงาม จึงขอเชิญใต้เท้าเปิดกระดาษฟางคลุมป้าย แล้วเข้าไปนั่งถ่ายเป็นปฐมฤกษ์ โดยมิต้องหยอดสตางค์ เพื่อเป็นสวัสดิมงคลเจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรเป็นศรีพระนครสืบไป" (หน้า ๕)

วิธีการที่ฮิวเมอร์ริสต์แจกแจงความสำคัญของการถ่ายเป็นข้อๆ เป็นการล้อเลียนวิธีให้เหตุผลแบบชนชั้นกลาง เขาใช้กระดาษฟางมาคลุมป้ายแทนที่จะเป็นผ้าแพร แล้วให้มีการ นั่งถ่ายเป็นปฐมฤกษ์ แทนที่จะตัดริบบิ้น นั้นเป็นการเสียดสี พิธีการ อัน *'ล่างาม'* ได้เจ็บแสบยิ่งนัก

ฮิวเมอร์ริสต์ คงจะมีความรู้สึกอยู่เต็มอกว่าระบบการยกย่องผู้มีอำนาจยกยอปอปั้น ประจบประแจง *'นาย'* ของคนไทยนี้ช่างระบาดเสียจนน่าวิตก และตัวผู้มีอำนาจอยู่ในหน้าที่การงานต่างๆ นั้นเล่า ก็หาได้กระทำกิจการงานให้เหมาะสมแก่งานในอำนาจของตนไม่

ในเรื่องสั้น *'ออกป่าล่าสัตว์'* ฮิวเมอร์ริสต์เล่าว่านายอำเภอผู้หนึ่งชื่อ *'เพชรมาก'* เขารวยขึ้นอย่างผิดสังเกต *"แต่ไม่มีใครกล้าสังเกต เพราะกล้ากับคนขนาดนายอำเภอ ที่มีพรรคพวกเพื่อนฝูงที่เต็มใจช่วยอยู่มากมายซึ่งเขาเรียกกันว่ามีอิทธิพลนั้น ไม่ใช่ความกล้าที่ประกอบด้วยความฉลาด"* (หน้า ๒๒) วันหนึ่งเขาเชิญเพื่อนพ้องมาร่วมกันออกล่าสัตว์ในเขตอำเภอมุกดาบูรณ์ และคุณฮูกของเราได้รับเชิญด้วยผู้หนึ่ง คำถามแรกของคุณฮูกที่ถามนายอำเภอด้วยถือวิสาสะว่าเป็นเพื่อนก็คือว่าทำไมจึงต้องล่าสัตว์ด้วยเล่า ไปเป็นศัตรูกันมาแต่ครั้งไหนหรือ ฮิวเมอร์ริสต์ในนามนายฮูกตามท้องเรื่องถามว่า *"นี่นายอำเภอ หน้าตาของอั๊วะนี่น่ะ มีลักษณะหรือร่องรอยมีเส้นลายหรือมีไฟที่แสดงว่าเป็นผู้ชอบยิงเสือยิงช้างหรือ?.... อั๊วะไม่ได้เกลียดมันเลยนี่นา"* นายอำเภอตอบในใจความสำคัญว่า *"ลื้อมันช่างไม่ทันสมัยไม่รู้จักโลกเสียเลย ก็คนเราที่ยิงกันกลุ้มกลุ้มน่ะ เขาเกลียดกันหรือ? เพียงแต่ประโยชน์ขัดกันเขาก็ยิงกันได้ ทั้งๆ ที่ถ้าพบหน้ากันก่อนยิง อาจจะกอดคอกินเหล้ากันก็ได้ หรือเพียงแต่หวังความชอบที่ได้ปฏิบัติตามสั่ง เขาก็ยิงกันได้"* (หน้า ๑๕)

ฮิวเมอร์ริสต์กำลังทักท้วงว่า คนเราไม่ได้ทำสิ่งที่ตัวคิด หรืออาจไม่เข้าใจเลยในสิ่งที่ตัวเองกำลังจะทำ ทุกคนมาเพียงเพราะว่านายอำเภอผู้ทรงอำนาจบารมีเป็นผู้ชวนมา ทุกคนมาเพราะต้องการมาสิโรราบและประจบประแจงอำนาจ รวมทั้งมาเพียงเพื่อจะเฮฮาสนุกสนานในวงเหล้าไปอีกมื้อสองมื้อ ผู้ที่อ้างว่าชอบล่าสัตว์นั้นเล่าที่แท้ปืนก็ยิงไม่ค่อยจะเป็น

ในขบวนการล่าสัตว์นี้ นายอำเภอได้แสดงให้เห็นว่าปีกอำนาจของเขาสยายออกไปครอบคลุมอิทธิพลอันกว้างขวาง เขาเป็นแบบแผนของข้าราชการยุคใหม่ผู้กำลังเติบโตมีอำนาจในบ้านป่ายุคประชาธิปไตย ที่ออกไปครอบงำหมู่บ้าน และต้องมีท่านข้าราชการไปทำหน้าที่กลไกอันสำคัญ *'ฮิวเมอร์ริสต์'* เยาะเย้ยเอาว่า ทุกๆ คนที่มาร่วมขบวนล่าสัตว์นี้ ล้วนแต่เป็นผู้มีตำแหน่งการงานอันน่านับถือ เช่น "ผู้จัดการ (ซึ่งยุ่งแต่การที่ใครใครก็จัดได้) - บรรณาธิการ (หุ่น) - พันเอกทหารม้า (ซึ่งขี่ม้าไม่เป็น) -คุณหมอ (ดู) - อาเสี่ย (ซึ่งพกแต่เศษสตางค์) - ครู (ซึ่งสอนได้แต่ทำไม่ได้) - นายห้าง (ซึ่งไม่มีห้างจะเป็นนาย) - ท่านเทศมนตรี (ซึ่งเอาใจใส่ความเจริญของท้องถิ่นเฉพาะในเขตรั้ว

บ้านของตน) ท่านผู้แทน (ของจังหวัดอื่น ซึ่งมาหมกแต่จังหวัดนี้ ส่วนผู้แทนจังหวัดนี้ ไม่รู้หัวและตัวไปหมกอยู่จังหวัดไหน) - ท่านอัยการ (ซึ่งไม่เอาสินบนใคร ถ้าเขาไม่ให้)" (หน้า ๒๔-๒๕)

ข้อความในวงเล็บของฮิวเมอร์ริสต์ ทำให้ย้อนคิดว่า สมัยหนึ่ง ผู้คนมีอาชีพ มีความชำนาญของตนเอง อาจเป็นคนหาปลา เป็นชาวนา เป็นช่างเย็บเสื้อ เป็นช่างทอง ช่างเงิน เป็นช่างตีเหล็ก ไม่มีทางที่ใครจะใช้นามนี้โดยที่ทำการงานชนิดนี้ไม่ได้ มาบัดนี้ภาษาและถ้อยคำไม่ได้มีความหมายตามที่ปรากฏอีกต่อไป ตำแหน่งหน้าที่และชื่อเรียกแห่งการงาน มีมาเพราะจะต้องตั้งชื่อขึ้นมาเรียกตำแหน่งแห่งที่ที่คนคนนั้นอยู่เป็นส่วนประกอบ เป็นไปเพราะมันต้องเป็นองค์กรแบบนั้น มากกว่าว่า มันได้เป็นอย่างนั้น หรือ ควรเป็นอย่างนั้น อีกหลายตำแหน่งก็มีขึ้นเพื่อตามความจำเป็นอยู่หรอก แต่ผู้ที่ทำงานชนิดนั้นหาได้ชำนาญการสมกับที่ตนเองปฏิบัติภาระการงานชนิดนั้นไม่ 'ฮิวเมอร์ริสต์' ตลกแบบนี้ทำให้เรารู้สึกว่าเกิดความไม่พอดีกันเสียแล้วระหว่าง *ภาษา* กับ *ความจริง* ฮิวเมอร์ริสต์เขาะเย้ย *'ตำแหน่ง'* ที่เป็นไว้ว่า คนเราพออายุเลยสามสิบแล้วก็มักจะมีตำแหน่งอะไรติดตัวเข้าสักอย่างสำหรับให้คนเรียกแทนชื่อ" (หน้า ๑๘)

ผู้อ่านบางท่านคงจะจำได้ว่าในหนังสืออันโด่งดังของฮิวเมอร์ริสต์ชื่อ *"ฮิวเมอร์ริสต์ศิษย์ร้อยครู"* นั้น ฮิวเมอร์ริสต์ได้เคยเสียดสี ผู้ซึ่งทำหน้าที่ *"ตรวจโรงเรียน"* เอาไว้ว่า

> *"เวลานั้น มีนายตรวจแขวง คือผู้มีตำแหน่งอย่างนั้นอยู่ในกระทรวงมีหน้าที่ไปเที่ยวตรวจการสอน การดำเนินงานตามโรงเรียนต่างๆ แขวงละคน แขวงเหนือ แขวงใต้ และแขวงอะไรอีกก็ไม่รู้ ได้ยินอยู่สองแขวงเท่านั้น มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง นุ่งผ้าม่วงสีตามวัน ยกกลีบโจ้ง ท่าทางน่าเกรงขามยิ่งนักมาตรวจโรงเรียนเทพศิรินทร์ ซึ่งมีอาจารย์ผู้ปกครองเป็นพระยา ก็เลยจ๋องหน่อย มาดูคุมคมสักไม่กี่นาที แล้วลงความเห็นในสมุดประจำวันของโรงเรียน แล้วก็รีบไปโรงเรียนผู้หญิงดีกว่า ถอดเสื้อนอกแขวนไว้กินกลางวัน มีนักเรียนคลานรับใช้ยั้วเยี้ย เย็นโรงเรียนเลิกถึงได้กลับ"* (ฮิวเมอร์ริสต์ศิษย์ร้อยครู, หน้า ๑๘๒)

นี่นับว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์เจ้าหน้าที่รัฐและบรรดาผู้ *"ทูลสนอง"* ด้วยสาส์นอันตลกเสียดสีที่หมิ่นเหม่ต่อการถูกฟ้องหมิ่นประมาท แต่ก็ต้องยอมรับว่าผู้เขียนมี *'ชั้นเชิง'* เหนือกว่าที่จะโดนข้อหาเช่นนั้น

ฮิวเมอร์ริสต์ยืนอยู่ท่ามกลางสังคมในยุคสมัยที่ความสุขสงบของผู้คนมีน้อยลงเรื่อยๆ และปัญหากลับมีมากขึ้น เขาให้ข้อสังเกตโดยการวาดภาพเมืองไทยที่เต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ เห่อเหิม อำนาจมีลักษณะทวิอย่างเต็มที่ระหว่างใต้ดินกับอำนาจถูกกฎหมาย หากแต่ฉ้อฉลทั้งคู่ เศรษฐกิจที่คนรวยเหนือกว่าคนจนอย่างเห็นได้ชัด รัฐบาลมอมเมาประชาชนโดยการออกล็อตเตอรี่ ขณะที่การบันเทิงก็โน้มเอียงไปสู่เมโลดรามาอย่างสุดตัว นักแสดงไม่ว่าตัวเอก ตัวร้ายทำท่าทางโอเวอร์เหมือนคนวิกลจริต ในบรรดาหมู่ผู้มีอำนาจนั้นวางอำนาจกร่างไปทั่ว บนท้องถนนการจราจรไร้ระเบียบสิ้นดี และโสเภณีนั้นเล่าเกลื่อนเมือง ฮิวเมอร์ริสต์ได้ตีแผ่ให้เห็นเนื้อในของสังคมไทยว่า ระบบต่างๆ นั้นมีวางไว้หมดแล้วทั้งสิ้น แต่ไม่จำเป็นต้องมีการปฏิบัติ รูปแบบของสิ่งทั้งปวงไม่สามารถหรือ

หมดความสามารถที่สะท้อนเนื้อหาภายใน ตลกร้ายอันคมคายของฮิวเมอร์ริสต์นั้นมีใจความตอนหนึ่งว่า

"ไทยนิยมใช้ของฟุ่มเฟือยกันตลอดเวลาที่มีเงินทองบิดาหรือเตี่ยสะสมสำรองไว้มีอยู่" (หน้า ๔๕)

"ระเบียบการครองชีพของไทยแลนด์ดีที่หนึ่งในโลกยังงี้เลย (มีภาพยกหัวแม่มือประกอบ) แต่มีอีกหลายประเทศเหลือเกินซึ่งที่หนึ่งกว่าและที่หนึ่งที่สุด เวลานี้ลดลงมาลดลงมาลดลงมาทุกที จนค่าเกือบจะไม่มีเหลือสำหรับจะครองชีพแล้ว และอีกประการหนึ่งเมื่อประกาศลดค่าครองชีพ สิ่งซึ่งจะได้มาด้วยค่าที่ลดแล้วก็ลดปริมาณลงด้วย เพราะฉะนั้นถ้าลดค่าครองชีพลงได้ถึงที่สุด ชีพก็อาจถึงที่สุดได้ด้วยเหมือนกัน" (หน้า ๔๕)

"พรายม์มินิสเตอร์ทำถนนหนทางสวยดี ใครอยากให้ถนนทางไหนดีขึ้นก็เชิญพรายม์-มินิสเตอร์ผ่านไปทางนั้นบ่อยบ่อย ผู้สวมเครื่องแบบถืออาวุธก็มีวินัยดี ไม่ทำอะไรวุ่นวาย อื้อฉาวเหมือนประเทศอื่น เสียแต่มีผู้แต่งเครื่องแบบปลอมไปปล้นจี้เขาบ่อยไปหน่อย" (หน้า ๕๑)

"ยังมีงานเป็นล่ำเป็นสัน ทำเงินได้มากกว่าที่กล่าวแล้วอยู่อย่างหนึ่ง คืออุตสาหกรรมหนังโป๊ เป็นเรื่องผิดกฎหมาย ซึ่งยิ่งผิดมากก็ยิ่งทำให้รวยมาก น่ากลัวอยู่อย่างหนึ่ง คือตำรวจอาจจะจับ แต่ตำรวจมีงานปราบอย่างอื่นมากล้นมือ จึงไม่ค่อยรู้ว่ามีฉายที่ไหนบ้าง ครั้นเวลารู้และได้ดูเข้า ก็บังเอิญเป็นเวลาที่ไม่ได้กำลังเป็นตำรวจ (แต่พูดถึงตำรวจมากนักไม่ดี เพราะตำรวจดี เมื่อพูดถึงมากมาก คนพูดก็ไม่ดี) อุตสาหกรรมหนังโป๊บางท่านมีตึกใหญ่ใหญ่หลายหลัง แต่ละหลังหลายชั้น แต่ละชั้นหลายห้อง แต่ละห้องหลายจอ" (หน้า ๕๕)

ฮิวเมอร์ริสต์ ไม่เพียงแต่สนใจพิจารณาสังคมในระดับกว้าง เขาวิเคราะห์วิจารณ์สังคมทุกซอกมุมด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ฮิวเมอร์ริสต์เขียนหนังสือไว้มากเกี่ยวกับเรื่องในครอบครัว เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย สามีกับภรรยา พ่อ-แม่กับลูก ครูกับนักเรียน และครูกับครู เป็นต้น เขาไม่ใช่นักเขียนประเภทสรุปภาวะปัญหาหรือความคิดเพียงจากการมองกว้างๆ หรือมองแต่ระบบ ฮิวเมอร์ริสต์คิดว่าคนทุกๆ คนจะต้องมีส่วนทำให้เกิดระบบต่างๆ ขึ้นมา งานเขียนของเขาจึงพุ่งสายตาไปที่การพิเคราะห์คนทุกๆ ประเภทแทบจะไม่มีเว้น ฮิวเมอร์ริสต์วิจารณ์ชนชั้น *"สูง"* แล้ว ใช่ว่าเขาจะละเว้นการวิจารณ์ชนชั้นที่อยู่ *ข้างล่าง*

อย่างเช่นในเรื่อง *ศิลปินกลองยี่เก* ฮิวเมอร์ริสต์ เล่าเรื่องชีวิตห้องแถวของสามี-ภรรยา ซึ่งยากจนข้นแค้น คู่หนึ่ง เขาบรรยายสภาพห้องแถว และชีวิตครองห้องแถว (ไม่ใช่ครองเรือน) ได้เหมือนจริงราวกับเคยอยู่มาเอง พ่อโกสินทร์ศิลปินวงลิเกของเราและสาวเฮียะภรรยาของเขา เป็นตัวแทนชายหญิงไทยผู้ซึ่งไม่ว่าจะยากจนเหลือเข็ญอย่างไร ก็ไม่จำเป็นต้องกระตือรือร้นหรือไม่มีช่องทางจะกระตือรือร้น เพราะแม้จะกระตือรือร้นอย่างไรก็ดูไม่มีช่องทางที่ชีวิตจะดีขึ้นมาได้ ชีวิตห้อง

แถวดำเนินไปทั้งแบบโลดโผนและครึกครื้นตามแบบไทยๆ *"ความรักก็กลิ้งเกลือกขลุกขลักอยู่ในความไม่มีสตางค์จนแตกสลายไป เหลืออยู่แต่ความใคร่เป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น แล้วเสียงด่าก็ปรากฏขึ้น"* ยิ่งตอกย้ำให้ชีวิตห้องแถวของพวกเขาทรุดโทรมลงไปอีกอย่างช่วยไม่ได้

> *"พ่อโกสินทร์ ด่ากระทบกระเทียบเปรียบเปรยเอาคนข้างห้องว่า เป็นอะไรอะไรหลายอย่าง และเป็นทุกอย่างนอกจากคน และโดยที่พ่อโกสินทร์เป็นศิลปินที่ไม่มีบทร้อง จึงไม่สู้ถนัดในการสรรหาคำแปลกแปลกออกไปในความหมายเดียว จึงได้แต่ด่าซ้ำด่าซากสำนวนเดียวกันอยู่นั่นแล้ว เพียงแต่เปลี่ยนระดับเสียงเท่านั้น วนไปก็เวียนมาน่าเบื่อ ไม่ทำให้เกิดสติปัญญาแก่ผู้ได้ยินเลย คนข้างห้องเงียบกริบ ทั้งผัวทั้งเมียไม่เอ่ยปากเลย เสียงปึงปังใกล้บ้างไกลบ้าง ก็ยังดำเนินประชันกับเสียงด่า เสียงขว้างปาทรัพย์สมบัติส่วนตัวและส่วนเมียอยู่เรื่อยไป ปี๊บมีน้ำยกขึ้นขว้างไม่ไหว พ่อโกสินทร์ก็ฉลาดพอที่จะเทน้ำทิ้งหมดเสียก่อนจึงขว้าง และโดยเสียงมันกระทบฝาดังกึกก้องดี จึงฉายซ้ำรายการปี๊บบ่อย บางทีเตะมันเป็นฟุตบอลบ้าง โดยขึ้นไปให้มันตกลงบนพื้นบ้าง แต่ถึงจะทำมันยังไง มันก็คงใช้เป็นปี๊บตักน้ำได้สืบไป ไม่พังง่ายเหมือนถ้วยชาม" (หน้า ๗๙-๘๐)*

ตั้งแต่ห้าทุ่มจนตีสอง พ่อโกสินทร์ด่าและขว้างปาไม่ขาดระยะสลับกันเรื่อยไป จนอ่อนเปลี้ยเพลียแรง ก็ปิดฉากหยุดเงียบไปเฉยเฉยโดยไม่ประกาศบอกล่วงหน้า

ฝ่ายคนข้างห้อง ซึ่งนั่งฟังนอนฟังอย่างแสรำคาญอยู่ตลอดเวลา ครั้นเห็นพ่อโกสินทร์เงียบไป ก็ขึ้นบ้างทีเดียว ให้ติดต่อกันไปไม่เว้นระยะ

> *"เอาละนะ กูทนฟังมาสามชั่วโมงเต็มเต็มแล้ว ถึงทีกูแสดงบ้างละ" (หน้า ๘๐)*

ฮิวเมอร์ริสต์แสดงความรู้สึกต่อตลกร้ายแบบนี้ว่า *"จะเป็นแฟชั่น - ความนิยมชั่วกาล หรือประเพณี - ความนิยมตลอดกาลอย่างใดแน่ก็ไม่รู้ ที่ผู้อยู่ในห้องแถวจะต้องมีสำนวนด่ากันอย่างซอกแซกเป็นพิเศษ และนำมาใช้ด่ากันวันละสามเวลาก่อนอาหาร มื้อละนานเกินทน" (หน้า ๖๔)*

คำบอกเล่าของฮิวเมอร์ริสต์เป็นคำถาม ถามว่า การด่า-ด่า-ด่า ซึ่งยิ่งกดชีวิตให้ต่ำ ลงนี้มันเป็นอะไรกันแน่ เป็นการกระทำโดยลูแก่โทสะ หรือทำตามๆ กันมาจนเป็นประเพณี สภาพแวดล้อมของชีวิตห้องแถวนั้นก็แย่อยู่แล้ว คนอยู่ก็ยังจงใจทำให้มันทรุดหนักลงไปอีก ถ้าเป็นเช่นนั้น ฮิวเมอร์ริสต์คงอยากจะรู้ว่า ผู้ครองชีวิตห้องแถวพอใจกับชีวิตที่เลือกมาแบบนี้หรือ

ฮิวเมอร์ริสต์เย้ยหยันความอ่อนหัดของรัฐบาลจอมพลป.ในการยกระดับวัฒนธรรมไทยผ่านบทละครสั้นๆ เรื่องหนึ่ง บทละครแสดงให้เห็นว่าเมื่อพ่อไม่เรียกตัวเองว่าพ่อ และพูดแทนชื่อตัวเองว่าฉัน เรื่องราวของครอบครัวก็แทบจะไม่มีอารมณ์ของครอบครัวอยู่เลย บทละครเรื่องสุขนาตะกัม เป็นบทละครเขียนขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๘๗ เพื่อถ่ายทอดบรรยากาศของ พ.ศ.๒๔๘๕ ซึ่งรัฐบาลจอมพล.ป.พิบูลสงครามได้กำหนดเป็นรัฐบัญญัติให้ *"ใช้คำฉัน ท่าน จ๊ะ ไม่ ขอบใจ ขอโทษ, บุรุษที่หนึ่งสองสามใช้ฉัน, ท่าน, เขาเหมือนกันหมด ไม่ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ให้มีการสะกดและเขียนหนังสือไทยแบบใหม่ด้วย"* ความร่ำรวยของภาษาไทยที่ผลิดคำ

สรรพนามขึ้นใช้ในกรณีต่างๆ ถูกทำลายลงหมดสิ้นด้วยนโยบาย *"ท่านผู้นำ"* การสะกดคำด้วย ์ประหลาด ์ ทำให้การพูดจากันฟังดูประดักประเดิดยิ่งนัก

ฮิวเมอร์ริสต์มีความถนัดเป็นพิเศษในการเล่าเรื่องขบขัน ของชีวิตครอบครัวโดยเฉพาะครอบครัวไทย ซึ่งผู้หญิงมักเป็นใหญ่ในการถือเงิน และอนุมัติการจ่ายเงินแต่ผู้เดียว และแน่นอนเขาไม่ลืมเอาบุคลิกภาพ จู๋จี๋ ขี้บ่น และความเป็นนักปกครองของหญิงไทยมาประดับประดา ให้เรื่องราวฟังดูเป็นชีวิตประจำวันที่มีชีวิตชีวา ทว่าตลกเศร้าอยู่บ่อยๆ ในมุมกลับกันฮิวเมอร์ริสต์ยกย่องผู้หญิงโดยเฉพาะในฐานะเป็นแม่ และเป็นภรรยา เพราะเขาเห็นว่าผู้หญิงนี่เองที่แบกภาระทุกสิ่งที่แสนจะหนักหนาและน่าเบื่อหน่ายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นที่ก้นครัวหรือที่ไหนๆ ฮิวเมอร์ริสต์เคยกล่าวว่า *"ถ้าให้การศึกษาแก่ผู้ชาย ประโยชน์ก็ตกอยู่แก่เฉพาะตัว ถ้าให้การศึกษาแก่ผู้หญิง ประโยชน์ก็จะตกอยู่แก่ทั้งครอบครัว"* (ฮิวเมอร์ริสต์ศิษย์ร้อยครู-หน้า ๑๓)

ดูเหมือนว่าฮิวเมอร์ริสต์จะเชื่อฝังจิตฝังใจ ว่าระบบเหตุผลของผู้หญิงผู้ชายนั้นห่างกันไกล ผู้หญิงที่เป็นเมียและเป็นแม่มักอยู่กับการสร้างเนื้อสร้างตัว มีความมุ่งมั่นเรื่องครอบครัว สาละวนอยู่กับชีวิตของสามีและลูก ไม่เคยรู้จักละวางอุดมคติชนิดนี้ ฝ่ายผู้ชายนั้นเล่า ขณะเป็นโสดและเมื่อหลังแต่งงาน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปดูจะมีเพียงแต่ว่า สิ่งเหลวไหลที่เขาเคยทำอย่างเปิดเผย ต่อไปนี้เขาจะต้องใช้ความเกรงใจ (หรือยำเกรง) แต่เขาก็ต้องทำอยู่ดี เช่นการเที่ยวเตร่ การคบเพื่อนฝูง และความไม่เอาถ่านเกี่ยวกับเรื่องในบ้านเป็นต้น แต่โดยส่วนลึกแล้วฮิวเมอร์ริสต์ก็เลียบๆ เคียงๆ ด้วยความเกรงใจว่าอาจจะอยากให้ผู้หญิงลดความน่าเบื่อของเธอลงบ้างเหมือนกัน แต่เขาใช้น้ำเสียงเสียดสีที่เต็มไปด้วยความนับถือและเข้าใจพวกเธออย่างยิ่ง

งานของฮิวเมอร์ริสต์ เป็นงานเขียนขบขันเหมือนกับนามปากกาของเขา แต่ฮิวเมอร์ริสต์เป็นความขันที่แฝงไว้ด้วยข้อเรียกร้องอย่างรุนแรงให้ผู้อ่านตรวจสอบความคิด ความรู้สึก และคำพูดของตนเอง ในการทำ การมี การเป็นแบบต่างๆ ตลกของเขานำเอาแบบชีวิตและสถานการณ์ต่างๆ บางเวลา แล้วตีแผ่ออกจนหมดทุกด้านไม่เหลืออะไรที่เคลือบแฝงให้เข้าใจอย่างผิดพลาดหรือผิวเผิน

การตีแผ่ชีวิตและสังคมออกมา ทำการตรวจสอบตรรกะการมีอยู่ หรือการเสื่อมไปของมันนั้นฟังดูเป็นสิ่งที่เคร่งเครียดจริงจังจนเกินไป ไม่มีใครชอบให้ใครมาทำกับชีวิตของตัวแบบนั้น ฮิวเมอร์ริสต์ได้ใช้ท่าทีสบายๆ และเปี่ยมด้วยอารมณ์ขันในการทำเช่นนั้นด้วย เหตุนี้ผู้อ่านรู้สึกว่าถูก *ชำแหละ* ์ด้วยความเข้าใจและความเมตตา ด้วยรอยยิ้มไม่ใช่ด้วยการ *ลงดาบ* ์ที่สำคัญน้ำเสียงของฮิวเมอร์ริสต์ไม่ได้มุ่งหมายหรือแสดงเลยว่า เขาหวังว่าผู้คนจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแบบนักสังคมวิทยา ในบางครั้งเขามี *น้ำเสียง* ์ที่ออกจะ *ปลง* ์เสียด้วยซ้ำ เขาวิจารณ์ก็เพราะว่าสายตาของเขาวิจารณ์สิ่งนั้นๆ เองโดยธรรมชาติ ใครจะดีขึ้นหรือไม่ดีขึ้นก็ตามแต่จะเห็นสมควร

แม้จะมีสิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นว่าไม่ดี ไม่เหมาะ ไม่ควร ดำรงอยู่ แต่มันก็มักมีเหตุผลของมันที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้นอยู่เอง

ฮิวเมอร์ริสต์ถนัดมากที่จะชี้ให้ผู้อ่านเห็นเนื้อแท้ของปรากฏการณ์ต่างๆ โดยชำแหละที่ตัวภาษาอันแทนสิ่งนั้น เขาเล่นกับภาษา เพื่อชี้ให้เห็นว่าภาษาสะท้อนแทนความจริงและในที่สุดก็อาจบิดเบือนไปจากความจริงเมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไป

ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ เขาเสียดสีการเขียนหนังสือแบบสูตรสำเร็จที่ต้องมีการเขียนคำนำ การจัดเรียงบท การสรุป ฯลฯ ซึ่งเป็นแบบแผนการเขียนหนังสือที่เรารับมาจากตะวันตกอีกทีหนึ่ง เขากำลังสงสัยว่าเราทำไปเพราะว่าเราเข้าใจจริงๆ หรือว่าทำตามๆ กันเพราะจะต้องทำตามเท่านั้นเอง เขาเขียนว่าอย่างนี้

"ผมคิดอะไรหรือกำหนดจะทำอะไร มักไม่ได้ทำความคิดตามที่กำหนด เพราะฉะนั้นผมคิดจะไม่มีคำนำก็เลยต้องมี...คำนำเพียงแต่อธิบายต้นเล่ม แม้จะมีผู้เคยเอาไปไว้ท้ายเล่ม แล้วเรียกคำตาม หรือเอาไปไว้กลางเล่มแล้วเรียกคำแทรกก็ตาม แต่ก็ไม่พ้นภาวะความเป็นเพียงคำอธิบายอะไรที่ไม่ค่อยจำเป็นต้องอธิบายอยู่นั่นเอง" (หน้า (๔)

ในบทที่ ๒ นั้นความจริง *"เมื่อกี้ลืมใส่บทที่ ๑ ไป โปรดเข้าใจว่าข้อความที่ยังไม่ได้ความที่แล้วมานั้นเป็นบทที่ ๑ โดยตลอด"* และในบทที่ ๔ เขาเขียนว่า *"ไม่เป็นไรบทที่ ๓ ที่ไม่ได้ใส่เอาไว้นั้นข้อความรวมอยู่กับบทที่ ๒ เรียบร้อยแล้ว"* (คำนำของผู้พิมพ์)

ฮิวเมอร์ริสต์ถนัดใช้ความขัดแย้งของภาษาและถ้อยคำให้เป็นสิ่งนำความขบขันของเขา เขามักจะก้าวนำผู้อ่านอยู่หนึ่งก้าว สำรวจตรวจสอบความมีอยู่และการอำพรางความอัปลักษณ์ต่างๆ ไว้ในหน้ากากภาษาอันงดงาม คลุมเคลือ พร้อมกันนี้นำเอาการใช้ถ้อยคำในบริบทใหม่ๆ ที่ผู้อื่นนึกไม่ถึง หรือนึกไม่ได้ว่าสามารถจะใช้ภาษาไปในแนวนั้นมาเป็นเครื่องมือวิจารณ์เรื่องราวต่างๆ และด้วยวิธีเขียนที่พลิกความคาดหมายผู้อ่านอยู่เรื่อยๆ นี้เองทำให้หนังสือของ ฮิวเมอร์ริสต์อ่านสนุก แปลกและเพลิดเพลิน ผู้อ่านเองก็ไม่รู้สึกว่ารอดพ้นจากสายตาวิพากษ์วิจารณ์ของฮิวเมอร์ริสต์ ผู้แต่งไปได้ เพราะเราก็เป็นอีกคนหนึ่งที่อาจใช้ชีวิตลื่นไหลตามสังคมหรือความเชื่อแบบใหม่ๆ ไปโดยไม่ทันตั้งตัวหรือฉุกใจคิด

ที่มาของการเขียนเรื่องขบขันของฮิวเมอร์ริสต์นั้นแปลก เริ่มจากศรีบูรพาได้มาก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *"สุภาพบุรุษ"* ขึ้นที่บ้านของ *ฮิวเมอร์ริสต์* หน้าวัดชนะสงครามในปีพ.ศ. ๒๔๗๒ นักเขียนหนุ่มต่างร่วมวงประชุมแบ่งงานเขียนเรื่องที่ตนถนัดทั้งเรื่องสั้น นวนิยาย คอลัมน์ครบครันยังขาดก็แต่เรื่องขบขัน จึงมอบให้ฮิวเมอร์ริสต์เขียนโดยที่เขาไม่เคยแต่งเรื่องทำนองนี้มาก่อนเลย โดย ศรีบูรพาเป็นผู้ตั้งนามปากกาให้ เพื่อบ่งชนิดของเรื่อง (ฮิวเมอริสต์ มาจากภาษาอังกฤษแปลว่าผู้สร้างอารมณ์ขัน) และฮิวเมอร์ริสต์ก็เริ่มงานเขียนเรื่อง *ต์ลก* ของเขานับแต่บัดนั้น (ประวัตินักประพันธ์, ๒๕๒๖, หน้า ๕๘๘)

หลังจากนั้นฮิวเมอร์ริสต์ได้ร่วมงานกับหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับ และเขียนงานสั้น ๆ ไว้จำนวนมาก รวมทั้งความรู้เรื่องภาษาไทย งานของเขาได้นำมารวมพิมพ์เป็นเล่มอยู่หลายเล่ม แต่น่าเสียดายบางครั้งไม่มีคำนำและระบุปีพ.ศ.สำหรับงานสั้น ๆ แต่ละชิ้นของเขา ทำให้ผู้อ่านรุ่นหลัง

อาจจะไม่เข้าใจภูมิหลังของงานเขียนแต่ละชิ้นดีเท่าที่ควร งานเขียนรวมเล่มมี อาทิเช่น *รวมเรื่องสั้นของฮิวเมอร์ริสต์ ฮิวเมอร์ริสต์คิดเบ่ง อ้ายเปียด้วน นิยายธิเบต(เรื่องแปล) นิยายไอยคุปต์(เรื่องแปล) ฮิวเมอร์ริสต์ศิษย์ร้อยครู นิทานหรรษา, หัสคดีสัญจร สะกดให้ถูกตามพจนานุกรม นิยายรักในราชสำนักฝ่ายใน* (แปลจากงานของแหม่มแอนนา เลียวโอเวน) ฯลฯ

ทุกๆ เล่มโด่งดัง และผู้คนติดกันเกรียวขายดีชนิดขาดตลาด ถ้าใครเป็นนักอ่านคงจะจำได้ว่าฮิวเมอร์ริสต์ ยังมีนามปากกาอื่นอีกที่เขาเคยใช้ คือ "L.ก.ฮ." ฮิสเมอร์ริสต์ยังคงเขียนหนังสือเรื่อยมาจนกระทั่งวัยเก้าสิบ นับว่าเขาเป็นนักเขียนที่มีอายุยืนยาวกว่าเพื่อนนักเขียนรุ่นเดียวกัน หรือแม้แต่รุ่นน้องอีกหลาย ๆ คน

ประวัติ ฮิวเมอร์ริสต์

ฮิวเมอร์ริสต์ นามจริงคือ อบ ไชยวสุ เกิดพ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นบุตรคนโตของ หลวงรัตนเทพีพลารักษ์ (เชย ไชยวสุ) เรียนหนังสือชั้นมัธยมปลายที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ จบม.๘ ในปี ๒๔๖๒ พร้อมกับสอบวิชาครูชุดประโยคมัธยมได้ในปีเดียวกัน ทำงานเป็นครูและเขียนหนังสือเป็นงานอดิเรก อยู่ประมาณ ๑๐ ปีจึงได้ลาออกจากอาชีพครูไปทำงานหนังสือพิมพ์โดยเริ่มจากเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์**สยามราษฎร** ในปี ๒๔๗๔ หลังจากนั้นก็ได้ร่วมจัดทำหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น **ประชามิตร, สุภาพบุรุษ, สุวันนภูมิ, สยามมิตร, สยามรัฐ** ฯลฯ เขาได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ในปี ๒๕๒๒ (ถัดจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และได้พร้อมกับ ก. สุรางคนางค์) และได้รับรางวัลพระเกี้ยวทองคำ ในฐานะผู้ทะนุบำรุงและเผยแพร่ความรู้ภาษาไทยดีเด่นของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี ๒๕๒๕ เขาเสียชีวิตในปี ๒๕๔๐ อายุ ๙๖ ปี

พรพิไล เลิศวิชา

ฉันจึงมาหาความหมาย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๔

วิทยากร เชียงกูล

(พ.ศ. ๒๔๘๙-)

ฉันจึงมาหาความหมาย เป็นหนังสือ รวมเรื่องสั้น บทละคร และบทกวี ที่ผู้เขียนเขียนขึ้นในขณะที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ช่วงปี ๒๕๐๘-๒๕๑๒ หนังสือเล่มนี้ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกปี ๒๕๑๔ ได้มีบทบาทเป็นหลักเขตทางความคิด ที่สะท้อนความคิดของคนหนุ่มสาว ในยุคแห่งการแสวงหาคำตอบของชีวิตมหาวิทยาลัย และการตั้งคำถามต่อระบบสังคม ชีวิตทางสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง ในยุคมืดทางปัญญาที่สืบเนื่องติดต่อกันมาตั้งแต่ การปฏิวัติของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ มาจนถึงในรัฐบาลจอมพลถนอม ในพ.ศ. ๒๕๑๖

การตีพิมพ์งานชิ้นนี้ในปีพ.ศ. ๒๕๑๔ และงานชิ้นอื่นๆตามมา เช่น **ศิลปะเพื่อชีวิต และศิลปะเพื่อประชาชน** โดยจิตร ภูมิศักดิ์ **ภัยขาว ภัยเขียว** และ**ภัยเหลือง** โดยนักศึกษากลุ่มหนึ่งในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นก้าวแรกของความพยายามทะลายกำแพงความคิดที่กักขังนักศึกษาในยุคนั้นอยู่ อย่างที่สะท้อนออกมาในบทละครเรื่องหนึ่งของวิทยากรชื่อ *" ฉันเพียงแต่อยากจะออกไปข้างนอก "*

ความดี และความเด่นของ **ฉันจึงมาหาความหมาย** อยู่ที่ ความคิดของวิทยากร เชียงกูล ที่สะท้อนผ่านออกมาทางบทกวี ผ่านมาทาง แก่นเรื่องของเรื่องสั้น บทกวี และบทละคร นอกจากจะสะท้อนความคิด และการตั้งคำถามต่อชีวิตมหาวิทยาลัย ต่อสังคมชีวิตทางสังคม และการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ก่อให้เกิดความแตกต่าง และช่องว่างทั้งระหว่างเมืองกับชนบท และคนมั่งมีกับคนยากไร้ ให้แตกต่างห่างออกไปยิ่งขึ้นนั้น แล้วยังเป็นตัวแทนที่สะท้อนความคิดของยุคสมัยของคนหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยในยุคนั้น และยังได้ "กระตุ้น" ให้ความคิด และการตั้งคำถามในหนังสือ **ฉันจึงมาหาความหมาย** กระจายแพร่หลายออกไปในหมู่นักเรียนนักศึกษาจนพัฒนากลายเป็นขบวนการนักศึกษาประชาชนในเวลา ๒-๓ ปีต่อมา คือ ขบวนการ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า หนังสือเล่มนี้ มีส่วน และเป็นปัจจัยทางอ้อม ปัจจัยหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่นำมาสู่เหตุการณ์ การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องระบอบประชาธิปไตย ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

จุดเด่นในความคิด และการตั้งคำถามในเชิงแสวงหาในหนังสือ **ฉันจึงมาหาความหมาย** อยู่ที่บทกวี และกลอนเปล่า ซึ่งมีวรรคทองที่ยังจดจำกันมาจนถึงทุกวันนี้ นั่นคือ

ฉันเยาว์ ฉันเขลา ฉันทึ่ง
ฉันจึง มาหา ความหมาย

ฉันหวัง เก็บอะไร ไปมากมาย
สุดท้าย ให้กระดาษ ฉันแผ่นเดียว

(จากบทกวี ชื่อ *เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน*)

จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การใช้ภาษาที่เรียบง่าย และมีลักษณะดึงเอาภาพความขัดแย้ง มาเปรียบเทียบในเชิงเสียดสี ถากถาง และเยาะเย้ย อย่างมีศิลปะ ในขณะเดียวกันก็ไม่ถึงกับปลุกระดม และชี้นำอย่างบทกวีของ นักศึกษา และนิสิตรุ่นพี่ๆ ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่สู้รบกว่า ภายใต้ทอปบู๊ต ทมิฬ และ อัศวินโหดแหวนเพชร เช่น จิตร ภูมิศักดิ์, ทวีปวร, เปลื้อง วรรณศรี หรือ อัศนี พลจันทร (นายผี) ซึ่งทำให้หนังสือเล่มนี้น่าอ่าน และสามารถผงาดอยู่บนแผงหนังสือได้อย่างไม่ขึ้นกับกาลเวลา และสถานการณ์

ตัวอย่างของงานเขียนในเชิงนี้ เช่น

อย่าเทศน์ต่อไปเลยพระท่านสะเพร่า
ที่ลืมเอาศาสตรามาคอยจี้
คนเขาไม่พูดจาภาษาคัมภีร์
เครื่องดนตรีเขาฟังกันนั้นคือปืน

และ

เลิกฝันถึงความดีเถิดพี่น้อง
เราจะร้องหาสวรรค์วิมานที่ไหน
วันนี้นักสันติภาพโดนขับไกล
คนกลับให้ความนิยมชื่นชมอาวุธ

(จากบท *ตัวตนกับความโง่เง่า*)

หรือ

นาอย่างนี้มีใครที่ไหนสู้
ควายทั้งคู่ของฉันนั้นช่างสม
กับที่เกิดมาเป็นควายรับใช้สังคม
คอยระคมแรงงานเจือจานนาย

(จากบทกวีชื่อ *อาเพศ*)

การเขียนบทกวีแบบไร้ฉันทลักษณ์ ที่เรียกว่า กลอนเปล่า ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๑๓ ชิ้น เมื่อเทียบกับร้อยกรอง อีก ๑๐ ชิ้น นั้น อาจจะตีความได้ว่า วิทยากร นั้น ไม่ยอมรับจารีตเดิมในการเขียนร้อยกรอง เหมือนกับการไม่ยอมรับจารีตอื่นๆ เช่นการเรียนในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว การเชียร์ การจัดงานเลี้ยงอย่างใหญ่โตในสถาบัน หรือ เขาเห็นว่าการไม่ต้องจำกัดกรอบการเขียนให้ขึ้นต่อ

ฉันทลักษณ์ นั้น ทำให้เขามีเสรีภาพมากกว่าในการสื่อความคิดของเขาได้ชัดเจน และตรง และมีพลังมากว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อกับคนรุ่นใหม่ที่มีวัยใกล้เคียงกัน

ตัวอย่างเช่น กลอนเปล่าที่ใช้วิธีการเขียนอย่างเสียดสีที่ชื่อว่า **และนี่คือ มหาวิทยาลัย**

ถ้าเธอต้องการจะเข้ามาอยู่ใต้เครื่องแบบและสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย
เข้ามาเดินแถว แหกปากร้องเพลง เขียนไทยตามอาจารย์บอก
เข้ามานั่งเล่น เข้ามาหลับนอน และ "ใช้ วัยชีวาสำราญเริงร่าทุกวัน"
เหมือนดังปรากฏอยู่ในเพลงประจำมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง
เพื่อที่ในปีโชคดีบางปี เธอก็จะได้รับแผ่นกระดาษรับรองเกียรติคุณของเธอไปใส่กรอบไว้อวดชาวบ้าน
เธอก็จงเข้ามา
จงท่องหนังสือเท่าที่นกแก้วตัวโตๆอย่างเธอจะท่องได้
จงโกงถ้ามีโอกาส จงใช้อิทธิพลถ้าหากเธอหรือ พ่อเธอมีมันอยู่
เพื่อที่จะแย่งชิงกันเข้ามา

ในด้านเรื่องสั้นและบทละครนั้น วิทยากรอาจจะต้องการปฏิเสธรูปแบบวรรณศิลป์ แบบแผน หรือ ว่า เขาอาจจะต้องการ หรือ ให้ความสำคัญกับ *"ความคิด"* หรือ *"สาระ"* (Message) ที่เขาต้องการจะสื่อถึงผู้อ่านมากกว่า ถ้าสมมติฐานนี้ถูกต้องว่านี่คือเป้าหมายในการเขียนของวิทยากร เขาก็ทำได้สำเร็จ เพราะฉันจึงมาหาความหมายได้ก่อให้เกิดผลสะเทือนอย่างกว้างขวาง

เรื่องสั้นที่เด่นและสมบูรณ์ที่สุด คือ *"เหมือนอย่างไม่เคย "* ซึ่งสัญลักษณ์ที่เขาใช้เด็กหญิงเป็นตัวแทนของ ชนบท และความไร้เดียงสา บริสุทธิ์และนักศึกษาเป็นตัวแทนของเมือง และ ความเจริญ กับความล้าหลัง นั้น เป็นการตั้งคำถามถึง นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยสิ่งที่เรียกว่า *"ความเจริญ"* หรือ *"ความทันสมัย"* ของส่วนกลางที่นำไปให้ชนบทนั้น เป็นความต้องการ และเป็นประโยชน์ต่อชาวชนบทจริงหรือ หรือ ทัศนคติ และ ช่องว่างการมองปัญหาที่แตกต่างกันระหว่างชาวเมือง กับ ชาวชนบทที่สะท้อนผ่าน *"ทองม้วน"* นั้น ก็เป็นเรื่องที่น่าคิด เป็นการตั้งคำถาม ในแง่ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการผลิต และวิถีชีวิตที่พึ่งตัวเองของชาวชนบท หรือ จะทำให้ "ชนบท "ต้องมาพึ่ง หรือ เป็นเมืองขึ้นของ *"เมือง"* วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งทำให้เมืองไทยต้องพึ่งเจ้าหนี้และนักลงทุนต่างชาติมากจนไม่เป็นตัวของตัวเอง ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การมองปัญหาอย่างมองไปข้างหน้าของวิทยากรเมื่อ ๒๕ ปี ที่แล้ว เป็นทัศนะที่มีสายตายาวไกลและถูกต้อง

บทละครเรื่อง *"ฉันเพียงแต่อยากออกไปข้างนอก "* เด่นมากในเชิงเนื้อหา โดยวิทยากรค่อนข้างจะปักใจแล้วว่า การเปลี่ยนแปลง และการแสวงหานั้นต้องอาศัย ความ *"กล้าหาญที่เด็ดเดี่ยวและความปักใจอย่างแน่วแน่"* ที่จะฝ่าอุปสรรคที่เป็นกำแพงขวางกั้น หรือ กฎระเบียบ ออกไป คือ

กล้าที่จะคิด *"กบฏ"* ต่อกฎเกณฑ์ต่างๆ ส่วนคนที่โลเลขาดความปักใจที่กล้าหาญ อาจจะพบจุดจบที่ไม่สมควรด้วยซ้ำ

สาระ หรือ เนื้อหาของบทละครชิ้นนี้ อาจจะเป็นคำตอบของวิทยากรในขณะนั้นว่า นี่คือ วิธีการเดียวที่จะนำความเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่ง หรือ สังคมที่ดีกว่า

คนที่ไม่ชอบเรื่องวิจารณ์การเมืองสังคม อาจชอบเรื่องที่โรแมนติกและเป็นมนุษยนิยม เช่น "บทสนทนาทางโทรศัพท์ในค่ำคืนแห่งความว้าเหว่", ภูกระดึง ฯลฯ

หนังสือเล่มนี้พิมพ์มาแล้ว ๑๓ ครั้ง เรื่องสั้นและบทกวีบางชิ้นได้รับการแปลและตีพิมพ์หลายภาษา เป็นหนังสือที่เป็นหลักเขตทางประวัติศาสตร์ของยุคสมัยก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่คนรุ่นหลัง รวมทั้งคณะกรรมการจัดสร้างกำแพงประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๑ ขนานนามว่าเป็นยุค "แสวงหาความหมาย"

ประวัติ วิทยากร เชียงกูล

วิทยากร เชียงกูล เกิดปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และเติบโต ที่อำเภอ บ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เรียนจบชั้นมัธยมปลายที่โรงเรียนสวนกุหลาบ จบการศึกษาจากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี ๒๕๑๒ และทำงานสิบกว่าปีก่อนที่จะไปศึกษาขั้นปริญญาโท จากสถาบันศึกษาสังคมเมืองเฮก เนเธอร์แลนด์ เพียงเพราะอยากจะเปลี่ยนงานจากนักวิชาการของธนาคาร มาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย

งานประจำที่เคยทำคือ กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายวิจัยและวางแผน ที่ธนาคารกรุงเทพฯ เป็นอาจารย์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายวิจัย ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ เป็นผู้ชำนาญการคณะกรรมาธิการ การคลัง ฯ ประจำรัฐสภา เคยเป็นรองอธิการบดี, เป็นคณบดีคณะนิเทศศาสตร์, คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการศูนย์วิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

มีผลงานเขียนและแปลมาแล้วประมาณ ๕๐ เล่ม ที่เป็นบันเทิงคดีนอกจากเล่มนี้แล้วยังมี **ฝันของเด็กชายชาวนา** และ**ฤดูใบไม้ผลิจักต้องมาถึง** นอกจากนั้นมักเป็นงานประเภทบทความ และการวิเคราะห์เชิงวิชาการ เช่น **เราจะไปทางไหนกัน ปัญหาพื้นฐานของประเทศด้อยพัฒนา แนวคิดใหม่ทางการศึกษา ปัญหาพื้นฐานของชาวนาไทย การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย ปัญญาชนกับการเปลี่ยนแปลงสังคม ทางออกการเมืองไทย ศึกษาบทบาท และความคิด ของป๋วย อึ๊งภากรณ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ ส. ศิวรักษ์ วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย การกอบกู้ฟื้นฟูชาติจากพันธนาการของ IMF** ฯลฯ เขาได้รับรางวัลศรีบูรพา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๑

กมล กมลตระกูล

คนบนต้นไม้

พิมพ์ในนิตยสาร ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๖

นิคม รายยวา

(พ.ศ. ๒๔๘๗-)

รวมเรื่องสั้น **คนบนต้นไม้** เป็นชื่อหนังสือรวมเรื่องสั้นจำนวน ๑๓ เรื่อง รวมทั้งเรื่อง*คนบนต้นไม้* ซึ่งเป็นเค่นเรื่องหนึ่งในหนังสือเล่มนี้ เรื่องสั้นเหล่านี้เคยตีพิมพ์ในวารสารรายคาบในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๕ ก่อนที่นำมารวมตีพิมพ์เป็นเล่มภายหลัง (ปี๒๕๒๗ โดยสำนักพิมพ์ต้นหมาก)

เรื่องสั้นของนิคม รายยวา มีความเด่นในเรื่อง การสร้างโครงเรื่อง และการใช้ฉากจากธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ และธรรมชาติชีวิตของสัตว์ (โดยเฉพาะในนวนิยายเรื่องยาว เช่น **ตะกวดกับคบผุ, ตลิ่งสูง ซุงหนัก**) ควบคู่ไปกับการใช้ประสบการณ์จริงของชีวิตของเขาที่ได้ไปสัมผัสต่อสู้มา ในการไปบุกเบิกทำงานการเกษตรอยู่กับชาวบ้าน ได้คลุกคลี และได้เห็นชีวิตของคนหลาย ๆ แบบที่โยกย้ายจากถิ่นฐานต่าง ๆ มาเพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ เพื่อแสวงหางานสักอย่างทำเพื่อที่จะได้มีรายได้มาประทังชีวิต หรือ ธรรมชาติของการต่อสู้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งของจิตสำนึก และความต้องการทางวัตถุทรัพย์สิน เพื่อความอยู่รอด หรือ กิเลสกับความโลภ เช่น ในเรื่อง "ศึก" และการดิ้นรนต่อสู้ของชาวชนบทกับธรรมชาติ และกับมนุษย์ด้วยกันเองเพียงเพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตให้ผ่านรอดไปสัฉวัน หรือ เพียงเพื่อหาอาหารมาประทังชีวิตไปสักมื้อหนึ่ง หรือ วันหนึ่ง ชีวิตที่เขาได้สังเกตใคร่ครวญและพบเห็นมาได้กลายเป็นนาฏกรรมชีวิตอันหลากหลายที่ทยอยเดินเรียงหน้าเข้ามาเป็นตัวละครสู่หน้ากระดาษทั้งในเรื่องสั้น และเรื่องยาวของเขา

ข้อเด่นอีกข้อหนึ่งของนิคม คือ เขาเป็นนักคิด และเขียนหนังสืออย่างมีเป้าหมาย และด้วยภูมิหลังการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์มา ทำให้เขาสะท้อนชีวิต และการต่อสู้ทางเศรษฐกิจของตัวละครออกมาอย่างลึก ๆ ตัวละครไม่ได้ล่องลอยอยู่ในความคิดนั้น แต่เป็นคนจริง ๆ ที่ต้องทำมาหากิน ต่อสู้กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป้าหมายที่นิคมต้องการสื่อกับผู้อ่าน คือ บทสรุปของปรัชญาชีวิตที่เขาประสบพบเห็นมาในชนบท เขามักเสนอภาพ หรือสมการของความขัดแย้งระหว่างสองสิ่งออกมาเสมอ และทางออก หรือคำตอบของสมการมักจะออกมาอย่างสมจริงกับธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ ที่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ผลประโยชน์ และมุ่งเอาตัวรอดก่อนอื่น โดยที่บางครั้งต้องทำลายชีวิตที่อ่อนแอกว่า หรือการถูกทำลาย ด้วยวิถี หรือกฎธรรมชาติซึ่งไม่เข้าข้างใคร เช่น เรื่อง *"มากับลมฝน"* หรือไม่ก็ต้องแลกด้วยความสูญเสียของบุคคลที่ตนรักก็ตาม ซึ่งตามกันข้ามกับนัก

เขียนแนวพาฝัน ตัวอย่างของเรื่องสั้นที่เสนอภาพความขัดแย้งนี้ คือ เรื่อง *"เป็นลม"* เรื่อง *"เช้าวันหนึ่ง"* และเรื่อง *"คนบนต้นไม้"* เป็นต้น

ในเรื่อง *"คนบนต้นไม้"* เขาได้เสนอภาพขัดแย้งของคนที่คิดว่าตัวเองถูกรังแก และคิดอิจฉานกที่มีความสุข โดยไม่ได้ตระหนักเลยว่าตัวเขาเองกำลังจะทำร้ายนก เป็นการจบเรื่องที่เสียดสีได้อย่างกระจ่างชัด และแหลมคมมาก

" เขาขึ้นไปเกือบถึงโพรงนก ลมพัดแรงจนใจหวิว ความพึงใจบางอย่างวูบขึ้น รู้สึกอิจฉานกที่ทำรังอยู่บนนี้ มันคงมีความสุขมาก เขาคิด ไม่ต้องผูกพันกับเรื่องราวบนพื้นดิน คนเราจะเป็นอย่างนี้ได้บ้างไหมนะ บนพื้นดินช่างน่ารังเกียจ อยากหนีไปให้พ้น สงสัยว่าถ้าเขาเป็นนกและขึ้นมาทำรังอยู่บบนต้นไม้นี้ ความสกปรกบนพื้นดินจะติดตามารบกวนได้ไหม เขาจะหนีพ้นหรือไม่นะ

เขาสลัดหัวขับไล่ความคิดที่กำลังฟุ้งซ่าน แล้วปีนขึ้นจนถึงโพรง มีลูกนกตัวเล็ก ๆ สามตัวอยู่ในนั้น เขารู้สึกหัวใจเต้นแรงขณะเอื้อมมือเข้าไป

แม่นกและพ่อนกร่อนถลาเข้ามาด้วยความโกรธ มันบินวนเวียนเหนือยอดไม้และส่งเสียงดังสะท้านคล้ายหัวใจจะแตกสลาย"

ประสบการณ์ในชีวิตจริงที่นิคมได้สัมผัสพบเห็นอาจจะทำให้เขาไม่ศรัทธา หรือ ไม่เชื่อมั่นในคุณความดีของมนุษย์มากนัก ในสายตาของนิคม มนุษย์อาจจะเป็นสัตว์โลกที่โหดร้ายที่สุด เขาไม่มองโลกในแง่ดีด้านเดียว หรือมองคนในแง่ดีเสมอไปเหมือนกับนักเขียนบางคนที่เสนอภาพตัวละครที่มีลักษณะอุดมคติ ในเชิง "ธรรมะย่อมชนะอธรรม" หรือ "ความดีย่อมชนะความชั่ว" เสมอ หรือ คนอ่อนแอมักจะได้รับความเห็นใจ หรือ เรื่องประเภทที่มักจะลงเอยแบบสุขสันต์ แต่ในชีวิตจริงนั้นมักจะตรงกันข้ามกับภาพเช่นนี้เสมอ นี่คือ ข้อแตกต่างของเรื่องสั้นของนิคมกับนักเขียนคนอื่น ๆ หลาย ๆ คน

บางครั้งนิคมก็เขียนเรื่องออกมาในเชิงเสียดสี และถากถางธรรมชาติที่เห็นแก่ได้ของมนุษย์ออกมาอย่างชัด ๆ เช่น ในเรื่อง "ความเปลี่ยนแปลง" และ "ปล่อยนก"

"ฉันไม่รู้สึกว่าได้ปล่อยนกเลย"

"ก็เธอดูนี่ซิ กรงเปล่ากองเบ้อเร่อ กรงสำหรับที่เขาจะเอาไปขังนกอีก การปลดปล่อยจะไม่มีวันเกิดขึ้นได้ ถ้ากรงพวกนั้นยังอยู่ จะต้องเอามาพังทิ้งให้หมด"

สัญลักษณ์ของเนื้อหาข้างต้นนี้ ตีความได้หลายอย่าง นิคม รายยวา อาจจะหมายถึงสังคมมนุษย์ก็ต้องการ "การทะลายกรง" ทิ้งให้หมด เหมือนกัน

ความคิด หรือ สาร ที่นิคมต้องการสื่อผ่าน แก่นเรื่องในเรื่องสั้นต่าง ๆ ของเขานั้น เกือบทุกเรื่องมีความลึกซึ้ง และตั้งคำถามในเชิงปรัชญาอยู่ในที เช่น เรื่อง *"มากับลมฝน"* หรือ *"คนดำน้ำ"* เรื่องและหนังสือเล่มอื่น ๆ เช่น **"ตะกวดกับคบผุ"** และ **"ตลิ่งสูง ซุงหนัก"** ซึ่งได้รับรางวัลซีไรท์ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๑ ก็เป็นการขยายความในปรัชญาชีวิตจากหนังสือ รวมเรื่องสั้น *"คนบนต้นไม้"* เล่มนี้ให้เห็นชัดเจนขึ้นโดยเฉพาะในเรื่อง "ตลิ่งสูง ซุงหนัก"

งานเขียนของนิคม รายยวา เมื่อเปรียบเทียบกับงานที่เด่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน อย่างเช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี ที่เขียนรวมเรื่องสั้นเรื่อง **ความเงียบ** และงานเขียนของ วิทยากร เชียงกูล ในรวมเรื่องสั้น บทกวี และบทละครรวมเล่ม ชื่อ **ฉันจึงมาหาความหมาย** ซึ่งตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์หนังสือในปีพ.ศ. ๒๕๑๔ ทั้งสองเล่ม จะเห็นความแตกต่างของงานเขียนของนิคม รายยวา ตรงที่นิคมได้สัมผัสกับชีวิตจริง มีประสบการณ์จริง จึงสะท้อนและสร้างตัวละครที่มีชีวิต มีอารมณ์ความรู้สึก มีความอยากได้ มีความโลภ มีตัณหา อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ตัวละครของเขาจึงชัดเจนมีชีวิต ไม่แห้งแล้งจืดชืด ไร้อารมณ์ความรู้สึก ตัวละครของเขาเป็นชีวิตจริงที่ต้องต่อสู้กับความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ต้องมีกิน และต้องหากิน ในขณะเดียวกันก็ต้องต่อสู้กับจิตสำนึก ความรู้สึกรับรู้ในความผิดชอบชั่วดีและคุณธรรมประจำใจ จึงไม่แน่เสมอไปว่าจิตใจที่ใฝ่ดีจะเป็นฝ่ายชนะเสมอ ดังตัวอย่างในเรื่อง *"ศึก"* และเรื่อง *"คนบนต้นไม้"*

ในขณะที่งานเขียนของ วิทยากร เป็นงานเชิงความคิดมีเป้าหมายแน่นอนในการเขียนเพื่อประท้วงกฎเกณฑ์ของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่ไร้สาระ หรือ ไร้ความเป็นธรรม ส่วนงานของสุชาติ แหวกไปอีกแนวหนึ่ง คือเป็นงานแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึก และกระแสสำนึกอย่างปัจเจกชนที่มีต่อสังคมรอบตัว

นวนิยาย เรื่อง **ตลิ่งสูง ซุงหนัก** ของนิคม เป็นการพัฒนาปรัชญาชีวิตที่แทรกอยู่ในเรื่องสั้นต่าง ๆ ของเขา ให้ออกมาอย่างชัดเจน และเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น

ประวัติ นิคม รายยวา

นิคม รายยวา เกิดปีพ.ศ. ๒๔๘๗ ที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ได้รับการศึกษาชั้นมัธยม จากโรงเรียนเมืองเชลียง และจบการศึกษาได้รับปริญญาตรี สาขาเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่ม**ชมรมพระจันทร์เสี้ยว** กลุ่มนักเขียนหนุ่มสาวในช่วงปี ๒๕๑๐-๒๕๑๖ เขาเริ่มต้นชีวิตการทำงานกับบริษัทธุรกิจเกี่ยวกับน้ำมันปิโตรเลียมอยู่ในกรุงเทพฯ ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วเปลี่ยนไปทำงานอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มทางภาคใต้ ระยะหลังสนใจการเกษตรแบบคนต่างเมือง ลงมือทำสวนโกโก้โดยเซาะป่าเป็นร่องใช้แนวไม้เป็นร่มบังไพร โกโก้เสียหายหมดทั้ง ๕๐,๐๐๐ ต้น ปัจจุบันเขาหันมาเรียนรู้จากเกษตรกรในท้องถิ่นดั้งเดิมเพื่อทำสวนยางพารา

นิคม เริ่มเขียนเรื่องสั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เรื่องยาวเรื่อง **ตะกวด กับคบผุ** ตีพิมพ์รวมเล่มในปี ๒๕๒๖ และตลิ่งสูงซุงหนัก พิมพ์รวมเล่มในปีพ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับรางวัลซีไรท์ จากเรื่อง **ตลิ่งสูง ซุงหนัก** ในปีพ.ศ. ๒๕๓๑

กมล กมลตระกูล

ประสารคดี/บทความ

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑-๒

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๘

ร. แลงกาต์

(พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๕๑๕)

พระราชกำหนดกฎหมายไทยแต่โบราณ จัดเป็นวรรณกรรมในจารีตอักษรศาสตร์ไทยประเภทหนึ่ง นอกจากเอกสารพระราชพงศาวดาร ตำรายาและกวีนิพนธ์ ซึ่งรวมทั้งวรรณกรรมศาสนา แต่บรรดาตัวบทกฎหมายเป็นสิ่งหวงห้าม รู้กันในวงจำกัดของผู้เกี่ยวข้องต่อการปกครองและพิพากษาบังคับคดี เมื่อรัชกาลที่สาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจษฎาบดินทร์ธิราชทรงพระราชทานความรู้แก่พสกนิกร ในรูปมหาวิทยาลัยเปิดโดยจารึกความรู้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หาได้จารึกตัวบทกฎหมายด้วยไม่ ครั้นภายหลังมีผู้พิมพ์ตำรากฎหมายเป็นสมุดฝรั่งเผยแพร่ ก็รับสั่งให้เก็บริบเสีย เพราะเกรงคนร้ายใช้เป็นเครื่องมือข่มเหงคนสุจริต ข้อจำกัดในการศึกษากฎหมายไทยดังกล่าวมานี้ เป็นการตัดรอนบั่นทอนโอกาสทางการศึกษากฎหมายอย่างหนึ่ง ประกอบกับเหตุการณ์บ้านเมืองผันแปรไป กระทั่งไทยรับระบบกฎหมายตะวันตก และความคิดทางหลักนิติธรรมที่ต่างไปจากสมัยบรรพชน สภาพเช่นนี้ก่อให้เกิดช่องว่างทางความรู้เก่ากับใหม่ระหว่างภูมิปัญญาไทยกับเทศ รวมทั้งการรับกฎหมายตามคติสากล ซึ่งเมื่อไม่เคยมีมาในบริบทสังคมไทย จึงทำให้อำนาจบังคับแห่งกฎหมายบางกรณีไม่สัมฤทธิผล กลไกของกระบวนการยุติธรรมจึงขาดประสิทธิภาพ

การศึกษากฎหมายไทยแต่โบราณเป็นหนทางหนึ่งของการศึกษามรดกทางปัญญาของเรา ไม่เพียงแต่จะรับความรู้ทางกฎหมายที่แม้จะมิได้มีผลบังคับใช้ หากยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเชิงประวัติความคิดว่า คนไทยคิดเกี่ยวกับความเป็นธรรมอย่างไร เอกสารประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เช่น กฎหมายตราสามดวงนั้น ผู้ศึกษายังจะได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ทางภาษา ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี นอกเหนือไปจากความรู้ทางกฎหมาย ที่เคยมีผลบังคับใช้และบัดนี้หมดสภาพบังคับแล้ว การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย จำเป็นต้องอาศัยครูที่ดีและตำราที่ดี เป็นประหนึ่งเข็มทิศชี้ทาง

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ฉบับ ร. แลงกาต์ เป็นเอกสารศึกษาประวัติศาสตร์ที่ยอดเยี่ยม ยากจะหาเอกสารประเภทเดียวกันของผู้อื่นเทียบเคียงเสมอได้ แม้ในขณะปัจจุบันนี้ด้วย

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ฉบับ ร. แลงกาต์ มีลักษณะเป็นตำรา สำหรับประกอบการฟังคำบรรยายของนักศึกษานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.)

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ ผู้จัดพิมพ์ ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ของ ร. แลงกาต์ ฉบับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กล่าวว่า *"หากเราให้ความสนใจต่องานชิ้นนี้ของ ร. แลงกาต์แล้ว เราก็คงสามารถจะมีพื้นฐานของการศึกษาเข้าใจสังคมในอดีตของเราได้มากขึ้น ดังนั้น หนังสือชุดนี้ของแลงกาต์ คงจะมีประโยชน์ครอบคลุมการศึกษาในรูปลักษณะใหม่หลายสาขา"* บรรณาธิการฉบับพิมพ์โครงการตำราฯ ยังชี้จุดเด่นของงานเดียวกันว่า

"หนึ่งเป็นงานทางวิชาการที่สะท้อนให้เห็นการใช้หลักฐานเอกสารเก่าอย่างมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์จากเอกสารเก่านี้ทำในมุมกว้าง ด้วยการวางพื้นฐานเปรียบเทียบและตัวอย่างจากสังคมอื่น ๆ และเป็นการวิเคราะห์ที่เปิดทางให้มีการค้นคว้า ตั้งคำถาม และสร้างเสริมวิชาการต่อไปอีก มิได้เป็นการพูดถึงปัญหาที่มีลักษณะหยุดนิ่ง หรือทำให้เกิดการยุติตายตัวทางวิชาการแต่อย่างใด

สอง งานของแลงกาต์เป็นพื้นฐานของการเข้าใจสังคมไทยในอดีตอย่างดี มีลักษณะของการปูพื้นเพื่อการศึกษาสังคมและเศรษฐกิจของไทย ฉะนั้น งานนี้ก็น่าจะเป็นบันไดขั้นแรกขั้นหนึ่งของนักวิชาการไทยปัจจุบันที่พยายามใฝ่หาแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจ เพื่อหลีกเลี่ยงประวัติศาสตร์การเมือง (ประเภทคับแคบ)"

เนื้อหาของงานนิติศาสตร์นิพนธ์นี้ ร. แลงกาต์ เริ่มจากข้อความเบื้องต้นว่าด้วยความเป็นมาของกฎหมาย ประโยชน์การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย ข้อความรู้โดยสังเขปเกี่ยวกับกฎหมายของชนชาติสำคัญที่ให้กำเนิดอารยธรรม และคุณค่าอันพิเศษของกฎหมายโรมัน ต่อจากนั้นจึงจัดหมวดหมู่กลุ่มเนื้อหาและจัดลำดับตามกาลเวลา เช่น การหาหลักฐานเพื่อประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เค้ามูลเดิมทางจารีตประเพณีของไทย อิทธิพลของกฎหมายเขมรและมอญ อิทธิพลของกฎหมายฮินดูและการกำเนิดของกฎหมายไทย ในวิธีการจำแนกประวัติศาสตร์กฎหมาย กล่าวถึงการแบ่งสมัยสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์กฎหมายไทย และการแบ่งกฎหมายอย่างเก่ากับวิธีแบ่งตามคำสอนของ ร. แลงกาต์

ลำดับต่อจากนี้จึงอธิบายประวัติศาสตร์กฎหมายไทยที่มีลักษณะเป็นกฎหมายเอกชน ว่าด้วยเรื่องละเมิด, สัญญา เอกเทศสัญญาต่าง ๆ และกฎหมายที่ดิน

ร. แลงกาต์ ได้ใช้เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญ ๆ นอกไปจากหลักฐานในทางกฎหมายเอง ด้วยความสามารถทางภาษาไทยและเข้าใจภาษาไทยโบราณอย่างดี จึงสามารถใช้ความรู้ความสามารถในการขุดค้นอธิบายกฎหมายอย่างน่าทึ่ง ดุจเดียวกับยอร์ช เซเดส์ มีความสามารถในการศึกษาศิลาจารึกไทย ก่อนที่ ร.แลงกาต์ จะได้เขียนตำราหรือเอกสารประวัติศาสตร์กฎหมายนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประสาธน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้มอบให้ ร. แลงกาต์ชำระกฎหมายตราสามดวง หรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พร้อมกับเป็นบรรณาธิการ

จัดพิมพ์ กลายเป็นฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ที่ถือว่าเป็นมาตรฐานดีที่สุดที่มีอยู่ในขณะนี้ ประกอบกับ ร.แลงกาต์เข้ามาเป็นที่ปรึกษาทางกฎหมายของรัฐบาลไทย ขณะประเทศไทยกำลังปฏิรูประบบกฎหมาย และจัดทำประมวลกฎหมาย ดังนั้น ความรู้ที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ร.แลงกาต์ จึงเป็นการแสดงออกถึงความรู้ของนักวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายมาเป็นอย่างดี กับความรู้ของผู้ปฏิบัติงานนิติศาสตร์ที่ผ่านการจัดทำประมวลกฎหมายสมัยใหม่ ประสานเข้าด้วยกันและเผยแพร่ในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน ผลในฐานะที่เป็นสื่อการเรียนการสอน อันผ่านการทดสอบให้ความรู้ผ่านการจัดพิมพ์ครั้งต่าง ๆ และปรับปรุงในการจัดพิมพ์ครั้งต่อมา ทำให้ตำราประวัติศาสตร์กฎหมายนี้ดำรงทรงคุณค่ายิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์กฎหมายของ ร. แลงกาต์ มิได้อธิบายเพียงพระธรรมศาสตร์ที่เลิกใช้แล้ว แต่ยังได้อธิบายถึงอิทธิพลตกค้างทางความคิดและวัฒนธรรมกฎหมาย และขยายความต่อถึงการรับอิทธิพลกฎหมายตะวันตก ทั้งเปรียบเทียบความเป็นมาหรือกระบวนทัศน์นั้นในส่วนที่พึงเปรียบเทียบ หรือพึงตั้งข้อสังเกต ผลงานนี้จึงเป็นผลงานสำคัญในฉบับภาษาไทยที่เป็นงานคลาสสิกดุจเดียวกับผลงานประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ หรือกฎหมายตราสามดวง ควรแก่การศึกษาของนักนิติศาสตร์และรวมถึงผู้ศึกษาด้านไทยศึกษาทั่วไปด้วย จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ้างงานนี้เรื่องกฎหมายที่ดินในงานของจิตร แม้จะด้วยจุดยืนที่แตกต่างกันก็ตาม ผลงานสำคัญของ ร.แลงกาต์เรื่องนี้จึงเป็นประภาคารทางปัญญา ที่สะท้อนภูมิปัญญาไทยและวิเคราะห์วิธีการรับวัฒนธรรมความรู้อื่นของคนไทย ด้วยวิธีของคนไทย ที่มีกระบวนการระยะผ่านและปรับปรนมาเป็นของตนอย่างเหมาะสม

ประวัติ ร. แลงกาต์

ร. แลงกาต์ (Robert Lingat) เป็นชาวฝรั่งเศส เกิดที่อาร์เดนส์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ การศึกษาในชั้นอุดมศึกษาได้รับประกาศนียบัตรทางภาษาตะวันออกและต่อมารับปริญญาเอกทางนิติศาสตร์ เดินทางสู่ประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๖๗ ขณะอายุ ๓๒ ปี เพื่อเป็นที่ปรึกษากฎหมายของรัฐบาลไทย ในระยะที่ไทยกำลังปฏิรูประบบกฎหมาย ซึ่งขณะเข้ามานั้นเราประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพที่ ๑-๒ แล้ว สถานภาพกฎหมายไทยขณะนั้นจึงยังคงใช้กฎหมายเก่าบางส่วนและเริ่มใช้กฎหมายใหม่ หลังจากนั้น ร. แลงกาต์ เดินทางออกจากไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ โดยไม่ทราบสาเหตุ แต่ขณะนั้นมีวิกฤตการณ์ทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ร.แลงกาต์ไปเป็นอาจารย์สอนกฎหมายที่เวียดนาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง ๒๔๖๘ และดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายของกัมพูชา แต่ทว่ายังศึกษาค้นคว้าเรื่องกฎหมายไทยสม่ำเสมอ มีผลงานตีพิมพ์หลายเรื่องทั้งในวารสารวิชาการต่างประเทศและในวารสารสยามสมาคม บางครั้งได้เดินทางกลับประเทศไทยเพื่อแสดงปาฐกถาทางวิชาการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันทางวิชาการ ของวิทยาลัยซอร์บอน กรุงปารีส และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๕ ณ กรุงปารีส

ผลงานทางวิชาการของ ร. แลงกาต์ เป็นผลงานของนักปราชญ์ระดับสากล ผลงานสำคัญนอกจากประมวลกฎหมายตราสามดวงฉบับธรรมศาสตร์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยแล้ว ยังมีประวัติศาสตร์กฎหมายอินเดีย ความยาวขนาด ๓๐๕ หน้า มหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนีย เบริกเลย์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นฉบับภาษาอังกฤษ งานของ ร. แลงกาต์ จึงปรากฏต่างกรรมต่างวาระทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส บทความภาษาอังกฤษจำนวนมากเขียนเรื่องเมืองไทย เริ่มงานเขียนชิ้นแรกเป็นภาษาอังกฤษในสยามสมาคมฯ เรื่องพระราชประวัติทางศาสนาของรัชกาลที่ ๔ (J. SS., ๒๐, ๑๙๒๖)

การจัดพิมพ์ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ของ ร. แลงกาต์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยการแยกเล่มกัน เริ่มจากจัดพิมพ์ข้อความเบื้องต้นกับละเมิด ปี ๒๔๗๘ จัดพิมพ์เรื่องสัญญา พ.ศ. ๒๔๘๐ และจัดพิมพ์กฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อมาหลังจากที่แต่ละเรื่องได้พิมพ์ครั้งแรกแล้ว ในการจัดพิมพ์ซ้ำได้นำบางเรื่องมารวมพิมพ์กันบ้าง แยกกันบ้าง สำหรับฉบับพิมพ์ที่ใช้ในงานวิจัยเพื่อทำสารานุกรมนี้ ใช้ฉบับพิมพ์มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๖ อันมี ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ เป็นบรรณาธิการ เป็นการจัดพิมพ์แบ่งออกเป็นสองเล่ม นอกจากบรรณาธิการได้ชำระตรวจสอบจากฉบับต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้น บรรณาธิการยังได้เขียนคำนำเรื่อง **"ร. แลงกาต์ กับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย"** ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษางานนิพนธ์รวมทั้งประวัติของท่าน เป็นฉบับพิมพ์ที่สามารถศึกษาค้นคว้าสะดวกขึ้น โดยเฉพาะการจัดพิมพ์เล่มที่ ๒ บรรณาธิการได้นำปาฐกถาของ ร. แลงกาต์ เรื่อง **"ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา"** ซึ่งเป็นปาฐกถาภาษาไทยที่ท่านแสดง ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อกลับมาเยือนไทย แสดงเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๓ มารวมพิมพ์ไว้ด้วย

ธรรมเกียรติ กันอริ

ชาญชัย แสวงศักดิ์, **อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย,** นิติธรรม ๒๕๓๕.

ร.แลงกาต์, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑-๒,** มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒๕๒๖.

นิทานโบราณคดี

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๗

พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๘๖)

นิทานโบราณคดี เป็นพระนิพนธ์เรื่องสุดท้ายในพระชนมชีพ ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในช่วงที่เสด็จลี้ภัยทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ อยู่ที่เกาะปีนัง (๒๔๗๖ - ๒๔๘๕) แรงจูงใจที่สำคัญในการเขียนนิทานโบราณเกิดจากการที่ทรงเห็นว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่ทรงรับรู้จากการเดินทางไปตรวจราชการต่างจังหวัดในช่วงที่ทรงมีตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (๒๔๓๕ - ๒๔๕๗) และความรู้ที่ได้จากการทูลถามเรื่องเก่า ๆ เมื่อทรงร่วมโต๊ะเสวยกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมควรที่จะมีการบันทึกไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ มิฉะนั้นความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ทรงรับรู้ก็จะสูญหาย การใช้ชื่อหนังสือว่า **นิทานโบราณคดี** เคยถูกทัดทานจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่าการใช้คำว่า **นิทาน** จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมาเองโดยไม่มีข้อเท็จจริง ไม่น่าเชื่อถือ และทรงเสนอความเห็นว่าน่าจะใช้ชื่อ "เรื่องเตร็จโบราณคดี" มากกว่า แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงอธิบายเหตุผลว่า

> *"...ชื่อที่เรียกว่า "นิทาน" นั้นก่อนเมื่อจะยุติ หม่อมฉันได้คิดชื่อหลายอย่างเห็นว่าเรียกนิทานตรงกับเจตนาที่หม่อมฉันจะแต่งเป็นรูปนิทาน คือ จะเลือกเรื่องมาเล่าตามชอบใจ ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ ถือ หลักแต่ว่าเป็นเรื่องจริงที่หม่อมฉันได้รู้เห็นมาเอง เรียกว่านิทานเป็นคำที่เข้าใจกันซึมซาบ ส่วนค่าของนิทานปล่อยให้คนอ่านเห็นเอาเอง...."* (ในสาส์นสมเด็จฯ, จดหมายลงวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๘๓)

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอธิบายว่า แต่เดิม สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงพระนิพนธ์ **นิทานโบราณคดี** แทรกอยู่ใน**สาส์นสมเด็จ** ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมจดหมายโต้ตอบระหว่างสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ และสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ซึ่งประทานให้อ่านกันเป็นการภายในในหมู่พระญาติมิตรสนิท แต่ต่อมามีการกล่าวถึงกันมาก จึงมีการนำมาตีพิมพ์เป็นครั้งแรก ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อแจกเป็นที่ระลึกอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เองเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๔๘๗

หนังสือนิทานโบราณคดีเล่มนี้ ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ดังจะเห็นได้จากสถิติการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง เท่าที่ปรากฏ คือ ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๗ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ ครั้งที่ ๓ พ.ศ.

๒๔๘๐ ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๘๓ ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๘๔ ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๘๘ ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๘๙ ครั้งที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๐๐ ครั้งที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๐๑ ครั้งที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๐๓ ครั้งที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๐๕

นิทานโบราณคดีที่ใช้เขียนแนะนำนี้ เป็นฉบับที่พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ที่ต่างไปจากที่ตีพิมพ์ก่อนหน้านั้น คือ การนำเอาเรื่อง **เทศาภิบาล** ที่ทรงเล่าค้างไว้เป็นภาคต้นมารวบรวมเพิ่มเติม นับเป็นนิทานเรื่องที่ ๒๒

นิทานทั้ง ๒๑ เรื่อง ในหนังสือเล่มนี้ ประกอบไปด้วย เนื้อหา เด่น ๆ ต่อไปนี้

เนื้อหาแรก เป็นเรื่องที่ทรงเห็นว่าเป็นเรื่อง "แปลกประหลาด" เช่น ในนิทานเรื่องที่ ๑ "**พระพุทธรูปประหลาด**" คือพระพุทธรูปที่ทรงนำมาจากเมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่เชื่อกันว่าไม่ว่าจะประดิษฐานอยู่ที่ไหน จะนำมาซึ่งการทะเลาะวิวาท

นิทานเรื่องที่ ๒ "**เรื่องพระครูวัดฉลอง**" หรือพระครูวิสุทธิวงศาจารย์ สังฆปาโมกข์ เมืองภูเก็ต ที่ชาวบ้านนับถือว่าสามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้บนบานร้องขอได้สำเร็จ และชาวบ้านใช้วิธีแก้บนด้วยการปิดทองคำเปลวที่หน้าแข้งท่าน มีเรื่องทรงเล่าถึงสนุก ๆ เกี่ยวกับการปิดทองนี้อีก ๒-๓ เรื่อง ที่คนในสมัยใหม่ยังเล่าสืบทอดกันมา

นิทานเรื่องที่ ๔ "**ห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณบุรี**" เป็นเรื่องแปลกที่เจ้านายแต่โบราณถูกห้ามไม่ให้เสด็จไปสุพรรณบุรี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงมาอธิบายว่าเป็นเพราะมีความเชื่อว่าเทพารักษ์หลักเมืองสุพรรณบุรีไม่ชอบเจ้า ความอัปมงคลที่เมืองสุพรรณจะทำให้เจ้านายเสียพระจริต การเสด็จไปตรวจราชการที่สุพรรณบุรีของพระองค์จึงเป็นการทำลายความเชื่อในหมู่เจ้านายแต่โบราณ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในที่สุดก็ได้เสด็จไปสุพรรณบุรีตามคำกราบทูลเชิญ ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ดังที่ทรงเล่าไว้อย่างขำ ๆ ไว้ว่า

> *"...ปีหนึ่งฉันทราบทูลเชิญเสด็จประพาสเมืองสุพรรณบุรีตรัสว่า "ฉันก็นึกอยากไป แต่ว่าไม่บ้านะ" ฉันกราบทูลว่าข้าพระพุทธเจ้าไปเมืองสุพรรณหลายปีแล้ว ก็ยังรับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ได้ ทรงพระสรวลตรัสว่า "ไปซิ"..."*

และนับแต่นั้นมาก็ไม่มีผู้ใดกล่าวถึงคติที่ห้ามเจ้านายมิให้เสด็จไปเมืองสุพรรณอีก

นิทานเรื่องที่ ๕ **"เรื่องแปลกที่เมืองชัยปุระในอินเดีย"** ทรงเล่าเกี่ยวกับประเพณีการชนช้าง เรื่อง ฤาษีดัดตน เรื่อง การสาปของคาบส และทรงนำมาเปรียบเทียบความคล้ายคลึงที่มีในสังคมไทย

นิทานเรื่องที่ ๖ **"ของแปลกที่เมืองพาราณสี"** คล้ายกับวิธีการเล่าในเรื่องที่ ๕ ทรงเล่าถึงประเพณีฮินดูเกี่ยวกับการลอยบาป การปลงศพ ทรงโยงความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในอินเดียมาทำความเข้าใจ ที่มาของการใช้คำว่า **ย่ำ** ในภาษาไทยในคำว่า ย่ำรุ่ง ย่ำค่ำ เป็นต้น

นิทานเรื่องที่ ๑๑ **"โจรแปลกประหลาด"** เป็นเรื่องทรงเล่าเกี่ยวกับโจร ๒ คน คือ โจรทิม และโจรจันทร์ ความ "แปลกประหลาด" อยู่ที่ โจรทิม มีความสามารถในการจักสานอย่างประณีต จนใช้เป็นเครื่องต่อรองขอให้ปล่อยตัวออกจากคุกได้ และเป็นโจรที่มีความจงรักภักดี เป็นตัวอย่างที่บุคคลที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เปรียบเทียบกับสุภาษิตโบราณว่า "ไม้ต้นคดปลายตรงยังดัดเอาได้ดี ถ้าปลายคดถึงต้นจะตรงก็ใช้ไม่ได้" ส่วนเรื่องโจรจันทร์ มีความ "แปลกประหลาด" อยู่ที่เป็นผู้รอบรู้เกี่ยวศาสตร์ของโจร และมีกริยามารยาทสุภาพอ่อนน้อมผิดวิสัยโจรทั่วไป นิทานเรื่องที่ ๑๑ นี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของสังคมไทยในอดีตที่มีความอะลุ้มอล่วย เป็นสังคมที่ไม่เคร่งครัดเอาเป็นเอาตาย มีความเห็นอกเห็นใจและขี้สงสารต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก ดังจะเห็นได้จากเมื่อโจรทั้ง ๒ กลับใจและทำคุณงามความดีดูเหมือนว่า สังคมจะยอมรับและยกย่อง

นิทานเรื่องที่ ๑๙ **"เมืองไทยมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ องค์"** เป็นความแปลกประหลาดในสายตาของต่างประเทศ ที่ในรัชสมัย ร.๔ มีกษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงอธิบายเหตุผลที่มาของปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างละเอียด และทรงยกตัวอย่างปรากฏการณ์เดียวกันซึ่งเคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยอยุธยา

เนื้อหาที่ ๒ เกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในหัวเมืองห่างไกลของไทย ตามเส้นทางที่ทรงพระราชดำเนินไปยังที่ต่าง ๆ ซึ่งอันที่จริงเนื้อหาประเด็นนี้ทรงเล่าสอดแทรกอยู่ในนิทานเรื่องต่าง ๆ แทบทุกเรื่อง แต่เรื่องที่มีลักษณะดังกล่าวเด่นมากที่สุดได้แก่นิทานเรื่องที่ ๓ **เสือใหญ่เมืองชุมพร** ที่เล่าเรื่อง เสือที่ดุร้าย ตัวหนึ่งแถบเมืองชุมพร มีสมญานามว่า "อ้ายเป้" ในเรื่องนี้ทรงบรรยายสภาพภูมิศาสตร์ตอนใต้ของประเทศไทยอย่างละเอียดเห็นภาพพจน์ รวมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ไม้และสัตว์แปลก ๆ ที่ปัจจุบันไม่เคยได้ยิน เช่น ต้นตะลังตัวช้าง ตัวโป่งค่าง ชีวิตชาวบ้าน การแก้ปัญหากรณีมีโรคระบาดในหมู่บ้าน

นิทานเรื่องที่ ๗ เรื่อง**สืบพระศาสนาในอินเดีย** เป็นบทที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจะได้ความรู้ที่ละเอียดจากการบรรยายที่เห็นภาพพจน์ผ่านทางประสบการณ์ สายพระเนตรและทัศนะของพระองค์ พระองค์ทรงเล่าการเสด็จไปยังสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น มฤคทายวัน พุทธคยา ที่น่าสนใจคือข้อสันนิษฐานของพระองค์เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ พระองค์ยังได้อัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์ มาปลูกในประเทศไทยอีกด้วย

ในนิทานเรื่องที่ ๑๐ **ความไข้เมืองเพชรบูรณ์** ให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศข้อสันนิษฐาน คำอธิบายเกี่ยวกับเมืองโบราณต่าง ๆ ที่ทรงเสด็จผ่านตามเส้นทางตั้งแต่ กรุงเทพฯ ถึงเพชรบูรณ์

ในนิทานเรื่องที่ ๑๖ และ ๑๗ คือ **ล้านช้าง** และ**แม่น้ำโขง** ที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อเสด็จไปตรวจราชการที่มณฑลอุดรและมณฑลอีสานที่น่าสนใจ คือ ทรงอธิบายถึง วัฒนธรรมของชนเชื้อชาติแปลกที่มีชื่อไม่คุ้นหู บริเวณนั้น เช่น พวกกะเลิง ย้อ แสก โย้ย กระตาก กะโซ้

เนื้อหาที่ ๓ เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างความเป็น "ชาติ" การจัดระบอบการปกครองเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การสร้างความ "ทันสมัย" ในยุคสมัยของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมไทยก้าวเข้า "ยุคสมัยใหม่" ที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและสังคม การที่ทรงเป็นพระอนุชาในรัชกาลที่ ๕ และความที่ทรงพระปรีชาสามารถทำให้พระองค์ทรงรับภาระต่าง ๆ อย่างหนัก เพื่อสนองพระบรมราชโองการในการสร้างชาติและรัฐใหม่ ในนิทานต่าง ๆ ที่ทรงเล่าสิ่งหนึ่งที่สะท้อนประเด็นหนึ่งที่ชัดเจนที่สุด คือ การแสวงหาบุคลากรที่มีความสามารถเพื่อเข้ามาทำงานในโครงสร้างใหม่ หลังการปฏิรูปทางการเมือง ในพ.ศ. ๒๔๔๕ ดังที่ทรงสะท้อนออกมาในนิทานเรื่องที่ ๘ **เจ้าพระยาอภัยราชา** นิทานเรื่องที่ ๑๔ **โรงเรียนมหาดเล็กหลวง** ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยการฝึกอบรม "ลูกผู้ดี" โดยเฉพาะให้เป็นมหาดเล็กตั้งแต่หนุ่ม โดยให้รับราชการอยู่ในราชสำนักก่อนที่จะส่งตัวไปรับราชการในกระทรวง ทบวงกรมตามหัวเมือง เพื่อให้บุคลากรเหล่านี้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และรู้จักการปฏิบัติตนตามมารยาทของสังคมชั้นสูง

นิทาน ๑๒ และ ๑๓ เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกัน คือ **เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และการตั้งโรงพยาบาล** นิทาน ๒ เรื่องสะท้อนภาพความห่วงใยของรัฐบาลที่มีต่อสุขภาพของประชาชนโดยการนำการแพทย์แผนใหม่มาใช้ในสังคมไทยเป็นครั้งแรก ทรงเล่าเบื้องหลังและพัฒนาการของการตั้งศิริราชพยาบาลที่เป็นไปอย่างทุลักทุเลในระยะแรก รวมทั้งเล่าถึงวิธีการแพทย์สมัยโบราณเปรียบเทียบกับสมัยใหม่ เช่น การคลอดลูก การใช้ยาสมัยใหม่ ความพยายามของหลวงในการผลิตนายแพทย์และตั้งหน่วยงาน เช่น แพทย์ประจำเมือง โอสถศาลา ความพยายามที่จะขยายการแพทย์สมัยใหม่และยับยั้งโรคระบาดเช่น ฝีดาษ พิษสุนัขบ้า ด้วยการรณรงค์ให้มีการปลูกผี ฉีดยาทั่วประเทศ ที่เป็นมุมกลับในนิทานเรื่องนี้ คือ ผู้อ่านจะได้เห็นภาพของสังคมไทยสมัยก่อนหน้าที่จะมีโรงพยาบาลว่า ชาวบ้านรักษาตัวกันอย่างตามยถากรรมจริง ๆ และล้มตายจากโรงภัยไข้เจ็บมากมาย ไม่เว้นแม้แต่ในหมู่ของเจ้านายเองที่ต้องสิ้นพระชนม์เพราะขาดการรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่หลายพระองค์

นิทานเรื่องที่ ๒๒ **เทศาภิบาล** เรื่องนี้มีความสำคัญมากเพราะเป็นการอธิบายเหตุผลและขั้นตอนของการจัดการปกครองหัวเมืองด้วยระบบเทศาภิบาล (โดยเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมที่เป็นระบบกินเมือง) ซึ่งองค์ผู้นิพนธ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานระบบเทศาภิบาลในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทยขณะนั้น ดังนั้นข้อมูลที่ทรงเขียนไว้จึงมีความสำคัญ นิทานเรื่องนี้จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับประวัติศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดินในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่สังคมไทยต้องเผชิญกับภัยของมหาอำนาจตะวันตก การปรับตัวให้ทันกับการณ์ด้วยวิธีการสร้าง

ระบบบริหาราชการที่มีประสิทธิภาพเพื่อควบคุมหัวเมืองจึงเป็นเรื่องจำเป็นและเร่งด่วน ทรงอธิบายรูปแบบการปกครองหัวเมืองแบบเก่าอย่างละเอียดและยกตัวอย่างเป็นกรณี ๆ ไปให้เห็นถึงจุดบกพร่องของการปกครองหัวเมืองแบบเก่าและทรงแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยการใช้วิธีการปกครองแบบเทศภิบาลอย่างไร ในเรื่องนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นความไม่สบพระทัยของรัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อข้าราชการที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทรงแสดงพระประสงค์ที่ต้องการหาบุคลากรที่มีคุณภาพมารับราชการ

เนื้อหาเบ็ดเตล็ด ในนิทานเรื่องที่ ๑๘ **ค้นเมืองโบราณ** ที่สำคัญของเรื่องนี้คือการที่ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองอู่ทอง ก่อให้เกิดการถกเถียงคัดค้านในหมู่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสมัยใหม่ต่อมา แต่จากวิธีการที่ทรงแสดงพระอัจฉริยะทางวิชาการด้วยการแสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะนำมาสู่ข้อสรุปทางประวัติศาสตร์นั้นต้องผ่านการถกเถียงเปรียบเทียบกับข้อมูลซึ่งวิธีการของพระองค์เป็นต้นแบบของวิธีการทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่

ในแง่ของปรัชญาการปกครองไทยโบราณสะท้อนให้เห็นในนิทานโบราณคดีโดยเฉพาะเรื่องที่ ๑๕ **อั้งยี่** นอกจากจะให้ความรู้รอบด้านที่กว้างขวางเกี่ยวกับ "อั้งยี่" แล้วยังเป็นการสะท้อนรัฐประศาสนโยบายของรัฐไทยในขณะนั้นที่ใช้วิธีการ อะลุ้มอล่วย ยืดหยุ่น อย่างแยบยลเข้าควบคุมสถานการณ์ได้ในที่สุด

นิทานเรื่องที่ ๙ **หนังสือหอหลวง** สะท้อนให้เห็นว่ารัฐไทยสมัยก่อน มีลักษณะควบคุมความรู้ของสามัญชน กศร. กุหลาบเป็นผู้ที่พยายามลักลอบนำความรู้ออกมาแก้ไขแต่งเติม จำหน่าย ทรงอธิบายว่า กศร. กุหลาบ เป็นที่มาของคำว่า "กุ" ซึ่งหมายถึงสร้างเรื่องไม่จริงและมีพฤติกรรมที่โอ้อวดภูมิปัญญาอย่างผิด ๆ อีกด้วย

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงมีวิธีการเขียนแบบใหม่ที่ต่างจากนักเขียนร่วมสมัยกับพระองค์ คือ ทรงอ้างหลักฐานและแทรกพระวิจารณ์เข้าไปด้วย ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ("ปรัชญาประวัติศาสตร์" ใน **ปรัชญาประวัติศาสตร์**, หน้า ๒๑๐) อธิบายว่า งานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ คล้ายคลึงกับ รันเก (Ranke) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียง ซึ่งเน้นการใช้และตรวจสอบหลักฐานเอกสารอ้างอิง เป็นการวางหลักของการศึกษาทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ ขณะเดียวกันท่านก็ทรงกระทำหน้าที่เป็นผู้อธิบาย "โลกเก่าและโลกใหม่" ให้เข้าด้วยกัน ใน **นิทานโบราณคดี** ทรงนิพนธ์ด้วยการโยงเรื่องที่กำลังเล่าอยู่ขณะนั้นไปสู่ประเด็น อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในอดีตเมื่อทรงจำได้หรือสามารถหาหลักฐานอ้างอิงได้ เท่ากับในการเล่าเรื่อง ๆ หนึ่งจะทรงเล่าอย่างรอบด้านมีลักษณะเป็นพัฒนาการจนเกือบครบองค์ความรู้ของเรื่องนั้น ๆ เลยที่เดียว

หนังสือนิทานโบราณคดี จึงไม่เป็นเพียงหนังสือที่อ่านสนุกเท่านั้น แต่ให้ความรู้มหาศาล สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงใช้ภาษาง่าย ๆ ในการเขียน ทรงคัดแต่เรื่องที่น่าสนใจที่มีลักษณะแปลก ๆ โดยเฉพาะบรรยากาศของยุคสมัยที่เป็นสังคมของชาวบ้านท้องถิ่น บุคลิก อารมณ์ ความ

รู้สึก ความเชื่อ ชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนไทยในสมัยนั้น ซึ่งไม่สามารถหาอ่านได้ง่ายนัก ได้อย่างน่าสนใจ

นิทานโบราณคดี ซึ่งมุ่งเล่าเรื่องแปลกประหลาด แต่กลับมีความ "แปลกประหลาด" ในตัวเอง คือ เป็นทั้งเรื่องที่อ่านสนุก ในขณะที่ก็ให้ประเด็นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากมายจนนักวิชาการหลัง ๆ สามารถนำไปใช้อ้างอิงได้

นักประวัติศาสตร์ เช่น ศาสตราจารย์ ดร.แถมสุข นุ่มนนท์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เห็นว่างานเด่น ๆ ทางประวัติศาสตร์ของพระองค์ได้แก่ **พงศาวดารกรุงสยาม, ไทยรบพม่า, พระราชวิจารณ์ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔** เป็นต้น แต่ที่เลือกหนังสือ**นิทานโบราณคดี**เป็นหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน เป็นเพราะหนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับผู้อ่านสามัญชนที่มีการศึกษาทั่วไปและ เป็นหนังสือที่ไม่เน้นวิชาการเฉพาะเรื่อง

พระประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาซุ่ม ประสูติเมื่อ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๐๕ รับพระราชทานพระนามว่า พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงศึกษาในพระบรมมหาราชวัง ได้ศึกษาภาษาอังกฤษกับนายฟรานซิส ยอร์ซ เปตเตอร์สัน ขณะพระชันษา ๙ ขวบ ยุติการศึกษากับครูเมื่อโสกันต์และผนวชเป็นสามเณรแล้ว จากนั้นเป็นการทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงลาผนวชและทรงรับราชการทหารเมื่ออายุ ๑๔ ปี ทรงเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญช่วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสร้างประเทศให้ "ทันสมัย" ทรงรับพระราชทานศึกษาเรื่องราชการจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จในกรมฯ ทรงนับพระองค์เป็นทหาร เพียงแต่ย้ายราชการแผนกอื่น เช่น ทรงเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและกำกับการธรรมการ ภายหลังความจำเป็นของประเทศที่ต้อง ปฏิรูประบบการปกครอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย (ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ทรงดำรงตำแหน่งนี้) เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ และกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

นอกจากงานด้านการปกครองที่จัดการมณฑลและจังหวัดสำเร็จลุล่วง เสด็จในกรมฯได้ทรงว่าการหอพระสมุด นับเป็นคุณประการต่อการรวบรวมเอกสาร การเผยแพร่ความรู้ พระดำริพิมพ์หนังสือเป็นของชำร่วย ทั้งทรงชำระวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จึงได้รับการถวายพระสมญาว่า "บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย"

ชีวิตส่วนพระองค์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีชายารวม ๑๑ ท่าน มีพระโอรสธิดา รวม ๓๙ องค์

ผลงานพระนิพนธ์ มีจำนวน ๖๕๓ เรื่อง อาจารย์ตรี อมาตยกุล นักประวัติศาสตร์จำแนกลักษณะงานพระนิพนธ์ออกเป็น ๑๐ ประเภท จัดสาส์นสมเด็จ เป็นประเภทที่ ๑๐ คือ วรรณกรรมล้ำค่า

ท่านผู้ทรงพระนิพนธ์**สาส์นสมเด็จ**ทั้งสองพระองค์นี้ต่างได้รับการยกย่องอย่างสูงในประเทศไทย และต่างทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ตามคำประกาศของยูเนสโก

พรภิรมณ์ เชียงกูล

โฉมหน้าศักดินาไทยปัจจุบัน

พิมพ์ครั้งแรก ในนิติศาสตร์ ๒๕๐๐

โดยสมสมัย ศรีศูทรพรรณ (นามแฝง จิตร ภูมิศักดิ์)

(พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๕๐๕)

โฉมหน้าศักดินาไทยปัจจุบัน เขียนและพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ**นิติศาสตร์**ฉบับรับศตวรรษใหม่หรือที่เรียกว่า นิติศาสตร์ ๒๕๐๐ โดยสมสมัย ศรีศูทรพรรณ ที่เป็นนามแฝงของจิตร ภูมิศักดิ์ ในการพิมพ์ครั้งหลัง ๆ ได้ตัดคำว่า *"ปัจจุบัน"* ออกและใช้ชื่อจริง จิตรได้รับอิทธิพลจากกระแสภูมิปัญญาฝ่ายก้าวหน้าที่มีการเคลื่อนไหวในช่วงปี ๒๔๘๕-๒๕๐๐ ที่ปัญญาชนก้าวหน้าในช่วงนั้นมองว่า ปัญหาขั้นพื้นฐานของสังคมไทยมาจากจักรพรรดินิยมและศักดินา จักรพรรดินิยมมีผลประโยชน์จากการขูดรีดทางด้านการธนาคาร อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมโดยการผูกขาด ฝ่ายศักดินา มีผลประโยชน์จากการขูดรีดในด้านเกษตร กล่าวคือ ค่าเช่า ดอกเบี้ย และปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๐๐) ได้รวมเอาการเป็นนายหน้าของพวกนายทุนผูกขาดจักรพรรดินิยมต่างประเทศเข้าไว้อีกด้วย

จิตร เชื่อว่าคนไทยไม่รู้จักและเข้าใจความหมายของ **ศักดินา** ที่แท้จริง ดังนั้นจิตรต้องการเขียน **โฉมหน้าศักดินาไทย** ขึ้นเพื่อให้เข้าใจลักษณะที่แท้จริงของศักดินาในฐานะที่เป็นระบบการผลิต โดยใช้แนวคิดของมาร์กซเป็นกรอบในการศึกษา. จิตรได้แบ่งเนื้อหาใน **โฉมหน้าศักดินาไทย** ออกเป็น

1. ลักษณะของระบบผลิตศักดินา และกำเนิดระบบศักดินา โดยทั่วไป กล่าวถึงความหมายของคำว่า **ศักดินา** ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง เป็นการวางกรอบทฤษฎีไว้ในเบื้องต้น

2. กล่าวถึงระบบศักดินาในไทยโดยเฉพาะ จิตรอธิบายให้เห็นว่าสังคมไทยมีพัฒนาการผ่านขั้นตอนการผลิตอย่างที่มาร์กซอธิบายไว้ กล่าวคือก่อนที่จะพัฒนาเป็นสังคมศักดินาประเทศไทยได้ผ่านสังคมทาสในสมัยสุโขทัยมาก่อน จิตรได้พิสูจน์ด้วยการอ้างหลักฐานจากพงศาวดารล้านช้าง เพื่อเป็นการล้มล้างความเชื่อถือในวงการศึกษาไทยว่า สังคมสุโขทัยไม่เคยมีทาส และไทยไม่เคยผ่านระบบทาส จิตรยังได้ค้นคว้าย้อนไปไกลกว่าสังคมสุโขทัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเคยผ่านยุคชุมชนบุพกาลมาแล้วอีกด้วย

ระบบศักดินาตามที่จิตรอธิบายเป็นระบบที่ขึ้นอยู่กับ **การถือครองที่ดินเป็นพื้นฐาน** สังคมของชนเชื้อชาติไทยก้าวสู่สังคมศักดินา ตั้งแต่สมัยสุโขทัย คือ เริ่มตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ที่

สามารถรวบอำนาจในการเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด และยกตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ต่อมาถูกอาณาจักรอยุธยาซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ (และได้ก่อรูประบบการผลิตแบบศักดินาขึ้นแล้ว) ผนวกสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่ง และทำให้ระบบศักดินาในอยุธยาเข้มแข็งขึ้น

จิตรได้ให้ข้อมูลอย่างกว้างขวางทั้งจากข้อมูลที่ได้จาก**กฎหมายตรา ๓ ดวง ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย** ของ ร. แลงกาต์ เพื่ออธิบายถึงลักษณะของการถืออำนาจในการครอบครองที่ดินของกษัตริย์ เพื่อยืนยันว่าสังคมอยุธยาเป็นสังคมศักดินา

๓. ลักษณะทางเศรษฐกิจของระบบศักดินาไทย จิตรชี้ว่ากษัตริย์เป็นผู้ถืออำนาจครอบครองที่ดินทั้งหมด กษัตริย์แจกจ่ายที่ดินให้ขุนนางข้าราชการ ไพร่ วัด ซึ่งกระทำกันครั้งใหญ่เมื่อพ.ศ. ๑๙๙๘ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังปรากฏอยู่ในกฎหมาย**พระอัยการตำแหน่งนาทหารแลพลเรือน** ที่กำหนดอัตราการถือครองที่ดินของพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ไพร่ พระ อย่างตายตัว ตามบรรดาศักดิ์ เช่น อุปราชมีศักดินา ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ ไพร่ มีศักดินา ๒๕-๑๐ ไร่ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนกับความจงรักภักดี และได้รับภาษีอากร เป็นการตอบแทน

จิตรโต้แย้งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงมีความเห็นว่าจำนวนศักดินานั้นไม่ได้หมายถึงจำนวนไร่ที่ได้รับตามบรรดาศักดิ์ แต่ **หมายความถึงจำนวนไร่ของที่นาที่อนุญาตให้ซื้อได้** (อ้างในหน้า ๑๕๑) แต่จิตรเชื่อว่ามีการแบ่งที่ดินกันตามนั้นจริง ๆ และกฎหมายพระอัยการตำแหน่งนายทหารและพลเรือนไม่ใช่ **กฎหมายลม** โดยให้เหตุผลว่ากษัตริย์ได้มีการแบ่งสรรปันส่วนที่ดินด้วยเหตุผลว่าเป็นเพราะความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการเมืองของชนชั้นศักดินาและกฎทางภววิสัยของความพัฒนาแห่งระบบการผลิต จิตรอธิบายว่าที่ดินของอยุธยามีเหลือเฟือสำหรับการแบ่งปันจัดสรรที่ดิน (หน้า ๑๖๒-๑๖๓) การจัดสรรที่ดินของชนชั้นศักดินายังคงดำเนินเรื่อยมาจนสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็ยังมีหลักฐานปรากฏให้เห็น และการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นศักดินาที่มีต่อไพร่นั้นกระทำผ่านทางการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ***"...พวกไพร่ทั้งปวงได้ถูกชนชั้นศักดินากีดกันที่ดินสงวนไว้แบ่งปัน แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว จนกระทั่งทุกคนต้องกลายเป็นไพร่เลว เป็นเลก เป็นทาสกันเต็มบ้านเต็มเมือง"*** (หน้า ๑๕๑) เพราะไพร่เองมีสิทธิครอบครองที่ดินเพียงประมาณ ๕-๒๐ ไร่ ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการครองชีพ

การผูกขาดภาษีที่ชนชั้นศักดินาให้สัมประทานแก่เจ้าภาษีนายอากรในการเก็บภาษีแก่ราษฎรก็ทำความเดือดร้อนแก่ประชาชน เพราะมักจะมีการ **เก็บนอกเหนือพิกัดอัตราที่กำหนดไว้** และชนชั้นศักดินาร่วมกับเจ้าภาษีนายอากรต่างพยายามหาวิธีการเพิ่มภาษีในสิ่งของต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้แก่ท้องพระคลัง แม้แต่การเก็บภาษีจากการขายผักบุ้ง ซึ่งเป็นอาหารของคนทั่วไปที่ยากจน

จิตรยังได้โยงให้เห็นว่าเจ้าภาษีอากรนี่แหละที่ต่อมาคือพวกนายทุนนายหน้าผูกขาดที่เป็น **สมุนของนายทุนจักรพรรดินิยม** อีกด้วย

จิตรได้ใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์พิสูจน์ให้เห็นว่าชนชั้นศักดินามีเพทุบายอย่างไรบ้างในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แม้ว่าการแสวงหาผลประโยชน์นั้นบางครั้งเป็นสิ่งที่ให้โทษแก่ประชาชน เช่นการเปิดบ่อนการพนัน เพียงเพื่อรัฐได้รายได้จากการเก็บภาษีอากร ดังที่จิตรให้ตัวเลขไว้ว่า ในพ.ศ.๒๔๓๑ มีบ่อนเบี้ยในกรุงเทพฯ ถึง ๔๐๓ บ่อน บ่อนใหญ่ ๑๒๖ บ่อนเล็ก ๒๗๗ กระจายอยู่อย่างทั่วถึงทุกตำบล

ตามแผนการศึกษาเรื่องศักดินาไทยนี้ จิตรวางโครงการที่จะกล่าวถึงลักษณะของศักดินาในด้านต่าง ๆ คือ ลักษณะทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ยุคศักดินา กึ่งเมืองขึ้น และบทบาทของศักดินาไทยในปัจจุบันทางเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรม และสุดท้ายคือ ทางออกของประชาชนที่จะหลุดพ้นจากศักดินากึ่งเมืองขึ้น แต่งานชิ้นนี้จิตรเขียนได้แต่ลักษณะทางเศรษฐกิจของศักดินาไทย ซึ่งก็ยังเขียนไม่ครบถ้วน เพราะเขียนได้เพียงการถือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยแห่งการผลิต และการขูดรีดของชนชั้นศักดินาผ่านปัจจัยการผลิต ยังขาดระบบแรงงานเกณฑ์ ระบบการค้าผูกขาด จิตร **หมดเงินและหมดเวลา** (หมายเหตุบรรณกร) ทำให้ไม่ได้เขียนจนจบ

โฉมหน้าศักดินาไทย เป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่แหวกวงล้อมออกจากการเขียนงานทางประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพที่เป็นวิธีการเขียนหลักของนักประวัติศาสตร์ไทย จิตรต้องการตีความประวัติศาสตร์ใหม่ แหวกวงล้อมของการตีความประวัติศาสตร์ที่จิตรบอกว่าตกอยู่ในมือของฝ่ายศักดินา แต่จิตรเห็นว่าเป็นการนำประวัติศาสตร์มาบิดเบือนทำให้ ***"ประวัติศาสตร์แทนที่จะเป็นประวัติศาสตร์แห่งการเคลื่อนไหวก้าวหน้าของประชาชน ตรงข้ามกลับเป็นประวัติการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์..."*** (หน้า ๕๕)

จิตรศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อนำไปสู่เป้าหมายคือการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น เพื่อคนส่วนใหญ่ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ อย่างที่มาร์กซเคยกล่าวว่า ***นักปรัชญานั้นเพียงตีความโลกออกไปต่าง ๆ นานา แต่ประเด็นอยู่ที่จะต้องเปลี่ยนแปลงโลกนี้ต่างหาก*** ดังนั้นวิธีการเขียนของจิตรจึงมีลักษณะที่เขียนด้วยสำนวนโวหาร แบบ "โฆษณา"ชวนเชื่อและ "ปลุกระดม" มีอารมณ์เจ็บแค้นแทนไพร่ (ตัวอย่างดูหน้า ๒๓๑) แม้แต่นามปากกาที่จิตรใช้เขียนหนังสือเล่มนี้ ก็ใช้ว่า สมสมัย ศรีศูทรพรรณ เพื่อให้นามสกุล หมายถึง **ศรีสง่าแห่งวรรณะศูทร** แสดงให้เห็นเป็นเชิงสัญลักษณ์ว่า จิตรต้องการเอาตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นต่ำสุดในสังคม

การเขียนประวัติศาสตร์ของจิตร อยู่ในกรอบของการใช้ทฤษฎีมาร์กซกำหนดไว้ล่วงหน้าก่อนหน้าจะเขียน **โฉมหน้าศักดินาไทย** จิตรได้อ่าน **สรรนิพนธ์ของเหมาเจ๋อตุง** (ฉบับภาษาอังกฤษ) **แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ ของมาร์กซ-แองเกล และ ปัญหาลัทธิเลนิน** ของสตาลิน

ซึ่งในข้อเขียน "ชีวประวัติบางตอนจิตร ภูมิศักดิ์ มิตรร่วมรบกล่าวว่า เป็นก้าวกระโดดครั้งใหญ่ทางความคิดในชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์ (อ้างในสมเกียรติ. ๒๕๒๓, ๓๓๘) จิตรยังได้อ่านเขียนแนวมาร์กซิสต์ของนักเขียนไทยเช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, อินทรายุทธ, สุภา ศิริมานนท์, ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ทำให้จิตรมองประวัติศาสตร์ไทยทั้ง **ระบบ** และนำเสนอในรูปของกระบวนการทางประวัติศาสตร์และความเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์เองซึ่งจะเป็นการแสดงความสลับซับซ้อนของระบบความสัมพันธ์ในสังคม จิตรศึกษา **ศักดินา** ในลักษณะที่เป็นองค์รวมของเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การที่จิตรศึกษาพัฒนาการของระบบการผลิตทำให้จิตรพยายามศึกษาย้อนกลับไปในอดีตให้มากที่สุด และเป็นการก้าวข้ามวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยการแบ่งยุคสมัย(periodization) ทางประวัติศาสตร์ไทยที่ยึดถือกันมาว่าเป็นยุคสุโขทัย อยุธยา มาเป็นยุคชุมชนบุพกาล ยุคทาส ยุคศักดินา ยุคทุนนิยม ยุคสังคมนิยม

ในการอ่าน **โฉมหน้าศักดินาไทย** ต้องตระหนักถึงข้อจำกัดที่มีผู้วิจารณ์ว่า มีการนำทฤษฎีมาร์กซิสต์มาใช้ในลักษณะเป็นกลไก ***แข็งกร้าวและตายตัวเกินไป*** (สมเกียรติ, ๒๕๒๓, ๓๔๘) เช่น การมีทัศนะแบบวิวัฒนาการแนวเดียว (unilinear evolution) ดังที่จิตรเขียนไว้ว่า ***ถ้าไม่มีระบบทาสเป็นพื้นฐานเสียก่อนแล้วระบบศักดินาย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด (หน้า ๕๒)*** รวมทั้งทำให้จิตร มองเห็นลักษณะเหมือนกันของ feudal ของตะวันตก และศักดินาไทยมากกว่าความแตกต่าง ตัวอย่างเช่น จิตรเขียนไว้ว่า ***"ทางเอเชียเล่า สภาพของพวกกสิกรก็เช่นเดียวกัน ไม่ผิดเพี้ยน ทั้งนี้เพราะเป็นสภาพสากลของระบบศักดินา..."*** (หน้า ๘๖)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ วิเคราะห์ว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะจิตรยังขาดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นจริง และไม่ได้ใช้เอกสารท้องถิ่น ทำให้มีการโน้มเอียงเข้าหาทฤษฎีมากกว่า **ทำให้ไน โฉมหน้าศักดินาไทย** จึงไม่อาจแยกแยะความแตกต่างระหว่างศักดินาไทย และศักดินาของสังคมอื่น ซึ่ง

> *"ความผิดพลาดเหล่านี้ได้รับการแก้ไขออกไปอย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ในระยะหลังดังปรากฏในงานสำคัญอีก ๒ ชิ้น คือ ความเป็นมาของคำสยามไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (๒๕๐๑-๐๗) และ ประวัติความเป็นมาของโคลงห้า (๒๕๐๕)..."*
>
> (อานันท์, ๒๕๓๐, ๖๑)

ในขณะที่สมเกียรติเองแม้ว่าจะมีทัศนะว่าจิตรใช้ทฤษฎีมาร์กซอย่างกลไก แต่ในขณะเดียวกันเขาก็ยอมรับว่า

"แต่การอิงหลักฐานข้อมูลที่เป็นรูปธรรมได้อย่างหนักแน่นพอสมควร ทำให้จิตรหลีกเลี่ยงความเป็นกลไกของกรอบทฤษฎีที่ตนใช้ไปได้อย่างน่าสรรเสริญ..." (สมเกียรติ, ๒๕๒๓, ๓๔๘)

ไม่ใช่ว่าจิตรจะไม่ตระหนักถึงข้อบกพร่องในงานของเขา ความที่ต้องการให้ **โฉมหน้าศักดินาไทย** เป็นหนังสือที่มีความหมายทางการเมือง กระตุ้นจิตสำนึกของคนไทยให้ตระหนักถึงการเอารัดเอาเปรียบจากศักดินา ทำให้เขาเขียน**โฉมหน้าศักดินาไทย**แบบแข่งกับเวลา อย่างที่จิตรบอกว่า ***"เป็นงานค้นคว้าที่ทำแข่งกับโรงพิมพ์ไป"*** (หมายเหตุบรรณกร) ทวีป วรดิลก เพื่อนสนิทของจิตรได้ให้ข้อมูลว่า เขาเคยถกเถียงในประเด็นข้อบกพร่องของหนังสือดังกล่าวมาแล้วกับจิตร แต่จิตรกล่าวว่า

"จะเขียนเท่าที่เงื่อนไข (ในขณะนั้น) จะอำนวย ที่เขียนไปก็คิดว่าไม่สมบูรณ์เต็มที่ แต่หวังว่าในภายภาคหน้าเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปจะได้แก้ไข..."

(สัมภาษณ์คุณทวีป วรดิลก พ.ศ. ๒๕๔๐)

ทวีป วรดิลกได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ภายใต้สภาวะทางการเมือง เมื่อพ.ศ.๒๕๐๐ นั้น จิตรไม่สามารถอ้างหนังสือมาร์กซิสม์และข้อมูลบางประการได้อย่างเต็มที่

แม้ว่า **โฉมหน้าศักดินาไทย** จะไม่ใช่งานที่ใช้กรอบแนวคิดของมาร์กซเล่มแรก เพราะก่อนหน้างานของจิตรมีงานของเดชา รัตนโยธิน **วิวัฒนาการของสังคมไทย** พิมพ์เมื่อพ.ศ.๒๔๙๓ ซึ่งเป็นงานที่ใช้ทฤษฎีวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ในการศึกษาวิวัฒนาการของสังคมเล่มแรกในภาคภาษาไทย และงานของอรัญญ์ พรหมชมพู ชื่อ **เมืองไทยถิ่งเมืองขึ้น** พิมพ์ พ.ศ.๒๔๙๓ เช่นกัน และกล่าวกันว่าเป็นหนังสือที่เป็นแรงบันดาลใจให้จิตรเขียนโฉมหน้าศักดินาไทยขึ้น แต่งาน **โฉมหน้าศักดินาไทย** ของจิตรสร้างพลังและอิทธิพลทางภูมิปัญญาของไทยมากกว่าหนังสือ ๒ เล่มที่กล่าวข้างต้น ถือเป็นหนังสือที่เป็น**หลักเขต**ของภูมิปัญญาชนอีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่ได้ถูกครอบงำด้วยภูมิปัญญากระแสหลัก

ในช่วงเวลาที่ประชาธิปไตยเบ่งบานหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้มีการนำ **โฉมหน้าศักดินาไทย** มาตีพิมพ์หลายครั้งและมีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง **โฉมหน้าศักดินาไทย** เป็นการเปิดมิติใหม่ของการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไทย ก่อให้เกิดการถกเถียงค้นคว้าหาข้อเท็จจริงต่อไปจากที่จิตรได้ปูทางไว้ใน **โฉมหน้าศักดินาไทย** เช่น ม.ร.ว.ดึกฤทธิ์ ปราโมช (ฝรั่งศักดินา) การศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง **ไพร่** จากงานของนายขจร สุขพานิช (ฐานันดรไพร่) ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ (**ระบบไพร่ในสังคมไทย ๒๔๑๑-๒๔๕๕**) ชัยอนันต์ สมุทรวาณิช (**ศักดินากับ**

พัฒนาการของสังคมไทย) สังสิต พิริยะรังสรรค์ (**ทุนนิยมขุนนางไทย**) ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท เรื่อง "The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Peroid ๑๗๘๒-๑๘๗๓)" เป็นต้น

ประวัติ จิตร ภูมิศักดิ์

เดิมชื่อสมจิตร ต่อมาตัดให้สั้นเหลือแต่จิตร เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๗๓ ที่จังหวัดปราจีนบุรี ช่วงเยาว์วัย จิตร โยกย้ายตามคุณพ่อที่รับราชการไปตามที่ต่าง ๆ สถานที่สำคัญคือ ที่จังหวัดพระตะบอง ที่จิตรเรียนรู้อารยธรรมเขมร และภาษาเขมรอย่างแตกฉาน จิตรสนใจในอดีตและวัฒนธรรมไทย เขาแสวงหาความรู้จากหลักฐานโบราณ และจากเอกสารในหอสมุดแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๙๓ จิตรเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แสดงความสามารถทางภาษาและทางดนตรีไทย

ปี ๒๔๙๖ จิตรถูกพักการเรียนเพราะเขาทำและเขียนหนังสือ วิพากษ์วิจารณ์สังคม ในช่วงที่ถูกพักการเรียน จิตรมีโอกาสอ่านหนังสือของฝ่ายซ้าย ทั้งไทยและต่างประเทศ หลังจากนั้น บทความงานทางวิชาการที่ก่อนหน้านั้นมีลักษณะเป็นวิชาการและอย่างสันติ ได้เปลี่ยนไปเป็นการเขียนที่มีลักษณะเย้ยหยันรุนแรง วิพากษ์วิจารณ์ ในช่วงปี ๒๔๙๗-๒๕๐๐ จิตรใช้นามปากกาทีปกร ซึ่งแปลว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง, ไฟ เขียนหนังสือที่มีอิทธิพลยิ่งเล่มหนึ่ง คือ **ศิลปเพื่อชีวิต และศิลปเพื่อประชาชน** ในปี ๒๕๐๐ และในปีเดียวกันนี้ จิตรได้เขียน บทความชื่อ "บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี" ผู้เขียน **ระเด่นลันได** มีเนื้อหาล้อเลียนวัฒนธรรมพวกศักดินา โดยเฉพาะวรรณกรรมของชนชั้นสูงในเรื่อง **อิเหนา เพลงยาวบัตรสนเท่ห์** สะท้อนการฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น

ในปี ๒๕๐๑ จิตรถูกจับกุมในข้อหาการเมือง พร้อมกับนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง นักเขียนปัญญาชนจำนวนมาก หลังจากได้รับการปล่อยตัวในปี ๒๕๐๗ เขาได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และต้องจบชีวิตลงในระหว่างทำงานปฏิวัติ ในปีพ.ศ.๒๕๐๙ ขณะที่มีอายุได้ ๓๖ ปี ผลงานทางวิชาการ วรรณกรรม และบทเพลงจำนวนมากของเขาส่งอิทธิพลทางภูมิปัญญาไทย ภายใต้นามปากกา เช่น สมสมัย ศรีศูทรพรรณ ทีปกร ศิลป์ พิทักษ์ชน กวี ศรีสยาม สมชาย ปรีชาเจริญ สิทธิ ศรีสยาม ศรีนาคร นาครทาส

พรภิรมณ์ เชียงกูล

หนังสืออ้างอิง

สมเกียรติ วันทะนะ, **"ลัทธิมาร์กซ - จิตร ภูมิศักดิ์ - ประวัติศาสตร์ไทย"** (เอกสารการปาฐกถาทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓).

อานันท์ กาญจนพันธุ์, **ความคิดและความเคลื่อนไหวทางสังคม**, โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ธรรมเกียรติ กันอริ, **"โฉมหน้าศักดินาไทย ในสายตาของจิตร ภูมิศักดิ์."**, **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ฉบับที่ ๕ ปีที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๗.

สัมภาษณ์ **คุณทวีป วรดิลก**, วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๐, กรุงเทพฯ.

Craig J. Reynolds, **Thai Radical Discourse : The Real Face of Thai Feudalism Today**, N.Y. : Southeast Asia Program, Cornell Univ., ๑๙๘๗.

Somkiat Wanthana, "The Politics of Modern Thai Historiography", A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of History, Monash Univ. ๑๙๘๖.

กบฏ ร.ศ. ๑๓๐

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๐๓

(ฉบับที่ใช้แนะนำคือ ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ.๒๕๑๕)

ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์

"ทำแล้วอย่ากลัวจะชั่วหรือดี"

คำขวัญของผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐

หนังสือกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นเสมือนเอกสารทางประวัติศาสตร์ชั้นต้น เพราะเป็นบันทึกของผู้ที่สร้างประวัติศาสตร์ คือ ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เอง แม้จะมาเขียนภายหลังจากความทรงจำ ซึ่งอาจจะคลาดเคลื่อนบ้าง แต่ก็เป็นงานเขียนที่สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของนายทหารหนุ่มกลุ่มหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้อย่างดี งานเขียนชิ้นนี้ช่วยให้ผู้อ่านเห็นความภาคภูมิใจต่อสถาบันทหาร ความรู้สึกห่วงใยต่อประเทศชาติเมื่อเห็นความล้าหลัง ความยากจนของผู้คนในชนบท ประเทศไทยที่ไม่เจริญก้าวหน้าเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น

ในยุคที่ยังไม่มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยของพลเรือน โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯเป็นสถาบันแรกที่เปิดให้มีการสอนวิชาการสมัยใหม่ระดับสูง เช่นวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ กฎหมาย ภาษาต่างประเทศ โดยมีสมเด็จฯเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ให้การสนับสนุนและสร้างสถาบันทหารให้เป็นผู้นำทางวิชาการสมัยใหม่ ทหารในยุคนี้จัดเป็นกลุ่มปัญญาชนสมัยใหม่ที่ถูกฝึกอบรมให้ "คิดเป็น" และเป็นผู้มีโอกาสแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ จากต่างประเทศ มี โลกทัศน์กว้างขวางและเป็นกลุ่มคนที่รู้ภาษาต่างประเทศ พร้อมๆ กันนั้น ทหารยังได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ทหารนิยมให้ทหารสำนึกถึงความสำคัญของสถาบันทหารที่มีหน้าที่ปกป้องดูแลสถาบันกษัตริย์และบ้านเมือง ความสำคัญตนของทหารจะเห็นได้จากการให้สมญานามของตนเองในสมัยนั้นว่าเป็น "ชนกแห่งชาติ" "เป็นแขนขาของบ้านเมือง" ทหารผนวกสถาบันตนเองเข้ากับชะตากรรมของชาติ โดยเชื่อว่าความเจริญและความเสื่อมของทหาร คือ ความเจริญความเสื่อมของชาติ

กบฏร.ศ. ๑๓๐ คือ ความพยายามของนายทหารรุ่นหนุ่มกลุ่มหนึ่ง ในปีพ.ศ.๒๔๕๔ (ซึ่งถ้านับเป็นรัตนโกสินทร์ศกหรือ รศ. คือ ๑๓๐) ที่จะคบคิดกันยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตย นอกจากอุดมการณ์ทางความคิดที่ต้องการให้ประเทศไทยเจริญก้าวหน้าแล้ว ยังมีสาเหตุเสริมมาจากความรู้สึกถึงความไม่ยุติธรรมและความรู้สึกว่าสถาบันทหารทำลายเกียรติภูมิ จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯเมื่อครั้งที่ยังทรงเป็นพระยุพราชได้ทรงสั่งโบยทหารผู้หนึ่งคือ รอ.โสม ที่มีเรื่องกับ "มหาดเล็กสมเด็จพระบรมฯ" และ

การที่ทรงตั้งกองเสือป่าขึ้นมามีลักษณะซ้ำซ้อนกับทหารและยังแสดงความโปรดปรานกองเสือป่าเป็นพิเศษ ทำให้เกิดเป็นชะนวนสำคัญ "กลายเป็นไฟลามทุ่งแห่งความรู้สึกของพวกมันสมองปฏิวัติขึ้นบ้าง" (หน้า ๘)

การที่นายทหารหนุ่มในยุคนี้เป็นผลผลิตของสังคมที่ก้าวสู่สมัยใหม่ มีสำนึกรับรู้ มีแบบอย่างของ "ความมีอารยะ" "ความทันสมัย" จึงมีความรู้สึกต่อต้านการที่รัชกาลที่ ๖ ทรงสั่งลงโทษนายทหารคือ ร.อ.โสม ที่มีกรณีวิวาทกับมหาดเล็กของพระองค์ด้วยการ "เฆี่ยนตี" หรือ "การโบย" นายทหารหนุ่มถือว่าเป็นวิธีการลงโทษที่ "ป่าเถื่อน" โดยเห็นว่าน่าจะใช้วิธีการทางกฎหมายซึ่งมีอยู่แล้วในขณะนั้นมากกว่า สำนึกดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏเพียงเฉพาะกรณีโบย รอ.โสมเท่านั้น แต่ยังปรากฏในกรณีของ รท.แม้น สังขวิจิตร ผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ ผู้หนึ่งที่เมื่อทราบข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระพิโรธที่ตนเป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการกบฏเพราะเป็น"ศิษย์แท้ ๆ" (หน้า ๑๐๗)ของพระองค์ ดังนั้น "ก็ต้องเฆี่ยนหลังมันเสีย" (หน้า ๑๐๗)รท.แม้นกลัดกลุ้มใจมากพยายามให้บิดาของตนวิ่งเต้นไม่ให้ถูกเฆี่ยนเพราะเขารู้สึกว่า

> *"...การเฆี่ยนหลังเป็นการเสื่อมเสียเกียรติของชาติชายนักรบ ตลอดทั้งวงศ์ตระกูลด้วย...แม้แต่จะลงพระอาญาประหารชีวิต เขาก็ไม่ทุกข์เท่ากับถูกเฆี่ยนหลังเลย..."* (หน้า ๑๐๘)

ผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นกลุ่มนายทหารหนุ่มผู้ที่มีความรักชาติ พวกเขาเห็นว่าระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชทำให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่ล้าหลัง **ชาวชนบทยากจน** มีชีวิตที่แร้นแค้น การได้รับรู้ข่าวสารการปฏิรูปของญี่ปุ่นสมัยเมจิ การประกาศ**ใช้รัฐธรรมนูญ**ของญี่ปุ่น พ.ศ.๒๔๓๒ ชัยชนะของญี่ปุ่นที่มีต่อรัสเซีย พ.ศ.๒๔๔๘ การปฏิวัติจีนสมัยดร.ซุนยัดเซ็น พ.ศ.๒๔๕๔-๒๔๕๕ ที่ทำให้ประเทศจีนปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย (**ชาญวิทย์,คำนำ**)มีส่วนปลุกให้พวกเขาเกิดความเร่าร้อนต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะเขาเห็น โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่นแล้วปรากฏว่าญี่ปุ่นมีความเจริญรุดหน้าประเทศไทยไปอย่างมากทั้งๆ ที่

> *" เคยเดินเคียงคู่มากันแท้ ๆ กับประเทศไทย...แต่ครั้นญี่ปุ่นเปลี่ยนระบอบปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยใต้กฎหมาย แล้วมิช้ามินานเท่าใดนัก ความเจริญก้าวหน้าก็วิ่งเข้ามาหาประชาชาติของเขาอย่างรวดเร็ว จนเกินหน้าประเทศไทย อย่างไกลลิบ..."* (หน้า ๑๑)

ดังนั้นกลุ่มทหารหนุ่มจึงคิดว่าการแก้ปัญหาประเทศอยู่ที่ต้องแก้ที่การเมือง คือ การล้มระบอบราชาธิปไตยให้พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญอย่างที่ปรากฏในญี่ปุ่นและจีนจึงจะทำให้สังคมไทยก้าวหน้า ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ร.ต.จรูญ ษตะเมษ รต.เนตร พูนวิวัฒน์ จึงเริ่มคิดเรื่อง "คอขาดบาดตาย" คือ การก่อการกบฏยึดอำนาจจากพระบาทสมเด็จพระมงกฎเกล้าฯ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าบริหารราชการแผ่นดิน ดุจเอาประเทศเป็นของเล่น "ตุ๊กตา" (หน้า ๑๑๗) คณะก่อการถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพราะ

"หากไม่ช่วยกันทำขึ้นก็ใครคนมือเปล่าจะทำได้อย่างไร" (หน้า ๒๖)

หนังสือ**กบฏร.ศ.** ๑๓๐ บรรยายถึงการเริ่มต้นก่อกระแสความคิด และวิธีการขยายสมาชิกของผู้ก่อการ จนได้สมาชิกหลายสิบคน โดยเฉพาะนายทหารหนุ่ม ๆ ที่ "ใจร้อนที่ใคร่จะได้เห็นชาติภูมิของตนเจริญก้าวหน้าเทียบทันอารยประเทศ" แต่กระบวนการขยายสมาชิกและวางแผนการก็ดำเนินไปไม่ได้นาน เนื่องจากมีสมาชิกผู้หนึ่งเกิดหักหลังกลุ่มผู้ก่อการด้วยการกราบทูลรายงานแผนการและชื่อผู้ก่อการแก่ผู้บังคับบัญชาและความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ หนังสือเล่มนี้ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงนี้อย่างน่าระทึกใจ โดยเฉพาะความพยายามของฝ่ายผู้ก่อการเมื่อรู้ว่าความลับของตนถูกเปิดเผยและอยู่ในภาวะคับขัน พวกผู้ก่อการส่วนหนึ่งคิดที่จะต่อสู้ด้วยการวางแผนปฏิบัติ การยึดอำนาจทันที แต่ "เสียงปืนใหญ่" ที่ใช้เป็นสัญญาณในการระดมพลรุกฮือขึ้นยึดอำนาจไม่อาจดังขึ้นมาได้ เพราะฝ่ายรัฐบาลได้ทำการจับกุมผู้ก่อการระดับหัวหน้าไว้ได้ก่อน อย่างชนิดคลาดกันแค่ "สายฟ้าแลบ" (หน้า ๖๖)

เนื้อหาของหนังสือต่อจากนั้น เป็นเรื่องราวของการจับกุม การสอบสวนและการถูกลงโทษชีวิตในคุกของผู้ก่อการและเรื่องราวของนักโทษบางคน ที่น่าสนใจคือ การที่คณะผู้ก่อการกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ หลายคนได้ใช้เวลาในคุกเขียนบทความเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ โดยใช้นามแฝง จนถึงภาคปกิณกะที่ลงท้ายว่าผู้ที่เคย "ทรยศ" หักหลังกลุ่มผู้ก่อการนั้นในที่สุดก็ได้รับชะตากรรมจากการกระทำของตน

ผู้บันทึกทั้งสอง สามารถเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงที่ตนเองมีส่วนร่วมได้อย่างน่าอ่าน ดูเหมือนนวนิยายที่มีการปูเรื่องจนถึงจุดสูงสุดและการคลี่คลายของเรื่อง ให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าที่คนรุ่นหลังควรได้ศึกษา เนื่องจากกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการประชาธิปไตย เพราะเมื่อในอีก๒๑ ปีต่อมา นายทหารและพลเรือนชนชั้นนำที่เรียกตัวเองว่าคณะราษฎรก็ได้ทำการยึดอำนาจสำเร็จในเหตุการณ์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.๒๔๗๕ ได้แสดงความเคารพยกย่องให้เกียรติผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ อย่างมาก ถือว่าเป็นแรงบันดาลใจและเป็นแม่แบบ เป็นบทเรียนสำหรับการกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้กระทั่งในช่วงวิกฤตการณ์วันที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ คณะราษฎร

ระลึกถึงผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ยังได้เชิญผู้ก่อการร.ศ. ๑๓๐ มาพบ เหมือนเป็นสัญลักษณ์ว่าเป็น "ผู้มาก่อน" นายปรีดี พนมยงค์ผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎรถึงกับกล่าวว่า

"พวกผมถือว่าการกระทำครั้งนี้เป็นการกระทำต่อเนื่องกันมาจากการกระทำเมื่อ ร.ศ. ๑๓๐ จึงขอเรียกคณะร.ศ. ๑๓๐ ว่าพวกพี่ๆ ต่อไป"

(เนตร ศรีจันทร์ **คน ๖๐ ปี,** หน้า ๑๗๒)

และในวันเดียวกันนั้น พอ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรยังได้แสดงความเจ็บแค้นผู้ทรยศ หักหลังคณะผู้ก่อการร.ศ. ๑๓๐ คือ พอ.พระยากำแพงราม (ยศในพ.ศ.๒๔๗๕ ในช่วง ร.ศ. ๑๓๐ คือ รอ.ยุทธ คงอยู่) จนถึงกับต้องการจะยิงเป้าเพื่อ ***"เช่นธงชัยเฉลิมพลเป็นการเตือนใจเพื่อนร่วมตายทุกคน..."*** (หน้า ๒๒๘) แต่ถูกยับยั้งไว้ และภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะราษฎรได้มีการออกกฎหมายล้างมณฑิลโทษคณะก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ ยังความซาบซึ้งแก่ผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นอย่างยิ่ง รท.เนตร พูนวิวัฒน์บันทึกไว้ในหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ชื่อ **คน ๖๐ ปี** (พ.ศ.๒๕๒๓) ว่า ทำให้ ***"คณะร.ศ. ๑๓๐ ให้เป็นมนุษย์ขึ้น"*** (หน้า ๒๑๒)

ในหนังสือ**คน ๖๐ ปี**เล่มที่เขียนโดย ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์นี้ ยังได้ให้รายละเอียดความช่วยเหลือของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ ที่เป็นปากเป็นเสียงให้แก่ คณะราษฎรทางหน้าหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งร.ต.เนตร ได้ร่วมงานกับคณะราษฎรในรัฐสภา ไม่เพียงแต่คณะราษฎรจะแสดงความเคารพให้เกียรติผู้ก่อการร.ศ. ๑๓๐ ดังกล่าว ขบวนการนักศึกษาภายใต้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยผู้นำในการเคลื่อนไหวมวลชนโค่นล้มเผด็จการทหารเมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๔ ยังเชิดชูจิตใจ และเจตนารมณ์ของคณะร.ศ. ๑๓๐ ดังจะเห็นได้จากการนำเอาหนังสือเล่มนี้มาตีพิมพ์เป็นครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๑๗ โดยได้ ประกาศวัตถุประสงค์ในการพิมพ์ว่าเพื่อ "...ขจัดความไม่รู้ออกไปจากมนุษยชาติ..."

หนังสือเล่มนี้มีข้อจำกัดอยู่ที่มีเนื้อหาเป็นบันทึกความทรงจำจากการรับรู้ของผู้ก่อการ ๒ ท่าน และมาบันทึกหลังจากเหตุการณ์ผ่านเลยมาหลายปีทำให้ข้อเท็จจริง ในบางเรื่องอาจคลาดเคลื่อนได้ ผู้อ่านที่สนใจเรื่องราวการปฏิวัติครั้งแรกของไทย ร.ศ. ๑๓๐ สามารถหาข้อมูลเพิ่มเติมได้จากหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพของสมาชิก ร.ศ. ๑๓๐คนอื่น ๆ อีกหลายเล่ม เช่น **จรูญ แถลงหัวใจประชาธิปไตย ชีวิตมานะ รท.จือ คงกุล** เป็นต้น หนังสือเกี่ยวกับ ร.ศ. ๑๓๐ ที่ดีอีกเล่มหนึ่งเป็นงานวิจัยของดร.แถมสุข นุ่มนนท์ (ซึ่งเป็นบุตรสาวของผู้ก่อการร.ศ. ๑๓๐คนหนึ่ง คือ ร.ต.ถัด รัตนพันธุ์) เรื่อง**ยังเติร์กรุ่นแรก : กบฏร.ศ. ๑๓๐** (พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๒๒) ดร.แถมสุข ได้ใช้ข้อมูลจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ มีการเสนอข้อมูลและการตีความใหม่ๆ ที่ขยายขอบเขตความรู้โดยเฉพาะเรื่องราวภายหลังที่ผู้ก่อการถูกจับกุม การได่สวนคดี ทำให้มีแง่มุมมองที่ต่างไปจากข้อมูลจากผู้ก่อการเองเช่น บทบาทของ ร.ท.จือ คงกุล, จากหนังสือ**คน ๖๐ ปี** ของร.ต.เนตร ร.ท.จือ คงกุล

คือ*"เพื่อนตาย"* (หน้า ๑๕๕) แต่ในหนังสือ **ยังเติร์กรุ่นแรกของดร.แถมสุข นุ่มนนท์** กลับให้ภาพว่า*"คำให้การของนายร้อยโทจือนี้ได้ช่วยให้ทางรัฐบาล"* หูตาสว่างไสว ขึ้นมาก" (หน้า ๔๗)

หนังสือ **ยังเติร์กรุ่นแรกฯ** ได้เลือกใช้ข้อมูลแสดงให้เห็นความแตกต่างทางความคิด การรับรู้ระหว่างผู้ก่อการร.ศ. ๑๓๐ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาความยากจนของคนในชนบทและการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งของการนำมาสู่การตัดสินใจก่อการกบฏเมื่อ ร.ศ. ๑๓๐ ของผู้ก่อการแรกเริ่ม ๒ คน คือ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.จรูญ ษะตเมษ ขณะที่ในประเด็นเดียวกันนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ กลับทรงเห็นว่า *"คนบ้านนอกไม่จนเลย"* (หน้า ๕๕) และทรงมีความคิดว่า"*...จะไม่ทรงขยายบ้านเมืองไปในทางปรุงแต่ง เพราะยิ่งแต่งยิ่งสวย ยิ่งจะเป็นที่ต้องตาต้องใจของอริราชศัตรู..."(หน้า๑๔๕)*

งานของดร.แถมสุข เป็นงานวิจัยทางวิชาการ ที่อ่านได้สนุกมีชีวิตชีวา และมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการในขณะเดียวกัน

หนังสืออีกเล่มหนึ่งคือ หนังสือที่ปรับปรุงแก้ไขจากงานวิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตร์ มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ .๒๕๒๔ ชื่อ"กบฏร.ศ. ๑๓๐ : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่มทหารใหม่" แต่เมื่อพิมพ์เป็นหนังสือโดยสำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการในเดือนมิถุนายน ๒๕๔๐ ได้ใช้ชื่อว่า **กบฏร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่** เป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการรวบรวมข้อมูลอย่างกว้างขวางมีการตีความ วิเคราะห์ ตรวจสอบข้อมูล ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความเห็นว่า หนังสือเล่มนี้ "เป็นหนังสือที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งเกี่ยวกับ ร.ศ. ๑๓๐ ไม่ว่าจะในภาษาใดในโลกนี้ก็ตาม" (**อัจฉราพร,๒๕๔๐, คำนำ.**)

หนังสือเล่มนี้จะต่างจากเล่มต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น คือ เป็นการมองจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก **ร.ศ. ๑๓๐** ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจของผู้ที่จะทำการ "กบฏ" ซึ่งได้แก่ การปฏิรูปการปกครองของสมัยร.๕ การถูกหล่อหลอมในสถาบันทหาร

การอ่านหนังสือของ ดร.แถมสุข นุ่มนนท์ และอัจฉราพร กมุทพิสมัย จะเป็นการช่วย ปะติดปะต่อภาพที่ขาดหายไปของเหตุการณ์ร.ศ. ๑๓๐ จากหนังสือ ร.ต.เนตร และร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ **กบฏร.ศ. ๑๓๐** ให้สมบูรณ์และในมิติที่กว้างขวาง ลุ่มลึกมากขึ้น

ประวัติ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ และร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์

ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ มีบรรพบุรุษเชื้อสายมอญ รับราชการทหาร ส่วนบิดาเป็นช่างไม้ต่อมาเป็นทหารในกองแตรวง และเป็นเสมียนในกองคลัง กรมยกกระบัตร กระทรวงกลาโหม มารดามีอาชีพทำทองคำเปลวค้าขาย เนตรจบประโยคบริบูรณ์จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนักเรียนนายร้อยฯ เมื่อเข้าร่วมเป็นผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ นั้น มีอายุ ๒๑ ปี สังกัด

กองปืนกลที่ ๑ ภายหลังจากพ้นโทษเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ **ศรีกรุง** เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ๒ เป็นเลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ๒๔๗๘ และหัวหน้าแผนกกลางเทศบาลนครกรุงเทพฯ พ.ศ.๒๔๘๒

ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ เมื่อเข้าร่วมก่อการกบฏร.ศ. ๑๓๐ อายุ ๒๐ ปี สังกัดกรมทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์

พรภิรมณ์ เชี้ยงกูล

หนังสืออ้างอิง

ดร.แถมสุข นุ่มนนท์,**ยังเติร์กรุ่นแรก : กบฏร.ศ.** ๑๓๐, กทม. : เรืองศิลป์, ๒๕๒๒.

ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, **คน ๖๐ ปี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ** ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๓.

พรภิรมณ์ เชียงกูล, **รายงานการวิจัยเรื่อง "แนวคิดทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของผู้นำทางทหาร พ.ศ.๒๕๑๖-๒๕๒๔"**. พ.ศ.๒๕๓๖.

ทรงยศ แววหงษ์, **บทวิจารณ์หนังสือ กบฏร.ศ. ๑๓๐** ในวารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ ๔ เล่ม ๓ กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ๒๕๑๘.

อัจฉราพร กมุทพิสมัย, **กบฏร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่,** กทม. : อมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๐.

เจ้าชีวิต : สยามก่อนยุคประชาธิปไตย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๕

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

(พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๕๐๖)

ชื่อหนังสือ **เจ้าชีวิต** ดูจะเป็นชื่อที่ท้าทายผู้อ่าน คำว่า "เจ้าชีวิต" เป็นพระสมญานามที่ใช้กับกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งหมายถึง การที่ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด เหนือชีวิตของประชาชน มีอำนาจที่จะทำลายหรือให้ดำรงอยู่ได้ นอกเหนือจากพระสมญานาม "เจ้าแผ่นดิน" ซึ่งหมายถึงทรงเป็นเจ้าของที่ดินทรัพยากรทุกอย่างของชาติ องค์ผู้ทรงนิพนธ์ต้องการบรรยายให้เห็นว่า แท้จริงแล้วกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทรงเป็น "เจ้าชีวิต" ตามความหมายนั้นหรือไม่

เนื้อหาของ **เจ้าชีวิต** เริ่มตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงรัชกาลปัจจุบันที่ พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยเน้นบรรยายละเอียดช่วง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๗๕ คือ ช่วงพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑-๗ เหตุผลก็คือ เป็นช่วงเวลาที่มีเอกสารมากที่สุด และเป็นเรื่องที่ต่อเนื่องมาจนถึงประเทศไทยปัจจุบัน อีกทั้งทรงเห็นว่าหนังสือชื่อ A History of Siam โดย W.A.R. Wood ซึ่งเป็นหนังสือที่เขียนเกี่ยวกับประเทศไทยที่ชาวต่างประเทศอ่านมากที่สุดนั้น ไม่ได้เขียนในส่วนนี้อย่างละเอียด

เจ้าชีวิต เขียนขึ้นครั้งแรกในภาคภาษาอังกฤษโดยใช้ชื่อว่าชื่อ Lord of Life พิมพ์ในอังกฤษในปีพ.ศ. ๒๕๐๓ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวต่างประเทศได้อ่านและรู้จักประเทศไทยได้ดีขึ้น

วิธีการเขียนของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ สืบทอดวิธีการเขียนประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพซึ่งเป็นการเชื่อมวิธีแบบพงศาวดารแบบเก่าเข้ากับวิธีการเขียนแบบตะวันตกคือการใช้และให้ความสำคัญกับหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง ทั้งข้อมูลจากต่างประเทศและจากเอกสารเดิมที่เป็นภาษาไทยทั้งที่ตีพิมพ์และยังไม่ตีพิมพ์ ผ่านการตีความและพระวินิจฉัยของพระองค์ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อมูลที่ทรงได้รับจากประสบการณ์การณ์ส่วนพระองค์เองในช่วงรัชกาลที่ ๖ และ ๗ เอกสารของตระกูลจักรพงษ์ เช่น พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ที่มีถึงพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์เป็นการส่วนพระองค์ เป็นต้น

ที่กล่าวว่า **เจ้าชีวิต** มีลักษณะเป็นการเขียนแบบพงศาวดาร นั้นเป็นเพราะเนื้อหาทั้งหมดมีศูนย์กลางเกี่ยวข้องกับพระกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีเท่านั้น เว้นเสียแต่ให้มิติที่กว้างกว่าการเขียนพงศาวดารแบบเก่า ทำให้**เจ้าชีวิต**เป็นพงศาวดารสมัยใหม่ที่ให้ภาพเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ในราชวงศ์จักรีตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๗ อย่างละเอียด จนกระทั่งพระราชกรณียกิจประจำวันของกษัตริย์และเจ้านายองค์สำคัญทำให้พระมหากษัตริย์ไทยมีภาพเคลื่อนไหวมีเลือดเนื้อดูมีชีวิตจิตใจ มีการยกพระราชดำรัสของกษัตริย์แต่ละพระองค์ประกอบในแต่ละส่วนเป็นระยะ ๆ อีกทั้งมีการเปิดเผยพระอุปนิสัยส่วนพระองค์ของเจ้านายบางองค์ เช่น ทรงเล่าว่าพระอนุชาของรัชกาลที่ ๑ เป็นผู้มีบุคลิก

ซ้อน การนำเกร็ดประวัติศาสตร์มารวบรวมเล่าไว้ในหนังสือ**เจ้าชีวิต**นี้ทำให้กษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์จักรีเป็นดุจตัวละครทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริง ที่ผู้อ่านสามารถซึมทราบผ่านทางการรับรู้และประสบการณ์ส่วนพระองค์ของผู้ทรงพระราชนิพนธ์ที่ได้ถ่ายทอดออกมาในหนังสือเล่มนี้ ไม่เพียงเท่านั้น **เจ้าชีวิต**ยังมีเนื้อหาครอบคลุมประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ต่างประเทศสังคมและขนบประเพณีในราชสำนัก โดยเฉพาะระเบียบวิธีการสถาปนาพระยศเจ้านาย ที่ทรงอธิบายอย่างละเอียดอีกด้วย

ในการบรรยายเรื่องราวดังกล่าวนั้นพระองค์จะบรรยายไปเรื่อย ๆ เหมือนบันทึกตามความทรงจำของพระองค์ ไม่มีการแบ่งซอยแยกย่อยเป็นบท แต่ก็มีความต่อเนื่องกัน บางครั้งจะทรงแก้ไขความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของนักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ เช่น ทรงชี้ให้เห็นความผิดพลาดในงานของวอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) ที่เขียน The Reign of King Rama III เกี่ยวกับการสืบสันติวงศ์ในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้น

การที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เติบโตมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ และ ๗ และอีกทั้งยังเป็นพระญาติที่สนิท ทำให้ทรงได้รับรู้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแบบ "วงใน" ทรงมีเอกสารทางประวัติศาสตร์ส่วนพระองค์ที่เป็นของตระกูลจักรพงษ์ที่เป็นลายพระหัตถ์กรมหลวงพิษณุโลกฯ และรัชกาลที่ ๖ ทำให้เมื่อพระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องราวในส่วนที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ ๖ ทรงสามารถบรรยายภาพรัชกาลที่ ๖ ให้เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ดูมีตัวตน มีชีวิตจิตใจ อารมณ์ความรู้สึก ให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงอุปนิสัยส่วนพระองค์ ความสุข ทุกข์ ความมีเลือดเนื้อวิญญาณอย่างมนุษยปุถุชน เช่นเรื่อง ความกินใจกันระหว่างรัชกาลที่ ๖ และกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (หน้า ๒๘๒) บรรยากาศความเสียพระทัยของรัชกาลที่ ๖ ที่มีต่อการสิ้นพระชนม์ของกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (หน้า ๒๘๓) เรื่องราวเกี่ยวกับความรักของรัชกาลที่ ๖ การกับมีภาพที่หาดูได้ยากประกอบทุกหน้า(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๔ โดยอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป) ทำให้**เจ้าชีวิต**เป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่อ่านแล้วให้ชีวิตชีวา บุคคลในประวัติศาสตร์ก็ดูมีตัวตน ไม่แห้งแล้ง บทที่ ๖ ที่เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จึงเป็นบทที่ดีที่สุด

ข้อมูลจาก "วงใน" ยังปรากฏอยู่ในบทที่ ๗ ซึ่งเป็นบทสำคัญที่ "เจ้าชีวิต" ถูกคณะราษฎรยึดและทอนพระราชอำนาจมาเป็นกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ผู้อ่านจะได้รับทราบพระอารมณ์ความรู้สึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จากพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ ถึงพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งเป็นพระราชนัดดาที่ทรงโปรดปรานจนถึงช่วงเวลาของการตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ

หนังสือเล่มนี้จึงสะท้อนภาพของ "เจ้าชีวิต" จากช่วงเวลาที่มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดมาเป็นการคลี่คลายของพระราชอำนาจและจบลงด้วยการสูญเสียพระราชอำนาจ ในฐานะ "เจ้าชีวิต" ดูจะเป็นคำตอบต่อประเด็นที่ว่าพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงเป็น "เจ้าชีวิต" ในความหมายใด

ความเด่นของหนังสือเล่มนี้อีกประการหนึ่ง (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔) คือสาระที่เป็นประโยชน์ยิ่งจากเชิงอรรถที่ ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์ พระธิดาในพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้จัดทำเพิ่มเติมเนื้อหาจากที่เคยมีอยู่ทุกบท ทำให้ได้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่กว้างขวาง และทันสมัยขึ้นกว่าเดิม อย่างเช่น การรวบรวมแนวคิดข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของคนไทยทั้งหมดที่มีอยู่ของนักวิชาการตั้งแต่แรกๆจนถึงแนวคิดของศรีศักร วัลลิโภดม นักโบราณคดีผู้มีชื่อเสียงปัจจุบัน มีการทำสารบัญค้นชื่อทำให้สะดวกในการค้นคว้า ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์ ยังได้เพิ่มเติมภาพเก่าที่มีความสำคัญตามเหตุการณ์เนื้อเรื่องและภาพของบุคคลต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมากทำให้ผู้อ่านสามารถ

"นึกภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เหมือนว่าตนเองได้อยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้น ๆ ด้วย และได้รับความเพลิดเพลิน" (คำนำ)

พระองค์เจ้าธานีนิวัติ วิจารณ์หนังสือเล่มนี้ (ฉบับภาษาอังกฤษ) ไว้ใน**วารสารสยามสมาคม** เป็นภาษาอังกฤษในปี ๒๕๐๓ ว่า งานชิ้นนี้ไม่ได้ตั้งใจจะให้เป็นหนังสือประวัติศาสตร์มาตรฐานของยุคสมัย แต่จะเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าสำหรับการเขียนประวัติศาสตร์ในอนาคต เท่าที่ผ่านมางานเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นภาษาอังกฤษไม่ได้ใช้ข้อมูลจากฝ่ายไทยมากนัก มีก็หนังสือของเวลล่า เรื่องรัชกาลที่ ๓ และหนังสือเล่มนี้เท่านั้นที่ใช้ข้อมูลจากไทยมาก อย่างไรก็ตามในตอนท้ายทรงให้คำวิจารณ์ไว้ว่า เนื่องจากพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ห่างจากประชาชนชาวไทย ความแม่นยำในรายละเอียดและการตีความของท่านจึงไม่ได้ถูกทั้งหมดเสมอไป แต่สำหรับผู้อ่านทั่วไป นี่ก็เป็นเรื่องเล็ก เมื่อเทียบกับคุณค่าโดยรวมของหนังสือ (**Journal of The Siam Society**. Vol. XLVIII Part ๒ ; November ๑๙๖๐ P. ๑๑๘-๑๒๑)

พระประวัติ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ (พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๕๐๖) เป็นพระโอรสในสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (พระราชโอรสของรัชกาลที่ ๕ และพระอนุชาร่วมมารดาของรัชกาลที่ ๖) และหม่อมคัทริน (Cathrine Desniksky) ซึ่งเป็นนางพยาบาลชาวรัสเซีย ประสูติเมื่อ ๒๘ มีนาคม ๒๔๕๐ ทรงได้รับการศึกษาที่เมืองไทยจนมีพระชันษาได้ ๑๓ พรรษาจึงได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ โดยทรงศึกษาวิชาทั่วไปและวิชาทหารที่วิทยาลัยแฮร์โรว์ และวิชาประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททางประวัติศาสตร์ในปีพ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงรับราชการเป็นนายทหารมหาดเล็กปฏิบัติหน้าที่ที่สถานทูตไทยในอังกฤษ ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่กับงานนิพนธ์หนังสือและการท่องเที่ยวในยุโรป ทรงนิพนธ์หนังสือไว้ ๑๓ เรื่อง นอกจาก **เจ้าชีวิต** แล้ว เล่มที่สำคัญได้แก่ **เกิดวังปารุสก์** เป็นชีวประวัติ ๓ เล่มจบ, **ชุมนุมจุลจักรสาร** ฯลฯ

พรภิรมณ์ เชียงกูล

ศาลไทยในอดีต

พิมพ์ครั้งแรก สำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์ ๒๕๐๖

ประยุทธ สิทธิพันธ์

ในสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเจ้าชีวิต ซึ่งหมายถึงการเป็นเจ้าของแผ่นดินในสยามประเทศ และเป็นทั้งผู้กำหนดชะตาชีวิตของปวงประชาราษฎร์ ให้เป็นไปตามพระบรมราชวินิจฉัย หรือตามตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ในอดีต

"ศาลไทยในอดีต" ของ ประยุทธ สิทธิพันธ์ เป็นหนังสือที่ให้สาระความรู้เกี่ยวกับพระราชอำนาจในการตัดสินคดีความ กฎระเบียบแบบแผน หรือวิธีการบังคับใช้กฎหมายในสมัยสุโขทัย อยุธยา มาจนถึงรัตนโกสินทร์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง๒๔๗๕ ซึ่งคนไทยยุคหลังน้อยคนนักจะเรียนรู้ความเป็นมาของศาลสถิตย์ยุติธรรมว่าเป็นเช่นไร

ความดีเด่นของเนื้อหาสาระได้แก่ การรวบรวมเอาประวัติศาสตร์ บันทึกเหตุการณ์ จดหมายเหตุ และกฎหมายเก่าเกี่ยวกับการพิจารณคดีความ หรือปัญหาคดีความที่เกิดขึ้น รวมตลอดไปจนคำประกาศและการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ทางตรง(ทรงกระทำ) และทางอ้อม(ผ่านขุนนางและตุลาการ) ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่บุคคลใดจะขัดขืนมิได้ มาอธิบายง่ายๆ อย่างกระทัดรัด เพื่อชี้ให้เห็นภาพรวมของระบบศาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือความสำคัญของแต่ละคดีความที่ยกมาอ้างไว้อย่างชัดเจน

> *"เรื่องศาลไทยในอดีตนี้ มิได้มุ่งหมายจะให้เป็นตำราว่าด้วยกฎหมาย หากแต่ได้พยายามรวบรวมเรื่องราวในอดีตที่เป็นคดีศึกโครมน่าศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี และจารีตประเพณีเท่านั้น นอกจากนี้ ก็ได้รวบรวมบรรดาพระบรมราชวินิจฉัย และพระบรมราชโองการทั้งที่เกี่ยวกับคดีโดยตรงและเกี่ยวพันอยู่บ้าง มาบรรจุไว้ด้วย ในด้านที่จะให้ความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของอดีต ซึ่งอาจเป็นเรื่องแปลกในสมัยโบราณ"* (จากคำนำ)

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการปกครองสมัยโบราณกับระบบศาลที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครอง ดังเช่น ในสมัยอยุธยาได้แบ่งราชการออกเป็น๔ กรมหรือที่เรียกว่า "จตุสดมภ์" ได้แก่ เวียง วัง คลัง นา พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการฝ่านกรมต่างๆ นั่นคือมีเสนาบดีกรมวังว่าการในราชสำนักและการยุติธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ คดีที่ขึ้นศาลกรมวังนี้เป็นคดีบางส่วน

และโดยมากเป็นคดีที่ราษฎรฟ้องร้องกันเอง พระองค์จะทรงรับอุทธรณ์ในกรณีมีผู้เอาคดีไปกราบทูลว่า ขุนศาลตุลาการบังคับคดีไม่เป็นธรรม

ส่วนคดีอุกฉกรรจ์มหันตโทษ เช่น กบฏ เสี้ยนหนามแผ่นดิน คดีโจรผู้ร้าย จะต้องขึ้นศาลกรมเมือง(เวียง) หรือที่เรียกว่า ศาลกรมพระนครบาล ซึ่งมีหน้าที่บังคับกองตระเวน ขุนแขวง อำเภอ และกำนันในเขตกรุง

นอกจากนี้ คดีที่เกิดขึ้นในหน้าที่ราชการกรมใด ก็ให้มีศาลกรมนั้นพิจารณาพิพากษา เช่น ศาลกรมนา พิจารณาความที่เกี่ยวข้องกับที่นาและโคกระบือ ศาลกรมคลังบังคับคดีเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ของหลวง เมื่อมีการค้าขายกับต่างประเทศเกิดขึ้น ก็มีศาลกรมท่าขึ้นอยู่ในกรมคลังทำหน้าที่บังคับคดีเกี่ยวกับคนต่างชาติอีกแผนกหนึ่งด้วย

ถ้าหากมองสังคมไทยจากภาพสะท้อนทางกฎหมาย หรืออำนาจทางการเมืองการปกครองสมัยก่อน หนังสือ**ศาลไทยในอดีต** จะให้ภาพรูปธรรมที่แตกต่างกันของสังคมชนชั้นอย่างกระจ่างชัด ว่ามีลักษณะเช่นใด มีวิถีชีวิต จารีตประเพณี ระเบียบกฎเกณฑ์และฐานะความเป็นอยู่ที่ต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกภาพสังคมชนชั้นออกเป็น

๑.เจ้านายหรือศักดินา แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ทรงมีประกาศ พระราชปรารภ พระบรมราชวินิจฉัย หรือพระบรมราชโองการอย่างไรก็ได้ แต่จะต้องยึดหลักการปกครองโดยธรรม และปฏิบัติตามกฎมณเฑียรบาลที่กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐาน

ในกฎมณเฑียรบาล หรือข้อบัญญัติพิเศษเกี่ยวกับพระราชฐาน และพระราชวงศ์นั้นมีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งบังคับใช้เพื่อธำรงพระเกียรติยศ พระราชอำนาจ ฐานันดรศักดิ์ แบบแผนปฏิบัติ การพิทักษ์รักษาภยันตราย ความมั่นคงในราชอาณาจักร และข้อห้ามมิให้ปฏิบัติต่างๆมากมาย

ถึงที่สุดแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจตราหรือกำหนดกฎหมายอย่างไรก็ได้เพื่อให้ขุนนาง และไพร่ทาสปฏิบัติตาม ดังจะเห็นได้จากประกาศต่างๆที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ**ศาลไทยในอดีตนี้** มีเรื่องราวส่วนพระองค์ การบริหารจัดการในราชสำนัก เรื่องเจ้าจอมหม่อมห้าม ธรรมเนียมในวัง รวมไปถึงโลกทัศน์และการจัดการปัญหาความขัดแย้งในหมู่เจ้านาย เรื่องชู้สาวในหมู่ชนชั้นสูง บางเรื่องอาจเห็นเป็นเรื่องแปลกในยุคสมัยปัจจุบัน แต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องยึดถือเป็นกฎหมาย เช่น “โทษการทักว่าอ้วนผอม” คดีพระนางเรือล่ม การจับหญิงถวายในหลวง พันปากพล่อย หรือคดีความมากมายที่เกิดขึ้นในกำแพงวัง

๒.ชนชั้นขุนนาง จะมีแบบแผนประเพณีปฏิบัติ ฐานะ และบทบาทหน้าที่อย่างไร เนื้อหาสาระของหนังสือ **“ศาลไทยในอดีต”**จะสะท้อนภาพรวมของขุนนางที่ต้องปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ พระราชดำริ ประกาศ และกฎหมายอื่นๆอย่างเด่นชัด ว่าขุนนางนั้นได้เป็น ข้าฝ่าละอองธุลพระบาทของพระมหากษัตริย์อย่างจงรักภักดี แม้ว่าเนื้อหาในเล่มจะได้กล่าวถึงคดีความที่ขุนนาง

สมัยพระนารายณ์จะยึดอำนาจบ้างก็ตาม แต่ในที่สุดก็ปรากฏความจริงว่า ผู้กุมอำนาจได้อย่างแท้จริงคือผู้อยู่เหนือกฎหมายทั้งปวง

การลงโทษขุนนางชั้นผู้ใหญ่ หรือผู้สร้างคุณูปการแก่ชาติบ้านเมืองนั้น พระมหากษัตริย์มิได้ทรงใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคเช่นเดียวกับราษฎรทั่วไป ดังกรณีที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงลงพระราชอาญาเจ้าพระยาจักรีเรื่องเครื่องประดับพระเมรุมาศพระราชชนนีหลุดร่วงลงมา หลังจากโบยตีแล้วก็โปรดเกล้าฯให้ดำรงตำแหน่งราชการตามเดิม หรือกรณีการลงโทษพันท้ายนรสิงห์ในสมัยพระเจ้าเสือ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "คดีพระยอดเมืองขวาง"ต้องรับโทษมหันต์ในร.ศ.๑๑๒ (สมัยรัชกาลที่ ๕) เนื่องจากเป็นผู้นำทหารไทยรบกับทหารฝรั่งเศสที่บ้านแก่งเจ็ก แขวงเมืองคำม่วนในปีเดียวกันนั้น สะท้อนให้เห็นปัญหาคดีความระหว่างประเทศที่ฝรั่งเศสชาติมหาอำนาจ ใช้อำนาจศาลแบบสากลเอาชนะศาลไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ลดทอนพระราชอำนาจสูงสุดของสถาบันกษัตริย์ลงไป

๓.พระภิกษุสงฆ์หรือนักบวช หนังสือ**ศาลไทยในอดีต**ยังสะท้อนภาพทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ รวมไปถึงคดีความของพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นจนทำให้เกิดโลกวัชชะ เนื่องจากมีปัญหาในด้านสตรีเพศ อบายมุข หรือการกระทำอนาจารอื่นใด รวมไปถึงการตั้งตนเป็นผู้วิเศษ ซึ่งสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับปัจจุบันนี้นั่นเอง นอกจากนี้ก็ยังมีกฎหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมแปลกๆทางศาสนา เช่น การตัดศีรษะบูชาพระ หรือลัทธิบูชายันต์เป็นต้น

๔.ไพร่ ทาส หรือราษฎร คนส่วนใหญ่ของประเทศในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะมีสภาพความเป็นอยู่เช่นไร ทำไมจึงให้ความสำคัญของสิทธิชายมากกว่าหญิง ดังคำกล่าวที่ว่า "หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน" นั้นจะเห็นได้ชัดใน พระอัยการลักษณะผัวเมีย ปัญหาคดีความที่เกิดขึ้นในหมู่ราษฎรกับราษฎร ปัญหาการออกประกาศคุ้มครองความปลอดภัยของเด็ก ปัญหาการปกครองที่เกิดขึ้นระหว่างขุนนางและสถาบันกษัตริย์เป็นเช่นไร มีกฎหมายลักษณะใดที่ใช้บังคับบ้าง เช่น กฎหมายตราสามดวง หรือพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่เป็นกฎหมายสูงสุด การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่เกิดขึ้นโดยการออกประกาศหรือพระราชโองการที่เป็นกฎหมาย การกำหนดเขตให้ชาวต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งบ้านเรือนอาศัยในขอบเขตราชสีมาเป็นเช่นไร มีกฎหมายชาวเรือในยุคที่ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายทางน้ำ ภาพความสัมพันธ์ทางสังคมกับอำนาจการปกครองหลากมุมมอง ล้วนมีอยู่ในหนังสือ **"ศาลไทยในอดีต"**

ประยุทธ สิทธิพันธ์ เป็นนักเขียนที่พยายามรวบรวมเรื่องราวต่างๆทางประวัติศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับคดีความ การใช้กฎหมาย และการใช้อำนาจในอดีต มาสร้างภาพรวมของระบบศาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มองเห็นว่า มีกฎหมายข้อบังคับ วิธีการพิจารณาคดีความ และการใช้อำนาจกันอย่างไร ยุติธรรมหรือไม่ โดยปล่อยให้ผู้อ่านใช้วิจารณญาณคิดเอาเอง

ความดีเด่นของหนังสือเล่มนี้ ยังทำให้คนรุ่นหลังรู้ว่า ศาลพลเรือนสมัยก่อนมีองค์ประกอบของกระบวนการ หรือวิธีการพิจารณาพิพากษาคดีกันอย่างไร เช่น ระบบศาลแพ่งและศาลอาญาทั่วราชอาณาจักร มีผู้พิพากษาที่ประเพณีและกฎหมายแต่โบราณกำหนดให้เป็นผู้นั่งพิพากษาคดี

เฉพาะในกรุงศรีอยุธยานั้น นอกจากศาลต่างๆและผู้พิพากษาตามธรรมดาแล้ว ยังมีคณะลูกขุนอีก ๑๒ คน ประกอบด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่๑ท่านเป็นประธาน ตั้งขึ้นไว้ประดุจศาลสูงของอารยะประเทศ

สำหรับศาลสูงนี้ ผู้ไม่พอใจในคำตัดสินของศาลชั้นต้น ย่อมอุทธรณ์ขึ้นมาให้ศาลสูงพิจารณาใหม่ได้ แต่โดยมาก ศาลสูงมักจะพิพากษาตามมติของศาลชั้นต้น การตัดสินของศาลสูงถือเป็นเด็ดขาด

ในด้านการพิจารณาคดี นอกจากการพยายามจะหาหลักฐานหรือพยานต่างๆมาเป็นประกอบแล้ว ยังอาศัยขนบธรรมเนียมความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ในสำนึกของคนไทย และเป็นจิตวิทยาสังคม มาใช้ในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ เช่นวิธีการดำน้ำ ลุยไฟ เอามือจุ่มในกะทะน้ำมันกำลังเดือดๆ การกลืนข้าวศักดิ์สิทธิ์ ล้วงตะกั่ว(เหลวร้อน) การคาบเทียน วิธีการที่สำคัญในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์นี้มีอยู่ใน*หนังสือ* **"ศาลไทยในอดีต"**

ในฐานะที่ประยุทธ สิทธิพันธ์ เป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ที่สนใจศึกษาค้นคว้าทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง การมองปัญหาคดีความและกฎหมายต่างๆจึงกอปรด้วยการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อหาความจริงด้านประวัติศาสตร์ และกล้าชี้ให้เห็นเงื่อนงำว่า อาจมีการบิดเบือนบางตอนให้ผิดแผกไปจากเดิม ทั้งเหตุผลที่นำมาพิสูจน์ก็หักล้างบันทึกประวัติศาสตร์ได้อีกด้วย

ดังนั้น **ศาลไทยในอดีต** จึงเป็นหนังสือสาระหน้ารู้ ที่อุดมไปด้วยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์สังคม คดีความทางกฎหมาย ลักษณะการใช้ "อำนาจ"ที่บังคับใช้เป็นกฎหมาย ระบบศาลและวิธีการพิจารณาความในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งสะท้อนภาพสังคมไทยในทุกระดับออกมาได้อย่างเป็นองค์รวม

ประยุทธ สิทธิพันธ์ เป็นนักเขียนสารคดีประเภทชีวประวัติบุคคลสำคัญของไทยและบุคคลสำคัญของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานทางด้านพระราชประวัติพระมหากษัตริย์ไทย ราชจักรีวงศ์ และเรื่องราวในราชสำนักนั้นมีอยู่มากมาย เป็นนักเขียนทางด้านประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่ศึกษาอย่างจริงจัง นำความรู้ต่างๆมาเขียนให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย

ในบรรดานักเขียนสารคดีชีวประวัติบุคคลสำคัญของไทย ประวัติศาสตร์การเมืองยุคใหม่ สารคดีด้านขนบธรรมเนียมประเพณีความเป็นอยู่ของคนไทยและในวัง ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่ว่าจะเป็น พิมาน แจ่มจรัส, สงบ สุริเยนทร์, คฑาดำ, วิเทศกรณีย์, ไทยน้อย, สงวน อั้นคง, ว.ช, ประสังสิต, ประพัฒน์ ตรีณรงค์ ฯลฯ ประยุทธ สิทธิพันธ์ เป็นนักเขียนผู้สร้างผลงานเป็นเล่มใหญ่ๆไว้หลายเล่ม ได้แก่ **แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, แผ่นดินพระมงกุฎ**

เกล้าฯ, บุรุษเหล็กแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, เก้าแผ่นดิน,สามวัง, ยุคมหาราชและวีรสตรี, พระประวัติสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์, ราชสำนักไทย, มหาราชและมหาบุรุษของโลก,สามสยามมกุฎราชกุมาร, ดวงหน้ารัฐบุรุษ, ฯลฯ

ในบรรดาผลงานมากมาย หนังสือที่ประยุทธ สิทธิพันธ์ รักมาก และทุ่มเทเวลาให้กับการเขียน ได้แก่ **"ราชสำนักไทย"** หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาสาระทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ชีวิตชาวไทยทั้งภายในและนอกราชสำนักแห่งกรุงสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์(จาก คำนำของราชสำนักไทย,๒๕๐๕)

แม้ว่า ประยุทธ สิทธิพันธ์ จะเป็นนักเขียนชีวประวัติบุคคลสำคัญไว้มากมาย แต่น่าเสียดายชีวประวัติของท่านหาอ่านได้ยากมาก ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงกันนักในแวดวงนักเขียน จะทราบกันส่วนหนึ่งว่าท่านมีอาชีพเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักประพันธ์สารคดีชื่อดัง อดีตเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์**หลักเมือง** และในปีพ.ศ.๒๕๐๗ เขียนประจำอยู่ที่หนังสือพิมพ์**เกียรติศักดิ์**

ศาลไทยในอดีต จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกพ.ศ.๒๕๐๖ จำนวน ๗๘๓ หน้า

ประวัติ ประยุทธ สิทธิพันธ์

ประยุทธ สิทธิพันธ์ เกิดที่ ต.นาเกลือ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ บุตรคนโตของนายประจักษ์ และนางบุญช่วย สิทธิพันธ์ มีน้องร่วมมารดา ๖ คน

ประยุทธ แต่งงานกับนางพงษ์ศรี มีบุตรธิดา ๑๑ คน

การศึกษา เมื่อเรียนจบจาก ร.ร. สงขลาที่บ้านเกิด ได้เข้ากรุงเทพฯ เพื่อศึกษาด้วยตนเอง โดยเรียนภาษาอังกฤษ, ภาษาบาลี-สันสกฤต

ทำงานแห่งแรกที่ **น.ส.พ.หลักเมือง** เริ่มจากช่างเรียง ตรวจปรู๊ฟ นักข่าว จนกระทั่งเป็นบรรณาธิการหลักเมือง ภายหลังเป็นที่ปรึกษาบรรณาธิการ, และหัวหน้ากองบรรณาธิการหลายฉบับ ตำแหน่งสุดท้ายเป็นรองผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์**รวมไทย**

นอกจากเป็นนักหนังสือพิมพ์ ยังเป็นนักเขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ มีผลงานรวมเล่มประมาณ ๔๖ เล่ม นอกจากเรื่อง**ศาลไทยในอดีต** เป็นผลงานที่รับการคัดเลือกว่าเป็นหนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน จากโครงการวิจัยหนังสือดีฯ แล้ว ผลงานเรื่อง**สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า** ก็เคยรับรางวัลด้วย

พิทยา ว่องกุล

ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๗ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๙ ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๖
(ฉบับที่ใช้ในการแนะนำคือ ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๒ โดยสำนักพิมพ์เรืองศิลป์)

ชัย เรืองศิลป์

(พ.ศ. ๒๔๔๗ – ๒๕๑๘)

"...พ่อกำลังทำงานอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อจะได้มีชื่อเสียง เป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยอดเยี่ยมคนหนึ่งของเมืองไทย พ่อจะไม่ยอมวางปากกาจนกว่า ความเจ็บไข้จะมารบกวนให้ต้องหยุดเขียน..." (จดหมายของชัย เรืองศิลป์ ถึงลูกชายคนสุดท้อง มิถุนายน ๒๕๑๗)

ข้อความข้างต้นเป็นการประกาศเจตนารมณ์ การปวารณาตัวของผู้มีจิตใจทางวิชาการที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของไทย นายชัย เรืองศิลป์ ที่พร้อมจะทุ่มเทให้กับการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์จากความรู้สึกปิติ ภูมิใจ ภายหลังจากที่งานทางประวัติศาสตร์เล่มแรกของเขาที่ใช้เวลาเรียบเรียงถึง ๕ ปี (๒๕๐๖-๒๕๑๐) เรื่อง **ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๔** ได้รับการยอมรับจากการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพฯ ให้ได้รับรางวัลชมเชยพิเศษ

หลังจากนั้นชัย เรืองศิลป์ ได้อุทิศตนศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชัย เรืองศิลป์ สะสมหนังสือเกือบ ๘,๐๐๐ เล่ม ทั้งไทยและต่างประเทศ ส่วนมากเป็นหนังสือเก่าที่มีคุณค่า เช่น สมุดข่อย สมุดไทยดำ ไทยขาว ตำราโหราศาสตร์ เงินเหรียญนานาชาติ ภาพประวัติศาสตร์ที่หายาก ตำราพิชัยสงคราม ลัทธิธรรมเนียมศาสนา ประเพณี ชัย เรืองศิลป์มีความตั้งใจมากถึงกับเรียนภาษาดัชท์ ภาษาญี่ปุ่น ภาษาสเปน ภาษามาเลย์ ภาษาเขมร-ขอม และภาษาไทยเหนือด้วยตัวเอง เพื่อเข้าถึงความรู้ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะด้านสังคม

ประวัติของชัย เรืองศิลป์ (๒๔๔๗-๒๕๑๘) เรียนจบมัธยม ๘ จาก ร.ร.สวนกุหลาบ และคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตบรรณาธิการหนังสือ **วิทยาจารย์** เป็นเจ้าของและบรรณาธิการหนังสือ**เริงรมย์**รายปักษ์ เขียนเรื่องอ่านเล่นใช้นามปากกา ช. เรืองศิลป์ ต่อมาหันมาศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และเขียนงานทางวิชาการ เช่น **ประวัติศาสตร์ชาติไทย** (๒๔๗๘) **ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ แบบเรียนเลขคณิต** งานชิ้นสำคัญ คือ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓** ซึ่งผู้เขียนตั้งใจเขียน เป็น ๓ ตอนด้วยกัน คือ ตอนที่ ๑ ด้านสังคม ตอนที่ ๒ ด้านเศรษฐกิจ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๒๒ ครั้งที่สอง ๒๕๒๗) ตอนที่ ๓ ด้านการเมือง (นำไปตีพิมพ์ ๒-๓ ตอนในหนังสือ **วารสารประวัติศาสตร์** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ)

การที่เลือกหนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคมเป็นหนังสือดีแทนที่จะเลือกหนังสือเล่มอื่น ๆ ของชัย เรืองศิลป์ ที่เป็นงานค้นคว้าข้อมูลทางด้านสังคมเหมือนกัน ได้แก่ **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๔** (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ชัย เรืองศิลป์ เมื่อ ๒๘ มกราคม ๒๕๑๕) และ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนศตวรรษที่ ๒๕** (พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๒๓, ครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๕๒๖, ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๕) เหตุผลก็เป็นเพราะหนังสือ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ตอนที่ ๑ ด้านสังคม** เป็นการเขียนรวบรวมข้อมูลที่สมบูรณ์กว่างาน ๒ เล่มแรกที่กล่าวข้างต้น งาน ๒ เล่มดังกล่าวมีลักษณะเป็นงานที่เขียนขึ้นเหมือนการร่างรวบรวมประเด็นสำหรับเขียน **ประวัติศาสตร์ไทย ด้านสังคม** เล่มที่แนะนำมากกว่า

ส่วน **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ตอนที่ ๒ ด้านเศรษฐกิจ** นั้นก็เป็นหนังสือดีอีกเล่มหนึ่งที่บุคคลทั่วไปควรอ่าน แต่ที่ไม่ได้ยกขึ้นมาเป็นเล่มที่แนะนำก็เป็นเพราะ เมื่อเปรียบเทียบกับ**ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม แล้ว ด้านเศรษฐกิจจะด้อยกว่าในแง่**ของการให้ภาพที่ไม่เป็นระบบตามลักษณะการเขียนในเชิงเศรษฐศาสตร์ เพราะดูเหมือนว่าผู้เขียนจะให้รายละเอียดของต้นไม้ในป่าบางต้น มากกว่าการให้ภาพของป่าไปด้วยในขณะเดียวกัน แต่ด้วยวิธีการเขียนเช่นเดียวกันนี้เมื่อนำมาใช้ในด้านสังคมกลับจะให้เห็นภาพทางสังคมที่ละเอียด ซับซ้อน มีสีสรร น่าอ่าน

ชัย เรืองศิลป์ ได้ให้เหตุผลถึงแรงจูงใจในการเขียนหนังสือ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม** ว่าเป็นเพราะ ประการแรกคือ เกิดจากความสงสัยว่า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับไพร่สมนั้นไม่ถูกต้อง ความสงสัยนี้นำไปสู่การตรวจสอบข้อมูล และเห็นว่าต้องทำหน้าที่อธิบายใหม่ให้ถูกต้อง

ประการที่ ๒ คือ เห็นว่าความรู้ในประวัติศาสตร์ไทยเน้นหนักแต่เรื่องราวทางการเมืองโดยเฉพาะเรื่องราวของพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ขาดความรู้เกี่ยวกับสามัญชนโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคม หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนต้องการเขียนไว้เพื่อการ

> *"...ศึกษาหาความรู้เพื่อจะได้เข้าใจความเป็นอยู่*
> *ของบรรพชนคนไทยในสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ว่า*
> *แตกต่างกับคนไทยยุคปัจจุบันประการใดบ้างเมื่อรู้ข้อ*
> *แตกต่างแล้ว จะได้ตระหนักในความลำบากยากเข็ญ*
> *ของบรรพชนของเรา ซาบซึ้งในความสำเร็จของ*
> *การปกป้องปถพีแผ่นดินไทยของพวกเขาและบังเกิด*
> *ความมุมานะที่จะสร้างบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า*
> *ยิ่งกว่าที่บรรพชนของเราได้กระทำมาแล้ว..."* (ชัย เรืองศิลป์ "คำนำ")

หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ตอน :

ตอนแรก ชื่อ **เมืองไทยยุคเก่า** สำหรับชัย เรืองศิลป์ หมายถึง สังคมไทยที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกตอนแรก แบ่งออกเป็น ๖ บท ถือว่าเป็นลักษณะทางสังคมที่เป็นไทยแท้ ๆ :

บทที่ ๑ **เมืองไทยและพลเมืองไทย** กล่าวถึงการก่อตัวของรัฐไทยสมัยอยุธยา ด้วยการรวม ๒ ดินแดนที่ ผู้เขียนเรียกแปลกออกไปคือเรียกเมืองไทยเหนือซึ่งหมายสุโขทัย และเมืองไทยใต้คือ อยุธยา จนมาถึงอาณาบริเวณของรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการให้ตัวเลข จำนวนพลเมืองที่เป็นคนเชื้อชาติต่าง ๆ รายละเอียดการเข้ามาของคนจีน มอญ แขก

บทที่ ๒ **ความรู้ ความคิด และความเชื่อของคนไทย** เป็นบทที่น่าสนใจ มีการนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจที่เป็นประเด็นใหม่ไม่เคยพบในหนังสือเล่มใด คือ การให้ข้อมูลแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง "ความเสื่อมความเรียวของคน"ของคนไทยสมัยก่อน ว่ามีที่มาจากหลัก**ปัญจอันตรธาน** ซึ่งเป็นความเชื่อว่าศาสนาจะเสื่อมลงจนสูญสิ้นไป ในขณะเดียวกับที่คนและสังคมสมัยต่อมาจะมีแต่ความเสื่อมถอย และมีความสามารถน้อยกว่าคนในอดีต ซึ่งชัย เรืองศิลป์ ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อที่มีลักษณะถดถอยเช่นนี้ เป็นต้นตอของความด้อยพัฒนาของสังคมไทยที่ไม่สามารถเปรียบเทียบได้กับประเทศตะวันตก ความเชื่อเช่นนี้คงมีอยู่จริงเพราะเมื่อรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่อง **พระราชพิธีสิบสองเดือน** ทรงให้มีการตีความและอธิบายเกี่ยวกับ**ปัญจอันตรธานเสียใหม่** ทรงเห็นว่า :

> *"...เป็นความคิดที่ชวนให้ท้อถอย ตั้งหน้าลงสู่ความเสื่อมอย่างเดียว เพราะฉะนั้นชาติใดที่เชื่อเรื่องความเรียวอย่างนี้ จึงมีความขวนขวายปรารถนาน้อย บ้านเมืองจึงไม่เจริญได้เร็ว เหมือนอย่างพวกที่เขาไม่ถือเรียว..."*

ประเด็นความเสื่อมและความเรียวนี้จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจรูปการณ์จิตสำนึกของคนไทยสมัยโบราณได้ดี "เป็นคำอธิบายที่ใหม่และท้าทายที่สุด เท่าที่เคยปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ภาษาไทย" (ฉลอง, ๒๕๒๑)

ในบทนี้ผู้เขียนยังกล้าวิจารณ์บ่อเกิดของนิสัยรักการเล่นการพนันของคนไทยว่า มาจากการสนับสนุนบ่มเพาะนิสัยของรัฐบาลต้นรัตนโกสินทร์ เพียงเพื่อต้องการรายได้จากอากรบ่อนเบี้ย จำนวนมากเท่านั้น

บทที่ ๓ **สภาพความเป็นอยู่ของคนไทย** ผู้เขียนแบ่งชนชั้นต่าง ๆ ไทยออกเป็น เจ้าขุนนาง ชนชั้นกลาง ไพร่ ทาส ให้รายละเอียดเกี่ยวกับฐานะทางสังคม สภาพความเป็นอยู่ของชนชั้นต่าง ๆ การศึกษา การใช้ชีวิต ที่น่าสนใจคือการให้คำนิยามของ "ชนชั้นกลาง" และชี้ให้เห็นว่ามีรสนิยมเลียนแบบพวกขุนนางอย่างไร มีการบรรยายความทุกข์ยากของไพร่

บทที่ ๔ **พระเจ้าแผ่นดิน รัชกาลที่ ๒ และ ๓** ในบทนี้ผู้เขียนพยายามเปรียบเทียบว่า สร้อยพระนามของกษัตริยที่คล้ายกันจะมาจากราชวงศ์เดียวกัน ซึ่งสมมติฐานดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับ

ของนักประวัติศาสตร์ บรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับรัชกาลที่ ๒ และ ๓ ในประเด็นต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงมีวิธีอย่างไรให้ประชาชนรัก พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระอุปนิสัยส่วนพระองค์ของ ๒ รัชกาล ผู้เขียนเปรียบเทียบการสร้างกรุงเทพฯ ของ ๒ รัชกาลว่า ได้สร้างความเจริญให้แก่กรุงเทพฯในด้านใดบ้าง

บทที่ ๕ **ขนบธรรมเนียม** พูดถึงเครื่องแต่งกาย ชาวบ้าน ขุนนาง การศึกษา ที่สำคัญคือการกล่าวถึงขนบไพร่ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องไพร่สม ไพร่หลวง ซึ่งเป็นเรื่องยากแก่การเข้าใจชัย เรืองศิลป์ ได้รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นชิ้นเป็นอัน เป็นคุณูปการต่อการศึกษาเรื่องนี้อย่างมากโดยเฉพาะลักษณะของไพร่สม ระบอบศักดินาไทย เรื่องราวเกี่ยวกับการศาลและกฎหมายในสมัยนั้น บทนี้จึงเป็นบทที่มีความสำคัญต่อการเข้าใจสังคมไทยทั้งระบบ

บทที่ ๖ **คนไทยเริ่มตื่นตัวในความล้าสมัยของตน** กล่าวถึงบทบาทและคุณูปการของมิชชันนารี ในการนำเทคโนโลยี ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความทันสมัยสู่สังคมไทย และตัวอย่างต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชาวตะวันตกที่ก่อให้เกิดความ "ตื่นตัว" ของคนไทย

ภาคที่ ๒ เมืองไทยยุคใหม่ (๒๓๙๔-๒๔๕๓) เป็นช่วงที่สังคมไทยรับอิทธิพลความก้าวหน้าจากตะวันตก และประเทศไทยก้าวสู่ความทันสมัย ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๔ และ ๕ วิธีการนำเสนอข้อมูลของผู้เขียนทำให้เข้าใจว่าผู้เขียนเห็นว่าปัจจัยภายนอกสังคมไทย คือ การเข้ามาของตะวันตก โดยเฉพาะบทบาทของหมอสอนศาสนา (มิชชันนารี) และการทำสนธิสัญญากับอังกฤษนำการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลมาสู่สังคมไทย มากกว่าปัจจัยภายใน เช่น การปรับตัวของรัฐไทย

บทที่ ๗ **ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในรัชกาลที่ ๔** เป็นบทที่กล่าวถึงการที่ไทยยอมเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ ชัย เรืองศิลป์มีทัศนะที่จะเห็นดีงามกับการทำสัญญาเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ ในขณะที่นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจรุ่นหลัง ๆ จะวิเคราะห์ว่าการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ปีพ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นการบีบบังคับจากทุนนิยมโลกและมีผลให้เศรษฐกิจไทยตกอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบพึ่งพา จนเป็นสาเหตุรากเหง้าของความยากจนในชนบทที่เรื้อรังมาจนทุกวันนี้ ชัย เรืองศิลป์ กลับเห็นว่าการเข้ามาของชาวตะวันตก ทำให้คนไทยได้รับผลทางอ้อมคือมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามไปด้วย อันเป็นผลจากการเรียกร้องของชาวตะวันตกให้รัฐบาลอำนวยความสะดวกแก่เขา

ซึ่งทัศนะที่ว่าชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่ม "ความทันสมัย" ให้กับสังคมไทย ยังปรากฏอยู่ในบทอื่น ๆ เช่นบทที่ ๘ กล่าวถึงบทบาททางหนังสือฝรั่ง **ไซแอมรี โพซิทอรี** ว่าได้ให้คำแนะนำรัฐบาลไทยหลายประการเพื่อความเป็นสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะเรื่อง การเลิกทาสเลิกไพร่ รวมทั้งกล่าวถึงบทบาทของนางแอนนาเลียวโนเวนส์ ว่าได้พยายามสอนให้เห็นความไม่ดีงามของระบบไพร่และทาสเช่นกัน ข้อมูลในหนังสือเล่มนี้ทำให้เชื่อว่า ปัจจัยชาวต่างชาติตะวันตกจะดูมีอิทธิพลต่อการตัดสินพระทัยเลิกไพร่และทาสของรัชกาลที่ ๕ อยู่มากทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นความจริงหรือไม่ การนำเสนอดังกล่าวก็เป็นอีกแง่มุมหนึ่ง ในบทที่ ๑๐ **การปฏิรูปการศึกษา** ชาวต่างชาติตะวันตกก็มี

บทบาทสำคัญในการวางรากฐานการศึกษาสมัยใหม่แก่สามัญชนมากกว่าและก่อนรัฐบาลเสียอีก จน ผู้เขียนคิดว่าบทบาทของชาวต่างชาติในประเด็นนี้ทำให้รัฐบาล "รู้สึกละอายใจ" (หน้า ๓๖๓) จน ต้องตั้งโรงเรียนขึ้นมาบ้าง เป็นต้น

บทที่ ๘ และ ๙ **ความเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ** เป็นบทที่ แสดงรายละเอียดพัฒนาการของ ความเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ที่กลายเป็นเมือง "ทันสมัย" กล่าวถึง การขยายตัวของเมืองการ สร้างถนนหนทาง วัดวาอาราม สถานที่ราชการ สภาพชีวิตการแต่งกายที่เปลี่ยนไปของผู้คน ฯลฯ การคัดข้อมูลมาบรรยายทำให้เห็นภาพของกรุงเทพฯและผู้คนได้อย่างมีชีวิตชีวาเป็นบทที่ดีบทหนึ่ง

บทที่ ๑๐ **การปฏิรูปการศึกษา** กล่าวถึงการศึกษาสมัยใหม่ที่มิชชันนารีเป็นผู้ริเริ่มและเป็น ต้นแบบให้รัฐบาลดำเนินการต่อมา

บทที่ ๑๑ **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งยิ่งใหญ่** เป็นบทที่ดีที่สุดบทหนึ่งที่กล่าวถึงการเลิก ระบบไพร่ อย่างละเอียด เป็นขั้นตอน ความจำเป็นในการจัดตั้งทหารอาชีพขึ้นมาทดแทนและพัฒนา เป็นสถาบันที่เข้มแข็ง

บทที่ ๑๒ **เมืองไทยยุคใหม่** เป็นการกล่าวถึงรูปแบบของความทันสมัย ด้านการสาธารณสุข ด้านกฎหมาย ความเชื่อ ความรู้ ศาสนาเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

การที่หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิจารณาว่าเป็นหนังสือดีในรอบศตวรรษ เพราะเป็นหนังสือที่ ให้ภาพสังคมไทยในช่วงเวลาที่สำคัญ คือ ๑๐๐ปี ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมไทยดั้งเดิมโบราณ มาเป็นสังคมไทยสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก (ตรงกับรัชกาลที่ ๒-๕) ได้อย่างดี คนทั่ว ไปก็จะอ่านได้อย่างทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่ข้อมูลที่ได้จากเอกสารเก่าแก่หายากที่อยู่ในครอบครองของผู้ เขียนจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสมุดข่อย สมุดไทยดำ ตำราโหราศาสตร์ หนังสือ เช่น**นิราศเกาะจาน นิราศเดือน สุทยาลังการ**ที่ ชัย เรืองศิลป์ใช้ก็เป็นหนังสือที่นักประวัติศาสตร์เองก็ไม่เคยเห็น และไม่ เคยนำมาใช้ รวมทั้งการใช้ข้อมูลจากกฎหมายตรา ๓ ดวง พงศาวดารฉบับต่าง ๆ เป็นแหล่งข้อมูลที่ สำคัญในการเขียน

ผู้เขียนยังมีความกล้าในการทวนกระแสหลักในทางประวัติศาสตร์ประการหนึ่งคือการนำ หนังสือ**สยามประเภท** ของกศร. กุหลาบมาใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ **หนังสือสยาม ประเภท** เป็นหนังสือที่นักประวัติศาสตร์ทั่ว ๆ ไปแม้แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยแน่ใจในความถูกต้อง และไม่กล้า นำมาใช้อ้างอิง เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เป็นเพราะสมเด็จฯ กรมพระดำรง ราชานุภาพ ทรงเคยวิจารณ์ไว้ในหนังสือ**นิทานโบราณคดี** (เรื่องที่ ๙ **"หนังสือหอหลวง"**) ว่า มีความ ไม่น่าเชื่อถือ เป็นหนังสือที่เกิดจากการลักลอบคัดจากหอหลวง สมเด็จฯ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เรียกหนังสือสยามประเภทว่า "หนังสือกุ" เพราะจะว่าจริงก็ไม่ใช่โกหกก็ไม่ก็ไม่เชิง มีการแทรกข้อ ความเพิ่มเติมไปในหนังสือเก่า และนำมาพิมพ์จำหน่าย ชัย เรืองศิลป์ เองก็รับรู้ในประเด็นดังกล่าว แต่ที่เขานำข้อมูลจาก **สยามประเภท** มาใช้ เป็นหลักฐานนั้น ชัย เรืองศิลป์ ได้ให้เหตุผลว่า :

"...นายกุหลาบมีความจำเป็นต้องปลอมหนังสือหลวง เพื่อจะได้ไม่ต้องรับผิดชอบที่ขโมยหนังสือไปคัดลอก...เป็นการเผยแพร่ความรู้ในทางพงศาวดารและโบราณคดีซึ่ง ประชาชนไม่เคยพบเคยเห็นมาก่อน เนื้อความส่วนใหญ่เป็นเรื่องถูกต้องกับต้นฉบับ มีส่วนน้อยเท่านั้นที่วิปริตผิดไปจากห้องสมุดของเอกชน...บรรดาหนังสือของเอกชนเหล่านี้นายกุหลาบไม่จำเป็นต้องแก้ไขต่อเติมเสริมความ ลอกคัดเอาไปลงพิมพ์ได้เลย ล้วนแต่เป็นเรื่องดี ๆ มีประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งสิ้น เมื่อคิดหักกลบลบกับโทษที่ปลอมแปลงหนังสือของหอหลวงแล้ว ก็ควรนับได้ว่าหนังสือสยามประเภทเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ทางพงศาวดารและโบราณคดีที่ดีที่สุดในยุคนั้น..."(หน้า ๕๒๐-๕๒๑)

หนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๖๓ ด้านสังคม มีลักษณะเป็นการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาเรียบเรียง ผ่านการรับรู้ของชัย เรืองศิลป์มากกว่าเป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่ยอมรับกันในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ในการตรวจสอบข้อมูลว่ามีความน่าเชื่อถือมากเพียงใด และต้องมีการนำข้อมูลไปเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่น ๆ เพื่อนำสู่ข้อสรุป และแสดงทัศนะทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นในการอ่านหนังสือเล่มนี้ผู้อ่านต้องมีความตระหนักในประเด็นนี้พอสมควร

ในการกำหนดหัวข้อเรื่อง การแบ่งบทดูเหมือนว่าผู้เขียนจะกระทำตามข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนั้นมากกว่าการมีทฤษฎีหรือความคิดล่วงหน้าใด ๆ ที่ใช้เป็นหลักในการแบ่งบทและหัวข้อย่อย ในทัศนะของนักวิชาการอาจดูว่าเป็นการเขียนอย่างไม่มีการวางกรอบโครงและมีการนำเสนอประเด็นใดที่ชัดเจน แต่เมื่ออ่านทั้งเล่ม ก็จะเห็นเค้าโครงความต่อเนื่องที่เห็นชัด คือ การแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงจากสังคมไทยโบราณมาสู่สังคมสมัยใหม่ ที่มีอิทธิพลตะวันตกเป็นปัจจัย และตัวแปรที่สำคัญ

นายธรรมนูญ เรืองศิลป์ บุตรชายให้สัมภาษณ์ว่าบิดาเป็นผู้มีความละเอียดละออในการศึกษาหาข้อมูล ซึ่งเป็นคำกล่าวไม่ผิดไปจากประจักษ์พยานที่ได้จากการอ่านหนังสือเล่มนี้แต่อย่างไร แม้ว่าทัศนะการตีความและการสรุปแง่มุมทางประวัติศาสตร์ของชัย เรืองศิลป์ เป็นสิ่งที่ผู้อ่านต้องพึงระวังว่าเกิดขึ้นจากความประทับใจในข้อมูลที่ได้รับ โดยอาจไม่ได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์สรุปด้วยการตรวจสอบจากข้อเท็จจริงอื่น ๆ ดังกล่าวข้างต้น แต่ข้อมูลดิบต่างที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้นั้นเป็นคุณูปการสำหรับนักประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง

อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ยอมรับว่า "เป็นเล่มเดียวที่บรรจุปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในรอบหนึ่งร้อยปี(พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓) ได้ละเอียดที่สุด"

ในขณะที่ วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ เห็นว่ามีการค้นคว้าเอกสารมาอ้างอิง ครบสมบูรณ์ทุกประเภท ตั้งแต่เอกสารขั้นต้น ขั้นรอง วารสารและบทความทางวิชาการ เป็น "ประมวลความรู้เอกสาร หลักฐานด้านสังคมสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ อย่างละเอียด"

ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวว่าเป็น "หนังสือประวัติศาสตร์ไทยเล่มแรกที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์สังคมอย่างละเอียดลึกซึ้ง" (คำนำ, หน้า ๑๑)

เมื่อพิจารณาโดยรวมหนังสือประวัติศาสตร์ สมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคมเป็นหนังสือที่เหมาะสำหรับคนทั่วไปที่จะอ่าน ข้อบกพร่องความผิดพลาดของหนังสือที่ผู้อ่านควรจะตระหนักก็คงมีเหมือน ๆ กับหนังสือที่อ้างว่าเป็นหนังสือประวัติศาสตร์เล่มอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป ซึ่งข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ถูกนำเสนอก็ผ่านการเลือกสรรจากนักประวัติศาสตร์ที่อาศัยอัตวิสัยของตนเช่นกัน

ชัย เรืองศิลป์ ทำงานจวบจนวันสุดท้ายของชีวิต ความเจ็บไข้ ได้มารบกวน ชัย เรืองศิลป์ จนไม่อาจจับปากกาเขียนงานทางประวัติศาสตร์ได้อีกต่อไป วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๑๘ เราได้สูญเสีย **ผู้ที่พยายามจะเป็นนักเขียนประวัติศาสตร์ที่ยอดเยี่ยมไปคนหนึ่ง**

พรภิรมณ์ เชียงกูล

เอกสารที่ใช้ประกอบการเขียน

ฉลอง สุนทราวาณิชย์, **บทวิจารณ์หนังสือ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม,** ใน **โลกหนังสือ**, ๑,๕ (ก.พ.๒๕๒๑).

วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์, บทวิจารณ์ **หนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม,** ใน **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ ๔ เล่ม ๒ (ต.ค. ๑๗-ม.ค.๑๘).

ประกาศ วัชราภรณ์, **ประวัตินักเขียน, นักหนังสือพิมพ์** บทที่เกี่ยวกับ"ชัย เรืองศิลป์ : นักเขียนหลายรูปแบบ". กทม. : ดอกหญ้า ๒๕๓๗.

หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรีชัย เรืองศิลป์,ก.ท.ม. :ไทยเขษม, ๒๕๑๘.

สัมภาษณ์ นายธรรมนูญ เรืองศิลป์, ๘ พฤษภาคม ๒๕๔๐.

สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๘

ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ (แต่ง)

ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข พรรณี สรงบุญมี (แปล)

บัณฑร อ่อนดำ (บก.)

หนังสือเล่มนั้นเป็นงานแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ "The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period ๑๗๘๒ - ๑๘๗๓" โดย ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยคอร์แนล สหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๙ แต่เนื่องจากเป็นงานที่เขียนโดยคนไทย และเป็นงานที่ให้ความรู้เรื่องไทยที่สำคัญ งานนี้เป็นงานที่นักวิชาการต่างประเทศกล่าวยกย่องไว้ในช่วงคริสตทศวรรษ ๗๐ ว่าเป็นงานที่คงจะถือได้ว่าเป็นงานที่ดีที่สุดที่เขียนกันมาเกี่ยวกับสังคมสยามยุคใหม่ และ ในบรรดางานเขียนของ ม.ร.ว.อคิน ทั้งหมด ก็อาจจะถือได้ว่าเป็นงานที่รู้จักกันมากที่สุด ได้รับการกล่าวอ้างอิงถึงมากที่สุด

จุดมุ่งหมายของหนังสือเล่มนี้คือ การศึกษาถึงเรื่องการจัดระเบียบสังคมไทย โดยเน้นการจัดระเบียบชนชั้น การเขยิบฐานะทางสังคม ผู้เขียนกำหนดระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖ คือตั้งแต่การสถาปนากรุงเทพเป็นราชธานี จนถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุผลในการเลือกระยะเวลาดังกล่าวนี้ก็คือ **ประการแรก** การจัดระเบียบทางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในเงื่อนไขที่สยามยังมิได้เปลี่ยนแปลงก่อรูปเป็นรัฐชาติ ก่อนถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ได้อิทธิพลในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๑ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ซึ่งมีผลให้การการจัดระเบียบทางสังคม และความสัมพันธ์ทางชนชั้นเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่การเลิกทาส เลิกไพร่ เหตุผล**ประการต่อมา**คือ เอกสารในช่วงเวลานี้มีมากเพียงพอที่จะเป็นข้อมูลสำหรับทำการวิจัยได้

แม้ว่าเนื้อหาข้อมูลจะอยู่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่เริ่มสถาปนากรุงเทพฯในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แต่งานชิ้นนี้มีนัยกว้างขวางมากกว่าเพียงสมัยที่ระบุ ทั้งสมัยที่ย้อนขึ้นไปและสมัยที่ตามมา กล่าวคือเป็นงานที่สามารถให้ความกระจ่างเกี่ยวกับสถานะด้านต่าง ๆ ของชนชั้นในอยุธยา เข้าใจถึงเหตุผลของการปฏิรูปการปกครองในสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๓๑๐) ได้ลุ่มลึกมากขึ้น ส่วนในสมัยหลังต่อมาจากช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ งานนี้ก็ช่วยอธิบายการเปลี่ยนแปลงสังคม และการก่อตัวเป็นรัฐ-ชาติ ซึ่งเป็นหน่อให้สยามพัฒนาเป็นประเทศตามรูปที่ปรากฏในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังถือได้ว่า ข้อสรุปการวิเคราะห์ในหนังสือเล่มนี้ที่ว่าการจัดองค์การทางสังคมเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (Patron Client Relationship) เป็นแกนความคิดรวบยอดที่สำคัญแกนหนึ่ง และเป็นต้นกำเนิดของการวิเคราะห์สังคมไทยตามแนวคิด "ระบบอุปถัมภ์" อันมีอิทธิพลอย่างมากสืบมา จนเป็นแนวหลักสำคัญแนวหนึ่งในการวิเคราะห์ และทำความเข้าใจสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน แนวคิดนี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ไม่เพียงเฉพาะในแวดวงวิชาการประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา หรือวิชาทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ แต่ยังแพร่ออกไปนอกสถาบันการศึกษาอย่างกว้างขวางอีกด้วย

นอกจากนั้นขอบเขตของการใช้แนวคิดนี้ก็มิได้จำกัดอยู่กับการอธิบายโครงสร้างสังคมระดับมหภาค ในระดับจุลภาคนั้น แนวคิดนี้ก็สามารถนำไปอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อยู่เสมอ เช่น สภาพสังคมหมู่บ้านที่มีการ "ซื้อสิทธิ์ขายเสียง" เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่-ผู้น้อยในองค์การหรือในหลาย ๆ สถานการณ์ การดำรงอยู่ของ "เจ้าพ่อ" หรือผู้มีอิทธิพลในวงการต่าง ๆ ฯลฯ โดยที่ผู้ที่นำมาใช้อาจจะไม่ได้ตระหนักถึงงานบุกเบิกอันเป็นที่มาจากหนังสือเล่มนี้ของ ม.ร.ว.อคินเสมอไป

แต่การที่แนวความคิด ทฤษฎีทางวิชาการซึ่งมาจากข้อมูลมากมายและก่อรูปเป็นร่างมาจากการวิเคราะห์ไตร่ตรองที่ลึกซึ้งและสลับซับซ้อน เมื่อนำมาใช้กันแพร่หลายจนเป็นสมบัติของสาธารณะไปนั้นย่อมอาจจะมีส่วนทำให้ความเข้มข้นดั้งเดิมเจือจางไป เมื่อคำนึงถึงแง่นี้ ก็ย่อมยิ่งเป็นเหตุอันหนักแน่นให้สาธารณะที่ใฝ่รู้ทางวิชาการได้คุ้นเคยและรับรู้กับการจัดการกับข้อมูล วิธีการใช้เหตุผล และของม.ร.ว.อคินโดยตรง ส่วนว่าข้อสรุปนี้จะถือเป็นการค้นพบธรรมชาติแก่นแท้ของสังคมไทยได้หรือไม่นั้นเป็นเรื่องของการตีความ ย่อมอยู่ที่การทำความเข้าใจของผู้อ่านแต่ละคน

เนื่องจากในวิชาการด้านสังคมศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาทฤษฎีที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างก้าวกระโดดในช่วง ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้งานทางวิชาการจำนวนมากล้าสมัยไปอย่างรวดเร็ว เมื่อพิจารณาในแง่นี้ ก็ยิ่งเป็นเหตุให้คุณค่าของหนังสือเล่มนี้โดดเด่นยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อคิดถึงว่า แนวคิดจากงานศึกษานี้ คือระบบอุปถัมภ์นั้น ได้วางแนวทางให้นักวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์ได้ศึกษาตามมา และที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ เป็นแนวทางการอธิบายที่คงทนต่อการทดสอบและวิพากษ์วิจารณ์มาเป็นเวลานาน

ข้อที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งของการศึกษาในงานนี้ คือ ลักษณะสังคมไทยตามการวิเคราะห์ของม.ร.ว.อคินนั้น ในด้านข้อมูลนั้นมาจากตัวบทกฎหมาย ผู้ที่ศึกษาหนังสือเล่มนี้เห็นถึงเรื่องนี้เป็นจุดเด่น" เป็นคุณูปการที่สำคัญยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทย อาจารย์อคินศึกษาสังคมไทยโดยอาศัยกฎหมายตราสามดวงและประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ "...อาจารย์อคินใช้กฎหมายได้อย่างมีพลัง มีการตีความตัวบทกฎหมายแล้วใช้เป็นหลักฐานย้อนกลับไปศึกษาสังคม

ไทยสมัยโบราณก่อนการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์" (**อัญชลี อิทธิพลของหนังสือสังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์** ฯ : ๗๔) นี้ นักวิชาการอีกผู้หนึ่งเขียนไว้ว่า "ม.ร.ว. อคินเคยอธิบายไว้ว่า การศึกษาเนื้อหาของตัวบทกฎหมาย สามารถทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นไปของสังคมในขณะนั้นได้ดี กฎหมายโบราณที่ท่านใช้อ้างอิงนั้นมักจะมีคำอธิบายถึงความเป็นมาว่า เหตุใดจึงต้องมีการประกาศใช้กฎหมายฉบับนั้นขึ้น ซึ่งก็จะทำให้เราเข้าใจถึงความจำเป็นหรือเงื่อนไขทางสังคมในขณะนั้น" (ปริตตา : ๑๖) แม้ว่าจะมีการใช้กฎหมายเป็นข้อมูลในการศึกษาสังคมไทยมาก่อนหน้านี้อยู่บ้างเหมือนกัน (อัญชลี : ๗๔)

แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นหลักเท่ากับที่ทำในหนังสือเล่มนี้ จึงอาจจะกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหลักป้ายชี้ทางของการศึกษาสังคมด้วยกฎหมาย การที่ผู้เขียนเติบโตมาท่ามกลางกฎหมายที่ทั้งท่านปู่ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์)และท่านพ่อ (ม.จ. เพลิงนภดล) เป็นนักกฎหมาย และการที่ได้เรียนมาทางกฎหมายเมื่อครั้งเรียนปริญญาตรี ย่อมมีส่วนอย่างมากในการศึกษาแนวนี้

เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นฉบับแปล ก็คงเข้าทำนองงานแปลส่วนใหญ่ทั้งหลายที่แม้ว่า "โน้ต" จะถูกต้อง แต่ "น้ำเสียง" ในฉบับนั้นต่างออกไปจากต้นฉบับเดิม กล่าวคือ แม้ว่า ต้นฉบับภาษาอังกฤษ กับฉบับแปลภาษาไทยนั้นเนื้อหาจะตรงกัน การแปลต้องถือได้ว่าอยู่ในชั้นดี ซ้ำยังแปลงคำศัพท์ต่าง ๆ มาเป็นคำศัพท์ไทยซึ่งโดยภาพรวมแล้วทำได้อย่างถูกต้องและสละสลวยอีกด้วย นับเป็นการช่วยผู้ที่อ่านฉบับภาษาอังกฤษหลายคนจะรู้สึกถึง หรือเทียบกลับมาในสังคมไทยแต่ถึงกระนั้นก็ตามผู้ที่อ่านภาษาอังกฤษหลายคนจะรู้สึกถึงความหนักแน่นในการใช้เหตุผล ความคมคายในการเลือกสรรคำ ความต่อเนื่องอย่างราบเรียบในการเสนอความคิดนั้นอบอวลไปด้วยมนต์เสน่ห์ตรึงปัญญามากกว่าในฉบับแปล

ประวัติ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์

ความที่เป็นบุคคลร่วมสมัยของเราและความที่อยู่ในวงการวิชาการมหาวิทยาลัยกว่า ๓๐ ปี ม.ร.ว.อคิน จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม "อาจารย์อคิน" มากกว่า" คุณชายอคิน" หรืออาจจะมีเหตุมากกว่านี้ คือความที่เป็นนักมานุษยวิทยาทั้งโดยอาชีพและสปริต อาจารย์อคินจึงเป็นคนเท้าติดดินและเป็นที่ยอมรับกันว่ามีคุณสมบัติที่สามารถเข้าใจคนได้ดี โดยเฉพาะคนธรรมดาสามัญชน ลักษณะนี้ยิ่งจะชวนให้ชื่นชมขึ้นไปอีกเมื่อได้พิจารณาถึงชาติกำเนิดและประสบการณ์การศึกษา

อาจารย์อคิน เป็นบุตรคนหัวปีของ ม.จ. เพลิงนภดลในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กับ ม.จ.ทรงอัปษร (เดิม กิตติยากร) ศึกษาระดับปริญญาตรีวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ส่วนระดับปริญญาโทและเอกนั้น ศึกษาในวิชามานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล อาจารย์อคินอาจจะเป็นคนหนึ่งที่มีคำนำหน้าชื่อที่ยาวมากคนหนึ่งในประเทศ คือนอกจากจะเป็น ม.ร.ว. แล้วก็ยัง

มี "ดร." และ "รศ." ในฐานะตำแหน่งทางวิชาการ และยังเป็น "ร.ต.อ." ในฐานะที่เคยรับราชการตำรวจอีกด้วย

อาจารย์อคิน มิได้อยู่เฉพาะในวงวิชาการเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในด้านการพัฒนาชนบทอีกด้วย เรียกได้ว่าอาจารย์อคิน ได้ผสมผสานระหว่างงานวิชาการกับการปฏิบัติเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ปัจจุบันอาจารย์อคินทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับสลัม และเรื่องที่เกี่ยวกับโรคเอดส์

ไชยันต์ รัชชกูล
พรภิรมณ์ เชียงกูล

งานวิชาการอื่นๆของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์

(๑) Bangkok Slum : Aspect of Social Organization วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยคอร์เนล ปี ๑๙๗๕

(๒) "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period" อาจถือว่าเป็นฉบับย่อของวิทยานิพนธ์

(๓) Rise and Fall of Bangkok Slum

(๔) Problems in Rural Development : the case of the Mae Klong Intigrated Rural Development Project

(๕) The Transformation of Tambon Yokkrabat, Changwat Samut Sakorn

(๖) สลัม ; ปัญหาและแนวทางการแก้ไข

(๗) คู่มือการทำงานกับเกษตรกร

หนังสืออ้างอิง

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บทวิจารณ์หนังสือ สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖ **วารสารธรรมศาสตร์**

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล "ชีวิต ความคิด และงานของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์"

อัญชลี สุสายัณห์ "อิทธิพลของหนังสือสังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖ ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทย" ใน ไชยันต์ รัชชกูล (บก.) **เจ้าชาวบ้าน ชีวิตและงาน : บันทึกการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์** สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๙

ทรัพยศาสตร์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๔ โดย โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ
พิมพ์ครั้งที่สอง ราวพ.ศ.๒๔๗๔ โดย ดร.ทองเปลว ชลภูมิ ครั้งที่สาม พ.ศ. ๒๕๑๘
โดยสำนักพิมพ์พิฆเณศ เล่ม ๓ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๔๗๗ พิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๕๑๘

พระยาสุริยานุวัตร

(พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๗๕)

ทรัพยศาสตร์ประกอบด้วยหนังสือ ๓ เล่ม ซึ่ง**มหาอำมาตย์เอกพระยาสุริยานุวัตร** (เกิด บุนนาค พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๗๕) เขียนขึ้นต่างวาระกัน ๒ เล่มแรกท่านเขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ หลังจากลาออกจากราชการเนื่องจากขัดแย้งกับเจ้าภาษีฝิ่นเพราะท่านได้โอนระบบเก็บภาษีฝิ่นจากเจ้าภาษีนายอากรมาเป็นของรัฐ ท่านใช้เวลาหลังออกจากราชการเขียนหนังสือ **ทรัพยศาสตร์** ขึ้น แต่เมื่อหนังสือพิมพ์ออกมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัย ทรงส่งเสนาบดีผู้หนึ่งไปพบพระยาสุริยานุวัตรที่บ้านขอมิให้เขียนอีกต่อไป ท่านจึงเขียน**ทรัพยศาสตร์**ออกมาเพียง ๒ เล่ม ยังไม่จบ ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนวิจารณ์ **ทรัพยศาสตร์** ลงในวารสาร**สมุทรสาร** ของราชนาวีสมาคม พระองค์ทรงเกรงว่า**"ทรัพยศาสตร์"** จะทำให้คนไทยแตกแยกแบ่งกันเป็นชนชั้น ผลคือทางราชการได้ขอร้องไม่ให้ผู้พิมพ์นำหนังสือ **ทรัพยศาสตร์** ออกเผยแพร่ หลังจากนั้นไม่มีใครกล้าเขียนตำราหรือศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์โดยเปิดเผยอีก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๗ รัฐบาลได้ออกกฎหมายห้ามสอนลัทธิเศรษฐกิจโดยถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดอาญา

ราว ๒๐ ปีต่อมา (หลังการตีพิมพ์ครั้งแรก) ศาสตราจารย์ ดร.ทองเปลว ชลภูมิ ได้นำ **ทรัพยศาสตร์** เฉพาะเล่มที่ ๑ มาพิมพ์ใหม่เปลี่ยนชื่อเป็น **เศรษฐวิทยาเบื้องต้น** ต่อมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ คือในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ **ทรัพยศาสตร์** เล่ม ๓ จึงได้รับการตีพิมพ์ออกมาเป็นครั้งแรก ภายในชื่อ**"เศรษฐกิจ-การเมือง** หรือ **เศรษฐวิทยาเล่ม ๓"** หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ **ทรัพยศาสตร์ เล่ม ๑ และ ๒** จึงได้รับการตีพิมพ์รวมเป็นเล่มเดียวกันในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ ส่วน**ทรัพยศาสตร์** เล่ม ๓ ได้รับการพิมพ์อีกครั้งเป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนางกุณฑลี วรศะริน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙

ทรัพยศาสตร์เขียนขึ้นเพื่อเป็นตำราเศรษฐศาสตร์ หนังสือ**ทรัพยศาสตร์**มีลักษณะนำเสนอแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และอธิบายถึงระบบเศรษฐกิจในประเทศตะวันตกในสมัยนั้น ขณะเดียวกันก็นำเอาแนวคิดและกลไกระบบเศรษฐกิจแบบตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยโดยไม่ลืม

รากฐานที่ไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวนายากจน ผู้เขียนใฝ่ฝันที่จะเห็นประเทศไทยพัฒนาไปสู่ประเทศที่มั่งคั่ง เข้มแข็ง เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง และมีความเป็นธรรมในสังคม

ความใฝ่ฝันของพระยาสุริยานุวัตรเกิดจากประสบการณ์ชีวิตของท่าน ที่ได้พบเห็นและได้ร่วมแก้ไขวิกฤตการณ์ของประเทศทำให้ท่านเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า ชะตากรรมของประเทศเกี่ยวพันกับความเข้มแข็งก้าวหน้าของสังคมไทยมากเพียงไร และจากลักษณะส่วนตัวที่เป็นคนซื่อสัตย์ กล้าหาญเอาจริงเอาจัง ตรงไปตรงมาและกล้ายอมรับความเป็นจริง ทำให้ท่านสามารถมองเห็นปัญหาที่คน ซึ่งอยู่ในสถานะและยุคสมัยเดียวกับท่านยากที่จะมองเห็น โดยเฉพาะปัญหาความด้อยพัฒนาและปัญหาความเหลื่อมล้ำภายในสังคมไทย **ทรัพยศาสตร์** ที่ท่านเขียนจึงเป็นหนังสือที่ก้าวล้ำหน้าความคิดอ่านของชนชั้นนำไทยในขณะนั้นไปอย่างมากจนแทบไม่มีใครในยุคนั้นตามทัน

ชีวิตยาวนานในต่างประเทศทำให้นอกจากท่านจะได้พบเห็นส่วนที่ก้าวหน้าในอารยธรรมตะวันตกแล้ว ท่านยังได้รับความกดดันจากการกดขี่ข่มเหงที่ประเทศตะวันตกกระทำต่อประเทศไทยด้วย โดยเฉพาะในช่วงที่ท่านได้เข้าร่วมแก้ปัญหา "วิกฤตการณ์ ร.ศ.๑๑๒" ที่ยืดเยื้ออยู่ ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๔๓๖-๒๔๔๖) ท่านเจ็บช้ำมากที่เห็นประเทศถูกข่มเหงย่ำยีจากประเทศทุนนิยมตะวันตกในระหว่างที่ท่านเจรจาความเมือง พระยาสุริยานุวัตรเป็นคนรักชาติมาก โดยชาติของท่านเป็นชาติที่มีชาวบ้านเป็นองค์ประกอบสำคัญ ท่านเชื่อว่าพลเมืองเป็นรากฐานของสังคม ความรักชาติทำให้ท่านลงมือศึกษาเศรษฐศาสตร์ด้วยตนเองและหวังเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่วิชานี้ โดยดึงเอาส่วนที่เป็นคุณหรือเหมาะสมกับสังคมไทยจากสำนักคิดต่าง ๆ มาสานต่อก่อรูปเป็นทัศนะของท่านที่มีต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็นชาวไทยและประเทศไทยยืนขึ้นมาทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ความปรารถนานี้ได้ปรากฏแทรกอยู่ใน**ทรัพยศาสตร์ ทั้ง ๓ เล่ม**

ทรัพยศาสตร์ เล่ม ๑ มี ๒ ภาค ภาคที่ ๑ **การสร้างทรัพย์** และภาคที่ ๒ **การแบ่งปันทรัพย์** ในส่วนเนื้อหาวิชาเป็นการถ่ายทอดแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบคลาสสิกของ **อดัม สมิธ** และ **เดวิด ริคาร์โด** เป็นหลัก ชี้ให้เห็นกลไกทางเศรษฐกิจในระบบตลาด การสะสมทุน การลงทุน การสร้างมูลค่าเพิ่มของทุน การแบ่งงานกันทำในสังคม กรรมสิทธิ์ ปัจจัยการผลิต สมาคมคนงานและการนัดหยุดงาน สหกรณ์ ความสำคัญของการศึกษา และการออม ท่านไม่ได้นำทฤษฎีตะวันตกมาเสนอต่อสังคมไทยเท่านั้น หากยังแสดงปรารถนาที่จะเห็นเศรษฐกิจไทยเติบโตและเข้มแข็งขึ้นด้วย ท่านได้ชี้ปัญหาความยากจนของชาวนาไทย อันเกิดจากการขาดทุนรอน ขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีหนี้สินภายใต้ระบบดอกเบี้ยสูง ทั้งยังขาดความรู้ในศิลปวิทยาการสมัยใหม่อย่างตรงไปตรงมา

ท่านให้ความสำคัญกับชาวนามาก โดยเห็นว่า *"ความเจริญของกรุงสยามต้องอาศัยการทำนาเป็นส่วนใหญ่กว่าอย่างอื่น...จะเจริญเร็วและช้าก็สุดแต่ประโยชน์ที่ชาวนาจะได้มากและน้อยเป็นสำคัญ"* แต่ท่านเห็นว่าชนชั้นกลางจะเป็นกลุ่มที่สามารถสะสมทุนได้ เพราะชนชั้นสูงแม้มีรายได้มากก็มักใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยไม่สนใจทำงาน ส่วนชนชั้นล่างยากจนมากชักหน้าไม่ถึงหลัง ด้วยความ

เห็นใจชนชั้นล่าง ท่านจึงเห็นด้วยกับการจัดตั้งสมาคมคนงานและการรวมตัวนัดหยุดงานที่ดำเนินไปอย่างมีเหตุผลและไม่ละเมิดผู้อื่น เห็นผลเสียของการแข่งขันและความขัดแย้ง และเห็นว่าวิธีการแบบสหกรณ์จะเป็นวิธีลดทอนความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับแรงงานลงได้ แต่ท่านไม่เห็นด้วยกับการล้มเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน เพราะจะทำให้คนเฉื่อยชาท้อถอยในการงานได้

ทรัพยศาสตร์ เล่ม ๒ เป็นส่วนของภาคที่ ๓ ซึ่งว่าด้วย**การแลกเปลี่ยน** ในส่วนนี้ ท่านได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนค้าขาย อธิบายให้เห็นกลไกตลาด การค้าและการเงินอย่างละเอียด ท่านเห็นว่ารัฐบาลมีหน้าที่ป้องกันทั้งเขตแดนและผลประโยชน์ทางการค้าของพลเมือง *"ป้องกันกสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรมของพลเมืองไม่ให้เสื่อมทรามลงเพราะการประมูลแก่งแย่งของนานาประเทศ...ยังจะต้องคิดต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่า จะช่วยบำรุงอุดหนุนอย่างไร อำนาจและกำลังของพลเมืองที่จะทำประโยชน์ขึ้นได้นั้นจะแข็งแรงพอที่จะต่อสู้อำนาจเช่นเดียวกันของนานาประเทศได้"*

ท่านเสนอให้รัฐบาลตั้งกำแพงภาษีเพื่อปกป้องหัตถกรรมในประเทศ โดยเห็นว่าในระยะแรกต้องปกป้อง ต่อเมื่อหัตถกรรมและอุตสาหกรรมในประเทศเกิดขึ้นมากพอ ก็จะเกิดความชำนาญและแข่งขันกันจนลดราคาลงมาพอที่จะส่งออกไปขายแข่งกับนานาประเทศได้ ในภาวะที่ประเทศและประชาชนยังขาดเงินทุน ท่านเห็นด้วยกับการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนทั้งของรัฐและเอกชน ทั้งยังเห็นว่ารัฐควรมีหน้าที่จัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้กับชาวนาด้วย

ทรัพยศาสตร์ เล่ม ๓ แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาคที่ ๑ ว่าด้วย**การค้าระหว่างประเทศ** และภาคที่ ๒ ว่าด้วย**การคลัง** ส่วนการลำดับหมวดเป็นการเรียงต่อจาก **ทรัพยศาสตร์ ๒ เล่มแรก** เข้าใจว่าก่อนตีพิมพ์ (พ.ศ.๒๔๗๗)มีการปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยขึ้น เพราะตีพิมพ์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. ๒๔๗๕ ภาคแรกของเล่มนี้ เป็นการฟื้นประวัติศาสตร์ด้านการค้าทางทะเลของไทยในสมัยโบราณ เพื่อชี้ว่าประเทศไทยเคยรุ่งเรืองจากการค้าทางทะเลมาก่อน โดยรัฐเป็นผู้นำการค้าทางทะเล และยังชี้ว่าในภาวะที่การค้าต่างประเทศและการเดินเรือพาณิชย์ถูกครอบงำด้วยทุนต่างชาตินั้น "ถ้ารัฐบาลไม่นำหน้าและเป็นตัวค้าเองก่อน การค้าต่างประเทศคงจะไม่กลับมาอยู่ในมือของชาติไทยอีกเป็นแน่"

สำหรับภาคที่ ๒ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับ**การเงินของแผ่นดิน ที่มาของเงินได้ การจัดสรรงบประมาณ และการใช้นโยบายการคลังเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้** ลดช่องว่างทางสังคม เนื้อหาบางส่วนวิจารณ์การคลังในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ว่าใช้จ่ายเงินในส่วนราชสำนักมาก และชี้ว่าที่มาของเงินได้แผ่นดินมาจากคนยากจน เห็นว่าควร*"เลิกการเก็บรัชชูปการเสียทีเดียวจะดีกว่าที่จะปล่อยให้ความไม่เป็นธรรมตกอยู่แก่ราษฎร"* ท่านเห็นว่าควรเปลี่ยนโครงสร้างภาษี หันไปเก็บภาษีตามฐานรายได้และควรเก็บภาษีทรัพย์สินจากคนมั่งมีแทน เพื่อ*"ชักทุนของคนมั่งมีไปเสริมแก่คนยากจน"*

ใน **ทรัพยศาสตร์ เล่ม ๓** นี้ ท่านได้ยังย้ำเน้นประเด็นการตั้งกำแพงภาษีที่ท่านเคยกล่าวมาบ้างในเล่ม ๒ อีกว่า *"ในสมัยปัจจุบันนี้ ต่างประเทศต่างชาติก็พยายามตั้งพิกัดอัตราภาษีสินค้าเข้าเมือง โดยเหตุที่จะบำรุงการกสิกรรม หัตถกรรม และอุตสาหกรรมให้ก่อสร้างตั้งตัวดำรงอยู่และเจริญยิ่งขึ้นได้ โดยเหตุที่จะมิให้คนต่างด้าวส่งสินค้าทับถมเข้ามาขายแข่งราคาทำลายกสิกรรม และอุตสาหกรรมที่ทำกันอยู่"*

กล่าวโดยรวมแล้ว ที่เป็นหนังสือที่น่าสนใจในแง่ที่ว่าเป็นตำราเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่เล่มแรกของคนไทย แม้ในยุคหลังจากนั้นจะมีผู้เขียนตำราหลักเศรษฐศาสตร์ที่ทันสมัยกว่าออกมาจำนวนมาก แต่หนังสือเล่มนี้นอกจากจะให้ความรู้เรื่องหลักเศรษฐศาสตร์แล้วยังให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยและทัศนะที่คนไทยยุคก่อนมองปัญหาเศรษฐกิจไทยด้วย แม้อาจจะอ่านยากหรืออ่านไม่ค่อยสนุกสำหรับผู้อ่านทั่วไปอยู่บ้าง แต่ก็เป็นหนังสือคลาสสิกที่มีคุณค่าน่ากลับไปอ่านเล่มหนึ่ง

ประวัติ พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)

พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นบุตรพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) อายุ ๙ ปีไปเรียนหนังสือที่ปีนังและกัลกัตตาเป็นเวลา ๕ ปีอายุ ๑๔ ปีถวายตัวเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กวิเศษในกรมมหาดเล็ก อายุ ๑๘ ปี จึงเปลี่ยนงานมาอยู่กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ช่วยข้าหลวงตะวันตกเก็บและจ่ายเงินหลวง และยังทำหน้าที่เป็นล่ามทำหนังสือราชการเกี่ยวกับภาษาต่างประเทศด้วยอายุ ๒๓ ปี เป็นผู้ช่วยข้าหลวงมณฑลพายัพและกำกับตำแหน่งกรมคลังเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง จนอายุ ๒๕ จึงย้ายไปทำงานด้านต่างประเทศเริ่มจากตำแหน่งผู้ช่วยทูตประจำประเทศอังกฤษไปสู่เอกอัครราชทูตประจำประเทศต่าง ๆ ในยุโรประหว่างวิกฤต ร.ศ. ๑๑๒ ในฐานะเอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสได้ทำหน้าที่เจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสจนแก้ไขวิกฤตการณ์ได้ลุล่วง ท่านกลับประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ เข้ารับเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และอายุ ๔๔ (ปีพ.ศ. ๒๔๔๕) รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ อายุ ๔๕ ต้องออกจากราชการและไม่เคยถูกเรียกกลับเข้ารับราชการอีก อายุ ๖๕ ปี (ปีพ.ศ. ๒๔๖๕) ได้รับแต่งตั้งเป็นองคมนตรีในสมัยรัชกาลที่ ๗ อายุ ๗๑ ปี (พ.ศ. ๒๔๗๖) ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพยุหเสนา ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอาวุโสของรัฐบาลถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
กัญญา ฉลาลัย

เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕

พิมพ์ครั้งแรกในสุภาพบุรุษ ปี ๒๔๘๔

กุหลาบ สายประดิษฐ์

กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสและนักประพันธ์เจ้าของนามปากกา**ศรีบูรพา** ชั่วชีวิตในการประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์ และเป็นนักเขียนนั้น ได้ต่อสู้เผด็จการและเรียกร้องประชาธิปไตยมาโดยตลอด ชี้แจงถึงเจตนารมณ์ในการเขียน **เบื้องหลังการปฏิวัติ** ไว้ในปีพ.ศ. ๒๔๘๔ มีความตอนหนึ่ง ดังนี้

> *" ความมุ่งหมายพิเศษของข้าพเจ้าในการเขียนเรื่องนี้ อยู่ที่จะหาวิธีใหม่ต่อต้านมรสุมของระบอบเผด็จการ ในเวลานั้น ข้าพเจ้านำพฤติการณ์ของการปฏิวัติมาเรียบเรียงลงไว้ก็ประสงค์จะให้เป็นข้อตักเตือนแก่นักปฏิวัติกลุ่มหนึ่งที่ถืออำนาจการปกครองในสมัยนั้น ได้สำเหนียกถึงอุดมคติของการปฏิวัติว่า เขาได้แสดงไว้อย่างไร และความประพฤติที่เขาปฏิบัติอยู่ เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมคติของเขาอย่างไร ข้าพเจ้าหวังจะให้เขาเหล่านั้นบังเกิดความละอายใจ และได้สำนึกตนว่า เมื่อเขาทรยศต่ออุดมคติของเขา ซึ่งในเวลาต่อมา ได้กลายเป็นอุดมคติของประชาชนไปแล้ว ก็เท่ากับว่า เขาได้ทรยศต่อประชาชนนั่นเอง..."*

เบื้องหลังการปฏิวัติ หนังสือเล่มนี้แต่เดิมไม่มีคำว่า ๒๔๗๕ เพราะในปีพ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อกล่าวถึงคำว่าปฏิวัติก็เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงการปฏิวัติ ๒๔๗๕ แต่ภายหลังจากนั้นได้มีการใช้คำว่าปฏิวัติสำหรับการทำรัฐประหารหลายครั้ง ดังนั้น เมื่อมีการนำหนังสือเล่มนี้มาตีพิมพ์ใหม่จึงได้เติมคำว่า ๒๔๗๕ เข้าไปด้วยเพื่อให้คนรุ่นหลังเข้าใจชัดเจนเป็นหนังสือการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ที่มีความเป็นมาแตกต่างไปจากหนังสือประเภทเดียวกันนี้ และท่านผู้เขียนเองในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนระบอบประชาธิปไตย คัดค้านเผด็จการ ได้ประสบชะตากรรมนานาประการ นับตั้งแต่ถูกโจมตี ใส่ร้ายป้ายสีทางสถานีวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการสมัยนั้น ซึ่งมีเพียงสถานีเดียวทั้งประเทศ จนกระทั่งถึงถูกจับกุมขังในข้อหากบฏภายในราชอาณาจักร อันเป็นข้อหากระทำความผิดที่ร้ายแรงใหญ่หลวงเป็นอุกฉกรรจ์มหันตโทษ

ในฐานะที่เป็นเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ **เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕** มีคุณค่าน่าเชื่อถือยิ่งกว่าหนังสือประเภทนี้หลายเล่ม เพราะประการแรก ผู้เขียนในฐานะนักหนังสือพิมพ์ได้มีประสบการณ์กับเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของไทยมาอย่างโชกโชน ในประการที่สอง ผู้เขียนพยายามให้ความเป็นธรรมแก่คณะก่อการ โดยเรียบเรียงอย่างถูกต้องเที่ยง

ตรงต่อความเป็นจริง โดยเฉพาะคำให้สัมภาษณ์ของพระยาพหลพยุหเสนา หัวหน้าคณะก่อการ ที่ได้เปิดเผยถึงมูลเหตุจูงใจในการคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองแผนการยึดอำนาจ ฯลฯ โดยแสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำคนสำคัญ ๆ ที่สามารถกระทำการยึดอำนาจรัฐจนสำเร็จ

อย่างไรก็ดี ปีที่ท่านผู้เขียนได้เขียน "เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕"นี้เป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๔ อันเป็นปีที่พลตรีหลวงพิบูลสงคราม(แปลก ขิตตะสังคะ) ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ตระเตรียมการต่าง ๆ ที่จะตั้งตนเป็นผู้เผด็จการอย่างฮิตเลอร์และมุสโสลินีที่กำลังเรืองอำนาจอยู่ทางยุโรป หลวงพิบูลสงครามตั้งตนเองเป็นจอมพล แล้วดำริจะรื้อฟื้นบรรดาศักดิ์โดยจะตั้งตนเองเป็นสมเด็จเจ้าพระยา มีการยืดบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญที่เป็นสัญญาประชาคมของคณะผู้ก่อการออกไปอีก ความจริงก็เพื่อยืดเวลาของการเผด็จอำนาจของตนนั่นเอง

พฤติการณ์ต่าง ๆ ของจอมพลป. พิบูลสงคราม ดังกล่าว ผู้เขียนได้มีบทบาทต่อต้านอย่างแข็งขัน น่าเสียดายที่ชีวิตการต่อสู้ของท่านยังไม่มีผู้ใดเขียนขึ้นโดยละเอียดมาก่อน จึงไม่สู้จะมีใครทราบกันว่า กุหลาบ สายประดิษฐ์เคยต่อต้านแม้แต่การเผด็จอำนาจของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย ในการปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ฯลฯ จนยังผลให้หนังสือพิมพ์**ประชาชาติ**รายวันที่กุหลาบ สายประดิษฐ์เองเป็นบรรณาธิการในขณะนั้นถูกรัฐบาลพระยามโนฯสั่งปิดเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ โชคดีของหนังสือพิมพ์**ประชาชาติ**และผู้เป็นบรรณาธิการ ที่พระยาพหลฯ ทำการยึดอำนาจได้สำเร็จอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ หนังสือพิมพ์ประชาชาติจึงถูกปิดเพียงวันเดียวเท่านั้น วันรุ่งขึ้นก็ออกจำหน่ายได้ตามเดิม

กุหลาบเขียน **เบื้องหลังการปฏิวัติ** ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษในปี พ.ศ.๒๔๘๔ เป็นการต่อต้านความคิดที่จะตั้งตนเป็นผู้เผด็จการของจอมพลป.พิบูลสงครามโดยตรง จอมพลป. พยายามปฏิบัติการ “จองเวร” กุหลาบ สายประดิษฐ์อย่างที่เรียกว่า “กัดไม่ยอมปล่อย” ทีเดียว ในขั้นแรกจอมพลป. พยายามเข้าพบพระยาพหลฯอ้างเหตุนั้นเหตุนี้เพื่อให้เรื่องนี้ระงับ ครั้งกุหลาบเขียนชี้แจงในหนังสือพิมพ์**สุภาพบุรุษ** จอมพลป.ก็ยิ่งเดือดร้อนรำคาญใจ ถึงขนาดใช้ให้โฆษกประจำตัวของตนคือ นายมั่นนายคง ออกโรงโจมตีในรายการสนทนานายมั่นนายคงทางวิทยุกระจายเสียง

แม้ว่า การโฆษณาทางวิทยุกระจายเสียง จะได้เปรียบกว่าการลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวัน แต่เหตุผลที่กุหลาบตอบโต้นั้นเหนือกว่านายมั่นนายคงมาก ผลก็คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึงยี่สิบกว่าคนเข้าชื่อกันทำหนังสือถึงจอมพลป.พิบูลสงครามในฐานะนายกรัฐมนตรี ถามถึงเหตุผลต้นปลายในการที่สถานีวิทยุของรัฐบาลออกโรงตอบโต้หรือที่ถูกโจมตีองค์การของเอกชน

จะอย่างไรก็ตาม เมื่อจอมพลป.พิบูลสงครามพยายามกระทำการนานาประการ เพื่อที่จะได้เป็นผู้เผด็จการสมตามความทะเยอทะยานของตน กุหลาบในฐานะนักหนังสือพิมพ์ ก็ยิ่งมีบทบาทต่อต้าน อาทิ การบังคับให้ประชาชนแต่งกายตามแบบที่ตนเข้าใจเอาเองว่า เป็นการแสดงถึง

ความเป็นอารยชนของคนไทย เช่น บังคับผู้หญิงไทยให้เลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน ให้นุ่งกระโปรง ฯลฯ กุหลาบก็คัดค้านอีก ถือว่า เป็นการละเมิดเสรีภาพส่วนบุคคลของคนเรา ยังผลให้จอมพล ป. ถึงกับเขียนจดหมายไปถึงเป็นการส่วนตัวที่กุหลาบเล่าไว้ว่า เป็นการแสดงอัธยาศัยไมตรีอันดี แต่แล้ว เมื่อจอมพลป.พิบูลสงครามตั้งตนเป็นผู้เผด็จการเบ็ดเสร็จได้สำเร็จแล้ว ถึงขนาดบังคับให้หนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับในประเทศลงพิมพ์ข้อความตัวโตในหน้าหนึ่งว่า **เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย** แล้วต่อมาในวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๔๘๕ กุหลาบก็ถูกจับในข้อหากระทำความผิดฐานเป็นกบฏภายในราชอาณาจักร มีนักหนังสือพิมพ์ที่ถูกจับพร้อมคุณกุหลาบด้วยคือคุณดำริห์ ปัทมศิริ

กุหลาบถูกคุมขังไว้เฉย ๆ เป็นเวลา ๘๔ วันตามอำนาจของพนักงานสอบสวน แล้วจึงได้รับอิสรภาพ ในระหว่างถูกคุมขัง กุหลาบก็ได้บันทึกความทรงจำเอาไว้ บันทึกดังกล่าว ชนิด สายประดิษฐ์ ภรรยาของกุหลาบได้มอบให้ผมบางตอน เป็นหลักฐานที่แสดงถึงความเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่แท้ของคุณกุหลาบ ที่ความคิดจิตใจไม่เคยหวั่นไหว หรือพรั่นพรึงต่ออำนาจเผด็จการอันไม่ชอบธรรม ขณะเดียวกันก็เชื่อในความบริสุทธิ์ของตน และก็คงยึดมั่นในอุดมคติของนักหนังสือพิมพ์ที่แท้ต่อไป

ข้อความในบันทึกระหว่างถูกคุมขังบางตอน มีดังนี้

"เราต้องข้อหาว่า เป็นกบฏภายในราชอาณาจักร เรารู้สึกสะเทือนใจเมื่อได้ทราบข้อกล่าวหา แต่ก็ไม่ตกใจเท่าใด เพราะมั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน" (หน้า ๔ ๑๗ ม.ค.๘๕)

"...ได้ยินเสียงเขาลั่นกุญแจดังแกร๊ก เราก็รู้สึกว่า อิสรภาพของเราได้ถูกเขาริบไปเสียแล้ว แต่เราก็นึกอยู่ในใจว่า ไม่เป็นไรดอก อิสรภาพทางใจของเรายังมีอยู่อย่างสมบูรณ์" (หน้า๖ ๑๗ ม.ค. ๒๔๘๕)

"ในวันนี้ การบำเพ็ญคติในการแสวงความสงบสุขของเราได้รับการปฏิบัติก้าวหน้าอย่างเป็นที่พอใจ ชั่วโมงทำงานได้เพิ่มทวีขึ้น เราได้ใช้เวลาทำงานในวันนี้ ๖ ชั่วโมงเต็ม เท่ากับชั่วโมงที่เราเคยทำเมื่ออยู่ที่บ้านหรือที่สำนักงาน ในระหว่าง ๖ ชั่วโมงแห่งการทำงานนี้ เราไม่รู้สึกเลยว่า เราต้องมาอยู่ในที่คุมขัง เรารู้สึกว่า เราเป็นอิสรชนอย่างสมบูรณ์คนหนึ่ง เราย่อมจะรู้สึกภูมิใจมากในการที่เราบังคับใจของเราทำการนี้เป็นคุณประโยชน์ได้เช่นเดียวกับอิสรชนทั้งหลายเหมือนกัน ถึงแม้ว่า เราจะไม่มีโต๊ะเขียนหนังสืออันให้ความสะดวกพอ แต่เมื่อเราทำการงานให้ลุล่วงไปได้ ก็นับว่าสมปรารถนาของเราแล้ว" (๑๙ ม.ค.๘๕)

แม้ว่า ทางการเจ้าหน้าที่จะไม่ได้ดำเนินคดีกับกุหลาบ สายประะดิษฐ์ ซึ่งพอจะสันนิษฐานได้ว่า คงจะหาหลักฐานในการกระทำผิดฐานกบฏไม่ได้เลย จอมพลป.พิบูลสงครามก็มาไม้ไหม่ ครานี้ ใช้อำนาจในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดของประะเทศ ไม่ใช่ในฐานะนายกรัฐมนตรี โดยผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้มีคำสั่งแก่หนังสือพิมพ์ทุกฉบับในประเทศไทยว่า ห้ามไม่ให้มีชื่อนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ปรากฏอย่างเด็ดขาด ผมยังจำได้ดีว่า ในหนังสือพิมพ์**ประชามิตร**

รายสัปดาห์ ข้อเขียนคุณกุหลาบ จะใช้นามผู้เขียนว่า "อดีตบรรณาธิการ" สุภาพบุรุษ-ประชามิตร ในส่วนถ้อยแถลงของบรรณาธิการท้ายเล่ม กุหลาบจะใช้นามปากว่า "มะกะโทแถลง"

ระหว่างนั้นจนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๗ อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นสูงสุด ทำเนียบรัฐบาลปัจจุบันหรือบ้านนรสิงห์ในอดีตถูกยกย่องให้เป็นราชสำนักตราไก่ (เพราะจอมพลป.เกิดปีระกา) เนื่องในวันเกิดของจอมพลป. พิบูลสงครามปีหนึ่ง (วันที่ ๑๔ กรกฎาคม) กวีราชสำนักตราไก่คนหนึ่งได้เขียนโคลงสดุดี ดังนี้

๑๔ กรกฎสร้าง สืบสรรค์
ปรมุขจุติพลัน จากฟ้า
ลอยเลื่อนผ่านดวงตะวัน สู่โลก
คือท่านจอมพลกล้า กาจแกล้วกลางสมร

พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์) ก็ได้ทรงนิพนธ์บทกวีในฐานะนายกสมาคมวรรณคดี ดังนี้

"ไชโยธ ผู้นำ มนะค้ำนิพนธ์พรรณ
ปางเปิดประเดิมวรรณ คดีสมาคม
แม่เจ้าจุรัสเสียง เพราะเจรียงจรุงชม....."

เมื่อจอมพลป. พิบูลสงครามลาออกจาก ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพราะแพ้เสียง ข้างมากในการเสนอพระราชกำหนดระเบียบบนครบาลเพชรบูรณ์ในปีพ.ศ.๒๔๘๗ แล้วตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดถูกยุบเลิก บรรยากาศทางการเมืองก็คลี่คลายไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่ง กุหลาบใช้นามปากกาว่า "อิสรชน" วิจารณ์ผลงานต่าง ๆ ของจอมพลป. เป็นต้นว่า การโฆษณาเผยแพร่ "วีรธรรมประจำชาติ" "อิสรชน"มีตรรกอันแยบยลในการโต้แย้งความคิดที่ตื้นเขินของจอมพลป.(หรือบริวาร)อย่างคำขวัญที่ว่า ไทยเป็นชาติที่ดีที่สุดต่อมิตรและร้ายที่สุดต่อศัตรู วีรธรรมข้อนี้ "อิสรชน" เห็นว่า ขัดกับหลักธรรมของพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาประจำชาติโดยแท้ เพราะศาสนาพุทธถือคติว่า เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร

"เบื้องหลังปฏิวัติ ๒๔๗๕" น่าเสียดายที่ท่านผู้เขียนไม่มีโอกาสได้เขียนต่อตามที่ท่านแสดงความจำนงไว้ เนื่องจากจอมพลป.พิบูลสงครามกลับคืนมาครองอำนาจในฐานะนายกรัฐมนตรีอีกเป็นครั้งที่สอง เมื่อเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๐ จอมพลป.ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งนี้ร่วมสิบปี กุหลาบยังคงเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ที่ต่อต้านเผด็จการ เรียกร้องเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เผด็จการสมัยที่สองของจอมพลป. โหด

ร้ายทารุณยิ่งกว่ายุคแรกเสียอีก กุหลาบ และนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชน ประชาชน หลายสิบคนได้ถูกจับคุมขัง ดำเนินคดีในข้อหากระทำผิดฐานกบฏภายในและภายนอกราช อาณาจักรเมื่อวัน ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๕ ถูกศาลพิพากษาจำ คุก ๑๓ ปี ๔ เดือน จนถึงปี ๒๕๐๐ เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไป ภายหลังจอมพลป.ได้ออกกฎหมายนิรโทษกรรม หมายความว่า คำฟ้องคำพิพากษาทั้งหมดนั้น ไม่ปรากฏว่าเป็นการกระทำผิดใด ๆ ทั้งสิ้น เท่ากับไม่เคยกระทำความผิดใด ๆ มาเลย แต่ถูกจำคุกไปแล้ว ๔-๕ ปี

นี่เป็นเส้นทางชีวิตและการต่อสู้ของนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ที่แท้คนหนึ่งซึ่งมีเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ เป็นความภูมิใจของนักหนังสือพิมพ์ทั้งรุ่นเดียวกัน และรุ่นหลังที่สืบต่อมา ชีวิตของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นชีวิตที่มีคุณค่าสูงสุด เพราะได้อุทิศตนให้แก่งานที่ดีงามที่สุดแล้วของนักหนังสือพิมพ์ นั่นคือ ต่อต้านเผด็จการ ต่อสู้เพื่อเสรีภาพและประชาธิปไตย

ประวัติ กุหลาบ สายประดิษฐ์

กุหลาบ สายประดิษฐ์ เกิดปี ๒๔๔๘ ที่พระนคร มาจากครอบครัวสามัญชน ฐานะปานกลางค่อนข้างจน กำพร้าพ่อตั้งแต่อายุ ๖ ขวบ แม่เปิดร้านเย็บผ้าที่บ้าน พี่สาวเล่นละครช่วยหาเงินเลี้ยงครอบครัว เขาเรียนจบชั้นมัธยม ๘ โรงเรียนเทพศิรินทร์ ทำหนังสือ **เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์** ปี ๒๔๗๒ ก่อตั้งคณะสุภาพบุรุษ ปี ๒๔๗๕ ทำหนังสือพิมพ์**ประชาชาติ** ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และทำงานหนังสือพิมพ์ควบคู่ไปกับการเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น บทความ เรื่องแปล ฯลฯ รวมทั้งได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ไปศึกษาค้นคว้าต่อที่ออสเตรเลียอยู่ประมาณ ๒ ปีกลับมาช่วยเขียนหนังสือที่ **อักษรสาสน์** และทำสำนักพิมพ์**สุภาพบุรุษ** ปีพ.ศ. ๒๔๙๕ ถูกรัฐบาลจับกุมคุมขังในกรณีเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ คัดค้านการเข้าร่วมสงครามเกาหลี ขณะที่อยู่ในที่คุมขังคงเขียนหนังสืออย่างต่อเนื่อง ได้รับอิสรภาพในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับเชิญให้ไปเยือน โซเวียตรุสเซีย และจีน ขณะที่กำลังเยือนจีนในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารครั้งที่ ๒ และกวาดล้างจับกุมนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักเขียนฝ่ายค้านจำนวนมาก เขาจึงตัดสินใจขอลี้ภัยที่เมืองจีน จนเสียชีวิตในปี ๒๕๑๗ ด้วยโรคภัยไข้เจ็บ เขามีงานเขียนนวนิยาย เรื่องสั้นเด่น ๆ จำนวนมาก ทั้งรวมบทความ และหนังสือแปลก็เป็นงานที่มีคุณภาพทั้งสิ้น

ทวีป วรดิลก

ความเป็นอนิจจังของสังคม

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๐๐

ปรีดี พนมยงค์

(พ.ศ. ๒๔๔๓ – ๒๕๒๖)

ในบรรดางานเขียนทั้งหลายของปรีดี **ความเป็นอนิจจังของสังคม** เด่นกว่างานอื่น ๆ ในแง่ที่เป็นงานเชิงปรัชญาทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักทางความคิดของผู้เขียน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นคุณอย่างน้อย ๒ สถาน คือ ให้ความรู้เชิงทฤษฎีหลักที่สำคัญอย่างยิ่งทฤษฎีหนึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติวิวัฒนาการของสังคม และ เป็นเสมือนกุญแจให้ได้เข้าใจความคิด ความใฝ่ฝันอันเป็นแรงผลักดันการกระทำของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้

แนวคิดใน **ความเป็นอนิจจังของสังคม** มิใช่เป็นเพียง การมองสังคมย้อนไปในสมัยดึกดำบรรพ์ "หกแสนปีมาแล้ว" และมองไปข้างหน้าถึงในยุคศรีอาริยเมตไตรยเท่านั้น แต่ยังใช้อธิบายเหตุการณ์เฉพาะทางประวัติศาสตร์อีกด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย ปี ๒๔๗๕ ของจีนปี ๒๔๕๕ และปี ๒๔๙๒ สำหรับผู้มีแนวโน้มที่จะสงสัย'ทฤษฎีใหญ่ๆ'ในการอธิบายได้อย่างครอบคลุม อาจจะไม่คล้อยตาม แต่ก็อาจจะอ่านหนังสือเล่มนี้ในแง่การทำความเข้าใจ ที่มาแห่งความคิดของบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในทางการเมือง และในฐานะนักคิด หนังสือนี้ได้แสดงถึงความหนักแน่นในการใช้เหตุผล ความเชื่อมั่นในความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ ความคิดที่มีขอบเขตกว้างไกลไพศาล ส่วนสำหรับผู้ที่ถือแนวทฤษฎีทำนองเดียวกับผู้เขียน ถึงจะชำชองหรือเพิ่งจะเริ่มเรียนรู้ก็ตาม งานเขียนนี้ก็เชื่อได้ว่ามีแง่มุมต่างๆที่จะให้ได้ทั้งความรู้และแง่คิดใหม่ ๆ อาจจะกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้เข้าทำนองลักษณะของหนังสือที่คุณค่ามิได้จางหายไปกับกาลเวลา แม้ผู้ที่เคยอ่านแล้ว เมื่อมาอ่านซ้ำ ก็จะได้เห็นบางด้านที่เคยมองข้ามไป หรือได้ความเข้าใจใหม่ที่ต่างไปจากเดิม

เป็นที่รู้ว่าในด้านการงานนั้น ปรีดี มีฐานะบทบาทที่หลากหลาย ในทางวิชาการก็ดุจกัน ได้เขียนงานไว้ต่างสาขา เช่น นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หลายๆข้อเขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์เฉพาะเรื่อง เช่น **ขบวนการเสรีไทย สงครามโลกครั้งที่ ๒ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ** แต่**ความเป็นอนิจจังของสังคม** จะเด่นกว่างานอื่นๆในแง่ที่เป็นโลกทัศน์และทฤษฎีทางสังคมที่ปรีดียึดถือ ซึ่งการจะเข้าใจงานเขียนอื่นๆของเขานั้น สมควรต้องมาจากการทำความเข้าใจ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** อาจจะพอสันนิษฐานได้ว่า ปรีดีเองนิยมงานเล่มนี้อยู่มาก ถ้าถือเอาการอ้างอิงถึงโดยผู้เขียนเองเป็นเกณฑ์ เมื่อพูดถึงเรื่องอื่นๆหรือเขียนงานอื่นๆก็ประหวัดไปถึงงานเล่มนี้อยู่เนืองๆ เช่น *"ความเป็นมาของศัพท์ไทย'ปฏิวัติ''รัฐประหาร' 'วิวัฒน์' 'อภิวัฒน์'"* (ปรีดี ๒๕๒๖ ข : ๕๕)

"ประสบการณ์และความเห็นบางประการฯ" (ปรีดี ๒๕๒๖ ก : ๓๐) "*เราจะต่อต้านเผด็จการอย่างไร*" (ปรีดี ๒๕๒๖ ข : ๕๖๕) "*อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน*" (ปรีดี ๒๕๒๖ ข : ๑๕๗-๘) ฯลฯ หรือในบางงานก็เขียนตามรอยเนื้อหาของ"*ความเป็นอนิจจังของสังคม*" เช่น "*ปรัชญาคืออะไร*" (ปรีดี ๒๕๒๖ ข : ๒๐) "*พิเคราะห์ศัพท์ 'สังคม' 'มนุษยสังคม' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' 'ปิตุภูมิ''มาตุภูมิ''รัฐ'*" (ปรีดี ๒๕๒๖ ข : ๒๗-๓๕)

แม้ในงานที่มีมาก่อนหน้านี้ คือเค้าโครงการเศรษฐกิจที่เสนอในปี ๒๔๗๖ นั้น ก็มีหลักมูลของแนวคิดอยู่ในแนวเดียวกับ**ความเป็นอนิจจังของสังคม** โดยเฉพาะในหมวดที่ ๒ ว่าด้วย "ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ" ที่บรรยายถึง "ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิต" ไว้ว่าเป็นสาเหตุถึงการที่ต้องมีการจัดการระบบเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ ซึ่งก็คือ"สหกรณ์สังคมนิยม" หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ บรรดางานเขียนที่พิมพ์แพร่หลายอยู่นั้น **ความเป็นอนิจจังของสังคม** เป็นงานที่เสนอแกนความคิดของปรีดีได้เด่นที่สุด ในความที่เป็นงานรากฐานของความคิดอื่นๆสร้างก่อขึ้น อาจจะเป็นไปได้ว่า **ความเป็นอนิจจังของสังคม** นั้นเข้าข่ายความเป็นอมตะมากกว่างานอื่นๆ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นข้อพิสูจน์ย่อมอยู่ที่อนาคต ปัจจุบันเป็นเพียงการคาดการณ์จากอดีตเท่านั้น

ปัจจุบันเราอ่าน**ความเป็นอนิจจังของสังคม** เป็นหนังสือเอกเทศ ด้วยเหตุผลที่เนื้อหาสมบูรณ์ในตัวของมันเอง และตั้งแต่ต้นก็ได้พิมพ์แยกส่วนต่างหากจาก**มนุษยสังคมปรัชญาเบื้องต้น** ที่ผู้เขียนตั้งใจให้เป็นหนังสือเล่มเต็ม ด้านความเป็นมาของ**ความเป็นอนิจจังของสังคม**นั้นมีแง่มุมที่ควรคิดอยู่ ๒ ประการคือ ประการแรก คำว่า"อนิจจัง" ในหนังสือเล่มนี้มีความหมายใหม่ ถ้ามองจากจุดกำเนิดของหนังสือด้วยแล้ว น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ พิมพ์ครั้งแรกเป็นหนังสือแจกงานศพ (คุณหญิงเพ็ง **ชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา** มารดาของท่านผู้หญิงพูนศุข) อันเป็นโอกาสของมรณานุสติ และให้ตระหนักถึงความเป็นอนิจจังของชีวิต คำว่า"อนิจจัง" ในความเข้าใจของคนไทยทั่วๆไปนั้นใช้กับบุคคล โดยเฉพาะในโอกาสที่ชีวิตดับสูญ หรือร่วงโรย ตกต่ำ มากกว่าด้านความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต ส่วนในกรณีของหนังสือ คำนี้นำมาใช้ในระดับสังคม และให้สื่อในแง่ทั้งด้านบวกและด้านลบ

"สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มิได้นิ่งคงอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง ชีวิตย่อมมีด้านบวกกับด้านลบ มีส่วนใหม่ที่กำลังเจริญงอกงามกับส่วนเก่าที่เสื่อมซึ่งกำลังดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ มนุษยสังคมก็ดำเนินไปตามกฎอนิจจัง คือ มีสภาวะเก่าที่ดำเนินไปสู่ความเสื่อมสลาย และสภาวะใหม่ที่กำลังเจริญ ระบบสังคมใดๆไม่นิ่งคงอยู่กับที่ชั่วกัลปาวสาน คือ ระบบเก่าย่อมดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลายเช่นเดียวกับสังขารทั้งหลาย ส่วนระบบที่เกิดใหม่ก็เจริญเติบโตจนถึงขีดที่ไม่อาจเติบโตต่อไปได้อีก ก็ดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลาย โดยมีระบบที่ใหม่ยิ่งกว่าสืบต่อกันเป็นช่วงๆไป" (น. ๑๐)

ความหมายใหม่นี้สามารถสื่อได้อย่างไม่ยากลำบาก และยอมรับได้ทันที ทั้งนี้เพราะมาจากพื้นฐานความเข้าใจเดิม แทนที่จะใช้ศัพท์อื่นเช่น"วิวัฒนาการ" ที่มักใช้ในวงวิชาการ แต่สื่อได้ไม่สมบูรณ์เท่า นับว่าเป็นการเลือกใช้คำอย่างสร้างสรรค์เหมาะสมยิ่ง

ประการที่สอง เมื่อ**ความเป็นอนิจจังของสังคม** พิมพ์เผยแพร่ในระยะแรกนั้นอยู่ในช่วงปี ๒๕๐๐ อันเป็นยุคสมัยรอยต่อระหว่างจอมพลป.กับจอมพลสฤษดิ์ (ผู้เขียนอยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยในต่างประเทศ) ได้รับความสนใจมาก พิมพ์ถึง ๓ ครั้งในปีเดียวกัน และยังมีหนังสือพิมพ์รายวันนำไปพิมพ์เป็นตอน ๆ อีกต่างหาก จนหลังจากจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่ ๒ หนังสือแนวก้าวหน้าทั้งหลายจึงหมดสิทธิพิมพ์ จนใกล้เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จึงมีการฟื้นฟูนำงานเหล่านี้มาพิมพ์กันใหม่ ในเชิงประวัติการพิมพ์แล้ว แม้ว่าจะเป็นการยากที่จะรวบรวมจำนวนพิมพ์จนถึงปัจจุบันได้ครบถ้วน แต่เท่าที่สืบค้นได้ก็นับว่าเป็นเล่มที่มีการพิมพ์เผยแพร่มากที่สุดในบรรดางานเขียนทั้งหลายของปรีดี

ในช่วงแรกที่**ความเป็นอนิจจังของสังคม**พิมพ์เผยแพร่นั้น แนวความคิดของหนังสือซึ่งได้เค้าโครงมาจาก"นักปราชญ์ซึ่งเป็นต้นฉบับแห่งวิทยาศาสตร์ทางสังคมสมัยใหม่"ยังมิได้แพร่หลายในสังคมไทยกว้างขวางนัก แนวคิดนี้เป็นที่รู้จักกันมากขึ้นหลัง"เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖" สำหรับผู้อ่านในวันนี้ ทางด้านเนื้อหาสาระหลักๆอาจจะพบได้ในหนังสืออื่นๆ แม้ว่าจะใช้ศัพท์แสง จุดเน้นและลีลาการอธิบายต่างออกไป แต่สถานะที่เป็นงานบุกเบิกนั้นย่อมมั่นคง ขณะนี้แม้จะมีงานเล่มอื่นๆที่มิได้เป็นเพียงหนังสือหรือแผ่นปลิวโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง แต่ได้มาตรฐานทางวิชาการอยู่ไม่น้อย **ความเป็นอนิจจังของสังคม** มีลักษณะเด่น ต่างไปจากงานอื่นๆที่คล้องกันทางโลกทัศน์ อยู่อย่างน้อย ๕ ข้อ คือ

(๑) เป็นการประสานระหว่างความคิดปรัชญาแนวสังคมนิยมกับพุทธธรรม ทางคริสตศาสนาและ อิสลามนั้นได้มีนักปราชญ์สังเคราะห์คำสอนของศาสดานั้นๆกับการอธิบายทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ทางสังคม พอเป็นที่ประจักษ์กันอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว สำหรับในพุทธศาสนาโดยเฉพาะในประเทศไทย ความพยายามในด้านนี้ จำกัดอยู่ในวงนักคิดน้อยคน ที่พอเป็นที่รู้จักก็คือ ธรรมิกสังคมของท่านพุทธทาส และงานของปรีดี พนมยงค์เล่มนี้ ซึ่งเอ่ยถึง ความคิดของธอมัส มัวร์ (Thomas More) และนักปราชญ์ตะวันตกคนอื่นๆ กับคำสอนของสมณโคดม "แก่นธรรมของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า" ต่อเนื่อง กลมกลืนกันไป

จริงอยู่ที่ปรีดีเป็น"นักเรียนนอก" มิได้"บวชเรียน"โดยตรง กระนั้นก็สามารถสาวโยงรากศัพท์ฮินดี บาลี พร้อมๆไปกันกับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์รากศัพท์โรมัน ละติน อย่างคล่องแคล่วทั้งในเวทีตะวันตกและตะวันออก ที่สำคัญกว่าความรู้ทางนิรุกติศาสตร์ คือ พุทธธรรม อาจจะไม่เป็นที่รับรู้กันกว้างขวางนักว่า แท้จริงแล้ว ปรีดีเคยได้ผูกสัมพันธ์กับท่านพุทธทาส สนใจศึกษาพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง มีความเชื่อมั่นศรัทธาในกฎแห่งกรรมอย่างจริงจัง ผู้ที่สามารถจะกล่าวได้ว่า

"'ไดอาเล็กติเก' (Dialektike) ของกรีกโบราณก็คือวิธี'ธรรมสากัจฉา' หรือปุจฉาวิสัชนาธรรมของพระพุทธองค์นั่นเอง" (น. ๗๑) จำต้องมีความรู้ทั้งในอารยธรรมตะวันตกและพุทธปรัชญาเป็นอย่างดี

(๒) สำหรับองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์และการเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยมในสังคมไทยเป็นงานริเริ่ม แปลกใหม่ ในความเห็นของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา นักวิชาการผู้ศึกษางานของปรีดีอย่างจริงจังผู้หนึ่ง ยกย่อง **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ว่าเป็นงานบุกเบิกที่สำคัญยิ่งของ"ผู้นำทางทฤษฎี"ที่ผู้ศึกษาสังคมไทยไม่ว่าจะก่อนหรือหลัง ๒๔๗๕ ต้องให้ความสนใจ (๒๕๒๗:๕๕) ความริเริ่มในที่นี้ย่อมมิได้หมายความว่า ปรีดีเป็นผู้"นำเข้า"ความคิดของเองเกลส์(ชื่อที่ระบุถึง)และสหายคู่คิด(ไม่ได้ระบุชื่อ)มาสู่สังคมไทย อันเป็นสิ่งที่ปรีดีเห็นว่าเป็นสูตรสำเร็จ และให้ความสำคัญต่อ"สัญลักษณ์พิเศษของมนุษย์แต่ละสังคม" ได้เน้นว่า "การศึกษาจากตำราทางสังคมนั้น นักปราชญ์วิทยาศาสตร์ทางสังคมได้เตือนไว้เสมอว่า ให้ถือตำราเป็นหลักนำเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติตามหลักนำจะต้องเป็นไปตามความเหมาะสมแก่สภาพของแต่ละสังคมตามภูมิประเทศและกาลสมัย"(น.๓๖)

ข้อความเช่นนี้คงจะไม่มีผู้คัดค้านตรงๆ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว มิได้ถือเป็นหลักอยู่เสมอๆ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ได้พยายามให้หลักนำทางทฤษฎีกับลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคมเชื่อมสัมพันธ์กัน เสริมจากลักษณะเฉพาะ ปรีดียังได้เน้นประเด็นให้ระลึกถึงว่า "นอกจากการพิจารณาให้เข้าใจ *กฎแห่งอนิจจัง* ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติโดยทั่วไปแล้ว นักสังคมจำต้องมี**ศิลปะ**อีกด้วย และต้องเป็นศิลปะที่ประณีตมาก ไม่ใช่ศิลปะที่ขรุขระกะพร่องกะแพร่งโดยคัดลอกเอามาจากสังคมอื่นทั้งดุ้น" หนังสือเล่มนี้จึงเสมือนเป็นเค้าโครง ที่ต้องดัดแปลง ปรับเปลี่ยน เสริมเติมตามความรู้และศิลปะของผู้อ่าน ผู้ศึกษาในรายละเอียดต่อไป

(๓) เนื้อหาของหนังสือซึ่งเกี่ยวกับเรื่อง กฎแห่งอนิจจังของสัมมาสัมพุทธเจ้าอันนำมาใช้ได้กับกรณีของมนุษย์สังคม ตรงกับกฎธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ทางสังคม (น. ๑๕) นี้นั้น สอดคล้องกับสำนวนภาษา ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทย สำนวน ศัพท์ ลายคราม และใช้การอธิบายอย่างย่อความกระชับเข้าใจได้ง่าย เพราะฉะนั้น หนังสือจึงมีเนื้อความมาก แม้จะสั้นเพียงประมาณ ๑๐๐ หน้า (ขนาดพ็อคเก็ตบุ๊ก) ข้อวิจารณ์ที่จะพึงมี ในแง่ที่เป็นหนังสือเล่มจิ๋ว แต่อาจหาญครอบคลุมกว้างขวางนั้น ผู้เขียนได้กล่าว"ออกตัว"ไว้ในส่วนท้ายของหนังสือว่า "เท่าที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วก็เป็นแต่เพียงแสดงให้ท่านผู้อ่านเห็นเค้าของความเป็นอนิจจังแห่งสังคมโดยสังเขป" ซึ่งก็คือข้อจำกัดของหนังสือที่พึงสังวรทั้งสำหรับผู้โน้มเอียงที่จะเห็นคล้องและไม่เห็นด้วย ส่วนว่าการที่ตะวันตกกับตะวันออกสอดคล้องกัน เพราะต่างก็เป็นเรื่องของสัจธรรมสากล หรือ การที่ชีวิตสังคมก็เปรียบเทียบได้กับองคาพยพของชีวิตอินทรีย์นั้น เป็นเรื่องความคิด ความเชื่อของแต่ละคน แต่ถึงอย่างไร ความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ก็ยังอยู่ที่ความรู้ และการใช้เหตุใช้ผลที่หนักแน่น ของผู้เขียน

(๔) เช่นเดียวกับข้อเขียนเล่มอื่น ๆ ที่ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ได้เสนอบัญญัติศัพท์อยู่หลายต่อหลายคำศัพท์ จริงอยู่ที่ศัพท์เหล่านั้นส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นที่ยอมรับใช้กันทั่วไป เช่นคำว่า "เจ้าสมบัติ" แทนที่จะเป็น"กระฎุมพี" หรือ "ธนานุภาพ" แทนที่จะเป็น"ระบบทุนนิยม" "ประติ

การ"แทนที่จะเป็น"วิภาษวิธี" "อภิวัฒน์" แทนที่จะเป็น"ปฏิวัติ"ฯลฯ แม้ว่าในการบัญญัติ ปรีดีจะมีเหตุผลทางภาษาศาสตร์หนักแน่น แต่ศัพท์ในภาษาต่างๆมิได้ใช้ตามเหตุผลเท่านั้น ยังขึ้นกับความนิยม ความคุ้นเคยและอำนาจขององค์กร ของสื่ออีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้จะ"ไม่ติดตลาด"ในวันนี้ แต่ศัพท์ที่"ติดตลาด"เหล่านี้ก็อยู่ใต้กฎแห่งความเป็นอนิจจังเช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลาย จึงอาจจะมีการหวนกลับมาพิจารณาข้อเสนอที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้กันใหม่ในวันหนึ่งข้างหน้า

(๕) ถ้าความรู้จะเสริมส่งจริยธรรมได้ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** นี้ก็ให้ความตระหนักถึงชีวิตสังคมว่ายืนยาวกว่าชีวิตของปัจเจกบุคคลมากนัก ซึ่งเราแต่ละคนเป็นเพียงส่วนน้อยๆของเศษเสี้ยวเล็กๆส่วนหนึ่งของความเป็นไปประวัติศาสตร์ เมื่อรู้สึกถึงความเป็นเพียงธุลีหนึ่งนี้แล้ว ก็อาจจะได้ช่วยลดอัตตาของตนได้บ้าง ส่วนสารอีกด้านหนึ่งคือ มองตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติ การมองข้างหน้าไปไกลๆ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของความฝัน วาดความหวังในอนาคตที่สุขสว่างข้างหน้า จากภาวะที่หมองหม่นในปัจจุบัน แต่เป็นดาวนำทาง แม้ว่าเราอาจจะไม่มีทางได้ไปถึงดวงดาวได้ แต่ดาวนั้นเป็นแสงชี้ทาง ในการกระทำของเรา และพิจารณาถึงกรรมของแต่ละคนที่ฝากสั่งสมไว้สู่ยุคศรีอาริยเมตไตรย

ส่วนในแง่ความรู้แล้วก็คงจะได้ให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตนยิ่งขึ้น อย่างที่ปรีดีผู้เขียนเองย้ำไว้ตอนท้ายว่า "วิทยาศาสตร์และประณีตศิลปะทางสังคมเท่านั้นจึงจะทำให้นักสังคมบรรลุถึง 'วิชชา' คือความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะของสังคม ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ยังมีความรู้น้อยและมีความผิดพลาดบกพร่องหลายประการ เรื่องของสังคมยังมีอีกมากมายที่จะต้องศึกษา" (น. ๗๕)

ประวัติ ปรีดี พนมยงค์

ชื่อ "ปรีดี พนมยงค์" คงจะมีความหมายที่แตกต่างกันไป ตามความรับรู้ของแต่ละคน สำหรับสาธารณชนวงกว้าง ชื่อ"ปรีดี พนมยงค์" คงหมายถึงผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้ประสาธน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้นำในขบวนการเสรีไทย รัฐบุรุษอาวุโส ฯลฯ ส่วนในฐานะที่เป็นนักคิด นักวิชาการซึ่งได้เขียนงานฝากไว้ให้อนุชนรุ่นหลังศึกษานั้น ตระหนักกันอยู่ในวงจำกัด แต่อาจจะเป็นไปได้ว่า ในอนาคต อาจจะมีเหตุการณ์ที่พลิกโฉมสังคมไทยยิ่งกว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ และ สั่นสะเทือนบ้านเมืองรุนแรงกว่าประวัติศาสตร์ในช่วงที่ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้อง ที่อาจจะทำให้ชื่อ ปรีดี พนมยงค์ในฐานะผู้มีบทบาททางสังคมการเมืองยิ่งใหญ่น้อยลงหรือลืมเลือนไปตามกาลเวลา แต่ในฐานะนักคิดที่ได้เขียนหนังสือไว้ ผลงานนี้อาจจะยืนยงอยู่นาน และเป็นที่ชื่นชมอย่างยิ่งยวดและกว้างขวางในหมู่สาธารณชน ก็เป็นได้

บนเส้นทาง "อยุธยาถึงปารีส" ในช่วงอายุขัยกว่า ๘๒ ปีนั้น ชีวิตทางการเมืองที่แข็งขันเข้มข้นนั้นอยู่ในช่วงปี ๒๔๗๕ ถึง ๒๔๘๐ รวม ๑๕ ปี นับว่าเป็นช่วงสั้นเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่ต้องลี้ภัยในต่างประเทศ นานถึง ๒๑ ปีในจีน และ ๑๓ ปี ในฝรั่งเศส ช่วงกว่า ๓๐ ปีนี้ ปรีดีได้ศึกษาติดตามความเป็นไปของสถานการณ์ของไทยและของโลกอยู่อย่างเป็นกิจวัตร และ "ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่

ไปในการค้นคว้าวิชาการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์สังคม" [คำของบุตรชายปาล พนมยงค์ ใน "คำชี้แจง" ปรีดี (๒๕๑๓)] ซึ่งเป็นโอกาสให้ได้เขียนงานสำคัญ ๆ ในช่วงนี้ **ความเป็นอนิจจังของสังคม** ก็เขียนระหว่างที่พำนักอยู่ที่นครกวางโจว มณฑลกวางตุ้ง เมื่อย้ายมาอยู่ปารีสเมื่อปี ๒๕๑๓ ก็ใช้เวลาในทำนองเดียวกัน คือค้นคว้าและเขียนหนังสืออยู่เป็นนิจ พร้อมไปกับตอบสนองคำเชิญจากสมาคมนักเรียนไทยในยุโรปแสดงปาฐกถาในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งต่อมาก็ได้ปรับปรุงพิมพ์เผยแพร่ และได้นำมารวมพิมพ์ให้อยู่ในเล่มเดียวกันใน (๒๕๒๖)

ในบรรดานายกรัฐมนตรีของไทยจนปัจจุบัน จะหาผู้ที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นผู้มีการศึกษา ก็จะพบว่ามีอยู่ไม่กี่คน และในจำนวนน้อยนี้ที่จะถือได้ว่าเป็นนักคิด เขียนงานที่มีค่าทางวิชาการก็ยิ่งน้อยลงไปอีกในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ปรีดี พนมยงค์อาจจะพบทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวในวิถีทางการเมือง แต่ในฐานะนักวิชาการนั้น เชื่อว่ายิ่งการศึกษาของทวยราษฎร์มีคุณภาพสูงขึ้นเพียงไร งานคิดงานเขียนของปรีดี พนมยงค์ ก็คงจะยิ่งมีการตระหนักกันถึงคุณค่ามากขึ้นเพียงนั้น

ไชยันต์ รัชชกูล

หนังสืออ้างอิง

เดือน บุนนาค. **ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก.** สามัคคีธรรม ๒๕๑๗

ปรีดี พนมยงค์. **ความเป็นอนิจจังของสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๕ , ๒๕๑๓

ปรีดี พนมยงค์ **ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส** โครงการ"ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ๒๕๒๖

ปรีดี พนมยงค์. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับโครงการ"ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ๒๕๒๖

หนังสืออนุสรณ์ **"พจนาลัย"** เนื่องในวาระครบรอบ ๘๕ ปีของรัฐบุรุษอาวุโส โครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ๒๕๒๗

"กาลเวลารำลึกแห่งความทรงจำ" หนังสืออนุสรณ์ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน อัฐินายปรีดี พนมยงค์ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๘

หนังสืออนุสรณ์ **"วันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๐"** คณะกรรมการจัดงานวันปรีดี พนมยงค์ ๒๕๓๐

ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๐

เดือน บุนนาค

(พ.ศ. ๒๔๔๘ – ๒๕๑๕)

ชื่อหนังสืออาจชวนให้เข้าใจต่างไปจากเนื้อหา ชื่อหนังสือเน้นที่ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ส่วนเนื้อหาส่วนใหญ่นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับเค้าโครงเศรษฐกิจ คือ ตัวบทของเค้าโครงฯ กฎหมายที่จะให้เค้าโครงฯเกิดผลบังคับใช้ ซึ่งก็คือ ร่างพ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร รายงานการประชุมที่จดแบบคำต่อคำของผู้ที่พิจารณาเค้าโครงฯ รวมไปถึงพระบรมราชวินิจฉัย คุณค่าหลักของหนังสือเล่มนี้ก็คือ ได้รวมเอกสารเหล่านี้ตามต้นฉบับมาไว้ในเล่มเดียวกัน ให้ผู้อ่านได้ใช้วิจารณญาณตรึกตรองด้วยตนเองต่อทั้งเค้าโครงฯและปฏิกิริยาอันมีทั้งข้อสนับสนุน(ซึ่งแผ่วเบา) และข้อคัดค้าน(ซึ่งแข็งกร้าว) ผู้อ่านอาจจะอดไม่ได้ที่จะมีความเห็นของตนเอง จึงอยู่ในฐานะเสมือนเข้าร่วมถกเถียงด้วย ในกาลปัจจุบันใครจะมีความเห็นอย่างไรต่อเค้าโครงฯนี้ไม่มีผลอย่างไรในทางปฏิบัติ และความเร่าร้อน รุนแรงในฐานะที่เค้าโครงฯจะพลิกโฉมหน้าแผ่นดินไทยก็มอดดับไปแล้ว การอ่านหนังสือเล่มนี้จึงน่าจะเป็นการใช้ปัญญาและเหตุผล ที่อารมณ์และคติต่างๆจะเจือจางลงมากกว่าแต่ก่อน สำหรับผู้ที่ร่วมสมัยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยนั้นรู้สึกอย่างไรกับเรื่องเค้าโครงฯ หนังสือเล่มนี้คงช่วยให้กลับมาคิดถึงเรื่องแต่หนหลังอย่างใจสงบ ส่วนสำหรับคนรุ่นหลังอย่างน้อยที่สุดหนังสือเล่มนี้คงช่วยให้ได้มองสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลงด้วยมิติทางประวัติศาสตร์ให้ยาวไกลไปกว่าเพียงประสบการณ์ตรงของตนเอง

โดยสาระหลักแล้ว หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมเอกสาร แม้จะไม่ได้รวมเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องกันอีก ๒ ชิ้น คือ "บันทึกเรื่องรายงานของคณะกรรมาธิการวิสามัญซึ่งสภาได้ลงมติตั้งเพื่อให้สอบสวนว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่" และ "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ ๒๕/๒๕๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒" (ดู ปรีดี ๒๕๒๖) แต่ที่ชดเชยได้ คือส่วนที่เป็นข้อเขียนของเดือน บุนนาคเอง คือใน ๒ บทต้น เขาได้เสนอประวัติของปรีดี พนมยงค์ โดยเฉพาะในส่วนที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเขาและสภาพเหตุการณ์แวดล้อม สมัยเมื่อเป็นนักเรียนอยู่ที่ฝรั่งเศสด้วยกัน และเมื่อได้ร่วมงานกันในวงการอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่ธรรมศาสตร์ และ ใน ๒ บทท้ายเมื่อได้เสนอเอกสารดังกล่าวแล้ว เขาก็แสดงความคิดเห็นต่อความขัดแย้งระหว่างผู้เสนอเค้าโครงกับผู้คัดค้าน ความเห็นของเขานั้นถกเถียงกับผู้ที่คัดค้าน และระบุถึงความคิดบางประการในเค้าโครงฯได้นำมาปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะน่าสนใจในตัวของมันเองแล้ว ยังเป็นการเชื้อชวนให้ผู้อ่านมีความเห็นแตกต่างออกไปอีกด้วย

การที่ผู้เขียนอยู่ข้างเดียวกับผู้ร่างเค้าโครงฯนั้นเป็นเรื่องที่มิต้องพักสงสัย เพราะเห็นว่า"เหตุผล"ที่ยกมาขัดขวางนั้นมาจากโทสจริตและอวิชชา แต่เขาเห็นว่าผู้คัดค้านคงไม่ใช่พระปกเกล้าเอง แต่มีคนเขียนแทนและนำเสนอในนามของพระองค์ "ความจริงเป็นข้อโต้แย้งของผู้ใกล้ชิดกับพระปกเกล้ามากกว่า" (น. ฑ) "...ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าเป็นคำวินิจฉัยของท่านพระองค์แท้ แต่เชื่อว่าเป็นคำวินิจฉัยของข้าราชการบริพารของท่าน ซึ่งมุ่งหวังรักษาประโยชน์ของพวกเขา" (น. ๕๕) ข้อความเหล่านี้แม้จะเขียนด้วยความเชื่อมั่น แต่คงถือได้เพียงเป็นข้อสันนิษฐาน เนื่องจากว่ายังไม่มีการยืนยันด้วยหลักฐานให้หนักแน่น และจนถึงบัดนี้ก็ยังหามีงานศึกษาให้ปัญหาเรื่องนี้เป็นที่กระจ่างไม่ หรือ"ความเชื่อมั่น"ของเดือน บุนนาคนี้อาจมิเป็นปัญหาสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นพระราชวิจารณ์ของพระองค์เอง หรือเป็นฝีมือของอาลักษณ์หลังฉาก จะสังเกตเห็นได้ว่า วิธีการถกเถียงนั้นไกลออกไปจากตัวบทของเค้าโครงฯ แต่โต้แย้งจากพื้นฐานความคิดของหลักระบบเศรษฐกิจการเมืองที่ต่างกัน นายปรีดี ผู้ร่างนั้นต้องการเปลี่ยนจาก"ลัทธินิยมให้เอกชนต่างคนต่างทำ" เป็น"รัฐบาลเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง" ซึ่งผู้ร่างอธิบายเจตน์จำนงของตนเมื่อปี ๒๕๒๕ ว่าประสงค์ให้สยาม "มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์โดยสมานกับท้องที่กาลสมัยของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็น และที่ได้เปลี่ยนแปลงต่อๆมาในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่นั้น" (๒๕๒๖ : ๕๒) แต่ความหมายของผู้เขียนที่ต้องการจะสื่อนั้น อาจจะต่างไปจากความหมายจากการตีความของผู้อ่าน ฉะนั้น ผู้ให้คำวินิจฉัยกลับเห็นว่าเป็นระบบที่ดำเนินรอยตามแนวของประเทศรัสเซีย ประเด็นต่างๆที่ยกขึ้นมาคัดง้างนั้นจึงออกมาจากฐานคติความเชื่อนี้ "โครงการนี้นั้นเป็นโครงการอันเดียวอย่างแน่นอนกับที่ประเทศรัสเซียใช้อยู่...จะผิดกันก็แต่ รัสเซียนั้นแก้เสียเป็นไทย หรือไทยนั้นแก้เป็นรัสเซีย ถ้าสตาลินเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ ข้าวสาลีก็แก้เป็นข้าวสาร หรือข้าวสารแก้เป็นข้าวสาลี" (น. ๓๖๑) จากความคิดความเชื่อที่ต่างกันเช่นนี้ จึงไม่น่าประหลาดใจที่ เดือน บุนนาคเห็นว่า ข้อโต้แย้ง"โทสจริตเข้าครอบงำ" (น. ๓๖๖-๗)

ในแง่ของท่วงทำนองนั้นมิใช่จากความพยายามที่จะเข้าใจ แต่ตอบโต้จากมุมมองของฝ่ายตรงกันข้าม ทั้งมีเชิงตำหนิในน้ำเสียงที่พยายามจะหักล้างทั้งด้วยเหตุผลและโวหารที่ยกขึ้นมาอ้าง เมื่อเค้าโครงฯเสนอที่จะแก้ความแร้นแค้นของราษฎร ก็ตอบโต้ว่า "ราษฎรของเราตลอดจนชนชั้นคนขอทานยังมิได้ปรากฏเลยว่าอดตาย...แม้แต่สุนัขตามวัดก็ปรากฏว่ายังไม่มีอดตาย" (น. ๑๘๗-๘) เมื่อเค้าโครงฯเสนอจะให้ชาวนาใช้แรงงานกันเต็มที่ตลอดปี ไม่ให้"เวลาที่เหลืออีก ๖ เดือนต้องสูญเสียไป" (น. ๒๐๗-๘) หรือตามสำนวนสมัยใหม่ว่า มิให้เกิดการว่างงานตามฤดูกาล ก็ตอบโต้ว่า "ถ้าจะทำได้ก็คงต้องถึงใช้การบังคับกันอย่างหนัก ถึงกับต้องยิงกัน อย่าลืมว่าคนไทยนั้นรักเสรีภาพความเป็นอิสระอยู่ในสายเลือดแล้ว" (น. ๒๐๘) ทั้งนี้ย่อมมิได้หมายความว่า เค้าโครงฯกับผู้วิจารณ์นั้นอยู่กันคนละขั้วแบบขาวกับดำ คนรุ่นใหม่ที่ได้เห็นโลกหมุนไปมากกว่าในสมัยนั้น ก็อาจจะเห็นว่า ในสมัยปัจจุบันผู้คนอาจจะไม่คล้อยตามความเห็นในเค้าโครงฯ ที่เห็นว่า "...ถ้าจะพิจารณาถึง

การประกอบเศรษฐกิจทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีแต่กำไร เพราะได้ใช้แรงงานที่สูญสิ้นไปนั้นให้เป็นประโยชน์ทั้งหมด และจัดประหยัดแรงงานได้กับทั้งเพิ่มแรงงานได้ด้วยวิธีใช้เครื่องจักรกล อะไรเล่าจะเป็นเหตุให้รัฐบาลเกิดขาดทุน" (น. ๒๗๘) เหตุแห่งขาดทุนนั้นมีมาก ตั้งแต่ประสิทธิภาพในการจัดการ เช่นจ้างคนเกินงาน ฉ้อราษฎร์บังหลวง จนไปถึงปัญหาในระบบขององค์กรขนาดใหญ่ (Bureaucracy) ดังคำโต้ได้ยกกรณีของรัสเซียเป็นอุทาหรณ์ "...อย่าว่าแต่เราเลย แม้แต่รัสเซียซึ่งเป็นบรมครูของการเศรษฐกิจแบบนี้ ก็ยังเป็นดังนี้ได้ เราหรือจะเป็นไปได้" (น. ๓๘๕)

ความจริงการโต้แย้งในลักษณะเช่นนี้ อาจจะมิใช่เรื่องพิเศษเป็นเฉพาะในกรณีนี้เท่านั้น แต่เป็นลักษณะปกติวิสัยของการโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายที่เป็นคู่กรณีกัน คงมีคู่กรณีน้อยคู่มากที่พยายามจะเอาใจมาใส่ซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะร่วมตั้งแต่ระดับบุคคลสองคน ไปจนถึงพรรคการเมือง ถึงกรณีอิสราเอลกับปาเลสไตน์ และอื่นๆ คำกล่าวหาและเหตุผลที่ยกขึ้นมานั้นเป็นเพียงแผ่นบนของขนมชั้น ความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจจากปริบท เหตุการณ์แวดล้อม และความเป็นมา มิใช่เพียงเท่าที่ปรากฏตามตัวอักษร ฉะนั้นหนังสือเล่มนี้จึงเป็นประหนึ่งส่วนปลายยอดของภูเขาน้ำแข็งอันเป็นส่วนให้เห็นได้เฉพาะลอยอยู่เหนือน้ำเท่านั้น ย่อมกระตุ้นให้ผู้สนใจ และนำให้ผู้ใฝ่รู้เสาะหาเล่มอื่นๆที่เกี่ยวข้องมาอ่านกันต่อไป

เนื่องจากหนังสือนี้เป็นการรวบรวมข้อเขียนต่างๆ บทที่คงจะเด่นเป็นพิเศษคือตัวเค้าโครงเศรษฐกิจ ซึ่งอาจมองได้ในหลายนัย

(ก) เป็นความพยายามหนึ่งซึ่งไม่สำเร็จผลในการจะทำตาม"ข้อสัญญา" หรือ เจตนารมณ์สำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร โดยเฉพาะข้อ ๓ ที่ว่า "จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก" แต่คณะนี้ก็เข้าทำนองกลุ่มการเมืองทั่วๆไปที่ประกอบด้วยบุคคลต่างๆที่แยกย่อยลงไปตามอุดมการณ์ และจุดประสงค์ส่วนตนทางการเมือง ในส่วนของปรีดี พนมยงค์นั้น ความมุ่งหวังในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิใช่"ที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ *'บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร'* และถือรัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง" (น. ๖๑) ส่วนคนอื่นๆในคณะอาจจะไม่ประสงค์ให้มีโครงการอย่างพลิกแผ่นดิน "ดูแต่รัฐบาลเก่าเขาปกครองเรามาตั้ง ๑๕๐ ปีโดยไม่มีโครงการก็ไม่เป็นไร" (น. ๑๗๒) อันแสดงให้เห็นถึง ความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายราชาธิปไตย และ ความขัดแย้งภายในคณะราษฎรเอง

(ข) เป็นเอกสารทางการเมืองที่สะท้อนถึงความขัดแย้งในสังคม ระหว่างพลังที่ผลประโยชน์ขึ้นกับสถานะสภาพเดิม กับพลังที่ประสงค์จะหนุนเกื้อชาวนา ชาวไร่ คนยากคนจน แต่มองย้อนกลับไปแล้ว ก็ยากที่เค้าโครงฯนี้จะเป็นจริงขึ้นมาได้ ด้วยว่าแรงสนับสนุนนั้นเทียบกัน

ไม่ได้กับแรงคัดค้าน อาจจะกล่าวได้ว่า ในเมื่อการเมืองในภาครัฐยังเป็นเรื่องของกลุ่ม ของชนชั้นระดับบน นโยบายที่เอื้อต่อชนชั้นระดับล่างโดยไม่ได้มีพลังของชนชั้นนั้นสนับสนุนก็เป็นได้เพียงเอกสารที่ฝากไว้ให้คนรุ่นหลัง เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เค้าโครงเศรษฐกิจเป็นชนวนให้พระยามโนปกรณ์ฯปิดสภาฯ ยกเลิกใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ผลักให้นายปรีดี ต้องลี้ภัยทางการเมือง เดินทางออกนอกสยามไปฝรั่งเศส ในเดือนเมษายน ๒๔๗๖ และเมื่อได้คืนกลับสังเวียนการเมืองอีกในเดือนตุลาคมปีนั้นเอง เค้าโครงฯนี้ก็มิได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมาอีกเลย เค้าโครงฯจึงเป็นเรื่องของอดีตที่ไม่มีผลทางปฏิบัติมาถึงปัจจุบัน

(ค) เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ เขียนขึ้นตามความรู้ความเข้าใจในสมัยหนึ่งๆ เรื่องราวจะผันแปรไปอย่างไรในอนาคต ไม่มีทางที่จะล่วงรู้ได้ ความคิดและข้อเขียนแจ๋งย่อมแสดงถึงข้อจำกัดของเวลา เช่น การยกถึงฮิตเลอร์เป็นตัวอย่าง "ประเทศเยอรมันนีเห็นว่าบ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ จึงได้มอบตำแหน่งรัฐบาลให้แก่ฮิตเลอร์ ซึ่งฮิตเลอร์เป็นผู้นิยมในลัทธิที่รัฐบาลจัดทำเศรษฐกิจเอง" (น. ๑๐๘) ข้อความนี้เขียนขึ้นก่อนที่ฮิตเลอร์จะแสดงนโยบายที่โหดร้ายป่าเถื่อนออกมา และเมื่อมองย้อนกลับไปเมื่อเวลาผ่านไปหลายสิบปีแล้ว จึงเห็นกันว่า เค้าโครงฯนี้ร่างเมื่อสมัย อ.ปรีดี อายุยังน้อย (๓๓ ปี) ยังไม่มีประสบการณ์สั่งสมไว้มากพอ

ผู้อ่านจึงอาจจะเห็นด้วยได้กับส. ศิวรักษ์ ที่มีความเห็นว่า "เค้าโครงเศรษฐกิจ...ไม่ใช่เอกสารวิเศษมหัศจรรย์ แต่มันเป็นเค้าโครง...หลักการใหญ่ๆยังใช้ได้(ในปัจจุบัน) ...ราษฎรทุกคนต้องมีงานทำ ราษฎรทุกคนจะต้องมีศักดิ์ศรี รัฐจะต้องเอื้ออาทรต่อราษฎรส่วนใหญ่" (๒๕๒๖ : ๒๒)

ฉะนั้นปัจจุบันเราจึงอ่านเค้าโครงนี้มิใช่ตามตัวอักษร แต่ในเชิงที่แสดงถึงความหวัง ความปรารถนา ว่าสมัยหนึ่งมีคนตั้งใจและใฝ่ฝันเช่นนี้ เป็นที่รู้กันอยู่แล้วว่า เค้าโครงฯ นั้นมิได้เกิดผลในทางปฏิบัติ แต่สำหรับนักคิด นักฝันบางคนอาจอดไม่ได้ที่จะนึกภาพไปว่า ถ้าสยามประเทศปฏิบัติตามเค้าโครงฯ อะไรจะเกิดขึ้น ในสมัยที่"เศรษฐกิจฟองสบู่"แตก ส. ศิวรักษ์หวนกลับมาคิดถึงเค้าโครงทางเศรษฐกิจอีกว่า "เค้าโครงเศรษฐกิจของเขาเพื่อเป็นครรลองสู่สังคมนิยม ให้ราษฎรอยู่กินกันอย่างมีศักดิ์ศรี" (ส. ศิวรักษ์ ๒๕๔๐ : ๑๑) อาจนำไปสู่ความเสมอภาคได้ และได้เสนอแนะเป็นคำถามให้คิดค้นกันต่อไปว่า "ให้เกิดรัฐสวัสดิการแบบสังคมนิยมอย่างไร" และ "เจาะลึกลงไปให้โยงถึงธรรมิกสังคมของท่านอาจารย์พุทธทาสได้ไหม" (ส. ศิวรักษ์ ๒๕๔๐ : ๑๖-๗)

ประมาณหนึ่งปีก่อนที่ปรีดี พนมยงค์จะเสียชีวิต ก็ได้มีนักวิชาการหวนกลับมาพิจารณาเค้าโครงฯ เยี่ยงผู้เจริญวัย เจริญปัญญา เห็นทั้งข้อเด่น ข้อด้อยของเค้าโครงฯ รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆที่ทำให้ไม่บรรลุผลได้ (ดู ปรีดี ๒๕๒๖) งานศึกษาเกี่ยวกับเค้าโครงฯนี้ส่วนใหญ่จะแทรกอยู่ในงานที่ศึกษาปรีดี พนมยงค์โดยรวมทั้งในเชิงประวัติและความคิด ที่เขียนโดยตรงก็เช่นบทความของฉัตรทิพย์ นาถสุภา "การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย" (๒๕๒๕) อีกงานหนึ่งที่ปรีดีเอ่ยถึงในหลายวาระ คือ หนังสือของ พี. ฟิสติเอ "*โลกพระศรีอาริย์ของ*

ปรีดี พนมยงค์" ซึ่งวิเคราะห์หลักการและความคิดของเค้าโครงฯไว้อย่างละเอียด ประเด็นนี้อาจเป็นการเชิญชวนให้ผู้อ่านที่มีจิตใจอยู่กับราษฎรสามัญชนคิดถึงการสืบทอดเจตนารมณ์ปรีดี พนมยงค์ โดยมีหนังสือของเดือน บุนนาค เล่มนี้เป็นแรงทางความคิดแรงหนึ่ง

ประวัติ เดือน บุนนาค

เดือน บุนนาค (พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๕๑๕) พิจารณาจากตำแหน่งหน้าที่การงาน การที่เคยเป็นผู้พิพากษา เป็นอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย เป็นรัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์บ้าง กระทรวงศึกษาบ้าง ถ้าระบบศักดินาบรรดาศักดิ์มิได้ถูกยกเลิกไปหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เดือน บุนนาคก็คงได้บรรดาศักดิ์อย่างน้อยเป็นพระยา เช่นเดียวกับปู่ (พระยาไพบูลย์สมบัติ [เดช]) หรือพ่อของเขา (พระยาประเสนชิตศรีพิลัย) [ดัด]) แต่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เขาจึงเป็นที่รู้จักกันในนาม ศาสตราจารย์ ดร.เดือน บุนนาค โดยมีเส้นทางการงานทั้งรับราชการและดำรงตำแหน่งการเมือง ซึ่งแยกกันในทางทฤษฎี เมื่อหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นเส้นทางเดียวกับการทำงานของบรรพบุรุษ ที่สามารถสืบสายสกุลได้ย้อนไปเกินสมเด็จเจ้าพระยามหาพิชัยญาติ (ทัศ) อีก ๒ - ๓ ชั่วคน เพราะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชนั้นความหมายของราชการและการเมืองแยกกันไม่ออก

เดือน บุนนาค สัมพันธ์โยงใยกับปรีดี ตั้งแต่สมัยบิดา ซึ่งเป็นกรรมการสอบกฎหมายปรีดี แต่ครั้งโรงเรียนกฎหมาย ปี ๒๔๖๒ เริ่มแรกนั้นเดือน บุนนาคเองพบกับปรีดีประสานักเรียนไทยที่ศึกษาอยู่ต่างประเทศด้วยกัน เมื่อเขาไปฝรั่งเศสในปี ๒๔๖๕ นั้น ปรีดี ไปเรียนอยู่ก่อนได้กว่า ๓ ปีแล้ว ต่อมาเส้นทางของทั้งสองใกล้กันมากขึ้นตามลำดับ "คุณพ่อ...ได้สั่งข้าพเจ้าให้เรียนทุกอย่างเหมือนอย่างท่านปรีดีเรียน" (น.๓๗) ชีวิตราชการในเมืองไทยก็อยู่ในสายเดียวกันกับปรีดี เช่น ที่กระทรวงยุติธรรม ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเมื่อแรกตั้งในปี ๒๔๗๗ นั้น ปรีดีเป็นผู้ประสาธน์การ เขาเป็นเลขาธิการคนแรก ส่วนทางการเมืองก็ใกล้ชิดกัน เคยร่วมอยู่ในคณะรัฐมนตรีเดียวกันหลายครั้ง และเมื่อรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ทั้งปรีดีและเขาก็จบบทบาททางการเมืองพร้อม ๆ กัน เขาเคยเป็นประธานธนาคารเอเซีย อันเป็นธนาคารที่ปรีดีร่วมก่อตั้ง แรกนั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ "เจตนาของท่านปรีดี ก็ประสงค์ที่จะให้เป็นแหล่งฝึกนักศึกษาทางการบัญชีและการพาณิชย์" (ประสิทธิ์ ลุติตานนท์ **ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ**) ในระหว่างสงครามก็ร่วมในขบวนการเสรีไทยที่ปรีดีเป็นหัวหน้า อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าชีวิตของเดือน บุนนาคเป็นเงาชีวิตของปรีดี พนมยงค์ แต่ที่เน้นจนเสมือนเป็นเช่นนั้น ก็เพื่อให้คล้องกับฐานะที่เป็นผู้เขียน *"ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโสฯ"*

ไชยันต์ รัชชกูล

หนังสืออ้างอิง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. **เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย.** สร้างสรรค์ ๒๕๒๕

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. **ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์.** มูลนิธิโกมลคีมทอง ๒๕๒๙

ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล.**ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์.** สถาบันสันติประชาธรรม ๒๕๓๑

ปรีชา พงศ์ภมร. **ชีวิตและผลงานการต่อสู้ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์.** จัดพิมพ์โดยผู้เขียน. มปป.

ปรีดี พนมยงค์. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย.** รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับโครงการ'ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย' ๒๕๒๖

ปรีดี พนมยงค์. **ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์.** อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สัมภาษณ์รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ โครงการ ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ๒๕๒๖

พี. ฟีสติเย. **โลกพระศรีอาริย์ของปรีดี พนมยงค์.** แปลจาก P. Fistie "Sous Development et Utopie au Siam" โดย ไมตรี เด่นอุดม กราฟฟิคอาร์ท ๒๕๑๖

ส. ศิวรักษ์. **เรื่องนายปรีดี พนมยงค์ตามทัศนะ ส. ศิวรักษ์.** มูลนิธิโกมล คีมทอง ๒๕๒๖

ส. ศิวรักษ์. **พลิกแผ่นดิน.** จากประดิษฐ์มนูธรรม สู่สันติประชาธรรม แล้วเดินหน้าต่อไปยัง พ.ศ. ๒๕๔๓ ปาฐกถาเนื่องในโอกาสครบรอบ ๖๕ ปี ๒๕ มิถุนายน ๒๔๗๕ สถาบันปรีดี พนมยงค์ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตะกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (๑๑ พ.ค. ๒๔๔๓ - ๒๕๔๓), ๒๔๕๐

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์.** มปพ.๒๕๑๕

ไสว สุทธิพิทักษ์. **ดร. ปรีดี พนมยงค์.** ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์ ๒๔๙๓

หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเดือน บุนนาค. วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕๒๕

โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๗

สนิท เจริญรัฐ

(พ.ศ. ๒๔๕๐ -๒๕๒๕)

"โอ้ว่า อาณาประชาราษฎร์" เสนอเรื่องหลักๆ ๒ เรื่องควบคู่และเสริมส่งกัน คือ การเมืองเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ เรื่องหนึ่ง ส่วนอีกเรื่องหนึ่งคือ การทำงานหนังสือพิมพ์ในช่วงเดียวกัน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นเพียงเรื่องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในความหมายที่ว่า มีอะไรเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างไรเท่านั้น ที่สำคัญกว่าเป็นประเด็นข้อคิด ๒ ประเด็นใหญ่ คือ ข้อคิดเกี่ยวกับผลของความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมให้"อาณาประชาราษฎร์"ได้มีฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สูงขึ้น ประเด็นหนึ่ง ส่วนอีกประเด็นหนึ่ง คือ ข้อคิดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในเชิงอุดมคติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หนังสือเล่มนี้ พยายามแจกแจงถึง การเมืองที่ควรจะเป็น และหนังสือพิมพ์ที่ควรจะเป็น อันเป็นจุดมุ่งหมายที่สนิท เจริญรัฐ เสนอให้เป็นเสมือนดาวนำทาง ซึ่งสังคมไทยและสังคมอื่นๆในสภาพความเป็นจริงยังเดินไปไม่ถึง และคงยังไม่สามารถเดินไปได้ถึงอีกนาน

เรื่องทั้งสองเรื่อง และประเด็นข้อคิดทั้งสองประเด็นนั้นมาจากประสบการณ์ของผู้เขียน ๒ สถานะ คือ เป็นทั้งนักหนังสือพิมพ์และนักการเมือง สนิท เจริญรัฐ ได้คลุกคลีในวงการเมืองในฐานะนักการเมือง และคร่ำหวอดในวงการหนังสือพิมพ์ โดยที่บทบาทหลังนี้เป็นบทบาทหลักในชีวิตของผู้เขียน ชื่อรองของ **"โอ้ว่า...ประชาราษฎร์"** คือ "สารคดีชุดความหลังของนักหนังสือพิมพ์ผู้หนึ่ง"

เนื่องจากเรื่องราวสองข้างทางเป็นเรื่องราวในอดีต การอ่าน**"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** จึงเป็นเสมือนการแล่นลอยมองและคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในช่วงท้ายของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง การที่เราชมดูประวัติศาสตร์นี้ตามมัคคุเทศก์ผู้มีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ และนักการเมือง (ส.ส. และเลขานุการรัฐมนตรี) ภาพที่ได้จึงเป็นภาพที่มีจุดเน้นเฉพาะจุด อันอาจจะต่างจากงานเขียนประเภทวิชาการที่พยายามเสนอ"ภาพรวม"ให้เหตุการณ์และการวิเคราะห์มีสัดส่วนทำให้ดูเหมือนสมดุลกัน ถ้าจะถือว่าเป็นข้อด้อยของงานเขียนนี้ ก็คงเป็นลักษณะร่วมของหนังสือประเภทที่เขียนจากคนในวงการ ซึ่งสะท้อนถึงประสบการณ์ตรงของผู้เขียน แต่**"โอ้ว่า....อาณาประชาราษฎร์"** ก็มิใช่อัตสาร หรือบันทึกความทรงจำที่เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางของเรื่อง แต่เป็นเรื่องการเมืองที่ผู้เขียนเป็นพยานการรับรู้ และการรับรู้นี้มาจากการทำความเข้าใจสถานการณ์บ้านเมืองด้วยแรงปรารถนาเพื่อประชาราษฎร์

ผู้เขียนเขียนหนังสือเล่มนี้หลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้วกว่า ๓๐ปี ความรู้สึกที่ตื่นเต้น ปั่นป่วน ความขัดข้องกังวลใจต่างๆ อันเป็นวิสัยของปฏิกิริยาและการตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองนั้นได้มอดดับไปแล้ว สิ่งที่คงอยู่คือความทรงจำของความรู้สึก หรืออาจจะเรียกว่าเป็นความรู้สึกที่ตกผลึกแล้ว เพราะฉะนั้น "น้ำเสียง"ของการใช้ภาษาจึงมิได้ออกมาด้วยจริตของโทสะ หรือจริตอื่น ๆ อย่างดิบ ๆ แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นงานเขียนที่แห้งแล้งปราศจากชีวิตอันเป็นลักษณะร่วมของงานเขียนประเภทที่จัดว่าเป็นงานวิชาการ **"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** เป็นงานเขียนจากน้ำหมึกซึ่งเจือด้วยอารมณ์อันกลั่นกรองผ่านเวลาและวุฒิภาวะที่สูงขึ้นแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสำหรับผู้ที่ศึกษาอย่างละเอียด และผู้คนที่ร่วมสมัยอาจจะประเมินสนิท เจริญรัฐ ด้วยแว่นสีที่ต่างๆกันไป บ้างว่าไม่ยืนหยัดต่ออำนาจมืดสมัย จอมพล ป. คืนอำนาจหลังสงคราม เช่นเดียวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ (ถูกจำคุกระหว่าง ๒๔๘๕-๒๕๐๐ หรือ อารีย์ ลีวีระ (ถูกลอบสังหารปี ๒๔๘๖) แต่สำหรับผู้อ่านที่ไม่มีอคติต่อสนิท เจริญรัฐ ไม่ว่าจะในฐานะนักหนังสือพิมพ์หรือนักการเมือง ลำพังเนื้อหาของหนังสืออาจจะถือได้ว่าก็เป็นเรื่องน่ารู้ แต่เสน่ห์ของ *"โอ้ว่า ...อาณาประชาราษฎร์"* อยู่ที่ว่าเป็นงานเขียนที่ร้อยเรียงเรื่องต่างๆขึ้นเป็นสารคดีร้อยแก้วที่สละสลวย ศัพท์ที่ใช้และการก่อประโยคกระชับ ไม่มี"สำนวนเนย" หรือเขียนขึ้นอย่างลวกๆอย่างที่ผู้อ่านต้องเผชิญในงานเขียนส่วนมากในปัจจุบัน ทำให้อ่านไม่สะดุด ตะกุกตะกัก ราวกับผู้อ่านได้ไหลไปตามการล่องของความคิดและความรู้สึกที่จังหวะฝีมือพายไม่อ้อยอิ่งและในขณะเดียวกันก็ไม่ผกโผน แต่ราบเรียบไปด้วยความเร็วสม่ำเสมอ ถ้าเราจะเรียกว่าลักษณะนี้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของรูปแบบ เราก็จะเห็นได้ว่า"รูปแบบ"นี้สอดคล้องกับเนื้อหาการบรรยายของผู้เขียน ที่ผู้เขียนประหวัดความคิดคำนึงไปถึงเรื่องที่ผ่านมาในอดีต ด้วยสายตาและความรู้สึกของผู้อาวุโส

งานเขียนของสนิท เจริญรัฐทำให้รู้สึกเหมือนว่า ความกลมกลืนอย่างต่อเนื่องระหว่างคำต่อคำ ประโยคต่อประโยคเรื่อย ๆ ไปจนจบย่อหน้าและตลอดบท ตลอดจนใจความก็แจ้งชัดนั้น มาจากการฝึกปรือมาจนชำนาญ เปรียบเสมือนนักกีฬาที่สันทัดการการเล่นอย่างแคล่วคล่อง ราวกับว่าไม่ต้องใช้กำลังความพยายาม ก็ทำได้ดี ทั้งนี้คงเนื่องมาจากการที่ ได้เขียนหนังสือมาเป็นจำนวนมากและยาวนาน นับตั้งแต่ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งสนิท เจริญรัฐ เป็นหนึ่งในคณะที่ก่อเป็นกลุ่มนักเขียนรุ่นหนุ่มเรียกตัวเองว่า "คณะสุภาพบุรุษ" ออกหนังสือรายปักษ์ชื่อ "สุภาพบุรุษ" อันมีกุหลาบ สายประดิษฐ์เป็นตัวตั้งตัวตี การเขียนหนังสือเป็นอาชีพนี้สืบต่อเนื่องมาจนถึงหลังสงคราม ในหนังสือพิมพ์ "สุวันนภูมิ" ระหว่างนั้นก็ทำฉบับอื่นอีก เช่น "ประชาชาติ" "ประชามิตร" และถึงบางช่วงจะมิได้เป็นนักหนังสือพิมพ์ แต่ก็ทำงานเกี่ยวกับการขีดเขียนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเลขานุการรัฐมนตรี หรืองานสรุปข่าวรายวันที่ธนาคารกรุงเทพฯในช่วงท้ายของอายุการทำงาน ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ การที่ได้ฝึกฝนปากกาอยู่เป็นนิจเช่นนี้สนิท เจริญรัฐเขียนจนเป็นมืออาชีพ

แม้ว่าปัจจุบันชื่อ สนิท เจริญรัฐ อาจจะเลือนไปจากความทรงจำสำหรับคนรุ่นก่อน หรืออาจจะไม่เป็นที่รู้จักกว้างขวางสำหรับคนรุ่นใหม่ แต่ในสมัยนั้นชื่อนี้อยู่ในวงเดียวกับ กุหลาบ สายประดิษฐ์, มาลัย ชูพินิจ, สด กูรมะโรหิต, โชติ แพร่พันธ์ (ยาขอบ) ฯลฯ (ประยุทธ : ๕๒๘- ๕๖๘, พรภิรมณ์ : ๔๘) ซึ่งหนังสือพิมพ์ **"ประชาชาติ"** ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อันมีอายุอยู่ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงก่อนสงครามโลก (๒๔๗๕-๒๔๘๑) ได้ชื่อว่าเป็น*"ไทม์"* ของเมืองไทย "เป็นหนังสือพิมพ์ประเภทคุณภาพ จึงติดตลาดและเป็นที่นิยมในระดับบริหาร และมีอิทธิพลต่อคณะผู้บริหาร(รัฐ)อย่างลึกซึ้ง" (สุกัญญา : ๔๕) นั้น สนิท เจริญรัฐเป็นนักเขียนประจำคนสำคัญคนหนึ่ง และเมื่อออกมาทำ *"ประชามิตร"* วงการหนังสือพิมพ์ทั่วไปพากันวิพากษ์วิจารณ์ว่า อาณาจักรนี้จะรุ่งโรจน์ทีเดียว เพราะประกอบด้วยนักหนังสือพิมพ์ชั้นนำทั้งนั้น" (เสลา: ๗)

แต่การที่ได้เขียนมามาก ใช่ว่าจะเป็นปัจจัยหลักข้อเดียว ที่สำคัญอย่างยิ่งยวดคือ เรื่องรูปแบบในงานเขียนนั้นเป็นศิลปะ สนิท เจริญรัฐ ตระหนักถึงข้อนี้ดี

"...ข้าพเจ้ากล่าวถึงเรื่องดนตรี ก็เพราะเพื่อจะชวนให้สังเกตว่า การรักดนตรีมีส่วนที่จะกล่อมความรักการขีดเขียนให้งอกงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้การประพันธ์และการดนตรีจะเป็นคนละเรื่อง แต่ก็อยู่ในแนวศิลปะอันละเมียดละไมด้วยกัน มีกระบวนร้อยกรองและลีลาทำนองเดียวกัน ทั้งสองนี้จึงช่วยส่งเสริมกันมากกว่าขัดกัน เท่าที่สังเกตจากเรื่องของนักประพันธ์มีชื่อยุคที่ข้าพเจ้าเป็นเด็กนั้น เข้าใจว่าหลายท่านคงเป็นนักดนตรี เพราะลวดลายในการเขียนส่อไปในทางนั้น ครั้นต่อมาก็ทราบว่าเป็นความจริงเช่นนั้นจริงๆ" (น. ๓๙ - ๔๐)

สนิท เจริญรัฐเป็นนักไวโอลิน เคย"ออกงาน"ร่วมวงกับสด กูรมะโรหิต ตั้งแต่สมัยยังไม่จบมัธยมปลาย(ม.๘ ในสมัยนั้น) และในบรรดาข้อเขียนจำนวนมากมายนั้น มิใช่มีแต่เพียงเกี่ยวกับการเมืองเท่านั้น ยังมีเรื่องเกี่ยวกับดนตรีอยู่ด้วย (แต่มิได้รวมอยู่ใน"*โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์*") ซึ่งใจความ ข้อคิดต่างๆที่ปรากฏในข้อเขียนนั้นแสดงให้ทราบได้ว่าผู้เขียนมีฝีมือและใส่ใจในดนตรีการมานาน หรือจะเรียกได้ว่า ประพันธศิลป์กับคีตศิลป์นั้น"ส่องทางซึ่งกันและกัน" ตามสำนวนศิลปวิจารณ์ของศาสตราจารย์เจตนา นาควัชระ และก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ตั้งข้อสังเกตนี้ไว้ในหลายวาระ

นอกจากคุณสมบัติด้าน"เขียนอย่างไร" อันทำให้**"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** เป็นหนังสือน่าอ่านแล้ว คุณสมบัติ"เขียนอะไร"ของสนิท เจริญรัฐ มาจาก'อาชีวปฏิญาณ'ต่องานหนังสือพิมพ์ คือ เปิดให้หูกว้าง ตากว้างติดตามข่าวสารบ้านเมืองทั้งภายในภายนอกประเทศ เสาะหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ หนังสือพิมพ์ในสถานะที่ควรจะเป็นนั้นต้องรับภาระแทนอาณาประชาราษฎร์ ยิ่งสภาพเงื่อนไขทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ สลับซับซ้อนมากขึ้นเท่าใด นักหนังสือพิมพ์ก็ยิ่งจะต้องทันโลก ทันคนมากขึ้นควบคู่กันไป มิฉะนั้น นักข่าว นักหนังสือพิมพ์ "...ก็อยู่ในฐานะล่อแหลมที่อาจ

จะตกเป็นเหยื่อของผู้รู้ที่ตนไปล่าหาข่าวจากเขา เช่น นักการเมือง ข้าราชการ พ่อค้า ฯลฯ ซึ่งเขารู้เรื่องการงานของเขาเป็นอย่างดีอยู่แล้ว โดยจะกลายเป็นว่า เราไปรับการบอกคำบอกจากเขาข้างเดียว..." (น. ๒๒๔)

เหตุการณ์ครั้งหนึ่งในช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ จากแผนครองเอเชียของญี่ปุ่น สนิท เจริญรัฐได้แสดงถึงคุณสมบัตินี้ บันทึกไว้ว่า

"...นายโยสุเกะ มัตซึโอกะ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศจึงได้ประกาศแถลงออกมาทางวิทยุกระจายเสียงว่า ญี่ปุ่นจะไม่ยอมรับนับถือการเปลี่ยนแปลงสถานภาพคงเดิมทางการเมืองในเอเชียที่หากจะมีขึ้นไม่ว่าด้วยวิธีใดทั้งสิ้น หลังจากญี่ปุ่นประกาศให้โลกทราบท่าทีใหม่ดังกล่าวนี้ไม่กี่สัปดาห์ รัฐบาลไทยก็ยื่นคำเรียกร้องดินแดนสี่จังหวัดในอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส นายพลตรีหลวงพิบูลสงคราม...ได้แถลงเปิดเผยเรื่องสำคัญนี้ในที่ประชุมบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ณ วังสวนกุหลาบ โดยแจ้งว่าทางรัฐบาลไทยได้ยื่นคำเรียกร้องต่อฝรั่งเศสแล้วเมื่อวันวาน...เมื่อนายกรัฐมนตรีแถลงอย่างยืดยาวและด้วยความเข้าใจให้เห็นความเหมาะสมที่รัฐบาลได้ดำเนินการเรียกร้องดินแดนไปเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงเพียงแต่ขอทราบทรรศนะของรัฐบาลว่า คำเรียกร้องครั้งนี้ย่อมหมายถึงการที่จะเปลี่ยนสถานภาพคงเดิม ณ บริเวณแห่งหนึ่งในเอเชีย ซึ่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่นได้ประกาศแถลงทางวิทยุกระจายเสียงแล้วเมื่อเร็วๆนี้ว่า ญี่ปุ่นไม่ปรารถนาจะให้มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นคำเรียกร้องของเราต่อฝรั่งเศสจะกระทบกับนโยบายของญี่ปุ่นเข้าอย่างไรบ้างหรือไม่

นายกรัฐมนตรีนิ่งอยู่ครู่หนึ่งในลักษณะตรึกตรองข้อถามของข้าพเจ้า แต่ท่านยังไม่ทันตอบ พระราชธรรมนิเทศ หัวหน้ากองการต่างประเทศแห่งกรมโฆษณาการซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับหัวหน้ารัฐบาล...ก็เฉลยปัญหาข้องใจของข้าพเจ้าแทนนายกรัฐมนตรี ว่าข้อที่มัตซึโอกะรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่นกล่าวทางวิทยุกระจายเสียงออกไปดังนั้น คงจะเป็นความคิดเห็นส่วนตัวของมัตซึโอกะเองไม่ใช่ของรัฐบาลญี่ปุ่น ฉะนั้นท่านผู้เชี่ยวชาญการต่างประเทศของกรมโฆษณาการคนนี้จึงคิดว่าการเรียกร้องดินแดนของรัฐบาลไทยไม่น่าจะกระทบหรือขัดกับนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นอะไรเลย

ข้าพเจ้าตะลึง..." (น.๒๑๒-๕)

บทวิจารณ์นี้ไม่อยู่ในฐานะที่จะตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ หรือตั้งข้อสงสัยว่าสนิท เจริญรัฐเขียนอย่างมีนัยะยกย่องตัวเองหรือไม่ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า การโต้ตอบวิพากษ์วิจารณ์ จากฐานความรู้ที่มิได้ด้อยกว่าแหล่งข่าวต้องถือเป็นคุณสมบัติของนักข่าว นักหนังสือ

พิมพ์ มิใช่เป็นเพียง'กาคาบข่าว'มาขาย และคุณสมบัติข้อนี้เป็นสาระที่สำคัญยิ่งใน**"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** และคุณสมบัติที่พึงมีของนักหนังสือพิมพ์นี้มิใช่เพียงเพื่อเป็นค่าในตัวของมันเอง แต่เพื่อให้เป็นพลัง"สำหรับก่อรูปมติประชาชน" (น.๑๕๓) ด้วยว่า "พลเมืองมิใช่เป็นแต่เพียงผู้คอยตามหลังรัฐบาลอย่างเดียว เขายังอาจจะชี้ทิศทางแก่รัฐบาลผู้ซึ่งจะนำเขาไปนั้นได้อีกด้วย โดยอาศัยหนังสือพิมพ์ที่มีความรับผิดชอบหนักแน่นเป็นเข็มทิศชี้ทาง" แต่"ถ้าหนังสือพิมพ์มีอิทธิพลมาก...เผลอคิดไปว่า ความเห็นในบทนำของตนคือความเห็นของคนทั้งชาติเสมอไปทุกเรื่องแล้ว ก็เป็นเรื่อง 'เลยธง'..." (น. ๑๘๗) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่พึงประสงค์นั้นก็เพื่อร่วมสร้างสรรค์สังคมที่พึงประสงค์

แม้จะกระนั้น**"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** ก็มิใช่เป็นเรื่องราวในทำนอง *"วิสาสะ"*ของสถิตย์ เสมานิลซึ่งเล่าเรื่องเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕-๗ ตามที่อาจจะมีความเข้าใจกันอยู่ว่าหนังสือเล่มนี้ของสนิท เจริญรัฐเป็นภาคต่อจากหนังสือของสถิตย์ เสมานิล จริงอยู่ที่หนังสือ ๒ เล่มนี้มีส่วนละม้ายกันที่เป็นหนังสือเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ซึ่งเขียนโดยนักหนังสือพิมพ์เหมือนกัน แต่คงยากที่จะยกข้อเปรียบเทียบให้ไปไกลมากกว่านี้

"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"เป็นหนังสือรวมบทความหลายๆบทเข้าด้วยกัน มิใช่เป็นหนังสือที่เสนอเรื่องที่เป็นเรื่องเรื่องหนึ่ง แล้วนำเสนอเป็นบทๆติดต่อกัน แต่ละบทเป็นเอกเทศจบในตัวเอง แต่มิได้หมายความว่า แต่ละบทกระจายไปอย่างไร้ทิศไร้ทาง แท้จริงแล้วทางของหนังสืออยู่ที่อุดมคติประชาธิปไตยที่ผู้เขียนใฝ่ฝัน และพยายามมีส่วนก่อให้เกิดขึ้นในฐานะนักหนังสือพิมพ์

เมื่อมองสารัตถะของข้อเขียนทั้ง ๑๒ บทจากมุมนี้ จึงทำให้หนังสือเล่มนี้มิได้มีคุณค่าในฐานะเป็นบันทึกที่ให้ความรู้อันจำกัดอยู่เฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ด้วยประพันธศิลป์ในการถ่ายทอดเจตน์จำนงเพื่อประชาธิปไตยนั้นได้ยกระดับให้ **"โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์"** เป็นมรดกแห่งประสบการณ์ของแรงบันดาลใจและความพยายามจากผู้ถือปากกาเป็นอาวุธ และด้วยคุณค่านี้ที่เป็นลักษณะของความเป็นสากลแฝงอยู่หนังสือเล่มนี้

ไชยันต์ รัชชกูล

หนังสืออ้างอิง

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ฐานันดรสี่ ชีวิตนักหนังสือพิมพ์**. บพิธการพิมพ์ ๒๕๒๗

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๘**. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๒๐

เสลา เรขะรุจิ. **หนึ่งศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย**. รวมสาร ๒๕๑๐

สุกัญญา ตีระวนิช. **หนังสือพิมพ์ไทย จากปฏิวัติ ๒๔๗๕ สู่ปฏิวัติ ๒๕๑๖**. ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๖

ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๐๙ สำนักพิมพ์แพร่พิทยา (หนังสือปกแข็ง ๒ เล่มจบ)

โดย ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม

(พ.ศ.๒๔๔๘-๒๕๑๐)

ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง โดย **ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม** เป็นงานเขียนที่โดดเด่นทั้งในเชิงข้อมูลอย่างละเอียดและในเชิงการวิเคราะห์อธิบาย เริ่มตั้งแต่ช่วงที่พันเอกหลวงพิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ต่อมา ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น ฝรั่งเศสยอมแพ้แก่นาซีเยอรมัน ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ซึ่งเหตุการณ์นี้ส่งผลสำคัญมาสู่สถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นซึ่งอยู่ระหว่างทำสงครามกับจีน ได้เคลื่อนกำลังทหารเข้ายึดแหลมอินโดจีนของฝรั่งเศส ช่วงนี้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายเป็นกลาง ได้ทำสนธิสัญญาไม่รุกรานกันทั้งกับอังกฤษ(เกรท บริเทน) ฝรั่งเศสและญี่ปุ่น

เหตุการณ์มาพลิกผัน เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ (ตามเวลาในประเทศไทย) ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่ญี่ปุ่นใช้กำลังทางอากาศโจมตีเพิร์ล ฮาเบอร์ ฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาในวันที่ ๗ ธันวาคม ก่อนที่ญี่ปุ่นจะประกาศสงครามอย่างเป็นทางการหนึ่งวัน ญี่ปุ่นยกพลเข้าไทยพร้อม ๆ กันกับอีกหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมารัฐบาลไทยได้ตกลงเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น และประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและบริเทน เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามถือเป็นฤกษ์ที่พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมีชัยในการทำยุทธหัตถีกับมหาอุปราชพม่า

หนังสือเริ่มด้วยการให้เห็นภาพระดับโลกก่อน แล้วจึงมาเน้นที่ประเทศไทย กล่าวคือ เมื่อมองสงครามในภาพกว้าง ก็เห็นได้ว่ามีสองสมรภูมิด้วยกัน สมรภูมิแรกในทวีปยุโรป แล้วลุกลามมาทางทวีปอัฟริกาด้วย สมรภูมิที่สองอยู่ในทวีปเอเชีย สถานการณ์ของการสู้รบทั้งสองสมรภูมินี้คล้าย ๆ กัน โดยประเทศอักษะซึ่งได้แก่เยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่นมีชัยในยกต้น แล้วมาแพ้ในภายหลัง ซึ่งเป็นการยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไข เยอรมันเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เมื่อมองย้อนกลับไป ไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองอยู่ในฐานะที่พิลึกพิลั่น จากจุดยืนเดิมที่ได้ประกาศตัวเป็นกลาง แล้วยินยอมทางการทหารให้กองกำลังญี่ปุ่นเดินทัพผ่าน พร้อม ๆ กันทางการเมืองและเศรษฐกิจก็ยอมให้ญี่ปุ่นยึดครองประเทศ ซึ่งก็เสมือนว่าจากความจำใจต้องยินยอมก็ค่อยเอียงไปเข้าข้างญี่ปุ่น จากจุดเริ่มก็ดูเหมือนเป็นความจำเป็นบังคับจนกระทั่งเข้าร่วมหัวจมท้าย ถึงกับใช้กำลังเข้าสู้รบเพื่อรุกรานเพื่อยึดดินแดนในอินโดจีนฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่ทำสัญญาไม่รุกรานกันกับฝรั่งเศสไว้แล้ว ไปจนถึงขั้นประกาศสงครามกับสหรัฐ

อเมริกาและอังกฤษ ทั้ง ๆ ที่ไทยยังเป็นประเทศเล็ก ๆ ด้อยพัฒนาแท้ ๆ แต่กำแหงหาญถึงขนาดประกาศสงครามกับมหาอำนาจชาติใหญ่ยิ่งของโลก

คำว่า "สงครามหมาเอเชียบูรพา" ซึ่งใช้ในระหว่างสงครามและคงอยู่อย่างคุ้นหูคุ้นตาสืบมานั้น มิได้เป็นเพียงศัพท์ที่บอกถึงเหตุการณ์หนึ่งเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงคตินิยมและแนวคิดเบื้องหลังในการนำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามอีกด้วย ในเบื้องต้นก็โดยความทะเยอทะยานของผู้เผด็จการทหาร ประกอบกับทัศนะชาตินิยมที่รัฐบาลพยายามปลูกฝัง ฉะนั้น **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** ในแง่ที่เป็นเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในยุคที่ไทยต้องเผชิญกับเหตุการณ์ร้ายแรงใหญ่หลวงของโลก จึงควรค่าได้รับการนำมาพิจารณาไตร่ตรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อที่ผู้เขียน คือ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนามนั้นเป็นผู้มีส่วนร่วมโดยตรงกับเหตุการณ์ และมีบทบาทสำคัญในฐานะรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ, ผู้นำคนหนึ่งของขบวนการใต้ดินเสรีไทย มีหน้าที่ติดต่อเจรจากับผู้แทนของรัฐบาลประเทศสัมพันธมิตร (มีชื่อรหัสว่า Omar) มีหน้าที่ติดต่อเจรจากับผู้แทนของรัฐบาลประเทศสัมพันธมิตร

ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนามเรียบเรียง **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** ไว้ด้วยรายละเอียดมากมาย นอกเหนือจากประเด็นย่อย ๆ เช่น ปัญหาพรมแดนแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจนวันนี้ แกนหลักของหนังสือคือเรื่องราวที่เป็นสถานการณ์โดยทั่ว ๆ ไปและจากแง่มุมที่ผู้เขียนมีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานการทูตในช่วงก่อน ระหว่างและหลังสงคราม จริงอยู่ที่การเขียน ถึงตัวเองหลังเหตุการณ์ผ่านไปแล้วหลายปี และผลของสงครามก็เป็นที่ประจักษ์แล้ว ข้อมูลบางอย่างอาจจะเน้นให้เด่น หรือบางอย่างอาจจะเอ่ยถึงเพียงพอเป็นสังเขป หรือมิได้กล่าวถึง อันเป็นปกติวิสัยของงานประวัติศาสตร์ แต่ถึงกระนั้นเรื่องที่ผู้เขียนนำมาบอกเล่านับว่าสนใจอย่างยิ่งที่จะเข้าใจความเป็นไปของเหตุการณ์ โดยเฉพาะในด้านที่ "เกิดอะไรขึ้นที่หลังฉาก" ในแง่หนึ่งแล้วเราน่าจะต้องยกย่องความสามารถของท่านไว้อย่างสูงในระหว่างที่ได้ทำงานโดยใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งในฐานะนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งนโยบายของรัฐบาลที่ประกาศต่อสาธารณชนนั้นอย่างหนึ่ง แต่ในทางส่วนตัวหรือลับหลังสาธารณะกลับมาทำเสียอีกอย่างหนึ่ง

> *"ในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศนี้ เนื่องจากข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ จึงต้องออกรับฑูตานุฑูตแทนแทบทุกวันก็ว่าได้ เพราะนายกรัฐมนตรีไม่มีเวลาพอที่จะออกรับได้ ยิ่งจวน ๆ ญี่ปุ่นเข้าเมืองไทย คือ ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ.๑๙๔๑) ถึง ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ (ค.ศ.๑๙๔๑)ยิ่งหนักขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งฑูตอังกฤษและฑูตอเมริกัน สำหรับฑูตญี่ปุ่นนั้น นาน ๆ จึงจะมาหาข้าพเจ้าสักครั้งหนึ่ง ญี่ปุ่นชอบ*

ติดต่อทางนายกรัฐมนตรีโดยตรง หรือบุคคลบางคน ซึ่งนายกรัฐมนตรีใช้ให้ติดต่อเป็นพิเศษ" (หน้า ๕)

แม้แต่ในตอนที่ญี่ปุ่นเข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนามในฐานะรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็ไม่รู้ล่วงหน้าเลย ดังข้อความต่อไปนี้

"วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๔(ค.ศ.๑๙๔๑) วิทยุโตเกียวประกาศว่ารัฐบาลไทยและฝรั่งเศสได้ตอบตกลงให้ญี่ปุ่นเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแล้ว ในวันเดียวกันนี้เอง พลตรีหลวงพิบูลสงครามได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรี และแจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบว่า ญี่ปุ่นได้เสนอมา โดยที่ไม่มีทางอื่นจะปฏิเสธ จึงได้ตอบตกลงไปแล้ว

"อย่างไรก็ดี เรื่องญี่ปุ่นเสนอเข้ามาไกล่เกลี่ยนี้ ข้าพเจ้าทราบจากนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในนาทีสุดท้าย ก่อนญี่ปุ่นประกาศทางวิทยุกระจายเสียงประมาณวันหนึ่ง และก็ได้รับคำสั่งให้รักษาเป็นความลับยิ่ง ฉะนั้น เมื่อฑูตอเมริกันมาซักถามถึงเรื่องนี้ว่า ญี่ปุ่นเสนอมาตั้งแต่เมื่อไร ข้าพเจ้าจึงตอบตรง ๆ ว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบ" (หน้า ๑๑๕)

ปัญหาที่ว่า ทำไมจอมพลป. พิบูลสงคราม ทั้ง ๆ ที่เป็นนายกรัฐมนตรี, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยพร้อมกัน จึงยังเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอีกด้วย คำตอบอยู่ที่ว่า จอมพลป.ต้องการตัดสินใจปัญหาสำคัญ ๆ ด้วยตนเองแต่ผู้เดียว โดยไม่ยอมให้ผู้ใดคัดค้าน เพราะฉะนั้น เรื่องสำคัญ ๆ อย่าว่าแต่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศจะไม่รู้เลย แม้แต่คณะรัฐมนตรีทั้งคณะ รวมทั้งพลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยก็ยังไม่รู้เช่นกัน

หลักฐานที่ปรากฏในภายหลังที่สอดคล้องกับวิธีทำงานของจอมพล ป. ตามที่ศาสตราจารย์ดิเรกเล่าไว้ มีปรากฏใน Siam becomes Thailand : A History of Intrigue โดย Judith A. Stowe (University of Hawaii Press, Honolulu, ๑๙๙๑) ดังนี้

"วันที่ ๒๗ กันยายน (ค.ศ.๑๙๔๐)พ.ศ.๒๔๘๓ ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาไตรภาคีระหว่างเยอรมนี, อิตาลีและญี่ปุ่น โดยมีเจตนาที่เห็นได้ชัดเจนว่าทั้งสามประเทศนี้ตกลงกันแบ่งโลกออกเป็นของตน ดูเหมือนว่า ญี่ปุ่นจะได้รับการจัดสรรให้รับผิดชอบด้านเอเชียตะวันออกทั้งหมด

"ความคลี่คลายต่าง ๆ เหล่านี้ มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อ จอมพลป. พิบูลสงคราม อันมาจากวันที่สามมหาอำนาจลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าว จอมพล ป.

ได้สั่งนายวณิช ปานะนนท์ ให้ถ่ายทอดข้อความลับเฉพาะไปให้ผู้ช่วยฑูตทหารเรือญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเพื่อนายวณิชทราบ ข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า จอมพลป.เสนอให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของญี่ปุ่นที่มีต่อเอเชียตะวันออก ผู้ช่วยฑูตทหารไม่เชื่อหูของตนเอง และก็ได้ขอคำยืนยันจากตัวนายกรัฐมนตรีเอง ซึ่งก็ได้รับในอีกสามวันต่อมา จอมพลป.บอกกับผู้ช่วยฑูตทหารเรือว่า ตนจะยินยอมให้กองทหารญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังผ่านอาณาเขตประเทศไทย และจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ ให้ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังสามารถซื้อวัตถุดิบต่าง ๆ ที่ตนต้องการได้ จอมพล ป. ยืนยันว่า มีเงื่อนไขข้อเดียวเท่านั้นคือ ในเบื้องแรก ญี่ปุ่นต้องรับประกันว่า จะช่วยให้ไทยได้ดินแดนที่เสียไปคืนมาจากอินโดจีน"

(หน้า ๑๕๒)

งานเขียนของผู้อยู่วงในย่อมทำให้ผู้อ่านเห็นภาพว่างานการทูตเป็นอย่างไร สำหรับสามัญชน คนนอกวงการแล้ว มองการทูตว่าเป็นกิจการของกลุ่มชนที่แต่งตัวโก้หรู ชุมนุมกันในงานราตรีสโมสร พูดจากันด้วยภาษาที่เสนาะโสตมีคารมคมคาย หนังสือเล่มนี้จึงให้ภาพงานการทูตว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อความตายของชาติ โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศชาติต้องเผชิญกับหน้าสิ่วหน้าขวาน นอกเหนือจากเนื้อหาการดำเนินนโยบายต่างประเทศนี้แล้ว **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** ยังมีเรื่องราวที่น่าสนใจมากมายหลายเรื่อง อาทิ ปัญหาเศรษฐกิจที่รัฐมนตรีคลังในขณะที่ญี่ปุ่นจะเข้ายึดครองไทยคือดร.ปรีดี พยมยงค์ได้แสดงความคาดหมายไว้ถูกต้องนับแต่เริ่มแรกที่ญี่ปุ่นบงการให้ปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินเยนกับเงินบาทเสียใหม่ กล่าวคือ เดิม ๑๐๐ บาทเท่ากับ ๑๕๐ เยน กลายมาเป็น ๑๐๐ บาทเท่ากับ ๑๐๐ เยน การที่ญี่ปุ่นบังคับกู้เงินจากไทยครั้งแล้วครั้งเล่า ดร.ปรีดีเห็นว่าจะเป็นผลเสียหายร้ายแรงแก่เศรษฐกิจของชาติ เงินเฟ้อ ราคาสินค้าจะแพงขึ้น เพราะประชาชนไทยทั้งชาติจะต้องแบกภาระเลี้ยงดูกองทัพญี่ปุ่นที่เข้ามายึดครองอีกด้วย ฯลฯ

ประเด็นสำคัญที่สมควรที่เป็นสาส์นสำคัญคือ อันตรายร้ายแรงที่เกิดแก่ประเทศชาติ เมื่อมีผู้เผด็จการทหารปกครอง เพราะการบริหารงานของผู้เผด็จการนั้น ไม่ฟังเสียงบุคคลอื่น ยึดถืออัตตาของตนเองเป็นที่ตั้ง ผลเสียหายที่เกิดแก่ชาติบ้านเมืองนั้นเหลือที่จะประมาณได้ นอกจากเศรษฐกิจแล้ว ยังมีทุจริตคอร์รัปชั่นมากมาย ภายหลังสงคราม นักการเมืองพลเรือนต้องใช้ความพยายามกันอย่างสุดความสามารถที่จะแก้ไขสถานการณ์ให้เสียหายน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ สรุปได้ตามเนื้อหาของ **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** ถึงผลการทำงานของผู้เขียนได้ว่า "พยายามทำสิ่งที่ดีที่สุดขึ้นมาให้จงได้ จากสิ่งที่เลวร้ายอย่างที่สุด" ซึ่งก็ไม่ใช่ใครที่ไหนเป็นคนทำแก่ชาติ ผู้เผด็จการทหารที่อวดอ้างตนเองว่า รักชาติยิ่งกว่าใครนั่นเอง

ในภาคผนวกของหนังสือ ยังมีสนธิสัญญาที่ประเทศไทยได้ลงนามกับประเทศต่าง ๆ หลายฉบับ เช่น กับฝรั่งเศส กับอังกฤษ กับญี่ปุ่น ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นเอกสารชั้นต้นที่มีค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ นอกเหนือจากนี้ยังมีข้อเขียนของคนบุคคลสำคัญที่ได้ทำงานขบวนการเสรีไทย เช่น ทวี บุญยเกตุ ซึ่งท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์เคยเปิดเผยให้ผู้เขียน (ทวีป วรดิลก) ฟังที่บ้านพักชานกรุงปารีสเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ว่า ในตอนที่จอมพลป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตอนปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ นั้น "ความคิดแรกของผมก็คือ จะตั้งคุณทวี บุณยเกตุเป็นนายกรัฐมนตรี แต่คุณทวีไม่รับ ชี้แจงว่า ผมทำงานเสรีไทย คิดฆ่าญี่ปุ่นอยู่ตลอดเวลา แล้วถ้าผมเป็นนายกรัฐมนตรี ผมต้องพูดดี ๆ กับญี่ปุ่น ผมเล่นละครไม่ได้แน่" อาจารย์ดร.ปรีดีเล่าต่อไปว่า "ผมเลยตั้งหลวงโกวิทฯ (ดวง อภัยวงศ์) เพราะหลวงโกวิทฯ ไม่ได้เกี่ยวกับเสรีไทยเลย คงจะพูดจากับญี่ปุ่นได้สนุกสนานกันไป แต่คุณทวีนั้นมีฐานะเท่ากับแม่บ้านของขบวนการเสรีไทย"

ใน ๒ ข้อเขียน คือของดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เล่าถึงเรื่องราวของเสรีไทยในอังกฤษ และข้อเขียนของพระพิศาลสุขุมวิทย์ที่ได้เดินทาง (ใต้ดิน) ไปสหรัฐอเมริกาในตอนปลายสงคราม เพื่อ "ลอบบี้" ให้ชาวอเมริกันรู้จักและเข้าใจประเทศไทยและประชาชนชาวไทยเป็นครั้งแรก ในฐานะที่พระพิศาลสุขุมวิทย์กับหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์น้องชายเคยเป็นนักเรียนอเมริกัน รู้จักสนิทสนมกับชาวอเมริกันหลายคนทั้งที่เป็นศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเดียวกันและที่เคยมาประกอบธุรกิจในเมืองไทยด้วย ข้อเขียนดังกล่าว เข้าใจว่า ศาสตราจารย์ดิเรกต้องการให้ผู้อ่านได้ทราบถึงผลงานของเสรีไทยด้านต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะในส่วนของท่านเอง ได้เข้าร่วมงานเสรีไทยในภายหลัง และก็ปฏิบัติการโดยมีฐานอยู่ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะ

อ่าน **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** ทำให้ได้ข้อคิดหลาย ๆ ประการ และข้อสำคัญยิ่งข้อหนึ่งนั้นสรุปได้ว่า นับแต่นี้ไป ขออย่าให้อนาคตของประเทศชาติต้องถูกกำหนดโดยผู้เผด็จการทหารที่มองการณ์สั้นเลย ไม่ว่าจะเป็นบุคคลคนเดียวหรือหมู่คณะก็ตาม

ประวัติ ศาสตราจารย์ ดิเรก ชัยนาม

ดิเรก ชัยนามเกิดเมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๔๔๘ ที่จังหวัดพิษณุโลก เป็นบุตรของพระยาอุภัยพิพากษา (เกลื่อน ชัยนาม) และนางแช่ม ได้รับการศึกษาทางกฎหมายได้ปริญญา น.บ.ท. จากโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งสมัยนั้นสังกัดกระทรวงยุติธรรม ได้เริ่มอาชีพในวงการราชการก่อนช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ เล็กน้อย และสัมพันธ์กับคณะราษฎรหลายคน ตลอดชีวิตราชการนับว่าเป็นทั้งข้าราชการประจำและการเมืองที่โดดเด่นคนหนึ่ง ปัจจุบัน "ดิเรก ชัยนาม" ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องกันทั้งในวงการเมืองในประเทศและต่างประเทศ ในฐานะนักการทูตที่เยี่ยมยอดที่สุดคนหนึ่งของไทย ซึ่งทำงานในด้านนี้เด่นหลายตำแหน่งหน้าที่ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ และว่าการต่างประเทศในหลายคณะรัฐมนตรี ทั้งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง นับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม และภายหลังสงครามก็ยังเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศทั้งของรัฐบาล ดร.ปรีดี พนมยงค์และรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ในฐานะเอกอัครราชทูตไทยก็ประจำพระราชสำนักญี่ปุ่นในระยะต้นของสงครามโลกครั้งที่สอง ต่อมาเป็นเอกอัครราชทูตไทยคนแรกประจำสำนักเซนต์เจมส์ กรุงลอนดอนในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งต้องมีภาระหนักมาก ทั้งในการเจรจาเรื่องสนธิสัญญาสมบูรณ์แบบที่รัฐบาลบริติชพยายามบังคับให้ผู้แทนรัฐบาลไทยลงนาม จนรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ที่ต้องการเข้ามามีอิทธิพลแทนที่บริเทนสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สองต้องแทรกแซง ต่อมาในท้ายของชีวิตราชการประจำเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงบอนน์

นอกเหนือจากงานด้านการต่างประเทศอันเป็นหลักแล้ว ก็ยังเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง กระทรวงยุติธรรม เป็นคณบดีรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คนแรก และตำแหน่งงานด้านอื่น ๆ อีกเมื่อสมัยวัยหนุ่ม เช่น เลขาธิการคณะรัฐมนตรี (รักษาการ) อธิบดีกรมร่างกฎหมาย ฯลฯ

มีผลงานเขียนตีพิมพ์มากมาย เช่น การทูต (๒๔๘๕) ประวัติการปกครอง(๒๔๙๑) ประวัติศาสตร์ตะวันออกไกล (๒๔๙๔) รัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (๒๔๙๔-๒๔๙๕) ชุมนุมปาฐกถา (๒๕๐๑) รวมปาฐกถาชุดใหม่ (๒๕๐๗) รวมปาฐกถาชุดล่าสุด (๒๕๑๒) ซึ่งแสดงถึงเป็นผู้ใฝ่ศึกษาหาความรู้และขอบเขตความสนใจที่หลากหลายกว้างขวาง ตั้งแต่เรื่องการต่างประเทศที่ถนัดแล้ว ก็สามารถแสดงปาฐกถาในเรื่องต่าง ๆ ได้อีกมาก เช่น “พระพุทธศาสนากับเสรีภาพ” “ปัญหาพัฒนาการ” “การพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ” จนถึง “งานอดิเรก” ซึ่งเกี่ยวกับหนังสือที่ชอบ แสดงถึงทั้งความเป็นนักอ่าน นักเขียน และนักแสดงปาฐกถาแนวหน้าคนหนึ่งของไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐

ทวีป วรดิลก
ไชยันต์ รัชชกูล

สันติประชาธรรม

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย

ป๋วย อึ๊งภากรณ์

(พ.ศ. ๒๔๕๕ -)

สันติประชาธรรม เป็นหนังสือรวบรวมบทความและปาฐกถาของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่เขียนและเคยตีพิมพ์ในระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖ แบ่งออกเป็นสี่หัวข้อใหญ่ คือ ประสบการณ์ การเมือง แด่ผู้ที่จากไป และการศึกษา จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย ในชุดวิชาความรู้ทั่วไป เมื่อปี ๒๕๑๖ ซึ่งเป็นปีที่เยาวชนในประเทศไทยกำลังตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตย รับความคิดและแนวทางทางการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมอย่างสูง หลังจากถูกปิดกั้นโดยรัฐบาลทหารมานานปี

หนังสือเล่มที่น่าสนใจของ ดร.ป๋วยที่อยู่ในแนวเดียวกันมีอีกสองเล่มคือ **เสียชีพอย่าเสียสิ้น** และ **คำพูดและข้อเขียน**ของป๋วย อึ๊งภากรณ์ เล่มแรกจัดว่าเป็นภาคสองของ **สันติประชาธรรม** เป็นบทความที่เขียนขึ้นเนื่องในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ส่วนเล่มหลังนั้น น่าจะนับว่าเป็นบทความและปาฐกถาของดร.ป๋วยในช่วงก่อนปี ๒๕๑๑

ในส่วนแรกของหนังสือเล่มนี้เป็นการเล่าถึงประสบการณ์ในชีวิตครอบครัวของดร.ป๋วย สะท้อนให้เห็นภาพครอบครัวชาวไทยเชื้อสายจีนในกรุงเทพฯ สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองประมาณ ๒๐ ปี ดร.ป๋วยสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดระหว่างแนวคิดของชาวจีนในเมืองไทยในยุคนั้น ฝ่ายหนึ่งมองจีนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ หมายมั่นว่าจะไปใช้ชีวิตบั้นปลายในเมืองจีน ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้น ถือว่า "เกิดเมืองไทย อยู่เมืองไทย ต้องเป็นไทย ต้องจงรักภักดีต่อไทย"

ดร.ป๋วยนำเสนอข้อคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้วยการวิจารณ์ตนเองว่าเคยเป็น "ไทยมุง" ในสมัยเป็นวัยรุ่นจนถึงเป็นนักเรียนนอกก็ยังวางตนเป็นไทยมุงอยู่ จนเมื่อได้พบ ดร.พร้อม วัชระคุปต์ จึงคิดว่า "เราก็เป็นพลเมืองคนหนึ่ง มีหน้าที่และสิทธิเสรีภาพที่จะร่วมกันกับผู้อื่น บันดาลให้การปกครองของบ้านเมืองเป็นไปโดยชอบธรรม" และ "ถ้ารักจะให้ดุลแห่งชีวิตของประชาชาติไทย เคลื่อนสูงขึ้นไปโดยไม่ทิ้งเสถียรภาพ ไม่มีทางอื่น ต้องร่วมกันมาก ๆ เลิกลัทธิไทยมุง ไทยบ่น ไทยมุงบ่นเสีย ชวนกันย้ายสังกัดเป็นไทยสน ไทยร่วม ไทยเรียกร้อง แล้วไทยจะเจริญ"

ลักษณะ ๔ ประการของบ้านเมืองที่ดร.ป๋วยเสนอให้คิดคือ ๑) มีสมรรถภาพ ๒) มีเสรีภาพ ๓) มีความยุติธรรม และ ๔) แผ่เมตตากรุณา ในส่วนของสมรรถภาพในด้านการปกครอง "หมายความว่าหัวหน้าพรรคการเมืองรู้จักวิธีเป็นผู้นำลูกพรรค มีสะอาดพอที่จะป้องกันมิให้ลูกพรรคขู่กรรโชกได้ และแม้จะประสบลูกพรรคที่เลว ก็สามารถขจัดอุปสรรคได้ โดยไม่ละทิ้งหลักการเสรีภาพ ยุติธรรม และเมตตากรุณา"

ภาคที่ ๒ เป็นภาคการเมือง เรื่องเด่นในภาคนี้คือ ***"จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง เรียน นายทำนุ เกียรติก้อง ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ"*** ซึ่งเขียนเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ หลังจากที่จอมพลถนอม กิตติขจร ทำรัฐประหารและยกเลิกรัฐธรรมนูญ นำประเทศไทยกลับไปสู่ระบบเผด็จการทหารอีกครั้ง เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๔ ขณะนั้น ดร.ป๋วยเป็นอาจารย์พิเศษอยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ดร.ป๋วยเขียนออกมาในรูปจดหมายส่งถึงจอมพลถนอม ใช้ท่วงทำนองวรรณศิลป์ อุปมาอุปมัย อย่างนิ่มนวล แต่เนื้อหาหนักแน่นเป็นแก่นสาร คัดค้านการยึดอำนาจและเรียกร้องให้คืนรัฐธรรมนูญให้กับประชาชน เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่

"ตั้งแต่ผมรู้จักพี่ทำนุจนรักใคร่นับถือเป็นส่วนตัวมาก็กว่ายี่สิบปี ผมได้ยินอยู่เสมอว่าพี่ทำนุ (และคณะ) นิยมเสรีประชาธรรม.....ผมก็ยินดีด้วยอย่างจริงใจ ..... สำหรับหมู่บ้านไทยเจริญของเรา ก็มีสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษอยู่เป็นอันมาก แต่ผมว่าอะไรไม่ร้ายแรงเท่าพิษของความเกรงกลัว ซึ่งเกิดจากการใช้อำนาจขู่เข็ญและการใช้อำนาจโดยพลการ (แม้ว่าจะใช้ในทางที่ถูก) เพราะความเกรงกลัวย่อมมีผลสะท้อนเป็นพิษแก่ปัญญา.... ถ้าหมู่บ้านของเรามีแต่การใช้อำนาจ ไม่ใช้สมองไปในทางที่ควรเช่นที่บรรพบุรุษไทยเราเคยใช้มา จนสามารถรักษาเอกราชได้มาช้านาน เมื่ออำนาจทำให้กลัว ทางชีววิทยาท่านว่าไว้ว่า เส้นประสาทบังคับให้หลับตาเสีย และเวลาหลับตานั้นแหละ เป็นเวลาแห่งความหายนะ.." (หน้า ๕๔-๕๕)

และให้แนวทางไว้ว่า

"ปัจจัยสำคัญของความเป็นไทยและความเจริญ คือ ความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรในหมู่บ้านของเราโดยสันติวิธี และเป็นไปตามกติกา ถ้าเราทำได้เพียงเท่านี้ แม้จะไม่สามารถทำอย่างอื่นได้มากนัก ผมว่าพี่ทำนุจะมีบุญคุณแก่เยาวชนของเราอย่างเหลือหลาย ..... ผมจึงขอเรียนวิงวอน ให้ได้โปรดเร่งให้มีกติกาหมู่บ้านขึ้นเถิดโดยเร็วที่สุด..."

(หน้า ๕๖-๕๗)

ในช่วงเผด็จการครองเมือง จดหมายที่เรียบง่าย สุภาพอ่อนโยน ฉบับนี้ได้รับการถ่ายทอดในหมู่นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และปลุกจิตสำนึกในเรื่อง สันติประชาธรรม หรือ หนทางที่จะได้สังคมที่เป็นประชาธิปไตยและเป็นธรรมโดยสันติวิธี ดร.ป๋วยใช้คำว่า "ประชาธรรม" แทนคำว่าประชาธิปไตย ในความหมายของสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน

ในภาคนี้มีบันทึก ***"ประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี"*** ซึ่งได้ขยายความแนวคิดสันติประชาธรรมอย่างละเอียด

"ถ้ายึดมั่นในหลักประชาธรรมแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อได้มาซึ่งประชาธรรม นอกจากสันติวิธี" (หน้า ๕๘)

"การใช้อาวุธขู่เข็ญประหัตประหารกัน เพื่อประชาธรรมนั้น แม้จะสำเร็จ อาจได้ผลก็เพียงชั่วครู่ชั่วยาม จะไม่ได้ประชาธรรมถาวร เมื่อฝ่ายหนึ่งใช้อาวุธแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ ก็ย่อมคิดใช้อาวุธโต้ตอบ เมื่ออาวุธปะทะกันแล้วจะรักษาประชาธรรม ไว้ได้อย่างไร ตัวอย่างมีทั่วไปใน อาฟริกา เอเซีย อเมริกาใต้ และผู้ที่สมคบกันใช้อาวุธแสวงอำนาจนั้น ภายหลังก็มักจะแตกแยกกันเพราะชิงอำนาจกัน ใช้อาวุธต่อสู้ซึ่งกันและกันอีก ไม่มีที่สิ้นสุด"

(หน้า ๕๙-๖๐)

"สันติวิธีเพื่อประชาธรรมนั้น เมื่อใช้กับฝ่ายที่มีอาวุธ ก็ไม่แน่ว่าจะกระทำได้สำเร็จ และแม้จะสำเร็จก็ต้องใช้เวลานาน เช่น มหาตมคานธีใช้กับอังกฤษต้องระกำลำบาก ต้องมานะอดทนเด็ดเดี่ยว ต้องอาศัยความกล้าหาญมากกว่าผู้ที่ใช้อาวุธ เพราะมือเปล่าต้องเผชิญกับอาวุธ" (หน้า ๖๐)

ในภาคนี้ยังมีบันทึกที่น่าสนใจ คือ ***"ปัญหาสังคมไทย"*** ซึ่งเป็นการตอบคำถามแปดข้อ ต่อสถานการณ์ในปี ๒๕๑๖ ก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖ เพียงครึ่งปี และบันทึกการเดินทางกลับกรุงเทพฯ ของดร.ป๋วยระยะสั้นเพียง ๑๐ วัน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ สำหรับผู้สนใจประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้จะได้ทราบเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยของตัวละครสฟ
ดร.ป๋วยได้เลือกใช้ถ้อยคำและการนำเสนอที่แนบเนียนในการแก้ต่างข้อกล่าวหาที่มีผู้กล่าวโทษทั้งในที่ลับและเปิดเผย ทั้งยังเปิดโปงธาตุแท้ของผู้ปกครองในยุคเผด็จการอย่างแหลมคม โดยไม่หยาบคายอีกด้วย

ส่วนที่สาม เป็นส่วนที่ ดร.ป๋วยเขียนไว้อาลัย บุคคลที่น่านับถือหกคนที่ สิ้นชีพตักษัย หรือเสียชีวิตในช่วง ปี ๒๕๑๑-๒๕๑๕ ซึ่งประกอบด้วย **หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส เจษฎาจารย์ ฟ. ฮีแลร์ นายสมบูรณ์ เหล่าวานิช นายพร้อม วัชระคุปต์** และ **นายขำ พงศ์หิรัญ** ลีลาในการเขียนคำไว้อาลัยทั้ง ๖ คนของ ดร.ป๋วยนั้นก็แทบไม่ซ้ำแบบกันเ ช่ น กรณีของ ท่านสิทธิพร ดร.ป๋วยเขียนว่า "วันนี้ชาติไทยจนลงไปถนัด ชาวไร่ชาวนาจนลงถนัด ลูกชาวไร่ชาวนาจนลงถนัด นักศึกษาและนักเกษตรจนลงถนัด นักเศรษฐศาสตร์จนลงถนัด ท่านทั้งหลายกับผมจนลงถนัด เพราะขาดท่านสิทธิพร" ส่วนของ พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส เป็นการท้าวความถึงเหตุการณ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และสดุดี ขำ พงศ์หิรัญ "ราษฎรสามัญ" ว่าเป็น *"ผู้ที่ควรแก่การยกย่องนับถือ ผู้ที่ควรแก่การยกย่องและเคารพ คือ ผู้ที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม มิใช่ผู้ที่ทรงอำนาจ แต่ไร้คุณธรรม"* เป็นต้น

ส่วนสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ คือ การศึกษา บทความหลักในภาคนี้คือ "ความชอบธรรมในมหาวิทยาลัย" ซึ่งสะท้อนความเห็นของดรป๋วยในประเด็นประชาธิปไตยในมหาวิทยาลัย

"หมายความว่า นิสิตนักศึกษามีโอกาสได้แสดงความเห็นโดยเสรีเกี่ยวกับหลักสูตรหรือการสอนการวิจัยในมหาวิทยาลัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวกับสวัสดิภาพหรือบริการนักศึกษา นักศึกษาควรได้มีสิทธิออกความเห็นอภิปรายพร้อมด้วยเหตุผล เมื่อมีข้อบังคับออกมา นักศึกษาควรได้รับการชี้แจงให้เข้าใจถ่องแท้ และมีโอกาสออกความเห็นได้โดยไม่ถูกลงโทษหรือหวาดเกรงการลงโทษ มีการเลือกตั้งโดยนักศึกษาเอง ให้นักศึกษาเป็นผู้แทน เป็นกรรมการสโมสร และกรรมการสวัสดิการนักศึกษาเหล่านี้เป็นต้น"

(หน้า ๑๑๔

)

บทความที่น่าสนใจรองลงมาคือ "เรียนเพื่อสอบ หรือสอบเพื่อเรียน หรือเรียนเพื่อเรียน" โดย ดร.ป๋วยสรุปว่า

"แต่ถ้าเป็นผม ใครมาสบประมาทว่า ถ้าไม่สอบแล้วไม่ควรเรียน ผมจะยอมไม่ได้ เพราะเรามามหาวิทยาลัย พ่อแม่ หรือ ผู้อุปการะให้ทุน (ในกรณีของผมประชาชนทั้งประเทศ) หวังว่าจะให้มาเรียน คติที่พึงยึดถือคือ ถ้าไม่เรียนก็อย่าสอบ ไม่ใช่ถ้าไม่สอบก็อย่าเรียน" (หน้า ๑๒๖)

นอกจากนั้นก็ยังมีบทเรียนที่เขียนจากชีวิตจริงของ ดร.ป๋วยถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังอีก ๓ บท คือ "Labor Omnia Vincit" "ฟังไม่ได้ศัพท์ จับเอามากระเดียด" และ "เรียนให้เก่ง" ทั้งยังมีบทความสั้น ๆ ๔ เรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาเศรษฐศาสาตร์และการมีส่วนในการพัฒนาวิชานี้ของ ดร.ป๋วย คือ "เศรษฐศาสตร์จงเจริญ" "รายงานของคณะเศรษฐศาสตร์ ๒๕๑๑-๒๕๑๒" "คณะเศรษฐศาสตร์ในปีการศึกษา ๒๕๑๓" และ "ตึกใหม่เศรษฐศาสตร์"

กล่าวโดยรวม **สันติประชาธรรม** เป็นหนังสือที่มีคุณค่า ในแง่วรรณศิลป์ ประวัติศาสตร์ และเนื้อหาสาระ ด้านวรรณศิลป์นั้น ดร.ป๋วย ใช้ลีลาในการเสนอบทความทั้ง ๒๖ บทอย่างหลากหลายรูปแบบ ตามสถานการณ์ เนื้อหาสาระ และผู้รับที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันในทุกบทความก็คือความพิถีพิถันในการเลือกใช้ถ้อยคำไทยพื้น ๆ ที่เรียบง่ายแต่ให้ความหมายลึกซึ้ง กินใจ และสื่อความได้อย่างตรงไปตรงมาไม่เสแสร้ง เป็นการสะท้อนการดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ ที่เรียบง่ายของท่านออกมาเป็นตัวอักษร ในแง่ประวัติศาสตร์ หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนช่องหน้าต่างเล็ก ๆ ที่เปิดออกไปให้เห็น หน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย ช่วงสั้น ๆ ระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖ ในมุมมองของบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งทั้งเป็นผู้ถูกกระทำและเป็นผู้กระทำ เป็นทั้ง "ไทยมุง" และ "ไทยร่วม ไทยเรียกร้อง" ส่วนในแง่ของเนื้อหาสาระนั้นจัดว่าหนังสือหนา ๑๗๘ หน้านี้ได้บรรจุข้อคิด และมุมมองของคนไทยคนหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านแต่ละคนจะหยิบเอาไปใช้งานได้มากพอ ๆ กับ

แนวคิดในระดับกว้างที่เสนอทางออกทางแก้ปัญหาของชาติบ้านเมืองได้ด้วยทั้งในอดีตและปัจจุบัน จัดว่าเป็นหนังสือประเภท "เด็กอ่านได้ ผู้ใหญ่อ่านดี อ่านกี่ทีก็มีประโยชน์"

ประวัติ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เกิดในชุมชนของชาวไทยเชื้อสายจีนในตลาดน้อย กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ บิดาเป็นชาวจีนอพยพมีอาชีพพ่อค้าแพปลา มารดาเป็นคนเชื้อสายไทยจีน บิดาเสียชีวิตเมื่อ ด.ช.ป๋วยอายุเพียง ๘ ขวบ แม้มารดาจะต้องดูแลบุตรถึง ๗ คน แต่ด้วยความอดทน ด.ช. ป๋วยก็ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่อยู่ใกล้บ้านในตรอกโรงสูบน้ำ ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ๒๔๗๕ เด็กหนุ่มป๋วยเริ่มสนใจปรัชญาการเมืองของรุสโส วอลแตร์ โวล่า จอน สจ๊วต มิล โดยอ่านจากฉบับภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ ขณะที่เรียนอยู่ชั้น มัธยมแปดตามระบบการศึกษาในสมัยนั้น

เนื่องจากเป็นนักเรียนที่เก่งวิชาภาษาฝรั่งเศสและคณิตศาสตร์ เมื่อจบหลักสูตรมัธยมปลายแล้ว โรงเรียนอัสสัมชัญก็จ้างเป็นครู นักเรียนโรงเรียนนี้เรียกครูว่า "มาสเตอร์ " นายป๋วย เริ่มประกอบอาชีพครูตั้งแต่อายุเพียง ๑๗ ปี และต่อมาเมื่อสมาชิกคณะราษฎร์กลุ่มหนึ่งและนายปรีดี พนมยงค์ ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นในปี ๒๔๗๗ เป็นมหาวิทยาลัยเปิด ค่าเรียนต่ำและไม่จำเป็นต้องไปเรียนเต็มเวลาเหมือนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเดียวของไทยก่อนหน้านั้นและเป็นมหาวิทยาลัยปิด มาสเตอร์ป๋วยจึงลงทะเบียนเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยใหม่แห่งนี้ และสำเร็จธรรมศาสตร์บัณฑิตเมื่อปี ๒๔๘๐

บัณฑิตป๋วยได้งานเป็นล่ามให้กับอาจารย์ชาวฝรั่งเศสในธรรมศาสตร์ อยู่ไม่นานก็สอบชิงทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อทางเศรษฐศาสตร์และการคลังที่ London School of Economics and Political Science ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ จบปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับหนึ่งเมื่อปี ๒๔๘๔ และได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยให้ศึกษาต่อขั้นปริญญาเอก ในระหว่างศึกษาได้พบกับนักศึกษาวิชาสังคมวิทยา ชื่อ มาร์กาเรต สมิธ และต่อมาได้แต่งงานกัน

ระหว่างศึกษาอยู่ในอังกฤษ เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา นักศึกษาไทยในอังกฤษจำนวนหนึ่งรวมทั้งนายป๋วย ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย และโดดร่มเข้ามาในประเทศไทยที่ชัยนาท เพื่อทำงานติดต่อระหว่างไทยกับพันธมิตร แต่ถูกจับได้เสียก่อน เมื่อถูกส่งตัวเข้ากรุงเทพฯ แต่ในกรมตำรวจมีผู้ทำงานใต้ดินอยู่ ในที่สุดจึงสามารถติดต่อได้สำเร็จ และทำงานลับอยู่ปีเศษ จึงได้รับอนุญาตให้กลับไปศึกษาต่อที่อังกฤษในปี ๒๔๘๘ จนจบการศึกษาในปี ๒๔๙๑

ดร.หนุ่มจากเมืองนอกเริ่มรับราชการในตำแหน่งเศรษฐกร กรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง ตำแหน่งทางราชการที่สำคัญคือ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แม้อาชีพส่วนใหญ่ของดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์จะเป็นข้าราชการ และมีบทบาทเป็นนักวิชาการเป็นหลัก แต่ดร. ป๋วยก็มีผลงานเขียนที่หลากหลายทั้งรูปแบบ และเนื้อหา ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นอกจากตำราสองเล่ม คือ **การคลัง** (๒๔๙๖, ๒๔๙๘) และ **เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย** (๒๔๙๖, ๒๔๙๙, ๒๕๐๔) แล้วหนังสือประเภททั่วไปที่น่าอ่านยังมีอีกหลายเล่ม เช่น **เสียชีพอย่าเสียสิ้น** และ **คำพูดและข้อเขียน** ดังที่กล่าวมาแล้ว และ **แนวทางสันติวิธีหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙**(๒๕๒๑), **อันเนื่องมาจาก ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙** (๒๕๒๓), **การศึกษาในทัศนะของข้าพเจ้า** (๒๕๓๐) และ **ศาสนธรรมและการพัฒนา** (๒๕๓๐) นอกจากนั้นยังมีหนังสือรวมบทร้อยกรองทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ **กูชายชาญชาติเชื้อ ชาตรี** (๒๕๓๒) สำหรับผู้สนใจแนวคิดและประวัติชีวิตของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ แล้ว **สมุดภาพอาจารย์ป๋วย** จัดพิมพ์โดย สมาคมเศรษฐศาสตร์ เมื่อ ปี ๒๕๓๑ เป็นหนังสือที่รวบรวม "วรรคทอง" ของนักเขียนผู้นี้ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างกระทัดรัด และยังมีการคัดลอกความคิดเห็นจากบุคคลในวงการต่างๆ ที่เขียนถึง ดร.ป๋วยไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์จนถึงปีที่พิมพ์อีกด้วย

ธัญญา ผลอนันต์

ห้าปีจากปริทัศน์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยสำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม

ส. ศิวรักษ์

(พ.ศ. ๒๔๗๖ -)

ห้าปีจากปริทัศน์ของ ส. ศิวรักษ์ เป็นหนังสือรวมบทนำ บทความ บทแปล บทคน (สัมภาษณ์และแนะนำ) จดหมายจากบรรณาธิการ และ บรรณาธิการ และข้อเขียนอื่น ๆ รวม ๕๐ ชิ้น ที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์เขียนและตีพิมพ์ใน **วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์** ซึ่งเป็นวารสารราย ๓ เดือน ของ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในช่วงปี พ. ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๑ ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ บทนำ ๒๐ บท

สุลักษณ์รับงานในตำแหน่ง บรรณาธิการ สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยมีวัตถุประสงค์เป็นสนามฝึก *"เพาะนิสัยให้คนขั้นมหาวิทยาลัยมีฉันทะในทางอ่าน ในทางเขียนเสียก่อน ถ้าเขียนบทความได้ แปลเรื่องสั้นได้ ก็มีหวังที่จะแปลเรื่องยาว ที่จะเขียนหนังสือเล่มต่อไป"*

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับแรกออกวางตลาด เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖ และก็เริ่มก่อให้เกิด "ปฏิกิริยา" ขึ้นมาทันทีเช่นกัน ข้อเขียนของ สุลักษณ์ ในหัวข้อ **"อันเนื่องมาแต่งานฉลองร้อยปีประสูติสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์"** (หน้า ๑๕๕) ได้สร้างความไม่พอใจให้กับ มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ถูกวิจารณ์ในทางลบเป็นครั้งแรก และนายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น จุดเด่นของสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับแรกอีกประการหนึ่งคือ ได้นำบทกวี **"วักทะเลเทใส่จาน"** ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ มาตีพิมพ์ เป็นการเปิดเวทีให้กวีผู้นี้ออกมาจากรั้วมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก

ในบทนำฉบับที่ ๒ จึงวิจารณ์ *"การพายเรือในอ่าง"* (หน้า ๑๐) ของวารสารในสมัยนั้นที่ปฏิเสธเรื่องวิชาการ โดยอ้างว่านักอ่านสามัญทั่วไปรับไม่ได้ สุลักษณ์เห็นว่า

> *"ถึงเวลาแล้ว ที่จำต้องเลิกดูถูกสติปัญญาของสามัญชนคนไทย"* (หน้า ๕) และ *"เราถือว่าคนไทยทุกคนมีสิทธิที่จะได้ทราบความจริง หนังสือในทางวิชาการก็ดี หนังสือพิมพ์อื่น ๆ ก็ดี ว่าโดยอุดมการณ์แล้ว ก็สรุปรวมได้เหมือนกัน ตรงที่ต่างก็แสวงหาสัจจะเพื่อเสนอแด่ผู้อ่าน ผู้ใดละหลักการข้อนี้ ก็เท่ากับว่าเขาเป็นผู้ทำหนังสือหลอกลวงประชาชน และเป็นผู้ขาดความจริงใจต่อตนเอง"* (หน้า ๑๐) ในบทนำของเล่มนี้ สุลักษณ์ก็ได้เสนอให้ "เลิกรังเกียจของไทย ๆ ว่าเก่า ว่าล้าสมัย" และ "ต้องปลูกความรักชาติ" ขณะเดียวกัน *"เราก็มีความรู้สึกเป็นชาวอาเซีย เรา*

เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องรู้จักเพื่อนบ้านรอบ ๆ ตัวเราให้ดีขึ้น เลิกดูถูกเขาได้แล้ว เลิกได้แล้วที่ยังคงคิดอย่างผิด ๆ ว่าเราวิเศษกว่าชาติอื่น ๆ" (หน้า ๑๒)

ปีที่ ๒ ฉบับแรก บทนำชื่อ **"อันตรายสำหรับปัญญาชนคนหนุ่ม"** (หน้า ๒๑-๒๕) โดยเสนอว่าสังคมไทยยกคนให้เป็นปัญญาชนเร็วเกินไป เพียงอ่านหนังสือไม่กี่เล่ม หรือสำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยมีชื่อเสียงจากต่างประเทศก็ได้เป็นปราชญ์ เป็นเอตทัคคะกันไปแล้ว แต่งานหรือกิจการที่ทำกลับเป็นงานเสมียนพนักงานธรรมดา สิ่งนี้ "แท้ที่จริงคือมหันตภัยอันร้ายกาจที่จะบั่นทอนเวลาความคิดความสามารถ ให้หมดไปโดยเปล่าประโยชน์" (หน้า ๒๗) อันตรายอีกประการหนึ่งคือ ไม่กล้าทำอะไรให้ขัดจากมติมหาชน *"ถือว่าการถูกถอดออกจากตำแหน่งเพราะทำถูก น่าละอายยิ่งกว่าได้เงินขึ้นเพราะประกอบการทุจริตคิดมิชอบ"* (หน้า ๒๘) และยังโจมตีปัญญาชนที่คอยหาทางจับผิด อิจฉาริษยาปัญญาชนด้วยกันอีกด้วย

ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๓ สุลักษณ์ เขียน **"สุนทรพจน์ในการเปิดสมาคมผ้านุ่ง"** (หน้า ๑๗๔-๑๗๕) เพื่อท้าทายแนวโน้มในการพัฒนาประเทศแบบ "งัวลืมตีน" จนทำลายศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณของไทย ในฉบับต่อมา (ฉบับที่ ๔ ปีที่ ๓) สุลักษณ์ได้แปล สุนทรพจน์ของวุฒิสมาชิกฟุลไบรท์ ซึ่งเปิดเผยว่าสหรัฐมีฐานทัพอเมริกันในเมืองไทย ในขณะนั้นรัฐบาลไทยปฏิเสธเรื่องนี้มาตลอด หนังสือพิมพ์ในเมืองไทยลงข่าวเรื่องนี้ไม่ได้ เพราะขัดคำสั่งคณะปฏิวัติ ถือว่าเป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับพันธมิตร

ในฉบับที่ ๓ ปีที่ ๔ สุลักษณ์ ได้เขียนถึง "อิทธิพลของฝรั่ง" (หน้า ๘๖-๙๕) เตือนให้คนไทยระวังในการรับวัฒนธรรมตะวันตก

"ยิ่งฝรั่งที่เข้ามาเป็นทหารเลวด้วยแล้ว ผลเสียจะยิ่งเพิ่มพูนขึ้นจนเหลือที่จะกล่าวได้ และที่ร้ายกว่านั้นก็คือเราผู้เป็นเจ้าของประเทศไม่มีทางทราบได้เลยว่าทหารเหล่านั้นเข้ามาเพื่ออะไร เข้ามามากน้อยเท่าไร" (หน้า ๙๓) และ *"แม้ทหารเลวอเมริกันก็อาจจะเป็นที่รักของโสเภณีไทยได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างเห็นอกเห็นใจกันและกัน หากเห็นอกกันระหว่างที่ฝ่ายหนึ่งจ่ายสตางค์ให้เท่านั้น นี้จะเรียกว่ามิตรภาพไม่ได้ และถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเอาเปรียบอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะถือว่าโตกว่า รวยกว่า ฉลาดกว่า เขานั้น ๆจะไม่ทำในนามสถาบัน หรือนามส่วนตัวก็ตาม เขาจะเป็นที่รักของใครไม่ได้เลย"* (หน้า ๙๕)

บทนำที่นับว่าอื้อฉาว และสุลักษณ์ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเป็นครั้งแรก คือบทนำในฉบับที่ ๓ ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๑๐ เรื่อง **"อนาคตของไทยอยู่ที่ไหน"** (หน้า ๑๑๙-๑๒๙)ในโอกาสที่กู้กรุงศรีอยุธยาครบสองศตวรรษพอดี บทนำชิ้นนี้ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์รับ

สั่งให้เก็บสังคมศาสตร์ปริทัศน์จากร้านขายปลีก บทความนี้เนื้อหาเป็นการเปรียบเทียบประเทศไทยสมัย ๒๕๑๐ กับ ๒๓๑๐ และตั้งคำถามว่า "ถ้าพระพุทธเจ้าหลวงท่านคิดว่าท่านสบายแล้ว ไม่ต้องวิตกทุกข์ร้อน เราจะมีอนาคตมาถึงบัดนี้ไหมหนอ" (หน้า ๑๒๕)

นอกจากความเห็นในเชิงตั้งคำถามกับการพัฒนาทางวัตถุในด้านต่าง ๆ ในยุคนั้นและการชี้ชวนให้กลับไปยึดถือวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม แล้ว สุลักษณ์ให้ความสำคัญกับเพื่อนบ้านมาก เช่น **"ไทย-ญวน-สหรัฐ"** (บทนำ หน้า ๑๐๕) **"ลาวในทัศนะไทย"** (บทความ หน้า ๑๕๐) **"เขมรสมัยนี้"** (บทแปล หน้า ๒๐๕) **"บทบาทของไทยใหญ่ในพม่า"** (บทแปล หน้า ๒๑๓) และ **"อูอองซาน"** (บทแปล หน้า ๒๒๑)

ไพจิตร เอื้อทวีกุลได้มองในเชิงเปรียบเทียบกับนักเขียนคนอื่นในยุคนั้นไว้ว่า "ในบ้านเราเวลานี้ จะหาผู้ที่มีความคิดอ่าน มีความห่วงใยประเทศชาติ มีความรู้และคารมฝีปาก สามารถเขียนเรื่องอันมีแก่นสารออกสู่บรรณโลกและมหาชนได้ไม่มากนัก จึงเป็นที่น่ายินดีที่ ส. ศิวรักษ์ ได้รวบรวม ข้อเขียนของตนออกตีพิมพ์เป็นเล่ม" (**ปีแห่งการอ่านหนังสือ** คลังวิทยา ๒๕๑๕ หน้า ๑๘๒) สุลักษณ์เองก็ได้ประกาศไว้ชัดเจนใน **"จดหมายจากบรรณาธิการ เรียน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช"** ว่า

> *"บทความใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับที่แล้ว หรือฉบับไหน ๆ จะเป็นข้อความที่ผมเขียน หรือใครเขียนก็ตาม ทางเราไม่อวดอ้างเลยว่าข้อความนั้น ๆ จะต้องเป็นของใหม่ชนิดที่ไม่เคยมีใครเอ่ยถึงมาก่อน เราเพียงแต่หวังว่าบทนำนั้น ๆ จะช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความคิด จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม"* (หน้า ๓๕๐)

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ นับได้ว่าเป็นวารสารที่ก่อให้เกิดการตื่นตัวทางวิชาการสังคมศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ อย่างมากมาย เป็นเวทีแสดงความคิดของนักคิดรุ่นเก่าที่เป็น "เจ้า" เช่น พระองค์เจ้าพิสิษฐ์สบสมัย, ม.จ.สิทธิพร กฤดากร "ขุนนางเก่า" เช่น พระยาโกษากรวิจารณ์, ขุนวิจิตรมาตรา, พระประมณฑ์ปัญญา "พระ" เช่น พระสาสนโสภณ (วัดบวรนิเวศ), พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต, "นักเรียนนอก" ร่วมสมัยกับสุลักษณ์ เช่น สมศักดิ์ ชูโต, พัทยา สายหู, ไพจิตร เอื้อทวีกุล, กระมล ทองธรรมชาติ, และรุ่นหลัง เช่น วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์, กระจ่าง พันธุมนาวิน, พันศักดิ์ วิญญรัตน์, เดช บุนนาค, วรพุทธิ์ ชัยนาม ที่ผลัดเปลี่ยนกันมาแสดงทัศนะโต้ตอบกันอย่างต่อเนื่อง

สุลักษณ์ยอมรับว่า

> *"แม้ข้าพเจ้าจะมีอคติไปทางผู้หลักผู้ใหญ่ ฝรั่งมังค่า และนักเรียนนอก แต่ก็ได้แสวงหา "นักเรียนใน" ที่มีแววอยู่ตลอดเวลา นอกจากพระเณรแล้ว ก็ได้กวีและนักวิชาการ ที่ต่อมามีชื่อเสียงมากมาย แม้ไม่นับอังคาร (กัลยาณพงศ์) ก็มี*

บุคคลจากมหาวิทยาลัยของเขา (ศิลปากร) ให้อวดได้หลายคน เช่น เทพศิริ สุขโสภา สุจิตต์ วงษ์เทศ และขรรค์ชัย บุนปาน ทางด้านธรรมศาสตร์ก็มี ชัช กิจธรรม รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และวิทยากร เชียงกูล ส่วนทางจุฬาฯ ก็มี ไพฑูรย์ สินลารัตน์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ปรีชา ช้างขวัญยืน เกษตรศาสตร์ ก็มี ดีพร้อม ไชยวงศ์เกียรติ และ ธัญญา ผลอนันต์ แพทยศาสตร์ ก็มี วิชัย โชควิวัฒน์ ชื่อทั้งหมดที่เอ่ยมานี้ ใส่ไปยาลใหญ่ต่อท้ายได้ทุกราย"

(**ช่วงหลังแห่งชีวิต ของ ส. ศิวรักษ์**, เคล็ดไทย ๒๕๔๐ หน้า ๗๖)

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นสนามสร้างแหล่งเพาะให้นักเขียนนักคิดของไทยในสมัยหลังอีกเป็นจำนวนมาก ดังคำประกาศเกียรติคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้ได้รับรางวัล "ศรีบูรพา" ประจำปี ๒๕๓๗ ว่า

"ในยุคที่เผด็จการครองเมืองและสังคมอับจนทางปัญญา นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ได้เสนอผลงานด้านวรรณกรรมและข้อเขียนต่าง ๆ ซึ่งได้จุดประกายความคิดและการค้นหาทางออก ในยุคดังกล่าวนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้เป็นบรรณาธิการหนังสือ "สังคมศาสตร์ปริทัศน์" ซึ่งได้เป็นเวทีกลางแห่งด้านการคิดและการเรียนรู้ของคนหนุ่มสาวในยุคแห่งการแสวงหา อันเป็นพื้นฐานของขบวนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งพัฒนามาเป็นขบวนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และสืบต่อมาภายหลังจากนั้น"

(**ช่วงแห่งชีวิต ของ ส. ศิวรักษ์** ริเวอร์ บุ๊คส์ ๒๕๓๘ หลังปก)

หลังจากปี ๒๕๑๕ ส. ศิวรักษ์ มีผลงานหนังสือที่น่าสนใจออกมาจำนวนมาก และหลายเล่มจะมีวุฒิภาวะกว่าเล่มนี้ แต่ที่เราเลือกหนังสือเล่มนี้ก็เนื่องด้วยเงื่อนไขของเวลาที่เราต้องการหนังสือที่เขียนก่อนปี ๒๕๑๕ เพื่อให้เป็นหนังสือที่จัดว่าคลาสสิคพอสมควร

ประวัติ ส. ศิวรักษ์

ส. ศิวรักษ์ ชื่อจริงคือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เกิดเมื่อ ๒๗ มีนาคม ๒๔๗๖ ได้รับการศึกษาแรกเริ่มอย่างไม่เป็นทางการจากบ้านครูชุ่ม ข้างวัดทองนพคุณ ธนบุรี ต่อมาเข้าโรงเรียนนเรศวิทยา แต่เรียนได้ไม่นานโรงเรียนก็ถูกยุบ จึงย้ายไปโรงเรียนศิริศาสตร์ และ เซนต์แมรี่ หรือ สตรีประชากร จนเมื่ออายุ ๑๐ ขวบจึงเข้าเรียนที่ชั้นประถม ๔ โรงเรียนอัสสัมชัญ ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง สุลักษณ์บวชเณร และหยุดเรียนไปสามปี (๒๔๘๖-๒๔๘๙) หลังสงครามจึงกลับมาเรียนต่อที่อัสสัมชัญ ขณะเรียนชั้นมัธยม ๖ ออกหนังสือพิมพ์ในห้องเรียน ชื่อ ยุววิทยา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด

ความขัดแย้งกับครู ต่อมาสมัยมัธยม ๘ ได้รับเลือกเป็นบรรณาธิการนิตยสารของโรงเรียน ชื่อ อุโฆษสาร

ความรู้ทางด้านศาสนา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย ในระยะแรก ๆ นั้น สุลักษณ์ได้มาจากการฟังมากกว่าการอ่าน โดยเฉพาะช่วงเป็นเด็ก และ เณร (**ช่วงแห่งชีวิต ของ ส. ศิวรักษ์** ริเวอร์ บุ๊คส์ ๒๕๓๘ หน้า ๒๙๗-๓๐๖)

สุลักษณ์เดินทางไปศึกษาต่อที่อังกฤษ เมื่อปี ๒๔๙๖ อยู่อังกฤษ ๕ ปี ได้ปริญญาตรี อักษรศาสตร์ (ปรัชญา วรรณคดี และประวัติศาสตร์) และกลับเมืองไทย ปี ๒๕๐๑ แต่ก็ได้งานที่สถานีวิทยุ บีบีซี จึงกลับไปอังกฤษอีกครั้งในช่วงต้นปี ๒๕๐๒ และเรียนต่อเนติบัณฑิตยสภาสอบได้เกียรตินิยมอันดับ ๓ ในปี ๒๕๐๔ จากสำนักมิลเดิล เทมเปิล กลับเมืองไทยต้นปี ๒๕๐๕ ทำงานแผนกข่าวอยู่สถานทูตอังกฤษและสหรัฐอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนที่จะทำงานเป็นบรรณาธิการสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ช่วงปี ๒๕๐๕ - ๒๕๑๒ หลังจากนั้นก็ทำงานที่สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช นิตยสารหลายฉบับที่อยู่ได้เพียงระยะสั้น ๆ และทำงานมูลนิธิ ตั้งสำนักพิมพ์และร้านขายหนังสือเอง

มีผลงานทั้งภาษาไทยตีพิมพ์เป็นเล่มไม่ต่ำกว่า ๑๘๐ เล่ม และภาษาอังกฤษอีกไม่ต่ำกว่า ๑๓ เล่ม

ธัญญา ผลอนันต์

"วันมหาปิติ" : วารสาร อมธ. ฉบับ, พิเศษ ๑๔ ตุลาคม

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๖

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารสาร อมธ. ฉบับพิเศษ ๑๔ ตุลาคม เป็นหนังสือบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์กรณีเรียกร้องประชาธิปไตย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เล่มแรกที่ออกมาสด ๆ ร้อน ๆ ภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖ ที่มองว่าเป็นวันที่สังคมไทยต้องเผชิญกับความโหดเหี้ยมครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เมื่อประชาชน นักเรียน นักศึกษา ผู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งการปกครองแบบรัฐสภาต้องเสียชีวิตและเลือดเนื้อจากการปราบปราม ของกองกำลังรัฐบาลภายใต้พลเอกถนอมกิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร กว่าจะได้มาซึ่งชัยชนะ

การที่องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เรียกวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ว่าเป็น "วันมหาปิติ" สวนทางกับที่ชนชั้นนำไทยมองว่าเป็น *"วันมหาวิปโยค"* เพราะพวกเขามองว่า ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

> *"...เป็นวันที่ประกาศความหวังของประชาชน ว่าตนเองจะได้มีส่วนในการเป็นเจ้าของประเทศเสียที วันที่หัวใจของทุกคนเบ่งบานว่าจะได้ช่วยกันสร้างสังคมที่ดีกว่า วันที่คนไทยมีความหวังว่าจะได้ใช้ความรู้ความสามารถรับใช้ประชาชนอย่างเต็มที่ โดยปราศจากการขัดขวางของคนเห็นแก่ตัวของคนชั่ว วันที่มีความหวังว่าจะทำลายเหล่าทรราชและพรรคพวกที่ทำการกดขี่ประชาชนอย่างรุนแรงทั้งการใช้อาวุธทำลายใช้คุกตะราง ใช้กฎหมาย และการกดขี่ทางเศรษฐกิจอย่างเลือดเย็น วันที่ทุกคนเบิกบาน มีความหวังในการต่อสู้กับอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ต่อไป*
>
> *๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ วันมหาปิติของประชาชนที่จะต่อสู้กับความเลวร้ายที่เหลืออยู่ รากเหง้าของความชั่วที่ยังฝังรากลึกอยู่ มีเรื่องที่จะต้องต่อสู้อีกมากและใช้เวลายาวนาน จนกว่าจะได้ประชาธิปไตยของประชาชนที่แท้จริง วันที่ประชาชนได้ลืมตาอ้าปากกันอย่างถ้วนทั่ว..."* (คำนำ)

การลุกฮือเรียกร้องประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของนักศึกษาประชาชนในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นขบวนการที่นำโดยนักศึกษาและปัญญาชน เป็นขบวนการที่มีลักษณะชาตินิยมในระยะแรกและพัฒนามาสู่ขบวนการทางการเมืองต่อต้านเผด็จการทางทหารในขณะนั้น ซึ่งได้แก่รัฐบาล

จอมพลถนอม กิตติขจร ขบวนการ ๑๔ ตุลาคมเรียกร้องให้มีการนำรัฐธรรมนูญมาใช้ ให้มีการเลือกเลือกตั้งและจัดการปกครองโดยระบบรัฐสภาในที่สุด

การลุกขึ้นต่อสู้เพื่อให้มาซึ่งสิทธิเสียงและการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน ความกล้าที่จะเรียกร้องที่ออกมาในรูปแบบของการรวมตัวกันของประชาชนจำนวนมาก ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ครั้งพิเศษในสังคมไทย เมื่อพิจารณาถึงอดีตที่ผ่านมา ประชาชนส่วนใหญ่ถูกครอบงำด้วยสำนึกของการยอมจำนนในระบอบเจ้าขุนมูลนายมาช้านาน

หนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกประวัติศาสตร์สมัยใหม่ชิ้นสำคัญ ประกอบด้วยบทความและเนื้อหา ๒๑ บทด้วยกัน ที่มุ่งแสดงให้เห็นว่าพลังประชาชนเป็นพลังทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่ และนับวันแต่จะมีความสำคัญ และมีบทบาทในการสร้างประวัติศาสตร์เช่นกัน ไม่ใช่เป็นการผูกขาดหน้าที่ในการกำหนดชะตากรรมของประเทศ โดยชนชั้นผู้ปกครองดังอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะพลังของนิสิตนักศึกษาที่เคยถูกสอนว่า มีหน้าที่เพียงแต่เรียนหนังสือ ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมืองมีผลให้เท่าที่ผ่านมา นิสิตนักศึกษาถูกทำให้เป็นผู้ที่ "มืนชา" ทางการเมือง บทนำของหนังสือเล่มนี้ กระตุ้นให้นักศึกษาตระหนักถึงหน้าที่ของตนและชี้ให้เห็นว่า

> *"แท้จริง นักศึกษาเป็นประชาชนคนหนึ่ง จะต้องมีสิทธิมีส่วนในการเมือง ระหว่างการเมืองกับการศึกษาแล้ว อย่างน้อยที่สุดทั้งสองอย่างนี้ต้องควบคู่กันไปมิใช่เอาแต่ศึกษาเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เรื่องการเมืองอันเป็นเรื่องส่วนรวมไม่ใส่ใจ ยิ่งกว่านั้นนักศึกษายังเห็นชัดอีกว่าการเมืองกับการศึกษามิใช่ควบคู่กันเท่านั้น หากการเมืองต้องนำหน้าการศึกษาอีกด้วย*...(หน้า ๑๔)

หนังสือเล่มนี้มีความสำคัญในแง่ที่เป็นหนังสือทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการรวบรวมข้อมูลขององค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตยเมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อีกทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดำเนินอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สนามหลวง ถนนราชดำเนิน การประชุมเพื่อการเคลื่อนไหวก็กระทำกันในตึก อมธ. ทำให้ อมธ. เป็นศูนย์กลางของข่าวสารข้อมูลแทบทั้งหมด หนังสือเล่มนี้บันทึกข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ ๕-๑๕ ตุลาคม มีลักษณะของการให้ข้อมูลว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้างมากกว่าการใส่ความคิดเห็นของฝ่ายขบวนการนักศึกษาลงไป ผู้อ่านสามารถใช้วิจารณญาณตัดสินหาข้อสรุปได้ด้วยตนเอง จากข้อมูลซึ่งมีทั้งข้อมูลจากฝ่ายนักศึกษา และฝ่ายรัฐบาลเอง

หนังสือ**วันมหาปิติ** นี้ให้ภาพดุจภาพยนตร์จอยักษ์ รายงานการเคลื่อนไหวของนักเรียน นักศึกษา ทุกจังหวัดทั่วประเทศ ในช่วง ๒-๓ วัน ก่อน และหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคมว่า มีการเคลื่อนไหวสอดคล้องหนุนช่วยการเคลื่อนไหวที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จนทำให้เห็นภาพว่าตั้งแต่วันที่

๑๑ ตุลาคม นักเรียนนักศึกษาต่างลุกฮือกันต่อต้านอำนาจเผด็จการ และเรียกร้องประชาธิปไตยทั่วประเทศ แล้วภาพจึงมาเน้นโฟกัสที่การเคลื่อนไหวของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาร่วมกับองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.)ก่อน ๑๔ ตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการต่อรองเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวปัญญาชนผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ๑๓ คน และช่วงการเคลื่อนขบวนออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปตามถนนราชดำเนินเพื่อกดดันรัฐบาล

บทความของ *ภูมิสัน โรจน์เลิศจรรยา* ชื่อ *"ธรรมศาสตร์ ๑๓-๑๔ ตุลาคม"* ให้รายละเอียดแต่ละชั่วโมงที่ผ่านไป ผู้อ่านจะเห็นรายละเอียดเหมือนภาพที่เคลื่อนไหว ความวุ่นวาย ความวิตกกังวล ความตื่นเต้นจนถึงความสับสนวุ่นวายของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากที่ตำรวจและทหารเข้าปราบปรามขบวนนักศึกษาด้วยความรุนแรง นองเลือด ความกล้าหาญของเยาวชนนักเรียนนักศึกษาที่พร้อมต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ จะพบได้จากบทความของ *จีรนันท์ พิตรปรีชา* ความรู้สึกสลดใจที่เห็นภาพการบาดเจ็บเสียชีวิตของเยาวชนจากเหตุการณ์นองเลือดจากบันทึกความทรงจำของนางพยาบาลศิริราช, บันทึกของประชาชนจาก *"ลูกประดู่โรย"* บันทึกของอาจารย์ *สุดาทิพย์ อินทร*

หนังสือเล่มนี้ยังได้ให้ข้อมูลที่เป็นวิกฤตการณ์และปมเงื่อนที่สำคัญคือ เหตุการณ์ที่ตำรวจปฏิบัติการอย่างรุนแรงกับนักศึกษาประชาชน ที่กำลังสลายตัวกลับบ้านที่ข้างสวนจิตรลดาในรุ่งเช้าของวันที่ ๑๔ ตุลาคม และเป็นชนวนก่อให้เกิดการปะทะกันของกองกำลังตำรวจและทหารกับนักศึกษาประชาชนต่อมา มีผลให้เกิดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมากต่อมา ผู้บันทึกเหตุการณ์ข้างสวนจิตรลดานี้เป็นนักข่าวชื่อ*เชิดสกุล เมฆศรีวรรณ* เขียนบันทึกความทรงจำไว้ในบทความ "ฟ้าสางที่ข้างสวนจิตรฯ" เชิดสกุล เป็นประจักษ์พยานอยู่ในจุดที่เกิดเหตุอย่างใกล้ชิดและเขาได้รับบาดเจ็บจากการถูกตำรวจยิงที่ตาข้างขวาจนตาบอดสนิท และเขียนบันทึกนี้ภายหลังจากเหตุการณ์ไม่นาน ข้อเท็จจริงที่ได้จึงน่าเชื่อถือ เมื่อผู้อ่านได้อ่านบทความของเชิดสกุลก็จะทราบได้ว่า ใครคือผู้ที่สมควรรับผิดชอบต่อการนองเลือด ๑๔ ตุลาคม เพราะถ้าไม่ใช่เป็นเพราะการขัดขวางของบุคคลนี้ที่ไม่ให้ขบวน ๑๔ ตุลาผ่าน เพื่อจะได้แยกย้ายกันกลับบ้านอย่างสันติแล้ว เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ก็จะเป็นการเรียกร้องประชาธิปไตยโดยไม่เสียเลือดเนื้อแต่อย่างใด

อีกปมเงื่อนหนึ่งคือ ความขัดแย้งไม่เข้าใจกัน ซึ่งเกิดจากความหวาดระแวงหรือการถูกยั่วยุในหมู่ผู้นำนักศึกษาในขณะที่เคลื่อนขบวนในวันที่ ๑๔ ตุลาคม บทความของ*สมาน เลือดวงหัด* "ก่อนจะถึง ๑๔ ตุลาคม" จะให้รายละเอียดในฐานะผู้อยู่ในเหตุการณ์สะท้อนสภาพความเป็นจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการคุมผู้คนจำนวนมาก ประมาณเกือบแสนคน การขาดการสื่อสารภายใต้สภาวะจิตใจที่สับสน จากความรู้สึกรับผิดชอบและประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่ไม่คาดหมาย

หนังสือ **วันมหาปิติ** นี้ มีลักษณะของการให้ข้อมูลทั้งสองด้าน ด้วยการรวบรวมแถลงการณ์ของทั้งฝ่ายขบวนการนักศึกษา ๑๔ ตุลา และรัฐบาลเข้าไว้ด้วย จำนวนมาก

หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าสมควรที่คนทั่วไปควรอ่านและพิจารณาด้วยตนเอง เนื่องจากบันทึกขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ ภายหลังเหตุการณ์ เป็นการให้ข้อมูลจากประจักษ์พยานที่อยู่ใน เหตุการณ์นั้น ๆ

สมดังเจตนารมณ์ของ อมธ. ที่ต้องการให้เป็นหนังสือที่รายงานข้อเท็จจริงในเหตุการณ์ให้ตรงกับความเป็นจริงให้มากที่สุด โดยให้ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์แต่ละจุดเป็นผู้เล่า และต้องการให้เป็นหนังสือที่รายงานเรื่องนี้อย่างกว้างขวางที่สุด เพราะเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ และในต่างประเทศที่มีคนไทยอยู่ หนังสือเล่มนี้ยังบรรจุภาพการเคลื่อนไหวของขบวนการ ๑๔ ตุลา ทั่วประเทศ สะท้อนพลังอันยิ่งใหญ่ของขบวนการประชาธิปไตย ที่เป็นรากเหง้าการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยในยุคต่อมา คือพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ ภาพหน้าปกของหนังสือเล่มนี้วาดโดยศิลปินที่มีชื่อเสียง คือ **ช่วง มูลพินิจ** สื่อความหมายเยาวชน นิสิต นักศึกษาที่รวมพลังและพลีชีพเพื่อประชาธิปไตย

นอกจากหนังสือเล่มนี้ที่ออกมาภายหลังเหตุการณ์แล้วก็มีหนังสือเล่มใหญ่ที่จัดพิมพ์โดย**ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย**อีกเล่มหนึ่ง ซึ่งเป็นการรวบรวมเอกสารและภาพเกี่ยวกับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งผู้ที่สนใจศึกษาประวัติการเมืองไทยในช่วงนั้น ควรจะได้อ่าน น่าเสียดายที่ยังไม่มีการบรรจุเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ไว้ในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยม ทั้ง ๆ ที่เป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของไทย

พรภิรมณ์ เชียงกูล

วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๖

ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์

(พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๕๓๓)

วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ เป็นหนังสือแนววิชาการด้านวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตกเล่มแรก ๆ ที่นักวิชาการไทยนำทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตกมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้กับวรรณคดีและบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย ผู้แต่งและเรียบเรียง คือ **ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์** เป็นผู้ที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอก ในประเทศตะวันตกมาโดยตลอด คือจาก อ็อกซฟอร์ด และที่ปารีส (B.A. Hons. Hons. Oxon, Docteur de l' Universite de Paris) ผลงานชิ้นนี้กล่าวสำหรับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ในปีพ.ศ. ๒๔๘๖ คงจะออกกลิ่นนมเนยแบบ "ฝรั่งจ๋า" ในความรู้สึกของผู้อ่านจำนวนไม่น้อย แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นระยะที่ระบบการศึกษาไทยทุกด้าน กำลังต้องการสิ่งแปลกใหม่ โดยเฉพาะหลักคิดทฤษฎี และแนวทางการศึกษาจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะจากสำนักคิดยุโรปและอเมริกา การ "นำเข้า" ทางทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ โดย ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ จึงสอดคล้องกับความต้องการที่จำเป็นในทันที เพราะแนวทางการศึกษาวิจารณ์ประเมินคุณค่าทางวรรณคดี ไทยเรารับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันออก โดยเฉพาะจากอู่อารยธรรมอินเดีย ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในระดับโครงสร้างทางวัฒนธรรม ศาสนา และระบบจิตสำนึก ของชาวสยามมายาวนานโดยเฉพาะในหมู่ผู้มีการศึกษาซึ่งเป็นผลผลิตจาก "วัดและวัง" และในหมู่ชนชั้นปกครอง หลังจากการพิมพ์ครั้งแรก หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์ต่อเนื่องถึง ๖ ครั้ง เมื่อสิ้นปีพ.ศ. ๒๕๑๙ โดยได้มีการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒, ครั้งที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๐๓, ครั้งที่ ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๑๔, ครั้งที่ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ และครั้งที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เฉพาะสองครั้งหลัง เป็นการพิมพ์ต่อเนื่องกันปีละครั้ง ระหว่างปี ๒๕๑๘-๒๕๑๙ นับเป็นสถิติที่สะท้อนความสนใจและความตื่นตัวด้านวรรณคดี วรรณกรรม และการวิจารณ์หนังสือ ในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

ในพระนิพนธ์คำนำสำหรับการพิมพ์ **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** เป็นครั้งแรก "วรรณไวทยากร" หรือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ต่อมาคือ **พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์** นายกราชบัณฑิตยสถานในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์พระบิดา ผู้ทรงบุกเบิกการศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีแบบตะวันตกในวงการวรรณคดีไทย ได้ทรงกล่าวแสดงความนิยมผู้แต่งว่า

"บัดนี้ ฉันมีความยินดีเป็นอันมากที่ นายวิทย์ ศิวะศริยานนท์ ราชบัณฑิตในประเภทวิชาสังคมศาสตร์ ซึ่งได้รับดุษฎีบัณฑิตในทางวรรณคดีมาจากต่างประเทศ และเป็นอาจารย์สอนอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วยนั้น ได้แต่งหนังสือเรื่องวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์อย่างละเอียดลออ ตอบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งฉันได้ตั้งไว้แก่ตนเอง...อภิปรายหลักวิชาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยชี้ตัวอย่างทั้งจากวรรณคดีไทยและวรรณคดีต่างประเทศ เป็นขุมข้อความรู้ และความคิดเห็นซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในเรื่องวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษา หรือมิใช่นักศึกษานั้นเป็นอันมากทีเดียว"

นายวิทย์ ศิวะศริยานนท์ ได้แสดงว่า วรรณคดีคืออะไร เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์อย่างไร มีกำเนิดมาอย่างไร แบ่งประเภทออกไปอย่างไร มีสำนักวางหลักเกณฑ์อย่างไร ทั้งได้ชี้แจงถึงการศึกษาวรรณคดี เฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของคนไทย และอภิปรายหลักในการวิจารณ์วรรณคดีไว้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนดี อ่านง่าย และเป็นหลักวิชาที่เชื่อถือได้มีรสต่าง ๆ สำหรับที่ผู้อ่านที่มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ กัน จะเลือกอ่านบางตอนให้ลึกซึ้งและละเอียดลออต่อไปได้"

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้แต่งจะเป็น "นักเรียนนอก" แต่ก็เป็น "นักเรียนนอก" ที่มีความฝังใจในวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะวรรณคดี ดังที่ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ได้เขียนเกริ่นกล่าวในคำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า

"หนังสือเล่มนี้ เป็นน้ำพักน้ำแรงของผู้ที่รักวรรณคดีอย่างชีวิตจิตใจ ความรักวรรณคดีของผู้เขียนแต่แรกก็เกิดจากความรักวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นวรรณคดีของบ้านเกิดเมืองนอน ต่อมาจึงขยายออกไปถึงวรรณคดีสากล เมื่อได้ศึกษาวรรณคดีจริง ๆ จัง ๆ ผู้เขียนเกิดความคิดขึ้นว่า วรรณคดีไม่ว่าของชาติใด ภาษาใดย่อมมีลักษณะใหญ่ ๆ ที่เป็นลักษณะสำคัญอันเป็นแม่บทของลักษณะอื่น ๆ ละม้ายคล้ายคลึงกันทั้งนั้น ทั้งนี้เพราะวรรณคดีเป็นการสำแดงส่วนที่ลึกของจิตในมนุษย์ ซึ่งแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย มนุษย์ไม่ว่า ผิวหรือตาสีอะไร ย่อมรักเกลียด โกรธ แค้น ในลักษณะและจากเหตุอย่างเดียวกันทั้งนั้น ความแตกต่างกันในสำเนียงและภาษา ในกิริยาท่าทางและรูปร่างภายนอก ไม่ควรทำให้เราทึกทักเอาว่าจิตใจมนุษย์เฉพาะในส่วนใหญ่จะแตกต่างกันไปด้วย นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนขยายวงการอ่านออกไปถึงวรรณคดีชาติอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ดี ถึงแม้ผู้เขียนจะสนใจในวรรณคดีสากลเป็นอันมาก ผู้เขียนก็ได้ปักใจแน่วแน่ที่จะยึดวรรณคดีไทยเป็นหลักเสมอ เพราะเห็นและภูมิใจเป็นอย่างยิ่งว่า วรรณคดีไทยมี

ลักษณะหมดจดงดงามและเฉียบแหลมลึกซึ้งไม่แพ้วรรณคดีของอารยชาติอื่น ๆ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะวรรณคดีไทยเป็นมรดกดั้งเดิมของชาติ เป็นสิ่งซึ่งต่อไปจะเป็นเครื่องแสดงว่าเรามีบางสิ่งบางอย่างที่เป็นของเรามาแต่ดั้งเดิมจริง ๆ ...สิ่งที่จะช่วยให้ไทยคงเป็นไทยอยู่ได้แน่นอนอย่างหนึ่ง ก็คือ วรรณคดีของเรา"

นับได้ว่า ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ เป็นผู้ที่สามารถ "ก้าวล่วง" เวลาได้อย่างแท้จริงในการแสดงออกซึ่งความเข้าใจคุณค่าของวรรณคดีไทย ไม่เพียงแต่ในฐานะเป็น "มรดกดั้งเดิมของชาติ" หากยังเป็น "ตัวตน" ของความเป็นไทย ที่จะช่วยให้ไทยคงความเป็นไทยอยู่ได้ แม้ว่า "อำนาจวิทยาศาสตร์ ทำให้ชีวิตของคนตะวันออกคล้ายคลึงกันมากขึ้นทุกที" ความเห็นดังกล่าวนี้ เป็นความนึกคิดที่ตกผลึกของนักเรียนนอกอย่าง ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เมื่อเมืองไทยยังไม่มีโทรศัพท์มือถือในขณะนั้นคอมพิวเตอร์ยังไม่เกิด และทางด่วนข้อมูลอาจเป็นจินตนาการเฟื่องของคนไม่ปรกติ "ความคิดตกผลึก" ในญาณทัศนะ (VISION) และความหยั่งเห็น (INSIGHT) ของดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ย่อมสะท้อนคุณค่าโดยองค์รวมของหนังสือทั้งเล่มไปในตัว ยังอาจกล่าวได้ว่าแม้วันเวลาได้ผันผ่านไปแล้วถึง ๕๕ ปี ที่หนังสือเล่มนี้ได้รับคัดเลือกให้เป็น "หนึ่งในร้อย" เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ยังไม่จืด แนวคิดของหนังสือเล่มนี้ก็ยังไม่เจื่อน อีกทั้งรสชาติก็หาได้เฝื่อนหรือปร่าแปร่งไปไม่

นอกจากนี้ ยังมีทัศนะเฉพาะตนที่ท้าทายอย่างที่สุดของ ดร.วิทย์ ที่ว่าด้วยแนวการแบ่งวรรณคดีไทยว่า หาควรเอาทฤษฎีตะวันตกมาจัดแบ่งอย่างตายตัวไม่ สำหรับ ดร.วิทย์ การแบ่งวรรณคดีเป็นคลาสสิคและโรแมนติค ไม่มีความหมายเลยเมื่อใช้กับวรรณคดีไทย

*"หนังสือเล่มนี้ เป็นผลของข้อคิดเหล่านี้ของผู้เขียน อาจอ่านในทำนองความเรียงธรรมดาก็ได้ ในทำนองตำราก็ได้ คือเป็นหนังสือที่ว่าด้วยธรรมชาติและหน้าที่ของวรรณคดีทั่วไปแต่เป็นตำราวรรณคดี ซึ่งเขียนจากแง่ความคิดเห็นของคนไทย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าผู้แต่งได้พยายามเปรียบเทียบลักษณะต่าง ๆ ของวรรณคดีต่างประเทศเสมอ ในการอภิปรายก็ดี ในอุทาหรณ์ก็ดีก็สามารถทำได้ ผู้เขียนย่อมอ้างของไทยขึ้นมาเทียบ **เพื่อแสดงความวิเศษของวรรณคดีไทยก็มี เพื่อเป็นเครื่องแนะให้เห็นความบกพร่องของวรรณคดีเราบางอย่างก็มี"***

อนึ่ง ผู้เขียนได้นำข้อคิดและทฤษฎีใหม่ ๆ ในวรรณคดีมาอภิปราย แต่ทั้งนี้หาใช่เพื่อให้นักประพันธ์หรือนักวรรณคดีไทยยอมรับทฤษฎีเหล่านี้อย่างมืดมนมิได้ ตรงกันข้ามผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า **ในบางกรณีข้อคิดเหล่านี้ไม่มีความหมายเลย เมื่อมาใช้กับวรรณคดีของเรา เช่นกรณีการ**

แบ่งวรรณคดีเป็นคลาสสิค และโรแมนติก เป็นต้น แต่โดยที่หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ว่าด้วยวรรณคดีทั่วไปด้วย ผู้เขียนจึงนำทฤษฎีเหล่านี้มาบรรยายและอภิปรายไว้อย่างละเอียด

นับจนถึงปีพุทธศักราชปัจจุบัน ดูเหมือนว่าจะยังไม่มีใคร "ขานรับ" หรือ "คัดค้าน" และหรือ "ค้นคว้า" ต่อเนื่องจากที่ ดร.วิทย์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้เป็นประการสำคัญข้างต้นอย่างลุ่มลึก แม้ว่าในระยะต่อมาจะมีผู้ศึกษาวรรณคดีไทยในเชิงวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ข้อสังเกตที่ "ท้าทาย" ดังกล่าว ยังไม่มีผู้ใดสานต่ออย่างจริงจัง

สำหรับในฉบับพิมพ์ครั้งสอง ปีพ.ศ. ๒๔๕๒ ดร.วิทย์ ปรับปรุงเพิ่มเติมบางส่วนให้เหมาะสมกับกาลสมัย โดยเฉพาะได้เพิ่มภาคผนวกอธิบายศัพท์วิชาการต่าง ๆ ทางวรรณคดีที่พบเห็นกันบ่อย ๆ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาทางอักษรศาสตร์และวรรณคดี รวมทั้งประชาชนที่ใฝ่ใจในทางนี้ทั่วไป ผู้แต่งได้ระบุว่าหนังสือเล่มนี้อำนวยประโยชน์แก่คนหลายประเภทเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนเตรียมอุดมอักษรศาสตร์ นักเรียนฝึกหัดครูประถมและมัธยม ครูอาจารย์อักษรศาสตร์และวรรณคดีทั้งวรรณคดีไทยและสากล นักวิจารณ์ และนักหนังสือพิมพ์ทั่วไป

อีกสิบปีผ่านไป ฉบับพิมพ์ครั้งที่สองก็หมดไปจากตลาด มีเสียงเรียกร้องมากจนสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยขอรับจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งที่ ๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ดร.วิทย์ต้องไปติดตามหาฉบับพิมพ์ครั้งที่สองซึ่งขาดตลาดไปนานจากต่างจังหวัด และนำมาปรับปรุงขยายเนื้อหาส่วนที่จะเป็นหลักที่จะช่วยให้ "สำเหนียกความงามในวรรณคดี ตลอดจนการวินิจฉัยคุณค่าของวรรณกรรมลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระแสการวิจารณ์วรรณคดีแนวอื่น ๆ ได้เริ่มก่อตัว และส่งอิทธิพลในหมู่ผู้รักการอ่านอย่างกว้างขวาง ดร.วิทย์ ได้แสดงถึงความ "ไม่หยุดนิ่ง" ดังคำชี้แจงในฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ ซึ่งให้ประโยชน์ต่อผู้อ่านในแง่ของความเข้าใจบรรยากาศการศึกษาวรรณคดีวรรณกรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากทีเดียว

> *"ในชั่วระยะ ๑๗ ปีที่ผ่านมานี้ การศึกษาวิชาวรรณคดีได้ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปมาก เกิดแนวและทัศนะใหม่ ๆ ขึ้นมากหลาย ทั้งที่เกี่ยวกับการสร้าง การอ่าน และการวิจารณ์วรรณคดี ความก้าวหน้าในวิชาจิตวิทยาเฉพาะอย่างยิ่งจิตวิเคราะห์ (PAYCHOANALYSIS) ความหมายของคำ (SEMANTICS) มานุษยวิทยา และโบราณคดี ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีมากขึ้น นอกจากนั้นลัทธิการเมืองบางลัทธิ ยังเข้ามามีอิทธิพลครอบงำความคิดความเห็นและท่าทีของผู้อ่านผู้ฟังบางหมู่ที่มีต่อวรรณคดีด้วย ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นใหม่ จึงจำเป็นต้องแก้ไขและเพิ่มเติมข้อความบางประการ เพื่อให้เข้ากับสภาพความคิดเห็นในปัจจุบัน"*

เนื้อหาสำคัญที่ ดร.วิทย์ ค้นคว้าขีดเขียนเพิ่มเติมเข้าไปใหม่ คือ บทที่ว่าด้วย "ความงามและศิลปะ" และ "ศิลปะเพื่อศิลปะ" ตลอดจนได้แทรก "แนววิจารณ์วรรณคดีในสมัยปัจจุบัน" และคำอธิบายว่าด้วย "เรื่องสั้น" เข้าไปด้วย จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ตลอดระยะเวลากว่าสิบปีที่ผ่านมานับแต่การจัดพิมพ์ครั้งแรก หนังสือ**วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** ถือว่าเป็นตำรา และความเรียงแนว "สถาบัน" จัดเป็น "ต้นแบบ" ที่วงการวรรณคดียอมรับและเชื่อถือ และสามารถครองความเป็นสถาบันมาโดยตลอด จนกระทั่งกระแส "ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน" ขยับเขยื้อนเข้ามาท้าทายและสั่นคลอนวงการ ดร.วิทย์ ในฐานะ "ราชบัณฑิต" จึงถูกขอร้องประหนึ่งเป็น "จ้าวยุทธจักร" ที่จะต้องร่ายทวนออกไปต้านรับ ปกป้องป้อมค่าย และขณะเดียวกันก็คงต้องทำหน้าที่ในฐานะ "นักวรรณคดีสากล" ที่จะช่วยประสานแนวคิดที่ขัดแย้งคนละขั้ว กระทั่ง "สุดโต่ง" (EXTREMISM) ของทั้งสองค่าย ทั้งยังพยายามชี้ให้เห็น "แนวทางศึกษาวรรณคดี" (LITERARY APPROACH) แนวใหม่ ๆ เช่น จิตวิทยาวิเคราะห์ และมานุษยวิทยา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวทางศึกษาวรรณคดีของสำนักสังคมสัจนิยม (SOCIAL REALISM) เป็นกระแสที่มาแรงที่สุดในช่วงต้น ๒๕ พุทธศตวรรษ เช่น กลุ่มอักษรสาส์น ที่มีสุภา ศิริมานนท์, นายผี (อัศนี พลจันทร์), ทวีปวร (ทวีป วรดิลก), รวมทั้งจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นแกนนำการเคลื่อนไหวทางวรรณคดีวิจารณ์ครั้งสำคัญนี้

อย่างไรก็ตาม เป็นที่เข้าใจได้ว่า แม้จะมีสังกัดเป็น ฝ่าย "ราชบัณฑิต" ที่จะต้องทำหน้าที่พิทักษ์คุณค่าของวรรณคดีไทยในฐานะมรดกของชาติ ดร.วิทย์คงจะมิได้ร่ายทวน "ปฏิกิริยา" ออกไปให้เสียฟอร์ม หากทำหน้าที่ "ทูตสันติ" หรือกระทั่ง "ทูตวัฒนธรรม" อย่างสง่างามทีเดียว ดังจะได้กล่าวต่อไป

สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ผู้เสนอจัดพิมพ์ **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** ของ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ เป็นครั้งที่ ๓ นั้น ในชั้นต้นเริ่มกิจการในรูปกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙ โดยมีศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนเป็นประธาน ต่อมาได้รับอนุญาตจากทางราชการให้ก่อตั้งจดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๑ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนรักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้รับเลือกเป็นนายกสมาคมคนแรก สมาคมฯ ได้เข้าเป็นสมาคมสมาชิกในองค์การนักเขียนระหว่างชาติ คือ P.E.N. INTERNATIONAL ซึ่งมีสำนักกลางอยู่ที่อังกฤษ โดยได้รับการรับรองเป็นเอกฉันท์ ในที่ประชุมสมัชชานักเขียนระหว่างชาติครั้งที่ ๓๐ ณ เมืองแฟรงเฟิร์ต ประเทศเยอรมันนีตะวันตก เมื่อสิงหาคม ๒๕๐๒ การเข้าเป็นสมาชิกของ P.E.N. เท่ากับว่าสมาคม**ภาษาและหนังสือแห่งประเทศ** จะต้องมีอุดมการร่วมกับ P.E.N. ที่สำคัญก็คือ จะต้องถือว่า

> *"งานวรรณกรรมทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นของชาติใด จะต้องเป็นสิ่งถ่ายทอดถึงกันระหว่างชาติ แม้จะมีวิกฤตการณ์ทางการเมืองหรือทางสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็ตาม ในสถานการณ์ทั้งปวงและโดยเฉพาะแม้ในยามศึกสงคราม งานศิลปะอันเป็นมรดกของมนุษยชาติ จะต้องปลอดพ้นจากความขึ้งเคียดทางสัญชาติ*

หรือทางการเมือง สมาชิกขององค์การนักเขียนระหว่างชาติพึงปฏิบัติตามสามารถแห่งตนเสมอ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจอันดีและความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างชาติต่าง ๆ สมาชิกทั้งหลายให้คำมั่นว่าจะพยายามอย่างเยี่ยมเพื่อช่วยขจัดความชิงชังกันทางเชื้อชาติ ชั้นวรรณะหรือสัญชาติ และสมาชิกจะเทิดทูนอุดมการณ์ที่ว่า มนุษยชาติมีอยู่เพียงหนึ่งและรวมอยู่ในโลกเดียวกัน และองค์การนักเขียนระหว่างชาติยึดมั่นในหลักว่า ความคิดของบุคคลย่อมจะถ่ายทอดถึงกันได้โดยอิสระในหมู่คนชาติเดียวกัน และระหว่างต่างชาติ องค์การนักเขียนฯ มีฐานะเป็นที่รับรอง และได้รับการส่งเสริมขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒธรรมของสหประชาชาติทั้งทางร่วมการงาน และการเงินอุดหนุนบางรายการ"

("บอกเล่า", โดยสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในการจัดพิมพ์วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๐๔)

ส่วนในทางการประเมินคุณค่างานของ ดร.วิทย์นั้น สมาคมภาษาและหนังสือได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในการชี้แจงสาเหตุที่หยิบยกงานสำคัญชิ้นนี้มาพิมพ์ว่า "สอดคล้องกับอุดมการณ์" ของ P.E.N. ดังนี้

"สมาคมได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือเรื่อง วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ของ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ซึ่งเคยพิมพ์เผยแพร่มาสองครั้งแล้วขณะนี้หาฉบับได้ยากและเป็นที่เรียกร้องต้องการของนักอ่าน นักศึกษา นักเขียน และครูอาจารย์ตลอดจนประชาชนผู้สนใจทางวรรณศิลป์จำนวนมาก หนังสือ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ มีคุณค่าสมแก่การยกย่องส่งเสริมเผยแพร่ตามแนววัตถุประสงค์ของสมาคมภาษาและหนังสือฯ ทั้งเป็นการสอดคล้องกับอุดมการณ์ขององค์การนักเขียนระหว่างชาติและองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติอีกด้วย"

หนังสือเล่มนี้ จึงได้รับการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ ด้วยเกียรติที่สูงส่งยิ่งขึ้นเพราะมีทั้งสมาคมภาษาและหนังสือฯ อุดมการของ P.E.N. INTERNATIONAL เป็นตรายางประทับ และเป็นการจัดพิมพ์เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในโอกาสที่ประเทศไทย โดยคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติได้จัดงานสัปดาห์แห่งศิลปะและวรรณคดีระหว่างชาติขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาก็ได้ตีพิมพ์ในปี ๒๕๑๔ เพราะหนังสือได้ขาดตลาดไปอีกแล้วเช่นกัน และยัง

ได้มีการจัดพิมพ์ใหม่ อีกสองครั้ง คือครั้งที่ ๕ ปี ๒๕๑๘ ครั้งที่ ๖ ปี ๒๕๑๙ โดยได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางในช่วงกระแสแห่งการศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีดังได้กล่าวแล้ว

ทัศนะทางวรรณคดี ของ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ที่ได้แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้ เป็นทัศนะที่ "ตกผลึก" ที่ได้ผ่านการขบคิด ใคร่ครวญกลั่นกรองแล้วอย่างรอบคอบ งานวรรณคดีวิจารณ์ของ ดร.วิทย์ มิใช่งานวิจารณ์เชิงทดลองปฏิบัติ และก้าวล่วงระดับ "วิเคราะห์" (ANALYSIS) แล้ว หากเป็นงานที่สะท้อนถึง "ระดับทฤษฎี" ทางวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ โดยสื่อออกมาเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย และนำเอาทฤษฎีประสานกับงานวรรณคดี เรื่องราวในวรรณคดี หรือตัวละครในวรรณคดีไปโดยตลอด โดยได้แสดงออกมาเป็นทัศนะของตนเองอย่างแจ่มแจ้ง งานระดับนี้จัดว่าเป็นงานระดับ "สังเคราะห์" (SYNTHESIS) ซึ่งหาตัวจับยากในวงการวรรณคดีไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรอบรู้ ลึกซึ้ง รอบด้าน และความเป็นสากล (UNIVERSAL) ของท่านนั้น ยากที่จะหา "นักวรรณคดี" รุ่นเดียวกับท่าน หรือรุ่นหลังมาเทียบเคียงท่านได้ ท่านสามารถที่จะกล่าวอธิบายถึงทัศนะทางวรรณคดีหนึ่ง ๆ โดยประสานไปได้รอบทิศ โยงใยถึงวรรณคดีเอก ๆ ของมนุษยชาติได้อย่างรวดเร็ว ฉับไว และกระชับ ทว่าตกลึก และสลักเสลางานชิ้นนี้จึงมี "ความงาม" ที่มีคุณค่าในตัวเอง นอกเหนือจาก "ความแรง" ทางทฤษฎีและวิชาการ "ความงาม" และ "ความแรง" ทางวิชาการดังกล่าวดำเนินตั้งแต่ต้นเล่มจนถึงปลายเล่ม ตัวอย่างเช่น เมื่อเริ่มต้นอธิบายว่า "วรรณคดีคืออะไร" ดร.วิทย์ จะอธิบายเชิงพรรณนาความอย่างฉับไว แต่ครอบคลุมเนื้อหากว้างขวางและแนวคิดที่ลึกซึ้ง ในข้อความเพียงไม่กี่บรรทัด ผู้อ่านก็รู้สึกเหมือนได้อ่านวรรณคดีไปทั่วโลก โดยที่วรรณคดีไทยก็มีที่ทางของตนอย่างมั่นคงในบริบทวรรณคดีของโลก

> *"วรรณคดีอันเป็นคำที่เราบัญญัติขึ้นใช้เทียบคำ LITERATURE ในภาษาอังกฤษ หมายถึงบทประพันธ์ที่รัดรึงตรึงใจ ผู้อ่านปลุกมโนคติ (IMAGINATION) ทำให้เพลิดเพลินและเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ละม้ายคล้ายคลึงกับอารมณ์ของผู้ประพันธ์ วรรณคดีอาจสอนใจเราได้ทางอ้อม แต่ไม่ใช่หนังสือเทศน์และอาจเปิดหูเปิดตาเราโดยให้เราได้เห็นชีวิตและแง่ของชีวิตแปลก ๆ ต่าง ๆ แต่วรรณคดีไม่ใช่ตำรา หนังสือศาสนาอาจเป็นวรรณคดีได้ ถ้ามีลักษณะของวรรณคดี เช่น คัมภีร์ไบเบิ้ล พระปฐมสมโพธิ และเทศน์ของบอสสือเอท์ และของบูร์ ดาลู[1] บางกัณฑ์ และตำราบางอย่างก็อาจสงเคราะห์เข้าเป็นวรรณคดีได้เหมือนกัน เช่น ตำราที่แต่งเป็นบทกลอนเพราะพริ้ง ทำให้เราเพลิดเพลินในรสกลอน จนลืมคิดถึงใจความในทำนองเดียวกัน หนังสือปรัชญาบางเล่ม เช่น ไตรภูมิพระร่วง PENSEE*

---

[1] นักพรตคนสำคัญ แห่งราชสำนักฝรั่งเศสในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ("วรรณคดีคืออะไร", วิทย์ ๒๕๑๙ : ๑-๒)

ของปาสกาล และ LA RECHERCHE DE LA VERITE ของมาล บรองซ์ และเอมีล ของรุสโซ ก็เป็นวรรณคดี ภาพนรกในไตรภูมิพระร่วง และความพรรณนาลักษณะเปรตก็ดี ความพรรณนาตอนการเกิดของเด็กก็ดี อ่านสนุกออกรส เพราะพรรณนาเห็นจริงเห็นจัง และมีภาพเปรียบเทียบเหมาะ ๆ ความรู้ในทางโลกสัณฐานและปรัชญาที่ไตรภูมิพระร่วงให้แก่เราเป็นความรู้ที่ล้าสมัย อันวิทยาศาสตร์ปัจจุบันนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าผิดพลาดไป แต่การที่ไตรภูมิไม่ให้ความรู้เรานี้ กลับเพิ่มความบันเทิงให้แก่เรา"

ถ้าสังเกตให้ดีจะเห็นว่า วิธีคิดวิธีนำเสนอ "ความรู้" ด้านวรรณคดีของ ดร.วิทย์ จะมีลักษณะเป็น "DIALOGUE" อยู่ในตัวเอง คือเหมือนกับเป็นบทสนทนา โต้ตอบ ระหว่างกันภายในปริมณฑลของความคิดของทั้งผู้แต่งและผู้อ่าน มี "ARGUMENT" คือ ข้อโต้แย้งอยู่เป็นคู่ ๆ ตลอดเวลา แล้วก็มี "คำตอบ" ที่มิใช่เป็นสูตรสำเร็จรูป หากเป็นตัวอย่างวรรณคดีอันหลากหลาย ที่ผู้แต่งได้คำตอบเชิงสังเคราะห์อยู่ในความคิดและความรับรู้อันตกผลึกของผู้แต่งเองมานานแล้ว จึงหยิบยกมาประสาน เพื่อประกอบคำอธิบายได้ในทันที อย่างเหมาะเจาะ กระชับ รัดกุม โดยที่วรรณคดีไทยก็เป็นหนึ่งในองค์ความรู้ที่ตกผลึกแล้วของท่าน และท่านก็สามารถหยิบยกมาร่วมขบวนวรรณคดีโลกได้อย่างไม่ขัดเขิน และลงตัวพอดีในบริบทหนึ่ง ๆ ลีลาการนำเสนอ **วรรณคดีวรรณคดีวิจารณ์** จะมีลักษณะเช่นนี้เกือบโดยตลอดทั้งเรื่อง แสดงถึงความเป็น "ผู้รู้" ที่หมั่นตั้งคำถามให้กับตนเอง และยั่วยุให้ผู้อ่านทั้งอาจจะคล้อยตามและร่วม "โต้แย้ง" ตั้งโจทย์ให้กับตนเองขณะที่อ่านเป็นระยะ ๆ ไปด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะช่วยยืนยันลักษณะลีลา วิธีคิด การตั้งคำถาม-การให้คำตอบ เหมือนกับกล่องกลที่ซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ชวนให้เปิดออกมาเพื่อไขคำตอบที่ยากยิ่งขึ้น แต่ก็ "สนุกคิด" ยิ่งขึ้น ดังนี้

"วรรณคดีส่วนใหญ่ส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องสดุดีสรรเสริญกฤษดาภินิหารของกษัตริย์หรือนักรบของชาติ การกระทำอันห้าวหาญและองอาจของเพื่อนมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชาติใดภาษาใดย่อมทำให้เกิดความตื้นตันในใจแก่ผู้ได้พบเห็น พฤติกรรมของวิลเลียม เท็ล ชาวสวิส และลีโอนีดาส นักรบกรีก ที่ต่อต้านกองทัพเปอร์เซียจนตัวตายในที่รบ ทั้ง ๆ ที่มีทหารอยู่กับตนแต่เพียงหยิบมือเดียว ยันดาร์คหญิงสาวชาวบ้านนอกฝรั่งเศส ที่บังอาจคุมเพื่อนร่วมชาติเพียงเล็กน้อยต่อต้านแสนยานุภาพของชาวอังกฤษ - ชาวบ้านบางระจันของเราที่แสดงน้ำใจอันกล้าหาญ ต่อสู้ข้าศึกอย่างไม่ถอยหลังเลยสักก้าวเดียว ทั้ง ๆ ที่รู้ตัวว่า กำลังดิ่งเข้าไปสู่ความตาย เป็นที่จับใจของบรรดากวีแม้ที่เป็นชาติอื่น ชิลเลอร์ ชาวเยอรมันแท้ ๆ

ยังสดุดีการกระทำของยันดาร์ค หญิงชาติที่เป็นข้าศึก ไว้ในบทละคร DIE JUNGFRAN VON ORLEANS *และได้สร้างอนุสรณ์แห่งความกล้าหาญของวิลเลียม เทล ไว้ในเรื่อง* WILHELM TELL *ส่วนพฤติการณ์อันน่าสรรเสริญของวีรบุรุษโรมันโบราณก็ได้ถูกจารึกไว้ใน* LAYS OF ANCIENT ROME *ของ* MACAULAY *เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจชาวอังกฤษ"*

("กำเนิดแห่งวรรณคดี" วิทย์ ๒๕๑๙ : ๖)

นอกเหนือจากทัศนะอันเป็นสากล และวิธีการนำเสนออันน่าสนใจของ ดร.วิทย์ ดังได้กล่าวแล้ว "จุดยืน" ของดร.วิทย์ ที่แสดงออกอย่างคงเส้นคงวาในหนังสือ **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้งานของท่านคงคุณค่า ผ่านยุคสมัยหนึ่ง ๆ ได้โดยที่ไม่ตกเวที ไม่ตกโลก หรือไม่โดดเดี่ยว แม้ในทุกวันนี้ "จุดยืน" นี้ก็ยังคงสามารถ "อยู่ได้" ในบริบทสังคมวัฒนธรรมและการเมืองปัจจุบัน ในขณะนี้ งานวรรณคดีวิจารณ์ของบางท่านอาจมีบทบาทรับใช้บางยุคสมัยได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อก้าวเข้าสู่บริบทใหม่ อาจจะไม่สอดคล้องเสียแล้ว เป็นต้นว่า "จุดยืนที่ร่วมกันกับคนยากคนจน ทว่ามิใช่รูปความสงสารเห็นใจ หากเป็นจุดยืน ร่วมกับ "ชาติมนุษย์" ด้วยกัน

"ในโคลงของวิกเตอร์ ฮูโก บางโคลง เช่น โคลงที่กล่าวถึงขอทานและคนจนหรือในเรื่อง Les Miserables ก็เหมือนกัน วิกเตอร์ ฮูโก คงแต่งขึ้นเพราะความสงสารคนยากจนเหล่านี้ แต่มิได้มีความประสงค์จะก่อให้เกิดอารมณ์โศกแก่ผู้อ่าน ตรงกันข้ามเขาปรารถนาจะเชิดชูคุณความดีของคนเหล่านี้ โดยเตือนให้เรามองลอดภายนอกอันมอซอซอมซ่อ เข้าไปเห็นภายในอันงามไปด้วยคุณธรรม ชาติมนุษย์จะก้าวหน้าไปก็ด้วยอาลัยมนุษย์ มีใจเมตตากรุณาและโอบอ้อมอารีเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และพยายามกำจัดการใช้อำนาจเป็นธรรมด้วยวิธีต่าง ๆ บทประพันธ์รำพึงในป่าช้าของเกรย์ก็ทำให้เรารู้สึกรักชาวบ้านนอกที่ทำมาหากินอยู่อย่างสงบสุขปราศจากความทะเยอทะยานมักใหญ่ใฝ่สูง

(กำเนิดแห่งวรรณคดี, วิทย์ ๒๕๑๙ : ๘)

"วรรณคดีวิจารณ์" เป็นศาสตร์ที่มีคุณค่าและมีความสำคัญยิ่ง สำหรับในวงการวรรณคดีเมืองไทย แม้เราจะมีอิฐก้อนแรกที่ให้พื้นฐานที่หนักแน่นคงทนและสมบูรณ์แบบที่สุดแล้ว คือหนังสือ **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**ที่มีคุณค่ายอดยิ่งเล่มนี้ แต่ก็ดูเหมือนว่า เรายังก้าวไปไม่ได้ถึงไหนนัก ในตอนท้ายของหนังสือ ดร.วิทย์ ได้อุทิศเวลาและเนื้อหาที่ให้กับการแนะนำว่า นักวิจารณ์พึงมีคุณสมบัติอย่างไร ควรคิดอย่างไร เขียนอย่างไร ควรมีการตระเตรียมมากน้อยแค่ไหน ฝึกปรือให้เต็มที่ออย่างไร และได้ให้แง่คิดในเชิงอภิปรายอย่างกว้างขวางลุ่มลึก ซึ่งคงจะไม่อาจ

สรุปให้ครบถ้วนในบทแนะนำที่มีเนื้อที่จำกัดได้ จึงขอส่งท้ายด้วย แง่คิดความเห็นเชิงแนะนำที่มีความสำคัญยวดยิ่งสำหรับผู้ที่รักจะเป็นนักวิจารณ์ที่ดีในทัศนะของ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ดังนี้

> *"นักวิจารณ์ที่แท้จริง จะต้องมีความเข้าใจเพื่อป้องกันมิให้เกิดอยุติธรรมต่อกวี หรือนิพนธ์โดยประนามสิ่งซึ่งถ้าเข้าใจให้ดีแล้วเป็นคุณลักษณะแท้ ๆ แต่ความเห็นใจนี้จะต้องไม่ทำให้เขาปิดบังอำพรางสิ่งที่เป็นตำหนิจริง ๆ ...*
>
> *คุณสมบัติที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของนักวิจารณ์ คือ ต้องกล้าพูดกล้าเขียน แต่ต้องเขียนด้วยความรู้และความยุติธรรมอันเกิดจากความเห็นใจ การพยายามเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างก่อนลงมือวิจารณ์นั้น เป็นของพึงกระทำโดยแท้ และเป็นของจำเป็นสำหรับการวิจารณ์ แต่การให้อภัยทุกสิ่งทุกอย่างนั้นมิใช่วิสัยนักวิจารณ์เพราะถ้าอภัยข้อตำหนิทุกอย่าง การวิจารณ์ก็ไม่มีความหมายเป็นแต่เพียงคำสดุดีเท่านั้น..."*
>
> (การวิจารณ์วรรณคดี. วิทย์ ๒๕๑๙ : ๒๔๑)

และอย่างไรจึงจัดเป็น "หนังสือชั้นเลิศ" ในทัศนะของดร.วิทย์ ศิวะศริยานน์ ปัญหานี้ท่านได้อภิปรายไว้อย่างกว้างขวางควรอย่างยิ่งที่ผู้สนใจจะไปหาอ่านเพิ่มเติมให้ละเอียด ในที่นี้จะขอตัดทอนลงท้ายสั้น ๆ ว่า

> *"หนังสือเล่มใด ที่ทำความพอใจให้แก่ทุกคนและทุกยุคสมัยอาจจัดเข้าไว้ในจำพวกหนังสือชั้นเลิศ เพราะหนังสือเล่มเดียวกันทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ผู้อ่านมีความแตกต่างกันในการหาเลี้ยงชีพ ในการครองชีพ ในความมุ่งมาดปรารถนา ในวัยและภาษา ความกลมกลืนกันของสิ่งที่ขัดกันเช่นนี้ย่อมทำให้มติที่ยกย่องหนังสือนั้นมีน้ำหนักขึ้น แต่เราจะต้องไม่เอาหลักนี้ไปปนกับทฤษฎีที่อ้างความนิยมของมหาชนเป็นมาตรฐานการวิจารณ์ ลักษณะที่ทำให้กวีนิพนธ์ไม่รู้จักตาย และลักษณะที่ทำให้นิพนธ์ฉบับหนึ่งเป็นที่นิยมของมหาชนนั้น ต่างกันเป็นคนละเรื่องทีเดียว..."*
>
> (การวิจารณ์วรรณคดี, วิทย์ ๒๕๑๙ : ๒๕๐)

ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ สามารถทำให้งานเขียนชิ้นสำคัญของท่าน **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** "ไม่รู้จักตาย" ขณะเดียวกัน ท่านก็ทำให้หนังสือของท่าน "เป็นที่นิยมของมหาชน" ได้ด้วยเช่นกัน

ประวัติ ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์

เกิดปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นบุตรศาสตราจารย์พระวรเวทย์ พิสิฐ (วรเวทย์ ศิวศริยานนท์) อดีตหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จบการศึกษาจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๗๓ เข้าศึกษาต่อที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และต่อมาได้ทุนกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อต่างประเทศ สำเร็จการศึกษา B.A. (HONS) สาขาภาษาปัจจุบัน จากมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๗๙ จบปริญญาเอกสาขาวรรณคดีจากมหาวิทยาลัยปารีส พ.ศ. ๒๔๘๒ และได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเกรอโนบส์ และมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน ทำงานเป็นอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับราชการกรมประชาสัมพันธ์ ในช่วงปีพ.ศ. ๒๔๘๐-๒๕๑๕

ผลงานเล่มอื่น ๆ มีอาทิ **อับราฮัม ลินคอล์น ไวยากรณ์อังกฤษ พจนานุกรมไทย-อังกฤษ, อังกฤษ-ไทย, เรียนภาษาอังกฤษนอกตำรา, คนไทยกับภาษาอังกฤษ** งานแปล เรื่อง**คาร์เมน, มาดามโบวารี** และ**เฒ่าผจญทะเล** และมีบทความเกี่ยวกับวรรณคดีและการแปลจำนวนหนึ่ง ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๓ (ที่มา : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๓)

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

ประติมากรรมไทย

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๙๐ พระนคร : กรมศิลปากร

ศิลป พีระศรี

(พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๐๕)

แปลโดย **พระยาอนุมานราชธน** พระนคร : กรมศิลปากร ๒๔๙๐

ประติมากรรมไทยเล่มนี้เขียนขึ้นโดยอาจารย์ศิลป พีระศรี ศิลปินชาวอิตาเลียนที่ได้เข้ามาทำงานอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๖๖ จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องศิลปะอย่างกว้างขวางทั้งในด้านทฤษฎี และปฏิบัติ โดยเฉพาะทางด้านจิตรกรรมและประติมากรรม ได้เขียนบทความขึ้นจากประสบการณ์การศึกษา สำรวจทฤษฎีของศิลปะไทยจากโบราณวัตถุและโบราณสถานหลายแห่ง เช่น เรื่องคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย ตู้ลายรดน้ำ เครื่องไม้จำหลัก ศิลปสุโขทัย เป็นต้น ซึ่งเท่ากับว่าเป็นผู้ที่เผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะไทยให้ชาวต่างประเทศได้รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

หนังสือประติมากรรมไทย เล่มนี้ พระยาอนุมานราชธนได้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่อาจารย์ศิลป พีระศรี แต่งไว้เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ขณะที่ผู้เขียนดำรงตำแหน่งอาจารย์ประติมากรรมของกรมศิลปากร อาจารย์ศิลปได้กล่าวชมเชยพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยว่าเป็นศิลปะไทยที่วิเศษยอดเยี่ยมอย่างหาค่าไม่ได้ พระยาอนุมานราชธนซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอยู่ ได้ขอให้อาจารย์ศิลป พีระศรีเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นเพื่อเป็นการอธิบาย และชี้แจงเชิงวิชาการแก่ผู้ที่สนใจศิลปะได้รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยนั้น ตำราทางด้านศิลปะของไทยเรายังมีจำนวนไม่มาก เนื่องจากไม่มีผู้ประพันธ์ขึ้นมา เพราะบรรดาศิลปินส่วนใหญ่แล้วจะมีความถนัดในทางปฏิบัติเสียมากกว่า นอกจากนั้นช่างไทยเองมักใช้วิธีถ่ายทอดแบบบอกเล่า และลงมือปฏิบัติมากกว่าที่จะเขียนขึ้นเป็นตำราให้อ่านกัน สำหรับหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้เกริ่นสำไว้ก่อนหน้าว่าเป็นการเขียนขึ้นด้วยทัศนะความเห็นเชิงศิลปะ ไม่ใช่เน้นในแง่โบราณคดี ดังนั้นจึงเสมือนกับการเริ่มสอนผู้อ่านให้รู้จักศิลปะในแง่ของสุนทรีย์ โดยการตั้งต้นให้ผู้อ่านลองเปรียบเทียบระหว่างความงามของศิลปะตะวันตก คือเศียรของพระเยซู กับความงามของศิลปะไทยเรา คือเศียรของพระพุทธรูป โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัย ซึ่งจัดได้ว่ามีความงามเป็นเลิศ ดังที่ว่า

> "ศิลปะไม่ใช่ของฟุ่มเฟือยบำเรอคนมั่งมีลางคน ศิลปะไม่ได้ทำขึ้นเพื่อให้พอใจแก่ลางบุคคลที่มีพุทธิปัญญาเท่านั้น หรือเป็นอาการสำแดงอย่างฝัน ๆ ของศิลปิน แต่ว่าเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องมาจากสัญชาติญาณอันเป็นวิสัยธรรมดาของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ..."

ก่อนที่ผู้เขียนจะลำดับเรื่องราวเกี่ยวกับประติมากรรมไทยตั้งแต่การก่อรูปขึ้นเป็นศิลปะไทย ตามทัศนะของผู้เขียนแล้วกล่าวว่า ศิลปะไทยเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยเชียงแสนที่มีการใช้ทองสัมฤทธิ์กันทั่วไปในการทำงานด้านประติมากรรม

จากการที่ผู้เขียนได้เข้าอยู่ในเมืองไทย จึงทำให้มีความเข้าใจนิสัยจิตใจของคนไทยไม่ใช่น้อย ดังที่ผู้เขียนกล่าวว่า... *"ไทยมีนิสัยรักความเป็นไทย ไม่สามารถทนต่อการกำหนด บังคับใจตรงกันข้ามกับหลักที่ถือชาติ วรรณะ ไทยเป็นผู้ที่รักและช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติด้วยถือหลักลัทธิไม่เห็นแก่ตนถ่ายเดียว.....ไทยเป็นผู้มีความคิดตรึกตรองและมีนิสัยรักสงบ และเพราะด้วยเหตุผลเหล่านี้ จึงรับเอาลัทธิฮินดูมาเป็นศาสนาที่นับถือของตนไม่ได้"* จากความคิดดังกล่าวนี้ ผู้เขียนทำให้เรามองเห็นว่าแม้ในตอนแรกศาสนาฮินดูมีอิทธิพลแผ่เข้ามา แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแนวทางในการสร้างงานศิลปะแนวพุทธศาสนาได้ ด้วยการเปรียบเทียบด้วยภาพวาด และคำบรรยายให้เห็นอย่างชัดเจนโดยละเอียดตั้งแต่พระเศียรจนจรดฐานของพระพุทธรูป เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้จักวิธีศึกษาลักษณะของรูป เส้น ท่าที และสีสัน อันเป็นพื้นฐานขององค์ประกอบศิลปะ

ประติมากรรมที่ผู้เขียนยกย่องวาศิลปินไทยนั้นนับได้ว่าเป็นช่างชั้นฝีมือครู นั่นก็คือประติมากรรมรูปคนที่สร้างขึ้นด้วยโลหะ เพราะผู้เขียนกล่าวว่า

> "ในประเทศนี้มีผู้ทราบน้อยถึงความยากลำบากในการหล่อรูปด้วยทองสัมฤทธิ์ เพราะช่างชั้นฝีมือครูทำงานของตนไม่อึกทึกครึกโครม เพื่อหวังเอาชื่อเสียงส่วนตัว ออกแบบปั้นและหล่อรูปไปอย่างเรียบง่าย ๆ เพราะท่านเหล่านี้มีความเลื่อมใสในพระศาสนา เห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปเป็นการบุญการกุศล...เป็นกิจธรรมดาประจำวันเท่านั้น"

ขณะที่ผู้เขียนมองว่าเทคนิคการหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด และความยากอยู่ที่การลดความหนาของทองให้บางที่สุด และจะต้องมีพื้นผิวที่บางอย่างสม่ำเสมออีกด้วย

ข้อเขียนในหนังสือเล่มนี้อาจทำให้ผู้อ่านที่เป็นชาวไทยหลายคน ซึ่งยังมองไม่เห็นความงามของศิลปะ โดนเฉพาะในด้านประติมากรรมไทย สามารถซาบซึ้ง และค่อย ๆ เรียนรู้วิธีซึมซับความงามทางศิลปะได้ทีละน้อย และสามารถมองเห็นความคลี่คลายอย่างสังเขปของประติมากรรมไทยโดยเฉพาะรูปคนหรือพระพุทธรูป ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดติดตัวมากที่สุดสำหรับคนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา และในท้ายที่สุดจะทำให้รู้สึกทึ่งว่าผู้เขียนที่เป็นชาวต่างชาติ สามารถเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะไทยให้คนไทยอ่านได้อย่างซาบซึ้งได้อย่างไรกัน

วิธีเขียนของอาจารย์ศิลป พีระศรี นั้นมีลักษณะเฉพาะตัว เป็นการเสนอเนื้อหาเชิงแนะนำเสนอแนะให้เห็นคุณค่าในศิลปกรรมไทย และภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ของช่างไทยและศิลปินไทย เป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียนในฐานะศิลปิน เช่น

"แต่สำหรับข้าพเจ้า ศิลปะชิ้นเอกซึ่งประทับใจเรายิ่งกว่า คือพระพุทธรูปนูนสูง ปางลีลา ในคูหามณฑปทองหลาง เมืองสุโขทัย ตามความจริงเฉพาะแต่ศิลปกรรมชิ้นนี้ชิ้นเดียวเท่านั้น ก็เพียงพอที่จะจารึกคุณค่าศิลปะของอาณาจักรสุโขทัยลงไว้ด้วยตัวอักษร พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเสมือนความฝันที่เลื่อนลอยอยู่ในสวรรค์ ซึ่งกำลังลีลาอยู่ด้วยจังหวะอันเป็นทิพย์ รูปร่างที่ทำขึ้นตามอุดมคตินั่นมีชีวิตจิตใจอย่างแท้จริง..."

นอกเหนือจากผลงานเล่มนี้แล้ว ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าอาจารย์ศิลป พีระศรีได้สร้างสรรค์ผลงานเขียนด้านศิลปะไว้หลายเล่มด้วยกัน โดยมีผู้แปลเป็นภาษาไทยอีกหลายท่าน ก็นับได้ว่ามีคุณค่าด้านการศึกษาทางด้านศิลปะ โดยเฉพาะอีกเล่มที่จะกล่าวถึงคือ **ศิลปสงเคราะห์** ซึ่งพระยาอนุมานราชธน เรียบเรียงขึ้นจากคำอธิบายของอาจารย์ศิลป พีระศรี อีกทีหนึ่ง สำหรับเล่มนี้นับได้ว่าเท่ากับเป็นสารานุกรมศิลปะฉบับย่อ คือเป็นการรวบรวมคำอธิบายและความหมายทางศิลปะ แม้จะไม่ครบถ้วน แต่ก็นับได้ว่าเป็นสารานุกรมศิลปะเล่มเล็กที่ช่วยให้ผู้ศึกษาด้านศิลปะสามารถนำไปใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของคำทางศิลปะที่สงสัยบางคำได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผู้อธิบายได้เลือกสรรคำที่เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจความหมายคำศัพท์ทางศิลปะเป็นหลัก

ประวัติ ศิลป พีระศรี

ศิลป พีระศรี นามเดิม คือ คอร์ราโด เฟโรจี (Corrado Feroci) ชาวเป็นอิตาเลียน เกิดที่เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี บิดามีอาชีพค้าขาย สำเร็จการศึกษาจากสถาบันศิลปะที่มีชื่อเสียงของอิตาลี ชื่อ The Academy of Fine Arts of Florence เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๗ ในวิชาเอกประติมากรรม ได้ตัดสินใจเดินทางมาทำงานในไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ และเข้ารับราชการในตำแหน่งช่างปั้น สังกัดกรมศิลปากร อาจารย์ศิลป พีระศรีเป็นผู้ที่ขยันและจริงจังกับการทำงานมาก ได้แสดงความสามารถจนเป็นที่ยอมรับ เช่น ปั้นพระรูป (เฉพาะพระเศียร) ของพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นต้น จากนั้นท่านได้เกิดความคิดที่จะเปิดสอนวิชาปั้นและช่างหล่อให้แก่เยาวชนไทย จึงเริ่มก่อตั้งโรงเรียนศิลปะตามแนวความคิดที่คิดไว้ โดยร่วมกับข้าราชการในกรมศิลปากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เรียกว่า โรงเรียนศิลปากรหรือโรงเรียนประณีตศิลปกรรมขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นับเป็นโรงเรียนศิลปะแห่งแรกของไทย อาจารย์ศิลป พีระศรี เสียชีวิตด้วยเนื้องอกในลำไส้ที่โรงพยาบาลศิริราชเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕

พิมล เมฆสวัสดิ์

วรรณสาส์นสำนึก

พิมพ์ในนิตยสารช่วง ๒๔๘๒ - ๒๔๘๕ พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๒๘

สุภา ศิริมานนท์

(พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๕๒๘)

สุภา ศิริมานนท์ เป็นนักหนังสือพิมพ์ และนักเขียน ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ผู้ก่อตั้งและเป็นบรรณาธิการนิตยสารอักษรสาส์นรายเดือน ซึ่งเปรียบประดุจ "ประทีป หรือ คบเพลิง" ชี้ทางสว่างให้กับปัญญาและความรู้เกี่ยวกับสังคมที่แหลมคมที่สุดในยุคนั้น

สุภา ศิริมานนท์ มีผลงานเขียนทั้งด้านหนังสือพิมพ์, วรรณกรรมวิจารณ์ และเศรษฐศาสตร์การเมือง และหนังสือเล่มที่ดีที่สุด เด่นที่สุด ใช้เวลาเขียน และค้นคว้ามากที่สุดคือ **แคปิตะลิสม์** ซึ่งเป็นหนังสือเศรษฐศาสตร์การเมืองที่อ่านค่อนข้างยาก จึงไม่ก่อกระแสสร้างผลสะเทือนให้กับสังคมมากเหมือนกับงานด้านวรรณกรรมวิจารณ์ และวิจารณ์หนังสือพิมพ์

วรรณสาส์นสำนึก เป็นการรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมที่มีผลสะเทือนในเชิงกระตุ้น ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ วรรณคดีโบราณ วรรณคดีต่างประเทศ และวรรณกรรมร่วมสมัย เป็นหลักเขตทางประวัติศาสตร์วรรณกรรมที่ได้ชี้นำการก่อกำเนิดของสายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตในเวลาต่อมา

วรรณสาส์นสำนึก เป็นหนังสือรวมข้อเขียนด้านวรรณกรรมจำนวน ๒ เล่ม ของ**สุภา ศิริมานนท์** ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผลึกของอัญมณีน้ำหนึ่ง ของงานเขียนของท่าน ซึ่งเคยตีพิมพ์ในนิตยสาร **อักษรสาส์น** อันเป็นนิตยสารรายเดือนที่ก่อตั้ง เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๘๒ โดย **คุณสุภา** และ**คุณจินดา** ผู้เป็นศรีภริยา ผู้ทำงานอยู่ข้างหลังอย่างหนักเอาเบาสู้ ไม่ออกหน้า รวมทั้งการดูแลรักษาสุขภาพให้คุณสุภาได้มีกำลังในการทำงานที่สร้างสรรค์

วรรณสาส์นสำนึก เล่ม ๑ ประกอบด้วยบทความประเภทต่าง ๆ ไว้ด้วยกันเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็นข้อเขียนในหัวข้อ เรื่อง "ศิลปะ" ส่วนที่ ๒ ว่าในหัวข้อเรื่อง "ภาษาและหนังสือ" ส่วนที่ ๓ ในหัวข้อเรื่อง "นักเขียนไทย" และส่วนที่ ๔ ในหัวข้อเรื่อง "นักเขียนต่างประเทศ"

วรรณสาส์นสำนึก เล่ม ๒ ประกอบด้วยคำนิยมของ**ชลธิรา สัตยาวัฒนา** และอีก ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๕ ในหัวข้อ "การวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม" ส่วนที่ ๖ ในหัวข้อ "วรรณกรรมวิพากษ์" ส่วนที่ ๗ ในหัวข้อ "งานแปลวรรณกรรม"

ชื่อบทความชิ้นแรกในหนังสือเล่มที่ ๑ คือ **"ศิลปะทั้งหลายย่อมเกี่ยวพันอยู่กับสามัญชนแต่เท่านั้น"** นับว่าเป็นชื่อบทความที่ท้าทายชวนให้อ่านและชวนให้เกิดความคิดในการวิวาทะอย่างยิ่ง ดังข้อเขียนต่อไปนี้

"ความคิดต่าง ๆ จะสามารถเป็นที่เข้าใจได้ก็แต่โดยเหตุที่ความคิดนั้น ๆ มีความเกี่ยวเนื่องอยู่กับความเป็นจริงทางวัตถุแห่งชีวิต และความเป็นจริงต่าง ๆ ของชีวิตจะสามารถเป็นที่เข้าใจได้ก็แต่โดยพิจารณาถึงความขัดแย้งกันภายในของมัน ถึงความเคลื่อนไหว และถึงความเปลี่ยนแปลง"

"ความทรงอยู่ของชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะกำหนดเอาได้โดยจิตสำนึก แต่จิตสำนึกนั้นแหละพึงกำหนดเอาได้โดยความทรงอยู่ของชีวิต"

ข้อสรุปของสุภา คือ "ศิลปะ คือ การสื่อสาส์น" ระหว่างผู้เสพย์ กับผู้สร้างศิลปะ

บทความที่ ๒ ชื่อ **"ภาวะของศิลปะภายใต้ระบอบเผด็จการฟาสซิสต์"** เป็นบทความขนาดยาวที่น่าศึกษามากที่สุดชิ้นหนึ่งที่สุภาได้อาศัยนำเอาศิลปะมาอธิบาย โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึง "ภัย" ของระบอบเผด็จการฟาสซิสม์มากกว่า รวมทั้งชี้ถึงพลังของประชาชน โดยได้สรุปว่า

> *"รูปแบบของศิลปะย่อมเดินตามรอยเนื้อหาของมัน และ การเมือง หรือการเศรษฐกิจสังคมย่อมเดินนำหน้าศิลปะอยู่เสมอ การพิจารณางานของศิลปะโดยเกาะแน่นอยู่ภายในวงแคบๆ แล้วก็อ้างและกระทำเสมือนว่าศิลปะเป็นสิ่งโดดเดี่ยวหรือเป็นสิ่งที่ส่งมาแต่เขาไกรลาส ไม่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของมหาชนแต่อย่างใดเลย นั้น เป็นหลักพิจารณาของผู้ลุ่มหลงงมงายจำพวกหนึ่งซึ่งมีลักษณาการคล้ายคนบ้า"*

> *"พลังทั้งมวลของประวัติการณ์แห่งมนุษยชาติได้เข้าข้างและอยู่ข้างประชาชนโดยเด็ดขาดเสมอ และก็ด้วยเหตุนั้นเอง ชัยชนะของประชาชนจึงเป็นสิ่งที่ถึงใครจะพยายามหลีกหนี พยายามบิดเบือนโกหกอย่างไรก็หนีไม่พ้นที่จะต้องมีมาถึงเสมอ ชัยชนะของประชาชนนี่แหละคือชัยชนะซึ่งแบกเอาความหวังและอนาคตของศิลปะเข้าไว้ด้วย พรแห่งเสรีภาพ และพรแห่งประชาธิปไตยอยู่ที่การเข้าร่วมต่อสู้ของมวลศิลปิน...คนงานฝ่ายวัฒนธรรมทั้งหลายนั่นเอง"*

สุภา ศิริมานนท์ นอกจากเป็นนักคิดแล้ว ยังเป็นนักภาษาศาสตร์อีกด้วย ซึ่งท่านได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งในบทความชุดต่อมา ในหัวข้อภาษาและหนังสือ ซึ่งยังหานักวิชาการที่ศึกษาถึงวิวัฒนาการของภาษาได้อย่างลึกซึ้งด้วยทัศนะคติที่เกาะแน่นอยู่กับหลักวิทยาศาสตร์ทางสังคมดังที่ท่านได้เขียนไว้

> *"ผู้ที่ทำภาษาขึ้นมาก็คือตัวท่านและคนอื่น ๆ เหมือน ๆ อย่างท่านนับด้วยจำนวนเป็นล้าน ๆ นั่นเอง มิใช่ใครที่ไหนหรือ ผู้วิเศษคนใดเลย"*

วรรณสาส์นสำนึก เล่ม ๒ มีบทความหลักชิ้นใหญ่ ๆ อีก ๓ ชิ้น ซึ่งแสดงถึงความเป็น "ปราชญ์" ของสุภา คือ การเสนอวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมคลาสสิกระดับโลก ตั้งแต่ เอนไซโคลปีเดีย จนถึงดิกชันเนอรี่ และแปลงานวรรณกรรมระดับโลก เช่นของ **อนาโตล ฟรังซ์ บเจิร์นสัน อิวาน โวโลติน และสเตฟาน สไวก์**

สุภายังได้ริเริ่มให้เป็นแบบอย่างในการแปลงานวรรณกรรมต่างประเทศโดยการค้นประวัติของผู้เขียนมาเขียนอธิบายถึงชีวิต และโลกทรรศน์ของผู้เขียนนั้น ๆ อย่างละเอียด และมีคุณค่าสามารถทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจซึมซาบเนื้อหาของเรื่องได้อย่างเข้าใจถึงแก่นเรื่องได้ดีขึ้นเมื่อรู้ภูมิหลัง และ เงื่อนไขของสังคมของผู้เขียนในขณะนั้น หรือ ในเวลาที่สร้างงานวรรณกรรมระดับโลกชิ้นนั้น ๆ

ในบทความเรื่องการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมนั้น ได้เสนอทฤษฎีวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม (Literature criticism) ไว้ได้อย่างดีเยี่ยม รวมทั้งได้ยกเอาวรรณกรรมระดับโลก และวรรณกรรมไทยมาเป็นตัวอย่างของการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อสนับสนุนทฤษฎีของท่าน เช่นงานของ **ชาร์ล ดิ๊กเก้น แฮเรียต บีเชอร์ สโตว์** ผู้เขียนเรื่อง กระท่อมน้อยของลุงทอม **ตอลสตอย, ดอสโตเยฟสกี้, มุลค์ ราช อนันท์, หลู่ซิ่น** และเรื่อง **ภควัคคีตา**

สุภาได้เสนอทฤษฎีการประพันธ์โดยให้เกียรตินักประพันธ์ถึงกับตั้งสมญานามว่าเป็น "วิศวกรแห่งวิญญาณมนุษย์" เพราะงานประพันธ์ที่ดีนั้น

> *"มันเป็นเครื่องสำแดงออกซึ่ง ความรัก, ความชัง, ความโกรธ, ความดื่มด่ำ, ความหวัง และความจงใจของมนุษย์ผู้มีชีวิต ศิลปินนั้นคือผู้เปลี่ยนแปลงส่วนสัดต่าง ๆ ของมัน, คือผู้เร่งเร้าความเข้มความสูงแห่งสีสัน, คือผู้ย้ำให้เห็นรายละเอียดในบางสิ่งบางอย่างและละเว้นสิ่งอื่น ๆ เสียบ้าง"*

ในบทความชิ้นยาวนี้ สุภาได้ให้หลักเกณฑ์การวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมไว้อย่างละเอียดจนอาจกล่าวได้ว่า เป็นงานขั้น "สดมภ์หลัก" ของวรรณคดีวิจารณ์ของปัญญาชนไทยที่หาคนเทียบได้ยากในด้านโลกทรรศน์ และด้านวิชาการควบคู่กันไป

สุภาได้ให้ความหมายของคำว่า "สัจนิยม" (Realism) หรืองานเขียนในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิต (ที่ดีกว่า) ไว้ดังนี้ว่า

> *"ในทางวรรณคดี หมายถึงความพยายามที่จะจำลองภาวะของชีวิตออกมาในบทประพันธ์อย่างตรงตามความเป็นจริงตรงไปตรงมา โดยไม่สอดใส่อุดมคติลงไป หรือไม่ทำให้ภาวะแห่งชีวิตนั้น ๆ เปล่งปลั่งเกินความเป็นจริง และโดยไม่*

คละเคล้าหลักธรรม หรือหลักจริยธรรมใด ๆ ในตอนสุดท้ายเพื่อให้เป็นประหนึ่งข้อสั่งสอนอยู่ในตัว"

ในขณะที่งานเขียนโรแมนติก (Romantic) หมายถึง

"ถือเอาการเน้นน้ำหนักในทางความนึกคิดและทางอารมณ์ว่าสำคัญและอยู่เหนือเหตุผลหรือทางวุฒิปัญญา"

วรรณสาส์นสำนึก ทั้ง ๒ เล่มนี้ น่าจะถือได้ว่าเป็นหนังสือ "คลาสสิก" หรือ "ชั้นครู" ที่คนไทยทุกคนควรจะได้อ่านเพื่อรับรู้ถึงภูมิปัญญาของคนไทยด้วยกันเองที่ได้สังเคราะห์งานระดับโลกด้วยโลกทรรศน์ที่เกาะยึดแน่นกับสามัญชน

ประวัติ สุภา ศิริมานนท์

เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๕๗ ณ ตำบลวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง บิดาคือ หลวงนฤมานสัณหวุฒิ มารดาชื่อ แม้น การศึกษาขั้นต้นเรียนที่โรงเรียนสมเด็จเจ้าพระยา โรงเรียนสวนกุหลาบ เคยทำงานประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ชื่อ **ประชาชาติ** พ.ศ.๒๔๗๘ ก่อตั้งและประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ **สยามนิกร** ยุคแรก พ.ศ.๒๔๘๐ เป็นผู้สื่อข่าวสงครามคนแรกของประเทศไทยในสงคราม จีน ญี่ปุ่น พ.ศ.๒๔๘๒ ก่อตั้งและเป็นหัวหน้าบรรณาธิการนิตยสาร**นิกรวันอาทิตย์** พ.ศ.๒๔๘๖ ร่วมขบวนการเสรีไทย พ.ศ.๒๔๘๖ รับราชการเป็นเลขานุการฝ่ายหนังสือพิมพ์ประจำสถานทูตไทย พ.ศ.๒๔๘๙ ณ ประเทศต่าง ๆ ในยุโรป คือ สหภาพโซเวียต สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ และฝรั่งเศส ก่อตั้งและเป็นบรรณาธิการนิตยสารรายเดือนอักษรสาส์น ปีพ.ศ.๒๔๙๒ ต้องปิดไปในปีพ.ศ. ๒๔๙๕ หลังจากเกิดกรณี "กบฏสันติภาพ" ก่อตั้งและเป็นรองผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์ **ไทยใหม่ยุคใหม่** ในปีพ.ศ.๒๔๙๖ ถึงแก่กรรมในวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ ด้วยโรงมะเร็งในตับอ่อน

สุภา ผลงานที่พิมพ์เป็นเล่มแล้วมี **นักหนังสือพิมพ์, คอรัปชั่นในวงการหนังสือพิมพ์, แคปิตะลิสม์, มาร์กซ์จงใจพิสูจน์อะไร และอย่างไร, ปรัชญาฉัทธิวัตถุนิยมและบทบาทของเฟรดริค เองเกลส์ ที่มีต่อมาร์กซ์, ศิลปะภายใต้ระบอบเผด็จการ, ทำไมและเพราะอะไร ญี่ปุ่นจึงพยายามเข้าครอบครองทวีปเอเชีย, วิธีการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยในสหภาพโซเวียต, อย่างไรคือหนังสือดี, และดั่งสายใยในผองชน** เป็นต้น

กมล กมลตระกูล

วิทยาวรรณกรรม

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ๒๕๐๖

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

(ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ)

(พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๕๑๕)

คุณูปการของนักปราชญ์สยาม พระนาม พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ แวดวงวิชาการและราชบัณฑิตยกย่องว่า ทรงมีอัจฉริยภาพทางด้านอักษรศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ วรรณคดี กฎหมาย และการทูตอย่างกว้างขวาง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาอย่างแตกฉานในหลายภาษา ทั้งภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส กรีก บาลี สันสกฤต ขอม (เขมร) และไทยนั้น ได้สั่งสมเป็นผลึกแห่งความรู้อันอุดมลุ่มลึก จนสามารถนำมาใช้บัญญัติศัพท์ ซึ่งกอปรด้วยวิจารณญาณทางด้านอักษรศาสตร์ที่อธิบายให้เห็นความเป็นมาของคำ ความหมาย รากศัพท์ และธรรมเนียมวัฒนธรรมของสังคมที่เกี่ยวข้องกับภาษานั้นได้อย่างแจ่มชัด แล้วคิดประดิษฐ์เป็นคำศัพท์ใหม่ขึ้นในภาษาไทย โดยใช้วิธีการสมาส และสนธิในภาษาบาลีสันสกฤต หรือการผสมคำระหว่างภาษาได้อย่างเชี่ยวชาญ แต่ยังคงเอาลักษณะภาษาไทยไว้เป็นโครงสร้าง

รวมถึงการแต่งเติมคำศัพท์ขึ้นใหม่จากภาษาบาลีสันสกฤตและขอมที่คนไทยเคยใช้อย่างคุ้นชิน กลายเป็นคำที่ให้ความหมายใหม่ เพิ่มความมั่งคั่งร่ำรวยคำศัพท์ของภาษาไทย เพื่อใช้เป็นสื่อในการเปิดประตูพรมแดนแห่งความรู้ของไทยสู่วิทยาการ เทคโนโลยี และวัฒนธรรมสมัยใหม่ จนอาจกล่าวได้ว่า ศัพท์บัญญัติเหล่านั้นได้ส่งผลกระทบทางปัญญาและถ่ายทอดความรู้จากสังคมตะวันตกเข้ามาใช้พัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ สังคมไทยในปัจจุบันได้อย่างมากมาย

บรรดาสรรพศาสตร์จากตะวันตกที่ถ่ายทอดเข้าสู่สังคมไทยในปลายรัชกาลที่ ๖ ถึงรัชกาลที่ ๘ หากศึกษาให้ลึกซึ้งลงไป จะพบว่า ศัพท์บัญญัติที่มาจากภูมิปัญญากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ซึมซ่านอยู่ทั่วไป เป็นส่วนหนึ่งของการพูดเขียนที่คนไทยนิยมใช้กัน โดยที่นักวิชาการหรือบัณฑิตรุ่นหลังส่วนใหญ่ไม่ทราบถึงความเป็นมา ว่าความเจริญทางด้านความรู้วิชาการไทย สืบเนื่องจากพระอัจฉริยภาพทางภาษาและนิรุกติศาสตร์ของพระองค์ได้มีส่วนร่วมโดยปริยาย

อีกทั้งแนวคิด วิจารณญาน การอธิบายความเป็นมาของคำ หลักการจำแนกเพื่อเปรียบเทียบความหมายในภาษาต่างๆ หรือหลักการบัญญัติศัพท์ที่พระองค์เขียนไว้ในหนังสือรวมบทความพระ

นิพนธ์ เรื่อง *"วิทยาวรรณกรรม"* [1] สะท้อนให้เห็นความเป็นปราชญ์ นักการศึกษาที่จริงจัง มีวิสัยทัศน์มองไกล ทั้งยังเป็นฐานทางภูมิปัญญาด้านการบัญญัติศัพท์ อันเป็นหลักสำคัญให้นักวิชาการและปราชญ์รุ่นหลังได้ประยุกต์ใช้รังสรรค์คำใหม่ๆต่อไป

เหตุนี้ หนังสือ*วิทยาวรรณกรรม*จึงเป็นองค์ความรู้ด้านศัพท์บัญญัติจากการศึกษาและประสบการณ์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่นักศึกษาและนักวิชาการด้านภาษาศาสตร์นิรุกติศาสตร์ นิเทศศาสตร์ หรือผู้ใฝ่ใจการประพันธ์ควรอ่าน ขณะที่หนังสือ *"วิทยาสารานุกรม"*[2] หนังสือ *"ศัพท์สนธิสัญญาและการเมือง"*[3] จะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงคุณูปการอันใหญ่หลวงของพระองค์ที่มีต่อการพัฒนาความรู้ด้านอักษรศาสตร์ เศรษฐศาตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ฯลฯให้แก่สังคมภาษาไทย

และ หนังสือ *"พระอัจฉริยลักษณ์ด้านภาษาศาสตร์ ของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์"*[4] ที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้รวบรวมพระนิพนธ์ต่างๆ เพื่อจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(ยูเนสโก) ประกาศสดุดีพระเกียรติคุณในฐานะปูชนียบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพ.ศ.๒๕๑๔นั้น การรวบรวมรายงานการประชุมของคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยแห่งราชบัณฑิตยสถานบางส่วนมาเผยแพร่ สะท้อนให้เห็นถึงความคมกล้าทางความคิด วิจารณญาณ และการวินิจฉัยที่สุขุมคัมภีรภาพ เป็นที่ยอมรับของราชบัณฑิต ซึ่งพระองค์ทรงดำรงฐานะเป็นที่ปรึกษาอยู่ในขณะนั้น

แม้แต่ศาสตร์สาขาต่างๆที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยไทย หรือเป็นวิทยาการในระดับอุดมศึกษา ที่ยูเนสโกจำแนกเป็นภาษาอังกฤษ ๙สาขา แต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับทั่วไปในการบัญญัติเป็นภาษาไทย ดังนั้นเมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงศึกษาธิการรับไปดำเนินการให้ถูกต้อง ทั้งกำหนดเป็นศัพท์เฉพาะหมวดวิชา

ในการประชุมคณะกรรมการฯ พล.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอว่า วิชาการเหล่านี้ โดยมากก็มีบัญญัติใช้ในภาษาไทยอยู่แล้ว จึงควรให้ใช้คำดังต่อไปนี้

Humanities	มนุษยศาสตร์
Education	ศึกษาศาสตร์
Fine Arts	วิจิตรศิลป์
Social Sciences	สังคมศาสตร์

---

[1] พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,วิทยาวรรณกรรม,พิมพ์ครั้งที่๒,แพร่พิทยา,๒๕๑๔.

[2] พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,วิทยาสารานุกรม,พิมพ์ครั้งที่๒,แพร่พิทยา,๒๕๑๔.

[3] พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,ศัพท์สนธิสัญญาและการเมือง,พิมพ์ครั้งที่๒,สำนักพิมพ์จิระพาณิชย์,๒๔๕๒.

[4] พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,พระอัจฉริยลักษณ์ด้านภาษาศาสตร์ ของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์,สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,๒๕๓๔.

Natural Sciences	วิทยาศาสตร์
Engineering	วิศวกรรมศาสตร์
Medical Sciences	แพทยศาสตร์
Agriculture	เกษตรศาสตร์

คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยแห่งราชบัณฑิตยสถานประชุมกันแล้ว ลงมติเห็นชอบตามที่ทรงเสนอ และการบัญญัติศัพท์ของหมวดวิชาเหล่านี้ ก็กลายเป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้กันเป็นเอกภาพตั้งแต่นั้นมา

หากจะกล่าวถึงผลกระทบจากศัพท์บัญญัติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต่อสังคมไทย คงจะไม่มีใครสามารถประเมินคุณประโยชน์ทางวิชาการและการรังสรรค์ด้านปัญญาได้ ปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่ของศัพท์บัญญัติที่ทรงคิดค้น คนไทยได้ใช้กันอย่างกว้างขวาง และบางคำได้กลายเป็นหลักปฏิบัติทางสังคม โดยที่ผู้ใช้ส่วนใหญ่ไม่รู้ว่า ใครเป็นผู้คิดประดิษฐ์ขึ้นมา

ตัวอย่างเช่น คำว่าโทรทัศน์(Television) นโยบาย(Policy) พัฒนา(Develope) บรรษัท(Corporation)ปฏิวัติ(Revolution) รัฐประหาร(Coup d' etat) วัฒนธรรม(Culture) รัฐธรรมนูญ(Constitution) ความเสมอภาค (Quality) นิติบัญญัติ(Legislation) สิทธิบัตร(Patent) รัฐบัญญัติ เศรษฐศาสตร์(Economics) สาธารณรัฐ(Republic) สถาบัน(Institution) เอกชน ปัจเจกชน บุคลากร สื่อมวลชน อนุเคราะห์ อาณานิคม ปริวรรต ฯลฯ รวมถึงคำบางคำที่บัญญัติขึ้นแล้ว ต่อมาได้เพี้ยนแผกไปจากคำเดิมบ้าง เช่น คำว่า มติไว้ใจ มติไม่ไว้ใจ เปลี่ยนเป็น มติไว้วางใจ และมติไม่ไว้วางใจตามลำดับฯลฯ

ในด้านตรงกันข้ามกัน ใช่ว่าศัพท์บัญญัติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะได้รับความนิยมไปทั้งหมด แต่ยังมีศัพท์บัญญัติอีกส่วนหนึ่งที่คนไทยไม่นิยม หรือมีการยอมรับและนำไปใช้ในช่วงเวลาหนึ่งแล้ว ภายหลังก็เลิกราสาบสูญไป

อย่างไรก็ตาม ภาพรวมด้านความเป็นปราชญ์และฐานะผู้เชี่ยวชาญเรื่องการบัญญัติศัพท์ของพระองค์ ถือได้ว่าเป็นผลงานสำคัญและโดดเด่นยากที่จะมีนักภาษาศาสตร์ไทยผู้ใดเสมอเหมือน จากการศึกษาถึงประวัติการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยที่มาจากภาษาต่างประเทศ ปรากฏว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ยังไม่มีผลงานของนักวิชาการหรือปราชญ์คนใดสร้างคุณูปการได้เทียบเท่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระองค์ทรงเป็นนักบุกเบิกการบัญญัติศัพท์ที่ทรงเกียรติภูมิ ศักดิศรีและภูมิปัญญารอบรู้จริงๆ ทรงเป็นอัจริยะทางภาษาศาสตร์ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ศาสตร์สาขาต่างๆ หลั่งไหลจากตะวันตก และเพิ่มทวีความเข้มข้นและหลากหลายมากขึ้นเรื่อยๆสู่สังคมไทย นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๖-๗-๘ มาถึงรัชกาลปัจจุบัน

ย้อนอดีตไปในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยุคแรกที่สยามประเทศเปิดประตูรับความรู้ เทคโนโลยีและอารยธรรมสมัยใหม่จากตะวันตก แต่เนื่องจากกิจกรรมที่เกี่ยวพันทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองยังมีน้อยมาก ราชอาณาจักรสยามจึงแทบจะไม่จำเป็นต้องคิดบัญญัติศัพท์

ใหม่จากภาษาในยุโรปมาใช้เลย และสมัยนั้น มีขุนนางไทยและเจ้านายไม่กี่คนกี่องค์ใช้ภาษาอังกฤษได้

การบัญญัติศัพท์ใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีน้อยมาก จากหนังสือ**ตำราปืนใหญ่** พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพบว่า ทรงบัญญัติศัพท์เกี่ยวกับอาวุธปืนจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยง่ายๆ ยังไม่นิยมใช้ภาษาบาลีสันสกฤตเลย เช่น บัญญัติศัพท์คำว่า "ปืนครก"จากMortar โดยเอามาจากต้นกำเนิดที่บาดหลวงผสมดินปืนในครก แล้วเอาก้อนหินปิดปากครกไว้ เผอิญไฟปลิวลงไปแล้วระเบิดส่งหินที่ปิดปากครกออกไป หรือคำใดที่มีคนในภาษาอื่นใช้ในไทย ก็จะยืมคำนั้นมาใช้ เช่น ภาษาอาหรับเรียกยุโรปว่า วิลายัด พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงบัญญัติเลียนเสียงเป็น "วิลาศ"แทน ส่วนศัพท์นอกจากนั้น ทรงใช้การเขียนไทยทับศัพท์สำเนียงอังกฤษไปเลย ลักษณะการบัญญัติศัพท์จะมีน้อยมาก

ในรัชกาลนี้ มีขุนนางไทยที่รู้ภาษาอังกฤษดีอีกผู้หนึ่ง ชื่อ หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย) ได้ร่วมเดินทางกับคณะฑูตไทยไปสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษ และเขียนหนังสือ**นิราศฉอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราชฑูตไทยไปอังกฤษ** ปี๒๔๐๐ ได้พรรณนาสิ่งที่พบเห็นที่เป็นของแปลกและใหม่ โดยบัญญัติศัพท์ขึ้นเป็นคำไทย เช่นเรือไฟ รถไฟ ไฟแค๊ส โรงทำน้ำมัน ศิลาโมรา(หินอ่อน) นายอำเภอ(แทนโปลิส) ช่างชักรูป เป็นต้น ส่วนคำอื่นๆล้วนเขียนทับศัพท์เช่นกัน

ต้นเค้าแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่การบัญญัติศัพท์ที่เห็นได้ชัดเจน และเพิ่มความจำเป็นมากยิ่งขึ้น เมื่อบุตรขุนนางและพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งไปศึกษาในประเทศยุโรป ได้ทยอยกันเดินทางกลับมาตุภูมิในสมัยรัชกาลที่ ๕ นักเรียนนอกเหล่านี้ได้นำวิทยาการ ความรู้ใหม่ ๆ มาปรับปรุงพัฒนาประเทศ หวังให้ศิวิไลซ์เยี่ยงตะวันตก มีการออกหนังสือพิมพ์ของคนไทย

กอปรกับสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นช่วงฝรั่งล่าอาณานิคม ดังนั้นเพื่อรักษาเอกราช และยกระดับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย หรือเป็นที่ยอมรับของต่างชาติ นับเป็นเหตุผลสำคัญที่ไทยจะต้องปรับตัวและนำเอาความรู้ วิทยาการจากต่างประเทศเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการปกครอง กฎหมาย ระบบศาลสถิตยุติธรรม การแพทย์ ระบบการศึกษา วัฒนธรรม วรรณกรรม การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง บรรดาความรู้ที่นำเข้ามา จำเป็นต้องอาศัยศัพท์บัญญัติเพื่อสื่อความหมายและสร้างองค์ความรู้เพิ่มขึ้น ตลอดช่วงรัชสมัยรัชกาลที่๔-๗ จึงมีกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนางนักเรียนนอก พยายามบัญญัติศัพท์ในภาษาไทยใช้แทนศัพท์เฉพาะในภาษาอังกฤษฝรั่งเศสมากขึ้น แต่เงื่อนไขการเข้ามาของวิทยาการเทคโนโลยีตะวันตกยังไม่แพร่หลายทั่วไป การบัญญัติศัพท์ที่มีลักษณะหลากหลายและมีปริมาณมากก็ยังไม่เกิดขึ้น

ชาวสยามที่พยายามคิดบัญญัติศัพท์ในช่วงรัชกาลที่๕-๗ ที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์(พร บุนนาค) พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ (ขำ บุนนาค) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาสุริยานุวัตร(ผู้เขียนหนังสือ ทรัพยาสตร์) พระยาเมธาธิบดี

พระยาบุรีนวราษฎร์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย(ด้านการเงินการธนาคาร)ปรีดี พนมยงค์ (กฎหมาย การเมืองและการปกครอง) พระเจนดุริยางค์(ตำราทางดนตรี) พระยาอนุมานราชธน พันตรี พระเจนภูมิศาสตร์ ฯลฯ แต่ถ้าประเมินจากปริมาณผลงานที่ปรากฏออกมาจำนวนมากมาย ในหลากหลายสาขาวิชา และนิยมใช้กันมากที่สุดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ยังไม่มีผู้ใดแสดงอัจฉริยภาพได้ทัดเทียม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

อัจฉริยภาพในการบัญญัติศัพท์เพื่อเพิ่มความอุดมมั่งคั่งแก่ภาษาไทย แรกเริ่มปรากฏในหนังสือพิมพ์รายวัน **"ประชาชาติ"** ซึ่งพระองค์ทรงเป็นเจ้าของและพิมพ์ออกจำหน่ายในปี๒๔๗๕ หลังจากคณะราษฎร์ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จแล้ว โดยนิพนธ์บทความที่เป็นความรู้ทางอักษรศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ และการเมืองออกเผยแพร่

ในปีพ.ศ.๒๕๐๖ สำนักพิมพ์แพร่พิทยา เห็นว่า พระนิพนธ์ของพระองค์มีประโยชน์อย่างยิ่งแก่นักศึกษาอักษรศาสตร์ นิรุกติศาสตร์และการเมือง จึงรวบรวมมาจัดพิมพ์ครั้งแรกในปีนั้น และพิมพ์ครั้งที่๒พ.ศ.๒๕๑๔ จำนวน๑,๐๔๒ หน้า ใช้ชื่อว่า **"วิทยาวรรณกรรม"**

เนื้อหาสาระของวิทยาวรรณกรรม อุดมด้วยทัศนะทางด้านวรรณคดีหลากหลายมุมมอง ประเภทของวรรณคดี ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับภาษาศาสตร์ รสนิยมวรรณคดี เอกภาพ ความงามระหว่างเนื้อหาสาระกับรูปแบบและหน้าที่ คุณค่าของคำ ลักษณะที่เป็นวรรณศิลป์ ปรัชญาวรรณศิลป์ ภาษาที่พรรณนาถึงบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องมือสื่อสาร สัญลักษณ์ และความหมาย ปัญหาในการจำแนกแยกแยะ วิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้อธิบายอย่างละเอียด แสดงให้เห็นลักษณะการเป็นผู้สนใจใฝ่รู้อย่างจริงจัง ทรงเจาะลึกถึงที่มาของคำในภาษาขอม(เขมร) ไทย บาลี สันสกฤต อังกฤษ แล้ววิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความศรัทธายอมรับคำที่บัญญัติขึ้นมานั้นอย่างมีเหตุผล

จุดเด่นหนังสือ**วิทยาวรรณกรรม** คือการนำเสนอหลักคิดในการบัญญัติศัพท์ การไขความหรืออธิบายความหมายของคำที่ใช้กันทั่วไป ซึ่งมีผู้อ่านโต้แย้งหรือเขียนจดหมายถามพระองค์ เช่น คำว่า ปรัชญา การศาสนา สังคมวิทยา ภาษาศาสตร์ วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ศิลปะที่มีประโยชน์ วิจิตรศิลป์ รวมถึงการนำคำจากต่างประเทศมาใช้ในภาษาไทย พระองค์จะศึกษาเรียนรู้ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้การอธิบายศัพท์นั้นครอบคลุมรอบด้านและรัดกุม จำแนกว่าเป็นลักษณะเฉพาะหรือลักษณะทั่วไป โดยคำนึงถึงหลักตรรกวิทยาและความสอดคล้องต้องกันกับการออกเสียง เหตุนี้ หนังสือ*วิทยาวรรณกรรม*จึงเสริมคุณค่าการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ควบคู่ไปด้วย จนกล่าวได้ว่าเป็นคลังปัญญาแห่งการบัญญัติศัพท์ ประวัติศาสตร์ และประวัติวรรณคดีที่สำคัญของไทยเล่มหนึ่ง

พระประวัติ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระนามเดิม หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในรัชกาลที่๔ และหม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ (สกุลมนตรีกุล) ประสูติเมื่อวันที่๒๕สิงหาคม ๒๔๓๔ ทรงมีพี่น้อง ๒๕องค์ พระองค์เศกสมรสกับหม่อมพร้อยสุพิณ(สกุลบุนนาค)

ปี พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๔๘ ทรงศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชวิทยาลัย แล้วสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนMarlborough Collegeเป็นเวลา๕ปี สำเร็จวิชาทางModern Side(วิชาปัจจุบัน,ภาษาปัจจุบัน) และ Classical Side(ภาษาโบราณ เช่น ภาษากรีก) ทรงได้รับรางวัล๑๗ รางวัล

ปีพ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในBalliol College ทรงสำเร็จปริญญาตรีB.A. เกียรตินิยมทางประวัติศาสตร์ แล้วเสด็จศึกษาต่อที่ Ecole Libre des Sciences Politiques กรุงปารีส ฝรั่งเศสในวิชาการทูตในปี ๒๔๕๘ ทรงสอบไล่ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการทูตรางวัลที่๑ จากนั้นก็ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการตรีประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีสปี ๒๔๖๐ และเป็นเลขานุการคณะทูตไทยที่ไปประชุมสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่๑ยุติลง ราวปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ก็เสด็จกลับมาตุภูมิ ทรงรับราชการในตำแหน่งหัวหน้ากองบัญชาการกระทรวงต่างประเทศ อีก ๒ ปีต่อมา รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น "องคมนตรี" รับปรึกษาราชการในส่วนพระองค์ ปี ๒๔๖๗ รับพระบรมราชโองการเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศที่เคยสัมพันธ์กับไทย และทรงเป็นหัวหน้าคณะทูตในการทำอนุสัญญาว่าด้วยอินโดจีน

ปี ๒๔๖๙ มีพระบรมราชโองการให้เป็นอัครราชทูตประจำ ๓ประเทศที่ว่างลง ได้แก่ อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และเบลเยี่ยม ขณะดำรงตำแหน่งนี้ ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไปประจำสมัชชาสันนิบาตชาติ แล้วได้รับเลือกเป็นรองประธานคณะกรรมาธิการกำกับการเงินของสันนิบาตชาติ

รองประธานในการประชุมแก้ข้อบัญญัติแห่งศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศ ประธานคณะกรรมการระเบียบวาระแห่งสมัชชาสันนิบาตชาติ และทรงเป็นสมาชิกสำนักการทูตระหว่างประเทศ

ปี ๒๔๗๐ ทรงศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดจนสำเร็จปริญญาโท เสด็จกลับมาแล้วทรงได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพ.ศ.๒๔๗๓

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง๒๔๗๕ พระองค์ทรงเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งที่ได้รับความไว้วางใจจากคณะผู้ก่อการ ในการปฏิบัติราชการรับใช้ประเทศชาติ และทรงออกหนังสือพิมพ์**ประชาชาติ** ที่มาของพระนิพนธ์**วิทยาวรรณกรรม**ช่วงระหว่างพ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘ ทรงเป็นศาสตราจารย์ กฎหมายระหว่างประเทศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรรมการในสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตุลาการในศาลอนุญาโตตุลาการ ณ กรุงเฮก เมื่อไทยได้ดำเนินทางการทูตเพื่อแก้ไข

สนธิสัญญากับนานาชาติในปี ๒๔๘๐ ทรงเป็นผู้แทนเจรจาตั้งแต่แรกเริ่มจนสำเร็จลุล่วง และได้รับพระราชทานเข็มราชการแผ่นดินสำหรับประดับเหรียญดุษฎีมาลา

ปีพ.ศ. ๒๔๘๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น "พระองค์เจ้า" จารึกในสุพรรณบัตรว่า "พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร"

ปี ๒๔๘๔ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นประธานผู้แทนทูตไทย เจรจากำหนดเขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ทรงได้รับมอบอำนาจให้ทรงลงพระนามในสัญญาได้ กระทั่งปี ๒๔๘๖ ทรงได้รับสถาปนาขึ้นเป็น "พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร"

ทรงเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๔๘๕ และในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลมอบหมายให้ทรงหาลู่ทางเจรจา เพื่อประเทศไทยจะได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ กระทั่งเป็นผลสำเร็จ ไทยได้เข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคมปีนั้นเอง

ปี ๒๔๘๐ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน และผู้แทนถาวรประจำสหประชาชาติ และสถาปนาเป็น พระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามจารึกในสุพรรณบัตรว่า"พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์"พ.ศ. ๒๔๘๕ และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศในปีเดียวกันนี้ จากนั้นก็พระราชทานยศเป็นพลตรี นายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ และราชองครักษ์พิเศษ

ปี ๒๔๘๗ ทรงเป็นผู้แทนไทยในการประชุมเพื่อหาทางตกลงแก้ปัญหาเกาหลีที่เจนีวา ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานในการประชุม ร่วมกับ เซอร์ แอนโทนี อีเดน รัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษ และนายโมโลตอฟ รัฐมนตรีต่างประเทศโซเวียต

นับตั้งแต่ปี ๒๔๘๑-๘๘ ทรงได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการต่างๆในสหประชาชาติ

ช่วงปี ๒๔๘๘-๒๕๐๐ ที่ประชุมสหประชาชาติลงคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๑ และปี ๒๕๐๒ ทรงเป็นรองนายกรัฐมนตรี

ปี ๒๕๑๖-๒๕๑๘ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน เคยดำรงตำแหน่งนี้มาแล้วระหว่าง ๒๔๗๗-๒๔๘๐ และทรงรักษาการระหว่างปี ๒๕๑๒-๒๕๑๖

เกียรติคุณทางการศึกษาที่ต่างประเทศยกย่อง ได้แก่ ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายแพ่ง มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมาย จากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย มหาวิทยาลัยนิวยอร์ค มหาวิทยาลัยแฟร์ลี่ดิกกินสัน

วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์สิ้นพระชนม์ รวมพระชันษา ๘๕ พรรษา

พิทยา ว่องกุล

ความงามของศิลปไทย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๐ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

น. ณ ปากน้ำ

(พ.ศ. ๒๔๗๑-)

การเขียนเรื่องความงามของศิลปไทยเล่มนี้เป็นเพราะว่าผู้เขียนได้รับแรงบันดาลใจจากการอ่านบันทึกของบาดหลวงเดอ ชัวสี ที่เดินทางเข้ามาในอยุธยา อาณาจักรที่รุ่งเรืองของไทยเราเมื่อปี พ.ศ.๒๒๒๘ บาดหลวงท่านนี้ได้บันทึกความประทับใจต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นตั้งแต่ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และศิลปะของไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงทำให้ผู้เขียนทำการสำรวจวัดต่าง ๆ ในเมืองบางกอกอย่างละเอียด และเขียนขึ้นเป็นบทความแต่ละตอนเพื่อให้ผู้อ่านได้มองเห็นและเกิดความซาบซึ้งถึงคุณค่าศิลปะของไทยเรา ซึ่งบทความในแต่ละตอนดังกล่าวคงได้มีการตีพิมพ์ลงในนิตยสารก่อนหน้าที่จะรวมเป็นเล่มนี้

ผู้เขียนปูพื้นให้เรารู้จักซาบซึ้งกับคุณค่าของภาพไทยโบราณเป็นเรื่องแรก เพื่อให้เห็นถึงลักษณะพิเศษที่ไม่ซ้ำแบบใคร แม้ว่าเราจะได้รับอิทธิพลจากขอมมาแต่ดั้งเดิม แต่เราก็นำมาปรับปรุงเป็นแบบของไทยให้มีความอ่อนโยนละมุนละไมดังเช่น พระพุทธรูปสุโขทัย จากนั้นผู้เขียนจึงเล่าเรื่องภาพไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเป็นไปในลักษณะของการอธิบายภาพพร้อมกับการยกตัวอย่างภาพจากการสำรวจตามวัดต่าง ๆของเมืองไทย เช่น ภาพเขียนในผนังโบสถ์วัดสุวรรณาราม ฝั่งธนบุรี ซึ่งมีผลงานชิ้นสำคัญของจิตรกรไทยอันทรงคุณค่า ภาพเขียนในวัดบวรนิเวศ ซึ่งมีผลงานของขรัวอินโข่ง จิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยนั้นโดยเฉพาะการติดต่อกับต่างประเทศ ผู้เขียนยกย่องความงามของภาพไทยว่า

> *"ความงามของภาพเขียนไทยอยู่ที่เส้นและสีที่ประสานกลมกลืนกัน เมื่อศิลปินไทยเขียนความเศร้าโศก เราจะเห็นสัญลักษณ์ของความโศกนั้นตามเส้นและท่าทาง เช่น ภาพพระเวสสันครตอนพระเวสสันครได้พบกับพระบิดามารดาต่างพิลาปรำพันเข้าหากัน นับเป็นการแสดงอารมณ์ของศิลปินด้วยเส้นแท้ ๆ"*

เนื่องจากศิลปะไทยโบราณเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศาสนาเป็นหลัก เรื่องราวต่าง ๆที่จิตรกรนำมาเขียนจึงเป็นเรื่องราวที่อิงพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นก็จะแทรกวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ดังเช่นผลงานของขรัวอินโข่งในสมัยรัชกาลที่ ๓-๔ เป็นต้น

นอกเหนือจากศิลปะด้านจิตรกรรมแล้ว ผู้เขียนยังกล่าวถึงผลงานทางด้านประติมากรรมตั้งแต่สมัยแรกจนมาถึงยุคของศิลปะสมัยในยุคที่เขียนหนังสือเล่มนี้ด้วย โดยเฉพาะเน้นถึงการสร้างพระพุทธรูป ศิลปะของล้านนา ตลอดจนการพรรณนาถึงประวัติโดยสังเขปของศิลปินไทยบางคนที่ควรยกย่อง การเปรียบเทียบศิลปะไทยกับตะวันตก เป็นต้น

รวมบทความด้านศิลปะเล่มนี้มีความหลากหลายที่น่าอ่าน เพราะผู้เขียนใช้วิธีการเล่าเรื่องแทรกไปกับการพรรณนาความงาม สภาพของสิ่งที่พบเห็น และการเสนอแนวความคิดของผู้เขียนในด้านต่าง ๆ ตลอดจนในแง่ของการอนุรักษ์ เนื่องจากผู้เขียนมีพื้นฐานทางด้านศิลปะและทำการศึกษาค้นคว้ามาหลายปี มีประสบการณ์ด้านงานศิลปะมาก่อน จึงทำให้สามารถอธิบายเรื่องราวทางด้านศิลปะที่ก่อให้เกิดจิตนาการสำหรับผู้อ่านเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป ผู้เขียนทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วมไปด้วยว่าประเทศไทยเรามีศิลปะความงามที่ทรงคุณค่าอยู่มาก แต่ไม่แพร่หลาย และนับวันก็จะถูกทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งถ้าไม่มีการบันทึกเอาไว้แล้ว ความงามเหล่านี้ก็จะไม่มีผู้ใดรู้จัก สำหรับในเรื่องของความเข้าใจในศิลปะนี้ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลาในการฝึกฝนการรับรู้และเข้าใจ ดังที่ว่า

> *"จะเข้าใจในศิลป จำเป็นจะต้องเข้าใจถึงความคิดของผู้สร้างงานศิลปว่ามันก่อรูปมาจากอะไร เพราะศิลปเป็นเรื่องของความคิดโดยเฉพาะ ถ้าจะศึกษาศิลปโดยไม่ยอมคิดด้วยแล้วอาจจะถูกจูงจมูกได้ง่าย"*

เพราะความงามของศิลปะไทยนั้นแอบแฝงอยู่ที่เส้น ลวดลายและน้ำหนักสีสันที่ศิลปินไทยแสดงอารมณ์ออกมาให้เห็นนั่นเอง

น. ณ ปากน้ำ นับเป็นนักเขียนเรื่องศิลปะคนเดียวที่มีผลงานรวมเล่มมาโดยสม่ำเสมอ และปัจจุบันก็ยังเขียนอยู่เป็นประจำ แม้ว่าในตอนหลังจะเน้นทางด้านโบราณคดี เพราะคลุกคลีกับ **วารสารเมืองโบราณ** งานเขียนของ น. ณ ปากน้ำมักก่อให้เกิดปฏิกิริยาได้เสมอ ด้วยมีอะไรใหม่เสนอออกมาจนเป็นที่ยอมรับในแวดวงศิลปะ นอกจากการวิพากษ์วิจารณ์งานศิลปะร่วมสมัย และแนะนำงานชิ้นสำคัญ ๆของไทยแล้ว เขายังศึกษาเรื่องของโหราศาสตร์ และเขียนหนังสือด้านนี้หลายเล่มด้วยกันโดยใช้นามปากกาว่า**พฤหลวง**

น. ณ ปากน้ำ นอกจากจะเชี่ยวชาญเรื่องไทย ๆแล้ว ยังศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปะตะวันตกเอาไว้มาก และเขียนหนังสือออกมาหลายเล่ม จึงเป็นนักเขียนเรื่องราวทางศิลปะที่มีผลงานมากที่สุด รายงานการสำรวจอยุธยาที่ชื่อ **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูน** ก็นับว่าเป็นอีกเล่มหนึ่งที่เด่นในด้านเนื้อหา และ**พจนานุกรมศิลป** ที่นับว่าเป็นประโยชน์ทางด้านการค้นคว้าคำศัพท์ด้านศิลปะเล่มหนึ่ง ซึ่งนับว่ามีน้อยในสาขาวิชานี้

ประวัติ น. ณ ปากน้ำ

น. ณ ปากน้ำ มีชื่อจริงว่า ประยูร อุลุชาฎะ เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ที่ตำบลมหาวงศ์ อำเภอเมืองสมุทรปราการ เริ่มเรียนชั้นมูลที่โรงเรียนเยาวิทยา แล้วย้ายไปเรียนชั้นประถมปีที่ ๑-๔ ที่โรงเรียนวัดนอก (วัดพิชัยสงคราม) จากนั้นไปต่อระดับมัธยมที่โรงเรียนวัดกลาง สมัยเรียนหนังสือเคยออกหนังสือประจำชั้นโดยเขียนภาพประกอบเอง ความที่สนใจในด้านศิลปะจึงเข้ากรุงเทพฯ เข้าเรียนที่โรงเรียนเพาะช่างก่อนที่จะเข้ามหาวิทยาลัยศิลปากร นักศึกษารุ่นเดียวกัน

ที่สำคัญ ได้แก่ อังคาร กัลยาณพงศ์ และไพบูลย์ สุวรรณกูฏ เป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของอาจารย์ศิลป พีระศรี ขณะเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรได้หารายได้ด้วยการเขียนภาพประกอบหนังสือ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เริ่มสอนที่โรงเรียนศิริศาสตร์ ต่อมาอาจารย์ศิลป พีระศรีชวนมาสอนที่โรงเรียนศิลปศึกษาซึ่งเป็นโรงเรียนเตรียมของศิลปากร ต่อมาได้เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยศิลปากร และสอนในคณะจิตรกรรม ฯ ระยะหนึ่งแล้วลาออก

ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๐๐ เริ่มตระเวณศึกษาศิลปะโบราณสถานตามที่ต่าง ๆ และเริ่มงานเขียนแนะนำและวิจารณ์ศิลปะลงในหนังสือพิมพ์ เช่น **กระดึงทอง สยามสมัย สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์** และ **ชาวกรุง** เป็นต้น นามปากกา น ณ. ปากน้ำนี้ประมูล อุณหธูป เป็นผู้ตั้งให้ สมัยที่สอนอยู่ที่ศิลปากรมีผลงานศิลปะรูปสีน้ำมันซึ่งปัจจุบันสูญหายไปแล้ว เหลือให้เห็นเพียงภาพจันทบุรีที่ได้รับรางวัลเหรียญทองเพียงรูปเดียว ซึ่งปัจจุบันติดตั้งอยู่ที่หอศิลปแห่งชาติ และภาพพุทธประวัติในโบสถ์วัดป่าโค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พิมล เมฆสวัสดิ์

ภาษากฎหมายไทย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๑

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร

(พ.ศ. ๒๔๗๐ -)

ไทยมีวรรณกรรมตามแบบแผนดั้งเดิม ดังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงจัดแบ่งเป็นประเภทที่ตรัสว่า "ยี่มฮ่ำหมายให้น่าเลื่อมในศักดิ์สิทธิ์ หรือคึกคักสง่าน่าสยดสยอง" ได้แก่เทศนา ตำรา และคำพิพากษาศาล (จากพระนิพนธ์เรื่อง **การแต่งหนังสือในปรัตยุบัน** พิมพ์ในหนังสือ "คุสิตสมิต ฉบับพิเศษ" วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๒)

วรรณกรรมกฎหมาย อันหมายถึง ตัวบทกฎหมายที่ตราขึ้นแต่เดิมโดยพระบรมราชโองการก็ดี คำพิพากษาที่กระทำโดยพระปรมาภิไธยก็ดี จึงเป็นวรรณกรรมที่มิค่อยมีคนกล้าวิจารณ์ ด้วยเกรงว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ หรืออย่างน้อยก็อาจเผชิญข้อหาหมิ่นอำนาจศาล กระนั้นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธคุณค่าที่ดำรงอยู่ของวรรณกรรมกฎหมาย คือ ต่อวรรณกรรมกฎหมายโบราณเป็นมรดกวัฒนธรรมล้ำค่าทางนิติธรรม ซึ่งควรแก่การศึกษาถึงคุณลักษณะในมิติต่าง ๆ อาทิ ลักษณะภาษากฎหมาย เช่นเดียวกันก็ควรศึกษาลักษณะภาษากฎหมายปัจจุบันด้วย เพื่อพิจารณาถึงลักษณะเด่นและข้ออันควรแก้ไขปรับปรุง โดยมุ่งหมายการทำความเข้าใจเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และทำนุบำรุงรักษาภาษากฎหมายเพื่อความเจริญพัฒนาถาวรสืบไป

ภาษากฎหมายไทย ผลงานศึกษาวิจัยของศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เสนอต่อสาธารณะโดยรวมพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๑ ดังที่ดร.ศักดิ์ ผาสุขนิรันต์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงในฐานะผู้จัดพิมพ์กล่าวว่า "การเขียนหนังสือภาษากฎหมายไทยนี้ นอกจากจะใช้ความรู้ความสามารถทางวิชาการแล้ว อาจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ยังได้รวบรวมตัวอย่างและเนื้อหาจากประสบการณ์ ที่ได้จากการเป็นผู้พิพากษาในศาลต่าง ๆ ของเมืองไทย และจากที่เคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่งในกระทรวงยุติธรรมอีกด้วย ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏอยู่ในหนังสือภาษากฎหมายไทยนี้ จึงมีคุณค่าสูง" (คำนำในการจัดพิมพ์**ภาษากฎหมายไทย** ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง)

ผลงานสารคดีเรื่องภาษากฎหมายไทยนี้ ท่านผู้เขียนกระทำขึ้นขณะดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา ในขั้นต้นเป็นบทความทางวิชาการ เพื่อประกอบการบรรยาย ณ ที่ประชุมทางวิชาการของกรมอัยการ

ต่อมาจึงจัดพิมพ์ในนิตยสาร **บทบัณฑิตย์** เล่ม ๒๕, ตอน ๓, สิงหาคม ๒๕๑๑ และพิมพ์ซ้ำใน**วารสารทนายความ** ฉบับที่ ๑, ปีที่ ๑๑, เมษายน ๒๕๑๑ หนังสือเล่มนี้ได้รับรางวัลวรรณกรรมสปอ. หรือองค์การสนธิสัญญาร่วมกันป้องกันเอเชียอาคเนย์ ในฐานะที่เป็นหนังสือสารคดียอด

เยี่ยมประจำปีพ.ศ.๒๕๑๑ (รางวัลวรรณกรรม สปอ. ดำเนินการได้เพียง ๔ ปี คือ ๒๕๑๑-๒๕๑๕ ก็ยุติเพราะองค์กรต่อต้านคอมมิวนิสต์แห่งนี้ถูกยุบ)

ก่อนหน้าจะมีหนังสือภาษากฎหมายไทยฉบับนี้ มีท่านผู้รู้และผู้สนใจภาษากฎหมายเคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภาษากฎหมาย ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมาแล้ว แต่ไม่เคยมีท่านใดและหนังสือเล่มใด ศึกษาค้นคว้าและนำเสนอเรื่องภาษากฎหมายไทยอย่างจริงจัง และเป็นระบบเท่ากับหนังสือภาษากฎหมายไทยแสดงให้ปรากฏ เอกสารวิชาการนี้จึงทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อวงนิติศาสตร์ และต่อวงการศึกษาอักษรศาสตร์ไทย

ภาษากฎหมายไทย แบ่งออกเป็นบทต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องกัน นับจากบทนำถึงบทสรุป รวม ๘ บท และทำสารบัญค้นเรื่องและค้นคำไว้ท้ายเล่ม เพื่อประโยชน์ในการศึกษาง่ายขึ้น **บทนำ** ได้กล่าวถึงความสำคัญของภาษากฎหมายไทย และแง่มุมการศึกษาภาษากฎหมายไทย ตามที่ท่านผู้เขียนมีความมุ่งหมาย เริ่มจากประการแรก : การวิจัยกฎหมายภาษาไทย, ประการที่สอง : การให้ข้อเสนอแนะ, และประการที่สาม : การทดลองในเรื่องของภาษากฎหมาย

บทที่ ๑ **ความเป็นมาของภาษากฎหมายไทย** : ศึกษาภาษากฎหมายสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

บทที่ ๒ **ภาษากฎหมายของนานาประเทศ** : กล่าวถึงภาษากฎหมายของอังกฤษ ความยุ่งยากของภาษา โดยเฉพาะภาษาของตัวบทกฎหมาย และสำเนียงภาษากฎหมาย ต่อมากล่าวถึงภาษากฎหมายสหรัฐอเมริกา, ภาษากฎหมายฝรั่งเศส ได้แสดงความชื่นชมประมวลกฎหมายแพ่งของนโปเลียน และข้อสุดท้าย ภาษากฎหมายของประเทศอื่น ดังได้อ้างถึงประเทศสวิส ต้องบัญญัติถึงสามภาษา ภาษากฎหมายของประเทศที่เพิ่งเป็นเอกราชพยายามจะใช้ภาษาของตน หลังจากใช้ภาษาของประเทศที่เข้ามาปกครองสมัยอาณานิคม

บทที่ ๓ **อิทธิพลของภาษาอังกฤษในภาษากฎหมายไทย** : โดยเหตุที่ผู้พิพากษาไทยในอดีต (สมัยปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล) เคยฝึกฝนแบบอย่างจากอังกฤษ และภาษาอังกฤษปรากฏเป็นศัพท์ในระบบกฎหมายไทยครั้งปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ภาษากฎหมายไทยจึงได้รับอิทธิพลดังกล่าว เฉพาะศัพท์ภาษาอังกฤษค่อย ๆ หายไป เมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญาและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะภาษาอังกฤษที่มีอิทธิพลต่างภาษากฎหมายไทย มิใช่ Legal English อันยุ่งยากในภาษากฎหมายอังกฤษ เพราะไทยเลือกรับเฉพาะภาษาอังกฤษที่ท่านผู้เขียนเรียกว่า ฟังชั่นเนิล อิงลิช (Functional English) คือ สั้น กะทัดรัด ชัดเจนและมีความหมายแน่นอน

บทเดียวกันนี้แสดงความเห็นเรื่องการบัญญัติศัพท์ใหม่ขึ้นใช้, สำนวนไทยสำนวนฝรั่ง, การใช้ศัพท์ภาษาต่างประเทศในศาล และการแปลภาษากฎหมาย

บทที่ ๔ **ข้อพิจารณาเกี่ยวกับภาษากฎหมายไทยในปัจจุบัน** : ท่านผู้เขียนจำแนกเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภาษากฎหมายไทย เริ่มจากความสำคัญของภาษาเขียน, ปัญหาภาษาถิ่นเมื่อเบิกความต่างศาล, การใช้เครื่องหมายวรรคตอน, การจัดระบบตัวอักษรย่อในภาษากฎหมาย ที่ยังไม่วางมาตรฐานให้เป็นระเบียบเดียวกัน, การพิสูจน์อักษรหรือตรวจปรู๊ฟตามภาษากฎหมาย และข้อเสนอแนะต่อการแก้ไขปรับปรุงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เนื่องจากเป็นเอกสารราชการที่ศาลใช้ประกอบการพิจารณาถ้อยคำสามัญ

บทที่ ๕ **โวหารกฎหมายที่ว่าดี, ดีนั้นประการใด** ? : บทนี้กล่าวถึงโวหารการเขียน ท่านผู้เขียนใช้คำโวหารตามความหมาย Style ในภาษาอังกฤษ บางท่านเรียกในภาษาไทยว่าสำนวน ซึ่งท่านผู้เขียนกลับเห็นว่า "สำนวน" นั้นควรเป็นสิ่งเดียวกับที่อังกฤษเรียกว่า idiom ทั้งนี้ได้อ้างคำผู้รู้ทางอักษรศาสตร์และยกตัวอย่างประกอบ นอกจากนั้นได้เสนอหลักการของโวหารที่ดี จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ๖ ประการคือ แจ้งชัดและปราศจากช่องโหว่, สั้นกะทัดรัด, ใช้ถ้อยคำในภาษากฎหมายให้เป็นระเบียบเดียวกันตลอด, ใช้ถ้อยคำที่ใช้ในตัวบทกฎหมาย, สุภาพนุ่มนวล, และสามารถจูงใจผู้ฟังผู้อ่านให้คล้อยตามได้

บทที่ ๖ **การฝึกฝนเรื่องโวหารกฎหมาย** : อธิบายถึงโวหารกฎหมายที่ดีจำเป็นต้องหมั่นศึกษาฝึกฝน โวหารกฎหมายขึ้นกับความเจริญของวิทยาการด้านกฎหมายอย่างหนึ่ง ขึ้นกับศิลปะแห่งภาษากฎหมายอีกอย่างหนึ่ง และการฝึกฝนเป็นสิ่งจำเป็น ควรฝึกทั้งภาษาเขียนและการพูดอย่างมีวาทศิลป์

บทที่ ๗ **สรุปความ** : เป็นการสรุปสาระสำคัญที่กล่าวมา และมีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจคือ ควรสนับสนุนส่งเสริมภาษากฎหมายอย่างเป็นทางการ อาทิ จัดวิชาภาษากฎหมายไทยไว้ในหลักสูตรชั้นปริญญาตรีทางนิติศาสตร์, ประกวดเรียงความกฎหมาย, จัดอภิปรายและสัมมนาแง่ต่าง ๆ ของภาษากฎหมาย, ให้ทุนส่งเสริมค้นคว้าด้านวรรณกรรมกฎหมาย, การค้นคว้าเปรียบเทียบภาษากฎหมายไทยกับเทศ, การเลือกสรรโวหารกฎหมายที่ดีเด่นพิเศษ ทั้งเก่าและใหม่มาลงพิมพ์เผยแพร่

ท่านผู้เขียนแสดงปัจฉิมลิขิตด้วยโวหารสุดท้ายว่า "ข้อผิดพลาดขาดตกและบกพร่องของผู้เขียนที่ปรากฏในหนังสือนี้, ผู้เขียนขออุทิศให้เป็นวิทยาทานแด่ท่านผู้อ่าน, ในฐานเป็นตัวอย่างที่ไม่ควรเอาอย่าง"

สารคดีภาษากฎหมายไทยนี้ แม้เป็นเอกสารวิชาการที่ท่านผู้เขียนมุ่งหมายเสนองานวิชาการ ได้จำแนกแยกแยะถี่ถ้วนเชื่อมโยงกันเป็นระบบ มีรายละเอียดตัวอย่างภาษาจากสภาพความเป็นจริงที่ดีและไม่ดี ท่านที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้ เมื่อดูโครงสร้างเนื้อหาและการเก็บความบางประเด็นที่กล่าวมา อาจจะสำคัญผิดต่อข้อเท็จจริงได้ว่า คงน่าเบื่อเหมือนหนังสือกฎหมายหรือตำราวิชาการทั่วไป แท้ที่จริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ข้อความคิด คำอธิบายและตัวอย่างในรายละเอียดกลับเป็นสิ่งชวนสนใจ ท้าทายความรับรู้และมีอารมณ์ขันได้รสชาติเป็นอัศจรรย์

อนึ่ง การจัดพิมพ์ภาษากฎหมายไทย ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ ๓ ปีพ.ศ. ๒๕๒๐ นั้น เจ้าของงานนิพนธ์ปรารภว่า ปกติงานพิมพ์แต่ละครั้งจะเพิ่มเติมและปรับปรุงเนื้อหาสาระเสมอ นอกเหนือไปจากการแก้ไขคำผิด แต่บรรดาเพื่อนอาจารย์และลูกศิษย์ ทักท้วงว่าเว้นเสียแต่การแก้ไขคำผิดทางอักขรวิธีแล้ว ไม่ควรปรับปรุงเพิ่มเติมอีก เนื่องจากเป็นหนังสือได้รางวัลสารคดียอดเยี่ยม ผู้อ่านส่วนใหญ่ใคร่ที่จะอ่านเรื่องซึ่งรับรางวัล ใคร่จะทราบว่าเหตุใดจึงรับรางวัล หากต้องการแก้ไขเพิ่มเติมควรทำในรูปบทความ หรือเรียบเรียงใหม่เป็นเอกเทศ ฉะนั้นฉบับพิมพ์ครั้งต่าง ๆ จึงคงตามเดิมที่เป็นฉบับรับรางวัล

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาวิจัยโครงการหนังสือดีร้อยปีไทย ใคร่เรียนว่า ท่านผู้ใดประสงค์ศึกษา **ภาษากฎหมายไทย**ของเจ้าของงานนิพนธ์ที่อ้างถึง ท่านควรศึกษา "คำอภิปรายเรื่อง ภาษากฎหมายไทย" ของศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งต่างจากหนังสือภาษากฎหมายไทยฉบับรางวัล สปอ. โดยเป็นลีลาของการพูดจากการได้รับเชิญบรรยายหรือปาฐกถาในโอกาสต่าง ๆ เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๗ และมีผู้ขอไปพิมพ์เผยแพร่ใน**วารสารกฎหมาย** นิติศาสตร์ จุฬาฯ ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๑๐ (กรกฎาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๕) และฉบับที่ ๑ ปีที่ ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๒๕-มีนาคม ๒๕๓๐) และ**วารสารภาษาและวรรณคดี** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปรับปรุงเพิ่มเติมใหม่ ในหนังสือ **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางแฉล้ม สวัสดิ์มงคล ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๓๔** (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์เพอเฟคท์กราฟฟิค กรุ๊ป, ๒๕๓๔)

ประวัติ ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร

เกิด วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐

บิดามารดา นายแห นางผะอบ กรัยวิเชียร

การศึกษา

พ.ศ.๒๔๘๑	รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต
พ.ศ.๒๔๘๖	รับปริญญานิติศาสตรบัณฑิต (LL.B.) ลอนดอน
พ.ศ.๒๔๘๗	เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ สำนักศึกษาอบรมกฎหมายเกรย์อินน์การรับราชการ
พ.ศ.๒๔๙๘	เป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา ต่อมาดำรงตำแหน่งสูงสุดในชีวิตผู้พิพากษา คือ เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา
พ.ศ.๒๕๑๙	หลังเหตุการณ์นองเลือด ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เป็นข้าราชการการเมืองดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังจากพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในปี ๒๕๒๐ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี
ครอบครัว	สมรสกับนางคาเรน มีบุตรชาย ๓ คน หญิง ๒ คน

ผลงานเขียนอื่น ๆ ได้เขียนตำรากฎหมายและหนังสืออื่นหลายเล่ม เล่มที่น่าสนใจโดยปราศจากอคติทางการเมืองเฉพาะด้าน คือ

- คำแนะนำนักศึกษากฎหมาย
- คำอธิบายประมวลวิธีพิจารณาความแพ่ง
- การปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
- การตีความกฎหมาย (ผลงานร่วมกับอาจารย์วิชา มหาคุณ พิมพ์ครั้งที่ ๓ โดยคณะนิติศาสตร์ จุฬาฯ พ.ศ.๒๕๓๕)

ธรรมเกียรติ กันอริ

"วรรณไวทยากร" ฉบับ วรรณคดี

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๑๔

เจตนา นาควัชระ

(พ.ศ. ๒๔๘๐ -)

และ

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

(พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๕๒๕)

ข้อเขียนทั้งสองนี้พิมพ์ในชุด**"วรรณไวทยากร" ชุมนุมบทความทางวิชาการถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในโอกาสที่พระชนม์ครบ ๘๐ พรรษาบริบูรณ์**

เจตนา นาควัชระ เขียนหนังสือหลายเล่มเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์โดยเฉพาะหลังจากปี ๒๕๑๕ เป็นต้นมา แต่เล่มนี้เป็นเล่มแรก บรรจุความคิดไว้มาก เล่มอื่นๆขยายความจากเล่มนี้ เป็นหน่อความคิดซึ่งแตกออกไปตามกาล เมื่อเขียนเล่มอื่นๆ การเสนอให้อ่านเล่มนี้มิได้หมายความว่าอ่านเล่มนี้แล้วเป็นการทดแทนการอ่านเล่มอื่นๆ ตรงกันข้ามเป็น การลิ้มชิมรสให้ประทับใจในฝีมือของผู้เขียน ให้หาเล่มอื่นๆ อ่านต่อไป

เจตนา นาควัชระ เสนอแนวคิดต่างๆในวรรณคดีในเชิงปัญหา กล่าวคือ เป็นเรื่องที่คิดกันได้จากต่างแง่ต่างมุม "การวิจารณ์วรรณคดีนั้นจะหาหลักที่ตายตัวลงไปได้ยาก" นี่ก็เป็นการมองจากมุมหนึ่ง "แต่นักวิจารณ์ส่วนมากก็มิได้ย่อท้อในการที่จะแสวงหาหลักเกณฑ์" (น. ๒) ก็เป็นอีกมุมหนึ่งซึ่งแย้งมุมแรก แต่การพิจารณาไม่ใช่เพียงเสนอเป็น ๒ แง่มุมนี้เท่านั้น เจตนา นาควัชระยังก้าวต่อไปอีกว่า "จริงอยู่การสร้างทฤษฎีใด ๆ เป็นเรื่องที่ล่อแหลม เพราะถ้า...มิได้มีประสบการณ์เพียงพอ หรือมิได้ใฝ่ใจที่จะค้นหาข้อมูลที่เชื่อถือได้มาอ้างเป็นหลักฐาน หรือ...เป็นผู้มักง่าย ... ก็อาจจะสร้างโทษมากกว่าสร้างคุณ" อย่างไรก็ตาม ก็เสริมแก้ว่า "แต่การที่นักวิชาการบางคนมีอคติต่อวรรณคดีวิจารณ์เชิงทฤษฎี เป็นทุนเดิมเสียตั้งแต่ต้นแล้ว ก็เท่ากับเป็นการสกัดกั้นทางก้าวหน้าของวรรณคดีวิจารณ์"(น. ๓) วิธีการใช้เหตุใช้ผลที่พยายามมองค้าน มองแย้ง มองเติม มองเสริม มองแก้ ทำนองนี้เป็นแนวการพิจารณาแนวคิดต่างๆอย่างเสมอต้นเสมอปลายในข้อเขียนนี้ จะเรียกได้ว่าเป็น'การใช้เหตุใช้ผลเชิงสนทนา' (dialogic reasoning) อันต่างไปจากการเสนอเหตุผลเชิงเดียว ว่าสิ่งหนึ่งต้องเป็นเช่นนั้น หรือเช่นนี้ ทำนองให้ความหมายเป็นคำนิยาม ซึ่งไม่เปิดช่องให้เห็น'เป็นอื่น'ได้ (ศัพท์ของเจตนา นาควัชระ) การมุ่งให้เห็น"ความเป็นอื่น"นี้สะท้อนความคิดเสรีประชาธิปไตย ที่ต่างจากแนวคิดการวิจารณ์แบบชี้แนะไปทางใดทางหนึ่ง

'การใช้เหตุใช้ผลเชิงสนทนา'นี้ มิใช่เป็นการแสดงโวหาร หรือทำกายกรรมทางความคิดให้มะกอกสามตะกร้าปาไม่ถูก แต่คล้องกับปรัชญาของผู้เขียนคือ "วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์" ซึ่งขยายความอย่างพิสดารในช่วงต่อมา การเสนองานเขียน ข้อคิด แบบมีวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ เป็นลักษณะเด่นลักษณะหนึ่งของข้อเขียนนี้

การเสนอแนวคิดต่างๆในวรรณคดีในเชิงปัญหานี้ สอดคล้องกับสารัตถะของวรรณคดี ในแง่ที่วรรณคดีเป็นเรื่องของการสะท้อนและครุ่นคิดถึงชีวิต หรือตามที่เจตนา นาควัชระถอดมาจากกวีและนักวิจารณ์เรืองนามชาวอังกฤษ (Matthew Arnold ๑๘๒๒ - ๑๘๘๘) ว่าวรรณคดี "เป็นสิ่งที่จะกระตุ้นปัญญาความนึกคิดให้แก่ผู้อ่าน มีคุณค่าในทางการศึกษา ...วรรณคดีวิจารณ์มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการที่จะชี้ให้เห็นคุณค่าต่างๆในวรรณคดี จนถึงกับกล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดีก็คือการวิจารณ์ชีวิตมนุษย์นั่นเอง" (น. ๑๕)

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้นำแนววิจารณ์ต่างๆมาแสดงไว้ แต่ไม่ว่าจะเป็นแนวใดก็มิใช่ว่าจะนำไปประยุกต์ใช้ตายตัวเสมอไป เช่น วรรณคดีวิจารณ์แบบอิงชีวประวัติ แม้ว่าจะน่าสนใจ แต่ "...จะต้องระมัดระวัง ... สิ่งที่นักประพันธ์เขียนเกี่ยวกับตัวเองอาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ได้ ... อัตชีวประวัติของ Rousseau อาจจะถือเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้เป็นบางตอน ในบางครั้งความจำของ Rousseau ก็เลอะเลือนไปบ้าง บางครั้ง Rousseau ต้องการที่จะเขียนป้องกันเกียรติยศของตนเอง" (น.๗) หรือ แนววรรณคดีวิจารณ์กับศิลปวิจารณ์ ซึ่งแม้ว่าจะ "เป็นศาสตร์ที่ควรจะศึกษาร่วมกันได้" แต่ "จะต้องทำอย่างรอบคอบ เพราะการนำความคิดเกี่ยวกับรูปลักษณะ (style) มาประสมกับยุค (period) ดังที่นักวิจารณ์ศิลปะนิยมกัน อาจจะใช้กับวรรณคดีวิจารณ์ไม่ได้ในทุกกรณีไป ยุคของประวัติศาสตร์ศิลปะอาจจะไม่ตรงกับยุคของประวัติศาสตร์ก็ได้ บางครั้งวรรณคดีก็ก้าวเร็วกว่าทัศนศิลป์ แต่บางครั้งก็ก้าวช้ากว่า ... แต่เราก็อาจจะปฏิเสธไม่ได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่สอง อาจจะมีลักษณะบางอย่าง เช่นความแช่มช้อย ซึ่งจะกระตุ้นให้เราสนใจที่จะแสวงหาคุณลักษณะเหล่านั้นในวรรณคดียุคเดียวกันได้" (น. ๒๕-๖) แนววรรณคดีวิจารณ์อื่นๆก็นำเสนอด้วยแนว'การใช้เหตุใช้ผลเชิงสนทนา' นี้ทั้งสิ้น ในด้านหนึ่งก็เป็นการ "ค้าน แย้ง เติม เสริม แก้" ต่อแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่ ในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่า ความไม่ตายตัวในการมองวรรณคดีกับการมองชีวิตนั้นอิงเอื้อกัน

การใช้หลักใดหลักหนึ่งในวรรณคดีวิจารณ์เป็นเรื่อง"ล่อแหลม"ฉันใด การตัดสิน และการดำเนินชีวิตทั้งของผู้อื่นและของตัวเราเอง โดยมิได้คำนึงถึงเงื่อนไข ก็"ต้องระมัดระวัง"ฉันนั้น

ในข้อเขียนของเจตนา นาควัชระนี้ จึงมิเพียงเป็นเรื่องของการนำเสนอแนวคิดต่าง ๆ ในวรรณคดีวิจารณ์ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของหนังสือเท่านั้น แต่ยังชวนให้คิดกว้างไกลไปถึง การใช้เหตุใช้ผล และการคำนึงถึงความสลับซับซ้อนของชีวิต ถ้าหัวใจหนึ่งของวรรณคดีเป็นเรื่องการขบเกี่ยวกับ

ปัญหาชีวิต การอ่านวรรณคดีจึงเป็นการขยายขอบเขตประสบการณ์ของชีวิตที่จำกัดของแต่ละคน และปลูกฝังให้คิดถึงชีวิตอื่นๆที่อาจจะไม่คล้องกับกรอบวัฒนธรรม หรือมาตราการทางศีลธรรมของเราเอง แท้จริงแล้ว ชีวิตของมนุษย์ปุถุชนนั้นยากอย่างยิ่งที่จะดำเนินไปตามหลักการใดหลักการหนึ่งอย่างเคร่งครัดอย่างเสมอต้นเสมอปลายตลอดไป แม้การปฏิบัติตามศีลห้าอย่างสมบูรณ์พร้อมนั้นก็เป็นเรื่องพ้นวิสัยของมหาชน แต่ชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไข มิใช่กำหนดได้อย่างตายตัว แนวคิดทางวรรณคดีวิจารณ์ และการวิจารณ์ชีวิตก็คุจกัน

คุณลักษณะของข้อเขียนนี้อีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นความเรียงที่สละสลวย งานเขียนเชิงวิชาการส่วนมากให้ความสำคัญด้านเนื้อหา มุ่งเน้นที่จะเสนอความคิดเห็นเป็นหลัก ทำให้คุณสมบัติการใช้ภาษา และละเลยลีลาการนำเสนอ ข้อเขียนของเจตนา นาควัชระ เสนอภาษาที่เจียระไนแล้ว จึงเป็นงานที่ชวนอ่านในเชิงอรรถรสอีกโสดหนึ่งด้วย

ถึงกระนั้นก็อาจจะมีความเห็น'เป็นอื่น' ได้ว่า ข้อเขียนนี้รกรุงรังด้วยชื่อคนและชื่อหนังสือภาษาฝรั่ง ซึ่งนอกจากจะก่อความรำคาญแก่ทัศนวิสัยแล้ว ก็ยังไม่เป็นที่รู้จักมักคุ้นแก่ผู้ที่สนใจวรรณคดีไทยและ เรื่องทางไทยอีกด้วย แต่ถ้าพิจารณาอีกด้านหนึ่ง จะเห็นว่า ข้อเขียนนี้สำหรับทั้ง ผู้ศึกษาด้านวรรณคดีโดยตรง และผู้สนใจหรือผู้อ่านวรรณคดีทั่วไป ผู้อ่านทั่วไปอาจจะไม่ต้องให้ความสำคัญแก่"คำฝรั่ง"เหล่านี้เลยก็ได้ ส่วนผู้ที่ศึกษาทางวรรณคดี ไม่ว่าจะเฉพาะเจาะจงว่าเป็นของไทยหรือไม่ ข้อเขียนก็น่าจะยังประโยชน์ ให้ทำความเข้าใจเนื้อหาใจความ ได้รู้ถึงนักคิดและหนังสือพื้นฐานในวงการที่น่าจะได้รู้ ก็ในเมื่อเราอ่านหนังสือเพื่อที่จะรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ไฉนเลยจะยกความไม่คุ้นเคยมาเป็นสิ่งกั้นขวาง ส่วนสำหรับผู้มิได้หาความกับ"ความคิดเทศ" เหล่านี้ สนใจจะติดตามสืบค้นต่อ ก็จะเป็นคุณูปการมากโขอยู่ และผู้เขียนมิได้เสนอทำนองให้เชื่อตามอยู่แล้ว แต่ในเชิงรูปการโต้ตอบกันไปมาระหว่างความคิดเหล่านั้น กับของเราเอง ก็จะเอื้อผู้อ่านทั้งในแง่ที่จะปฏิเสธ ด้วยว่ามีความคิดอื่นที่ประทับใจเรามากกว่า หรือจะรับไว้เป็นความคิดใหม่ หรือจะรับเพียงบางส่วน ในทำนองที่ก้าวขึ้นไป"ยืนบนบ่า"ของนักคิดเหล่านี้ เพื่อจะได้เห็นกว้างไกลออกไป ก็ล้วนมีคุณค่าเชิงการศึกษาทั้งสิ้น ในเมื่อข้อเขียนนี้มีแนวเข้าถึงปัญหาแบบเปิดเสนอให้ถกเถียงและยั่วให้แย้ง มากกว่าจะเสนอเป็นสัจพจน์ หรือทฤษฎีบทในเรขาคณิต ที่กำหนดว่าจะต้องเป็นเช่นนี้เช่นนั้นอย่างแน่นอน ฉะนั้นข้อกล่าวหาว่าเป็น"ฝรั่ง" ซึ่งมีลักษณะพิเศษที่ ตกผลึก และสนทนาโต้ตอบกับทฤษฎีต่างๆจึงมิควรเป็นการกล่าวโทษ "ความคิดเทศ"ในข้อเขียนนี้ย่อมมิใช่เป็นเรื่องลบในตัวของมันเอง เฉกเช่นเดียวกับ ไม่ใช่เพียงเพราะเป็น"ฝรั่ง"ก็เป็นค่าบวกในตัวของมันเอง

อาจจะมีข้อวิจารณ์ข้อเขียนนี้ว่า เนื้อหาล้าสมัย นับจากปัจจุบันย้อนไปก็นับเป็นเวลาใกล้ ๓ ทศวรรษ ทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์กว้างขวางล้ำลึกไปมาก ข้อเขียนของเจตนา นาควัชระนี้ จึงย่อมมีสัญญาณของกาลเวลาเฉกเช่นเดียวกับข้อเขียนทั้งหลาย แต่เนื่องจากว่าข้อเขียนนี้

เสนอเรื่องที่เป็นพื้นฐาน ฉะนั้นจึงเป็นงานที่ให้ความรู้หลักๆจำเป็นสำหรับการต่อยอดต่อไป ซึ่งงานของเจตนา นาควัชระเอง ก็มีอยู่อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์ เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ-อเมริกันในศตวรรษที่ ๒๐" ที่เป็นงานสำหรับนักวิชาการระดับผู้ชำนาญการ นอกเหนือจากเนื้อหาและนัยะในข้อเขียนนี้เองแล้ว ก็อาจจะกระตุ้นให้เราให้ความสนใจกับการอ่านงานทางวรรณคดีขึ้นอีกสถานหนึ่งด้วย นับเป็นประเด็นสำคัญสำหรับข้อเขียนในส่วนที่สองของหนังสือเล่มนี้ด้วย นับถ้าผู้อ่านที่เป็นโรคภูมิแพ้ความคิดที่ติดกลิ่นเนย ก็อาจจะใส่ใจ "ความคิดไทย" ในส่วนของม.ล.บุญเหลือ เป็นพิเศษได้

หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย

ของ

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

ข้อเขียนส่วนของม.ล.บุญเหลือนี้ อาจจะไม่ต้องรสนิยมของนักวิชาการ ในแง่ที่ว่ารูปแบบนั้นมิได้อยู่ในแบบงานเขียนทางวิชาการที่นิยมทำกัน นับตั้งแต่แนวการเขียนทั้งหมดซึ่งมีวิธีการเล่าเรื่องเป็นทำนองสนทนา มากกว่าจะเป็นแบบทำให้เป็น"ภาววิสัย" เพื่อให้ดูเหมือนว่าไม่มี"อัตวิสัย"แฝงจนไปถึงการทำเชิงอรรถ หรือการอ้างอิง แต่คำถามก็คือ ทำไมจะต้องเขียนในรูปเชิงวิชาการ? ตามศัพท์แสงวิชาการสมัยใหม่ก็ถือว่างานเขียนเชิงวิชาการก็เป็นเพียง"วาทกรรม"แบบหนึ่ง มิได้หมายความว่าจะวิเศษกว่างานเขียนแบบอื่นๆ และแบบใดจะเป็นสิ่งขัดขวาง ? ถ้าความหมายที่จะสื่อนั้นเป็นหัวใจสำคัญกว่า และที่มากไปกว่านั้นก็คือ แม้ว่าม.ล.บุญเหลือจะทำงานในแวดวงการศึกษาอย่างเป็นทางการ แต่ในด้านวรรณคดีนั้น วิชาการมิสู้เสริมส่งให้รักชอบวรรณคดีเท่าไรนัก ส่วนต้นๆของข้อเขียนก็ยืนยันเลยว่า "อิทธิพลทางความไพเราะของวรรณคดีกระทบคนไทย ที่ผ่านการศึกษาในโรงเรียนน้อยที่สุด" ความชื่นชมวรรณคดีเป็นฝีมือของผู้มีน้ำใจรักวรรณคดี ไม่ใช่ผู้ต้องอาศัยวรรณคดีเป็นอาชีพหรือบันไดไปสู่อาชีพ" (น.๖๓) ในส่วนท้ายก่อนจบ ความไม่ศรัทธาต่อการศึกษาทางการนี้ ม.ล.บุญเหลือก็"รำพัน" ย้ำอีกว่า "...วิธีการสอนที่ใช้ในปัจจุบันนี้ ไม่ทำให้หวังได้เลยว่ามรดกทางวรรณกรรมจะตกทอดสืบต่อไปถึงคนรุ่นหลังได้ ... ความรักเคี่ยวเข็ญกันไม่ได้ ต้องให้เกิดจากน้ำใสใจจริง การที่จะให้เกิดน้ำใจรักวรรณคดีนั้น ต้องอาศัยกลวิธีที่แนบเนียน เมื่อใดควรให้อ่านแต่เพียงผิวเผิน เมื่อใดควรล่อให้วิพากษ์วิจารณ์..." (น.๑๕๔)

แม้ว่าข้อเขียนของม.ล.บุญเหลือจะมีปริมาณ ๑๐๐ หน้า มีเนื้อหาครอบคลุมไปกว้างกว่าชื่อ "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย" แต่รวมข้อคิดและข้อมูลไว้หลายด้านหลายมุม ต่างคนอ่านก็จะเห็นต่าง

มุมต่างด้านกันไป โดยสังเกตได้จากงานเขียนเกี่ยวกับวรรณคดี วิทยานิพนธ์ ที่อ้างถึงข้อเขียนนี้นั้น อ้างหลากหลายจุด ในต่างๆหน้า ต่างๆประเด็น และเจตนารมณ์ของม.ล.บุญเหลือในข้อเขียนนี้ก็ทำนองเดียวกับส่วนแรกของเจตนา นาควัชระ ต่างก็มุ่งเพื่อ"เกิดข้อคิดเห็นแย้งหรือสนับสนุน หรือเพิ่มเติม ประการใดประการหนึ่ง"

งานวิจัยโครงการนี้ เลือกสรรหนังสือที่พิมพ์ในช่วงเวลาระหว่าง ร.๕ ถึง ปี ๒๕๑๕ ทำให้หนังสือที่อยู่นอกเวลาดังกล่าวไม่อยู่ในข่ายการพิจารณา แต่ข้อเขียนของ ม.ล.บุญเหลือนี้ได้เขียน"แนะนำ"หนังสือดีไว้หลายเล่มในช่วงก่อน ร.๕ จึงทำให้ผู้อ่านนอกจากจะได้คุณค่าของงานเขียนของม.ล.บุญเหลือโดยตรงแล้ว ก็ยังได้หนังสือที่"แนะนำ"ไว้อีก ส่วนตั้งแต่สมัย ร.๕ มาถึงช่วง ๒๕๐๐ ม.ล.บุญเหลือก็ชื่นชมอยู่หลายเล่ม บางเล่มก็ตรงใจกันกับเล่มที่งานวิจัยโครงการนี้เลือกขึ้นมา

การที่ม.ล.บุญเหลือไม่ได้กำหนดให้ข้อเขียนนี้อยู่ในกติกาของงานวิชาการอย่างเคร่งครัด เจ้าตัวชอบหรือไม่ชอบก็กล่าวออกมาตรงๆ ทั้งขยายความและไม่ขยายความ ข้อด้อยต่างๆอันเป็นลักษณะร่วมของงานเขียนของไทยร่วมสมัย ม.ล.บุญเหลือก็แจกแจงอย่างเป็นบทเรียนให้นักเขียนพึง**สังวร** และให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านถึงข้อที่พึงตำหนิในนวนิยาย ส่วนข้อดี ม.ล.บุญเหลือก็มิได้เสนอออกมาในรูป"สูตรสำเร็จ" แต่อธิบายผูกโยงกับเรื่องเป็นเรื่อง ๆ ไป หรือถ้าจะใช้สำนวนให้มีสีสันเคร่งขรึมทางวิชาการ ก็อาจจะพูดได้ว่า ม.ล.บุญเหลือนั้นเสนอคุณลักษณะเชิงบวกของงานเขียนรูปนวนิยายมิใช่ในเชิงนามธรรม แต่อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสำนวนการเขียนแบบนี้จะไม่ปรากฏในงานของม.ล.บุญเหลือเลย

การเสนอข้อคิดเห็นชอบหรือไม่ชอบ อย่างไม่อ้อมค้อมแบบที่นักวิจารณ์โดยทั่วๆไปจะยั้งมือไว้ในงานเขียน แต่อาจจะแสดงกันอยู่ในวงสนทนาวงเล็กมากกว่านั้น มีส่วนทำให้ผู้อ่านได้รับรสชาติขึ้น เช่น เมื่อพูดถึง **ร์งค์ วงษ์สวรรค์** "เรื่องของรงค์ ในตอนแรกก็สะดุดตาเท่าๆกับภาษา ร์งค์ชอบแสดงชีวิตในสถานที่ที่คนทั่วไปมักเหยียดเป็นของต่ำ และกล่าวถึงบุคคลที่สังคมถือว่าต่ำ เช่น หญิงที่ค้าประเวณี...แต่ ร์งค์ วงษ์สวรรค์เขียนเรื่องมาเกือบ ๒๐ ปีแล้ว เป็นที่น่าเสียดายว่า แนวเรื่องไม่พัฒนาไปในทางใด แนวคิดก็ซ้ำอยู่กับที่ ไม่ส่ง'สาร'เฉพาะให้แก่คนอ่านที่ใหม่ขึ้นมา จึงเทียบได้กับศิลปินที่มีฝีมือ แต่ขาดความเร่าร้อนทางจิตที่จะส่งกระแสออกสู่เพื่อนร่วมชาติ" (น. ๑๑๖)

เขียนถึงอาจินต์ ปัญจพรรค์ ไว้ว่า

"เป็นนักประพันธ์ชายโดยแท้จริง เขียนถึงชีวิตที่ผู้ชายจะได้ประสบ ผู้หญิงมีโอกาสประสบน้อย แต่คนอ่านทั้งหญิงทั้งชายจะได้รับความหวั่นไหว เข้าใจว่าไม่น้อยกว่ากัน อาจินต์มีข้อที่ควรทักอยู่อย่างหนึ่งคือ สำนวนภาษาขาดความบรรจง ถ้าใช้สำนวนที่กำลังนิยมใช้กันในขั้นมหาวิทยาลัย ยังไม่แลเห็นความเป็นเลิศ ซึ่งก็น่าเห็นใจเพราะเป็นยุคสมัยที่ความบรรจงไม่ยังประโยชน์" (น.๑๑๕) ผู้ที่

กระเทือน คงจะมิใช่เฉพาะอาจินต์เท่านั้น แต่ผู้ร่วมสมัยทั้งหมดทีเดียวที่ไม่เห็นค่าของความบรรจง

กาญจนา นาคนันท์ ก็ได้รับทั้ง'ดอกไม้และก้อนอิฐ'

" ...ถ้าพิจารณาคุณภาพของงานเขียนของผู้นี้แล้ว จำต้องกล่าวว่า ไม่อยู่ในเกณฑ์สม่ำเสมอ เรื่องอื่นอยู่ห่างไกลจาก ผู้ใหญ่ลีฯมากอย่างน่าเสียดาย มีอยู่เรื่องหนึ่งที่เข้าใกล้เรื่องผู้ใหญ่ลีฯ คือเรื่องผู้กองยอดรัก ในเรื่องนี้นักประพันธ์แสดงให้เห็นชีวิตในกรมทหารในด้านตลกขบขัน โดยเฉพาะให้เห็นถึงประเพณีส่งพลทหารไปเป็นทหารรับใช้ตามบ้านนายทหาร... เรื่องนี้แสดงถึงความเป็นคนช่างสังเกตมากทีเดียว ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับนักประพันธ์ ใครมีมากกว่ากันย่อมทำให้งานของตนยิ่งขึ้นหรือหย่อนลงทางคุณภาพเป็นอัตราส่วนใกล้ชิดกัน แต่ข้อเสียเรื่องนี้คือ เมื่อแต่งไปๆนักประพันธ์ทำให้เรื่องเปลี่ยนจากเรื่องที่เต็มไปด้วยอารมณ์ขัน กลายเป็นตลกหัวล้านชนกัน' หรืออีกนัยหนึ่ง ตลกสำหรับเด็กๆ หรือคนที่ปัญญาไม่ค่อยพัฒนา" (น.๑๑๒)

ความตรงไปตรงมานี้เจือจานไปถึงนักเขียนเรืองนามอีกหลายคน เช่น กฤษณา อโศกสิน ทมยันตี ความหาญกล้านี้ มองด้านหนึ่งก็นับว่าเป็นการส่งเสริม"วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์" ตามสำนวนของเจตนา นาควัชระอยู่เหมือนกัน

ม.ล.บุญเหลือให้แนวการอ่านวรรณคดี เหมาะสำหรับทั้งผู้อ่านทั่วไปและผู้อยู่ในวงการ ว่าการอ่านวรรณคดีนั้นมิใช่เพียงติดตามทำความเข้าใจความเป็นไปของเรื่องเพียงเท่านั้น แต่อ่านให้เกิดความคิดวิพากษ์วิจารณ์ ตัวละคร ตัวเรื่อง จากมุมมองต่างๆ ซึ่งมาจากการอ่าน"หลายจบ"

"เราไม่ได้รับความนึกคิดเหล่านี้จากถ้อยคำของตัวละครในเรื่อง หรือจากการวิสัชนาของผู้แต่ง แต่เราได้มาจากกลวิธีต่าง ๆ ตามวรรณศิลป์ ได้จากพฤติการณ์ในเรื่อง ได้จากอารมณ์ที่ถูกเร้า" (น.๑๓๖) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เราอ่านจวรรณคดี ให้เห็นและรูสึกถึง "กลวิธีต่างๆตามวรรณศิลป์" การอ่านวรรณคดีอย่างแตกฉานคือการอ่านถึงวรรณศิลป์ ศิลป์ นี้เป็นอย่างไร ม.ล.บุญเหลืออาจจะไม่ได้สาธยายไว้เป็นขั้นเป็นตอน แต่กระจายอยู่ทั่วๆไปในข้อเขียนนี้ ทั้งเป็นวลี อย่างเช่น "ความสุนทรอันมาจากถ้อยคำ" "สุนทรทางภาษาและทั้งทางความนึกคิด" และเป็นข้อคิดที่ขยายความ อย่างเช่น

"...จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ติดใจนักร้องและนักดนตรีมิใช่ศัพท์และประเพณี สิ่งที่ติดใจนักร้องนักดนตรีก็คือ น้ำคำที่กระทบให้เกิดอารมณ์ทุกข์และสุข ซึ่งเหมาะที่จะอาศัยประสานกับทำนองเพลงดนตรี เป็นเครื่องสำเริงอารมณ์ทางหู ...องค์ประกอบของกระบวนการประพันธ์ของวรรณคดี *อิเหนา* และ *ขุนช้างขุนแผน* คือสิ่งสำเริงอารมณ์ทางโสตประสาท จึงเข้าได้กับทำนองเพลงเป็นที่สบใจของนักร้องนักดนตรี ... วรรณคดีมีคุณค่าทางความรู้ประการหนึ่ง กับคุณค่าทางสัมผัส หรือรูป รส กลิ่น เสียงอีกประการหนึ่ง สัมผัสของผู้รู้รสวรรณคดีเป็นสัมผัสประณีต สัมผัสด้วยแสงจันทร์ ด้วยเมฆหมอก ด้วยเสียงจักจั่นเรไร จากถ้อยคำที่มีความหายหนักหรือเบา ตื้นหรือลึก เป็นคำตรงหรือเปรียบ

เทียบ จากจังหวะ จากโวหารการบรรยายและพรรณนา สัมผัสนำมาซึ่งอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์..." (น. ๖๑-๒) หรือ เช่น

"ศิลปะทั้ง ๓ (ละคร ดนตรี วรรณคดี) ควรเป็นเครื่องสนับสนุนกันและกัน ผู้ที่สนใจในศิลปะอย่างหนึ่ง น่าจะสนใจกับศิลปะที่เกี่ยวเนื่องกันใกล้ชิดไปด้วย ศิลปะทั้ง ๓ นี้เป็นศิลปะอันวิจิตร มีความลึกซึ้งซับซ้อน..." (น.๑๕๕) หรือ เช่น

"...การศึกษาจากหนังสือจิตวิทยาและสังคมวิทยา จะให้โอกาสใช้แต่สมอง ผู้อ่านไม่ได้ใช้อารมณ์ร่วมเข้าใจในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ในการอ่านนวนิยาย" (น.๑๕๔)

เพราะฉะนั้น การอ่านวรรณคดีจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมายของคนอ่าน มากกว่าจะเป็นการทำความเข้าใจตัวบทที่มีความหมายอยู่แล้ว เช่นกรณีความเข้าใจของคนไทยในเรื่อง *รามเกียรติ์* นั้นต่างจาก *รามายณะ* ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อันเป็นปัญหาทางปรัชญา ส่วนของเราในความเห็นของม.ล.บุญเหลือ "ไม่ตั้งปัญหาว่า ท้าวทศรถทำผิดทำถูกประการใดในการที่เนรเทศพระราม และไม่ตั้งปัญหาเลยว่า พระรามควรปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อหรือไม่ ไทยเราเอาใจใส่แต่ว่า พระรามจะรบกับทศกัณฐ์อย่างไร นักรบคนไหนมีอาวุธชนิดใด รบชนะด้วยวิธีใด" (น.๖๕) ยังมีตัวอย่างอื่นๆในข้อเขียนนี้อีกหลายตัวอย่าง ไม่ว่าผู้อ่านจะคล้อยตามหรือไม่ก็ล้วนเป็นการยั่วให้ยลยั่วให้แย้ง ให้'จุดประกาย' ความคิดขึ้นทั้งสิ้น

สารที่ม.ล.บุญเหลือเสนอในหลายประเด็นอาจจะเป็นเรื่องที่มีผู้เสนอไว้ในที่อื่นๆอยู่บ้าง แต่วิธีการใช้เหตุใช้ผล และการนำเสนอนั้นมีลักษณะเฉพาะอย่างยิ่ง จนผู้อ่านจำนวนมากคงอาจจะอดวาดภาพบุคลิกของผู้เขียนขึ้นในใจไม่ได้ ทั้งนี้เพราะม.ล.บุญเหลือถอดใจของตัวเองออกมาเป็นตัวอักษร

ประวัติ เจตนา นาควัชระ

เจตนา นาควัชระ เกิดปีพ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นชาวกรุงเทพฯ เรียนที่ ร.ร.เทพศิรินทร์จนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และสอบได้เป็นที่หนึ่งของประเทศ แล้วเข้าศึกษาคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ ๑ ปีเมื่อสอบได้ทุนกระทรวงการศึกษาธิการ จึงไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ ในสาขาวิชา Modern Languags ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ต่อมาได้ไปเรียนขั้นปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยทูบิงเกน จบด้วยปริญญาเกียรตินิยมดีมาก หลังจากกลับมารับราชการที่กระทรวงศึกษาธิการอยู่ช่วงหนึ่ง ได้ย้ายไปเป็นอาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตทับแก้ว นครปฐม จนกระทั่งเกษียณอายุราชการเมื่อปี ๒๕๔๐

เจตนา นาควัชระ ได้ชื่อว่าเป็นเอตทัคคะทางวรรณคดีวิจารณ์ ทั้งทางทฤษฎีและการเขียนงานบทวิจารณ์ ได้เขียนหนังสือและบทความเป็นจำนวนมากทั้งในภาษาไทย ภาษาอังกฤษและเยอรมันตัวอย่างงานหลัก ๆ ในภาษาไทยที่เป็นหนังสือเล่ม คือ **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี** (๒๕๒๑) **ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ๒๕๒๔ เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์** (๒๕๓๒)

นอกจากจะมีความสามารถทางภาษาและวรรณคดีเป็นเยี่ยมทั้งในภาษาไทย อังกฤษ เยอรมัน และฝรั่งเศสแล้ว เขายังมีความสนใจข้างเคียงในศิลปะหลายแขนง โดยเฉพาะทางดีตศิลป์จนถึงขั้นออกงานแสดงได้ จากความสามารถส่วนตัวประกอบกับทฤษฎีแนวคิด ทำให้เขาเชื่อมั่นในความส่งเสริมซึ่งกันและกันของวิชาการและศิลปะแขนงต่าง ๆ และเนื่องจากการที่เขามีความสันทัดและความสนใจที่กว้างออกไปไกลกว่าสาขาวิชาเฉพาะคือวรรณคดีเปรียบเทียบและวรรณคดีเยอรมัน ทำให้ในเกียรติประวัติการงานนั้นคือการได้สร้างงานที่มีคุณูปการต่อวงการมนุษยศาสตร์และอุดมศึกษาอย่างมาก ได้รับการยกย่อง นับถือโดยทั่วไป ได้ชื่อว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งของวงการมนุษยศาสตร์ของไทย ในระดับนานาชาติก็ได้รับการวางไว้ในที่สูง เขาได้รับ เหรียญเกอเธ่ (Goethe-Medaille) และเครื่องอิสริยาภรณ์ Verdienstkruez (Order of merit) ชั้นหนึ่ง จากรัฐบาลสหพันธสาธารณรัฐเยอรมัน

ประวัติ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

"*บุญบำเพ็ญ*" หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (วัดมกุฎกษัตริยาราม ๗ มิถุนายน ๒๕๒๗) อาจจะถือได้ว่าเป็นหนังสือประเภทนี้ที่ดีที่สุด แจกคู่กับหนังสือที่ม.ล.บุญเหลือเขียนเองอีกเล่มหนึ่ง คือ "*ความสำเร็จและความล้มเหลว*" ซึ่งในความเห็นของ ส. ศิวลักษณ์ ผู้ไม่นิยมชมใครง่าย ๆ ยกให้"เป็นหนังสือเชิงอัตชีวประวัติที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งในภาษาไทย" (น. ๔๕) "*บุญบำเพ็ญ*" มิใช่เพียงให้ข้อมูลชีวิตผู้วายชนม์เยี่ยงหนังสืองานศพทั่วไปเท่านั้น แต่เป็นที่รวมข้อเขียนของนักอักษรศาสตร์ลือนามไว้หลายต่อหลายข้อเขียน ให้ภาพทั้งในแง่บุคลิก นิสัยใจคอ รสนิยม ความผิดหวัง สมหวังในชีวิต รวมไปจนถึงความเห็นต่องานเขียนและทัศนะต่างๆของม.ล.บุญเหลือ

ดูเผินๆเหมือนกับว่าชีวิตของม.ล.บุญเหลือ (๒๔๕๔-๒๕๒๕) ไม่มีอะไรโลดโผน ออกจะเข้าแบบฉบับผู้หญิงจากครอบครัวที่มีอันจะกิน ที่เข้าโรงเรียนแม่ชีรับการอบรมให้เป็นกุลสตรี แล้วต่อมาก็เข้าเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ รับราชการสอนหนังสือ ไปเรียนต่อปริญญาโททางด้านการศึกษาที่สหรัฐฯ กลับมาทำราชการต่อจนรู้สึกเหนื่อยล้าทางใจและกาย จึงลาออกมาเขียนหนังสือฯลฯ แต่ถ้าได้พิจารณาละเอียดจากการบอกเล่าของคนรู้จัก คนใกล้ชิด ก็จะเห็นได้ว่า เป็นชีวิตที่มี

สีสันด้วยความที่เป็นคนที่อ่อนไหวทางอารมณ์อย่างสูง "มีอยู่ระยะหนึ่งที่อาจารย์ทนฟังเสียงใบมะพร้าวเสียดสีกันไม่ได้เลย เพราะทำให้อาจารย์คิดถึงวิทยาลัยการศึกษาบางแสนทุกครั้งไป" (น. ๑๕๕) สามีเล่าว่า "มีศิลปะในการเล่าเรื่องอะไรขำๆสนุกๆ...สนุกไปกับเนื้อเรื่องและสุ้มเสียงที่เธอเล่า" (น.๒๕) เพื่อนร่วมงานเล่าว่า "เป็นความสำเร็จของคุณพี่ ที่ทำให้ลูกศิษย์รักครูภาษาไทยในโรงเรียนฝรั่ง" (น.๕๔) ลูกศิษย์เล่าว่า "อาจารย์สอนภาษาไทยด้วยวิธีที่แปลกใหม่ ในขณะนั้น คือ สอนให้รู้จักคิด ไม่ใช่อาศัยแต่ท่องจำ นอกจากสอนวิชาแล้ว อาจารย์ยังสอนให้รู้จักคิดอีกด้วย (น. ๑๘๗) และคุณสมบัติอื่นๆซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมคุณสมบัติของผู้ซาบซึ้งในวรรณคดี นักภาษาศาสตร์ และนักประพันธ์ จึงมารวมกันอยู่ใน ม.ล.บุญเหลือ หนังสือเล่มอื่น ๆ **มีวิเคราะห์รสวรรณคดี** นวนิยายหลายเล่ม เช่น **ทุติยะวิเศษ สุรัตนารี**

ไชยันต์ รัชชกูล

แสงอรุณ ๒ รศ.แสงอรุณ รัตกสิกร

รวมพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๒๒

แสงอรุณ รัตกสิกร

(พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๕๒๒)

งานเขียนของอาจารย์แสงอรุณ รัตกสิกร ที่นำมารวมเล่มภายหลัง โดยใช้ชื่อ **แสงอรุณ ๒** เพื่อเป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านผู้เขียน พ.ศ. ๒๕๒๓ เดิมเป็นผลงานของอาจารย์แสงอรุณหลายเรื่อง เขียนต่างกรรมต่างวาระก่อนปีพ.ศ.๒๕๑๙ เป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางเรื่องที่เขียนก่อนวายชนม์เล็กน้อย คือ เรื่อง**สวนจีนเมืองซูโจว การพิจารณาสวนจีนแบบเดิมอย่างรวบรัด (หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ควบม้าชมดอกไม้ก็ได้)** ซึ่งเขียนเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๑ ส่วน**แสงอรุณ ๑** เป็นหนังสือที่รวบรวมคำไว้อาลัย และความนึกคิดของญาติมิตรลูกศิษย์ต่ออาจารย์แสงอรุณ

อาจารย์แสงอรุณ รัตกสิกร เป็นนักภูมิสถาปัตย์ เป็นศิลปินเต็มวิญญาณ ทั้งเป็นนักวิจารณ์ที่ไม่เกรงใจใคร โดยแสดงออกผ่านงานเขียนและการพูด ความรอบรู้และค่าที่รักความจริงความงาม การแสดงออกเต็มฤทธิ์ศิลปินคนหนึ่งจึงตรึงความสนใจเป็นที่ประจักษ์ แม้เสียดายว่าผลงานเขียนมีน้อย และก่อนหน้าจะรวมเล่มครั้งแรก ผู้สนใจติดตามอ่านจะต้องมีความเพียร ค้นหาจากวารสารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือจาก**วารสารอาษา**ของสมาคมสถาปนิกสยาม

บทความและข้อเขียนของอาจารย์แสงอรุณ เป็นการบ่งถึงความรู้และรสนิยมในสุนทรียภาพทางสถาปัตยกรรม, ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ความเฉียบคมเสมอด้วยราชสีห์แห่งการวิจารณ์ประกอบกับความสามารถการใช้ภาษาทั้งการพูดและฝีมือเขียนหนังสือ จึงทำให้ภาระอันหนักต่อการทำความเข้าใจเรื่องเฉพาะวิชา เช่น สถาปัตยกรรม เป็นต้น บรรเทาเบาบาง ไม่เป็นอุปสรรคแก่ผู้มิได้ศึกษาในทางความรู้นั้น เรื่อง **ในรังนกอินทรี** กับ **ทาไลซินตะวันตก** เป็นสองเรื่องจากประสบการณ์ตรง ที่อาจารย์แสงอรุณเคยอยู่ในอาคารสถาปัตยกรรม ของสถาปนิกเอกของโลกคนหนึ่ง คือ แฟรงค์ ลอยไรท์ ในฐานะลูกศิษย์ที่สะท้อนภาพชีวิต ณ สำนักศึกษานั้น เป็นคนไทยคนแรกและคนสุดท้ายของที่นั่น ได้บรรยายบุคลิกภาพของมหาพรหมแฟรงค์ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ควรสนใจ แม้ว่ากาลต่อมาที่นั่นจะโทรมลง แต่ **"ผมก็ยังรักที่จะฝันถึงมันอยู่เสมอ ไม่ใช่อะไร เมื่อเราฝัน แม้ความทุกข์ก็มีรสหวาน"**

บทความที่เป็นพลังปลุกเร้าความสำนึกต่อคุณค่า และให้สติที่สถาปนิกหรือผู้มีส่วนกำหนดแบบแผนบริเวณ รวมทั้งตัวอาคาร เพื่อความงามและความสงบสงัด คือ บทความเรื่อง**อปริหานิยธรรมในสถาปัตยกรรม** อปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมะหมวดที่ **"ผู้ปฏิบัติธรรมนี้ ย่อมมีแต่ความเจริญอย่างเดียว หาความเสื่อมมิได้เลย"** การเขียนบทความชิ้นนี้อาจารย์แสงอรุณใช้สมณฉายา เมื่อ

ครั้งอุปสมบทว่า อตีต สุภา กโร ภิกขุ สำนักวัดบวรนิเวศวิหาร งานเขียนที่อยู่ในกลุ่มเนื้อหาของเรื่องเดียวกัน ยังมีอีกสองบทที่น่าสนใจด้วย คือ เรื่อง**การอยู่ในบ้านแบบไทยเดิมกับอยู่บ้านไทย** อาจารย์แสงอรุณอธิบายเหตุผลของสถาปัตยกรรมไทยว่า เหตุใดท่านแต่ก่อนจึงออกแบบเช่นนั้น อาทิ บ้านหลังคาทรงสูง หรือเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย ที่เป็นบ้านพักอาศัยซึ่งใช้พันธุ์ไม้ล้อมตัวอาคาร มีสวนสมุนไพร สวนครัว นับเป็นสถาปัตยกรรมแบบอุทยานนคร เพื่อความกลมกลืนและประหยัด การเสนอข้อคิดระหว่างบรรทัดของอาจารย์แสงอรุณในเรื่องหลังมีความตอนหนึ่งว่า "ความสงบระงับ ควรจะเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตของเรา และด้วยวิธีนี้เท่านั้นที่ความเป็นมนุษย์ของเราจะพัฒนาสูงขึ้น"

เรื่องที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์เฉียบคมนั้น เจืออยู่ในงานเขียนงานพูดของอาจารย์แสงอรุณเสมอ แต่บทที่แสดงความเป็นคนจริง ไม่เพียงวิจารณ์นอกบ้านโดยละเรื่องใกล้ตัว นั่นคือ การแสดงออกความเป็นนักวิชาการที่ซื่อสัตย์ ลุกขึ้นมาวิจารณ์ตึกของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาฯ ดังบทความเรื่อง **ตึกเก่า-ตึกใหม่** ที่เริ่มข้อเขียนว่า "ขอความยุติธรรมให้แก่สุนทรียภาพของผมบ้าง ผมอัดอั้นตันใจในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งผมจำเป็นต้องอยู่อาศัยทำงานมา ๑๖ ปีกว่าแล้ว" จากนั้นอาจารย์แสงอรุณก็ลงมือกวาดบ้านจนเรียบร้อย ก่อนจะไปวิจารณ์ที่อื่นแล้วอาจจะถูกย้อนว่าให้กลับไปกวาดบ้านตนเองก่อน ไม้กวาดของอาจารย์แสงอรุณจะหล่นใส่ใครให้เจ็บตัวบ้าง โดยเฉพาะที่ฝากข้อคิดว่า "แม้จะได้ปริญญาจากคอร์แนลหรือฮาวาร์ด ถ้าทำงานที่แสดงความโง่ ความโลภแล้ว สถ.บ.ธรรมดาก็ยังดีกว่ามาก"

อาจารย์แสงอรุณเป็นปฏิปักษ์ต่อทรรศนะอุจาดทั้งปวง เป็นผู้บัญญัติศัพท์นี้ ดังปรากฏในคำบรรยายเรื่อง **ทรรศนะอุจาด** ของท่านในการสัมมนาทางวิชาการครั้งหนึ่งที่เชียงใหม่ ส่วนบทวิจารณ์ชิ้นที่สนุกสนาน อ่านได้ความรู้และอารมณ์ขันพิเศษคือเรื่อง **อนุสาวรีย์ที่ไทยทำ** ซึ่งกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ทรวดทรงการออกแบบ ความมีเหตุผลและไม่มีเหตุผลของสื่อความหมาย ทัศนะต่อความงามหรือไม่งาม ศิลปินบางคนที่ออกแบบอนุสาวรีย์ แม้จะมีผลงานถูกอาจารย์แสงอรุณติติงภายหลังก็ได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติไปตาม ๆ กัน

บางบทความนำเสนอลักษณะเนื้อเรื่องเป็นการท่องเที่ยว เช่น เรื่อง **ทัชมาฮาล** และเรื่อง**สวนจีนเมืองซูโจวฯ** กระนั้นกลับเป็นบทความที่แหวกความรู้สึก ต่างจากผู้อื่นที่เคยเขียนในเรื่องเดียวกัน เพราะสายตาของศิลปินกับสถาปนิกที่มีอยู่ในคน ๆ เดียว คือความเป็นแสงอรุณนั้น ทำให้เห็นผลึกความงามอีกแง่มุมหนึ่ง ที่ร่ายคำและเรียงความอย่างไพเราะจับใจ อาทิที่ปรากฏในเรื่องทัชมาฮาล "ข้าพเจ้าจากทัช เมื่อแสงแดดกำลังอ่อนลงเป็นสีส้มสุกระเรื่อ ทัชรวมแสงแดดลำสุดท้ายไว้ที่โดมชีพจรของเราดูระโหยอย่างประหลาด แน่ล่ะอีกสักครู่ แสงเดือนก็จะสาดจับโดมนี้ทางตะวันออก และทัชก็จะงามขึ้นอีกครั้งละมุนอ่อนในแสงสีเงิน ทัชในเวลาเดือนหงาย คือทัชที่สะท้อนอารมณ์ฝันและรัญจวนของมนุษย์ และเมื่อเดือนได้โคจรสู่กึ่งกลางฟ้า แสงเดือนก็จะดูเสมือนว่ามันแปรสภาพเป็นอณูสีเงินนับอสงไขยโกฏิ อณูนี้จะคลุมทัชอย่างช้า ๆ และอย่างสงัด" ภาษาไพเราะด้วยภาษากวี

เป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของแสงอรุณ แสดงถึงความเป็นนายของภาษา เมื่อผสานเข้ากับความรักธรรมชาติอย่างท่วมท้น และถูกตรึงชีวิตในความงาม จึงไม่ควรแปลกใจว่า อาจารย์แสงอรุณสามารถเข้าถึงพรมแดนกวีนิพนธ์ โดยเขียนบทความเรื่อง **ไฮกุและบาโช** อย่างได้อรรถรสจับใจเป็นอัศจรรย์

เรื่องอื่น ๆ ที่เป็นผลงานของอาจารย์แสงอรุณ รัตกสิกร แม้จะมิได้เอ่ยชื่อเรื่องให้ปรากฏ แต่ก็มีความน่าสนใจควรศึกษา งานเขียนของอาจารย์แสงอรุณทั้งส่วนที่เป็นการร้อยเรียงอักษร ทั้งส่วนที่เป็นภาพเขียน คือ ตัวตนของศิลปินผู้มีความจริงใจและมีพลัง ยากหาผู้ใดเสมอเหมือน งานส่วนหนึ่งซึ่งมีบทความหลายบทซ้ำกันกับเล่มนี้ พิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ **ตึก ต้นไม้และแสงอรุณ โลกทัศน์ของสถาปนิก** โดยแสงอรุณ รัตกสิกร พิมพ์โดยมูลนิธิโกมลคีมทอง ๒๕๓๐ และ**แสงอรุณแห่งสถาปัตยกรรม** พิมพ์โดยคณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๐

ประวัติ แสงอรุณ รัตกสิกร

แสงอรุณ รัตกสิกร (๑๕ มกราคม ๒๔๖๕ - ๑๕ ตุลาคม ๒๕๒๒) เกิดที่ตำบลดงพระราม จังหวัดปราจีนบุรี เป็นบุตร พ.อ.พระยาวิเศษสิงหนาท (สาหร่าย รัตกสิกร) และคุณหญิงระเบียบ สกุลเดิม คงพันธุ์ มีพี่น้อง ๖ คน โดยเป็นบุตรคนที่สาม ต่อมาสมรสกับอาจารย์ลดา สีบุญเรือง มีบุตรคนเดียวคือ ชูมาน (รัตกสิกร) ถิระกิจ

อาจารย์แสงอรุณ เริ่มศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นย้ายมาศึกษาที่กรุงเทพฯ การศึกษาชั้นมัธยมศึกษาได้ศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ต่อมาเข้าศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้ทุน ก.พ.ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยคอร์แนล สหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาฯ เมื่อสำเร็จปริญญาตรี มีตำแหน่งทางวิชาการเป็นรองศาสตราจารย์ระดับ ๘ ถึงแก่กรรมด้วยหัวใจวายเฉียบพลันสิริรวมอายุได้ ๕๖ ปี ๘ เดือน ๒๖ วัน

งานเขียนหนังสือมีไม่มากและใช้นามจริงส่วนใหญ่ เว้นบางเรื่องใช้นามปากกา ส. รัตกสิกร เป็นผู้มีฝีมือในการเขียนภาพลายเส้น นิสัยรักธรรมชาติและการศึกษาค้นคว้า เป็นผู้เผยแพร่ความรู้เรื่องอนุรักษ์ศิลปะและสิ่งแวดล้อมที่ดีเยี่ยมผู้หนึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเคยกล่าวถึงว่า "ตัวอาจารย์แสงอรุณนั้นก็เป็นไทยแท้ ไม่มีอะไรเจือปน เป็นไทยแท้เหมือนกับเมี่ยงคำเป็นไทยแท้ ไม่มีที่ไหนอีกนอกจากในเมืองไทย หาที่ไหนอีกก็ไม่ได้ และไม่มีใครรู้รสนอกจากคนไทย"

ธรรมเกียรติ กันอริ

พระราชพิธีสิบสองเดือน

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๔

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๕๓)

พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพระชนมพรรษา ๓๕ พรรษา ภายหลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วเป็นเวลา ๒๐ ปี ลำดับรัชกาลต่อมา คือ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๗ ผลจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงมีคณะกรรมการพิจารณาหนังสือไทยที่แต่งดี ควรแก่การยกย่องตามพระราชบัญญัตินั้น คณะกรรมการดังกล่าวจึงตัดสินโดยความเห็นชอบพร้อมกันว่า "**อธิบายเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ เป็นยอดความเรียงอธิบาย**" จึงประทับพระราชลัญจกร รูปพระคเณศร์ สำหรับวรรณคดีสโมสรไว้ข้างหน้าสมุดเป็นสำคัญ

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ รวบรวมพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ การพิมพ์ครั้งนั้น ได้นำพระนิพนธ์โคลงพระนิพนธ์เดือนสิบเอ็ด ของสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์มาพิมพ์ไว้ข้างท้ายบทพระราชนิพนธ์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกนี้เร่งทำในเวลาจำกัด จึงมีความไม่เรียบร้อยบ้าง ดังนั้นถึงคราวจัดพิมพ์ใหม่ครั้งที่สอง อันเป็นฉบับที่ถือเป็นแบบฉบับสมบูรณ์ในการพิมพ์ซ้ำต่อมาหลายครั้ง ได้จัดทำสารบัญใหม่ ทำอธิบายศัพท์แผลง อันเป็นภาษาพูดสมัยนั้นที่เรียกว่าภาษาสแลงของสมัยนี้อย่างหนึ่ง กับทำเชิงอรรถเป็นปทาธิบายในเนื้อความบางแห่งอีกอย่างหนึ่ง พร้อมกันนี้ได้คัดพระนิพนธ์ของสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์ออก เนื่องจากเป็นต่างเรื่องกัน และได้รวมพิมพ์พระนิพนธ์นั้นต่างหากแล้ว

สาระสำคัญของหนังสือพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาไทย และพระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงรอบรู้ต่อขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าแก่ ซึ่งเจ้านายพี่น้องร่วมสมัยพระองค์ก็อยากจะทราบโดยตลอด พระบรมราชาธิบายช่วงนี้ นอกจากเป็นการส่งเสริมภาษาและหนังสือไทย จนเกิดวรรณคดีเรื่องหนึ่งแล้ว ยังเป็นประหนึ่งสะพานเชื่อมความรู้เก่าใหม่ที่มีที่มาและวิวัฒนาการ ทั้งก่อให้เกิดสัมมาทิฐิในการจำแนกคติพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา กับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ที่ไทยรับมาปะปนระคนกันในพิธีหนึ่ง ๆ ซึ่งเลือกรับ และผ่อนปรนโดยไม่ขัดต่อหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา

ขณะเดียวกันได้สร้างความสำนึกร่วมกันของหมู่ราษฎร โดยเฉพาะประเพณีอันนับเนื่องจากการผลิตหรือเกษตรกรรม เป็นการแสดงความสำนึกของชนชั้นนำพึงมีต่อราษฎร

พระบรมราชาธิบายเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน เริ่มจากทรงอธิบายว่า พระราชพิธีสิบสองเดือนตามกฎมณเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยามีอย่างไร ประเพณีใดยังรับสืบทอดปฏิบัติถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ประเพณีใดเลือนหายไปไม่รับเพราะเหตุไรและประเพณีใดเป็นสิ่งเกิดใหม่ด้วยพระราชดำริในพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะความสนพระทัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เช่น ประเพณีเลี้ยงโต๊ะเมื่อคบค้าสมาคมกับฝรั่ง เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นแบบแผนการปฏิบัติการจัดลำดับขั้นตอน ระหว่างพิธีทางพระพุทธศาสนาย่อมอยู่ก่อนพิธีพราหมณ์ พิธีพราหมณ์ประการใดที่เป็นมิจฉาทิฐิ เช่นการฆ่าสัตว์บูชายัญก็ไม่ทรงปฏิบัติ จึงหายไปครั้งอยุธยา ดังนั้นจึงเกิดพิธีทางพระพุทธศาสนาเข้าไปแทน อาทิ พิธีเดือนแปดเป็นพิธีเข้าพรรษา บางพิธีของพราหมณ์ที่คำรงคงอยู่ได้นั้น ก็สะท้อนให้เห็นว่ามีปัจจัยทางเศรษฐกิจรองรับ คือ พระเจ้าอยู่หัวไม่สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์มากนัก ประเพณีใดเสียค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ก็เลือกละเว้นการปฏิบัตินั้น

คุณค่าของพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นสิ่งที่ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาจะได้ขยายพรมแดนความรู้ ระหว่างเก่าใหม่ของตนให้มีพื้นภูมิไพศาลขึ้น ยังจะได้เห็นโฉมหน้าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมที่คนไทยดั้งเดิม มีวิธีคิดและรับมาปฏิบัติโดยการปรับเป็นลักษณะประจำชาติไทยได้อย่างไร ยิ่งกว่านั้นการเลือกรับใด ๆ ท่านแต่ก่อนรับโดยคำนึงถึงจุดยืนสำคัญ คือ ต้องไม่เสียหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังพระราชนิพนธ์คำนำตอนหนึ่ง ความว่า

"การพระราชพิธีตามไสยศาสตร์ จึงยังไม่เลิกถอน เป็นแต่ความนับถือนั้นอ่อนไป ตกอยู่ในทำไว้ดีกว่าไม่ทำ ไม่เสียหายอันใดนัก แต่การพิธีทั้งปวงนั้นก็ย่อมเลือกฟั้นแต่การสุจริตในไตรทวาร ไม่รับลัทธิร้ายกาจ เช่น ฆ่าสัตว์บูชายัญ เป็นต้น มานับถือเป็นธรรมเนียมบ้านเมือง ให้เป็นการขัดขวางต่อพระพุทธศาสนา และการพระราชพิธีอันใดซึ่งมีแต่พิธีพราหมณ์อย่างเดียว ก็ย่อมเพิ่มเติมการพระราชกุศล ซึ่งเป็นส่วนทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย เจือปนเข้าในพระราชพิธีนั้นยกเป็นเหตุ"

พระราชพิธีสิบสองเดือน โดยเนื้อหานั้นทรงมีพระบรมราชาธิบายเริ่มตั้งแต่เดือนสิบสองเป็นต้นไป และขาดไปเดือนหนึ่ง คือเดือนที่สิบเอ็ด แต่ละเดือนนอกจากมีพระราชพิธีอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว อาจจะมีพิธีอื่น ๆ ในเดือนนั้นด้วย ภาษาที่ทรงใช้อาจจะมีบางคำและบางสำนวนที่ยากสำหรับคนรุ่นปัจจุบันอยู่บ้าง หากไม่เหลือวิสัยจะศึกษาให้เกิดความเข้าใจ แต่โดยรวมนั้นเป็นพระราชนิพนธ์ที่ควรศึกษาเพื่อรับความรู้ เช่น ความรู้เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี พระราชพิธี เป็นต้น เป็นการมุ่งต่อความรู้ดังกล่าวโดยตรงอย่างหนึ่ง ดังศาสตราจารย์เจือ สตะเวทิน อาจารย์วิชาภาษาไทยกล่าวรับรองว่า "สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความเข้า

ใจแก่ผู้อ่านได้ดียิ่ง" (จากบทความเรื่อง **มหาราชทางภาษาและหนังสือ** นิตยสารภาษาและหนังสือ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม ๒๕๑๕)

พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๔ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระเทพศิรินทราบรมราชินี เสด็จพระราชสมภพวันอังคาร ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ มีพระขนิษฐาและพระอนุชาร่วมสมเด็จพระบรมราชินี ๓ พระองค์ ทรงเป็นพระโอรสที่โปรดปรานของรัชกาลที่ ๔ จึงโดยเสด็จใกล้ชิด แม้เวลาเสด็จประพาสหัวเมือง ทรงได้รับการศึกษาอย่างดีเท่าที่จะเป็นไปได้ในเวลานั้น เฉพาะวิชาปกครอง และโบราณราชประเพณี โบราณคดี รัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระบรมชนกนารถ ทรงพระราชทานการศึกษาอบรมด้วยพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อพระบรมชนกนาถ สวรรคต พ.ศ. ๒๔๑๑ ขณะพระองค์ยังทรงพระเยาว์ และมีสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการ ต่อเมื่อเจริญพระชันษาทรงบรรลุนิติภาวะ จึงดำรงพระราชอำนาจเต็มในการปกครองแผ่นดิน จัดการปกครอง การศึกษาและการทั้งปวงให้ทันสมัยในทุกทางเท่าที่จะทำได้ จึงมีความชื่นชมจงรักภักดีของพสกนิกร ถวายพระสมัญญาว่า พระปิยมหาราช โดยเฉพาะจากการที่ทรงเลิกทาส

สำหรับพระราชกรณียกิจทางอักษรศาสตร์และวรรณคดีนั้น ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือหลายเรื่องล้วนน่าศึกษา เช่นพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน พระราชนิพนธ์เรื่อง เงาะป่า เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ รวมสิริพระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา

ธรรมเกียรติ กันอริ

สาส์นสมเด็จ

(เขียนช่วงปีพ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๘๖)

พิมพ์ครั้งแรกโดยแพร่พิทยา ไม่ทราบปีแน่ชัด

พิมพ์ครั้งที่สองโดยคุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๕

สาส์นสมเด็จฉบับที่ยังไม่เคยพิมพ์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

(พ.ศ. ๒๔๐๖-๒๔๙๐)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๘๖)

สาส์นสมเด็จโดยภาพรวม เป็นงานพระนิพนธ์สำคัญของเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีสองพระองค์ ซึ่งมีพระหัตถเลขาไป-มาระหว่างกัน แสดงความรู้ ความคิดเห็น และคำวิจารณ์ มีเนื้อหาครอบคลุมความรู้เรื่องไทยศึกษาเกือบทุกด้าน ถ้ามิได้ใช้รูปแบบพระหัตถเลขาหรือจดหมายตามที่ปรากฏ และนำความรู้เหล่านั้นมาจัดระบบนำเสนอใหม่ ก็น่าจะเป็นสารานุกรมไทยอีกชุดหนึ่ง กระนั้น**สาส์นสมเด็จ**ยังเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์และวรรณกรรมสำคัญ อันผู้ใฝ่รู้พึงศึกษาและมักนำไปอ้างอิงในเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวเนื่องกันเสมอมา

รูปแบบของสาส์นสมเด็จ

ตามลายลักษณ์พระหัตถเลขาดั้งเดิมจัดเป็นจดหมายโต้ตอบไป-มา เฉพาะคราว ๆ ระหว่างเจ้านายสองพระองค์ แต่เมื่อนำมารวมพิมพ์เป็นฉบับและจัดเป็นชุด ดังที่องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์ เพื่อเป็นชุดภาษาไทยของคุรุสภานั้น ให้ลำดับเป็นชุดที่ ๑๗ นำพระหัตถเลขาเรียงพิมพ์ตามวันที่ในฉบับพระหัตถเลขาแต่ต้น ตามปีพ.ศ.อันได้พระนิพนธ์และจัดทำเชิงอรรถเพื่ออธิบายประกอบในแต่ละฉบับตามจำเป็น พร้อมกับทำสารบัญค้นเรื่องขึ้นต่างหากอีกเล่มหนึ่ง สาส์นสมเด็จฉบับพิมพ์ครั้งแรกของคุรุสภา เล่มที่ ๑ เริ่มจากพระหัตถเลขาสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศฯ ฉบับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อ “ขอบพระคุณ” ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงร่วมแสดงอาลัยในการสิ้นพระชนม์ของพระมารดาในสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศฯ และทูลขอให้เป็นธุระ “สร้างหนังสือแจกงานเมรุ”

หนังสือ**สาส์นสมเด็จ** ฉบับองค์การค้าคุรุสภา จัดพิมพ์ครบส่วนที่เป็นสาส์นสมเด็จในเล่มที่ ๒๖ ทั้งนี้จัดวางรูปแบบนำเสนอเหมือนกันคือ ลงพระหัตถเลขาของสองพระองค์สลับกันลักษณะโต้ตอบ ตามลำดับวันที่ พระหัตถเลขาสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในการเรียงพิมพ์นี้ ผู้จัดพิมพ์ทำเชิงอรรถประกอบท้ายเรื่องในหน้าข้อความนั้น ๆ เป็นการช่วยขยายความรู้

หรือให้ข้อมูลเพิ่ม บางเล่มมีภาพประกอบบ้าง พิมพ์สีเดียวแต่คุณภาพไม่ดี เนื่องจากต้นฉบับอาจจะเก่า และการเลือกสีรูปในการจัดพิมพ์ คือผู้พิมพ์ใช้สีฟ้า ถ้าใช้สีซีเปียร์ออกไปทางสีน้ำตาลจะดูงามและให้ความรู้สึกเก่าที่ดูขลังกว่า

สำหรับข้อน่าชื่นชมการจัดพิมพ์ฉบับคุรุสภา คือการจัดทำสารบัญเป็นเล่มที่ ๒๗ เรียกว่า "สารบัญค้นเรื่อง" โดยอาจารย์ยิ้ม ปัณฑยางกูร ซึ่งท่านช่วยชำระฉบับที่พิมพ์มาแล้วคือ เล่ม ๖ มีเลขหน้าคลาดเคลื่อนอยู่หลายหน้า หนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าที่ต้องการความรวดเร็ว องค์การค้าคุรุสภาเริ่มทยอยพิมพ์**สาส์นสมเด็จ** ฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๕ จัดออกเป็นสองชุดให้เลือกตามวัสดุการพิมพ์ ชุดปกแข็งกับปกอ่อน

ก่อนหน้าการจัดพิมพ์**สาส์นสมเด็จ**ขององค์การค้าคุรุสภา สำนักพิมพ์แพร่พิทยาเคยพิมพ์มาก่อน แต่มิได้พิมพ์ครบบริบูรณ์ เหมือนฉบับองค์การค้าคุรุสภา กระนั้นความสมบูรณ์ดังกล่าว ยังถือว่าขาด "สาส์นสมเด็จ" อีกบางฉบับ ที่ไม่เหมาะจะพิมพ์ในเวลาที่การเมืองไทยยังไม่เปลี่ยนผู้มีอำนาจ จึงมิได้รับ "สาส์นสมเด็จ" ในส่วนที่ทายาทของเจ้านายสองพระองค์เก็บไว้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงเวลาอันสมควร มูลนิธิสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดาจึงได้จัดพิมพ์ **สาส์นสมเด็จ** ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๕ เนื่องในวโรกาส วันประสูติสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๓๓ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พิมพ์อย่างดีด้วยฝีมือการพิมพ์มีคุณภาพ พิมพ์ขาว-ดำ มีภาพประกอบ ขนาดรูปเล่ม ๒๑ X ๒๘.๕ เซนติเมตร จำนวน ๑๗๐ หน้า ปกอ่อน การเรียงพิมพ์ลงพระหัตถเลขาตามลำดับวันที่ จัดทำเชิงอรรถและบรรณานุกรม ขนาดรูปเล่มใหญ่กว่าฉบับองค์การค้าคุรุสภา

อนึ่ง "สาส์นสมเด็จ ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๕" นี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่สอง ต่างโรงพิมพ์กัน ต่างเวลากัน แต่ใช้กรรมวิธีพิมพ์ถ่ายฟิล์มจากฉบับเดิม หากคุณภาพการพิมพ์ไม่ดีพอ ฉบับพิมพ์ครั้งที่สองนี้ พิมพ์เนื่องในวโรกาสฉลองสมณศักดิ์ เจ้าคณะรองสมเด็จพระราชาคณะ **พระวิสุทธาธิบดี** อธิบดีสงฆ์วัดสุทัศนเทพวราราม โดยเรียงประวัติเจ้าคุณผู้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ภาพพัดยศ ตราตั้ง เพิ่มจากต้นฉบับเดิม หากการจัดพิมพ์มิได้ปฏิบัติตามระเบียบการ บรรณาธิกรณ์ คือระบุการพิมพ์ครั้งที่เท่าไร เมื่อชื่อหนังสือมีว่า "ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์" สำหรับผู้ไม่เคยทราบหรือพบเห็นฉบับพิมพ์ครั้งแรก ย่อมสำคัญผิดในข้อเท็จจริงว่าฉบับวัดสุทัศนฯ เป็นการพิมพ์ฉบับปฐม

เนื้อหาของสาส์นสมเด็จ

หนังสือชุด**สาส์นสมเด็จ** เป็นหนังสือที่มิได้มีความมุ่งหมายแสดงความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากเป็นพระหัตถเลขาส่วนพระองค์ของเจ้านายที่เป็นปราญช์สองท่าน อันมีไป-มาระหว่างกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด ดังนั้น เรื่องราวที่ปรากฏจึงมีลักษณะรอบรู้ หลากหลาย ถึงพร้อมด้วยอัจฉริยภาพ มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ เป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่การรู้จักเรื่องไทยศึกษา ทั้ง

ประวัติศาสตร์โบราณคดี ศาสนา ศิลปกรรม วรรณคดีและอักษรศาสตร์ ฯลฯ จึงมีคุณค่าเป็นหนังสืออ้างอิงสำคัญเล่มหนึ่ง แต่ผู้อ่านสามารถโดยเสด็จในทางความรู้ และอ่านอย่างจำเริญใจได้ เพราะลีลาพระนิพนธ์เป็นการเขียนจดหมาย มิใช่เพื่อแต่งตำรา

คุณค่าสำคัญของสาส์นสมเด็จ

สาส์นสมเด็จเป็นพระนิพนธ์ของเจ้านายสองพระองค์ ที่ทรงเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน ต่างทรงเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงเสด็จไปประทับที่ปีนัง ขณะสมเด็จเจ้าฟ้าฯกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงดำรงตำแหน่ง ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในช่วงหลังวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับต่างประเทศ โดยพระสถานะที่มีโอกาสจะรู้และสามารถศึกษาความรู้ได้โดยความสนพระทัยและพระปรีชาในทางส่วนพระองค์ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมทางสังคม ทางวิชาการ อันเป็นที่มาแห่งความรู้ และการที่ทรงแลกเปลี่ยนความรู้เมื่อสองพระองค์ล่วงเข้าพระปัจฉิมวัย แสดงถึงความถึงพร้อมทางความคิด ความสุขุมคัมภีรภาพ รสนิยมและพระนิสัยใฝ่ดี อันควรจูงใจคนให้โดยเสด็จ แม้โอกาสของแต่ละคนและความเป็นไปได้จะทำให้ดีเสมอเหมือนจะเป็นไปได้ยากก็ตาม นี่คือคุณค่าในการนำทางความคิดและสุนทรียภาพทางปัญญาประการหนึ่ง มิไยจะต้องกล่าวว่า**สาส์นสมเด็จ**มีความเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ และดำรงความสำคัญทางภาษาและวรรณกรรมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เฉพาะฉบับที่ยังไม่เคยพิมพ์เมื่อทางทายาทของสมเด็จฯ กรุณาให้จัดพิมพ์ ก็เป็นเล่มที่รวมพระหัตถเลขาในปี ๒๔๗๕ ไว้เกือบทั้งหมด นับเป็นการคำนึงถึงมิติเวลาการนำเสนอด้วยความรอบคอบในกาลเทศะที่น่าศึกษาอีกอย่างหนึ่ง ความบางตอนของคำนำใน “ฉบับที่ยังไม่เคยพิมพ์” กล่าวไว้น่าสนใจว่า

> *“เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระยะนั้น แม้จะทำให้สองพระองค์ทรงคับแค้นพระทัยอยู่บ้าง แต่ก็มิได้ทรงเคียดแค้นหรือทางถือโกรธแต่ประการใด กลับทรงยึดถือแต่ความจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่ตั้ง และทรงพยายามปรับปรุงพระองค์ให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่อย่างรวดเร็ว ข้อนี้น่าจะเป็นตัวอย่างแก่ผู้ที่มีบุญในอดีต มีบุญในปัจจุบันและจะมีบุญต่อไปในอนาคต พึงสังวรไว้เป็นแบบอย่างบ้าง”*

หนังสือสาส์นสมเด็จ ยังมีผลสะทือนให้มีการรวบรวมหนังสือทำนองนี้ขึ้นมาอีก ๒ เล่มคือ หนังสือ **“บันทึกความรู้ต่าง ๆ”** ที่สมเด็จฯกรมพระยานริศรานิวัดติวงศ์ ประทานความรู้แก่พระยาอนุมานราชธน ด้วยการจัดพิมพ์ของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสมัยที่อาจารย์สุลักษณ์เป็นบรรณาธิการ และต่อมาเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๖ หนังสือ **“ให้พระยาอนุมานราชธน”** จากต้นฉบับลาย

พระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีโต้ตอบกับพระยาอนุมานราชธน มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป จัดพิมพ์เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๒๑ งานครบรอบสิบปีห้องสมุดอนุมานราชธน

พระประวัติสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กับหม่อมเจ้าหญิงพรรณราย ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ สิริรวมพระชันษา ๘๓ ปี ๑๐ เดือน ๑๒ วัน มีพระเชษฐภคินีร่วมครรโภทร คือ พระองค์เจ้าหญิงกรรณิกาแก้ว เมื่อแรกพระประสูติรับพระราชทานพระนามว่า พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ขณะเจริญพระชันษาได้เพียง ๕ ขวบ รัชกาลที่ ๔ เสด็จสวรรคต จึงรับพระบรมราชานุเคราะห์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเชษฐาทรงชุบเลี้ยงต่อไป

การศึกษาเริ่มในพระบรมมหาราชวังจนมีความรู้อักษรสมัย ต่อจากนั้นทรงศึกษา ที่โรงเรียนทหารมหาดเล็ก มีพระทัยจดจ่อกับงานศิลปะจึงรับสนองพระมหากรุณาธิคุณที่โปรดให้เขียนรูปถวายเนืองนิจ พระชันษา ๑๓ ปีทรงผนวชเป็นสามเณร ประทับวัดบวรนิเวศฯ ครั้งทรงลาผนวชจึงทรงศึกษาวิชาทหารและรับราชการทหารต่อมา ครั้นพ.ศ. ๒๔๒๓ ใกล้ครบ ๑๐๐ ปีกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นนายช่างอำนวยการซ่อมหอพระ ขณะพระชนม์ ๑๗ พรรษา รับราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณได้เรียบร้อย พอพระชนม์ ๒๐ พรรษาจึงได้รับพระราชทานวังเก่าท่าพระให้เป็นที่ประทับ พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ มีความเลื่อมใสจนต้อง "ขอให้สึกออกมาช่วยกันทำราชการ" พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงกรมครั้งแรกเป็นกรมขุน พ.ศ. ๒๔๓๐ ทรงรับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้า คือ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

หน้าที่ในราชการ เมื่อตั้งกรมโยธาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงเป็นเสนาบดีพระองค์แรกของกระทรวง เป็นมูลเหตุให้เจ้านายพี่น้องทรงล้อเรียกกันว่า "นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม" ภายหลังเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง, กระทรวงกลาโหม ทรงเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ, ผู้บัญชาการทหารเรือ แล้วกลับเป็นมาเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ จากนั้นต่อมาเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ความชำนาญในการช่างและเชี่ยวชาญทางศิลปะ เมื่อเลื่อนกรมสูงขึ้น พระนามกรมที่รับพระราชทานจึงประกาศถึงความเชี่ยวปรีชาในศิลปะหลายแขนง รับพระราชทานเลื่อนกรมสูงสุดเป็น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาฯ

การส่วนพระองค์ ทรงมีชายาคนแรก คือ ม.ร.ว.ปลื้ม ศิริวงศ์ มีพระธิดาด้วยกันหนึ่งองค์ ครั้นชายาคนแรกถึงแก่กรรม จึงได้หม่อมมาลัย เสวตาร์เป็นพระชายามีโอรสสององค์ ต่อมาหม่อมมาลัยถึงแก่กรรม จึงได้หม่อมราชวงศ์โตเป็นชายา มีพระโอรสธิดาด้วยกราวนี้ เป็นชายหนึ่งหญิงห้า

ผลงานฝีพระหัตถ์ ทางช่างทรงเป็นเอกในการออกแบบงานมัณฑณศิลป์เช่น พัด เครื่องสังเค็ด เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ฯลฯ ทางจิตรกรรมฝีพระหัตถ์มี ภาพสีน้ำมันประกอบพงศาวดาร, ภาพลายเส้น. งานประติมากรรม ทรงออกแบบพระบรมรูปหล่อรัชกาลที่ ๑ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า โดยศาสตราจารย์ศิลป พีระศรีปั้นขยายแบบ นอกนั้นทรงออกแบบพระพุทธรูป เช่น พระพุทธไสยา วัดราชาธิวาส เป็นต้น ในทางดนตรี ทรงพระนิพนธ์เพลงเขมรไทรโยค เช่นเดียวในทางละครทรงริเริ่มละครดึกดำบรรพ์ ในทางสถาปัตยกรรมได้ทรงออกแบบพระเมรุมาศ, อุโบสถ วัดเบญจมบพิตร เป็นต้น

พระประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๔ มีเจ้าจอมมารดาชุ่มเป็นพระมารดา ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ รับพระราชทานพระนามว่า พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงศึกษาในพระบรมมหาราชวัง ได้ศึกษาภาษาอังกฤษกับนายฟรานซิส ยอร์ซ เปตเตอร์สัน ขณะพระชันษา ๘ ขวบ ยุติการศึกษากับครูเมื่อโสกันต์และผนวชเป็นสามเณรแล้ว จากนั้นเป็นการทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงลาผนวชและทรงรับราชการทหารเมื่ออายุ ๑๔ ปี ทรงรับพระราชทานศึกษาเรื่องราชการจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จในกรมฯ ทรงนับพระองค์เป็นทหาร เพียงแต่ย้ายราชการแผนกอื่น เช่น ทรงเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและกำกับการธรรมการ ภายหลังความจำเป็นของประเทศที่ต้องปฏิรูประบบการปกครอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ และกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

นอกจากงานด้านการปกครองที่จัดการมณฑลและจังหวัดสำเร็จลุล่วง เสด็จในกรมฯได้ทรงว่าการหอพระสมุด นับเป็นคุณูประการต่อการรวบรวมเอกสาร การเผยแพร่ความรู้ พระดำริพิมพ์หนังสือเป็นของชำร่วย ทั้งทรงชำระวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จึงได้รับการถวายพระสมญาว่า “บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย”

ชีวิตส่วนพระองค์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีชายารวม ๑๑ ท่าน มีพระโอรสธิดา รวม ๓๘ องค์

ผลงานพระนิพนธ์ มีจำนวน ๖๕๓ เรื่อง อาจารย์ตรี อมาตยกุล นักประวัติศาสตร์จำแนกลักษณะงานพระนิพนธ์ออกเป็น ๑๐ ประเภท จัดสาส์นสมเด็จ เป็นประเภทที่ ๑๐ คือ วรรณกรรมล้ำค่า

ท่านผู้ทรงพระนิพนธ์**สาส์นสมเด็จ**ทั้งสองพระองค์นี้ต่างได้รับการยกย่องอย่างสูงในประเทศไทย และต่างทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ตามคำประกาศของยูเนสโก

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

ดวงจิตร จิตรพงศ์, หม่อมเจ้าหญิง. **พระประวัติและเอกสารเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สมาคมสังคมศาสตร์ฯ, ๒๕๐๖

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. และคำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, **สาส์นสมเด็จ เล่มที่ ๑ ถึง เล่มที่ ๒๖ (กับเล่มที่ ๒๗ โดย ยิ้ม ปัณฑยางกูร)** องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕-๒๕๐๖.

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. **พระประวัติลูกเล่า.** งานศพนายบ๊วย มั่นทอง, พระนคร, ๒๕๐๗.

มูลนิธิสมเด็จฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพฯ. **สาส์นสมเด็จ ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๕.** อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, กทม. ๒๕๓๓.

สุจริต ถาวรสุข. **พระประวัติและงานของสมเด็จฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ. เล่ม ๑-๓,** องค์การค้าของคุรุสภา, พระนคร, ๒๕๐๘.

๓๐ ชาติในเชียงราย

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๔๕๓

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

เรื่องของวัฒนธรรมนั้นแปลกประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง นั่นคือยากที่จะรั้งให้หยุดนิ่ง หากแต่จะวิวัฒน์ไปตามเส้นทางใหม่ๆ ไม่หยุดยั้ง ตามแต่เหตุผล และวิธีคิดของยุคสมัย วัฒนธรรมอีกนั่นแหละที่มักถูกอิงอาศัยเป็นที่พึ่งสุดท้ายของการรีรอ ยับยั้ง หรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ดังเช่นในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ ที่อิทธิพลของความไร้พรมแดนกำลังเฟื่องฟูอยู่นี้ กระแสเรียกร้องให้รักษาสืบทอดวัฒนธรรมไทยก็ดังอยู่ทั่วไป

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวไว้ในคำนำหนังสือ *๓๐ ชาติในเชียงราย* เมื่อราว ๕๐ ปีมาแล้วว่า

"ข้าพเจ้าวิตกว่าคนไทยรุ่นใหม่จะพากันลืมไม่รู้จักขนบประเพณีไทยเดิมของเราเสียหมด และมีคนไทยเป็นจำนวนมากยังไม่ทราบว่า มีชนชาติเดียวกันหลายเผ่าอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตประเทศไทย ซึ่งยังรักษาขนบประเพณีเดิม นอกจากนี้ตามป่า ตามภูเขาภาคเหนือ ยังมีชาวเขาหลายชาติที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีแปลก ๆ อาศัยอยู่ ข้าพเจ้าจึงใช้เวลาว่างเดินทางไปศึกษารวบรวมเขียนเป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้น" (คำนำ)

อันที่จริงดูเป็นเรื่องแปลกอยู่ไม่น้อยที่ *บุญช่วย ศรีสวัสดิ์* ปรารภเรื่องการลืมขนบประเพณีไทย ตั้งแต่สมัยที่เขาลงมือศึกษาเรื่องนี้ คือราวทศวรรษ ๒๔๕๐ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า บ้านเมืองยังสงบร่มเย็นอยู่ตามสมควร รวมทั้งการค้าและการคมนาคมก็ยังไม่เติบโตมากนักในเขตชนบท อาจจะพูดใหม่ว่าเมื่อราว ๔๐-๕๐ ปีให้หลังต่างหากเล่า ที่การลืมขนบประเพณีไทยได้เกิดขึ้นจริงๆ และการศึกษาเรื่องราวของชนชาติ และชุมชนเองเพิ่งจะกลายเป็นกระแสสำคัญ นับว่า*บุญช่วย ศรีสวัสดิ์* เล็งสถานการณ์ก่อนกาลได้แม่นยำดีทีเดียว

ด้วยความห่วงใยในขนบประเพณีไทย ประกอบกับวิญญาณนักศึกษาที่มีอยู่เต็มเปี่ยมในตัวเขา บุญช่วยเดินทางด้วยรถยนต์ ล้อ เกวียน ถ่อเรือ และเดินเท้า เดินฝ่าทุ่งนาป่าเขา กับทั้งข้ามดอยสูงดอยแล้วดอยเล่า ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเขตชานสเตทของพม่า มณฑลยูนานของจีน และอินโดจีน เพื่อบันทึกชีวิตสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชนชาติมากกว่า ๓๐ ชนชาติในจังหวัดเชียงราย

๓๐ ชาติในเชียงราย บันทึกเรื่องราวชีวิตของชนชาติต่างๆ ที่อยู่ในเชียงรายและบริเวณรอยต่อเมื่อ ๕๐ ปีก่อนได้แก่ ไทยใหญ่ เขิน ต่องสู้ อีก้อ ลื้อ ฮ่อ ลัวะ กระเหรี่ยงหรือยาง แม้ว ข่า เย้า แข่ มูเซอ เป็นต้น การบันทึกนี้ครอบคลุม เรื่องการตั้งบ้านเรือน ชีวิตผู้คน ภาษา และความคิดความเชื่อ

อันได้แก่ นิสัยใจคอ อาหารการกิน ประเพณี อันครอบคลุมตั้งแต่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปจนถึงประเพณีที่เกี่ยวกับการผลิต นอกจากนี้ยังครอบคลุมไปถึงพิธีกรรม ศิลปะ และบทเพลง เป็นต้น

บุญช่วยเน้นเป็นพิเศษ ที่จะกล่าวถึงการนับถือ ผี และการจัดความสัมพันธ์ทางเพศ ของชนชาติต่างๆ นี่ก็ทำให้งานเขาดูน่าสนใจมากยิ่งขึ้นสำหรับผู้อ่านชาวบ้านทั่วไป เพราะเรื่องเพศและเรื่องผีเป็นเรื่องลึกลับ มักเป็นของต้องใจใคร่รู้สำหรับผู้คน อย่างเช่นเพลง มิดะ ซึ่ง จรัล มโนเพชร เป็นผู้นำมาร้อง และเป็นเรื่องราวแปลกหูของชาวกรุง บอกเล่าประเพณีของหญิงชาวอีก้อผู้ทำหน้าที่สอน *"กามวิชา"* แก่ชายหนุ่ม นั้น อันที่จริงเป็นข้อค้นพบที่บุญช่วยรายงานไว้หนังสือของเขานานมาแล้ว นอกจากเรื่องราวของ *มิดะ* แล้ว บุญช่วยยังกล่าวถึงบทบาทของ *ค์ะจีราดะ* ซึ่งเป็นชายอีก้อผู้ถูกเลือกให้สอน *ก์ามวิชา* แก่หญิงสาวแรกรุ่นในทำนองกลับกันอีกด้วย

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เป็นคนช่างสังเกต มีความละเอียดถี่ถ้วน และมีความจำแม่นยำ เรื่องที่เขาเขียนนั้นอ่านสนุกแปลก น่าติดตาม บันทึกของเขาพยายามเก็บรายละเอียดเพื่อที่จะเกิดความเข้าใจลักษณะทั่วไปของชนชาตินั้นๆ ตั้งแต่ก้าวแรกที่เขาย่างเหยียบเข้าสู่เขตหมู่บ้านของชนชาติเลยทีเดียว และด้วยเหตุที่บุญช่วยมีพื้นความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทย ด้านวรรณกรรมท้องถิ่น และบางทีอาจจะด้านดนตรีด้วย ยิ่งทำให้เขาสามารถมองทะลุลักษณะของชนชาติต่างๆ ทั้งในแง่ความเหมือนและความต่าง ช่วยเพิ่มเสน่ห์ให้แก่หนังสือของเขามากเหลือเกิน

หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ในคำยกย่องที่มีต่อหนังสือเล่มนี้ว่า *"เรื่องขนบธรรมเนียมของชนชาติต่างๆ ที่อยู่ในดินแดนของไทยเรานั้น ได้เคยเป็นที่สนใจใฝ่รู้มาช้านาน หอสมุดแห่งชาติได้พยายามรวบรวมไว้มาก จากข้อเขียนของผู้ที่ได้พบเห็น แต่เท่าที่รวบรวมไว้แล้ว ก็ยังไม่ครบถ้วนและน่าอ่านเหมือนหนังสือเล่มนี้"* (หน้า ๑๐)

หากลองมาย้อนนึกดูว่าเป็นยุคสมัยนี้ จะมีใครสักกี่คนที่จะกล้าทำการศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชนถึง ๓๐ ชนชาติ โดยไม่มีทุนวิจัยขนาดใหญ่สนับสนุน อุปสรรคมีอยู่หลายประการ เช่น ความก้าวหน้าของทฤษฎีมานุษยวิทยาหนึ่ง ความยากลำบากในการเก็บข้อมูลทั้งด้านภูมิประเทศและภาษาหนึ่ง และบางทีที่สำคัญอาจเป็นปัญหาเงินทุนที่ต้องใช้ศึกษาอีกหนึ่ง

แต่บุญช่วยกลับบอกอย่างง่าย ๆ เขาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงรายร่วมสิบปี เขาใช้เวลา *"ว่าง"* เดินทางไปศึกษารวมรวมเขียนหนังสือเล่มนี้ เหตุผลก็คือ เขาเป็นผู้ใฝ่ใจในความรู้ ประกอบกับเป็นลูกชายปลัดอำเภอและคหบดีเจ้าของโรงบ่มใบยาผู้มั่งคั่งในจังหวัดเชียงราย ด้วยเหตุนี้ จึงมีความพร้อมที่จะใช้เวลาและทุนทรัพย์ไปในการศึกษานี้ตามสมควร

ภาพของ *"๓๐ ชนชาติในเชียงราย"* ไม่ถึงกับเป็นภาพที่เป็นระบบครบถ้วนว่าด้วยชนชาติต่างๆ แต่ก็เป็นภาพที่พยายามบอกเล่าให้เห็นภาพในแง่มุมต่างๆ ได้ดี ผู้เขียนเองกล่าวว่า *"ถ้าจะเขียนให้ละเอียดแล้ว น่าจะมีความหนาไม่น้อยกว่าหมื่นหน้า ต้องใช้เวลาศึกษา คลุกคลีอยู่กับชนเจ้าของชาตินั้นๆ นับเวลาหลายปี"* (หน้าคำนำ) อย่างไรก็ดีบุญช่วยได้กล่าวถึงชนชาติอีก้อ หรืออะข่าไว้อย่างละเอียดเป็นระบบในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งในเนื้อที่ถึง ๑๗๘ หน้า จนเกือบจะเรียกว่าเป็นตำราว่า

ด้วยชนชาติอะข่าที่สมบูรณ์ที่สุดที่เรามีอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเขาได้ศึกษาเรื่องอะข่ามาก่อนหน้านี้แล้ว จนปรากฏเป็นผลการศึกษาในเรื่อง *"ชาวอีก้อ"* ซึ่งเป็นหนังสือผลงานชิ้นแรกในชีวิตของเขา

ภาพของชนชาติต่างๆ ในเชียงรายที่ปรากฏแก่เราจากการอ่าน เป็นภาพของกลุ่มชนชาติต่างๆ ผู้ซึ่งอีกความสงบ และขยันขันแข็ง บุคลิกภาพการแต่งกาย ท่วงทีลีลา มีข้อแตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นชาวเอเชียผิวเหลืองเหมือนๆ กัน ทุกๆ สิ่งที่สร้างขึ้นมาสำหรับแต่ละชนชาติ ไม่ว่าจะเป็นการจัดวางผังหมู่บ้าน การออกแบบบ้านเรือน หอผี หิ้งผี ประตูของหมู่บ้าน รูปสลักที่วางอยู่เหนือประตู วิธีแต่งกาย การสักหมึก ด้ายขาวที่มัดอยู่ที่ข้อมือ สีของเสื้อผ้าที่สวมใส่ เพลงที่เลือกมาร้อง ทั้งหมดล้วนแต่มีเหตุผลหรือปรัชญาอยู่เบื้องหลัง ความพยายามที่จะอธิบายทุกสิ่ง ทุกปรากฏการณ์ ทำให้งานของบุญช่วยน่าตื่นเต้นมากเท่าๆ กับที่มันได้วางรากฐานความเข้าใจเกี่ยวกับชนชาติ เพื่อการศึกษาในรุ่นต่อ ๆ มา

เนื่องจากว่าชนชาติในเขตเชียงรายโดยมากอยู่ในเขตรอยต่อกับจีน ลาว และพม่า ด้วยเหตุนั้น บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ จึงเดินทางเข้าไปศึกษาเรื่องราวของรากฐานชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาติในดินแดนประเทศที่กล่าวนี้ เพื่อศึกษาหาความรู้จากต้นธารของมันอย่างแท้จริง นี่ก็นับว่าเป็นแบบอย่างการศึกษาที่น่านับถืออีกประการหนึ่ง

เมื่อนำเอาเรื่องราวของ ๓๐ ชนชาติ มาเรียงต่อกันเข้าแล้วดังนี้ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ จึงกลายเป็นนักศึกษาชุมชนตัวอย่างรุ่นบุกเบิก งานของเขาให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับแบบแผนของชุมชนกสิกรรมยุคแรกเริ่ม ทั้งที่เป็นแบบแผนหลักอันคล้ายคลึงกัน และทั้งรายละเอียดบางอย่างที่ต่างกัน

เราได้เรียนรู้จาก ๓๐ **ชนชาติในเชียงราย** ชนเผ่าและชนชาติซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตอนเหนือของไทยมีลักษณะเด่นๆ ที่คล้ายกันคือ ๑) การตั้งบ้านเรือนและชุมชน รวมทั้งพื้นที่กสิกรรม มีการวางผังที่แน่นอนตายตัว โดยมีปรัชญาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และปรัชญาเรื่องความเป็นจริงแห่งเพศเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่สังคมที่สร้างกันขึ้นมาอย่างลวกๆ และป่าเถื่อน ๒) สังคมชนเผ่าไม่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับศาสนาพุทธ และความเชื่ออื่นใดนอกจากการนับถือผีและธรรมชาติ ๓) ระบบความเชื่อเรื่องผีชนเผ่าที่จัดตั้งขึ้น สัมพันธ์กับความมั่นคงและการสืบทอดระบบสายเลือดอำนาจเหนือที่ดินและเหนือกลุ่มชน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนธรรมชาติ

นอกจากนี้งานของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้บุกเบิกความรู้ให้ร่องรอยข้อมูลหลายด้านที่มีค่าสำหรับศึกษาวิวัฒนาการของสังคม เช่น ในเรื่อง *ระบบกรรมสิทธิ์ ที่มาของแรงงาน การจัดการแรงงานของครอบครัวและชุมชน* ตลอดจน *การยืดหยุ่นกฎการแบ่งแยกจัดสรรแรงงาน* เป็นต้น

ดังตัวอย่างระบบกรรมสิทธิ์ของชาวเผ่าไตหย่า บุญช่วยค้นคว้าพบว่า *"หญิงตามจารีตประเพณีของเขาเมื่อแต่งงานแล้ว แม้เลิกร้างกันไป ก็ยังถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของสามีคนเดิมอยู่ เมื่อชายใดต้องการต้องจ่ายเงินเป็นค่าไถ่ตัว เวลาหญิงอยู่ไฟภายหลังคลอดบุตร ชาวบ้านทุกบ้านต่างเปลี่ยนเวรกันนำเอาข้าวสุกกับไก่ต้ม ๑ ตัว นำไปให้หญิงนั้นจนครบเวลาอยู่ไฟ"* (หน้า ๑๔๕)

และตัวอย่างในการจัดการแรงงานในชุมชน บุญช่วยได้บันทึกไว้ว่า

"ภายหลังจากแต่งงานกันแล้ว ผู้ชายกลับไปอยู่บ้านของตน ๑ วัน จึงกลับไปบ้านหญิง พร้อมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ของตน แล้วจึงอยู่ที่บ้านหญิงมีกำหนดอย่างช้า ๓ ปี แล้วฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย ๑ ปี ถ้าฐานะทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ดีคือยากจน อยู่ฝ่ายละ ๑ ปี จึงจะแยกไปอยู่ต่างหากได้" (หน้า ๑๗๓)

รายละเอียดในเนื้อหาที่บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ นำเสนอในประเทศต่างๆ นอกจากช่วยให้เข้าใจชนชาติต่างๆ แล้วยังมีผลโดยอ้อมให้เราได้ทบทวนแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่ผันแปรมาแต่อดีต ในยุควิกฤติแห่งความสัมพันธ์ของครอบครัว-เครือญาติในสังคมไทยปัจจุบัน เราอาจได้รับข้อคิดเป็นอุทาหรณ์จากผลงานค้นคว้าของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ซึ่งทำให้ระลึกถึงอดีตดังตัวอย่างการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้เฒ่าชาวก้อและเด็ก เขากล่าวไว้ดังนี้

"เพราะมารดาเด็กต้องไปไร่ ครั้นกลับมาก็ไม่มีเวลาได้เลี้ยงดูสั่งสอน เพราะมีงานบ้านสารพัดอย่าง ดังนั้นเด็กๆ จึงอยู่ในความเลี้ยงดูของชายชราผู้เฝ้าบ้าน เมื่อเบื่อการเล่นกับเพื่อน ณ ลานดินในบริเวณบ้านแล้ว ก็จะมานั่งล้อมรอบชายชรา เขาจะเล่านิยายปรำปราให้ฟัง นิยายมีเรื่องของปีศาจ นางยักษ์ ชายผู้กล้าหาญ สอนคาถาอาคม สุภาษิต ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม ตลอดจนบทเพลง และการลำดับวงศ์ตระกูลเดิมของชาวก้อให้เด็กฟัง"
(หน้า ๔๖๔)

น่าแปลกใจที่ผลงานของการศึกษาเรื่องชนชาติของบุญช่วย ไม่มีอิทธิพลอะไรเท่าไหร่เลยต่อการวางแผนของรัฐ หรือความเข้าใจของผู้คนต่อความเป็นอยู่ของชาวไทยในเขตภูเขา จึงทำให้เราใช้นโยบายผิดพลาด รวมทั้งมีท่าทีต่อปัญหานี้ไม่ถูกต้องมาเป็นเวลายาวนาน การศึกษาเกี่ยวกับชนชาติต่างๆ นี้ได้ขาดช่วงลงเกือบ ๔๐ ปี การศึกษาชนเผ่าต่างๆ ขององค์กรพัฒนาภาคเอกชนภาคเหนือในยุคหลังนี้จึงได้มีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และเราก็ได้รับรู้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับชนชาติอื่นๆ มากขึ้นเช่น ชีวิตของปกากญอ เป็นต้น

เป็นที่รู้กันดีว่า บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ตอนเหนือของไทยไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือเล่มแรกของเขาที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มชื่อว่า *ชาวอีก้อ* หลังจากที่บทความลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เพลินจิตต์อยู่ระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นเขาทยอยเขียนหนังสือในแนวนี้ออกมาสู่บรรณพิภพ อาทิ *ไทยสิบสองปันนา ลื้อคนไทยในประเทศจีน คนไทย*

ในพม่า ราชอาณาจักรลาว เวียดนาม เชียงใหม่และภาคเหนือ ชาวเขาในไทย สำหรับ ๓๐ ชาติในเชียงราย บุญช่วยกล่าวว่าเป็นเล่มที่เขาพอใจที่สุดและรักมากที่สุด และเป็นเล่มที่ถูกตีพิมพ์บ่อยครั้งที่สุดเล่มหนึ่ง รวมทั้งทำให้ชื่อเสียงของเขาแพร่หลายในหมู่ชาวต่างประเทศ *(๑๑ คนสำคัญของเมืองไทย : ๒๕๐๘, หน้า ๘๓-๕๖)*

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ มีงานเขียนของเขาอีกจำนวนหนึ่ง ที่ไม่เกี่ยวกับชนชาติต่างๆ ได้แก่ *๒๑ แผ่นดิน สารคดีเรื่องจริง นายควง อภัยวงศ์* เป็นต้น

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เคยกล่าวว่า

"การเขียนประวัติศาสตร์ หรือพงศาวดารไทย ซึ่งกระทำโดยคนไทยภาคกลาง เป็นการไม่ให้ความยุติธรรมแก่ชนผู้เป็นต้นตระกูลของตน" (หน้าคำนำ)

นอกจากนี้เขายังกล่าวไว้ด้วยว่า *"ชาวเหนือเป็นคนไทยแท้ ไม่มีเลือดชาติอื่นปะปน คนไทยภาคกลางเสียอีกที่มีเลือดผสมของชนชาติอื่น"* (หน้า ๓๓) ความรู้สึกนึกคิดของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เช่นนี้คล้ายคลึงกับความรู้สึกของ **สงวน โชติสุกรัตน์** และ **ชุ่ม ณ บางช้าง** นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รู้สึกว่าประวัติศาสตร์ของคนไทยในภาคเหนือถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง และนี่เป็นแรงผลักดันแห่งการบันทึกประวัติศาสตร์ชนชาติของเขา

๓๐ ชาติในเชียงราย ได้บุกเบิกงานการศึกษาเรื่องราวของชนชาติไว้อย่างน่านับถือ งานชิ้นนี้นอกจากจะเป็นหนังสือดีที่อ่านสนุกให้ความรู้ดีเล่มหนึ่งแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความจริงใจ และปราศจากอคติอย่างแท้จริงในการศึกษาชีวิตของผู้คน รวมทั้งเป็นแบบอย่างแก่นักศึกษาเรื่องราวของชนชาติในสมัยต่อๆ มาอีกด้วย

ที่ควรจะกล่าวถึงไว้ด้วย ณ ที่นี้ก็คือ ภาพถ่ายชนชาติและสภาพสังคมต่างๆ ที่ประกอบหนังสือเล่มนี้ ถ่ายด้วยฝีมือดีเยี่ยม และมีประโยชน์อย่างยิ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ บันทึกไว้ว่า ผู้ถ่ายภาพคือ ศรัทธา สกุลเวช ผู้ร่วมเดินทางไปกับเขาหลายคราว

ประวัติ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เกิดที่ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๔๖๐ บิดาเป็นปลัดอำเภอ เป็นเจ้าของโรงบ่มใบยาเวอร์จิเนีย จ.เชียงราย ปีพ.ศ. ๒๔๘๓ เคยไปศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

เป็น ส.ส. เชียงราย ๔ สมัยติดต่อกัน เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หากมีบทบาทในฐานะส.ส.ยุคมืดทางการเมืองไม่มากนัก

ความโดดเด่นยิ่งกว่าคือการศึกษาค้นคว้าทางมานุษยวิทยา และเขียนสารคดีจากการศึกษานั้น มีผลงานสิบกว่าเล่ม บางเล่มรับการพิมพ์ซ้ำ ๕-๖ ครั้ง เช่น หนังสือ ๓๐ ชาติในเชียงราย

ผลงานบางเรื่องได้รับรางวัลจากยูเนสโก บางเรื่องได้รับรางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั่นคือ “ชาวเขาในไทย”

ผลงานของบุญช่วยเกิดจากการเดินทางไปศึกษาค้นคว้า สัมภาษณ์ ทำแผนที่และถ่ายภาพเพื่อศึกษาด้วยตนเอง ผลงานสำคัญนอกจาก ๓๐ ชาติในเชียงราย ได้แก่ คนไทยในพม่า, ไทยสิบสองปันนา, ลื้อ คนไทยในประเทศจีน เป็นต้น

พรพิไล เลิศวิชา

หลังจากออกจากคุก เทียนวรรณอายุ ๕๘ แต่ยังมีไฟในการทำงาน มีผู้อุปการะให้เทียนวรรณยืมเงินเปิดสำนักทนายความขึ้น รวมทั้งเปิดร้ายขายยาอีกแผนกหนึ่ง เพื่อหารายได้มาจุนเจือดำเนินอาชีพทนายได้ ๒ ปี พอปีที่ ๓ คือในพ.ศ.๒๔๔๓ ก็ได้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อว่า **"ตุลวิภาคพจนกิจ"** ซึ่งมีความหมายว่าหนังสือพิมพ์นี้มุ่งจะเสนอข่าวสารที่ตรงไปตรงมาประดุจตาชั่ง หนังสือพิมพ์นี้อยู่ได้ ๖ ปีก็หยุดเพราะขาดทุน และเพราะเทียนวรรณเหนื่อยอ่อนลงเนื่องจากอายุมาก (อายุประมาณ ๖๒-๖๓ ปี) แต่เขาก็พิมพ์หนังสือขึ้นอีกชุดหนึ่ง(รวม ๑๒ เล่ม) ให้ชื่อว่า **"ศิริพจนภาค"** เป็นการรวมงานวรรณกรรมที่เขาเขียนตั้งแต่อายุ ๓๓ ปีเป็นต้นมา ทั้งบทความวิจารณ์การเมือง เรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย เรียกร้องให้เลิกทาส, โจมตีการทุจริตฉ้อฉลของข้าราชการ, เสนอโครงการ ๓๔ ข้อ ให้รัฐบาลปรับปรุงชาติ ซึ่งหลายข้อรัฐบาลก็มาทำในภายหลัง, โจมตีระบบมีเมียมาก, โจมตีการพนัน, ปลุกใจให้คนรักชาติ (ส.ธรรมยศ อ้างว่า ร.๖ ได้แรงบันดาลใจจากข้อเขียนของเทียนวรรณ), เสนอแนะการปราบการทุจริตฉ้อโกงการปฏิรูประบบยุติธรรม, การวิจารณ์สังคม รวมทั้งการวิจารณ์วรรณกรรมไทย เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ จนคุณสงบถือว่าเขาเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมคนแรกด้วย

เทียนวรรณนั้นเขียนบทความด้วยการใช้ถ้อยคำง่ายชัดเจน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่นที่เขาเขียนว่า **โรคของแผ่นดิน** หรือโรคของประเทศราชการบ้านเมือง คือ เจ้านายเสนาบดี อธิบดี พนักงานทุกระดับ

"ประพฤติผิดพระราชกำหนดกฎหมาย ใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรม ทุจริตในใจตน มิได้เมตตาจิตแก่ผู้น้อย และเพื่อนมนุษย.... มิได้มีหิริโอตตัปปะธรรม เกรงบาปหรือกลัวกรรม มุ่งแต่จะหาลาภยศใส่ตนในทางทุจริต กลับความจริงให้เป็นเท็จ กลับความเท็จให้เป็นจริง"

ขณะเดียวกันเทียนวรรณก็วิเคราะห์ **โรคของสามัญชน** อย่างวิพากษ์วิจารณ์ตรงไปตรงมาเช่นกัน โดยเขาเขียนว่า

"ฝูงราษฎรเป็นคนโง่เขลา ปราศจากสติปัญญาวิชาความรู้ มีสันดานหยาบช้าสามานประกอบการทุจริตชั่วร้ายต่าง ๆ เต็มไปด้วยการเล่นพะนันอันไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติศาสนาและบ้านเมืองของตน"

แนวคิดของเทียนวรรณ ด้านนโยบายต่างประเทศ เขาแนะนำให้รัฐบาลไทยผูกมิตรไมตรีกับจีน ญี่ปุ่น อังกฤษ และเยอรมัน เพื่อต้านทานจักรพรรดิ์นิยมฝรั่งเศส ในด้านการเมืองเขาเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตย ในด้านเศรษฐกิจ เขาเรียกร้องให้ยกเลิกบ่อนการพนัน ซึ่งเขาเห็นว่าทำให้พลเมืองโง่เขลา ถูกมอมเมา เกียจคร้าน และเป็นต้นเหตุแห่งความชั่วร้ายอื่น ๆ ตามมา และเสนอให้เอาเงินหลวงออกให้ราษฎรกู้ไปทำทุน ส่งเสริมการตั้งโรงงาน การค้นคว้าทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านการศึกษา เขาเสนอให้รัฐจัดการศึกษาให้ไพร่และสตรีอย่างเท่าเทียมกับผู้ดีและบุรุษ ชักชวนให้ผู้มีเงินหันมาสร้างโรงเรียนแทนวัด ด้านโครง

หลังจากนั้นเขาบวชที่วัดบวรนิเวศถึง ๔ พรรษา ได้เรียนทั้งพระธรรมวินัยและภาษาอังกฤษ ได้ศึกษาอยู่ท่ามกลางนักปราชญ์ เช่น สมเด็จพระสังฆราช(สา) และรัชกาลที่ ๔ สมัยที่ยังทรงผนวช และเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศบ่อยครั้ง เขาลาสิกขาบทเมื่ออายุได้ ๒๕ ปี และเป็นคนชอบศึกษาหาความรู้ ฟังข่าวสารการเมือง ซื้อและเช่าหนังสือใหม่ ๆ มาอ่านเสมอ เมื่ออายุ ๒๖ ปี ได้ไปค้าขายถึงสิงคโปร์ หลังจากนั้นก็วิ่งค้าขายไป ๆ มา ๆ ตามหัวเมืองต่าง ๆ ของไทย และคบค้าสมาคมกับเจ้านายและผู้ลากมากดี ผู้พอใจที่เห็นเขาเป็นคนฉลาดเฉลียวและมีความคิดใหม่ ๆ เทียนวรรณเริ่มเห็นปัญหาว่า การที่พวกเจ้านายและผู้ดีมีเมียมาก เป็นบ่อเกิดแห่งความทุจริต เพราะต้องจับจ่ายใช้สอยมาก รวมทั้งคนแก่ที่มีเมียมากก็ไม่สามารถให้ความสุขภรรยาได้อย่างทั่วถึง

เทียนวรรณเองแม้ในชีวิตเขาจะมีภรรยาทั้งหมด ๓ คน แต่ก็มีครั้งละคน คือ หย่าหรือเลิกกับคนหนึ่งแล้วจึงมีคนใหม่ตัดมา

เทียนวรรณเริ่มเขียนบทความแสดงความคิดเห็นให้ปรับปรุงราชการงานเมือง ตอนที่เขาอายุ ๓๐ ปี โดยมีข้อเสนอที่ก้าวหน้าหลายข้อ เช่น ให้เลิกทาส ให้เลิกการพนันบ่อนเบี้ย ให้ปราบปรามการทุจริตฉ้อฉลและความไม่เป็นธรรม ให้มีสภาผู้แทน บทความที่เขาเขียนบางครั้งไม่มีหนังสือพิมพ์ไหนลงให้ เขาก็จะยกให้ผู้มีสตางค์พิมพ์เป็นหนังสือแจกงานศพบ้าง หรือพิมพ์แจกเองบ้าง ในช่วงที่เขาไปอยู่จังหวัดตราดและจันทบุรีกับภรรยาคนแรก เขาได้ศึกษากฎหมายด้วยตัวเองอย่างจริงจัง และกลับมาอยู่กรุงเทพตอนอายุ ๓๓ ปี และทำงานเป็นที่ปรึกษากฎหมาย รวมทั้งศึกษาด้วยตนเอง อ่านหนังสือทั้งภาษาไทยและอังกฤษอย่างต่อเนื่อง เขาเขียนทั้งบทความ, บันทึกประจำวัน, กาพย์กลอน รวมทั้งไปพูดแสดงความคิดเห็นทั้งตามวังเจ้านายและตามวัด เขาเป็นคนแรก ๆ ที่เห็นความสำคัญของผู้หญิงว่า รัฐบาลควรจะให้การศึกษาทัดเทียมกับชาย เขาทำงานเป็นทนายความแบบนักอุดมคติ ช่วยให้คนจนได้รับความยุติธรรม

ตอนที่เทียนวรรณอายุ ๔๐ เขาถูกฟ้องร้อง กรณีเขียนฎีกาให้กับราษฎรผู้หนึ่ง และถูกตัดสินว่าหมิ่นตราพระราชสีห์ ซึ่งเท่ากับหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและหมิ่นประมาทเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงเกษตร ถูกเฆี่ยน ๕๐ ที และถูกขังคุกโดยไม่มีกำหนด (คือ ติดตลอดชีวิต) สงบ สุริยินทร์ วิเคราะห์ว่าคงจะถูกผู้ใหญ่กลั่นแกล้ง เพราะเทียนวรรณเป็นคนปากโป้ง ชอบเปิดโปงความชั่วของผู้อื่นอย่างไม่กลัวเกรงอิทธิพลใด ๆ ในช่วง ๒ ปีแรก เทียนวรรณถูกขังแบบใส่ขื่อคาครบห้า คือ ทั้งที่คอ มือ และเท้า ซึ่งสร้างความยากลำบากให้กับเขามาก แต่เขาก็ยังมีจิตใจเข้มแข็งอ่านและทำบันทึก เขียนหนังสือ เขาได้รายงานความทารุณในคุกให้ผู้ใหญ่ คือ กรมหลวงราชบุรีทราบ จนมีคำสั่งให้ปลดโซ่ที่คอออกจากนักโทษทุกคน หลังจากนั้นเขาก็มีโอกาสเขียนหนังสือ ทั้งร้อยแก้วร้อยกรองส่งไปพิมพ์นอกคุก เขาต้องโทษจำคุกอยู่เกือบ ๑๗ ปี ได้พ้นโทษเพราะการช่วยเหลือวิ่งเต้นของขุนหลวงพระยาไกรศรี(เปล่ง) ระหว่างที่ติดคุกเขียนหนังสือไว้ ๒๘ เรื่องด้วยกัน ทั้งวิจารณ์ลัทธิเมืองขึ้นของฝรั่ง, ให้เปลี่ยนขนบธรรมเนียมบ้านเมือง และงานชิ้นอื่น ๆ

เทียนวรรณ

พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๘๕ (สนพ.รวมสาส์น)

สงบ สุริยินทร์

นี่เป็นหนังสือชีวิตและงานของเทียนวรรณ หรือ ต. ว. ส. วรรณาโภ (๒๓๘๕-๒๔๕๘) ปัญญาชนคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้เรียกร้องระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาและการปฏิรูปทางด้านสังคมอีกหลายข้อ จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลราชาธิปไตยจับเขาเข้าคุกถึง ๑๗ ปี ความจริงเราอยากให้ผู้อ่านได้กลับไปอ่านงานเขียนของเทียนวรรณโดยตรง แต่เนื่องจากงานของเขาจะเป็นงานชิ้นสั้น ๆ ที่ตีพิมพ์อยู่ในนิตยสารรายคาบ **(ตุลวิภาคพจนกิจ และศิริพจนกิจ)** ไม่ได้มีการคัดสรรเพื่อพิมพ์เป็นเล่ม เราจึงคิดว่าน่าจะเลือกแนะนำหนังสือเล่มนี้ที่พิมพ์เป็นเล่มในปีพ.ศ.๒๔๘๕ เพื่อเป็นสื่อให้ผู้อ่านได้รู้จักความคิดและผลงานของเทียนวรรณ ปัญญาชนนักปฏิรูปทางการเมืองคนแรกของไทย

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นในราวปีพ.ศ.๒๔๘๔ โดยสงบ สุริยินทร์ นักหนังสือพิมพ์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง มีนักคิดนักเขียนอาวุโสในสมัยนั้นเขียนคำนำให้หนังสือเล่มนี้ถึง ๕ คนคือ หลวงวิจิตรวาทการ, กุหลาบ สายประดิษฐ, ส.ธรรมยศ., เปลื้อง ณ นคร (ตำรา ณ เมืองใต้) มาลัย ชูพินิจ สำหรับส.ธรรมยศ และเปลื้อง ณ นคร เป็นผู้ที่เคยค้นคว้าและเขียนบทความถึงชีวิตและงานของเทียนวรรณมาก่อน แต่คนที่ค้นคว้าและเขียนถึงชีวิตและงานของเทียนวรรณเป็นเล่ม เป็นคนแรกคือ สงบ สุริยินทร์ หลังจากนั้นต่อมาอีก ๒๒ ปี อาจารย์ชัยอนันต์ สมุทรวณิช จึงได้เขียนและพิมพ์**สรรนิพนธ์ เทียนวรรณ** ในปีพ.ศ.๒๕๑๗ และภายหลัง (ในปี ๒๕๒๑) ได้นำงานชิ้นนั้นมาพิมพ์รวมกับเรื่องของก.ศ.ร.กุหลาบ ให้ชื่อว่า **"ชีวิตและงานของเทียนวรรณ และ กศร. กุหลาบ"** เป็นหนังสือที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับนักคิดนักเขียนสำคัญของไทยที่น่าอ่านอีกเล่มหนึ่ง

หนังสือเรื่อง**เทียนวรรณ** โดยคุณสงบเล่มนี้ เป็นเรื่องเล่าเชิงพรรณา ที่ผู้เขียนเริ่มเล่าประวัติชีวิตของเทียนวรรณอย่างละเอียด ทำให้เรารู้ว่าเทียนวรรณเดิมชื่อเทียน นามสกุล วัณณาโภ เกิดในปี ๒๓๘๕ ในปลายรัชกาลที่ ๓ ที่บางขุนเทียน มาจากตระกูลใหญ่ที่มีเลือดผสมระหว่างทหารกับพลเรือน เป็นคนที่มีความจำและไหวพริบดีมาแต่เด็ก ตอนเด็กได้เล่าเรียนที่บ้าน อายุ ๘ ขวบได้ไปเรียนหนังสือไทยกับหนังสือขอมกับพระที่วัดโพธิ์ รวมทั้งได้เรียนวิชามวย และเวทมนตร์คาถาด้วย ตอนรุ่นหนุ่มเป็นนักเลงประเภทมีศีลธรรม ไม่ข่มเหงผู้ใดก่อน พ่อเขาเสียตั้งแต่เขาอายุ ๑๓ ขวบ และแม่ได้แต่งงานใหม่กับพ่อเลี้ยงซึ่งเป็นคนดีมีศีลธรรมผู้ได้กล่อมเกลาให้เขามีนิสัยละมุนละไมขึ้น ประสบการณ์สำคัญคือ การที่เขาเริ่มทำงานค้าขายทางเรือถึงสวรรคโลก และกำแพงเพชร ตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี ตอนอายุ ๑๘ ปีได้ทำงานเรือกำปั่น ได้ไปถึงซัวเถา ฮ่องกง เอ้หมึง และเซี่ยงไฮ้ เป็นเวลา ๑๕ เดือน กลับมาได้ทั้งความรู้และเงินที่เก็บไว้

สร้างสังคมเขาเห็นว่าต้องปฏิรูประบบราชการเพื่อปราบการทุจริตฉ้อฉล การเล่นพรรคเล่นพวก และความไม่ยุติธรรม

นอกจากคุณสงบ สุริยินทร์ จะนำเรื่องของเทียนวรรณมาเรียบเรียงได้อย่างเข้าใจง่ายและน่าติดตามแล้ว ยังได้นำงานบางส่วนของเทียนวรรณมาพิมพ์ไว้ในบทท้าย ๆ ของหนังสือด้วย หนังสือเล่มนี้หากจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ก็ตรงที่เป็นการเขียนแบบเล่าเรื่อง มากกว่าการวิจัยที่มีหลักฐานอ้างอิงแบบนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ แต่ก็เป็นข้อมูลที่ชวนอ่าน ชวนให้ค้นคว้าและวิเคราะห์ความคิดและผลกระทบทางความคิดของเทียนวรรณกันต่อไป

นอกจากเทียนวรรณแล้ว นักเขียนนักหนังสือพิมพ์สามัญชนรุ่นราวคราวเดียวกันอีกท่านหนึ่งที่น่าสนใจอีกท่านหนึ่งคือ กศร.กุหลาบ (๒๓๗๙-๒๔๕๖) เป็นผู้ที่อ่านหนังสือมาก และเขียนอธิบายแสดงความรู้ในด้านต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งก็คลาดเคลื่อน จนสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพว่าชอบ “กุ”เรื่องขึ้น แต่ชัย เรืองศิลป์ และนักเขียนรุ่นหลังหลายคนมองว่า กศร. กุหลาบ อาจจะเขียนให้คลาดเคลื่อน เพราะเกรงจะต้องโทษว่าแอบไปคัดลอกหนังสือหวงห้ามในหอหลวงของทางการก็ได้ ผู้สนใจเรื่องของเทียนวรรณ และก.ศ.ร.กุหลาบน่าจะหาอ่านหนังสือของคร.ชัยอนันต์ สมุทรวณิช **เรื่องชีวิตและงานของเทียนวรรณ และกศร.กุหลาบ** สนพ.ธีรนันท์ ๒๕๒๒ และ มนันยา ธนะภูมิ **ก.ศ.ร.กุหลาบ** สนพ.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๙

วิทยากร เชียงกูล

กาเลหม่านไต

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๔

บรรจบ พันธุเมธา

(พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๕๓๕)

กาเลหม่านไต คือ หนังสือแนวสารคดีเชิงวิชาการ เขียนโดยดร.บรรจบ พันธุเมธา นักอักษรศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะภาษาไทถิ่นต่าง ๆ **"กาเลหม่านไต"** เป็นภาษาไตคำตี่ แปลตรงตัวว่า **"ไปเที่ยวบ้านไท"** เขียนขึ้นโดยใช้รูปแบบบันทึกการเดินทางประจำวัน ในวาระที่อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา เดินทางไปค้นคว้าเรื่องของคนไทนอกประเทศ ในแคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย ในปี ๒๔๙๘ จุดมุ่งหมายดั้งเดิมของการเดินทางครั้งนี้ เพื่อศึกษาและสอบเทียบภาษาอาหม โดยเฉพาะการออกเสียงควบกล้ำว่ามีมากกว่าภาษาไทยที่ใช้พูดกันในประเทศไทยปัจจุบันจริงหรือไม่อย่างไร การตั้งจุดมุ่งหมายเฉพาะเจาะจงไว้เช่นนี้เป็นวิธีการศึกษาทางภาษาศาสตร์ เป็นที่เข้าใจได้ว่า หากสามารถศึกษาค้นคว้าได้บรรลุวัตถุประสงค์ ผลของการศึกษาย่อมนำไปสู่ความเข้าใจต่อความเป็นมาดั้งเดิมของชนชาติไทได้ดีขึ้นไม่มากก็น้อย อย่างไรก็ตามในการไปครั้งนี้ (เดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘) ข้อเขียนของอาจารย์บรรจบเองได้ยืนยันว่า

> *"หาได้รับความรู้ภาษาอาหมเท่าที่ควรไม่ เพราะหาผู้มีความรู้และใช้ภาษานี้พูดไม่ได้.....แต่กลับไปได้เรื่องที่ไม่ใช่ภาษาอาหม ซึ่งแม้ชาวอาหมเองก็มิได้รู้มาก่อนเพราะไม่สนใจ"*

หนังสือบันทึกการเดินทางเที่ยวบ้านไทในรัฐอัสสัมเล่มนี้ จึงมิใช่หนังสือตำราทางภาษา แต่ก็มีการสอดแทรกถ้อยคำภาษาไท และข้อสังเกตของผู้บันทึกการเดินทางประกอบอย่างอุดมสมบูรณ์ โดยเหตุที่แต่ละถ้อยคำ สำนวน ได้รับการถ่ายทอดไว้ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมไทที่เป็นจริง ในทางกลับกันจึงทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นตำราทางภาษาไทถิ่นที่มีชีวิตชีวา น่าอ่าน และอ่านเข้าใจง่ายที่สุดเล่มหนึ่งเมื่อเทียบกับตำราทางภาษาศาสตร์ภาษาถิ่นที่ใช้ **"ศาสตร์"** เข้าจับอย่างเป็นระบบ แต่แข็งกระด้างไม่ชวนอ่าน หนังสือเล่มนี้ จึงมีคุณค่าทางภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะภาษาถิ่นต่าง ๆ ของคนไทนอกประเทศที่ประเมินค่ามิได้ การที่สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยได้นำมาจัดพิมพ์รวมเล่ม เป็นครั้งแรก (พ.ศ.๒๕๐๔) หลังจากที่ได้มีการทยอยพิมพ์เป็นตอน ๆ ใน**นิตยสารสตรีสาร** จึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมเชิดชูมิติใหม่ ของการศึกษาทั้งภาษาไทย และภาษาถิ่นในวงวิชาการอักษรศาสตร์

พร้อม ๆ กับที่ รายงานการเดินทางและสอบค้นภาษาพูดของไทถิ่นต่าง ๆ บันทึกนี้ก็ได้พรรณนาถึงรายละเอียดอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กัน คือ วิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อ อาหารการกิน การแต่งกาย ความสัมพันธ์ และสถานภาพของบุคคลในสถาบันครอบครัว ในหมู่บ้าน และในรัฐประชาชาติ ซึ่งก็คือประเทศอินเดีย ที่ตกอยู่ในอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมของอังกฤษมาหมาด ๆ ประกอบกับเป็นบันทึกการเดินทางที่สอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ของนักเขียน นักวิชาการสตรี นับเป็นสารคดีจากมุมมองของสตรีไทยยุคแรก ๆ คุณค่าของ **กาเลหม่านไต** จึงมีมิติทางด้านวัฒนธรรม คติชนวิทยา และมานุษยวิทยาระยะบุกเบิกเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม อาจารย์บรรจบมิได้เป็นนักวิชาการไทยคนแรก ที่เข้าไปสำรวจชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทอัสสัม หรือที่ต่อมาเรียกกันว่า **"ไตอาหม"** เพียงหนึ่งปีก่อนหน้าการเดินทางไปเยือนชาวอาหมของอาจารย์บรรจบ **สังข์ พัฒโนทัย** ในนามปากกา **"สารนาถ"** ได้เดินทางไปในพื้นที่ดังกล่าว เมื่อกลับมาก็ได้เล่าบันทึกประสบการณ์เป็นหนังสือชื่อ **เยี่ยมไทอาหมสายเลือดของเรา** (สารนาถ ๒๔๘๗) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เสถียรภาพ ก่อนหน้านั้นบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ นักกฎหมาย ส.ส. จังหวัดเชียงราย ก็เขียนและจัดพิมพ์หนังสือแนวเดียวกันนี้ เล่าถึงชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของชนกลุ่มต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย รวมถึงชาวไทกลุ่มต่าง ๆ ที่โยกย้ายถิ่นฐานจากดินแดนนอกประเทศมาตั้งหลักแหล่งในเชียงรายด้วย จัดเป็นหนังสือแนวบุกเบิกด้านการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาและมานุษยวิทยาเล่มสำคัญอีกเล่มหนึ่งในสารบบวิชาการไทย ชื่อหนังสือ ๓๐ **ชาติในเชียงราย** (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๒๔๘๓) หนังสือเล่มนี้มีผู้เขียนคำนำ - คำนิยมให้ ถึงสามท่าน คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ และนายชาญ อิศรางกูร

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในระยะหนึ่งทศวรรษก่อนยี่สิบห้าพุทธศตวรรษนั้น ได้เกิดกระแสสำคัญในวงการศึกษาของไทย คือ การสืบค้นประวัติความเป็นมา ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต ของชนชาติไทในถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ผู้ร่วมอยู่ในกระแสนี้ มีทั้งผู้นำระดับประเทศ และนักวิชาการด้านอักษรศาสตร์ การสืบค้นเรื่องไท/ไทย สะดุดหรือไม่ต่อเนื่องอยู่เป็นช่วง ๆ เพราะความผันผวนของสถานการณ์บ้านเมืองและสถานการณ์โลก แต่ก็คงมีการสั่งสม สืบสายธารความคิดความใฝ่รู้มาเป็นระยะ ๆ โดยนักคิด นักเขียน นักวิชาการ คนสำคัญ ๆ ในสมัยต่อ ๆ มาจนกระทั่งเป็นกระแสใหญ่ของการศึกษาเรื่องไท/ไทยในเชิงวิชาการอย่างกว้างขวาง เช่น ในปัจจุบันที่เรียกกันว่า **"ไทศึกษา"** และ **"ไทยศึกษา"** โดยมี **จิตร ภูมิศักดิ์** นักวิชาการอักษรศาสตร์คนสำคัญอีกท่านหนึ่งเป็นสะพานเชื่อมองค์ความรู้ด้านนี้ (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทแนะนำหนังสือ **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ** ของจิตร ภูมิศักดิ์ เขียน พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๗, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๙)

สำหรับอาจารย์บรรจบ พันธุเมธานั้น ท่านได้ระบุในคำนำหนังสือ**กาเลหม่านไต** อย่างชัดเจนว่า นอกจากเพราะความสนใจในเรื่องภาษาถิ่นและได้ร่วมประชุมกับศิษย์ของท่าน ฟังอภิธานศัพท์ไทยถิ่นต่าง ๆ เทียบกันมาตลอดเวลาสิบปีนั้น สาเหตุที่ท่านเดินทางไปอัสสัมและเกิด

แรงบันดาลใจเขียน **กาเลหม่านไต** ท่านขอยกให้เป็นอิทธิพลของหนังสือเรื่อง**ชนชาติไทย**ของหมอด็อด ที่ได้เล่าถึงการเดินทางไปพบคนไทในถิ่นต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ *"ทำให้ข้าพเจ้าผู้มีหน้าที่ต้องสอนประวัติชนชาติไทยในขณะนั้น บังเกิดความอยากได้ไปพบปะคนเหล่านั้นด้วยตัวเองบ้าง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงอันพึงยึดถือได้"*

หนังสือของหมอด็อดเล่มที่ว่านี้ คือ **The Tai Race : Elder Brother of Chinese by his wife, ๑๕๒๓** มีฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดย หลวงนิเพทย์นิติสรรค์, พ.ศ. ๒๕๑๑ หนังสือหมอด็อดคงมิได้มีอิทธิพลเฉพาะกับอาจารย์บรรจบเท่านั้น เชื่อว่า ก่อนหน้านี้นักเขียนสำคัญอีกสองท่านของวงวิชาการไทยก็คงได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสือหมอด็อดเช่นกัน ดังปรากฏเป็นหนังสือ **เรื่องของชาติไทย** (พ.ศ. ๒๔๘๓)โดย พระยาอนุมานราชธน หรือ เสฐียรโกเศศ ผู้เขียนคำนำหนังสือ **งานค้นคว้าชนชาติไทย** โดย หลวงวิจิตรวาทการ (รวมพิมพ์โดยกองทัพบก พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนคำนำหนังสือ ๓๐ ชาติในเชียงราย ดังกล่าวข้างต้น

กาเลหม่านไต แม้จะเป็นหนังสือบันทึกประสบการณ์ในประเทศอินเดีย แต่เป็นท้องถิ่นชนบทไท บรรยากาศตลอดทั้งเล่มจึงอวลกลิ่นอายวัฒนธรรมไทยที่เราต่างรู้จักคุ้นเคย และส่วนใหญ่ก็ยังคงยึดถือปฏิบัติจนถือเป็นเอกลักษณ์แบบไทย ๆ เช่น **ธรรมเนียมใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับขับสู้** ดังที่อาจารย์บรรจบเล่าว่า

> *"นึกดูก็น่าแปลกที่อยู่ ๆ ก็มาขอข้าวเขากิน และเจ้าของบ้านก็เต็มใจไม่แสดงกิริยารังเกียจเดียดฉันท์ แต่อย่างใดเลย ดูช่างสมธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ แขกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ ถึงจะมาอย่างกระทันหัน เขาก็ยังหาอาหารให้กินได้ทั้งที่บ้านในชนบทอย่างนี้ไม่มีที่ซื้อหา เขาแกงเผ็ดไข่ลูกเขยให้กิน รสชาติแปลกดีทีเดียว"*

อาจารย์บรรจบเป็นคนช่างสังเกต จดจำ และบันทึกแม้สิ่งที่เป็นรายละเอียดที่ดูเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่สลักสำคัญอะไรนัก เช่น เมื่อกินข้าวใหม่หอมหวาน ค่อนข้างเหนียว ก็เล่าให้ชาวอาหมฟังถึงข้าวเหนียวบ้านเรา ก็เลยได้ความรู้เพิ่มเติมว่า ที่นั่นก็มีข้าวเหนียวกินอย่างบ้านเราเช่นกัน เรียกชื่อในภาษาอัสสัมว่า ข้าว **"บอราจาวาล"** ในทันทีนั้น ท่านก็สามารถเชื่อมโยงชื่อเรียกข้าวเหนียวนี้กับคำอธิบายวิธีก่อตึกของชาวอาหมได้ว่า เขายาอิฐให้ติดกันแน่นด้วยน้ำบอราจาวาลนี้ แท้จริงก็คือน้ำข้าวเหนียวนั่นเอง ความรับรู้ที่เชื่อมโยงอย่างมีบูรณาการนี้ให้ความรู้อย่างอเนกอนันต์ให้กับวงการไทยศึกษาในระยะต่อมาได้เป็นอย่างดีเพราะท่านได้เจาะพบถึงทั้ง **"วัฒนธรรมข้าว"** ของสังคมชนชาติไท ขณะเดียวกันก็ให้ร่องรอยของภูมิปัญญาไทที่ได้มาการสั่งสมสืบทอดมา ดังที่นักวิชาการรุ่นหลังได้พบว่า บรรดาเจดีย์โบราณรุ่นแรก ๆ ในแผ่นดินไทยปัจจุบันมีแกลบข้าวเหนียวผสมอยู่ในอิฐก่อฐานเจดีย์ การค้นพบดังกล่าว ถือว่า เป็นองค์ความรู้ใหม่ทางด้านโบราณคดีไทย

การพรรณนาถึงหมู่บ้านคนไทในอัสสัมใน **กาเฉหม่านไต** ยังให้ภาพที่ชัดเจนของลักษณะชุมชนไท ที่ตั้งรายเรียงกันอยู่ริมแม่น้ำ มีการทำนากันเป็นส่วนใหญ่ บ้านไทและวัดไท เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างชุมชนที่ไม่อาจแยกขาดจากกันได้ เรือนไทมีใต้ถุนสูง มีนอกชาน ปลูกพืชผักสวนครัว เช่น คำพรรณนาหมู่บ้านไทพ่าเก ริมแม่น้ำหก

"เราเดินเลียบมาตามริมแม่น้ำหก เห็นบ้านของชาวไทยหมู่บ้านน้ำพาเกียล ตั้งรายเรียงกันอยู่ริมแม่น้ำ.....คนไทยมีอุปนิสัยชอบอยู่ริมแม่น้ำ เราจึงต้องเดินจากถนนเข้ามาไกลถึงเพียงนี้ บ้านไทยที่เห็นเป็นเช่นเดียวกับบ้านในชนบทของเรา คือ มีใต้ถุนสูง มีนอกชานอยู่หน้าบ้าน ตัวบ้านทำด้วยไม้จริง แต่พื้นบ้านนั้นบางบ้านก็ทำด้วยไม้จริง บางบ้านก็ทำด้วยไม้ไผ่ ที่เรียกพาก (คือ ฟาก นั่นเอง เขาออกเสียง ฝ = ฟ เป็นพ) ตามบริเวณบ้านแทบทุกบ้าน ปลูกพืชผักสวนครัวก็เลย ได้ศึกษา เรื่องชื่อของสิ่งเหล่านั้น เช่น เผือก ฟัก ฟักทอง บวบ และบอน ซึ่งเขาเรียกว่า ม่อน จึงได้กฎไว้พอเป็นเครื่องยึดถือในการเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่งว่า เขาออกเสียง บ ไม่ได้ ออกเป็น ม เข้าใจภาษาของเขาได้เร็วขึ้น...ชาวไทยที่ถือพุทธเหล่านี้รู้สึกว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีวัดสำหรับประกอบศาสนกิจ ดังนั้นหมู่บ้านไทยแต่ละบ้านจึงต้องมีวัดอย่างน้อยวัดหนึ่ง บางแห่งก็มีเพียงวิหารไม่มีกุฏิสำหรับสงฆ์ แต่วิหารบางแห่ง เช่น ที่หมู่บ้านพาเกียลนี้ สร้างด้วยไม้ มีลักษณะเหมือนศาลาการเปรียญ กั้นฝาไว้เพียงบางส่วนสำหรับเป็นที่อยู่ของสงฆ์ ส่วนนอกนั้นเปิดโล่ง ใช้สำหรับอุบาสกอุบาสิกามาฟังธรรมและชุมนุมกัน ตรงหน้าวัดมีบริเวณกว้างเห็นดอกไม้สีม่วงเป็นฝอย ๆ ขึ้นอยู่เต็มแปลง มองดูสวยดี..."

(น.๔๓-๔๕)

สำหรับผู้สนใจภาษา ก็จะได้ความรู้ความเพลิดเพลินจากการเปรียบเทียบศัพท์สำนวนไท-ไทย เช่นที่เรารู้จักสำนวนไทย "เข้าวัดเข้าวา" สำนวน "เข้าวา" หมายถึง ทำบุญเข้าพรรษา และ "บวชวาเดียว" หมายถึง บวชพรรษาเดียว นับว่าอ่านแล้วได้ความรู้เรื่องภาษาและมิติที่ลึกซึ้งทางความหมายที่คนไทยปัจจุบันอาจลืมเลือนกันไปแล้ว

วัฒนธรรมอาหารการกินนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวอาหม ไม่นิยมทำอาหารที่ปรุงด้วยมะพร้าวกะทิ แต่มีวัฒนธรรมการกินกะปิปลาร้าที่หยั่งรากลึก เรียกกะปิว่า "ปาเน่าอันนุ่น" และเรียกปลาร้าว่า "ปาเน่าอันโต"

มีการผสมคำศัพท์แบบไทแท้ที่น่าสนใจมาก เช่น เรียกวิญญาณว่า "ซ้ายเจ่อ" คือ สาย-ใจ และเรียกชีพจรว่า "เจ่อ-อ มื่อ" คือ ใจ-มือ และมี "ภาษามือ" ที่เป็นวัฒนธรรมไทแท้แต่โบราณ คือ

การ "เอางาน" เป็นการแสดงความสุภาพนอบน้อม ที่ผู้น้อยพึงปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ โดยอาจารย์บรรจบได้บรรยายให้เห็นในสถานการณ์หนึ่งว่า

> *"ข้าพเจ้าจึงรู้สึกสนุกเป็นพิเศษ ที่ได้พูดคุยกับนางอ๊าบเป็นภาษาคำตี่ เพราะเป็นโอกาสได้ฝึกฝนภาษาไปพร้อมกัน...ความจริงนางอ๊าบเป็นคนสวยขำ ผิวขาวสะอาด หน้าตายังไม่แก่เท่าคนที่มีอายุรุ่นราวคราวกัน เสียแต่ว่าคอกำลังจะพอกเหมือนคนไทยที่นี่ทั่ว ๆ ไป เมื่อข้าพเจ้าขึ้นมาถึงระเบียงเรือน เจ้าของบ้านก็เชิญให้นั่งที่เก้าอี้ยาว คงจะเกรงว่าข้าพเจ้าจะนั่งกับพื้นไม่เป็น ส่วนคนอื่น ๆ รวมทั้งแม่เฒ่าและนางอ๊าบพากันนั่งพับเพียบลงบนพื้น และเมื่อข้าพเจ้านั่งลง นางอ๊าบก็คุกเข่าส่งพานหมากให้ข้าพเจ้าตามธรรมเนียม ข้าพเจ้าแปลกใจเหลือเกิน เมื่อเห็นนางอ๊าบใช้มือซ้ายและข้อมือขวาแบบที่เรียกว่าเอางานขณะส่งพานให้ เพราะนึกไม่ถึงเลยว่า คนไทยเหล่านี้ จะประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกันกับเรา ในเมื่อเขาอยู่ห่างกับเรากว่า ๒,๐๐๐ไมล์ เมื่อเห็นเช่นนี้แล้วให้รู้สึกปลาบปลื้มใจที่วัฒนธรรมอันดีงามของไทยในเรื่องนี้ยังดำรงอยู่ได้ ทั้งที่อยู่ในที่ที่แวดล้อมด้วยชนต่างผิวต่างพรรณตลอดระยะเวลาตั้งหลายร้อยปี"* (หน้า ๕๖ - ๕๗)

กาเลหม่านไต ยังมีเนื้อหาสาระที่น่าอ่านอย่างสนุกเพลิดเพลินเปี่ยมด้วยแก่นสารอีกมาก จึงมิต้องสงสัยว่า เหตุใด **"เสฐียรโกเศศ"** จึงเขียนไว้ในตอนท้ายของคำนำว่า

> *"สู้ให้ผู้อ่านค้นพบเอาเองดีกว่า ว่าความดีของเรื่องกาเลหม่านไตมีอย่างไรบ้าง.....นาน ๆ จึงจะได้อ่านเรื่องที่ทำความพอใจให้แก่ข้าพเจ้าอย่างเรื่องนี้สักเรื่องหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้"* (หน้าพิเศษ ๑๑)

อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา สำเร็จวิชาอักษรศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อได้ปริญญา อม.ปม. แล้ว ได้เข้ารับราชการเป็นครูอยู่พักหนึ่งต่อมาได้ทุนรัฐบาลอินเดีย ไปศึกษาชั้นปริญญาเอกด้านภาษาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยพาราณสี ประเทศอินเดีย ด้วยพื้นฐานการศึกษาอย่างเข้มข้นทางอักษรศาสตร์ จึงเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทั้งภาษาไทยอันเป็นภาษาแม่ และภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาแก่ของอินเดียเทียบได้กับภาษาลาตินของทางยุโรป ทั้งยังสามารถพูดภาษาฮินดีได้ จึงมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าและความมั่นใจว่าจะสามารถเดินทางไปวิจัยสนามที่ประเทศอินเดีย เพื่อสำรวจภาษาไทยในแคว้นอัสสัม แม้จะเป็นผู้หญิงตัวคนเดียว ไปใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางผู้คนที่ไม่คุ้นเคยไม่รู้จักมาก่อน แต่ก็สามารถทำได้สำเร็จเป็นอย่างดี จัดเป็นแบบอย่าง

ของนักวิจัยสตรีรุ่นแรก ที่บุกเบิกงานวิจัยสนามเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์ ภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติไทนอกเขตแดนประเทศไทย

"เสฐียรโกเศศ" ผู้ก่อตั้งสมาคมภาษาและหนังสือและนายกสมาคมภาษาและหนังสือคนแรก ได้เขียนยกย่องอาจารย์บรรจบไว้เป็นอย่างสูงว่า

> *"นับตั้งแต่ไหนแต่ไร มีคนลางคนที่กล้าฝ่าอันตรายและความยากลำบากไปสู่แดนทุรกันดาร...ผู้ที่กล้าไป แต่ก่อนนี้มีแต่ผู้ชายอกสองศอกทั้งนั้น ส่วนผู้หญิงเห็นจะไม่มีใครที่กล้าไปได้โดยลำพัง เพราะชายนอนกลางดินกินกลางเรือน หญิงค้าของเก่าเฝ้าเรือนหลัง...เดี๋ยวนี้ผู้หญิงอาจเห็นไกลเพราะกล้าฝ่าอันตรายและความยากลำบาก ไปแสวงหาความรู้ถึงแดนไกลไม่แพ้ผู้ชายอกสองศอกก็มีเหมือนกัน ดั่งจะเห็นได้จากหนังสือ "กาเลหม่านไต" ซึ่งดร.นางสาวบรรจบ พันธุเมธา เป็นผู้แต่งพรรณนาไว้"*

เนื้อหาสาระใน **กาเลหม่านไต** มิได้มีแต่ด้านภาษา หากรวมถึงวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ ของชาวไทกลุ่มต่าง ๆ ในอัสสัมดังได้กล่าวแนะนำแล้ว งานเขียนของอาจารย์บรรจบใน **กาเลหม่านไต** โดยแท้จริงแล้วมีลักษณะเป็นงานด้านมานุษยวิทยา (Anthropology) และจัดเป็นมานุษยวิทยายุคบุกเบิกของวงวิชาการไทย **"เสฐียรโกเศศ"** จึงได้กล่าวโยงเชิงเปรียบเทียบกับ Dr.Magaret Mead นักมานุษยวิทยาหญิงชาวอเมริกันผู้เรืองนาม ที่ออกสำรวจชาวเกาะทะเลใต้ (ซามัว)ยังถิ่นที่อยู่ของมนุษยกินคน ซึ่งแต่เดิม *"จะมีผู้กล้าอาสาไปก็แต่พวกผู้ชายอกสองศอกลางคนเท่านั้น"* อาจารย์บรรจบ ได้ไปสำรวจวิจัยสนามครั้งแรกนี้ โดยทุนของมูลนิธิเอเชียและสมาคมสตรีอุดมศึกษา ต่อมายังได้ไปวิจัยสนามในถิ่นคำตี่โหลง รัฐกะฉิ่น ประเทศพม่า ไตมาวในรัฐฉาน ประเทศพม่า เมื่อสาธารณรัฐประชาชนจีนเปิดประเทศ สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรกับประเทศไทย อาจารย์บรรจบ ในวัยสูงอายุแล้ว ก็ได้ตามเสด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณีวัฒนา ไปยังมณฑลยูนนาน เยือนถิ่นไทลื้อในแคว้นสิบสองปันนา และไทเหนือในแคว้นเต้อหง (ยูนนาน ๒๕๒๕) ชีวิตของอาจารย์บรรจบ จึงเป็นชีวิตของนักวิชาการสตรีที่เป็นแบบอย่างน่าศึกษา น่ายกย่อง เพราะท่านได้อุทิศชั่วชีวิตของท่านให้กับการศึกษา ภาษาวัฒนธรรม และเรื่องราวความเป็นมาของชนชาติไท ซึ่งส่งผลสะเทือนอย่างใหญ่หลวงต่อนักไท/ไทยศึกษา รุ่นปัจจุบัน อาทิ การศึกษาเรื่องไตอาหมในแง่ต่าง ๆ ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ดร.วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ อาจารย์เรณู อรรถาเมศร์ และนักวิจัยในโครงการวิจัย **"ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท"** ที่นำพาโดย ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

นิทานชาวไร่

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๐๙-๒๕๑๘ (ชุดหนึ่ง ๑๒ เล่ม) องค์การค้าคุรุสภา

นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี

ในบรรดาหนังสือสารคดีที่เป็น "เกร็ดความรู้"ทางด้านประวัติศาสตร์ ชีวประวัติบุคคล สถานที่ ประเพณี วิถีชีวิตคนไทยทั้งขุนนาง เจ้านาย และสิ่งละอันพันละน้อยเบื้องหลังเหตุการณ์สำคัญในอดีต โดยเฉพาะเรื่องส่วนตัวที่ไม่มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ทั่วไปนั้น อาจกล่าวได้ว่า **นิทานชาวไร่** ของนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี เป็นหนังสือที่อุดมด้วยเกร็ดความรู้มากที่สุดเล่มหนึ่ง ทั้งยังอ่านสนุกน่าติดตามอีกด้วย

เกร็ดความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ จะสะท้อนให้เห็นบางมุมของชีวิตบุคคลสำคัญ หรือเสริมให้เหตุการณ์นั้นมีชีวิตชีวา มีความหลากหลาย และฉายภาพความเป็นมนุษย์ออกมาได้อย่างที่บุคคลนั้นพึงเป็น ไม่เสกสรรค์ปั้นแต่งจนเหนือจริงเหนือโลกย์ ดังเช่นนักประวัติศาสตร์สมัยก่อนได้บันทึกไว้

นิทานชาวไร่ เป็นขุมเกร็ดความรู้ซึ่งมีที่มาจากหนังสือประวัติศาสตร์ ชีวประวัติบุคคล ความรู้ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากปากของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ หรือมาจากลูกหลานที่ฟังคำบอกเล่าจากบรรพบุรุษสืบต่อๆมา แม้ว่าบางครั้งชื่อบุคคลจะผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี (ผู้เขียน)อาศัยความเป็นผู้ศึกษามากอ่านมาก มาวิเคราะห์หรือสันนิษฐานเอาไว้ว่าความจริงควรจะเป็นเช่นไร

ประกอบกับเรื่องเล่าแต่ละตอนได้ลงพิมพ์ในหนังสือ **"นาวิกศาสตร์"** รายเดือน หากข้อมูลอันใดผิดพลาด บรรดาลูกหลานหรือผู้เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น ก็จะเขียนจดหมายมาท้วงติงหรือขอให้แก้ไขตามที่ได้รับรู้มา แต่จะพบว่ามีอยู่น้อยเรื่อง และผู้เขียนก็ยอมรับคำท้วงติงนั้นด้วยดี

นอกจากนี้ ที่มาสำคัญของความรู้ในหนังสือ "นิทานชาวไร่"อีกประการหนึ่งก็คือ นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี ได้นำเอาประสบการณ์ชีวิตของตนที่รับรู้และเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองและสังคม ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในช่วงรัชกาลที่๖ถึงรัชกาลที่๘ หรือเหตุการณ์สำคัญใน๔แผ่นดินมาบันทึกไว้ให้คนไทยรุ่นหลังได้รับรู้ในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตำนานหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทหารเรือนั้นมีเกร็ดพิสดารมากมายทั้งที่จริงจังและเป็นเรื่องนินทาฮาเฮ

บรรดาเกร็ดความรู้หลากหลายรสและหลายมุมมองที่นำมาเล่านั้น นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี รับประกันว่า "เป็นเรื่องจริง"ทั้งนั้น ดังจะเห็นได้จากการเขียนคำนำลงวันที่๒๓ สิงหาคม ๒๕๐๙ ดังนี้

"...นิทานชาวไร่จึงมีเรื่องประวัติศาสตร์ทั้งเก่าและใหม่ พร้อมทั้งเกล็ดประวัติของผู้เล่าแทรกเข้าไปด้วย ซึ่งบางตอนอาจจะเป็นการคุยเขื่องไปหน่อยเหมือนกัน จำต้องขออภัยผู้อ่านไว้ด้วย

ทุกเรื่องที่ข้าพเจ้าเขียนนี้ ได้จากประสบการณ์จริงๆบ้าง ได้จากผู้เล่าเล่าให้ฟังบ้าง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องจริงทั้งสิ้น"

แต่ก็พึงสังวรณ์ว่า สำหรับเรื่องจริงที่เป็นพงศาวดารกระซิบหรือเรื่องเล่ากันในหมู่เจ้านายหรือขุนนางตระกูลดังๆ นักอ่านรุ่นหลังที่สายตายังไม่ผ่านหนังสือประวัติศาสตร์มามากพอควร น่าจะตั้งสติใช้วิจารณาญาณให้รอบคอบสักนิด เพราะเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยอาจทำให้คิดไขว้เขว มองภาพรวมของบุคคลหรือเหตุการณ์นั้นผิดพลาดไปได้ โดยเตือนตนเสมอว่า เรื่องเล่านั้นเป็นเพียงส่วนย่อยส่วนน้อยนิด(เกร็ด)ของความดีงามที่เป็นส่วนใหญ่เท่านั้น

เนื้อหาสาระของเกร็ดความรู้ในหนังสือ "นิทานชาวไร่" พอจะจำแนกได้กว้างๆดังนี้

๑.เกร็ดประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ มีทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยุคที่เมืองไทยเข้าสู่การพัฒนาประเทศแบบตะวันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ กระทั่งถึงรัชกาลที่๘ในปัจจุบัน แต่ไม่เกิน พ.ศ.๒๕๐๙

จุดเด่นของเกร็ดประวัติศาสตร์ในหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ เรื่องในรั้วในวัง พระมหากษัตริย์ รัชทายาท เจ้านาย และขุนนาง ซึ่งเรื่องที่คนสนใจอ่าน มักจะเกี่ยวกับเบื้องหลังชีวิต ปัญหาผู้หญิง ความรัก พฤติกรรมแปลกๆ หรือปัญหาความขัดแย้งต่างๆ อันยากจะหาอ่านได้ในประวัติศาสตร์ทั่วไป ตัวอย่างเช่น

เกร็ดประวัติศาสตร์ที่เล่ากันมาในหมู่เจ้านาย เรื่องกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ สมเด็จพระราชินีในรัชกาลที่๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงขึ้นมะพร้าวเก่ง สมัยอยุธยาเคยถูกกรมการเมืองเกณฑ์เข้ามาถวายตัวในวังหลวง แต่บิดาใช้อุบายแก้ตัวจนรอดพ้นไปได้ จนถึงเรื่องเล่าถึงการเข้าวังครั้งแรกหลังรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชินี พอเสด็จเข้าประตูพระบรมมหาราชวัง พระองค์รับสั่งต่อทหารล้อมวังว่า "ขอโทษเถอะพ่อทหาร ฉันจะไปหาพี่ทิดเขาหน่อย"เป็นต้น

ในหนังสือ**นิทานชาวไร่** จะเขียนถึงเกร็ดระหว่างพระเจ้าตากสินกับเจ้าพระยาจักรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกับสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีห์สิงหนาท(วังหน้า) สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ กับกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระราชชนนีของรัชกาลที่ ๔ ซึ่งรับสั่งต่อรัชกาลที่ ๓ ว่า "ดูน้องให้ด้วยนะ" แล้วทรงยื่นพระแสงอาญาสิทธิ์ให้

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องตระกูลบุนนาคหรือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กับการครองราชย์ของรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ รวมถึงเรื่องรัชกาลที่ ๔ ทรงทราบกรณีบุตรีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ตั้งครรภ์กับกรมขุนพิชิตประชานารถ(รัชกาลที่ ๕) หรือกรณีสะใภ้ฝรั่งคนแรก หม่อมคัธรินชาวรัสเซีย ซึ่งกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถนำเข้าเก็บตัวเงียบในวังปารุสกวัน ภายหลังความแตก จน

ทราบถึงพระเนตรพระกรรณพระพันปีหลวงและพระพุทธเจ้าหลวง เรื่องพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๖ กับข้าราชบริพารที่เล่นโขนละคร และยังมีเกร็ดที่เกิดขึ้นในรั้วในวังอีกมากมาย ทั้งเรื่องเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ เจ้าจอมมารดา พระราชวงศ์ นางกำนัลข้าหลวง ชาวต่างประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในวัง แม้แต่เงาะป่าที่รัชกาลที่๕ ทรงซุบเลี้ยง ภายหลังชอบไปเที่ยวซ่องจนกระทั่งตายด้วยกามโรค ฯลฯ ล้วนถูกนำมาเล่าอยู่ในหนังสือ **นิทานชาวไร่**

๒. เกร็ดชีวประวัติขุนนาง ความเป็นมาของตระกูลขุนนาง ความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางคนสำคัญกับพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ลักษณะเฉพาะหรือพฤติกรรมแปลกๆของขุนนางในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความขัดแย้งระหว่างขุนนางกับขุนนาง หรือกับเจ้านาย ตัวอย่างเช่น

เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์) แม่ทัพใหญ่ผู้เก่งกล้าสมัยรัชกาลที่๓ มีชื่อเสียงเลื่องลือในการชนะศึกญวน แต่เกิดเหตุกระทบกระทั่งกับเจ้านายที่ทางเข้าประตูวัง แล้วถูกเตะโดยไม่ทันต่อสู้ป้องกันตัว

เรื่องราวของขุนนางตระกูลบุนนาคกับพระราชบัลลังก์ ประวัติธิดาตระกูลบุนนาคถูกนำถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์ทุกรัชกาลจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ เรื่องเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ผู้เป็นนักเรียนนอกที่ได้ชื่อว่าเป็นตู้สมุดเคลื่อนที่ แต่มีโรคประหลาดที่ชอบลืมส่งหนังสือคืนเจ้าของ

เรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีทำความชอบในการปราบศึกฮ่อ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯให้ไป "กิน"กระทรวงต่างๆอย่างอิ่มหมีพีมันจริงๆ เรื่องเจ้าพระยามหินทร(เพ็ง)ตั้งโรงละครขึ้นและแสดงจนชื่อเสียงโด่งดัง แต่ท่านเอาตัวละครทุกคนเป็นเมียหมด ถ้าคนใดรำงามจะได้รับขนมจีนคลุกจากมือของท่าน และถ้าคนไหนรำสวยเป็นพิเศษ จะต้องไปรับรางวัลในห้องกับเจ้าคุณทั้งๆที่ยังไม่ได้ถอดเครื่อง หรือเรื่องรัชกาลที่๕รับสั่งให้พระยานรฤทธิ์ราชหัตถ์ (อ้น) หมอนวดประจำพระองค์ขึ้นไปสืบชื่อวัดและสมภารคราประพาสทางชลมารค ตาอ้นหายไปนาน กลับลงมาทูลอุบๆอิบๆ รัชกาลที่ ๕ เลยรับสั่งว่า **"วัดชื่ออ้นอั้นสุรารามใช่ไหมล่ะ"**

ในสมัยรัชกาลที่๖ พระยาอนิรุธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) เดิมไม่รู้หนังสือ ภายหลังทรงทราบเข้าก็ทรงตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นในวังสราญรมย์ จับเด็กและเด็กโค่งทั้งหลายมาเรียนกันหมด เรื่องพระยาเทพหัสดินไปราชการทัพถึงฝรั่งเศสสมัยสงครามโลกครั้งที่๑ พระองค์เจ้าจรูญรายงานเชิงฟ้องมาว่า แม่ทัพแสดงอาการสะดุ้งกลัวปืนใหญ่ฝรั่งเศสที่กระบอกโตมาก

บรรดาเจ้าเมืองตระกูลต่างๆ ก็มีเกร็ดเล่ามากมาย เช่นพระยารัษฎา (คอซิมบี้) เจ้าเมืองระนอง บังคับให้ชาวบ้านทุกบ้านตัดถนนเชื่อมถนนใหญ่ ให้ปลูกมะพร้าวและสวนครัว ใครไม่ทำก็โดนเฆี่ยนตี พระยาวิเชียรคีรี เจ้าเมืองสงขลานำมะม่วงมาถวายรัชกาลที่๕ กราบทูลเป็นภาษาปักษ์ใต้ "เฉ่าผ๊นเย็นผ๊น" เพราะหากินยาก ฯลฯ

๓. เกร็ดประวัติสถานที่ สิ่งของ และการรับเอาเทคโนโลยีเข้ามา จะพบเห็นเกร่อไปหมด ผู้เขียนจะนำมาแทรกกล่าวถึงอย่างสั้นๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่คนไทยรุ่นหลังไม่อาจจะหาอ่านได้ง่ายนัก เช่น

สมัยโบราณนั้น ไทยมีกล้วยชนิดหนึ่ง รูปร่างกลมๆสั้นๆเรียกกันว่า อีกุ เมื่อรัชกาลที่ ๑ครองราชย์ ทรงสถาปนาภคนีของพระองค์ที่มีพระนามเดิมกุ เป็นกรมหลวงนรินทรเทวี ชาวตลาดท่าเตียนจึงต้องเปลี่ยนชื่อกล้วยอีกุไปเรียกว่ากล้วยสั้นแทน เรื่องบ่อนในกรุงเทพฯ และวิธีเล่นการพนัน การกำเนิดบ้านแบบฝรั่งในกรุงเทพฯยุคแรก การไฟฟ้า การสร้างตึกกระทรวงกลาโหม การสักแบบไทย การหล่อพระพุทธรูป ประวัติการแข่งม้า การประหารชีวิตแบบเก่าและแบบใหม่ เรื่องชื่อสถานที่ถนนหนทางในกรุง วิธีทุบหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์ด้วยท่อนจันทน์มิให้เลือดตกดิน รวมถึงประเพณีวัฒนธรรมอีกมากมาย ฯลฯ

๔. เกร็ดความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นผีบุญในภาคอีสาน กบฏเงี้ยวในภาคเหนือ อั้งยี่ในกรุงเทพฯ กบฏพวกเก๊กเหม็ง เกร็ดเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ การจับตัวจอมพลป. พิบูลสงคราม หรือการปฏิวัติและกบฏในเมืองไทย รวมไปถึงการขัดแย้งทางการเมืองตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงยุคการเมืองสมัยใหม่

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า **"นิทานชาวไร่"** เป็นหนังสือที่อุดมสมบูรณ์ด้วยเกร็ดความรู้ต่างๆมากมาย ซึ่งคนไทยควรหาอ่านประดับสติปัญญาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อความรับรู้ที่หลากหลายทางด้านประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม บทบาทของขุนนางในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเกร็ดเหตุการณ์สำคัญของชาติ

นิทานชาวไร่ เป็นเกร็ดความรู้สารคดีที่เขียนลงพิมพ์ในวารสาร**นาวิกศาสตร์** เดือนละตอน ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๐๓ เป็นต้นมา หลังจากนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนีเป็นข้าราชการบำนาญ ออกไปทำไร่อยู่ที่กระท่อมกรรมศาล สัตหีบ จ.ชลบุรี พ.ศ.๒๕๐๒ แต่ภายหลังป่วยเป็นโรคปอดอักเสบและความดันโลหิตสูง จนต้องเข้ามารักษาที่โรงพยาบาลทหารเรือ ปากคลองมอญ กรุงเทพฯเป็นเวลา ๑๔เดือน โดยได้ความรู้เพิ่มเติมจากการบอกเล่าของบุคคลสำคัญหลายคนที่เข้ามาพักรักษาตัวที่นี่อีกส่วนหนึ่ง รวมแล้วเขียนเป็นสารคดีทั้งหมด ๑๓๓ ตอน ภายหลังองค์การค้าคุรุสภาจัดพิมพ์เป็นหนังสือพ็อกเก็ตบุคได้ ๑๒ เล่ม ทะยอยออกจำหน่ายตั้งแต่ปี ๒๕๐๙ จนถึงเล่มสุดท้าย พ.ศ. ๒๕๑๘

ประวัติ นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี

นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี อดีตเป็นบรรณาธิการหนังสือ**นาวิกศาสตร์** เป็นผู้บังคับกองโรงเรียนนายเรือสมัยเกล็ดแก้ว สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือ เป็นผู้หนึ่งที่กองทัพเรือส่งไปศึกษาการใช้เรือดำน้ำ ณ ประเทศญี่ปุ่น เป็นนักอ่านหนังสือสาระน่ารู้และประวัติศาสตร์สังคมไทยที่เอาจริงเอาจัง

นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี เป็นนักเขียนอีกผู้หนึ่งที่ไม่มีประวัติในทำเนียบนักประพันธ์ไทย ปรากฏก็แต่ชื่อเท่านั้น จากการศึกษาค้นคว้า พบว่าท่านเกิดเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๔๕ บิดาเป็นชาวสมุทรสาคร วัยเด็กได้เข้ากรุงเทพฯมาอาศัยอยู่ในบ้านเรือเอก หลวงเทพรักษาผล(เทียม ปัทมะเวณุ) และได้เข้าเรียนในโรงเรียนสวนกุหลาบ

ปีพ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นนักเรียนโรงเรียนนายเรือ สำเร็จการศึกษา เข้ารับสัญญาบัตรต่อพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม สวนดุสิต ในปีพ.ศ. ๒๔๖๘ อีกสองปีต่อมา รับราชการตำแหน่งนายกราบขวาเรือพระที่นั่งมหาจักรี และได้รับพระราชทานแหนบ ป.ป.ร. จากรัชกาลที่ ๗ ครั้งเสด็จประพาสภูเก็ตปี ๒๔๗๑ หลังจากนั้นก็ย้ายไปทำงานกรมอุทกศาสตร์ ตามคำชวนของหลวงชลธารพฤฒิไกร

ปีพ.ศ. ๒๔๗๓ ไปประจำอยู่เรือรบหลวง เสือทยานชล ตำแหน่งต้นตอปิโด ปีต่อมาไปประจำกองโรงเรียนชุมพลทหารเรือ และปีพ.ศ. ๒๔๗๖-๗๗ เป็นนักเรียนนายทหาร จากนั้นก็ย้ายไปเป็นรองผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหาร และเป็นหัวหน้ากองประวัติศาสตร์ทหารเรือในปี ๒๔๘๐

พิทยา ว่องกุล

ภารตวิทยา

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การค้าของคุรุสภา

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย

(พ.ศ. ๒๔๖๓ -)

ภารตวิทยา เมื่อแรกพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ และพิมพ์ครั้งที่สอง เคยใช้ชื่อหนังสือว่า **ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม** โปรยเป็นชื่อบนแผ่นปก แล้วตามด้วยชื่อว่า **ภารตวิทยา** เป็นตัวอักษรที่แสดงถึงเป็นชื่อเน้น คือมีขนาดอักษรโตกว่า ส่วนนามผู้เขียนมีเพียงท่านเดียว เป็นนามเรืองอุไร กุศลาสัย ทั้งนี้ถือเป็นผลงานทางวิชาการ ที่กรมวิชาการมอบหมายให้อาจารย์เรืองอุไรศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียง โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จัดดำเนินการเผยแพร่เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการเรียนสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มอบให้โรงพิมพ์องค์การค้าคุรุสภาเป็นผู้พิมพ์

ความจริงการศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงเรื่องภารตวิทยาเป็นผลงานร่วมกันของอาจารย์กรุณาและเรืองอุไร กุศลาสัย หากอาจารย์กรุณามิได้รับราชการ และทางราชการมิได้มีคำสั่งแต่งตั้งหรือมอบหมายให้จัดทำหนังสือนั้น จึงไม่ปรากฏชื่อในหนังสือที่จัดพิมพ์ทั้งสองครั้ง ครั้นเมื่อปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อจัดพิมพ์เป็นครั้งที่สามโดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทยในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ จึงปรากฏชื่อทั้งสองเคียงคู่กัน ดังผลงานจำนวนมากของสองท่าน ผู้เป็นสามีภรรยาและเป็นสดมภ์หลักทางวิชาอารยธรรมอินเดีย เฉพาะอาจารย์กรุณา กุศลาสัยได้เคยอยู่ในอนุทวีปอินเดียยาวนานถึง ๑๖ ปี เคยศึกษาเล่าเรียน ณ สำนักศานตินิเกตัน ของเซอร์ รพินทรนาถ ฐากุร ทั้งเคยเป็นผู้สอบวิชาภาษาฮินดีได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศอินเดีย อาจารย์กรุณามีความรู้อย่างดีทั้งภาษาฮินดีและภาษาอังกฤษ ขณะที่อาจารย์เรืองอุไรมีความรู้ดีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยที่เคยศึกษาภาษาฮินดีด้วย การผลิตวรรณกรรมของสองท่านนี้ อาจารย์กรุณาจะเริ่มต้นเขียนหรือแปลขึ้นเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นอาจารย์เรืองอุไร ซึ่งมีความรู้ในวิชาภาษาและวรรณคดีไทยอย่างยิ่ง จึงช่วยขัดเกลาแก้ไขตกแต่งภาษาไทยให้ไพเราะอลังการ หรือเหมาะแก่ลักษณะการนำเสนอของงานนั้น เป็นการรวมเข้าด้วยกันเพื่อความสมบูรณ์ยิ่ง

ภารตวิทยา คืออะไร เป็นคำถามเบิกบทแรกก่อนจะอธิบายว่า **ภารตวิทยา** คือ วิทยาเกี่ยวกับภารตประเทศ หรือประเทศอินเดียนั้นเอง คำว่าภารตวิทยานี้ ตรงกับคำว่า Indology ในภาษาอังกฤษ" การศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องภารตวิทยานี้ ผู้เขียนมิได้นำเสนอเฉพาะความรู้ฝ่ายไทย หรือเมื่อไทยรุ่นก่อนรับมาจากแขกแล้ว เราปรับหรือปรุงแต่งอย่างไรจนกลืนกลายเป็นไทย ดังเมื่อขยายความว่าภารตวิทยาคืออะไร "ภารตวิทยาในทัศนะของปราชญ์แห่งอัสดงคตประเทศ" มีว่ากระไร จึงประสานความรู้นี้โดยแสดงปูมหลัง "ภารตวิทยาในประเทศไทย" เพื่อความสมบูรณ์รอบด้าน จากนั้นจึงจัดลำดับเรื่องตามเนื้อหาที่ควรศึกษาในภาพรวม แล้วค่อยแยกย่อยเฉพาะบท

เฉพาะเรื่อง **คืออินเดีย-จากอดีตถึงปัจจุบัน** เป็นสังเขปประวัติศาสตร์อินเดียจากโบราณ ถึงอังกฤษจำยอมกับการต่อสู้ของประชาชนอินเดียที่เรียกร้องเอกราช แล้วเกิดการแบ่งแยกกันภายในประเทศจนเกิดบังคลาเทศ ที่มิใช่ดินแดนของอินเดียอีกต่อไป **ศาสนาในอินเดีย** กล่าวถึงสถิติประชากรจากสำมะโนประชากรประเทศสาธารณรัฐอินเดียเมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ มีจำนวนประชากรจำนวนเท่าใด และจำแนกออกตามศาสนาที่นับถือเท่าใด ต่อจากนั้นจึงกล่าวถึงศาสนาต่าง ๆ ซึ่งกำเนิดหรือเข้าสู่อินเดียว่ามีคติความเชื่ออย่างไร ดังเริ่มจากศาสนาฮินดู, ศาสนาอิสลาม, ศาสนาคริสต์, ศาสนาสิกข์, ศาสนาเชน, ศาสนาโซโรอาสตร์,ศาสนายูดาย และพุทธ

วรรณคดีอินเดีย ผู้เขียนนำเสนอโดย "แยกออกเป็นตอน ๆ ตามอุบัติการณ์ทางประวัติศาสตร์ ตามศาสนา ความเชื่อถือ ตามกลุ่มของภาษา และตามลำดับพัฒนาการของวรรณคดี" มีทั้งหมด ๗ ตอน เริ่มจากคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัท ถึงวรรณคดีอินเดียในยุคปัจจุบัน

วรรณคดีสันสกฤต เป็นบทขยายที่อธิบายวรรณคดีที่ใช้ภาษาสันสกฤตจำแนกเป็นหัวข้อที่น่าสนใจ เช่น คัมภีร์พระเวท, มหากาพย์, คัมภีร์ธรรมศาสตร์, ตำราดาราศาสตร์ คำนวณและแพทยศาสตร์เป็นต้น

พลังและความเหนียวแน่นของภาษาสันสกฤต อธิบายคุณลักษณะของภาษาสันสกฤตอ้างคำเซอร์วิลเลี่ยม โยนส์ ที่ตั้งข้อสังเกตไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ว่า "ภาษาสันสกฤตนั้น จะมีอายุเก่าแก่สักเพียงใดก็ตาม ต้องนับว่าเป็นภาษาที่มีโครงสร้างน่ามหัศจรรย์มาก เป็นภาษาที่เป็นเลิศกว่าภาษากรีก มีความอุดมสมบูรณ์กว่าภาษาละติน ฯลฯ

ภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลี กล่าวถึงคุณและวิธีการศึกษาสมัยใหม่ อธิบายกำเนิดภาษาสันสกฤต, ภาษาบาลี ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและสันสกฤต และเปรียบศัพท์บางคำจากสามภาษาคือ สันสกฤต บาลีและไทย

ภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย เริ่มด้วยความรู้ว่า "เหตุที่มีภาษาบาลี-สันสกฤตปนอยู่ในภาษาไทย" อย่างไร เมื่ออธิบายความเป็นมา จากการค้า การเผยแผ่ศาสนาแล้ว จึงยกตัวอย่างทางอักขรวิธีที่ไทยแปลงศัพท์เดิมหรือคงรูปไว้

การศึกษาภาษาสันสกฤตในอินเดีย กล่าวถึงการศึกษาภาษาสันสกฤตในสมัยปัจจุบัน และเชื่อมโยงประวัติการศึกษาภาษาสันกฤตสมัยอังกฤษปกครอง และสนับสนุนให้ตั้งแผนกวิชาขึ้นในมหาวิทยาลัย จวบจนกระทั่ง ทางการได้ตั้งงบประมาณจำนวนหนึ่งเป็นทุนอุดหนุนสถาบัน และนักศึกษาวิชาสันสกฤต

เทพนิยายของอินเดีย จัดแบ่งลำดับเทพนิยายตามยุคสมัยที่แสดงพัฒนาการทางความคิดและความเชื่อ ผ่านเทพเจ้าที่มีลักษณะตัวแทนความคิดนั้น โดยแบ่งเป็นเทพนิยายและเทพเจ้าในยุคพระเวทตอนต้น ยุคคัมภีร์พราหมณะและคัมภีร์อุปนิษัท ยุคหลังคัมภีร์อุปนิษัท เป็นต้น

การศึกษาในอินเดียสมัยโบราณ การนำเสนอเริ่มจากเรื่องวัตถุประสงค์และอุดมการณ์ของการศึกษา สู่หลักศึกษา และการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการศึกษาของชาวพุทธกับชาวฮินดู

มหากาพย์ภารตะ เป็นบทสำคัญบทหนึ่งที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับวรรณคดีเอกของอินเดีย ส่วนขึ้นต้นของบทได้กล่าวนำถึงความสำคัญของมหากาพย์สองเรื่อง ที่เรื่องหนึ่งคนไทยรู้จักดีและแพร่หลาย ผ่านการปรับปรุงเป็นวรรณคดีไทย คือ เรื่องรามเกียรติ์ แต่มหากาพย์อีกเรื่องหนึ่ง คือ มหาภารตยุทธ์ เรียนในประเทศไทยเฉพาะผู้เรียนวรรณคดีชั้นสูง หรือเรียนในภาควิชาปรัชญาที่ขยายผลถึงภควัทคีตา ดังนั้นจึงมุ่งอธิบายมหากาพย์ภารตะเป็นพิเศษ จัดแบ่งเป็นหัวข้ออธิบายสามข้อ ประกอบด้วยความสำคัญในรูปลักษณะวรรณกรรม ความสำคัญในรูปลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์ และความสำคัญในรูปลักษณะที่เป็นปรัชญา

พระพุทธศาสนาเสื่อมสลายไปจากอินเดียอย่างไร? เรื่องนี้เป็นบทสุดท้ายของภารตวิทยา และน่าจะเป็นความในใจของผู้ศึกษาค้นคว้าเรียบเรียง โดยฐานะชาวพุทธต้องการส่งมอบบทเรียนแก่คนไทยชาวพุทธด้วยกัน เพื่อแสดงเหตุแห่งความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย อันมีผลจากการกระทำของชาวพุทธเองเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญ ประกอบกับปัจจัยภายนอกที่ถูกมุสลิมเข่นฆ่า ความรู้จากบทนี้ได้แสดงถึงพระพุทธศาสนาหลังพุทธกาลมีความแตกแยกทางความคิดอย่างไร กระทั่งเกิดบางนิกายที่งมงายต่ออิทธิฤทธิ์ คือตรันตริก ที่มอมเมาประชาชนจนหมดพลังสู้รบและพ่ายแพ้แก่ข้าศึกที่บุกเข้ามา พระพุทธศาสนาจึงเสื่อมสลายจากอินเดียอันเป็นแดนเกิดของตน

หนังสือภารตวิทยาเป็นผลึกทางปัญญาของท่านผู้เขียนที่รวบรวมเรียบเรียง แม้จะใช้เอกสารต่างประเทศจำนวนมากในการค้นคว้า หากการเขียนนำเสนอได้ใช้วิจารณญาณ ประสบการณ์และความสามารถที่เป็นทุนเดิม การเรียงร้อยด้วยภาษาไทยที่อ่านง่ายกระชับ ทำให้เรื่องที่ยากโดยเฉพาะข้อความคิดทางปรัชญาพลอยเข้าใจง่ายขึ้น ประโยชน์ที่ได้รับจากหนังสือนี้ ไม่เพียงผู้ศึกษาจะเข้าใจอารยธรรมและประวัติศาสตร์อินเดียดีขึ้น ความรู้จากหนังสือนี้ ยังเกื้อกูลต่อความรู้ความคิดและความเข้าใจต่อวัฒนธรรมของเรา โดยเฉพาะอย่างต่อภาษาและวรรณคดี รวมทั้งพระพุทธศาสนาที่เข้าใจมากขึ้น นอกจากศิลปะการเขียนแสดงความรู้แล้ว บรรดาภาพประกอบยังเป็นสื่อที่สำคัญ ที่ช่วยให้หนังสือมีองค์รวมทางคุณภาพสมบูรณ์ขึ้น

ประวัติกรุณา กุศลาสัย

กรุณา กุศลาสัย เกิดวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ณ ตำบล แควใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีพี่สาวหนึ่งคน นอกนั้นไม่มีพี่น้องอื่นใด บิดาเป็นชาวจีนที่อพยพมาตั้งหลักแหล่งทำกินที่นครสวรรค์ตั้งแต่รุ่นปู่ จนมีฐานะร่ำรวยเป็นเจ้าสัว แต่ทว่าความยุติธรรมในสังคมและความบกพร่องของกระบวนการยุติธรรม บิดาของกรุณาถูกจับกุมเรื่องใช้ธนบัตรปลอม ซึ่งรับจากเจ้าของโรงสีที่มาซื้อข้าวเปลือก บิดาต้องติดคุกและตายในคุก เมื่อออกไปทำงานโยธาจนเป็นไข้ป่า หลังจากบิดาติดคุกไม่นานมารดาก็ตายด้วยวัณโรค กรุณาลูกกำพร้าจึงต้องดิ้นรนช่วยตนเองได้เรียนถึงชั้นมัธยมสาม เรียนดีจนสามารถข้ามชั้นเรียนแต่ไม่จบชั้นมัธยมสาม เพราะทนการกดขี่ขูดรีดแรงงานของนายจ้างผู้อุปถัมภ์ไม่ไหว และอุบัติเหตุทำให้ของใช้นายจ้างเสียหายจึงไล่ออกจากบ้าน

ต่อมาได้บรรพชาเป็นสามเณร และจาริกสู่อินเดียโดยติดตามพระโลกนาถ ชาวอิตาเลียน โดยเดินเท้า ผ่านพม่าสู่อินเดีย เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ศึกษาภาษาอินเดีย ภาษาอังกฤษและสันสกฤต แตกฉาน สอบไล่ภาษาฮินดีได้ที่ ๑ ทั่วประเทศอินเดีย รับทุนศึกษาภารตวิทยาที่มหาวิทยาลัยวิศวภารตี ศานตินิเกตัน ขณะศึกษา เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร และอังกฤษปกครองอินเดียขณะนั้น คนไทยรวมทั้งกรุณาถูกถือเป็นชนชาติศัตรู ต้องถูกจำคุก ด้วยเหตุนี้จึงต้องลาสิกขา กลับประเทศไทยเมื่อสงครามโลกสงบแล้วใน พ.ศ. ๒๔๘๕

การคืนสู่ไทยก็ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ โดยสอนภาษาอินเดียและภาษาสันสกฤต แก่ครูอาจารย์สถาบันต่าง ๆ สอนภาษาไทยแก่ชาวต่างประเทศที่อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารตะ เมื่ออินเดียเป็นเอกราชและเปิดความสัมพันธ์กับไทย จึงทำงานในสถานกงสุลอินเดียและต่อมาเป็นสถานเอกอัครราชทูตอินเดีย ภายหลังลาออกเพื่อทำงานหนังสือพิมพ์ กระทั่งเป็นทูตใต้ดินของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน เมื่อกลับประเทศไทยขณะจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ปฏิวัติโค่นจอมพลป. ก็ถูกขังคุกลาดยาวข้อหาคอมมิวนิสต์ ครั้นได้รับอิสรภาพได้ใช้ชีวิตเขียนหนังสือสารคดีและแปลงานภาษาต่างประเทศ ผลงานของกรุณาเป็นผลงานร่วมกันกับเรืองอุไรกุศลาสัย ภรรยา โดยจำนวนไม่น้อยส่วนใหญ่เป็นงานคลาสสิก เช่น แปลพุทธจริต, คีตาญชลี, มหาภารตยุทธ์, เมฆทูต และแปลงานสำคัญของคานธี, เนรูห์ และรพินทรนาถ ฐากุร คำประกาศเกียรติคุณเนื่องในโอกาสรับพระราชทานปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง พร้อมกับบัณฑิตรุ่นที่ ๒๑ กล่าวตอนหนึ่งว่า "ได้ชื่อเป็นผู้ผลิตผลงานที่มีคุณค่าท่านหนึ่ง ผลงานหลายเล่มได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนังสืออ่านประกอบ และหนังสืออ่านนอกเวลาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา นอกนี้ยังได้รับเข็มและใบประกาศเกียรติคุณจากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และได้รับรางวัลศรีบูรพาด้วย" ในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ สำนักงานเลขาธิการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ผลงานของกรุณา กุศลาสัยที่น่าอ่านเล่มหนึ่ง คือ "ชีวิตที่เลือกไม่ได้" ซึ่งเป็นอัตชีวประวัติของท่านผู้เขียน

ประวัติเรืองอุไร กุศลาสัย

เรืองอุไร กุศลาสัย เกิดวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๖๓ เป็นบุตรของคุณพระสอนถูกระบอบ ต้นตระกูลหิญชีรนันท์ เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง เมื่อจบมัธยมศึกษาปีที่ ๘ จึงศึกษาต่อคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต และอนุปริญญาครูมัธยม ต่อมาได้ทุนวัฒนธรรมสัมพันธ์จากรัฐบาลอินเดีย ไปศึกษาต่อวิชาสันสกฤต ฮินดีและวัฒนธรรมโบราณ ณ มหาวิทยาลัยฮินดูพาราณสี

การงานเริ่มรับราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ตำแหน่งอาจารย์โท โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา หลังจากนั้นจึงโยกย้ายไปยังส่วนราชการอื่น ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ ภายหลังสุดจึงย้ายไปเป็นอาจารย์พิเศษโครงการพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร ก่อนเกษียณอายุราชการ ๒๕๒๓ ได้

ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ เมื่อพ้นราชการแล้ว ได้เป็นกรรมการพิจารณาศัพท์ทางวรรณคดี ราชบัณฑิตยสภา

ผลงานหนังสือของเรืองอุไร กุศลาสัย ที่เป็นผลงานร่วมกันทำกับกรุณา ได้กล่าวถึงชื่อหนังสือบ้างแล้วในส่วนประวัติของกรุณา ซึ่งรวมกันประมาณ ๔๐ เล่มเศษ งานที่เรืองอุไรเขียนตามลำพังได้แก่ บทเพลงแห่งความหลัง, ชีวิตและงานของรพินทรนาถ, ชุมนุมนิทานภารตะ เป็นต้น

ท่านผู้นี้เป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิของคุณพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เช่นเดียวกับเป็นศิษย์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน และพระยาอุปกิตศิลปสาร

ธรรมเกียรติ กันอริ

ฟื้นความหลัง

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๑๐

ศาสตราจารย์พิเศษ พระยาอนุมานราชธน

(พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๕๑๒)

ฟื้นความหลัง เป็นหนังสืออัตชีวประวัติของนักประพันธ์สามัญชน ผู้รอบรู้ด้านภาษา ศิลปวรรณคดี มานุษยวิทยา และวัฒนธรรม ซึ่งผลงานเขียนของท่านมีส่วนกระตุ้นความสนใจ อีกทั้งได้รับการอ้างอิงในงานศึกษาวิจัยของผู้ศึกษาค้นคว้าในสาขาวิชา ที่ท่านพระยาอนุมานราชธน หรือเสฐียรโกเศศเคยแสดงผลงานไว้เสมอ แม้**ฟื้นความหลัง**จะรับการจัดประเภทเป็นหนังสือชีวประวัติ กระนั้น สาระส่วนใหญ่กลับเป็นการบันทึกความรู้ในประสบการณ์ชีวิตที่เด่นกว่า ขณะประวัติชีวิตดูประหนึ่งฉากประกอบ ดังนั้น จะจำแนกประเภทหนังสือนี้ว่าเป็นประวัติศาสตร์สังคมอีกรูปแบบหนึ่งก็ได้

รูปแบบและเนื้อหา

พระยาอนุมานราชธนใช้ลีลาการเขียนเล่าเรื่อง คลอบคลุมประวัติชีวิตที่ล่วงพ้นไปแล้วนานพอควร เว้นช่วงที่เป็นปัจจุบันขณะกำลังเขียนอันเป็นเวลาที่แก่ตัว เหตุผลที่เว้นเนื่องจากรู้เห็นกันอยู่ มิได้เป็นสิ่งต้อง "ฟื้นฝอยหาตะเข็บ" ลีลาโวหารที่ใช้เป็นภาษาที่เรียบง่าย อ่านได้รื่น เข้าใจแจ่มแจ้ง ภาษามิได้เป็นอุปสรรคหรือสร้างความรำคาญ ผลงานนี้เป็นเครื่องยืนยันความสามารถทางภาษาของท่านผู้เขียนอีกประการหนึ่ง

เนื้อหาของหนังสือ **ฟื้นความหลัง** เล่มที่หนึ่ง เริ่มจากเมื่อเกิดที่เกิดบรรพบุรุษ ชีวิตเมื่อเด็ก เมื่อเรียนหนังสือ

ฟื้นความหลัง เล่มที่สอง มิได้กำหนดประเด็นหัวข้อเรื่องเหมือนฟื้นความหลัง เล่มแรก แต่โดยรวมก็เป็นชีวิตในวัยหนุ่มเริ่มทำงาน แล้วเขียนประเด็นเรื่องระหว่างนั้นที่แสดงเค้าว่าไกลจากตัวชีวประวัติ หากเป็นประสบการณ์ที่นำมาสู่สารคดี เช่น เรื่องโอสถศาลา ถนนหนทาง โฮเต็ล ภูเก็ต ตรัง พัทลุง และอื่น ๆ จบข้อเขียนในเล่มนี้ด้วยเรื่อง เมื่อถูกปลดออกจากราชการ

ฟื้นความหลัง เล่มที่สาม มีหัวข้อเรื่องเมื่อข้าพเจ้าเที่ยวผู้หญิง แต่แล้วไม่วายเป็นสารคดีกลุ่มเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์เที่ยวผู้หญิง ซึ่งในที่สุดไม่มีเพศสัมพันธ์เพราะกลัวโรค จึงเล่าเรื่องขยายความไปสู่โรคจาโบ๊ฮวง เรื่องหญิงคนชั่ว และปิดตอนสารคดีชีวิตด้วยเรื่องประเภทนมผู้หญิง ลุ่นบนและลุ่นล่าง **ฟื้นความหลัง**เล่มนี้มีภาคผนวกสองเรื่อง ภาคผนวกที่หนึ่ง เรื่องขวัญและประเพณีทำขวัญ ภาคผนวกที่สอง เรื่องเที่ยวพิมาย

ฟื้นความหลัง เล่มที่สี่ สาระของเนื้อหาเล่มนี้เป็นประวัติการอ่าน นิสัยรักการอ่านจากประสบการณ์ชีวิตของท่านผู้เขียน แล้วตามด้วยภาคผนวก ๓ เรื่อง คือ

1. ความหลังครั้งอยู่กรมศุลกากร
2. ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้จัก ตอนเมื่อบวชกับตอนเมื่อสึกแล้ว
3. เมื่อข้าพเจ้าเฝ้าสมเด็จฯ (สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) และประวัติรับราชการของพระยาอนุมานราชธน

คุณค่าของหนังสือฟื้นความหลัง

ความเจริญของมนุษยชาตินั้น มีปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือความสามารถพัฒนาตนจากการโอนผลความรู้ในอดีตด้วยส่วนหนึ่ง ไม่ต้องเสียเวลาแสวงหาประสบการณ์ตรง หากรู้จักประสบการณ์ทางอ้อมของผู้อื่น เก็บรับบทเรียนและนำมาสู่การเลือกใช้ ปรับปรนให้เหมาะแก่ตนยุคสมัยของตนโดยเหมาะสม เพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืนต่อไป คนแต่ละคนมีเรื่องราวในชีวิตของคนเป็นบทเรียน อย่างน้อยก็เหมาะสำหรับอบรมบุตรหลานในตระกูล เพียงแต่ความสามารถจะถ่ายทอดสู่สาธารณะและความน่าสนใจอาจจะมีไม่เสมอกัน สำหรับบุคคลสำคัญ เช่น พระอนุมานราชธน ประสบการณ์ย่อมน่าสนใจมากขึ้นเป็นทวีคูณ ผนวกความสามารถทางการเขียนเผยแพร่ที่ชวนอ่าน จึงเป็นผลงานที่ทรงคุณค่า คติไทยดั้งเดิมไม่นิยมเล่าเรื่องตนเอง เพราะเกรงว่าเป็นการโอ้อวด ทำให้การจดบันทึกถ่ายทอดประสบการณ์ หรือผลงานเขียนประเภทความทรงจำของไทยมีไม่มากนัก นับเป็นการสูญโอกาสที่ดีไปอย่างหนึ่ง งานเขียนฟื้นความหลังเช่นกัน แม้จะเขียนบันทึกอัตชีวประวัติแล้ว สิ่งที่ลึกเร้นน่าสังเกตไว้คือท่านผู้เขียนยังน่าจะไม่พ้นข่ายเกรงคำครหา จึงกลายเป็นสารคดีประกอบชีวประวัติ กระนั้นก็ทรงคุณค่าอย่างสูง เพราะท่านมีความรู้มาก ช่างจำ ช่างเล่า

หนังสือฟื้นความหลังทั้งชุดเป็นหนังสือที่คนไทยควรอ่าน มิใช่เพียงเพื่อรู้ว่าประวัติชีวิตส่วนหนึ่งของพระยาอนุมานราชธน มีความเป็นมาอย่างไรเท่านั้น แต่จากการรู้เรื่องผ่านงานเขียนนี้เรายังได้โดยสารไปสู่ความรู้จักเข้าใจสังคมไทย ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีไทยมากขึ้น เป็นหนังสือประวัติสังคมที่บันทึกผ่านการเขียนอัตชีวประวัติ

ประวัติ พระยาอนุมานราชธน

พระยาอนุมานราชธน นามเดิมยง เสฐียรโกเศศเกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึงแก่อนิจกรรม วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ สิริรวมอายุ ๘๐ ปี ๖ เดือน เกิดที่จังหวัดพระนครในสมัยรัชกาลที่ ๕ การศึกษาโดยผ่านระบบโรงเรียน มีความรู้เพียงสอบไล่ได้ชั้น ๔ จากโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๗ แต่จากประสบการณ์ชีวิตและมีนิสัยรักความรู้ ท่านจึงศึกษาด้วยตนเองจนกระทั่งสามารถพัฒนาองค์ความรู้ที่ศึกษามา เป็นความรู้ใหม่ที่สามารถเผยแพร่ ถ่ายทอดให้การศึกษาผู้อื่น จนได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์

ชีวิตกับการงาน เริ่มต้นทำงานโรงแรมโอเรียลเตลเมื่ออายุ ๑๗ ปี เป็นช่วงที่ช่วยการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นจากเคยเรียนมา ไม่นานนักจึงลาออกเพื่อสมัครเข้ารับราชการกรมศุลกากร ทำหน้าที่เสมียนของมิสเตอร์นอร์แมน ซึ่งมีส่วนพัฒนาความรู้ภาษาอังกฤษให้ และสนับสนุนให้พระยาอนุมานราชธน ดำรงตำแหน่งเลขานุการเอกของที่ปรึกษากรมศุลกากรเวลาต่อมา มีความเจริญในราชการโดยลำดับ ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีกรมศุลกากรในที่สุดและรับราชการกรมนี้ถึงปีพ.ศ. ๒๔๗๖

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ทั้งที่พระยาอนุมานราชธนไม่ฝักใฝ่การเมือง ยังไม่วายต้องออกจากราชการ ว่างงานไประยะหนึ่ง และเริ่มชีวิตข้าราชการอีกครั้งที่กรมศิลปากร โดยเป็นหัวหน้ากองศิลปวิทยา หากด้วยคุณธรรมความรู้ความสามารถเป็นที่ประจักษ์ ท่านจึงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร และเกษียณอายุราชการในตำแหน่งนี้ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๑ การรับราชการกรมศิลปากรเป็นเวลาที่เหมาะที่สุดทั้งแก่ตัวท่านเอง และราชการแผ่นดิน เพราะหัวเลี้ยวหัวต่อของความจำเป็นที่ต้องการผู้รู้และนักบริหารเช่นท่าน สำหรับงานวัฒนธรรมเวลาเช่นนั้น สำหรับบรรดาศักดิ์ และราชทินนาม ท่านเริ่มเป็นขุนอนุมานราชธน เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๔ แล้วเปลี่ยนบรรดาศักดิ์เป็นหลวง, พระและพระยาในราชทินนามเดิม เป็นพระยาอนุมานราชธน เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๖๗

ผลงานประพันธ์และผลงานทางวิชาการของท่านพระยาอนุมานราชธน เป็นผลงานที่ตระเตรียมความรู้และเมื่อถึงพร้อมจึงจะนำเสนอ เพราะมีความประสงค์ให้เกิดงานที่ดี ที่ถูกต้องและทำด้วยความรับผิดชอบ อาทิ เมื่อจะแปลเรียบเรียงหนังสือ**กามนิต-วาสิฏฐี** ท่านเจ้าคุณรู้ตนดีว่าความรู้ในเรื่องอันเกี่ยวข้องกับวรรณคดีนั้น ยังมีไม่พอจึงชะลอไปชั่วระยะหนึ่งก่อน ระหว่างรอนั้นได้ตระเตรียมแสวงหาความรู้ไว้เพื่อการที่จะทำภายหน้า กระทั่งเมื่อท่านร่วมกับคุณพระสารประเสริฐเขียนเรื่อง **ลัทธิของเพื่อน** หนังสือดีที่ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องลัทธินิกายและศาสนาต่าง ๆ แล้วจึงโอนผลความรู้นี้มาประกอบการเรียบเรียง**กามนิต-วาสิฏฐี**

วรรณกรรมของพระยาอนุมานราชธนหรือเสฐียรโกเศศมีจำนวนมาก และงานสำคัญจำนวนไม่น้อยเป็นผลงานร่วมกันกับมิตรผู้ใกล้ชิดสนิทสนม คือ พระสารประเสริฐ เจ้าของนามปากกานาคะประทีป งานร่วมกันจึงใช้นามปากกาว่า "เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป" สำหรับนามปากกาของพระยาอนุมานราชธนโดยลำพัง เท่าที่ใช้มี ๕ อย่างคือ

1. คารมพ.ศ. (เปลี่ยนตามพ.ศ. ที่เสนอผลงาน)
2. เสฐียรโกเศศ
3. ย. เสฐียรโกเศศ
4. นามานุลักษ์
5. ส.ก.

พระยาอนุมานราชธน นอกจากเคยดำรงตำแหน่งข้าราชการประจำตามกล่าวไว้ข้างต้น ยังเคยดำรงตำแหน่งสำคัญอื่น ๆ เช่น รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน, ประธานคณะกรรมการชำระประทานุกรม ประธานคณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรม ประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย อีกทั้งเป็นอาจารย์ผู้บรรยายพิเศษในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนั้นร่วมก่อตั้งสมาคมภาษาและหนังสือในพระบรมราชูปถัมภ์ ทั้งเคยดำรงตำแหน่งนายกสมาคมด้วย เมื่อถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ญาติมิตรศิษย์และผู้เคารพนับถือต่อท่านและกัลยาณมิตรเจ้าของนามปากกาแฝด ร่วมกันก่อตั้งมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป และในโอกาสครบร้อยปีพระยาอนุมานราชธน ยูเนสโกได้ประกาศเกียรติคุณให้ท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๑

ประวัติการจัดพิมพ์ฟื้นความหลัง

หนังสือฟื้นความหลังมีที่มาจากอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ขอให้ท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนเขียนบันทึกความทรงจำขึ้น คำปรารภนี้เริ่มเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๒ กระทั่ง ๒๕๐๘ อาจารย์พัทยา สายหูกับอาจารย์บุญวัฒน์ วีสกุล จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอสัมภาษณ์บันทึกประวัติท่าน แต่ไม่สะดวกตรงที่ต่างมีเวลาไม่ตรงกัน ภายหลังอาจารย์สุลักษณ์จึงขอซักถามและบันทึกเทป เมื่อถอดเทปก็ขอให้ท่านตรวจแก้ ก็รู้สึกไม่สะดวกที่ขาดการเตรียมการในการตอบ ในที่สุดจึงตัดสินใจเขียนให้เพราะเหตุข้างต้น ท่านกล่าวว่า "ไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะข้าพเจ้าต้องการจะเขียนประวัติตนเองด้วยลืมตน"

หนังสือ**ฟื้นความหลัง** พิมพ์เล่มที่ ๑ เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๐ โดยสำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม การจัดพิมพ์ได้ทำสารบัญค้นคำ, ชื่อบุคคล และมีภาพประกอบ นับเป็นฉบับต้นแบบของการจัดพิมพ์ครั้งต่อมาโดยสำนักพิมพ์หรือโดยองค์กรสถาบันอื่น หนังสือชุดนี้มี ๓ เล่ม ศึกษิตพิมพ์เล่มที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๑ และเล่มที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๒ นับว่าครบบริบูรณ์ เฉพาะเกี่ยวเนื่องกับฟื้นความหลังโดยตรงที่มีผู้ทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาโท อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ปีการศึกษา ๒๕๒๔ คือ วิทยานิพนธ์ เรื่อง **การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือเรื่องฟื้นความหลังของพระยาอนุมานราชธน เพื่อการบริการเอกสารสารสนเทศ** ของนางสาวจินตนา เอกัคคตาจิต

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

- อนุมานราชธน, ศาสตราจารย์ พระยา. **เรื่องฟื้นความหลัง เล่ม ๑-๔**, กรมศิลปากรและองค์กรสถาบันอื่น ๆ ร่วมพิมพ์, กทม. ๒๕๓๑

ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๙

จิตร ภูมิศักดิ์

(พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๕๐๙)

หนังสือ **"ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ"** ค้นคว้าและเขียน โดย จิตร ภูมิศักดิ์ ผู้ได้รับการกล่าวขวัญถึงในฐานะ 'นักคิด นักเขียนของประชาชน' 'ศิลปินนักรบของประชาชน' 'ปัญญาชนปฏิวัติ' ฯลฯ เป็นผู้ที่มีนามเลื่องลือ มีบทบาทเป็นที่กล่าวขานในหมู่ปัญญาชนรุ่นหลัง ดังที่ สุรชัย จันทิมาธร หรือ "หงา คาราวาน" ศิลปินนักแสดงหัวหน้าวงดนตรี "คาราวาน" ได้ประพันธ์เพลงและขับขานสดุดีวีรกรรมของจิตร ภูมิศักดิ์ จนนามระบือในระยะเวลาต่อมาว่า

"เขาตายในชายป่า แต่ต่อมาก้องนาม
ผู้คนไถ่ถามอยากเรียน
ชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นนักคิด นักเขียน
ดังเทียนผู้ถ่องแท้แก่คน...."

หนังสือเล่มนี้ เป็นผลงานเขียนชิ้นสุดท้ายของจิตร ภูมิศักดิ์ จิตร ผู้มีปากกาเป็นอาวุธ ได้ค้นคว้าและเรียบเรียงขึ้นขณะที่ถูกจำคุกในฐานะนักโทษการเมือง ในยุคเผด็จการ 'สฤษดิ์ ธนะรัชต์' ที่คุกลาดยาว ระหว่างปีพ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๗ แม้ว่าช่วงเวลาแห่งการทำงานด้านวิชาการอย่างจริงจังในฐานะนักอักษรศาสตร์ แห่งสำนักเทวาลัย (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)จะไม่ยืดยาวนัก แต่จิตรก็สามารถสร้างผลงานที่เลื่องชื่อเล่มแรกคือ **โฉมหน้าศักดินาไทย** ที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสือ **นิติศาสตร์ ๒๕๐๐** นับเป็นงานบุกเบิกนำร่องชิ้นสำคัญ ที่จิตร ภูมิศักดิ์ ลงมือค้นคว้าและขีดเขียน ขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ รวมถึงเวลาที่เขาถูกพักการเรียนเพราะถูกจับโยนบก ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๕๐๐ ผลงานวิชาการช่วงกลาง ๆ ของเขา เขียนในลักษณะเป็นคอลัมน์นิสต์ วิพากษ์วิจารณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม

งานชิ้นสุดท้ายของเขา คือ **ความเป็นมาของคำสยามฯ** เป็นงานที่มีลักษณะเป็นงานวิจัย ใช้เวลายาวนานที่สุด (ประมาณ ๗ ปี) แต่ค้นคว้าในสภาพที่มีขีดจำกัดมากที่สุด คือ ขณะถูกจองจำ ไร้ซึ่งเสรีภาพและอิสรภาพ กระนั้นก็ตาม งานชิ้นสุดท้ายนี้ กลับเป็นงานวิชาการที่โดดเด่นที่สุด พิสูจน์ความเป็นนักวิชาการอย่างแท้จริงของเขา ที่เป็นทั้งนักอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี โดยที่จิตร ภูมิศักดิ์ สามารถนำศาสตร์หลากหลายมาค้นคว้าวิจัยหัวข้อดังกล่าวอย่างน่าสนใจ ลึกซึ้งรอบด้าน กว้างขวาง อีกทั้งยังประสบความสำเร็จในด้านที่

สามารถนำเสนอผลการค้นคว้าอย่างมีบูรณาการ ดังที่ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิรินักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง**จิตร ภูมิศักดิ์** ได้เขียนยกย่องหนังสือเล่มนี้ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก โดยโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ว่า

"เป็นผลงานที่ใช้การค้นคว้าและวิเคราะห์ทางวิชาการอย่างยอดเยี่ยมที่สุด...."

ขณะที่เขียนคำนำหนังสือเล่มนี้เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๙ นั้น ดร.ชาญวิทย์ ยังได้ให้ทัศนะว่าหนังสือเล่มนี้ เกือบไม่ต้องการคำนำใด ๆ

> *"ทั้งนี้เพราะงานที่ยิ่งใหญ่ชิ้นนี้สามารถจะบอกความเป็นมาและความสำคัญด้วยตัวของมันเอง และก็เป็นที่น่าเชื่อว่า ยังไม่มีนักเขียนหรือนักวิชาการใดที่ค้นคว้าได้รอบรู้เท่ากับจิตร ภูมิศักดิ์ ในประเด็นเหล่านี้"*

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้รับการปล่อยตัวให้เป็นอิสรภาพ ออกจากคุกลาดยาวในปี ๒๕๐๗ ต่อมาในปี ๒๕๐๘ เขาก็ได้ตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตก้าวใหม่ ละจากเมือง เข้าสู่ป่า เพื่อดำเนินการต่อสู้ในชนบท เขาได้ใช้ชีวิตในป่าเขาแถบเทือกเขาภูพาน ตราบจนสิ้นอายุขัยโดยถูกยิงตายที่ชายป่าเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๙ เมื่ออายุได้เพียง ๓๖ ปี

ความเป็นมาของคำสยามฯ เขียนขึ้นโดยใช้เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษาศาสตร์ วรรณคดี ชาติพันธุ์วิทยาและมานุษยวิทยา จำนวนมาก เป็นที่เข้าใจได้ว่า เขาคงได้รับความสนับสนุนจากเพื่อนฝูงญาติพี่น้องจัดส่งให้เขาในคุกอย่างลับ ๆ ตลอดระยะเวลา ๖ ปีที่คุมขัง จะมีใครได้มีโอกาสอ่านงานชิ้นนี้ของเขาก่อนเขาเข้าป่าหรือไม่ ขณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเรื่องนี้ ยกเว้นที่บัดนี้เป็นที่เปิดเผยคนเดียว คือ คุณสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสผู้ล่วงลับไปแล้ว ผู้เป็นหนึ่งในจำนวนผู้บุกเบิกแนวคิดทฤษฎีลัทธิมาร์กซ ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษและวัตถุนิยมประวัติศาตร์ ทฤษฎีศิลปวรรณคดีด้านสังคม-สัจจนิยม (Social Realism) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์ ผู้เรียบเรียง **แคปิตะลิสม์** และ**วรรณสาส์นสำนึก**

คุณสุภา ศิริมานนท์ ได้รับต้นฉบับลายมือเขียน **ความเป็นมาของคำสยามฯ** ความยาวกว่า ๖๐๐ หน้า ด้วยลายมืองดงามเรียบร้อยของจิตร ภูมิศักดิ์ จากมือของจิตรโดยตรง ขณะที่มาลาคุณสุภาเพื่อที่จะ 'เข้าป่า' ไปตามแนวทางอุดมการณ์ของเขา เข้าใจว่าคุณสุภาคงจะประเมินได้อย่างดีถึงคุณค่าและความสำคัญทางวิชาการอย่างยิ่งของงานค้นคว้าชิ้นนี้ จึงได้เก็บต้นฉบับลายมือเขียนนี้ลงหีบประทับครั่ง และฝังดินไว้ในบริเวณบ้านของคุณสุภาเกือบสิบปี จนเมื่อบรรยากาศทางการเมืองเอื้ออำนวย นักศึกษาปัญญาชนเริ่มสนใจใคร่ศึกษาชีวิตและผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ มากขึ้นภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ คุณสุภา ได้กลายเป็นผู้บอกข้อมูลรุ่นอาวุโสที่นักวิชาการรุ่นหลัง ๆ ไปขอสัมภาษณ์เพื่อทราบข้อมูล ความคิด รวมทั้งเรื่องราวชีวิตและผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ อาทิได้แนะนำงานเขียนด้านศิลปวรรณคดี ชื่อ **ศิลปเพื่อชีวิต เพื่อประชาชน** ซึ่งจิตร ภูมิ

ศักดิ์เขียนในนามปากกา *'ทีปกร'* ให้กับพิรุณ ฉัตรวนิชกุล และธัญญา ชุนชฎาธาร นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ กลุ่มวรรณกรรมเพื่อชีวิต โดยให้ทั้งสองไปติดตามต้นฉบับจากคุณทนง ศรัทธาทิพย์ มาจัดพิมพ์เผยแพร่ นับเป็นงานเขียนเล่มแรกของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ได้รับการรวมเล่มจัดพิมพ์เผยแพร่ในนามปากกาเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๕

สำหรับต้นฉบับ**ความเป็นมาของคำสยามฯ** นั้นคุณสุภา คงจะเห็นว่าเป็นงานที่ลุ่มลึกด้านอักษรศาสตร์ จึงได้มอบให้กับ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันที่จิตรได้รับการศึกษาและสำเร็จการศึกษามาโดยตรง ชลธิรา สัตยาวัฒนาซึ่งเริ่มต้นจากความสนใจประวัติชีวิตอันน่าพิศวง ทว่าถูกปกปิดให้ลึกลับอย่างยิ่งในเทวาลัย ได้มีโอกาสรับรู้ เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์นักอักษรศาสตร์ รุ่นพี่จากคุณสุภาและเพื่อนพ้อง ได้ค้นคว้าประวัติชีวิตและผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ โดยได้นำมาเผยแพร่อย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกในวารสาร **อักษรศาสตรพิจารณ์** ๓ : ๑๑-๑๒ เมษายน - พฤษภาคม ๒๕๑๘ ต่อมาได้ตีพิมพ์รวมเล่มในหนังสือ **วรรณคดีของปวงชน** (ชลธิรา สัตยาวัฒนา พิมพ์ครั้งแรกโดยฝ่ายวิชาการ สจม, ๒๕๑๘)

ในช่วงเวลาดังกล่าว โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นประธานกรรมการ อาจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นรองประธาน ดร.เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม เป็นกรรมการและเหรัญญิก ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นกรรมการและเลขานุการ และมีกรรมการที่เป็นนักวิชาการ นักคิด นักเขียน ที่เป็นที่รู้จักอีกหลายท่าน อาทิ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ ดร.สมบัติ จันทรวงศ์ ฯลฯ รวมทั้งอาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนา โดยที่องค์ประกอบของกรรมการชุดนี้ มีลักษณะเป็นนักวิชาการที่นับว่าปราศจากอคติทางการเมือง ให้คุณสุภา ศิริมานนท์ จึงตัดสินใจอนุญาตให้ ชลธิรา สัตยาวัฒนา เป็นผู้ได้รับความไว้วางใจให้รับมอบต้นฉบับ **ความเป็นมาของคำสยามฯ** ฉบับลายมือเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ ไปนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหารโครงการตำราฯ คณะกรรมการฯ ได้มอบให้ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ดร.สมบัติ จันทรวงศ์ เป็นผู้อ่านพิจารณาต้นฉบับ (Readers) ผลปรากฏว่าทั้งสองท่านต่างเห็นว่าควรและเห็นค่าของงานชิ้นนี้ จึงนำเสนอต่อคณะกรรมการฯ ว่าสมควรพิมพ์เผยแพร่ แม้ผู้เขียนจะถูกทางการตราไว้แล้วว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" หนังสือเล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์เป็นผลสำเร็จในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ ก่อนเกิดกรณีนองเลือด **"๖ ตุลาคม ๒๕๑๙"** เพียงสองสามเดือนเท่านั้น

สังคมและการเมืองผ่านร้อนผ่านหนาวอีกหลายระลอก เส้นทางเดินของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้กลายเป็นวีรกรรมแบบอย่างของ **"ปัญญาชน"** ที่มีจุดยืนเพื่อประชาธิปไตยของบ้านเมือง และประโยชน์สุขของประชาชน หลังกรณี **"๖ ตุลาคม"** มีคนเสียสละชีวิตทั้งในเมือง ในป่า ตามรอยเลือดของจิตร ภูมิศักดิ์เพิ่มขึ้นนับไม่ถ้วน ทำนองเดียวกัน ในทางวิชาการ ก็มีผู้ศึกษาค้นคว้าตามแนวทางที่จิตร ภูมิศักดิ์ ได้นำไปล่วงหน้าไว้แล้วหลายช่วงก้าว จวบจนทุกวันนี้ดูเหมือนจะยังไม่

ปรากฏว่ามีปัญญาชนนักวิชาการรุ่นใหม่ท่านใดสามารถมีผลงานที่น่าสนใจ ลุ่มลึก รอบด้านและท้าทายบนจุดยืนและผลประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง โดยไม่ 'เสียศูนย์' ทางวิชาการ เทียบเคียงจิตร ภูมิศักดิ์ แม้อาจกล่าวได้ว่า จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นผู้เดินตามรอยรุ่นพี่ผู้แผ้วทางสำนักคิดด้านปรัชญา เศรษฐศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อประชาชน แต่ในบรรดานักคิดสำนักนี้ ก็ยังไม่มีใครสร้างประวัติชีวิตตนและผลงานได้โดดเด่นทัดเทียม จิตร ภูมิศักดิ์ (ยกเว้นกรณีของนายผี) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะได้มีการให้เกียรติยกย่อง "ศิษย์เก่าอักษรศาสตร์ดีเด่น" ไปแล้วหลายท่าน สำนักเทวาลัยยังไม่เคยยกย่องให้เกียรติจิตร ภูมิศักดิ์ อย่างเป็นทางการ ในฐานะนักวิชาการอักษรศาสตร์โดดเด่น

หนังสือ **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ** ใช้หลักวิชาการด้านภาษาศาสตร์เปรียบเทียบเชิงประวัติ (Comparative Historical Linguistics) เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในช่วงแรก สำหรับนักอ่านทั่วไปอาจจะรู้สึกว่าหนัก ยาก และน่าเบื่ออยู่บ้าง จิตร พยายามชี้ให้เห็นรากและต้นตอของคำบ่งบอก 'ชนชาติ' ที่สำคัญ คือ คำ 'สยาม' 'ไท - ไต - ไทย' ลาว และ ขอม โดยชี้ให้เห็นข้อบกพร่องและวิธีคิดวิธีการศึกษาที่ไม่ถูกต้องในการศึกษาที่ผ่าน ๆ มา แล้วใช้คำเหล่านี้สืบค้นต้นกำเนิดของคนไทยอย่างมีระบบ โดยเฉพาะเรื่องวิเคราะห์ความเป็นมาของ 'สยามกุก' และ 'พลโว' นั้นเป็นการเสาะแสวงหาทางวิชาการ 'ที่น่าตื่นเต้นและน่าทึ่งเป็นที่สุด' (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ๒๕๑๘)

นับเป็นวาระแรกในวงการประวัติศาสตร์ ที่ตำนานประวัติศาสตร์ถูกหยิบยกขึ้นมาตีความหมายและประเมินคุณค่าอย่างจริงจังในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งอาจถือเป็นอิฐก้อนแรกที่ปูเรียงไว้ล่วงหน้าให้นักประวัติศาสตร์สำนักคิด ชาญวิทย์ เกษตรศิริ สามารถใช้ประโยชน์จากเอกสารตำนาน โดยถือเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีคุณค่ารูปแบบหนึ่ง โดยไม่ต้องถูกโต้แย้งมากมายจากสำนักคิดประวัติศาสตร์แนวจารีตที่ยึดแต่พงศาวดาร เอกสารฉบับหลวงหรือราชสำนักเป็นหลัก โดยมองข้ามความสำคัญของตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นสมบัติวัฒนธรรมของพื้นบ้านพื้นถิ่น ได้รับการสืบทอดและพัฒนาต่อเนื่องไม่ขาดสายจนกระทั่งทุกวันนี้ องค์ความรู้ที่จิตรสร้างสมไว้ และวิธีการศึกษาที่ทั้งเคารพองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เป็นประโยชน์และวิพากษ์สิ่งที่ 'จอมปลอม' หรือผิดเพี้ยนอย่างแหลมคม ทั้งรู้จัก "ยกครู" และ "นอกครู" เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของงานค้นคว้าของจิตร 'วิญญาณขบถ' ที่ซึมซ่านในทุกถ้อยอักษรที่เรียงร้อยโดยจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นวิญญาณที่ไม่เคยสยบให้ใคร กระนั้นก็ตาม โดยจิตวิญญาณของ 'นักวิชาการ' จิตรมีความนอบน้อมถ่อมตนอย่างยวดยิ่งและจริงใจ แม้จะรู้ตัวว่าได้สร้างสรรค์ผลงานวิชาการที่สูงค่าได้สำเร็จไประดับหนึ่งแล้ว จิตรก็ยังคงกล่าวว่า

"ข้อเขียนของข้าพเจ้านี้ กระทำในภาวะที่จำกัดและไร้ความสะดวกเป็นอย่างยิ่ง, แน่นอน, ย่อมต้องมีที่บกพร่องผิดพลาดอันเกิดจากการศึกษาค้นคว้าไม่

รอบด้านเพียงพอ ท่านผู้อ่านผู้ค้นคว้าอื่น ๆ ย่อมมีสิทธิเต็มที่ที่จะวิจารณ์และชี้ที่บกพร่องผิดพลาดอย่างตรงไปตรงมา, อันจะเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ที่ถูกต้อง ข้าพเจ้าเตรียมพร้อมอยู่แล้วที่จะรับผิดอย่างชื่นตาในทุกแห่งที่มีการผิดพลาด และพร้อมที่จะแก้ไขที่ผิดให้ถูกต้องตามคำวิจารณ์หรือชี้แจงที่มีหลักฐานเหมาะสมนั้น ๆ"

ยี่สิบปีได้ล่วงไปแล้ว สำหรับการพิสูจน์คุณค่าที่ยังไม่อาจลบเลือนได้ของหนังสือที่เป็นผลงานชิ้นสุดท้ายชีวิตนักวิชาการอย่างจิตร ภูมิศักดิ์ องค์ความรู้ใหม่ด้านไท/ไทยศึกษา นับวันได้งอกเงยขึ้น หลักฐาน-ข้อมูลใหม่ โดยเฉพาะจากการวิจัยสนามในพื้นที่มีคนสยาม ไท ลาว ขอม คงจะสามารถเสริมสร้าง ต่อยอด องค์ความรู้ที่จิตรได้สร้างสรรค์ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ กระทั่งอาจคัดค้าน-โต้แย้งได้เป็นกรณี ๆ ไป เพราะหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่อุดมสมบูรณ์ มีรายละเอียดแต่ละช่วงแต่ละตอนที่ล้วนแล้วแต่น่าสนใจ น่าสืบค้น น่าตีความในเชิงทั้งสนับสนุนและโต้แย้งได้ แต่สิ่งที่นักวิชาการรุ่นใหม่ ไม่พึงมองข้าม ละเลย ทั้งยังควรใส่ใจ คือ ประเด็นสำคัญที่จิตรคงจะได้เขียนทิ้งท้ายไว้ก่อนเดินทางจากไป โดยเขียนไว้เป็นคำนำของหนังสือเล่มนี้ จากใจของจิตร ภูมิศักดิ์ โดยตรง คือ

"ผู้ที่ค้นคว้าที่มาและความหมายของคำสยามในอดีตนั้นสังเกตได้ว่า ทุกท่านมักเริ่มต้นด้วยยึดถือความรักชาติเป็นที่ตั้ง...สำหรับข้าพเจ้า ความรู้สึกชาตินิยมกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั้นรู้สึกว่าบางครั้งก็อาจจะขัดกัน ในบทความนี้ จึงเริ่มต้นจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มิได้เริ่มต้นจากความรู้สึกชาตินิยม มิได้ปิดประตูตายสำหรับความหมายที่ร้าย และเปิดประตูต้อนรับเฉพาะความหมายที่ดีด้านเดียว"

ความในใจและวิธีการศึกษาดังกล่าวข้างต้นของจิตร ภูมิศักดิ์ น่าจะเป็นข้อพึงสังวรณ์สำหรับนักไท/ไทยศึกษา ได้บ้างไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะนักไท/ไทยศึกษาของสำนักคิดที่มีพื้นฐานปรัชญาวิธีคิดแบบวัตถุนิยมวิภาษ ดุจเดียวกับจิตร ภูมิศักดิ์ สามารถทดลองใช้ความรู้สึกนึกคิดและวิธีการศึกษาของจิตรดังได้กล่าวสรุปข้างต้นเป็นมาตรวัดผลงานวิชาการของสำนักคิดตนได้เป็นอย่างดี

ข้อสังเกตและวิธีการศึกษาที่มีลักษณะ 'วิภาษวิธี' (Dialectics) ของจิตร ภูมิศักดิ์ ยังได้สะท้อนชัดแจ้งในคำนำของจิตรเองอีกประการหนึ่งว่า

"ท่านผู้ค้นคว้าในอดีต มักจะเข้าสู่ปัญหานี้ โดยเข้าจับตัวปัญหาอย่างลอย ๆ ไม่สัมพันธ์กับพัฒนาการของชีวิตแห่งสังคม และพัฒนาการทางเศรษฐกิจ

ของสังคมไทยและชนชาติที่เกี่ยวข้อง ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การวิเคราะห์ปัญหาทางอักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์นั้น...หากเหินห่างจากสิ่งนี้เสียแล้ว เราจะไม่อาจได้รับข้อสรุปที่ถูกต้องแน่นอนเลยอย่างเด็ดขาด"

ความเข้าใจในกฎแห่งความสัมพันธ์ของสิ่ง เอกภาพของด้านตรงข้ามที่ขัดแย้งกัน และกฎเกณฑ์พัฒนาการของชีวิตทางสังคมและพัฒนาการเศรษฐกิจของสังคมไทย ไม่เว้นแม้ 'ชนชาติที่เกี่ยวข้อง' ทำให้ผลงานค้นคว้าในหนังสือที่ถือเป็นตัวแทนความคิดที่ตกผลึกของจิตร ภูมิศักดิ์ นำไปสู่ข้อสรุปอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อความเข้าใจ สังคม-ชุมชนไท/ไตนอกประเทศและสังคมประชาชาติไทยดังที่จิตรได้เขียนชี้แจงไว้อย่างแจ่มชัดเป็นระบบว่า

*"ข้าพเจ้ากล่าวถึงร่องรอยของสยามในอัสสัม โดยวัตถุประสงค์ทางอักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์เท่านั้น, มิได้กล่าวในแง่ชาตินิยมที่เพ้อฝันจะไปปลุกปล้ำเอาคนเหล่านั้นให้ฟื้นมาเป็นคน**ไทย** หรือเพ้อฝันที่จะรวมชนเชื้อชาติไทยเหล่านั้นเข้าไว้**ในมหาอาณาจักรไทย** อันลม ๆ แล้ง ๆ ; และก็กล่าวด้วยความสำนึกที่ว่าในรัฐประชาชาติหนึ่งนั้น ประชาชาติย่อมประกอบด้วยชนที่มีเชื้อสายมาจากเผ่าหรือเชื้อชาติต่างกัน และมีองค์ประกอบเป็นชนชาติส่วนน้อยหลายชนชาติ, นี่เป็นสิ่งธรรมดาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้; ปัญหาอยู่ที่ว่า ชนเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านั้น มีเอกภาพแห่งดินแดน มีเอกภาพแห่งเศรษฐกิจและการเมืองร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว เราต้องยอมรับความจริงข้อนี้, แม้ประเทศไทยปัจจุบันนี้องค์ประกอบของประชากรก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน"*

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

หมายเหตุ ประวัติผู้เขียนดูที่**โฉมหน้าศักดินาไทย**

อัตชีวประวัติของหม่อมศรีพรหมา กฤดากร

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๒๒

หม่อมศรีพรหมา กฤดากร

(พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๕๒๑)

หนังสืออัตชีวประวัติของหม่อมศรีพรหมา กฤดากร เป็นหนังสืออัตชีวประวัติของสตรีที่หาได้ยากเล่มหนึ่ง เพราะสตรีผู้มีวัยรุ่นราวคราวเดียวกับท่าน ถ้าไม่ขาดความรู้ก็จะขาดความสามารถทางการเขียนหนังสือ แม้มีความรู้ดีก็ไม่นิยมเขียนหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือที่เป็นการบันทึกความทรงจำของตน ยิ่งไปกว่านี้ หม่อมศรีพรหมายังเป็นกุลสตรีผู้มีโอกาสเติบโตในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ เคยไปอยู่ต่างประเทศที่รัสเซีย และภายหลังเป็นหม่อมหรือภริยาของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ผู้บุกเบิกการเกษตรสมัยใหม่ และผู้ต่อสู้คัดค้านเรื่องการเก็บภาษีพรีเมี่ยมข้าวมายาวนาน เจ้านายผู้เคยประทับคุกด้วยคดีการเมือง(กบฏบวรเดช) และถูกเนรเทศไปอยู่เกาะตะรุเตา ชีวิตของหม่อมศรีพรหมาในฐานะคู่ทุกข์คู่ยาก จากเคยอยู่สบายมาผจญชีวิตยิ่งกว่าคนธรรมดาต้องประสบ เมื่อถ่ายทอดเป็นตัวอักษรจึงมีคุณค่าน่าอ่านน่าศึกษาอย่างยากหาบันทึกประวัติสตรีไทยคนใดเสมอเหมือน

รูปแบบและเนื้อหาของหนังสือ

อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้เป็นกำลังสำคัญจัดทำหนังสือภายหลังหม่อมศรีพรหมาวายชนม์ลง โดยมุ่งประสงค์อย่างสำคัญ เพื่อ "บูชาคุณหม่อมศรีพรหมา กฤดากร ณ อยุธยา ซึ่งเป็นสตรีที่หาได้ยากในสังคมไทย และเป็นชายาคู่หทัยของบุรุษชาติอาชาไนยได้ยากอย่างยิ่งเช่นกัน" หนังสือเล่มนี้เริ่มเรื่องจากคำนำ และประวัติของหม่อมศรีพรหมาโดย ส.ศิวรักษ์ เรียบเรียง ถัดมาจึงเป็นอัตชีวประวัติ แบ่งเป็นเรื่องย่อย ๆ รวม ๘ เรื่อง ลำดับต่อมาเป็นบทสัมภาษณ์ ๖ หัวข้อเรื่อง ผลงานสัมภาษณ์ของสุดารัตน์ เสรีวัฒน์ กับวรรณี สำราญเวทย์ เนื้อหาภาคสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ เป็นงานเขียนหม่อมศรีพรหมาเกี่ยวกับชีวิตสตรีในงานเกษตรกรรมสมัยใหม่ และวิธีถนอมอาหารประเภทต่าง ๆ

คุณค่าแห่งหนังสืออัตชีวประวัติหม่อมศรีพรหมา กฤดากร

เป็นวรรณกรรมล้ำค่าประเภทอัตชีวประวัติซึ่งหาได้ยากทั้งหนังสือประเภทนี้ และหาได้ยากทั้งฐานะความเป็นคนเช่นนี้ ในส่วนที่เป็นอัตชีวประวัติและบทสัมภาษณ์ นอกจากความน่าอ่านจากลีลาการบันทึกที่เรียบง่าย ยังให้ความรู้ความคิดแสดงพัฒนาการของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของประวัติความคิดผู้หญิงในกรณีของหม่อมศรีพรหมา ทั้งนับเนื่องเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน สำหรับส่วนที่เป็นเรื่องการถนอมอาหาร มีคุณค่าอันสามารถนำไปปฏิบัติได้ในปัจจุบัน

และแสดงหลักฐานการค้นคิดประดิษฐ์อาหารจากผลผลิตเกษตรกรรมไทย จากภาคปฏิบัติและประสบการณ์ตรง

ผลสะเทือนจากงานอัตชีวประวัติเล่มนี้ น่าจะเป็นที่หวังว่าสตรีไทยผู้ได้ศึกษางานเขียนจะพิจารณาความเป็นแบบอย่างของท่าน เพื่อปรับประสานกับชีวิตตนอย่างเหมาะสมัย การเผชิญชีวิตพลัดที่นาคาที่อยู่แม้จะได้รับการอุปถัมภ์อย่างดี ก็ใช่เป็นสิ่งที่ราบรื่นรับรสสุขเสมอไป และเมื่อวัยครุณรุ่นสาวยังเป็นที่โปรดปรานในรัชกาลที่ ๕ ด้วยมุ่งในราชประดิพัทธ์ แต่หม่อมศรีพรหมาอาศัยความเป็นตัวของตนเอง กราบบังคมทูลปฏิเสธความรักพระมหาราชพระองค์นั้น เพราะมีเพียงความจงรักภักดีเป็นล้นพ้นในฐานะข้าแผ่นดินและความเป็นคุณข้าหลวง เหตุนี้ดอกกระมังที่รูปหม่อมศรีพรหมาที่รัชกาลที่ ๕ พระราชทานฉายรูปเอง จึงวางอยู่เหนือเตียงพระบรรทมตราบจนวันสวรรคต

การที่หม่อมศรีพรหมาเป็นสตรีที่มีความเป็นตัวของตัวเองสูงจะเห็นได้จากการเลือกพ่อม่าย คือ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากรเป็นสามี และให้ความเห็นในการที่หม่อมเจ้าชายพระองค์นั้น ทรงลาออกจากราชการในตำแหน่งสูง เพื่อทรงบุกเบิกทางเกษตรกรรมหรือทรงสู่วิถีทางการเมืองจนต้องประทับคุกตะราง หม่อมศรีพรหมายืนเคียงข้างหม่อมเจ้าสิทธิพรเสมอ ไม่ว่าทุกข์หรือสุขในท่ามกลางการพึ่งตนเอง แสดงความเข้มแข็งและบทบาทสตรีในครอบครัวไทยอันน่าสรรเสริญ สิ่งนี้น่าจะเป็นคุณค่าสำคัญของการศึกษาชีวประวัติ และงานเขียนอัตชีวประวัติ คือ คุณค่าในการถ่ายโอนผลประสบการณ์ ข้อคิดข้อพิจารณา และประจักษ์พยานความมีอยู่จริงทางประวัติศาสตร์

ประวัติ หม่อมศรีพรหมา กฤดากร

ประวัติของหม่อมศรีพรหมา ปรากฏผ่านงานนิพนธ์ของท่านเองแม้จะไม่ครอบคลุมตลอดช่วงชีวิต แต่ก็ได้บทสัมภาษณ์ช่วยเสริมแต่ง ขณะที่ส. ศิวรักษ์ได้เขียนประวัติโดยย่อตั้งแต่แรกเกิดจนถึงคราวปลงศพท่าน จึงเก็บความตามจำเป็นดังนี้

แต่เดิมนั้น เจ้าศรีพรหมาเป็นน้องคนสุดท้องในบรรดาเจ้าพี่เจ้าน้อง ๕ คน ของเจ้าผู้ครองนครน่าน พระเจ้าสุริยพงศ์ผริตเดช (เจ้าสุริยะ ณ น่าน) เจ้าศรีพรหมาเกิดเมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ แม่เจ้าศรีคำ ชาวเวียงจันทน์ เป็นหม่อมมารดา

ขณะนั้น นครน่านเป็นประเทศราชของสยาม แต่เจ้าผู้ครองนครจงรักภักดีต่อสมเด็จพระปิยมหาราช จึงได้รับพระราชทานศักดิ์สูงขึ้นเป็นพระเจ้าสุริยพงศ์ฯ สภาพการปกครองสมัยดังกล่าว รัฐบาลกลางกรุงเทพฯ คือ สุนันทาลัย เรียนอยู่ ๕ เดือนโรงเรียนล้มจึงไปเข้าโรงเรียนวังหลัง ต่อมากลายเป็นโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย หากเรียนได้ ๘ เดือนก็ออก

ด้วยเจ้าคุณและคุณหญิงมหิบาลต้องออกไปรับราชการที่ประเทศรุสเซีย เพื่อทำหน้าที่พระอภิบาลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ขณะนั้นเสด็จไปศึกษาวิชาทหารที่รุสเซีย คุณหญิงอุ๊นหรือคุณหญิงมหิบาลจึงต้องนำเจ้าศรีพรหมา ถวายตัวเป็นคุณข้าหลวงและรับการศึกษาอบรม ในสำนักสมเด็จพระพันปีหลวงฯ สมเด็จพระบรม

ราชินีนาถ ต่อมาเจ้าคุณและคุณหญิงอยู่รุสเซียได้ ๓ ปี ก็คิดถึงบุตรสาวมาก จึงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตสมเด็จพระบรมราชินีนาถ รับบุตรสาวคือ หม่อมศรีพรหมาไปอยู่ด้วย หม่อมศรีพรหมาจึงออกจากพระราชสำนักและเดินทางไปยุโรปโดยเรือเดินทะเลตามลำพัง เมื่ออายุ ๑๒ ขวบ แต่อยู่รุสเซียได้ปีเดียวเพราะมารดาป่วยและหนาวจัด จึงออกจากประเทศนั้น ท่านบันทึกสภาพสังคมรุสเซียไว้ในอัตชีวประวัติด้วย ได้กลับมาพำนักที่อังกฤษ ๖ เดือน เป็นโอกาสศึกษาภาษาอังกฤษจนช่ำชอง และเมื่อสู่สยามจึงเข้ารับราชการในพระสำนักสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถอีกครั้ง

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขอหม่อมศรีพรหมาจากสมเด็จพระพันปีหลวง เพื่อพระราชทานสมรสแก่หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ซึ่งรับราชการในตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่ง ต่อมาทรงเบื่อหน่ายราชการและต้องการบุกเบิกงานกสิกรรมด้วยหวังอนาคตของประเทศชาติ มีแหล่งงานของคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้ทรงปรึกษาหม่อมศรีพรหมาก่อน จึงกราบบังคมทูลลาออกเมื่อ ๓๗ พระชันษา เป็นอธิบดีที่หนุ่มที่สุดเวลานั้น เริ่มบุกเบิกฟาร์มบางเบิด

เมื่อพระองค์เจ้าบวรเดชก่อการต่อต้านคณะ ๒๔๗๕ ในปีพ.ศ. ๒๔๗๖ และชักชวนหม่อมเจ้าสิทธิพร พระอนุชาเข้าร่วม เป็นมูลเหตุให้ท่านสิทธิพรต้องโทษจำคุกที่บางขวาง เกาะตะรุเตา และเกาะเต่าเป็นเวลา ๑๑ ปี จึงรับนิรโทษกรรม ขณะนั้นหม่อมศรีพรหมาพลอยถูกฟ้องข้อหากบฏและลูกชายถูกห้ามบริหารฟาร์มและดูแลส่งเสียท่านสิทธิพร การที่ท่านชายเสียเวลาในคุกและต่อมายังเป็นรัฐมนตรีด้วย ทำให้ฟาร์มทรุดโทรมลง ต้องแบ่งที่ดินบางส่วนขายจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

หม่อมศรีพรหมา มีพลานามัยแข็งแรง เมื่ออายุ ๘๐ ปีแล้วจึงเริ่มหลงลืมบ้าง ในที่สุดถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๒๑ อายุ ๘๐ ปี ๖ เดือนกับ ๖ วัน มีบุตรธิดาคือ หม่อมราชวงศ์อนุพร และหม่อมราชวงศ์หญิงเพ็ญศรี

หม่อมศรีพรหมา กฤดากร เป็นบุคคลที่ผู้ใกล้ชิดหรือได้ทราบประวัติจะยกย่องสรรเสริญครั้งหนึ่ง ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ดำริจะขอพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้ท่าน แต่แล้วเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ขึ้น อาจารย์ ดร.ป๋วย พ้นตำแหน่งเรื่องจึงพับไป

ประวัติการพิมพ์หนังสือ

พิมพ์ครั้งแรกโดยมูลนิธิจิมทอมป์สัน เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๒ แต่เป็นการพิมพ์ผลงานที่เคยเขียนไว้เดิม ตั้งแต่ก่อนพ.ศ. ๒๕๑๙ ขึ้นไป เป็นการพิมพ์รวมเล่มครั้งเดียว หลังจากนี้ยังไม่มีการตีพิมพ์อีก การจัดพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรก มีภาพประกอบ ส่วนกระดาษพิมพ์ที่เลือกใช้จำแนกสองชนิด ฉบับพิมพ์กระดาษปอนด์ จำหน่ายราคาเล่มละ ๗๕ บาท และกระดาษปรู๊ฟราคาเล่มละ ๔๐ บาท

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

- สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, **ม.จ.สิทธิพร กฤดากร**, พระนคร, ๒๕๑๔
- หม่อมศรีพรหมา กฤดากร, **อัตชีวประวัติของหม่อมศรีพรหมา กฤดากร**, มูลนิธิจิมทอมป์สัน, กทม., ๒๕๒๒

๘๐ ปีในชีวิตของข้าพเจ้า

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) ๘ ตุลาคม ๒๕๒๓

กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา)

(พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๕๒๓)

ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่เขียนแนะนำหนังสือ ๘๐ **ปีในชีวิตของข้าพเจ้า** ของ *"กาญจนาคพันธ์"* (ขุนวิจิตรมาตรา) เล่มนี้ เป็นปีที่สังคมโลกกำลังอยู่ในยุคที่ขานนามกันว่า **สังคมโลกานุภิวัตน์** เป็นยุคที่คอมพิวเตอร์เป็นหัวใจของการผลิตและการสื่อสารในโลกตะวันตก และด้วยเหตุนี้นานาประเทศก็พากันชักแถวตามยุคใหม่ ชีวิตสังคมโดยเฉพาะในสังคมเมืองก้าวตามโลกตะวันตกอย่างไม่ละลด จะมีก็แต่เพียงเนื้อแท้ของชีวิตของคนไทยเท่านั้น ที่เราอาจมีคำถามว่ามันมีแก่นแท้เป็นอะไร เป็นความคิด ความเชื่อ ความรู้ หรือเป็นความศรัทธาชนิดไหน คนไทยใน พ.ศ.นี้ มีอะไรเป็นเอกลักษณ์ของตนที่เหมือนหรือต่างไปจากชาติอื่น

ครั้งหนึ่งเมื่อราว ๕๐ ปีที่แล้วนี้ สังคมไทยก็ได้เคยเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาคราวหนึ่ง กล่าวคือเมื่อสิ้นสุด**สงครามโลกครั้งที่สอง** การค้าและการขยายตัวของความก้าวหน้าทางวัตถุ ได้นำโลกเข้าสู่ยุคใหม่ สมัยนั้นเรียกว่า "ยุคปรมาณู" ตามชื่อเทคโนโลยีที่นำการผลิตลูกระเบิดที่สามารถทำลายเมืองฮิโรชิมา และนางาซากิลงย่อยยับ สยบสงครามโลกครั้งที่สองลงได้ สังคมไทยเวลานั้น "ยุคปรมาณู" นำมาซึ่งการเสื่อมหรือการยุติลงของมหรสพพื้นบ้าน กรุงเทพฯเริ่มครึกครื้นขึ้น ธุรกิจการค้าต่างๆ เดิน ห้างร้านโรงต่างๆ เปิดทั่วไปหมด เวลากลางคืนสว่างไสวไปด้วยแสงไฟ หนังอเมริกันเข้าฉายในโรงมหรสพหลายโรง...ละครร้องค่อยๆ เสื่อมลง และหนังอเมริกันทำให้เกิด "แฟชั่น" (หน้า ๒๕๕) ความเปลี่ยนแปลงชนิดนี้อันที่จริงแล้วเริ่มต้นกระแสมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ *"อะไรต่ออะไรต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างก็ว่าได้ สมัยรัชกาลที่ ๕ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นแบบไทยโบราณแท้ แต่พอขึ้นรัชกาลที่ ๖ ก็เห็นได้ทันทีว่าวัฒนธรรมฝรั่งเริ่มเข้ามาพัวพันกับชีวิตคนไทยแล้ว"* (หน้า ๒๖๗)

ในวันเวลาเช่นนั้นเองที่สังคมไทยได้เคยมีนักคิด นักค้นคว้า นักเขียน ศิลปิน ผู้ตระหนักแท้ในสาระของชาติตน และผลิตงานศิลปวรรณกรรมขึ้นเพื่อรักษาสืบทอดภูมิรู้อย่างไทย และต่อสู้กับกระแสแห่งโลกตะวันตก

ขุนวิจิตรมาตรา นั้นเติบโตขึ้นมาในครอบครัวของชนชั้นกลาง เรียนสำเร็จจากโรงเรียนสวนกุหลาบซึ่งเวลานั้นใช้หลักสูตรภาษาอังกฤษ ชีวิตอยู่ระหว่างรอยต่อของสยามยุคเก่าและไทยยุคใหม่ อบรำมาจากรากฐานแห่งสังคมอย่างไทยนับแต่วัยเด็ก ณ บ้านริมคลองบางหลวง ด้วยเหตุที่ชอบอ่านหนังสือมาแต่ยังเยาว์ ขุนวิจิตรมาตราจึงมีภูมิรู้อย่างดีเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมคนถึงรากฐานแห่ง

ปรัชญาอันเป็นที่มาของสิ่งนั้น ขุนวิจิตรมาตราอ่านหนังสือทุกชนิด ตั้งแต่หนังสือประโลมโลก วรรณคดีไทยโบราณ วรรณคดีของชาติต่างๆ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี หนังสือแปลจากตะวันตกที่เฟื่องฟูยุคหลังสงคราม และต่อมาก็อ่านหนังสือวิทยาการความรู้สารพันทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และโดยเหตุที่ท่านเขียนและอ่านภาษาอังกฤษได้ดีเป็นเลิศ จึงสามารถศึกษาหาความรู้ข้ามพรมแดนได้แตกฉาน

ขุนวิจิตรมาตราท่องไปในโลกความรู้ โดยที่ท่านใส่ใจในการทำมาหาเลี้ยงชีพเยี่ยงคนทั้งหลายน้อยมาก ราวกับว่าการหาความรู้เป็นเป้าหมายของชีวิตฉะนั้น จนท่านเองก็แปลกใจว่าท่านไม่เคยนึกอยากจะเป็นอะไรจริงจังสักอย่างเดียว ขุนวิจิตรมาตราเป็นครูสอนโรงเรียนสวนกุหลาบได้เพียง ๒ ปี ท่านปฏิเสธการไปเรียนต่อต่างประเทศ แล้วย้ายไปทำงานที่กรมชั่งตวงวัด ท่านทำงานอยู่กรมนี้จนกระทั่งเกษียณอายุ ท่านไม่เคยบันทึกอะไรเป็นพิเศษเกี่ยวกับการงานอาชีพที่นี่ เว้นแต่ได้กล่าวถึงงานของท่านที่ได้ทำให้แก่กรม จากภูมิรู้ของท่านเองเรื่อง *"ประวัติ การชั่ง ตวงวัด"*

ขุนวิจิตรมาตรา มีความสนใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับชีวิตสังคมรอบๆ ตัว เป็นคนช่างสังเกต และมีความจำเป็นเลิศ เมื่อรวมเข้ากับนิสัยการค้นคว้าหาความรู้แล้ว ท่านจึงเป็นนักเขียนผู้บันทึกทำจดหมายเหตุสังคมที่ดีเยี่ยม ขุนวิจิตรมาตราเขียนเรื่องราวของสังคมชีวิตคนไทยตั้งแต่วัยเพียงยี่สิบเศษจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต สด กูรมะโรหิต กล่าวไว้ว่า *"ข้อเขียนของท่านกาญจนาคพันธ์ตีวงกว้างสุดขอบฟ้าเมืองไทย"* (คำนำ - หน้า ๕๕)

การเสาะแสวงหาหนังสือมาศึกษาค้นคว้านั้น เป็นส่วนหนึ่งของประวัติของท่านที่น่าสนใจทีเดียว ขุนวิจิตรมาตราเป็นนักสะสมหนังสือเก่าคนแรกๆ ของเวิ้งนครเกษม ร้านขายหนังสือเก่าร้านแรกของเวิ้งนครเกษมเกิดขึ้นมา ก็เพื่อหาหนังสือเก่าๆ มาขายต่อให้แก่ขุนวิจิตรมาตรานี้เองเป็นสำคัญ จนในที่สุดการขายหนังสือเก่าขยายไปยังร้านอื่นๆ ได้แก่กรุงเทพบรรณาคาร สี่กั๊กพระยาศรี สี่แยกวัดตึก เฟื่องนคร เป็นต้น ที่สุดประวัติของท่านในการสะสมหนังสือเก่าก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติความเป็นมาของร้านขายหนังสือเก่าในเมืองไทยนั่นเอง

ความรู้ของท่านขุนวิจิตรมาตรา ย่อมนำไปสู่อะไรสักสิ่งหนึ่ง งานชิ้นสำคัญชิ้นแรกของท่าน คือ หนังสือหลักไทย ซึ่งท่านแต่งเข้าประกวดได้รับพระราชทานรางวัลในสมัยรัชกาลที่ ๗ เมื่อท่านอายุเพียง ๓๐ ปีและได้ประกาศนียบัตรของราชบัณฑิตยสถาน อันเป็นรางวัลที่ได้กันโดยยากในเวลานั้น เนื่องด้วยมีคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิได้แก่ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และกรมหมื่นพิทยลาภพิทยากร เป็นต้น เป็นผู้ทรงภูมิรู้และเคร่งครัดยิ่งในศาสตร์และในการใช้ภาษาไทย งานของขุนวิจิตรมาตรายังความประหลาดใจให้แก่วงการผู้มีความรู้ในเวลานั้นยิ่งนัก เพราะเป็นงานค้นคว้าชิ้นเยี่ยมชิ้นหนึ่ง แต่กลับมาจากบุคคลผู้ซึ่งไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อน

หนังสือ*หลักไทย* เป็นหนังสือที่สอบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทย เป็นจุดเริ่มต้นของทฤษฎี *"คนไทยอพยพมาจากเทือกเขาอัลไต"* และแม้ว่าทฤษฎีนี้จะถูกคัดค้านด้วยทฤษฎีทางมานุษยวิทยาใหม่ๆ หลายประการ แต่ในที่สุดก็หวนกลับมามีกระแสสนับสนุนทฤษฎีนี้อีกครั้งใน

ปัจจุบัน สำหรับคณะกรรมการผู้พิจารณาให้รางวัลแก่หนังสือนี้ เห็นว่าหนังสือหลักไทย เป็นตัวอย่างของงานค้นคว้าที่ไปเต็มด้วยความอุตสาหะ และเป็นเรื่องแปลกเรื่องหนึ่งที่ผู้ทรงความรู้ผู้เขียนหนังสือนี้มิใช่นักเรียนนอก มิใช่เจ้านายในพระราชวงศ์ และยังเป็นคนหนุ่มคนหนึ่งซึ่งเป็นเพียง นายสง่า กาญจนาคพันธ์ สามัญชนในเวลานั้น

ตัวตนของขุนวิจิตรมาตรานั้นผูกพันอยู่กับความรู้สึกเกี่ยวกับสังคมไทย หรือสำนึกทางสังคมมากทีเดียว ท่านไม่ใช่นักบันทึกประวัติศาสตร์อย่างธรรมดา ขุนวิจิตรมาตรากล่าวว่า

> *"สมัยเป็นนักเรียนสวนกุลาบ การอ่านหนังสือจะเปลี่ยนไป คือเป็นสมัยมหาสงครามโลกครั้งที่เริ่มมา ๒ ปีแล้ว ก็อ่านข่าวสงครามในหนังสือพิมพ์ที่ชื่อ **หนังสือพิมพ์ไทย** เป็นหนังสือรายวันคู่กับหนังสือพิมพ์ที่ชื่อ **กรุงเทพฯ เดลิเมล์** กับอ่านหนังสือรายเดือนที่ชื่อ **สมุทรสาร** ออกเมื่อคราวเรี่ยไรซื้อเรือรบ (เรือพระร่วง) ในระยะนี้ชักจะชอบพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ที่ทรงเขียนลงในหนังสือพิมพ์ไทยและสมุทรสาร"* (๒๗๗)

การที่ขุนวิจิตรมาตราชอบพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ นั้นย่อมมีความหมายเกี่ยวกับสำนึกในความเป็นชาติหรือความเป็นไปของชาติในอนาคตนั่นเอง

ความรู้สึกของท่านขุนวิจิตรมาตราสะท้อนออกมาในวิธีคิดของท่านเองในการผลิตผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่แหวกวงล้อมแห่งความนิยม และกระแสสังคมอย่างสิ้นเชิง

ขุนวิจิตรมาตรามีบทบาทอย่างสูงในการเขียนบทละครร้อง ตั้งแต่อายุเพียง ๒๐ ปี โดยเขียนบทละครร้องให้ *คณะบันเทิงสยาม* รวมประมาณ ๒๐-๓๐ เรื่อง ต่อมาก็เขียนละครพูดสลับรำ ละครพูด ละครรำ นอกจากนี้ยังแต่งบทละครนอก ละครพันทาง ละครเสภา รวมไปจนถึงเขียนบทสำหรับการแสดงงิ้ว หุ่นกระบอก และรายการวิพิธทัศนา เมื่อการมหรสพเหล่านี้ซบเซาลงไป ท่านนึกสนุก แต่งบันเทิงคดีแบบพงศาวดารจีนลงหนังสือพิมพ์ *สยามรายฎร์* ประจำวัน ปรากฏว่าผู้อ่านติดกันมาก ท่านทดลองแต่งเรื่องยาวไว้เรื่องหนึ่งชื่อ *วารุณี* แต่ไม่ได้หันกลับไปเขียนอีกเลย

พร้อมๆ กันนี้ท่านได้เขียนเรื่องและบทภาพยนตร์ พร้อมทั้งลงมือกำกับการแสดงเอง ขุนวิจิตรมาตราเล่าว่าเมื่อหนังอเมริกันเฟื่องฟูคนนิยมดูหนังกันมากแล้ว แฟชั่นของหญิงและชายทั้งทรงผมและการแต่งกายตลอดจนการปฏิบัติตัวก็เปลี่ยนแปลงตามหนังไปด้วย และมหรสพไทย การละเล่นไทย ก็ทยอยกันเลิกราไปตามลำดับ

ขุนวิจิตรมาตรานั้นแม้จะมีศรัทธาปสาทะต่อความรู้ไทยและภูมิปัญญาไทย แต่ท่านไม่ใช่นักอนุรักษ์นิยม ท่านมองการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกด้วยความสนใจ และด้วยท่าทีศึกษาอย่างจริงจังจนเข้าใจลึกซึ้ง ในที่สุดท่านก็ได้เขียนบทภาพยนตร์เพื่อสร้างภาพยนตร์สำหรับคนไทยเมื่อละครเริ่มลาโรง

ภาพยนตร์เรื่องแรกที่ขุนวิจิตรมาตราเขียนเรื่องบทและกำกับเองนั้นคือ ภาพยนตร์เรื่อง *"รบระหว่างรัก"*

ขุนวิจิตรมาตราเล่าว่า หม่อมอนุศักดิ์ หัสดินทร มาพบท่านและแจ้งว่าต้องการจะสร้างภาพยนตร์ไทยสักเรื่องหนึ่ง ข้อเสนอของขุนวิจิตรมาตราเล่นเอาหม่อมอนุศักดิ์หน้าสลดลงทันที เพราะเดาว่า ขุนวิจิตรมาตราคงจะแนะให้สร้างเรื่องชีวิตคนหรูหราใหญ่โตในกรุงเทพฯ แต่ขุนวิจิตรมาตรากลับบอกว่าให้ทำเรื่อง "ชาวนา" ท่านได้ทวนความทรงจำของท่านเอาไว้ดังนี้

"ข้าพเจ้ารับคำหม่อมอนุศักดิ์แล้ว ก็มาคิดเรื่องวนเวียนอยู่นาน ว่าจะเอาเรื่องอย่างไรดี จะคิดเรื่องเป็นสมัยใหม่อย่างที่ทำๆ กันก็รู้สึกจะไม่เหมาะ เพราะคนไทยนุ่งผ้าโจงกระเบนเสื้อราชแปแตน จะไปเล่นโลดโผนชกต่อยอย่างฝรั่งดูมันเคอะเขิน ไม่เหมือนฝรั่งที่เขานุ่งกางเกงใส่เสื้ออะไรก็ได้ ดูเขากระฉับกระเฉงดี มันควรจะเป็นเรื่องชาวนาซึ่งเขานุ่งกางเกงไทยครึ่งน่องเสมอ แล้วเมืองไทยก็เป็นเมืองทำนาหรือเกษตรกรรมแทบทั้งนั้น พอดีไปนึกถึงโคลงของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ที่ว่า"

"มโนมอบพระผู้ เสวยสวรรค์
แขนมอบถวายทรงธรรม์ เทิดหล้า
ดวงใจมอบเมียขวัญ และแม่
เกียรติศักดิ์รักของข้า บอบไว้แก่ตัว"

เอาโคลงนี้เป็นหลักคงจะดี จึงคิดเรื่องให้ตัวเอกเป็นชาวนา มีแม่ตาบอด ต้องอุปการะเลี้ยงดูแม่ และมีคู่รักเป็นชาวนาเหมือนกัน ได้ข่าวว่าสยามประกาศสงครามกับเยอรมัน และรับทหารอาสา ก็คิดจะไปอาสาแต่เป็นห่วงแม่และคู่รัก เผอิญมีเพื่อนคนหนึ่งพูดน้ำเสียงเหมือนตนก็ไปปรึกษาเพื่อน ขอให้เพื่อนมาอยู่บ้านแทนตัว เพราะแม่ตาบอดมองไม่เห็นได้ฟังแต่เสียงก็นึกว่าลูก เพื่อนรับคำ ตนก็ไปสมัครเป็นทหารอาสา ได้ไปรบเยอรมันชนะกลับมา มีคนมาชิงคู่รัก เกิดต่อสู้กันเล็กน้อย แล้วก็จบลงด้วยได้คู่รักนั้น ที่เกิดของเรื่องข้าพเจ้าสมมุติเอาเป็นคลองเจ้าเจ็ดปลายนา แขวงเมืองปทุม เนื้อเรื่องเป็นพื้นอย่างไทยๆ ไม่เป็นแบบฝรั่ง และชวนให้รักชาติบ้านเมือง" (หน้า ๓๔๑-๓๔๒)

แนวคิดเบื้องหลังภาพยนตร์ *"รบระหว่างรัก"* ของขุนวิจิตรมาตรานี้เป็นภาพสะท้อน และเป็นแบบอย่างให้เห็นว่าในยามที่สังคมเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว นักคิดนักเขียนหรือศิลปินมีความหมายและเป็นฝ่ายกระทำต่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงต่อสู้ก็ได้ หรือจะยอมอนุวัติตามกระแสโลกไปก็ได้ ประวัติการสร้างภาพยนตร์ของขุนมาตรานั้นเป็นอย่างแรกไม่ใช่อย่างหลัง เพราะมันมีบทบาทแก้ไขปัญหาของสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง และภาพยนตร์ *"รบระหว่างรัก"* ก็ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ต่อมาอีกสมัยหนึ่งเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๔ ขุนวิจิตรมาตราได้แต่งเรื่องชาวนาให้ *ศรีกรุง* อีก คราวนี้พระเอกไม่ใช่ชาวนาแต่เป็นผู้จบวิชากสิกรรมและไปทำนา บ้านของพระเอกเป็นบังกาโลชั้นเดียว

ไม่ใช่เรือนไทยใต้ถุนสูง ผู้คนที่ประกอบเรื่องเป็นชาวชนบททั้งสิ้น นี่เป็นอีกหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์หนังไทย อันสะท้อนจิตวิญญาณแห่งความเป็นไท

ในระยะที่หนังกำลังเฟื่องฟูนี่เอง หนังเพลงอเมริกันก็เริ่มเข้ามาฉายและได้รับความนิยมมาก ขุนวิจิตรมาตราถามคำถามสำคัญต่อตัวท่านเองว่า แล้วหนังไทยจะเอาเพลงชนิดไหนมาเสนอแก่ผู้ชม ท่านบันทึกความคิดเอาไว้ว่า

"การทำหนังเพลงนี้มีเรื่องสะกิดใจขึ้น ๒ อย่างคือทำนองเพลงอย่างหนึ่ง กับคำร้องอีกอย่างหนึ่ง ทำนองเพลงนั้นเมื่อเริ่มทำหนังพูด เพลงที่เรียกกันในปัจจุบันว่า **"เพลงไทยสากล"** ยังไม่เกิด ข้าพเจ้ากับเรือโทมานิตได้ลองคิดแต่งโดยแต่งโน้ตให้เป็นจังหวะสากลขึ้นเป็นครั้งแรก คือ **เพลงกล้วยไม้** *ในเรื่องปู่โสมเฝ้าทรัพย์ เป็นจังหวะรุมบา มาในเรื่องเลือดทหารไทย ได้ทดลองแต่งให้เป็นแบบสากลจังหวะต่างๆ มีเพลงหนึ่งใช้จังหวะสากลแต่ให้ใกล้มาข้างไทยมากๆ* คือ **เพลงกุหลาบในมือเธอ** *ปรากฏว่าเพลงแบบนี้ร้องกันได้ติดปาก โดยมีทำนองเฉื่อยๆ ช้าๆ ร้องง่าย"* (หน้า ๔๓๔)

หวังว่าเราคงจะจำได้ดีว่า **เพลงกล้วยไม้** และเพลงที่ขึ้นต้นว่า *"ใจพี่หายวาบ เมื่อเห็นกุหลาบกลีบกระจาย"* นั้นเป็นเพลงรุ่นเก่าที่ฟังดูแปลก แต่ยังอยู่ในความทรงจำของเราอยู่เสมอจนถึงบัดนี้ในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นสมัยที่พยายามจะวางรากฐานความเป็นไทยสู้กับอิทธิพลฝรั่ง เท่าๆ กับที่พยายามจะยกคนไทยขึ้นไปให้เป็นอย่างฝรั่งในหลายเรื่อง นโยบายของจอมพล ป.จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์สืบมาจนปัจจุบันนี้ แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในสมัยดังกล่าวนั้น ประเทศไทยได้มีการคิดและวางแผนจริงจังมากทีเดียวที่จะนำประเทศไทยไปทางใดทางหนึ่งที่คิดว่าจะอยู่รอดได้ ในระยะที่กล่าวนี้เอาเป็นยุครุ่งเรืองของ *หลวงวิจิตรวาทการ* และ *ขุนวิจิตรมาตรา* เองก็ได้มีบทบาทในหลายด้าน เพลง *"บ้านไร่นาเรา"* ที่ขึ้นต้นว่า *"ฟังเสียงกระดึง ดังกรุ๋งกริ๋งมา เป็นสัญญาณว่าชาวนาออกทำงาน"* เป็นเพลงที่สร้างความรู้สึกสร้างงาน สร้างชาติดีอยู่ไม่น้อย

ประวัติของ *ขุนวิจิตรมาตรา* มีรอยด่างพร้อยโดยการเมือง เมื่อความรักชาติ หรือความสำนึกในบทบาทงานวัฒนธรรมของท่านล้ำเส้นเข้าไปสู่การที่ท่านได้แต่งเพลงสดุดีท่านผู้นำ จอมพล ป.พิบูลสงคราม รวมทั้ง ได้สร้างภาพยนตร์ *บ้านไร่ นาเรา* :ซึ่งแม้จะมีด้านที่ให้ความสำคัญแก่ชาวนา แต่ก็เป็นหนังต่อต้านลัทธิบอลเชวิกทั้งๆ ที่อาจไม่รู้แน่ว่าลัทธินั้น คืออะไร

แต่ขุนวิจิตรมาตราก็ยังคงเป็นขุนวิจิตรมาตรา อยู่นั่นเอง ท่านทำงานให้แก่กองทัพอากาศเพียงระยะเดียว ก็ขอกลับกระทรวงพาณิชย์ดังเดิมและก็ทำงานค้นคว้า และขีดเขียนของท่านต่อไป เพราะท่านรู้สึกว่าการทำงานเช่นนั้นไม่ใช่ *ทาง* ของท่าน

อันที่จริง เมื่อท่านกลับมาอยู่กระทรวงพาณิชย์ ท่านก็ยังคงต้องทำงาน ที่เกี่ยวด้วยนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป.อยู่เพราะท่านเป็นข้าราชการ วันหนึ่งจอมพล ป.พิบูลสงครามมีดำริว่าต้องการทำหนังสือชุด *"วัฒนธรรม"* แสดงวัฒนธรรมไทยทุกด้าน ขุนวิจิตรมาตราจึงเขียนเรื่อง *ประวัติการค้าไทย* หนา ๓๐๐ หน้า ท่านบันทึกไว้ว่า *"พงศาวดารของเราเป็นไปในรูป Chronicle ของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่มีกล่าวถึงเศรษฐกิจการค้าและสังคม ข้าพเจ้าเขียนในแนวใหม่ โดยเอา*

เศรษฐกิจการค้าเป็นพื้น เอาพระเจ้าแผ่นดินเข้าประกอบเฉพาะที่เกี่ยวกับการค้า" (หน้า ๔๘๑) บรรดานักศึกษาเศรษฐศาสตร์รู้ดีว่า หนังสือเรื่อง *ประวัติการค้าไทย* เป็นหนังสือลำดับเรื่องราวการเศรษฐกิจไทยที่สมบูรณ์มากเล่มหนึ่ง และเป็นการเขียนบันทึกในแนวที่ก้าวหน้ามากทีเดียว

ขุนวิจิตรมาตรา มีผลงานเขียนบทความลงในวารสารต่างๆ เกี่ยวด้วยสังคมวัฒนธรรมไทย จนกระทั่งรวมเล่มมาเป็นงานเขียนชิ้นสำคัญของท่านอันได้แก่ *ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เด็กคลองบางหลวง คอคิดขอเขียน ภูมิศาสตร์สุนทรภู่และ สำนวนไทย* เป็นต้น งานของขุนวิจิตรมาตรามีลักษณะเด่นคือ เป็นการบันทึกสภาพสังคม และโดยที่ท่านมีภูมิรู้ถึงรากฐานของสิ่งนั้นๆ อย่างลึกซึ้ง ขณะเดียวกันมีภูมิรู้เกี่ยวกับโลกอันสามารถนำมาเป็นข้อเปรียบเทียบ หรืออ้างอิง ยิ่งช่วยให้เข้าใจตำแหน่งแห่งที่ของสังคมที่เป็นอยู่และเปลี่ยนแปลงไปชัดเจนยิ่งขึ้น

หนังสือ **๘๖ปีในชีวิตของข้าพเจ้า** ได้สะท้อนให้เรารู้สึกได้ว่าขุนวิจิตรมาตราไม่ใช่ผู้ที่สนใจการเมือง หรือมักใหญ่ใฝ่สูง ท่านไม่สนใจที่จะสร้างชื่อเสียงจากวิชาความรู้ หากแต่ผลิตผลงานก็เพื่อตัวความรู้นั้นแท้ๆ หรือเพื่อสนองแก่คุณค่าจิตใจ การทำงานให้แก่รัฐบาลจอมพลป. ในสาระสำคัญตรงกับแนวคิดของท่านเองเกี่ยวกับความสำคัญของเมืองไทย ชาวนาไทย และสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเพลงชาติสยามที่ท่านแต่ง บทละครเรื่องบ้านไร่นาเรา หรือหนังสือชุดประวัติการค้าไทย

ดังนั้นการสนองนโยบายรัฐบาลหรือไม่สนองนโยบายรัฐบาลอาจไม่ใช่สาระสำคัญสำหรับขุนวิจิตรมาตรา แม้จะเป็นประเด็นที่มีเหตุผลที่คนรุ่นหลังจะสามารถตั้งข้อกังขาได้ก็ตาม

ขุนวิจิตรมาตราได้เคยบันทึกไว้ดังนี้

> *"ข้าพเจ้ามีอาชีพรับราชการ ไม่ถือตัวว่าเป็นนักเขียนหรือประพันธ์ร้อยแก้ว ร้อยกรองอะไรหมด การแต่งเป็นงานอดิเรกแต่งเล่นสนุกๆ ตามที่มีผู้ขอมาเท่านั้น หนังสือข้าพเจ้าที่พิมพ์ทั้งหมดล้วนแต่เกิดจากมีผู้ขอมาทั้งสิ้น จะมียกเว้นก็เรื่องเดียวคือ* ***"หลักไทย"*** *ที่แต่งประกวดและชนะได้รับพระราชทานรางวัลของพระปกเกล้าและประกาศนียบัตรของราชบัณฑิตยสภาน นอกจากนี้จะมีประกวดอะไรที่ไหนอย่างไรกัน ไม่ได้มีความสนใจเลย สรุปแล้วก็ว่าพวกที่มาหาข้าพเจ้าเป็นนักเขียน นักประพันธ์ นักแต่งเพลงพวกหนึ่ง เป็นนักศึกษาพวกหนึ่ง" (หน้า ๓๒๖)*

๘๐ ปีในชีวิตของข้าพเจ้า เป็นหนังสือพิเศษที่จัดพิมพ์ขึ้นสำหรับแจกในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านผู้ประพันธ์เอง ประวัติของท่านได้สะท้อนให้เห็นสามสิ่งพร้อมๆ กันคือ *ประการแรก* เราได้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมไทย และทางเลือกของคนไทยโดยเฉพาะในเมืองหลวงในระยะต่างๆ ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมโลก *ประการที่สอง* เห็นถึงกระบวนคิดของผู้คนในวงการชนชั้นปัญญาชนผู้มีบทบาทในการผลิตงานศิลปวัฒนธรรม เห็นได้ชัดเจนว่าในเวลาที่กล่าวนั้น แม้ว่ากระแสวัฒนธรรม และความเป็นตะวันตกจะรุกเข้ามา แต่สังคมไทยก็ยังมีจุด

ยืน มีหลักคิดอยู่พอเพียงในบางระดับที่จะสามารถพัฒนา และปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ โดยที่ยังไม่ละทิ้งรากแห่งความเป็นไทย

ประการสุดท้าย งานชิ้นนี้ทำให้ได้เห็นถึงชีวิตของท่านผู้ประพันธ์เอง ผู้ซึ่งดำเนินชีวิตอย่างสงบเรียบง่าย ตรงไปตรงมาต่อความคิดและความรู้ของตนเอง ท่านเคยกล่าวว่า *"ก็ไม่จับไม่เคยคิดจะทำอะไรเลยทั้งสิ้น คิดจะลองทำเล่นสนุกๆ ทั้งนั้น แต่เมื่อได้ทำแล้วก็พยายามให้ได้ความรู้จริงในสิ่งนั้น และพยายามให้ดีที่สุดที่จะทำได้"* (หน้า ๓๕๑) เราได้เห็นกันแล้วว่า ฤทธิ์เดชของ *"การเล่นหนังสือ"* ของนักปราชญ์อย่างขุนวิจิตรมาตรานั้นได้วางรากฐานความรู้แก่สังคมไทยเพียงใด

พรพิไล เลิศวิชา

พระประวัติตรัสเล่า

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

(พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๖๔)

พระประวัติตรัสเล่า พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระนิพนธ์ที่ทรงมุ่งหมายประทานโอวาทแก่ศิษย์ของพระองค์ โดยใช้ประสบการณ์ชีวิตและข้อคิดส่วนพระองค์ สำหรับอบรมสั่งสอนเตือนใจ งานพระนิพนธ์นี้มุ่งให้พิมพ์เผยแพร่ภายหลังสิ้นพระชนม์แล้ว ดังนั้น หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สิ้นพระชนม์ วัดบวรนิเวศวิหาร กับคณะศิษยานุศิษย์ พร้อมใจกันจัดสร้างโรงเรียนมนุษยนาควิทยาทาน เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ถวายแด่พระองค์ท่าน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จทรงเป็นประธานในพิธีเปิดโรงเรียน เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๖๗ วัดบวรนิเวศวิหาร ดำริจะจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกขึ้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอให้จัดพิมพ์พระนิพนธ์เรื่องนี้ ด้วยเห็นว่าไม่มีหนังสือเล่มอื่นที่สมควรพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ ยิ่งกว่าพระนิพนธ์นี้ในวโรกาสนั้น **พระประวัติตรัสเล่า**จึงเป็นฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗ หลังจากนั้นพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง ครั้งหลังสุดที่ใช้เขียนแนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน คือ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๑๔ เนื่องในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ ๕๐ ปี แห่งวันสิ้นพระชนม์ของผู้ทรงพระนิพนธ์

ลักษณะและเนื้อหา **พระประวัติตรัสเล่า** เป็นพระนิพนธ์ความเรียงที่บันทึกความทรงจำประเภทอัตชีวประวัติ ดำเนินเรื่องตามช่วงวัยของชีวิตและการเกิดสถานะทางสังคม ความมุ่งหมายเพื่อใช้ประสบการณ์สั่งสอนอบรมศิษย์เป็นสำคัญ และขอบเขตเนื้อหาพระนิพนธ์ตามลำดับกาลเวลาแห่งพระประวัติ จัดแบ่งออกเป็น ๗ หัวข้อ คือ ***ตราวประสูติ ตราวเป็นทารก ตราวเป็นพระกุมาร ตราวเป็นพระตรุณ ตราวทรงพระเจริญ สมัยทรงผนวชพระ และสมัยทรงรับสมณศักดิ์***

การที่เนื้อหาพระนิพนธ์มิได้ครอบคลุมพระประวัติชีวิต จบจนถึงพระปัจฉิมวัยก็เพราะทรงมีพระปรารถนาว่า ศิษยานุศิษย์ของพระองค์รู้จักและทราบพระประวัติเมื่อตราวทรงพระยศสูง แต่ไม่ทราบพระประวัติชั้นเดิมอันเคยประสบทุกข์อย่างไร ความพยายามเลี้ยงพระองค์มาอย่างไร จึงมีพระประสงค์ประทานความรู้ไว้ให้เป็นนิทัศน์อุทาหรณ์ การอ่านพระนิพนธ์นี้แม้จะรับความรู้ตามที่ทรงจากเนื้อเรื่องหรือข้อความระหว่างบรรทัด กระนั้น ด้วยพระเมตตาที่ต้องการสั่งสอนให้ได้ผลเชิงย้ำความคิด จึงพระนิพนธ์ด้วยวิธีเน้นกำชับ เช่น เมื่อต้องอบรมเรื่องผู้หญิงแก่ศิษย์ที่ลาสิกขาแล้ว ประทานโอวาทโดยตรงว่า “ศิษย์ของเราผู้แก่วัด สึกออกไป ไม่เคยในทางนี้ จง

ประหยัดให้มากจากผู้หญิงเสเพล แม้จะหาคู่ จงอย่าด่วน จงค่อยเลือกให้ได้คนดี ถูกนักเลงเข้าอาจพาฉิบหาย ตั้งตัวไม่ติด" หรือพระโอวาทเรื่องการประหยัดก็ประทานตักเตือนว่า "ความเป็นหนี้เป็นดุจหล่มอันลึก ตกลงแล้วถอนตัวได้ยากนัก ขอพวกศิษย์ของเราจงระวังให้มาก"

คุณค่าพระนิพนธ์ **พระประวัติตรัสเล่า** วัตถุประสงค์ในการทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อสั่งสอนศิษย์ เป็นที่คาดหมายได้ว่า วรรณกรรมนี้บรรลุวัตถุประสงค์ของผู้นิพนธ์ ส่วนผู้อ่านที่อยู่ต่างสมัยจะรับประโยชน์ประการใดหรือไม่นั้น บรรทัดฐานข้อนี้น่าจะเป็นคำตอบว่าพระนิพนธ์ดังกล่าวทรงคุณค่ามากน้อยเพียงใด แน่นอนว่า**พระประวัติตรัสเล่า**แม้เป็นเพียงพระนิพนธ์ขนาดสั้น เนื้อหาไม่ครอบคลุมตลอดพระชนมชีพก็ตาม หากโดยฐานอัตชีวประวัติในยุคแรกของวรรณกรรมไทยย่อมมีค่ายิ่ง และมากไปกว่าคุณค่าประการนั้น เนื่องจากภาษาสำนวนที่ปรากฏในพระนิพนธ์ ถึงจะเป็นภาษาเมื่อเกือบร้อยปีก่อน หากมิได้ทรงใช้ภาษายากเกินไป เช่น ถ้อยคำเชิงอารามิกโวหาร หรือใช้คำสแลง เป็นต้น ภาษาที่ง่ายเป็นธรรมดาจึงสื่อคุณค่าทางความคิดและเหตุการณ์เรื่องราว ไม่เป็นอุปสรรคแก่ผู้อยู่ต่างสมัย เช่น คนรุ่นปัจจุบัน การใช้คำในเนื้อความบางตอนก่อให้เกิดภาพพจน์ที่เข้าใจง่าย อาทิ "จวนออกพรรษาก็อยากสึก จะได้เที่ยวไปไหน ๆ เหมือนปลาต้องการออกไปหาน้ำลึก"

คุณค่าอีกประการหนึ่งเกิดจากเนื้อหาสาระของพระนิพนธ์ เป็นพระประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ผู้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติ ได้ทรงพระกรณียกิจอย่างสำคัญทั้งต่อการวางรากฐานการศึกษาสมัยใหม่ของไทย ทรงปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ไทยและในฐานะพระภิกษุที่ทรงเป็นนักปกครองและบริหารการคณะสงฆ์ ซึ่งแม้ในบัดนี้ก็ยังมิอาจแสวงหาพระภิกษุรูปใดที่ทรงคุณสมบัติดังกล่าว โดยรวมอยู่ในบุคคลนั้นเยี่ยงพระองค์ท่าน พระประวัติตรัสเล่าจึงเป็นหนังสืออัตชีวประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทยที่ควรศึกษา

ขณะเดียวกัน**พระประวัติตรัสเล่า**ยังเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่า แม้ความมุ่งหมายจะเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ส่วนบุคคล แต่ฉากเหตุการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง ส่วนหนึ่งคือสังคมของชนชั้นนำของสังคมไทย ทั้งเป็นสังคมไทยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของการเมืองในประเทศ และหัวเลี้ยวหัวต่อของไทยกับการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีพระฐานันดรศักดิ์เป็นพระองค์เจ้า ทรงกำพร้าเจ้าจอมมารดาตั้งแต่พระองค์ยังเป็นพระทารก และอีก ๘ ปีต่อมาหลังจากพระประสูติ พระบรมมหาชนกนาถ รัชกาลที่ ๔ เสด็จสวรรคต แม้รัชกาลที่ ๕ จะเสด็จขึ้นครองราชย์และทรงพระบรมราชูปถัมภ์เจ้านายพี่น้อง แต่ทว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงครองราชย์โดยมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน อำนาจส่วนสำคัญอยู่ที่ขุนนางตระกูลบุนนาค พระนิพนธ์อัตชีวประวัตินี้จึงสะท้อนอารมณ์เมื่อควาวสิ้นรัชกาลที่ ๔ ว่า "เราได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งความเป็นไปของพวกเราเป็นครั้งแรก คนผู้เคยฝากตัวก็จืดจางไป คนที่เราไม่เคยเกรง ก็ต้องเกรง" กระทั่งทรงสรุปว่า "ช่างเป็นคราวที่เจ้านายตกต่ำเสียนี่กระไร"

กระนั้น จาก**พระประวัติตรัสเล่า**ยังสะท้อนสังคม สะท้อนพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชที่ทรงดูแลเจ้านายพี่น้อง ทรงใส่พระทัยเรื่องการศึกษา ดังการศึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า นอกจากเรียนอย่างไทยแล้ว ผลจากการเรียนภาษาอังกฤษขณะพระชนม์ ๑๒ พรรษากับครูฝรั่ง ได้รู้พงศาวดารอังกฤษ รวมถึงรู้เรื่องราชาธิปไตยฝรั่งเศสล่ม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ สันนิษฐานได้ว่า ชนชั้นนำของไทยเรียนรู้สังคมโลกและตระเตรียมได้ดี จึงสามารถรักษาเอกราชและอธิปไตยไว้ได้สำเร็จ ขณะเดียวกัน อิทธิพลฝรั่งที่สะท้อนผ่านพระประวัติตรัสเล่า ด้านหนึ่งต่อปัจเจกชนย่อมแสดงผลทางค่านิยม เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ครั้งยังมิได้ทรงผนวช มีความนิยมฝึกขี่ม้าและขับรถยนต์ แม้พระนิสัยส่วนพระองค์ที่เคยติดการพนัน เมื่อคบกัชฝรั่งที่ดีและสำคัญผิดว่าฝรั่งโดยทั่วไปก็ไม่เล่นการพนัน จึงทรงแก้ไขพระนิสัยของพระองค์ ดังทรงกล่าวว่า "เราตื่นเอาอย่างฝรั่งหนักเข้า ฝรั่งครั้งนั้นที่เรารู้จัก เขาไม่ฝักใฝ่ในการพนัน เล่น จะไม่เหมือนฝรั่ง จึงจืดจางเลิกไปเอง" ลักษณะร่วมสมัยของการคิดชื่นชมฝรั่งนั้น ทำให้การแบ่งกลุ่มเป็นเจ้านายขุนนางรุ่นใหม่เรียกว่า**สยามหนุ่ม** ส่วนเจ้านายขุนนางรุ่นเก่าเป็นพวก**สยามเก่า** พระนิพนธ์เรื่องเดียวกันสะท้อนสังคมบางตอนว่า "เสียงพวกสยามหนุ่มข้อนพระสงฆ์ว่าบวชอยู่ไม่ได้ทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่แผ่นดิน ขี้เกียจ กินแล้วนอน รับบำรุงของแผ่นดินเสียเปล่า"

แม้สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ ๕ จะทรงนำในกลุ่มสยามหนุ่ม หากพระองค์ท่านมิได้คิดเช่นนั้น ทรงเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ เมื่อทราบว่าพระเจ้าน้องยาเธอฯ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงสนพระทัยศาสนาเมื่อก่อนจะทรงผนวช จึงทรงเกลี้ยกล่อมให้ทรงพระผนวชเป็นหลักในสถาบันสงฆ์ โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการรับราชการเช่นกัน และทรงพระผนวชในพรรษาแรก มีพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ ที่ส่งผลต่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าตัดสินพระทัย ครองสมณเพศตลอดพระชนมชีพ ทั้งนี้นับเนื่องจากพระราชจรรยาที่เสด็จประเคนพุ่มเมื่อเข้าพรรษา และทรงกราบอย่างเป็นพระ แปลกจากพระองค์อื่นที่เพียงทรงประคองอัญชลี ภาษาที่ถ่ายทอดจากพระอารมณ์สะเทือนใจนี้ปรากฏในพระประวัติตรัสเล่าว่า "เรานึกสลดใจว่าโดยฐานเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็เป็นเจ้าของเรา โดยฐานเนื่องในพระราชวงศ์เดียวกัน ท่านก็เป็นพระเชษฐาของเรา โดยฐานเป็นผู้แนะราชการพระราชทาน ท่านก็เป็นครูของเรา เห็นท่านทรงกราบ แม้จะนึกว่าท่านทรงแสดงเดารพแก่ธงชัยพระอรหันต์ต่างหาก ก็ยังวางใจไม่ลง ไม่ปรารถนาให้เสียความไว้วางพระราชหฤทัยของท่าน ไม่ปรารถนาให้ท่านทอดพระเนตรเรา ผู้ที่ท่านทรงกราบแล้วถือเพศเป็นคฤหัสถ์อีก ตรงคำที่เขาพูดกันว่ากลัวจัญไรกิน เราตกลงใจว่าจะไม่สึกในเวลานั้น"

พระประวัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จากพระนิพนธ์ พระประวัติตรัสเล่า เริ่มด้วยเรื่องพระประสูติใน พ.ศ. ๒๔๐๓ ถึงสมัยทรงรับสมณศักดิ์เป็นสมเด็จกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พ.ศ. ๒๔๒๔ ดังนั้น ในส่วนพระประวัติสังเขปที่จะกล่าวโดยตลอดพระชนมชีพ พร้อมพระกรณียกิจและงานพระนิพนธ์อื่น ๆ ผู้วิจัยหรือผู้แนะนำหนังสือดีที่คนไทยน่าจะได้อ่าน ได้อาศัยข้อมูลทั้งจากพระประวัติตรัสเล่า กับหนังสือ "พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส" ฉบับ นายชื้น ยอดเศรณี เป็นแหล่งข้อมูลอ้างถึงโดยสำคัญ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๔ กับเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๐๓ รับพระราชทานนามว่า พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพปีรุ่งขึ้นจากปีประสูติ เจ้าจอมมารดาแพถึงแก่อนิจกรรม สมเด็จกรมหลวงวรเสรฐสุดาทรงอุปถัมภ์ และมีท้าวทรงกันดาร (ศรี) ผู้เป็นยายเลี้ยงดู เริ่มทรงศึกษาแต่เยาว์วัยกับคุณพนักงานในวัง เป็นการเรียนหนังสือไทย และเรียนหนังสือขอมกับพระปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) ครั้นพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ทรงเข้าโรงเรียนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง เรียนกับครูฟรานซิสซอช แปตเตอร์สัน ภายหลังโสกันต์แล้วได้ทรงพระผนวชเป็นสามเณรคราวหนึ่ง ต่อมาสึกและเสด็จประทับวังกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ การใช้ชีวิตวัยรุ่นนั้น ทรงใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายและเริ่มติดนิสัยการพนัน หากอาศัยพระนิยมที่ทรงชื่นชมฝรั่ง ทั้งได้พบฝรั่งที่ดี คือ หมอปีเตอร์ เคาวัน ชาวสก๊อต แพทย์หลวงที่มีนิสัยสันโดษ มีความประพฤติดี จึงมีอิทธิพลต่อพระจรรยาวัตรของสมเด็จฯอย่างมาก สามารถเปลี่ยนพระนิสัยในส่วนบกพร่องเป็นไปในทางที่ดี ดังตรัสเล่าว่า "บุญของเรากลับตัวได้เร็ว ตั้งแต่อายุได้ ๑๗ ปี"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ขณะพระชนม์ ๑๘ พรรษา ยังมิได้ผนวช เริ่มทรงราชการในกรมราชเลขานุการ ต่อมารัชกาลที่ ๕ ทรงเกลี้ยกล่อมให้ทรงพระผนวช เพื่อทรงช่วยราชการด้านการพระศาสนา จึงทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ และพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จันทรังสี) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทรงพระผนวชแล้วประทับวัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดพระชนมชีพเป็นระยะเวลาที่ทรงเสียสละบำเพ็ญกรณียกิจสำคัญแก่ชาติและพระศาสนาอย่างใหญ่หลวง ต่อการจัดการศึกษาแผนใหม่ในระบบโรงเรียน พระองค์สนับสนุนให้วัดและพระสนองพระราชประสงค์ ร.๕ ในการปฏิรูปการศึกษาต่อการพระศาสนาโดยตรงได้ทรงจัดการปกครองคณะสงฆ์ จัดการศึกษาพระสงฆ์ ทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในหัวเมือง ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยในปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ ทรงจัดทำตำรา แบบเรียนและวางระเบียบวิธีวัดผลการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย ทรงตั้งโรงพิมพ์สำหรับพิมพ์หนังสือเผยแพร่พระศาสนา ทรงออกนิตยสารชื่อธรรมจักษุ ส่วนงานพระนิพนธ์อื่น ๆ มีทั้งทรงค้นคว้าเรียบเรียงเป็นตำราแบบเรียน ที่ยังใช้ในวงการศึกษาของพระภิกษุสามเณรและผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งพระนิพนธ์แปลหรือทรง

ชำระ รวมผลงานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งหนังสือ**นวโกวาท** ซึ่งเป็นคู่มือผู้เข้ารับการอุปสมบทมาถึงจนทุกวันนี้

ทรงรับพระราชทานสมณศักดิ์สูงสุดที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๖๔ เบื้องปลายพระชนมชีพทรงพระประชวรด้วยโรควัณโรคเรื้อรัง สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๖๔

ประวัติการพิมพ์หนังสือ

พระประวัติตรัสเล่า พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗ โดยวัดบวรนิเวศวิหารและมหามกุฏราชวิทยาลัย และพิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง การพิมพ์ครั้งล่าสุด คือ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๖ โดยชื่อว่าหนังสือ "พระประวัติ" จัดพิมพ์ในโอกาสครบ ๕๐ ปีแห่งการสิ้นพระชนม์ หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยพระประวัติตรัสเล่า อันเป็นพระนิพนธ์ ที่มีพระนิพนธ์คำนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นส่วนต้นเล่ม จากนั้นจึงเป็นงานเขียนเรื่อง พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ของ นายชื้น ยอดเศรณี

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

- วัดบวรนิเวศวิหารและมหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระประวัติ**, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔

พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๑

สุชีพ ปุญญานุภาพ

(พ.ศ. ๒๔๖๐-)

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา จัดแบ่งเป็น ๓ ปิฎก ดังนี้

1. วินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี
2. สุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไป
3. อภิธัมมปิฎก ว่าด้วยธรรมะล้วน ๆ หรือธรรมมะที่สำคัญ

นอกจากพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังจัดเป็นเอกสารหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ และนับเนื่องเป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาด้วย เป็นที่มาหรือบ่อเกิดวรรณคดีไทย และแรงบันดาลใจทางศิลปกรรมแขนงอื่น ตลอดจนมีผลต่อสังคมทางด้านหลักความเชื่อและศีลธรรมจรรยา กระนั้น พระไตรปิฎกบันทึกด้วยภาษามคธหรือภาษาบาลี แม้จะมีฉบับแปลเป็นภาษาไทย ยังเป็นการยากแก่คนทั่วไปจะศึกษาโดยสะดวก เพราะความจำกัดทางความรู้ภาษามคธหรือภาษาบาลี รวมทั้งธรรมะที่แปลเป็นไทยแล้ว ก็มีส่วนยากแก่การทำความเข้าใจ ประกอบกับมีขนาดความยาวมาก การศึกษาพระไตรปิฎกในทางปริยัติหรือทางทฤษฎี จึงจำเป็นต้องมีครูอาจารย์ผู้รู้ช่วยอธิบายหรือแนะนำ เช่นเดียวกับการประสานการปฏิบัติธรรมพึงมีกัลยาณมิตร

ด้วยเหตุนี้ เมื่อสุชีพ ปุญญานุภาพจัดทำพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน จึงควรอนุโมทนาอย่างยิ่ง เป็นความเอื้อเฟื้อแก่พระศาสนาอย่างสำคัญ และเป็นสื่อการศึกษาที่เหมาะแก่สมัย ก่อประโยชน์ทั้งพุทธบริษัทอีกทั้งบุคคลเหล่าอื่น ที่พึงประสงค์ศึกษาพระไตรปิฎกจากเอกสารภาษาไทย มิเพียงถือว่าได้สืบพระศาสนาตามคติดั้งเดิม การสร้างสรรค์งานสำคัญนี้นับเป็นการเพิ่มพูนสมบัติวรรณกรรมไทยด้วย

เนื้อหาพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ครอบคลุมสาระความรู้ ตามพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ๔๕ เล่ม ครบถ้วนทั้งวินัยปิฎก สุตตันตปิฎกและอภิธัมมปิฎก แม้จะมีวลีขยายความชื่อหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ว่า "ย่อความ จากพระไตรปิฎก ฉบับบาลี ๔๕ เล่ม" แท้ที่จริงหนังสือเล่มนี้จัดทำส่วนย่อความไว้ส่วนหนึ่งของหนังสือ คือ เป็นภาคที่ ๔ จากการจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นห้าภาค ภาคอื่น ๆ นั้นล้วนมีความสำคัญต่อการศึกษาพระไตรปิฎกและทำให้บรรลุความมุ่งหมายของการจัดทำหนังสือเล่มนี้ อันมุ่งหวังให้ประชาชนผู้อ่านเกิดประโยชน์ รวม ๔ ประการ

1. รู้ความหมายและความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก

2. รู้เรื่องที่น่าสนใจ เพื่อให้เห็นแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา
3. รู้ความย่อในพระไตรปิฎกแต่ละเล่ม ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นการย่อที่พยายามให้ได้สาระสำคัญ
4. สามารถศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ไทย เพื่อทราบความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกในไทย ซึ่งรวบรวมเพื่อให้ค้นสะดวก ไม่กระจัดกระจาย

ด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้จัดทำหรือผู้สร้างพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน จึงกำหนดเนื้อหาเพื่อจัดทำแบ่งในการนำเสนอตามลำดับ รวมห้าภาค ซึ่งขอกล่าวโดยย่อดังนี้

ภาคที่ ๑ ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกคืออะไร ประวัติการสังคายนา ลักษณะของการจัดหมวดหมู่ของแต่ละปิฎก ลำดับชั้นคำภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ภาคที่ ๒ ว่าด้วยเอกสารทางประวัติศาสตร์ เริ่มจากพระไตรปิฎกฉบับพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ถึงรายงานการสร้างพระไตรปิฎกสมัยรัชกาลที่ ๙

ภาคที่ ๓ ข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก

ภาคที่ ๔ ความย่อแห่งพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีที่จัดทำย่อเป็นภาษาไทย

- พระวินัยปิฎก ตั้งแต่เล่ม ๑ ถึงเล่ม ๘
- พระสุตตันตปิฎก ตั้งแต่เล่ม ๙ ถึงเล่ม ๓๓ รวม ๒๕ เล่ม
- พระอภิธัมมปิฎก เล่ม ๓๔ ถึงเล่ม ๔๕ รวม ๑๒ เล่ม

ภาคที่ ๕ ว่าด้วยบันทึกทางวิชาการ

การเลือกรูปแบบของการนำเสนอที่ดีเหมาะแก่เนื้อหาเพียงใดนั้น ประการสำคัญคือความสามารถการใช้ภาษาไทยที่ดี มีความสละสลวยเข้าใจง่าย ทั้งนี้อาศัยกลวิธีการนำเสนออย่างมีวิจารณญาณอีกเช่นกัน กล่าวคือ ยึดหลักทำให้ง่ายเป็นพื้นฐาน ครั้นความจำเป็นทางวิชาการดังกรณีศัพท์บัญญัติเป็นภาษาธรรมะต้องคงไว้ ก็ช่วยผู้อ่านให้เข้าใจง่ายขึ้นผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น คงรูปศัพท์ไว้ หากแปลหรือทำคำอธิบายกำกับ บางกรณีทำเชิงอรรถ เป็นต้น

เนื้อความตามพระไตรปิฎกฉบับบาลีมีขนาดความยาว ถ้าจะแปลทั้งหมดย่อมซ้ำซ้อนกับพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยที่มีแล้ว เพื่อรักษาประโยชน์การศึกษาได้ในเวลาจำกัด จึงย่อเป็นภาษาไทยให้สั้นลง เว้นแต่วินิจฉัยว่าสูตรนั้น หรือข้อความบางตอนน่าสนใจก็เลือกแปลเฉพาะความบางตอนที่ควรแปล และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาประกอบหรือศึกษาเพิ่มเติม หากผู้อ่านสนใจก็ดีหรือเพื่อแสดงหลักฐานควรเชื่อถือ หรือเพื่อการตรวจสอบสะดวกขึ้นก็ดี การนำเสนอที่ถือเป็นจุดเด่นอีกอย่างหนึ่งของท่านผู้จัดทำ นั่นคือการอ้างอิงหลักฐานชัดแจ้ง

องค์ประกอบอื่นที่เกื้อกูลการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือโดยสะดวกขึ้น หนังสือเล่มนี้จัดทำแผนภูมิพระไตรปิฎกในรูปสารบัญ นอกจากสารบัญที่มีตามปกติ และจัดทำแผนผังพระไตรปิฎก แผนผังพระวินัยปิฎก แผนผังพระสุตตันตปิฎก และแผนผังพระอภิธัมมปิฎก รวม ๔ แผนผัง

สำหรับท้ายเล่มจัดสารบัญค้นคำเป็นอีกส่วนหนึ่ง เรียงลำดับอักษร ดังอาจเรียกตามความนิยมทั่วไปว่าดัชนีค้นคำนั่นเอง

อนึ่ง ภาคที่ ๕ ว่าด้วยบันทึกทางวิชาการ แม้จะมิใช่เป็นการย่อความพระธรรมวินัย แต่เป็นการแสดงข้อคิดเห็นทางความรู้ที่น่าสนใจ ทั้งเรื่องการแปล การพิเคราะห์เอกสารหลักฐานที่อาจจะแปลกันผิดในบางส่วนมาก่อน หรือบางเรื่องเป็นการสำรวจตรวจสอบทำให้เกิดความรู้ใหม่ เช่น พระสาวกผู้ใหญ่หรือที่เรียกว่าพระอดีตมหาสาวกทั้ง ๘๐ ประกอบด้วย พระอริยบุคคลมิใช่ลำพังพระภิกษุ หากครบถ้วนในพุทธบริษัททั้ง ๔

คุณค่าของหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน เล่มนี้ นอกจากทำพระไตรปิฎกให้ง่ายเหมาะแก่ประชาชนแล้ว ยังนำประชาชนสู่พระไตรปิฎก คือ สร้างนิสัยปัจจัยจากฉบับนี้ สู่การมีฉันทะต่อการศึกษาปฏิบัติให้ลึกซึ้งขึ้น เข้าถึงธรรมสำหรับการดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท เช่น ข้อความที่แปลถึงฐานะ ๕ ที่ควรพิจารณาเนือง ๆ คือความธรรมดาที่บุคคลไม่ล่วงพ้นไปได้ ทั้งความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย การต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งปวง และมีกรรมคือ การกระทำกับผลแห่งการกระทำเป็นของตน เป็นผู้รับผลแห่งกรรม เป็นต้น

คุณค่าบางกรณีเป็นคุณค่าในทางหลักการ เช่น หลักการเพื่อวินิจฉัยว่าธรรมะใดเป็นธรรมะทางพระพุทธศาสนา และสิ่งใดมิใช่ธรรมะทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ประการ เป็นต้น กล่าวโดยรวม คุณค่าจากพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน นอกจากมีคุณลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาแต่ต้น ยังเป็นประโยชน์แก่ปัจเจกชนและมหาชน ตลอดจนสถาบันการศึกษาและต่อสถาบันพระศาสนาอย่างยิ่ง

ประวัติ สุชีพ ปุญญานุภาพ

เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ตำบลบางไทรป่า อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม บิดามารดามีอาชีพค้าขาย การศึกษาวิชาสามัญ เมื่อเยาว์ เรียนจบชั้นประถมปีที่ ๕ เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ของสมัยนั้น ต่อมาได้บรรพชาและอุปสมบท ที่วัดกันมาตุยาราม จึงศึกษาพระปริยัติธรรม สอบไล่ได้นักธรรมเอกและเปรียญ ๕ ประโยค ภายหลังลาสิกขาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ รับราชการเป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม และเป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อลาออกจากกระทรวงวัฒนธรรม ไปทำงานองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว เริ่มจากตำแหน่งที่ปรึกษา แล้วก้าวไปสู่ตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการโดยลำดับ และเกษียณอายุราชการ เมื่อกลางเมษายน ๒๕๒๐

หน้าที่พิเศษ เป็นอาจารย์พิเศษในบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์และที่ปรึกษาในสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สภาการศึกษาของคณะสงฆ์เคยไปประชุมและการศึกษาดูงานทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกา รวมทั้งในเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น จีน อินเดีย เป็นต้น

รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผลงานด้านหนังสือ มีผลงานทางวิชาการและวรรณกรรมทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ผลงานทางวิชาการได้แก่ ศาสนาเปรียบเทียบ ประวัติศาสนา พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย - อังกฤษ และอังกฤษ - ไทย, วัฒนธรรมวิทยา คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา Buddhism and the World Peace, Buddhism In Thailand, Thai Culture in Brief เป็นต้น ทางด้านวรรณกรรม มีผลงานธรรมนิยายที่มีชื่อเสียงเป็นที่ชื่นชอบหลายเล่ม โดยเฉพาะเรื่อง**กองทัพธรรม** นอกจากนั้นยังมีเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์, ใต้ร่มกาสาวพัสตร์, ลุ่มน้ำนัมมทา, นันทะ - ปชาบดี** และ **อาทิตย์ขึ้นทางตะวันตก**

การสร้างผลงานประพันธ์และงานวิชาการ ส่วนมากใช้ชื่อและนามสกุล แต่งานบางเรื่องใช้นามปากกา ส.ช. กับนิรนาม (เฉพาะนามปากกานิรนาม ทราบภายหลังว่ามีผู้อื่นใช้พ้องกัน จึงมิได้ใช้นามนี้อีก) ผลงานที่กล่าวแล้วข้างต้นเป็นงานจัดพิมพ์รวมเล่มแล้ว บางเล่มได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นการจัดพิมพ์ที่พิมพ์แยกออกเป็น ๕ เล่ม การพิมพ์ฉบับแยก ๕ เล่มนี้พิมพ์สองครั้ง โดยพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ หลังจากนั้นพิมพ์เล่มเดียวจบตลอดมา เริ่มพิมพ์เล่มเดียวจบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ ฉบับพิมพ์ครั้งล่าสุดขณะทำศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำสารานุกรมแนะนำหนังสือดีฯ เป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๖/๒๕๓๙ จำนวนพิมพ์หนึ่งแสนเล่ม โดยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้จัดพิมพ์ หนังสือฉบับพิมพ์เล่มเดียวจบมีขนาด ๑๙.๕×๒๗ ซม. ความหนาประมาณ ๘๗๐ หน้า ปกแข็งเดินทอง ก่อนหน้าฉบับพิมพ์ครั้งล่าสุด จำหน่ายราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท เมื่อวัสดุอุปกรณ์การพิมพ์ขึ้นราคา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๖/๒๕๓๙ จึง ปรับราคาขายเป็น ๒๐๐ บาท ซึ่งนับว่าราคาต่ำมาก เพราะเป็นการพิมพ์ที่มีเจตนาทางการกุศล บัดนี้ได้มีคณะผู้แปลจัดการแปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อตีพิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษเผยแพร่ต่อไป

ธรรมเกียรติ กันอริ

หนังสืออ้างอิง

. มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑๐๐ **ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๓๖- ๒๕๓๖**, มหามกุฏฯ ๒๕๓๖

สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์ อมตะวรรณกรรมพุทธศาสนา**, ศยาม ๒๕๓๙

ปัญญาวิวัฒน์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๐๗

พันเอกสมัคร บุราวาศ

(พ.ศ.๒๔๕๙-๒๕๑๘)

ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว Perry Anderson มาร์กซิสต์ชาวอังกฤษ ได้เคยกล่าวถึง Karl Kautsky นักคิด นักเขียนชาวเยอรมันในบทความ *'Arguments within English Marxism'* ของเขาไว้ว่า *Kautsky* เขียนหนังสือเรื่อง *The Materialist Conception of History* ตั้งแต่เรื่องราวของโปรโตซัวไปตลอดกระทั่งถึงรูปแบบรัฐในอนาคต ซึ่งมีความหมายว่า Kautsky มีความเข้าใจดีเกี่ยวกับความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลก คงจะมีผู้อ่านชาวไทยน้อยคนที่จะได้ทราบว่า ในบรรณพิภพของเรามีหนังสือชนิดเดียวกันนี้ เขียนโดยนักคิดนักเขียนคนสำคัญ*สมัคร บุราวาศ* โดยที่ใช้ทัศนะในการพิจารณาวิวัฒนาการสังคมมนุษย์จากพื้นฐานทฤษฎีเดียวกันกับ Karl Kautsky นั่นเอง และเขาตั้งชื่อหนังสือชุดนี้ว่า *ปัญญาวิวัฒน์*

สมัคร บุราวาศ ผู้เขียน *ปัญญาวิวัฒน์* เป็นอัจฉริยบุคคลผู้หนึ่ง เมื่ออายุ ๑๗ ปีเขาสอบได้ที่ ๑ ของประเทศ ในขณะเรียนอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ ๑ ปีต่อมาเขาสอบชิงทุนการศึกษาต่างประเทศได้เป็นที่ ๑ อีก สุดท้ายได้รับปริญญา B.Sc. (First Class Hon. Lond) เป็นอันดับ ๑ ของราชวิทยาลัยการเมืองจากประเทศอังกฤษ สมัคร บุราวาศ เขียนหนังสือ ๒ เล่มแรกในชีวิตของเขาในขณะที่อายุเพียง ๑๗-๑๘ ปี ได้แก่ พุทธปรัชญาอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์ และเล่มที่สองคือ วิทยาศาสตร์ของภาษาไทย จัดพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๔๘๐ หนังสือทั้งสองเล่มนี้แสดงให้เห็นองค์ความรู้อันลุ่มลึกและกว้างขวางของสมัคร บุราวาศ สำหรับเล่มหลัง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้เขียนคำนำของหนังสือถึงกับกล่าวยกย่องเขาไว้ว่า

"บุคคลผู้นี้ในอนาคตจะเป็นนักปราชญ์"

พื้นฐานความคิดของสมัคร บุราวาศ ได้รับการวางรากฐานและเติบโตขึ้นมาด้วยทฤษฎีวัตถุนิยมวิภาษ และวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในคริสต์ทศวรรษ ๑๙๓๐ ในเวลาดังกล่าวนั้นทั่วทั้งโลกก้าวพ้นจากอิทธิพลสำนึกคิดจิตนิยมเข้าสู่สำนึกคิดใหม่ที่เชื่อว่า สสารเป็นธาตุแท้ของจักรวาล นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญๆ ของอังกฤษในเวลาที่สมัคร บุราวาศ ศึกษาอยู่ที่นั่น ล้วนแต่อยู่ในแนวโน้มของชาวมาร์กซิสต์ฝ่ายซ้าย เช่นนักฟิสิกส์ผู้มีชื่อเสียงอย่าง A.B.S Halden J.D.Bernal Sage และRodney Hilton เป็นต้น ล้วนแต่กำลังผลิตงานด้านวิทยาศาสตร์บนพื้นฐานทฤษฎีใหม่ของวัตถุนิยมวิภาษ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ ทุกคนที่กล่าวมานี้อยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวของมาร์กซิสม์ ซึ่งกำลังเฟื่องฟูยิ่งในเคมบริดจ์ และเช่นเดียวกันในระยะนี้ในสายสังคมศาสตร์ก็มีผลงานของ

Christopher Hill, E.J.Hobsbawm, E.P.Thomson และ Arnold Toynbee เป็นต้น ซึ่งอธิบายพัฒนาการสังคมมนุษย์ ด้วยทฤษฎีที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

หัวใจของไดอะเลกติค และวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ ที่สมัคร บุราวาศใช้นั้นเชื่อว่า สรรพสิ่งในสังคมดำเนินไปด้วยเหตุที่มีความขัดแย้ง จึงมีการเปลี่ยนแปลง มีพัฒนาการ และมีวิวัฒนาการจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทั้งในธรรมชาติและในสังคมมนุษย์ ทฤษฎีใหม่นี้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางปริมาณจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพ F.Engels ผู้บุกเบิกคนหนึ่งของทฤษฎีนี้กล่าวว่า มีสาเหตุทางวัตถุเสมอในวิวัฒนาการทุกอย่างของสังคม และเขาได้มองเห็นวิวัฒนาการของสสารดำเนินมาเป็นขั้นๆ จากสภาพหมอกธาตุไปสู่ดาวพระเคราะห์ จากสารอนินทรีย์ ในดาวพระเคราะห์ไปเป็นพืช จากพืชไปเป็นสัตว์ และจากสัตว์ไปเป็นมนุษย์ ทีนี้มนุษย์ก็เข้าสัมพันธ์กันเป็นสังคม แบบต่าง ๆ ต้นเหตุแห่งความสัมพันธ์อยู่ที่แบบวิธีในการผลิตของกินของใช้ ในขั้นเก็บหาอาหารจากธรรมชาติ มนุษย์มีเครื่องมือหินเพียงหยาบๆ และอยู่กันเป็นครอบครัวเล็กๆ ต่อมามนุษย์ร่วมกันผลิตและอยู่กันเป็นครัวเรือนใหญ่ๆ ที่เรียกว่าชุมชนบุพกาล ถัดไปอีกก็เกิดความสัมพันธ์ในการผลิตแบบทาสและนายทาส ก่อให้เกิดสังคมศักดินา ความสัมพันธ์ในการผลิตเป็นแบบเจ้าที่ดินกับชาวนา แต่คนสองพวกนี้ขัดแย้งกันเป็นเหตุให้เกิดสังคมทุนนิยมและให้กำเนิดชนชั้นกรรมกรกับนายทุนขึ้น และมีความขัดแย้งกัน สมัคร บุราวาศ มีความเห็นพ้องกับทฤษฎีนี้อย่างยิ่ง ในงานค้นคว้าเรื่อง *ปัญญาวิวัฒน์* นี้ เขาได้กล่าวถึงกำเนิดและวิวัฒนาการแห่งปัญญาของมนุษยชาติในอดีตโดยอาศัยหลักการพื้นฐานของทฤษฎีที่กล่าวมานี้ หนังสืออ้างอิงที่เป็นหลักสำคัญที่เขาใช้ศึกษาค้นคว้าสำหรับ "ปัญญาวิวัฒน์" ก็บ่งชี้ว่าเขาเดินมาตามแนวทางนี้ ได้แก่ หนังสือชื่อ "*Origin of Families* และ "*Dialactic of Nature*" ของ *F.Engels* และ "Capitalism" ของ *Karl Marx* เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้อ่านจะไม่ได้พบรายชื่อหนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ในรายการอ้างอิงท้ายเล่มของ *"ปัญญาวิวัฒน์"* แม้จะได้พบว่าเขาอ้างถึงมันเสมอขณะบรรยายวิวัฒนาการสังคมในเล่ม ก็เพราะว่าสภาพสังคมไทยในเวลานั้นไม่เปิดโอกาสให้การเคลื่อนไหวอย่างเปิดเผยของความคิดทางสังคมของ *"ฝ่ายซ้าย"* และไม่เปิดโอกาสให้เขาได้อ้างอิงหนังสือของสำนักนี้อย่างเปิดเผยไว้ในบรรณานุกรมอีกหลายเล่มอีกด้วย

แม้ว่าจะมีหนังสือเกี่ยวกับวิวัฒนาการสังคมในแนวก้าวหน้าหลายเล่ม ถูกผลิตออกมาในวงการหนังสือของไทยโดยเฉพาะในยุค ๒๕๐๐ เช่น งานของ จิตร ภูมิศักดิ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และคนอื่นๆ แต่ *ปัญญาวิวัฒน์* ตีวงการศึกษากว้างกว่านั้นมาก เพราะสมัคร บุราวาศ มีความสนใจหรือมีพื้นทางความรู้วิทยาศาสตร์ดีมาก ดังนั้นเขาไม่เพียงแต่อธิบายวิวัฒนาการทางปัญญาของมนุษย์ด้านสังคม แต่ยังขยายออกไปถึงวิทยาศาสตร์ทุกสาขา และชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องของวิวัฒนาการความรู้ทั้งสองด้านอย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุนี้แม้ผู้ที่ไม่สนใจการเมือง ไม่สนใจวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ หรือวัตถุนิยม ก็ยังควรอ่านหนังสือเล่มนี้

หนังสือชุด **ปัญญาวิวัฒน์** ได้แสดงภาพวิวัฒนาการของมนุษย์นับจากอดีตจนถึงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือราวคริสต์ทศวรรษ ๑๙๖๐ เริ่มต้นตั้งแต่ยุคที่กำเนิดปฐมมนุษย์ในแอฟริกาและชวาไปจนถึงสมัยปรมาณู ซึ่งระบบทุนนิยมกับระบบสังคมนิยมกำลังขับเคี่ยวกันอย่างรุนแรงทุกด้าน

สมัคร บุราวาศ เป็นผู้มีความเห็นว่าพัฒนาการของปัญญาเป็นผลิตผลของมนุษยชาติทั้งมวล มิใช่เกิดมาจากจอมปราชญ์ ดังนั้นเขาจึงได้สร้างข้อตกลงขึ้นก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาในการบรรยาย *"ปัญญาวิวัฒน์"* ว่า *"ความรู้ทั้งปวงได้มาจากการรับรู้โดยอาศัยผัสสะกับโลกภายนอก....ความรู้เกิดขึ้นระหว่างความจัดเจนในการต่อสู้ ดิ้นรนเพื่อชีวิตของมนุษย์โบราณ หาใช่เกิดจากความดลใจของพระเป็นเจ้าอย่างใดไม่" (หน้า ๑๑)* จุดเน้นของเขาในข้อนี้ได้ถูกย้ำไว้ เพราะเขาต้องการจะอธิบายว่าวิวัฒนาการแห่งปัญญาของมนุษย์ในความหมายของเขาเกิดจากน้ำมือของมนุษย์เอง จุดยืนเช่นนี้ยังได้ถูกประกาศไว้ด้วยในคำปรารภในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ ความว่า

> *"ประวัติศาสตร์นี้ หมายกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของสังคมของธรรมชาติของมหาบุรุษ ของเศรษฐกิจ ของการผลิตปัจจัยแห่งชีวิต ไม่ได้หมายถึงพงศาวดาร หรือนิยายปรัมปรา ซึ่งว่าด้วยพระมหากษัตริย์ หรือประมุขของเผ่าชนเป็นส่วนใหญ่" (คำปรารภ)*

สมัคร บุราวาศ ได้ทำการศึกษาและอธิบายสังคมของคนป่า ของพวกอารยชนในสังคมบุพกาล ของมนุษย์ในสมัยที่อารยธรรมโบราณตามลุ่มน้ำสำคัญได้ลงรากฐานชัดเจน จากนี้เจาะลึกลงไปวิเคราะห์สังคมสมัยอารยธรรมใหม่ ของกรีซ-โรมัน อินเดีย จีน เขาวกกลับมาวิเคราะห์สังคมสมัยมืดมนทางปัญญา-ระบบศักดินา สมัยเรอเนสซองส์ จากนั้นก็เคลื่อนเข้าสู่ยุคสะสมทุน ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม แล้วเจาะลึกศึกษาวิวัฒนาการของความรู้ในศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ ตามลำดับ

ไม่ใช่หนังสือของสมัคร บุราวาศ เล่มเดียวที่กล่าวถึงพัฒนาการของยุคต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ แต่ในเวลานั้นจะมีก็แต่งานของเขาเพียงเล่มเดียวนี้เองที่ได้ตอบคำถามสำคัญๆ ที่น่าสนใจที่เหลือเกินสำหรับผู้แสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องบนพื้นฐานทฤษฎีเดียวกัน ต่อเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงของโลกธรรมชาติกับโลกทางสังคม เข้าด้วยกันเป็นเนื้อเดียว นอกจากนี้ยังมีแง่มุมของคำอธิบายที่อ่านสนุก และฟังดูแปลกแทรกอยู่เสมอๆ อีกด้วย

ดังเช่น สมัคร บุราวาศ ได้อธิบายที่มาของความคิดและความฝันไว้ว่า *"สาเหตุของปัญญานี้คือการมีเวลาว่างสำหรับฝันและคิด ภายในถ้ำอันปลอดจากอันตรายของลมฟ้าอากาศ เราจะเห็นได้ง่ายๆ ว่ามนุษย์บนต้นไม้จะนอนไม่ค่อยหลับ เพราะต้องมีระวังลมพายุกับอันตรายนานัปประการ ลมฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงเร็วในที่เปิดเผย จะทำให้จิตมนุษย์พะวักพะวงถึงร่างกายมากกว่าสิ่งอื่นใด แต่การพบเครื่องมือล่าสัตว์กับวิธีทำไฟ ทำให้เขาเข้าไปอยู่ในถ้ำได้ ที่อยู่อาศัยใหม่นี้ทำให้เขาหลับและฝันเป็นเรื่องเป็นราว ข้อนี้เองเป็นเหตุให้ชีวิตทางความคิดเกิดขึ้น" (หน้า ๒๓)*

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สมัคร บุราวาศ เรียนมาด้านวิทยาศาสตร์ และมีความรู้อย่างดีในสาขานั้น ด้วยเหตุนี้เขาสามารถนำเอาการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาประสานกับความรู้ทางสังคมศาสตร์ของมนุษย์อย่างน่าสนใจ เราจึงได้เห็นภาพของการเคลื่อนไหวของสังคมทุกยุคอย่างถี่ถ้วน ในทุกๆ แง่มุม ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ หรือสังคมศาสตร์ เราจะเกิดภาพความรู้ได้อย่างชัดเจนว่า การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ นำไปสู่การประดิษฐ์ที่สำคัญๆ เชื่อมโยงกับพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ แล้วกระทบต่อวงการปรัชญา ศิลปะและวรรณคดีอย่างกว้างขวาง จากนั้นตัว ปรัชญา ศิลปะและวรรณคดีก็กลับมามีบทบาทเปลี่ยนแปลง หรือยกระดับสังคมและการค้นพบทางวิทยาศาสตร์อีกไม่รู้จักจบสิ้น ไม่มีกระบวนการใดๆ แยกตัวอยู่โดดเดี่ยวไปจากอีกกระบวนการหนึ่งเลย

สมัคร บุราวาศ ไม่เพียงแต่เขียนหนังสือด้วยความรู้อย่างลึกซึ้งเท่านั้น เขายังเขียนหนังสืออ่านง่าย และเป็นรูปธรรมอย่างยิ่ง ข้อเขียนของเขาพุ่งตรงเข้าหาใจกลางของสาระที่ต้องการจะอธิบาย เป็นระบบ และอย่างมีลำดับขั้นตอน ตรรกะที่วางไว้ในการเขียนตั้งแต่บทแรกจนถึงบทสุดท้ายรัดกุม และแสดงความคลี่คลายของกระบวนความคิดที่เป็นเอกภาพ ไม่ใช่สิ่งง่ายเลยที่นักเขียนคนหนึ่งจะเข้าถึงและอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เป็นหัวใจของยุคสมัยแต่ละระยะที่ผ่านมา และมองเห็นได้ว่ามันเกาะเกี่ยวกันอยู่อย่างไร กับทั้งคลี่คลายออกไปสู่อีกสิ่งหนึ่งที่ใหม่กว่าเก่าได้อย่างไร แต่ สมัคร บุราวาศ ทำได้อย่างดียิ่ง นักศึกษาผู้ซึ่งได้เรียนวิวัฒนาการประวัติศาสตร์สังคมหรือวิทยาศาสตร์ เป็น"วิชา" ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ปี ๑ จนถึงปีสุดท้าย ยังรู้สึกว่าแต่ละวิชาถูกตัดขาดออกจากกันระหว่างยุคต่อยุคและระหว่างสังคมศาสตร์กับวิทยาศาสตร์จนทำให้ความรู้แยกย่อยกระจัดกระจายเหลือเกิน อาจจะลองอ่านหนังสือของสมัคร บุราวาศเล่มนี้ดู ในที่นี้จะขอยกเป็นตัวอย่างดังเมื่อเขาอธิบายถึงวรรณคดีและศิลปะต้นศตวรรษที่ ๒๐ ดังนี้

> *"เนื่องจากเกิดวิทยุ ภาพยนตร์ วิทยุโทรภาพและเกิดการพิมพ์สีมากกว่าสามสีขึ้น ศิลปะในศตวรรษนี้จึงก้าวไปในทางแพร่หลายไปสู่ประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะภาพยนตร์นั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตไป สำหรับศิลปะในการแสดงภาพยนตร์นั้น เราพบว่ามีการแสดงเรื่องเลียนชีวิตจริงมากขึ้น และเป็นที่นิยมของประชาชนด้วย ศิลปะใหม่ในภาพยนตร์ คือ ลีลาใต้น้ำและเรื่องใต้ทะเล ซึ่งในครั้งก่อนไม่มีผู้ใดสามารถนำมาแสดงได้เลย การเขียนเรื่องการ์ตูนมีดนตรีประกอบก็เป็นศิลปะใหม่อันยากยิ่ง และต้องการทั้งศิลปะและเทคนิคอย่างสูงในการ ซิ่งเครอะไนซ์ Synchronize ภาพและเสียง ละครลดความนิยมลงไปบ้าง แต่มีการก้าวหน้าในทางจัดฉากให้ดูจริงจังมากขึ้น เนื่องจากเกิดวิทยุ โทรทัศน์ จึงเกิดศิลปะใหม่ในการแสดงละครส่งโทรทัศน์ ละครวิทยุ และวิธีเผยแพร่ความคิดทางวิทยุก็เป็นศิลปะเกิดใหม่ในสมัยนี้"*
>
> *"ในทางสถาปัตยกรรม เราเริ่มละทิ้งศิลปะโบราณ มายึดถือศิลปะใหม่ ซึ่งง่ายต่อการก่อสร้าง และซึ่งทุกส่วนมีความจำเป็นต้องใช้ การจัดระบายอากาศและสาดแสงสว่างก็ได้ปรับ*

ปรุงดีกว่าเดิม การตกแต่งภายในก้าวหน้าไปสู่ขั้นใหม่ เพราะมีวิทยุและตู้เย็น มาประกอบเป็นเครื่องเรือนด้วย ตู้และห้องหนังสือขณะนี้ ก็เป็นส่วนของสถาปัตยกรรมใหม่ ครัวได้รับการตกแต่งและออกแบบใหม่ เพราะเกิดเครื่องครัวใหม่ๆ ขึ้น การจัดห้องได้รับการพิจารณาให้เดินไปมาหาสู่กันได้สะดวกเพราะว่าสถาปัตยกรรมในขณะนี้ไม่ได้กระทำเพื่อความงามอย่างเดียว หากกระทำเพื่อสุขภาพและประโยชน์อย่างสูงสุดด้วย การทำบริเวณบ้านและการเลือกที่ตั้งบ้านให้รับกับภูมิประเทศก็เป็นสถาปัตยกรรมใหม่ กระจกถูกใช้มากขึ้นเพื่อแสงสว่าง และจึงเกิดการประดิษฐ์มู่ลี่ประกอบด้วย

"วรรณคดีร้อยกรองหายากเข้า และนับได้ว่าสูญสิ้นไปแล้ว ร้อยแก้วได้เข้ามาแทนที่อย่างสมบูรณ์ ได้เกิดนักเขียนมีชื่อ เช่น เบอนาร์ด ชอว์, (Bernard Shaw) ซึ่งเขียนละครเยาะเย้ยสังคมและชีวิตของชนชั้นกลาง เอช.จี. เวลลส์, (H.G. Wells) ก็เขียนนวนิยายแบบโรแมนติซิสซึม, (Romanticism) ทางวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้ก็โดยได้ศึกษาวิทยาศาสตร์และมองเห็นอนาคต เขาเป็นคนหนึ่งในจำนวนไม่กี่คน ที่ทำให้วิทยาการง่ายลง โดยใช้วิธีอธิบายตามสำนวนการประพันธ์ ศิลปะในการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ให้เข้าใจได้ง่ายจึงเกิดขึ้น และจินตนิยายวิทยาศาสตร์ ก็เป็นการกระทำอย่างหนึ่งในศิลปะใหม่นี้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพลังของประชาชนได้เกิดในประเทศต่าง ๆ เกือบทั่วโลก วรรณคดีสัจนิยมจึงก้าวมาสู่แนวหน้า แล้ววรรณคดีแบบจินตนิยมได้กลายเป็นเรื่องของเด็ก ๆ ไป ร้อยกรองตามวรรณคดีแบบสัจนิยมก็เกิดขึ้นมาอีก และมีหวังจะเฟื่องฟูต่อไปเนื่องจากเกิดวีรกรรมของประชาชนขึ้นในประเทศต่างๆ" (หน้า ๑๔๗๒-๑๔๗๕)

เมื่ออ่าน *ปัญญาวิวัฒน์* จบลง ก็รู้สึกต่อไปอีกว่า สมัคร บุราวาศ ไม่เพียงแต่เป็นนักคิด นักเขียน นักวิชาการที่ให้ความสำคัญกับความรู้แบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น เขายังเข้าถึง องค์ความรู้ หรือจิตวิญญาณของโลกตะวันออกอย่างลึกซึ้งด้วย การวิเคราะห์ของเขาในแต่ละตอน แสดงให้เห็นว่าเขาศึกษาความรู้ตะวันออกไม่น้อย ขณะที่กล่าวถึงต้นกำเนิดชนชาติขึ้น เขาอ้างอิงถึงนิยายปรัมปราของจีนเรื่อง *"ไคเภ็ก"* เพื่ออธิบายยุคที่มนุษย์ยังนับถือมารดาเป็นใหญ่ว่า

"เพียวอ่องสี ตี่อ่องสี และยี่นอ่องสี คนเหล่านี้เป็นประมุขของชาติวงศ์ทั้งสิ้น ในสมัยของยี่นอ่องสี ราษฎรรู้คุณมารดาแต่หารู้คุณบิดาไม่ นี่แสดงถึงความเป็นอยู่ในชุมชนบุพกาลโดยแท้" (หน้า ๓๑๑)

สมัคร บุราวาศ ได้เขียนไว้ด้วยว่า *"เป็นที่น่าเสียดายที่นักวิทยาศาสตร์พวกนี้ไม่ได้สนใจถ่ายตำรับประวัติศาสตร์ของจีน, เล่มหนึ่ง, ชื่อว่า ไคเภ็ก เพราะผู้เขียนได้พิจารณาแล้วเห็นว่าในบรรดาคัมภีร์อันเก่าแก่ของฮินดูหรือยิวก็ดี ตำราไคเภ็กของจีน เล่าถึงระยะแรกเริ่มของมนุษยชาติได้ตรงตามที่วิทยาศาสตร์ค้นพบ, อย่างอัศจรรย์ที่สุด" (หน้า ๑๔๐)*

สมัคร บุราวาศ ใช้หนังสือจำนวนมากสำหรับการค้นคว้าเพื่อเขียนหนังสือ "ปัญญาวิวัฒน์" ซึ่งหนาถึง ๑,๖๑๖ หน้า ชุดนี้ นั่นก็ยังไม่สำคัญเท่ากับว่า แม้เขาจะใช้ความรู้ของต่างประเทศเป็น

หลักในการอธิบายวิวัฒนาการของปัญญามนุษยชาติ แต่ความรู้ภายในหรือความเป็นปราชญ์ในตัวของเขานั้นเองได้แสดงออกมาอย่างชัดแจ้ง จนไม่อาจกล่าวได้เลยว่านี่เป็นการนำเอาตำราต่างประเทศหลายเล่มมาเรียบเรียงกันขึ้นใหม่ เพราะมันเป็นผลแห่งการตกผลึกขององค์ความรู้สารพันรวมกับความหยั่งรู้ภายในของเขาเองมากกว่า

สมัคร บุราวาศ เป็นเพียงนักคิด นักเขียนธรรมดาหรือ เปล่าเลย สมัคร บุราวาศ เป็นผู้มีความคิดทางสังคม และเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย เมื่อสุภา ศิริมานนท์ บรรณาธิการ *อักษรสาส์น* ผู้บัดนี้วายชนม์ไปแล้วประกาศทางนิตยสาร *"อักษรสาส์น"* ในปีพ.ศ. ๒๔๘๒ ว่า ต้องการนักแปลฝีมือดีผู้มีความรู้ดีทางวิทยาศาสตร์มาแปลงานวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ของ เจ. วี สตาลิน ลงในหนังสือ*อักษรสาส์น* สมัคร บุราวาศได้อาสาเข้ามาทำงานนี้โดยนามปากกา *ผู้ยิ่งน้อย* และยังเขียนและแปลงานชิ้นอื่นๆ อีกโดยนามปากกา *กัปตันสมุทร* ต่อมาเขาได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมต่อต้านสงครามเรียกร้องสันติภาพ จนถูกจับติดคุกบางขวางกรณี กบฏสันติภาพ รวมทั้งได้ไปกล่าวปาฐกถาพิเศษภาคฤดูร้อน ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์หลายคราว บทความของเขาได้ถูกนำลงตีพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ *มหาชนทรรศนะ* ซึ่งขณะนี้คงกลายเป็นหนังสือหายากไปแล้ว

ปัญญาวิวัฒน์ และหนังสือทุกเล่มของสมัคร บุราวาศ เป็นเสมอด้วยการวางรากฐานความคิดทางปรัชญาให้แก่ประชาชน น่าเสียดายที่ผลงานของเขาถูกลืมในสมัยต่อๆ มา ทั้งๆ ที่เป็นผลงานเลิศด้วยสติปัญญาทั้งสิ้น "ปัญญาวิวัฒน์" ได้ถูกนำมาพิมพ์ซ้ำใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญยิ่ง

ผลงานศึกษาค้นคว้าชิ้นอื่นๆ ของสมัคร บุราวาศ ที่น่าติดตามอ่านได้แก่ *คำบรรยายวิชาปรัชญา ปรีชาญาณของสิทธัตถะ พัฒนาการแห่งพุทธปรัชญา ปัญญา และวัฒนธรรมไต-จีน* เป็นต้น

ขอแสดงความคารวะอย่างแท้จริง ต่อสมัคร บุราวาศ อาจารย์ผู้จากไป แต่ยังทิ้งมรดกความคิดไว้แก่คนรุ่นหลัง

พรพิไล เลิศวิชา

พุทธธรรม

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

(พ.ศ. ๒๔๘๑-)

กล่าวโดยรวมพุทธธรรม เป็นอนรรฆมณีทางวรรณกรรมแห่งยุคสมัย ความเป็นมาของหนังสือนี้ สืบเนื่องจากโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ อันมีศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ประธานกรรมการได้จัดพิมพ์หนังสือชุดหนึ่งมีสองเล่ม เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร หรือพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในโอกาสเจริญพระชนม์ครบ ๘๐ พรรษาบริบูรณ์ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๔ โครงการนี้อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นเลขานุการ ซึ่งเป็นผู้อาราธนาพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ตั้งแต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี เป็นผู้เขียนเรื่องพุทธธรรมด้วยรูปแบบบทความทางวิชาการ เดิมกำหนดปริมาณต้นฉบับ ๕๐ หน้า หากพระคุณเจ้าเขียนแล้วเสร็จเป็นจำนวน ๒๐๖ หน้า ซึ่งกล่าวกันว่าผลงานนี้ดีที่สุดในหนังสือชุดเฉลิมพระเกียรติ เสด็จในกรม นราธิปพงศ์ประพันธ์

เนื้อหาของงานนิพนธ์นี้ จัดแบ่งออกสองภาคใหญ่ คือ ภาคแรก มัชเฌนธรรม หลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ พุทธธรรมฉบับเดิม ๒๐๖ หน้า เมื่อเผยแพร่หลายก็เป็นที่ชื่นชมในกุศลบารมีอันเกิดจากปัญหา จึงมีผู้ขออนุญาตจัดพิมพ์หลายครั้ง กระนั้น พระเดชพระคุณท่านผู้นิพนธ์ตั้งความหวังจะขยายความให้สมบูรณ์ขึ้น ก่อนจะถึงวันที่มีฉบับสมบูรณ์นั้น พระธรรมปิฎกบำเพ็ญสมณกิจเป็นอเนกประการ รวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการเรื่องอื่น ๆ และแล้วความพร้อมที่จะจัดพิมพ์ฉบับปรับปรุงและขยายความ โดยพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ต่อจากนั้นยังได้ปรับปรุงอีกในเวลาต่อมา กระทั่งการจัดพิมพ์ปรับปรุงขยายความ ครั้งที่ ๓ ในพ.ศ. ๒๕๓๘ ได้สมบูรณ์โดยเนื้อหา เว้นแต่คำบาลีนั้นด้วยความไม่รู้ของฝ่ายเทคนิคการพิมพ์ จึงลบเครื่องหมายภาษาบาลีออกเมื่อทำเพลท สำหรับขนาดรูปเล่มของฉบับปรับปรุงขยายความ เป็นหนังสือปกแข็ง ขนาดกว้าง ๑๙.๕ ซม.× ๒๖.๕ ซม. หนา ๑๐๔๕ หน้า (รวมดัชนีพิสดาร เกือบสองร้อยหน้า)

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ดังมีคำอนุโมทนาต่อผลงานพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก ที่ต่างตระหนักถึงคุณค่าบทนิพนธ์ มีทั้งจากบรรพชิตและทั้งคฤหัสถ์ พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้ในการวิจารณ์หนังสือพุทธธรรม (ปาจารยสาร ฉบับเมษายน ถึงมิถุนายน ๒๕๒๖) ความว่า "พุทธธรรม เป็นหนังสือเล่มเดียวที่แสดงถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาได้อย่างลุ่มลึก เป็นระบบและรอบด้านที่สุด เท่าที่เคยมีมาในภาษาไทย จริงอยู่ แม้ว่าก่อนหน้านี้จะมีหนังสือหลายเล่มที่ว่าด้วยหลักธรรมอย่างถึงแก่น อันสะท้อนถึงปรีชาญาณของผู้เขียน แต่ข้อเขียนเหล่านั้น ยากที่จะมีคุณสมบัติสามประการครบถ้วน ดังมีอยู่ในพุทธธรรม" อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้อาราธนาให้

พระเดชพระคุณท่านนิพนธ์หนังสือสำคัญนี้ กล่าวในบทแนะนำพุทธธรรม (วารสารธรรมศาสตร์ ฉบับเดือนธันวาคม ๒๕๒๕ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๔) โดยประเมินคุณค่าผลงานนี้ทรงคุณค่าอย่างสูง คือ

"หนังสือเล่มนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นข้อเขียนสาระสำคัญของคำสอนในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ที่ดีที่สุดเท่าที่เคยมีมาในวรรณกรรมภาษาไทย.....

การเขียนก็ใช้ภาษาที่สละสลวย และมีลีลาชวนให้ผู้อ่านติดตามอย่างยิ่ง"

เช่นเดียวกัน ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล ผู้ประสานงานคณะระดมธรรม ซึ่งเป็นคณะผู้จัดพิมพ์พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ในการพิมพ์สองครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ และ ๒๕๒๖ ตามลำดับ ได้กล่าวว่า

"งานนี้มีคุณค่าดังเพชรน้ำหนึ่ง และจะเป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้า ในการศึกษาค้นคว้าทางพุทธธรรมสืบไปในอนาคต"

แม้หนังสือนี้จะปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้นในการฉบับพิมพ์ครั้งต่อมา แต่ยังคงโครงสร้างเนื้อหาตามเดิม ดังที่แบ่งออกเป็นสองภาค คือ ภาคมัชเฌนธรรม หลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ เป็นการศึกษาค้นคว้าอธิบายธรรมบนหลักการอริยสัจ ๔ ศึกษาวิจัยและนำเสนออย่างเป็นระบบ สะดวกต่อการศึกษาของผู้ใฝ่ใจ กระทั่งสามารถเลือกอ่านตอนใดก่อนก็ได้เพราะแต่ละตอนมีความสมบูรณ์ในตัว ถึงผลงานนี้หนักแน่นด้วยหลักธรรมลึกซึ้ง หากท่านผู้นิพนธ์สามารถสื่อสารกับผู้รับสื่อได้ง่ายขึ้น ดังการขยายความอริยสัจ ๔ และนำมาวิเคราะห์สู่แนวทางดำเนินชีวิตบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง เกิดสันติสุขและสังคมมีสันติภาพ ดังลำดับออก ๓ ตอน

๑ .ชีวิตคืออะไร ประกอบด้วยขันธ์ ๕ อันส่วนประกอบของชีวิตกับอายตนะ ๖ แดนรับรู้และเสพเสวย

2. ชีวิตเป็นอย่างไร ประกอบด้วยพระไตรลักษณ์ (ทุกข์ อนิจจัง และอนัตตา)
3. ชีวิตเป็นไปอย่างไร
4. ชีวิตควรเป็นอย่างไร อธิบายถึงวิชชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน ประโยชน์ยอดยิ่งที่พึงรับในชีวิต ความเข้าใจเรื่องนิพพาน การวิปัสสนา หลักธรรมอนัตตา และหลักการสำคัญของเรื่องนิพพาน และเสริมด้วยบทความประกอบ เรื่องชีวิตและคุณธรรมพื้นฐานของอารยชน บทความประกอบเรื่องศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม บทความประกอบเรื่องปาฏิหาริย์กับเทวดา บทความเรื่องปัญหาเนื่องด้วยแรงจูงใจ และบทความประกอบเรื่องสุดท้ายเรื่องความสุข
5. ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร อธิบายสาระเกี่ยวกับบทนำของมัชฌิมปฏิปทา คือ ปรโตโฆสะที่ดี การมีโยนิโสมนสิการ การเกิดปัญญา ศีลและสมาธิ

ประวัติ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต หรือ ประยุทธ์ อารยางกูร) เกิดวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ณ ตลาดศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรคนที่ ๖ ในจำนวน ๙ คนของนายสำราญ นางชุนกี อารยางกูร มีพี่ชาย ๔ คน พี่สาว ๑ คน น้องสาว ๑ คน ครอบครัวประกอบอาชีพค้าขายและมีกิจการโรงสีไฟ พระธรรมปิฎกได้รับอิทธิพลดำเนินชีวิตด้วยครรลองคลองธรรม จากบิดามารดามาแต่เยาว์

สำหรับการศึกษา เริ่มศึกษาจากโรงเรียนอนุบาลที่ตลาดศรีประจันต์ เรียนประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์ เมื่อจบประถมศึกษาแล้ว โยมบิดาพาไปจังหวัดพระนครเพื่อเข้าศึกษาต่อโรงเรียนมัธยมที่โรงเรียนวัดปทุมคงคา แต่พักอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ ได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ความใส่ใจของพระธรรมปิฎกเรื่องการศึกษาแม้จะยังเป็นเด็กอยู่แต่เมื่อ ด.ช.ประยุทธ์กลับบ้านขณะปิดเทอม ได้นำวิชาความรู้มาสอนน้อง ๆ จนสามารถเรียนรู้ภาษาอังกฤษ

การบรรพชา อุปสมบท

สุขภาพของท่านพระธรรมปิฎกไม่ดีมาแต่เด็ก เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จึงกลับไปบรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ พระครูเมธีธรรมสารเจ้าอาวาสเป็นพระอุปัชฌาย์ จากนั้นจึงศึกษาเล่าเรียนทางพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้กลับกรุงเทพฯ มาสังกัดวัดพระพิเรนทร์ สอบไล่ได้นักธรรมเอก และเปรียญธรรม จนได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคขณะเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เป็นพระภิกษุในฐานะนาคหลวง มีสมเด็จพระสังฆราชขณะนั้นทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ภายหลังศึกษาต่อจนรับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระธรรมปิฎกเป็นพระเถระที่ศึกษาดี มีจรรยาวัตรงดงาม สมบูรณ์ด้วยศีล มีนิสัยใฝ่รู้เป็นปราชญ์ ขณะเดียวกันก็เคยดำรงตำแหน่งสำคัญทางการบริหารการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดังได้เป็นรองเลขาธิการมหาวิทยาลัย ขณะที่เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ด้วย ภายหลังจึงลาออกจากตำแหน่งงานทางการบริหาร กระนั้นกลับมีผลงานศึกษาค้นคว้า เผยแพร่พระพุทธศาสนาอยู่สม่ำเสมอ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และดูแลสถานสำนักสงฆ์สายใจธรรม บนเทือกเขาสำโรงดงยาง ตำบลหนองแหน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลงานธรรมนิพนธ์ของพระธรรมปิฎก มีคุณค่าทางการศึกษาอย่างสูง เป็นผลงานทางวิชาการที่ยอมรับนับถือทั่วไป พระคุณเจ้าจึงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายแห่งและหลายสาขาวิชา เช่นเดียวกับในทางสมณศักดิ์ได้เจริญมาเป็นลำดับ สำหรับเกียรติคุณระดับโลกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ยูเนสโกได้ประกาศสดุดีและถวายรางวัลการศึกษาเพื่อ

สันติภาพแด่พระคุณเจ้า เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนารูปแรกที่ได้รับการถวายรางวัลนี้ ปัจจัยไทยธรรมจากรางวัลร่วมล้านบาท พระธรรมปิฎกมอบให้กระทรวงศึกษาธิการนำไปจัดการศึกษาต่อไป ดังได้ตั้งกองทุนการศึกษาพระธรรมปิฎกเพื่อสันติภาพขึ้นแล้ว

การพิมพ์หนังสือพุทธธรรม เริ่มจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๔ และปรับปรุงต่อมาจนสมบูรณ์ขึ้นในฉบับพิมพ์ฉบับใหม่ที่ขยายความฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๗ การจัดพิมพ์ครั้งล่าสุด เป็นฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์

ธรรมเกียรติ กันอริ

อิทัปปัจจยตา

พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๑๖

พุทธทาสภิกขุ

(พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๕๓๖)

บรรดาธรรมเทศนามากมายของท่านพุทธทาสภิกขุ (๒๔๔๙-๒๕๓๖) มหาสมณะผู้ทุ่มเทชีวิตสร้างสรรค์ผลงานด้านพุทธศาสนามากกว่าครึ่งศตวรรษ จนเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชนภายในและนอกประเทศนั้น มีทั้งหนังสือที่เขียนเป็นความเรียงอย่างกระชับงดงาม และเป็นหนังสือบนธรรมมาสน์ อันเกิดจากการอัดเทปธรรมเทศนาแล้วถอดออกมาพิมพ์เผยแพร่ ล้วนเป็นอาหารทางปัญญาที่มากด้วยคุณค่า สร้างคุณประการอันใหญ่หลวงทางด้านจิตวิญญาณ ความศรัทธาต่อศีลธรรม การปลูกฝังมนุษยธรรม และเสริมสร้างสติปัญญาในการแสวงหาความจริงแท้ของชีวิต

งานชิ้นเอกที่ท่านพุทธทาสศึกษารวบรวมจากพระไตรปิฎกและเชื่อมร้อยพุทธวจนะที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในที่ต่างๆ มาเชื่อมโยงนัยเข้าไว้เป็นหมวดหมู่ แล้วอธิบายให้แจ่มกระจ่างเป็น "แก่นปรัชญา"ของพุทธศาสนา เป็น "วิธีคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนา" เป็นหัวใจของพุทธศาสนา และเป็นกฎเหนือกฎทั้งปวง คือ หลักธรรมว่าด้วย "อิทัปปัจจยตา"

ท่านพุทธทาสทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับการศึกษาเรื่องอิทัปปัจจยตาเป็นอย่างสูง พยายามอธิบายให้เห็นว่า อิทัปปัจจยตาเป็นพุทธธรรมอันติมะหรือสัจธรรมความจริงแท้ที่สุดของพุทธศาสนา และเชื่อมโยงคำสอนทั้งปวงของพระพุทธเจ้า ว่าล้วนเป็นไปตามหลักธรรมหรือกฎของ "อิทัปปัจจยตา"ทั้งสิ้น เหตุนี้ หนังสือเรื่อง*อิทัปปัจจยตา* ของพุทธทาสภิกขุ จึงอุดมด้วยการอธิบายหลักธรรมเรื่องอิทัปปัจจยตาอย่างเป็นกระบวนการ เป็นวิธีคิดที่ชี้ให้เห็นชัดว่า หลักอิทัปปัจจยตาซึมซ่านอยู่ในเหตุปัจจัยแห่งการก่อเกิด การดำรงอยู่ การมีปฏิสัมพันธ์ และเสื่อมสลายของสรรพสิ่งในจักรวาล รวมถึงเป็นวิธีคิดทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ทุกสาขาด้วย

อิทัปปัจจยตาเป็นหลักธรรมที่พุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในบั้นปลายของชีวิตท่านจะเทศนาเรื่องนี้อย่างจริงจัง ในการสนทนาธรรมกับปัญญาชนทั้งไทยและเทศหรือนักบวชในศาสนาอื่น พุทธทาสภิกขุปรารถนาให้นักคิดนักเขียนหรือนักวิชาการเรียนรู้หลักอิทัปปัจจยตา และท่านก็ใช้หลักอิทัปปัจจยตาเป็นธรรมหรือสื่อในการสมานความคิดเข้ากับหลักธรรมของศาสนาอื่นๆ

พุทธทาสภิกขุมักเน้นอยู่เสมอว่า พุทธบริษัทจักต้องเรียนรู้อิทัปปัจจยตา และกล่าวถึงคำนี้บ่อยครั้งในฐานะเป็นหัวใจพุทธศาสนา เพราะอิทัปปัจจยตาเป็นทั้งวิธีคิดและหลักปรัชญาที่นำไปสู่ภาวะการบรรลุธรรมได้

"พุทธบริษัทเต็มรูป ต้องเข้าใจความทั้งหมดของพุทธศาสนา คืออิทัปปัจจยตา ทุกคนควรรู้จนคล่องปากคล่องใจ ใช้ในการพูดจาเป็นประจำเหมือนพุทธองค์เอง แม้แต่ก่อไฟหุงข้าวกิน ก็แสดงอิทัปปัจจยตาเป็นทอดๆ พระพุทธเจ้าออกบวช ค้นหา ตรัสรู้ เที่ยวสอน ก็เนื่องจากอิทัปปัจจยตาทั้งสิ้น รู้อิทัปปัจจยตาดี จะไม่บ้าไม่ขี้ขลาดไร้เหตุผล มีสติเห็นทางแก้ รู้ทำแต่ที่ถูก แก้ไขส่วนที่เป็นทุกข์ไม่พึงปรารถนา อิทัปปัจจยตาส่วนนี้คือ มัชฌิมาปทา วิชาอะไรในโลกทั้งหมด ย่อมอยู่ในกฎเกณฑ์ ***ความที่สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี***" นั่นคือ สรรพสิ่งในโลกล้วนมีเหตุปัจจัยแห่งการก่อเกิด เปลี่ยนแปลง และดับสูญ (เปลี่ยนสถานะ) ทั้งสิ้น

พุทธทาสภิกขุได้ศึกษาลึกซึ้งและอย่างจริงจังถึงฐานะบทบาทของหลักธรรมอิทัปปัจจยตาในพุทธศาสนา ท่านพบว่า ในวันตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงอุทานทั้ง ๓ ยาม ก็เพราะดื่มด่ำในอิทัปปัจจยตา และตรัสรู้หลักธรรมอันนี้

ในเรื่องหัวใจพระพุทธศาสนาที่คนไทยมักยึดถือกันว่า เป็น อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรคนั้น พุทธทาสภิกขุเห็นว่าจริงถูกต้อง แต่เป็นความเข้าใจที่พร่า เพราะหัวใจจะมี ๔ หัวได้อย่างไร แต่เมื่อพิเคราะห์ชัดแจ้งแล้วหลักธรรมทั้ง๔ประการนี้เป็นอิทัปปัจจยตา หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท" อันเป็นเรื่องเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ เหตุปัจจัยที่จะรู้เหตุแห่งทุกข์ เหตุปัจจัยที่เป็นวิธีการเข้าถึงการดับทุกข์

ดังนั้นหัวใจของพุทธศาสนาที่แท้จริงคือ อิทัปปัจจยตา ถ้าจะอธิบายให้รู้จักได้ง่ายก็คือการเห็นว่า เพราะ***มีสิ่งนี้ๆเป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆจึงเกิดขึ้น*** การดำรงชีวิตของมนุษย์ หากศึกษาถึงเหตุปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของสิ่ง วัตถุธรรม และจิตใจในภาวะเงื่อนไขต่างๆ ว่าดำรงอยู่อย่างไร แสดงบทบาทหน้าที่อย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งอื่นอย่างไร ความรู้ในสิ่งนั้นปัญหานั้นก็เกิดขึ้น และสามารถจะคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหาได้ตามเงื่อนไขสภาพความเป็นจริง ซึ่งจะต่อเนื่องกับกฎการดำรงอยู่ของสิ่งอื่นๆ และสามารถแปรเปลี่ยนได้จากการสัมพันธ์กับสิ่งอื่นอย่างไม่สิ้นสุด นี่เป็นสัจธรรมอันจริงแท้ในพุทธศาสนา

ดังนั้น มนุษย์ที่รู้หลักอิทัปปัจจยตา จะเข้าใจกฎการดำรงอยู่ในภาวะต่างๆที่เกิดขึ้นจริง และบังเกิดสติปัญญาตามมา ว่าจะทำอะไรได้มากน้อยแค่ไหน ในเงื่อนไขอย่างไร สิ่งใดที่อยู่ในภาวะเกินเงื่อนไขการรับรู้ ก็จักเข้าใจศักยภาพของตัวเองว่ากระทำได้หรือไม่ หรือมิฉะนั้นก็กระทำการศึกษาให้รู้เหตุปัจจัยอื่นที่เป็นจริงต่อไป

พุทธทาสภิกขุเน้นว่าทางด้านจิตใจของมนุษย์ ผู้ที่เข้าถึงหัวใจอิทัปปัจจยตาอย่างถ่องแท้อย่างเป็นกระบวนปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่อง จักเกิดสำนึกที่เป็นไปเองแล้วทำบาปไม่ได้ ทำบุญก็เป็นบุญอยู่โดยไม่ต้องทำ และจิตใจบริสุทธิ์อยู่ในตัวเอง เมื่อเห็นอิทัปปัจจยตา

หนังสืออิทัปปัจจยตา มาจากการรวบรวมคำบรรยายหรือพระธรรมเทศนาประจำวันเสาร์ภาคมาฆบูชาในสวนโมกขพลาราม ประจำปี ๒๕๑๕มารวมพิมพ์เป็นเล่ม เนื้อหาอุดมด้วยความรู้ในหลักธรรมพุทธศาสนามากมาย และการนำหลักอิทัปปัจจยตามาอธิบายโลก สรรพสิ่งที่เป็น

เหตุผล สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและปรัชญาสำคัญของพุทธศาสนาที่ถูกลืมเลือนๆไป ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ฟื้นฟูมาเชิดชูไว้เป็นสัจธรรมสำคัญยิ่ง

เนื้อหาสาระของหนังสืออิทัปปัจจยตา กล่าวถึง อิทัปปัจจยตา ในฐานะพุทธวจนะที่ถูกมองข้าม ในฐานะเป็นวิชาหรือศาสตร์ทั้งปวง อิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็น "ตัวเรา" เป็นกฎของทุกสิ่งทั้งที่เป็นนามธรรมรูปธรรม เชื่อมโยงหลักอิทัปปัจจยตาเข้ากับ "พระเจ้า"ในศาสนาอื่น โดยผ่านหลักธรรมที่ตรงกัน

พุทธทาสภิกขุยังเสนอมุมมองอิทัปปัจจยตาในหลักคิดวิทยาศาสตร์ ในฐานะที่เป็นวิวัฒนาการของชีวิต เป็นกฎเหนือกฎทั้งหลาย เป็นธรรมหรือสิ่งทั้งปวงรอบตัวมนุษย์ ในด้านศาสนาพุทธ อิทัปปัจจยตามีฐานะเป็นพระรัตนตรัยและไตรสิกขา ในฐานะเป็นสิ่งต่อรองระหว่างศาสนา เป็นสิ่งที่ฆราวาสต้องรู้และปฏิบัติ เพื่อจะไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น และเป็นฆราวาสชั้นดี ชาวพุทธพึงให้ความสำคัญของอิทัปปัจจยตาในฐานะเป็นกฎแห่งกรรม สามารถใช้แก้ทุกปัญหาได้ทันการณ์ เข้าใจกรรมประเภทศีลธรรมและกรรมประเภทสัจธรรม

นอกจากนี้ พุทธทาสภิกขุยังได้อธิบายอิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็นคำสอนพระพุทธองค์อื่นๆ เช่น เป็นปฏิจจสมุปบาทแบบต่างๆ ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาทในรูปอริยสัจ ปฏิจจสมุปบาทแบบที่ให้เกิดทุกข์ แบบที่ไม่เกี่ยวกับความทุกข์ แบบที่คาบเกี่ยวกันทั้งดีและชั่ว

หลักอิทัปปัจจยตาที่พุทธทาสภิกขุนำมาอธิบายนั้น กล่าวได้ว่าเป็นขุมทรัพยทางปัญญา เป็นวิธีคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นปรัชญาสูงสุดของพุทธศาสนา และเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางไปสู่การแสวงหาความจริงแท้ของมนุษยชาติ และสู่อิสระเสรีภาพที่แท้จริง ควรที่ชาวพุทธควรอ่านและติดเป็นอาวุธทางความคิด เพื่อต่อสู้กับความไม่รู้ทั้งปวง แม้ว่าหนังสือเล่มนี้อาจจะอ่านยากด้วยศัพท์ภาษาบาลี ศัพท์พุทธศาสนาที่อมความทางธรรมะเอาไว้มากมาย แต่ถ้าหากพยายามอ่านไปเรื่อยๆ หรือหลายครั้ง ความเข้าใจจะเพิ่มมากขึ้น และได้ประโยชน์ในกาลเบื้องหน้า

หนังสือ*อิทัปปัจจยตา* เป็นหนังสือทางสติปัญญาที่ล้ำค่าเล่มหนึ่งของชาวพุทธ อยู่ในคลังแห่งความรู้ที่เป็นผลงานของพุทธทาสภิกขุ ชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" ซึ่งมีอยู่ ๓๙เล่ม และ*อิทัปปัจจยตา*ที่นำมาเสนอนี้ เป็น ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ จำนวน ๓,๐๐๐ฉบับ ปีพ.ศ.๒๕๒๕ ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน "เลื่อน เธียรประสิทธิ์"

ส่วนหนังสือเล่มอื่นๆอันเป็นภูมิปัญญาของพุทธทาสภิกขุ ควรที่ชาวพุทธจะหาอ่าน ได้แก่ *พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ บรมธรรม ศีลธรรมกับมนุษยโลก การกลับมาแห่งศีลธรรม เยาวชนกับศีลธรรม อานาปานสติภาวนา เมื่อธรรมครองโลก ตัวกูของกู สุญญตาปริทรรศน์ ฆราวาสธรรม ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์ ธรรมะกับการเมือง ชุมนุมล้ออายุ ฯลฯ*

เพื่อให้การศึกษางานของพุทธทาสภิกขุลุ่มลึก และเข้าใจพัฒนาการทางความคิดแต่ละช่วงชีวิตของท่าน การอ่านหนังสือ*เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา* ของ พระประชา ปสนฺนธมฺโม(สัมภาษณ์) จัก

สะท้อนให้เห็นวิริยภาพของพุทธทาสภิกขุมาจากจิตใจแน่วแน่ที่อุทิศตนเพื่อพุทธศาสนาอย่างถึงที่สุด

ประวัติ ท่านพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาส เป็นฉายานามที่ท่านตั้งขึ้นด้วยปณิธานแน่วแน่ เพื่ออุทิศตนเป็นทาสพระพุทธศาสนา เดิมชื่อ เงื่อม พานิช บุตรนายเซี้ยงและนางเคลื่อน พานิช เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๔๙ ที่บ้านกลาง ต.พุมเรียง จ.ไชยา(ปัจจุบันเป็นจ.สุราษฎร์ธานี)

นายเงื่อมบวชเป็นพระภิกษุ ฉายา อินฺทปญฺโญ จำพรรษาที่วัดพุมเรียง ปี๒๔๗๓ จากนั้นก็เข้ากรุงเทพฯอยู่วัดปทุมคงคาเพื่อศึกษาบาลี เขียนบทความชิ้นแรกเรื่อง "ประโยชน์แห่งทาน" พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอุปัชฌาย์ พระครูโสภณเจตสิการาม(คง วิมโล) ปลายปีนั้นสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นมหาเงื่อม อินทฺปญฺโญ

ปีพ.ศ.๒๔๗๕ เดินทางกลับพุมเรียง เข้าอยู่วัดร้างตระพังจิก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสวนโมกขพลาราม ท่านเริ่มเขียน "ตามรอยพระอรหันต์"ในเดือนสิงหาคม

ปี๒๔๗๖ ออกหนังสือ*พุทธศาสนา* ราย๓เดือน เริ่มเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์สถาพพระสงฆ์และพระพุทธศาสนา ใช้นามปากกว่า "ธรรมโยธ" "ชินวาทก์"ฯลฯ

เมื่อคณะธรรมทานซื้อแท่นพิมพ์มาพิมพ์หนังสือเอง งานเขียนงานแปลด้านพระพุทธศาสนาก็เริ่มเผยแพร่สู่สาธารณะนับตั้งแต่บัดนั้น ต่อมาในปี๒๔๗๙ คณะธรรมทานได้เปิดโรงเรียนพุทธนิคมขึ้น

ในปี ๒๔๘๐ หัวหน้ากองตำรามหามกุฎราชวิทยาลัย ประกาศใช้*พุทธประวัติจากพระโอษฐ์* เป็นหนังสือประกอบแบบเรียน

ผลงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ออกมามากมาย จนกระทั่งปี๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าฝ่ายองค์การเผยแผ่ประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี ขณะเดียวกันก็ย้ายมาจำพรรษาที่สวนโมกข์แห่งใหม่ บริเวณธารน้ำไหล เขาพุทธทอง (สวนโมกข์ปัจจุบัน) ในปีต่อมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูอินทปัญญาจารย์ และเป็นหัวหน้าองค์การเผยแผ่ประจำภาค ๕(ภาคใต้)ปี๒๔๙๒

ในปี๒๕๐๑ ตั้งสำนักปฏิบัติธรรม "สวนอุศม" และ อุศมมูลนิธิที่กรุงเทพฯ เป็นอีกองค์กรหนึ่งในเครือข่ายสวนโมกข์

ปีพ.ศ.๒๕๐๕ เริ่มสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ และเริ่มมีงานล้ออายุเป็นครั้งแรกในปี ๒๕๐๙ ท่านเป็นประธานในการอบรมพระธรรมทูตรุ่นแรก เพื่อไปเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศปี๒๕๑๐ กระทั่งได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระเทพวิสุทธิเมธีในปี๒๕๑๔

ภายหลังได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อสวนโมกข์อายุครบ ๕๐ปี ก็พิมพ์แถลงการณ์ ๕๐ ปีสวนโมกข์ และพิมพ์กฎบัตรของ

พุทธบริษัท ในวันวิสาขบูชา(ปี๒๕๒๕) ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระธรรมโกศาจารย์ และท่านพุทธทาสภิกขุ มรณภาพเมื่อวันที่ ๘กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๖

พิทยา ว่องกุล

หนังสือแสดงกิจจานุกิจ

พิมพ์ครั้งแรกฉบับพิมพ์หิน พ.ศ. ๒๔๐๘

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค)

พรมแดนแห่งความรู้ระหว่างไทย(ตะวันออก)กับตะวันตกที่ขีดเส้นแบ่งหรือเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน อย่างมีศักดิ์ศรี และมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง กล่าวได้ว่า เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๔ ทรงริเริ่มโต้แย้งทางความคิดกับมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่๓ ขณะยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุ โดยทรงตั้งโรงพิมพ์และตีพิมพ์หนังสือเอกสารโต้แย้งกับหมอสอนศาสนา และเผยแพร่พระพุทธศาสนาขึ้นในวัดบวรนิเวศ

หนังสือเล่มที่เป็นองค์ความรู้หรือองค์ความคิดแบบไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีคิดและโลกทัศน์ในพุทธปรัชญาที่เป็นเหตุผลนิยมอย่างเด่นชัด ได้แก่**หนังสือแสดงกิจจานุกิจ** หรือที่ปรากฏชื่อในบางแห่งว่า **"กิจจานุกิจ"** ของ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์โกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังสมัยรัชกาลที่ ๔

หนังสือ**แสดงกิจจานุกิจ**นี้ นักวิชาการบางคนยกย่องว่า เป็นหนังสือเล่มแรกของไทยที่อธิบายเรื่องราวต่างๆด้วยหลักวิทยาศาสตร์ โดยได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันตก ผสมผสานอิทธิพลของพุทธศาสนา หรืออ้างว่าเป็นตำราวิทยาศาสตร์เล่มแรกของไทย[๑]

ข้อสรุปดังกล่าวข้างต้น ยังไม่อาจยุติลงได้ในขณะนี้ เพราะ *หนังสือแสดง*กิจจานุกิจมิใช่เป็นตำราวิทยาศาสตร์ล้วนๆด้านใดด้านหนึ่ง หากเป็นหนังสือที่หลากหลายทัศนะ อีกทั้งการนำเสนอหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ ก็ไม่ใช่เป็นกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ของตะวันตกล้วนๆ หากมีทั้งส่วนของภูมิปัญญาเดิมที่คนไทยและชาวตะวันออกเชื่อถือสืบต่อกันมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเส้นพรมแดนแห่งความรู้ดั้งเดิม(ศาสนาความเชื่อและประสบการณ์)ของคนไทยและชาวตะวันออกเช่น อินเดีย และจีน เป็นต้น โดยผู้เขียนนำเสนอความรู้ในหลายๆมุมมองเชิงเปรียบเทียบเรื่องสัณฐานของโลก ระบบสุริยะ และปรากฏการณ์ธรรมชาติอื่นๆ เพื่อเติมแต่งปัญญาให้ผู้อ่านคิดและเชื่อเอาเอง อันเป็นการนำเสนอเชิงเหตุผลนิยม

หน้าต้นของฉบับพิมพ์หิน ผู้เขียนประกาศเจตนารมณ์เอาไว้ว่า *"ผู้แต่งหนังสือนี้ มีความกรุณาต่อเด็กๆทั้งหลาย ที่จะสืบไปภายหน้า จะได้ยินได้ฟังการต่างๆหนาหูเข้า จะชักเอาปัญญาเล*

---

[๑] เชิดเกียรติ อัตถากร, "หนังสือแสดงกิจจานุกิจ:ตำราวิทยาศาสตร์เล่มแรกของไทย;"*อักษรศาสตร์ ม.ศก.*, ปีที่ ๘ฉบับที่๒,๒๕๒๘.

ใจแปรปรวนไปด้วยความที่ไม่รู้อะไร ถึงจะไปเล่าเรียนหนังสืออยู่ที่วัดบ้าง ที่บ้านบ้าง อาจารย์สั่งสอนให้เล่าเรียนหนังสือพอรู้อ่าน ก็ให้อ่านหนังสือปถม ก กา แล้วก็ให้อ่านหนังสือสวดต่างๆ แล้วก็ให้อ่านเรื่องต่างๆ ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูหนังสือที่เด็กอ่าน ก็ไม่เปนประโยชน์แก่เด็กเลย แต่หนังสือปถม ก กา เปนที่พ่อให้เด็กอ่านง่ายก็คืออยู่ ถ้าเปนหนังสือไทยๆที่เด็กอ่าน ก็มีแต่หนังสือการประเล้าประโลมโดยมากกว่าหนังสือสุภาสิต เด็กนั้นก็ไม่ใคร่จะได้ปัญญาสิ่งใด...ข้าพเจ้าจึงคิดเรื่องราวกล่าวเหตุผลต่างๆ แก้ในทางโลกย์บ้าง ทางศาสนาบ้าง ที่มีพยานก็ชักมากล่าวไว้ ที่ไม่มีพยาน เปนของไม่เหนจริงก็คัดค้านเสียบ้าง ว่าไว้ภอปัญญาเด็กรู้ ผู้ที่เรียนหนังสือรู้แล้ว จะได้อ่านหนังสือนี้แทนหนังสือสวดแลหนังสือเรื่องลคร เหนจะเปนประโยชน์รู้การเล็กๆน้อยๆบ้าง ถ้าเขาถามสิ่งใดเด็กทั้งหลายจะได้แก้ไขตามสำนวนนี้ ว่าเป็นข้อถามข้อแก้ กล่าวแต่ภอจำได้..."[๒]

ความโดดเด่นของหนังสือ **"แสดงกิจจานุกิจ"** ได้สะท้อนให้เห็นความเป็นปราชญ์ในหลักปรัชญาวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนฐานเหตุผลนิยม ได้แก่ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ยึดมั่นในคำสอนพระพุทธองค์ เรื่อง กาลามสูตรที่เน้นให้ใช้สติปัญญาพิจารณาว่าจะเชื่อสิ่งใด เรื่องใด ในเงื่อนไขอย่างไร ทั้งยังจับกฎเกณฑ์หลักคิดวิทยาศาสตร์ที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งอุบัติก่อนยุควิทยาศาสตร์จะเกิดขึ้นในตะวันตกนับพันปี นั่นคือ เน้นการหาเหตุผลทางสังคมและจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ที่จะต้องอยู่ร่วมกัน หรือการให้เหตุผลทางโลกียวิสัยของหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เป็นหลักจิตวิทยาได้อย่างลุ่มลึก แต่จะละเว้นการยืนยันความถูกผิดในเรื่องสัณฐานโลกหรือวิทยาศาสตร์กายภาพ เพราะพระพุทธองค์ไม่ทรงปุจฉาและวิสัชนาคดีนัยยะดังกล่าวมาตั้งแต่โบราณ

เหตุนี้ ภูมิปัญญาที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ใช้โต้แย้งหมอสอนศาสนาหรือมิชชันนารีชาวยุโรปอเมริกันในเรื่องความเชื่อและคำสอนทางศาสนา จึงคมคายและเป็นถามที่แหลมคม จนบรรดามิชชันนารี เช่น หมอกิสลับ หรือหมอกัสแวนต์ตอบไม่ได้ และหาทางออกด้วยการกล่าวว่าเจ้าพระยาทิพากรวงษ์เป็นคนที่สอนยาก

ในด้านตรงข้ามกัน หลักเหตุผลนิยมเรื่องทางจิตวิญญาณและหลักธรรมทางโลกียวิสัยในพุทธศาสนา ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงษ์เขียนไว้ยังเป็นคำถามใหญ่ในโลกแห่งความเชื่อ หรือโลกของพระเจ้า อันยากที่จะให้ศาสนาอื่นตอบได้ด้วยเหตุผลในปัจจุบัน

โดยเฉพาะ หลักเหตุผลนิยมที่มาจากหลักธรรมในพุทธศาสนา ดังปรากฏในหนังสือ **"กิจจานุกิจ"** นั้น แท้จริงเป็นคำประกาศให้ชาวตะวันตกรู้ถึง วิธีคิดแบบพุทธจริงๆ ไม่ใช่พุทธที่เจือไสยศาสตร์ ทั้งยังท้าทายความเชื่อศาสนาอื่นด้วยการเสนอเส้นพรมแดนความคิดของไทยหรือตะวันออกอย่างเชื่อมั่น ว่ากันด้วยเหตุผล

---

[๒] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี,**หนังสือแสดงกิจจานุกิจ**, กระทรวงศึกษาธิการพิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดโสธรวราราม ฉะเชิงเทรา, ๒๒ ตุลาคม ๒๔๑๔,หน้า๑.

ในด้านประวัติศาสตร์การศึกษาของสยามประเทศ การเขียนหนังสือแสดงกิจจานุกิจขึ้นมามีความสำคัญยิ่งใหญ่ นับเป็นครั้งที่สองที่ปัญญาชนไทยลุกขึ้นมาต่อต้านการครอบงำทางปัญญาของต่างชาติ ด้วยการเสนอวิธีคิดเหตุผลนิยมในหลักธรรมพุทธศาสนา และกล้าเสนอเส้นพรมแดนแห่งความรู้ของสยามหรือตะวันออก เพื่อโต้กับหลักศาสนาความเชื่อของตะวันตก และหวังเป็นตำราเรียนแก่กุลบุตรจะได้ประเทืองปัญญาต่อไป

การลุกขึ้นต่อต้านการครอบงำทางปัญญาครั้งนี้ แสดงถึงการยกระดับทางความคิดหรือพัฒนาทางภูมิปัญญาสยามอย่างเด่นชัด แตกต่างกับการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกที่เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นั่นคือเมื่อบาดหลวงสอนศาสนาที่เข้ามาในอยุธยาขณะนั้น ดำเนินการเผยแพร่ศาสนาด้วยการขอเปิดสอนภาษาฝรั่ง เริ่มใช้ภาษาเป็นสื่อผ่านเข้าสู่การศึกษาและครอบงำความคิดความเชื่อชาวสยาม จนเป็นเหตุทำให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงริเริ่มปฏิรูปการศึกษาไทยครั้งใหญ่ โดยรับสั่งให้พระโหราธิบดี(หนู) แต่งตำราภาษาไทยเล่มแรก ชื่อ จินดามณีขึ้นมา เป็นแบบเรียน เป็นประตูเข้าสู่การศึกษาเรียนรู้ของชาติ กระทั่งเป็นฐานการเรียนรู้ พัฒนาภูมิปัญญาไทยและตะวันออกในไทยสืบต่อมากระทั่งถึงปัจจุบัน

นี่คือฐานะและบทบาทสำคัญของหนังสือ**แสดงกิจจานุกิจ** ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดีในด้านประวัติการศึกษาของไทย เป็นพรมแดนแห่งความรู้ของสยามและตะวันออกเปรียบเทียบกับตะวันตก เป็นหลักฐานช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อก่อนที่ไทยจะเปลี่ยนไปรับเอารูปแบบเนื้อหาการศึกษาและอารยธรรมตะวันตกเข้ามาในภายหลัง ทั้งยังมีฐานะเป็นจุดต่อสู้ทางความคิดต่อต้านการครอบงำด้านลัทธิความเชื่อของตะวันตก โดยแยกแยะเหตุผลและวางใจเป็นกลางในการยอมรับความรู้ทางวิทยาศาตร์ ซึ่งการทดลองทางวิทยาศาสตร์ในยุคนั้นยังไม่ได้พิสูจน์ให้เห็นจริงอย่างแพร่หลายเช่นปัจจุบัน

ในด้านคุณค่าและสำคัญของหนังสือเล่มนี้ นักการศึกษาผู้มีชื่อเสียงในอดีต นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา(พ.ศ.๒๕๑๔) ผู้ฟื้นเอาหนังสือกิจจานุกิจที่ถูกลืมเลือนไปนานกลับมาพิมพ์ซ้ำในปี ๒๕๑๔ จนเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปและต้องพิมพ์เพิ่มอีกหลายครั้งในเวลาไล่เลี่ยกัน ท่านเขียนไว้ว่า

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ พยายามเรียบเรียงหนังสือ*แสดงกิจจานุกิจ* (สำเร็จเมื่อปีพ.ศ.๒๔๐๘) *"...ซึ่งท่านได้ไปเลือกสรรเอาแต่สิ่งซึ่งในขณะนั้นยังไม่เป็นที่ทราบกันทั่วๆไป เช่น ทางวิทยาศาสตร์ ทางภูมิศาสตร์ และทางศาสนาเปรียบเทียบ และโดยที่เหตุขณะนั้น พวกนักสอนศาสนาต่างประเทศก็เริ่มแสดงความหักหาญ โจมตีพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาล้าหลัง เหมาะสำหรับชนชาติที่ด้อยพัฒนาเท่านั้น ท่านเจ้าพระยาผู้นี้ จึงได้รวบรวมสิ่งซึ่งเป็นแก่นของพุทธศาสนา และเหตุผลมาหักล้างข้อกล่าวหา คารมที่ท่านโต้ตอบกับพวกหมอสอนศาสนาทั้งที่เป็นชาวเยอรมัน และที่เป็นชาวอเมริกัน ทำให้พวกเหล่านั้นต้องจำนนต่อคำชี้แจง และเหตุผลของท่านหลายข้อ เมื่อท่านรวบรวมข้อความต่างๆของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้ว บรรดาโรงพิมพ์ต่างๆซึ่งส่วนมากเป็นของพวก*

บัชชันนารี ต่างก็รังเกียจ เห็นว่าหนังสือของท่านนั้นจะขัดขวางต่อวิธีการเผยแพร่ศาสนาและหาคนไทยเข้ารีตของเขา จึงรวมหัวกันไม่ยอมรับพิมพ์ให้ โดยอ้างว่าเป็นหนังสือไม่เหมาะขัดต่อหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงพิมพ์ของเขา"[๑๑]

เมื่อโรงพิมพ์หมอสอนศาสนาไม่ยอมพิมพ์ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ก็มาตั้งโรงพิมพ์ของตนเอง แบบที่เรียกกันว่า โรงพิมพ์หิน คือใช้แผ่นหินอ่อนสลักเป็นแม่พิมพ์จำนวน ๓๕๐ หน้า พิมพ์ออกมาขายเท่าทุน โดยมิได้หวังกำไรแต่ประการใด และฉบับพิมพ์ครั้งแรกจำนวน ๒๐๐ เล่ม ออกจำหน่ายในปี๒๔๐๘ หลักฐานมาจากหนังสือ*พิมพ์บางกอก กาลนเดอร์(Bangkok Calendar)* หน้า ๑๒๕ ปีค.ศ.๑๘๖๕ ได้เอ่ยถึงจำนวนพิมพ์ อันเป็นปีที่ตรงกันกับการเรียบเรียงต้นฉบับเสร็จ

ส่วนหลักฐานหนังสือ**แสดงกิจจานุกิจ**ที่ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ได้มาว่า พิมพ์ในปี ๒๔๑๐ และสันนิษฐานว่าเป็นฉบับพิมพ์ครั้งแรก จึงควรจะเป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

หลังหนังสือออกจำหน่ายแล้ว เสียงวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆก็เกิดขึ้น ทั้งในหมู่ตนไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในประเทศ โดยเฉพาะพวกหมอสอนศาสนาไม่พอใจมาก แต่ก็เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ที่ใจเป็นกลาง ฝรั่งบางท่านได้นำเอาข้อความบางตอนในหนังสือเล่มนี้ไปแปลลงในหนังสือที่กล่าวพาดพิงถึงพุทธศาสนาในประเทศไทย

นายเฮนรี อัลบาสเตอร์(Henry Alabaster) นำเรื่องของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ไปกล่าวอ้างในหนังสือThe Wheel of the Law จนก่อให้เกิดความพิศวงในวงการนักอ่านทางยุโรปในขณะนั้น ต่อมาอัลบาสเตอร์ยังได้เลือกเฟ้นบางตอนจากหนังสือ*แสดงกิจจานุกิจ*ไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ แล้วตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม ชื่อ The Modern Buddhist (ชาวพุทธอันทันสมัย) จัดพิมพ์โดยบริษัททรึบเนอร์(Trubner &Co.)ในกรุงลอนดอน ปีค.ศ.๑๘๗๐(พ.ศ.๒๔๑๓)

จากการศึกษาค้นคว้า(ของผู้เขียน) สันนิษฐานว่า หนังสือ**แสดงกิจจานุกิจ** เป็นหนังสือไทยที่แปลเป็นภาษาอังกฤษเล่มแรก ซึ่งมีความหมายยิ่งใหญ่ด้านความคิดและประวัติวรรณกรรมไทยที่ตนไทยควรศึกษาเรียนรู้ เช่นเดียวกับที่ **ความพยาบาท** ของ แม่วัน ซึ่งเป็นหนังสือแปลเป็นไทยเล่มแรกจากภาษาอังกฤษ

ด้านการพิมพ์ซ้ำหนังสือ **แสดงกิจจานุกิจ**ภาษาไทย หลังจากปี๒๔๑๐เป็นต้นมา ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าพิมพ์อีกกี่ครั้ง พบเพียงแต่ว่า ในร.ศ.๑๑๓ (พ.ศ.๒๔๓๗)โรงพิมพ์วัชรินทร์ได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วมาพบว่ามีการพิมพ์แจกในงานศพหมอศุข นาคสุวรรณ พ.ศ.๒๕๐๘ จากนั้น นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ นำมาจัดพิมพ์ใหม่ในงานกฐินสามัคคีที่วัดเกตุการาม จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๓ และเนื่องจากมีผู้สนใจมาก กระทรวงศึกษาจึงได้จัดพิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน

---

[๑๑] สุกิจ นิมมานเหมินท์, "คำนำ;" **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ** *ของ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี(ขำ บุนนาค)*,องค์การค้าคุรุสภา,๒๕๑๔.

ณ วัดโสธรวราราม จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๔ ต่อมาในเดือนธันวาคมปีเดียวกันนี้ องค์การค้าของคุรุสภา ก็ได้จัดพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่ง

ประวัติ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์

ประวัติของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ (ขำ บุนนาค) ท่านเป็นปราชญ์ทางภาษาไทย เป็นนักประวัติศาสตร์ และไทยคดีศึกษาในสมัยรัชกาลที่๓-๔ ผลงานที่สำคัญนอกจาก หนังสือแสดงกิจจานุกิจแล้ว ยังได้เรียบเรียง พระราชพงศาวดารกรุงรัตน์โกสินทร์รัชกาลที่๑ ที่เรียกว่า ฉบับ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์

นอกจากนี้ยังเขียนหนังสืออ้างอิงทางประวัติศาสตร์หลายเล่ม ได้แก่ การลำดับเสนาบดีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การจัดเก็บภาษีอากรและปรับปรุงภาษีอากรในรัชกาลที่๒,๓,๔แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จดหมายเหตุเสด็จเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อปีมะโรง ๒๔๑๑

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เป็นผู้ใฝ่ศึกษาเสมอ จึงได้เรียนภาษาอังกฤษกับพวกมิชชันนารี จนสามารถพูดได้ดี และใช้ความรู้ทางภาษาเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง เมื่อคราเซอร์ ยอนห์ เบาริง ผู้สำเร็จราชการเกาะฮ่องกงของอังกฤษ เป็นหัวหน้าทูตเข้ามาขอแก้สัญญาในปี ๒๓๙๘

ท่านเป็นน้องต่างมารดากับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กำเนิดปีพ.ศ.๒๓๕๕ บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และหม่อมรอด เริ่มรับราชการในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นนายพลพัน มหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเลื่อนเป็นจมื่นราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจจนสิ้นรัชกาลนี้ จากการเป็นบุคคลหนึ่งที่ร่วมสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้เป็นเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยราชการในกรมท่า กระทั่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย ท่านจึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาพระคลังแทน ต่อมารัชกาลที่๔ โปรดฯให้เปลี่ยนนามจาก “รวิวงศ์” เป็น ทิพากรวงษ์

พิทยา ว่องกุล

แพทยศาสตร์สงเคราะห์

ฉบับสมบูรณ์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๐

คณะกรรมการแพทย์หลวง ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เป็นตำราแพทย์แผนโบราณ ฉบับหลวง มีที่มาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเห็นว่า บรรดาคัมภีร์แพทย์แผนโบราณและตำรายาพื้นบ้านของไทย มีคุณประโยชน์ยวดยิ่งและได้มีการศึกษาเล่าเรียนคัดลอกต่อกันมาด้วยความเพียรพยายามในหมู่แพทย์และผู้ที่นิยมสนใจ แต่ต้นฉบับพระตำราหลวงที่ได้สร้างขึ้นและได้ใช้สืบสายกันมายาวนาน ก็สูญหายไปบ้าง ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำนุบำรุง ให้พระคัมภีร์แพทย์ปรากฏไว้เป็นหลักฐานเผยแพร่ต่อไปในกาลภายหน้า จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมแพทย์หลวงเริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ นำคัมภีร์แพทย์ในที่ต่าง ๆ มาตรวจสอบชำระให้ตรงกันกับฉบับดั้งเดิม ในการนี้ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการแพทย์หลวงขึ้นมาชุดหนึ่ง ประกอบด้วย **พระเจ้าราชวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย จางวางกรมแพทย์ ร่วมกับ พระยาอมรศาสตร์ประสิทธิ์ศิลป์ หลวงกุมารเพชร หลวงกุมารแพทย์ ขุนกุมารประเสริฐ ขุนกุมารประสิทธิ์ ขุนเทพกุมาร**

ให้แพทย์หลวงคณะนี้ จัดการตรวจสอบชำระพระคัมภีร์แพทย์ทั้งมวลให้ถูกต้องมีหลักฐานจดบันทึกไว้ในหอสมุดหลวง เพื่อให้ใช้บำบัดโรคภัยไข้เจ็บแก่มหาชน คณะกรรมการชุดนี้ได้ชำระตรวจสอบกับคัมภีร์ต้นแบบ คือ "คัมภีร์ประถมจินดา" เห็นถูกถ้วนแล้ว จึงส่งมอบให้กรมพระอาลักษณ์ ในการนี้ **พระเจ้าราชวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมพระอาลักษณ์** และ **ขุนหมื่นกรมราชบัณฑิต** เขียนอักษรขอบเส้นทอง **กรมพระอาลักษณ์** ชุบอักษรไทยลายเส้นหรดาน นำขึ้นทูลเกล้าฯถวาย เพื่อเป็นส่วนพระราชกุศลเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศ และเป็นสมบัติของแผ่นดินสืบไป

ความเป็นมาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาไทยมีที่มาหลากหลาย เฉพาะทางด้านแพทยศาสตร์นั้นได้มีการสั่งสมสืบทอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์ต้นแบบ คือ "คัมภีร์ประถมจินดา" ของอินเดีย อันจัดเป็นภูมิปัญญาตะวันออกโดยแท้จริง แต่เดิมนั้น ตำรายาและการแพทย์แผนโบราณ ได้จารเป็นอักขระขอม ภาษามคธใช้อ่านและจดจำกันมาเช่นเดียวกับคัมภีร์เทศน์ธรรมะต่างๆในใบลาน สำหรับในราชสำนักสยามแต่โบราณนั้น ขึ้นชื่อว่า "พระคัมภีร์แพทย์" หรือ "พระตำราหลวง" ก็คือตำราแพทย์นั้นเอง ตำราแพทย์หลวงเหล่านี้ ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เจ้านายก็เป็นแพทย์กันแทบทุกพระองค์ พระมหากษัตริย์ไทยจึงทรงมีพระคลังยาและคลังพระตำรา ซึ่งเรียกว่า "คลังพระตำราข้างพระที่" เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าระดับราชสำนัก แม้ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นสมัยที่รับเอาการแพทย์แผนตะวันตกมาใช้ในราชสำนักแล้ว ร่องรอยของการที่เจ้านาย ระดับเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ยังคงศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณและได้ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ราษฎร เช่นกรณี **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ**

กรมหลวงชุมพรเขตร อุดมศักดิ์ "พระบิดาแห่งกองทัพเรือ" ซึ่งได้รับการศึกษาแบบตะวันตกเป็นอย่างดี ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อทรงว่างจากพระภารกิจ ก็ยังทรงศึกษาการแพทย์แผนโบราณประสานกับแผนตะวันตก ทรงแต่งตำราแพทย์ชื่อ "คัมภีร์อติสาระ" เพื่อใช้ป้องกันและรักษาอหิวาตกโรค และทรงออกไปรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ประชาราษฎร โดยไม่คิดมูลค่าใด ๆ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่ราษฎรแถบนางเลิ้งว่า **"หมอพร"** เป็นต้น

การศึกษาวิชาแพทย์ในสมัยก่อนนั้น สานุศิษย์ผู้ประสงค์จะได้วิชาแพทย์ จะต้องใช้วิธีต่อปากต่อคำจากท่านอาจารย์โดยตรง แล้วก็นำมาท่องบ่นจนขึ้นใจ ทั้งยังต้องปรนนิบัติรับใช้ติดหน้าตามหลัง คอยช่วยปฏิบัติหัดงานนวดเฟ้นให้อาจารย์ จึงจะได้วิชา การชำระเรียบเรียงคัมภีร์**แพทยศาสตร์สงเคราะห์** จึงนับเป็นคุณูปการสำคัญยิ่งต่อวงวิชาการแพทย์ไทย ในยุคต้นแห่งการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบแผนใหม่ในรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้ง **โรงเรียนราชแพทยาลัย** ขึ้น ในโอกาสนี้ก็ได้มีการจัดพิมพ์ตำราแพทย์หลวงสำหรับโรงเรียนขึ้นใช้เป็นครั้งแรก ตำราแพทย์เล่มแรกนี้ ก็คือ **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** นั่นเอง โดยจัดพิมพ์เป็นตอน ๆ เริ่มเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๓๘

ทรงมีพระราชปรารภในการจัดพิมพ์ครั้งแรกว่า

> *"มนุษย์สามัญชนทั้งหลาย ย่อมมีความรักในชีวิต และสังขารร่างกายยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง... ในการนี้จำเป็นต้องอาศัยตำราที่มีหลัก ถูกแบบแผนรวมกับความเข้าใจใคร่ครวญหาเหตุของผู้อ่าน...ทั้งสองอย่างนี้จะทำประโยชน์แก่ผู้นั้นพร้อมทั้งครอบครัว ในเมื่อประสบกับโรคไข้ภัยเจ็บจะได้หายารับประทานได้ทันท่วงที มิให้โรคกำเริบเรื้อรังต่อไป"*

จะได้เห็นว่า จุดมุ่งหมายของตำรา **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** เมื่อพิจารณาจากพระราชปรารภนั้น มิได้มีบทบาทเป็นตำราแพทย์ เฉพาะให้แพทย์ใช้ และก็มิได้เป็นเพียงตำราแพทย์ที่ใช้เรียนในราชแพทยาลัยเท่านั้น หากยังเป็นตำราแพทย์ประจำบ้าน สำหรับสามัญชนทั่วไป ไว้ใช้ช่วยตนเองและครอบครัวด้วย แต่เนื่องจากตำรานี้ รวบรวมไว้อย่างกว้างขวาง การจัดพิมพ์ครั้งแรกนี้จึงพิมพ์ได้เพียง ๓ เล่มเล็ก ๆ แล้วก็หยุดชะงักไป เมื่อบรรดาแพทย์ประกาศนียบัตร ซึ่งสอบสำเร็จวิชาแพทย์จากโรงเรียนราชแพทยาลัยได้แล้ว ได้ร่วมกันจัดตั้ง **"เวชสโมสร"** ขึ้น สโมสรนี้ขึ้นอยู่กับกรมสัมปาทิกสภา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมกันพิมพ์ตำราแพทย์ขึ้นอีกในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ให้ชื่อว่า **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** ตามฉบับแรก แต่ได้กล่าวถึงวิธีการรักษาและตำราแพทย์แผนฝรั่งเป็นหลัก ผสานกับการใช้ยาไทยในส่วนที่ยังหายาฝรั่งแทนไม่ได้ ในครั้งนี้ **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** ได้รับการจัดพิมพ์ในรูปแบบวารสารรายเดือน ปีละ ๑๒ ฉบับ แต่ออกได้เพียง ๔ เล่ม ก็ต้องล้มเลิกไปอีกเพราะหมดทุน

กว่า **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์** จะได้รับการจัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์ได้ก็เมื่อ **เจ้าคุณพิษณุประศาสตร์เวช (ท่านอาจารย์คง)** ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์แผนไทยในคณาจารย์ของโรงเรียน

ราชแพทยาลัย ต่อมาคือโรงเรียนเวชสโมสรได้เห็นความจำเป็นว่า บรรดาราษฎรไทยที่ป่วยไข้ ต้องรู้จักวิธีการรักษาตนเอง การจะเสาะแสวงหาตำราแพทย์ซึ่งมีอยู่น้อย มาคัดลอกเพื่อไปใช้เยียวยา ก็เป็นการล่าช้าไม่ทันการ พระคัมภีร์ของหลวงที่ตรวจสอบถูกต้องมีอยู่แล้วก็จริง แต่ก็ใช้กันในหมู่แพทย์หลวงเท่านั้น ประชาชนทั่วไปมีโอกาสใช้น้อย อีกทั้งท่านมีความประสงค์จะเทิดทูนความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์แพทย์ไทยไว้ ให้เป็นสมบัติสาธารณะแก่ลูกหลานเหลนไทยทั้งมวล จึงนำความคิดเห็นนี้กราบทูลขอประทานอนุญาตพิมพ์คัมภีร์ **แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับหลวง** สองเล่มจบ ให้เป็นตำราแพทย์แผนของไทยเราเอง **สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** ซึ่งดำรงตำแหน่งยศประธานจัดการหอสมุดหลวงในเวลานั้น และได้รับพระฉันทานุมัติให้จัดพิมพ์เป็นครั้งแรกอย่างสมบูรณ์ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ นอกจากนี้ ยังได้จัดพิมพ์ฉบับย่อให้เป็นคู่มือราษฎรสามัญใช้ได้ทั่วไป ชื่อว่า **"เวชศึกษา"** หรือ**"แพทยศาสตร์สังเขป"** ในปีต่อมา หนังสือทั้งสองชุดนี้คือ **แพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง** เล่ม ๑-๒ และ **เวชศึกษา** เล่ม ๑-๒-๓ ของพระยาพิษณุประศาสตร์เวชรวม ๕ เล่ม ทางราชการกระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศระบุให้เป็นตำราหลวงแพทย์เภสัชกรโบราณ มีสิทธิ์ใช้ปรุงยาโดยมิต้องใช้ตำรายาในตำราเล่มนี้ไปจดทะเบียนตำรายาไทย

นับแต่นั้นมา **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** ได้รับการจัดพิมพ์อีกหลายครั้งอาทิ ในปีพ.ศ. ๒๔๖๖ โดยโรงพิมพ์พานิชศุภผล และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน วิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ก็ได้จัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ ครบถ้วนทั้งเล่ม ๑ และเล่ม ๒ อีกครั้งหนึ่ง โดยนายวีร ตันติวีรกุล เปรียญ (ทนายความ) ผู้เป็นเจ้าของผู้จัดการและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ โดยได้รับอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นจากกระทรวงศึกษาธิการ และมีท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม เจ้าอาวาส และท่านเจ้าคุณพระวิเชียรธรรมคุณราช รองเจ้าอาวาสเป็นผู้อุปการะ โรงเรียนนี้ได้ใช้หนังสือตำรา **แพทยศาสตร์สงเคราะห์** ฉบับพระยาพิษณุประศาสตร์เวชเป็นหลักสูตรการสอนสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ตำรา แพทยศาสตร์สงเคราะห์ มี **คัมภีร์ประถมจินดา** เป็นตำราหลักว่าด้วยพรหมปุโรหิต (ต้นเหตุที่มนุษย์เกิด), โลหิตระดูสตรี, ครรภทวารกำเนิด, ชีวกโกมารภัจแพทย์, ครรภรักษา, ครรภวิปลาส, ครรภปริมณฑล, ครรภประสูติและตำรายาสำหรับกุมาร รวมไปถึงเรื่องว่าด้วยกุมารคลอดวิธีฝังรก กุมารอยู่ในเรือนเพลิง (มารดาอยู่ไฟ), ลักษณะซางต่าง ๆ สำหรับเด็กเกิดในแต่ละวัน และตำราแก้ซาง, ว่าด้วยกิมิชาติ (พยาธิ) และตานต่าง ๆ พร้อมทั้งตำราแก้โรคต่าง ๆ ข้างท้ายลักษณะอาการโรคทุกโรคที่ระบุไว้อย่างละเอียด

นอกจากนี้ ก็มีคัมภีร์ประกอบ เช่น **คัมภีร์ธาตุวิภังค์** ว่าด้วยธาตุพิการตามฤดู ลักษณะธาตุทั้งสี่ที่พิการ, **"คัมภีร์สรรพคุณและมหาพิกัติ"** ว่าด้วยส่วนเครื่องยาและสมุฏฐานแห่งโรค ซึ่งรวมไปถึงสรรพคุณยาแก้ไข้ทรพิษ

แพทยศาสตร์สงเคราะห์ นอกจากจะอุดมสมบูรณ์ด้วยองค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาตะวันออกและภูมิปัญญาไทยด้านเวชศาสตร์และสมุนไพรไทยแล้ว ยังเป็นหนังสือที่แฝงฝังไว้ด้วยปรัชญา

ที่มีคุณค่า โดยเฉพาะภาคนำว่าด้วย **ฉันทศาสตร์** ซึ่งเรียบเรียงขึ้นจากคัมภีร์ฉันทศาสตร์โบราณ โดย **พระยาวิชยาธิบดี (กล่อม)** ผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรีนั้น ได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ วิถีชีวิตคนไทย และมรรคปฏิบัติอันควรของผู้ได้ชื่อว่าแพทย์ อย่างน่าสนใจยิ่ง

"ฉันทศาสตร์" แต่งเป็นคำประพันธ์ประกอบด้วยร่ายและกาพย์ชนิดต่าง ๆ เริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู ซึ่งหลังจากไหว้ "พระไตรรัตนนาถา" คือ พระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายทั้งปวงแล้ว ก็ไหว้ "พระฤษีผู้ทรงญาณ" ผู้รอบรู้ในโรคาทั้ง ๘ องค์ ไหว้พระอิศวร พระพรหมทุกชั้นฟ้า แล้วก็ไหว้ "ครูกุมารภัจ" หรือ หมอชีวกโกมารภัจ บิดาแห่งแพทย์แผนตะวันออก ผู้เจนจัดในเวชศาสตร์ ผู้ให้ทานทั่วแก่นรชน

การชี้ทางเดินของแพทย์ ซึ่งเท่ากับเป็นการ *"ส่องสัตว์ให้สว่าง กระจ่างแจ้งในมรรคา"* ของคัมภีร์ฉันทศาสตร์ มี ๑๔ ข้อควรจำดังนี้

> *ฉันทศาสตร์ท่านกล่าวไข สิบสี่ข้อจงควรจำ เป็นแพทย์นี้ยากนัก จะรู้จักซึ่งกองกรรม ตัดเสียซึ่งบาปธรรม สิบสี่ตัวจึ่งเที่ยงตรง เป็นแพทย์ไม่รู้ใน คัมภีร์ไสยท่านบรรจง รู้แต่ยามาอ่าองค์ รักษาไข้ไม่เข็ดขาม บางหมอก็กล่าว คำ มุสาซ้ำกระหน่ำความ ยกตนว่าตนงาม ประเสริฐยิ่งในการยา บางหมอก็ เกียดกัน ที่พวกอันแพทย์รักษา บางกล่าวเป็นมายา เขาเจ็บน้อยว่ามากครัน บางกล่าวอุบายให้ แก่คนไข้นั้นหลายพัน หวังลาภจะเกิดพลัน ด้วยเชื่อถ้อย อาตมา บางทีไปเยียนไข้ บมีใครจะเชิญหา กล่าวยกคุณยา อันตนรู้ให้เชื่อฟัง บางแพทย์ก็หลงเล่ห์ ด้วยกามเข้าปิด บังรักษาโรคด้วยกำลังกิเลสโลภะ เจตนา บางพวกก็ถือตน ว่าคนไข้อนาถา ให้ยาจะเสียยา บ่ห่อนลาภจะพึงมี บางถือว่าตนเฒ่า เป็นหมอเก่าชำนาญดี รู้ยาไม่รู้ที รักษาได้ก็ชื่นบาน แก่กาย ไม่แก่รู้ ประมาทผู้อุดมญาณ แม้เด็กเป็นเด็กชาญ ไม่ควรหมิ่นประมาทใช้ เรียนรู้ให้เจนจัด จบจังหวัดคัมภีร์ไสย ตั้งต้นปฐมใน ฉันทศาสตร์ดังพรรณา*

"ฉันทศาสตร์" ในบริบทนี้น่าจะแปลว่า "ศาสตร์แห่งความรัก โดยที่ "ความรัก" ในที่นี้มิได้หมายความถึง "ความรักใคร่ฉันชู้สาวอันหญิงชายจะพึงมีต่อกัน" แต่หมายความถึง "ความรักมนุษย์ ซึ่งแพทย์จะพึงมีต่อคนไข้ทั่วไป"

ในศาสตร์บัญญัติเรื่องว่าด้วยความรักมนุษย์นี้ ผู้แต่งใช้ฉันทลักษณ์รวมทั้งสิ้น ๔ ชนิด คือ ร่าย กาพย์ยานี กาพย์ฉบงง และกาพย์สุรางคณางค์ เนื้อหาอาจแยกแยะเป็นตอน ๆ ได้ ๒๐ ตอนคือ

๑) ตอนขึ้นต้น-ว่าด้วยจรรยาแพทย์ (กาพย์ยานี)

๒) ว่าด้วยลักษณะประทับ ๘ ประการ (ร่าย)

๓) ว่าด้วยพระคัมภีร์ตักสิลา (กาพย์สุรางคณางค์)

๔) ว่าด้วยสมมุติฐานกำเนิดไข้ (ร่าย)

๕) ว่าด้วยลักษณะอาการไข้ที่เข้าเพศเป็นโทษ ๔ อย่าง (กาพย์ยานี)

๖) ว่าด้วยลักษณะน้ำนมดีและชั่ว (ร่าย)

๗) ว่าด้วยชีพจร ให้ระวังในการระบายยา (กาพย์ยานี)

๘) ว่าด้วยลักษณะรัตนะธาตุทั้งห้า (กาพย์ยานี)

๙) ว่าด้วยลักษณะป่วง ๘ ประการ (ร่าย)

๑๐) ว่าด้วยตำรายาแก้สันนิบาตสองคลองและอหิวาตกโรค (ร่าย)

๑๑) ว่าด้วยลักษณะสมุฏฐาน (ร่าย)

๑๒) ว่าด้วยลักษณะอติสาร (ยานี)

๑๓) ว่าด้วยลักษณะมรณะญาณสูตร (กาพย์ยานี)

๑๔) ว่าด้วยโรคภัยต่าง ๆ แห่งกุมาร-ลักษณะซางต่าง ๆ (ร่าย)

๑๕) ลักษณะกำเนิดซาง (กาพย์ยานี)

๑๖) ลักษณะรูปทารก (กาพย์ยานี)

๑๘) ลักษณะซางตั้ง (กาพย์ฉบงง)

๑๙) ลักษณะตานโจร (กาพย์ฉบงง)

๒๐) ลักษณะธาตุทั้ง ๔ (กาพย์ยานีและฉบงง)

๒๑) ตอนลงท้าย (กาพย์ยานี)

จะเห็นได้ว่า ข้อบกพร่องของแพทย์มีทั้งในแง่ของความประมาท ความอวดดี ความริษยา ความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความหลงตนเอง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการที่บรรดาแพทย์เล็งเห็นข้อบกพร่องต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีส่วนช่วยให้ คนไข้หายไข้ได้เร็วขึ้น ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และที่สำคัญก็คือคนจนก็ได้รับความสนใจใยดีจากแพทย์ ในส่วนแพทย์ด้วยกันเองนั้นเล่า ผู้แต่งก็เตือนสติมิให้แพทย์สูงอายุหลงตนเอง จนลืมไปว่าแพทย์หนุ่มที่มีความสามารถก็มีอยู่ ควรรับฟังแพทย์หนุ่ม ๆ บ้าง

จากนั้น ก็กล่าวถึงจรรยาแพทย์โดยตรงว่าควรมีอย่างไร ซึ่งส่วนใหญ่ ก็ยึดหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางชี้นำจรรยาแพทย์ เช่น

ศีลแปดและศีลห้า เร่งรักษาสมาทาน
ทรงไว้เป็นเปนนิจกาล ทั้งไตรรัตน์สรณา
เห็นลาภอย่าโลภนัก อย่าหาญหักด้วยมารยา
ไข้น้อยว่าไข้หนา อุบายกล่าวให้พึงกลัว
โทโสจงอดใจ สุขุมไว้อยู่ในตัว
คนไข้ยิ่งคร้ามกลัว มิควรขู่ให้อดใจ
โมโหอย่าหลงเล่ห์ ด้วยกามมิจฉาใน
*พยาบาลแก่คนไข้ ทั้งผู้อื่นอันกล่าวกล

ในแง่ของการรักษาโดยตรงนั้น มีบางส่วนน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งมิได้เชื่อเรื่อง "กรรม" อย่างงมงาย หากได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ถ้ารักษาไม่หาย อาจจะเป็นความบกพร่องหรือผิดพลาดของแพทย์เองก็ได้ ไม่ควรปัดความผิดไปให้คำว่า "กรรม" เช่น

บางทีมิรู้ทัน ด้วยโรคนั้นใช้วิสัย
ตนบ่รู้ทิฏฐิใจ ถือว่ารู้ขืนกระทำ
จบเรื่องที่ตนรู้ โรคนั้นสู้ว่าแรงกรรม
ไม่สิ้นสงสัยทำ สุดมือม้วยน่าเสียดาย
รู้น้อยอย่าบังอาจ หมิ่นประมาทในโรคา
แรงโรคว่าแรงยา มิควรถือว่าแรงกรรม

เฉพาะในตอนจรรยาแพทย์นี้ มีบางบทที่ผู้แต่งพยายามใช้ความเปรียบเทียบ ทำให้เนื้อหาที่ค่อนข้างหนักเป็นปรัชญาหรือวิชาการ มีคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ด้วย เช่น

อนึ่งจะกล่าวสอน กายนครมีมากหลาย
ประเทียบเปรียบในกาย ทุกชายหญิงในโลกา
ควงจิตต์คือกษัตริย์ ผ่านสมบัติอันโอฬาร
ข้าศึกคือโรคา เกิดเข่นฆ่าในกายเรา
เปรียบแพทย์คือทหาร อันชำนาญรู้ลำเนา
ข้าศึกมาอย่าใจเบา ห้อมล้อมทุกทิศา
ให้ดำรงกษัตริย์ไว้ คือดวงใจให้เร่งยา
อนึ่งห้ามอย่าโกรธา ข้าศึกมาจะอันตราย
ปิตตังคือวังหน้า เร่งรักษาเขม้นหมาย
อาหารอยู่ในกาย คือเสบียงเลี้ยงโยธา
หนทางทั้งสามแห่ง เร่งจัดแจงอยู่รักษา
ห้ามอย่าให้ข้าศึกมา ปิดทางได้จะเสียที ฯ

ใน **"ฉันทศาสตร์"** นี้ มีเนื้อหาข้อมูลที่น่าสนใจหลายอย่างหลายประการ ที่สำคัญที่สุดซึ่งเราไม่อาจปฏิเสธได้ คือคุณค่าทางด้านการแพทย์แผนโบราณโดยตรง เพราะเป็นแหล่งที่แพทย์จะสามารถนำไปวิเคราะห์ศึกษาว่าอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ นั้น คนโบราณเห็นว่ามีสาเหตุมาจากอะไร และควรจะมีวิธีการรักษาอย่างไร ใช้สมุนไพรชนิดใดบ้าง สำหรับคนรุ่นใหม่ยังคงมีข้อมูลแปลกที่น่าสนใจไม่น้อย เช่นได้รู้ว่าคนโบราณวินิจฉัยลักษณะน้ำนม คุณค่าของน้ำนม โดยดูจากรูปลักษณ์ของเจ้าของน้ำนมนั้น เช่น

หญิงหนึ่งนั้นมีกาย อกไหล่ผายเนตร์น้อย พักตร์แช่มช้อยชมชวน นิ่ม
เนื้อนวลเอวรัด นาสาทัดเล็บสิงห์ หลังราบยิ่งถันตรง เต้ากลมดังดอกบัว หัว

นมเล็กขอบแดง กล้องแกล้งมือเท้าเรียว น้ำนมเขียวรสมันหวาน ฯ หญิง หนึ่งมีอาการ ตาเหลือกลานไหล่ลู่ หน้าแข้งทู่ต้นแขน ใหญ่ยิ่งแม้นแม่มือ ใหญ่ ใจดื้อใจร้าย นมห่างปลายเบนเสียง เหมือนสำเนียงกาผม หยักโสกนมมีรส เปรี้ยว ปรากฏสำคัญ ฯ

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ในโลกทัศน์วิธีคิดของแพทย์แผนโบราณ ผู้หญิงจะมีความเท่าเทียมกันหมด คุณค่าของหญิงในเชิงชีววิทยามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ คือขึ้นอยู่กับรูปลักษณ์ มิใช่เผ่าพันธุ์หรือชั้นวรรณะ เป็นต้นว่าคุณค่าของน้ำนม ก็ขึ้นอยู่กับรูปลักษณ์ ดังที่ผู้แต่งเน้นว่า

อนึ่งยศศักดิ์ตระกูล ในประยูรสุริวงศ์ กษัตริย์พงศ์เศรษฐี ปุโรหิตมีเสนา ผ่าพันธุ์ค้าซื้อขาย ชาวนาหมายรูปร่าง สรรพสรรพางค์กล่าวมา หาโรคาบ่มิได้ เปนเอกในสัตรี คุณนมมีกล่าวมา มาดแม้นว่ากุมาร เกิดบันดาลดวงแผน ชางร้ายแม้นได้กิน มลทินสิ้นเป็นดี...เลี้ยงลูกยากห่อนคง ถึงเผ่าพงศ์สมบูรณ์ ตามตระกูลเข็ญใจ รูปนมในกล่าวมา ทั้งมวลว่าเหมือนกันฯ

ตอนลงท้ายของ **"ฉันทศาสตร์"** เป็นไปตามแนววรรณคดีแบบฉบับทั้งหลาย คือมีการอธิษฐานขอให้ได้บรรลุนิพพานและระหว่างที่ยังไม่บรรลุ ผู้แต่งก็ได้อธิษฐานไว้อย่างน่าชื่นชมในอุดมคติอันสูงส่งของท่าน กล่าวคือ ท่านขอว่า

ขอข้ากำลังยิ่ง อายุยืนปัญญาไว
ให้มีเมตตาไป แก่สัตว์ทั่วทุกสรรพ์พรรค์
เกิดไหนให้เป็นแพทย์ อย่ารู้มีผู้เทียมทัน
โรคสิ้นทุกสิ่งสรรพ์ ให้รอบรู้กำเนิดมา

นอกจากนี้ ก็ยังได้ใช้จินตนาการเชิงกวีของท่านคาดโทษทางใจแก่หมอผู้ไม่มีจรรยาว่า

หมอนั้นครั้นสิ้นชนม์ จะไปทนกำเนิดใน
นรกอันยิ่งไฟ ทั้งหม้อน้ำทองแดงมี
หมู่นายนิรยบาล ประชุมเชิญด้วยยินดี
เครื่องโทษบรรดามี จะยกให้เปนรางวัล

เนื้อหาที่น่าสนใจและคุณค่าบางประการที่ได้ยกมาแสดงเพียงคร่าว ๆ นี้ คงพอจะทำให้เห็นว่า แท้ที่จริง วรรณคดีเพื่อมวลชนนั้น ไทยเรามีมาแต่โบราณ

แพทยศาสตร์สงเคราะห์ โดยองค์รวมจึงเป็นทั้งหนังสือแสดงองค์ความรู้แห่งภูมิปัญญาไทยอันมีค่าอเนกอนันต์และเป็นทั้งหลักปักเขตประกาศภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาตะวันออกด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรไทย ที่ภูมิปัญญาตะวันตกมิอาจลบล้างและดูแคลน

ชลธิรา สัตยาวัฒนา

ธรรมชาตินานาสัตว์ เล่ม ๑-๓

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก โดยสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ พ.ศ. ๒๕๐๔
พิมพ์ครั้งที่สอง โดยสำนักพิมพ์สารคดี เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล

(พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๕๓๕)

การเขียนถึงนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เป็นเรื่องง่ายและเรื่องยากพอ ๆ กัน เหตุที่ง่ายคงเป็นเพราะนายแพทย์ผู้นี้มีอิทธิพลใหญ่หลวงต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีใครผู้ใดมีอิทธิพลทางความคิดและงานเขียนเสมอเหมือนงานจำนวนมากของเขา แต่ที่ยากเพราะหากลำดับงานเขียนแล้วพิจารณาอย่างถ่องแท้ คงเห็นว่าต้องแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไม่น้อย เรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดา ในประเทศตะวันตกทำนองนี้มักมีผู้เป็นบรรณาธิการ (editer) คอยตรวจต้นฉบับอย่างละเอียดแล้วปรับปรุงใหม่ กระนั้นสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัด นายแพทย์บุญส่งมีความตั้งใจสูงแน่วแน่ และซื่อตรงต่อข้อมูลที่หาได้ในยุคนั้น

ตระกูล**เลขะกุล**เป็นตระกูลเก่าแก่สืบมาแต่รัชกาลที่ ๓ ต้นตระกูลเป็นชาวกวางตุ้ง ชื่อ ฉ้าง แซ่เล่ ได้ข้ามทะเลเข้ามาอยู่ที่ตลาดจีนหรือที่เรียกในภาษามาลายูแปลว่า ตลาดจีน กลางเมืองปัตตานี ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า **เลขะกุล** (Laekhakul) เท่าที่ดูประวัติสกุลย้อนขึ้นไปทั้งหมด ยังไม่ปรากฏว่าได้มีญาติผู้ใดมีอิทธิพลด้านอนุรักษ์ธรรมชาติต่อเขาโดยตรง ความเชื่อมั่นในเรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นกับตัวเขาเอง

เมื่อเอ่ยชื่อนายแพทย์บุญส่ง หลายคนมักนึกถึง Bird Guide of Thailand อันเป็นงานในระดับคลาสสิคของเขา ความจริงต้องเล่าย้อนหลังสักนิดว่า บุคคลผู้นี้เป็นผู้ก่อตั้งนิยมไพรสมาคม เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๕ เป็นที่มาในขั้นต่อมาของมูลนิธิอนุรักษ์พืชพรรณและสัตว์ป่าในเมืองไทยในปัจจุบัน ความที่นายแพทย์บุญส่งได้เสนอความคิดต่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ และมีผลงานสืบต่อกันมานาน ทำให้เขาได้รางวัล J. Paul Getty Award ต่อมาได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตยกิติมศักดิ์ สาขาวนรักษ์ศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเกษตร ใน พ.ศ.๒๕๒๒ เขาเป็นประธานคนแรกของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช แห่งประเทศไทย ต่อมาได้รับเหรียญ The Gold Ark of Thailand งานเขียนที่น่าสนใจยิ่งก็คืองาน**เรื่องธรรมชาตินานาสัตว์**ของเขาที่เขียนได้อย่างละเอียดที่สุดในยุคนั้น

ความที่นายแพทย์บุญส่งไม่เคยอยู่นิ่ง มีนิสัยชอบแต่งหนังสือ เรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องแปลจึงออกมามากมาย ดังเช่นเรื่อง**ช้าง, ชีวิตของฉัน ลูกกระทิง, เดชเสือไพร** แปลโดยปู่เจ้าสมิงไพร (นามปากกาของนายแพทย์บุญส่ง), **พบนกกระเบื้อง, แมวผีเสื้อ, วงศ์เหลือมงูหลาม, วัวแดง, สัตว์กีบ, สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, เสี่ยงตาย, ป่าดงดิบปักษ์ใต้, หากป่ายังอยู่ยั้ง ยืนยง** ฯลฯ

นายแพทย์บุญส่งนั้นเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นนักอนุรักษ์ แต่ความรักป่าไม่ได้อยู่แค่นั้น ยังรักวรรณคดีอีกด้วย จึงได้เขียนหนังสือเรื่อง**สัตว์ในวรรณคดี** ในบรรดางานทั้งปวง นายแพทย์บุญส่งยังได้ทำงานวิเศษชิ้นหนึ่งคือการผลักดันให้เกิด**กฎหมายพิทักษ์พันธุ์สัตว์ป่า**ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เท่านั้นยังหาเพียงพอไม่ ได้ก่อตั้งชมรมพิทักษ์นกแห่งประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้เขียนบทความภาษาอังกฤษเรื่อง Mammals of Thailand ๒ เล่ม และ Guide to Butterflies of Thailand เป็นตำราสัตวศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง

งานชิ้นหนึ่งในบรรดางานทั้งปวงของนายแพทย์บุญส่งที่ได้รับเลือกเป็นหนังสือชั้นดี คือ เรื่อง**ธรรมชาตินานาสัตว์** ชุดละ ๓ เล่ม อันเป็นเรื่องราวเชิงสาระว่าด้วยชีวิตของสัตว์ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน**สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์** ต่อมานำมารวมเล่มใหม่ แม้ไม่มีผู้เป็นบรรณาธิการปรุงแต่งส่วนที่บกพร่องหรือเกิดจากความเข้าใจผิดบางประการ ต้องถือว่างานชิ้นนี้เป็นแม่บทของงานเขียนว่าด้วยการอนุรักษ์หากจะมีผู้เขียนสืบต่อเป็นชิ้นเป็นอันก็เป็นงานในยุคต่อมาของ **คมทวน คันธนู เรื่อง โลกสวยฟ้าใส** ชุดละ ๒ เล่ม

หากเราสืบดูนายแพทย์บุญส่งในเชิงประวัติว่าได้เรื่องราวมาจากไหนจึงเก็บรายละเอียดได้มาก ต้องเล่าเพิ่มว่านายแพทย์ผู้นี้อยู่ที่สงขลาในวัยเด็ก ที่นั่นเต็มไปด้วยป่า และสัตว์ป่า แม้เดินทางทางแม่น้ำก็ได้พบช้างป่า ครานที่นายแพทย์บุญส่งเรียนแพทย์วิทยาจบจากมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ เขายังเป็นนักล่าสัตว์ป่าอยู่ แต่แล้วคราวสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดได้ไม่นาน เป็นยุคที่พรานใช้ปืนกลมือ อีกทั้งหลายคนก็ล่าสัตว์เพื่อเอากำไร เสือและช้างจึงลดจำนวนอย่างรวดเร็ว ป่าเริ่มหายไป พ่อค้าตัดไม้สักและไม่ปลูกซ้ำที่ตัดออกไป แรดหายไปหมดจากประเทศไทย แม้แต่เป็ดป่าที่ฝรั่งเรียกว่า White wing เหลือไม่ถึงร้อยตัว เพราะตกเป็นเหยื่อของนักล่าหมด

ความตระหนักในเรื่องเหล่านี้ ตลอดจนความรู้ที่นายแพทย์บุญส่งมีอยู่จึงได้ชักพาให้เขียนบทความมากมาย หากพลิกดูหนังสือ**ธรรมชาตินานาสัตว์**จะเห็นว่าเป็นเรื่อง**นก**เสียราวสองในสาม แต่เชื่อไหมสถิติของนักปักษีวิทยาในเขตอุษาคเนย์ได้ยืนยันว่า นกหายไปจากเมืองไทยราวหนึ่งในสามของพันธุ์ที่เคยมีอยู่แล้ว ไม่ต้องอื่นไกลเกาะเซเชลล์เป็นเกาะเล็ก ๆ ในมหาสมุทรอินเดียและเป็นสาธารณรัฐที่อุดมไปด้วยนกนานาพันธุ์ ทุกวันนี้นกก็หายไปจากโลกราว ๔๐ ชนิดแล้ว

นายแพทย์บุญส่ง ได้เขียนบทความขึ้นมานั้นส่วนหนึ่งก็เพื่อผลักดันให้เกิดกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่า และกฎหมายว่าด้วยวนอุทยานแห่งชาติ เท่าที่**รีดเดอร์สไดเยสต์**, นิตยสารที่ขายดีที่สุดของโลก, ได้เล่าถึงนายแพทย์บุญส่งว่าได้ทำงานด้านนี้สำเร็จผล ผลักดันให้มีอุทยาน ๑๔ แห่ง และแหล่งอาศัยของสัตว์ป่าอีก ๒๑ แห่งใน ค.ศ. ๑๙๖๑ ที่ใหญ่ที่สุดคือเขาใหญ่ กว้าง ๘๐๐ ตารางไมล์ และเขตน้ำหนาว อีก ๓๐๐ ตารางไมล์

นายแพทย์บุญส่ง เขียนถึงนกต่าง ๆ นานาชนิด โดยเฉพาะนกตะกุมและนกกระสา จนเปิดแหล่งนิคมนกในจังหวัดอยุธยาที่วัดไผ่ล้อม ต่อมาได้จัดทำภาพยนตร์สารคดีว่าด้วยสัตว์ป่าอีกสองเรื่อง ครั้งหนึ่ง **จอย อดัมสัน**, ผู้แต่งเรื่อง **Born Free** หรือ**เกิดมาเสรี** ได้แวะมาหานายแพทย์

บุญส่ง แล้วเขาก็บ่นกับเธอว่า คนหลายคนกล่าวหาว่าเขาเคยเป็นนักล่าที่ยิ่งใหญ่มาก่อน เขาพูดไปก็ส่ายศีรษะท่าทางเสียใจ แต่จอย อดัมก็บอกแก่นายแพทย์บุญส่งว่า *"พวกเราทุกคนเคยล่าสัตว์มาก่อน จึงไม่ควรที่จะเสียใจ และสิ่งนี้ก็ได้สอนให้เรารู้จักสัตว์ป่าและเลิกทำลายมันต่อไป"*

นายแพทย์บุญส่งตระหนักดีว่าเคยทำร้ายแรงกับสัตว์ป่ามาก่อน แต่สิ่งเช่นนี้กลับยั่วยุให้เขาพิทักษ์ป่ามากยิ่งขึ้น ข้อสำคัญก็คืองานเขียนของเขาราว ๓๐ เล่ม ได้ช่วยให้ข้อมูลมากมาย โดยเฉพาะชุด**ธรรมชาตินานาสัตว์** การทำงานกว่า ๔๐ ปีพร้อมกับการเขียนหนังสือเรื่องสัตว์ตลอดเวลาได้กลายเป็นหัวใจสำคัญ, เป็นจิตวิญญาณที่ทรงพลังและเป็นแรงขับเคลื่อนที่ไม่มีสิ่งใดถอดถอนได้ ใครก็ตามที่นึกถึงสภาพนกที่ถูกฆ่า, ถูกรังแก, ถูกคักด้วยแร้ว, ถูกส่งออกเพื่อนำไปขายต่อ, ถูกยิงทิ้ง, ถูกแปรไปเป็นอาหารหรู ๆ นายแพทย์บุญส่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งที่ได้ต่อสู้ให้นกเหล่านี้มีเสรี

หากถามว่างานเรื่อง**ธรรมชาตินานาสัตว์** ควรเปรียบกับงานของงานตะวันตกอย่างไรดี ผมนึกถึง Rachael Carson ผู้แต่ง Silent Spring หรือ**ใบไม้ผลิที่เงียบสงบ** เปิดโปงการฆ่าทำลายสัตว์ป่าและพรรณพืชในอเมริกาอย่างทารุณ จนหนังสือนี้ทำให้นักล่าจำนวนไม่น้อยกลายเป็นผู้ที่รักป่าหมดหัวใจและพร้อมจะทุ่มเทให้แก่การอนุรักษ์ธรรมชาติของสัตว์ จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่ใช่งานดาษ ๆ ทั่วไป แต่มีผลสะเทือนทางใจรุนแรงต่อผู้อ่านทั้งในความเมตตาและความรักสัตว์

นพพร สุวรรณพานิช

ขบวนการแก้จน

พิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๑

ประยูร จรรยาวงษ์

(พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๕๓๕)

ประยูร จรรยาวงษ์ เป็นนักหนังสือพิมพ์ผู้ใช้การ์ตูนสะท้อนปัญหาการเมือง สังคม เรียกร้องการอยู่อย่างสันติของมนุษย์ สิทธิประชาธิปไตย สะท้อนชีวิตคนจนที่ขมขื่นปวดร้าว กล้าเขียนภาพล้อเลียนผู้มีอำนาจ นักการเมืองคอรัปชั่น บุคคลที่ก่อความเลวทรามเสื่อมโทรมแก่บ้านเมือง

ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของประยูร จรรยาวงษ์ที่นักเขียนการ์ตูนอื่นไม่มี นั่นคือ การสะสมภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน การผลิตแบบพึ่งตนเอง วิถีชีวิตแบบไทย ประเพณีวัฒนธรรมไทย และประสบการณ์ที่ผ่านความยากจนมามากมาย แล้วหลอมรวมออกมาเป็นภาพการ์ตูน มีคำบรรยายหรือความรู้ในการทำมาหากินประกอบ เพื่อเสนอทางออกให้แก่เกษตรกรและคนยากจน ซึ่งรู้จักกันดีในชื่อเรื่อง **ขบวนการแก้จน คณะยอดชายนายศุขเล็กเสนอ**

เหตุนี้ ภูมิปัญญาที่ประยูร จรรยาวงษ์ มอบให้แก่สังคมไทยจึงมีความหลากหลายสูง สามารถใช้การ์ตูนสื่ออารมณ์ความรู้สึก ความรู้ การต่อสู้ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ในหลายๆด้าน โดยมีจุดยืนเพื่อประชาชนในแนวลัทธิที่ตนเองเชื่อถือ

คำประกาศยกย่องผลงานของประยูร จรรยาวงษ์ ขณะที่ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาหนังสือพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๑๔ นั้น สะท้อนบุคลิก อุดมการณ์ และปัญญาอันเป็นที่มาของการผลิตงานเป็นอย่างดี

"ปากกาของเขามีพรสวรรค์ในการทำหน้าที่เพื่อพิทักษ์ความจริง
ด้วยความกล้าหาญและด้วยอารมณ์แห่งศิลปิน"

"ผลงานของประยูรส่วนใหญ่จะอยู่ในท่วงทำนองตำหนิบุคคลผู้เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนจากวงการข้าราชการ และจะรักษาผลประโยชน์ของผู้ยากจน เขามีความคิดอิสระ มีมนุษยธรรม มีอารมณ์ขันอย่างร้ายกาจและความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมอย่างสมบูรณ์"

ในการเขียนการ์ตูนการเมืองช่องเดียวจบ ประยูร จรรยาวงษ์ ได้ชื่อว่าเป็นมือการ์ตูนที่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้ตัวการ์ตูนมีชีวิตโลดแล่นบนแผ่นกระดาษ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวได้ดีกว่าการใช้คำพูดบรรยายมากมาย

สมัยจอมพล ถนอม กิตติขจร และจอมพล ประภาส จารุเสถียร ปฏิวัติตัวเอง การ์ตูนการเมืองของ ประยูร จรรยาวงษ์ ก็อาจหาญทำการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแหลมคม แม้ว่าขณะนั้นเป็นยุค

ของเผด็จการ อำนาจคือกฎหมาย หนังสือพิมพ์ฉบับใดไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่ง แท่นพิมพ์อาจถูกล่ามโซ่หรือสั่งปิดหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นในที่สุด

แต่สิ่งที่สะท้อนออกมาจากจากการกระทำของประยูร จรรยาวงษ์ คือจิตใจที่กระด้างกระเดื่อง ไม่สยบยอมต่ออำนาจอันไม่ชอบธรรม ดังนั้นเมื่อวิจารณ์การเมืองไม่ได้เพราะอำนาจเผด็จการ ภาพตัวการ์ตูนเอกชื่อ "ศุขเล็ก"ของประยูร ก็ออกมาในลักษณะถูกเย็บปากฟ้องประชาชนให้ทราบสถานการณ์ความจริง จนกลายเป็นเรื่องฮือฮาวิพากษ์วิจารณ์กันมาก

หลังจากนั้นต่อมา นาย"ศุขเล็ก" ที่ถูกเย็บปาก ก็ต้องเอาด้ายหรือเชือกออก เหลือแต่รอยปรากฏอยู่บนริมฝีปากทั้งล่างและบน เพื่อฟ้องต่อประชาชนว่า ประยูร จรรยาวงษ์โดนอำนาจเล่นงานอีกครั้งหนึ่ง เพราะภาพ "ศุขเล็ก" เย็บปากนั้นไปบาดใจพวกเผด็จการ แต่ด้วยวิญญาณอิสระเป็นตัวของตัวเอง นักการ์ตูนผู้นี้คงยืนหยัดในการประท้วงความไม่ชอบธรรมต่อไป

ขอย้ำอีกครั้งว่า การมองประยูร จรรยาวงษ์ จากผลงาน เราจะพบลักษณะพิเศษที่นักเขียนการ์ตูนอื่นไม่มี นั้นคือความรอบรู้ในเรื่องไทยๆ เกี่ยวกับต้นไม้ อาหารคาวหวาน อาชีพ ประเพณี สัตว์เลี้ยง และเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในวิถีชีวิตคนไทย ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์และให้ประโยชน์ได้ หรืออาจสรุปได้ว่า ท่านรู้รากเหง้าความเป็นอยู่และอาหารการกินของคนไทยสมัยเก่าได้เป็นอย่างดี

ความรู้เหล่านี้ได้ประมวลมาใช้ประโยชน์ผ่านภาพการ์ตูนทางหน้าหนังสือพิมพ์ "ไทยรัฐ" หลังจากถูกห้ามเขียนการ์ตูนการเมือง เพื่อชี้ช่องทำหากินให้แก่ชาวบ้านอย่างง่ายๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ในลักษณะหลากหลายวิธีการและมุมมอง เสริมทัศนะในเรื่องการประหยัดมัธยัสถ์ ต้องการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้

ขบวนการแก้จน จึงเป็นอัญมณีทางการ์ตูนที่หาได้ยากยิ่ง เป็นความตั้งใจที่ประยูร จรรยาวงษ์ ได้แสดงถึงจิตใจที่รับผิดชอบต่อคนยากจน และพยายามเสนอวิธีการให้ชาวบ้านได้รู้จักคุณค่าสิ่งที่ตนมีอยู่ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองในเรื่องอาหารการกิน จะช่วยผ่อนคลายปัญหาความยากจนของประชาชนได้เปลาะหนึ่ง

อาจจะกล่าวได้ว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เมืองไทยมีนักเขียนการ์ตูนชื่อ ประยูร จรรยาวงษ์ เพียงคนเดียวเท่านั้น ผู้ใส่ใจในการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของชาวบ้านได้อย่างตื่นติดดิน รู้จักใช้ "พลังของการ์ตูน"ด้วยตวามมุ่งมั่นไปในทางแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประชาชน

ในช่วงบั้นปลายชีวิต ประยูร จรรยาวงษ์ ได้เสนอผลงานในด้านนี้ออกมาอย่างมากมายและต่อเนื่อง ภาพเขียนการ์ตูนเพื่อประชาชนของ ประยูร จรรยาวงษ์ นั้นงดงามยิ่งนัก

ขณะเดียวกัน ท่านก็ใช้ชีวิตอย่างสมถะ ทำงานเขียนการ์ตูน อ่านหนังสือและรวมไปถึงงานอดิเรก เช่นปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ และอื่นๆ

"ชีวิตผมเผชิญความยากลำบากในวัยเรียน เพราะต้องกำพร้าพ่อ ขาดแคลนค่าเล่าเรียน จนต้องดิ้นรนช่วยตนเอง โดยต้องหมั่นเรียนจึงได้เรียนฟรีตลอด

รอดฝั่ง แล้วก็พบกับความผิดหวังในวัยหนุ่ม จากการตัดสินใจออกไปเป็นเจ้าของอวนตังเก ท่องอยู่ในทะเล อายุยังไม่เต็ม ๒๑ ขวบ แล้วก็วายวอดล่มจมกลับมาเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในการปกครองคนงาน"

"ประสบการณ์ของชีวิตบอกตัวเองว่า ความขยันหมั่นเพียรอย่างจริงจังเท่านั้นที่จะเอาชนะความจนได้ ฉะนั้น ความจนจึงเป็นความจนที่น่ารักของผม ซึ่งผมเอาชนะมันได้จนถึงทุกวันนี้"

(คำนำขบวนการแก้จน)

ประยูร จรรยาวงษ์ เริ่มเขียนคอลัมน์การ์ตูน **ขบวนการแก้จน** ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๕ สืบต่อมาอีกหลายปี ภายหลังจึงได้รวบรวมพิมพ์เป็นพ็อกเก็ตบุต หนังสือ **ขบวนการแก้จน** ฉบับพิมพ์ครั้งแรกออกจำหน่ายในปี๒๕๑๕ ทยอยออกมาเรื่อยๆจนถึงเล่มที่ ๘ในปี๒๕๒๑ นับเป็นหนังสือชุดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยความรู้ด้านการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การประกอบอาชีพสารพันเรื่อง การแก้ไขปัญหาปากท้องนานาชนิด การรู้จักพึ่งตนเอง ลดรายจ่าย ประหยัดมัธยัสถ์ รวมตลอดไปจนการทำอาหารและขนมให้อร่อย ฯลฯ ซึ่งเป็นคุณประโยชน์อเนกอนันต์ต่อผู้อ่าน และเป็นแนวทางสู้ชีวิตของคนยากจน

ประวัติ ประยูร จรรยาวงษ์

ประยูร จรรยาวงษ์ เป็นชาวกรุงเทพฯ เกิดเมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ชีวิตในวัยเด็กสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญบางรัก จบมัธยมตอนต้นจากโรงเรียนวัดราชาธิวาส และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๘) จากโรงเรียนเบญจมบพิตร

ชีวิตในวัยหนุ่ม มีจิตใจรักงานเขียนหนังสือและการ์ตูน ทั้งยังมีโอกาสติดตามครูอบ ไชยวสุ นักหนังสือพิมพ์และนักเขียนอาวุโส เจ้าของนามปากกา **"ฮิวเมอริสต์"** ไปตามหนังสือพิมพ์และโรงพิมพ์ต่างๆ เนื่องจากครูอบเป็นนักเขียนที่รอบรู้ ความสามารถในภาษาสูง และโด่งดังในการเขียนนิยาย เรื่องที่ให้อารมณ์ขัน ประยูร จรรยาวงษ์ จึงซึมซับเอาจิตใจในการเป็นนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และอารมณ์ขันของท่านประกอบเข้ากับอารมณ์หรือความรู้ของตน มาสะท้อนออกทางการ์ตูนได้หลากหลายลีลา

แม้ว่าอาชีพนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์จะเป็นอาชีพที่คนสมัยนั้นถือว่าไส้แห้งก็ตาม แต่ประยูร จรรยาวงษ์ ก็ได้ลาออกจากงานที่การรถไฟแห่งประเทศไทย เข้ามาทำหนังสือพิมพ์ด้วยใจรัก

ผลงานในช่วงแรกของชีวิตนักเขียนการ์ตูน เป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทาน นิยายจักรๆ วงศ์ๆ สำหรับการ์ตูนยาวเรื่องแรก คือ นิทานอีสป เนื่องจากยังเป็นมือใหม่ ไม่มีใครรู้จักชื่อ สำนักพิมพ์จึงไม่ยอมรับซื้อไว้ แต่ภายหลัง ม.ล. ทองอยู่ เสนีวงศ์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์อิสระรับซื้อไปราคา ๑๒ บาท แต่ก็มิได้พิมพ์ออกเผยแพร่

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ หนังสือพิมพ์**สุภาพบุรุษประชามิตร** ลงพิมพ์การ์ตูนเรื่อง "จันทโครบ" ที่ใช้บทลิเกบรรยายเรื่อง ฉาก และคำพูดของตัวละคร ปรากฏว่ามีผู้คนชอบกันมาก เรื่องนี้จึงเป็นการ์ตูนเรื่องแรกที่สร้างชื่อเสียงให้ประยูร จรรยาวงษ์ โด่งดัง

หนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษประชามิตร*ยัง*เป็นแหล่งกำเนิดของตัวการ์ตูนสำคัญในชีวิตของประยูร จรรยาวงษ์ นั่นคือ "ศุขเล็ก" พระเอกลิเก(การ์ตูน)ชื่อดัง ซึ่งล้อเลียนมาจากยอดนักมวยไทยสมัยนั้นคือ "สุข ปราสาทหินพิมาย" หรือ "ยักษ์สุข" นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ประยูร จรรยาวงษ์ เคยกล่าวไว้ในการ์ตูนเรื่องยาวว่า "เรื่องลักษณวงศ์เป็นเรื่องที่ผมรักที่สุดเรื่องหนึ่งในชีวิตการเขียนการ์ตูนของผม เพราะลีลาของเนื้อเรื่องก็ดี ตลอดจนอารมณ์ขณะผมในระยะการเขียนเรื่องนี้ อยู่ในภาวะที่สงบและเป็นสุข ฉะนั้นการ์ตูนเรื่องยาวเรื่องลักษณวงษ์จึงออกมาในรูปแบบที่สมบูรณ์พอควร...."

ประยูร จรรยาวงษ์ ไม่เป็นเพียงแต่เขียนการ์ตูนเท่านั้น ยังเคยเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ด้วยตัวเอง หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง ได้ไปเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์**อโยธยา**อยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาอารีย์ ลีวีระ ชวนให้มาร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์ **สยามนิกร** และ **พิมพ์ไทย** ที่โด่งดังสมัยนั้น จนในที่สุด อารีย์ ลีวีระ ก็ถูกลอบสังหารด้วยอิทธิพลทางการเมืองถึงแก่กรรม นอกจากนี้ประยูร จรรยาวงษ์ *ยังเคย*เป็นบรรณาธิการ **สยามสมัยรายสัปดาห์** ด้วย

การเสียชีวิตของ อารีย์ ลีวีระ ทำให้ต้องย้ายมาทำงานที่หนังสือพิมพ์ **เสียงอ่างทอง** แล้วไปเขียนการ์ตูนการเมืองประจำที่หนังสือพิมพ์ **สยามรัฐ** ของม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก่อนกลับมาทำงานอย่างยืนยาวที่หนังสือพิมพ์ **ไทยรัฐ** จนถึงแก่กรรม

สำหรับผลงานที่แสดงถึงความสามารถและฝีไม้ลายมือของ ประยูร จรรยาวงศ์ ในระดับนานาชาติ ได้แก่การรับรางวัลชนะเลิศการประกวดเขียนภาพการ์ตูนของโลกที่กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นภาพการทดลองระเบิดปรมาณูลูกสุดท้าย และรางวัลแมกไซไซสาขาผู้นำชุมชนในปี พ.ศ. ๒๕๑๔

ชีวิตของประยูร จรรยาวงษ์ เป็นชีวิตที่ทำงานอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งล้มเจ็บลงด้วยโรคเนื้องอกในต่อมน้ำเหลือง ต้องหยุดเขียนการ์ตูนและคอลัมน์ต่างๆอย่างสิ้นเชิงตามคำแนะนำของแพทย์ และถึงแก่กรรมในกลางดึกของวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๓๕ ที่โรงพยาบาลศิริราช กรุงเทพมหานคร

พิทยา ว่องกุล

รายชื่อผู้ที่คณะนักวิจัยโครงการหนังสือดี ได้พูดคุยสัมภาษณ์ หรือได้รับแบบสอบถามคืนมา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ดร. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ผศ. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ผศ. กาญจนี ละอองศรี, ผศ.ดร. สุกัญญา บำรุงสุข

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.สุนทรีย์ อาสะไวย์, อ.วารุณี โอสถารมย์, อ.นิติ กสิโกศล, อ.วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร, ผศ. มะลิวัลย์ แตงแก้วฟ้า, ผศ. นงเยาว์ จิตตะปุตตะ, ผศ. มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, ผศ. พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, ศ.ดร. แถมสุข นุ่มนนท์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศ.ดร. ปิยะนาถ บุนนาค, ผศ. ดร.สุวดี ธนะประสิทธิ์พัฒนา, ดร.สุด จอนเจิดสน, ดร. ธีระวัฒน์ ณ ป้อมเพชร, รศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร, ผศ.ดร.สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ.ดร. กาญจนา แก้วเทพ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.สมเกียรติ วันทะนะ, รศ.พวงเพชร สุรัตนกวีกุล, ผศ.เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล, รศ.ไฉไล ศักดิวรพงศ์ รศ.รัชนีวรรณ เวชพฤติ, รศ.มานิตา สมรูป, ผศ. วิภา ภักดี, ผศ. อัมพร สุคันธวณิช, ผศ.จุรี สุวรรณพานิชย์, ผศ. นิตยา เงินประเสริฐศรี

นิสิตประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้สัมภาษณ์อาจารย์ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อถามทัศนะทั่ว ๆไปว่าหนังสือดีทางประวัติศาสตร์ควรมีลักษณะอย่างไรเพื่อใช้ประกอบเป็นพื้นฐานในการพิจารณาหนังสือดีทางประวัติศาสตร์สำหรับบุคคลทั่วไป มีอาจารย์ที่ให้สัมภาษณ์ดังนี้

คณะมนุษยศาสตร์

อ.อัจฉรา โชติบุตร, รศ.ศิริพร แตงเที่ยง, อ.อภิลักษณ์ ธรรมทวีธิกุล, ผศ.ทัศนาลัย บูรพาชีพ, รศ.ดร. ธวัชชัย นาควงษ์, อ.อรรณพ อุบลแย้ม, อ.สมจิตต์ สิริรัตนวิทย์, อ. วลี เทียรบุญเลิศรัตน์, อ.มนทิรา อารีพิทักษ์

คณะวิทยาศาสตร์

อ.สุรินทร์ นิยมางกูร, อ. จิรัชย์ สุขะเกตุ, อ. สุรินทร์ นิยมางกูร, อ. จิรัชย์ สุขะเกตุ, รศ.ดร.สมภพ ไกรโรจนานันท์

คณะบริหารธุรกิจ

อ.ชื่นจิต แจ้งเจนจิต

คณะศึกษาศาสตร์

อ.พุทธชาติ ชุณสาคร

คณะสังคมศาสตร์

ผศ.ปราโมทย์ ลำไย, รศ.ดร.ณรงค์ ศรีสวัสดิ์, รศ.ดร.สากล สถิตย์วิทยานันท์, ดร.สุทธิศักดิ์ สินธุนาวา, ผศ.จตุพร บานชื่น, อ.ทนง ปทุมพงษ์

คณะประมง

อ.ทวีศักดิ์ ทรงศิริกุล, อ.ประจิตร วงศ์รัตน์, ผศ.อนงค์ จิรภัทร์,รศ. ลัดดา วงศ์รัตน์, รศ.ส่งศรี มหาสวัสดิ์, รศ.ธีระ เล็กชลยุทธ, อ.กังสดาลย์ บุญปราบ

หน่วยแนะแนว กองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อ.ธนิกา ดำดี

คณาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ไม่ได้ระบุคณะ

ดร.สุนันทา มั่นเศรษฐวิทย์, รศ.ดร.สมหมาย แตงสกุล, อ.วสันต์ ใจสุธน, ผศ.พรศิริ ม่วงสมัย, อ.เจริญพร เพ็ชรกิจ, ผศ.ดร.วิทยา ศักยาภินันท์, ดร.กิติมา อินทรัมพรรย์, อ.ปรีชา ตราดธารทิพย์, อ.ชนัชฌา ศิวโมกษธรรม, อ.ประหยัด สุดเสวต, อ.อารี ปิ่นทอง, อ.ศรีจันทร์เพ็ญ ชูขจร, อ. เปรมฤดี ชอบผล

สถาบันอื่นและบุคคลทั่วไป

พระธรรมปิฎก	วัดญาณเวศกวัน
ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
คุณประยอม ซองทอง	นายกสมาคมนักเขียน (พ.ศ. 2540)
คุณสมบูรณ์ วรพงษ์	**มูลนิธิไทยรัฐ**
ดร.นพพร สุวรรณพานิช	
อ.พรทิพย์ หวังชนะ	
คุณบุญฉวี นิลพันธ์	
Mr. Marcel Barang	Thai Modern Classics
คุณเพ็ญสุภา สุขคตะ	สำนักงานราชเลขาธิการ
คุณอาจิณ จันทรัมพร	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า
คุณรพีพรรณ ทิวสระแก้ว	วารสารสารคดี
คุณสุพจน์ แจ้งเร็ว	สำนักพิมพ์มติชน
คุณศุภกิจ นิมมานนรเทพ	กระทรวงพาณิชย์
คุณปรีดา ข้าวบ่อ	สำนักพิมพ์ชนนิยม

คุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี	มูลนิธิช่างวรรณกรรม (หนังสือช่อการะเกด)
รศ.ดร.รื่นฤทัย สัจจพันธุ์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์	บริษัทเคล็ดไทย
ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คุณนาวี รังสิวรารักษ์	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า
คุณคาราวัลย์ เกษทอง	
อ.จรัล ดิษฐาอภิชัย	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
คุณปรีชา อมาตยกุล	
ดร.สุเทพ สุนทรเภสัช	
คุณบรรเจิด อินทุจรรยง	
คุณประกาศ วัชราภรณ์	
คุณชมัยพร แสงกระจ่าง	
คุณสุภัทร สวัสดิรักษ์	
น.ท.หญิงสุมาลี วีระวงศ์	
อ.กรุณา กุศลาสัย	
อ.จุลทัศน์ พยาฆรานนท์	
อ.สุชีพ ปุญญานุภาพ	
รายนามผู้ที่ส่งความคิดเห็นเข้ามาในโครงการ	
คุณสายใจ คงแป้น	
คุณวิเวียน ริน	ประเทศสาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
คุณบรรยง ปุณณกะ	ขอนแก่น
คุณกิติภูมิ จุฑาสมิต	ศรีสะเกษ
คุณเพียงใจ พูลกิจ	กรุงเทพพระมหานคร
คุณอัษฎางค์ ชมดี	ร้านหนังสืออิงฟ้า จ.สุรินทร์
คุณรัตนพล โตทิพย์	กรุงเทพพระมหานคร

บรรณานุกรม

ก. สุรางคนางค์. **หญิงคนชั่ว**. มปท.:มปพ., 2480

กรมศิลปากร. **นามประพันธ์นักเขียนไทยที่ใช้ในบัตรรายการของหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529

กรมศิลปากร. **ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 1-3.** กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2524

กรมศิลปากร. **ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ เล่ม 1-5** กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2521-2539

กรมศิลปากร. **ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 2 ภาษาและวรรณคดี : กรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **ภารตวิทยา**. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2510

กฤษณา อโศกสิน. **ตะวันตกดิน**. กรุงเทพฯ : โชคชัยเทเวศน์, 2515

กลุ่มวรรณกรรม-ธรรมศาสตร์, **กวีประชาชน**, กรุงเทพฯ : เทพนิมิตการพิมพ์, 2517

กุสุมา รักษมณี และคนอื่น ๆ. **ปากกาขนนก**. กรุงเทพฯ:ต้นอ้น, 2534

กุหลาบ มัลลิกะมาส. **วรรณคดีไทย.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517

กุหลาบ สายประดิษฐ์. **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475**. พระนคร : สุภาพบุรุษ, 2490

ขจร สุขพานิช. **ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2508

ขรรค์ชัย บุญปาน และสุจิตต์ วงษ์เทศ. **กูเป็นนิสิตนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2525

ขัตสุณี สินธุสังข์ บรรณาธิการ. **วรรณคดีทัศนา**. กรุงเทพฯ : โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532

คณะกรรมการจัดงานลำลึก เปลื้อง วรรณศรี. **ประวัติผลงานและคำรำลึกเปลื้อง วรรณศรี กวี-นักคิดนักเขียน-นักต่อสู้**. กรุงเทพฯ : ชนนิยม, 2540

คณะกรรมการแพทย์หลวงในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **แพทยศาสตร์สงเคราะห์**. พระนคร: ม.ป.ท., 2540

ครูเทพ. **โคลงกลอนครูเทพ**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2515

คำพูน บุญทวี. **ลูกอีสาน**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2528

คึกฤทธิ์ ปราโมช. **สี่แผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงเทพฯพาณิชการ, 2534

จวบ หงษ์สกุล. **นิราศเกาหลี**. ธนบุรี : โรงพิมพ์เสรีบรรณกิจ, 2512 (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่แก้ว ไหลมา)

จันตรี ศิริบุญรอด. **ผู้ดับดวงอาทิตย์ : รวมนิยายวิทยาศาสตร์ของไทย.** พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2521

จิตร ภูมิศักดิ์. **กวีการเมือง.** เชียงใหม่ : แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่, 2517

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำสยาม ไท ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาตร์, 2519

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความใฝ่ฝันแสนงาม** (รวมงานกวีนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ 2489-2509). บรรณาธิการโดย เมือง บ่อยาง. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2534

จิตร ภูมิศักดิ์. **โฉมหน้าศักดินาไทย.** พระนคร : นิติศาสตร์, 2500

จินตนา ปิ่นเฉลียว. **เพลงมนุษย์ : รวมบทกวีเพื่อชีวิตของจินตนา ปิ่นเฉลียว.** กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2523.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระ. **ไกลบ้าน.** พระนคร : คุรุสภา, 2497

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธีสิบสองเดือน.** มปท. : มปพ. : มปป.

จุลจักรพงษ์. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **ชุมนุมจุลจักรสาร.** กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516

จุลจักรพงษ์. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต.** พระนคร : คลังวิทยา, 2505

เจตนา นาควัชระ. **ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์.** พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ, 2530

เจตนา นาควัชระ. **เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ : รวมบทความทางวิชาการ (2525-2532).** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532

เจนา นาควัชระ. **วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี : วรรณไวทยากร** (วรรณคดี). โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประทเศไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2541

เจือ สตะเวทิน, ศาสตราจารย์. **ประวัตินวนิยายไทย.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2521

ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ. **วรรณคดีปวงชน.** กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. **การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์ (อม.) แผนกวิชาภาษาไทย กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512 (อัดสำเนา)

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. **เบิกฟ้าวรรณกรรม.** กรุงเทพฯ : นวลจันทร์, 2522

ชลธิรา กลัดอยู่ และสุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. **กรอง ภาษาและวรรณกรรม.** กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, 2516

ชัย เรืองศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม.** พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2519

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ชีวิตและงานของเทียนวรรณและก.ศ.ร. กุหลาบ**. กรุงเทพฯ : ธีรนันท์, 2522

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518

ชิต บุรทัต. **กวีนิพนธ์บางเรื่อง**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2521

ชิต บุรทัต. **สามัคคีเภทคำฉันท์และบทกวีนิพนธ์ของชิต บุรทัต**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2520

ชุมนุมเรื่องพระลอ. มปท. : ม.ป.พ., 2508

ชุดโครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายาก. **ยาขอบนุสรณ์**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, ม.ป.ป.

ดอกไม้สด. **นี่แหละโลก**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517

ดอกไม้สด. **ผู้ดี**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2535

ดอกไม้สด. **หนึ่งในร้อย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2516

ดาวหาง. **พัทยา**. พระนคร : ประชาช่าง, 2495

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยา. **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2539

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยา. **ประวัติบุคคลสำคัญ**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2531

เดชาดิศร. สมเด็จกรมพระยา. **ประชุมโคลงโลกนิติ**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2531

เดือน บุนนาค. **ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**. กรุงเทพฯ : สามัคคีธรรม, 2517

ตรีศิลป์ บุญขจร. **นวนิยายกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2523

ถนอม มหาเปารยะ. **พลายมลิวัลลิ์**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2520.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล บรรณาธิการ. **รวมบทร้อยกรองจาก 25 กวี**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2525.

ทวีปวร. **จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย**. กรุงเทพฯ : อ่านไทย, 2532.

ทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2514.

เทพ มหาเปารยะ. **จำปูน:รวมเรื่องเอก**. กรุงเทพฯ : อ่านไทย, 2531.

ธรรมเกียรติ กันอริ. **"โฉมหน้าศักดินาไทย ในสายตาจิตร ภูมิศักดิ์"**, สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับที่ 9 ปีที่ 12 กันยายน 2517

ธวัช ปุณโณทก. **แนวทางศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ธัญญา สังขพันธานนท์. **ปรากฏการณ์แห่งวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : นาคร, 2538.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **ภาษากฎหมายไทย**. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

น. ณ ปากน้ำ. **ความงามของศิลปไทย**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2510.

น.ม.ส.: **นิทานเวตาล**. ม.ป.ท.: ลายกนก, ม.ป.ป.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. "บทละครเรื่องพระลอ" ในหนังสือ**ชุมนุมเรื่องพระลอ**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา 2526, 2505

นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. **ชุมนุมพระนิพนธ์วิทยาวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2518

นวลจันทร์ รัจนากร ชุติมา สัจจานันท์ และมารศรี ศิวรักษ์. **รางวัลวรรณกรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์น, 2522

นายผี. **ความเปลี่ยนแปลง**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : เกี้ยว-เกล้าพิมพการ, 2533

นายผี. **คำตอบนั้นอยู่ที่ไหน**. กรุงเทพฯ : ชมรมโดมทักษิณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522

นายผี. **รวมบทความ**. กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2541

นายผี. **เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า**. พิมพ์ครั้งที่ 5-6. กรุงเทพฯ : เกี้ยว-เกล้าพิมพการ, 2533.

นิตยา มาศะวิสุทธิ์. **นิตยานิพนธ์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2540.

นิติ กสิโกศล. **บรรณานิทัศน์งานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **"สโมสรศิลปวรรณกรรม"**, นิตยสารศิลปวรรณกรรม. 15(2) กรุงเทพฯ, 2534

นิมิตร ภูมิถาวร. **สร้อยทอง**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2539

นิมิตรมงคล นวรัตน์. ม.ร.ว.: **เมืองนิมิตร**. พระนคร : อักษรสัมพันธ์, 2509

เนตร เขมะโยธิน. **งานใต้ดินของพันเอกโยธี**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.: ม.ป.ป.:

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. **คำหยาด**. พระนคร : กรุงสยาม, 2512

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. **เพียงความเคลื่อนไหว**. กรุงเทพฯ 2517

บุญส่ง เลขะกุล. **ธรรมชาตินานาสัตว์ เล่ม 1-3**. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2538

บุญส่ง เลขะกุล. **สัตว์ป่าเมืองไทย**. พระนคร : ตรีรณสาร, 2497

บรรจบ พันธุเมธา. **กาเลหม่านไต**. พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือ, 2504

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. **30 ชาติในเชียงราย**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2493

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล.: "หัวเลี้ยววรรณคดีไทย" **วรรณไวทยากร** (วรรณคดี) โครงการ

ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2514

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, มล., **แว่นวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539

โบตั๋น. **จดหมายจากเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2513

ป. บูรณปกรณ์. **ชีวิตจากมุมมืด**. พิมพ์ครั้งที่สอง. พระนคร : รสมาลิน, 2495

ป. บูรณปกรณ์. **ดาวเงิน**. พิมพ์ครั้งที่สอง. พระนคร : รสมาลิน, 2493

ป. วัชราภรณ์. **ประวัตินักประพันธ์**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2526

ป๋วย อึ๊งภากรณ์. **สันติประชาธรรม**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517

ประกาศ วัชราภรณ์. **ชมรมนักเขียน**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2538

ประกาศ วัชราภรณ์. **นักเขียน...นักหนังสือพิมพ์**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2538

ประกาศ วัชราภรณ์. **สุภาพบุรุษนักประพันธ์**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531

ประคิณ ชุมสาย ณ อยุธยา และนิด นรารักษ์. **ดาวผ่องนภาดิน**. กรุงเทพฯ : กะรัต, 2532

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ฐานันดรที่สี่ ชีวิตนักหนังสือพิมพ์**. พิมพ์ครั้งที่สอง. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.: 2527

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ศาลไทยในอดีต**. พระนคร : สาส์นสวรรค์, 2506

ประยูร จรรยาวงษ์. **ขบวนการแก้จน**. กรุงเทพฯ : แพรว, 2540

ประเสริฐ จันดำ. **ทุ่งข้าวในดินเปลี่ยว**. ภาพประกอบ โดย ช่วง มูลพินิจ. กรุงเทพฯ : ปลาตะเพียน, 2529

ปรีดี พนมยงค์. **ความเป็นอนิจจังของสังคม**. ม.ป.ท., 2501

เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช} 2513

คณะกรรมการจัดงานรำลึกเปลื้อง วรรณศรี. **ประวัติผลงานและคำรำลึก**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานรำลึกเปลื้อง วรรณศรี, 2540

พ. เนตรรังษี. **เด็กบ้านสวน เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : 2513

พ. ณ ประมวลมารค. **แต่งโคลงตำหรับประมวลมารค**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2510

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. **วรรณกรรมการเมือง**. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคอาร์ต, 2522

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. **นักเขียนไทย**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สาส์น, 2538

พายัพ โรจนวิภาต. **ยุคทมิฬ**. พิมพ์ครั้งที่สอง 2515

พิทยา ว่องกุล. **อัญญมณีแห่งวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดอกมะลิ, 2533

พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่สาม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธรรมทาน, 2525

ไพโรจน์ ชัยนาม. **รัฐธรรมนูญบทกฎหมายและเอกสารสำคัญ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516

ไพลิน รุ้งรัตน์. **บ้านหนังสือในหัวใจ**. กรุงเทพฯ : คมบาง, 2533

แผนกวิชาบรรณารักษ์ศาสตร์. **นักเขียนชาวอักษรศาสตร์**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2515

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **มัทนะพาธา** ใน **บทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เรื่อง ธรรมาธรรมะสงคราม, มัทนะพาธา, ท้าวแสนปม** อนุสรณ์ในงานเฉลิมฉลอง 100 ปี โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา 5-7 เมษายน 2540

มนันยา ธนะภูมิ. **ก.ส.ร.กุหลาบ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539

มนัส จรรยงค์. **จับตาย**. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์-วิชาการ, 2539

ไม้ เมืองเดิม. **บางระจัน**. กรุงเทพฯ : บางหลวง, 2538

ยศ วัชระเสถียร. **ความเป็นมาของการประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2506

ยาขอบ. **ผู้ชนะสิบทิศ เล่ม 1-8**. กรุงเทพฯ : ผดุงศึกษา, 2520

ยาขอบ. **สามก๊ก ฉบับวณิพก**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531

แย้ม ประพัฒน์ทอง, **น.อ.: มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร**. พระนคร : ศิลปบรรณาคาร. ม.ป.ป.

ร. จันทพิมพะ. **เราลิขิต-บนหลุมศพวาสิฏฐี**. 2505

ร. แลงกาต์. **ประวัติกฎหมายไทย เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526

ุรงค์ วงษ์สวรรค์. **เสเพลบอยชาวไร่**. พระนคร : ประพันธ์สาส์น, 2512

รวี โดมพระจันทร์. **ตื่นเถิดเสรีชน : กวีนิพนธ์ตำนานตุลาคม**. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ, ม.ป.ป.

รัญจวน อินทรกำแหง. **วรรณกรรมวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่สาม. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี่, 2539

ราช รังรอง. **ขอบกรุง**. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2514

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน. **ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : แสงดาว, 2532

เรียมเอง. **ทุ่งมหาราช**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2534

ล้อม เพ็งแก้ว. **ว่ายเวิ้งวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี่, 2540

ลาว คำหอม. **ฟ้าบ่กั้น**. พิมพ์ครั้งที่เก้า. กรุงเทพฯ : กำแพง, 2535

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. **พระประวัติตรัสเล่า**. พิมพ์ครั้งที่สาม. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2507

วรเวทย์พิสิษฐ์, พระ. **แนวทางการอ่านวรรณคดี**. พระนคร : ประชาช่าง, 2491

วรเวทย์พิสิษฐ์, พระ. **วรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2534

วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่ม 3

วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 4 เล่ม 2

วารสารภาษาและหนังสือ. ปีที่ 25 ฉบับที่ 1-2 (เม.ย. 2525-มี.ค. 2536)

วิภา กงกะนันท์. **กำเนิดนวนิยายในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2540

วิภา กงกะนันท์. **วรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2531

วิทย์ ศิวะศริยานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือ, 2514

วิทยากร เชียงกูล. **ฉันจึงมาหาความหมาย**. กรุงเทพฯ : สภาหน้าโคม, 2514

วิทยากร เชียงกูล. **ศึกษาบทบาทและความคิดอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์**. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2539

วิทยากร เชียงกูล. **ศึกษาบทบาทและความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช**. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2538

วิทยากร เชียงกูล. **ศึกษาบทบาทและความคิดกุหลาบ สายประดิษฐ์**, กรุงเทพฯ : ผลึก, 2532

วิสา คัญทัพ. **บทกวี เราจะฝ่าข้ามไป**. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : พิราบ, 2532.

เวทางค์. **ดำรงประเทศ**. พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, 2474

เวียง-วชิระ บัวสนธิ์ **ชีวิตและผลงาน : ตำนาน "นายผี" อัศนีย์ พลจันทร (2461-2531)** คณะกรรมการจัดงาน "นายผีคืนถิ่นแม่", 2541

ศรณรงค์ ปิยะกาญจน์. **ประวัติยอดกวีสี่แผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, 2533

ศรีดาวเรือง. **ละครแห่งโลก**. กรุงเทพฯ : ไรเตอร์, 2537

ศรีบูรพา. **แลไปข้างหน้า ภาคปฐมวัย**. กรุงเทพฯ : แนวร่วมนักศึกษาอีสานฝ่ายวิชาการ ชุมนุมนักศึกษาอีสานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517

ศรีบูรพา. **แลไปข้างหน้า ภาคมัชฉิมวัย**. กลุ่มศึกษาวรรณกรรม, 2522

ศรีพรหมา กฤดากร, หม่อม. **อัตชีวประวัติของหม่อมศรีพรหมา กฤดากร**. มูลนิธิจิมทอมน์สัน, 2522

ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์. **แผ่นดินนี้ของใคร**. กรุงเทพฯ : สายไท, 2532

ศิลป พีระศรี. **ประติมากรรมไทย**. พระนคร : กรมศิลปากร, 2490

ส. ธรรมยศ. **พระเจ้ากรุงสยาม**. พระนคร : โรงพิมพ์ส. สง่า, 2495

ส. ธรรมยศ. **เสาชิงช้า และเรื่องสั้นอันล้ำค่าดุจเพชรแท้อีก 8 เรื่อง**. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2513

ส. ธรรมยศ. **เอแลน บาลอง และเรื่องสั้นที่สรรแล้ว**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531

ส. พลายน้อย. **กวีสยาม**. กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น, 2533

ส. พลายน้อย. **นักเขียนสยาม**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี่, 2540

ส. ศิวรักษ์. **ขอสิ่งใดเจ้าว่างามไม่ตามเจ้า คำพูดและข้อเขียนเรื่องศิลปวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม, 2538

ส. ศิวรักษ์. **คันฉ่องส่องวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2536

ส. ศิวรักษ์. **ปัญญชนสยาม**. พระนคร : กรุงสยาม, 2512

ส. ศิวรักษ์. **ปีแห่งการอ่านหนังสือ**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2515

ส. ศิวรักษ์. **สุจิปุลิ ศิลปะแห่งการคิด**. กรุงเทพฯ : พิราบ, 2537

ส. ศิวรักษ์. **ห้าปีจากปริทัศน์**. พระนคร : ศึกษิตสยาม, 2512

สงบ สุริยินทร์. **เทียนวรรณ**. พระนคร : รวมสาส์น, 2495

สด กูรมะโรหิต. **ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531

สด กูรมะโรหิต. **ระย้า เล่ม 1-4**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2501

สถิตย์ เสมานิล. **วิสาสะ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี่, 2539

สนามหลวง 24 เรื่องสั้น. กรุงเทพฯ : นักเขียน, 2540

สนิท เจริญรัฐ. **โอ้ว่าอาณาประชาราษฎร์**. พระนคร, 2507

สมเกียรติ วันทะนะ. **ลัทธิมาร์กซ์ - จิตร ภูมิศักดิ์ - ประวัติศาสตร์ไทย**. (เอกสารปาฐกถาทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

สมบัติ จันทรวงศ์. **บทวิเคราะห์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2540

สมัคร บุราวาศ. **ปัญญาวิวัฒน์**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2507

สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. **เบื้องแรกประชาธิปตัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยรัฐ, 2516

สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย. **นักเขียนเรื่องสั้นดีเด่นวาระครบรอบ 100 ปีเรื่องสั้นไทย**. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, 2532

สวัสดิ์ จันทนี, น.อ.: **นิทานชาวไร่ เล่ม 1-12**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2509-2518

สิทธา พินิจภูวดล. **วรรณกรรมสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525

สิทธา พินิจภูวดล และนิตยา กาญจนะวรรณ. **ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : กรุงสยาม 2520

สิทธา พินิจภูวดล และรื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **วรรณคดีเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517

สุกิจ นิมมานเหมินท์. **คนแซ่หลี เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2516

สุโขทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. **พัฒนาการวรรณคดีไทย (2 เล่ม)**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535

สุเนตร ชุติธรานนท์. **บุเรงนองกะยอดินนรธา กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, 2538

เสนีย์ เสาวพงศ์. **ปีศาจ**. พระนคร : เกวียนทอง, 2500

เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมี่ยง (แต่งตามนิทานในมณฑลอุดร). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวัฒนา. พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2463

แสงอรุณ รัตกสิกร. **ตึก ต้นไม้ และแสงแดด โลกทัศน์ของสถาปนิก**. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง, 2530

สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย. **ร้อยแก้วแนวใหม่ของไทย พ.ศ. 2417-2453**. กรุงเทพฯ : 2530

สัญญา ผลประสิทธิ์. **คนไททิ้งแผ่นดิน**. หนังสือชนะการประกวดปี 2518 ของมูลนิธิจอห์น เอฟเคเนดี้. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรไทย, 2516

เสฐียร โกเศศ. **ฟื้นความหลัง**. พระนคร : ศึกษิตสยาม, 2511

เสฐียร โกเศศ และนาคะประทีป. **กามนิต วาสิฏฐี**. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2534

เสถียร จันทิมาทร. **สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา, 2525

เสนอ อิทธรสุขศรี. "เพื่อนเก่า" เล่ม 1-2. พระนคร : ประพันธ์สาส์น, 2509

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539

สุริยานุวัตร, พระยา. **ทรัพยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2518

สุริยานุวัตร, พระยา. **เศรษฐกิจการเมือง หรือเศรษฐวิทยา เล่ม 3**. ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางกุณฑลี วรศะริน. ม.ป.ท., 2477

สุพรรณี วราทร. **ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519

สภา ศิริมานนท์. **วรรณสาส์นสำนึก**. กรุงเทพฯ : กองทุนสุภา, 2529

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (บก.). **น.ม.ส.** : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527

สุวรรณี สุคนธา. **เขาชื่อกานต์**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514

สุวิทย์ ว่องวีระ (บรรณาธิการ). **พิเคราะห์คึกฤทธิ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2535

หลานสาวยาขอบ, (นามแฝง). **ยาขอบผู้ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา,

อ. อุดากร. ชั่วชีวิต. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2520

อคิน รพีพัฒน์. **สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **วันมหาปีติ : วารสาร อมธ. ฉบับพิเศษ 14 ตุลาคม 2516**

อนุมาน ราชธน, พระยา. **หิโตปเทศ**. พระนคร : เพชรรัตน์, 2504

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. กรุงเทพฯ : มูลนิธิคึกฤทธิ์, 2538

อบ ไชยวสุ. **รวมเรื่องสั้นบางเรื่องของฮิวเมอริสต์**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2513

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย** ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538

อสิธารา. **งานและชีวิตของส. ธรรมยศ**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531

อังคาร กัลยาณพงศ์. **กวีนิพนธ์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2523

อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, หม่อมเจ้า. **ละครแห่งชีวิต**

อาจิณ จันทรัมพร. **นักเขียนไทยใน "วรรณกรรม"**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2540

อาจิณ จันทรัมพร. **นักเขียนไทยใน "สวนหนังสือ"**. ดอกหญ้า, 2537

อาจินต์ ปัญจพรรค์. **สารคดีชีวประวัติ**. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2539

อาจินต์ ปัญจพรรค์. **เดี่ยวเหมืองแร่**. กรุงเทพฯ : เริงรมย์, 2530

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **ความคิดและความเคลื่อนไหวทางสังคม**. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530

อิศรา อมันตกุล. **ยุคทมิฬ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : มิตรนรา, 2518

อุชเชนี. **ขอบฟ้าขลิบทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2523

เอมอร ชิตตะโสภณ. **จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี่, 2539

เอมอร หิรัญราช **ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทย สมัยรัชกาลที่เจ็ด** ต้นอ้อแกรมมี 2539

Barang. Marcel. **The 20 best Novels of thailand an anthology.** Thai modernclassics 1994

Kriengkraipetch, Suvanna. **Value Conflicts in Thai society.** Bangkok : Chulalongkorn University 1992

Phillips, Herbret **P. Modern Thai Literature** U. of Hawaii Press 1987.

Reynolds, Craig **J. Thai Radical Discouse : The Real Face of Thai Feudalism Today,** N.Y. : Southeast Asia Program, Cornell Univ., 1987

Wanthana, Somkait. **The Politics of Modern Thai Historiography.** A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of philosophy in the Department of History, Monash Univ. 1986

ดัชนีชื่อเรื่อง

	หน้า
กบฏ ร.ศ. ๑๓๐	๓๕๘
กวีนิพนธ์ ของอังคาร กัลยาณพงศ์	๑๒๒
กามนิต : ภาคบนดินและภาคบนสวรรค์	๑๔๗
กาเลหม่านไต	๔๕๔
ขบวนการแก้จน	๕๗๐
ขอบกรุง	๑๒๘
ขอบฟ้าขลิบทอง	๘๕
เขาชื่อกานต์	๒๕๖
คนบนต้นไม้	๓๓๗
ความงามของศิลปไทย	๔๕๕
ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ	๕๑๔
ความเป็นอนิจจังของสังคม	๓๕๒
โคลงกลอนของครูเทพ	๗๕
จงเป็นอาทิตย์เมื่ออุทัย	๑๑๖
จดหมายจากเมืองไ ทย	๒๕๒
จับตาย	๒๘๘
เจ้าชีวิต : สยามยุคก่อนยุคประชาธิปไตย	๓๖๔
ฉันจึงมาหาความหมาย	๓๓๓
โฉมหน้าศักดินาไทย	๓๕๑
ชีวิตจากมุมมืด	๒๕๓
ดาวเงิน	๒๕๓
ดำรงประเทศ	๑๕๓
ตะวันตกดิน	๒๖๕
ทรัพยศาสตร์	๓๘๓
ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก	๓๕๘
ทุ่งมหาราช	๒๔๐
เทียนวรรณ	๔๕๐
ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง	๔๐๕
ธรรมชาตินานาสัตว์	๕๖๓
นิทานชาวไร่	๕๐๐
นิทานโบราณคดี	๓๔๔

นิทานเวตาล ๒๘๐
นิราศหนองคาย ๖๑
บทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ ๑๐๗
บทกวีของเปลื้อง วรรณศรี ๑๐๓
บทละครพูดเรื่องมัทนะพาธา ๗๓
บทละครเรื่องพระลอ ๘๔
บนหลุมศพวาสิฏฐี ๑๕๕
บางระจัน ๑๗๐
เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ๓๘๗
ประชุมโคลงโลกนิติ ๔๑
ประติมากรรมไทย ๔๔๑
ประวัติกฎหมายไทย เล่ม ๑-๒ ๓๔๐
ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม ๓๗๒
ปักกิ่ง-นครแห่งความหลัง ๑๕๐
ปัญญาวิวัฒน์ ๕๔๐
ปีศาจ ๒๓๐
๘๐ ปีในชีวิตข้าพเจ้า ๕๒๔
ผู้ชนะสิบทิศ ๑๕๕
ผู้ดับดวงอาทิตย์ ๓๐๓
แผ่นดินนี้ของใคร ๒๑๗
พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ๕๓๖
พระประวัติตรัสเล่า ๕๓๑
พระราชพิธีสิบสองเดือน ๔๗๕
พล นิกร กิมหงวน ๑๘๓
พลายมลิวัลลี ๓๐๐
พิราบแดง ๒๗๔
พัทยา ๒๑๔
พุทธธรรม ๕๔๖
เพียงความเคลื่อนไหว ๑๓๕
เพื่อนเก่า ๓๒๑
แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ๕๖๐

ฟ้าบ่กั้น	๓๑๗
ฟื้นความหลัง	๕๑๐
ภารตวิทยา	๕๐๕
ภาษากฎหมายไทย	๔๕๘
มหาบัณฑิตแห่งมิถิลานคร	๒๒๒
แม่สายสะอื้น	๒๐๗
เมืองนิมิตร	๒๐๓
รวมเรื่องสั้นบางเรื่องของฮิวเมอร์ริสต์	๓๒๔
เราชะนะแล้ว, แม่จ๋า.	๙๗
เราลิขิต	๑๙๕
เรื่องสั้นของป. บูรณปกรณ์	๒๙๓
เรื่องสั้นของ อิศรา อมันตกุล	๓๐๗
ละครแห่งชีวิต	๑๔๒
ลูกอีสาน	๒๗๗
แลไปข้างหน้า : ภาคปฐมวัย และภาคมัชฌิมวัย	๒๔๓
วรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์	๔๓๐
วรรณไวทยากร ฉบับวรรณคดี	๔๖๓
วรรณสาส์นสำนึก	๔๔๔
วันมหาปิติ	๔๒๖
วิทยาวรรณกรรม	๔๔๘
ศรีทะนนไชย	๔๘
ศาลไทยในอดีต	๓๖๗
สร้อยทอง	๒๗๐
สร้างชีวิต	๒๕๙
สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖	๓๗๙
สันติประชาธรรม	๔๑๕
๓๐ ชนชาติในเชียงราย	๔๘๔
สามัคคีเภทคำฉันท์	๖๗
สาส์นสมเด็จ	๔๗๘
สี่แผ่นดิน	๒๓๔
เสเพลบอยชาวไร่	๒๔๗
เสภาศรีธนญไชยเชียงเมี่ยง	๔๘

เสาชิงช้า	๒๘๖
แสงอรุณ ๒	๔๗๒
หญิงคนชั่ว	๑๗๖
หนังสือแสดงกิจจานุกิจ	๕๕๕
หนึ่งในร้อย	๑๖๖
ห้าปีปริทัศน์	๔๒๑
เหมืองแร่ ฉบับสมบูรณ์	๓๑๑
อัตชีวประวัติ หม่อมศรีพรหมา กฤดากร	๕๒๐
อิทัปปัจจยตา	๕๕๐
เอแลนบารอง	๒๘๖
โอ้...ว่าอาณาประชาราษฎร	๔๐๔

ดัชนีชื่อผู้แต่ง

	หน้า
ก. สุรางคนางค์	๑๗๖
กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย	๕๐๓
กฤษณา อโศกสิน	๒๖๕
กาญจนาคพันธุ์	๕๒๔
กุหลาบ สายประดิษฐ์	๓๘๗
คณะกรรมการแพทย์หลวงในรัชกาลที่ ๕	๕๖๐
ครูเทพ	๗๕
คำพูน บุญทวี	๒๗๗
คึกฤทธิ์ ปราโมช	๒๓๔
จันตรี ศิริบุญรอด	๓๐๓
จิตร ภูมิศักดิ์	๑๐๗, ๓๕๑,๕๑๔
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	๔๗๕
จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า	๓๖๔
เจตนา นาควัชระ	๔๖๓
ทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา	๕๕๕
ชัย เรืองศิลป์	๓๗๒
ชิต บุรทัต	๖๗
โชติ แพร่พันธุ์	๑๕๕
ดอกไม้สด	๑๖๖
ดาวหาง	๒๑๔
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา	๓๔๔,๔๗๕
ดิเรก ชัยนาม	๔๐๕
เดชาดิศร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา	๔๘
เดือน บุนนาค	๓๕๘
ถนอม มหาเปารยะ	๓๐๐
ทวีป วรดิลก	๑๑๖
ทวีปวร	๑๑๖
ทิม สุขยางค์	๖๑
ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา	๗๕
ธานินทร์ กรัยวิเชียร	๔๕๘
น. ณ ปากน้ำ	๔๕๕

น.ม.ส. ๒๘๐
นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยา ๘๔
นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น ๔๔๘
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา ๔๗๘
นาคะประทีป ๑๔๘,๕๑๐
นายผี ๕๗
นิคม รายวา ๓๓๗
นิมิตร ภูมิถาวร ๒๗๐
นิมิตรมงคล น่วรัตน์, ม.ร.ว. ๒๐๓
เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. ๓๕๘
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ๑๓๕
บรรจบ พันธุเมธา ๔๕๔
บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๕๐๐
บุญส่ง เลขะกุล ๕๖๗
มล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. ๔๖๓
โบตั๋น ๒๕๒
ป. บูรณปกรณ์ ๒๕๓
ป. อินทรปาลิต ๑๘๓
ประกายทอง สิริสุช, ม.ร.ว. ๓๘๐
ประยุทธ สิทธิพันธ์ ๓๖๗
ประยูร จรรยาวงษ์ ๕๗๐
ปรีดี พนมยงค์ ๓๕๒
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ๔๑๕
เปลื้อง วรรณศรี ๑๐๓
พรรณี สรงบุญมี ๓๗๕
พระธรรมปิฎก ๕๔๖
พัฒนพงษ์ภักดี, หลวง ๖๑
พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น ๒๘๐
พุทธทาสภิกขุ ๕๕๐
มงกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ๗๓
มนัส จรรยงค์ ๕๗๐
ไม้ เมืองเดิม ๑๗๐

ยาขอบ ๑๕๘
แย้ม ประพัฒน์ทอง ๒๒๒
ร.จันทพิมพะ ๑๘๕
ร. แลงกาต์ ๓๔๐
รงค์ วงษ์สวรรค์ ๒๔๗
รัตนะ ยาวะประภาษ ๑๒๘
ราช รังรอง ๑๒๘
เรียมเอง ๒๔๐
ลาว คำหอม ๓๑๗
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ๕๓๑
วิจิตรวาทการ, หลวง ๒๕๘
วิทย์ ศิวะศิริยานนท์ ๔๓๐
วิทยากร เชียงกูล ๓๓๓
เวทางค์ ๑๕๓
ศรีบูรพา ๒๔๓
ศรีพรหมา กฤดากร, หม่อม ๕๒๐
ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ ๒๑๗
ศิลป พีระศรี ๔๕๕
ส. ธรรมยศ ๒๘๖
ส. ศิวรักษ์ ๔๒๑
สงบ สุริยินทร์ ๔๘๐
สด กูรมะโรหิต ๑๘๐
สนิท เจริญรัฐ ๔๐๔
สมสมัย ศรีศูทรพรรณ ๓๕๑
สมัคร บุราวาศ ๕๔๐
สวัสดิ์ จันทนี ๕๐๐
สุชีพ ปุญญานุภาพ ๕๓๖
สุภา ศิริมานนท์ ๔๔๔
สุริยานุวัตร, พระยา ๓๘๓
สุวรรณี สุคนธา ๒๕๖
สุวัฒน์ วรดิลก ๒๗๔
เสฐียรโกเศศ ๑๔๗,๕๑๐

เสนอ อิทรสุขศรี ๓๒๑
เสนีย์ เสาวพงศ์ ๒๓๐
แสงอรุณ รัตกสิกร ๔๗๒
เหรียญ ศรีจันทร์ ๓๕๘
อ. ไชยวรศิลป์ ๒๐๗
อคิน รพีพัฒน์ ๓๗๕
องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๔๒๖
อนุมานราชธน, พระยา ๕๑๐
อบ ไชยวสุ ๓๒๔
อังคาร กัลยาณพงศ์ ๑๒๒
อัศนี พลจันทร ๘๗
อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, ม.จ. ๑๔๒
อาจินต์ ปัญจพรรค์ ๓๑๑
อิศรา อมันตกุล ๓๐๗
อุชเชนี ๘๘
ฮิวเมอริสต์ ๓๒๔